

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY

Indexed by

tarafından indekslenmektedir.

Yönetim Bilimleri Dergisi

Journal of Administrative Sciences

♦Applying Dematel Approach to Determine Factors Affecting Hospital Service Quality in a University Hospital: A Case Study
Feyyaz Cengiz Dikmen, Yunus Taş

♦Yavaş Yönetim: Özgün Bir Ölçme Aracı Geliştirme
Ali Erbaşı, Mete Sezgin

♦Türkiye'de Fordist Üretim Krizinin Ortam Koşulları Bağlamında İncelenmesi
Nurgül Keleş Taysır

♦Kalkınma Ajanslarının Yerelde Merkezleşme Bağlamında İncelenmesi: Batı Akdeniz, Doğu Anadolu, Fırat ve Güney Marmara Kalkınma Ajansları Örneği
Salih Ziya Kutlu, Mustafa Görün

♦İş Güvenliği Uzmanlarının Genel İçsel ve Dışsal İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma
Gökçe Cerev

♦Türkiye'de Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi ve Tevkifat Müessesesi
Mehmet Öksüz, Timur Turgay

♦Satış Sonrası Hizmetlerde Müşteri Sadakatinin Öncülleri: Mercedes Otomobil Markası Üzerine Bir Araştırma
Çağatan Taşkın, Şeref Gönüller

♦Mesleki Doyum, İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasının Algılanan İş Stresi Üzerindeki Etkisi
Z. Mehmet Fırat

♦Devlet Borçlarının Dini ve Felsefi Temelleri
Tekin Akdemir, Şahin Yeşilyurt

♦Pazarlama Araştırmacılarının Yapısal Eşitlik Modeli Analizi Uygulamaları: Sorunlar ve Öneriler
Volkan Doğan

♦Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma İlişkisi: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma
Mehtap Demir, Siyret Ayas, Bora Yıldız

♦6360 Sayılı Kanun'un Etkinlik-Verimlilik ile Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi: Kocaeli İlçesinde Yapılan Bir Araştırma
Hale Biricioğlu, Yasemin Yalınzoğlu

♦G7 Ülkelerinde Patent Üretimini Etkileyen Değişkenler İçin Panel Veri Analizi
Serdar Kurt, Funda Sezgin, Gamze Sart

♦Kentleşme Sorunları Kapsamında Şanlıurfa'nın Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri
Ahmet Kayan

♦Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar: Kuramsal ve Hukuksal Bir Değerlendirme
Şeniz Anbarlı Boztaş, Avni Akın Ürün

♦Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Biga Örneği
Nur Dilbaz Alacahan, Yağmur Akarsu, Seda Yavuzaslan Söylemez, Figen Kılıç

♦İstikrar ve Güvenin Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi Analizi
Ünzüle Kurt

♦Organik Üretim Sürecinde Organik 1.0'dan Organik 3.0'a Geçiş ve Organik 3.0'ın Temel Özellikleri
Mehmet Marangoz, Elif Hasret Kumcu

♦2012 Yeni Teşvik Yasası Öncesinde ve Sonrasında Diyarbakır'da Özel Yatırımlar
Bahar Burtan Doğan

♦Dış Ticaret Girişimciliğini Tanımlamak: Keşfedici Bir Araştırma
Ahmet Yağmur Ersoy, Metin Saygılı

♦Arslantepe'de (3500-3900 MÖ) Stok ve Emanet Mal Uygulamaları
Yusuf Cahit Çukacı

♦The Impact of Hospital Competition on Maternity Care in the English Hospital Market
Merve Ertok Onurlu

♦İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması
Serpil Aytaç, Oğuz Başol

♦Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Seçilmiş Çevresel Göstergeler Üzerinden Bir Değerlendirme: OECD Performans İncelemesi
Mustafa Özkan, Ayşe Özcan

♦Yükseköğretim Öğrencilerinin Yaşam Kalitesine Yönelik Algıları: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği
Dilek Kekeç Morkoç, Cumhur Erdönmez

♦Kurumsal Eşbirçilik Kapsamında Hava yolu İttifaklarının Misyon İfadelerinin İncelenmesi
Bilge Çavuşgil Köse, Sena Erden Ahyün

♦Osmanlı Devleti'nde Vakıf Yönetiminde Tevliyet: İstanbul Örneği
Kadir Arslanboğa

♦İş Yaşamının Kalitesinin Sosyal Kaytarma ve İş Ertelme Davranışı Üzerindeki Etkisinde Etik İklim Algısının Rolü
Selahattin Kanten, Mine Esirgemez, Yonca Aydın Hasekioğlu, Münver Keçeli

♦Kadın Yöneticilerin Medeni Durumlarının İş Stresine Etkisi: İzmir İlinde Bir Araştırma
Nezih Metin Özmutaf, Elif Aktekin, Bülent Ergani

♦Entegre Raporlama Uygulamalarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Bağlamında Değerlendirilmesi
Feyza Dereköy

♦Örgütlerde Narsistik Kişilik, Öz Benlik Kurgusu ve Stratejik Düşünme Arasındaki İlişki
Hülya Ocal, Belkis Özkara

♦Mutlu Çalışanlar İçin Öncelikli Yönetici Erdemleri: Bir Saha Araştırması
Ali Murat Alparslan, Seher Yastoğlu

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Çanakkale Onsekiz Mart University

ISSN: 1304-5318
E-ISSN: 2147-9771

T.C.

**Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Canakkale Onsekiz Mart University**

**YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES**

CİLT 16. SAYI 32. 2018

Volume 16. Number 32. 2018

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

Yılda İki Kez Yayınlanır/*Published Twice a Year*

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır veya yayımlanmaz.

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD)/ Journal of Administrative Sciences (JAS)
Yönetim Bilimleri Dergisi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: <http://ybd.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr

YBD’de yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Yayın Şekli: 6 aylık (Şubat-Ağustos) Türkçe ve İngilizce

Tasarım-Baskı Hazırlık: Önka Matbaa

Sebzeciler Cad. Keskinler İş Hanı No: 80-32-33 Altındağ /ANKARA
Tel: 0312 384 26 85 | Faks: 0312 341 64 08 | E-Posta: onkamatbaa@gmail.com

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD); EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, TÜBİTAK DERGİPARK, Index Islamicus, Index Copernicus Journals Master List, Ulrichs Periodical directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, ProQuest Social Science Journals Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), DergiPark tarafından indekslenmektedir.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the JAS editors

Disclaimer: Statements of acts or opinions appearing in the Journal of Administrative Sciences (JAS) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

ISSN:1304-5318
E-ISSN:2147-9771

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

**JAS is published twice a year
Vol. 16 No. 32 Year 2018**

Journal of Administrative Sciences is a peer reviewed interdisciplinary journal (both Turkish and English) sponsored by Çanakkale Onsekiz Mart University. The Editorial board and editors take consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three international referees known for their academic reputation in their respective areas. Send your articles to ybd@comu.edu.tr

JAS publishes original research articles that engage with but not limited to the following subjects: economics, politics, history, international relations, business, accounting and public administration.

Manuscripts submitted to JAS should be original and challenging, and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

JAS Indexed or/and Abstracted in

EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, Index Islamicus, Index Copernicus Journals Master List, Ulrichs Periodical Directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, ProQuest Social Science Journal Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI) and DergiPark.

Editorial Office Journal of Administrative Sciences (JAS)

Yönetim Bilimleri Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: <http://ybd.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the JAS editors

Disclaimer: Statements of acts or opinions appearing in the Journal of Administrative Sciences (JAS) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

**ISSN:1304-5318
E-ISSN: 2147-9771**

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ

Journal of Administrative Sciences

Cilt 16, Sayı 32, 2018/ Volume 16, Number 32, 2018
ISSN:1304-5318 E-ISSN:2147-9771

SAHİBİ/Owner

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Yücel ACER

EDİTÖRLER / Editors

Prof. Dr. Suat UĞUR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Özgür TOPKAYA (Asst. Editor-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI VE DANIŞMA KURULU/ Editorial Board

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order

ACER, Yücel (Yıldırım Beyazıt Ü.)	KORKUSUZ Refik (İstanbul Medeniyet Ü.)
AKTAN Coşkun Can (DEÜ)	KÖLEOĞLU Nilay (ÇOMÜ)
ALPER Yusuf (Uludağ Ü.)	KURT Serdar (ÇOMÜ)
ASKEROV, Ali (North Carolina U, the USA)	MURAT Sedat (İstanbul Ü.)
AYDIN, Murat (ÇOMÜ)	ÖRNEK Ali Şahin (ÇOMÜ)
BABA Gürol (Ankara SBÜ)	ÖZDEMİR Süleyman (İstanbul Ü.)
BACAK Bünyamin (ÇOMÜ)	PAZARCIK Yener (ÇOMÜ)
BENLİ Abdurrahman (Sakarya Ü.)	POLOUCEK Stanislav (Silesian U)
BİÇERLİ M. Kemal (Anadolu Ü.)	SERİM Nilgün (ÇOMÜ)
BOZKURT Veynel (İstanbul Ü.)	SÖNMEZLER Gökhan (Trakya Ü.)
CAM Erdem (ÇASGEM)	ŞAHİN Levent (İstanbul Ü.)
ELAGÖZ İsmail (ÇOMÜ)	TAN Sabri Sami (ÇOMÜ)
ENER Meliha (ÇOMÜ)	TOKOL Tuncer (Uludağ Ü.)
ERKAN Gülgün (ÇOMÜ)	TOPBAŞ Ferhat (Balıkesir Ü.)
EROL Mikail (ÇOMÜ)	TORUN Mustafa (ÇOMÜ)
GÖRÜN Mustafa (ÇOMÜ)	TUFAN Ekrem (Anadolu Ü.)
HUSSIN, Baharuddin Muhammad (Tenega Nasional, Malaysia)	UĞUR Suat (ÇOMÜ)
İNCEKARA, Ahmet (İstanbul Ü.)	ULUDAĞ M. Bülent (İzmir Katip Çelebi)
İPEK, Selçuk (ÇOMÜ)	ULUYOL Osman (Adıyaman Ü.)
KARADENİZ Oğuz (Pamukkale Ü.)	UZUNOĞLU Sadi (Trakya Ü.)
KARAGÜL, Soner (ÇOMÜ)	YELKİKALAN Nazan (ÇOMÜ)
KAYA İbrahim (İstanbul Ü.)	YILDIRIM Engin (Anayasa Mahkemesi)
KILIÇ, Cüneyt (ÇOMÜ)	YİĞİT, Yusuf (ÇOMÜ)

BU SAYININ HAKEM KURULU / Referees of this Issue

Alfabetik Sıra İle/ In Alphabetical Order

Abdurrahman Benli (Sakarya Ü.)	İsmail Elagöz (ÇOMÜ)
Abdülkadir Şenkal (Kocaeli Ü.)	Lütfiye Özdemir (İnönü Ü.)
Ahmet Tayfur Akcan (Necmettin Erbakan Ü.)	Mehmet Hanefi Topal
Ahmet Ulusoy (Karadeniz T.Ü.)	Mehmet Özer (Mardin Artuklu Ü.)
Ali M. Alparslan (Mehmet Akif Ersoy Ü.)	Metin Atmaca (ÇOMÜ)
Alper Bilgili (ÇOMÜ)	Metin Berber (Karadeniz Teknik Ü.)
Aygen Oksay (Süleyman Demirel Ü.)	Mevhibe Türkmen (Pamukkale Ü.)
Ata Özdemirci (Marmara Ü.)	Muhammed Tıraşoğlu (Kırklareli Ü.) Muhsin Halis (Kocaeli Ü.)
Bora Yenihan (Kırklareli Ü.)	Murat Yeşiltas (Mehmet Akif Ersoy Ü.)
Burcu Özcan (Marmara Ü.)	Musa Gök (İzmir Demokrasi Ü.)
Cafer Topaloğlu (Muğla Sıtkı Koçman Ü.)	Mustafa Bayhan (Pamukkale Ü.)
Duygu Kızıldağ (İzmir Demokrasi Ü.)	Nazife Özge Kılıç (Ağrı İbrahim Ç.Ü.)
Ebru Kanyılmaz Polat (ÇOMÜ)	Neslihan Sam (Uludağ Ü.)
Engin Bağış Öztürk (Dokuz Eylül Ü.)	Pelin Kanten (ÇOMÜ)
Erdoğan Koç (Bandırma Onyedi Eylül Ü.)	Raif Cergiboza (Kırklareli Ü.)
Ercan Özen (Uşak Ü.)	Rukiye Mehtap Dölek (Gaziosmanpaşa Ü.)
Ercan Sarıdoğan (İstanbul Ü.)	Sadettin Paksoy (Kilis 7 Aralık Ü.)
Esra Siverekli (Harran Ü.)	Selçuk Burak Haşiloğlu (Pamukkale Ü.)
Esin Cumhuriyet Yalçın (Kırklareli Ü.)	Selahattin Kanten (ÇOMÜ)
Gonca Gezer (ÇOMÜ)	Selda Uca (Kocaeli Ü.)
Ferhat Topbaş (Balıkesir Ü.)	Sena Erden Ayhün (ÇOMÜ)
Güler Tozkoparan (Dokuz Eylül Ü.)	Seyfettin Erdoğan (İstanbul Medeniyet Ü.)
Gülten Gümüştekin (Dokuz Eylül Ü.)	Tuncay Yılmaz (Sakarya Ü.)
Hakan Boz (Uşak Ü.)	Ufuk Selen (ULUDAĞ Ü.)
Habib Yıldız (Sakarya Ü.)	Umut Eroğlu (ÇOMÜ)
Halil Özekicioğlu (Cumhuriyet Ü.)	Veynel Kula (Afyon K.Ü.)
Hilmi Ünsal (Gazi Ü.)	Yasemin Kaya (İstanbul Ü.)
Hüseyin Gül (Süleyman Demirel Ü.)	Yener Pazarıcı (ÇOMÜ)
İbrahim Yontar (Mehmet Akif Ersoy Ü.)	Yunus Emre Özer (Dokuz Eylül Ü.)
İlknur Kumkale (Trakya Ü.)	Zehra Doğan Çalışkan (Abant İzzet Baysal)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden/ Editor's Note.....	9
Applying Dematel Approach to Determine Factors Affecting Hospital Service Quality in a University Hospital: A Case Study.....	11
<i>Bir Üniversite Hastanesinde Hastane Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesinde Dematel Yaklaşımı Uygulaması: Bir Vaka Çalışması</i>	
Feyyaz Cengiz Dikmen, Yunus Taş	
Yavaş Yönetim: Özgün Bir Ölçme Aracı Geliştirme	29
<i>Slow Management: Developing an Original Measurement Tool</i>	
Ali Erbaşı, Mete Sezgin	
Türkiye’de Fordist Üretim Krizinin Ortam Koşulları Bağlamında İncelenmesi.....	47
<i>Analysing The Crisis of Fordist Production in Turkey in the Context of Environmental Conditions</i>	
Nurgül Keleş Tayşir	
Kalkınma Ajanslarının Yerelde Merkezileşme Bağlamında İncelenmesi: Batı Akdeniz, Doğu Anadolu, Fırat ve Güney Marmara Kalkınma Ajansları Örneği.....	67
<i>An Analysis of Development Agencies within the Context of Centralisation in Local: The Case of West Mediterranean, East Anatolia, Fırat and South Marmara Development Agencies</i>	
Salih Ziya Kutlu, Mustafa Görün	
İş Güvenliği Uzmanlarının Genel İçsel ve Dışsal İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma.....	91
<i>A Research Study on The Genaral, Internal and External Work Satisfaction Levels of Occupational Safety Specialists</i>	
Gökçe Cerev	
Satış Sonrası Hizmetlerde Müşteri Sadakatinin Öncülleri: Mercedes Otomobil Markası Üzerine Bir Araştırma.....	113
<i>Antecedents of Customer Loyalty in After Sales Services: A Research on Mercedes Automobile Brand</i>	
Çağatan Taşkın, Şeref Gönüller	
Türkiye’de Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi ve Tevkifat Müessesesi.....	135
<i>Electronic Commerce Taxation and Stoppage Organization in Turkey</i>	
Mehmet Öksüz, Timur Türgay	
Mesleki Doyum, İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasının Algılanan İş Stresi Üzerindeki Etkisi.....	157
<i>The Effect of Occupational Satisfaction, Work-Family Conflict and Family-Job Conflict on Perceived Work Stress</i>	
Z. Mehmet Fırat	
Devlet Borçlarının Dini ve Felsefi Temelleri.....	177
<i>The Religious and Philosophy Foundations of Public Debts</i>	
Tekin Akdemir, Şahin Yeşilyurt	

Pazarlama Araştırmacılarının Yapısal Eşitlik Modeli Analizi Uygulamaları: Sorunlar ve Öneriler.....201
The Use and Misuse of Structural Equation Modeling in Turkish Marketing Academia: Problems and Solutions
Volkan Doğan

Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma İlişkisi: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma.....231
An Investigation of the Relationship Between Organizational Cynicism and Work Alienation: A Research on Five Star Hotel's Employees
Mehtap Demir, Siyret Ayas, Bora Yıldız

6360 Sayılı Kanun'un Etkinlik-Verimlilik ile Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi: Kocaali İlçesinde Yapılan Bir Araştırma.....255
An Evaluation of Law No 6360 on Effectiveness-Efficiency and Subsidiarity Principles: A Case Study in Kocaali District
Hale Biricikoğlu, Yasemin Yalnızoğlu

G7 Ülkelerinde Patent Üretimini Etkileyen Değişkenler İçin Panel Veri Analizi.....285
A Panel Data Analysis for Determinants of Patent Production
Serdar Kurt, Funda Sezgin, Gamze Sart

Kentleşme Sorunları Kapsamında Şanlıurfa'nın Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri.....299
Environmental Problems in Şanlıurfa City and Related Recommendations as a Part of Problems of Urbanization
Ahmet Kayan

Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar: Kuramsal ve Hukuksal Bir Değerlendirme.....329
Punishment in the Coverage of the Penal Injury: A Theoretical and Legal Evaluation
Şeniz Anbarlı Bozatay, Avni Akın Ürünal

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Biga Örneği.....345
Effects on Economic Development of Çanakkale Onsekiz Mart University: Biga Example
Nur Dilbaz Alacahan, Yağmur Akarsu, Seda Yavuzaslan Söylemez, Figen Kılıç

İstikrar ve Güvenin Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi Analizi.....365
Stability and Trust Effect on Consumer Credit: Time Series Analysis for Turkey
Ünzüle Kurt

Organik Üretim Sürecinde Organik 1.0'dan Organik 3.0'a Geçiş ve Organik 3.0'ın Temel Özellikleri.....379
Transforming from Organic 1.0 to Organic 3.0 in the Process of Organic Agriculture and Its Fundamental Characteristics
Mehmet Marangoz, Elif Hasret Kumcu

2012 Yeni Teşvik Yasası Öncesinde ve Sonrasında Diyarbakır'da Özel Yatırımlar.....397
Private Investments in Diyarbakır Before and After the 2012 Incentive Law
Bahar Burtan Doğan

Dış Ticaret Girişimciliğini Tanımlamak: Keşfedici Bir Araştırma.....	421
<i>Defining Foreign Trade Entrepreneurship: An Exploratory Research</i>	
Ahmet Yağmur Ersoy, Metin Saygılı	
Arslanstepe’de (3500-3900 MÖ) Stok ve Emanet Mal Uygulamaları.....	437
<i>Stock and Entrusted Goods Practices at Arslantepe (3500-3900 BC)</i>	
Yusuf Cahit Çukacı	
The Impact of Hospital Competition on Maternity Care in the English Hospital Market.....	451
<i>İngiliz Hastahaneleri Arasındaki Rekabetin Annelik Bakımı ile İlgili Faaliyetlere Etkisi</i>	
Merve Ertok Onurlu	
İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması.....	471
<i>Validity and Reliability Study of Inter-Personal Conflict at Work Scale (ICAWS)</i>	
Serpil Aytaç, Oğuz Başol	
Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Seçilmiş Çevresel Göstergeler Üzerinden Bir Değerlendirme: OECD Performans İncelemesi.....	485
<i>An Evaluation of Selected Environmental Indicators by Using Data Envelopment Analysis (DEA): OECD Performance Review</i>	
Mustafa Özkan, Ayşe Özcan	
Yükseköğretim Öğrencilerinin Yaşam Kalitesine Yönelik Algıları: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği.....	509
<i>The Perceptions of Higher Education Students Towards Life Quality: The Canakkale Onsekiz Mart University Sample</i>	
Dilek Kekeç Morkoç, Cumhur Erdönmez	
Kurumsal Eşbiçimlilik Kapsamında Havayolu İttifaklarının Misyon İfadelerinin İncelenmesi	533
<i>Investigation of Mission Statements of Airline Alliances in the Context of Institutional Isomorphism</i>	
Bilge Çavuşgil Köse, Sena Erden Ayhün	
Osmanlı Devleti’nde Vakıf Yönetiminde Tevliyet: İstanbul Örneği.....	551
<i>Tevliyet in Ottoman Empire Foundation Administration: The Case of İstanbul</i>	
Kadir Arslanboğa	
İş Yaşamının Kalitesinin Sosyal Kaytarma ve İş Erteleme Davranışı Üzerindeki Etkisinde Etik İklim Algısının Rolü.....	559
<i>The Effect of Quality of Work Life on Social Loafing and Procastination Behavior: The Role of Ethical Climate Perception</i>	
Selahattin Kanten, Mine Esirgemez, Yonca Aydın Hasekioğlu, Münevver Keçeli	
Kadın Yöneticilerin Medeni Durumlarının İş Stresine Etkisi: İzmir İlinde Bir Araştırma.....	577
<i>The Effects of Marital Status of Women Managers on Work Stress: A Research in İzmir</i>	
Nezih Metin Özmutaf, Elif Aktekin, Bülent Ergani	

Entegre Raporlama Uygulamalarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Bağlamında Değerlendirilmesi.....	589
<i>Evaluation of the Integrated Reporting in Terms of the International Integrated Framework</i>	
Feyza Dereköy	
Örgütlerde Narsistik Kişilik, Öz Benlik Kurgusu ve Stratejik Düşünme Arasındaki İlişki.....	609
<i>The Relationship Between Narcissistic Personality, Self Construal and Strategic Thinking in Organizations</i>	
Hülya Öcal, Belkıs Özkara	
Mutlu Çalışanlar İçin Öncelikli Yönetici Erdemleri: Bir Saha Araştırması.....	629
<i>A Field Research on Priority Managers Virtues for Happy Employee</i>	
Ali Murat Alparslan, Seher Yastıoğlu	
Bireysel İş Yapılandırmanın Sonuçları: Bireysel İş Yapılandırmanın Psikolojik Sermaye ve İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi.....	651
<i>The Individual Outcomes of Job Crafting: An Evaluation of the Effects of Psychological Capital and Work Engagement on Job Crafting</i>	
Beynaz Uysal, Gaye Özçelik, Cavide Uyargil	
Yazarlar için Bilgi Notu.....	667
<i>Notes for Contributors.....</i>	671
Yazarlar Hakkında.....	673
<i>About the Authors.....</i>	687

EDİTÖRÜN NOTU

Hakemli akademik yayın olarak faaliyetini sürdüren Yönetim Bilimleri Dergisine yayınlanması üzere çok değerli akademisyenler tarafından gönderilen makaleler hakem sürecinden geçirildi, olumlu rapor alanlar kabul edildi ve yayına hazır hale getirilerek 32. sayı oluşturuldu. Çok zengin bir içeriğe sahip olan 32. sayıda emeği geçen hakem hocalarımıza ve yazarlara çok teşekkür ederiz.

Dergimizin bu sayısında; çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, ekonometri, iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ve uluslararası ilişkiler alanından çok çeşitli çalışmalar yer almaktadır.

İçten saygılarımızla

Prof. Dr. Suat UĞUR

EDITOR'S NOTE

Various articles have been received, reviewed and made ready for publication in the 32nd issue by the editor's office of the Journal of Administrative Sciences. The issue has articles from diverse fields of social sciences. We would like to thank all reviewers and authors who have contributed for the formation of the issue.

In this issue there are several articles in the fields of business management, economics, econometrics, finance, international relations, labor economics and industrial relations, public administration.

Prof. Dr. Suat UĞUR

APPLYING DEMATEL APPROACH TO DETERMINE FACTORS AFFECTING HOSPITAL SERVICE QUALITY IN A UNIVERSITY HOSPITAL: A CASE STUDY

Feyyaz Cengiz DİKMEN*¹ & Yunus TAŞ**

Abstract

There are many studies in the literature that utilized SERVQUAL model for measuring service quality. In this study, first of all, the factors determining service quality were identified from point of views of patients or those of their relatives by using the SERVQUAL model via a field study. The result of this research; reveals nine essential factors; appearance of service personnel, doctors attitude towards patients, sufficient exploratory information on the status of patients, warm and comfortable environment, staffs' experience level, feeling of trust to services, sufficiency of medical equipment, communication skills, advice on rational medicine usage. After identifying the main factors affecting service quality, the importance level of each of the identified factors as well as the causal relationships among them are determined by applying the DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) method, which is one of the multi-criteria decision making methods, to the hospital administrators that are regarded as experts within the field of health. According to the results of the study, patients' feeling a sense of security from the medical services provided to them emerged as the most important factor in determining service quality, whereas dress and tidy appearance of service personnel appears to be the least significant factor.

Keywords: Hospital Service Quality, SERVQUAL, DEMATEL

Jel classification: I10, I11, I19

BİR ÜNİVERSİTE HASTANESİNDE HASTANE HİZMET KALİTESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİNDE DEMATEL YAKLAŞIMI UYGULAMASI: BİR VAKA ÇALIŞMASI

Öz

Literatürde hizmet kalitesinin ölçülmesinde SERVQUAL modelinden yararlanılan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada önce, alan araştırması yoluyla SERVQUAL modeli kullanılarak hasta yada hasta yakını bakış açısından hizmet kalitesini belirleyen faktörler tespit edilmiştir. Bu araştırma sonucuna göre dokuz faktörün önemli olduğu tespit edilmiştir; hizmet sunan personelin kıyafeti temiz ve düzgündür, hekimlerin hastaya karşı tutumu olumludur, hekimler hastaları hakkında detaylı tıbbi kayıt ve rapor hazırlamaktadır, hastanede sıcak ve rahat bir ortam vardır, sağlık personelinin uzmanlık düzeyleri yeterlidir, hastanede sunulan hizmetler, hastalara güven vermektedir, hastane, tıbbi cihazlarda tam donanımlıdır, hastane personelinin hasta ile iletişim becerileri yeterlidir”, hekimler akılcı ilaç kullanımı konusunda hastaları bilgilendirmektedir. Hizmet kalitesini etkileyen ana faktörler tespit edildikten sonra uzman kabul edilen hastane yöneticilerine çok amaçlı karar verme yöntemlerinden biri

1* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, fcdikmen@kocaeli.edu.tr

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Sağlık Hizmetleri MYO, yunustas@kocaeli.edu.tr

olan DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) yöntemi uygulanarak tespit edilen her bir faktörün önem derecesi ve faktörler arasındaki nedensel ilişkiler kurulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre hizmet kalitesinin belirlenmesinde en önemli faktör; hastalara verilen hizmetlerin hastada uyandırdığı güven duygusu, en önemsiz faktör ise, hizmet sunan personelin kıyafeti temiz ve düzgündür ifadesi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Hastane Hizmet Kalitesi, SERVQUAL, DEMATEL

Jel sınıflandırması: I10, I11, I19

1. INTRODUCTION

The Healthcare sector, especially hospitals, is the most important element of the service sector. However, the most important distinction that differentiates these organizations from the other components of health sector lies in the fact that services provided by hospitals are directly related to human life and human health. Most of the customers of hospitals' are unwilling to take the hospital services; for that reason, their service quality demands are more critical compared to those of other service provider organizations. As perceived service quality causes the patient to exhibit diverse behaviors like repurchasing the services because of urgency, complaining or abandoning the health service of the associated hospital getting health service from other healthcare organizations, or receiving no service.

From this standpoint, deliveries of best quality health services and successes of these services should be viewed as a quality improvement process. In Turkey, there has been a substantial increase in the number of organizations providing health services. This rise increased competition among hospitals.

As a result of this, hospitals focus more on providing better services as well as high-quality health services so as to maintain the patients' trust in the long term. In other words, the necessity of making an effort to increase loyalty of patients to a health institution through ensuring customer satisfaction is increasing gradually. Consequently, the hospitals put into practice the various approaches like increasing managerial efficiency and reducing medical errors, which improve service quality. Due to the fact that service quality has become an important issue in a hospital, it is essential to develop an appropriate method for measuring healthcare service quality (Chang et al., 2006).

On the other hand, cost is an important factor for hospitals, as it is for every organization. Moreover, quality as a cost cutting component is a key factor in determining return on investment and market share. Even though university hospitals are non-profit organizations, they perform activities similar to those performed by private hospitals, such as covering personnel expenses, purchasing medical equipments and services, and making innovative and technological investments (Babakus and Mangold, 1992).

Two forms of quality related to service-providing organizations are mentioned in the

literature as technical quality and functional quality (Gronroos, 1984). Technical quality in health institutions and organizations is defined on the basis of technical accuracy of the diagnoses and processes. "Various methods for measuring technical quality have been proposed and they are currently in use" (Joint Commission for Accreditation of Health Care Organizations, 1987). Since this information is not open to the general public, knowledge of the technical quality of health institutions and organizations remains within the concern of health administrators and professionals (Bopp, 1990). Conversely, functional quality tackles with how the health care service is delivered to the patient. Since patients cannot be able to accurately assess the technical quality of healthcare organizations functional quality is the primary factor for quality perception of patients (Babakus and Mangold, 1992). Thus, technical quality directly interests the professional healthcare workers, whereas, functional quality directly interests customers, namely patients (Chakravarty, 2011).

There is an increasing number of evidences which show that perceived service quality is the unique variable affecting the value perception of the patient. This value perception ultimately influences consumers' intentions to purchase products or services. Both hospitals operating in private health sector and those operating in public health sector should be open to new technological advances and new expectations. However, healthcare providers may fail to meet these expectations as requested by the patients and for that reason a discrepancy arises between expectations and perceptions of the patient during providing the healthcare services. This gap between the expectation and perception of the patient is the determinant of service quality (Parasuman et al. 1985). According to this inference, the point of view of patients has gained importance in measuring service quality and studies carried out in recent years have supported this inference (Bolton, 1991).

SERVQUAL is one of the most commonly used methods in measuring functional quality in healthcare organizations (Taner & Antony, 2006). SERVQUAL was used in different service sectors such as health, tourism, education, information systems, restaurant, and purchasing in measuring service quality. For a sampling of literature on SERVQUAL, it was observed that this method was used in studies of various researchers such as Li (1997), Lam (1997), Dean (1999), Lee et al. (2000), Lim and Tang (2000), Andaleeb (2001), Bowers and Kiefe (2002), Wisniewski & Wisniewski (2005), Pakdil and Harwood (2005), Lee and Yom (2007), Bowers et al. (1994) in measuring service quality.

2. DEMATEL

DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) is a method which was initiated at the end of 1971 within the frame of the Science and Human Program of the Battelle Institute at the Geneva Research Center (Ching-Lai Hwang). At the time, the DEMATEL method was used to research and to solve complex and difficult, global problems, including ethnic issues, hunger, energy, environmental protection, etc. (Fontela and Gabus, 1976). During its first two years of operation, it concentrated on three major areas of research: (1) the study of the world problem structure, (2) the development and adaptation of methodologies suitable to the analysis of complex world problems, and the

review of existing studies, models and data sources related to world problems. Since the method is comprehensive in terms of building as well as analyzing the structural models involving relationships among complicated factors, it has been especially commonly used in Japan (Wei-Wen Wu, 2008).

In this Graph-Theory based method, complex causal relationships are denoted with matrices or directed graphs. Directed graphs are graphs which portrays a contextual relationship between the elements of a system. Dividing the factors into cause and effect groups (clusters) so as to understand the causal relationships between the involved factors in the problem enhances researchers to construct the draft plan for the problem and solve it. DEMATEL is utilized to investigate the interrelations among criteria in multi-criteria decision making problems either alone or integrated with the other multi-criteria decision-making methods. DEMATEL method was successfully applied in many fields, such as information technology auditing (Wen-Hsien Tsai, Yu-Wei Chou, Wang-Rung Lin and Elliott T.Y. Hwang, 2013), industry cluster comparison (Chia-Li Lin, Gwo-Hshiung Tzeng, 2009), tourism policy development (Chui-Hua Liu, Gwo-Hshiung Tzeng, and Ming-Huei Lee, 2012), vendor selection (C.-H. Hsu, Fu-Kwun Wang, Gwo-Hshiung Tzeng, 2012), portfolio selection (Karthika Varma and K. Sunil Karma, 2012), determination of supplier selection (Betty Chang, Chih-Wei Chang, Chih-Hung Wu, 2011), emergency management (Quang Zhou, Weilai Hwang and Ying Zhang, 2011), personnel selection (Erdem Aksakal and Metin Dağdeviren, 2010), knowledge management strategy selection (Wei-Wen Wu, 2008), determination of critical factors in epidemic diseases (Shih-Ming Ou, Li-Ling Liu, and Ko-Chien Chin, 2012).

3. APPLICATION OF DEMATEL IN IDENTIFYING FACTORS AFFECTING HOSPITAL SERVICE QUALITY IN A UNIVERSITY HOSPITAL

3.1. Research Objective

The purpose of this study is to identify the factors affecting hospital service quality in a university hospital by using DEMATEL method.

3.2. Research Method

In the study, a questionnaire was applied to 366 patients by using the SERVQUAL scale that has been widely used in measuring functional quality in healthcare organizations and nine most significant criteria was obtained through the analysis of the data. Subsequently, with the aid of DEMATEL, which was applied to the administrators and expert doctors of the hospital, the direct relation between the criteria was tried to be determined.

3.2.1 Steps of the DEMATEL Method

The steps of the method are as follows

Step I: Generating the direct-relation matrix. The most relevant experts

associated with the problem are consulted while generating this matrix. Experts evaluate the influence between criteria with the help of a predetermined scale. In this study, a four-level scale was used as shown below in Table 1.

Table 1 Comparison Scale

Score	Meaning
0	No Influence
1	Low Influence
2	Medium Influence
3	High Influence

Experts that are named as decision makers (DM) in multi-criteria decision making methods make sets of the pairwise comparisons in terms of influence and direction between criteria (Wu, 2008). As a result of this comparison, the direct-relation matrix that is a $n \times n$ (dimensional) matrix A is obtained. Each element of matrix A , a_{ij} , denotes the degree to which the criterion i affects the criterion j . The main diagonal elements of matrix A are zeros. For a problem that includes ‘ n ’ (number) of decision makers, the elements of direct relation matrix will be the mean of the evaluation results of ‘ n ’ decision makers. That is, each expert respondent’s evaluation results with a direct relation matrix and an average matrix A is then derived from the mean of the various direct matrices for all respondents. For that reason, in some literature, this matrix is named as an average matrix.

STEP II. Normalizing the direct-relation matrix. Based on the direct-relation matrix A , the normalized direct-relation matrix X is obtained by using the equivalences (1) and (2).

$$X = k.A \quad (1)$$

$$k = \frac{1}{\max_{1 \leq i \leq n} \sum_{j=1}^n a_{ij}}, i, j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Step III. Calculating the total-relation matrix [T]. The total-relation matrix T is derived by using the equivalence (3). In this equivalence, I is an $[n \times n]$ dimensional identity matrix.

$$T = X(I - X)^{-1} \quad (3)$$

r_{nx1} and c_{1xn} are regarded as two vectors representing the sum of rows and sum of columns of the total relation matrix T , respectively.

$$r = (r_1, \dots, r_i, \dots, r_n)' = (r_i)_{nx1} = \left[\sum_{j=1}^n t_{ij} \right]_{nx1} \quad (4)$$

$$c = (c_1, \dots, c_j, \dots, c_n) = (c_j)_{nx1} = \left[\sum_{i=1}^n t_{ij} \right]_{1, xn} \quad (5)$$

r_i which is the sum of the **i**th row of matrix T, denotes both direct and indirect effects of factor **i** on the other factors. c_j which is the sum of the **j**th column of matrix T, denotes the sum of direct and indirect effects that criteria **j** has received from the other criteria. Additionally, when **i=j**, the sum of $r_i + c_j$ shows the total effects both given and received by factor **i**. That is to say, this sum shows the importance degree that factor **i** plays in the entire system. Besides, the difference $(r_i - c_j)$ denotes the net effect of factor **i** on the system. There are two specific situations that may be encountered related to the difference $(r_i - c_j)$. If this difference is positive, factor **i** is a causer that is affecting the other criteria. Whereas it is negative, factor **i** is a receiver; the other criteria is influencing criteria **i**.

Step IV. Setting the threshold value and obtaining impact-directed graph.

The threshold value is determined to obtain impact-digraph. “Since matrix T provides information on how one factor affects another, it is necessary for a decision maker to set up a threshold value to filter out some negligible effects” (Roy et al., 2012). Impact-digraph is obtained by plotting $(r_i + c_j, r_i - c_j)$ points in a coordinate plane where horizontal axis and vertical axis are represented by $(r_i + c_j)$ and $(r_i - c_j)$, respectively.

3.2.2. Application Steps of the DEMATEL Method

According to the results of the questionnaire research conducted with patients’ families in the first part of the study, the following nine factors were identified as factors affecting hospital service quality:

- i. Tidy and clean appearance of service personnel,
- ii. Doctors’ caring attitude to patients,
- iii. Doctors’ detailed description about the conditions of patients through preparing medical reports and recordings,
- iv. Warm and comfortable environment in the hospital,
- v. Medical staff with sufficient experience level,
- vi. Feeling a sense of trust through the services provided in the hospital,
- vii. Fully-equipped with medical equipment,

viii. Hospital personnel with sufficient communication skills,

ix. Medical Doctors' advice on rational medicine usage.

In the second part of the study, a second questionnaire was developed by taking these nine factors into consideration to determine the effect of one factor on another. The following raw data in a matrix format was obtained by taking opinions of 20 experts involved in the management level of a university hospital, including deputy chief physician of hospital, and hospital manager through this second questionnaire.

Step I: The Direct-Relation Matrix **A** generated in the first step of DEMATEL method is based on these 20 experts' opinions. Direct-Relation Matrix **A** was obtained by taking average of experts' opinions. The experts' opinions in matrix format are shown in Table 3 in the Appendix.

Table3. Initial Direct-Relation Matrix A through DEMATEL

Method- Average of Experts' Opinions									
Direct-Relation Matrix A	0,00	0,85	0,40	1,05	0,70	2,10	1,00	1,60	0,25
	0,95	0,00	1,50	1,30	1,45	1,85	1,15	1,60	1,75
	0,35	1,25	0,00	1,00	1,85	2,05	1,45	1,40	1,30
	1,15	1,10	0,75	0,00	1,00	1,65	0,90	1,45	0,85
	0,70	1,15	1,60	0,95	0,00	2,00	1,25	1,40	2,05
	1,95	1,70	1,90	1,85	2,05	0,00	1,70	1,50	1,65
	0,95	1,00	1,10	0,85	1,40	1,80	0,00	0,95	0,95
	1,65	1,65	1,30	1,10	1,40	1,50	1,10	0,00	1,05
	0,30	1,35	1,15	1,05	1,75	1,65	0,85	0,95	0,00

Step II: Direct-relation matrix was normalized by using equations (1) and (2). This matrix denotes the direct relations between the factors.

Table 4. Normalized Direct-Relation matrix X

Normalized Direct-Relation Matrix X	0,00	0,06	0,03	0,07	0,05	0,14	0,07	0,11	0,02
	0,07	0,00	0,10	0,09	0,10	0,13	0,08	0,11	0,12
	0,02	0,09	0,00	0,07	0,13	0,14	0,10	0,10	0,09
	0,08	0,08	0,05	0,00	0,07	0,11	0,06	0,10	0,06
	0,05	0,08	0,11	0,07	0,00	0,14	0,09	0,10	0,14
	0,13	0,12	0,13	0,13	0,14	0,00	0,12	0,10	0,11
	0,07	0,07	0,08	0,06	0,10	0,12	0,00	0,07	0,07
	0,11	0,11	0,09	0,08	0,10	0,10	0,08	0,00	0,07
	0,02	0,09	0,08	0,07	0,12	0,11	0,06	0,07	0,00

Step III: Total Relation Matrix. Total relation matrix is derived by using the equation

(3). Total relation matrix T consists of all the relations including direct and indirect relations between the factors. Taking an element of matrix T into consideration, $t_{ij} > 0$ denotes that there is a relationship from factor i toward factor j directly or indirectly with influence value of t_{ij} . This can also be interpreted as that factor i is prior to factor j with degree of t_{ij} . For instance, the indirect relationship from factor 2 toward factor 1 is as $2 \rightarrow 6 \rightarrow 5 \rightarrow 8 \rightarrow 9 \rightarrow 7 \rightarrow 1$ with degree of 0.25 (Seyed-Hosseini and Asgharpour, 2006). Column r , which is the last column at the end of the table denotes the sum of rows, whereas, row c , which is the last row at the bottom of the table, denotes the sum of columns.

Table 5. Total Relation Matrix

										r
$T = X(I - X)^{-1}$	0,14	0,22	0,19	0,22	0,24	0,35	0,22	0,28	0,18	2,06
	0,25	0,23	0,32	0,29	0,36	0,43	0,29	0,34	0,34	2,86
	0,20	0,30	0,22	0,27	0,37	0,42	0,30	0,32	0,30	2,70
	0,22	0,25	0,23	0,17	0,27	0,35	0,23	0,28	0,23	2,24
	0,23	0,30	0,32	0,27	0,26	0,43	0,29	0,32	0,35	2,77
	0,34	0,38	0,39	0,37	0,44	0,38	0,36	0,38	0,38	3,41
	0,21	0,25	0,25	0,23	0,30	0,36	0,18	0,26	0,25	2,29
	0,28	0,32	0,29	0,27	0,33	0,39	0,27	0,23	0,28	2,66
	0,18	0,27	0,26	0,24	0,33	0,36	0,23	0,26	0,19	2,32
	c	2,06	2,52	2,48	2,32	2,89	3,47	2,37	2,67	2,51

With the help of $r+c$ and $r-c$ values, the impact of one criterion on other criteria and relation was determined. When the $r-c$ values are taken into consideration, it is accepted that criteria having positive values of $r-c$ have higher influence on other criteria and have higher priority. This type of criteria is called causer. Conversely, it is inferred that the criteria having negative values of $r-c$ receive more influence from other criteria and have lower priority. This type of criteria is called as receiver.

The values in column $r+c$ denote the relation between each criterion with other criteria. Criteria having higher of $r+c$ are more related with other criteria. In contrast, criteria having little values of $r+c$ are less related with other criteria (Aksakal and Dağdeviren, 2010; Seyed-Hosseini, et.al.,2005).

From the values of $r-c$ in Table 6 “positive attitude of doctors towards patient”, and “detailed description of the conditions of patients by the (medical) doctors” have been observed as the only two criteria having positive values of ($r-c$). It is inferred from this result that these two criteria have higher impact and priority in determining hospital service quality. The last two factors “sufficiency of medical staffs’ experience” and “doctors give rational information on usage of medicine” with the lowest $r-c$ values -0.12, and -0.19 respectively are the factors receiving more influence from the other factors. The factor “positive attitude of doctors towards patient” with having the highest $r-c$ value, is prior to the other factors and called master dispatcher. And with the lowest $r-c$ value the factor “doctors give rational information on usage of medicine” is called a master dispatcher

(Seyed-Hosseini and Asgharpour, 2006).

When the column **r+c** is investigated in Table 7, it is possible to reach a conclusion that 6th, 2nd, 5th, and 8th criteria have more relationship with other criteria, whereas, the remaining criteria have less relationship. Factor 6 with the highest value of **r+c** (6.89) has the most relation with the other factors. And factor 1 with the lowest value of 4.12 has the least relation with the other factors.

Table 6. Prioritization of factors according to r-c values.

	r-c
2. The doctors have positive attitude towards patients.	0,33
3. The doctors prepare detailed medical reports and recordings about their patients.	0,21
1. The appearance and clothing of service personnel are clean and tidy.	-0,01
8. Hospital personnel have sufficient communication skills with patients.	-0,01
6. The medical services offered in the hospital provide a sense of security to patients.	-0,06
4. There exists a warm and comfortable environment in the hospital.	-0,08
7. The hospital is fully-equipped with medical equipment.	-0,08
5. Experience level of medical staff is sufficient.	-0,12
9. Medical doctors inform the patients about rational medicine usage.	-0,19

Table 7. Prioritization of factors according to r+c values.

	r+c
6. The medical services offered in the hospital provide a sense of security to patients.	6,89
5. Experience level of medical staff is sufficient.	5,66
2. The doctors have positive attitude towards patients.	5,38
8. Hospital personnel have sufficient communication skills with patients.	5,32
3. The doctors prepare detailed medical reports and recordings about their patients.	5,18
9. Medical doctors inform the patients about rational medicine usage.	4,84
7. The hospital is fully-equipped with medical equipment.	4,66
4. There (is/ exists) a warm and comfortable environment in the hospital.	4,56
1 The appearance and clothing of service personnel are clean and tidy.	4,12

4. FINDINGS

In this study, the measurement of healthcare service quality as well as determination of determinants of healthcare service quality is investigated with the application of DEMATEL method in a university hospital. The university hospital, founded in 1992, is

the most important medical institution of the city with its approximately 547 academic staff members, and 1186 students, and more than half-million outpatient visits each year. It is obvious that evaluation of service quality of such an important health organization using patients' viewpoints will provide great contribution to healthcare administrators. Besides, determination of determinants of service quality will provide guidance to the administrators in increasing service quality. As emphasized in previous sections, SERVQUAL was used as the instrument for measuring service quality. The weights of the service quality factors acquired from patients' point of view were determined for a university hospital by designing a questionnaire including 22 questions based on the SERVQUAL model. The general structure of the study was adapted from the study carried out by Shieh et al. (2010) in a hospital in Taiwan. In this study, a questionnaire was applied to the 366 inpatients or their relatives by asking degree) of each criterion with a Likert-Type five-point scale, where 1 and 5 denote "strongly disagree" and "strongly agree", respectively. The demographic distribution of the respondents is presented in Table 7.

Table 7. The demographic information of the respondents

		Frequency	Percent (%)
Gender	Female	208	56,8
	Male	150	41
Age Group	10-18	13	3,6
	19-34	104	28,4
	35-54	142	27,9
	55 and above	102	98,6
Education Level/ Educational Status	illiterate	21	5,7
	literate	10	2,7
	Primary School	146	39,9
	Secondary School	43	11,7
	High School/Lyce	80	21,9
	University	58	15,8
Occupation/Job	Self-Employment/Independent Business	52	14,2
	Employee/Labor/Worker/	57	15,6
	Housewife	156	42,3
	Service industry	23	6,7
	Civil Servant/Public Officer/ Government Employee	35	10,2
	Farmer	8	2,3

The internal consistency of SERVQUAL scale is investigated by calculating Cronbach's alpha value. Cronbach's alpha is a value that varies between zero and one. The acceptable limit value of Cronbach's alpha is 0,7. In the literature, it is possible to come across with lower values than the acceptable limit value, but this value should not

be lower than 0,5 (Purcarea, et al. 2013; Bonett and Wright, 2015). The Cronbach's alpha value obtained for internal consistency in this research was 0.926, indicating an excellent internal consistency. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) measure of sampling adequacy is a measure that takes values between 0 and 1. A high KMO value denotes the presence of a statistically acceptable factor solution. KMO value obtained through this research was 0,924, which is far above the value of 0.60 recommended by Kaiser in 1974.

According to the descriptive statistics generated from the obtained data, the degree of importance given by patients and/or their families to each of the service quality criteria are summarized in Table 8 by sorting their mean values in a descending order.

Tablo 8. The weights of service quality criteria (in terms of/from) point of view of patient

Criteria	N	Mean
The appearance and clothing of service personnel are clean and tidy.	362	4,0856
Pharmacists inform the patients about rational medicine usage.	359	3,9833
The doctors prepare detailed medical reports and recordings about their patients.	354	3,9802
There exists a warm and comfortable environment in the hospital.	364	3,9478
Experience level of medical staff is sufficient.	357	3,9272
The medical services provided in the hospital provide a sense of security to patients.	360	3,8028
Service personnel have immediate problem-solving abilities	356	3,7809
The hospital is fully-equipped in terms of medical equipment.	363	3,7769
Hospital personnel have sufficient communication abilities with patients.	362	3,7624
Medical doctors inform the patients about rational medicine usage.	360	3,7472
There exists a concern for individual needs by medical staff.	362	3,5912
There exists a sufficient guidance in delivery of outpatient service.	356	3,5758
Operating procedures of the emergency service are fast.	350	3,5686
Publicity of hospital services is sufficient.	352	3,5540
Pharmacy and medicine preparation services of hospital are sufficient.	355	3,5183
Hospitality services and operations of the hospital are sufficient.	354	3,4633
The Appointment System of Hospital is easy to access and use.	355	3,1803
There exists a competition between professional and trusted medical staff about patient care.	351	3,0798
Outpatient waiting time for medical treatment is not long.	356	2,9803
Taste and heat of patient meals as well as quality of patient meal delivery are appropriate.	352	2,7812

5. CONCLUSION

The service quality has direct relationship with the factors like customer satisfaction, profitability and cost. For that reason, service quality measurement is one of the most focal research topics for hospital administrators. The results of the study indicates that patients and their relatives give most importance to the appearance of service personnel, but least to taste of patient meals and quality of patient meal delivery. There is no doubt that patients attach importance to each of the criterion used in measuring service quality, but it is clear that among all of these criteria, the patients give more importance to the criteria having a weight of above 3,75. Following the identification of these nine prominent criteria, in the second step of this study, the priorities of these criteria and the causal relationships among them were tried to be put forward through the DEMATEL method by applying the second questionnaire to the hospital experts.

In the identification of the hospital service quality, the criterion “physicians are preparing detailed medical records and reports about patients” with the criterion of “the attitude of the physicians towards the patient are favorable” has more influence on the other criteria and has higher priority. It is inferred that the criterion of “the services provided at the hospital gives confidence to the patients” has priority and influence over the other criteria.

REFERENCES

- Aksakal E. and Dağdeviren M. (2010) ANP ve DEMATEL Yöntemleri ile Personel Seçimi Problemine Bütünleşik bir Yaklaşım, J. Fac. Eng. Arch. Gazi Univ, 25 (4), 905-913.
- Andaleeb, S. S. (2001) Service quality perceptions and patient satisfaction: A study of hospitals in a developing country. *Social Science & Medicine*, 52(9), 1359–1370.
- Babakus, E. and Mangold, W.G. (1992) Adapting the SERVQUAL scale to hospital services: an empirical investigation, *Health Serv. Res.* 26(6), 767-786.
- Bowers M., Swan J. and Koehler, W. (1994) What attributes determine quality and satisfaction with health care delivery?, *Health Care Manage Rev.* 19 (4), 49-55.
- Bowers, M. R. and Kiefe, C. I. (2002) Measuring health-care quality: Comparing and contrasting the medical and the marketing approaches. *American Journal of Medical Quality*, 17(4), 136.
- Büyüközkan, G., Çiftçi, G. and Guleryuz, S. (2011) Strategic analysis of healthcare service quality using fuzzy AHP methodology, *Expert Systems with Applications*, 38 9407–9424.
- Chakravarty. C.A. (2011) Evaluation of Service Quality of Hospital Outpatient Department Services, *MJAFI*, 67 (3).
- Chang B., Chang, C., W., C. And Wuc, C. (2011) Fuzzy DEMATEL method for developing supplier selection criteria, *Expert Systems with Applications* 38, 1850–1858.
- Chang, W., Wei, C. and Hwang, N. (2006) An Approach to Maximize Hospital Service Quality under Budget Constraints, *Total Quality Management*, 17 (6), 757-774.
- Dean, A. M. (1999) The applicability of SERVQUAL in different health care environments. *Health Marketing Quarterly*, 16(3), 1–21.
- Fontela. E., & Gabus. A. (1976) The DEMATEL observer, DEMATEL 1976 Report, Switzerland Geneva: Battelle Geneva Research Center.
- Hsu, C., Wang, F. and Tzeng, G. (2012) The best vendor selection for conducting the recycled material based on a hybrid MCDM model combining DANP with VIKOR, *Resources, Conservation and Recycling* 66 95– 111.
- Hwang, C. and Lin, M. (1987) *Group Decision Making under Multiple Criteria*, Springer-Verlag, Berlin.
- Kaiser H.F. (1974) An index of factorial simplicity, *Psychometrika*, 39 (1), 31-36.
- Lam, S. S. K. (1997) SERVQUAL: A tool for measuring patients' opinions of hospital service quality in Hong Kong. *Total Quality Management*, 8(4), 145–152.

Lee Y.C., Yen T.M. and Tsai C.H., (2008) Using importance-performance analysis and decision making trial and evaluation laboratory to enhance order-winner criteria – a study of computer industry, *Inf. Technol. J.*, 7 (3), 396-408.

Lee, H., Delene, L. M., Bunda, M. A., and Kim, C. (2000) Methods of measuring healthcare service quality. *Journal of Business Research*, 48, 233–246.

Lee, M. A. and Yom, Y. H. (2007) A comparative study of patients' and nurses' perceptions of the quality of nursing services, satisfaction and intent to revisit the hospital: A questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, 44, 545–555.

Li, L. (1997) Relationships between determinants of hospital quality management and service quality performance – A path analytic model. *Omega*, 25(5), 535–545.

Lim, P. and Tang, N. (2000) Study of patients' expectations and satisfaction in Singapore hospitals. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 13(7), 290–299.

Lin, C. and Tzeng, G. (2009) A value-created system of science (technology) park by using DEMATEL, *Expert Systems with Applications* 36, 9683–9697.

Liu, C., Tzeng, G. and Lee M. (2012) Improving tourism policy implementation - The use of hybrid MCDM models, *Tourism Management* 33, 413-426.

Ou, S., Liu L. and Chin K. (2014) Enhancing Risk Communication for More Effective Epidemic Control in Taiwan, *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 26(1), 85–92.

Pakdil, F. and Harwood, T. N. (2005) Patient satisfaction in a preoperative assessment clinic: An analysis using SERVQUAL dimensions. *Total Quality Management & Business Excellence*, 16(1), 15–30.

Parasuman, A., Zeithaml V.A. and Berry L.L. (1985) A Conceptual Model of Services Quality and Its Implication for Future Research, *Journal of Marketing*, 49 (4), 41-50.

Purcarea, V.L., Gheorghe I.R. and Petrescu, C.M. (2013) The Assessment of Perceived Service Quality of Public Health Care Services in Romania Using the SERVQUAL Scale, *Procedia Economics and Finance*, 6 573-585.

Shieh J., Wu H. and Huang K. (2010) A DEMATEL method in identifying key success of hospital service quality, *Knowledge-Based Systems*, 23, 277-288.

Taner, T. and Antony, J. (2006) Comparing Public and Private Hospital Care Service Quality in Turkey, *Leadership in Health Services*, 19 (2), 1-10.

Tsai, W., Chou, Y., Lee, K., Lin, W. and Hwang, E.T.Y (2013) Combining Decision Making Trial and Evaluation Laboratory with Analytic Network Process to Perform an Investigation of Information Technology Auditing and Risk Control in an Enterprise Resource Planning Environment, *Systems Research and Behavioral Science Syst. Res.*

30, 176–193.

Varma, K., Kumar, K.S. (2012) Criteria AnalysisAiding Portfolio Selection Using DEMATEL, *Procedia Engineering* 38, 3649 – 3661.

Wisniewski, M. and Wisniewski, H. (2005) Measuring service quality in a hospital colposcopy clinic. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 18(3), 217–228.

Wu, W. (2008) Choosing knowledge management strategies by using a combined ANP and DEMATEL approach, *Expert Systems with Applications* 35 828–835.

Zhou, Q., Huang, W and Zhang, Y. (2011) Identifying critical success factors in emergency management using a fuzzy DEMATEL method, *Safety Science* 49, 243–252.

Appendix.

Table 2. Experts' opinions in form of matrices.

X ¹	0	0	0	0	1	2	0	0	0
	0	0	1	2	3	3	3	1	3
	0	1	0	2	2	3	3	2	3
	0	1	2	0	2	3	3	2	2
	1	1	2	1	0	3	3	2	3
	3	3	3	2	3	0	3	3	3
	0	2	3	2	3	3	0	3	3
	1	3	2	1	2	2	1	0	3
	1	2	2	2	2	2	2	1	0
X ²	0	0	0	1	1	3	0	1	0
	0	0	1	1	2	3	1	3	1
	0	1	0	0	3	3	3	2	2
	1	0	0	0	0	2	0	0	0
	1	1	3	0	0	3	1	2	2
	3	3	3	2	3	0	3	3	3
	0	1	3	0	1	3	0	0	0
	1	3	2	0	2	3	0	0	0
	0	1	2	0	2	3	0	0	0
X ³	0	2	2	2	2	2	3	2	2
	2	0	2	2	2	2	3	2	2
	2	2	0	2	2	2	3	2	2
	2	2	2	0	2	2	3	2	2
	2	2	2	2	0	2	3	2	2
	2	2	2	2	2	0	3	2	2
	3	3	3	3	3	3	0	3	3
	2	2	2	2	2	2	3	0	2
	2	2	2	2	2	2	3	2	0
X ⁴	0	0	1	2	0	3	0	1	0
	2	0	2	1	3	2	2	3	2
	0	1	0	2	3	2	1	3	1
	1	0	0	0	1	2	0	2	0
	0	1	2	0	0	2	1	2	1
	2	0	0	2	3	0	1	3	1
	0	0	1	2	1	2	0	1	0
	2	1	2	0	1	2	0	0	1
	0	0	1	0	1	2	0	1	0

$$X^5 = \begin{bmatrix} 0 & 3 & 0 & 2 & 0 & 1 & 0 & 3 & 0 \\ 3 & 0 & 3 & 3 & 1 & 3 & 0 & 3 & 3 \\ 0 & 3 & 0 & 1 & 2 & 3 & 0 & 3 & 1 \\ 2 & 3 & 1 & 0 & 3 & 3 & 0 & 3 & 3 \\ 0 & 1 & 2 & 3 & 0 & 3 & 2 & 1 & 2 \\ 1 & 3 & 3 & 3 & 3 & 0 & 2 & 2 & 2 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 2 & 2 & 0 & 1 & 3 \\ 3 & 3 & 3 & 3 & 1 & 2 & 1 & 0 & 2 \\ 0 & 3 & 1 & 3 & 2 & 2 & 3 & 2 & 0 \end{bmatrix}$$

$$X^6 = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 2 & 2 & 2 & 2 & 1 & 2 & 2 \\ 2 & 0 & 2 & 3 & 3 & 3 & 3 & 2 & 2 \\ 2 & 2 & 0 & 3 & 3 & 2 & 3 & 2 & 2 \\ 2 & 2 & 2 & 0 & 2 & 3 & 3 & 2 & 3 \\ 2 & 2 & 2 & 3 & 0 & 3 & 3 & 2 & 3 \\ 2 & 2 & 2 & 3 & 3 & 0 & 3 & 2 & 3 \\ 2 & 2 & 2 & 3 & 3 & 3 & 0 & 2 & 3 \\ 1 & 2 & 2 & 3 & 3 & 2 & 3 & 0 & 3 \\ 2 & 2 & 2 & 3 & 2 & 3 & 2 & 2 & 0 \end{bmatrix}$$

$$X^7 = \begin{bmatrix} 0 & 3 & 1 & 2 & 1 & 1 & 3 & 1 & 0 \\ 3 & 0 & 1 & 2 & 1 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 3 & 2 & 1 & 1 \\ 2 & 2 & 1 & 0 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 2 & 0 & 1 & 2 & 1 & 2 \\ 1 & 2 & 3 & 2 & 1 & 0 & 2 & 1 & 2 \\ 3 & 2 & 1 & 2 & 2 & 2 & 0 & 2 & 2 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 2 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & 1 & 0 \end{bmatrix}$$

$$X^8 = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 2 & 0 & 2 & 2 & 1 & 2 & 0 & 2 & 2 \\ 1 & 2 & 0 & 1 & 1 & 2 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 2 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 2 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 2 & 1 & 2 & 2 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 2 & 1 & 1 & 0 & 2 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 2 & 2 & 0 & 1 & 0 \end{bmatrix}$$

$$X^9 = \begin{bmatrix} 0 & 2 & 0 & 0 & 0 & 3 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 2 & 1 & 1 & 3 & 0 & 2 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 2 & 1 & 2 & 1 & 0 \\ 3 & 2 & 1 & 0 & 1 & 3 & 0 & 3 & 0 \\ 0 & 3 & 3 & 1 & 0 & 3 & 1 & 2 & 0 \\ 2 & 3 & 3 & 3 & 3 & 0 & 0 & 2 & 3 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 3 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 3 & 3 & 3 & 2 & 3 & 3 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \end{bmatrix}$$

$$X^{10} = \begin{bmatrix} 0 & 2 & 1 & 2 & 2 & 3 & 1 & 2 & 1 \\ 2 & 0 & 3 & 1 & 3 & 3 & 3 & 1 & 3 \\ 1 & 3 & 0 & 1 & 2 & 3 & 3 & 1 & 2 \\ 2 & 1 & 0 & 0 & 1 & 2 & 1 & 1 & 0 \\ 2 & 3 & 3 & 1 & 0 & 3 & 2 & 1 & 2 \\ 1 & 2 & 3 & 1 & 3 & 0 & 2 & 1 & 1 \\ 1 & 2 & 1 & 1 & 3 & 3 & 0 & 2 & 1 \\ 2 & 3 & 3 & 1 & 2 & 3 & 3 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 2 & 1 & 1 & 2 & 0 & 1 & 0 \end{bmatrix}$$

$$\begin{array}{c}
X^{17}
\end{array}
\begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|c|}
\hline
0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 3 & 3 & 3 & 0 \\
\hline
0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\
\hline
0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 3 \\
\hline
3 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
3 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
3 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
0 & 1 & 0 & 0 & 3 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
\end{array}
\begin{array}{c}
X^{18}
\end{array}
\begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|c|}
\hline
0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 3 & 3 & 3 & 0 \\
\hline
0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\
\hline
0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 3 \\
\hline
3 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
3 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
3 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
0 & 1 & 0 & 0 & 3 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
\hline
\end{array}$$

YAVAŞ YÖNETİM: ÖZGÜN BİR ÖLÇME ARACI GELİŞTİRME

Ali ERBAŞI *¹ & Mete SEZGİN**

Öz

Yavaş hareket, özellikle son yıllarda sosyal bilimlerin önemli bir uygulama alanı olmaya başlamıştır. Bu alanda yavaş yemek, yavaş şehir, yavaş tıp, yavaş yaşam, yavaş seyahat, yavaş trafik, yavaş turizm gibi çeşitli akımlar ortaya çıkmıştır. Ancak literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, yavaş hareket akımının işletme yönetimine entegrasyonunu esas alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın amacı, yönetim felsefesinde yavaş hareket odaklı kavramsal bir çerçeve oluşturarak yavaş yönetim olgusunu ölçebilecek özgün bir ölçme aracı geliştirmek ve turizm sektöründe örnek bir uygulamasını yapmaktır. Bu bakış açısıyla yavaş hareket akımına ve yönetim felsefesi konseptine ilişkin bir literatür taraması yapılmış, bu tarama sonucunda madde havuzu oluşturulmuş ve turizm sektörü örnek uygulaması yapılmıştır. Örnek uygulamaya ilişkin evren, Konya il merkezinde bulunan 5 ve 4 yıldızlı turizm işletme belgeli otellerin çalışanlarıdır (N= 688). Verilerin toplanmasında yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanan anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise, basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre bu otellerdeki 296 çalışan oluşturmaktadır. Anketlerden elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını test edebilmek için yapı geçerliliği testleri yapılmış ve verilerin faktör analizi için uygun olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında verilere açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve 8 boyuta ayrıldığı görülmüştür. Bu boyutlar sırasıyla iletişim, etkili karar alma, yenilikçilik ve yaratıcılık, insan, tam katılım, güç mesafesi, stratejik bakış açısı, çalışma ortamı ve güven olarak etiketlenmiştir. Maddelere karşılık gelen faktör yüklerinde herhangi bir problemle karşılaşılmalıdır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, açıklayıcı faktör analizi sonuçlarını desteklemiş ve ölçeğin geçerliliğini teyit etmiştir. Korelasyon değerleri incelendiğinde faktörler arasında olumlu ve anlamlı düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Son olarak ölçeğin güvenilirlik hesaplaması yapılmış ve tüm boyutlar itibariyle ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yavaş yönetim, yavaş hareket, yönetim felsefesi, turizm sektörü.

SLOW MANAGEMENT: DEVELOPING AN ORIGINAL MEASUREMENT TOOL

Abstract

Slow movement, especially in recent years, has become an important field of application of social science. In this context, several trends have emerged such as slow food, slow cities, slow medicine, slow living, slow travel, slow traffic, and slow tourism. However, when studies in the literature were reviewed, there were no researches based on integration of business management in slow movement flow. The aim of this study is to create a conceptual framework focused on slow movement in the management philosophy and to make an application in the tourism industry. In this perspective, a review of the literature regarding the slow movement flow and management philosophy has been done, the scan factor pool has been created, and applied as a sample in tourism sector. The sample related to the example application were the staff in 5 or 4 starred hotels in Konya which have certificates (N= 688). For collecting data, face to face survey method was used. Research's sample consisted of 296 staff, which was determined by random sampling method. Results obtained from the surveys were anal-

1* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, aerbasi@selcuk.edu.tr.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, metesezgin@hotmail.com.

used and validity analysis were conducted. Exploratory factor analysis was conducted to the data and 8 different sections emerged. Respectively sections were; communication, effective decision, inventiveness and creativeness, human, full participation, power distance, strategic perspectives, work environment and trust. There was no factor problem. Confirmatory factor analysis also confirmed the results of exploratory factor analysis. When the correlation values were examined, positive and significant correlations were determined between the factors. Lastly, the scale's reliability was done and scale was found adequately reliable.

Keywords: *Slow management, slow movement, management philosophy, tourism industry.*

1. GİRİŞ

Yavaş hareketi, 1986 yılında İtalya'nın Roma kentinde açılan McDonalds firmasına karşı Carlo Petrini tarafından organize edilen protestodan kaynağını almaktadır (Waters, 2001: IX-X). Geleneksel yiyecekleri korumayı amaçlayan ve Carlo Petrini'nin öncülük ettiği bir grup protestocu (Ducasse, 2004: 1), meydanın estetiğinin bozulduğu ve fast food yemek yiyerek atıştırma yapılacağı ancak doyulamayacağı argümanlarını esas almış ve meydana makarna fırlatarak bu yemek tarzını protesto etmişlerdir. Eylemciler küreselleşmenin ve hızın göstergesi olarak görülen McDonald's'a karşı yerelliği, yavaşlığı ve sofradaki sağlıklı iletişimi simgeleyen Slow Food'u desteklemişlerdir (Ünal ve Zavalı, 2016: 895). Yavaş yönetim hareketi, bu eylemden 3 yıl sonra 1989'da Paris'te 15 ülkenin delegelerinin katılımıyla imzalanan Slow Food Manifestosu ile uluslararasılaşmıştır (Güven, 2011: 114).

Dünyada İtalya'da başlayan yavaş yemek akımı, Türkiye'de Seferihisar'da başlamıştır. Bugün yavaş (sakin) şehir (cittaslow) kavramını esas alan dünyada 30 ülke, 208 kent, 70 kriter ve Türkiye'de 14 kent bulunmaktadır. Türkiye'de yavaş şehir unvanı almayı hak kazanmış olan bu yerler: Muğla'nın Ula ilçesine bağlı bir mahalle olan Akyaka, Isparta'da Eğirdir ve Yalvaç, Sinop'un Gerze, Çanakkale'nin Gökçeada, Şanlıurfa'nın Halfeti, Ordu'nun Perşembe, Artvin'in Şavşat, İzmir'in Seferihisar, Sakarya'nın Taraklı, Erzurum'un Uzundere, Kırklareli'nin Vize, Aydın'ın Yenipazar ve Bolu'nun Göynük ilçeleri(<http://cittaslowturkiye.org/#cittaslow>, Erişim tarihi: 10.07.2018). Yavaş yemek akımının devamında yavaş hareketi ile ilgili birçok kavram literatüre dahil olmuştur. Bunlardan birkaçı slow travel (sakin seyahat), slow living (sakin yaşam), slow fashion (sakin moda) ve slow management (yavaş yönetim)'dir.

Yavaş yönetim, yavaş hareketinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Kavram; yavaş şehir, yavaş yemek, yavaş turizm gibi akımlardan esinlenilerek kullanılmıştır. Kavramın literatürde kullanılması ise oldukça yenidir. Yavaş yönetim kavramı, literatürde ilk kez 2007 yılında Jaap Peters tarafından Hollanda'da Main Press Publisher tarafından yayınlanan bir Alman dergisinde kullanılmıştır. Yavaş yönetim kavramının, ilk kez kullanılışından itibaren yaklaşık 10 sene geçmiş olmasına rağmen, konuyla ilgili yapılmış çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Genellikle çalışmalarda yavaş yönetim kavramı; yavaş şehir, yavaş yemek, yavaş turizm prensiplerine uygun olarak faaliyet gösteren yönetim

anlayışını tanımlamak için kullanılmaktadır. Zaten yavaş akımının temel bakış açısı da bu şekildedir. Örneğin yavaş şehir, yavaş yemek felsefesini küçük kentlerin tasarımında kullanmaktadır. Ancak yavaş yönetim kavramının, bunun çok daha ötesinde bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Fakat literatürde bu anlamı ihtiva edebilecek düzeyde kapsamlı bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Bu kaygılardan yola çıkarak bu araştırmanın amacı; yönetim felsefesinde yavaş hareket odaklı kavramsal bir çerçeve oluşturarak özgün bir ölçek geliştirmek ve turizm sektöründe örnek bir uygulamasını yapmak olarak belirlenmiştir. Yavaş yönetim bir model yaklaşım olup, aynı zamanda geliştirilip uygulanabilecek bir kurama dönüşebilecek niteliktedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: YAVAŞ YÖNETİM

Yavaş yönetim, Anglo-Sakson yönetim stiline karşı bir yönetim anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Yavaş yönetimin amacı; optimizasyon, çıktı maksimizasyonu, maliyetlerde azaltma ve kısa dönemli hedeflere odaklanmayı uzun vadeli stratejilerle destekleyerek paydaşların karlılığını artırmaya çalışmaktır. Yavaş yönetim dikkatini kalite, iş tatmini, güven, yaratıcılık ve gerçekliğe odaklanmış yeni bir yönetim anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Yavaş yönetim; işçiler, profesyonellerin bağımsız çalışması, çeşitlilikleri cesaretlendirme ve insana saygı unsurlarını esas alır. Yavaş yönetim, yavaş yemekten türemiştir ve aynı yavaş yemekte olduğu gibi kalite, gerçeklik ve insan doğası unsurlarını amaç olarak kabul eder. Hızlı yönetimin uygulandığı organizasyonlarda çalışanlar sisteme ve örgüte karşı itaatkar bir tavır içindeyken, insan bir kaynak olarak görülmektedir. Yavaş yönetimde ise profesyoneller desteklenir, çünkü profesyoneller organizasyonun tonunu ve adımlarını ayarlayan kişilerdir. Yavaş yönetim; yaratıcılık, işi sahiplenme, kurumsal girişimcilik ve çalışanların bireysel yaratıcılıklarını tanımayı ve desteklemeyi savunur. Bu bakış açısına göre yüksek nitelikli profesyoneller sadece finansal unsurlarla motive olmazlar. Onlar finansal unsurların yanı sıra çalışacakları işletmeyi seçerken aynı zamanda kişisel takdir, tanınma, yaratıcılık, eğlence, amaçlı çalışma ve maneviyatın çeşitli formlarını dikkate alırlar. Çalışanlarını kaynak olarak değil, insan olarak görürler (Amerongen, 2014: 1). Pijl (2015: 4)'e göre yavaş yönetici; sorumluluk alan, kendi katkısının bilincinde olan, geribildirim ve önerilere açık ve anın tadını çıkarabilen yöneticilerdir.

Hızlı yönetim; zaman tasarrufunu esas alan, hızlı sonuca odaklanan, araştırma ve analiz için çok zaman harcamadan hızlı kararlar almayı benimsemiş bir yönetim tarzıdır (Pijl, 2015: 3). Yavaş yönetim konsepti ise, hızlı yönetimin bu hızlı hareket etme anlayışına karşı ortaya çıkmış bir yönetim tarzını ifade eder. Ancak hemen belirtmekte fayda vardır ki, yavaş yönetim yavaş hareket etmek anlamına gelmez. Başka bir deyişle slow, yavaş anlamına gelmez. Tam aksine yavaş kavramı; özgünlük, kalite, derinlik ve dayanıklılık göstergesi olarak kabul edilir (Jonker, 2015: 25). Literatürde bunların dışında birkaç internet kaynağında yapılmış bazı tanım denemeleri dışında yavaş yönetim ile ilgili bir tanıma rastlanmamıştır. Ancak konunun içeriği ve derinliği incelendiğinde yavaş yönetim kavramıyla ilgili şu tanımlı yapabiliriz: Yavaş yönetim, çalışanların aşırı yıpranmasını engelleyici ve onların psikolojik, sosyal, kültürel ve politik açılardan güçlü olmalarını

destekleyici tüm yönetim faaliyetlerini içeren, yavaş hareketinin esaslarını işletmelerin yönetiminde kullanmayı planlayan ve işletmeye özgü özelliklerin korunması ve yönetim sürecinde kullanılmasıdır.

Yavaş yönetim kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için, tanımsal ve tarihsel gelişimi dışında zıttı olan hızlı yönetim kavramıyla karşılaştırılması doğru bir tartışma olacaktır. Bu bağlamda Tablo 1’de hızlı yönetim ve yavaş yönetim stillerinin karşılaştırması yapılmıştır (Pijl, 2015: 5):

Tablo 1. Hızlı Yönetim ve Yavaş Yönetim Stillerinin Karşılaştırması

Hızlı yönetim	Yavaş Yönetim
Hızlı karar	Kapsamlı analiz
Geleneksel çözüm	Yenilikçi çözüm
Standartlaştırılmış çözümler	Öğreticilik ve bilgelik
Daha az maliyet ve daha fazla üretim	İyi üretim
Böl ve yönet	Genel bir bakış
Tüm anahtar kararları alır	Paylaşılan karar verme
Her şey çok önemlidir	İşleri önceliklendirir
Büyük güç mesafesi	Daha küçük güç mesafesi
Kısa ve orta vadeye odaklı	Uzun vadeye odaklı
İşyerinde tükenmişlik ve stres	İşyerinde duyarlılık
Sabırsız	Sabırlı

Kaynak: Pijl, 2015: 5’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 1’deki hızlı yönetim ve yavaş yönetim stillerinin karşılaştırma unsurları dikkate alınarak aşağıdakileri söyleyebiliriz:

- Hızlı yöneticiler kararları çok hızlı almaya özen gösterirken, yavaş yöneticiler kapsamlı analizler sonrasında karar almaya çalışırlar. Bu bağlamda yavaş yöneticiler için kapsamlı analizlerin tamamlanmış olması, kararın hızından daha önemlidir.
- Hızlı yöneticiler geleneksel çözümlerle ilgilenirken yavaş yöneticiler yenilikçi çözümler üzerinde dururlar.
- Hızlı yöneticiler standartlaştırılmış çözümler ile ilgilenirken yavaş yöneticiler daha öğretici ve bilgelik tavırlar sergilerler.
- Hızlı yöneticiler daha az maliyet ve daha fazla üretim odaklı iken, yavaş yöneticiler daha iyi ve daha nitelikli üretim odaklıdır.
- Hızlı yöneticiler birimleri parçalara ayırıp yönetmeye çalışırken, yavaş yöneticiler genel ve bütüncül bir bakış açısına sahiptirler.

- Hızlı yöneticiler tüm anahtar kararları kendileri almaya çalışırken, yavaş yöneticiler karar alma süreçlerinde katılımcı bir yaklaşım benimserler.
- Hızlı yöneticiler için her iş çok önemliyken, yavaş yöneticiler için işler önceliklendirilmeli ve önemsiz işler önemli olanlardan ayrılmalıdır.
- Hızlı yöneticiler çalışanlarla aralarında büyük güç mesafesi oluştururken yavaş yöneticiler daha küçük güç mesafesi oluştururlar.
- Hızlı yöneticiler kısa ve orta vadeye odaklı, taktik ve teknik açıdan olaylara baktıkları; yavaş yönetici uzun vadeye odaklı ve stratejik açıdan olayları inceleyen bir yapıya sahiptir.
- Hızlı yöneticilerin çalışma prensipleri sonucunda sıklıkla tükenmişlik ve stres ortamı oluşurken, yavaş yöneticiler işyerinde çalışanlara ve çalışma ortamına ilişkin daha duyarlıdır.
- Hızlı yöneticiler sabırsız kişilik yapısına sahipken yavaş yöneticiler sabırlı bir kişiliğe sahiptir.

Yavaş yönetim, literatürde çok az sayıda değinilmiş olan bir kavram olduğu için, kavramı kullanan tüm çalışmalar kaynak türüne bakılmaksızın incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yavaş yönetimin özelliklerine değinen iki çalışmadan ilkinde London (<http://www.jefferson-london.com/index.php/blog/121-slow-management>) yavaş yöneticinin 3 özelliğine vurgu yapmaktadır:

- *Verilerin içine derin dalmak*: Yavaş yönetim, zamanın önemli bir kısmını bilgi, veri ve çalışmaları analiz etmekle geçirmeyi önermektedir. Çünkü çeşitli konulardaki görüş ve eğilimleri görebilmek için ham verilerin analizine ihtiyaç vardır. Toplantılar öncesinde çalışanlar ve meslektaşlarla verilerin değerlendirilmesinde fayda görür. Özellikle önceden belirlenmiş sorular etrafında şekillenen komisyon araştırmalarının yapılmasını önerir.
- *Tartışma ve diyaloglara önem vermek*: Diyalogları, paradoksları ve karmaşıklıkları çatışmaların çözümü için bir köprü olarak görür. Tüm soruların cevaplarının diyalog tabanında çözümlenebileceğini varsayar. Farklı bakış açılarını kucaklayan ve insanları konuşmak için bir araya getiren bir bakış açısı sunar.
- *Rüyaya dalmak*: Önemli konuları düşünürken bazen hayal kurmayı, uçağın penceresinden dışarıya dalmayı, duşta, parkta veya bankta düşünmeyi önerir. Fikirlerin kuluçka döneminde düşünmenin önemini vurgular.

Bu bağlamda incelenen bir diğer çalışmada Amerongen (2014) yavaş yönetimin 9 prensibine işaret etmektedir:

- İnsan, işletmede en önemli faktördür: Yavaş yönetim, yöneticilerin gün içerisinde sürekli çalışanlarla birlikte olduğunu unutmamaları gerektiğini vurgular.

Buna göre çalışanlar insandır ve en önemli işletme faktörüdür.

- *Nitelik odaklıdır:* Yavaş yönetim, nicelik yerine niteliği ön planda tutar.
- *Çalışan profesyonelleri destekler:* İşletmede alanında uzman kişilerin sürekli olarak desteklenmesini ve onlara saygı duyulmasını ifade eder. Bu anlamda yapılan en büyük hata, sorunları işletme içindeki çalışanlarla çözmeye çalışmak yerine dış uzmanlardan yararlanmaya çalışmaktır. Bu nedenle onları alanlarında uzman kişiler olabilmeleri için desteklemek, saygı duymak, koçluk etmek ve eğitmek gereklidir.
- *Bağımsızlık ve girişimcilğe önem verir:* Çalışanlara işlerini yaparken karar verme özgürlüğü sunulmalıdır. Örneğin eğitim bütçesini ya da pazarlama bütçesini nasıl kullanacakları gibi. Kararlarında girişimci olmayı ve yaratıcı olmayı özendirmelidir. Kararlara saygı duyar.
- *Uzun dönemli değer yaratmaya odaklanır:* Amaç, kısa dönemli kar maksimizasyonu yerine uzun dönemli değer yaratma olmalıdır.
- *Kurallar destekleyici olmalıdır, kontrol edici değil:* Yönetici, kuralları kontrol etme amaçlı değil çalışanları destekleme amaçlı kullanmalıdır.
- *Diğerlerine güvenir:* Çalışma arkadaşlarına güven ön planda olmalıdır. Onların doğru kararlar aldığına ve işlerinde en yüksek çabayı sarf ettiklerine inanır. Çünkü güven, çalışanları işleriyle ilgili daha bilinçli olmaya sevk eder ve sonuçlara ilişkin daha fazla sorumluluk hissetmelerini sağlar.
- *İşyerinde anlamlandırma:* Sadece sonuca odaklı çalışmalar yerine işin anlamını sürece dahil eden bir bakış açısı savunur. Ne ve nasıl yerine niçin sorusuna odaklanır. Uzun dönemli amaçların işletmenin tüm ürünleri, müşterileri ve çalışanlarına yayılmasını sağlamalıdır.
- *Yol göster ve dediğini yap:* Önceden söylediklerini yapmak ve bu süreçte örnekler vererek ne söylediğini açıklayıcı ve yön gösterici bir rol oynamayı ifade eder. Bu süreç, çalışanlara değer verme, onları takdir etme ve saygı duymayı içerir.

3. ÖLÇEK GELİŞTİRMeye YÖNELİK TURİZM SEKTÖRÜ ÖRNEK UYGULAMASI

3.1. Araştırmanın Sorusu ve Amacı

Bu çalışmada “Yavaş yönetim kavramını ölçebilecek bir ölçek nasıl geliştirilebilir?” temel sorusuna cevap aranmaktadır. Bu problematiğe dayalı olarak bu çalışmanın temel amacı; yönetim felsefesinde yavaş hareket odaklı kavramsal bir çerçeve oluşturmak ve yavaş yönetim olgusunu ölçebilecek özgün bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaca yönelik olarak turizm sektöründe faaliyet gösteren otel işletmeleri çalışanlarının üzerinde uygulama yapılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Konya il merkezinde faaliyet gösteren 5 yıldızlı ve 4 yıldızlı otel işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Konya il merkezinde bulunan 5 yıldızlı ve 4 yıldızlı otel işletmeleriyle ilgili istatistikî bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Konya İl Merkezindeki 4 Yıldızlı ve 5 Yıldızlı Turizm İşletme Belgeli Otelere İlişkin Bilgiler

OTEL İSMİ	YILDIZ SAYISI	ODA SAYISI	YATAK KAPASİTESİ	ÇALIŞAN SAYISI
Dedeman	5	207	422	100
Rixos	5	279	574	105
Anemon	5	186	372	80
Nov	4	178	-	78
Bera	4	137	276	70
Özkaymak	4	108	216	60
Balıkçılar	4	51	105	35
Dündar	4	106	210	30
Selçuk	4	80	162	30
Hilton	4	228	456	70
Şems-i Tebrizi	4	88	176	30

Kaynak: Konya İl Kültür Müdürlüğü, 28.12.2015

NOT: Ereğli ilçesinde bulunan Cherry Garden City Hotel (4 yıldız) ve Mirel Hotel (4 yıldız) araştırma kapsamına alınmamıştır.

Konya İl Kültür Müdürlüğü verilerine göre (Tablo 2), Konya ilinde 3 tane 5 yıldızlı ve 10 tane 4 yıldızlı turizm işletme belgeli otel bulunmaktadır. Bu otellerden 2 tane 4 yıldızlı olanı Konya il merkezi dışında olup Konya’nın Ereğli ilçesi sınırları içerisinde. Bu 2 ilçe araştırma kapsamına alınmamıştır. Bu bağlamda Konya il merkezinde 3 tane 5 yıldızlı ve 8 tane 4 yıldızlı otel bulunmaktadır. Bunlar arasında 5 yıldızlı otellerin çalışan sayısı 285 ve 4 yıldızlı otellerin çalışan sayısı 403’tür. Dolayısıyla araştırmanın evrenini oluşturan çalışan sayısı 688’dir. Araştırmada evren ve örneklem ayırımına gidilmeksizin tam sayım örneklem yapılmış ve bu otellerde bulunan tüm çalışanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle otellerden gerekli izinler alınmış, çalışan sayısı kadar anket otel yöneticilerine teslim edilmiştir. Verilerin toplanmasında (kâğıda basılı) anket tekniği kullanılmıştır. Dağıtılan anketlerden 303’ü geri alınmış olup, anketlerin geri dönüş oranı %44’tür. Analizler öncesi kayıp veri ve temel değişkenler üzerinden yapılan incelemeler sonucunda, ankette fazla sayıda soruyu yanıtlamayan 3 kişiye ve işaretlemeleri alt veya üst değerlerde toplanan 4 kişiye ait veriler analizden çıkarılmış, analizler 296 kişilik bir örneklemde elde edilen verilerle yapılmıştır. Analize alınan anketlerin otellere göre dağılımı Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Örneklem Alınan Çalışanların Otellere Göre Dağılımı

OTEL İSMİ	YILDIZ SAYISI	ÇALIŞAN SAYISI	ÖRNEKLEME ALINAN ÇALIŞAN SAYISI
Dedeman	5	100	50
Rixos	5	105	50
Anemon	5	80	30
Nov	4	78	30
Bera	4	70	11
Özkaymak	4	60	30
Balıkçılar	4	35	20
Dündar	4	30	8
Selçuk	4	30	20
Hilton	4	70	30
Şems-i Tebrizi	4	30	17
TOPLAM	11	688	296

Araştırmaya katılan 296 çalışanın demografik özelliklerine bakıldığında (Tablo 4), katılımcıların yarısından fazlasının erkeklerden oluştuğu, büyük çoğunluğunun bekar olduğu, büyük çoğunluğunun 18-29 yaş aralığında olduğu, genelde lise ve üstü düzeyde eğitime sahip kişiler olduğu, yaklaşık yarısının asgari ücret ve altında ücret aldığı, yarısından fazlasının 3 yıldan az çalışma tecrübesine sahip oldukları, yaklaşık yarısının 1 yıldan az süredir ilgili işletmede çalıştığı görülmüştür. Ayrıca çok farklı departmanlarda ve unvanlarda görev yapan, bu bağlamda 9 farklı departmanda 28 farklı görev unvanıyla çalışanların ankete katıldıkları görülmektedir.

Tablo 4. Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılımları (n = 296)

Demografik Değişken		Frekans	Oran (%)
Cinsiyet	Erkek	199	67,2
	Kadın	97	32,8
Medeni Durum	Evli	101	34,1
	Bekâr	179	60,5
	Dul	16	5,4
Yaş	18-29 arası	173	58,4
	30-49 arası	115	38,9
	50-65 arası	8	2,7
Eğitim Durumu	İlköğretim	5	1,7
	Ortaöğretim	33	11,1
	Lise	105	35,5
	Önlisans	90	30,4
	Lisans	48	16,2
	Yüksek Lisans	15	5,1
Gelir Durumu	1300 TL ve altı	137	46,3
	1301-3990 TL arası	158	53,4
	3991 TL ve üzeri	1	,3
Deneyim	1 yıldan az	72	24,3
	1-3 yıl	93	31,4
	4-7 yıl	83	28,0
	8-11 yıl	32	10,8
	12 yıl ve üzeri	16	5,4
Bu İşletmedeki Çalışma Süresi	1 yıldan az	145	49,0
	1-3 yıl	95	32,1
	4-7 yıl	43	14,5
	8-11 yıl	12	4,1
	12 yıl ve üzeri	1	,3
Çalışılan Departman	Önbüro	80	27,0
	Yiyecek-İçecek	89	30,1
	Kat Hizmetleri	75	25,3
	Mutfak	20	6,8
	Teknik	13	4,4
	Satış-Pazarlama	6	2,0
	Halkla İlişkiler	9	3,0
	İnsan Kaynakları	3	1,0
	Muhasebe	1	,3

Çalışma Unvanı	Resepsiyonist	46	15,5
	Bellboy	25	8,4
	Rezervasyon Elemanı	7	2,4
	Müdür	2	,7
	Şef	14	4,7
	Gece Müdürü	2	,7
	Garson	41	13,9
	Barmen	5	1,7
	Komi	25	8,4
	Barboy	2	,7
	Minibar Görevlisi	5	1,7
	Kat Görevlisi	56	18,9
	Meydancı	17	5,7
	Pasta Ustası	1	,3
	Sıcakçı	1	,3
	Soğukçu	2	,7
	Izgaracı	2	,7
	Aşçı	6	2,0
	Bulaşıkçı	8	2,7
	Elektrikçi	8	2,7
	Bakım-Onarım Elemanı	1	,3
	Teknik Asistan	2	,7
	Bahçıvan	2	,7
	Kurumsal Satış Elemanı	2	,7
	Banket Satış Elemanı	1	,3
	Misafir İlişkileri Elemanı	9	3,0
	İnsan Kaynakları Elemanı	3	1,0
	Muhasebe Elemanı	1	,3

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Yavaş yönetim stilini uygulama düzeyini tespit etmeyi hedefleyen ölçme aracının geliştirilmesinde Kahyaoğlu vd. (2011: 1056-1065) tarafından kullanılan beş aşamalı bir süreç takip edilmiştir. Bu aşamalar; madde havuzu oluşturulması, kapsam geçerliliğinin tespiti, anketlerin uygulaması, yapı geçerliliğinin tespiti ve güvenilirlik hesaplamadır.

3.3.1. Madde Havuzu Oluşturulması

Madde havuzu oluşturabilmek için öncelikle daha önce yapılmış ölçme araçlarından faydalanılmak istenmiş, ancak literatürde yavaş yönetim ya da hızlı yönetim ayrımını esas alarak bu olguları ölçmeye yönelik herhangi bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu nedenle yavaş yönetim ile ilgili önceki bölümde aktarılmış olan ve sınırlı sayıda

bulunan alan yazındaki çalışmalardan çıkarılan özellikler birleştirilmiş, ayrıca ölçeğin kullanılacağı hedef grup olan otel işletmelerinin yönetici düzeyindeki çalışanlarıyla odak grup görüşmeleri, derinlemesine mülakatlar ve gözlemler yapılmıştır. Odak grup görüşmesi yapılan yönetici sayısı 10'dur. Derinlemesine mülakatlara, cevaplar belirli bir seviyede doygunluk noktasına erişinceye kadar devam edilmiştir. Bu aşamada yeni ve farklı bakış açıları sunan cevaplar devam etmeyip tekrarlar ağırlık kazandığında derinlemesine mülakata son verilmiştir. Bu aşamada derinlemesine mülakat yapılan yönetici sayısı 15'tir. Ayrıca bu aşamada 2 tane 5 yıldızlı ve 2 tane 4 yıldızlı otelde araştırmacılar tarafından gözlemler yapılmıştır. Bununla birlikte 25 tane yönetici konumunda olmayan otel çalışanına (bu aşamada katılımcıların farklı departmanlarda çalışanlar olmasına dikkat edilmiş) derinlemesine mülakat yapılmıştır. Sonuç olarak, 10 yöneticiyle yapılan odak grup görüşmesi, 15 yönetici ve 25 yönetici konumunda olmayan çalışanla yapılan derinlemesine mülakat, 4 otelde yapılan gözlemler ve alan yazındaki çalışmalarda yavaş yönetim kavramına vurgu yapan ifadelerden yararlanılarak 59 maddelik bir taslak ölçek hazırlanmıştır.

3.3.2. Kapsam Geçerliliğinin Tespiti

Kapsam geçerliliği, ölçülmek istenen özellikler için kullanılan maddelerin nicelik ve nitelik olarak yeterliliğini ifade eder. Uzman görüşlerine başvurmak, kapsam geçerliliğini belirlemede sıkça kullanılan yöntemlerden biridir (Büyüköztürk, 2007). Taslak olarak hazırlanan ve 59 maddeden oluşan ölçeğin, yavaş yönetim olgusunu ölçmek için kullanılıp kullanılmayacağını tespit edebilmek için yönetim ve organizasyon alanında 2 Profesör, 5 Doçent ve 3 Yardımcı Doçent ile ölçme ve değerlendirme alanında doçentlik unvanı almış 1 akademisyen ve 1 Türk Dili Okutmanı olmak üzere toplam 12 uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşlerine başvurulurken 59 maddelik soru formundaki ifadelerin yavaş yönetime uygunluğu açısından önem derecelerine göre 1-10 skalasında değerlendirme yapılması istenmiş ve ayrıca yeni madde önerileri talep edilmiştir. Yönetim ve organizasyon alanındaki 10 uzmanın her bir soru maddesi için belirttikleri önem derecelerinin aritmetik ortalaması alınarak her bir soru maddesinin önem derecesi hesaplanmıştır. Son olarak maddeler, ölçme ve değerlendirme alanındaki uzman akademisyene ölçme gücü açısından ve Türk Dili Okutmanına dil bütünlüğü açısından incelenmek üzere verilmiş ve değerlendirmeleri alınmıştır. Alınan görüşler ve eleştiriler doğrultusunda ölçek maddelerinde gerekli düzeltme ve çıkarma işlemleri yapılarak, toplam 49 maddelik ölçek oluşturulmuş ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları bu maddeler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Ölçekte yer alan maddelerle ilgili katılma düzeyini ifade etmek için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Bu dereceleme "Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3), Katılmıyorum (2) ve Kesinlikle Katılmıyorum (1)" şeklinde oluşturulmuştur. (1) hızlı yönetim stilini, ... (5) yavaş yönetim stilini temsil etmektedir. Dolayısıyla değerlendirmeler yapılırken 5'e doğru yaklaştıkça işletmede yavaş yönetim prensiplerinin uygulandığı, 1'e doğru yaklaştıkça hızlı yönetim prensiplerinin uygulandığı yorumu yapılmıştır.

3.3.3. Anketlerin Uygulanması

Araştırmada iki bölümden oluşan bir anket formu tasarlanmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini sorgulamaya yönelik 9 soru bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise, kapsam geçerliliği testinden sonra elde edilen 49 madde yer almıştır. Bu aşamada çalışanlara uygulanan anket Ek 1’de gösterilmiştir. Bu kapsamda iki bölümden oluşan anket, evren ve örneklem başlığı altında detayları aktarılan 296 otel çalışanına uygulanmıştır.

3.3.4. Yapı Geçerliliğinin Tespiti

Ölçekten elde edilen verilere öncelikle yapı geçerliliği için (Ölçeklerin boyutlarını kontrol etmek ve değişkenler arası ilişkide tek boyutluluğu sağlamak amacıyla) SPSS 21.0 paket programı kullanılarak açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır (Tablo 5). Açımlayıcı faktör analizinde örneklem sayısının yeterliliğini gösteren Kaiser Meyer Olkin (KMO) testinin yanı sıra, “korelasyon matrisi birim matrise eşittir” şeklinde ifade edilen sıfır (yokluk) hipotezinin “korelasyon matrisi birim matrise eşit değildir” alternatif hipotezine karşı sınanması ve sıfır hipotezinin reddedilmesi gerekmektedir. Bu ise küresellik adı verilen Bartlett testi ile kontrol edilir. Bartlett (1950) tarafından verilerin küreselliğini açıklamak için kullanılan bu test, sonraki bazı çalışmalarda değişkenlerin tutarlılığını açıklamak için kullanılmıştır.

H0: $R=I$ (Korelasyon matrisi ile birim matris arasında fark yoktur. Değişkenler arasındaki ilişkiler önemsizdir.)

H1: $R \neq I$ (Korelasyon matrisi ile birim matris arasında fark vardır. Değişkenler arasındaki ilişkiler önemlidir.)

Tablo 5. KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser Meyer Olkin Örneklem Yeterliliği Testi		0,929
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-kare (χ^2)	6406,941
	Serbestlik Derecesi (df)	1176
	p	0,000

Veri setinin uygunluğuna ilişkin yapılan KMO testi sonucu 0,929 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, eşleştirilen değişkenlerin korelasyonlarının diğer değişkenler tarafından yüksek düzeyde açıklandığı, örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu ve veri setinin temel bileşenler analizine uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Korelasyon matrisinin birim matrise eşit olup olmadığı hipotezini test eden Bartlett testi sonucu ise, her iki ölçek için istatistiksel açıdan anlamlı χ^2 sonucu ortaya koymuş ($\chi^2= 6406,941$, $df= 1176$, $p=0,000$) ve sıfır hipotezleri reddedilmiştir. Buna göre hazırlanan ölçek için veriler normal dağılıma sahiptir ve değişkenler arasında ilişki vardır (değişkenler uygundur).

Açımlayıcı faktör analizi, yavaş yönetim bileşenlerinin 8 boyutta incelenebileceğini ortaya koymuştur. 8 boyutta toplanan yavaş yönetim ölçeği, toplam varyansın %61,105'ini açıklamaktadır. Bu boyutlar sırasıyla iletişim, etkili karar alma, yenilikçilik ve yaratıcılık, insan, tam katılım, güç mesafesi, stratejik bakış açısı, çalışma ortamı ve güven olarak etiketlenmiştir. Açımlayıcı faktör analizinde ölçekte yer alacak maddelerin belirlenmesinde maddelerin öz değerlerinin 1, maddelerin yük değerinin en az .30, maddelerin tek bir faktörde yer alması ve iki faktörde yer alan faktörler arasında ise en az .10 fark olmasına dikkat edilmiştir (Büyüköztürk, 2007). Bunun yanında yapı geçerliliği esnasında 25 derecelik varimax eksen döndürmesi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizine göre oluşan boyutlar ve faktör yükleri Tablo 6'da gösterilmiştir. Ölçek 49 sorudan oluşmasına rağmen bi kaç faktörlerde yavaş yönetim ölçeği geliştirilebilir.

Tablo 6. Yavaş Yönetim Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Yeni Madde No	Maddeler	Faktör Yüğü
İLETİŞİM		
1	Bizlerle düzenli ve gayri resmi görüşmeler yapar.	,733
2	Bizlerle samimiyeti teşvik edebilmek için yaygın iletişim kurar (Örneğin e-mail ile görüşme ya da telefon görüşmeleri yapmak gibi).	,676
3	Çalışanlarla işyeri dışında (sorularını cevaplamak, değerlerini paylaşmak, onlara belirli şeyleri aşlamak gibi nedenlerle) görüşür.	,574
4	Diyalogları; paradoks, karmaşıklık ve çatışmaların çözümü olarak görür.	,665
5	Her birimizi dinleyip beklentilerimizi tespit etmeye çalışır.	,632
6	Kendimizi ifade edebilmemiz için sürekli imkan verir.	,433
ETKİLİ KARAR ALMA		
7	Hızlı karar vermek yerine, karar gecikecek olsa bile bunu göze alıp karar vermeden önce kapsamlı analizler yapar.	,608
8	Tüm işlerin önemli olduğu görüşüne katılmayıp işleri önceliklendirir ve bu yönde bizleri teşvik eder.	,606
9	Günlük işlerin takip edilmesi yerine çeşitli konulardaki eğilim ve görüşleri görebilmek adına veri analizine vakit ayırır ve ayırmamız konusunda yönlendirici olur.	,436
10	Performansımızı değerlendirirken nicel göstergelerin yanısıra nitel gelişmelere ve özelliklere de değeri verir.	,454
11	Doğru kararlar aldığımızı ve işimde en yüksek çabayı sarf ettiğimi düşünüyordur.	,429
12	Ne ve nasıl sorusu yerine niçin sorusunu ön planda tutar ve böylece sorunların kaynağını irdeler.	,405

	YENİLİKÇİLİK VE YARATICILIK	
13	Geleneksel çözümler yerine yenilikçi çözümler geliştirir.	,436
14	Standartlaştırılmış çözümler yerine öğretici ve bilge tavırlar sergiler.	,522
15	Yeni yol ve yöntemler denemem konusunda yaratıcı olmamı özendirir.	,665
16	Çalışanların yaratıcı ve yenilikçi yönlerini ortaya çıkarmaya ve yeteneklerini keşfetmeye çalışır.	,682
	İNSAN	
17	Bana saygı duyduğunu düşünüyorum.	,436
18	Aldığımız kararlara saygı duyar.	,594
19	Yöneticilik görevlerini yerine getirirken sabırlı davranır.	,508
20	Farklı bakış açılarına tahammülü yüksektir.	,483
21	İnsan faktörünün en önemli unsur olduğunu düşünüyordur.	,674
22	Bizleri bir üretim faktörü (kaynağı) olarak değil, insan olarak görür.	,605
23	Çalışanlara değer verir.	,572
24	Çalışanların kendilerini benimsemesi ve kendi kendine değer vermesini destekleyici ve teşvik edici uygulamalara yer verir.	,455
	TAM KATILIM	
25	Karar alma süreçlerine katılmamızı sağlar.	,714
26	Önceden belirlenmiş konular etrafında şekillenmiş araştırma grupları oluşturur.	,655
27	İnsanları bir araya getirerek çeşitli sorunlar üzerinde tartıştıracak ortamlar oluşturur.	,547
	GÜÇ MESAFESİ	
28	Çalışanların kişisel inisiyatif kullanmalarını teşvik eder.	,629
29	İşlerimizi yaparken bağımsız karar almamıza imkan tanır.	,531
30	Çalışanlara kendi yetkilerini belirli ölçülerde devreder.	,534
31	Çalışanlara sorumluluk vermekten kaçınmaz.	,640
32	Bize sürekli olarak görev ve sorumluluklarımızı detaylarıyla birlikte aşılamaaya çalışır.	,495
33	Uzmanlığımızdan yeterince yararlandığını düşünüyorum.	,539
34	Bir sorunla karşılaşıldığında ilk önce işletme dışı uzmanlarla çalışmayı tercih etmek yerine bizlerin uzmanlığınıza başvurur.	,535
35	İyi bir iş yaptıklarında çalışanlarını takdir eder.	,487
	STRATEJİK BAKIŞ AÇISI	
36	Kısa ve orta vadeli hedefler yerine uzun vadeli ve stratejik amaçlara odaklanır.	,586

37	Kısa dönemli kar maksimizasyonu yerine uzun dönemli değer yaratma odaklıdır.	,710
38	Önemli konularla ilgili sadece düşünüp hayal kurmaya vakit ayırdığını düşünüyorum (örneğin parkta bir banka oturup düşünmek, duşta önemli bir konuyu zihninde analiz etmek veya odasında hiçbir şey yapmadan oturup düşünmek gibi).	,589
39	İşletmenin uzun dönemli amaçlarını tüm ürün, müşteri ve çalışanlara yaymaya çalışır.	,428
40	Parça parça yönetmek yerine genel, bütüncül ve kavramsal bir bakış açısına sahiptir.	,704
ÇALIŞMA ORTAMI VE GÜVEN		
41	Tükenmişliğe yol açan stres ortamı yerine işyerinde duyarlı bir ortam oluşturur.	,685
42	Çalışanlar arasında rekabet yerine işbirliğini teşvik etmeye çalışır.	,473
43	Mesleki gelişimimiz için eğitim imkanları sağlar.	,661
44	Bize koçluk eder.	,603
45	Yapılması gerekenlerle ilgili açıklayıcı ve yön gösterici bir rol oynar.	,535
46	Kuralları, kontrol etme amaçlı değil destekleme amaçlı kullanır.	,338
47	Daha az maliyet ve daha fazla üretim yerine iyiyi üretmeye odaklanır.	,470
48	Çalışma arkadaşlarıma güveniyorum.	,695
49	Yöneticilerime güveniyorum.	,668

Ayrıca elde edilen bulgulara doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Buna göre uyum indekslerinin kabul edilebilir değer aralıklarında olduğu görülmüştür (NNFI= 0,95, NFI= 0,92, CFI= 0,95, RMSA= 0,07).

Ayrıca Pearson analizi kullanılarak faktörler arası korelasyonlar incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir. Buna göre faktörlerin birbirleriyle olumlu ve anlamlı düzeyde ilişkiye sahip oldukları tespit edilmiştir ($p<0.001$). Hesaplanan madde-toplam ve madde-kalan korelasyonları anlamlı ($p<0.001$), t testi kullanılarak yapılan (alt-üst %27) analizler sonucu maddelerin ve faktörlerin ayırt edici olduğu saptanmıştır.

Tablo 7. Faktörler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Boyutlar	2	3	4	5	6	7	8
İletişim (1)	,651**	,588**	,635**	,534**	,676**	,534**	,585**
Etkili Karar Alma (2)	1	,613**	,663**	,533**	,659**	,601**	,620**
Yenilikçilik ve Yaratıcılık (3)		1	,553**	,503**	,594**	,580**	,591**
İnsan (4)			1	,569**	,643**	,563**	,686**
Tam Katılım (5)				1	,551**	,453**	,549**
Güç Mesafesi (6)					1	,601**	,700**
Stratejik Bakış Açısı (7)						1	,627**
Çalışma Ortamı ve Güven (8)							1

3.3.5. Güvenilirlik Hesaplama

Ölçeğin güvenilirliğini test edebilmek için maddelerin madde-toplam test puanı korelasyonu ve cronbach alfa değerleri hesaplanmıştır. Yavaş yönetim ölçeğine ait 8 alt boyuta ilişkin iç tutarlılık katsayıları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Ölçeğin Alt Boyutlarına İlişkin Cronbach Alfa Değerleri

Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Değeri
İletişim	6	,852
Etkili Karar Alma	6	,791
Yenilikçilik ve Yaratıcılık	4	,749
İnsan	8	,825
Tam Katılım	3	,735
Güç Mesafesi	8	,834
Stratejik Bakış Açısı	5	,733
Çalışma Ortamı ve Güven	9	,839
Tüm Ölçek	49	,958

Buna göre 6 maddeden oluşan iletişim boyutunun iç tutarlılık katsayısı ,852 iken; etkili karar alma, yenilikçilik ve yaratıcılık, insan, tam katılım, güç mesafesi, stratejik bakış açısı, çalışma ortamı ve güven boyutlarının güvenilirlik katsayıları sırasıyla ,791; ,749; ,825; ,735; ,834; ,733; ,839 olarak tespit edilmiştir. 49 maddeden oluşan yavaş yönetim ölçeğinin tümüne ait cronbach alfa katsayısı ,958 olarak bulunmuştur. Tüm boyutlar itibarıyla ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğunu söyleyebiliriz.

4. SONUÇ

Yavaş yönetim, yönetim ve organizasyon alanında son yıllarda konuşulmaya başlanmış, ancak üzerinde çok az sayıda çalışma yapılmış bir konudur. Gerek yerli alanyazın gerekse yabancı alanyazın incelendiğinde, yavaş yönetim olgusunu ölçmeye yönelik geliştirilmiş herhangi bir ölçeğe rastlanmamıştır. Ancak kavramın yazında daha iyi anlaşılması ve yapılan çalışmaların bir adım öteye götürülebilmesi için, yavaş yönetim olgusunu ölçebilecek özgün bir ölçek geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, yavaş yönetim olgusunu ölçebilecek özgün bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaca yönelik olarak yavaş akımı ve yavaş yönetim kavramları hakkında çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuş ve turizm sektöründe faaliyet gösteren otel işletmesi çalışanları üzerinde uygulama yapılmıştır.

Araştırma kapsamında, öncelikle madde havuzu oluşturulmuş, kapsam geçerliliği test edilmiş ve sonrasında anketler uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını test edebilmek için yapı geçerliliği testleri yapılmış ve verilerin faktör analizi için uygun olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında verilere açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve 8 boyuta ayrıldığı görülmüştür. Bu boyutlar sırasıyla iletişim, etkili karar alma, yenilikçilik ve yaratıcılık, insan, tam katılım, güç mesafesi, stratejik bakış açısı, çalışma ortamı ve güven olarak etiketlenmiştir. Maddelere karşılık gelen faktör yüklerinde herhangi bir problemle karşılaşılmamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, açıklayıcı faktör analizi sonuçlarını desteklemiş ve ölçeğin geçerliliğini teyit etmiştir. Ayrıca Pearson analizi kullanılarak faktörler arası korelasyonlar incelenmiş ve faktörlerin birbirleriyle olumlu ve anlamlı düzeyde ilişkiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Son olarak ölçeğin güvenilirlik hesaplaması yapılmış ve tüm boyutlar itibarıyla ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğu bulgulanmıştır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen Yavaş Yönetim Ölçeği, bu haliyle araştırmalarda kullanılmak için hazırdır. Araştırmanın sadece Konya’da bulunan otellerle sınırlı olması, sadece 4 ve 5 yıldızlı otellerin uygulamaya dahil edilmiş olması, anketlerin evrenin tümüne uygulanamamış olması, sadece anketi doldurmaya gönüllü olarak katılan çalışanlarda uygulanması gibi sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar eşliğinde anketin farklı örneklemeler üzerinde uygulanmak ve böylece akademik çalışmalarda kullanılmak suretiyle geliştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca araştırmanın en önemli kısıtı, yavaş yönetim kavramıyla ilgili literatürde çok az sayıda çalışma bulunabilmiş olmasıdır. Dolayısıyla çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken zorlanılmış, tartışma boyutu çok kapsamlı tutulamamıştır. Sonraki araştırmalarda kavramın farklı şekillerde ele alınması, zeminin daha da zenginleşmesine katkı sağlayabilecektir. Ayrıca bu alanda yapılacak sonraki araştırmaların yavaş şehir unvanı almış bir/birkaç şehrin işletmelerine uygulanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Amerongen, Robbrecht van (2014). What is Slow Management?, <https://www.linkedin.com/pulse/20140414092001-2150229-slow-management-back-to-the-human-scale-in-organizing>

Büyüköztürk, Şener (2007). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (7. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ducasse, Alain (2004). The Slow Revolutionary, TimeEurope, 164 (14), <https://www.slowfood.de/w/files/pdf/ducasse.pdf>

Güven, Erdem (2011). Yavaş Güzeldir: “Yavaş Yemek”ten “Yavaş Medya”ya Hızlı Tüketime Dair Bir Çözüm Önerisi, Selçuk İletişim Dergisi, 7 (1), 113-121.

Jonker, Jan (2015). Slow Management, Amsterdam: Academic Service Publication.

Kahyaoğlu, Mustafa (2011). Çevre Konularıyla İlgili Kitap Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. İlköğretim Online, 10 (3), 1056-1065.

Konya İl Kültür Müdürlüğü Verileri, 28.12.2015

Ünal, Murat ve Zavalı, Y. Sinan (2016). Küreselleşme Karşısı Bir Hareket: Yavaş Hareketi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (4), 889-912.

Pijl, Aart (2015). Slow Management, <http://www.changecompany.nl/content/Slow-management.pdf>

Waters, Alice (2001). Foreword. In Petrini C. & McCuaig W. (Authors), Slow Food: The Case for Taste (pp. IX-X). Columbia University Press.

<http://cittaslowturkiye.org/#cittaslow>, Erişim tarihi: 10.07.2018

<http://www.jeffer-london.com/index.php/blog/121-slow-management>, ET: 10.12.2015.

TÜRKİYE’DE FORDİST ÜRETİM KRİZİNİN ORTAM KOŞULLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Nurgül KELEŞ TAYŞİR¹

Öz

Bir dönemin egemen üretim biçimi olan Fordizm, 1960’lı yılların sonlarında bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Krizin hangi nedenlerle ortaya çıktığı konusuna odaklanan farklı yaklaşımların bulunduğu ve her birinin krizi farklı perspektiflerden ele alarak açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Çalışmamızda Fordist sistemin verimliliğini etkileyerek işletmeleri değişime sürükleyen nedenler anlamsal bütünlük açısından çikş noktalarına göre gruplanmaya çalışılmıştır. Yapılan gruplamayla ortam koşulları olarak adlandırdığımız 4 koşul ortaya çıkmıştır; ekonomik ve siyasi koşullar, pazar yapısına ilişkin koşullar, işgücü ile ilgili koşullar, üretim süreci ile ilgili koşullar. Çalışmamızda öncelikli olarak Türkiye’de Fordizmin krizine neden olan ortam koşullarının neler olduğu açıklanmaya çalışılacak sonrasında da, ortam koşullarında meydana gelen değişimlerin bir işletme üzerinde etkisinin neler olduğu Arçelik firması üzerinden ele alınarak ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fordizm, Postfordizm, dış kaynaklardan yararlanma

ANALYSING THE CRISIS OF FORDIST PRODUCTION IN TURKEY IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL CONDITIONS

Abstract

Fordism, which was the dominant mode of production, fell into crisis in the late 1960s. Approaches focused on the causes of the crisis of Fordism are trying to explain the crisis by different perspectives. In our study, reasons that have affected the efficiency of the Fordist system and forced the businesses to change are classified in terms of the environmental conditions. According to that classification there are four environmental conditions; economic and political conditions, market conditions, labor conditions, and production conditions. We tried to explain the environmental conditions that caused the crisis of Fordism and address the effects of the change on Arcelik.

Keywords: Fordism, Postfordism, outsourcing

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, nktaysir@ticaret.edu.tr

1. GİRİŞ

Fordizm, dar anlamıyla Henry Ford'un Michigan'ın Dearborn kentinde kurduğu fabrikasında 1914'te uygulamaya başladığı üretim sisteminin ilkelerini tanımlamaktadır (Lipietz, 1997:2). Fordizm, Taylorist bilimsel yönetim düşüncesinden yola çıkarak ayrıntılı işbölümüne göre örgütlenmiş, işçilerin "rutin bir işi sürekli olarak yaptığı bir işleyiş ile verimlilik artışı sağlamaya yönelmiştir" (Yentürk, 1993:43), işbölümünün rasyonelleştirilmesi ve işin yerinden kıpırdamayan işçiye aktarılması yolları ile üretkenlikte çok büyük artışlar elde edilmiştir (Harvey, 1997:147). Ford bir sanayici olarak Taylor'un yönetim ve örgüt kuramını alarak üretime uygulamış fakat buna ek olarak yaptığı uygulamanın toplumsal ve politik ideolojisini de formüle etmiştir (Şaylan, 2006:141). O dönem uygulanan sekiz saat/beş dolarlık işgünüyle sadece işçinin montaj hattı sisteminin gerektirdiği disipline uymasını sağlamak değil aynı zamanda işçilerin, kitle üretimi ürünlerini tüketebilmek için yeterli gelir ve boş zamana sahip olmaları da hedeflenmiştir (Harvey, 1997:148). Ford'un çalıştırdığı işçilerin özel hayatlarına karışma ve ücretlerini nasıl harcadıklarını ve nasıl yaşadıklarını denetleme girişimi de bireyi planlamanın bir uzantısıdır (Kumar, 2004:84). Ford'un yeni tip işçi ve yeni tip insan planının hedefi işçilerin makineye bağımlılık karşısında yaşanacak işe yabancılaşma ve bunun bir uzantısı olan işe devamsızlık, iş değiştirme gibi sorunların azaltılması ve alım gücünü artırarak geniş piyasa hacminin yaratılabilmesidir. Bu planın o dönem için başarıya ulaşarak işe devamsızlık ve iş değiştirme oranlarının düştüğü görülmektedir. Ayrıca ücret artışları ve çalışma sürelerinin kısaltılmasından kaynaklanan maliyet artışlarını karşılayacak bir üretkenlik artışı da yaşanmıştır (Belek, 1999:51).

Harvey (1997:159-160) Fordizmin, "1940'tan sonra Avrupa'da ve Japonya'da savaş seferberliğinin bir parçası olarak güçlü biçimde" yerleştiğini belirtmektedir. Bu yayılımın en önemli nedeni olarak da "savaş sonrası dönemde doğrudan işgal altında dayatılan politikalar veya dolaylı olarak Marshall Planı ve daha sonra Amerikan doğrudan yatırımları" olduğunu vurgulamaktadır. Peck ve Tickell (1994), çalışmalarında birbirinden farklı Fordizm türleri olduğunu ve her modelin diğerinden devlet politikaları, çalışanların koşulları, üretimde esneklik, sermaye yapısı gibi faktörler açısından ayrıştığını açıklamaktadır (Özbolet, 2003:29). Boyer de, sermaye ve işgücünün sosyal ve kültürel koşullarla sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu bu nedenle tek tip bir Fordist sermaye-işgücü ilişkisinden bahsetmenin mümkün olamayacağını savunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde çok çeşitli tiplerde sermaye-işgücü düzenlemeleri olduğu görülmektedir. Bu nedenle Fordizmin, farklı ulusal koşullarda farklı alternatif uygulamaları olabilen bir model olarak görülmesi gerektiği savunulmaktadır (Pot, 2000:69). Fordizmin yayılımı yalnızca bir üretim biçiminin aktarımı değil, yeni bir ilişkiler düzeni, sosyal yapı, tüketim normları, işçi tanımı ve işgücü ilişkileri ve devletin üretime ve sisteme müdahale biçimi anlamına gelmektedir. Doğal olarak üretim sistemi ile gelen bu düzenlemelerin, yerel koşulların etkisi ile farklı farklı şekillerde uygulamaya aktarıldığını söylemek mümkündür (Eraydın, 1992:52-53). Vahşi Taylorizmde -ya da literatürde verilmiş diğer adlarıyla; ilkel taylorizm, kanlı taylorizm- faaliyetler temelde taylorist olmasına rağmen çok az oranda mekanizasyon vardır (Lipietz, 1997:10-11). Bu uygulamada otomasyon derecesinin düşük olması taylorist iş yöntemlerinin son derece vahşice uygulanmasına neden olmaktadır. Çalışma yoğunluğu ve süreleri arttırılırken ücretler son derece düşük

seviyede tutulmaktadır, bunun yanında çalışanın hiç bir sosyal güvenliği yoktur (Arın, 1986:101). Arın (1986:102) Çevre Fordizm'i, "Fordizmin sanayileşme modelinin sadece emek sürecinin ve teknolojisinin değil, ücret düzenlemelerinin ve tüketim tarzının da kısmi olarak çevre ülkelere yayılmasına dayanan bir birikim rejimi" olarak tanımlamaktadır. Yeni sanayileşmekte olan ülkeler ve diğer çevre ülkelerin modernizasyon ve sanayiye dayalı kalkınma çabaları Fordist üretim tekniklerinin bu ülkelerin ekonomilerinin belirli bir bölümünde kullanılmasını sağlamakla beraber Fordist işgücü örgütlenmesi ve kontrolü konusunda da merkez ülke deneyimleri üretimin bazı bölümlerine aktarılmıştır (Eraydın, 1992:19). İthal ikamesine dayalı birikim rejiminde firmalar, ithal edilmiş Fordist makinelerle sanayi üretimine başlamaları nedeniyle bu makinelerin içerdği emek süreçlerini transfer etmiş olmaktadırlar. Belli aşamalarında hızlı bir üretim artışı sağlanmış ve belli ölçüde sanayileşme gerçekleşmiş olmasına rağmen bu birikim rejiminin alt-Fordist olduğu savunulmaktadır. Arın (1986:97) alt-Fordizme dayalı sanayileşmenin, "emek sürecindeki dönüşümlerin bütün üretim dallarında kapsamlı ve yaygın olmaması, üretim ilişkilerindeki dönüşümün sınırlı kalması, özellikle ücret ilişkilerindeki ve tüketim normlarındaki dönüşümün yeterli olmaması, birikim rejiminin istikrar içinde genişleyerek yeniden üretiminin gerektirdiği" toplumsal koşulların var olmaması nedeniyle Fordist sanayileşmenin yalnızca bir karikatürü olduğunu belirtmektedir.

Buraya kadar aktarılmış olan bilgilerden yola çıkarak Türkiye'de yaşanan Fordist üretim yapısı ele alındığında net bir Fordizm türünden ziyade karmaşık bir bütünden söz etmek gerekmektedir. Bunun nedeninin sektörel farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Örneğin Necef (1999:885), ülkemizde yaşanan kayıt dışı ekonominin boyutları düşünüldüğünde kanlı Taylorizmin rahatlıkla uygulama alanı bulabildiğini belirtmektedir. Bunun yanında Türkiye'de 1980'e kadar uygulanmış olan ithal ikameci politika nedeniyle bazı sektörlerin yurtdışından alınan teknolojilerle Fordist üretimi transfer ettikleri görülmektedir. Fakat ülke politikalarının Fordist üretimi desteklemekte her sektörde başarılı olamaması örneğin emek ve tüketim normlarındaki dönüşümün tam anlamıyla sağlanamaması nedeniyle Arın'ın da belirtmiş olduğu gibi bazı sektörler için alt-Fordist üretimden söz etmek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası egemen üretim biçimi haline gelen Fordizmin 1960'lı yılların sonlarına doğru krize girerek sürdürülemediği gözlenmektedir (Eraydın, 1992:17). Genel kabule göre Fordizmden Postfordizme geçişi açıklamaya çalışan üç temel yaklaşım vardır. Yaklaşımlar dönüşümü açıklamada farklı kavramları ele almalarına rağmen bir takım ortak özelliklere de sahiptirler; üç yaklaşım da, Fordizmin karşı karşıya kaldığı krizi açıklamaya ve ekonomik büyümenin uzun dönemli olmasının sağlanabilmesi için gerekli temel prensipleri ortaya koymaya yönelik bir teorik çatı oluşturmaya çalışmaktadır. Fordizmden Postfordizme geçişi açıklamaya çalışan yaklaşımlar şunlardır: Neo-Schumpeterian Yaklaşım, Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımı ve Düzenleme Okulu Yaklaşımı (Amin, 1994:6). Her üç yaklaşım da iktisadi, teknolojik, kurumsal değişimler ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Krizin açıklanmasında farklı çıkış noktalarından hareket etmekle beraber her üç yaklaşım da kapitalizmin temelde bir aşırı üretim ve/veya eksik tüketim eğilimi taşımakta olduğu düşüncesini savunmaktadır. Üç yaklaşım da ortak olarak sistemin katılığından bahsetmekle beraber, esnek uzmanlaşma, değişen piyasa ve rekabet koşulları karşısında özellikle üretim örgütlenme

biçiminin katılığını, neo-schumpeterian yaklaşım, teknolojinin katılığını ve düzenleme okulu kurumsal yapıların özellikle emek süreci ve emek piyasasından hareketle katılığını vurgulamaktadır (Tanyılmaz, 2000:86).

2. FORDİZMİN KRİZİNİN ORTAM KOŞULLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Fordizmden Postfordizme geçişi açıklamaya çalışan yaklaşımları (Düzenleme Okulu, Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımı, Neo-Schumpeterian Yaklaşım) birbirinden ayıran unsurlara baktığımızda temel unsurun krize yönelik neden sonuç ilişkilerindeki vurgular olduğu görülmektedir. Örneğin esnek uzmanlaşma yaklaşımı, eksik tüketimi krizin bir nedeni olarak görmekte ve piyasaların doymasının eksik tüketime, eksik tüketimin ise yatırımlarda gerilemeye yol açtığını savunmaktadır; verimlilik artışındaki yavaşlama ve kar oranındaki düşüşü de krizin bir sonucu olarak görmektedir. Düzenleme okulunda ise verimlilik artışındaki yavaşlama krizin asıl nedeni olarak değerlendirilmekte ve verimliliğin düşmesinin kar oranında düşmeye yol açtığı savunulmaktadır. Neo-Schumpeterian yaklaşım da verimlilik artışındaki yavaşlamayı neden olarak görmekte, bunun sebebinin de yenilik sürecinin doğası olarak göstermektedir (Tanyılmaz, 2000:86). Genel bir değerlendirme yapıldığında ele alınan tüm faktörlerin işletmeleri olumsuz yönde etkilediği ve değişim gerekliliğini ortaya çıkardığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda hangisinin neden hangisinin sonuç olduğu ayırımından kaçınarak ekonomide meydana gelen bozulmaları bir bütün olarak ele alma ve faktörleri çıkış noktalarına göre gruplandırma yoluna gidilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1.Türkiye’de Fordist Üretim Krizinin İncelenmesi

Peck ve Tickell’in (1994), çalışmalarında birbirinden farklı Fordizm türleri olduğunu ve her modelin diğerinden devlet politikaları, çalışanların koşulları, üretimde esneklik, sermaye yapısı gibi faktörler açısından ayrıştığı önceki bölümlerde ele alınmıştı bu nedenle Fordizm’in krizine neden olan ortam koşullarının da ülkeden ülkeye farklı biçimler alabildiği görülmektedir. Bu bağlamda hemen her ülkede Fordizmin krize girişinin ortam koşulları ile ilişkili olduğu ancak bu koşulların da özgün bir yapısının bulunduğu ifade edilebilir. Araştırmamızın hangi dönemi ele alması gerektiği ile ilgili çalışmalarda 1970’li yılların ikinci yarısı ve özellikle 1980’lerin Türkiye’de ortam koşullarında önemli değişimlerin yaşandığı yıllar olarak dikkat çektiği görülmektedir. 1970’li yılların başlangıcı önceki bölümlerden de hatırlanacağı üzere Fordizmin krize girdiği ve tüm dünyada önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı yıllardır. Ancak Fordist üretim biçimlerinin krize girişi ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre farklılık gösterebilmektedir. Türkiye’de 1970’li yılların ikinci yarısı ve 1980’ler boyunca ortam koşullarında ne gibi değişimlerin yaşandığı ikincil kaynaklar üzerinden analiz edilmiştir. İkinci olarak, ortam koşullarında yaşanan değişimlerin bir işletme üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek için Türkiye’nin sanayi tarihinde önemli yeri olan, hem Fordist hem Postfordist üretim dönemlerini tecrübe etmiş köklü bir işletmenin araştırmaya konu edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Ülkelerin sanayileşme süreçlerinde önceliği üretim işletmelerinin aldığı

bilindiğinden ve Fordist üretim biçimi üretim işletmeleri tarafından kullanıldığından araştırmaya konu edilecek işletmelerin üretim işletmeleri içinden seçilmesine karar verilmiştir. Bu ön kabul ve kısıtlardan hareketle yola çıkıldığında Türkiye’de araştırmada öne sürülen savı sınamaya uygun işletme sayısının oldukça az olduğu ifade edilebilir. Bunun en önemli nedeni, sanayileşme sürecinin Türkiye’de görece geç başlamış olmasıdır. Yapılan incelemeler neticesinde ortam koşullarının etkilerinin Arçelik firması üzerinden gösterilmesine karar verilmiştir. Bu aşamada hem ortam koşulu hakkında döneme ilişkin genel verileri içeren hem de ortam koşullarındaki değişimlerin işletmeler ve özellikle Arçelik üzerindeki etkisine odaklanan kaynaklar incelenmiştir. İkinci aşamada ortaya konulan ortam koşullarının Arçelik’e ve Arçelik’teki üretim sistemine etkilerini ortaya koymaya yönelik Arçelik Kurum Tarihi Kitabı ve Belgeselinden yararlanılmıştır. Tarihsel bir süreç içinde ele alınan ortam koşullarındaki değişim ile dönemin yöneticilerinin krizi algılama biçimi ilişkilendirilerek anlamlı bir bütün oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Bulguları

3.2.1. Arçelik Hakkında Genel Bilgi

Arçelik 1 Şubat 1955 tarihinde 1,5 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. 1959 yılında, termosifon ve Belçika lisansı ile çamaşır makinesi üretilmeye başlanmıştır. İzleyen dönemde buzdolabı üretimine geçmek üzere İsrail’in Amcor Limited Şirketi ile işbirliğine gitme kararı alınmıştır. 1959’da Amcor ile Arçelik arasında bir anlaşma imzalanarak bu anlaşmanın Maliye Bakanlığının 15 Ocak 1960 tarihli yazısıyla onanmasından sonra Amcor’dan alınan teknik ve malzeme yardımıyla buzdolabı üretimine geçilmiştir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:61). Arçelik’in üretime başladığı ilk yıllardaki verilerine baktığımızda, 1959 yılında satılan çamaşır makinesinin 2.000 adet, 1960 yılında satılan buzdolabının 1500 adetten az olduğu belirtilmektedir. 1960 yılında ithal buzdolabı fiyatları 10.000-15.000 TL iken Arçelik’in ürettiği ilk buzdolabının fiyatının 4.425 TL olduğu görülmektedir. O dönem ücretlere bakıldığında bir maden işçisinin ücreti 3.909 TL iken tekstil işçisinin ücreti 4.831 TL’dir (Buğra, 1998:6). Rakamlar da göstermektedir ki başlangıçtaki satış rakamları daha çok varlıklı grupların tüketim eğilimine göre şekillenmiştir. İlerleyen dönemde gerek sağlanan hızlı büyümeye paralel olarak, gerekse Fordist üretimin gerektirdiği kitle tüketimini oluşturabilmek için reel gelirlerde yapılan artışlarla dayanıklı tüketim malları kullanımı tüm topluma yayılmıştır. Arın’ın da aktardığı gibi ithal ikameci politikalarda çevre ülkeler ithal edilmiş Fordist makinelerle sanayi üretimine başlamaktadırlar (Arın, 1986:97). Arçelik’in tarihine baktığımızda da yurtdışından ithal edilen Fordist makinelerle üretimin başladığı görülmektedir. Bu şekilde bu makinelerin öngördüğü üretim sistemi ve emek süreçleri transfer edilmiştir. İlerleyen bölümde Arçelik’te Fordist üretimin krizine neden olan faktörler ortam koşullarında yaşanan değişimler üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.2.2. Türkiye’nin Ortam Koşulları: Arçelik Örneği

3.2.2.1. Ekonomik ve Siyasi Koşulların Etkileri

Türkiye, 1960’lı yılların başından 1970’lerin sonuna kadar ithal ikameci

bir kalkınma süreci yaşamıştır. Bu süreçte “devletin, uzun dönemli sanayileşme stratejilerinin oluşturulmasında ve bu stratejilerin gerçekleşmesinde aktif bir rol oynadığı gözlenmektedir. Öncelikli olarak iç pazarı genişletmeye yönelik ithal ikameci politikalar ile yapısal dönüşüm gerçekleştirilmek istenmiştir, fakat 1970’li yılların sonunda tüm dünyada yaşanan krizin de etkisi ile sürdürülemez duruma gelmiştir” (Köse ve Öncü, 2000:79).

1970’li yıllarda siyasi çekişmeler nedeniyle dünya ekonomik krizini algılama ve gerekli önlemleri almada başarılı olunamamıştır (Berksoy, 1995:601, Altunışık ve Tür, 2005:75). Bu durumu 1980 yılında Devlet Başkanlığı Ekonomi ve Maliye Müşavirliği, 1982 yılında da Maliye Bakanlığı yapan Adnan Başer Kafaoglu şöyle dile getirmektedir (Türk İktisat Tarihi Seyir Defteri Belgeseli).

“Türkiye sanki bu dünyanın üyelerinden birisi değilmiş gibi dünyada bir petrol fiyatı dalgalanması meydana gelmemiş gibi hareket etmeye devam ettik”.

Krize erken cevap verilmemesinin altında, krizin algılanmasındaki başarısızlığın yanında “siyasi rekabetin yarattığı sürekli bir seçim ekonomisi atmosferi içinde”, bunalımın ülke ekonomisine yansımalarının ertelenmeye çalışılması isteği de yatmaktadır (Boratav, 2008:129). Diğer ülkeler petrol tasarrufuna yönelirken ülkemizde petrole sübvansiyon verilmesi nedeniyle tüketiminin arttığı görülmektedir (Altunışık ve Tür, 2005:75, Kazgan, 2004:104). Böylelikle, Türkiye dünyanın tersi bir yöne sürüklenerek ulusal ve uluslararası kaynakların daralmasına rağmen hızlı ve hacimli borçlanmaya dayanan bir yatırım hamlesine kalkışılmıştır (Berksoy, 1995:601).

Petrol fiyatlarındaki artışa rağmen gerekli önlemlerin alınmaması “cari işlemlerin hızla kötüye gitmesine ve harcamaların gelirleri aşan kısmının döviz rezervlerinin eritilmesi ve dış borçlanma yoluyla karşılanmasına neden olmuştur”. 1970’li yılların ikinci yarısında petrolün sübvansiyon edilmeye devam edilmesi bütçe açığının büyümesine yol açarak enflasyonun daha da büyümesine neden olmuştur (T.C.M.B., 2002:27). Hükümet, Fiyat Kontrol Komitesi ile fiyatları kontrol altına alarak enflasyonu düşürmeye çalışmak istemiş fakat bu uygulama karaborsanın doğmasına neden olmuştur (Zürcher, 2004:267). Kıbrıs Harekâtı’ndan dolayı Amerika’nın Türkiye’ye uyguladığı ambargoya Avrupa ülkelerinin de ekonomik yaptırım uygulamalarıyla katılması (Ahmad, 1994:176), yaşanan ekonomik sorunların krize dönüşmesinde etkili olmuştur. “1977 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi, üç yıl gecikmeli olarak girdiği petrol krizinin faturasını ağır ödemiştir. Dış borç artarken, enflasyon oranları da hızla yükselmiştir” (Kepenek ve Yentürk, 2009:196). Bu dönem yaşananların Arçelik’e etkilerini, 1982-1995 yılları arasında Arçelik’te İdari İşlerden Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı görevini üstlenen Sarper Kartal şu şekilde aktarmıştır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:267).

“1976’dan sonraki istikrarsızlıklar, çekişmeler, huzursuzluklar bütün ülkeyi etkilediği gibi, Arçelik’i de etkilemiştir”.

1976’dan sonra aşırı değerlenmiş Türk lirası, ithal mallara talebi arttırarak dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur (Nas, 2008:23). Zaman içinde ithal ikamesine dayalı

sanayileşme stratejisinin ithalini zorunlu kıldığı yatırım malı ve hammadde fiyatlarında yükselmeler yaşanmıştır, bunun yanında spekülasyon amacıyla aşırı stok yapma eğilimi de ithalat artışına neden olan faktörlerden biridir (Töre, 1981:20). 1979 yılında yaşanan İkinci Petrol Krizi nedeni ile ekonomideki bozulmanın etkileri daha da derinleşerek dış ödeme güçlükleri artarak devam etmiştir. Bu dönemde ithalat fiyatları hızla artarken aşırı değerlenmiş kur politikası sonucu ihracatın istenen düzeyde artmaması döviz darboğazına neden olmuştur (Töre, 1981:22). Arçelik'te 1975-1980 yılları arasında ihracat, reklam ve servisten sorumlu Genel Müdür yardımcısı olarak görev yapan Atıl Öncü, döviz darboğazının ülkeye ve işletmelere etkisini şu sözlerle aktarmaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:250)

“...Türkiye'nin o meşhur '70cent'e muhtaç' olduğu günler. Ampul yok, tüpgaz yok, benzin kuyrukla satılıyor. Hammadde yok, çünkü hammadde ithal edecek döviz yok!”

Döviz darboğazının Arçelik'e etkilerini Arçelik'te 1983'ten itibaren 12 yıl boyunca Mali İşler Genel Müdür Yardımcılığı görevini yürütmüş olan Turgut Aytekin de şöyle aktarmaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:263)

“...1977'de yaşanan döviz darboğazı nedeniyle üretim ve satış dengesinde Arçelik'in o güne kadar hiç alışık olmadığı bir gelişme yaşıyor; -rahmetli Fahri İlkel'in patronajından uzak kalınmasının da etkisi var bunda sanıyorum- ve fabrika sahasında çok büyük ölçüde stoklar birikiyor; öyle büyük stoklar ki, malları yağmurdan korumak için yeterli miktarda branda bezi bulmakta bile güçlük çekiliyor.”

Aynı dönemde işçi dövizlerinde de düşüşün yaşanması döviz darboğazının büyümesine neden olmuştur. Düşüşün nedeninin kurlardaki aşırı değerlenme olabileceği belirtilmekle beraber başka faktörlerin de etkili olduğu görülmektedir. Örneğin, nominal kurların sık sık değiştirilmesi işçileri yeni devalüasyonlar olacak beklentisi içinde bekleme eğilimine sürüklemiştir. Ayrıca, işçilerin çalıştıkları Batı ülkelerinde baş gösteren ekonomik bunalımın da, bu ülkeleri Türkiye'den emek talebini durdurmaya zorlayarak, işçi döviz girişlerini olumsuz yönde etkilediği öne sürülebilir (Töre, 1981:22). Yaşanan bu sorunların Arçelik'e olan yansımalarını, Arçelik'te 1962 yılında Bütçeleme Şefi olarak göreve başlayan, 1969'da Mali İşlerden Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı, 1980'de Genel Müdür ve 1983'te Koç Holding Ağır Sanayi Dayanıklı Tüketim Malları Koordinatörü olan Ünsal Anıl şöyle dile getirmiştir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:225)

“Arçelik'in büyümesi, yapacağı ithalata bağlıydı ve yeterli dövizimiz olmadığından elimiz kolumuz bağlanıyordu açıkçası. Büyümeye namzet bir şirketiniz var ve büyümeyi sağlayabilmenin şartı ithalat yapmanız, ama gelin görün ki döviz yok memleketin!”

Üretimde düşüşe neden olan diğer faktör de enerji yetersizliğidir. İkinci Petrol Krizi ile birlikte sanayi ve elektrik üretimi için kullanılan petrolde yaşanan kıtlık, elektrik kesintilerinin uygulanmasına neden olmuştur (Zürcher, 2004:267). Ekonomik tikanıklığın nedeninin ithal ikameci politikalar olduğunu savunanlar petrol krizi veya diğer dışsal şoklar yaşanmamış olsaydı bile, ithal ikameci sanayileşmeden kaynaklanan ödemeler dengesi sorunlarının, iktisat politikasında önemli değişiklikler getireceğini

savunmaktadırlar (Keyder, 1993:35). Petrol krizinin süreci hızlandığı ve daha erken yaşanmasına neden olduğu belirtilmektedir. Bir diğer görüş de “Türkiye’de 1980’li yıllarda değişen sanayileşme politikasını dünyada 1970’li yıllarda yaşanan kriz ve sonuçları ile birlikte değerlendirmek” gerektiği yönündedir (Güldiken, 2006:143-144).

Yaşanan bu ekonomik gelişmeler sonucu ithal ikameci sanayileşme modelinin daha fazla devam ettirilemeyeceği ortaya konmuştur. “1980 yılında 24 Ocak Kararları çerçevesinde ülke ekonomisinin dışa açılması, döviz darboğazının giderilmesi ve ihracatın teşvik edilmesi gibi bir dizi karar alınmıştır” (Suğur, 1998:164). 24 Ocak Kararları ile birlikte ihracata dayalı büyümeyi teşvik edebilmek önem kazanmış ve bu noktada ihracat sübvansiyonları ve Türk Lirasının reel olarak değer yitirmesine izin verilmesi söz konusu olmuştur (T.C.M.B., 2002:5). Siyasal ve toplumsal krizi durdurma ve 24 Ocak kararlarının uygulanmasına uygun bir ortam oluşturulacağı savunularak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi gerçekleştirilmiştir (Suğur, 1998:164). 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarının yerine dışa dönük politikalar uygulanmaya başlamıştır. Dış ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılarak gümrük vergileri çok büyük ölçüde düşürülmüş ve sonrasında da sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve bu çerçevede doğrudan yabancı sermaye akımları üzerindeki kısıtlar kaldırılmıştır (Şenses ve Taymaz, 2003:2).

Görüldüğü gibi Fordist sistemin devamlılığı için gerekli olan refah devleti politikaları sistemi krize götürmesi nedeni ile sürdürülemez duruma gelmiştir. Ülkede yaşanan gelişmelere paralel olarak işletmelerin ve konumuz özelinde Arçelik’in de yaşanan bunalımdan büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Arçelik 1977 yılını 44.842.138,20 TL zararlar kapatmıştır. 1978 yılında dış finansman krizi ve 1977 Şubat ayından beri transfer edilemeyen dış ödemeler diğer sanayi şirketleri gibi Arçelik’i de etkilemiştir. Özellikle dış kaynaklı hammadde ve yardımcı madde tedarikinde büyük zorluklar yaşanmıştır. 1980 yılında Arçelik, 6 aya yakın süre devam eden grevler, devalüasyonlar ve kur ayarlamaları dolayısıyla 1980 yılını 38.306.907,52 TL zararlar kapatmıştır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:241-257). Türkiye özelinde Fordist üretimin krizine neden olan ekonomik ve siyasi koşullarda öne çıkan faktörlerin tüm dünyayı etkisi altına almış olan petrol krizinin yanlış politikalar nedeniyle krizin daha geç fakat daha derin yaşanması söz konusu olmuştur. Yaşanan kriz sonucu döviz darboğazına girilmesi üretimi ithal girdiye bağımlı sanayide Fordist üretim zora girmiştir.

3.2.2.2. Pazar Yapısına İlişkin Koşulların Etkileri

1980 öncesi Türkiye’nin sanayileşmesi incelendiğinde korumacı politikalarla ithal malların önüne geçildiği görülmektedir. İthal mallarla rekabetten korunmanın yanı sıra sektörler itibarıyla firma sayılarının azlığı birçok sektörde oligopol piyasaların oluşmasına neden olmuştur. Örneğin uzun yıllar dış rekabetten korunan beyaz eşya sektörü bu ortamın getirdiği rekabetsizlik nedeniyle daha çok iç piyasaya yönelik çalışmış, gerekli yatırımları yaparak maliyetleri düşürme uğraşına girmemiş ve yine rekabetsizliğin doğurduğu oligopol piyasası nedeniyle fiyatlarını düşürmemiştir (Özdamar, 2005:160). Bu dönemde sanayileşme, teknoloji geliştirmekten çok teknoloji ithalatı ile gerçekleştirilmiş ve üretim yapısı montaj sanayi biçiminde şekillenmiştir. Arçelik, ilk çamaşır makinesini 1959

yılında Belçika lisansı ile, ilk buzdolabını da 1960 yılında İsraili Amcor firmasından temin edilen parçalarla üretmeye başlamıştır (Buğra, 1998:7). O yıllarda Arçelik'te buzdolabı üretim sürecini Bahri Tanaçar şu sözlerle aktarmaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:60).

“İsrail Amcor firması bize buzdolabı gövdesi, kapı, kapı lastiği, ekomatik gönderiyordu tek tek. Boyanması gerekenler Sütlüce tesislerindeki boyahanede fırınlandıktan sonra, montaja geçiliyordu. B-1 dediğimiz buzdolaplarını ürettiyorduk o zaman; bir sene sonra B-2 serisi geldi, yine Amcor'dan, daha sonra B-3, B-2/AX... Çok çok ilgi gördü; öyle ki üç dört ay, beş ay sıra bekleyenler vardı, hatta bir an önce buzdolabı alabilmek için hatırlı kişileri araya sokarlardı... Tabii, Türkiye için buzdolabı çok lüks bir şeydi o zaman; hatırlarım, Sirkeciye trenlerle yabancı marka buzdolapları gelirdi, hani öyle ki, iki dolap parasına bir daire almanız mümkün, o kadar pahalı, lüks... Arçelik buzdolapları böyle bir piyasaya girdi işte; hem ithallere göre çok ucuz, hem iyi, hem çok sessiz bir dolap; tabi bir de ülkemizin ürünü olduğu için... Fabrikamız talebi karşılamakta zorluk çekiyordu.”

1960-1980 yılları arasında hükümetler geniş bir iç pazar oluşturabilmek amacıyla işçi, köylü, memur ve çiftçinin gelirlerini arttırmaya yönelik politikalar ile çalışanların tüketim potansiyellerini arttırmaya çalışmıştır (Suğur, 1998:163). Türkiye’de beyaz eşya sektöründe oluşan yüksek talep kısa zamanda “sıra sistemini” dayatmıştır; buzdolabı almak isteyen, öncelikle bayiye kaparo yatırmakta ve ancak sırası gelince alabilmektedir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:63). Koruma duvarları nedeniyle ithal malların ülkeye girememesi ve iç piyasada da rekabetin olmaması nedeniyle çoğu malda kuyrukların oluşması kalite kavramının ikinci plana itilmesi ve işletmelerin fiyat belirlemede rahat olmalarına neden olmuştur. Bu nedenle, 1980’li yıllardan önce beyaz eşya sektöründe ürün cinsi ve teknoloji modelinin az sayıda, teknolojinin de Avrupa, Amerika pazarlarına göre demode olduğu görülmektedir (Tuncalı, 1995:12).

İthal ikameci politikadan vazgeçilmesi işletmelerin pazar ve talep yapılarında farklılıkların yaşanmasına neden olmuştur. Krizin çözümü serbestleşme, deregulasyon, piyasalara ağırlık verme, rekabeti ön plana taşıma gibi unsurlarda aranmaya başlanmıştır (Berksoy, 1995:598). Serbestleşme ile ithal ikameci politikaların değiştirilmesi, korunan pazarların uluslar arası rekabete açılması anlamına gelmiştir. 1960’lı ve 1970’li yıllarda beyaz eşya sektörü ithal mallardan korunmasına rağmen 1980’li yıllar ile birlikte bu değişmeye başlamıştır (Suğur ve Nichols, 2005:146-147). Gümrük vergilerinin kademeli olarak inmesi ile ithal edilen beyaz eşya miktarındaki artış, yerli firmaları zorlamıştır. Çok farklı özelliklere sahip ithal beyaz eşyanın 1983 yılında pazara girmesinden sonra Arçelik makine parkını, üretim bandı ve ürün gamını da değiştirmeye başlamıştır (Dünyanın Tanıklığında Türkiye Ekonomisi, 2010:365). Ekonominin dışı açılması ve ihracatın cazip hale gelmesi nedeniyle işletmeler farklı pazarlarda farklı talep biçimleri ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle ihracat pazarlarında standart ucuz mal talebinde yaşanan doyum ve talebin çeşitlenmesi Fordist sistem için kritik önemi olan istikrarlı kitlesel pazarların ortadan kalkarak değişken bir talep yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nadir Yalçınalp ihracat pazarlarındaki talep farklılıklarını şu sözlerle dile getirmektedir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:313)

“İhracat seferberliği içinde olmak, bize Avrupa'nın kapılarını da açtı bir bakıma. Açtı ama, Avrupayla birlikte, o güne kadar karşılaşmadığımız şekilde, gerçek ihracatın ne demek olduğunu da öğrendik. En başta çok daha sofistike bir tüketici vardı Batı'da, yani daha seçici... Tabii bunun altından da kalktı Arçelik; yeniden yapılanmayı bu farklı talepler doğrultusunda örgütledi”.

Rekabetin olmadığı bir piyasaya mal arz etmek durumunda olan ikame sanayi, kalite bakımından asgari standartları gerçekleştirmede zorlayıcı bir unsurla karşılaşmamıştır. Oysa dış piyasaya yönelecek olan malların kalitesinin belirli bir seviyede olması ve bu kalitede süreklilik gerekmektedir (Başak, 1972:822). Bu koşulu Arçelik'te 1979'da Stok Kontrol Şefi olarak görev yaptıktan sonra 1983-90 arasında İhracat Müdürlüğü görevi yapan Ali İhsan Yalçın şöyle dile getirmektedir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:315)

“Fransız normlarına, Alman normlarına o zaman için ürünlerimiz sahip değildi. Hatta, bu normların nasıl alınabileceği konusunda bir fikrimiz de yoktu. O güne kadar Amerikan teknolojisi ve normlarıyla üretim yapmıştık biz, teknikle ilgili arkadaşlarımız Avrupa normlarının içeriğini ve yapılması gereken değişiklikleri bilmiyorlardı henüz...”

Fordist üretimin sürdürülememesine neden olan ihracat pazarlarında farklı ve yurt içine kıyasla daha seçici bir talebe yönelik olarak üretim yapma zorunluluğu ve rekabetin artması işletmeye rekabet avantajı sağlayacak koşulların neler olabileceği ve buna yönelik yapı arayışlarına neden olmuştur. Arçelik'te 1965'te bakım mühendisi olarak göreve başlayıp, boyahane şefliği, Bolu Termosifon Fabrikası İmalat Müdürlüğü, 1982'de Çayırova İşletmesi İmalat Müdürlüğü görevlerini yürüten ve 1995'e kadar Arçelik'te eğitim danışmanlığı yapan Altan Atam bu süreci şöyle açıklamaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:335-336)

“... kaliteyi tutturduktan sonraki problem, yani Batılı firmalarla rekabet açısından; fiyat! Fiyatları düşürmeden ya da belli bir seviyede tutmadan Batılı firmalarla rekabet etmeniz mümkün değil. Meselenin burasında bir handikapımız var; ülke olarak bazı girdilerin fiyatlarında söz sahibi değiliz, en basitinden hammadde girdileri olarak. İşte petrol fiyatları, sac veya bakır fiyatları, zorunlu olarak kullanmakta olduğunuz başka malzemeler; bunların fiyatına hakim değiliz ülke olarak. Peki neye hakimiz; verimliliğe!... tezgahlarımızı, elemanlarımızı, ya da en tepeden en aşağıya tüm çalışanlarımızı belli bir verimlilik esasına göre alıştırmayı başarabilir; zamandan tasarruf sağlar; yeniden işleme ile vakit kaybetmez, hurda ya da fire gibi unsurları en alt seviyelere indirebilirsek; ucuza malzemeyi, dolayısıyla da fiyatları aşağı çekmeyi başarabiliriz”.

Fordist üretim, üretim miktarıyla aynı ölçüde bir talep düzeyini gerektirmektedir, bunun karşılanamaması halinde arz fazlası ortaya çıkmakta bu da krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Arçelik'te Fordist sistemin sorgulanmaya başlanmasının nedenlerinden biri 24 Ocak Kararları sonrası iç talebin daralması ve banker krizi nedeni ile bunun derinleşmesidir. Turgut Aytekin yaşanan değişimi şu sözlerle aktarmaktadır (Arçelik 50. Yıl Kurum Tarihi Filmi: 2001).

“Öncelikle kriz; ya da fabrika sahasına sığdıramadığımız stoklar, kalite meselesinden

başlayarak yeni bir değerlendirme yapmamıza yol açmıştı. Yani o zamana kadar hakim olmuş olan, ne kadar üretebilirsen üret nasıl olsa satarsın anlayışından uzaklaşmamız gerekiyordu. Üretmekle bitmiyordu çünkü iş; üretimi hangi maliyetlerle gerçekleştireceğiz, pazarda oluşan fiyatlar karşısında ne gibi tedbirlere gitmek lazım, maliyetlerimizi nasıl azaltabiliriz?

Ekonominin bankalarda yatırım ve işletme kredisine dönüşecek mevduata ihtiyacı olması nedeniyle toplam tasarruf oranını arttıracak yollar aranmış ve hükümet bankaların faiz oranını yükseltmek için aracı kuruluşları ve bankerleri desteklemeye karar vermiştir (Dünyanın Tanıklığında Türkiye Ekonomisi, 2010:95-96). Gerekli denetimlerin olmaması nedeniyle Bankerler Krizi olarak adlandırılan kriz yaşanmıştır. Yaşanan bu süreçte tüketicilerin tercihini faizden yana kullanması nedeniyle öngörülen üretim miktarları, stok fazlasına yol açmıştır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:264). Arçelik'in de büyük ölçüde etkilendiği bu krizi Ali İhsan Yalçın şöyle anlatmaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:265).

“Banker Kastelli olayı, Türk sanayine ağır bir darbe vurdu bence; para, birdenbire reel sektörden mali sektöre kaydı, bir başka deyişle, tüketici, tercihini faizden yana kullanır oldu. Bu, o güne kadar Türkiye'nin yaşamadığı, alışılmadık bir şeydi ve hepimiz için sürpriz oldu. Çayirova'da ürettiğimiz buzdolapları bir anda kapılara yığıldı, ne yapacağımızı şaşırdık.”

1980 öncesi dönemde dış ticarete koruma rantları nedeniyle yurtiçi talebe dönük, teknolojiyi dışarıdan transfer etmek zorunda kalan bir ulusal sanayi ortaya çıkmıştır. Bu durumun Arçelik'e yansımaları, 1976 yılında Arçelik'e giren ve 2000'li yıllarda Arçelik-LG Genel Müdürü olan Kazım Basan'ın açıklamalarında da görülmektedir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:285).

“80'li yıllara kadar Arçelik, modern teknolojilere ancak lisanslı üretim sayesinde transfer olabiliyordu. İşte, yabancı bir firmadan belli bir ücret karşılığında lisans alıyorsunuz, onların ulaştığı teknolojinin ürünü olan bir model ya da dizaynı, yine onların tarif ettiği prosesler içinde üretiyorsunuz. Üretiminizi Türkiye'nin özel koşullarına, mesela iklime, voltaj değişkenliğine göre uyarlamak bile, lisansını aldığımız şirketin desteğinde gerçekleşiyor ancak.”

Talep çeşitlenmesi ile doğru orantılı olarak teknolojinin de çok çabuk değişmesi Fordist üretim paradigmasının terk edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Arçelik'in üretimini GE, Bosch, Siemens gibi yurtdışındaki firmalardan aldığı lisanslarla yürütüyor olması ihracatın teşvik edildiği süreçte karşısına bir problem olarak çıkmıştır. Lisans veren firmalar teknoloji kullanımını yalnızca iç piyasa ile sınırlayabilmektedir. Kısaca Arçelik ihracat pazarlarında bu teknolojileri kullanmayacağını taahhüt etmektedir (Bonaglia vd., 2007:375). Bazı durumlarda da lisansı alınan teknoloji halihazırda eski bir teknoloji olabilmekte ve bu teknoloji ile Avrupa gibi gelişmiş ülkelerdeki talebi karşılamak mümkün olmamaktadır. Yaşanan bu sürecin Arçelik'e etkilerini 1979 yılında mühendislik ve sonrasında Arçelik Tüketici Hizmetleri Direktörlüğü görevini yürüten Atilla İlbaş şu şekilde aktarmaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:332).

“O süreçte, elimizi kolumuzu tamamen bağlayan iki handikapımız vardı; birincisi, anlaşmalı olduğumuz firma ya da marka bize yeni bir modelin dizayn ve teknolojisini vermedikçe beklemek durumundaydık; ikincisi, belli anlaşmalar dahilinde ortaklıklar tesis etmiş olsak bile sonuç olarak rakiptik, dolayısıyla eski dizaynlarını verirlerdi bize”.

Bu noktada Arçelik’in çözüm yolu Ar-Ge yatırımlarına ağırlık vererek kendi teknolojisini oluşturmak olmuştur. Bu durumu Arçelik’te Ar-Ge bölümünün kuruluşuyla bölüme müdür olarak atanan ve sonrasında Koç Holding Teknoloji Koordinatörlüğü görevini yürüten Refik Üreyen şu şekilde aktarmaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:342-344).

“Teknoloji yaratma ihtiyacımızı dışarıdan aldığımız lisanslarla rahatça karşılayabildiğimizden, fazla durmuyorduk bu konu (ar-ge) üstünde. Ama rakiplerimizin malları artık Türkiye’nin mağazalarında da boy gösterdiğinde, ürünlerimizi rakip mallara göre güncelleştirmek, çağdaş teknolojiyle donatmak istediğimizde, ihtiyacımız olan teknolojiyi alamaz olduk... İşte tam bu noktada, teknoloji yaratma gereğine inandık. Üstelik, sadece iç piyasada rakip değildik artık...”.

Fordist üretimin krizine neden olan pazar yapısı ile ilgili koşullar incelendiğinde, yurt dışındaki rakiplerinden korumacı politikalar ile korunan bir pazarın ardından 1980 yılında rekabet ile karşı karşıya kalmak işletmelerin o güne kadar “ne üretirsem satarım” anlayışının değişmesine neden olmuştur. Rekabet ile birlikte maliyet kavramının önemli hale gelmesi Fordist üretimin katı yapısından daha esnek bir yapıya geçme ihtiyacını doğurmuştur. Bunun yanında o güne kadar teknolojisini yurtdışından satın alan firmaların ellerindeki teknolojiyi ihracat pazarlarında kullanmalarına izin verilmemesi ayrıca ellerindeki eski teknoloji ile ihracat pazarlarındaki talebi karşılamalarının mümkün olmaması nedeniyle üretim yapısının değişmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

3.2.2.3. İşgücü ile İlgili Koşulların Etkileri

1970’li yılların sonunda ülke ekonomisinde yaşanan kriz, yeni iktisat politikalarının uygulanmasını gerektirmiştir. Uygulanmaya başlanan yeni iktisat politikaları ile emek-sermaye ilişkisi de şekil değiştirmeye başlamıştır (Akkaya, 2000:212). Hammadde ve enerji arzında ortaya çıkan sorunlar nedeniyle sanayinin kapasite kullanım oranı düşmüş, çeşitli kurumsal, politik ve ekonomik nedenlerle istihdam aynı oranlarda düşürülemediği dolayısıyla emek verimliliği yükseltilememiştir. Ücretli kesimin verdiği sendikal mücadele sonucu, ücret/kar ilişkisi 1970’li yılların ikinci yarısında sanayi sermayesi aleyhine seyretmiştir. Grevler nedeniyle kaybedilen işgünlerinin görece ağırlığı 1977-1980 yıllarında, 1973-1976 yıllarıyla karşılaştırıldığında iki buçuk katı artmıştır (Boratav, 2008:143-146). 1970 sonlarında, bir çok işyerinde uyuşmazlıkların çözülmemesi uzun süren grevlere ve üretimin durmasına neden olmuştur. Yaşanan kitlesel grevlerin Arçelik’e etkileri Atıl Öncü’nün şu cümlesinde de açıkça görülmektedir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:252).

“Arçelik 1975-1980 arasında iki büyük grev yaşadı. Hayatta kalmak için uğraştık...”.

30 Mayıs 1977 yılında Maden-İş Sendikası, Arçelik’te grev başlatmıştır, grevin 6 Şubat 1978’e kadar sürmesi nedeniyle üretim uzun bir dönem durmuştur. 19 Mart 1980’de MESS ile Maden-İş Sendikası arasında anlaşma sağlanamayınca Arçelik Eskişehir Tesislerinde grev başlamıştır. Benzer şekilde 1 Nisan 1980’de Toplu sözleşmede anlaşmaya varılamadığı için Çayırova Tesisleri’nde de grev başlamıştır. Maden İş grevi 176 gün sürmüştür (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:234-257). Yaşanan olaylar nedeniyle iktidar üzerinde etkili büyük sermaye çevreleri, sendikaların disiplin altına alınması, sermaye için gerekli güven ortamının yeniden yaratılması çağrılarını açıkça yapmaya başlamıştır (Boratav, 2008:146). Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) kongresinde konuşan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu genel başkanı Halit Narin, “izlenen politikaların bir sonucu olarak Türkiye’de sendikal hareketin güçlenmiş olmasından rahatsızlıklarını dile getirmiştir” (Gölbaşı, 2007:149). Sonunda 12 Eylül askeri müdahalesi gerçekleşmiş ve 14 Eylül 1980 yılında Arçelik dahil tüm işletmelerdeki grevler sona erdirilmiştir. Yaşanan müdahale sonucunda 15 Eylül 1980 yılında Arçelik fabrikaları normal çalışma düzenlerine geri dönmüştür (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:259).

Daha önce değinildiği gibi dünyada krizden çıkabilmek amacıyla sosyal devlet uygulamaları kaldırılmış veya asgari düzeye indirilmeye çalışılmış ve böylece neo-liberal yeniden yapılandırma politikaları gündeme gelmiştir. “Neo-liberal yeniden yapılandırma politikaları, kapitalist sistemin işlerliğini sağlamak amacıyla sermayenin kâr oranlarını ve uluslararası rekabeti arttırmak amacıyla kapitalist sistemin karşısına geçen her türlü engelin asgariye indirilmesi gerektiğini savunur. Bunların başında da işçi hakları ve sendikalar gelmektedir” (Millioğulları, 2007:93). Boratav (2008:150-151) ülkemizde de “sendikal faaliyetlerin askıya alınması, DISK yöneticilerinin yargılanması, grev yasağı, ücret belirlenmesinin toplu sözleşme düzeninden Yüksek Hakem Kuruluna kaydırılması” gibi uygulamaların altını çizmektedir (Boratav, 2008:150-151).

Dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak, maliyetlerin düşürülmesini gerektirmiştir. Bu nedenle önemli bir maliyet kalemi olarak görülen ücretleri düşürebilmeye yönelik bir takım çalışmalar başlatılmıştır. 1983 yılında çıkarılan yasalar ile bu sağlandıktan sonra, 1987 yılına kadar reel işçi ücretleri kesintisiz düşürülmüştür. 1980 sonrası dönemde ücret bir maliyet unsuru olarak algılanmaya başlamıştır. Ücret seviyelerine yıllar itibarıyla bakıldığında 1976-1978 yılları arasında en üst seviye gözlenirken, krizin kendini hissettirdiği 1979 yılında gerilemeye başladığı gözlenmektedir (Akkaya, 2000:227-227). İşyeri ölçeği sendikalaşma açısından önemli bir faktördür pek çok ülkede de olduğu gibi Türkiye’de küçük ölçekli işyerlerinde sendikalaşma eğilimi, son derece düşüktür (Mahiroğulları, 2001:175). Gerek işletme büyüklüğü nedeniyle gerekse Türkiye’de bilinen kurumsal bir şirket olması nedeniyle Arçelik’te de işçi ücretlerinin diğer işletmelere oranla yüksek olduğunu belirtebilmek mümkündür. 1980 sonrası dönemde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal faktörler nedeniyle sendikalar güç kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde hukuksal açıdan; 1982 Anayasası ve 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nun ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu çıkarılması, ekonomik açıdan 24 Ocak Kararları’nın alınması ile ekonomide serbest piyasa koşullarının etkisinin artması ve siyasal açıdan da 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında uygulanan sosyal ve siyasal baskılar, 1980 sonrası süreçte sendikal hareketlerin ve mücadelenin giderek zayıflamasına yol açmıştır (Millioğulları, 2007:95). Türkiye’de işgücü ile ilgili

koşullar incelendiğinde Fordizmin krizinde öne çıkan işçi mücadeleleri ve sendikal hareketin ülkemizde de yaşandığı görülmektedir. Yaşanan uzun dönemli grevler üretimin durmasına neden olmuştur. Diğer ülkelerden farklı olarak ülkemizde askeri müdahale ile sendikaların kapatılması işçi mücadelelerinin belli bir dönem sona ermesine neden olmuştur. Fakat liberalleşme süreci ile maliyetin önemli hale gelmesi pek çok girdinin maliyetinde söz hakkı olmayan işletmeler için işgücü maliyetleri önemli hale gelmiştir.

3.2.2.4. Üretim Süreci ile İlgili Koşulların Etkileri

Fordist üretim sisteminin kendi içsel tikanıklıklarına önceki bölümlerde değinilmiştir. Özellikle üretim hattının yüksek tampon stoklarla çalışmasının işletmeye yüklediği yük ve neden olduğu katılık üzerinde durulan en önemli faktörlerdendir. Talebin daraldığı veya değiştiği durumlarda işletme bu değişikliklere cevap verememektedir. Arçelik'te Fordist üretimin, sisteme yüklediği yüksek stok nedeniyle yaşadığı krizi Turgut Aytekin şöyle dile getirmektedir (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:264);

“Aşırı stok birikimiyle şirketin mali bünyesini bir hayli sarsan gelişme, aynı zamanda ders de aldığımız bir durumdur. Aslında, yaşanan sarsıntı öyle büyük boyutlarda ki, söz konusu krizi yaşayan Arçelik ya da Koç'a bağlı olmayan herhangi bir şirket olsa, devam edemezdi sanıyorum; en iyimser yaklaşımla, el değiştirmek zorunda kalırdı açıkçası!... Arçelik'in asıl problemi, 1982-1983 tarihlerine geldiğimiz günlere kadar ki dönemde Arçelik'in hafızasında şekillenmiş olan hemen hemen tek perspektif, özetle, üretebildiği kadarını satmak olmuştur. Bunu başarmıştır da açıkçası; ürünleri satmakta, belli kriz dönemleri dışta tutulacak olursa hemen hemen hiçbir zorluk çekmemiştir; kamyonlar kuyruk olumuş fabrika önünde, Anadolu'daki bayiler malı bir an önce alabilmek için yarış ederlermiş birbirleriyle.”

Arçelik'te 1983'ten itibaren 12 yıl boyunca Mali İşler Genel Müdür Yardımcılığı görevini yürütmüş olan Turgut Aytekin yaşanan dönüşümleri şöyle aktarmıştır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:266).

“ne kadar üretebilersen üret nasıl olsa satarsın anlayışından uzaklaşmamız gerekiyordu. Üretmekle bitmiyordu çünkü iş; üretimi hangi maliyetlerle gerçekleştireceğiz, pazarda oluşan fiyatlar karşısında ne gibi tedbirlere gitmek lazım, maliyetlerimizi nasıl azaltabiliriz? Kendini önceleri sorular halinde hissettiren bu gelişmeler, kısa bir zaman sonra karşımıza “sorun” olarak çıkmaya başlamıştı ki, meselenin burasında bence Arçelik'i bugünlere taşıyan asıl gelişme ya da dönüşümün de temeli atılmış oldu... Bu da, öncelikle stokların tasfiyesine bağlı bir süreç sonrasında gelişebildi. Mallar satıldıkça banka borçları ödendi ve 1983 sonlarına doğru holding olarak temin ettiğimiz krediler ve sermaye artırımına yönelmemizle birlikte, şirket organizasyonumuzu yeniden gözden geçirme ihtiyacı doğdu. Özetlemek gerekirse, bütün bu faktörlerin devreye girmesiyle birlikte, üretim odaklı Arçelik işletmecilik anlayışı, o tarihten başlayarak, verimlilik ve karlılığı da gözetir biçimde, müşteri odaklı üretim ve işletme anlayışına dönüşmüştür...”

Fordist sistemde üretim ile kalite ve standart kontrolünün ayrı ayrı işlevler olması ve ayrı ayrı kişiler tarafından yapılması hatalı veya uygun olmayan ürün sayısını arttırmaktadır.

İhracatın önemli olmaya başlaması ile kalite kavramının ve belli bir standarda uygun üretim yapma anlayışına Fordist üretimin cevap veremediği görülmektedir. Fordist üretimde Arçelik'in yaşadığı kalite sorununu, Arçelik'te kalite kontrol mühendisi olarak 8 yıl çalıştıktan sonra, 1978'de Eskişehir Buzdolabı Fabrikası Kalite Kontrol Mühendisliği Müdürlüğüne getirilen Oğuz Açıkan şu sözlerle aktarmaktadır (Arçelik Kurum Tarihi, 2001:269).

“...1970’li yıllarda kalite kontrollerinde, özellikle “görünüş kontrolleri” ya da estetik unsurlardan taviz verildiği görülmektedir. Bunun nedeni de, birincisi o tarihlerde Arçelik’in öncelikli hedefleri arasında piyasayı ürüne doyurmak meselesi vardı ve böylesine hızlı bir üretim sırasında sırf estetik unsurdan dolayı montaj bandını durdurmak mümkün değildi pek; ikincisi, estetik unsuru tamamlayan kimi parçalarımız yan sanayiden gelen plastik parçalardı ve zaman sıkışıklığı nedeniyle uygun olmayanları da kullanmak zorunda kalıyorduk”.

4. SONUÇ

Tarihsel açıdan incelendiğinde Fordist olarak adlandırılan büyük entegre yapıların neden krize girdiğini açıklayan üç ana yaklaşım bulunmaktadır: Neo-Schumpeterian Yaklaşım, Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımı ve Düzenleme Okulu Yaklaşımı. Bu üç yaklaşım da farklı perspektiflerden krizi açıklamaya çalışmaktadır. Literatürde Fordist üretim krizini açıklamakta kullanılan nedenler çalışmamızda bütünsel bir açıdan ele alınarak, faktörlerin çıkış noktalarına göre gruplandırılmıştır. Çalışmamızda ortam koşulları olarak adlandırdığımız dört koşuldaki değişimlerin Fordist üretim biçimini krize sokarak devam ettirilememesine neden olduğu fakat her ülkenin ortam koşullarında yaşanan değişimin farklılığı nedeniyle koşullardan birinin diğerine göre öne çıkabileceği öngörülmektedir.

Türkiye’de Fordizmin krizine neden olan koşulların neler olduğu açıklanarak ülkemize özgü koşullar ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkiye’de ortam koşullarında önemli gelişmelerin yaşandığı 1980 sonrası dönemin Arçelik firması üzerinde önemli etkileri olduğu ve hakim üretim paradigmasının sürdürülmesinin zorlaştığı açık bir biçimde görülmektedir. Beyaz eşya sektörü yapısı gereği ortam koşulları olarak adlandırdığımız koşullarda meydana gelen değişimlerden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Örneğin ekonominin daralma sürecine girdiği dönemlerde bireylerin beyaz eşya tüketimini erteledikleri veya vazgeçtikleri görülmektedir. Aynı zamanda pazar yapısı ile ilgili faktörler örneğin tüketim alışkanlıklarının değişimi de beyaz eşya talebini büyük ölçüde etkilemektedir.

Firmanın üst düzey yönetim kademelerinde görev yapmış ve dönemin canlı tanığı olan kişilerin ifadeleri de göstermektedir ki Arçelik firması, ortam koşullarında yaşanan değişimlerin etkisiyle Fordist üretim biçimini terk etmek zorunluluğuyla karşılaşmıştır. Bu süreçte, ekonomik-siyasi koşullar ve pazar yapısı ile ilgili koşulların Fordist üretimin devam ettirilememesinde öne çıktığı görülmektedir. Pazarda hakim üretici konumunda rekabetten uzak, talebin hazır olduğu bir ortamdan farklı taleplerin ve rakiplerin olduğu ortama geçiş daha esnek bir yapıyı gerektirmiştir. Arçelik’in daha önce rekabetten korunan pazara yönelik oluşturduğu üretim paradigmasının ihracat pazarlarındaki farklı talepleri

karşılamada başarısız olacağının görülmesi ve bu pazarlara girebilmede daha önce göz önünde bulundurmadağı kalite ve kendi teknolojisini üretme zorunluluğı Arçelik'i daha esnek bir yapı arayışına itmiştir. Ayrıca ithal malların pazara girmeye başlaması ve yurt içinde de rekabetin artması o güne kadar önem verilmeyen maliyet kavramının öne çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelere cevap veremeyen Fordist üretim biçimi daha fazla sürdürülemeyerek daha esnek bir üretim yapı ihtiyacı doğmuştur.

Literatürde de ele alındığı gibi nasıl ki tek tip bir Fordizm türünden söz etmek mümkün değilse Fordizmin krizinin de her ülkede aynı şekilde yaşandığını söylemek mümkün değildir. Fordizmin krize girişinde etkili olan ortam koşulları ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceğı için her ülkenin ortam koşullarındaki farklılıklar kriz sürecinde ve işletmelerin krizi aşma stratejilerinde de farklılıkların doğmasına neden olacaktır. Çalışmamızda ülkemiz özelinde Fordist üretim krizine neden olan faktörleri ortam koşullarında yaşanan değişimler üzerinden aydınlatmaya ve krizin işletmelere etkisi Arçelik üzerinden tarihsel açıdan ortaya konmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz. (1994). *The Making of Modern Turkey*, Routledge, New York.

Akkaya, Y. (2000). “Türkiye’de 1980 Sonrası Emek-Sermaye Arasındaki Bölüşüm Mücadelesinde Grevlerin Yeri”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 86, Birikim Yayıncılık, İstanbul.

Altunışık, B. M. ve Tür, Ö. (2005). *Turkey: Challenges of Continuity and Change*, Routledge Curzon.

Amin, A. (1994). *Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition*, içinde Amin, A. (ed) *Post-Fordism: A Reader*, Oxford: Blackwell.

Ansal, H. (1994). “Kapitalist Üretim Esneklik Kazanıyor: Post-Fordizm”, *İktisat Dergisi*, Yıl:30, No:346, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, İstanbul.

Arçelik A.Ş. 50. Yıl Kurum Tarihi Filmi (2001). VTR Araştırma Yapım Yönetim.

Arçelik Kurum Tarihi (2001). *Mamulattan Markaya 1955-2000*, VTR Araştırma Yapım Yönetim.

Arın, T. (1985). “Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz I: Gelişmiş Kapitalizm”, 11. Tez Kitap Dizisi, Uluslararası Yayıncılık, No:1, s104-138.

Arın, T. (1986). “Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz II: Azgelişmiş Kapitalizm ve Türkiye”, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, Uluslararası Yayıncılık, No:3.

Başak, Z. (1972). “Ekonomik Kalkınmada Dış Ticaret Dar Boğazı ve Bazı Çözüm Yolları”, Doç Dr. Cem Sar’a Armağan, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 27, No:3.

Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*, İstanbul: Sorun Yayınları

Berksoy, T. (1995). *Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980’den 5 Nisan 1994’e, ‘93-‘94 Petrol-İş Yıllığı*, Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası, Yayın No: 36, İstanbul.

Bonaglia, F., Goldstein, A. ve Mathews J. A. (2007). “Accelerated Internationalization by Emerging Markets Multinationals: The Case of White Goods Sector”, *Journal of World Business*, 42.

Boratav, K. (2008). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul.

Buğra, A. (1998). *Non-Market Mechanisms of Market Formation: The Development of the Consumer Durables Industry in Turkey*, *New Perspectives on Turkey*, No:19, Fall.

Dikmen, A. A. (2000). *Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi*, Toplum ve Bilim, Sayı 86, Birikim Yayıncılık, İstanbul.

Dünyanın Tanıklığında Türkiye Ekonomisi 1980-2010 Dönüşümün 30 Yılı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Eraydın, A. (1992). Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Gartman, D. (1998). “Postmodernism or The Cultural Logic of Postfordism?”, The Sociological Quarterly, Vol.39, No.1

Gölbaşı, Ş. (2007). “Tüsiad’ın Söylemleri Aracılığıyla Toplumu İnşa Girişimlerinin 24 Ocak Kararları ve İzleyen Süreç Bağlamında Eleştirel Bir İncelemesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Antalya.

Güldiken, N. (2006). “Türkiye’de Sanayi-Teknoloji-KOBİ Politikalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt7, Sayı 2.

Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu Metis Yayınları, Çeviren: Sungur Savran, İstanbul.

Kazgan, G. (2004). Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2004.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2009). Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 22. Basım.

Keyder, Ç. (1993). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Köse, A. H. ve Öncü A. (2000). “İşgücü Piyasaları ve Uluslar arası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi”, Toplum ve Bilim, 86. Sayı, Birikim Yayıncılık, İstanbul.

Kumar, K. (2004). Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, Dost Kitabevi, Ankara.

Lipietz, A. (1992). Towards A New Economic Order, Postfordism, Ecology and Democracy, Çeviren: Malcom Slater, Oxford University Press, New York, 1992.

Lipietz, A. (1997). “The Post-Fordist World: Labour Relations, International Hierarchy and Global Ecology”, Review of International Political Economy, 4:1, 1-41.

Mahiroğulları, A. (2001). “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.

Millioğulları, Ö. (2007). “Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı,

Ankara.

Nas, T. F. (2008). Tracing the Economic Transformation of Turkey From the 1920s to EU Accession, Martinus Nijhoff Publishers.

Necef D. Ş. (1999). Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslararası Dinamikler, ‘97-‘99 Petrol-İş Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası, Yayın No, İstanbul.

Özbolat, N. K. (2003). The Debate on the Transition to Flexible Production: A Case Study on Manufacturing Industry in Turkey and its Provinces, IYTE, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özdamar, G. (2005). “Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri ve Beyaz Eşya Sektörü Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.

Peck, J., ve Tickell, A. (1994). Searching for a New Institutional Fix: The After-Fordist Crisis and the Global-Local Disorder, Amin, A. Post-Fordism: A Reader, Oxford: Blackwell.

Pot, F. (2000). Employment Relations and National Culture: Continuity and Change in the Age of Globalization, Edward Elgar Publishing.

Suğur, N. (1998). Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler, içinde İhsan Güneş (der), Dünyanın ve Türkiye’nin Yakın Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1019.

Suğur, N. ve Nichols T. (2005). Turkey: The Development of White Goods in the ‘EU Periphery’, içinde Theo Nichols ve Surhan Cam, Labour in a Global World Case Studies From the White Goods Industry in Africa, South America, East Asia and Europe, Palgrave Macmillan.

Süzal, N. (1985). Türkiye’de Ücretler, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1-2).

Şaylan, G. (2006). Postmodernizm, İmge Kitabevi, 3.Baskı.

Şenses, F. ve Taymaz, E. (2003). “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, Economic Research Center Working Papers in Economics, 03/01.

Tanyılmaz, K. (2000). “Kriz ve “Post-Fordizm” Teorileri: İstikrarlı Bir Kapitalizm Mümkün müdür? Karşılaştırmalı ve Eleştirel Bir Değerlendirme”, İktisat Dergisi, Sayı:403.

T.C.M.B., (2002). Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, Ankara.

Töre, N. (1981), “1971 Sonrasında Türkiye’de İzlenen Döviz Kuru Politikası”, Ekonomik

Yaklaşım Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.

Tuncalı, M. (1995). Beyaz Eşya Sektörü, İzmir Ticaret Odası Yayını, No:10.

Türk İktisat Tarihi Seyir Defteri Belgeseli, VTR Araştırma Yapım Yönetim, 1993.

Yentürk, N. (1993). Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği, Toplum ve Bilim, 56-61, Birikim Yayınları, İstanbul.

Yentürk N. (1994). “Post-Fordizm ve Az Gelişmişlik”, İktisat Dergisi, Yıl 30, No:346, İstanbul.

Yentürk, N. (1995) “Üretim ve Organizasyon Sisteminde Değişmeler ve Türkiye Uygulamaları”, '93-'94 Petrol İş Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası, Yayın No: 36, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2004). Turkey: A Modern History, I.B. Tauris&Co. Ltd. New York.

KALKINMA AJANSLARININ YERELDE MERKEZİLEŞME BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: BATI AKDENİZ, DOĞU ANADOLU, FIRAT VE GÜNEY MARMARA KALKINMA AJANSLARI ÖRNEĞİ¹

Salih Ziya KUTLU² & Mustafa GÖRÜN³

Öz

Kalkınma ajansları bölgesel kalkınmadan sorumlu yeni kurumlar olarak aşağıdan-yukarıya bir anlayışı benimsemektedir. Dolayısıyla merkezileşme yerine yerelleşmeyi desteklemektedir. Çalışmanın amacı, merkezileşme geleneğine sahip olan Türkiye’de, yeni bir yönetim anlayışın temsilcisi olan kalkınma ajanslarının, merkez-yerel ikileminde hangi yönde hareket ettiğini belirlemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma deseni olarak örnek olay incelemesi seçilmiş ve örneklem olarak Batı Akdeniz, Doğu Anadolu, Fırat ve Güney Marmara Kalkınma Ajansları belirlenmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde ise doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla, örneklem olarak belirlenen kalkınma ajanslarının faaliyet raporları incelenmiştir. Ajansların faaliyet raporları, ajanslara ilişkin kanuni düzenlemelerin incelenmesiyle oluşturulan tema-alt tema sistemiyle kodlanmış ve kodlama neticesinde elde veriler analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, “Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarında merkezi aktörlerin belirleyiciliği, yerel aktörlere göre daha fazladır” önermesi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda, ajans kararlarında merkezin belirleyiciliğinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ajansların daha etkin çalışabilmesi için merkezin belirleyiciliğinin azaltılıp yerel aktörlerin aktif hale getirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Merkezileşme, Yerelleşme, Bölge, Kalkınma Ajansı, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Fırat Kalkınma Ajansı, Güney Marmara Kalkınma Ajansı

ANALYSIS OF DEVELOPMENT AGENCIES WITHIN THE CONTEXT OF CENTRALISATION IN LOCAL: THE CASE OF WEST MEDITERRANEAN, EAST ANATOLIA, FIRAT AND SOUTH MARMARA DEVELOPMENT AGENCIES

Abstract

Development agencies, as being the new institutions responsible from the regional development internalise a bottom-up approach. Therefore, they assist indigenisation instead of centralisation. The purpose of the study is to identify the action tendencies of development agencies which are representatives of new governmental conception in Turkey which has a traditional centralized-government. Qualitative data collection

1 * Bu çalışma 2018 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen, “Yerelde Merkezileşme Bağlamında Kalkınma Ajansları: Batı Akdeniz, Doğu Anadolu, Fırat ve Güney Marmara Kalkınma Ajansları Örneği” adlı doktora tezinden türetilmiştir. Çalışma, tezin kabulünden sonra yayınlanan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1 ve 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde kalkınma ajanslarına ilişkin yapılan düzenlemeler göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Sadece Maxqda analiz programından elde edilen tablolarda değişiklikler (Örn; Kalkınma Bakanlığı yerine Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) yapılamamıştır.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ziyakutlu@comu.edu.tr

3 Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mgorun@comu.edu.tr

methods were employed in the study. Case study was used as a research design and development agencies of West Mediterranean, East Anatolia, Fırat and South Marmara were chosen as the samples of the study. Document review method were used for activity reports abtaining. For this purpose, the activity reports of these agencies were examined. The activity reports of these agencies are coded with the categories and sub categories that are formed by detailed analysis of legal regulations about development agencies and then the obtained data were analysed. The results of the analysis were compared with the proposition of “The effect of the centralised actors is more than the local actors in developmental agencies established in Turkey”. As the result of this comparison it is seen that centralised actors has a higher level of determination for the decisions of the agencies. It is a fact that the determination level of the centralised actors must be lowered and the local actors must be activated for actively working agencies.

Keywords: Centralisation, Decentralization, Region, Development Agency, West Mediterranean Development Agency, East Anatolia Development Agency, Fırat Development Agency, South Marmara Development Agency

GİRİŞ

Kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine, bölgesel kalkınmadan yeni bölgesel kalkınma anlayışına geçilmesi, özellikle merkezîyetçi yönetim geleneğine sahip olan ülkelerde merkez-yerel ilişkileri bağlamında önemli sorun alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan sorunların çözümü ise kamu yönetiminde bir değişimi gerekli kılmaktadır.

Dünyada küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve kamu yönetimi disiplini içinde yaşanan gelişmeler, geçmişte var olan merkezîyetçi ve kapalı yönetim anlayışı yerine yerelleşme, bölgeselleşme ve yönetim kavramları çerçevesinde tanımlanan yeni bir yönetim anlayışını oluşturmuştur. Ortaya çıkan yeni yönetim tarzı sadece merkezi değil, yereli de etkilemiş, daha önceleri bölgesel gelişmeyi sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla uygulanan geleneksel politikaların yerine yeni bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Yeni bölgesel kalkınma anlayışının kurumsal anlamda örnekleri ise her ülkede farklı şekilde adlandırılıyor olsalar da bölgesel kalkınma ajanslarıdır.

Dünyada yaşanan gelişmelerin Türkiye’ye yansımaları ise 2006 yılında olmuştur. Türkiye’de farklı tarihsel dönemlerde farklı gerekçelerle kurulan bölge idare birimlerinin son örneğini kalkınma ajansları oluşturmaktadır. Ülkede var olan merkezîyetçi yönetim geleneği, merkez-yerel arasındaki ağır vesayet ilişkisi (Gözübüyük, 2006: 8) ve Osmanlı’dan beri devam eden “aşkın devlet” anlayışı (Heper, 2006: 91) düşünüldüğünde, kalkınma ajanslarının Türkiye açısından merkez-yerel ilişkilerinde yeni bir ilişki biçimini ortaya koyduğu söylenebilir.

Çalışmanın problemi, Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarının, dünyadaki benzerleriyle karşılaştırıldığında, teorik arka planı olan yeni bölgesel kalkınma anlayışı ve yönetim kavramlarıyla tam olarak örtüşmediği, geçmişte bölge ölçeğinde oluşturulan yapılar gibi ajanslarda da karar alma süreçlerinde merkezi aktörlerin belirleyiciliğinin,

yerel aktörlere göre daha fazla olduğudur. Bu kapsamda çalışmanın önermesi “*Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarında merkezi aktörlerin belirleyiciliği, yerel aktörlere göre daha fazladır*” olarak belirlenmiştir. Çalışmanın araştırma soruları ise;

- Kalkınma ajansları merkezi aktörlerle mi, yerel aktörlerle mi daha yakın bir ilişkiye sahiptir?
- Kalkınma ajanslarının kararlarında son sözü söyleme yetkisi merkezi aktörlerde mi, yerel aktörlerde midir?
- Kalkınma ajanslarının merkezi aktörlerle ilişki kurma biçimleri nelerdir?
- Ajansların Sanayi ve Teknoloji Bakanlığıyla olan ilişkisi, 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde ifade edildiği şekliyle; “koordinasyon” kavramıyla açıklanabilir mi?
- Kalkınma ajanslarının yerel aktörlerle ilişki kurma biçimleri nelerdir?
- Ajansların yerel aktörlerle olan ilişkisi, 4 numaralı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alan “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek” amacıyla uyumlu mudur?
- Kalkınma ajanslarının organizasyon yapısı içinde merkez mi, yerel mi daha fazla ağırlığa sahiptir? olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde temel kavramlar olarak belirlenen merkezileşme, yerelleşme ve bölgesel kalkınma ajansı (BKA) kavramlarına ilişkin tanımlar, ikinci bölümde ise Türkiye’de bölge yönetimin tarihsel çerçevesi ve Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, çalışmanın araştırma deseni, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıklarının ardından örneklem olarak belirlenen Batı Akdeniz, Doğu Anadolu, Fırat ve Güney Marmara Kalkınma Ajansları faaliyet raporlarından elde edilen verilere ilişkin bulgular yer almaktadır. Sonuç bölümünde çalışmanın dayandırıldığı “*Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarında merkezi aktörlerin belirleyiciliği, yerel aktörlere göre daha fazladır*” önermesinin doğruluğu, örneklemde elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kamu yönetimi literatürü incelendiğinde, merkez-yerel ilişkilerinin giderek daha da fazla tartışıldığı görülmektedir. Yeni kamu yönetimi ve yeni bölgesel kalkınma anlayışı çerçevesinde kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının incelendiği bu çalışmada, temel kavramlar olarak merkezileşme, yerelleşme ve bölgesel kalkınma ajansı kavramları belirlenmiştir.

Merkezi yönetim, merkeziyetçi yönetim, merkeziyetçilik gibi sözcüklerle de ifade

edilebilen *merkezileşme* kavramı; kararların merkez tarafından alınması, alınan kararların yürütülmesinden merkezin sorumlu olması, hizmet sunum şeklinin merkez tarafından belirlenmesi ve mali kaynakların merkezde toplanması olarak tanımlanmaktadır (Polatoğlu, 2003: 92). Özetle kamu gücünün merkezde toplanmasıdır (Eroğlu, 1974: 129).

Merkeziyetçi bir anlayışla kamu hizmetlerinin sunulması idari ve siyasi açıdan güçlü bir yönetim sağlayarak ülkenin terör ve bölünme gibi tehlikelerden korunmasını sağlar (Turan, 2016: 76). Hizmetlerin ve kaynakların tek elde toplanması hem planlama hem de harcama konusunda avantaj sağlayarak hizmetlerin ülke geneline dengeli şekilde dağılmasını, bölgeler arası dengesizliklerin azalmasını sağlamaktadır (Eryılmaz, 2007: 71). Bazı hizmetlerin sunumunda gereken büyük mali kaynakların ve uzmanlaşmanın merkezi yönetim tarafından sağlanması yerele göre daha kolay olacaktır (Versan, 1990: 70). Merkezileşmenin beraberinde getirdiği bu olumlu özelliklerin yanında bazı olumsuz özellikleri de mevcuttur. Merkeziyetçi anlayışın yoğun olduğu yönetim yapılarında bürokrasi ve kırtasiyecilik olarak adlandırılan olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir. Planlama, harcama ya da yerelde oluşan ihtiyaçların giderilmesi için merkezin onayının beklenmesi, sürekli merkez ve yerel arasında yazışma yapılması zaman kaybedilmesine neden olmaktadır (Çoker, 1995: 20). Başka bir olumsuz özellik ise merkezileşme ve demokrasi arasındaki ilişkidir. Yerel halkın karar alma süreçlerine katılamaması veya alınacak kararları yönlendirme imkânının bulunmaması demokrasi ilkesiyle bağdaşmamaktadır (Versan, 1990: 71).

Yerelleşme kavramı, merkezi yönetimden yerel aktörlere bazı görev, yetki ve kaynakların aktarımı olarak tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2007: 77). Elindeki imkân ve kaynakları düşündüğümüzde, merkezi yönetim birimleri ülke genelinde tüm kamu hizmetlerini sunma imkânına sahip olsa da, ülkenin belirli bir coğrafyasında oluşan ihtiyacın giderilmesi ya da sadece belli yörelere sunulacak hizmetlerin merkezi yönetimin hiyerarşik yapısı dışında oluşturulmuş yönetim birimlerince yerine getirilmesi, hizmete muhatap olan vatandaşların yanında ülke yönetimi içinde olumlu bir anlayışı yansıtmaktadır (Tortop, 1994: 10-11). Hizmetler merkezi yönetimin hiyerarşik yapısı dışında örgütlenen yönetim birimleri tarafından yerine getirilmiş olsa da, merkezi yönetim, yasalarla sınırları çizilen vesayet yetkisini kullanarak yerelin faaliyetleri üzerinde denetim uygulayabilmektedir. Böylece ülke genelinde hizmetlerin bütünlüğü ve kaynakların etkin kullanımı sağlanmış olmaktadır (Gözler ve Kaplan, 2011: 61-63). Özetle yerelleşme kavramının temel amacı yerel nitelikli kamu hizmetlerinin yerelde oluşturulan yönetim yapıları vasıtasıyla sunulmasıdır (Nadaroğlu, 2001: 20).

Yerelleşme anlayışını benimseyen ülkelerde bazı olumlu ve olumsuz özellikler ortaya çıkabilmektedir. Yerelleşmenin olumlu özelliklerinin başında bürokrasiyi, kırtasiyeciliği ve merkezin iş yükünü azaltması gelmektedir (Gözler ve Kaplan, 2011: 45). Yine halkın yönetime ve karar alma süreçlerine katılımı konularında sahip olduğu avantajlar demokrasi ve yerelleşme arasında olumlu bir ilişkinin var olduğunu bize göstermektedir (Toprak, 2010: 15). İnsanların, günlük hayatlarını etkileyen yerel politikalara, merkezi politikalardan daha fazla ilgi göstermeleri de yerelleşme adına ifade edilebilecek bir başka olumlu durumu yansıtmaktadır (Tanzi, 1995: 297). Yerele yetki devredilmesi ve

mali olanaklarının geliştirilmesi sonucunda, yerel aktörler arasında ortaya çıkabilecek olan rekabet ortamı, yeniden seçilmek isteyen yerel yöneticilerin insanların taleplerine daha uygun hizmet sunumu gerçekleştirmelerine neden olabilecektir. Bu durum da açık ve şeffaf bir yönetim anlayışını ortaya çıkararak, yöneten ve yönetilenler arasında güven ortamının oluşmasını sağlayacaktır (Yüksel, 2013: 194). Yerelleşmenin olumsuz özelliklerinin başında ise özellikle aşırı yerelleşme durumunda ortaya çıkabilecek olan ülkenin bölünmesi tehlikesi gelmektedir (Sözen, 2013: 38). Özellikle terör ve mikro milliyetçi hareketlerin var olduğu ülkelerde yerelleşme ulus-devlet yapısı için bir tehdit oluşturabilmektedir (Ayrangöl ve Tekdere, 2016: 73). Ayrıca hizmet sunumu ve kaynak kullanımı konularında yerelin yetkilendirilmesi durumunda, hizmetlerin tüm ülkede dengesiz dağılması ya da bazı ihtiyaçların yeterince giderilememesi gibi sorunlar da ortaya çıkabilmektedir (Versan, 1990: 89). Yine, büyük çapta mali kaynak ve teknik uzmanlık gerektiren bazı hizmetlerin yerel yönetim birimlerine bırakılması da hizmetlerin etkin ve verimli olarak sunulması adına olumsuz bir özellik taşımaktadır (Onar: 620).

Kamu yönetimi ve bölgesel kalkınma teorisinde yaşanan değişimler, bu yeni anlayışa uygun kurumsal yapıların oluşturulması ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kurumsal yapıların en önemlilerinden biri BKA'lardır. BKA yapıları *"merkezi hükümet ve yerel yönetim ana yapısının dışında, çoğunlukla 'yumuşak' politika araçlarını entegre biçimde kullanarak yerel iktisadi kalkınmayı destekleyen, bölgesel bazda yerleşik, kamu tarafından finanse edilen kurumlar"* olarak tanımlanmaktadır (Halkier, 2006: 17). BKA'lara ilişkin yapılan tanımlamalar incelendiğinde, tanımlarda kullanılan temel unsurların; belirli bir coğrafi alanda hizmet yürütmeleri, ekonomik gelişmeyi sağlamaya çalışmaları ve kamu gücünden yararlanmaları olduğu görülmektedir (Koçberber, 2006: 37). Ajansların temel amacı ise bölgede var olan kaynakları yani içsel kaynakları kullanarak bölgesel gelişmeyi sağlamaktır. Dolayısıyla bölgelerin potansiyellerine ve sosyal yapısına uygun ajans yapıları oluşturulmalıdır. Her ne kadar BKA'ların kuruluş aşamasında merkezi yönetimin belirleyiciliği söz konusu olsa da, ajansların faaliyetlerini başarılı şekilde yürütmesi, bölge halkı tarafından sahiplenilmesine ve kamu-özel-sivil işbirliğinin başarısına bağlıdır (Yılmaz, 2011: 47).

BKA'ların dünyadaki ilk örneği 1929 ekonomik bunalımı sonrası, 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan Tennessee Valley Authority (TVA)'dir (Ergun, 1993: 73-77). BKA'lar Avrupa'da ise II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmaya başlanmıştır. Ajansların ABD'de ve Avrupa'da kurulmaya başladığı dönem düşünüldüğünde iki coğrafyada da ekonomik ve sosyal anlamda bölgeler arası gelişmişlik farklarının arttığı görülmektedir. Dolayısıyla ajansların kurulmasıyla amaçlanan bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bununla birlikte bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesidir (Özer, 2008: 396). Daha önceleri merkezi yönetimin hiyerarşisi altındaki kurumlarla gerçekleştirilmeye çalışılan bu amaçlar, bölgesel kalkınma anlayışının değişmesi ve kalkınma ajanslarının kurulmasıyla birlikte yerel aktörlerin karar süreçlerine katıldığı, temelinde yönetişim olan müzakere ve uzlaşma kavramlarının ön planda olduğu yeni bir anlayışı yansıtmaktadır. Dolayısıyla karar alma süreçlerinde hiyerarşi değil "eşitler arası bir ilişki" kendini göstermektedir (Özer, 2010: 46).

2. TÜRKİYE’DE BÖLGE YÖNETİMİ VE KALKINMA AJANSLARI

Türkiye’de, merkez ve il ölçeği arasında yer alan kurumsal yapılar, tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahiptir. 2006 yılından itibaren 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun kapsamında kurulmaya başlanan ve 2018 yılında 4 numaralı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’yle yeniden düzenlenen kalkınma ajanslarının mevcut yapısını daha iyi kavrayabilmek için, bölge kuruluşlarının geçmişinden ve geçen sürede nasıl bir evrim geçirdiklerinden söz etmek gerekmektedir. Bu başlık altında öncelikle, Türkiye’de bölge yönetimi konusunda gerçekleştirilmeye çalışılan kurumsallaşma çabalarından daha sonra ise kalkınma ajanslarının Türkiye uygulamasından söz edilecektir.

2.1. Türkiye’de Bölge Yönetimi

Türkiye’de bölge yönetimi, 1982 Anayasasının 126. maddesinde *Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir;* hükmüyle düzenlenmiştir. Bu cümle dikkate alındığında, bölge yönetiminin sadece merkezi yönetimin taşra teşkilatı olarak kurulabileceği anlaşılmaktadır. Ancak tarihsel süreç incelendiğinde, Osmanlı Devleti döneminden itibaren bölgesel ölçekte kurumsallaşma çalışmalarının olduğu görülmektedir. Bu başlık altında bölge düzeyinde gerçekleştirilen kurumsallaşma çalışmalarına değinilecektir.

Türkiye’de bölge yönetimi Osmanlı Devleti’nden alınan miras doğrultusunda biçimlenmiştir. İlk bölgesel yönetim düzenlemesi 1913 tarihli “İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkatı” ile oluşturulan “*Umumi Müfettişlikler*”dir. Bu düzenlemeyle Osmanlı Devleti teftiş bölgelerine ayrılarak her bir bölgenin başında bir genel müfettiş atanacağı belirtilmiştir (Bulut, 2002: 19-20). İdari yapıda gerçekleştirilen bu değişiklikle, Doğu Anadolu ve Makedonya gibi ulusal ve uluslararası alanda sorun teşkil eden bölgelerdeki problemlerin çözülmesi amaçlanmıştır. Genel müfettişlerin öncelikli görevi bölgelerdeki güvenlik sorunlarını çözmek, ikincil görevleri ise idari, mali, adli, bayındırlık, eğitim vb. alanlarda “ıslah” çalışmalarını gerçekleştirmek olarak belirtilmiştir (Koçak, 2010: 25-33). Umumi Müfettişlikler daha sonra 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanununun 22. ve 23. maddelerinde düzenlenmiş (anayasa.gov.tr) ancak bu anayasa döneminde uygulanmamıştır. 1924 Anayasası döneminde ise, anayasada “bölge yönetimi”, “genel müfettişlik” veya “teftiş bölgeleri” gibi kavramlar yer almamasına rağmen 1927 tarihinde, 1913 tarihli yasaya dayanılarak 1164 sayılı Genel Müfettişlikler Oluşturulmasına Dair yasa kabul edilmiştir (Bulut, 2002: 20). Kanunun gerekçesinde il yapılanmasından kaynaklanan sorunların var olduğu ve kanunun amacı olarak ise “emniyet ve asayişin korunması, ortak ve sistemli bir yönetim ve kalkınma sağlamak” olduğu belirtilmiştir (Özding, 2007: 94). 1164 sayılı yasaya dayanılarak çeşitli tarihlerde genel müfettişlikler kurulmaya devam edilmiştir (Demiröz, 1990: 58). 1952 tarihli 5990 sayılı kanun ile ise Genel Müfettişlik kurumunun hukuki varlığına son verilmiştir (Resmi Gazete, 29.11.1952). Genel Müfettişlik kurumu uygulamada kaldığı süre boyunca değerlendirildiğinde, ilk ortaya çıktığı dönemde daha çok güvenlik ve asayiş kaygısı taşıdığı ancak giderek sosyo-ekonomik kalkınma ve hizmet sunumu konularına evrildiği

görülmektedir (Özdiñ, 2007: 96).

Türkiye’de bölge düzeyinde kurumsallaşma çabalarına ilişkin bir diğör örnek, 1961 Anayasasıyla birlikte merkezi yönetimin taşra teşkilatı olarak bölgesel kuruluşların kurulmaya başlamasıdır. Aslında 1961 öncesinde Türkiye’de, idari yapılanmasının temelinde il olmasına ve 1924 Anayasasında “bölge” kavramı yer almamış olmasına rağmen çeşitli kanunlara dayanılarak bölge kuruluşları kurulmuştur. 1961 Anayasası öncesinde kurulan bu kuruluşlar ancak 1961 anayasası ile yasal bir dayanak kazanmışlardır (Tamer, 2001: 39). Bu tarihten sonra ise sayıları giderek artmıştır. Bu şekilde yeni bir örgütlenme yapısına gidilmesinin temel nedeni, yeni ekonomik sistemle birlikte ortaya çıkan etkinlik ve verimlilik gibi ilkelere uyum sağlamak adına hizmetler için en uygun ölçeğın belirlenmeye çalışılmasıdır (Tamer, 2001: 123).

Bölge ölçeğinde kurumsallaşma çabalarının bir diğör örneğı 1982 Anayasası döneminde, 4.10.1984 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 71’ nolu Bölge Valiliğı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK)’dır (Türe, 1998: 71). 71’ nolu KHK ile, kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve uyumlu olarak yerine getirilmesi için, bölge valiliğı adında birden çok ili içine alan merkezi yönetim organları kurulması planlanmış ve Türkiye sekiz bölge valiliğine ayrılmıştır (Resmi Gazete, 4.10.1984: 10). 71’ nolu KHK ile özellikle güvenlik ve iktisadi konularda geniş yetkileri olan, mevcut il sisteminin üstünde yeni bir hiyerarşik kademe oluşturacak şekilde bir bölge sistemi oluşturulmak istenmiştir. Ancak bu yapı mevcut sistemi değıştirdiğı için kamuoyunun yoğun tepkisine neden olmuş ve uygulanma imkanı bulamadan yürürlükten kalkmıştır (Tamer, 2001: 60).

Bir başka bölge yönetimi uygulaması ise, 10.07.1987 tarihinde kabul edilen 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliğı İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile birlikte kurulan Olağanüstü Hal Bölge Valilikleri (OHBV)’dir (Resmi Gazete, 14.07.1987). OHBV uygulaması özellikle terör olaylarıyla mücadele etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak KHK incelendiğinde ikinci planda kalsa da, OHBV’lerin sosyo-ekonomik alanda da önemli hizmetleri yerine getirmeleri gerektirdiğı görülmektedir (Bacanlı, 2012: 296). Güvenlik endişesi ile oluşturulacak OHBV bölgeleri, güvenlik sorunu çözüldükten sonra Bakanlar Kurulu tarafından alınacak bir kararla kaldırılabilir. Dolayısıyla OHBV’ler geçici bir bölge oluşturma uygulaması olarak adlandırılabilir (Sert, 2012: 124). OHBV’lerin geçici süreler için kuruluyor olması, bu yapıların bölgesel yönetimi veya bölge valiliğı oluşturulması noktasında bir gelişme olarak değeriendirilemeyeceğı yorumlarının yapılmasına neden olmuştur (Demiröz, 1990: 65).

Bölge ölçeğinde kurumsallaşma uygulamalarından bir başka örneğı ise Bölgesel Kalkınma İdareleri (BKİ)’dir. BKİ’ler rekabet gücü zayıf olan bölgeler için hazırlayacakları eylem planları ile öncelikle kamu yatırımlarının planlanması, izlenmesi, değeriendirilmesi, koordine edilmesi ve bölgenin gelişme potansiyellerinin arttırılması konusunda çalışma yapmak için kurulmuştur (kop.gov.tr). Türkiye’de 1989 yılında kurulan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve 2011 yılında kurulan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı olmak üzere toplam dört adet bölge kalkınma

idaresi mevcuttur.

Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin kurulduğu 1960 sonrası gerçekleşen planlı kalkınma döneminde; Köylerin Altyapısının Desteklenmesi (KÖYDES) Projesi, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Projesi/Politikası, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri Projesi (GİDEM) (1997-2007), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK) (1997-2007), Doğu Anadolu Projesi (DAP) (2000-2020), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP), Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi (YHGP) (2003-2023), Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984), Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982-1989), Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991-2001), Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1997) ve Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1997-2004) gibi bölgesel ölçekte projeler uygulanarak merkezi aktörler aracılığıyla bölgesel ve kırsal kalkınma konusunda gelişim sağlanmaya çalışılmıştır. Yine aynı dönemde, yukarıda belirtilen projelerin dışında; Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı (EGEV), Ege Bölgesel Kalkınma Ajansı (EBKA), Batı Akdeniz Ekonomisini Geliştirme Vakfı (BAGEV), Doğu Anadolu Projesi Ekonomik Kalkınma Ajansı Önerisi (EKA), Mersin Kalkınma Ajansı - Mersin Kalkınma ve İşbirliği Konseyi (MEKİK), Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Konseyi (SABEK) gibi kurumsal yapılar aracılığıyla bölgesel kalkınmanın yerel aktörler tarafından gerçekleştirilmeye çalışıldığı uygulamalarda mevcuttur (Akgül ve Efe, 2010: 35).

Türkiye’de bölge ölçeğinde kurumsallaşma çabaları ve bölgesel planlama anlayışı tarihsel olarak değerlendirildiğinde, öncelikle güvenlik kaygısıyla hareket edildiği ve son dönemlerde ise sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlamak yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Uzunca bir dönem özellikle ülke bütünlüğünün bozulacağı, bölgesel bağılıkların artacağı gibi düşünceler nedeniyle bölge yönetimi ve bölge planı uygulamalarından kaçınılmıştır (Tekeli, 1972: 22). Gerek bölge ölçeğinde oluşturulacak kurumlarda gerekse bölge planı uygulamalarında idari ve mali anlamda merkezîyetçilik üst düzeyde uygulanmıştır.

2.2. Türkiye’de Kalkınma Ajansları

Türkiye’de kalkınma ajanslarının kurulması konusundaki en önemli etken Avrupa Birliği’ne (AB) aday diğer ülkelerdeki gibi AB’dir. AB tarafından hazırlanan İlerleme Raporları ve Katılım Ortaklığı Belgeleri incelendiğinde 2006 öncesinde özellikle bölgesel politikaların yürütülmesi amacıyla bölgede örgütlenecek idari yapıların eksikliği sıklıkla belirtilmiştir. Bölge ölçeğinde oluşturulacak olan bu yeni yapılarla amaçlanan, ülkenin AB yapısal fonlarından yararlanmasını sağlamaktır. 2006 sonrasında ise, ülkede kurulan kalkınma ajanslarının idari kapasitesinin geliştirilmesi, eğitim faaliyetlerine önem verilmesi ve proje hazırlama konularına değinilerek Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA)’nın etkin bir şekilde kullanabilmesi amaçlanmıştır. Özetle Türkiye’de kalkınma ajanslarının kurulması konusunda önemli bir unsurun AB olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de kalkınma ajansları, 25/1/2006 tarihinde TBMM tarafından kabul

edilerek 8/2/2006 tarih ve 26074 sayı numaralı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun'a göre kurulmaya başlanmıştır. 5449 sayılı kanunun birçok hükmü 703 sayılı KHK ile 2018 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 9 Temmuz 2018). Yürürlükten kalkan hükümler 15 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 4 numaralı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle yeniden düzenlenmiştir. 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 184. maddesine göre kalkınma ajanslarının kuruluş amacı kamu-özel-sivil arasındaki ilişkileri geliştirmek, kaynak kullanımda etkinliği sağlamak, yerel potansiyeli harekete geçirerek ulusal politikalar uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, bölgeler arası ve belge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır (Resmi Gazete, 15 Temmuz 2018, md. 184).

Kalkınma ajanslarının organizasyon yapısı Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofisleri'nden oluşmaktadır. *Kalkınma Kurulu*, ajansın danışma organıdır. Bölgede kamu, özel, sivil, üniversiteler ve yerel yönetimler arasındaki işbirliğini geliştirmek ve ajansı yönlendirmek amacıyla, bölgedeki illerin dengeli şekilde temsil edilmesini sağlayacak şekilde en fazla yüz üyeden oluşmaktadır (Resmi Gazete, 15 Temmuz 2018, md. 191). *Yönetim Kurulu*, ajansın karar organıdır. Tek ilden oluşan ajanslarda “*vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından*” oluşmaktadır. Yönetim kurulunun başkanı validir (Resmi Gazete, 15 Temmuz 2018, md. 193). *Genel Sekreter*, Kalkınma ajanslarının icra organıdır. Genel sekreter, genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri olarak yönetim kuruluna karşı sorumludur (Resmi Gazete, 15 Temmuz 2018, md. 195). *Yatırım Destek Ofisleri (YDO)* ise, ajanslara yapılan proje başvuruları hakkında yatırımcılara bilgi veren, yatırımcıların izin, ruhsat gibi işlerini takip eden ve başvurular hakkında ön inceleme yapan organdır. Görevleriyle ilgili olarak genel sekretere karşı sorumludur (Resmi Gazete, 15 Temmuz 2018, md. 197).

Organizasyon yapısı dışında, kalkınma ajansları için önemli noktalardan birisi de ajans bütçesidir. 5449 sayılı kanunun 19. maddesinde ajansların gelirleri; merkezi bütçeden nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine aktarılabacak paylar; il özel idaresi, belediye, sanayi ve ticaret odası bütçelerinden aktarılabacak paylar; Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlar; faaliyet gelirleri; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar; bir önceki yıldan devreden gelirler olarak sıralanmıştı (www.mevzuat.gov.tr). 4 Numaralı kararnameyle ise; Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlar; faaliyet gelirleri; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar; bir önceki yıldan devreden gelirler ile Cumhurbaşkanlığınca nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre genel bütçe vergi gelirlerinden her ajans için ayrı ayrı hesaplanacak paylar kanunda belirtilen gelirlere eklenmiştir (Resmi Gazete, 15 Temmuz 2018, md. 201). Ajans bütçeleri incelendiğinde, ajans bütçelerinde genel bütçeden aktarılan payların 2012 yılında %58 (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 39), 2013 yılında %36,4

(Kalkınma Bakanlığı, 2014: 19), 2014 yılında %62 (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 24) ve 2015 yılında ise %55 (Kalkınma Bakanlığı, 2016: 19) olduğu görülmüştür. Dolayısıyla kalkınma ajanslarının mali anlamda merkeze bağımlı olduğu söylenebilir.

Türkiye’de kalkınma ajanslarının gündeme gelmesiyle birlikte olumlu ve olumsuz birçok görüş dile getirilmiştir. Ajanslara yöneltilen eleştirilerden biri, ajansların Türkiye’nin üniter yapısını tehdit edeceğidir. Bu eleştiri Acil Eylem Planında Bölgesel Kalkınma Ajansları olan kurum isminin, 5449 sayılı kanunda Kalkınma Ajansları şeklinde değiştirilmesiyle giderilmeye çalışılmış (Yılmaz, 2010: 193), 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde de bu isim aynen korunmuştur. Bir başka eleştiri noktası, kalkınma ajansları ve küreselleşme arasındaki ilişkidir. Ajanslar aracılığıyla merkezi yönetimin devre dışı bırakılması ve uluslararası aktörlerin, görece güçsüz yerel-bölgesel aktörlerle doğrudan ilişki kurabilmesi, küresel aktörler için bir avantaj olarak dile getirilmektedir (Kavruk, 2009: 136-137). Kurum adında geçen “ajans” sözcüğünün Türkiye idari teşkilatı için yeni bir kavram olması ve daha önce kamu yönetimi sistemi içinde yer almayan ajansların kamu yönetimi teşkilatı içinde nerede yer alacaklarının açıkça ifade edilmemiş olması da yine eleştiri konusu olan diğer noktalardır (Cilavdaroğlu, 2008: 135). Kalkınma ajanslarının kamu yönetimi teşkilatı içindeki yerine ilişkin sorun, 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde kurulan Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ile çözülmeye çalışılmıştır. Ancak bu düzenlemeyle birlikte ajansların, merkez-yerel ekseninde merkeze daha yakın bir konumda yer almaya başlayacakları olası görülmektedir.

Kalkınma ajanslarına yöneltilen eleştirilerin yanında, ajanslar hakkında olumlu görüşlerde mevcuttur. Ajansların ülkede bir ilki gerçekleştirdiği ve Türkiye’de daha önce kurulan bölge yapılanmalarından farklı olarak merkeziyetçi anlayış yerine, karar organı olan yönetim kurulu ve danışma organı olan kalkınma kurulunda kamu-özel-sivil aktörlerin bulunmasının bölgesel kalkınma konusunda olumlu etki yapacağı belirtilmiştir (Karakılıçık, 2014: 466). Başka bir olumlu görüş ise, kalkınma ajanslarının kurulmasının AB’nin isteğinin dışında dünyada kabul edilen ekonomi ve kamu yönetimi modelleriyle olan uyumdur. Kalkınma ajanslarıyla birlikte aşağıdan yukarı kalkınma anlayışının gelişeceği, içsel büyüme teorisine uygun adımlar atılacağı ve refahın toplumun geneline yayılacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla kalkınma ajansları sadece AB’nin dayatmasıyla değil, aslında gerçekten ihtiyaç duyulan bir kurumsal yapı olarak ifade edilmektedir (Öz, 2009: 83).

3. BATI AKDENİZ, DOĞU ANADOLU, FIRAT VE GÜNEY MARMARA KALKINMA AJANSLARI ÖRNEĞİ

Türkiye’de var olan güçlü merkeziyetçi yönetim geleneği ve kalkınma ajanslarıyla birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan yeni bölgesel kalkınma anlayışı, ülkede merkez-yerel ilişkileri açısından yeni bir sorun alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu başlık altında öncelikle çalışmanın yöntemi, daha sonra ise Batı Akdeniz, Doğu Anadolu, Fırat ve Güney Marmara Kalkınma Ajanslarının faaliyet raporlarında yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Yöntem

Yöntem başlığı altında; araştırma deseni, çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları ile çalışmada kullanılan yöntem ve tekniklere değinilmiştir.

3.1.1 Araştırma Deseni

Çalışmada araştırma deseni olarak örnek olay incelemesi seçilmiştir. “Bir konu, olgu veya problemi anlamak için bir veya birden fazla olay veya kişiler kullanılarak yapılan çalışma” örnek olay incelemesi olarak tanımlanmaktadır. Olay kavramıyla bir birey, rol, grup, örgüt, topluluk ya da ulus gibi sınırlı şekilde ortaya çıkan bir fenomen kastedilmektedir (Punch, 2011: 144). Örnek olay incelemesi tek ögeli ya da çoklu olmak üzere iki şekilde yapılabilir.

Tek ögeli örnek olay incelemesinde, araştırmak istenilen konu ile ilgili olarak tek bir olay ya da kişi belirleyerek araştırma gerçekleştirilir. Çoklu örnek olay incelemesinde ise, tek ögeli örnek olay incelemesine benzer şekilde tek bir konu üzerine odaklanılır ancak birden çok kişi veya olay üzerinde çalışılır. Birden çok örnek üzerinde çalışmak araştırmacıya genelleme yapma imkanı sunması ve seçilen örnekler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları göstermesi gibi avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajları nedeniyle literatürde çoklu örnek olay araştırmasının tercih edilmesi (Güler, Halıcıoğlu ve Tağın, 2015: 305-310) ve örnek olay sayısının en fazla dört ya da beş olması önerilmektedir (Creswell, 2013: 157). Çalışmada, sahip olduğu avantajlardan dolayı çoklu örnek olay araştırması yöntemi kullanılmıştır.

3.1.2 Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmanın kapsamı 2006’da Türkiye’de kabul edilen 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun çerçevesinde kurulan ve günümüzde faaliyetlerine 15.07.2018 tarihli 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle devam eden 26 adet kalkınma ajansıdır. Ancak araştırma deseni olarak belirlenen çoklu örnek olay incelemesinde, örneklemin dört ya da beş olması önerilmektedir. Bu nedenle kalkınma ajanslarının mevcut yapısını en doğru şekilde anlamlandırılmasını sağlayacak örneklem oluşturulmuştur.

Örnekleme oluşturulması aşamasında kullanılan temel kaynak Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kurulan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü’nün birçok görevini üstlenmiştir) tarafından hazırlanan ve 2013 yılında yayınlanan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)’dir. Ayrıca bölgelerin nüfusu, bölgelerin kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) ve bölgelerde istihdamın sektörel dağılımı da kullanılarak, birbirine en yüksek oranda benzer bölgeler belirlenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda TR61 Antalya, Isparta, Burdur illerini kapsayan Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), TR22 Balıkesir, Çanakkale illerini kapsayan Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA), TRB1 Malatya, Elazığ, Bingöl,

Tunceli illerini kapsayan Fırat Kalkınma Ajansı (FKA) ve TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari illerini kapsayan Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)'nın seçilen göstergeler temelinde benzer özellikler taşıdıkları görülmüş ve bu dört kalkınma ajansı örneklem olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla BAKA, GMKA, FKA ve DAKA dışındaki kalkınma ajansları çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

3.1.3 Yöntem ve Teknikler

Araştırma verilerinin elde edilmesinde, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi, araştırılacak olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizinin yapılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2017: 217). Bu kapsamda yazılı materyaller günlük, mektup, deneme, kişisel not, biyografi, kurumsal not ve rapor, hükümet açıklaması ve konuyla ilgili dosya, istatistik, kayıt gibi belgeler olarak sıralanabilir (Punch, 2011: 181). Çalışmada kurumsal rapor türü seçilerek, araştırma kapsamında belirlenen BAKA, DAKA, FKA ve GMKA'nın resmi internet sitelerinden elde edilen faaliyet raporları incelenmiştir. Örneklemde yer alan ajanslardan FKA faaliyet raporları 2009 yılından itibaren, diğer ajansların faaliyet raporları ise 2010 yılından itibaren hazırlanmaya başlanmıştır. Verilerin doğru şekilde anlamlandırılması amacıyla FKA'nın 2009 yılına ait faaliyet raporu kapsam dışı bırakılmış; BAKA, DAKA, FKA ve GMKA'nın 2010-2016 yılları arasında kapsayan dönem için hazırladıkları toplam 28 adet faaliyet raporu incelemeye alınmıştır.

BAKA, DAKA, FKA ve GMKA faaliyet raporlarının anlamlandırılması için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, basit bir sınıflandırma ya da bölümlendirmeden farklı olarak, basit bir okumayla doğrudan ortaya çıkmayan temel öğelerin kategorilendirilmesini sağlayan metodik, sistematik ve objektif bir tekniktir (Bilgin, 2006:2). Bu tekniğin kullanılması, nicel analizde uygulanan içeriğin bazı özelliklerinin frekansları üzerinden yorum yapmayı değil, metin içinde araştırılan tema, alt tema, kod, kategori gibi birimlerin arasındaki ilişkiyi ve bunların anlamlandırılmasını sağlamaktadır (Bal, 2016: 262). Böylece metinlerde görünen anlamın dışında, temalar arasında çıkan ilişkiler aracılığıyla görünmeyen anlamlara da ulaşma imkanı elde edilmiştir.

İçerik analizinde kodlamaların kelime, cümle, paragraf ya da metnin tamamı şeklinde yapılması mümkündür (Güler, Halıcıoğlu ve Taşın, 2015: 333). Bu çalışmada ise bunların yanında şekil, grafik, tablo gibi görsellerde ilgili temalarda kodlanmıştır.

Metinler üzerinde analiz yapılabilmesi için bir tema sisteminin oluşturulması ve temaların metin üzerinde kodlanması gerekmektedir. Tema sisteminin, çalışmada sorulan soruların cevaplanmasını sağlayacak şekilde ve doğru olarak belirlenmesi önemlidir. Literatürde incelendiğinde daha önce kullanılan bir tema/kod sisteminin olmadığı görülmüştür. Bu nedenle Kalkınma Ajansları için oluşturulan 4 numaralı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun ve belirlenen ajansların faaliyet raporları incelenerek bir tema sistemi oluşturulmuştur. Tema sistemi beş ana tema ve her ana tema için belirlenen alt

temalardan oluşmaktadır.

Çalışmada kullanılan tema sistemi; *Yönetim Yapısı* ana teması ve bu ana tema altında yer alan Yönetim Kurulu, Kalkınma Kurulu, Genel Sekreter, Vali, Belediye Başkanı, İl Genel Meclis Başkanı, Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı, Kalkınma Bakanlığı, Diğer Bakanlık alt temaları; *Görevler* ana teması ve bu ana tema altında yer alan Kamu-Özel-Sivil İşbirliği, Bölgesel Gelişme, Bölge/Ajans/Proje Tanıtımı, Yerel Yönetimlere Teknik Destek, Kaynak Kullanımı alt temaları; *Yerelle İlişki* ana teması ve bu ana tema altında yer alan Eğitim Vermek, Toplantı/Çalıştay/Sempozyum/ Konferans Yapmak, Bilgi Vermek, Anket/Görüşme Yapmak, Ortak/Paydaş/İşbirliği, Yönlendirmek, Danışmak/Fikrine Başvurmak/Görüş Almak alt temaları; *Merkez/Bakanlık İle İlişki* ana teması ve bu ana tema altında yer alan Koordinasyon, Bilgi Vermek, Görüş Almak ve Onay Almak alt temaları; *Karar Alma* ana teması ve bu ana tema altında yer alan Kamu-Özel-Sivil İşbirliği/Ortaklığı (Yönetişim), Merkezi Organlar alt temalarından oluşmaktadır.

Örneklem belirlendikten ve temalar oluşturulduktan sonra öncelikle temaların belirlenen metinler üzerinde kodlanmasına ve elde edilen verilerin analiz edilmesi aşamasına geçilmektedir. Veriler MAXQDA Analytics Pro 12 (12.3.1 sürümü) programları ile analiz edilmiştir. MAXQDA programı, Nvivo ve ATLAS.ti programları ile birlikte nitel araştırmalarda en çok tercih edilen programlardan biri olması nedeniyle tercih edilmiştir (Güler, Halıcıoğlu ve Tağın, 2015: 142).

MAXQDA 12 analiz programına ajans internet sitelerinden elde edilen faaliyet raporları ajanslar için ayrı ayrı belge grubu oluşturularak eklenmiş ve faaliyet raporları oluşturulan tema sistemiyle kodlanmıştır. BAKA, DAKA, FKA ve GMKA faaliyet raporlarında ana temaların kodlanmasına ilişkin veriler MAXQDA Analytics Pro 12 programındaki ana temaların istatistikleri sekmesi (statistic of subcodes) (Grafik 1, 2) aracılığıyla, temalar ve alt temalar arasındaki ilişkilerin tanımlanması ise, görsel araçlar penceresi altındaki MAXMAPS sekmesi içinde yer alan Kod-Altкод-Bölümler Modeli (Şekil 1, 2, 3) kullanılarak anlamlandırılmıştır.

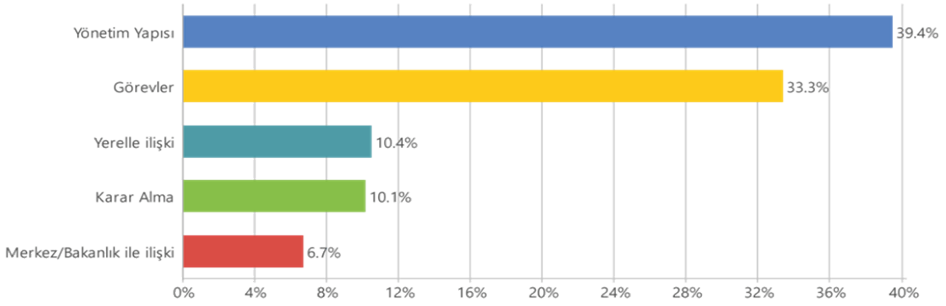
3.2. Bulgular

Bulgular başlığı altında tüm ana temaların örneklem olarak belirlenen dört kalkınma ajansının faaliyet raporlarındaki genel kodlanma istatistikleri (Grafik 1), ana temaların tek tek ajanslar özelinde ve ajansların ülkenin batısında ve doğusunda olmak üzere ikili şekilde gruplandırılmaları sonucunda oluşan kodlanma istatistikleri (Grafik 2) ile ajansların merkezi aktörlerle ilişkisini tanımlayan Merkez/Bakanlıkla İlişki temasının tüm alt temalarla ilişkisini (Şekil 1), ajansların yerel aktörlerle ilişkisini tanımlayan Yerelle İlişki temasının tüm alt temalarla ilişkisini (Şekil 2) ve ajansların karar alma süreçlerindeki ilişkileri tanımlayan Karar Alma temasının tüm alt temalarla ilişkisini (Şekil 3) içeren sonuçlar yer almaktadır.

Grafik 1’de ana temaların örneklemde kodlanmasına ilişkin istatistikler yer almaktadır. Grafik 1 incelendiğinde en çok kodlanan ana temanın ajansların karar alma, danışma ve icra konularında faaliyet gösteren yönetim birimlerini kapsayan yönetim yapısı ana

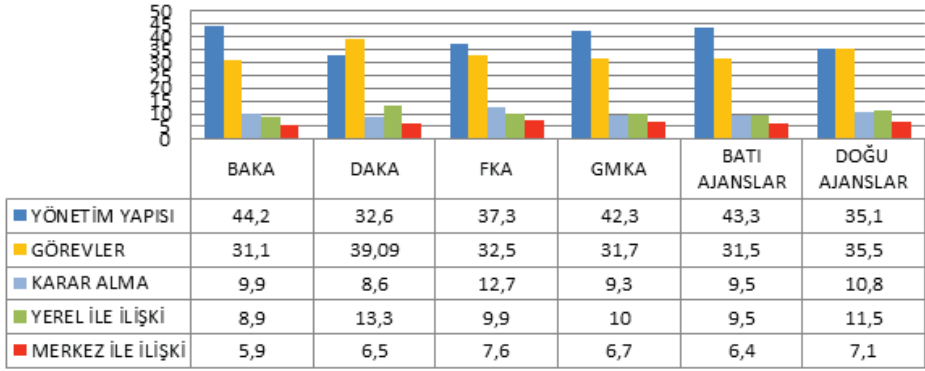
teması olduğu görülmektedir. İkinci sırada 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle ajanslara verilen görevlerin yer aldığı görevler ana temasının, üçüncü sırada kalkınma ajansların yerel aktörlerle ilişki kurma biçimlerini tanımlayan yerelle ilişki ana teması ve dördüncü sırada ise kalkınma ajanslarının karar alma süreçlerinde merkezi aktörlerin mi yoksa yerel (yönetişim) aktörlerin mi belirleyiciliğinin olduğunu gösteren karar alma ana teması yer almaktadır. En az kodlanan ana tema ise merkez/bakanlık ile ilişki ana temasıdır. Merkez/bakanlık ile ilişki ana teması kalkınma ajanslarının merkezi aktörlerle ya da kanunda ajansların koordinasyonunu sağlamakla görevlendirilen Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ilişkisinin hangi biçimlerde gerçekleştiğini tanımlamaktadır.

Grafik 1: Ana Temaların Genel Kodlanma İstatistikleri

Grafik 2, ana temaların tek tek ajanslar özelinde ve ajansların ülkenin batısında ve doğusunda olmak üzere ikili şekilde gruplandırılmaları sonucunda oluşan kodlanma istatistiklerini içermektedir. Ana temalar ajans özelinde incelendiğinde, en çok kodlanan ana temaların yerleri değişmekle birlikte birinci ve ikinci en çok kodlanan ana temaların yönetim yapısı, görevler; üçüncü ve dördüncü sıralarda ise yerelle ilişki ve karar alma ana temalarının yer aldığı görülmektedir. Son sırada ise genel istatistiklerde olduğu gibi merkezi aktörlerle ilişkiyi tanımlayan kod yer almaktadır. Grafik 2’de ajansların ülkenin batısında ve doğusunda yer alan ajanslar olarak gruplandırılması neticesinde de benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Grafik 2: Ana Temaların Ajans ve Ajans Grupları Özelinde Kodlanma İstatistikleri

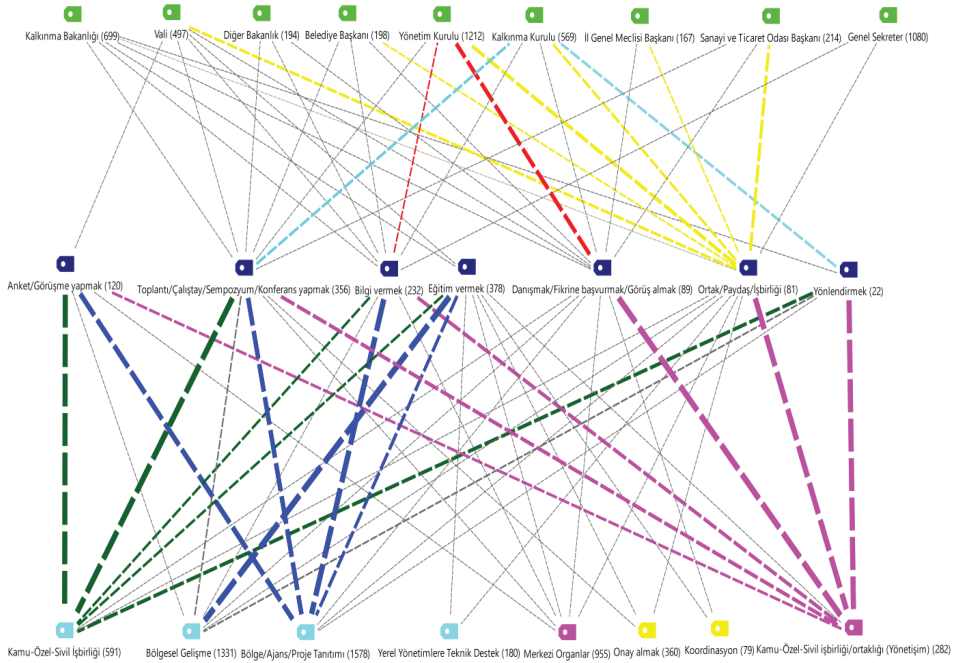
Şekil 1, örnekleimde yer alan ajansların merkezi aktörlerle ilişkisini tanımlayan Merkez/Bakanlıkla İlişki ana temasının tüm alt temalarla ilişkisini göstermektedir. Merkez/Bakanlıkla İlişki ana teması Bilgi Vermek, Görüş Almak, Koordinasyon ve Onay Almak olmak üzere dört alt temadan oluşmaktadır. Merkez/Bakanlık İle İlişki ana temasının kendi alt temaları arasından en çok Bilgi vermek ve Onay almak alt temalarının, daha sonra ise sırasıyla Görüş Almak ve Koordinasyon alt temalarının kodlandığı görülmektedir.

Şekil 1 incelendiğinde, 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle ajansların koordinasyonu ile görevlendirilen Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile kalkınma ajansları arasındaki ilişkinin genellikle bilgi vermek, onay almak ve görüş almak biçimlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alan koordinasyon ifadesinin, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve kalkınma ajansları arasındaki ilişkiyi tanımlamak konusunda yetersiz kaldığı, bakanlık ve kalkınma ajansları arasında koordinasyondan daha yakın bir ilişkinin gerçekleştiği söylenebilir.

Diğer bakanlıklar ve kalkınma ajansları arasındaki ilişki tanımlanırken ise koordinasyon ve bilgi vermek alt temalarının daha anlamlı olduğu görülmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı dışındaki bazı bakanlıkların yerel düzeydeki bazı ilişkilerini ajanslar üzerinden kurmaları, bölgeyle ilgili bilgi taleplerini ajanslar aracılığıyla karşılamaları ve bölgede sundukları ekonomik teşviklerle ilgili bazı işlemleri ajanslar aracılığıyla gerçekleştirmeleri ortaya çıkan bu durumun temel nedeni olarak ifade edilebilir.

Görevler ana teması içinde yer alan Bölgesel Gelişme ve Bölge/Ajans/Proje Tanıtımı alt temalarının Yerelle İlişki ana teması içinde yer alan Anket/Görüşme Yapmak, Toplantı/Çalıştay/Sempozyum/Konferans Yapmak, Bilgi Vermek, Eğitim Vermek alt temaları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin temel nedenleri, ajansların bölgesel gelişmeyi sağlamak için sunduğu mali destekler ve bölge tanıtımının yapılması konularında yerel aktörlere toplantılar aracılığıyla bilgi verilmesi, projelerle ilgili eğitimler düzenlenmesi olarak ifade edilebilir. Ancak bu süreçlere ilişkin olarak karar alma, uygulama ve denetleme noktalarında yerel aktörlerin etkisiz kalması önemli bir eksiklik olarak ifade edilmektedir.

Şekil 2: Yerelle İlişki Temasının Tüm Alt Temalarla İlişkisi

Şekil 3, Karar Alma ana temasının kendi alt temaları olan Merkezi Organlar ve Kamu-Özel-Sivil İşbirliği/Ortaklığı (Yönetişim) alt temaları ile diğer alt temaların ilişkisini içermektedir. Karar Alma ana teması, kalkınma ajanslarının aldıkları kararlarda belirleyici unsurun merkezi aktörler mi yoksa yerel aktörler mi olduğunu belirlemek için oluşturulmuştur.

Şekil 3 incelendiğinde Karar Alma ana teması kapsamında yer alan Merkezi Organlar alt temasının Kamu-Özel-Sivil İşbirliği/Ortaklığı (Yönetişim) alt temasına göre daha yoğun bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu ilişki merkezi aktörler olarak belirtilen Cumhurbaşkanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve diğer bakanlıkların karar alma noktasında ajanlar üzerinde yerel aktörlerden daha belirleyici olduğunu göstermektedir. 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle Sanayi ve Teknoloji

Bakanlığı'na verilen koordinasyon görevi düşünüldüğünde, ajanslar ve bakanlık arasında yakın bir ilişkinin varlığı normal olarak karşılanabilir. Ancak merkezi aktörlerle olan bu yakın ilişkinin onay almak ve bilgi vermek şekillerinde gerçekleştirilmesi, kalkınma ajanslarının merkezin bilgisi ve onayı dışında hareket edemediği yorumuna neden olmaktadır.

Şekil 3: Karar Alma Temasının Tüm Alt Temalarla İlişkisi

SONUÇ

Merkez-yerel ilişkisini kalkınma ajansları özelinde tanımlamak için yapılan bu çalışmada, *“Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarında merkezi aktörlerin belirleyiciliği, yerel aktörlere göre daha fazladır”* önermesinden hareket edilmiştir. Belirlenen kalkınma ajanslarının faaliyet raporlarında yapılan nitel araştırma sonucu elde edilen verilerle, kalkınma ajansların merkeze mi yoksa yerele mi daha yakın olduğu belirlenmeye çalışılmış, ayrıca merkezle ve yerelle olan ilişki kurma biçimleri de betimlenerek karar alma süreçlerinde etkin olan unsurların hangileri olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Örneklem olarak belirlenen BAKA, DAKA, FKA ve GMKA faaliyet raporlarından elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kalkınma ajanslarının yerel aktörlerle olan ilişkisinin toplantı, sempozyum, çalıştay vb. faaliyetler düzenleyerek yada eğitim toplantıları organize etmek suretiyle daha çok bilgi vermek şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla kalkınma ajansları açısından yerel kavramı; kalkınma kurulu, yönetim kurulu ve ajansların yerel aktörlerle olan faaliyetlerini de içerecek şekilde geniş kapsamlı olarak ele alındığında, yalnızca bilgi verilen ya da belli konularda danışma faaliyeti yürüten bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalkınma ajanslarının merkezi aktörle ilişkisi ise daha çok onay almak, görüş almak ve bilgi vermek biçimlerinde gerçekleşmektedir. Ajansların merkeze bilgi vermesi, çeşitli konularda görüş alması gibi faaliyetler, son söz hakkı kalkınma ajanslarında yani yerelde olduğu sürece önemli bir sorun olarak görülmemektedir. Ancak merkezi aktörlerden onay almak, ajanslar üzerinde vesayet hatta hiyerarşik üst şeklinde konumlanan bir merkez kavramını ortaya çıkarmaktadır. Kalkınma ajanslarının faaliyetlerini yönlendiren çalışma programı, bütçe ve bölge planı gibi belgelerin hazırlık sürecinde yerelde toplantılar yapıldığı, bakanlıktan görüş alındığı ve bu görüşler çerçevesinde belgelerin revize edildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu belgelerin, bakanlık tarafından talep edilen revizyonlar dışında yine Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onaylanması durumu da söz konusudur. Dolayısıyla yerelde kamu-özel-sivil işbirliği ile alınan kararlar dahi merkezin onayı olmadan geçerlilik kazanamamaktadır. Kalkınma ajanslarının icra organı olan genel sekreterin, yönetim teorisine uygun şekilde oluşturulan yönetim kurulunca belirlenmesine rağmen Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı onayı sonrası göreve başlaması da bu durumu gösteren bir başka önemli örnektir.

Özetle, belirlenen örneklemde tema-alt tema sisteminin kodlanması sonucunda elde edilen veriler *“Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarında merkezi aktörlerin belirleyiciliği, yerel aktörlere göre daha fazladır”* önermesinin doğru olduğunu göstermektedir. Bu önermeyi doğrulayan yargılar;

- Kalkınma ajansları merkezi aktörlerle daha yakın bir ilişkiye sahiptir.
- Kalkınma ajanslarının kararlarında son sözü söyleme yetkisi birçok alanda merkezi aktörlerdedir.
- Kalkınma ajansları merkezi aktörlerle bilgi vermek, görüş almak ve onay almak

biçimlerinde ilişki kurmaktadır.

- Ajansların Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'yla olan ilişkisi, koordinasyondan daha yakın bir ilişkiyi içermektedir.
- Kalkınma ajansları yerel aktörlerle toplantı yapmak ve eğitim vermek biçimlerinde ilişki kurmaktadır.
- Ajansların yerel aktörlerle olan ilişkisi, kamu-özel-sivil işbirliğini geliştirmek amacını gerçekleştirme noktasında eksiktir.
- Kalkınma ajanslarının organizasyon yapısı içinde merkezi aktörlerin ağırlığı söz konusudur, şeklinde sıralanabilir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda tema-alt tema sisteminin geliştirilmesi ya da tamamen değiştirilmesi, bu çalışmada kullanılan örneklem dışında yeni bir örneklemin belirlenmesi ya da ülkede kurulan bütün ajanslar üzerinde araştırma yapılması gibi uygulamalar, kalkınma ajanslarına ilişkin daha detaylı analizler yapılmasına imkân sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Akgül, Birol ve Efe, Mercan, “Dünyada ve Türkiye’de Bölge Planlama Çalışmaları ve Bunların Karşılaştırılması”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 19 Sayı: 4, 2010, s.19-45.

Ayranğöl, Zülküf, Mustafa Tekdere, “Yerelleşme Teorisinin Analizi ve Ekonomik Parametreler Üzerindeki Rasyonelitesi”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 2016, s.55-83.

Bacanlı, Hakan, “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetimi Uygulamaları (Umu mi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012).

Bal, Hüseyin, Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri, (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016).

Bilgin, Nuri, Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006).

Bulut, Yakup, “Türkiye’de Bölge Yönetimi Arayışları”, Amme İdaresi Dergisi, Sayı: 35/4, 2002, s.17-41.

Cilavdaroğlu, Ahmet Alptekin, “Bölgesel Kalkınma Ajansları, Türkiye’de Kuruluş ve İşleyiş Sorunları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008).

Creswell, John W., Nitel Araştırma Yöntemleri, (çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013).

Çoker Ziya, Yönetimde Yeniden Yapılanma, (Ankara: 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı, 1995).

Demiröz, A. Nazif, “Bölge Valiliği Üzerine”, Amme İdaresi Dergisi, Sayı: 23/4, 1990, s. 55-70.

Eraydın, Ayda, “Bölgesel Kalkınmanın Yönetişim Çerçevesinde Kurumsallaşması: Kalkınma Ajansları”, içinde Birol Akgül, Nıfset Uzay, (der.) Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2010).

Ergun, Turgay, “Bölgelerarası Dengesizliklerin Giderilmesinde Bölgesel Örgütlenmelerin Önemi: “Tennessee Valley Authority”, Amme İdaresi Dergisi, 1993, Sayı: 26/1, s. 71-82.

Eroğlu, Hamza, İdare Hukuku Dersleri, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1974).

Eryılmaz, Bilal, Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, (İstanbul: Erkam Matbaası, 2007).

Gözler, Kemal, Gürsel Kaplan, Kısa İdare Hukuku, (Bursa: Ekin Basım, 2011).

Gözübüyük, Şeref, Türkiye'nin Yönetim Yapısı, (Ankara: Turan Kitabevi, 2006).

Güler, Ahmet, Halıcıoğlu, Mustafa Bülent ve Taşgın, Serkan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015).

Halkier, Henrik, “Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Çok Düzlemli Yönetişim: Avrupa Perspektifi”, TEPAV Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 7-8 Eylül 2006, Ankara 2006.

Heper, Metin, Türkiye’de Devlet Geleneği, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006).

Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2012 Yılı Genel Faaliyet Raporu, 2013.

Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2013 Yılı Genel Faaliyet Raporu, 2014.

Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2014 Yılı Genel Faaliyet Raporu, 2015.

Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2015 Yılı Genel Faaliyet Raporu, 2016.

Karakılçık, Yusuf, Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye’de Bölge Yönetimi, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014).

Kavruk, Hikmet, “Türk Kamu Yönetiminde Bağımsız İdari Otoriteler ve Ajanslar”, VII. Kamu Yönetimi Forumu; Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Bildiriler Kitabı, 2009, Kahramanmaraş.

Kendir Özdiñ, Hülya, “Neoliberal Politikalar Ve Bölge Yönetimi Sorunu: Türkiye Dene-yimi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007).

Koçak, Cemil, Umumi Müfettişlikler 1927-1952, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010).

Koçberber, Seyit, “Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 61, 2006, s.37-55.

Nadaroğlu, Halil, Mahalli İdareler, (İstanbul: Beta Basım, 2001).

Onar, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları II. Cilt, (İstanbul: Hak Kitabevi).

Öz, Abdil Celil, “Kalkınma Ajanslarının Türk Kamu Yönetimi İçindeki Yeri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi 2009).

Özer, Yunus Emre, “Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol. 9/10, s.389-408.

Polatoğlu, Aykut, Kamu Yönetimi, (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003).

Punch, Keith F., Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, (çev. Dursun Bay-

rak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz), (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011).

Sert, Osman, “Bölge, Türkiye’de Bölge Kavramı ve Kalkınma Ajanslarının Yapısı”, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, 2012, s.99-128.

Sözen, Süleyman (ed.), Kamu Yönetimi, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2979, 2013).

Tamer, Mustafa, Kalkınma ve Bölge Valiliği, (Ankara: DPT Yayın No: 2572, 2001).

Tanzi, Vito. “Fiscal Federalism and Decentralization: A Review of Some Efficiency and Macroeconomic Aspects”, The World Bank Research Observer, ABI/Inform Global, 1995, s. 295-315.

Tekeli, İlhan, Bölge Planlama Üzerine, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, 1972).

Toprak, Zerrin, Yerel Yönetimler, (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2010).

Tortop, Nuri, Mahalli İdareler, (Ankara: Yargı Yayınları, 1994).

Turan, Erol (ed.), Kamu Yönetimi – Temel Kavramlar, (Konya: Palet Yayınları, 2016).

Türe, İlknur, “Türkiye’de Bölge Yönetiminin Niteliği, Sorunları ve Çözüm Arayışları”, Amme İdaresi Dergisi, Sayı: 31/2, 1998, s. 63-79.

Versan, Vakur, Kamu Yönetimi, (İstanbul: Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayını, 1990).

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017).

Yılmaz, Ali, “Kalkınma Ajansları Ve Yerel Yönetişim”, Türk İdare Dergisi, Sayı: 466, s.175-195.

Yılmaz, Bayram, “Mükemmel Halkla İlişkiler Yaklaşımı Açısından Türkiye’deki Kalkınma Ajanslarının Halkla İlişkiler Faaliyetleri: Baka Örneği”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2011).

Yüksel, Harun, “Türkiye’de Mali Yerelleşmenin Boyutları ve Ölçümü Üzerine Bir Değerlendirme”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:20, Sayı:2, 2013, s.191-208.

İNTERNET KAYNAKLARI

Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Tarihi Süreç,

<http://www.kop.gov.tr/sayfalar/tarihi-surec/61>, (Erişim Tarihi: 19.04.2016)

Resmi Gazete, 29.11.1952,Sayı. 8270

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8270.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8270.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2016)

Resmi Gazete, Sayı: 18181, Tarih:4.10.1984, s.10

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18181.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2016)

Resmi Gazete, Sayı: 19517, Tarih: 14.07.1987,

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.285.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2016)

Resmi Gazete, 31.05.2013,Sayı. 28663

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130531.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130531.htm>, (Erişim Tarihi: 23.02.2017)

Resmî Gazete, 9 Temmuz 2018, Sayı. 30473, KHK/703, Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, md. 75, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3-1.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.08.2018)

Resmi Gazete, 15 Temmuz 2018, Sayı. 30479, Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası:4), md. 184, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.08.2018)

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası), <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mevzuat/anayasalar/1921.html>, (Erişim Tarihi: 19.02.2016)

5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 25/1/2006, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 8/2/2006, Sayı: 26074, md. 1,

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5449.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2017)

İŞ GÜVENLİĞİ UZMANLARININ GENEL, İÇSEL VE DIŞSAL İŞ TATMİN DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Gökçe CEREV¹

Öz

İş sağlığı ve güvenliği insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olsa da günümüzdeki anlamına sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan gelişmeler sonucunda ulaşmıştır. Sanayi devrimi sonrası üretim sistemlerinde meydana gelen değişimler iş sağlığı ve güvenliğinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde çalışanlar için risklerden uzak, güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturmak her yönüyle önemli bir konu olmuştur. Türkiye’de 2012 yılında yasalaşan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile birlikte işyerlerinin bulunmuş oldukları tehlike sınıfına ve çalışan sayısına göre İş Güvenliği Uzmanlarından yararlanmaları yasal yükümlülük haline gelmiştir. Bu gelişme ile birlikte iş güvenliği uzmanları çalışma hayatında iş güvenliği açısından önemli roller üstlenmiştir.

Bu çalışmada Elazığ ilinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na kayıtlı ve aktif olarak çalışan A sınıfı, B sınıfı ve C sınıfı İş Güvenliği uzmanlarının iş doyum düzeyleri genel, içsel ve dışsal düzeyde araştırılmıştır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak nicel metotlar tercih edilmiş, veri toplam aracı olarak “Anket” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada güvenilirliği ve geçerliliği önceden ölçülmüş 1967 yılında Davis, Weiss ve England tarafından geliştirilen “Minnesota İş Doyum Anketi” kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 16.0 programına yüklenmiş ve İş Sağlığı Güvenliği uzmanlarının içsel, dışsal ve genel iş tatmin düzeyleri ölçülmüştür. Çalışma sonucunda iş güvenliği uzmanlarının genel olarak yüksek düzeyde iş tatmini yaşadıkları, içsel tatmin düzeylerinin dışsal iş tatmin düzeyine göre farklılık gösterdiği ve demografik faktörlerin iş tatmini üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, İş Güvenliği Uzmanı, İş Doyumu

A RESEARCH ON STUDYING THE GENERAL, INTERNAL, AND EXTERNAL WORK SATISFACTION LEVELS OF OCCUPATIONAL SAFETY SPECIALIST

Abstract

Although the concept of occupational health and safety is a concept that has a background as long as human history, it has reached the meaning it has today as a result of the developments, especially after the industrial revolution. The changes that happened after the Industry revolution in the production systems had an important place in the shaping of occupational health and safety. In our days, creating a safe and healthy work environment far from the risks for employees has become an important issue in every sense. In Turkey, with the Law No. 6331 on Occupational Health and Safety, enacted in 2012, it has become a legal obligation for businesses to benefit from the Occupational Safety Specialist according to the hazard class they are in and the number of employees. Occupational safety experts have undertaken an important role in the working life in terms of business security with this emerging situation.

In this study, the job satisfaction levels of Class A, Class B, and Class C Business

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, gcerev@firat.edu.tr

Security specialists, who are registered in the Ministry of Labor and Social Security in Elazığ province and actively working, were studied at the general, internal and external levels. In the study, quantitative methods were preferred as the data collection method and "Survey" method was used as data total tool. In the study, "Minnesota Job Satisfaction Survey", which was developed by Davis, Weiss, and England in 1967 and whose reliability and validity were measured previously, was used. The obtained data were uploaded to the SPSS 16.0 program and the internal, external and general job satisfaction levels of Occupational Safety specialist were measured. In the result of the study, it has been determined that occupational safety specialists are generally experiencing high levels of job satisfaction, their internal satisfaction levels differ according to their external job satisfaction level and the demographic factors are influential on job satisfaction.

Keywords: *Occupational Health and Safety, occupational safety specialist, Job Satisfaction*

GİRİŞ

İnsanın temel ihtiyaçlarını gidermek için yapılan çalışma zaman içerisinde farklılaşmaya başlamış ve gelişmiştir. İş sağlığı ve güvenliği çalışma ile özdeşleşen ve ortaya çıkan bir kavram olduğu için insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. İnsanlığın ilk çağlarda ve sonraki dönemlerde ortaya koymuş olduğu çalışma değeri içerisinde iş sağlığı ve güvenliği belirli düzeyde ortaya çıksa bile özellikle sanayi devrimi sonrası önemi giderek artmış, günümüzdeki anlamı ile şekillenmeye başlamıştır. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan yeni üretim modelleri içerisinde iş sağlığı ve güvenliği önemli bir konu olmuştur. Bu sebepten dolayı iş sağlığı ve güvenliği kavramının miladı olarak sanayi devrimi sonrası dönem kabul edilebilir. Günümüzde iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları her yönüyle çalışma hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları içerisinde ise iş güvenliği uzmanlarının önemi gittikçe artmış ve günümüz endüstri ilişkiler sisteminin önemli parçalarından biri haline gelmiştir. İş güvenliği uzmanları üstlenmiş oldukları görevler itibarı ile üretim ve hizmet faktörleri içerisinde kritik personel konumunda bulunmaktadır.

Çalışma psikolojisi açısından önemli bir konu olan iş tatmini çalışma ilişkilerinin şekillenmesini de etkilemektedir. İş tatmini ile çalışma ortamı ve yaptığı işten etkilenen çalışanın işe olan bağlılığı ortaya çıkmakta, meslek yaşantısının geleceği belirlenmektedir. İş tatmini ile birlikte meydana gelen etkenler çalışanın meslek içerisindeki geleceğine yön vermektedir. Çalışanın iş tatmininin oluşmasını etkileyen farklı iç ve dış faktörler mevcuttur. Bu faktörler çalışandaki iş tatmin düzeyini olumlu veya olumsuz şekilde etkilediği gibi bu etki günümüzde sadece çalışan ile sınırlı kalmayıp işletmeyi ve toplumun genelini etkileyen bir duruma dönüşebilmektedir.

Çalışma yaşantısı içerisinde önemli bir konumu bulunan iş güvenliği uzmanları için iş tatmini hem mesleki kariyerleri açısından hem iş verimliliği açısından önemli bir etken olmaktadır. Bu bağlamda iş güvenliği uzmanlarının iş tatmin düzeylerinin incelenmesi, iş tatminine etki eden iç ve dış faktörlerin tespit edilerek olumsuzlukların en aza

indirgenmesi önemli bir konudur. Günümüzde çalışma ilişkilerinde iş sağlığı ve güvenliği konusu göz ardı edilemeyecek bir konuma gelmesi ile birlikte iş güvenliği uzmanlarının daha iyi çalışma ortamına sahip olması bir gereklilik olmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı

Sanayi devrimi sonucunda üretim süreçlerinde meydana gelen değişimler ve teknolojik ilerlemeler ile birlikte çalışma yaşantısında da yeni gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışanların ortaya çıkan yeni teknolojilere karşı yeterli düzeyde bilgiye sahip olmaması, geçmişe göre daha karmaşık ve teknik olan üretim süreçleri çalışma ortamında yeni risklerin meydana gelmesine neden olmuş, bu gelişmelere kadar göz ardı edilen iş sağlığı ve güvenliği önem kazanan bir konuma gelmiştir (Bilir ve Yıldız, 2013:5-7). Sanayi devrimi ile öncelikli olarak işçi sağlığı ve güvenliği olarak ortaya çıkan kavram zaman içerisinde meydana gelen değişimler ile iş sağlığı ve güvenliği kavramına dönüşmüştür. Bu değişimin temelinde ise kavramın kapsamının değişen yaşam standartları ile toplumun genelini kapsayacak düzeye ulaşması vardır (Kılık, 2016:4). İş sağlığı ve güvenliği kavramını tanımlarken dar ve geniş anlamda ifade etmekte fayda vardır.

Dar anlamda iş sağlığı ve güvenliği kavramı; çalışma ortamlarında ve işyerlerinde çalışanların karşılaşmış oldukları risklerin azaltılması veya kaldırılması, üretimin veya hizmetin güvenli bir şekilde yapılabilmesi için uygulanan sistemli kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir (Arıcı, 1999:51). İş sağlığı ve güvenliği kavramı geniş anlamda ise üretim ve çalışan ile sınırlı olmaksızın meydana gelen faaliyetlerden etkilenen herkesin ve toplumun genelinin sağlığını korumak, riskleri en az düzeye indirmek için ortaya konulan süreçlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır (Kabakçı, 2009:82). Bu iki temel tanımlama dışında; mevzuat içerisinde iş sağlığı ve güvenliği “İşyerinde ve işin yürütümü nedeni ile meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hale getiren olay” olarak tanımlanmıştır (6331 Sayılı Kanun, Md. 3g). Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından ise iş sağlığı ve güvenliği kavramı “belirli bir zarara veya yaralanmaya neden olan beklenmeyen ve önceden tahmin edilemeyen olay” şeklinde açıklanmıştır (Güngör, 1994:116)

Günümüzde iş sağlığı ve güvenliğinin önemi gittikçe artmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre her yıl ortalama 2,3 milyon çalışan iş kazası veya meslek hastalığı sonucu hayatını kaybetmektedir (https://www.ilo.org/legacy/english/osh/en/story_html5.html, Erişim Tarihi: 18.09.2017). Türkiye ise iş kazası ve meslek hastalıkları açısından kötü bir görünüm sergilemekte olup dünya ve Avrupa sıralamasında meydana gelen olay ve vaka düzeyinde üst sıralarda yer almaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre Türkiye’de 2015 yılında iş kazası veya meslek hastalığı sonucu 1730 çalışan hayatını kaybetmiştir (<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik>, Erişim Tarihi: 22.09.2017). Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre iş kazası ve meslek hastalıklarının genel olarak neden olduğu ekonomik kayıp da çok yüksek düzeydedir. Örgütün raporlarına göre ekonomik kaybın boyutları dünya ülkelerinin gayri safi yurt içi hasıllarının %4’nü aşmaktadır (<https://www.ilo.org/global/topics/safety-healthatwor/>

langen/index.htm, Erişim Tarihi:21.09.2017). Bu genel görünüm iş kazası ve meslek hastalıklarının yaşam içerisinde her yönüyle etkili olduğu ve iş sağlığı güvenliği uygulamalarının göz ardı edilemeyecek bir konumda olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Günümüzde iş sağlığı ve güvenliğinin önemi gittikçe artarken bunun temel nedenleri arasında üç ana konu öne çıkmaktadır. Bu konular;

- Teknik Zorunluluklar
- Ekonomik Zorunluluklar
- Sosyal Zorunluluklar şeklinde sıralanabilir (Gerek, 2008:15)

Değişen dünya şartları ile birlikte ortaya çıkan zorunluluklar sonucunda iş kazaları ve meslek hastalıkları çalışma hayatının en önemli konularının başında yer almaya başlamıştır. Günümüzde öncelikli olarak hedeflenen amaç iş kazası ve meslek hastalıklarını kontrol altına alarak olumsuz etkilerini en asgari düzeye indirmektedir. Çalışma yaşantısı içerisinde meydana gelen iş kazalarının %81'i insan odaklı ve insan hatasından ortaya çıkan nedenlere dayanmaktayken, %17'si çalışma ortamındaki olumsuz durumlar sonucu olmakta, %2'lik kısmı ise önlenemez doğal afet ve benzeri sebeplerden meydana gelmektedir. İş kazalarının %50'lik bir kısmı önlenilecek bir durumdayken, %48'lik kısmının önlenilebilmesi için sistemli bir çalışmanın gerekliliği vardır. %2'lik kısmı ise önlenemeyecek durumdadır (Güvercinci, 2005:28). İş kazası ve meslek hastalıklarının etkileri çok boyutludur. İş kazası ve meslek hastalıkları sadece bu duruma maruz kalan çalışanı etkilememektedir. Ortaya çıkan olumsuz durumun maliyetleri;

- Çalışanlar açısından meydana gelen maliyetler
- İşverenler açısından meydana gelen maliyetler
- Ülke ve toplum açısından meydana gelen maliyetler olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır (Oral, 2012:48; Alper, 1992:82).

Türkiye'de de İş Sağlığı ve Güvenliğinin önemi gün geçtikçe artmaya başlamıştır. 2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu bu artan önemin yasal düzeye en son yansımasıdır. 6331 sayılı kanun ile iş yerlerinin dahil oldukları tehlike sınıfı ve çalışan sayısına göre iş güvenliği uzmanından hizmet almaları yasal olarak zorunlu bir şekilde gelmiştir. Bu düzenleme ile birlikte iş sağlığı ve güvenliği uzmanları iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesinde ve ortaya çıkan maliyetlerin olumsuz etkilerinin azaltılmasında kilit görevler üstlenmiştir. Kanunda iş güvenliği uzmanlarının tanımlaması ve sınıflandırılması ayrıntılı bir şekilde yapılırken, yapacakları görevler de açıklanmıştır.

İş güvenliği uzmanları, mühendislik veya mimarlık eğitimi veren fakülte mezunları, çalışma hayatını denetleyen mühendisler, teknik öğretmenler, fizikçiler, kimyagerler, biyologlar ve iş sağlığı güvenliği programı mezunlarından oluşmaktadır (Tokol ve

Alper, 2017:269). İşletmelerde iş sağlığı ve güvenliği uzmanı olarak görev alabilecek personelin “İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik” kapsamında uygun yeterliliklere sahip olması gerekmektedir (Resmî Gazete 28512, 29.12.2012). İş güvenliği uzmanları A sınıfı, B sınıfı ve C sınıfı olarak üç farklı kategoride sınıflandırılmıştır. C sınıfı belgeye sahip uzmanlar az tehlikeli iş yerlerinde, B sınıfı belgeye sahip uzmanlar az tehlikeli ve tehlikeli işyerlerinde, A sınıfı belgeye sahip uzmanlar ise tüm iş yerlerinde çalışabilmektedir (Ekmekçi, 2012:187).

İş güvenliği uzmanlarının kategori sınıflarına göre belgelere hak kazanabilmesi için belirli kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu kriterler;

- A sınıfı iş güvenliği belgesi alabilmek için; B sınıfı iş güvenliği belgesi ile en az 4 yıl çalışmış olmak, A sınıfı belge eğitimine katılarak yapılacak olan sınavda başarılı olmak, mühendis, mimar veya teknik personel olmak gerekmektedir. A sınıfı iş güvenliği belgesi aynı zamanda iş sağlığı ve güvenliği alanında en az 5 yıl müfettişlik yapmış iş müfettişlerine, iş sağlığı ve güvenliği alanında doktora yapmış mimar, mühendis ve teknik sınıf personel eğitim ve sınavları geçme şartı ile verilmektedir.
- B sınıfı iş güvenliği belgesi almak için; C Sınıfı iş güvenliği belgesi ile en az 3 yıl çalışmış olmak, eğitim ve sınavlarda başarılı olma veya iş sağlığı ve güvenliği alanında yüksek lisans yapan mühendis, mimar ve teknik eleman olmak ve sınavlarda başarılı olmak şartını yerine getirmek gerekmektedir.
- C sınıfı iş güvenliği belgesi almak için; eğitime ve sınavlardan başarılı olmak, mühendis, mimar veya teknik personel olma şartlarını tamamlamak gerekmektedir (6331 Sayılı Kanun, Md.8).

İş güvenliği ile ilgili belge yeterlilik düzeyleri ve elde etme koşulları incelendiğinde iş güvenliği uzmanlarının belirli bir eğitim (ön lisans, lisans, yüksek lisans, doktora) düzeyine sahip olmaları gerektiği gözlenmektedir. Bu durum iş güvenliği uzmanlarının gelişmesinde ve kariyer açısından ilerlemesinde eğitimin önemli bir konu olduğunu ortaya koyarken, çalışma hayatı içerisinde işgücü piyasalarının eğitimli kişileri durumunda olmalarını sağlamaktadır. İş güvenliği uzmanlarının eğitim seviyesinin genel olarak yüksek olması onların çalışma ilişkilerine bakışını da farklılaştırmaktadır.

Günümüzün gelişen ve ilerleyen çalışma şartları ve ortamları içerisinde iş güvenliği uzmanlarının yapmış oldukları görevlerin ve sorumlulukların tanımları farklılaşmış, çalışma ilişkileri süreci içerisinde üstlenmiş oldukları roller artmaya başlamıştır. İş güvenliği uzmanlarının üstelenmiş oldukları yasal sorumluluklar ve yükümlülükler;

- İş güvenliği ile ilgili tüm konu ve süreçlerde rehberlik hizmeti vermek
- Risk değerlendirmesi yapmak
- İş güvenliği mevzuatı gereği belirtilen konularda (Bakım, periyodik muayene, ölçüm vb.) çalışma ortamının gözetimini yapmak

- İş güvenliği eğitimi yapmak ve kayıtlarını tutmak
- Diğer ilgili birimler ile iş güvenliği koordinesini sağlamak (İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik, Md. 9) şeklindedir.

İş güvenliği uzmanlarının sahip olduğu nitelikler ve üstlenmiş oldukları görevler çalışma ortamının ayrılmaz bir parçası şekline gelmelerinin önemli bir nedenidir. İş güvenliği uzmanlarının kaliteli ve verimli bir şekilde hizmet vererek sorumluluklarını tam olarak yerine getirmesi hem işletmelere hem de ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlamaktadır.

1.2. İş Tatmini Kavramı

Günümüzde çalışma ortamında rekabetin çok boyutlu olarak artması ile birlikte işletmeler arası görülen rekabet çalışanlara da yansımış ve işletme içi çalışanlar kendilerini bir rekabet ortamı içerisinde bulmuşlardır. Çalışanların ortaya koyduğu davranışlar sadece kendilerini etkilemekle kalmayıp işletmenin genelinde etki gösterecek bir şekle dönüşmüştür. Ortaya çıkan gelişmeler ile birlikte çalışma psikolojisi ve alt faktörleri üzerinde önemle durulması gereken konular olmuştur. İş tatmini kavramı da çalışma psikolojisinin önemli bir konusu olarak çalışma yaşamını doğrudan etkileyen ve sonuçları itibari ile işletmenin gelişip büyümesi için önem arz eden bir kavram olmuştur.

Çalışanların iş ortamlarında mutlu olması, işlerini isteyerek ve severek yapması, işlerine daha fazla konsantre olması işletmelerine daha fazla fayda sağlamaları sonucunu ortaya çıkarır (Keskin, 2005:3). İş tatmini kavramı da tam bu noktada öne çıkmaktadır. Literatürde iş tatmini ile ilgili farklı tanımlamalar vardır. İş tatmini kavramı öncelikli olarak çalışanların işlerine karşı ortaya koyduğu genel davranış şekli olarak ifade edilmektedir. Çalışanların işlerine karşı sergilediği devamlılık, bağlılık ve duygusal tepkilerin hepsinin temelinde iş tatmininin varlığından söz etmek mümkündür (Baş ve Ardic, 2002:73; Chen, 2008:106). Çalışanların mesleki ve diğer beklentileri doğrultusunda yapmış oldukları ve ortaya koydukları davranışların, işletmeye ve yöneticilere karşı hoşnutluk düzeylerinin, genel duygu ve düşüncelerinin genel çerçevesini iş tatmini çizmektedir (Miner, 1992:117). Yapılan tanımlamaların ortaya çıkardığı genel iş tatmini kavramsal olarak; çalışanın kendi içsel ve dışsal dünyasının etkisi ile şekillenen yaptığı işe ve çalıştığı işletmeye karşı sergilemiş olduğu duygusal davranışların tümü şeklinde açıklanabilmektedir (Wanous ve Lawyer, 1972:95-98; Davis,1988:13; Testa; 1999; Weiss 2002).

Çalışanların iş tatmin düzeyleri işletmeler açısından önemlidir. İş tatmin düzeylerinin düşük olması çalışma ortamında izolasyonların başlaması, dışlanma ve önemsenmeme olaylarının gelişmesi, işten uzaklaşma, iş ortamında huzursuzluk meydana gelmesi sonuçlarını meydana getirir (Aşık, 2010:32). Çalışanlarda iş tatmini kişinin duygusal durumu ile bağlantılı olup, içten gelen bir durum olarak şekillenebileceği gibi dıştan gelen toplumsal tepkiler ile de şekillenebilir (Yıldırım, 1995:15). Dış çevre etkileri çalışanın iş ortamına karşı gelişecek duygularını etkilemekte ve şekillenmesine neden olmaktadır (Cribbin; 1972:155).

İş tatmininin karşı davranışı olan iş tatminsizliği ise çalışanın işine karşı sergilediği olumsuz tutumlar olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 1996:231). İş tatmininin iyi ve yüksek olması durumunda çalışanlarının işe ilgisi arttığı gibi verimlilikleri artmakta bu durum işletmeye işgücü devir oranının düşmesi, kalitenin artması, çalışan devamsızlığının azalması gibi olumlu bir şekilde yansımaktadır (Çetinkanat, 2000:2).

İş tatmini genel olarak çalışanın işine motive olması, çalıştığı işten ve ortamdan memnun olması, işine adapte olması ve mesleğini sevmesi ile yakından ilgili gibi gözükse de uygulamada sonuçlara göre farklı yaklaşımlarda ortaya çıkabilmektedir. Üretimin meydana gelmesinde ve hizmetin sunulmasında çalışanın önemli bir unsur olarak görülmeye başlanması ile birlikte iş tatmini çalışma yaşamının önemli bir konusu olmuştur (İncir 1990:50). İş tatminin ortaya çıkmasını ve şekillenmesini etkileyen faktörler kişilere göre değişiklik göstermektedir. Bu değişik görünümün temelinde iş tutumu etkenlerinin her kişiyi farklı derecede etkilemesi ve kişilerin iş ortamlarına karşı farklı yaklaşımları vardır (Morgenstern, 2004:8).

İşletmelerin yapıları içerisinde iş doyumunun düşük olması işletme içi süreçleri olumsuz etkilemekte ve bozulmalara yol açmaktadır. Bu sorunlar zaman içerisinde fark edilmez ve düzeltilmez ise işletme içi verimliliğin ve kalitenin azalmasına yol açar, işletmeye ciddi zararlar verir (Kahn, 1973:94). İş tatminin şekillenmesinde hem çalışanın kendi içinde meydana gelen bireysel faktörler, hem de çalışma ve iş ortamından kaynaklanan dış faktörler önemli etkenlerdir. Bu etkenler incelendiğinde (Davis, 1988:96-100; Lahm, 1995:75-85);

- Meslek
- Cinsiyet
- İşgücü Devri
- Devamsızlık
- Yaş
- Kişisel farklılıklar
- İşletme içi kariyer imkanları
- İşletme yönetimine katılma
- Gelir ve ücretler
- İşletme içi eşit davranma
- Çalışma ortamı ve koşulları
- Toplumsal koşullar olduğu gözlenmektedir.

İçsel ve dışsal olarak meydana gelen bu etkilerin sonucunda çalışanların genel iş tatmin düzeyleri ortaya çıkmaktadır. Çalışanlarda genel iş tatmin düzeyinin oluşmasına hem içsel hem de dışsal faktörler etki etmektedir. Çalışanlarda iş tatmininin oluşması veya iş tatminsizliğinin oluşması ile ilgili olarak birçok araştırma ve yapılan araştırma sonuçlarında iş tatmininin ortaya çıkış süreciyle ilgili kuramlar geliştirilmiştir. Yapılan araştırmalarda elde edilen kuramlar iş tatminini genel olarak içsel ve dışsal faktörler çerçevesinde incelemekte; çalışanın genel duygularının bu iki temel esasında geliştiğini sunmaktadır.

İş tatmininin oluşumunu ortaya koyan yaklaşımların içerisinde öne çıkan önemli bir etken motivasyondur. Motivasyon sonucu ortaya çıkan performans iş tatmininin meydana gelmesinde önem arz etmektedir. Motivasyonun iş tatminine etkilerini ortaya koyan teorilere kapsam teorileri; performansın iş tatminine olan etkilerini açıklayan teorilere de beklenti teorileri olarak ifade edilmektedir (Lawler, 1994:84).

Çalışanın içsel olarak ortaya çıkan etkiler sonucunda tatmin açısından duygularının oluşmasını açıklayan teoriler içerik teorisi olarak ifade edilmektedir. İçerik teorilerinin örnekleri arasında; Maslow'un ihtiyaçlar teorisi, Harber Herzberg'in motivasyon-hijyen teorisi, Alfred Adler'in VİG (Varoluş-İlişki Kurma-Gelişme) ihtiyaçları teorisi bulunmaktadır (Toker, 2007:95; Brief,1998:20). Maslow'un açıkladığı ihtiyaçlar teorisinde çalışanların duygularına etki eden durumlar üzerinde durulmuş, kişilerin kendi gereksinim ve ihtiyaçlarının davranışları yönlendireceği kuramından hareket edilmiştir. Bu şekilde kişinin kendisini gerçekleştirip ihtiyaçlarını gidermesi durumunda sonuçlara daha etkin bir şekilde ulaşacağı açıklanmıştır (İncir, 1990:11). Motivasyon sürecini ortaya koyan ve çalışan davranışlarının hangi şekilde motive edildiğini ortaya koyan kuramlar süreç kuramı olarak ifade edilmektedir. Süreç kuramlarına örnek verildiğinde; Frederic Skinner'in davranış koşullandırma kuramı, Vroom'un beklenti kuramı, Adams'ın eşitlik kuramı, Lock'un iş başarma kuramı öne çıkan kuramlar olmuştur (Kılınç; 2005:79-89).

Günümüz iş yaşamında iş tatmini önemli bir konudur. İş tatminin önemi hem birey açısından hem de işletme açısından önem arz etmektedir. Birey açısından iş tatmini motivasyon etkisini artırması, haz duygusunun ortaya çıkması işe bağlılığın daha sıkı olması noktasında olumlu duyguları tetikler, çalışanın işletmeye ve topluma olan katkılarının artmasını sağlar (Kömürcüoğlu, 2003:34). İşletme açısından iş tatmini özellikle işletmenin geleceği açısından önem arz etmekte, işletmenin sürdürülebilirliği açısından önemli bir yeri olan çalışanların daha etkin ve katkılı bir şekilde verimlilik odaklı ve artan kalite ile işletmeye katkıda bulunmasını sağlamaktadır (Oksay, 2005:17).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışanların çalışma yaşantısıyla ilgili duygu ve düşüncelerin önemli bir etkeni olan iş tatmini kavramı günümüz çalışma hayatının önemli bir unsurudur. Çalışan psikolojisinin bir yansıması olarak öne çıkan iş tatmininin etkileri sadece çalışan ile sınırlı kalmayıp, işletmeleri ve toplumun genelini de etkileyen yapıdadır. Günümüz çalışma şartları ile gittikçe önemi artan iş sağlığı ve güvenliği kavramının çalışma hayatı içerisindeki önemli bir uygulayıcısı olan iş güvenliği uzmanları işletmeler açısından kilit roller üstlenmiştir.

İş sağlığı ve güvenliğinin hem bireysel hem de toplumsal boyutları ile ekonomik yansımaları iş güvenliği uzmanlarının verimli ve etkin bir şekilde çalışmasını zorunlu kılmaya başlamıştır.

Bu çalışma iş sağlığı güvenliği uzmanlarının iş tatmini duygularını genel, içsel ve dışsal boyutlar altında incelemiştir. İş güvenliği uzmanlarının yüksek iş tatmini seviyesine sahip olmaları işletmelerin artan rekabet ortamında sürdürülebilirliğe devam edebilmesi ve büyüebilmesi açısından önemli olduğu kadar, toplumun genel yapısının ve ülke ekonomisinin gelişmesi açısından önemlidir. Azaltılan iş kazaları ve meslek hastalıkları ile birlikte elde edilen ekonomik kaynaklar doğru kullanıldığında iktisadi kalkınma hızlanabilmektedir. İş güvenliği uzmanlarının iş tatmin düzeylerinin yüksek olması onların örgütsel bağlılık, iş devamı, iş ahlakı, tükenmişlik vb. çalışma psikolojisi konularını olumlu yönde etkilemekte, verimlilikleri ve kalitelerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın soruları;

- İş güvenliği uzmanlarının genel iş tatmin düzeyi nedir?
- İş güvenliği uzmanlarının içsel iş tatmin düzeyi nedir?
- İş güvenliği uzmanlarının dışsal iş tatmin düzeyi nedir?

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada araştırma yöntemi olarak nicel araştırma metodlarından “anket” yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada örneklem kütleden verilerin toplanabilmesi için geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş, farklı çalışmalarda da kullanılmış Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin kısa formu kullanılmıştır. Anket yanıtları için likert tipi ölçek kullanılmıştır. Kullanılan likert ölçek; “Hiç memnun değilim”, “Memnun değilim”, “Kararsızım”, “Memnunum” ve “Çok memnunum” cevaplarından oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan Minnesota İş Doyum Ölçeği 100 maddelik uzun form ve 20 maddelik kısa form olmak üzere iki ayrı formda tasarlanmıştır. Minnesota Kısa Form ölçeğinde içsel tatminin niteliğini ölçen 12 soru, dışsal tatminin niteliğini ölçen 8 soru bulunmaktadır. Ölçeğin kısa formu 1967 yılında R.V. Dawis, D.J. Weiss, G.W. England, L.H. Lofquist tarafından uzun formunda yer alan iç ve dış tatmin faktörlerinden oluşan tatmin durumları ile ilgili maddelerin birleştirilmesi sonucu geliştirilmiştir. Formda her maddeye verilen cevaplar, 1 ile 5 arasında “iş doyumu düşük”, “iş doyumu yüksek” skalasında puanlanarak değerlendirilmektedir (Weiss, Dawis, England ve Lofquist, 1967).

3. ARAŞTIRMANIN KISITLARI VE GÜVENİLİRLİĞİ

Araştırmanın kısıtları ise şu şekildedir;

- Araştırma verilerinin değerlendirilmesi, araştırmada kullanılan Minnesota İş Doyum Ölçeği ile kısıtlıdır.

- Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan ölçme araçları farklı çalışmalarda daha önce kullanılmış ve güvenilirliği geçerlik kazanmış ölçüm araçlarıdır.
- Araştırmaya katılan iş güvenliği uzmanlarının anket sorularına vermiş oldukları yanıtlar samimi olarak ve doğru verdikleri kabul edilmektedir.
- Araştırmanın konusunu oluşturan iş tatmini ile iş tatminin içsel ve dışsal durumu katılımcıların algılarına göre farklılık gösterebileceğinden subjektif bir durum olduğu unutulmamalıdır.
- Araştırmanın alan çalışması maddi ve zaman kısıtları nedeni ile Elâzığ İli ile sınırlı kalmıştır.

Araştırmada kullanılan Minnesota İş Doyum ölçeği genel, içsel ve dışsal faktörlere bağlı olarak üç ayrı kategoride Cronbach's Alfa güvenilirlik testi SPSS 16.0 programı üzerinde uygulanmıştır. Minnesota İş Doyum Ölçeği daha önce farklı çalışmalarda kullanıldığı ve geçerliliği kabul gördüğü için yapı geçerliliğinin kontrol edilmesine gerek görülmemiştir. Güvenilirlik testi verileri 0,5 anlam düzeyinin üzerinde olduğu için uygulama sonuçlarının güvenilirliği vardır. Cronbach's Alfa testi sonucu elde edilen veriler Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo-1 Güvenilirlik Test Sonuçları

Anket	Bölüm	Cronbach's Alfa Değeri
Minnesota İş Doyum Anketi	Genel İş Doyumu	0,94
	İçsel İş Doyumu	0,89
	Dışsal İş Doyumu	0,87

4. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEM BOYUTU

Araştırma Elazığ ilinde Sosyal Güvenlik Kurumu'na kayıtlı A sınıfı, B sınıfı ve C sınıfı iş güvenliği uzmanlarına yapılmıştır. Araştırmanın evren boyutunu 610 iş güvenliği uzmanı oluşturmaktadır. Çalışma verilerinin toplanması için hazırlanan anket formları rastgele seçim metodu ile iş güvenliği uzmanlarına uygulanmıştır.

Araştırmanın örneklem boyutunu ise 190 iş güvenliği uzmanı oluşturmaktadır. Evrene göre örneklem boyutu hesaplamasında; $n=N \cdot t^2 \cdot p \cdot q / d^2 (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q$ formülü uygulanır. Formül içinde n: örneklem birey sayısını, p: incelenen olayın görülme sıklığı, q: İncelenen olayın görülmemiş sıklığı (1-p), t: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanlışlık düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer, d: Olayın görülme sıklığında yapılmak istenen (+/-) sapmayı belirtir (Baş, 2008:87). Çalışmanın evren boyutunu oluşturan 610 kişi için 190 örneklem üzerinden yapılan çalışmada 0,95 güvenilirlik düzeyi ve %5,90 (+/-) kabul edilebilir sapmaya ulaşılabileceği tespit edilmiş olup değerlendirme için yeterli bulunmuştur.

Tablo-2 Araştırmanın Evren ve Örneklem Boyutu

Evren Boyutu	Sayı
A Sınıfı İSG Uzmanı	86
B Sınıfı İSG Uzmanı	83
C Sınıfı İSG Uzmanı	441
Evren Boyutu Toplamı	610
Örneklem Boyutu	190

5. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ VE BULGULARI

Araştırmada örneklem kütleyle uygulanan anketler daha sonra SPSS (Statistical Packages for Social Sciences) 16.0 veri analiz programında değerlendirilmiştir. SPSS veri dosyasına aktarılan bilgiler yeniden kodlanarak farklı istatistiksel analizlerin yapılmasına uygun bir şekle getirilmiştir.

5.1. Katılımcıların Demografik Yapısı

Katılımcıların demografik yapısı incelendiğinde; ankete katılan iş güvenliği uzmanlarının %59,5’ni oluşturan 113 kişi erkek, %40,5’ni oluşturan 77 kişi ise kadındır. Katılımcıların %48,4’nü oluşturan 92 kişi evli iken, %51,6’sını oluşturan 98 kişi bekarıdır. Bu durum katılımcıların hem cinsiyet hem de medeni durum bakımından dengeli bir durumda olduğu kadın ile erkek ve evli ile bekar oranlarının birbirlerine yakın düzeyde çalışmaya yansıdığı tespit edilmiştir. Katılımcıların demografik yapıları tablo-3’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo-3 Katılımcıların Demografik Yapısı

Demografik Yapı		Frekans	Oran (%)
Cinsiyet	Erkek	113	59,5
	Kadın	77	40,5
Medeni Durum	Evli	92	48,4
	Bekar	98	51,6
Yaş	18-25	29	15,3
	26-32	78	51,1
	33-39	54	28,4
	40-46	19	10,0
	46 +	10	5,3
Eğitim Durumu	Lisans	92	48,4
	Yüksek Lisans	98	51,6
Çalışma Süreniz	1-5	148	77,9
	6-10	17	8,9
	11-15	13	6,8
	16 +	12	6,3
İSG Uzmanlık Düzeyi	A	39	20,5
	B	72	37,9
	C	79	41,6
İSG Uzmanı Olmak İdealiniz Mi?	Evet	152	80,0
	Hayır	38	20,0

Tablo 3 verilerine göre katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde; %15,2'nü oluşturan 29 kişi 18-25 yaş aralığında, %51,1'ni oluşturan 78 kişi 26-32 yaş aralığında, %28,4'nü oluşturan 54 kişi 33-39 yaş aralığında, %10'nu oluşturan 19 kişi 40-46 yaş aralığında ve %5,3'nü oluşturan 10 kişi ise 46 ve üstü yaşta olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu 18-32 yaş aralığında genç yaşta sayılabilecek bir yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde %48,4'ü lisans, %51,6'sı ise yüksek lisans düzeyinde eğitime sahiptir. İş güvenliği uzmanı olma kriterlerinin yüksek eğitim düzeyine (lisans veya ön lisans) sahip olma gerekliliği ankete katılan katılımcılarında eğitim düzeyine yansımıştır.

Katılımcıların çalışma sürelerinin incelendiğinde ise %77,9'nu oluşturan 148 kişi 1-5 yıl çalışma kıdemine sahipken, %8,9'nu oluşturan 17 kişi 6-10 yıl çalışma kıdemine sahiptir. Katılımcıların %6,8'i 11-15 yıl çalışma kıdemine, %6,3'ü ise 16 yıl ve üstü çalışma süresine sahiptir. Katılımcıların büyük çoğunluğu iş güvenliği uzmanlığında yeni çalışmaya başlamış, çalışma kıdemi olarak düşük düzeyde çalışanlardan meydana gelmektedir. Katılımcıların iş güvenliği belge düzeyleri incelendiğinde A sınıfı iş güvenliğine katılımcıların %20,5'ni oluşturan 39 kişi sahiptir. Katılımcıların %37,9'nu

oluşturan 72 kişi B Sınıfı iş güvenliği belgesine sahipken, %41,6'sını oluşturan 79 kişi C sınıfı iş güvenliği belgesine sahiptir. Katılımcıların %80'ni oluşturan 152 kişi iş güvenliği uzmanlığını ideal meslekleri olarak görmekte ve isteyerek bu mesleği tercih ettiklerini belirtirken, %20'sini oluşturan 38 kişi ise iş güvenliği uzmanlığının ideal meslekleri olmadığını, farklı nedenlerden dolayı tercih ettiklerini belirtmektedir.

5.2. Katılımcıların Genel ve İçsel Dışsal İş Doyum Düzeyleri

İş güvenliği uzmanlarının Minnesota İş Doyum anketi verilerine göre elde edilen genel, içsel ve dışsal iş doyum düzeyleri ayrıntılı olarak Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4 verilerine göre; iş güvenliği uzmanlarının genel iş doyum düzeyi ankette sunulan önermelere vermiş oldukları cevapların ortalamalarına göre 3,74 düzeyinde memnun seviyesine yakın olduğu gözlenmiştir. İş güvenliği uzmanlarının içsel iş doyum ortalaması 3,81 düzeyinde memnun seviyesine yakın bir düzeyde elde edilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının dışsal iş doyum düzeyleri ise 3,68 düzeyinde elde edilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının içsel ve dışsal iş doyum düzeyleri arasında çok fark olmamakla birlikte; içsel iş doyum düzeylerinin dışsal iş doyum düzeylerinden daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

İş güvenliği uzmanlarının içsel iş doyum düzeyleri faktör ortalaması olarak ayrıntılı şekilde incelendiğinde en yüksek düzeyin 4,04 ortalama ile otorite faktöründe ortaya çıktığı gözlenmiştir. İş güvenliği uzmanları meslekleri açısından içsel düzeyde en fazla diğer çalışanlara ne yapacaklarını söyleme durumundan memnun olmakta ve içsel iş doyumunu en yüksek seviyede bu durumda hissetmektedirler. İş güvenliği uzmanları en düşük içsel iş doyum düzeyini 3,29 ile faaliyet yapma faktöründe yaşamaktadır. İş güvenliği uzmanları işlerinin sürekli olarak onları meşgul etmesini içsel faktörler içinde en önemli önerme olduğu gözlenmiştir. İş güvenliği uzmanlarının içsel faktörleri genel olarak değerlendirildiğinde memnun seviyesine yakın bir eğilim sergiledikleri söylenebilir.

İş güvenliği uzmanlarının dışsal iş doyum düzeyleri faktör ortalaması olarak ayrıntılı şekilde incelendiğinde en yüksek düzeyin 4,01 ortalama ile yönetim uygulamaları faktöründe ortaya çıktığı gözlenmiştir. İş güvenliği uzmanları meslekleri açısından içsel düzeyde en fazla almış oldukları kararların yönetim tarafından uygulanmasından memnun olmakta ve dışsal iş doyumunu en yüksek seviyede bu durumda hissetmektedirler. İş güvenliği uzmanları en düşük dışsal iş doyum düzeyini 3,20 ile çalışma koşulları faktöründe yaşamaktadır. İş güvenliği uzmanları çalışma şartlarının meydana getirdiği ortamdan etkilenmekte ve bu durumun dışsal faktörler içinde en önemli önerme olduğu gözlenmektedir. İş güvenliği uzmanlarının dışsal faktörleri genel olarak değerlendirildiğinde içsel faktörle kadar olmasa da memnun seviyesine yakın bir eğilim sergiledikleri söylenebilir.

Tablo-4 İSG Uzmanlarının genel, içsel ve dışsal iş doyum düzeyleri

Önerme Faktörleri		n	Mean	Ss
İçsel İş Doyumu	Faaliyet Yapma (Beni Her Zaman Meşgul Etmesinden)	190	3,29	1,254
	Bağımsızlık (Tek Başıma Çalışma İmkânı Olmasından)	190	3,81	0,991
	Farklılık (Ara sıra değişik şeyler yapabilme imkânı vermesinden)	190	3,94	0,927
	Statü (Toplumda Saygın Bir Kişi Olma Şansını Vermesinden)	190	3,85	0,798
	Ahlak (Vicdanıma Uygun Şeyler Yapabilme Olanağım Olmasından)	190	3,91	0,853
	Güvenlik (Bana sabit bir iş olanağı sağlamasından)	190	3,75	0,877
	Sosyal Hizmet (Başkaları için bir şeyler yapabilme olanağım olmasından)	190	3,86	0,778
	Otorite (Kişilere ne yapacaklarını söyleme şansının olmasından)	190	4,04	0,869
	Yetenekleri Ortaya Koyma (Kendi Yeteneklerimle Bir şeyler Yapabilme Şansının Olmasından)	190	3,94	0,880
	Sorumluluk (Kendi kararlarımı uygulama serbestliğini vermesinden)	190	3,84	0,808
	Yaratıcılık (Kendi yeteneklerimi uygulama şansını vermesinden)	190	3,83	0,774
	Başarı (Yaptığım işten duyduğum başarı hissi)	190	3,68	1,027
	Toplam İçsel İş Doyumu	190	3,81	0,903
Dışsal İş Doyumu	Yönetim Tarzı (Yöneticimin Astlarını İdare Tarzından)	190	3,87	1,043
	Yönetim Kararları (Yöneticimin Karar Vermedeki Yeteneğinden)	190	3,79	0,930
	Yönetim Uygulamaları (İş ile ilgili alınan kararların uygulanmaya konmasından)	190	4,01	0,720
	Ücret (Yaptığım iş karşılığı aldığım ücretten)	190	3,30	1,150
	Kariyer (İş de terfi olanağımın olmasından)	190	3,72	1,055
	Çalışma Koşulları (Çalışma Şartlarından)	190	3,20	1,244
	Çalışanların Karşılıklı Tutumlarından (Çalışma arkadaşlarımla birbirleriyle anlaşmalarından)	190	3,74	0,785
	Takdir Edilme (Yaptığım İş Karşılığında Takdir Edilmemden)	190	3,88	0,821
Toplam Dışsal İş Doyumu		190	3,68	0,968
Genel İş Doyumu		190	3,74	0,935

5.3. İş Güvenliği Uzmanlarının Demografik Özelliklerinin İş Doyumlarına Etkisi

İş güvenliği uzmanlarının demografik özelliklerinin iş doyumları üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak çalışmanın bu aşamasında incelenmiştir.

İş güvenliği uzmanlarının cinsiyet durumlarının iş doyumlarına etkisi için yapılan analizlerin verileri tablo-5’de verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının cinsiyet özelliklerinin iş doyumlarına etkisi için verilere öncelikle Independent T Testi uygulanmış $p < 0,05$ kabul edilebilir düzeyinde değişkenlerden 0,004 Sig. elde edilmiştir. Cinsiyet grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir. Kadın grup ortalaması 3,68 düzeyinde, erkek grup ortalaması ise 3,81 düzeyinde elde edilmiştir. Grup alt faktörleri Mann-

Whitney U testi ile kontrol edilmiş ve $p<0,05$ düzeyinde iki alt faktörde değişkenler arasında farklılık gözlenmiştir. Sig. 0,01 anlam düzeyi ile erkekler kadınlara göre işlerinin tek başına çalışma imkanı vermesinden daha çok tatmin duymakta ve yine Sig. 0,02 anlam düzeyi ile erkekler işlerinin kendi kararlarını uygulama serbestliği vermesi açısından daha fazla doyum yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo-5 İSG Uzmanlarının cinsiyete göre iş doyum düzeyleri

Cinsiyet	N	Mean	Ss
Kadın	77	3,68	0,682
Erkek	113	3,81	0,478

İş güvenliği uzmanlarının medeni durumlarının iş doyumlarına etkisi için yapılan analizlerin verileri Tablo-6'da verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının medeni durum özelliklerinin iş doyumlarına etkisini ölçmek için verilere öncelikle Independent T Testi uygulanmış ve $p<0,05$ kabul edilebilir düzeyinde değişkenlerden 0,031 Sig. Elde edilmiştir. Medeni duruma göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir. Evli grup ortalaması 3,35 düzeyinde, bekar grup ortalaması ise 3,76 düzeyinde elde edilmiştir.

Grup alt faktörleri Mann-Whitney U testi ile kontrol edilmiş ve $p<0,05$ düzeyinde altı alt faktörde değişkenler arasında farklılık gözlenmiştir. Sig. 0,02 anlam düzeyi ile evliler bekarlara göre işlerinin her zaman meşgul etmesinden, yöneticilerin idare tarzından, yöneticinin karar verme yeteneğinden ve sosyal sorumluluk yüklemesinden daha fazla iş tatmini duyduklarını belirtirken, bekarlar ise mesleklerinin sağladığı statü ve kendi kararlarını uygulayabilme fırsatlarından daha fazla iş doyumunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo-6 İSG Uzmanlarının medeni duruma göre iş doyum düzeyleri

Medeni Durum	N	Mean	Ss
Evli	92	3,35	0,645
Bekar	98	3,76	0,497

İş güvenliği uzmanlarının yaş durumlarının iş doyumlarına etkisi için yapılan analizlerin verileri Tablo-7'da verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının yaş durum özelliklerinin iş doyumlarına etkisini ölçmek için verilere öncelikle One Way Anova testi uygulanmış ve $p<0,05$ kabul edilebilir düzeyinde değişkenlerden 0,02 Sig. Elde edilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının yaş durumuna göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılığın hangi gruplar arasında meydana geldiğini tespit etmek için verilere Bonferroni testi uygulanmış ve $p<0,05$ anlam düzeyinde grup değişkenleri arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Verilerden elde edilen sonuçlara göre 18-25 yaş aralığında bulunan iş güvenliği uzmanlarının 40-46 yaş aralığında olanlara göre daha az iş doyumunu hissettikleri, 40-46 yaş arası grupta bulunanların iş doyum oranının en fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-7 İSG Uzmanlarının yaş durumuna göre iş doyum düzeyleri

Yaş Grubu	N	Mean	Ss
18-25	29	3,38	0,920
26-32	78	3,88	0,343
33-39	54	3,76	0,591
40-46	19	3,97	0,425
46+	10	3,50	0,666

İş güvenliği uzmanlarının eğitim durumlarının iş doyumlarına etkisi için yapılan analizlerin verileri Tablo-8’de verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının yaş durum özelliklerinin iş doyumlarına etkisini ölçmek için verilere öncelikle One Way Anova testi uygulanmış ve $p < 0,05$ kabul edilebilir düzeyinde değişkenlerden 0,01 Sig. Elde edilmiştir. Elde edilen verilerden lisans mezunu iş güvenliği uzmanlarının yüksek lisans mezunlarına göre daha fazla iş doyumuna yaşadıkları tespit edilmiştir.

Tablo-8 İSG Uzmanlarının eğitim durumuna göre iş doyum düzeyleri

Eğitim Durumu	N	Mean	Ss
Lisans	92	3,763	0,041
Yüksek Lisans	98	3,261	0,070

İş güvenliği uzmanlarının çalışma kıdemi süresinin iş doyumlarına etkisi için yapılan analizlerin verileri Tablo-9’da verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının çalışma kıdemi durumlarının özellerinin iş doyumuna etkisini ölçmek için verilere One Way Anova testi uygulanmış ve $p < 0,05$ kabul edilebilir düzeyinde değişkenlerden istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Elde edilen farklılıkların alt faktörlerini tespit etmek için verilere Bonferroni testi uygulanmış ve farklı gruplar elde edilmiştir. 16 ve üstü yıl çalışma kıdemine sahip iş güvenliği uzmanlarının en yüksek düzeyde iş doyumuna sahip oldukları, 16 ve üstü yıl kıdeme sahip olanların 1-5 yıl kıdeme sahip olanlardan 0,83 mean farklılığı ile en üst düzeyde farklılık gösteren grup olduğu verisi elde edilmiştir. 1-5 yıl çalışma kıdemine sahip iş güvenliği uzmanları en düşük düzeyde iş doyumuna sahip grup olarak tespit edilmiştir.

Tablo-9 İSG Uzmanlarının çalışma kıdemi sürelerine göre iş doyum düzeyleri

Çalışma Süresi	N	Mean	Ss
1-5 yıl	148	3,71	0,557
6-10 yıl	17	3,75	0,254
11-15 yıl	13	3,82	0,886
16 ve üstü yıl	12	4,36	0,270

İş güvenliği uzmanlarının belge düzeylerinin iş doyumlarına etkisi için yapılan

analizlerin verileri Tablo-11’da verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının belge düzey durumlarının iş doyumuna etkisini ölçmek için verilere One Way Anova testi uygulanmış ve $p<0,05$ kabul edilebilir düzeyinde değişkenlerden istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Elde edilen farklılıkların alt faktörlerini tespit etmek için verilere Bonferroni testi uygulanmış ve farklı gruplar elde edilmiştir.

Elde edilen verilere göre B sınıfı iş güvenliği belgesine sahip iş güvenliği uzmanlarının A ve C sınıfı iş güvenliği uzmanlarına göre daha yüksek düzeyde iş doyumunu yaşadıkları tespit edilirken, A sınıfı belge düzeyine sahip iş güvenliği uzmanlarının en düşük düzeyde iş doyumunu yaşadıkları gözlenmiştir.

Tablo-11 İSG Uzmanlarının belge düzeyi durumuna göre iş doyum düzeyleri

Belge Düzeyi	N	Mean	Ss
A Sınıfı	39	3,54	0,902
B Sınıfı	72	3,84	,0433
C Sınıfı	79	3,79	0,442

İş güvenliği uzmanlarının mesleklerinin kendi idealleri olması durumunun iş doyumlarına etkisi için yapılan analizlerin verileri Tablo-12’da verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının belge düzey durumlarının iş doyumuna etkisini ölçmek için verilere Independent T Testi testi uygulanmış ve $p<0,05$ kabul edilebilir düzeyinde değişkenlerden istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. İş güvenliği mesleğinin kendi ideal mesleği olduğu düşünen iş güvenliği uzmanlarının iş doyumları mesleğin ideal mesleği olmadığını düşünenlere göre daha fazla iş doyumunu yaşadıkları verilerden elde edilmiştir.

Tablo-12 İSG Uzmanlarının mesleki ideallik durumuna göre iş doyum düzeyleri

Durum	N	Mean	Ss
Evet İdealim	152	3,90	0,39
Hayır İdealim Değil	38	3,18	0,77

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüz çalışma koşulları içerisinde iş sağlığı ve güvenliğinin önemi gittikçe artmıştır. İş sağlığı ve güvenliğinin tam olarak uygulanmaması sonucu meydana gelen olumsuz etkiler neticesinde hem çalışanlar hem de işletmeler etkilendiği gibi toplumda bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. İş sağlığı ve güvenliğinin geniş açıdan ortaya çıkardığı bu durum iş güvenliği uzmanlarının da çalışma ortamında etkinliğini ve önemini arttırmıştır. İş güvenliği uzmanlarının en etkin şekilde çalışması için iş doyum düzeylerinin yüksek seviyede tutulması önem arz etmektedir. İşletmelerin yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri ve küresel koşullar içerisinde rekabetlerine devam edebilmeleri için iş güvenliği uzmanlarının iş doyum seviyelerin yüksek olması gereklilik şekline gelmiştir. İş doyum seviyesi düşük olan çalışanlarda çalışma ortamı için olumsuz durumlar ortaya çıkabilmekte ve bu durum işlerin ilerlemesini ve yerine getirilmesini etkilemektedir.

İş doyumunun meydana getirdiği etkiler çalışan, işletme ve toplumsal açıdan önem taşımaktadır. Çalışan bireyin yaptığı işle ilgili içsel ve dışsal faktörlere bağlı olarak mutlu olması çalışanın iş doyumunu ile birlikte motivasyonunu ve kariyer gelişimini etkilemekte, bu durum ile birlikte işletme içinde çalışan bireylerin performanslarının artması ile birlikte işletmenin hedeflerine daha iyi bir şekilde ulaşması sonucu meydana getirmektedir.

İş güvenliği uzmanlarının iş doyum düzeylerinin tespit edilebilmesi için yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde;

- İş güvenliği uzmanlarının genel iş doyum durumu yapılan alan araştırması sonucu yükseğe yakın bir seviyede "memnun" düzeyinde elde edilmiştir. İçsel iş doyum düzeyi dışsal iş doyum düzeyine göre daha yüksek seviyede elde edilmiştir. İş güvenliği uzmanlığı uygulamaya başlanan yasal düzenleme ile birlikte işletmeler için zorunlu bir hale gelmiş, meslek olarak yeni şekillenmeye başlayan bir sektör olması ile birlikte işletmeler açısından artan önemin iş güvenliği uzmanı olarak çalışanların yüksek düzeyde iş doyumunu yaşamalarında önemli bir etken olmuştur.
- İş güvenliği uzmanların içsel faktörler içerisinde en yüksek düzeyde diğer çalışanlara karşı otorite kurmaktan ve yeteneklerini kullanarak değişiklikler yapabilmekten hoşnut olduklarını ifade etmişleridir. Dışsal faktörler içerisinde ise en çok yönetimin uygulamalarından ve takdir edilmekten hoşnut olduklarını ifade etmişlerdir. İş güvenliği uzmanlarının tabi oldukları yasal mevzuat ve bu mevzuat çerçevesinde sahip oldukları yaptırım gücü bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etkindir.
- İş güvenliği uzmanlarının içsel faktörler içerisinde en az hoşnut oldukları durum iş yoğunluğunun meydana getirdiği etki olurken dışsal faktörler içerisinde ise çalışma koşullarının olumsuz durumları ve yaptıkları iş karşılığı almış oldukları ücret olmuştur.
- İş güvenliği uzmanlarının iş doyum düzeyleri demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Cinsiyet bakımından erkek çalışanların iş doyum düzeyleri daha yüksek düzeyde tespit edilirken, medeni durum açısından ise bekar iş güvenliği uzmanları daha yüksek seviyede iş doyumunu yaşamaktadır.
- Genç iş güvenliği uzmanlarının iş doyum düzeyleri yaş bakımından yüksek grupta olanlara göre daha düşük düzeyde meydana gelmiştir. Bu durum çalışma kıdemine de yansımış olup kıdem süresi olarak daha düşük düzeyde olanların iş doyum seviyeleri daha düşük düzeyde meydana gelirken çalışma kıdemi yüksek olanların daha yüksek seviyede meydana gelmiştir.
- İş güvenliği uzmanlarının lisans eğitim seviyesinde meydana gelen iş doyumunu yüksek lisansa göre daha yüksek düzeyde meydana gelirken, belge sınıfı olarak B sınıfı iş güvenliği uzmanları en yüksek düzeyde iş doyumuna sahip olduğu tespit edilmiştir.

İş doyumunun çalışma ilişkileri içerisindeki önemi ve etkisi ön plana çıkarıldığında sadece çalışana olan etkisi değil aynı zamanda işletme ve toplumsal yaşama etkisi de düşünülmelidir. İş güvenliği uzmanlarının genel olarak iş doyum düzeylerinin yüksek olması çalışma ilişkileri açısından önemli bir durumdur.

Yasal mevzuat içerisinde şekillenerek zorunluluk şekline gelen iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları açısından en önemli etken unsur iş güvenliği uzmanlarıdır. İş güvenliği uzmanlarının iş doyum düzeylerinin daha yüksek seviyelere çıkarılması bir hedef şekline getirilmelidir. Özellikle doyum düzeyi düşük olan yüksek çalışma temposu, ücret ve çalışma koşulları faktörlerinde yapılacak iyileştirmelerin iş güvenliği uzmanlarının iş doyum düzeylerini daha yüksek seviyeye çıkaracaktır. Sürdürülebilir kalkınma ve iktisadi büyüme için işletmelerin güçlü olması gerekmektedir Güçlü bir işletme iş güvenliği ve sağlığı açısından en üst düzeyde uygulamalar yapan ve yasal yükümlülüklerini yerine getiren işletmedir. İş güvenliği uzmanları işletmeler açısından önemlidir ve işletmelerin güven içerisinde büyüye bilmesi için iş güvenliği uzmanlarının yüksek düzeyde iş doyumunu yaşaması ile paralellik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete: 28512, 29.12.2012

Alper Yusuf (1992) “Bazı Ülkelerde İşçi Sağlığı-İş Güvenliği Uygulamaları ve Türkiye’deki Uygulama ile Karşılaştırılması”, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3662

Arıcı Kadir (1999) “İş Sağlığı ve Güvenliği Dersleri”, Tes-İş Yayınları, Ankara

Aşık N. A. (2010) “Çalışanların İş Doyumunu Etkileyen Bireysel ve Örgütsel Faktörler ile Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme”, Türk İdare Dergisi, Sayı 467, Sf. 31-52-

Baş T. ve Ardıç K. (2002) “Yüksek Öğretimde İş Tatmini ve Tatminsizliği”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 17, Sf. 72-85

Baş, T. (2008) “Anket”, 5.Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi

Bilir Nazmi ve Yıldız N. Ali (2013) “İş Sağlığı ve Güvenliği”, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara

Brief, A. P. (1998). Attitudes in and around organizations. Thousands O.: Sage P.

Chen Ling Hsiu (2008) “Job Satisfaction Among Information System Personnel”. Computer in Human Behavior.24, 105-118.

Cribbin J. J. (1972) “Effective Managerial Leadership”, American Management Association, New York

Çetinkanat C. (2000) “Örgütlerde Güdüleme ve İş Doyumu”, Anı Yayıncılık, Ankara

Davis, K. (1988) “İşletmede İnsan Davranışı ve Örgütsel Davranış, Çev. Kemal Tosun İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını: İstanbul.

Ekmekçi Ömer (2012) “İş Sağlığı ve Güvenliği”, 7. Bölüm, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Erdoğan İ. (1996) “İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış”, İşletme Fakültesi Yayını No : 266

Gerek N. (2008) “İş Sağlığı ve Güvenliği”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Güngör T. (1994) “BAĞ-KUR Kanunu Açısından İş Kazası Kavramı ve Hukuki

Sorunları”, Kamu-İş Sendikası İş Hukuku ve İçtihat Dergisi, Cilt: 3, Temmuz, sf.: 113-129

Güvercinci M. (2005) “İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunda Yeni Dönem”, İşveren Dergisi, Cilt:43, Say:9, Haziran, syf:28-33

İncir, Gülten (1990)” Çalışanların İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma”, MPM Yayınları:401

Kabakçı Mahmut (2009) “Avrupa Birliği İş Hukukunda İşverenin İSG ile İlgili Temel Yükümlülükleri ve Türk Mevzuatına Uyumu”, Beta Yayınları, İstanbul

Kahn, L.Robert (1973), ”The Work Module: A Tonic for Lunchpail Lassitude”,Psychology Today, February

Keskin H. (2005) “Güçlendirmeye İş Tatmini, İş Stresi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Çalışması”, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Eğitim Bülteni, Sayı 10

Kılınç, Tanıl (2005) “Çatışma İçinde Davranış Psikolojisi”, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi, İstanbul

Kılıks İlknur (2016) “İş sağlığı ve Güvenliği”, Dora Yayınları, Bursa

Kömürcüoğlu, Hüseyin, (2003), “Belirsizlik Ortamında İş Tatmini ve İşe Bağlılık”, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, İstanbul

Lam, S. S. K. (1995) “Quality Management and Job Satisfaction: An Empirical Study”, International Journal Of Quality and Reliability Management, c.12, SS.4, ss. 72-78

Lawler E. E. (1994) “Motivation in work organizations”, 1st ed. San Francisco: Jossey-Bass Publishers

Miner J.B. (1992) “Industrial Organizational Psychology”, Mc Graw Hill Company, New York

Morgenstern, Julia (2004) “İş Hayatında Verimlilik ve Tatmin:” İki Bir Arada” Birinci Basım. Çeviren: Özlem Tüzel Akal. Optimist Yayınları.

Oksay, Aygen, (2005) “Örgütsel Yapının ve Örgüt Kültürünün Sağlık Çalışanının İş Tatmini Üzerindeki Etkileri”, 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 12-14 Mayıs

Oral İlhan (2012) “İş Sağlığı ve Güvenliği”, 3. Bölüm, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Testa M. R. (1999) ‘‘Satisfaction with organizational vision, job satisfaction and service efforts: an empirical investigation. Leadership & Organization, 20, 3-155

Toker, B. (2007). Demografik değişkenlerin iş tatminine etkileri: İzmir’deki beş ve dört yıldızlı otellere yönelik bir uygulama. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 8 (1), 92-107.

Tokol Aysen ve Alper Yusuf (2017) ‘‘Sosyal Politika’’, Dora Yayıncılık, Bursa

Yıldırım, S. (1995). ‘‘Yöneticilerin Algıladıkları İş Tatmini’’, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 50, No:1–2, Ocak-Haziran

Weiss, H. M. (2002) ‘‘Deconstructing job satisfaction separating evaluations, beliefs and affective experiences. Human Resource Management Review, 12173–194

Weiss, D.J., Dawis, R.V., England, G.W. and Lofquist, L.H. (1967) ‘‘Manual for the Minnesota satisfaction questionnaire’’, Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation, XXII, University of Minnesota

Wanous P. J. Lawywe E. E. (1972), ‘‘Measurement and Meaning of Job Saticfastion’’ Journal of Applied Psychology, April

https://www.ilo.org/legacy/english/osh/en/story_html5.html, Erişim Tarihi: 18.09.2017

<https://www.ilo.org/global/topics/safety-healthatwor/langen/index.htm>, Erişim Tarihi:21.09.2017

<https://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik>, Erişim Tarihi: 22.09.2017

SATIŞ SONRASI HİZMETLERDE MÜŞTERİ SADAKATİNİN ÖNCÜLLERİ: MERCEDES'ın OTOMOBİL MARKASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çağatan TAŞKIN^{2*} & Şeref GÖNÜLLER^{3**}

Öz

Günümüz dünyasının yoğun rekabet ortamında satış sonrası hizmetler tüketicilerin satın alma kararını etkileyen önemli bir faktördür. Bunun yanında rekabetin yoğunluğundan dolayı işletmelerin fiziksel mal satışından elde ettikleri karlar azalmakta, bu durum da işletmelerin satış sonrası hizmetleri sadece bir destek mekanizması değil, önemli bir kar merkezi olarak da görmelerine sebep olmaktadır. Günümüzde, birçok sektörde işletmelerin satış sonrası hizmetlerden elde ettikleri gelirler, satıştan elde ettikleri gelirlerin oldukça üzerindedir.

Satış sonrası hizmetlerin işletmeler için bu kadar önemli hale gelmesiyle birlikte satış sonrası hizmetlerdeki sadakat süreci de önem kazanmıştır. Bu makalenin amacı da satış sonrası hizmetlerde müşteri sadakati ve öncülleri arasındaki ilişkileri incelemek ve elde edilen sonuçlara göre pazarlama strateji önerilerinde bulunmaktadır. Müşteri sadakati ve öncülleri arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modelleme ile test edilmiştir. Araştırmanın yapılacağı sektör olarak otomotivin seçilmesinin temel sebebi, otomotiv sektöründe satış sonrası hizmetlerden elde edilen karın satış karlarının oldukça üzerinde olması ve otomotiv sektörünün Türkiye'nin lokomotif sektörü olmasıdır.

Elde edilen araştırma bulgularına göre, müşteri sadakati öncüllerinden güvenilirlik ve algılanan değer öncüllerinin müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca değiştirme maliyeti ve müşteri memnuniyeti öncüllerinin müşteri sadakati üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın bir diğer bulgusu ise müşteri memnuniyetinin tek başına müşteri sadakati yaratmak için yeterli olmadığıdır. İşletmeler müşterilerine bazı değiştirme maliyetleri yaratarak, onları sadık hale getirmeye çalışmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Satış Sonrası Hizmetler, Mercedes, Müşteri Sadakati, Bursa.

ANTECEDENTS OF CUSTOMER LOYALTYIN AFTER SALES SERVICES: A RESEARCH STUDY ON MERCEDES AUTOMOBILE BRAND

Abstract

After sales services is an important factor which influences customers' buying decision in the world's competitive environment. In addition, since competition is severe, profits earned from the sales of physical goods get lower. Because of that, companies have begun to see after sales services as an important profit center, not only a supportive business unit. Nowadays, the profits earned from after sales service are higher than sales of physical goods in most industries.

While after sales service became so important for the companies, customer loyalty process has gained importance in after sales services. The aim of this paper is to explore

1* Mercedes marka isminin makalede kullanılması için firmadan yazılı izin alınmıştır.

2* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ctaskin@uludag.edu.tr

3** Dr., Mengerler Bursa Genel Müdür Yardımcısı, seref.gonuller@avm.com.tr

the relationships among the antecedents of customer loyalty and customer loyalty in after-sales service, and to propose marketing strategies according to the findings. Relations among customer loyalty and its antecedents are tested with structural equation modelling. Automotive industry is selected as the research area, because firstly automotive industry has earned its profit from after-sales service more than sales of cars, and secondly automotive industry is the leading industry in Turkey.

According to the research findings, reliability and perceived value antecedents were found to have positive influences on customer satisfaction. In addition, it was found that switching cost and customer satisfaction antecedents had positive influences on customer loyalty. Another result of this research is that customer satisfaction is not adequate only to create customer loyalty. Companies should create switching costs to keep their customers loyal.

Keywords: After Sales Services, Mercedes, Customer Loyalty, Bursa.

1. GİRİŞ

Günümüzde artan rekabet neticesinde fiziksel malların satışlarından elde edilen gelirler oldukça azalmaktadır. Satış sonrası hizmetler bütün sektörlerde gelir, karlılık ve rekabet avantajı için birincil kaynak olarak görülmektedir⁴. Özellikle, otomotiv sektöründe satış sonrası hizmetler bölümü, otomotiv bayileri için oldukça kritik bir öneme sahiptir. Özellikle satış karlarının çok düştüğü son yıllarda, bayi yöneticilerinin de satış sonrası hizmetlere olan ilgisi artmaya başlamıştır. Yapılan bir araştırmada bayi cirolarının %54'ünün araç satışından, % 24'ünün satış sonrası hizmetlerden, %22'sinin de diğer faaliyetlerden geldiği; karlılığın ise %12'sinin araç satışından, %54'ünün satış sonrası hizmetlerden, %34'ünün de diğer faaliyetlerden kaynaklandığı ifade edilmektedir⁵. Günümüzde otomotiv bayilerinin yaşamını karlı bir şekilde devam ettirebilmesinin yolu satış sonrası hizmetlerden elde edilen gelirin artırılmasından geçmektedir.

Bu araştırmanın amacı da, otomotiv sektörü satış sonrası hizmetler alanında faaliyet gösteren, Mercedes otomobil markası için müşteri sadakati ve boyutlarının ilişkisini “yapısal eşitlik modelleme” ile test etmek ve elde edilen sonuçlara göre strateji önerilerinde bulunmaktır. Satış sonrası hizmetler konusu otomotiv sektöründe önemli bir yer tutmasına karşılık ilgili yazında yeterince ilgi görmemiştir. Araştırmacıların ulaşabildiği kaynaklar çerçevesinde, yerli yazında otomotiv sektöründe satış sonrası hizmetlerde lüks otomobil markaları için müşteri sadakatinin öncüllerini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle ilgili yerli literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. MÜŞTERİ SADAKATI VE ÖNEMİ

Teknolojik gelişmelerin çok hızlı yaşandığı, küreselleşmenin her sektörü etkilediği ve dolayısıyla rekabetin arttığı iş hayatında işletmelerin müşteri sadakatine verdikleri önem de giderek artmaktadır. Sadık müşteriler oluşturarak rekabetten ya da rekabetin

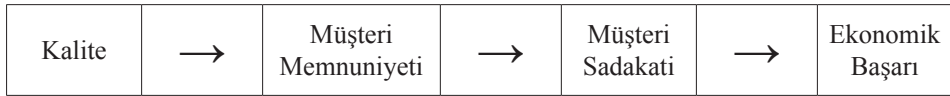
4 Shahnoush S. Fard ve Seyed M. Hosseini, “Performance Measurement of the After-Sales Service Network: Evidence from the Automotive Industry”, Management Science Letters, No. 2, 2015, s. 927.

5 Automotive After Sales 2015, http://www.adlittle.com/tadreports/Automotive_after_ales_2015_01.pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2016).

yıkıcı etkisinden kaçmaya çalışan işletmeler, müşterilerini memnun etmenin yeterli olmadığını görmekte, her geçen gün farklı sadakat programları geliştirmektedirler. Müşteri sadakatının literatürde çeşitli tanımları mevcuttur. Örneğin, müşteri sadakati bir müşterinin bir firmadan yeniden satın alma yatkınlığını gösterir⁶. Bir başka ifade ile müşteri sadakati, müşteriye aynı firmadan tekrar satın alma eğilimi sergiletip, müşteriye diğer markaları denemekten alıkoyan durumdur⁷. Bir başka tanıma göre ise müşteri sadakati, müşterinin tüm rekabetçi etkilere ne ölçüde direndiği ve işletmenin ürün ve hizmetlerini kullanmakta ne kadar kararlılık gösterdiğidir⁸.

Müşteri sadakatının başlıca boyutları fiyat duyarsızlığı, tekrar satın alma ve işletmeyi tavsiye etme eğilimidir⁹. Müşterilerin fiyat hassasiyetlerinin düşmesi, yeni müşteri kazanmak için yapılan giderlerin düşmesi ve organizasyonun karlılığın artması müşteri sadakatının işletmelere kazandırdığı yararlardan bazılarıdır. Dolayısıyla müşteri sadakati işletmelerin geleceğini garanti almasına olanak sağlayan, gelecekteki nakit akışını ve karlılığı doğrudan etkileyen; müşterilerin fiyat hassasiyetini düşürerek karlılığı arttıran, rekabet ortamında müşterinin rakip işletmelerin promosyon faaliyetlerine karşı direncini geliştiren, müşterinin aynı firmadan satın almaya devam etmesini sağlayan bir süreç olarak tanımlanabilir¹⁰.

Günümüzdeki yoğun rekabet ortamı işletmelerin müşterilerine daha fazla odaklanmasına neden olmuş, diğer bir deyişle işletmelerin müşteri odaklı yapılara dönüşmesini sağlamıştır. Sadık müşteri işletmenin geleceğini garanti altına almakta ve böylece işletmenin geleceğe güvenle bakmasını sağlamaktadır. Şekil 1’de görüldüğü üzere işletmenin ekonomik başarısının öncüsü müşteri sadakatidir. Aldığı ürün veya hizmetin kalitesinin beklediği kalitede çıkması müşteri memnuniyetini yaratmaktadır. Memnun edilmiş müşterinin sadık müşteri haline gelme ihtimali, memnun olmayan müşteriye göre çok daha fazladır. Ancak her memnun müşterinin sadık müşteri olmayacağı gerçeği de atlanmamalıdır. Sadık olan müşteri de işletmeden tekrar satın alacak ve işletmenin ekonomik başarısına katkı sağlayacaktır¹¹.

Şekil 1 İşletmenin Başarı Zinciri

Kaynak: Türkyılmaz, Özkan, 2005, s. 73

6 Paul Valentin Ngobo, “Decreasing Returns in Customer Loyalty: Does It Really Matter to Delight the Customers?”, *Advances in Consumer Research*, No. 26, 1999, s. 469.

7 Alan S. Dick ve Basu Kunal, “Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework”, *Journal of Academy of Marketing Science*, Vol. 22, No. 2, 1994, s. 100.

8 Müberra Yurdakul, “İlişkisel Pazarlama Anlayışında Müşteri Sadakati Olgusunun Ayrıntılı Bir Şekilde Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 17, 2007, s. 274.

9 Wen-Tai Lai ve Ching-Fu Chen, “Behavioral Intentions of Public Transit Passengers – The Roles of Service Quality, Perceived Value, Satisfaction and Involvement”, *Transport Policy*, No. 18, 2011, s. 318.

10 Jennifer Rowley, “The Four Cs of Customer Loyalty”, *Marketing Intelligence and Planning*, Vol. 23, No. 6, 2005, s. 574.

11 Ali Türkyılmaz ve Coşkun Özkan, “Ulusal Müşteri Memnuniyeti İndeksleri”, *KalDer Forum*, Vol. 16, 2005, s. 73.

Müşteri sadakatı ile işletmenin değeri arasında pozitif bir ilişki vardır. Bir işletmenin değerini belirleyen dört belirleyici faktör vardır. Bunlar; nakit akışının ivmelenmesi, nakit artışındaki artış, nakit akışına bağlı risklerin azalması ve işin sağladığı diğer değerler olarak tanımlanır. Nakit akışının ivmelenmesi tüketicilerin pazarlama faaliyetlerine ne kadar hızla cevap verdiğiyle ilgilidir. Sadık bir müşteriyi ikna edip, harekete geçirmek daha kolaydır. Ayrıca sadık müşterilerin işletmeden çapraz satın alma yaparak, daha fazla mal ya da hizmet satın alacak olması, nakit akışındaki ivmelenmeye pozitif etki edecektir. Nakit artışındaki artış ile müşteri sadakatı arasında da sıkı bir bağ vardır. Sadık müşteri daha fazla alım yapacağı için gelirlerde pozitif bir etki bırakacak, ayrıca tekrarlanan satışlardan dolayı satış ve pazarlama faaliyetlerinin marjinal maliyeti düşecektir. Ayrıca sadık müşterilerin ağızdan ağıza pazarlama yoluyla diğer kişileri de etkilemesi müşteri portföyünü genişletecek, böylece işletmenin gelirleri artacaktır. Sonuç olarak gelirlerdeki artış ve giderlerdeki düşüş, nakit akışının artışına sebep olacaktır. Ayrıca sadık müşterilerin

gelecekte tekrar satın alacak olmaları sebebiyle nakit akışının gelecekteki riskleri ortadan kalkacaktır. Nakit akışındaki dalgalanmanın azalması, işletmenin sermaye maliyetini de düşürecektir¹².

Ayrıca yapılan araştırmalarda memnun olmayan müşterilerin başlıca iki davranışta bulundukları gözlemlenmiştir. Bu davranışlardan biri sessiz sedasız işletmeyi terk etmek ve tekrar satın almamaktır. Memnuniyetsiz müşterilerin diğer bir davranış şekli ise memnuniyetsizliklerine neden olan şeyleri işletmeye şikâyet olarak sunmaları ve çözüm beklemeleridir¹³. Çoğu zaman işletmeler memnuniyetsiz müşterilerin sessizce ayrılmasının farkına varmamakta ve böylece müşteri kayıp oranı artmaktadır. Ancak işletmeye bağlı olan sadık müşterilerin, hizmet kalitesinin artması için işletmeye öneriler sundukları ve bir problem ile karşılaştıklarında işletme yöneticilerine sıkıntılarını direkt olarak ilettikleri tespit edilmiştir¹⁴. Sadık müşteri oranı yüksek olan şirketler bu yüzden müşteri kayıplarını en aza indirebilecek, en azından müşterinin işletmeyi terk etmesine neden olabilecek sıkıntıları öğreneceklerinden önlem alma fırsatı yakalayacaklardır. Yapılan bir araştırmada müşteri kayıp oranının %5 azaltılması durumunda otomobil servis hizmeti veren işletmelerin %30, banka şubelerinin %85 oranında müşteri değerini artırdıkları tespit edilmiştir¹⁵.

Araştırmacıların ulaşabildiği kadarıyla daha önce otomotiv sektörü satış sonrası hizmetler alanında lüks otomobil markaları için Türkiye’de bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma otomotiv sektöründe sadakat için önemli olan boyutların belirlenmesi ve daha önce bir ölçekte bir arada kullanılmamış olan güvenilirlik, değiştirme maliyeti, algılanan değer, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatı boyutlarını kullanması açısından

12 Claes Fornell v.d., “Customer Satisfaction and Stock Prices: High Return, Low Risk”, Journal of Marketing, Vol. 70, 2006, s. 5.

13 Ko de Ruyter, Martin Wetzels ve Josee Bloemer, “On The Relationship Between Perceived Service Quality, Service Quality, Service Loyalty and Switching Costs”, International Journal of Service Industry Management, Vol. 9, No. 5, 1998, s. 437.

14 Liliana L.Bove, Simon J. Pervan ve Sharon E. Beatty, “Service Worker Role in Encouraging Customer Organizational Citizenship Behaviors”, Journal of Business Research, No. 62, 2009, s. 699.

15 Frederick Reicheld ve W. Earl Sasser, “Zero Defections: Quality Comes to Services”, Harvard Business Review, Vol. 68, No.5, 1990, s. 108.

literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır.

3. MERCEDES OTOMOBİL MARKASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, otomotiv sektörü satış sonrası hizmetler alanında faaliyet gösteren Mercedes markası için müşteri sadakati ve boyutlarının ilişkisini “yapısal eşitlik modelleme” ile test etmek ve elde edilen sonuçlara göre strateji önerilerinde bulunmaktadır. Araştırma alanı olarak otomotiv satış sonrası hizmetler sektörünün seçilmesinin nedenlerinden biri gerek yerli gerekse yabancı literatürde bu konuda çalışmaların az sayıda olmasıdır. Otomotiv sektörünün Türkiye ekonomisi içinde güçlü olan ve gittikçe güçlenen konumu da araştırmanın otomotiv sektöründe yapılmasına zemin hazırlamıştır. Buna ek olarak otomotiv bayilerinin araç satış karlılıklarının gittikçe düşmesi ve tüm dünyada olduğu gibi satış sonrası hizmetlerin bu bayiler için en önemli kar merkezi haline gelmesi, bu araştırmanın otomotiv sektörü satış sonrası hizmetlerde yapılması kararına etkisi olmuştur.

3.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklem Büyüklüğü

Araştırma bir Mercedes-Benz bayisi olan Mengerler Bursa’nın servis müşterileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Bursa ilinde kayıtlı Mercedes Benz marka otomobil sahipleri oluşturmaktadır¹⁶. Mengerler Bursa yöneticileriyle yapılan görüşmelerde servise gelen araçların %98’lik bölümünü 10 yaş ve altındaki araçların oluşturduğu bilgisi alınmıştır. Dolayısıyla araştırmanın evrenini Bursa ilinde kayıtlı 10 yaşına kadar olan Mercedes Benz marka otomobil sahipleri oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre son 10 yılda Bursa ilinde trafiğe kaydedilen Mercedes marka araç sayısı 4.768’dir.

Örneklem büyüklüğü hesaplamasında kullanılan pek çok formül bulunmaktadır. Gegez (2007) çalışmasında %5 hata payıyla 5.000 adetlik anakütle için 384 adet örnek hacminin yeterli olduğu belirtilmiştir¹⁷.

3.3 Kullanılan Ölçek İle İlgili Literatür Taraması

Bu kısımda otomobil satış sonrası hizmetler sektöründe müşteri sadakatini oluşturan öncüllerin araştırılması için gerekli olan ölçeğin oluşturulma aşamaları yer almaktadır. Bunun için öncelikle literatürde müşteri sadakatinin en önemli öncülü olan müşteri memnuniyeti ölçekleri araştırılmıştır.

Dünyada birçok ülkede müşteri memnuniyetinin ölçülmesi amacıyla çeşitli ölçüm araçlarının geliştirildiği görülmektedir. Bu ölçüm araçlarından bazıları; 1989’da İsveç Müşteri Memnuniyet Barometresi (Swedish Customer Satisfaction Barometer-SCSB), 1992’de Alman Müşteri Barometresi (Deutsche Kunden Barometer-DK), 1994’te

16 www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 12.03.2016).

17 A. Ercan Gegez, Pazarlama Araştırmaları, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2007), s. 261.

Amerikan Müşteri Memnuniyeti Endeksi (American Customer Satisfaction Index-ACSI), 1996'da Norveç Müşteri Memnuniyeti Barometresi (Norwegian Barometer of Customer Satisfaction-NCSB), 1998'de İsviçre Müşteri Memnuniyeti Endeksi (Swiss Index of Customer Satisfaction-SWICS), 1998'de Hong Kong Tüketici Memnuniyeti Endeksi (Hong Kong Consumer Satisfaction Index-HKCSI), 1999'da Malezya Müşteri Memnuniyeti Endeksi (Malaysian Customer Satisfaction Index-MCSI) ve 1999'da Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksidir (European Customer Satisfaction Index-ECSI). Martensen ve diğerleri, Aydın ve Özer, Chitty ve diğerleri, Mutua ve diğerleri, Bayraktar ve diğerleri, Grigaliunaite ve Pileliene ve diğer birçok yazarın müşteri memnuniyeti ölçüm araçları arasından üç tane ölçüm aracından çokça söz ettiği görülmüştür¹⁸.

Bunlardan birincisi 1989 yılında geliştirilmiş İsveç Müşteri Memnuniyet Barometresidir (Swedish Customer Satisfaction Barometer-SCSB)¹⁹. İlk sistematik ulusal müşteri memnuniyeti olan SSCB 1989 yılında İsveç'te kurulmuş ve İsveç'in 32 büyük sanayi kolundaki 132 firmaya uygulamıştır. İsveç Müşteri Memnuniyeti Endeksi'nde sadakati oluşturan faktörler olarak müşteri memnuniyeti ve müşteri şikâyetleri belirtilebilir. Müşteri memnuniyetini etkileyen faktörler ise algılanan değer ve müşteri beklentileri olarak belirtilmektedir²⁰.

İkinci endeks olarak ise 1994 yılından itibaren Amerikan vatandaşlarına yönelik olan, hizmet ve ürün kalitesi hakkında müşterinin değerlendirmelerini alarak müşteri memnuniyetini ölçen Amerikan Müşteri Memnuniyeti Endeksi kullanılmaya başlanmıştır²¹. Müşteri memnuniyetini etkileyen faktörler algılanan kalite, algılanan değer ve müşteri beklentileridir. Müşteri memnuniyetinin negatif olması durumunda müşteri şikâyetleri artacak, müşteri memnuniyetinin pozitif olması durumunda da zamanla müşteri sadakati oluşacaktır. Ancak şikâyet yönetimini iyi uygulayan işletmelerin müşteri şikâyetlerini iyi inceleyip, çözüme kavuşturduklarında tekrardan müşteri sadakati yaratabilecekleri modelde gösterilmektedir²². Amerikan Müşteri Memnuniyeti Endeksi'ni İsveç Müşteri Memnuniyeti Endeksinden temel farkı algılanan kalitenin endekse dâhil edilmesidir.

Amerikan Müşteri Memnuniyeti Endeksine göre müşterinin beklentilerini karşılanması ve müşterinin algıladığı kalite direk olarak müşteri memnuniyetine etki edebileceği gibi, müşterinin algıladığı değeri de etkileyerek dolaylı olarak müşteri

18 Anne Martensen, Lars Gronholdt ve Kai Kristensen, "The drivers of customer satisfaction and loyalty: cross-industry findings from Denmark", Total Quality Management, Vol. 11, No. 4,5,6, 2000, s. 544; Serkan Aydın ve Gökhan Özer, "National customer satisfaction indices: an implementation in the Turkish mobile telephone market", Marketing Intelligence & Planning, Vol. 23, No. 5, 2005, s. 487; Bill Chitty, Steven Ward ve Christina Chua, "An Application of the ECSI Model as a Predictor of Satisfaction and Loyalty for Backpacker Hostels", Marketing Intelligence & Planning, Vol. 25, No. 6, 2007, s. 564; John Mutua v.d., "Consumer Satisfaction in the Energy Sector in Kenya", Energy Policy, 48, 2012, s. 702-710; Erkan Bayraktar v.d., "Measuring the efficiency of customer satisfaction and loyalty for mobile phone brands with DEA", Expert Systems with Applications, No. 39, 2012, s. 100.

19 Aydın, Özer, a.g.m., s. 487.

20 Michael D. Johnson v.d., "The Evolution and Future of National Customer Satisfaction Index Models", Journal of Economic Psychology, No. 22, 2001, s. 221.

21 Biljana Angelova ve Jusuf Zekiri, "Measuring Customer Satisfaction with Service Quality Using American Customer Satisfaction Model (ACSI Model)", International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Vol. 1, No. 3, 2011, s. 241.

22 Fornell v.d., s. 8.

memnuniyetine etki edecektir. Algılanan kalitenin artırılmasının müşteri memnuniyetine pozitif etkisinin olması yanında işletme için başka faydaları da vardır. Bu faydalara örnek olarak işletmenin kalite standartlarını yükselterek garanti maliyetlerini düşürmesi, şikâyetler azaldığı için şikâyet çözmeye ayırdığı vaktin azalması, özellikle hizmet sektöründe iş tekrarının azaltılarak üretkenliğin artırılması gösterilebilir²³.

Adından en çok söz edilen üçüncü endeks ise Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksi'dir. Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksi'nin diğer modellerden farkı imaj faktörünün modele eklenmesi, ürün ve hizmet kalitesinin farklı değişkenler ile ölçülmesi ve endekste müşteri şikâyetlerine yer verilmemesidir. Avrupa Tüketici Memnuniyeti Endeksi 7 faktör grubundan oluşmaktadır. Bu faktörler kurumsal imaj, müşteri beklentileri, algılanan hizmet kalitesi, algılanan ürün kalitesi, algılanan değer, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatidir. Müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatı, geri kalan 5 faktörden etkilenen faktörlerdir²⁴.

Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksi'nde de görüleceği üzere bileşenler tamamen müşteriye ilgilidir. Örneğin endekste işletmenin verdiği hizmetin ya da ürünün ne kadar kaliteli olduğu değil, müşterinin bu hizmet veya ürünü ne kadar kaliteli olarak algıladığı ölçülmektedir. Kısacası işletmelerin yöneticileri artık tamamen üretilen ürünleri tartışmak yerine, algılanacak ürün kalitesi, algılanacak değer ve firma imajı gibi müşteri merkezli konuları tartışır olmuşlardır²⁵.

Üzerinde çokça tartışılan bu endekslerin yanında diğer araştırmacıların da farklı sektörler için oluşturmaya çalıştıkları sadakat ölçekleri bulunmaktadır. Örneğin, Bayol ve diğerleri (2000) Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksi'ne şikâyetler kısmını da ekleyerek bir ölçek geliştirmiştir²⁶. Weng ve diğerleri (2013) yaptıkları çalışmada hizmet kalitesini ve tüketim duygularını Amerikan Müşteri Memnuniyeti Endeksine yerleştirerek bir ölçek geliştirmeye çalışmışlardır²⁷. Fang ve diğerleri (2011) sadakatı güven, kalite ve fayda boyutları ölçmeye çalışan bir model geliştirmiştir²⁸. Pappas ve diğerleri (2014) müşteri sadakatı boyutlarına deneyim boyutunu da ekleyerek bir ölçek geliştirmişlerdir²⁹. Orel ve Kara (2014) süpermarketlerdeki sadakatı ölçmek için ayrı bir ölçek geliştirmişlerdir³⁰.

23 Eugene W. Anderson, Claes Fornell ve Roland T. Rust, "Customer Satisfaction, Productivity, and Profitability: Differences Between Goods and Services", *Marketing Science*, Vol. 16, No. 2, 1997, s. 131.

24 Şirvan Şen Demir, "Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksi Modeli: Uluslararası Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 1, 2012, s. 676.

25 Hsin-Hui Hu, Jay Kandampully ve Thanika Devi Juwaheer, "Relationships and Impacts of Service Quality, Perceived Value, Customer Satisfaction, and Image: an Empirical Study", *The Services Industries Journal*, Vol. 29, No. 2, 2009, s. 111.

26 Marie Paule Bayol v.d., "Use of PLS Path Modelling to Estimate the European Consumer Satisfaction Index (ECSI) Model", *Statistica Applicata*, Vol. 12, No. 3, 2000, s. 362.

27 W. J. Deng, M. L. Yeh ve M. L. Sung, "A customer satisfaction index model for international tourist hotels: Integrating consumption emotions into the American customer satisfaction index", *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 35, 2013, s. 134.

28 Yu-Hui Fang, Chao-Min Chiu ve Eric T.G. Wang, "Understanding Customer Satisfaction and Repurchase Intentions", *Internet Research*, Vol. 21, No. 4, 2011, s. 485.

29 Ilias Pappas v.d., "Moderating Effects of Online Shopping Experience on Customer Satisfaction and Repurchase Intentions", *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol. 42, No. 3, 2014, s. 191.

30 Fatma Demirci Orel ve Ali Kara, "Supermarket self-checkout service quality, customer satisfaction, and loyalty: Empirical evidence from an emerging market." *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 21, No. 2, 2014, s. 120.

Blut ve diğerleri (2014) yaptıkları çalışmada değiştirme maliyetinin sadakat üzerindeki etkisini araştırarak bir ölçek geliştirmişlerdir³¹.

3.4 Ölçeğin Oluşturulması ve Güvenilirlik Analizi

Yapılan yazın taraması sonucunda aşağıdaki sorular ve sadakat ölçeği oluşturulmuştur. Ölçekte algılanan değer, güvenilirlik, değiştirme maliyeti, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati olmak üzere toplam beş boyut bulunmaktadır. Ölçek toplam 17 ifadeden oluşmaktadır. Ankette kullanılan Likert tipi ifadelerin hepsi daha önce uluslararası çalışmalarda kullanılmıştır. Ankette kullanılan ifadeler ve alındıkları kaynaklar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 Anket Soruları ve Kaynakları

Mengerler Bursa’ndan aldığım hizmetin harcadığım zamana ve çabaya değdiğini düşünüyorum.	Algılanan Değer 1
	Ying-Feng Kuo et al., 2009
Mengerler Bursa’nın sunduğu hizmetin kalitesine göre makul bir fiyatı olduğunu düşünüyorum.	Algılanan Değer 2
	W.J. Deng et al., 2013
Mengerler Bursa’ndan hizmet almanın akıllı bir seçim olduğunu düşünüyorum.	Müşteri Memnuniyeti 1
	Cronin, 2000; Carlson, 2015; Lai, 2004
Mengerler Bursa’ndan aldığım hizmetlerin beklentilerimi karşıladığını düşünüyorum.	Müşteri Memnuniyeti 2
	W.J. Deng et al., 2013; Bayol, 2000
Mengerler Bursa’nın idealimdeki servise oldukça yakın olduğunu düşünüyorum.	Müşteri Memnuniyeti 3
	W.J. Deng et al., 2013
Genel olarak Mengerler Bursa’nın sunduğu servis hizmetlerinden çok memnunum.	Müşteri Memnuniyeti 4
	Ganesh et al., 2000; Hui et al., 2009; Liu, 2011; Bayol, 2000
Tekrar bir servis ihtiyacım olduğunda, kesinlikle Mengerler Bursa’yı tercih edeceğim.	Sadakat 1
	Feng Kuo et al., 2009; Orel et al., 2014; Carlson, 2015
Mengerler Bursa’yı arkadaşlarıma tavsiye ederim.	Sadakat 2
	W.J. Deng et al., 2013; Ying-Feng Kuo et al., 2009; Orel et al., 2014; Ganesh et al., 2000
Mengerler Bursa’nın servis fiyatları artsa dahi tekrar hizmet almaya devam ederim.	Sadakat 3
	W.J. Deng et al., 2013; Ganesh et al., 2000
Rakip bir servis daha iyi bir fiyat sunsa dahi, Mengerler Bursa’yı tercih etmeye devam ederim.	Sadakat 4
	Ganesh et al., 2000
Mengerler Bursa’yı değiştirmeye karar veririm, yeni bir servis bulmak için uzun bir araştırma yapmam gerekir.	Değiştirme Maliyeti 1
	Blut, 2014
Mengerler Bursa’yı başka bir servis ile değiştirirsem, yeni servisteki işleyişi öğrenmem gerekir.	Değiştirme Maliyeti 2
	Blut, 2014

31 Markus Blut v.d., “The Impact of Service Characteristics on the Switching Costs-Customer Loyalty Link”, Journal of Retailing, Vol. 90, No. 2, 2014, s. 277.

Mengerler Bursa'dan başka bir servise gidersem, gittiğim servisteki danışmana ne istediğimi ve ne beklediğimi anlatmak benim için oldukça zamana ve çabaya mal olacak.	Değiştirme Maliyeti 3
	Blut, 2014
Mengerler Bursa'yı değiştirdiğimde diğer servislerden alacağım hizmet daha kötü olabilir.	Değiştirme Maliyeti 4
	Blut, 2014
Mengerler Bursa söz verdiği şeyleri zamanında yerine getirir.	Güvenilirlik 1
	Parasuraman et al., 1991
Bir problem yaşadığımda Mengerler Bursa bu problemi çözmek için samimi bir şekilde çaba harcar.	Güvenilirlik 2
	Parasuraman et al., 1991
Mengerler Bursa ilk seferde doğru tamiraty yapar.	Güvenilirlik 3
	Parasuraman et al., 1991

SPSS ile yapılan güvenilirlik analizi sonucunda algılanan değer, müşteri memnuniyeti, değiştirme maliyeti, güvenilirlik ve sadakat değişkenlerinin Cronbach Alpha değerleri sırasıyla 0.66, 0.83, 0.83, 0.68, 0.87 şeklindedir. Ölçeğin tümünün Cronbach Alpha değeri ise 0.84 olarak gerçekleşmiştir.

3.5 Araştırma Modeli ve Hipotezleri

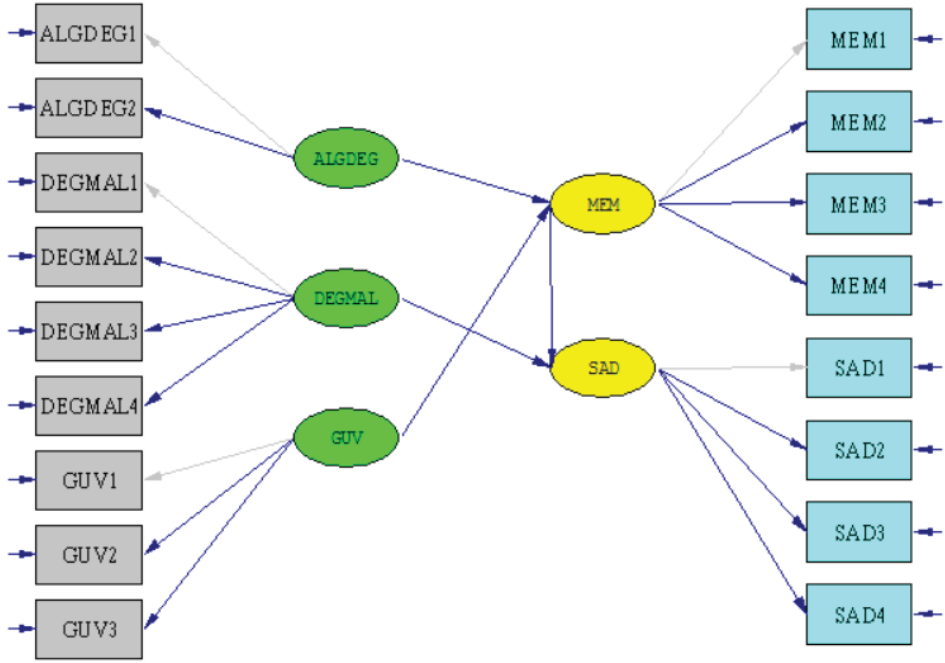
Araştırmada test edilmek üzere oluşturulan kavramsal model Şekil 2'de verilmiştir. Bu modelde "ALGDEG" algılanan değeri, "MEM" memnuniyeti, "GUV" güvenilirliği, "DEGMAL" değiştirme maliyetini, "SAD" ise sadakati tanımlamaktadır. Bu değişkenlerden memnuniyet, sadakat ve değiştirme maliyeti Blut et al., 2014 çalışmalarındaki kavramsal model ile aynıdır³². Blut ve diğerlerinin modeline, algılanan değer ve müşteri memnuniyeti arasında da bir ilişki olduğunu gösteren çalışmaların sıklıkla görülmesi üzerine, algılanan değer de eklenmiştir³³.

Literatürde kalite ile memnuniyet arasındaki ilişkiyi inceleyen ve ikisi arasında bir ilişki olduğunu gösteren çok fazla araştırma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada kalite boyutu yerine, Servqual'un bir boyutu olan güvenilirlik boyutu yer almaktadır. Güvenilirlik boyutunun bu çalışmada müşteri memnuniyetini etkileyeceğini düşündüren sebep, güvenilirliğin ilk seferde, zamanında ve ilgiyle (servis hizmetinin) tamiratın yapılmasını ölçebilecek bir boyut olmasıdır. Sektörde önde gelen markaların müşteri

32 Markus Blut, vd., a.g.m., s. 277.

33 Raditha Hapsari, Michael Clemes ve David Dean, "The Mediating Role of Perceived Value on the Relationship between Service Quality and Customer Satisfaction: Evidence From Indonesia Airline Passengers", *Procedia Economics and Finance*, Vol. 35, 2016, s. 390; Naehyun Paul Jin, Sangmook Lee ve Hyuckgi Lee, "The Effect of Experience Quality on Perceived Value, Satisfaction, Image and Behavioral Intention of Water Park Patrons: New versus Repeat Visitors", *International Journal of Tourism Research*, Vol. 17, 2015, s. 85; Irena Pandza Bajš, "Tourist Perceived Value, Relationship to Satisfaction, and Behavioral Intentions: The Example of the Croatian Tourist Destination Dubrovnik", *Journal of Travel Research*, Vol. 54, No. 1, 2015, s. 128; Aris Y.C. Lam, Mei Mei Lau ve Ronnie Cheung, "Modelling the Relationship Among Green Perceived Value, Green Trust, Satisfaction, and Repurchase Intention of Green Products", *Contemporary Management Research*, Vol. 12, No. 1, 2016, s. 54; Hashim Zameer v.d., "Impact of Service Quality, Corporate Image and Customer Satisfaction Towards Customers' Perceived Value in the Banking Sector in Pakistan", *International Journal of Bank Marketing*, Vol. 33, No. 4, 2015, s. 452.

memnuniyeti sürecini ölçmekte kullandığı anket formları incelendiğinde, güvenilirlik boyutunun içerdiği soruların kullanıldığı tespit edilmiştir. Güvenilirliğin müşteri memnuniyetini etkileyen bir boyut olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur³⁴.

Şekil 2 Araştırma Modeli

Araştırma hipotezleri, müşteri sadakati ile müşteri sadakati boyutları arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Araştırma hipotezleri sırasıyla şu şekilde verilmektedir:

H1: “Güvenilirlik” boyutunun müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H2: “Algılanan değer” boyutunun müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H3: “Değiştirme maliyeti” boyutunun müşteri sadakati üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H4: “Müşteri memnuniyeti” boyutunun müşteri sadakati boyutu üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3.6 Demografik Verilerin Dağılımı

34 Muhammad Ali ve Syed Ali Rıza, “Service Quality Perception and Customer Satisfaction in Islamic Banks of Pakistan: the Modified Servqual Model”, Total Quality Management & Business Excellence, 2015, s. 18; Ahmet Demir, Karwan Talaat ve Cumhuriyet Aydın, “The Relations among Dimensions of Service Quality, Satisfaction, Loyalty and Willingness to Pay More: Case of GSM Operators Service at Northern-Iraq”, International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, Vol. 5, No. 4, 2015, s. 153.

Araştırma sonucunda toplam 446 adet anket verisi analizler için uygun olarak kabul edilmiştir. Tablo 3'te araştırmanın demografik verilerinin dağılımı yer almaktadır.

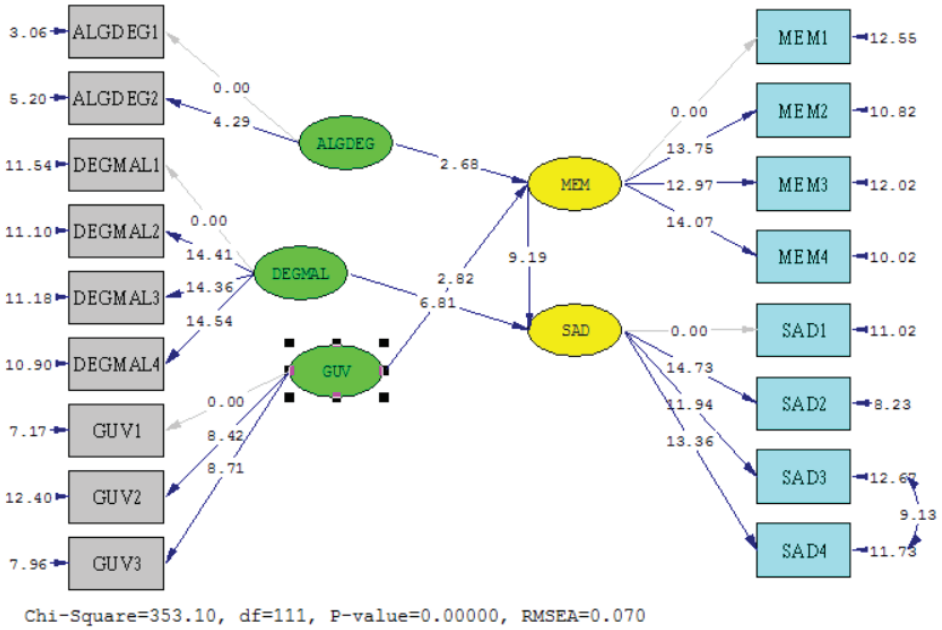
Tablo 3 Demografik Veriler

		<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde Oran</i>
Cinsiyet	Erkek	390	87%
	Kadın	56	13%
Eğitim Durumu	İlköğretim	50	11%
	Lise	157	35%
	Önlisans	48	11%
	Lisans	134	30%
	Yüksek Lisans	57	13%
Cinsiyet	Bekar	74	17%
	Evli	372	83%
Yaş	18-26	21	5%
	27-40	185	41%
	41-60	210	47%
	60-80	30	7%
Aracın Garanti Durumu	Garanti Süresi İçinde	199	45%
	Garanti Süresi Dışında	247	55%
Araç Modeli	A Serisi	67	15%
	B Serisi	37	8%
	CLA Serisi	54	12%
	C Serisi	106	24%
	E Serisi	119	27%
	S Serisi	15	3%
	Diğer	48	11%

Tablo 3'ten de görüleceği üzere ankete katılanların %13'ünü kadınlar, %87'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %11'i ilköğretim, %35'i lise, %11'i önlisans, %30'u lisans, %13'ü de yüksek lisans mezunudur. Ankete katılanların %17'si bekar, %83'ü evli kişilerden oluşmaktadır. Ankete katılanların %5'i 18-26 yaş, %41'i 27-40 yaş, %47'si 41-60 yaş aralığında ve %7'si de 60 yaş ve üzerindedir. Ankete katılan müşterilerin %45'inin aracı garanti süresi içindeyken, %55'i garanti süresi dışında olduğu görülmektedir. Ankete katılanların %15'i Mercedes A Serisi, % 8'i Mercedes B Serisi, %12'si Mercedes CLA serisi, %24'ü Mercedes C Serisi, %27'si Mercedes S Serisi ve %11'i de Mercedes'in diğer otomobil serilerine sahiptir.

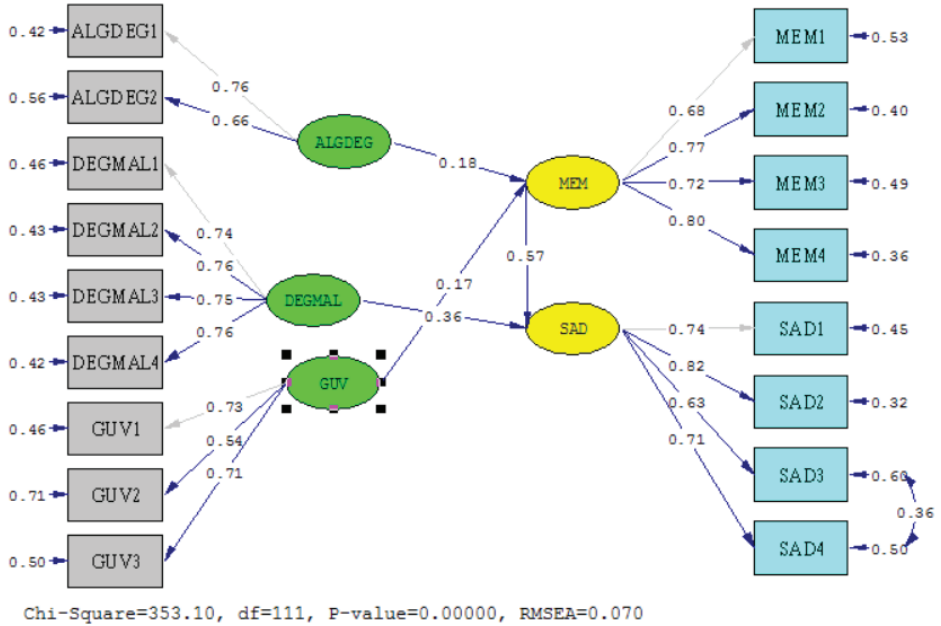
3.7 Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Şekil 5'ten yapısal eşitlik modelleme sonuçları incelendiğinde, tüm yolların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Şekil 6'da ise test edilen modele ilişkin standardize yol katsayıları verilmiştir.

Şekil 5 Modelin t-değerleri

Elde edilen yapısal modelin uyum iyiliği değerleri ise şöyledir. Modelin CFI değeri 0.95, AGFI değeri 0.88, GFI değeri 0.91, RMR değeri 0.08, RMSEA değeri 0.07'dir. Bu değerler modelin uygun olması için gereken referans aralıkları içerisinde.

Şekil 6 Modelin Standardize Yol Katsayıları

3.8 Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Araştırma modeli için oluşturulan hipotezler ve sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

H1: “Güvenilirlik” boyutunun müşteri memnuniyetinin üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Yapısal modelin test değerlerini gösteren Şekil 5’e bakıldığında güvenilirlik boyutunun müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H1 hipotezi kabul edilmiştir.

H2: “Algılanan değer” boyutunun müşteri memnuniyetinin üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Test sonuçları incelendiğinde algılanan değerın müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Böylece H2 hipotezi de kabul edilmiştir.

H3: “Değiştirme maliyeti” boyutunun müşteri sadakati üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Test sonuçlarına göre değiştirme maliyetinin müşteri sadakati üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. H3 hipotezi kabul edilmiştir.

H4: “Müşteri memnuniyeti” boyutunun müşteri sadakati boyutu üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Test sonuçları incelendiğinde müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Böylece H4 hipotezi de kabul edilmiştir.

Araştırma modeli sonuçlarına göre; müşteri memnuniyetindeki bir birimlik artışın müşteri sadakatında 0,57 birimlik artışa, değiştirme maliyetindeki bir birimlik artışın ise müşteri sadakatında 0,36 birimlik artışa neden olduğu ifade edilebilir. Bir başka ifade ile müşteri sadakatı, müşteri memnuniyeti ve değiştirme maliyetinden oldukça güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Güvenilirlik değişkenindeki bir birimlik artış müşteri memnuniyetinde 0,17 birim artışa, algılanan değerdeki bir birimlik artışın ise müşteri memnuniyetinde 0,16 birimlik artışa neden olduğu söylenebilir.

Otomotiv satış sonrası hizmetler alanında faaliyet gösteren işletmelerin en büyük sorunu her yıl müşterilerinin büyük bir bölümünü kaybetmeleridir. Sektör temsilcilerine göre bu kaybın büyük bir bölümünü ikinci el satışlarının büyüklüğü oluşturmaktadır. Yapılan gözlemlere göre ikinci el olarak araç alan müşterilerin çok düşük bir oranda servis ihtiyaçlarında yetkili servisleri ziyaret ettiği görülmüştür. Kaybın ikinci büyük nedeni olarak aracın garantisi bittikten sonra müşterilerin yetkisiz servisleri tercih etme eğiliminin artmasıdır. Üçüncü sebep ise işletmenin sunduğu hizmetlerden memnun olmadığı için işletmeyi terk eden memnuniyetsiz müşterilerdir. Bu araştırmanın ilginç bir sonucu da, modelleme sonuçlarına göre müşterilerin memnun olmaması durumunda dahi, eğer işletmeler müşterileri için güçlü değiştirme maliyeti unsurları ortaya koyabilirse, müşteriyi sadık tutmaya devam edebileceğidir. Bunun için otomotiv servisleri müşterilere ekstra garanti süresi satarak müşterinin değiştirme maliyetini artırabilir. Bununla birlikte müşteri bir sadakat programının yaratılması ve müşterinin yıllar geçtikçe programdan kazanımlarının artması sağlanabilir. Bunlara ek olarak müşteriye eşsiz bir hizmet deneyimi sunmak elbette ki en büyük değiştirme maliyetini oluşturacaktır. Bu deneyimi yakalayabilmek için işletmeler müşterilerini çok iyi tanımalı ve kişiye özel teklifler geliştirebilmelidir. Örneğin gündüz saatlerinde yoğun çalışan bir müşteriyle, gün içinde boş vakti fazla olan bir müşteriye aynı stratejilerle yaklaşmak doğru olmayacaktır. Mesai saatlerinde yoğun çalışan müşteriler için araçlarının evden alınıp eve bırakılma hizmeti verilmesi; bu müşterilere mesai saati bitiminde aracını bırakıp, sabah mesai başlamadan aracını tamir edilmiş olarak alacağı ve bu süre içinde müşteriyi araçsız bırakmayacak çözümler üreten bir sistemin geliştirilebilir. Böyle bir sistem hem müşteri memnuniyetini artıracak hem de taklit edilmesi kolay olmayan bir iş modeli olduğundan müşterinin algıladığı değiştirme maliyetini artıracaktır.

Bunların yanında sonuçlardan da görüldüğü üzere algılanan değer müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etki bırakmaktadır. Algılanan değer kısaca fayda/maliyet olarak tanımlanırsa müşteriler ödedikleri paranın karşılığını aldıklarında işletmeden memnun olarak ayrılmaktadırlar. Bu sebeple otomotiv yetkili servisleri ücretlerini verdikleri hizmete denk olacak şekilde güncellemelidir.

Güvenilirlik daha önce de belirtildiği gibi hatasız, hızlı ve ilgili bir hizmet anlayışı ile mümkün olur. Otomotiv servisleri de güvenilirlik boyutunu ancak kaliteli, eğitilmiş ve kendini işine adanmış personellerle ile çözebilir. Bunun için otomotiv servisleri hem atölyede çalışan personellerin eğitimine, hem de müşteriyle birebir iletişim kuran beyaz

yaka personelin eğitimine çok önem vermelidir. Atölye personelinin iyi bir şekilde eğitilmesi, araçtaki arızaların hızlı ve tek seferde tamir edilmesini sağlayacak, müşteriyle iletişime geçen kişilerin eğitimi de müşterinin işletmeye olan güvenini artıracaktır. Servisler, tek seferde ve hatasız tamirat için araçların müşteriye teslim edilmeden önce araçların son kontrolünü çok iyi yapmalıdır. Son kontrol biriminin iyi çalışması eğer varsa bir hatayla müşterinin karşılaşmasının önüne geçecek ve proaktif bir yaklaşım ortaya konmuş olacaktır.

Hemen her otomotiv yetkili servisinin hali hazırda üretici ya da distribütörün koyduğu koşullar çerçevesinde bir müşteri ilişkileri yönetimi departmanı bulunmaktadır. Yetkili servisler bu birimin etkin bir şekilde işlemlerini sağlarlarsa gelecekteki müşteri kayıplarının önüne geçebilirler. Müşteri ilişkileri yönetimi birimi servislerin genel kalitesi, çalışanların müşteriye olan tutumları, fiyatların kabul edilebilir seviyede olup olmaması gibi müşterinin tekrar satın alma davranışını etkileyebilecek birçok konuda erken uyarı sistemi vazifesi görebilir. Eğer bayi yönetimi bu uyarıları iyi analiz edebilirse gelecekte yaşanması muhtemel kayıpların büyük bir bölümünün önüne geçmesi mümkün olabilir.

4. SONUÇ

Günümüz dünyasında rekabet günden güne artmakta, işletmelerin sürdürülebilir bir karlılık ile işlerini yürütmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Türkiye'nin ve Dünya'nın lokomotif sektörlerinin başında gelen otomotiv sektöründe bu rekabet diğer sektörlerle oranlara biraz daha fazladır. Genellikle dünya çapındaki üreticilerin rekabet ettiği otomotiv dünyasında satışlar ve satılan araçların servis hizmetleri üretici/distribütörlerin yetkilendirdiği bayiler tarafından yapılmaktadır.

Rekabetin son derece yoğun olması neticesinde hem üreticilerin, hem de bayilerin araç satışlarındaki karları işletmelerin devamlılığı için yeterli seviyede olmamaktadır. Bu yüzden de bayiler için en önemli kar merkezi satış sonrası hizmetler olmuştur. Ancak satış sonrası hizmetlerde de oldukça yoğun bir rekabet ortamı bulunmaktadır. Bayiler birbirleriyle ve piyasada faaliyet gösteren yetkisiz servislerle rekabet halindedir. Bu yüzden otomotiv sektörünün satış sonrası hizmetler sektöründe müşteriyi elde tutmak oldukça zordur. Bu çalışma da müşterilerin sadakatini sağlayacak boyutları incelemek ve müşteri sadakatini ne ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Bu çalışmada müşteri sadakatinin müşteri memnuniyeti ve değiştirme maliyetinden oldukça güçlü bir şekilde etkilendiği ortaya çıkarılmıştır. Algılanan değer ve güvenilirlik ise müşteri memnuniyeti aracılığıyla müşteri sadakatini etkilemektedir. Ürün pazarlamasından farklı olarak hizmet pazarlamasında interaktif pazarlama olarak adlandırılan, hizmet personeli ile müşteri arasında bir ilişkiden söz edilmektedir. Hizmet pazarlaması üçgeni kavramına göre bir işletmenin çalışanları işletmenin vaatlerini yerine getiremezse, işletmenin pazarlama faaliyetleri başarısız olur. Bu araştırma sonuçları da göstermektedir ki otomotiv servis hizmeti veren işletmelerin çalışanları ile müşterileri arasında kurulan ilişkinin kalitesi müşteri sadakatini direkt olarak etkilemektedir.

Otomotiv sektöründe servis hizmetlerini temelde atölye çalışan teknik personel ve müşteriyle direk temas kuran servis danışmanları vermektedir. Diğer departmanlar genel anlamda bu bölümlere destek görevini icra ederler. Araçların günden güne daha teknolojik hale gelmesi, araçların arızalarının da geçmişe nazaran daha değişik ve tamiri zor hale gelmesine sebep olmuştur. Geçmişte genellikle mekanik arızalar ile servise gelen araçlar, artık daha fazla elektronik arızalarla servislere gelmeye başlamışlardır. Gün geçtikte daha teknolojik olan araçların tamiratını yapacak personelin de çağa ayak uyduran, teknolojiye yatkın, bilgisayar programlarını kullanabilen ve arızaları pek çok farklı açıdan ırdeleyebilen bir yetkinliğe sahip olması gerekmektedir. Aksi halde, yetkili servislerin müşterilerin arızalarını ilk seferde ve hızlıca tamir etmesi mümkün olamaz. Bunun için de üreticiler tarafından araçlar hakkında verilecek olan teknik eğitimler kesinlikle çok önemlidir. Ancak üretici eğitimlerinin yanında mutlaka hizmet içi eğitimlerle de teknik personelin gelişimi desteklenmeli, bilgi seviyesi geliştirilmeye çalışılmalıdır. Bunun yanında otomotiv sektöründe çalışan teknik personeller zaman zaman müşterilerle direkt olarak iletişime de geçebilirler. Örneğin yolda kalan bir müşteriye verilen acil yol yardım hizmetini teknisyenler vermektedir. Bu da teknisyenlerin sadece teknik anlamda bilgili olmasının yeterli olmayacağını, bunun yanında kişisel iletişim becerilerinin de gelişmiş olması gerektiğini göstermektedir. Bunun için de üreticiler ve işletmeler tarafından teknisyenlere kişisel iletişim konusunda da eğitim verilmesi önem arz etmektedir. Servis danışmanları müşterilerle direkt olarak iletişim kuran, müşteriler için işletmenin yüzü olan kişilerdir. Araştırma sonuçlarında da görüleceği üzere müşteriler kendilerini rahat hissettikleri yerden alışveriş yapmak istemekte, başka servise gidip yeni bir müşteri danışmanıya yeniden iletişim kurma çabasına girmek istememektedirler. Buradan otomobil servislerinde çalışan servis danışmanlarının uzun sürelerle aynı pozisyonda görev almasının önemi ortaya çıkmaktadır. Müşteriler her geldiğinde farklı bir servis danışmanıya muhattap olursa, bir süre sonra bu konuda hissettiği değıştirme maliyeti azalacak ve başka bir servisi denemek için motive olacaktır. Bu yüzden işletmeler servis danışmanlarına uzun dönemli planlar yapmalı, bu kişileri müşterilerle kuracakları iletişim konusunda eğitmeli ve servis danışmanlarını aidiyet duygusu yüksek kişilerden seçmeye çalışmalıdır.

Öz bir ifade ile çalışanın özverili ve samimi olması, müşteriye kendini iyi hissettirmesi, teknik anlamda becerili olması gibi faktörler hizmet pazarlaması üçgeninde bahsedildiği üzere interaktif pazarlamanın gücünü belirler. Eğer bu interaktif pazarlama süreci başarılı olursa, hizmet işletmelerinin sadakat yaratılmasında da başarılı olacağı sonucu bu çalışmayla kanıtlanmaktadır. Bu çalışma hizmet pazarlaması üçgeninin interaktif pazarlama boyutunun doğruluğunu ve önemini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Ürün pazarlamasından farklı olarak hizmet pazarlamasındaki süreçleri yönetmek oldukça zordur. Hizmet sektöründe daha çok kişiselleşmiş isteklerle karşılaşmaktadır. Otomotiv satış sonrası hizmetler sektöründe de bu kişiselleşmiş istekler ile fazlasıyla karşılaşılacaktır. Örneğin kimi müşteriler için aracının iş yerinden alınıp tamirati bittikten sonra iş yerine bırakılması önemliyken, bir diğer müşteri için aracının işlemleri devam ederken bekleyeceği sürede yaşayacağı deneyim önemlidir. Her müşterinin talebi, beklentisi farklı olabileceği için otomotiv servis çalışanlarının temel görevlerinden biri de müşterinin beklentilerini yönetmek olmalıdır. Bunun için de müşterilerini iyi

tanıyan, müşteri profiline göre iş yapış biçimini değiştirebilen ve müşterinin isteğine göre uyarlayabilen esnek bir yönetim modeline ihtiyaç vardır. Müşterisini tanımayan, beklentisini bilmeyen işletmeler, müşterileri nasıl tatmin edeceğini, onları nasıl birer sadık müşteri haline getireceğini de bilemeyecektir. Bu bilgilerden yoksun olmak da işletmeleri genel pazarlama aktiviteleri yaparak kaynaklarının büyük bir kısmını verimsiz kullanmalarına sebep olacaktır.

Bu sonuçlar göstermektedir ki otomotiv satış sonrası hizmetler alanında faaliyet gösteren işletmeler, müşterilerini işletmeye sadık kılabilmek için öncelikle adil bir fiyatlandırma modeli uygulamalı, müşterinin asıl beklentisi olan hatasız ve hızlı tamirat sürecini yerine getirmelidir. Ayrıca bu işletmeler müşteri memnuniyetini artırmak için müşterilerini iyi tanımalıdır. Bunun için işletmeler müşterileriyle düzenli olarak irtibatla olup, müşterilerin servisten beklentilerini sürekli analiz etmeli, sürekli değişen müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilecek dinamik yapıyı çalışanlarına adapte ediyor olmalıdır. Ancak tüm bunlar kusursuz bir biçimde yapılırsa dahi, alternatif servislerin çokluğundan dolayı, müşterilerin yine de başka işletmeleri tercih etme olasılığı mevcuttur. Bu olasılığı daha da düşürmek için işletmeler müşterilere başka bir servise gittiklerinde kaybedecekleri bazı faydalar sunmalı ya da başka bir servise gitmesini engelleyecek bariyerler koymalıdır. Uzatılmış garanti süreleri ya da müşterinin kışlık/yazlık lastiklerinin depoda saklanması bu bariyerlere örnek olabilir. Yasal garanti süresinin ötesinde garanti sunulduğunda müşterilerin alternatif servisleri deneme ihtimalinin azalması beklenmelidir. Yine benzer şekilde müşterinin kış/yaz lastiğinin serviste saklanması, bu müşterinin senede en az iki kez servise gideceği anlamına gelmektedir. Servis de bu ziyaretlerde müşteriye ekstra satışlar yaparak gelirlerini artırmayı hedeflemelidir. Bunların yanında havayolları firmalarının yaptığı gibi bir sadakat programı geliştirilip, bu program ile birlikte kazanılan puanlar aracı yaşı arttıkça daha değerli kullanılabilir. Böylece işletmeler araç yaşı yüksek müşterileri sadık hale getirerek artan harcamalarını kendi servislerinden yapmalarını sağlayabilirler. Araştırma neticesinde görülmektedir ki değiştirme maliyeti olarak da tanımlanan bu engeller, müşterilerin işletmeye sadık kalmasını sağlayan çok önemli bir faktördür.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLAMALARI

Her araştırmanın olduğu gibi bu araştırmanın da bazı sınırlamaları vardır. Bu araştırma tüm Türkiye’de faaliyet gösteren ve Mercedes Benz, Alfa Romeo, Lancia, Jeep, Smart ve Setra markalarının yetkili bayisi olan Mengerler grubunun Bursa şubesinde yapılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada coğrafik açıdan sınırlı bir araştırmadır. Mengerler Bursa yukarıda sayılan tüm markaların satış ve satış sonrasında verilen hizmetleri yerine getiren bir bayidir. Bu çalışma sadece Mengerler Bursa’nın otomobil müşterilerine yapılmış bir çalışmadır. Dolayısıyla bu araştırma hafif ticari ve ağır ticari araç müşterileri için genellenemez. Ayrıca yine bu çalışma sadece Mercedes markasının müşterileri için yapıldığından lüks araçların satış sonrası hizmetlerindeki sadakat boyutları hakkında bir fikir verebilir.

KAYNAKÇA

Ali, Muhammad; Rıza, Syed Ali. "Service Quality Perception and Customer Satisfaction in Islamic Banks of Pakistan: The Modified Servqual Model", *Total Quality Management & Business Excellence*, 2015, s. 1-19.

Anderson, Eugene W.; Fornell, Claes; Rust, Roland T. "Customer Satisfaction, Productivity, and Profitability: Differences Between Goods and Services", *Marketing Science*, Vol. 16, No. 2, 1997, s. 129-145.

Angelova, Biljana; Zekiri, Jusuf. "Measuring Customer Satisfaction With Service Quality Using American Customer Satisfaction Model (ACSI Model)", *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, Vol. 1, No. 3, 2011, s. 232-258.

Automotive After Sales 2015, http://www.adlittle.com/Tadlreports/AutAles_2015_01.Pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2016).

Aydın Serkan; Özer, Gökhan. "National Customer Satisfaction Indices: An Implementation in The Turkish Mobile Telephone Market", *Marketing Intelligence & Planning*, Vol. 23, No. 5, 2005, s. 486-504.

Bajs, Irena Pandza. "Tourist Perceived Value, Relationship To Satisfaction, and Behavioral Intentions: The Example of The Croatian Tourist Destination Dubrovnik", *Journal of Travel Research*, Vol. 54, No. 1, 2015, s. 122-134.

Bayol, Paule; Foye, Anne De La; Tellier, Carole; Tenenhaus, Michel. "Use of PLS Path Modelling To Estimate The European Consumer Satisfaction Index (ECSI) Model", *Statistica Applicata*, Vol. 12, No. 3, 2000, s. 361-375.

Bayraktar, Erkan v.d "Measuring The Efficiency of Customer Satisfaction and Loyalty for Mobile Phone Brands With DEA", *Expert Systems with Applications*, Vol. 39, No. 1, 2012, s. 99-106.

Blut, Markus v.d. "The Impact of Service Characteristics On The Switching Costs-Customer Loyalty Link", *Journal of Retailing*, Vol. 90, No. 2, 2014, s. 275-290.

Bove, Liliana L.; Pervan, Simon J.; Beatty, Sharon E. "Service Worker Role in Encouraging Customer Organizational Citizenship Behaviors", *Journal of Business Research*, No. 62, 2009, s. 698-705.

Carlson, Jamie, and Aron O'Cass. "Exploring the Relationships Between E-Service Quality, Satisfaction, Attitudes and Behaviours in Content-Driven E-Service Web Sites." *Journal of Services Marketing*, Vol. 24, No. 2, 2010, 112-127.

Chitty, Bill; Ward, Steven; Chua, Christina. "An Application of The ECSI Model As A Predictor of Satisfaction and Loyalty for Backpacker Hostels", *Marketing Intelligence & Planning*, Vol. 25, No. 6, 2007, s. 563-580.

Cronin, J. Joseph, Michael K. Brady, and G. Tomas M. Hult. "Assessing the Effects of Quality, Value, and Customer Satisfaction on Consumer Behavioral Intentions in Service Environments." *Journal of Retailing*, Vol. 76, No. 2, 2000, 193-218.

Demir, Ahmet; Talaat, Karwan; Aydın, Cumhuri. "The Relations Among Dimensions of Service Quality, Satisfaction, Loyalty and Willingness To Pay More: Case of GSM Operators Service at Northern-Iraq", *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, Vol. 5, No. 4, 2015, s. 146-154.

Demir, Şirvan Şen, "Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksi Modeli: Uluslararası Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 9, s. 1, 2012, s. 672-695.

Deng, W. J.; Yeh, M. L.; Sung, M. L., "A Customer Satisfaction index Model for international Tourist Hotels: Integrating Consumption Emotions into The American Customer Satisfaction index", *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 35, 2013, s. 133-140.

Dick, Alan S.; Kunal, Basu. "Customer Loyalty: Toward An Integrated Conceptual Framework", *Journal of Academy of Marketing Science*, Vol. 22, No. 2, 1994, s. 99-113.

Fang, Yu-Hui; Chiu, Chao-Min; Wang, Eric T.G.. "Understanding Customer Satisfaction and Repurchase Intentions", *Internet Research*, Vol. 21, No. 4, 2011, s. 479-503.

Fard, Shahnoush S.; Hosseini, Seyed M. "Performance Measurement of The After-Sales Service Network: Evidence From The Automotive Industry", *Management Science Letters*, No. 2, 2015, s. 927-932.

Fornell, Claes v.d. "Customer Satisfaction and Stock Prices: High Return, Low Risk", *Journal of Marketing*, No. 70, 2006, s. 3-14.

Ganesh, Jaishankar, Mark J. Arnold, And Kristy E. Reynolds. "Understanding The Customer Base Of Service Providers: An Examination Of The Differences Between Switchers And Stayers." *Journal Of Marketing*, Vol. 64, No. 3, 2000, s. 65-87.

Gegez, A. Ercan. "Pazarlama Araştırmaları, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.", İstanbul 2007.

Hapsari, Raditha; Clemes, Michael; Dean, David. "The Mediating Role of Perceived Value On The Relationship Between Service Quality and Customer Satisfaction: Evidence From Indonesia Airline Passengers", *Procedia Economics and Finance*, Vol. 35, 2016, s. 388-395.

Hu, Hsin-Hui; Kandampully, Jay; Juwaheer, Thanika Devi. "Relationships and Impacts of Service Quality, Perceived Value, Customer Satisfaction, and Image: An Empirical Study", *The Services Industries Journal*, Vol. 29, No. 2, 2009, s. 111-125.

Jin, Naehyun Paul; Lee, Sangmook; Lee, Hyuckgi. "The Effect of Experience Quality On Perceived Value, Satisfaction, Image and Behavioral Intention of Water Park Patrons: New Versus Repeat Visitors", *International Journal of Tourism Research*, Vol. 17, 2015, s. 82-95.

Johnson, Michael D. v.d., "The Evolution and Future of National Customer Satisfaction Index Models", *Journal of Economic Psychology*, No. 22, 2001, s. 217-245.

Kandampully, Jay; Zang, Tinting; Bilgihan, Anil. "Customer Loyalty: A Review and Future Directions With A Special Focus On The Hospitality Industry", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 27, No. 3, 2015, s. 379-414.

Kuo, Ying-Feng, Chi-Ming Wu, and Wei-Jaw Deng. "The Relationships Among Service Quality, Perceived Value, Customer Satisfaction, and Post-purchase Intention in Mobile Value-Added Services." *Computers in Human Behavior*, Vol. 25, No. 4, 2009, 887-896.

Lai, Wen-Tai; Chen, Ching-Fu. "Behavioral Intentions of Public Transit Passengers – The Roles of Service Quality, Perceived Value, Satisfaction and Involvement", *Transport Policy*, No. 18, 2011, s. 318-325.

Lam, Aris Y.C.; Lau, Mei Mei; Cheung, Ronnie. "Modelling The Relationship Among Green Perceived Value, Green Trust, Satisfaction, and Repurchase Intention of Green Products", *Contemporary Management Research*, Vol. 12, No. 1, 2016, s. 47-60.

Martensen, Anne; Gronholdt, Lars; Kristensen, Kai. "The Drivers of Customer Satisfaction and Loyalty: Cross-Industry Findings From Denmark", *Total Quality Management*, Vol. 11, No. 4-6, 2000, s. 544-553.

Mutua, John v.d. "Consumer Satisfaction in The Energy Sector in Kenya", *Energy Policy*, Vol. 48, 2012, s. 702-710

Ngobo, Paul Valentin. "Decreasing Returns in Customer Loyalty: Does It Really Matter To Delight The Customers?", *Advances in Consumer Research*, No. 26, 1999, s. 469-476.

Orel, Fatma Demirci; Kara, Ali. "Supermarket Self-Checkout Service Quality, Customer Satisfaction, and Loyalty: Empirical Evidence From an Emerging Market.", *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 21, No. 2, 2014, s.118-129.

Parasuraman, Atul; Berry, Leonard L.; Zeithaml, Valarie A., "Understanding Customer Expectations Of Service", *Sloan Management Review*, No. 29, 1991, s. 39-48.

Reicheld, Frederick F.; Sasser, W. Earl. "Zero Defections: Quality Comes To Services", *Harvard Business Review*, Vol. 68, No.5, 1990, s. 105-111.

Rowley, Jennifer. "The Four Cs of Customer Loyalty", *Marketing Intellegince and Planning*, Vol. 23, No. 6, 2005, s. 574-581.

Ruyter, Ko De; Wetzels, Martin; Bloemer, Josee. “On The Relationship Between Perceived Service Quality, Service Quality, Service Loyalty and Switching Costs”, International Journal of Service Industry Management, Vol. 9, No. 5, 1998, s. 436-453.

Türkyılmaz, Ali; Özkan, Coşkun. “Ulusal Müşteri Memnuniyeti indeksleri”, Kalder Forum, Vol. 16, 2005, s. 73-77

www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 12.03.2016).

Yurdakul, Müberra. “İlişkisel Pazarlama Anlayışında Müşteri Sadakati Olgusunun Ayrıntılı Bir Şekilde Analizi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 17, 2007, s. 268-287.

Zameer, Hashim; Tara, Anam; Kausar, Uzma; Mohsin, Aisha. “Impact of Service Quality, Corporate Image and Customer Satisfaction Towards Customers’ Perceived Value in The Banking Sector in Pakistan”, International Journal of Bank Marketing, Vol. 33, No. 4, 2015, s. 442-456.

TÜRKİYE’DE ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİ VE TEVKİFAT MÜESSESESİ

Mehmet ÖKSÜZ^{1*} & Timur TÜRĞAY^{2**}

Öz

Günlük hayatımızın bir parçası haline dönüşen elektronik ticaret, vergi idaresi açısından hala çözülmesi gereken en önemli sorunlardan birisi halindedir. Mevcut hukuki düzenlemelerin elektronik ticaretin vergilendirilmesinde yetersiz kalması üzerine hükümetler kayıt dışılığın ve vergi kaybının azaltılması amacıyla bu konuda çalışmalar yürütülmektedir. Çalışmaların elektronik ticaretin vergilendirilmesinde tevkifat müessesinden nasıl yararlanılabileceği üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu çalışmamızda Türk vergi sisteminde elektronik ticaretin vergilendirilmesine ilişkin tevkifat mekanizması uygulamasından nasıl yararlanılabileceğine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Bu çerçevede elektronik ticaretten elde edilen gelirin vergilendirilmesinde Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi’nin uygulanması ile ilgili genel sorunlar ve Türk Vergi Mevzuatında bu konuda yapılan güncel değişikliklerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Gelir Vergisi Kanunu (GVK) ve Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) açısından elektronik ticarete konu işlemlerin vergilendirilmesine ilişkin esaslar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elektronik ticaret, tevkifat, vergilendirme

ELECTRONIC COMMERCE TAXATION AND STOPPAGE ORGANIZATION IN TURKEY

Abstract

Electronic commerce, which becomes a part of our daily life, is one of the most important problems that still needs to be resolved in terms of tax administration. Due to the insufficiency of existing legal regulations in the taxation of electronic commerce, governments are working on this issue in order to reduce unregistered and tax losses. It is observed that studies concentrate on how taxation of electronic commerce can be benefited from the stoppage organization. In this study, it is included evaluations on how can be benefited from the stoppage mechanism for the taxation of electronic commerce in the Turkish tax system.

In this context, it is aimed to examine the general problems related to the application of personal income tax and corporate tax on taxation of income from electronic commerce and the recent changes about this issue made in the Turkish tax procedure law. For this purpose, it will be emphasized on the principles regarding the taxation of transactions subject to electronic commerce in terms of personal income tax law and corporate income tax law.

Keywords: Electronic commerce, stoppage, taxation

1 * Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ayvacı MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, moksuz@comu.edu.tr

2 ** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Maliye Bölümü, timurturgay@gmail.com

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ticaretin de şeklini değiştirmiştir. Geleneksel ticaretin yanı sıra elektronik ticaret de gün geçtikçe artarak önem kazanmaktadır. Yaşanan bu değişimi ise ülkeler, hukuk sistemleri açısından çok geriden takip edebilmektedir. Öyle ki, internetin ortaya çıkıp bir pazar haline gelmesinin üzerinden onlarca yıl geçmiş olmasına karşın, günümüzde hala elektronik ticaretin vergilendirilmesi sorunu çözülebilmemiş değildir. Uluslararası örgütlerin yanı sıra ülkeler de bu konudaki çalışmalarını sürdürmekte, vergi kaybını minimuma indirmeye çalışmaktadırlar. Türkiye de kayıt dışılığı önleyebilmek ve vergi kaybını en aza indirebilmek amacıyla, elektronik ticarete doğrudan vergiler açısından vergilendirme sorununa çözüm olarak yeni düzenlemeler yapmış ve bu alanda tevkifat müessesini kullanabilmek için adım atmıştır.

Çalışmada ilk olarak elektronik ticaret kavramına değinilmiştir. Burada, teknolojik gelişmelerle beraber değişen ticaret anlayışından, elektronik ticaretin gelişiminden ve çeşitlerinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise artık dünya için çok önemli bir hale gelen elektronik ticaretin Türkiye pazarındaki yeri ve önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca burada, bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle Türkiye’deki elektronik ticaret pazarı çeşitli açılardan karşılaştırılmıştır. Sonrasında ise, elektronik ticaretle elde edilen gelirin vergilendirilmesi açısından yaşanan temel sorunlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda; “işyeri kavramı sorunu”, “vergilendirilebilir gelirin tespiti sorunu” ile “vergilendirme ve tahsilatta muhatap sorunu” üzerinde durulmuştur. Bu sorunların Türk Vergi Hukuku açısından çözümüne ilişkin tevkifat müessesesi ele alınmıştır. Çalışmada konuya ilişkin tüm açıklama ve değerlendirmeler, elektronik ticaretten elde edilen gelirle sınırlı tutularak, KVK ve GVK açılarından yapılmıştır.

2. ELEKTRONİK TİCARET KAVRAMI

Geçmişten günümüze teknolojik gelişmeler sayesinde ekonomik etkinlikte bir artış görülmüş, yeni istihdam olanakları gelişmiş, farklı ülkelerde ve bölgelerde yaşayan insanlar ve kurumlar arasında bilgi paylaşımında artış gözlenmiştir. Başka bir ifade ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi ülkelerde ekonominin gelişmesine yön vermiştir (Özcan, 2016: 74). Bilişim teknolojisinde meydana gelen hızlı gelişmeler internet yoluyla yapılan ve elektronik ticaret olarak adlandırılan ticaret biçiminin ve kazanç elde etme türünün yaygınlaşmasını sağlamıştır (Yıldız, 2005: 92). Elektronik ticaret, arz ve talep üzerinde önemli ulusal ve uluslararası etkiye sahip olan ekonomik ve sosyal değişimin ana itici gücü olarak görülmektedir. Elektronik ticaretin gittikçe artan rolü, küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması ile doğrudan bağlantılıdır (Herman, 2010: 6).

1980’lerin ortasından itibaren uluslararası alanda yaşanan gelişmeler “Yeni Ekonomi”, “İnternet Ekonomisi”, “Network Ekonomisi”, “Sanal Ekonomisi”, “Dijital Ekonomisi”, “Bilişim Ekonomisi”, “Enformasyon Ekonomisi”, “Bilgi Ekonomisi”, Bilgiye Dayalı Ekonomisi”, “Dot.com Ekonomisi” ve benzeri kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kavram sanal bir olgu olmaktan çok uzakta olup, teknolojik gelişmeyle vücut bulan, büyük ölçüde dijitalleşme, internet ve elektronik ticareti kapsamaktadır (Gökbunar ve

Utkuseven, 2002: 199).

Elektronik ticaretin oluşmasına aracılık eden altı temel araç; Telefon, Faks, Televizyon, Elektronik Ödeme ve Para Transfer Sistemleri, Elektronik Veri Değişimi sistemleri ve İnternettir. Bu araçlardan Elektronik Veri Değişimi ve internet, elektronik ticarete daha önemli bir yere sahiptir. Elektronik Veri Değişimi, ticaret yapan iki kuruluş arasında, insan faktörü olmaksızın bilgisayar ağları yardımıyla belge ve bilgi değişimini gerçekleştiren bir sistem olarak elektronik ticaretin önemli araçlarından biridir. İnternet ise, elektronik ticaret açısından en etkin araç olarak kabul edilmektedir. Bunun en önemli nedeni internetin ses, görüntü ve yazılı metni aynı anda ve çok daha hızlı bir biçimde iletebilmesidir. Ayrıca, internet üzerinden yapılan işlemlerin maliyeti diğer araçlara göre daha düşüktür (Ceran ve Çiçek, 2007: 293). İnternet türevleri olan intranet ve extranet de elektronik ticaret araçları arasında sayılmaktadır. Intranet örgüt içi bilgisayar ağını ifade ederken; extranet ise, firma intranetlerinin iş ortakları, müşteriler ve bayilerin ortak kullanımına açılması ile oluşan ağı ifade eder (Parlakkaya, 2005: 171). Buna ek olarak, web ve sunucu (server) kavramları da internetle hayatımıza girmiş kavramlar arasında yer almaktadır. İnternetle aynı anlamda kullanılan web, dünya üzerindeki bilgisayar ağlarının birbirleri ile bağlanması sonucu ortaya çıkmış olan, herhangi bir sınırlaması olmayan uluslararası bir bilgisayar ve bilgi iletişim ağı (Fırat ve Keskin, 2015: 92) olarak tanımlanırken, sunucu (server) ise, ağı ve ağ kaynaklarına erişimi denetlemek için bir yazılım çalıştıran ve ağ içinde bulunan bilgisayarlar (MEB, 2013: 3) şeklinde tanımlanmaktadır.

Literatürde elektronik ticaretin çeşitli tanımları mevcuttur. En basit anlamda elektronik ticaret, elektronik ortamda malların ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı, pazarlaması, satışı veya teslimatı şeklinde tanımlanmıştır (Monteiro ve Teh, 2017: 17). Başka bir görüşe göre elektronik ticaret, ürün ve hizmetlerin alım ve satımına ilişkin işlemlerin, çoklu mübadele ilişkilerinin internet üzerinde kurulmuş web siteleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, elektronik ticaretin içerdiği işlemlerin ‘elektronik’ temelli olduğunu, sayısal ağlar üzerinde işleyen ekonomik faaliyetleri, çoklu mübadele ilişkilerini organize etmeyi amaçladığını ve birden fazla iş-ticaret modelini içerdiğini ortaya koymaktadır (Törenli ve Kıyan, 2012: 459). Bilgisayar aracılı ağ yapılanmaları üzerinde gerçekleşen elektronik ticaret firmalardan hükümetlere, hane halklarından bireylere, özel şirketlerden kamu kuruluşlarına kadar oldukça geniş bir alanı kapsamakta ve kendi içinde farklılaşmış modeller çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Elektronik ticaret ayrıca, küresel ölçekte, e-pazaryerleri aracılığıyla çalışan, çok sayıda alıcı (talimat) ile satıcının (teklif) bir ticari topluluk/kümelenme olarak çevrimiçi bir araya geldiği-getirildiği bir ağ yapılanması ya da ortamı olarak da tanımlanabilir (Özdemir vd., 2010: 119).

Tanımı ne olursa olsun, elektronik ticaret yoluyla yapılan ticari işlemler, geleneksel ticaretten oldukça farklı bir yapı sergilemektedir. Geleneksel ticaret doğrudan malların fiziki mevcudiyetine ve teslimine dayanırken, internet yolu ile yapılan elektronik ticarete malların fiziki mevcudiyeti gerekmemektedir. Öncelikle, ülkeler arasındaki coğrafi sınırların bir önemi bulunmamaktadır. İkinci olarak da bu tür ticari işlemlerde malların fiziksel teslimi gerekli değildir. Buna örnek olarak mal ve hizmetlerin dijital olarak elde edilebileceği; bilgisayar yazılımları, müzik, dergiler, çizimler, vb. gösterilebilir. Bu

işlemlerde, malların fiziki olarak tesliminin yerini baytların değişimi almıştır (Ubay, 2013: 116).

Geleneksel ticaretten farklı bir şekilde gerçekleşen bu yeni ticaret şeklinin sağladığı avantajlar yadsınamazken, özellikle vergileme alanında ciddi sorunları da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Küreselleşen dünya ekonomilerinin hızla gelişen entegrasyon süreci ticaretin vergi oranı düşük ülkelere kaymasını beraberinde getirerek, ülkelerin yüksek oranlarda vergileme imkanını sınırlamakta, internet teknolojisine dayalı elektronik ticaretin yaygınlaşması ise işlemi gerçekleştirenlerin takibini ve vergilendirilmesini giderek zorlaştırmaktadır (Kovancılar vd., 2007: 80). Geleneksel ticaretten farklı bir şekilde gerçekleşen elektronik ticaretin içeriği, diğer bir deyişle kapalı ve açık ağlar kullanılarak yapılabilecek iş ve ticaret aktiviteleri şu şekilde sıralanabilir (Altınışik vd., 2007: 49);

- *Üretim planlaması yapma ve üretim zinciri oluşturma,*
- *Mal (taşınır ve taşınmaz) ve hizmetlerin (bilgi servisleri, danışmanlık, finans, hukuk, sağlık, eğitim, ulaştırma vb.) elektronik alışverişi,*
- *Tanıtım, reklam ve bilgilendirme,*
- *Sipariş verme,*
- *Elektronik banka işlemleri ve fon transferi,*
- *Elektronik ortamda üretim ve sevkiyat izleme,*
- *Ortak tasarım geliştirme ve mühendislik,*
- *Elektronik ortamlarda kamu alımları,*
- *Elektronik para ile ilgili işlemler,*
- *Ticari kayıtların tutulması ve izlenmesi,*
- *Doğrudan tüketiciye pazarlama,*
- *Sayısal imza, elektronik noter vb. güvenilir üçüncü taraf işlemleri,*
- *Anında bilgi oluşturma ve aktarma,*
- *Elektronik ortamda vergilendirme,*
- *Fikri mülkiyet haklarının transferi.*

Tablo 1: Geniş Anlamda İnternet Aktörleri

	Hükümet	İşletme	Tüketici
Hükümet	G2G (Hükümetten Hükümete)	G2B (Hükümetten İşletmeye)	G2C (Hükümetten Tüketicieye)
İşletme	B2G (İşletmeden Hükümete)	B2B (İşletmeden İşletmeye)	B2C (İşletmeden Tüketicieye)
Tüketici	C2G (Tüketiciden Hükümete)	C2B (Tüketiciden İşletmeye)	C2C (Tüketiciden Tüketicieye)

Kaynak: Jonathan Coppel, ‘E-Commerce: Impacts and Policy Challenges’, OECD Economics Department Working Papers, No. 252, 2000, s. 4.

Ticaret, işletmeler arasında veya işletmeler ile tüketiciler arasında olabilir. Fakat internet, aynı zamanda daha geniş potansiyel ticaret faaliyetlerini ve bilgi alışverişi yelpazesini de kapsar. Örneğin, firmalara, bireylere ve hükümetlere, daha önce mevcut olmayan mal ve hizmetler için sanal pazarların oluşturulmasını sağlayan bir elektronik altyapı sunmaktadır. Tablo 1’de geniş anlamda internet aktörleri gösterilmiştir. Örneğin, ebay.com, tüketicilerin çok çeşitli ürün ve hizmetleri birbirleriyle (C2C) ve en azından prensip olarak işletmelerle (C2B) ticaret yapabilecekleri bir çerçeve sağlayan ilk başarılı siteler arasında yer almıştır. Aynı şekilde, Avustralya, Birleşik Krallık ve ABD de dâhil olmak üzere bazı ülkelerde, hükümetler internet üzerinden kamu ihale sistemlerinin yönetimini yeniden düzenlemeye başlamış ve büyük çaplı B2G işlemlerinin uygulanabilirliği için çalışmalarda bulunmaktadırlar. Bu süreçte teknoloji, hükümetler tarafından, ödeme sistemlerinin maliyetinin düşürülmesi ve vergi uyumunu (C2G) artırmak amacıyla bilgi alışverişi için (G2B ve G2C) de kullanılmaktadır. Ayrıca, satış sonrası hizmetleri yönetmek (B2B ve B2C) ve direkt tüketici pazarlamasını geliştirmek için de işletmeler teknolojiyi kullanmaktadır (Coppel, 2000: 4).

Tablo 1’de gösterilen B2B, B2C ve C2C elektronik ticaretin aktörlerini temsil etmektedir. Elektronik ticaret, işletmeden işletmeye ve işletmeden tüketiciye olabileceği gibi tüketiciden tüketiciye şeklinde de olabilmektedir. Elektronik ticaret şekillerini şöyle özetlemek mümkündür (Çetinkaya, 2016: 240-241):

- *İşletmeden İşletmeye (B2B): Bu kavram tedarikçiler ve iş ortakları arasında süregelen uzun ve karmaşık iş süreçlerini internet üzerinden gerçekleştirmeye yarayan iş modelidir. Bu ticaret şeklinde alım satımda yer alan tüm firmalar internet üzerinden direkt olarak birbiri ile temas halinde olduklarından telefon, faks toplantı gibi zaman alıcı unsurlar ortadan kaldırılmakta ayrıca maliyetlerinden de kurtulmuş olmaktadır.*
- *İşletmeden Tüketicieye (B2C): Ürünleri müşterilere aracısız, hızlı ve düşük maliyetle sunmaya yarayan en hızlı metot olarak görülmektedir. Müşterilere ürünler hakkında bilgi verme işlemleri yapılmakta ve müşterilerinde ücretsiz bir şekilde karıştırmaya çalışması sağlanmaktadır.*
- *Tüketiciden Tüketicieye (C2C): Tüketicilerin kendi aralarında yaptıkları elektro-*

nik ticarettir. Genellikle kullanılmış malların satıldığı pazarlardır.

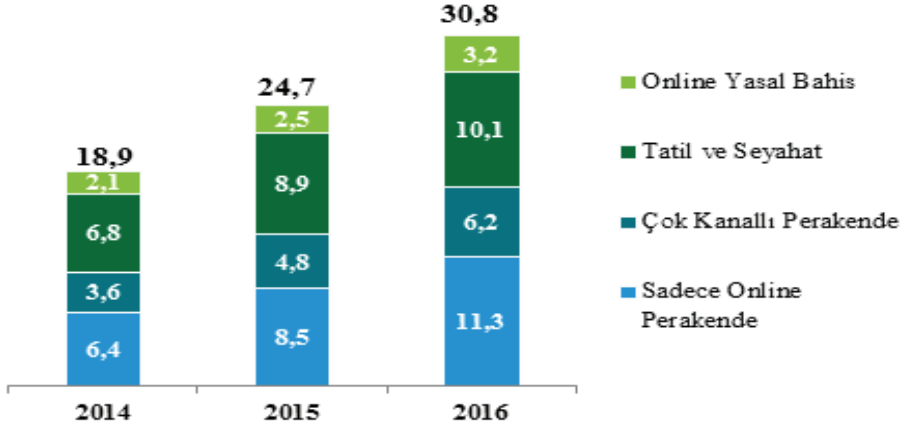
2. ELEKTRONİK TİCARETİN TÜRKİYE PAZARINDAKİ DURUMU

Elektronik ticaret, tüketici açısından, ürün ve hizmetlere ilişkin zengin bilgi ve karşılaştırma olanağı sağlayarak zaman ve mekâna bağlı kalmadan istediği zaman alışveriş kolaylığı sağlamaktadır (Demirel, 2010: 121). Son derece önemli bir yere sahip olan ve milenyum çağının önemli teknolojik harikası sayılan elektronik ticaret artık insan hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Bilge ve Altınışik, 2001: 78). Bu sebeple Türkiye konuya duyarsız kalmayarak, elektronik ticaretin geliştirilmesi amacıyla Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun 25 Ağustos 1997 tarihli toplantısı çerçevesinde TÜBİTAK-BİLTEN'in sekreterliğinde Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu'nun (ETKK) oluşturulması ve sonrasında birçok düzenlemenin yapılması için çalışmalar başlatmıştır. ETKK içinde elektronik ticaretin teknik, hukuk ve finans boyutları üzerine çalışmak için oluşturulan gruplar, çalışma raporlarını ayrı ayrı yayınlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda Türkiye'de elektronik ticaretin geliştirilmesine ilişkin devletin uzun vadeli dört temel görevi belirlenmiştir (Yıldırım, 2013: 126):

- *Gerekli teknik ve idari alt yapının kurulmasını sağlamak,*
- *Hukuki yapıyı oluşturmak,*
- *Elektronik ticareti özendirecek önlemleri almak,*
- *Ulusal politika ve uygulamaların uluslararası politikalar ve uygulamalarla uyumunu sağlamak.*

Çalışmaların başlatıldığı tarihten günümüze kadar olan süreçte açıkça görülmektedir ki elektronik ticaret gerek küresel gerekse ulusal boyutta insan hayatının içinde giderek artan bir yer edinmiştir. Elektronik ticaretin Türkiye pazarındaki büyüklüğü de bu kanıyı destekler biçimdedir. Aşağıda yer verilen Grafik 1'de 2014-2016 yılları arasında Türkiye'de elektronik ticaretin pazar büyüklüğü işlem türleri bazında gösterilmektedir.

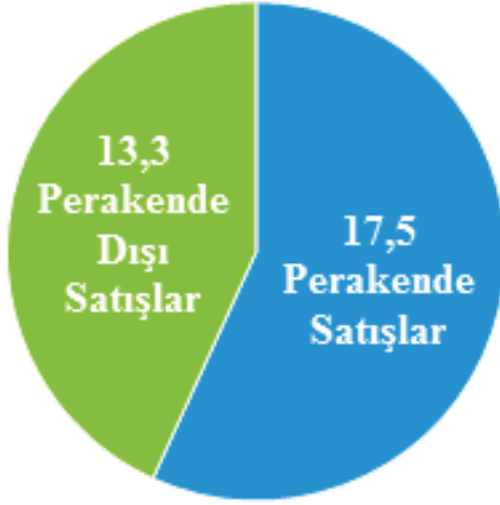
Grafik 1: Türkiye’de Elektronik Ticaretin Pazar Büyüklüğü (milyar TL)

Kaynak: Bilişim Sanayicileri Derneği, Türkiye’de E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü, 2017, s. 10. <<http://www.tubisad.org.tr/duyuru/2017/temmuz17/TUBISAD-E-Ticaret-2016-Pazar-Buyuklugu-Raporu.pdf>> (10.10.2017)

Grafik 1’e göre, sadece online perakende işlem yapan firmaların pazar payı 2014 yılında 6,4 milyar TL iken, 2015 yılında 8,5 milyar TL, 2016 yılında da 11,3 milyar TL’ye yükselmiştir. Böylece bu firmaların pazar payı 2014’ten 2015’e %32, 2015’ten 2016’ya da %33 büyümeye göstermiştir. Çok kanallı perakende işlem yapan firmaların pazar payı ise 2014’te 3,6 milyar TL iken, 2015’te 4,8 milyar TL, 2016’da da 6,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Buna göre çok kanallı perakende firmalarının pazar payı 2014’ten 2015’e %32, 2015’ten 2016’ya da %30 büyümeye göstermiştir. Üçüncü olarak tatil ve seyahat firmalarının pazar payına bakıldığında ise bu firmaların 2014’te 6,8 milyar TL, 2015’te 8,9 milyar TL ve 2016’da 10,1 milyar TL pazar payına sahip olduğu görülmektedir. Tatil ve seyahat firmalarının pazar paylarının yıllar içinde değişim oranına bakıldığında ise, 2014’ten 2015’e %31 büyüdüğü, 2015’ten 2016’ya ise sadece %13 büyüdüğü anlaşılmaktadır. Son olarak online yasal bahis oynatan firmalara bakıldığında bu firmaların pazar payının 2014 yılında 2,1 milyar TL, 2015 yılında 2,5 milyar TL, 2016 yılında da 3,2 milyar TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Online yasal bahis oynatan firmaların yıllar içindeki pazar payına bakıldığında ise 2014’ten 2015’e %22, 2015’ten 2016’ya %24 büyüdüğü anlaşılmaktadır. Genel olarak Türkiye’de elektronik ticaretin pazar büyüklüğü ise yıllar itibariyle şöyle gerçekleşmektedir; 2014’te 18,9 milyar TL, 2015’te 24,7 milyar TL, 2016’da 30,8 milyar TL. Buna göre Türkiye’de elektronik ticaretin pazar payı 2014 yılından 2015 yılına %31, 2015 yılından 2016 yılına %24 oranında büyümüştür.

Grafik 2: Türkiye'nin Elektronik Ticaretinin Dağılımı (2016) (milyar TL)

Kaynak: Bilişim Sanayicileri Derneği, Türkiye’de E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü, 2017, s. 10. <<http://www.tubisad.org.tr/duyuru/e-bulten/2017/temmuz17/TUBISAD-E-Ticaret-2016-Pazar-Buyuklugu-Raporu.pdf>> (10.10.2017)

Buna göre 2016 yılında Türkiye’de elektronik ticaretle toplam 30,8 milyar TL’lik işlem gerçekleşmiştir. Gerçekleşen işlemlerin %56,8’i perakende satışlar için gerçekleşirken, %43,2’si ise perakende dışı satış işlemlerinde gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye’de 2016 yılında elektronik ticaret yoluyla yapılan satışlardan 17,5 milyar TL’si perakende; 13,3 milyar TL’si ise perakende dışı işlemlerde gerçekleşmiştir.

Aşağıda Tablo 2’de seçilmiş ülkelerde elektronik ticaret istatistikleri verilmiştir. Toplam 12 ülkeye ait 7 değişken değerlerine yer verilmiştir.

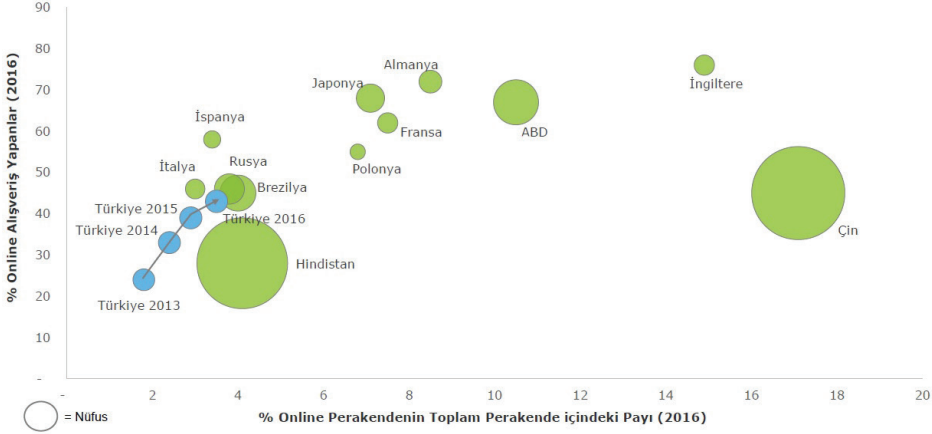
Tablo 2: Elektronik Ticaret Karşılaştırma (2016)

Ülke	Online Pera- kende / Toplam Peraken- de (%)	Sabit Genişbant Üzerinden (%)	Mobil Genişbant Üzerinden (%)	Online Alışveriş Yapanlar (%)	Mobil Alışveriş Yapanlar (%)	Kişi Başına Düşen Gelir (Bin \$)	Nüfus (milyon)
İngiltere	14,9	38,5	91,7	76	37	42,5	65,6
ABD	10,5	32,5	122,3	67	33	57,4	323,3
Almanya	8,5	38,5	73,8	72	26	48,1	82,7
Fransa	7,5	40,9	76,6	62	19	42,3	64,6
Japonya	7,1	30,2	146,4	68	25	41,3	126,9
İspanya	3,4	29,3	86,5	58	30	36,4	46,3
Çin	17,1	18,6	56,0	45	40	15,4	1.382,7
Polonya	6,8	18,3	65,3	55	23	27,8	38,0
Hindistan	4,1	1,3	9,36	28	23	6,6	1.309,4
Brezilya	4,0	12,3	88,6	45	26	15,2	206,1
Rusya	3,8	18,8	71,3	46	21	26,5	143,4
Türkiye 2015	2,9	12,1	49,6	39	24	24,2	78,7
Türkiye 2016	3,5	13,0	64,8	43	31	24,9	79,8

Kaynak: Bilişim Sanayicileri Derneği, Türkiye’de E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü, 2017, s. 15. <<http://www.tubisad.org.tr/duyuru/e-bulten/2017/temmuz17/TUBISAD-E-Ticaret-2016-Pazar-Buyuklugu-Raporu.pdf>> (10.10.2017)

Bu ülkelerden İngiltere, ABD, Almanya, Fransa, Japonya ve İspanya gelişmiş; Çin, Polonya, Hindistan, Brezilya, Rusya ve Türkiye ise gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Tablo 2’ye göre Türkiye’nin %58’lik internet ve %65’lik akıllı telefon üzerinden elektronik ticaret sektöründe en fazla potansiyel taşıyan ülkeler arasında olduğu söylenebilir.

Grafik 3: Elektronik Ticaret Karşılaştırma (2016)

Kaynak: Bilişim Sanayicileri Derneği, Türkiye’de E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü, 2017, s. 16. <<http://www.tubisad.org.tr/duyuru/e-bulten/2017/temmuz17/TUBISAD-E-Ticaret-2016-Pazar-Buyuklugu-Raporu.pdf>> (10.10.2017)

Grafik 3’te “online alışveriş yapanlar” ile “online perakendenin toplam perakende içindeki payı” istatistikleri seçilmiş ülkeler bazında grafik şeklinde verilmektedir. Burada, Çin’in en iyi “online perakendenin toplam perakende içindeki payı” istatistiğine sahip olduğu açıkça görülmektedir. “Online alışveriş yapanlar” istatistiğinde ise ilk sırada yer alan ülke İngiltere olarak görülmektedir. Ayrıca grafik 3’te, Türkiye’ye ait istatistikler 2013-2014-2015 ve 2016 yılları bazında verilmiştir. Buna göre Türkiye’nin hem “online alışveriş yapanlar” hem de “online perakendenin toplam perakende içindeki payı” istatistiklerinde yıllar itibariyle artış seyri gösterdiği anlaşılmaktadır.

3. ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDE TEMEL SORUNLAR

Doğal bir gelişim süreci olarak sistemin işlemesinde genel bir bakış ile çok fazla sorun yokmuş gibi görünmesine rağmen uygulamada çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunların başında ise elektronik ticaretin vergi idaresi üzerine etkileri gelmektedir. Özellikle örneğin web siteleri, internet servis sağlayıcıları ve ağ sağlayıcıları bulunmuş oldukları mekânları rahatlıkla değiştirebilmektedirler. Bu durum ise işlemlerin gerçekleştiği yerlerin tespitini dolayısıyla vergi idarelerinin etkinlik ve işlevini zorlaştırmaktadır. Vergi idaresi açısından oluşan sorunun temelinde vergi yasalarının geleneksel ticaret anlayışına göre oluşturulmuş olması gelmektedir (Eser ve Polat, 2014: 55-56).

Geleneksel iş ve çalışma anlayışını tümüyle değiştiren elektronik ticaret olgusu, bir yandan yeni ekonomik olanaklar sunarken, diğer yandan ülkeleri çözülmesi büyük bir oranda teknolojiye ilerlemelere bağlı olan karmaşık sorunlarla yüz yüze bırakmaktadır. Türkiye’de dâhil olmak üzere tüm ülkelerin geleceğin yeni ticaret kanalı olarak görülen

elektronik ticaretten azami derecede fayda sağlayabilmeleri için başta hukuk, teknik altyapı ve vergi sistemlerini de kapsayacak biçimde yeniden yapılanmaları gerekmektedir (Çak, 2002: 126).

Bu tür sorunlar bağlamında elektronik ticaretin vergilendirilmesi hususunda 8 Ekim 1998 tarihinde OECD Mali İşler Komitesi Ottawa Konferansı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu konferansta elektronik ticareti vergilendirme çerçeve koşulları bildirisi tartışılmış ve birtakım geleneksel vergileme ilkelerinin elektronik ticaret alanında da uygulanması kabul görmüştür. Bu ilkelerden özellikle gelişmiş ülkelerde genel kabul görmüş olanları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Gökçe, 2017: 82-83);

- *Yeni vergilerin konulmaması: Elektronik ticaret faaliyetlerine yönelik yeni vergiler konulmaması ve mevcut hukuki düzenlemeler çerçevesinde hareket edilmesi gerekliliğini ifade etmektedir.*
- *Uluslararası bir yaklaşımın benimsenmesi: Elektronik ticaretin vergilendirilmesi konusunda yapılacak düzenlemelerin uluslararası bir niteliğe sahip olması gerekliliğini ifade etmektedir.*
- *Çifte vergilendirmenin önlenmesi: Elektronik ticaret faaliyetlerinde çifte vergilendirmeden kaçınılması gerekliliğini ifade etmektedir.*
- *Vergi sisteminin sade, şeffaf, basit, uygulanabilir ve yeterli olması: Vergi sisteminin getirdiği vergisel sonuçların mükellefler tarafından önceden tahmin edilebilmesine olanak sağlayacak açıklık, basitlik ve netlikte olması ile uygulanabilir ve yeterli olması gerekliliğini ifade etmektedir.*
- *Tarafsızlık: Mükelleflerin vergi sisteminin olumlu ve olumsuz yönleri sebebiyle geleneksel ticaret ile elektronik ticaret arasında seçim yapmaya itilmemesi gerekliliğini ifade etmektedir.*
- *Etkinlik, verimlilik ve adalet: Etkinlik, vergi kaçırma ihtimalinin asgari düzeye çekilmesi gerekliliğini; verimlilik, vergi toplama suretiyle elde edilen faydanın bu faydayı sağlamak amacıyla yapılan harcamadan büyük olması gerekliliğini; adalet ise vergilendirmenin hakkaniyet çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekliliğini ifade etmektedir.*
- *Esneklik: Vergi sisteminin esnek ve dinamik bir yapıya sahip olması gerekliliğini ifade etmektedir.*

Süreçte elektronik ticaretin vergilendirilmesiyle ilgili tartışmalar, genellikle üç vergi tipi üzerinde odaklanmaktadır. Bunlar: gelir üzerinden alınan vergiler, KDV gibi harcamalar üzerinden alınan tüketim vergileri ve gümrük vergi ve tarifeleridir. Elektronik ticaretin ve vergi sistemlerinin geleceğine ilişkin gelişmeler özellikle bu üç vergi konusunda yoğunlaşmaktadır (Ekmekçi, 1999: 74-75). Bu açıdan düşünüldüğünde yaşanan temel sorunlar bu çalışma bağlamında; işyeri kavramı sorunu, vergilendirilebilir gelirin tespiti sorunu, vergilendirmede ve tahsilatta muhatap sorunu ve denetim sorunu başlıkları altında toplanabilir.

3.1. İşyeri kavramı sorunu

Teknolojik gelişme ile vergileme arasında interaktif, dinamik ve karmaşık bir ilişki bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Esasında, teknolojik gelişme yasal değişimi hep peşinden sürüklemiştir. Bir başka ifade ile yasal çerçevenin teknolojik gelişmeye adaptasyonu her zaman gecikmeli olmuştur. Bu durum sanayi devriminden bu yana dünyanın gördüğü en büyük devrim olan internet için de geçerlidir (Batun, 2014: 69). Elektronik ticarete işyeri kavramı, vergilemeyi direkt olarak etkileyebilmekte, işyerinin oluşup oluşmadığı konusu bu yüzden önemli hale gelmektedir (Yardımcıoğlu ve Uçar, 2015: 184). Gelirin bir ülkede elde edilmiş olabilmesi için sabit bir işyerinin mevcudiyeti şarttır. Bu yüzden elektronik ticarete sabit bir işyerinin olup olmadığı, bu işyerinin hangi ülkede olduğu sorularının cevaplandırılmasının vergisel sonuçları önemlidir. Buna karşılık işyerinin gerçek yerinin tespiti oldukça güçtür (Çavdar, 2017: 17).

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 6, 7 ve 8. maddeleri dar mükellefleri düzenlemektedir. Buna göre 6. maddesinde Türkiye'de yerleşmiş olmayan gerçek kişiler sadece Türkiye içinde elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilirler hükmüne yer verilmiştir. Aynı Kanun'un 7. maddesinde ise, ticari kazancın Türkiye'de elde edilmesi, kazanç sahibinin Türkiye'de işyerinin olması veya daimi temsilci bulundurması ve kazancın bu yerlerde veya bu temsilciler vasıtasıyla sağlanması şartına bağlanmıştır. Ayrıca dar mükellef kişinin yurt dışından internet aracılığıyla Türkiye'de satış yapması halinde vergilendirmenin nasıl olacağıyla ilgili 30.12.2011 tarihli Gelir İdaresi Başkanlığı'nın özelvesi (GİB, 2011) bulunmaktadır. Bu özelveğe göre; web sitesi üzerinden ticaret yapan kişi, web sitesini barındıran bir sunucuyu (server) tasarrufu altına alıp çalıştırdığı takdirde, bu sunucunun yerleştirildiği yer kişinin işyerini oluşturmaktadır. Böylece, internet üzerinden yapılan satışlarda sunucunun Türkiye'de bulunmaması halinde, vergilendirme yetkisi sunucunun bulunduğu ülkeye aittir.

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı kişi veya firmalar, elektronik ticaret faaliyetlerini yürüttükleri internet sitelerinin yüklü bulunduğu ve üzerinden hizmet verdiği sunucuyu düşük veya sıfır vergi oranlı bir ülkede tutmak suretiyle olası bir gelir veya kurumlar vergisinden kolaylıkla kaçınabilmektedir. Şirketin, kendisine ait birden fazla sunucu kullanılması durumu ise uygulamada ciddi bir karmaşıklık doğurma potansiyeline sahiptir. Alternatif olarak kendi sunucusu yerine bir internet servis sağlayıcısının sunucusunu ücret karşılığında kullanmak suretiyle hiç işyeri oluşturmayacak şekilde de faaliyetlerini yürütmek imkânına sahip olmaktadır. Böylelikle kaynak ülkedeki müşterilere mal ve hizmet satarken kaynak ülke vergisini bertaraf etmiş olmaktadır. Örneğin, bir çok ülkenin online reklam pazarında önemli bir paya sahip olan Google, bu ülkelerdeki müşterileri ile yapmış olduğu reklam sözleşmelerini Google İrlanda Şirketi vasıtasıyla yapmaktadır. Bu durumda bu hizmetlerden elde edilen gelirin kaynak ülkelerde vergilenebilmesi Google arama motorunun yüklü bulunduğu ve üzerinden hizmet verdiği sunucunun bu ülkelerde bulunmasına bağlı olmaktadır. Buradaki temel sorun, ekonomik faaliyetin önemli ölçüde yürütüldüğü ülke ile vergisel bakımdan kazancın toplandığı ülkenin farklı olması ve her ülkenin global vergi pastasından kendi adil payını (fair share) almak istemesinden kaynaklanmaktadır (Batun, 2014: 72). Bugün geline nokta, dolaysız vergilerin (Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi gibi) ikamet devletine, diğer bir ifadeyle elektronik ticaret

ihracatçısı ülkelere tahsis edildiğini göstermektedir (Öz, 2004: 99-100).

3.2. Vergilendirilebilir gelirin tespiti sorunu

Elektronik ortamda yaşanan gelişmeler bir yandan vergi idarelerinin daha hızlı, ucuz ve etkin vergi toplama ve vergi denetimi yapmalarını sağlarken, diğer yandan bu gelişmeleri yakından takip edemeyen ülkeler için vergi mükelleflerinin vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gibi davranışlar sergilemelerine sebep olmaktadır. Ticari yaşamda malların dolaşımı esnasında kullanılması gereken birçok belge ve bilginin elektronik ticaretin yaygınlaşmasıyla ortadan kalkması vergi idarelerinin geleneksel denetim yapmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum kendini özellikle dijital ya da sayısallaşmış ürünlerde daha çok hissettirmiştir. Ayrıca elektronik ticarete tarafların, vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği zamanın ve tebliğin nereye yapılacağına belirlenmesi de net değildir. Bu bağlamda mükellefe yüklenen maddi ve şekli yükümlülüklerin ne şekilde gerçekleşeceği de büyük bir belirsizliktir (Avcı, 2017: 254).

Elektronik ortamlarda gerçekleştirilen ticari faaliyetler neticesinde vergilemeye esas teşkil edecek olan matrahın belirlenmesi çeşitli açılardan zorluklar arz etmektedir. Daha önce de açıklandığı üzere elektronik ticaretten elde edilen ticari kazançların, kazancın elde edildiği ülkede vergilendirilmesi, o ülkede satıcı konumundaki firmanın işyeri bulundurmasıyla ilişkilendirilmiştir. Kural bu şekliyle uygulandığında firmanın kazançta neden olan ticari faaliyeti, elektronik ortamlar vasıtasıyla değişik coğrafi bölgelerden yürütmesi durumunda kazancın hangi oranlarda hangi coğrafi bölgeler ile bağlantılı olduğunun tespiti güçleşmektedir (Çak, 2002: 101).

Vergi matrahının belirlenmesi gayri safi kazancın ve giderlerin belirlenmesini kapsamaktadır. Elektronik ortamda yapılan ticari faaliyetlerde matrahın belirlenmesi sırasında özellikle kaynak ilkesi konusunda problemler yaşanmaktadır. Kaynak ülkesi, işyerine atfedilebilen ticari kazancı vergileyebilmektedir. Anlaşma hukuku, merkez ile şube veya şubelerin kendi aralarındaki işlemlerinden doğan kazancın bölüşümü emsal bedel esasına göre yapılmasını öngörmektedir. İşyerinin safi kazancının belirlenmesinde işyeri için yapılan giderlerin indirilmesi mümkündür. İnternet ortamında yürütülen faaliyetlerde geleneksel merkez-şube örgütlenmesi biçimine bağlı kalmadan işlerin organize edilmesi mümkün olduğundan birden fazla şubeyi ilgilendiren giderlerin şubeler arasında paylaşımında ilave güçlüklerle karşılaşılacaktır (Güneş, 2002: 13).

3.3. Vergilendirmede ve tahsilatta muhatap sorunu

Elektronik ortamda gerçekleştirilecek ticaretin küresel boyutu vergilendirmeyi güçleştirmekte ve mevcut yasal düzenlemeler ile genel kabul görmüş ilkeler yetersiz kalmaktadır (Avcı, 2017: 254). Gelişen teknoloji ile birlikte artık mükellefler yerlerini değiştirmeden de başka ülkelerde ekonomik faaliyetlere katılma imkânı bulmaktadır. Bu durumda elektronik ticaret yapan bir gerçek kişinin yerleşik olduğu yerin belirlenmesi güçleşeceğinden, tam mükellef mi yoksa dar mükellef mi sayılacağı sorun yaratmaktadır. Elektronik ortam, firmalar ve bireyler için faaliyetlerini gerçek olmayan kimlikler altında yürütebilme olanağı da sağladığından mükelleflerin gerçek kimliklerinin tespiti

güçleşmektedir (Organ ve Çavdar, 2012: 78).

Bu konudaki bir başka sorun ise, ekonomik ilişkinin belirlenememesidir. Ekonomik ilişkinin belirlenebilmesi için ticari işlemin yerinin açıkça belirlenmesi gerekmektedir. Geleneksel ticarete, ticarete konu olan malların fiziksel mevcudiyetinin ve fiziksel tesliminin olması nedeniyle ticari işlemin yerini tespit etmek oldukça kolaydır. Ancak elektronik ticarete, işlemlerin sanal ortamda gerçekleşmesinden ötürü ticari işlemin gerçekleştiği vergisel yetki alanını açıkça tespit etmek her zaman kolay değildir (Ubay, 2013: 116).

Türkiye’de elektronik ticaret faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve iratlar, “193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu” üzerinden vergiye tabi tutulmaktadır. Ancak gelir vergisi açısından tam mükellefiyet, gelirin niteliği, gelirin elde edildiği yer ve vergi matrahının tespiti konularında çeşitli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Zira tam mükellefiyet kavramı, geleneksel ticarete nazaran farklı bir boyut içermektedir. Ayrıca teknoloji alanındaki gelişmeler, gerçek kişilerin başka bir ülkede ticari işlem gerçekleştirmek amacıyla o ülkede bulunmasını gerektirmemektedir. Bu tür ilerlemeler bahsi geçen konularda belirsizlik doğurmaktadır. Kurumlar vergisi açısından ise, mükellefiyet ve gelirin elde edildiği yerin tespiti konularında zorluklar ortaya çıkmaktadır. Zira bilgi ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan yenilikler, uluslararası ticari işlemler yürütmek için kurumların sabit bir iş yerinin bulunmasını gerektirmemektedir. Ayrıca yasal ve fiili iş merkezlerinin ayrıştırılması ve farklılaştırılması gibi önemli olanaklar doğmaktadır. Tüm bu gelişmeler, gerçek kişiler ve kurumlar açısından özellikle mükellefiyetin tespiti hususunu giderek zorlaştırmaktadır (Gökçe, 2017: 83).

4. TÜRKİYE’DE ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDE YENİ DÜZENLEME: TEVKİFAT MÜESSESİ

Tevkifat; Türkçede “kesinti”, Fransızcada “stopaj” sözcüğü ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Tevkif kelimesinden türemiş olup durdurma, duraklatma, alıkoyma gibi anlamlara gelmektedir. Her üç terim de vergi alanında yaygın olarak kullanılmaktadır (Kartal, 2012: 97). Türk vergi hukukunda vergi alacağının güvenliğini sağlama adına düzenlenmiş (Yaşar, 2015: 73) Arapça kökenli bir kelime olan tevkifat, vergi kanunlarına göre, vergiyi tahsil edenin vergi dairesine karşı muhatap olma durumunu ifade eder (Yanık, 2016: 395-396). Bir başka deyişle tevkifat, bir kısım gelir unsurlarının mükellef tarafından beyan edilmesi beklenmeksizin, verginin bu gelirleri mükellefe sağlayan vergi sorumlularınca bildirim yapmakla yükümlü tevkifat sorumluları aracılığı ile kesilmesi ve mükellef adına alacaklı kuruma ödenmesi şeklinde uygulanmaktadır (Kılıç ve Toplu, 2013: 60).

Türkiye’de elektronik ticaretin GVK ve KVK açısından vergilendirilmesinde yeni bir sistem olarak tevkifat müessesinin kullanılması gündeme gelmiştir. Burada asıl amaç, sunucusunu (server) bir vergi cenneti ülkede barındırdığından dolayı elde ettiği kazanç üzerinden ya hiç vergi vermeyen ya da asgari düzeyde vergi veren kişi veya kurumların, Türkiye’den elde ettiği kazanç üzerinden belli bir oranda verginin kaynağında kesilerek

vergi kaybının en aza indirilmeye çalışılması olarak yorumlanabilir. Bu amaçla, 07.09.2016 tarihli 6745 sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun ile elektronik ticaretle ilgili olarak;

- 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 11. Maddesinde,
- 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 94. maddesinde,
- 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 15. ve 30. maddelerinde değişiklik yapılması öngörölmüştür.

6745 sayılı Kanun ile 213 sayılı Kanunun 11. maddesine eklenen fıkra şöyledir; *“Bakanlar Kurulu, ödeme yapılan kişilerin mükellef olup olmamasına, ödeme yapan veya ödemeye aracılık edenlerin vergi kanunlarına göre vergi kesintisi yapmak zorunluluğu bulunup bulunmamasına, ödemenin konusunun mal veya hizmet alım satımı olup olmamasına, elektronik ortamda gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesine, ödeme yapılanın bu tutarı vergi matrahının tespitinde indirim konusu yapıp yapmamasına bakılmaksızın, vergiye tabi işlemlere taraf veya aracı olanlara vergi kesintisi yaptırmaya, iş grupları, iş neveleri, sektörler ve emtia grupları itibarıyla, vergiye tabi işlemle ilgili, vergi kanunlarında belirtilen alt ve üst limitler arasında olmak şartıyla, farklı kesinti oranları tespit etmeye yetkilidir”*.

Buna ek olarak, TBMM Plan Bütçe Komisyonunda 1/750 esas numarası ile oylanan Kanunun kabul edilmesine karşı oy kullanan üyelerin 9. maddeye karşı oy kullanma gerekçeleri şu şekilde olmuştur (TBMM, 2017: 65); *“Ekonomik işlemlerin teknolojik gelişmeyle birlikte gittikçe karmaşık bir hale gelmesi vergi kanunlarında bu ihtiyacı karşılayacak yeni bir vergi güvenlik müessesesi ihtiyacını doğurduğundan yapılan değişiklikle Bakanlar Kuruluna, vergiye tabi işlemlere taraf veya aracı olanlara vergi kesinti yaptırmaya ve belirli şartlar altında farklı kesinti oranları tespit etmeye ilişkin yetki verilmektedir. Bu yetki sayesinde, başta internet üzerinden gerçekleştirilen ticari işlemler olmak üzere, bilgi işlem teknolojilerinin yaygın olarak kullanıldığı alanlarda kayıtlı ekonomiye geçişi hızlandırmak ve kayıt dışılıkla etkin mücadele etmek adına her türlü işleme karşı korunaklı bir yapı hızlı ve etkin bir biçimde oluşturulabilecektir. Ancak, madde gerekçesinde ve madde ile ilgili olarak komisyon görüşmeleri sırasında bu madde ile alınan yetkinin esas olarak internet üzerinden gerçekleştirilen işlemler ve bilgi işlem teknolojilerinin kullanıldığı alanlardaki iş ve işlemlerle ilgili olduğu belirtilmesine karşın Bakanlar Kuruluna bu fıkra ile verilen yetkinin sınırlarının iyice tanımlanması gerekir.”*

6745 sayılı Kanun ile 193 sayılı Kanunun 7. maddesinin birinci fıkrası ile 5520 sayılı Kanunun 15. ve 30. maddesinin birinci fıkralarına; *“Vergi Usul Kanununun 11 inci maddesinin yedinci fıkrası kapsamına giren ödemelerden”* ifadesi eklenmiştir.

VUK’da yapılan değişiklikle Bakanlar Kuruluna, vergiye tabi işlemlere taraf veya aracı olanlara vergi kesintisi yaptırmaya ve belirli şartlar altında farklı kesinti oranları tespit etmeye ilişkin yetki verilmekte ve bu yetkinin kullanılmasına bağlı olarak GVK ve KVK’ya da tevkifata ilişkin uyum bentleri eklenmektedir. GVK ve KVK’nın tevkifat

yükümlülüğünü düzenleyen maddelerine yapılan bu eklemelerle VUK'un 11. maddesine eklenen yedinci fıkradaki yetkinin kullanılması durumunda, bu kapsamda vergi kesintisi yapmakla sorumlu tutulanlar tarafından yapılan her türlü ödemeler üzerinden vergi kesintisi yapılmasına imkân sağlanması öngörülmüştür (Erdem, 2017: 33). Elektronik ticarete ödemelerin bir finansal kuruluş aracılığıyla yapılması, devletlerin, elde edilen kazancın tespitini ve vergilendirmesini kolaylaştırmaktadır. Bu yeni düzenleme ile aracı finansal kuruluşlar, para transferlerini gerçekleştirirken tevkifat yapmakla yükümlü olmaktadırlar. Kayıt dışı elektronik ticaretin vergilendirilebilmesi adına bu yeni düzenleme güçlü bir çözüm olarak düşünülmektedir.

5. SONUÇ

İnternet teknolojisi günümüzde insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki, sunduğu yeniliklerle birlikte geleneksel düşünce yapısını değiştirip yeni bir nesil yaratmaktadır. Tabi ki bunun altında sağladığı kolaylıklar ve faydalarının rolü yadsınamaz. Birçok şeyi değiştirdiği gibi internet, ticaret sistemini ve yapısını da değiştirmiştir. Bu durum sadece çeşitliliği ve rekabeti arttırmamış, aynı zamanda ticarete alıcı ve satıcı arasındaki coğrafi sınırları da ortadan kaldırmıştır.

Elektronik ticaretin gelişebilmesinin ön koşulu elbette ki internet altyapısının yaygınlaşmasıdır. Bu sebeple gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere göre elektronik ticaret kullanıcısının nüfus içindeki payının daha fazla olması da beklenen bir sonuçtur. Türkiye'deki duruma bakıldığında ise, 2013'ten 2016'ya elektronik ticaret kullanıcı sayısında açık bir şekilde artan bir seyir görülmektedir (Grafik 3).

Değişen ve gelişen teknoloji insanların hayatlarını kolaylaştırmakla birlikte bazı idari ve sosyal sorunlara da yol açabilmektedir. Teknolojik yenilik olan internetin getirdiği idari sorunların başında, vergi idareleri açısından internet üzerinden yapılan alışverişlerin ve elde edilen kazançların tespit edilememesi ve bunun sonucunda vergilendirilememesi yer almaktadır. Bu sorunlar temelde; işyeri kavramı, elde edilen gelirin tespiti ve muhatap sorunu olarak tanımlanmıştır. Bahsedilen bu sorunlar temelde, vergi cenneti ülkelerde sunucusunu barındıran ve vergi ödememe gayretinde olan satıcıların oluşturduğu sorunlardır.

Elbette ki vergi idareleri değişen koşullar altında bile vergi gelirlerini en az fire ile toplama gayreti içindedirler. Türk vergi idaresi açısından bu gayretlerden en yenisi, sunucusu bir vergi cennetinde olan satıcının Türkiye'den elde ettiği kazancın vergilendirilmesi amacıyla getirilmiş olan elektronik ticarete tevkifat müessesesidir. Bu amaçla 6745 sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiş, 213 sayılı VUK, 193 sayılı GVK ve 5520 sayılı KVK'da bazı değişiklikler öngörülmüştür. Bu değişikliklerle birlikte Bakanlar Kuruluna, elektronik ortamda gerçekleşen ticari işlemlere taraf veya aracı olanlara kesinti yaptırma yetkisi verilmektedir. Ayrıca Bakanlar Kuruluna, vergi kanunlarında belirtilen alt ve üst sınırlara bağlı kalmak şartıyla farklı işlemler için farklı kesinti oranları belirleme yetkisi de verilmiştir.

1982’de kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 73. maddesi vergi ödevini düzenlemektedir. Burada, herkesin kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğu ve vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımının maliye politikasının sosyal amacı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca burada vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır hükmüne yer verilmekle beraber; vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiğı yukarı ve aşağı sınırlar içinde değışiklik yapma yetkisinin Bakanlar Kuruluna verilebileceğı de belirtilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, 6745 sayılı Kanunla, Bakanlar Kuruluna elektronik ticaretteki vergi kaybını azaltabilmek için tevkifat müessesini kullanma yetkisinin verilmesi ve Bakanlar Kurulunun bu yetkiyi kullanması kanuni sınırlar içinde yer alan bir vergi güvenlik müessesesi olarak yorumlanabilir.

Bir vergi güvenlik müessesesi olarak verilen bu yetkiye yoneltlen bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, keyfilik endişesi gerekçesiyle, Bakanlar Kuruluna verilen bu yetkinin belirli faaliyetlerle sınırlandırılmamasıdır. Bir diğeri ise, her gün yüzlerce kişi ve firmanın ticaret hayatına giriş yaptığı elektronik ticaret sektöründe tevkifatın yapılabilmesi için Bakanlar Kurulu tarafından tevkifat yapılacak işlemler ve satıcıların tek tek belirlenerek listesinin oluşturulmasının gerekmesi uygulamayı zorlaştırmakla beraber ayrı bir eleştiri konusudur. Bununla beraber, yeni düzenlemenin hedefinin Türkiye’de vergi mükellefi olmayan ancak Türkiye’den gelir elde eden tacirler olduğu açıktır. Ancak, bu tacirlerin tespit edilmesi ve işlemlerinin denetlenmesinin zorluğu da bir diğeri eleştiri konusudur.

Tüm bunlara ek olarak elektronik ticarete yeni bir ödeme sistemi olarak kripto paraların yeri de yadsınamaz bir duruma gelmiştir. En çok bilineni bitcoin olan kripto paraların ödeme aracı olarak kullanılması vergi idaresi açısından vergi geliri kaybı anlamına gelmektedir. Ayrıca, kripto paraların transferinde herhangi bir finans kuruluşunun aracılığı söz konusu olmadığından bu transferlerin takibi de mümkün görülmemektedir. Bu sebeple, kripto paralar konusunda da bir düzenleme getirilmesi vergi kaybını en aza indirmekte yardımcı olacaktır.

Ayrıca, 6745 sayılı Kanunla getirilen bu düzenleme, uygulamada çok fazla iş yükü ve zorlukları da beraberinde getirmektedir. Uygulamanın başarıya ulaşabilmesi adına Maliye Bakanlığı bünyesinde yalnızca ilgili işlemleri takip edecek uzmanlardan oluşan ayrı bir birim olarak “Elektronik Ticaret İzleme Merkezi”nin kurulması gündeme gelmiştir. Elektronik ticarete kayıt dışılığı azaltılması beklenen bu yeni düzenleme, ancak amacına uygun ve adil olarak tespit edilmiş işlem ve mükelleflerin yer aldığı listelerin oluşturulmasıyla başarılı olabilir. Burada kilit rol hangi işlemlere ve hangi mükelleflere tevkifatın uygulanacağını doğru olarak tespit edilmesidir. Bu sebeple, Türkiye’de yerleşik olmayan ve dolayısıyla Türkiye’den elde ettiği geliri hiçbir şekilde Türkiye’de vergilendirilmeyen mükelleflerin tespit edilebilmesi için “Elektronik Ticaret İzleme Merkezi”nin titizlikle çalışması gerekmektedir. Bu açıdan, Türkiye’de yerleşik olmayan; Amazon Alibaba, AliExpres, eBay, Wish, Everbuying, DealExtreme gibi sitelerin tevkifat kapsamına alınması gerekmektedir.

Getirilen yeni düzenlemenin özündeki bir başka amaç da, Türkiye’de yerleşik olmayan ancak Türkiye’de elektronik ticaret yapan satıcıların Türkiye’de yerleşik olmalarını sağlamaktır. Böylece, hem “Elektronik Ticaret İzleme Merkezi”nin iş yükü azalacak hem de olası vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilebilecektir. Bu açıdan bakıldığında, yeni düzenlemenin firmalar adına caydırıcı bir düzenleme olduğu söylenebilir.

Bunlara ek olarak, internetten mal ve hizmet satan satıcıların bağlı bulunacağı ayrı bir vergi dairesi fikri de gündeme gelmiştir. Böylece hem Türkiye’ye yerleşik olma konusunda firmalar teşvik edilmiş olacaklar, hem de kolaylıkla ve basit bir şekilde vergisel yükümlülüklerini yerine getirebileceklerdir.

Türkiye’de 30 milyar TL’yi aşkın bir pazar büyüklüğüne sahip olan elektronik ticaret sektöründeki vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinin kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı ve vergi gelirlerini arttıracığı bir gerçektir. Tüm bu belirtilenler çerçevesinde düşünüldüğünde, elektronik ticaretteki vergi kayıp ve kaçığının azaltılması adına yeni düzenleme, üzerinde bazı eleştirel yaklaşımlara sahip olmasına rağmen başlangıç aşaması için olumlu bir adım olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Altınışık, İsa; Sefa Usta; Yavuz Çakmak. ‘Elektronik Ticaretin Yerel Ekonomiler Üzerindeki Etkisi ve Karaman Örneği’, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 2007, s. 47-58.

Avcı, Orçun. ‘E-Ticaretin Vergilendirilme Sorunsalı’, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 27, 2017, s. 248-263.

Batun, Mehmet. ‘OECD Model Anlaşması Çerçevesinde İşyeri: İlişkili Şirketler ve Elektronik Ticaret’, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 393, 2014, s. 65-75.

Bilge, Fahrettin Atıl; İsa Altınışık, ‘Yeni Bin Yıla Girerken Ticaretin Değişen Yüzü: E-Ticaret’, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, 2001, s. 77-88.

Bilişim Sanayicileri Derneği, Türkiye’de E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü, 2017, <<http://www.tubisad.org.tr/duyuru/e-bulten/2017/temmuz17/TUBISAD-E-Ticaret-2016-Pazar-Buyuklugu-Raporu.pdf>> Erişim: 10.10.2017

Ceran, Yunus; Recep Çiçek, ‘Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesine İlişkin Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisi Açısından Bir Değerlendirme’, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, 2007, s. 291-304.

Coppel, Jonathan. ‘E-Commerce: Impacts and Policy Challenges’, OECD Economics Department Working Papers, No. 252, 2000, <<http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/801315684632.pdf?expires=1515092674&id=id&accname=guest&checksum=20ECDB1B014CC38EBA41CA54A842CA7D>> Erişim: 10.10.2017

Çavdar, Fatih. ‘Elektronik Ticaretin Vergi Denetimi Üzerindeki Etkileri’, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2017, s. 13-27.

Çak, Murat. Dünyada ve Türkiye’de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi, İstanbulNet Yayıncılık, İstanbul 2002.

Çetinkaya, Şahin. ‘E-Ticaret Uygulamalarının Makro Ekonomik Göstergelere Etkisi SWOT Analizi ve Türkiye’de E-Ticaret Gelişimi İçin Bir Eylem Planı Önerisi’, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11, 2016, s. 235-256.

Demirel, Hüsne. ‘Üniversite Öğrencilerinin Elektronik Alışveriş Hakkında Görüşleri’, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 3, 2010, s. 119-134.

Erdem, Tahir. “Yeni Dünya Düzeni, Elektronik Ticaret ve Vergi”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 143, 2017, s. 13-41.

Ekmekçi, Esra. “Yerellik” Yerine “Sanallık” mı?: Elektronik Ticarete Vergilendirmenin

Genel Çerçevesi', İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 57, Sayı: 1-2, 1999, s. 45-91.

Eser, Levent Yahya; Sedat Polat. 'Elektronik Ticaretin Transfer Fiyatlandırmaya Etkisi', Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 23, 2014, s. 52-69.

Fırat, Mehmet; Nilgün Özdamar Keskin. 'İnternet Teknolojileri', içinde Volkan Yüzer ve M. Recep Okur, (der.) Temel Bilgi Teknolojileri-I, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015, s. 90-113.

Gelir İdaresi Başkanlığı, 'Dar Mükellef Kişinin Yurt Dışından İnternet Aracılığıyla Türkiye'de Satış Yapması Hakkında Özelge', Sayı: B.07.1.GİB.4.34.16.01-GVK 37-2410, Tarih: 31.12.2011

Gökbunar, Ramazan; Ahmet Utkuseven. 'Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Yaşanan Gelişmeler: Yeni İpek Yolu Bir Vergi Cenneti mi?', İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 27, Ekim 2002, s. 197-209.

Gökçe, Öznur. 'Sosyal Elektronik Ticaretin Hukuki Boyutu', Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 433, 2017, s. 82-85.

Güneş, İsmail. 'Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinin Uluslararası Boyutu', (Tebliğ, 8. Türkiye'de İnternet Konferansı, İstanbul, Türkiye, Aralık 2002).

Herman, Lior. 'Multilateralising Regionalism: The Case of E-Commerce', OECD Trade Policy Papers, No. 99, 2010.

Kartal, Zihni. 'KDV Tevkifatı Konusundaki Son Düzenlemeler (Tam Tevkifat)', Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 110, 2012, s. 97-110.

Kılıç, Fatma; Mehmet Toplu. 'Sosyal Güvenlikte Tevkifat ve Bilişim Yönüyle İncelenmesi', Bilişim Teknolojileri Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 2013, s. 59-71.

Kovancılar, Birol; Mustafa Miynat; Sibel A. Bursalıoğlu. Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler, Gazi Kitabevi, Ankara 2007.

Milli Eğitim Bakanlığı, Sunucu İşletim Sistemleri, MEGEP, Ankara, 2013.

Monteiro, José-Antonio; Robert Teh. 'Provisions on Electronic Commerce in Regional Trade Agreements', WTO Working Paper ERSD-2017-11, 2017.

Organ, İbrahim; Fatih Çavdar. 'Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar', İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2012, s. 63-84.

Öz, N. Semih. 'Devletlerin Vergilendirme Yetkileri Sınırının E-Ticaret Açısından Değerlendirilmesi', Maliye Dergisi, Sayı: 147, 2004, s. 90-102.

Özcan, Pelin Mastar. ‘Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar: BEPS 1 No’lu Eylem Planı Kapsamında Bir Değerlendirme’, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2016, s. 73-82.

Özdemir, Funda Başaran; Nurcan Törenli; Zafer Kıyan. ‘Türkiye-Avrupa İşbirliği Dış Ticaret İlişkileri Açısından E-Ticaret Modeli ve Düzenleyici Rejim-Yapı’, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 9, No: 2, 2010, s. 117-143.

Parlakkaya, Raif. ‘Elektronik Ticaret ve Muhasebe Uygulamalarına Etkileri’, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2005, s. 168-175.

TBMM, 1/750 ve 2/571 Esas Numaralı Kanun Taslaklarına İlişkin Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, Sıra Sayısı: 411, s. 65. <<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss411.pdf>> (07.12.2017)

Törenli, Nurcan; Zafer Kıyan. ‘Yeni Ekonomide ‘Çoklu Mübadele İlişkilerini’ Ağ Üzerinde Organize Etme Arayışı: E-Ticaret ve Türkiye’, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 23, 2012, s. 455-490.

Ubay, Birol. ‘Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Avrupa Birliği ve OECD Yaklaşımları’, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı: 381, 2013, s. 115-256.

Yanık, Ahmet. ‘Tevkifata Tabi Bir Teslimin Yeniden Tesliminde Tevkifat - Kdv İadesi ve Muhasebe Uygulaması’, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2016, s. 395-412.

Yardımcıoğlu, Melek; Mustafa Uçar. ‘Küresel E-Ticaret Şirketlerinin Faaliyet Gösterdikleri Ülkelerde Elde Ettikleri Kazançların Muhasebe Süreci ve Vergilendirilmesi: Google, Facebook, Twitter için Türkiye Örneği’, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2015, s. 169-190.

Yaşar, Arif. ‘Vergi Tevkifatı Müessesinde Kaynak – Kapsam Ayrımı’, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı: 402, 2015, s. 73-75.

Yıldırım, Zübeyr. ‘Elektronik Ticaret ve Vergilendirme’, içinde Arman Aziz Karagül, (der.) *Elektronik Ticaret*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.

Yıldız, Habib. *Küreselleşmenin Vergileme Üzerine Etkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 06.01.1961, Resmi Gazete Sayısı: 10700.

6745 sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun, Resmi Gazete Tarihi: 07.09.2016, Resmi Gazete Sayısı: 29824.

MESLEKİ DOYUM, İŞ-AİLE ÇATIŞMASI VE AİLE-İŞ ÇATIŞMASININ ALGILANAN İŞ STRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ^{1*}

Z. Mehmet FIRAT^{2**}

Öz

*Araştırmada, mesleki doyum, iş-aile çatışması ile aile-iş çatışmasının öğretmenlerin algıladıkları stres üzerindeki etkileri incelenmiştir. Örneklem 333 öğretmenden oluş-
turmuştur. Çalışmada korelasyonel-ilişkisel yöntem, mesleki doyum ölçeği, algılanan
stres ölçeği, iş-aile çatışması ölçeği ve aile-iş çatışması ölçeği uygulanmıştır. Yapılan
analizler sonucunda, algılanan stresi mesleki doyumun negatif yönde, iş-aile çatışma-
sı ile aile-iş çatışmasının ise pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin,
iş-aile çatışması ile orta düzeyde, aile-iş çatışması ile düşük düzeyde karşı karşıya
kaldıkları ve yüksek düzeyde mesleki doyum yaşadıkları ve düşük düzeyde bir stres
algıladıkları tespit edilmiştir. Çalışmanın demografik değişkenlere göre öğretmenlerin
algıladıkları stres düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.*

Anahtar Kelimeler: İş stresi, mesleki doyum, iş-aile çatışması, aile-iş çatışması.
JEL Sınıflandırma Kodları: L23, M12

THE EFFECT OF OCCUPATIONAL SATISFACTION, WORK-FAMILY CONFLICT AND FAMILY-JOB CONFLICT ON PERCEIVED WORK STRESS

Abstract

*In the study, the effects of occupational satisfaction, work-family conflict and fami-
ly-job conflict on teachers' perceptions of stress were examined. This sampling con-
sists of 333 teachers. In this study, correlational-relational method, Job Satisfaction
Scale, Perceived Stress Scale, Work-Family Conflict Scale and Family-Work Conflict
Scale are used. As a result of the analysis that made, it's found out that, job satisfaction
has negative effects on stress but on the other hand, work-family conflict and fami-
ly-work conflict have positive effects on the teacher stress. It's also found out that the
teachers have mid level work-family conflict, low level family-work conflict and high
level job satisfaction and also they have low level stress, too. In this research, it's
identified that there is no difference between the demographic features and the stress
levels teachers perceive.*

Keywords: Work stres, Occupational satisfaction, work-family conflict, family-work
conflict,

JEL Classification Codes: L23, M12

1 * 25. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ha-
lidir.

2 ** Dr., Anıttepe Mah. Turgut Reis Cad. No:42 Çankaya/Ankara, e-mail: mzaferfirat@hotmail.com

1. GİRİŞ

Kişinin hayatı boyunca oynamak durumunda olduğu çeşitli rollerin bazılarının baskınlığı diğerlerine göre daha fazla olabilmekte, bu da diğer rollere daha az dikkat ve zaman ayrılmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum kişilerin bazı rollerden yeterince tatmin olamamasına, dolayısıyla yaşamından doyum alamamasına sebep olmaktadır. İnsan mutlu bir yaşam sürmek için doğal olarak yaşamının her alanında tatmin duygusunu artırmak ister. Ancak yaşamın her alanında tam bir memnuniyet mümkün olamayabilir. Bazı boşlukları doldurmak için insan bazı rollerine daha fazla ağırlık verebilir. Bu da yaşamın diğer faaliyet alanları üzerinde etkili olabilir. Bu kapsamda bireyin mesleğinden duyduğu tatminin, işi ve ailesiyle yaşadığı çatışmaların, iş yerinde yaşadığı stres üzerinde de etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

İş yaşamı insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların yaşamında mutlu olabilmeleri için meslek ve yaşam doyum kavramları önemli rol oynamaktadır. Bu araştırma, öğretmenlerin mesleki doyum düzeylerinin, iş-aile ve aile-iş çatışmalarının onların maruz kaldıkları stres düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, çalışanların demografik niteliklerine göre (yaş, cinsiyet, gelir seviyesi vb.) algıladıkları stres düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi de araştırmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın uygulama safhasında 333 kişiden oluşan örnekleme çalışmanın amacını sağlamaya yönelik anket uygulanmıştır

Öğretmenlerin algıladıkları stresin onların performansında da etkili olacağı, dolayısıyla örgütsel performansın da bundan etkileneceğinden hareketle bu araştırma ile seçilen bağımsız değişkenlerin algılanan stres üzerindeki etki derecesinin ve yönünün tespit edilmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Araştırmanın değişkenleri ile ilgili olarak literatürde farklı modellerde birçok araştırmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin algıladıkları stres üzerinde onların mesleki doyumlarının, yaşamakta oldukları iş-aile çatışması ile aile-iş çatışmalarının etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

2.1 Mesleki Doyum Kavramı

Meslek uzun ve yorucu bir eğitim süreciyle elde edilir. Bu çabaya katlanmanın karşılığında bir fayda beklentisi vardır. Bu beklenti çoğunlukla para kazanmakla aynı anlamdadır. Meslektaşlar genellikle benzer normları taşır, belli bir kurallar bütünü çerçevesinde hareket ederler. Araştırmada bu düşünceler doğrultusunda meslek kavramının tanımı olarak Kuzgun, Sevim ve Hamamcı'nın (1999, 14) “bir eğitim yoluyla edinilen ve para kazanmak için yapılan, sonucunda bir ürün veya hizmet ortaya konan, kuralları toplum tarafından belirlenmiş etkinlikler bütünü” şeklindeki tanımlaması uygun görülmüştür. Mesleki doyum ise “bireyin mesleğini icra edip fizyolojik gereksinimlerini karşılayacak gelir elde etmesini ve kendini geliştirmesi, yeteneklerini, becerilerini

kullanarak üretken olması, toplumda yer edinebilme gibi psikolojik süreçleri içeren bir kavramdır” (Sayılır, 2016, 53).

Meslek ve iş farklı kavramlar olarak değerlendirilmelidir. Mesleki doyum iş doyumundan farklıdır. Meslek kişinin daha uzun bir süreç zarfında çoğunlukla da bütün çalışma hayatında yürütmekte olduğu bir faaliyetler bütünüdür. Meslek, iş daha esnek sık değiştirilebilen bir yapıya sahiptir. Birey çalışma yaşamında birçok farklı işi yürütmek durumunda olabilir. Ancak bu işleri yürütürken hala mesleği aynı olabilir. Bununla birlikte mesleki doyumun şekillenmesinde iş doyumunu da belirleyici olacaktır. Bireyin mesleği ve işi bütünüyle birbirinden kopuk olarak değerlendirilmemelidir. Öyle ki çalışanların başarılı, verimli ve yaşamlarından tatmin duyan kişiler haline dönüşebilmeleri için gerekli şartlardan biri olarak ortaya çıkan mesleki doyum, işin kendisi ve işle ilgili faaliyetlerin bizzat kişinin kendisi tarafından değerlendirilmesi sonucu geliştirilen duygusal bir reaksiyondur.

2.2. İş-Aile ve Aile-İş Çatışması Kavramı

Günümüzde insanların zamanlarının büyük bir kısmı ya işyerinde ya da evinde, diğer bir deyişle ailesiyle beraber geçmektedir. Dolayısıyla insanların istekleri, hedefleri, çabaları da bu yönde gerçekleşmektedir. Ekonomik ve sosyal hayat içerisinde iş önemli yer tutmaktadır. Her zaman aile ve iş hayatının dengeli bir şekilde yürütülmesi beklenemez, çeşitli çatışmalar ortaya çıkar. Bu durumda ise kişinin gerek aile, gerekse iş yaşamı olumsuz etkilenmektedir.

İnsan yaşamında önem arz eden roller kapsamında iş yaşantısı ve aile yaşantısıyla ilgili rolleri saymak mümkündür. Bunlar oldukça belirgindir. Çoğu zaman bu roller eş zamanlı gerçekleşir. Bununla birlikte, iş ve iş dışı roller kapsamında kişinin görev sorumluluklarını tam anlamıyla kusursuz olarak gerçekleştirmesi pek kolay değildir.

İş-aile çatışması, hem bir kurumun hem de bir ailenin üyesi olmak üzere iki farklı rolden kaynaklanan uyumsuzlukları kapsamaktadır. İş-aile çatışması konusunda yazında, işten aileye yansıyan sorunlara ağırlık veriliyor gibi görünmekle birlikte aile ile ilgili durumlardan kaynaklanan bir çatışma halinin olduğu da bilinmektedir. Zaman zaman aile üyesi olmanın getirdiği roller işle ilgili rollerinin önüne geçebilmektedir. Greenhaus ve Powell’e (2003, 292) göre buna “aile kaynaklı çatışma” adı verilmektedir. Gutek vd. (1991, 560) iş-aile çatışması kavramının işten aileye ve aileden işe olmak üzere iki yönlü incelenmesinin daha yararlı olacağına işaret etmektedirler. Yazarlar bu iki kavramın birbirinden farklı kavramlar olduğunu, ancak birbirleriyle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedirler (Sunal vd., 2016, 145).

İş-aile çatışması kavramı kendi içerisinde iki farklı durumu içerir. Aileye ayrılan kaynakların bireyin iş unsurları tarafından engellenmesi ya da bireyin işine ayırdığı kaynakların aile unsurlarınca engellenmesi (Taslak, 2007, 68). Birinci durum işin aileyle çatışmasını ikinci durum ise ailenin işle çatışmasını işaret etmektedir. Kinnunen vd. (2004, 2), Frone ve Cooper (1992, 728), Yüksel (2005, 304), Cinamon ve Rich (2005, 370), Giray ve Ergin (2006, 83-101), Özdevecioğlu, Aktaş (2007, 7), Özdevecioğlu ve Doruk (2009,

80), Turunç ve Çelik (2010, 213) ve Turgut (2011, 158) tarafından yapılan araştırmalara göre; iş-aile çatışması, aile-iş çatışmasına nazaran daha fazla yaşanmaktadır. Öğretmenler üzerinde yapılan bu araştırmada da benzer şekilde, iş aile çatışmasının orta seviyede, aile iş çatışmasının düşük seviyede olduğuna dair bulgu elde edilmiştir. Kişinin iş ve aile rol gereklerinin dengelenmemesi durumunda iş-aile çatışması ya da aile-iş çatışması yaşanmaktadır. Aşırı düzeyde oluşan talepler kişinin zamanını ve enerjisini sınırlamakta ve böylece çatışma ortaya çıkmaktadır (Fırat ve Cula, 2016, 147). Bu araştırmanın değişkenleriyle benzerlik arz eden bir çalışma olan Swimberghe vd.nin (2014, 424-431) satış elemanları üzerindeki çalışmasında, iş-aile çatışması ile iş stresi arasında pozitif ilişki gözlenmiş, evde yaşanan bir sıkıntının iş yerini de etkilediği ve aile-iş çatışmasının ve iş stresi düzeyinin artmasıyla müşterilerle olan ilişkilerin etkilendiği belirlenmiştir.

Yüksel (2005, 301) ile Özdevecioğlu ve Doruk'un (2009, 69) araştırmalarına göre iş-aile çatışmasıyla aile-iş çatışması arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Tekingündüz, Kurtuldu ve Öksüz (2015, 35) tarafından Ankara'daki bir hastanede yapılan araştırmada iş-aile çatışması ile aile-iş çatışması iş stresinin belirleyicileri olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, iş-aile çatışması ile hem aile-iş çatışması hem de iş stresi arasında pozitif anlamlı ilişki gözlenmiştir. Söz konusu çalışmada, gerek iş-aile çatışması, gerekse aile-iş çatışmasındaki artış iş stresinde de artışa sebep olmaktadır. Gürel (2016, 349-364) tarafından serbest olarak çalışan muhasebe meslek mensupları üzerindeki araştırma, iş stresıyla iş-aile çatışması arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3. İş Stresi

Stres Latince kökenli bir kelimedir. “Stres zorlanma, gerilme ve baskı anlamındadır” (Aydın, 2004, 2). Stresi günümüzdeki anlamıyla ilk kez 1930'larda Hans Selye, “bireyin herhangi bir fiziksel veya psikolojik uyarıcı karşısında gerekli uyumu sağlayabilmek için ruhsal ve bedensel olarak harekete geçmesi, tepki göstermesi” olarak tanımlamıştır (Eren, 2004, 292).

İnsanlar zamanlarının önemli bir kısmını işyerlerinde geçirmektedirler. İşyerlerindeki faaliyetlerinden, diğer çalışanlardan, amirlerden ve daha bir çok faktörden dolayı stres maruz kalabilmektedir. Bu durum, örgütte, “örgütsel stres” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gümüştekin ve Öztemiz, 2004, 82). “Bireyler en çok çalışma ortamında stresle karşılaşmaktadırlar” (Albrecht, 1988, 50). Aşırı iş yükü, kötü yönetim, sorumlulukları yeterince yerine getirememe, uygun olmayan çalışma ortamları, güven eksikliği, vb. gibi nedenlerden dolayı çalışanlar strese girerler (Soysal, 2009, 335).

Çalışma hayatında çeşitli görevler icra eden kişi bu ortamdan kaynaklanan stresle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda örgütsel stres, iş stresi olarak da nitelendirilmiştir (Pehlivan, 1995, 12). Örgütsel stres, bireyin çevre ile ilişkisi olarak ifade edilen, bireysel farklardan ve psikolojik süreçlerden etkilenen, kişiye fazla psikolojik veya fiziksel istekler yükleyen, dış çevre, durum veya olayın sonucu olan bir tepki olarak tanımlanmış, kişi ve iş ilişkilerinden doğan ve insanı normal işlevlerinden alıkoyan değişiklikler getiren bir durum olduğu belirtilmiştir (Gümüştekin ve Öztemiz, 2004, 65). Örgüt ortamında

yaşanan yüksek iş stresi, çalışanın iş yaşantısını da yaşamının diğer yönlerini de olumsuz yönde etkiler.

Stresi etkileyen faktörler oldukça fazla sayıdadır. Öyle ki bunları bu çalışma kapsamında toplamaya çalışmaya lüzum görülmemiştir. Zira bu amaçlı birçok çalışma mevcuttur. Araştırmanın amacını başka bir boyuta taşımamak ve ilgi alanını dağıtmamak adına bu araştırma kapsamında, öğretmenlerin stresi algılamaları üzerine bazı değişkenlerin ve demografik özelliklerin rolü incelenmiştir.

Stres kavramıyla ilgili olarak literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Stres yaratan faktörler kapsamında da bu duruma paralel olarak birçok sınıflandırma yapılmıştır. Kurumlarda birçok faktör strese kaynak teşkil edebilmektedir. Ertekin'in (1993, 150) aktarımına göre McGrath (1976, 1369-1370) örgütlerdeki stres faktörlerini şu şekilde sıralamıştır: Görev kaynaklı, role bağlı, davranış ortamı kaynaklı, fiziksel çevreden kaynaklanan, sosyal çevreden doğan ve bireyin kendi psikolojik yapısından kaynaklanan faktörler. Bu sınıflandırma yerli yazında Çam ve Çakır (2008, 23), Soysal (2009, 336), Koçyiğit, Bal ve Öztürk (2010, 256) örneklerinde olduğu üzere yaygın olarak kullanılmıştır. Akgemci (2001, 303), stresi oluşturan örgütsel faktörleri yönetim tarzı, rol belirsizliği, rol çatışması, mesleki farklılıklar, aşırı iş yükü, az çalışma, açık olmayan haberleşme, etkisiz kariyer yönetimi ve performans değerlendirmeleri şeklinde tasnif etmiştir. Stres konusunda örgüt içindeki yetersiz ve zayıf iletişimi sorun olarak görülmektedir. İşle ilgili stres kaynakları arasında en önemli ve en çok karşılaşılan etken aşırı iş yüküdür (Gümüştekin ve Öztemiz, 2005, 274). Yetersiz çalışma koşulları da önemlidir.

Karahan, Gürpınar ve Özyürek (2007, 29-30) tarafından çalışma yaşamında stres kaynakları; aşırı iş yükü, ücret yetersizliği, iş gerekleri ile kişilik uyumsuzluğu, yükselme olanağının bulunmaması, karara katılamama, işin sıkıcı olması, değerlendirmede adaletsizlik, çalışma koşullarında yetersizlikler, araç gereç yetersizliği, iş ortamında huzursuzluk, zaman baskısı, işyerinde dedikodu, statü düşüklüğü olarak sayılmaktadır. Demografik faktörlerin stresle ilgisi kapsamında Yılmaz ve Murat (2008, 203) tarafından ilköğretim okulu yöneticilerinin cinsiyet ve kıdem değişkenleri arasında örgütsel stres kaynaklarını algılamalarında anlamlı farklılık saptanmıştır.

Ekinci ve Ekici (2003, 112), örgüt dışı yaşama ait stres kaynaklarının örgütsel stres kaynaklarını etkilediğini, bazı durumlarda örgütsel stresin çalışanlar üzerindeki etkisini göreceli olarak azalttığını, çoğunlukla da örgütsel stresi katlayarak artırdığını belirtmektedir. Yılmaz ve Murat (2008, 219) tarafından yapılan çalışmada kültürel yapıya ilişkin stres kaynaklarının ilköğretim okul yöneticilerinin iş doyumlarını olumsuz yönde en fazla etkileyen örgütsel stres kaynağı olduğu ortaya konulmuştur. Luthans (1992, 403-412) tarafından örgütün yapısal özellikleri, fiziksel koşullar, örgütsel süreçler ve örgütsel politikalar şeklinde dört grup şeklinde sınıflandırılan örgütsel stres nedenleri, yerli literatürde de Gümüştekin ve Öztemiz (2005, 273), Soysal (2009, 335), Aydın (2004, 6), Akgündüz (2006, 26) tarafından benzer sınıflandırmalarla karşılığını bulmuştur. Gümüştekin ve Öztemiz (2005, 273), kariyer gelişimine göre ve örgütsel iklime ilişkin stres kaynaklarını da bu kapsamda değerlendirmiştir. İşle ilgili stres kaynakları arasında mesleki yaşam sürecini, iş dışı stres kaynakları arasında aileyi saymıştır.

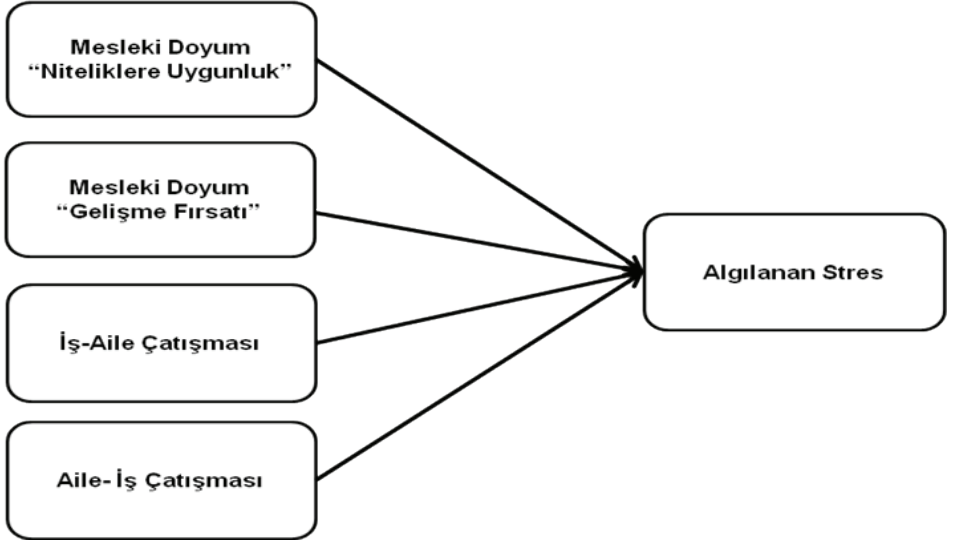
Bu araştırmanın değişkenleri kapsamında benzerlik bulunan Efeoğlu ve Özgen (2007, 237,254) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, iş-aile yaşam çatışması ve iş-aile çatışmasının iş stresi üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır. İş stresi üzerinde aile-iş çatışmasının ise anlamlı bir etkisi yoktur.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada amaç mesleki doyum, iş-aile çatışması ve aile iş çatışmasının öğretmenlerin algıladıkları stres üzerindeki etkilerini bulabilmektir. Ayrıca cinsiyetlerine, medeni durumlarına, eğitim durumlarına, statülerine, yaşlarına, çalışma zamanlarına, okulda çalışma sürelerine, meslekte tecrübe yıllarına göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi de araştırmanın alt amacını oluşturmuştur. Öğretmenlik tarihin her döneminde saygınlık gören, etkili kişilerin gelişmesine katkı sağlayan köklü ve önemli bir meslektir. Eğitim alanında yaratılan ürünün kalitesindeki en ön önemli rol bizzat öğretmenlere aittir. Zorlu çalışma şartlarının ve yaşamın diğer alanlarındaki olayların öğretmenlerin stres durumlarını etkilediği düşünülmektedir.

3.1. Araştırma Değişkenleri, Model ve Hipotezleri

Araştırmada bağımsız değişkenler olarak, iş-aile çatışması, aile-iş çatışması ve mesleki doyum; bağımlı değişken olarak ise algılanan stres araştırma kapsamına alınmıştır. Ayrıca demografik değişkenler de araştırmaya dahil edilmiştir. Yazındaki çalışma sonuçları dikkate alındığında iş-aile ve aile-iş çatışması yaşayan katılımcıların algıladıkları stresin daha fazla olacağı, mesleki doyumları yüksek olan öğretmenlerin daha az stres algılayacakları beklenebilir. Araştırma modeli, ilgili alanda yapılan araştırmalarda kullanılan değişkenler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda tasarlanan araştırma modeli Şekil 1’dedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Buraya kadar açıklanan kavramsal çerçeve bağlamında öğretmenlerin maruz kaldıkları iş stresinin onların hissettikleri mesleki doyum, yaşadıkları iş-aile ve aile iş çatışması ile ilişkili olacağı söylenebilir. Literatürdeki çalışmaların ışığında iş-aile ve aile-iş çatışması yaşayan öğretmenlerin algıladıkları stres düzeylerinin de artacağı; mesleki doyum düzeyleri arttıkça algıladıkları stresin azalacağı beklenebilir. Bu kuramsal gerçekliği sınamak üzere yapılan çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Mesleki doyumun “niteliklere uygunluk” boyutu öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir.

H2: Mesleki doyumun “gelişme fırsatı” boyutu öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir.

H3: İş-aile–çatışması öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

H4: Aile-iş çatışması öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

Araştırmanın demografik değişkenlerin algıladıkları strese etkilerine ilişkin soruları ise aşağıda sıralanmaktadır:

Çalışma zamanına göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

Statüye göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

Cinsiyete göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

Yaşa göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

Medeni duruma göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

Eğitim durumuna göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

Çalışma süresine göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

Meslekteki tecrübe yılına göre öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyi farklılık gösterir mi?

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmada, anket aracılığıyla veri toplama yöntemi tercih edilmiştir. Rasgele olarak örnek çekilebilmesi maksadıyla Milli Eğitim Bakanlığı 2014 verileri kullanılarak ana kütleyi içeren bir listeye ulaşılmıştır. Bu kapsamda araştırma evreni; Milli Eğitim (2015-16) İstatistiklerine göre Türkiye’de çeşitli okullarda görev yapan 993.794 öğretmeni içermektedir. Maliyet, kontrol ve zaman sınırlamaları göz önünde bulunarak bütün evrene ulaşmak mümkün görülmemiş, örnekleme ulaşmak daha makul kabul edilmiştir. Örneklemen sayısı Eşitlik (2.1)’de gösterilen formülden yararlanılarak tespit edilmiştir (Cula ve Muluk, 2010). Söz konusu eşitliğe göre güven düzeyi 0,05 ($1-\alpha=0,95$), kabul edilebilir hata 0,055 olarak belirlenmiştir.

$$n \geq \frac{Z_{\alpha/2}^2 p(1-p)}{e^2} \quad (1.1)$$

$$n \geq \frac{1,96^2 \cdot 0,50 \cdot 0,50}{0,055^2} = 317$$

Bu bağlamda örneklem büyüklüğünün en az 317 olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Çeşitli illerden öğretmenlik mesleği mensubu kişilerden idari personel ve yönetici olanlar da dahil olmak üzere 333 kişiden bilgi toplanmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden birisi mesleki doyum olduğundan öğretmenlik mesleği mensubu olmayan diğer eğitim personeli, şoför, güvenlik görevlisi, hizmetli vb. kişiler araştırmaya dahil edilmemiştir. İhtiyaç duyulan bilgileri toplamak için, bu maksatla oluşturulan anket formundan faydalanılmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan 333 kişinin demografik bilgilerine yönelik değerler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Özellik	Boyutlar	Sayı	Oran (%)
Cinsiyet	Kadın	203	61
	Erkek	130	39
Yaş Aralığı	20 – 30	92	27,6
	31 – 40	154	46,2
	41 – 50	63	18,9
	51 +	24	7,3
	Bekar	85	25,5
Medeni Durum	Evli	248	74,5
	Lisans	267	80,2
Eğitim Durumu	Lisans üstü	66	19,8
	Yarı zamanlı	112	33,6
Çalışma zamanı	Tam zamanlı	221	66,4
	Müdür	13	3,9
Statü	Müdür yrd.	29	8,7
	Öğretmen	291	87,4
Okuldaki çalışma süresi	1-3	94	28,2
	4-6	116	34,8
	7-9	57	17,1
	10-12	24	7,2
	13+	42	12,6
	0-1	9	2,7
	2-5	62	18,6
	6-10	69	20,7
	11-15	81	24,4
	16-20	53	15,9
Meslekteki tecrübe yılı	21-25	36	10,8
	26-30	11	3,3
	31+	12	3,6

Katılımcıların tutumlarını belirlemek, bu yolla araştırmanın amacına ulaşmak için uygulanan anketin ifadelerle ölçülmek istenen yapı güvenilirliğinin belirlenmesi için

Cronbach alfa katsayısı bulunmuştur. 333 katılımcının iştirak ettiği anketin Cronbach alfa değeri 0,78'dir. Böylece anketin oldukça güvenilir olduğu ortaya çıkmıştır (George and Mallery, 2003). Anket formundaki belli bir sorunun çıkarılmasının Cronbach alfa değerine önemli bir katkısı olmayacağı değerlendirildiğinden bu safhada herhangi bir ifade araştırma kapsamından çıkarılmamıştır.

3.3. Kullanılan Ölçekler

Mesleki Doyum Ölçeği: Kullanılan mesleki doyum ölçeği Kuzgun, Sevim ve Hamamcı (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 20 maddeden oluşmakta olup, “niteliklere uygunluk” ve “gelişme fırsatı (isteği)” adları verilen iki faktörden oluşmaktadır. Düşük puan düşük mesleki doyumunu, yüksek puan yüksek mesleki doyumunu işaret etmektedir (Kuzgun ve Bacanlı, 2005). Kuzgun, Sevim ve Hamamcı'nın (1999, 17) çalışmasındaki faktör analizine göre ölçek maddelerinin iki faktör altında toplandığı görülmüştür. Toplam varyansın 36.4'ünü birinci faktör açıkladığından, ölçeğin tek boyutlu olarak da kullanılabileceği düşünülmektedir.

İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışması Ölçeği: Kullanılan ölçek Netemeyer, Boles ve McMurrian (1996, 400-409) tarafından geliştirilmiş ve iş-aile yaşam çatışması ölçeği olarak adlandırılmıştır. Gerçekte iş-aile yaşam çatışması adı altında iki farklı boyut bulunmaktadır. Bu ölçeğin ihtiva ettiği iki alt ölçek vardır. Bunlardan birincisi çalışanların iş yaşamlarından kaynaklanan iş-aile çatışmasının düzeyini ölçmekte, diğeri ise aile yaşamlarından kaynaklanan aile-iş çatışması düzeyini ölçmektedir. Her iki ölçek de çatışma durumunu tespitiye yönelik 5 er maddelik cümlelerden oluşmuştur.

Algılanan Stres Ölçeği: Bu çalışmada stresin kendisinden daha çok çalışanların çalışma ortamlarındaki stresin var olduğuna dair şahsi kanaatlerine odaklanılmıştır. Stres farklı disiplinlerin ilgi alanında olan derin bir kavramdır. Literatürde stresle veya örgütsel stresle ilgili birçok çalışmalar ve bunlara yönelik çeşitli ölçekler bulunmaktadır. Bu ölçeklerin bir kısmı farklı boyutları ve bu doğrultuda onlarca soruyu içermektedir. Ancak bu çalışmada çalışanların mümkün olan en az ifade ile kendi yaşamlarındaki olayları ne düzeyde stresli olarak algıladıkları konusunda bir hedef güdülmüştür. Bu doğrultuda Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983, 385–396) tarafından geliştirilmiş olan, tek boyutlu olup dört maddeden oluşan, Küçükusta (2007, 140) tarafından uygulanmış olan ölçek kullanılmıştır. Küçükusta (2007, 147) tarafından yapılan çalışmada ölçek güvenilirliği 0.76 olarak bulunmuştur. Bu ölçüm aracı, bireyin yaşamındaki olayların ne düzeyde stresli olarak algılandığı ile ilgilidir. Algılanan stres ölçeğinde de 5 noktalı zaman ölçeği kullanılmıştır. Böylece 4 soru ile bu algılamaya dair bir değerlendirme yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda Eskin vd.nin (2013, 139) çalışma bulgularına göre, Türkçe Algılanan Stres Ölçeğinin kısa formu stres algısını ölçmede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracıdır.

3.4. Anketteki İfadelere Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Ankette yer alan ifadelerin ortalamaları, standart sapmaları, çarpıklık ve basıklık katsayıları Tablo 2'dedir.

Tablo 2: Betimleyici İstatistikler

	Açıklama	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
İS	İş Stresi	2,471	1,136	0,612	-0,418
MDNU	Mesleki Doyum (Niteliklere Uygunluk)	3,503	1,175	-0,513	-0,506
MDGF	Mesleki Doyum (Gelişme Fırsatı)	3,913	0,908	-0,859	0,980
İAÇ	İş-Aile Çatışması	3,037	1,183	-0,051	-1,201
AİÇ	Aile-İş Çatışması	2,363	1,029	0,758	-0,078

Tablo 2’de genel boyut değişkenlerinin tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Bu kapsamda algılanan stres madde ortalamaları 2,393 ile 2,604 ve standart sapmaları 1,1051 ile 1,1560 arasında; mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu madde ortalamaları 2,946 ile 4,351 ve standart sapmaları 0,9640 ile 1,4235 arasında; mesleki doyumun gelişme fırsatı madde ortalamaları 3,498 ile 4,276 ve standart sapmaları 0,7659 ile 1,0517 arasında; iş-aile çatışması madde ortalamaları 2,943 ile 3,183 ve standart sapmaları 1,1614 ile 1,2148 arasında; aile-iş çatışması madde ortalamaları 2,270 ile 2,468 ve standart sapmaları 0,9891 ile 1,0768 arasında ortaya çıkmıştır. Ayrıca maddelerin çarpıklık katsayıları -1,495 ile 0,897 arasında; basıklık katsayıları -1,217 ile 2,129 arasındadır. Bu kapsamda ifadeler normallikten sapmamıştır (Lei ve Lomax, 2005, 1-27).

4. BULGULAR

Araştırma modeli geçerlilik analizinde, açıklayıcı faktör analizi, müteakiben korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. Bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenlerin etkisi ölçülmüş ve belirlenmiş olan hipotezler test edilmiştir.

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını tespit için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ile Bartlett küresellik testinden yararlanılmıştır. KMO değeri 0,89 olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda araştırmanın verileri arasında “çok iyi uyum” olduğu söylenebilir (Sharma, 1996, 49-52). İkinci aşamada verilerin birbirleriyle ilişkili olması durumunu gösteren bir test olan Bartlett testi uygulanmış, sonuçta bütün boyutlarında anlamlıdır ($p=0,000<0,05$). Anlaşılmaktadır ki değişkenlerin aralarında ilişki vardır (Arsham ve Lovric, 2011, 87-88). Neticede verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. İfadelerin gruplanacağı faktör sayısına karar safhasında özdeğerlerden faydalanılmıştır. Bununla birlikte Kuzgun, Sevim ve Hamamcı (1999) tarafından geliştirilmiş olan mesleki doyum ölçeğinin iki boyutlu orijinal yapısına sadık kalınmıştır. Faktörler tarafından açıklanan varyans ve faktör yükleri bulunmuş, geçerlik ve güvenilirlikleri incelenmiştir.

Anket formundaki 27. madde (İşyerinizde aldığınız eğitime uygun bir iş yapıyor musunuz?) ile 37. madde (İşinizin ilgilerinize uygun olduğunu düşünüyor musunuz?), bütün ifadelerin dahil edildiği faktör analizi neticesinde faktör yükü 0,30’dan küçük olduğu için analiz dışı bırakılmıştır. Söz konusu sorular çıkarılmayı müteakip varyans açıklama oranı %58,533 yerine % 59,432 olmuştur. 5 faktörlü yapıya yönelik sonuç Tablo

3'tedir.

Tablo 3: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Ölçekler	Cronbach Alfa	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Birikimli Varyans (%)	Varimax Döndürmesi ile Açıklanan Varyans (%)
Mesleki Doyum (Niteliklere Uygunluk)	0,89	9,020	28,187	28,187	16,987
İş-Aile Çatışması	0,91	4,076	12,737	40,924	12,169
Aile-İş Çatışması	0,87	2,272	7,099	48,023	10,273
Algılanan Stres	0,91	2,025	6,328	54,351	10,127
Mesleki Doyum (Gelişme Fırsatı)	0,74	1,626	5,081	59,432	9,875

Faktör yükleri kapsamında $\pm 0,30$ ile $\pm 0,40$ arasındaki faktör yükleri, modelin açıklanabileceği asgari seviyeyi, $\pm 0,50$ 'den fazlaysa gerçekten önemli olan yükleri, $\pm 0,70$ 'den yüksek faktör yükleriyse, her faktör analizinde ulaşılması arzulanan faktör yüklerini belirtmektedir (Hair vd., 2006). Bu araştırmada 0,45'den küçük faktör yükü bulunmamaktadır.

Tablo 3'te genel boyutlarıyla faktör analizi sonuçları verilmiştir. Bu kapsamda algılanan stres faktörüne ilişkin faktör yükleri 0,783 ile 0,857 değerleri arasında; iş-aile çatışması faktör yükleri 0,761 ile 0,854 değerleri arasında; aile-iş çatışması faktör yükleri 0,502 ile 0,860 değerleri arasında; mesleki doyumun gelişme fırsatı boyutu 0,445 ile 0,732 arasında ve mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu 0,526 ile 0,801 arasındadır. Bu nedenle, elde edilen faktör yüklerine bakıldığında model için gerçekten önemli yükleri işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Boyutlara ilişkin Cronbach alfa değerleri, algılanan stres 0,91; iş-aile çatışması 0,91, aile-iş çatışması 0,87, mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu 0,89 ve mesleki doyumun gelişme fırsatı boyutu 0,74 şeklinde sıralanmıştır. Bu durumda bütün boyutlar güvenilir denilebilir.

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişki derecesi ve yönünü belirlemek maksadıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 4'te korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4: Korelasyon Analizi Sonuçları

		İAÇ	AİÇ	İS	MDNU	MDGF
İAÇ	r	1	,500 ^{**}	,435 ^{**}	-,343 ^{**}	-,117 [*]
	p		,000	,000	,000	,032
AİÇ	r		1	,516 ^{**}	-,298 ^{**}	-,149 ^{**}
	p			,000	,000 ^{**}	,006 ^{**}
İS	r			1	-,352	-,152
	p				,000	,005 ^{**}
MDNU	r				1	,409
	p					,000
MDGF	r					1
	p					

**p< 0.01.

* p<0.05.

Analiz sonuçlarına göre iş aile çatışmasıyla aile iş çatışması arasında %50’lik pozitif yönde; iş aile çatışması ile algılanan stres arasında %43,5’lik pozitif yönde bir ilişki vardır. İş aile çatışmasıyla mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu arasında negatif %34,3’lük ilişki vardır. İş aile çatışması ile mesleki doyumun gelişme fırsatı boyutu arasında negatif %11,7’lik ilişki vardır. Aile iş çatışmasıyla algılanan stres arasında pozitif %51,6’lık ilişki vardır. Aile iş çatışması ile mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu arasında negatif %29,8’lik ilişki vardır. Aile iş çatışması ile mesleki doyumun gelişme fırsatı boyutu arasında negatif %14,9’luk ilişki vardır.

İş stresi ile mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu arasında negatif yönde %35,2’lik ilişki vardır. İş stresi ile mesleki doyumun gelişme fırsatı boyutu arasında negatif %15,2’lik ilişki vardır. Mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu ile mesleki doyumun gelişme fırsatı boyutu arasında pozitif %40,9’luk ilişki vardır.

Tablo 4 incelendiğinde; araştırmanın bağımlı değişkeni olan algılanan iş stresi ile araştırmanın bağımsız değişkeni olan iş aile stresi, iş aile çatışması ve mesleki doyumun boyutları arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca tüm değişkenlerinin birbiriyle ilişkili olduğu da görülmektedir.

Araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak mesleki doyumun “niteliklere uygunluk” boyutu, mesleki doyumun “gelişme fırsatı” boyutu, iş-aile çatışması ve aile-iş çatışmasının, araştırmanın bağımlı değişkeni algılanan strese etkisi regresyon analizi uygulanarak incelenmiştir. Tablo 5’te regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5: Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	Standart Hata	Beta	t	Sig.
(Sabit) İS	1,621	,403		4,020	,000
1					
İAÇ	,189	,053	,191	3,561	,000
AİÇ	,441	,063	,367	6,972	,000
MDNU	-,214	,064	-,176	-3,341	,001
MDGF	-,006	,089	-,003	-,067	,946
Bağımlı değişken algılanan iş stresi (İS)					

Modeldeki bağımsız değişkenlerden algılanan stres üzerinde en fazla aile iş çatışması ($\beta=0,367$), sonra iş aile çatışması ($\beta=0,191$), daha sonra negatif olarak mesleki doyumun “niteliklere uygunluk” boyutu ($\beta=-0,176$) etkili olmaktadır. Mesleki doyumun “gelişme fırsatı” boyutunun ise algılanan iş stresi üzerinde anlamlı bir etkisi ($\beta=-0,003$) yoktur. Bu analizin sonuçları dikkate alındığında;

H1: “Mesleki doyumun “niteliklere uygunluk” boyutu öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir” hipotezi kabul edilmiştir.

H2: “Mesleki doyumun “gelişme fırsatı” boyutu öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir” hipotezi reddedilmiştir.

H3: “İş-aile çatışması öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir” hipotezi kabul edilmiştir.

H4: “Aile-iş çatışması öğretmenlerin algıladıkları stres düzeyini anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir” hipotezi kabul edilmiştir.

Demografik değişken soruları varyans analizi ve t-testi kullanılarak test edilmiştir. t testi ile cinsiyet, çalışma zamanı ve medeni duruma göre öğretmenlerin algıladıkları stresteki değişim araştırılmıştır. Cinsiyet ($p=0,465>0,05$), çalışma zamanı ($p=0,458>0,05$) ve medeni durumlarına ($p=0,219>0,05$) göre kategorik gruplar arasında ortalama değer farklılıklarının anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (H5, H7 ve H9 kabul edilmemiştir). Varyans analizi ile eğitim durumu, yaş, statü, okulda çalışma süresi ve meslekte tecrübe yılına göre öğretmenlerin algıladıkları stresteki değişim araştırılmıştır. T testi ile incelenen değişkenlerde olduğu gibi yaş ($p=0,107>0,05$), eğitim durumu ($p=0,492>0,05$), statü ($p=0,699>0,05$), okulda çalışma süresi ($p=0,436>0,05$) ve meslekte tecrübe yılına ($p=0,084>0,05$) göre de kategorik gruplar arasında ortalama değer farklılıklarının anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. (H6, H8, H10, H11 ve H12 kabul edilmemiştir). Böylece araştırma kapsamında değerlendirilen hiçbir demografik değişkenin algılanan strete farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitim faaliyetlerinin en önemli aktörlerinden olan öğretmenlerin hissettikleri mesleki doyumlarını, yaşadıkları iş-aile ve aile-iş çatışması ile algıladıkları iş stresini değerlendirmek suretiyle araştırma yapılmıştır. Bir ülke nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan öğretmenler çok daha fazla kısmını oluşturan öğrencilerin eğitiminde oldukça önemli bir pay sahibidirler.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin düşük düzeyde bir stres algıladıkları ortaya çıkmıştır. Araştırma kapsamındaki demografik değişkenlerin algılanan stres ilişkisi belirlenmemiştir. Çalışma zamanı, cinsiyet, medeni durum, yaş, statü, eğitim durumları, okulda çalışma süresi ve meslekte tecrübe yılı değişkenleri, öğretmenlerin algıladıkları stres düzeylerini etkilememektedir.

Çam ve Çakır'ın (2008, 21) araştırmasına göre meslekteki deneyime ve alınan toplam eğitim süresine göre iş stresi farklılık göstermiş, bunun yanında polislerin cinsiyet, medeni durumlarına göre stres algılarının farklılaşmadığı saptanmıştır. Literatürdeki diğer araştırmalarla da uyumlu olarak öğretmenlerin iş-aile çatışmasını, aile-iş çatışmasından daha fazla yaşadıkları bir kere daha teyid edilmiştir. Diğer bir deyişle öğretmenlerde işten aileye yansıyan sorunlar sebebiyle ortaya çıkan çatışma durumu, aileden işe yansıyanlar yüzünden kaynaklanan çatışmalardan daha çoktur. Mesleki doyumları ise iş-aile çatışmasından da, aile-iş çatışmasından da daha fazladır.

Araştırmadaki bağımsız değişkenler kapsamında algılanan stresi en fazla aile iş çatışması etkilemektedir. Daha sonra iş aile çatışması, mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu sıralanmaktadır. Mesleki doyumun gelişme fırsatı boyutu algılanan stresi etkilememektedir. Aile iş çatışması ile iş aile çatışması arttıkça algıladıkları stres de artmaktadır. Mesleki doyumun niteliklere uygunluk boyutu arttıkça algılanan stres azalmaktadır.

Sonuç olarak iş stresini azaltmak için aile-iş çatışması ile iş-aile çatışmasını azaltıcı, mesleki doyumunu artırıcı tedbirler almak yerinde olacaktır. Yapılan araştırmada öğretmenlerin mesleki doyumları, iş-aile çatışması ile aile-iş çatışması durumları algılanan stres kapsamında araştırılmıştır. Sonraki araştırmalarda öğretmenlerin veya diğer meslek mensuplarının mesleki doyumları, iş-aile yaşam çatışması düzeyleri farklı değişkenler bazında incelenebilir. Farklı mesleklere dönük yapılacak çalışmalarda farklı sonuçlar çıkabilecektir.

Türkiye örneğinin mesleki doyum, iş aile çatışması ve aile iş çatışmasının algılanan iş stresi yönünden diğer ülke ve kültürlerle karşılaştırılması gelecek araştırmalar için incelenmesi gereken bir husus olabilir. Farklı örgütsel ortam değişkenlerinin bir bütün olarak ele alınarak araştırılması algılanan iş stresinin açıklanması açısından faydalı olacaktır. Diğer sektörler ve diğer çalışanların araştırılması elde edilen bulguların genellenebilirliğini artıracaktır. Algılanan iş stresinin örgütsel sonuçlarına odaklanılması, bu algılamanın örgütsel performansın artırılması kapsamındaki rolünün ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akgemci, Tahir, ‘Örgütlerde Stres ve Yönetimi’, İktisadi ve idari Bilimler Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1-2, Mart 2001, s. 301-310.

Akgündüz, Sevgül ‘Örgütsel Stres Kaynaklarının Çalışanların İş Tatmini Üzerindeki Etkisi ve Banka Çalışanları İçin Yapılan Bir Araştırma’ (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006), s. 26.

Albrecht, Karl. Gerilim ve Yönetici, Çev: K. Tosun ve diğerleri. İÜ. İşletme Fakültesi Ya. No: 197, İstanbul 1988.

Arsham, Hossein and Miodrag Lovric. Bartlett’s Test, In International Encyclopedia of Statistical Science, Springer Berlin Heidelberg, 2011, s. 87-88.

Aydın, Şule, ‘Otel İşletmelerinde Örgütsel Stres Faktörleri: 4-5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Uygulaması’, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 4, 2004, s. 1-21.

Cinamon, Rachel Gali ve Yisrael Rich, ‘Work-Family Conflict Among Female Teachers’, Teaching and Teacher Education, 21 (4), 2005, s. 365-378.

Cohen, Sheldon; Tom Kamarck and Robin Mermelstein, ‘A Global Measure of Perceived Stres’, Journal of Health and Social Behavior, 24 (4), 1983, s. 385-396.

Cula, Serpil, Zehra Muluk. Temel İstatistik Yöntemleri. Başkent Üniversitesi, Ankara 2010.

Çam, Sabahattin ve İsmail Çakır, ‘Polislerde İş Stresi Algısının Kişisel ve Göreve Bağlı Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması’, Polis Bilimleri Dergisi. Cilt: 10, No. 3, 2008, s. 21-40.

Efeoğlu, İ. Efe ve Hüseyin Özgen, ‘İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma’, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, 2007, s. 237-254.

Ekinci, Hasan ve Süleyman Ekici, ‘İşletmelerde Örgütsel Stres Yönetim Stratejisi Olarak Sosyal Destegın Rolüne İlişkin Görgül Bir Araştırma’, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 27, No:1, Mayıs 2003, s. 109-120.

Eren, Erol. Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. Beta Yayıncılık, İstanbul 2004.

Ertekin, Yücel, ‘Örgüt ve Stres Üzerine Düşünceler’, Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 26, Sayı: 1, 1993, s. 145-157.

Eskin, Mehmet; Hacer Harlak; Fatma Demirkıran; Çiğdem Dereboy, ‘Algılanan Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlik ve Geçerlik Analizi’, New/Yeni Symposium

Journal, Vol. 51, No. 3, 2013, s. 132-140.

Fırat, Z.Mehmet ve Serpil Cula, ‘İş-aile Çatışması, Aile-İş Çatışması ve İş Doyumunun Öğretmenlerin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi’, Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2016, s. 146-155.

Frone, Michael R. ve Mary Lynne Cooper, ‘Prevalence of work-family conflict: are work and family boundraies asymmetrically permeable?’, Journal of Organizational Behavior, 13 (7), 1992, s. 723-729.

George, Darren and Paul Mallery. Using SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference. Boston, MA: Allyn y Bacon, 2003.

Giray, M.Deniz ve Canan Ergin, ‘Çift-Kariyerli Ailelerde Bireylerin Yaşadıkları İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kendini Kurgulama Davranışı ve Yaşam Olayları İle İlişkisi’, Türk Psikoloji Dergisi, 21(57), 2006, s. 83-101.

Greenhaus, Jeffrey H. ve, Gary N. Powell, ‘When Work and Family Collide: Deciding Between Competing Role Demands’, Organizational Behavior and Human Decision Processes, 90 (2), 2003, s. 291–303.

Gutek, Barbara A.; Sabrina Searle, and Lilian Klepa, ‘Rational Versus Gender Role Explanations For Work-Family Conflict’, Journal of Applied Psychology, 76 (4), 1991, s. 560-568.

Gümüştekin, Gülten Eren ve Ali Bircan Öztemiz, ‘Örgütsel Stres Yönetimi ve Uçucu Personel Üzerinde Bir Uygulama’, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, Temmuz-Aralık 2004, s. 61-85.

Gümüştekin, Gülten Eren ve Ali Bircan Öztemiz, ‘Örgütlerde Stresin Verimlilik ve Performansla Etkileşimi’, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 14, No. 1, 2005, s. 271-288.

Gürel, Esra Bulgurcu, ‘Duygusal Tükenmişlik, İş Stresi ve İşe Bağlılığın İş-Aile Çatışması Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Araştırma’, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:48, 2016, s. 349-364.

Hair Jr, Joseph F.; William C. Black; Barry J. Babin; Rolph E. Anderson. Multivariate Data Analysis (Vol. 6), Pearson Education Limited, Essex 2006.

Karahan, Atilla, Koray Gürpınar, Pakize Özyürek, ‘Hizmet Sektöründeki İşletmelerin Örgüt İçi Stres kaynakları: Afyon İl Merkezindeki Hastanelerde Çalışan Cerrahi Hemşirelerinin Stres kaynaklarının Belirlenmesi’, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Yıl: 3, Sayı:1, Bahar 2007, s. 27-44.

Kinnunen, Ulla, Sabine Geurts ve Saija Mauno, ‘Work-to-family conflict and its relationship with satisfaction and well-being: A one-year longitudinal study on gender

differences', *Work ve Stres*, January-March 18(1), 2004, s. 1-22.

Koçyiğit, Seyhan Ç., Emine Çına Bal, Veli Öztürk, 'Muhasebe Meslek Mensuplarının Örgütsel Stres Kaynaklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara İli Örneği', *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 2010, s. 253-275.

Kuzgun, Yıldız ve Feride Bacanlı. *PDR'de Kullanılan Ölçekler*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.

Kuzgun, Yıldız; Seher Aydemir Sevim; Zeynep Hamamcı, 'Mesleki Doyum Ölçeğinin Geliştirilmesi', *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 11, 1999, s. 14-18.

Küçükusta, Deniz, 'Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesinin Çalışma Yaşamı Kalitesine Etkisi' (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007), s. 140.

Lei, Ming and Richard G. Lomax, 'The Effect of Varying Degrees of Nonnormality in Structural Equation', *Modeling, Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 12: 1, 2005, s. 1-27.

Luthans, Fred. *Organizational Behaviour*, Sixth Edition, McGraw-Hill Inc., New York 1992, s. 403-412.

McGrath, Joseph E. *Stress and Behavior in Organizations*. Marvin D. Dunette (Ed.) *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Chicago: Rand McNally Co, 1976, s. 1369-1370.

Milli Eğitim İstatistikleri, 'Örgün Eğitim; 2015/'16. <http://sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-istatistikleri-yayimlanmistir-orgun-egitim-2015-2016/icerik/233>', (Erişim Tarihi: 16 Mart 2016).

Netemeyer, Richard G.; James S. Boles; Robert McMurrian, 'Development and Validation of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales', *Journal of Applied Psychology*, 80, 1996, s. 400-409.

Özdevecioğlu, Mahmut ve Aylin Aktaş, 'Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü', *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, 2007, s. 1-20.

Özdevecioğlu, Mahmut ve Nihal Çakmak Doruk, 'Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi', *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, 2009, s. 69-99.

Pehlivan, İnayet. *Yönetimde Stres Kaynakları*. Pegem Yayınları, Personel Geliştirme Merkezi, No:16, Ankara 1995, s. 12.

Sayılır, Anıl, 'KKTC Üniversitelerinde Çalışan İdari Personelin Hizmet İçi Eğitim İle Mesleki Doyumları Arasındaki İlişki ve Görüşleri' Turkish International Journal of Special Education and Guidance ve Counseling, Volume: 5, İssue: 1, 2016, s. 52-60.

Sharma, Arun, 'The Effect of Priming Cues in Sales Interactions: Additional Perspectives' Journal of Personal Selling and Sales Management, 16, 2 (Spring), 1996, s. 49-52.

Soysal, Abdullah, 'Farklı Sektörlerde çalışan İşgörenlerde Örgütsel Stres Kaynakları: Kahramanmaraş ve Gaziantep'te Bir Araştırma', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, 2009, s. 333-359.

Sunal, Ayda Büyükşahin; Afife Başak Ok ve Seçil Keskin, 'İş-Aile Çatışması Boyutları ile Mükemmeliyetçilik Arasındaki İlişkide Evlilik Doyumunun Düzenleyici Rolü', DTCF Dergisi 56.1, 2016, s. 144-162.

Swimberghe, Krist; Robert Paul Jones and Mahmoud Darrat, 'Deviant Behavior in Retail, When Sales Associates "Go Bad"! Examining the Relationship Between the Work-Family Interface, Job Stress, and Salesperson Deviance' Journal of Retailing and Consumer Services, (21), 2014, s. 424-431.

Taslak, Soner, 'İş-Aile Çatışmalarının Bireysel ve Örgütsel Sonuçları Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma', Yönetim 18(58), 2007, s. 67-75.

Tekingündüz, Sabahattin; Aysu Kurtuldu; Sibel Öksüz, 'İş-Aile Yaşam Çatışması, İş Tatmini ve İş Stresi Arasındaki İlişkiler' Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(4), 2015, s. 27-42.

Turgut, Tülay, 'Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği ve İş-Aile Çatışması ile İlişkileri', Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 3-4, 2011, s. 155-179.

Turunç, Ömer; Mazlum Çelik, 'Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanların İş-Aile, Aile-İş Çatışması, Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Savunma Sektöründe Bir Araştırma', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 14 (1), 2010, s. 209-232.

Yılmaz, Zeynep ve Mehmet Murat, 'İlköğretim Okulu Yöneticilerinin İş Doyumları ile Örgütsel Stres Kaynakları Arasındaki İlişki', F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, 2008, s. 203-222.

Yüksel, İhsan, 'İş-Aile Çatışmasının Kariyer Tatmini, İş Tatmini ve İş Davranışları ile İlişkisi', Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 19(2), 2005, s. 301-314.

DEVLET BORÇLARININ DİNİ VE FELSEFİ TEMELLERİ

Tekin AKDEMİR^{1*} & Şahin YEŞİLYURT^{**}

Öz

Borçlanmanın finansman ihtiyacının karşılanması ve ticari faaliyetlerin yürütülmesi için kullanılması, tarih öncesi döneme kadar gitmektedir. Bu dönemde, borçlanma ticari faaliyetlerin sürdürülmesi, kar elde edilmesi ve zorunlu ihtiyaçların karşılanması için yararlı bir enstrüman olarak görülmüştür. Fakat faiz içeren borçlanmanın ahlaki olmayan sonuçları nedeniyle eleştirilmesi, borcun tüketim ya da üretim amacıyla kullanılması kadar eskidir. Nitekim yüzyıllar boyunca, hem felsefeciler hem de din adamları faiz içeren borçlanmanın ahlaki olmayan sonuçları konusunda endişe duymuşlar ve bu konudaki görüşlerini faizin yasaklanması ya da kısıtlanması şeklinde ortaya koymuşlardır. Zamanla faiz içeren borçlanmaya yasal, ahlaki ve dini karşılık, ekonomik gelişmeler ve Kalvinizmin etkisiyle yumuşamış ve bu 1500'li yılların başında dini çevrelerin görüşünde radikal bir dönüşüme yol açmıştır. Bu çalışmada, bir taraftan borcun tarihi gelişimi analiz edilirken, diğer taraftan felsefi ve dini çevrelerin borçlanmaya yönelik yaklaşımlarındaki dönüşümün ortaya konulması ve devlet borçlarının felsefi ve dini temellerinin incelenmesi amaç edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Faiz, Faiz İçeren Borçlanma, Devlet Borçlarının Temeli, Borcun Tarihi, Devlet Borçları

THE RELIGIOUS AND PHILOSOPHY FOUNDATIONS OF PUBLIC DEBTS

Abstract

The use of debt as a tool of financing needs or conducting commercial activities dates back to prehistoric era. In this period, it was regarded that the borrowing is a useful tool for generating profit, maintaining commercial activities, and financing compulsory needs. However, due to non-ethical consequences of interest bearing borrowing the criticisms of it are as old as the use of debts for consumption or production purposes. Through the ages, both philosophers and clergymen is worried about non-moral/ethical consequences of interest-bearing debt. They put forward the views suggesting the condemnation or restriction of interest. In time/in due course, legal, ethical, religious objection has softened by the effects of economic development and Calvinism which led to being radically transformed of religious circles' views on interest bearing debt in the early 1500s. In this study, it is aimed to examine the philosophical and religious foundations of public debts by analysing it both in the context of historical developments and through by revealing the transformation of philosophical and religious objection towards interest bearing borrowing.

Keywords: Usury, Interest Bearing Debt, Origin of Public Debt, Debt History, Public Debts

1 * Prof.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, tekinakdemir@hotmail.com

** Araş.Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, shnyslyrt@hotmail.com

GİRİŞ

Günümüz dünyasında iktisadi ve mali konularda yaşanan olağanüstü gelişmeler ve dönüşümler, devletlerin temel finansman kaynağı olan vergilere ilaveten devlet borçlanmasının bir finansman kaynağı olarak önplana çıkmasına ve borcun kamu finansmanında öneminin her geçen gün artmasına neden olmuştur. Özellikle son 300 yıllık süreçte yaşanan bu gelişmeler neticesinde, devlet borçları kavramının gerek borcu alan gerekse borcu veren açısından tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışmalar her ne kadar iktisadi konular üzerinden cereyan etmişse de, devlet borçları kavramının temeli esasında daha eskilere gitmekte ve devlet borçlarıyla ilgili tartışmaların temelinde dini ve felsefi boyutların da bulunduğu görülmektedir.

Borç-alacak ilişkisinin tarihi gelişimi incelendiğinde, borç kavramının ortaya çıkmasında, şekillenmesinde, uygulanmasında ve günümüze aktarılmasında birçok unsurun rol oynadığı görülmüştür. Bu unsurların başında Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet gibi dini görüşler ile Antik Yunan, Roma gibi felsefi akımlar ve iktisadi düşünce tarihine katkı sunan düşünürlerin görüşleri gelmektedir. Felsefi ve dini akımlar çerçevesinde etraflıca tartışılan borçlanma kavramı, genel olarak faiz kavramı ile birlikte ele alınmış ve ilk dönem uygarlıklarında bu kavrama ahlaki bir anlam yüklenmiştir.

Bu çerçevede faiz, toplumsal adaletin zedelenmesinde öncü rol oynamasından ve sosyal hayatta derin eşitsizlikler oluşturmaktan dolayı eleştirilmiştir. Faiz içeren devlet borçlanmaları da ahlaki, sosyal ve iktisadi nedenlerle eleştirilmiş, borçla finansmana uzun yıllar mesafeli yaklaşılmıştır. Ancak borçla finansmana bakış açısı Ortaçağ ile birlikte dönüşüme uğramış, faiz içeren borca karşı katı ahlaki ve dini tutum, yerini nispeten ılımlı bir yaklaşıma bırakmıştır. Ortaçağ'da Hristiyanlık dini bünyesinde ortaya çıkan Protestan inancının etkisiyle ahlaki anlamını kaybeden (karşıtlığı azalan) faiz ve borçlanma kavramları, ekonomik işleyişin temeli olarak kabul edilmiştir. Bu dönüşüm, kamu borçlanmasına yeni görevler yüklemiş ve borçlanmayı günümüz maliye sisteminin vazgeçilmez bir aracı haline getirmiştir.

Devlet borçlarının dini ve felsefi temellerini ortaya koymayı amaç edinen bu çalışmada, devlet borçlarının ortaya çıkışı ve borçla finansmanın tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşüm dini ve felsefi akımlar kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede 3 bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde devlet borçlarının dini temelleri; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi Semavi dinler kapsamında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, devlet borçlarının felsefi temelleri; Çin, Mısır, Yunan, Roma gibi İlkçağ uygarlıklarında yaşamlarını sürdürmüş olan düşünürlerin fikirleri ışığında değerlendirilmiştir. Çalışma genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

1. DEVLET BORÇLARININ DİNİ TEMELLERİ: SEMAVİ DİNLERDE DEVLET BORÇLANMASI

İnsanoğlunun hayatı üzerinde derin izler bırakan ve hayatına yön veren unsurların

başında din kavramı gelmektedir. Din kavramı kendi içerisinde farklı tanımlamalara ve sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Bunlardan biri yaygın bir şekilde kullanılan ve kabul gören, Yahudilik-Hıristiyanlık-İslamiyet şeklindeki dinin çıkış kaynağına dayanan Semavi-İbrahimi dinler sınıflandırmasıdır.

Semavi dinler olarak adlandırılan ve gönderiliş sırasına göre Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet olarak bilinen ve kutsal kitaplara dayanan bu dinler, devlet borçlanması hakkında önemli açıklamalar içermektedir. Kutsal kitaplarda faiz içermeyen borçlanma konusunda dinen bir sakınca görülmezken; faiz içeren borçlanmanın, dini ve etik/ahlaki olmadığını ifade eden ve özellikle yüksek faiz içeren borç-alacak ilişkisini yasaklayan pek çok hüküm vardır. Ancak Ortaçağ'ın erken dönemlerinde, bu dinlerin inananları tarafından faiz yasağını dolaylı yollarla aşmanın yolları bulunmuştur. Yahudiler kendi içlerinde bir yorum çıkararak söz konusu yasağa dindaşları arasında uyma ancak diğer dinlere mensup kişilere ise uygulamama yoluna giderken; Hristiyanlıkta, faiz içeren borçlanma ile ilgili tartışmalar zamanla önemini yitirmiş ve özellikle John Calvin sonrasında faize karşı olan sert tutum ortadan kalkmıştır. Bu iki dine kıyasen İslam dininin asli kaynaklarında faiz içeren borçlanmaya karşı kat'i kurallar öngörülmüştür. Ancak, toplumsal hayatta bu kurallar zaman zaman ihlal edilmiş ve faiz içeren borçlanmalar, uygulamada kendisine karşılık bulmuştur. Bugün faiz içeren borçlanma konusunda kutsal kitapların yasaklayıcı hükümlerine rağmen, gerek toplumlar ve devletler gerekse dini çevreler bu konuya daha hoşgörülü yaklaşır olmuşlardır (Bergstra ve Middelburg, 2011:1-9; Ferguson, 2006:107).

1.1. Yahudilikte Devlet Borçlanması

Semavi dinlerin faiz içeren devlet borçlanmasına ilişkin yaklaşımlarının değerlendirilmesinde ilk olarak ele alınması gereken din, Yahudiliktir. Yahudilik Hristiyanlık ve İslamiyetin aksine faiz içeren borçlanmaya yönelik katı kısıtlamalar öngörmemiş olup, faize ilişkin öğretilerde Yahudilerin kendi arasındaki borçlar ve diğerleri açısından bir ayırımı gidilmiştir. Antik Dünya'da Yahudilerin kendileri arasındaki borçlara yönelik faiz yasağı dışında, Çin, Yunanistan, Hindistan, Mezopotamya dâhil hiçbir ülkede/bölgede faiz yasağı yoktu. Bu dönemde Tevrat'ın 5. kitabı olan Tesniye'nin 23. bölümündeki ifadeler doğrultusunda Yahudiler arasındaki borç-alacak ilişkisinde faiz yasağı uygulanırken², Yahudilerin kendileri dışındakilerle olan borç-alacak ilişkilerinde bu yasak uygulanmamıştır (Rothbard, 2006:43). Başka bir ifadeyle, kutsal kitapların faiz ile ilgili hükümlerini ele alan pek çok çalışmada, Tevrat'ta faizle borçlanma konusunun; Yahudilerin kendi aralarındaki borçlanma ile başkalarına borç verme durumuna bağlı olarak farklı şekilde düzenlendiği ifade edilmiştir.

Tevrat'ın faiz ve borçlanmaya ilişkin hükümleri sadece burada belirtilenle sınırlı değildir. Mısırdan çıkışın anlatıldığı ikinci kitabın 22. bölümünün 25. pasajında, *“Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para vererseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz”* denilmektedir. Bu kitabın 22. Bölümünün 26. ve 27.

2 Ancak İslami kaynaklarda Tevrat'ın faiz ile ilgili hükümlerinin tahrif edildiği ileriye sürülmektedir. Bu görüşe gerekçe olarak Nisa suresinin 4. Ayeti ile Tevrat'ta faiz yemeyeni öven ifadeleri göstermek mümkündür. Nisa suresinin 4. Ayetinde, Yahudilerin kendilerine yasaklandığı halde faiz aldıklarından ve insanların mallarını haksız yollarla yediklerinden söz edilirken, Tevrat'ta Nebi Hezekiel'in iyi insanı tavsif ederken, *“Faizle para vermez, murabaha kârı almaz”* (Hezekiel, 18/8) şeklinde sözleri bu görüşü destekler niteliktedir.

pasajında ise; *“Komşunuzun abasını rehin alırsanız, gün batmadan geri vereceksiniz. Çünkü tek örtüsü abasıdır, ancak onunla örtünebilir. Onsuz nasıl yatar? Bana feryat ederse işiteceğim, çünkü ben iyilikseverim”* ifadesi yer almaktadır. Bu ifadelerle, yoksul ya da muhtaçlardan yüksek faiz alınması yasaklandığı gibi, borç verilmesi karşılığında alınan teminatın borçluyu yaşamını idame ettiremeyecek hale sokmasının doğru olmadığına da vurgu yapılmıştır.

Tesniye'nin 24. bölümünde borca karşılık alınacak rehin hususunda ilave yasaklar getirilmiş ve alacaklının verdiği borca karşı bir teminat almayı umabileceği ancak, bu rehni almak için borçlunun evine giremeyeceği, borç karşılığı verilecek rehni belirleme yetkisinin borçluya ait olduğu ifade edilmiştir.

Tevrat'ın 2. kitabına benzer şekilde Levililer kitabında da yoksullara faizle borç verilmesine sıcak bakılmamıştır. Levililer kitabının 25. bölümünün 35-38. pasajlarında *“Kardeşin yoksullaşır ve kendi ihtiyacını karşılayamaz ise ona yardım et. Ondan herhangi bir türde faiz alma, Tanrıdan kork ki, kardeşin senin yanında yaşamını sürdürebilsin. Ona ödünç verdiğin paradan faiz alma ya da ödünç verdiğin malın fiyatını artırma”* denilmektedir.

Tevrat'ın Mısır'dan Çıkış ve Levililer kitaplarında yüksek faiz içeren borçlanmaya ya da Yahudi'nin Yahudi'den faiz almasına karşıtık olarak yorumlanabilecek bu hükümlerine karşın, Tevrat'ın 5. kitabı olan Tesniye'nin 23. bölümünde *“Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız sizi kutsasın”* denilerek, Yahudilerin yabancılara faiz içeren borç vermelerinde bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Tevrat'ta yer alan bu hükümden yola çıkarak, Yahudiler faiz yasağını sadece kendi aralarında uygulamışlardır.

Tesniye'nin 15. bölümünün 6. pasajında, *“Siz birçok ulusa ödünç vereceksiniz, ama siz ödünç almayacaksınız. Siz birçok ulusu yöneteceksiniz, ama onlar sizi yönetmeyecek”* denilmektedir³. 7. pasajında ise, *“Rabbin size vereceği ülkenin herhangi bir kentinde yaşayan kardeşlerinizden biri yoksulsa, yüreğinizi katılaştırmayın, yoksul kardeşinize eli sıkı davranmayın”* denilmektedir. Tesniye'nin 28. bölümünün 43 ve 44 nolu pasajlarında ise, *“Aranızdaki yabancılar yükseldikçe yükselecek, sizse alçaldıkça alçalacaksınız”* ve *“O sana ödünç verecek, ama sen ona ödünç vermeyeceksin. O baş, sen kuyruk olacaksın hükümü yer almaktadır”*.

Tesniye'nin yukarıda belirtilen bölümlerinden, 15. bölümün 6. ve 7. pasajlarında, Tanrı'nın rızası yabancı ülkelere borç verme ile ilişkilendirilirken, Tesniye'nin 28. Bölümünün 43. ve 44. pasajlarında Tanrı'nın gözdağı verici hükmü borçlanma ve diğer uluslara borçlu olma ile ilişkilendirilmektedir. Bu hüküm, o dönemin İsrail halkına uygulanan Sina Akdi bağlamında gündeme gelse de borçlanma isyankâr uluslara karşı *“tanrıların”* gözdağı verici hükmünün potansiyel bir aracı olarak tasvir edilmektedir. Bazı İncil tefsircileri borçlanmayı Eski Ahit'te Tanrının isyankâr uluslar üzerinde gözdağı

³ Bu ifadenin bir benzeri Tesniye'nin 28. bölümünün 12. ve 13. pasajlarında da yer almaktadır.

verici bir hükmü olarak görüldüğünü savunmaktadır (Anderson, 2013:5). Burada yer alan hükümleri İsrail'in varlığının diğer ülkelere mal ve sermaye ihracı ile mümkün olabileceği, ancak başka ülkelerden mal ya da sermaye ithaline asla bağlı olunmaması gerektiği şeklinde yorumlayan tefsirciler de vardır (Armerding, 2001:150).

Faiz ve borçlanma konusunda bu hükümlere ilave olarak Tevrat'ta itfası mümkün olmayan borçlara dair hükümlere de rastlanmaktadır. Yahudi geleneğinde itfası mümkün olmayan borçların tahsili hoş karşılanmamış, borçlunun eski borçlarının yükü olmadan hayatını sürdürebilmesi için, borçların düzenli aralıklarla bağışlanması öngörülmüştür. Nitekim Tesniye'nin 15. bölümünün 1. ve 2. pasajında yer alan *"Her 7 yılda size borçlu olanların borçlarını bağışlayacaksınız. Her alacaklı komşusuna her ne borç verirse versin, alacağından vazgeçecek/bağışlayacak. Borcun ödenmesi için kardeşini ya da komşusunu zorlamayacak. Yabancıdan borcunu alabilirsin. Ama İsraili kardeşinin borcunu bağışlayacaksın"* hükmü de Tevrat'ın bu konuda temel yaklaşımını ortaya koymaktadır (Bergstra ve Middelburg, 2011:2). Söz konusu hüküm faiz içermese dahi aşırı borçluluğun tehlikelerine vurgu yapmakta ve her 7 yılda bir kez itfası mümkün olmayan borçların affedilmesini öngörmektedir.

Üstelik bazı tefsirciler Tevrat'ın faiz yasağının ekonominin genel işleyişine yönelik olmadığını, muhtaç ya da yoksullara yüksek faizle borç verme ile sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Onların bu davranışı, faizin günümüze kadar devam edip yaygınlaşmasının ve onu hafife alıp meşrulaştırmaya gayret etmenin önemli bir sebebinin teşkil etmiştir (Armerding, 2001:149). Hristiyanlık ve İslamiyetin hâkim olduğu bölgelerde söz konusu dinlerin faize karşı katı tutumunun da etkisiyle, borç ilişkisi ağırlıklı olarak Yahudi kökenli tüccarlarca yönetilmiştir.

1.2. Hristiyanlıkta Devlet Borçlanması

Devlet borçlanması açısından değerlendirmeye tabi tutulacak dinlerden ikincisi Hristiyanlıktır. Tevrat'ın aksine İncil'de faiz yasağında Hristiyanlar ve diğer topluluklar arasında bir ayrım yapılmamıştır. Luka İncili'nin 6. bölümünün 35. pasajında *"Geri alacağınızı umduğunuz kişilere ödünç vererseniz, bu size ne övgü kazandırır? Günahkârlar bile verdiğini geri almak koşuluyla günahkârlara ödünç verirler. Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin alacağınız ödül büyük olacak"* ifadesiyle, faizle borç vermenin erdemli bir davranış olmadığı belirtilmiştir (Wilson, 1997:83). İncil'de yer alan bu ifadelerin yanı sıra, Hz. İsa'nın karşılığında bir şey beklemeden borç verin şeklindeki öğüdü, kilisenin faizli borçlanmayı yasaklamasına yol açmıştır (Skolov ve Skolova, 2012:922). Gerek İncil'de faize ilişkin hükümler gerekse Hz. İsa'nın öğüdü doğrultusunda, Hristiyanlıkta kilise 13. yüzyılın ortalarına kadar faizli krediler aleyhinde tavır almıştır (Döndüren, 1996:56). Ancak, Tevrat'ın en azından Yahudiler arasında faizi açıkça yasaklayan hükümlerinin aksine, İncil'de (özellikle Luka ve Matta İncillerinde) faizin hoş görülmediğine dair zımni hükümlere yer verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu İncillerde faizle ilişkili olduğu literatürde sık sık dile getirilen hükümlere yer verilecektir.

Matta İncili'nin 5. bölümünün 42. pasajında, *"Sizden bir şey dileyene verin, sizden*

ödünç isteyeniyi geri çevirmeyin” denilirken, emanet para benzetmesinin yapıldığı 25. bölümün 14.-30. pasajlarında Talent kıssası aracılığıyla zımni olarak faiz içeren ödünç vermenin iyi bir şey olmadığı ifade edilmiştir⁴.

Luka İncilinin 11. bölümünün 5.-8. pasajlarında yer alan “Sizlerden birinin bir arkadaşı olur da gece yarısı ona gidip, ‘Arkadaş, bana üç ekmek ödünç ver. Bir arkadaşım yoldan geldi, önüne koyacak bir şeyim yok’ derse, öbürü içerden, ‘Beni rahatsız etme! Kapı kilitli, çocuklarım da yanımda yatıyor. Kalkıp sana bir şey veremem’ der mi hiç? Size şunu söyleyeyim, arkadaşlık gereği kalkıp ona istediğini vermese bile, adamın yüzüzlüğünden ötürü kalkar; ihtiyacı neyse ona verir.” hükmü faiz içermeyen ödünç vermeyi özendirmektedir. Ancak, Turgot’a göre, yüzyıllardır faiz içeren borçlanmayı kınamak için kullanılan Luka İncilinin faizsiz borç vermeyi teşvik eden bu pasajı; bağış emreden ve cömertlikten esinlenen övgüye değer bir öneridir. Bu öneriyi, adaletin bir gereği olarak nitelendirmek mümkün değildir. Turgot’a göre faize karşı tutum sergileyenler, hiçbir zaman ısrarlı bir şekilde toplum bireylerini tasarruflarını sıfır faiz oranıyla borç vermeyi kabul ettirmeye çalışmamıştır (Rothbard, 2006:339).

Hristiyanlıkta faiz içeren borçlanmanın ahlakiliği bugün için önemini kaybetmiş bir konu olmasına karşın, bu tür borçlanmalar gerek Hristiyan din adamları gerekse diğer teologlar arasında yüzyıllar boyunca önemli tartışma konularından biri olmuştur. Eski Ahit’te, Yunan filozoflarının eserlerinde kilisenin önde gelen papazlarının söylemlerinde ve M.S. 306 ile 1450 tarihleri arasında gerçekleşen konsillerde faiz içeren borçlanma kınanmasına karşın, Hristiyanlar tarih boyunca ılımlı bir faiz ile ödünç para almayı/ vermeyi vicdani rahatlıkla sürdürmüşlerdir (Maloney, 1973:241)⁵.

Ödünç verilen kredilerden faiz ya da kâr alınmasının yasaklanması Eski Ahit’e kadar gitse de Roma Katolik Kilisesi, İznik Konseyi’nin din adamları arasında uygulamayı yasaklamasına kadar (milattan sonra 4. yüzyıla kadar), faizi resmi olarak yasaklamamıştır (Ekelund ve Hebert, 2007:33). Hristiyanlık dünyasında aşırı faize karşı ilk kampanya 325’te İznik’te yapılan ilk Kilise Konsili ile başlamıştır. Bu konsyede faiz içeren tüm işlemler değil, sadece ruhban sınıfın verdiği kredi karşılığında faiz alması yasaklanmıştır. İznik Konsili’nde Zebur’un 14. bölümündeki “*Ya Rab çadırında kim konuk olabilir? ... parasını faize vermeyen kişi*” ibaresi faiz yasağına karşı bir argüman olarak kullanılmış, bu ibare Ortaçağ Avrupası’nda tefecilere⁶ karşı kullanılan en kutsal metin haline gelmiştir. İznik Konsili kararları 4. yüzyılda Elvira ve Kartaca’da yapılan konsillerde de tekrar edilmiş ve 5. yüzyılda Papa I. Leo, faizi utandırılacak bir kazanç olarak nitelendirerek, faiz yasağını Ruhban sınıfı dışındakileri de kapsar şekilde genişletmiştir. 7. yüzyılda Papa Adrian ve Galya’daki pek çok yerel konsil, 8. yüzyılda ise İngiliz Kilise meclisleri Papa Leo’nun faizi kınayan tavrını tekrarlamıştır (Rothbard, 2006:43). Şarlman dönemiyle

4 Faizin hoş karşılanmadığını zımni olarak ifade eden Matta İncili’nin 25. bölümündeki hükümlere benzer ibarelere Luka İncili’nin 19. bölümünün 12.-28. pasajlarında da rastlamak mümkündür.

5 Rothbard (2006)’a göre, faize karşı Ortaçağ Hristiyanlık dünyasının sert tutumu kesinlikle tuhaftır. Öncelikle Hz. İsa’nın öğretilerinde ve eski papaların söylemlerinde (ticarete karşı tavırlarına rağmen) faiz yasağının teşviki şeklinde yorumlanabilecek bir ibare yoktur.

6 Tefecilik bugün aşırı ya da yasal olmayan faiz oranlarından ödünç vermeyi ifade etmek için kullanılsa da 16. yüzyıla kadar ödünç verilen paradan alınan herhangi bir faiz tefecilik olarak ifade edilmiştir.1545’de Henry VIII’in ılımlı faizi yasallaştırmak için ilk yasayı kabul etmesiyle, İngiliz Kilisesi, tefecilik ile ılımlı faiz arasında ayırım yapmıştır. Zamanla tefecilik faizden ayrılmış ve tefecilik haksız avantaj elde etmeyi ifade etmek için kullanılır olmuştur.

birlikte (M.S. 800-814) faiz yasağının tüm Hristiyanlığı kapsayacak şekilde genişletilmesi hedeflenmiştir (Ekelund ve Hebert, 2007:33).

8. yüzyılda genişleyen faiz kısıtlamaları, Kral Charlemagne döneminde daha da gelişmiş, tefecilik yasaklanmış ve bu suçu işleyenler cezalandırılmıştır. Ancak ruhban sınıfı dışındakilere uygulanan cezalar hafif kalmıştır. Tefecilikle ilgili bu tür cezalandırmalar, 11. yüzyıl boyunca kademeli olarak genişletilmiş, kilisenin iç meselesi olmaktan öte tüm topluma yayılmış ve böylece sistematize edilmiştir.

11. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Ortaçağ kilisesi dönemin en yüksek öneme sahip kuruluşu haline gelmiştir. Kilise hukuku kendisini sadece dini konularla sınırlamamış, hukukî düzenlemelerde de kilisenin onayladığı çizgiye uygun bir şekilde reform yapılması için çaba sarf etmiştir. Bu dönemde, Hristiyan dünyası İmparator ve Papanın ikiz egemenliğine karşılık gelen ikiz bir hukuk sistemini kabul etmiştir. Roma hukuku Hristiyanlığın prensipleri doğrultusunda değiştirilmiştir. Roma kanunları faiz içeren borçlanmayı kabul etmesine karşın, Ortaçağ Kilisesi, faize karşı bir tutum sergilemiştir. 1139'da gerçekleşen 2. Lateran Konseyi'nde kilisenin faize karşı tutumunu ifade eden bir karar açıklanmış ve aynı tutum 1179'da gerçekleşen 3. Lateran Konseyi'yle 1274'te gerçekleşen 2. Lyon Konseyi'nde devam etmiştir. Vienne Konseyi'nde, kilisenin faize karşı tutumunu daha da sertleşmiş ve kanuna veya idari karara dayanarak faiz ödenmesini emreden sivil yetkililerin aforoz edilmesini öngören bir karar yayımlanmıştır (Kelly, 1945:13).

Bu şartlar altında devlet borçlanması Hristiyanlık açısından ele alındığında, Ortaçağın sonlarında teologlar ve hukukçular devletin borçlanmaya başvurmasını nadiren sorgulamış, ancak pek çoğu alacaklılara faiz ödenmesinin faiz yasağının ihlali anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bu dönemde, Floransalı kilise hukukçusu Lorenzo Ridolfi, tefecilik üzerine yaptığı çalışmada kamu borcunu savunmuş ve bu çalışma, faiz içeren borçlanmanın meşruiyeti konusunda literatüre en önemli katkı yapan eser olmuştur (Armstrong, 2003). Bilimsel cephede, Francis Bacon, Aristo'nun faize karşı tutumunu şiddetli bir şekilde kınamış ve tefeciliğe insanın taş kalpli olmasından dolayı izin verildiğini ifade etmiştir. Bacon'a göre borçlanma ve borç verme bir gerekliliktir. İnsan taş kalpli olması nedeniyle, faizsiz borç vermez, bu nedenle de tefeciliğe izin verilmelidir (Haines, Kane ve Blanchard, 2016:14).

12. yüzyılın sonlarına kadar devlet borçlanmasına nadiren başvurulurken, devlet borçlanması ile ilgili bilgiler oldukça sınırlı kalmış ve bu döneme ait borçlanma hakkındaki bilgilerin çoğuna dini kaynaklarda yer verilmiştir. Potansiyel kreditorlerin oldukça sınırlı olduğu bu dönemde krallar; asiller, rahipler, manastırlardan borçlanmış, bazen de Hristiyan ve Yahudi tüccarlardan borç almışlardır. Bu dönemde yöneticiler nadiren borçlanmaya ihtiyaç duyarlarken, faiz içeren borçlanmaya pek sıcak bakmamışlardır (Postan, Rich ve Miller, 2008:440).

Bu dönemde Hristiyan din adamları arasında faize yönelik tepki artmış ve St. Anselm (felsefeci ve din adamı), faizi bir hırsızlık türü olarak nitelendirmiştir (Long, 2010:274). 12. yüzyılın ikinci yarısında faiz konusundaki sınırlamalar daha da sıkılaştırılmış, Papa

lexander III, aşırı faizi tefecilik olarak nitelendirmiş ve tefecilerin aldığı bedelin sadece ödünç verilen fon karşılığında alınan faizi içermediğini, kredilerin nakit değerinden daha yüksek fiyatlarla kredi satışı anlamına geldiğini ifade etmiştir. 13. ve 14. yüzyıllarda kilise, tefeciliği büyük bir sosyal sorun olarak görmüş ve 1311’de Clement V. faizi tamamen yasaklamıştır. Böylece 300 yıla yakın bir süre boyunca devam eden faiz kısıtlamaları en üst seviyeye ulaşmıştır (Long, 2010:2745). Ancak Ortaçağ ekonomi öğretisi, bu dönemdeki ekonomik uygulamalarla sık sık çatışmaya girmiştir. 13. yüzyıla kadar kilisenin tefecilik önermesine, ülkeden ülkeye değişen sivil yasaklar eşlik etmiştir. Bu dönemde faiz konusundaki geniş çaplı yasaklara rağmen, tefecilik, Avrupa’nın herhangi bir yerinde ya da önemli bir zaman diliminde tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Özellikle 13. Yüzyıl Avrupasında deniz ticareti ve onun neden olduğu ticari rekabet/savaşlar, kilise yasaklarına rağmen devlet borçlanmasının filizlenmesine ve Venedik, Cenova gibi ticari kapitalizmin merkezi olan şehir devletlerinde ilk devlet borcu uygulamalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Theocarakis, 2014:2). Ortaçağ hükümdarları oldukça sık aralıklarla yenilenen küçük miktartlı borçlar almışlardır. Bu dönemde vadesi gelen borçların geri ödenmesi genellikle aynı vadeli yeni borçlarla gerçekleştirilmiştir (Fryde ve Fryde, 1965:437, 441).

Ortaçağ ve öncesinde devlet borçlanmasının gelişimini sınırlayan en belirgin ve en önemli düzenleme, kilisenin tefecilik yasağı olmuştur. Ancak pek çok düşünür kilisenin faiz yasağının devlet borcu önünde önemli bir engel oluşturmadığını ifade etmiş ve bu görüşü 4 temel gerekçeye dayandırmıştır. Bu gerekçelere göre, faiz yasağı tüketim kredilerine uygulanmış, yasak sadece aşırı faizi içermiş, kilise faiz yasağına pek çok istisna getirmiş (örneğin ticari krediler için faiz yasağına istisna getirilmiş) ve orta çağın sonlarıyla birlikte Avrupa’da ticari faaliyetlerin artması kilise yasağının önemini kaybetmesine yol açmıştır (Munro, 2003:506.).

Yaşanan bu gelişmelere karşılık olarak, 11. yüzyılda kurulan Bolonya Üniversitesi ekolüne mensup hukukçular Justinien Kanunlarına dayanarak faizin lehinde görüş ortaya koymuşlardır. Bu arada Papa Innocent (1198-1216), bir tüccara tevdi edilmiş olan paranın karından pay almakla günah işlenmiş olunmayacağını söylemiştir. Faizi Hristiyanlıkla bağdaştırma yolundaki bu ve benzeri açıklamalara ilave olarak; Aquinas’ın (1225-1274), *“ticaret ve kredi rizikosuna girmiş ve parasını riske sokmuş kimseler lehine kâr ve kazanç hakkı tanınmanın gerektiği”*ni söylemesiyle faizin meşru ilan edilmesinin önü açılmıştır (Döndüren, 1996:56).

Ancak Aquinas, faizli borç ilişkisini tamamıyla tasvip etmemiş ve faize karşı tutumuyla, Ortaçağ Avrupası’nda yüksek faizle borç vermenin doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmiştir. Aquinas’a göre, bazı malların kullanımı ile tüketimini ayırmak mümkün değildir. Örneğin, buğday ve şarap gibi malları kullanmak için tüketmek gerekli olduğundan, bu malların kullanımını malların kendisinden ayırmak mümkün değildir. Her kim ki bu tür malların kullanım hakkını elde ediyorsa, malın kendisine de sahip olur. Bu nedenle, bu tür şeylerin ödünç verilmesi, mülkiyetin transferini gerektirir. Eğer bir kişi malın kullanımını kendisinden ayrı satmaya kalkarsa, aynı şeyi iki kez satmış olacak ya da olmayan bir şeyi satacaktır. Ödünç verilen para karşılığında yüksek faiz almak, olmayan bir şeyin satılması anlamına geldiği ve açıkça adaletsizliğe yol açtığı için adil

değildir. Paranın icat edilmesinin temel amacı, mübadele olduğundan, onun tüketimi ya da transferiyle doğru ve amacına uygun kullanımı gerçekleşecektir. Ödünç para verme karşılığında aşırı faiz alma, paranın doğal kullanımına aykırıdır ve yasadışıdır. Bir adam, haksız kazandığı malları nasıl geri vermesi gerekiyorsa, aşırı faiz aldığı parayı da iade etmelidir (Aquinas, 1947:2015-2026).

Aquinas, Roma hukukunda yer alan taşınır ve taşınmaz mal ayırımından yararlanmıştır. Para skolastiklerce taşınır mal olarak kabul edilir. Paranın taşınır olmasından dolayı, faiz ya da kira ödenmez. Skolastikler, parayı değişimin bir aracı olarak kabul etmiş ve borç verme gibi diğer kullanımları doğal olmayan ve uygunsuz kullanımlar olarak nitelendirmiştir. Aristo'dan gelen düşünceye göre, para dâhil her mal ya da eşyanın sadece bir kullanımı olmalıdır. Aquinas paranın uygun ve doğru kullanımına dair bu argümanı, aşırı faize kaşı görüşünü desteklemek için kullanmıştır. Mübadelenin doğal ve verimli olduğu, lakin aşırı faizle borç vermenin böyle olmadığına dair bir görüş vardır. Aquinas'a göre; yatırım mülkiyetin el değiştirmesini gerektirmediği için, borç vermeden daha makuldür. Ödünç para veren bir kimsenin aksine, yatırımcı parasını bir tür ortaklık meydana getirmek amacıyla bir tüccara ya da sanatkâra emanet eder. Ancak paranın mülkiyetini tüccara ya da sanatkâra transfer etmez. Riski yatırımcıya ait olmak üzere, tüccar onun parasıyla spekülasyon yapar, sanatkâr ise sanatını icra eder. Yatırımcı katlandığı bu risk nedeniyle, parasından elde edilen kârdan pay talep edebilir. Aquinas, borcunu zamanında ödeyen borçludan faiz alınmamasını, ancak borcunu hileli yollarla ödemeyenlerin faiz ödemekten sorumlu tutulmasını savunmuştur. Aquinas'ın yaklaşımında, borcu hileli yollarla zamanında ödememe karşılığında alınan bu faiz, borçlunun borcunu geç ödemesi karşılığında elde ettiği kazancı dengeleyen bir tür ücrettir. Bu mübadele de denklik prensibi çerçevesinde, adil bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Wilson, 1997:84).

Yine de Aquinas, diğer birçok Hristiyan yazarın yaptığı gibi, Aristoteles'in faizin doğal olmadığı ve bu nedenle de faize izin verilmemesi gerektiğine dair görüşünü benimsemiştir. Bu görüş, Roma Kilisesi'nin, 16. yüzyılda Trento Konseyi'nde faiz mekanizmasını resmen kınamasına neden olmuştur. Papa Leo XIII tarafından 1891'de yayınlanan ansiklopedik "Rerum Novarum"da faiz ödeme uygulaması gönülsüzce kabul edilmiş olsa da, bu kınama günümüzde de devam etmektedir (Bergstra ve Middelburg, 2011:2-3).

Faizli işlemlerin dini anlamda uygun bulunmasının önünü açan Aquinas'a ek olarak, Martin Luther söz konusu bu açılımın yayılmasında fikri temellerin atılması rolünü üstlenmiştir. Hristiyanlıktaki Protestan mezhebinin kurucusu olan Papaz Martin Luther (1483-1546), günümüz iktisat sisteminin temellerinin atılmasında rol almış bir ahlak felsefesi profesörüdür (Aslan, 2003:237). Genç yaşında manastır hayatına giren Luther, iman nasıl kazanılacağı ve Tanrı'nın adaleti konularına yoğunlaşmıştır. Luther'in odaklandığı bir diğer konu, papalık tarafından düzenlenen ve insanların kurtuluşunu garantileyeceğine inanılan endüljans meselesidir. Luther bu uygulamanın, insanlardan rüşvet almanın bir sonucu olduğunu ifade etmiş ve uygulamaya kesin bir şekilde karşı çıkmıştır (Bettany, 1895:90). Bu kapsamda, Luther, Katolik kilisesinde yer alan kurtuluşun iman, kutsal ayin ve salih amel çerçevesinde şekillendiği görüşünün yanlış olduğunu belirtmiş ve kurtuluşu sadece Tanrı'nın önceden seçtiklerine bahsettiği bir

lütuf olarak kabul etmiştir. Bu nedenle, kişinin kurtulmuş olmasında ne kilisenin ve salih amelin ne de ibadetlerin bir rolü olmayacağını belirtmiştir (Aslan, 2003:237-238). Bu karşı çıkışlara ek olarak, yaşamın üretken hale getirilmesi, bireysel işgücünün ve sorumluluğun geliştirilmesi gerektiğini de ifade etmiştir⁷ (Waardenburg, 2007:352-353). Luther tarafından ileri sürülen bu fikirler nedeniyle, Luther ve taraftarları, “itiraz eden, karşı gelen” anlamlarını içeren *Protestan*⁸ kelimesi ile adlandırılmıştır.

Luther’in ortaya koymuş olduğu bu düşünce, John Calvin’e⁹ (1509-1564) ilham kaynağı olmuş ve Calvin’i derinden etkilemiştir¹⁰ (Deniz, 2012:14). Luther ile Calvin arasında yaşanan etkileşimde, genel olarak Luther tarafından ileri sürülen görüşlerin, Calvin tarafından sistemleştirildiği ifade edilmiştir (Bettany, 1895:112). Bu çerçevede Calvin, Protestan inancının temelini oluşturan seçilmişlik kavramına atıf yapmış ve seçilmiş olmanın göstergesi olarak doğru davranışta bulunmayı göstermiştir. Doğru davranışı ise, Tanrı’nın sonsuz ihtişamı adına sürekli çalışmak ve mesleğinde başarılı olmak şeklinde açıklamıştır (Olgun, 2010:127).

Burada söz konusu edilen seçilmişlik kavramının ortaya çıkabileceği alanın, iktisadi sistem olduğu ifade edilmiştir. Özellikle Luther’in yaşadığı dönemde iktisadi alanda baş gösteren canlanma ve genişlemenin önünde en büyük engelin faiz olduğu düşüncesi yaygın olsa da Luther bu yasağın geçerliliğini kabul etmiştir. Hatta Luther, Thomas Aquinas tarafından ileri sürülen faiz istisnalarını da reddetmiştir¹¹. (Akalin, 2010:2; Cowan, 2011:2). Fakat Hristiyanlık öğretisinde bir çıkmaz olarak kabul edilen faiz yasağı, bankacılığın merkezinde yaşayan John Calvin tarafından yeniden ele alınmış ve faizin ticaret hayatı için kaçınılmaz olduğu düşüncesiyle kullanımının serbest olduğu ifade edilmiştir (Cowan, 2011:2). Faiz yasağında yaşanan bu köklü değişim, batı toplumlarında yaşanan iktisadi gelişmelerin temelini oluşturmuş ve ağırlıklı olarak faizin hüküm sürdüğü bir iktisadi sistem ortaya çıkmıştır (Mills, 1989:2). Öyleki devlet borçlanması Venedik, Cenova gibi ticari kapitalizmin geliştiği şehir devletlerinden sonra, Hollanda’da kök salmış ve İngiltere’de finansal devrim modern kamu borçlanmasının tüm özellikleri ile ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Theocarakis, 2014:2).

Hristiyanlık dini ile ekonomik sistem arasında yaşanan bu etkileşim ilk defa, “*Almanya’nın en büyük sosyal bilimcisi*” olarak kabul edilen Max Weber (1864-1920) tarafından ele alınmıştır. Weber’e göre, feodal dönemde rasyonaliteden uzak olan Hristiyanlık dini, reform hareketleri neticesinde bu özelliklerinden kurtulmuş ve kapitalizmin yükselişinde büyük bir rol oynamıştır (Tabakoğlu, 2013:41). Kapitalizmin yükselişi ile Protestanlık arasında ilişki kuran Weber’in tezinin geçerli olduğunu ifade eden Ülgener (2006:13), söz konusu yargıyı günümüz iktisadi sisteminde az gelişmiş

7 Protestan ahlakının temelini oluşturan yukarıdaki görüşler, Luther taraftarları tarafından geliştirilmiş olan felsefi ağırlıklı tolerans ve vicdan hürriyeti gibi konulara temel oluşturmuştur. Yaşanan bu gelişme kuşkusuz rasyonalist Aydınlanma hareketini önemli bir şekilde etkilemiştir (Waardenburg, 2007:351).

8 Bu tanımlama ilk defa Roma Katolik kilisesi tarafından Luther’in görüşlerini kabul eden bir grup Alman prensin ilan ettiği deklarasyona atıfla, bu grubu nitelendirmek için kullanılmıştır (Waardenburg, 2007:351).

9 Calvin, 16. Yüzyılda yaşamış ve Luther’in görüşleri üzerinde önemli görüşler beyan etmiş etkili bir lider olarak kabul edilmektedir (Walker, 1906:1).

10 Calvin alacaklının borç verdiği parayı bir başka şekilde değerlendirerek, örneğin arazi alıp buradan bir gelir elde ederek değerlendirebileceğini ifade ederek, faizin bir fırsat maliyeti olarak ödenebileceğini ileriye sürmüştür.

11 Ancak Luther’in faiz hakkında ki bu düşünceleri zamanla yumuşamış ve değişmiştir (Mills, 1989:17-18).

diye tanımlanan ülkelerden hiçbirinin Protestan olmadığı ifadesiyle destekleme yoluna gitmiştir.

Ülgener tarafından ileri sürülen bu düşüncenin alt yapısını Max Weber'in "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*" isimli çalışmasında görmek mümkündür. Weber (2013:30-31), 16. yüzyılda yaşayan zenginlerin çoğunluğunun Protestanlığı kabul ettiğini ifade etmiş ve günümüzdeki zengin Protestan varlığını, Protestanlık içinde var olan ekonomik anlamda geleneksellikten kurtulma inancı ile açıklamıştır. Weber'e göre kurtuluşun temel noktasını, Katolik düşüncenin sahip olduğu daha az kazanmanın ve kanaatli davranmanın¹², Protestan düşüncesi çerçevesinde reddedilmesi ve ticari hayatta daha çok kazanmayı teşvik etmesi oluşturmuştur. Bu kapsamda iktisadi sistemde para, üretimi güçlendirici ve verimli bir aracı olarak kabul edilmiştir. Paraya atfedilen bu önemi Weber (2013:35,42), paranın üretken olmasıyla ve paradan gelir elde edilmesiyle açıklamıştır.

Yaşanan tüm bu iktisadi gelişmeler ise devlet borçlanmasının yayılmasında önemli bir görev üstlenmiş ve özellikle Protestan inancına sahip ülkelerde faizli devlet borçlanmasının yaygın hale gelmesinde etkili olmuştur.

1.3. İslamiyet'te Devlet Borçlanması

Devlet borçları açısından ele alınacak dinlerden üçüncüsü ve sonuncusu İslamiyet'tir. İslam dini kapsamında yapılacak değerlendirmeler genel olarak İslam dininin asli kaynağı kabul edilen Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (sav) sünneti ile yine bu kaynaklar etrafında filizlenen İslam düşünürlerinin değerlendirmelerinden teşekkül etmektedir.

İslam dini kapsamında devlet borçlanmasını ele aldığımızda, İslam hukukunda devlet borçlanmasına Hicret'ten (622) sonraki ilk 40 yılda uygulanan politikaların uzun yıllar rehberlik ettiği görülmektedir. Günümüz yöneticilerine nazaran, o dönemin yöneticilerinin karar ve politikaları, Kuran ve sünnetin kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Devlet borçlanmasının meşruiyeti kapsamında, o dönemde yöneticilerin kararlarında etkili olan en önemli kıtas "*faiz yasağı*" olmuştur. Bir anlamda, bir Müslüman yöneticinin faizle borçlanması durumunda, bu duruma teamülden ziyade sapkınlık olarak bakılmıştır. Ancak, aşırı gereklilik olması durumunda devletin borçlanmaya başvurması söz konusu olmuştur. Aşırı gereklilik durumundaki borçlanma, şeriat hukukunu ihlal etmeye emsal oluşturmayacağından, bu gibi durumlarda borçlanmaya göz yummak mümkün olabilmiştir. İslam hukukunun borçlanmaya bakışına yön veren bir diğer önemli faktör, herhangi bir politika kararının, şeriat hukukunun amaçlarını gerçekleştirmeye olan katkısıdır. Bu anlamda borçlanma şeriat hukukunun amaçlarına hizmet ediyorsa yerinde bulunmuş, aksi takdirde borçlanmaya cevaz verilmemiştir (Sıddıqi, 1995:62).

İslam dininde görülen bu uygunluğa karşın borçlanmaya sıcak bakılmamış ve borçlanmaya sıcak bakılmamasında en önemli belirleyici unsurun faiz yasağı olduğu ileri sürülmüştür. İslam ekonomilerinde faize karşı olunmasının temel nedenleri olarak Kuran-ı Kerim'in "*Faiz yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar. Ey inanlar eğer gerçekten inanıyorsanız Allah'tan korkun ve faiz alacaklarını terkedin*"

¹² Weber (2013:83) tarafından "asketizm" olarak adlandırılan bu durum, ruhun kurtuluşunu dünya nimetlerinden uzaklaşarak, kendini ilahi amaçlara vakfederek arayan görüş şeklinde açıklanmıştır.

(Bakara Suresi, 278) ve “*Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin Allah’tan korkun umulur ki, kurutuluşa eresiniz*” (Ali İmran, 130) gibi ayetlerini örnek olarak göstermek mümkündür. İmam-ı Gazali paranın faiz ile fiyatlandırılmasının, onu değişim ve değer biriktirme aracı olma gibi asli fonksiyonundan uzaklaştıracağını ifade etmiştir (İslahi ve Ghazanfar, 2014:40-41). Gazali ve diğer pek çok düşünüre göre, borç alışverişinde faizin yasaklanması kişinin inancı ile doğrudan ilgili olduğu gibi, faizin bir sömürü aracı olarak kullanılmasının önüne geçilmesi gibi iyi nedenlere de dayanmaktadır (İslahi ve Ghazanfar, 2014:54). Faiz konusundaki yasaklamaların da etkisiyle Ortaçağ öncesi dönemde, İslam toplumlarında faizsiz finans uygulamaları olarak değerlendirilebilecek alternatif finansman yöntemleri geliştirilmiş, hükümdarlara ve devlet hazinelerine borç verme işlemleri daha farklı yürütülmüş, bu alanda yaygın olarak iltizam sistemi kullanılmıştır (Pamuk, 2007:13).

Faizsiz finansmana örnek teşkil eden bir diğer yöntem, fon sağlayıcının bazı ticari riskleri üstlendiği kâr paylaşımı yöntemine dayalı mudaraba sistemi uygulamasıdır. Faiz içeren borçlanmanın yasaklanmasına karşın, kredi satışından ya da kiralamasından doğan borçlara müsaade edilmiştir. Bunun bir nedeni, borç verenin aksine hem bir satıcı hem de kiraya verenin (işletme kiralamasında) bir varlığın mülkiyetiyle ilgili riski üstlenmesidir. İslam ekonomisi ile ilgili literatür, ekonomik adalet ve finansal istikrarın sağlanması için risk-ödül paylaşımının gereğini defalarca vurgulamıştır (İslahi, 2014:51).

İslam toplumlarında, borçlanmaya olan ihtiyacın az olmasında, Kuran’ın müminleri bütçelerini denk yapmaya çağıran ve hatta bunu emreden ayetleri ile devlet yöneticilerinin ve dönemin önde gelen âlimlerinin devlet bütçesinde tutumluluğu teşvik eden ve denk bütçeyi önerme anlamına gelen yaklaşımları da etkili olmuştur (Yeniçeri, 1984:261-267). Kur’an-ı Kerim ve sünnette devlet bütçesinin denk olmasına, bütçenin fazla vermesine veya açık vermesine dair bir hüküm olmamakla birlikte, bütçe açığı konusunda tek bağlayıcı kısıtın, açıkların faizli borçlanma ile kapatılmasına yönelik sınırlamalar olduğu söylenebilir (Hasan ve Sıddıqı, 1992:3). Bu açıdan bütçede oluşabilecek açığın faiz içeren borçlanmayla finansmanının İslam dini açısından tasvip edilmediği ve borçlanmadan kaçınmak için mümkün olduğunca bütçe açığından kaçınılması gerektiği söylenebilir.

İslam dininin emredici hükümlerinin iktisadi ve toplumsal yaşamla ilgili düzenlemeleri de kapsadığı dikkate alındığında, Kuran’ı Kerim’in israf, cimrilik, aşırı servet biriktirme, stok yapma vb. hususlara dair ayetlerinin; İslam dininin bütçe açığına ya da bütçe fazlasına ilişkin yaklaşımına bir ölçü olarak ele alınmasının mümkün olduğu söylenebilir. Örneğin, “*Ey Âdemoğulları! Her mescide çıkışınızda/ibadetinizde elbiselerinizi giyiniz; yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz; çünkü Allah israf edenleri sevmez*” (Araf, 31) ayeti Müslümanları aşırı tüketimden savurganlıktan alıkoymaya ve israfı önlemeye yöneliktir. Kuran’ı Kerim’de âtil servet biriktirmenin ve aşırı derecede stok yapmanın tasvip edilmediğine dair de çeşitli ayetler vardır. Nitekim Tevbe suresinin 34. ayetinde; “*...Altın ve gümüşü hazineye tıkıp da onu Allah yolunda harcamayanlar var ya, onları acıklı bir azapla müjdele*” denilmektedir. Fecr suresinin 17-20. ayetlerinde mal biriktirmeye olan aşırı sevgi ve yetimin, fakirin ihtiyacının karşılanmamasının Allah (cc) katında azap ile cezalandırılacağı ifade edilmekte, Bakara suresinin 219. ayetinde ise “*Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyaç fazlasını*” denilerek Müslümanların

ihtiyaç fazlasını yiyecek, içecek ve giyeceği olmayan fakir fukaranın ihtiyacını gidermek amacıyla dağıtmaları ifadelerini içeren ayetler, âtıl servet ve aşırı stok yapmanın İslam dininde tasvip edilmediğine işaret etmektedir. Hz. Muhammed'in (sav) gelirin geldiği zaman hemen dağıtılmasını ve elde tutulmamasını emretmesi ve Hz. Ebu Bekir'in vefat ettiği zaman, ikinci halife Hz. Ömer'in hazineyi hemen hemen boş bulması, bütçe açığı gibi, bütçe fazlasının da İslam dininde pek tasvip edilmediğini göstermektedir (Erkal, 1996:2000).

Kur'an'ın cimrilik, stok yapma, aşırı servet biriktirme ile ilgili ayetlerinin hükümlerinden yola çıkarak; aşırı stok yapma ve servet biriktirmenin, halkın ihtiyacının gereği gibi karşılanamamasına neden olabileceği, dolaşımdaki fonları azaltacağı, ekonomik faaliyet hacminde daralmaya yol açacağı ve ekonomik sıkıntıları artıracığı için İslam dininde bütçe fazlasının pek tasvip edilmediği söylenebilir (Wilson, 1997:126-127). Ancak bu konuda İslam âlimleri arasında bir fikir birliği olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim İmam Ebu Hanife, bütçe fazlası gelirlerin, Müslümanların başına gelebilecek muhtemel hadiselerin masraf karşılığı olarak devlet hazinesinde tutulması gerektiğini belirtmesine karşın (Yeniçeri, 1986: 63), İmam Şafi fazlalığın bekletilmemesi şeklinde görüş ileri sürmüş ve gelecekte zaruri ihtiyaçların doğması ile birlikte bunları ifa yükümlülüğünün ortaya çıktığını ifade etmiştir (Aghnides, 2003:387).

Şeriat, kamu sektörünün faizsiz borçlanmasını yasaklamadığından (Kahf, 1994:44) faiz içermeyen borçlanma konusunda gerek İslamiyet'in ilk yıllarında gerekse daha sonraki yıllarda pek çok uygulamanın var olduğu görülebilmektedir. Örneğin Peygamber Efendimiz (sav), ihtiyaç duyulduğu durumlarda zorda kalan Müslümanlara yardım etmek, savunma ve cihat harcamalarını finanse etmek ya da acil borçları ödemek için zaman zaman borçlanmaya başvurmuştur. Günümüz borçlanmalarına kıyasla nispeten düşük miktarlarda olan bu borçlar, zorunluluk esasına dayanmadığı gibi, alınan borçtan daha fazla bir miktarda ödeme (faiz ödenmesi) yapılmamıştır. Peygamber Efendimiz (sav) nakit ya da benzeri şekilde görünürde geri ödeme olanağı olmadığı durumlarda dahi (gelecekte elde edilecek gelirler beklentisiyle), bu borçlanmaları yapmış ve aldığı tüm borçları geri ödemiştir (Siddiqi, 1992:75). Faizsiz borçlanma örneği olarak sayılabilecek uygulamalara, 4 halife dönemi ve sonraki dönemlerde de rastlamak mümkündür.

Kuran'ı Kerim ve sünnetin faiz yasağı doğrultusunda¹³, Hz. Ömer dönemine gelinceye kadar, faiz yasağı İslam ekonomik sistemine entegre edilmiş ve faizle borçlanmadan kaçınılmıştır (Visser ve McIntosh, 1998:177). İslam iktisadi düşüncesinde sosyal adalete

13 Faiz yasağı konusunda İslam ekonomistleri arasında farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Bazı yazarlar faiz yasağının tüketim kredileri ile sınırlı olduğunu üretime yönelik kredilerde böyle bir sınırlama olmadığını ifade etmektedirler. Bu görüşe gerekçe olarak da tüketim amaçlı kredilerin ihtiyaç halindekilerin sömürülmesine yol açacağı ve bunun İslam ruhuna aykırı olduğu, üretim amaçlı kredilerde refah artışı sağlamak için borçlu ve alacaklı arasında bir nevi iş birliği tesis edildiğini ve böyle bir durumda her iki tarafın da ortaya çıkan fazlalığı paylaşması gerektiğini faizin ise alacaklının payı olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu görüş, Peygamber Efendimiz (sav) döneminde Mekke'de ticaretin faiz üzerinden dönmesi nedeniyle, İslamiyet'te yasaklanan faizin muhtemelen üretim amaçlı kredilerden alınan faiz olduğu görüşü doğrultusunda eleştirilmiştir. Faiz yasağı konusunda bir başka görüş, ortaçağın sonlarında Avrupa'da aşırı faiz ve faiz yasağına ilişkin tartışmalardan etkilenmiştir. Faiz ile aşırı faizin farklı şeyler olduğunu ifade eden bu görüşler ışığında, Kuran'da geçen Riba kelimesinin aşırı faize tekabül ettiği, bu nedenle Kuran'ın faizi değil, aşırı faizi yasakladığı ifade edilmiştir. Ancak Kuran'da alacaklının alacağını herhangi bir fazla olmaksızın almasından bahsedildiğinden, bu görüş Kuran'da faize ilişkin ayetlerle tamamen ters düşmektedir Bkz: Monzer Kahf, Zakah and Prohibition of Riba in The Islamic Economic System, 2007, s.13,14. ss.1-22. <http://monzer.kahf.com/papers/english/>).

büyük önem atfedildiğinden, ticari faaliyetlerde öz kaynaklara dayalı finansman yapısı ya da risk paylaşımı ve kâr paylaşımı gibi yöntemler belirleyici olmuştur. Tüketim ve yatırım harcamalarının finansmanı için faizle borçlanmaya sıcak bakılmazken, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkaran uygulamalar ile kâr ve risk paylaşımına dayalı modeller kaynak ihtiyacının karşılanmasında başvurulan temel yöntemler olarak benimsenmiştir. Bu kapsamda, yoksul kesimin kaynak ihtiyacı, vakıflar aracılığıyla ya da zekât ve sadaka gibi yöntemlerle giderilirken, ticari faaliyetlerin yürütülmesinde; sermaye sahibinin ticari riskin bir bölümünü üstlendiği kâr paylaşımı yöntemleri tercih edilmiştir (Hayat ve Malik, 2014:13,17).

İslam ülkelerinde Hz. Peygamber (sav) zamanında yapılan borçlanmaların sebepleri ile modern dönemde yapılan kamu borçlanmasının sebepleri, farklılık göstermektedir. Hz. Peygamber (sav) zamanında yapılan borçlanmaların sebeplerini; ihtiyaç sahibi Müslümanların elbise, giyecek gibi kişisel ihtiyaçlarını karşılamak, savunma harcamalarını finanse etmek ve daha acil borçları ödemek oluşturuyorken (Siddiqi, 1995:74) modern çağda, borç alınmasının nedenlerini; büyük miktarlara ulaşan savunma harcamaları, fiyat sübvansiyonları, verimsiz ve geniş bir kamu sektörü ve rüşvet, irtikâp ve israf oluşturmıştır (Kahf, 1994:46).

Peygamber Efendimiz (sav) döneminde acil ihtiyaçlar ve kamusal amaçlarla yapılan bu borçlanmalara karşın, Ebu Yusuf ve Ebu Ubeyd gibi kamu maliyesine dair konuları ele alan ilk yazarlar devlet borçlanması konusuna değinmemişlerdir. Adı geçen yazarların borçlanmayı konu edinmemelerinde, yaşadıkları dönemin refah ve bolluk dönemine denk gelmesinin etkili olduğu söylenebilir. İslam'da borçlanma konusuna ilk değinenler; Ebu Yala el-Farra ve onun çağdaşı el-Maverdi'dir. Adı geçen düşünürler, devlet borçlanmasına son çare olarak ve istisnai durumlarda izin vermişlerdir. Bunun nedeni, devletin borçlarını geri ödeyemeyeceği ya da hükümdarın savurganlığa yönelme eğilimi endişesi olabilir. Belki de aynı endişeyle Gazali, Şatıbi, Cüveyni ve İbn Cemâa gibi yazarlar, sadece hükümdarın gelirleri geciktiğinde, gelir ve gider arasındaki dengesizliği gidermek için devletin borçlanmasına rıza göstermişlerdir. Bu dönemde merkez bankaları henüz mevcut olmadığından, açık finansman ya da merkez bankasından borçlanma söz konusu olmamıştır.

Borçlanma konusunda gösterilen sınırlı rızaya ek olarak İbn Teymiyye ve Makrızı gibi İslam düşünürleri, günümüz açık finansmanına eşit olan paranın değerinin düşürülmesi ya da para değeri ile ilgili hileler aracılığıyla kamu harcamalarının finanse edilmesine karşı çıkmışlardır (İslahi, 2014:51). Kamu harcamalarının finansmanında paranın değerinin düşürülmesi ve çeşitli para hileleri Memlûklüler döneminde yaygın olarak kullanılmış, fakat bu politikalar kaçınılmaz olarak enflasyona yol açmıştır, öyle ki, Makrızı bu dönemde yaşanan tüm krizleri bu politikaya bağlamıştır (İslahi, 2014:51).

Bu düşüncelere ilaveten, Maverdi hazinenin yapması gereken ödemeler için borçlanmaya başvurulduğundan bahsetmiş ve daha sonra gelen yöneticilere, bu borçların geri ödenmesi şeklinde bir yük bırakıldığını söylemiştir (Kahf, 1994:44). Maverdi'ye göre, askerin yiyeceğini sağlama, at ve silah bedellerini ödeme gibi işler hazinenin elinde parası olsun ya da olmasın yapılması gerekmektedir. Hazineye para varsa, genel

kamu yararına hizmet eden işlerin de yapılması gerekmektedir. Hazinesinin elinde imkân yoksa bu tür işleri yapma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak genel kamu menfaatinin gerektirdiği durumlarda işin yapılmaması bütün Müslümanlara zarar veriyorsa, bu iş yapılmalıdır. Söz konusu işi, devlet yapamasa da işin yapılması diğer bütün Müslümanlara *farz-ı kifayedir*¹⁴. Hazine kendi imkânlarıyla o işi yaptıramayınca, yapma işi sakıt olur. Bununla birlikte, yapılması gerekli olan iş, yapılmadığında bir tehlike doğuracak nitelikte ise, hazine adına ödünç para alınması caizdir (El-Maverdi, 2015:403-404).

Bu anlamda, Maverdi, hazinenin mutlaka yapması gereken işler için borçlanmasının caiz olduğunu ifade etmiştir. Hazinesinin gerekli durumlarda borçlanmasına cevaz veren bir diğer görüş, İmam-ı Gazali'ye aittir. İmam-ı Gazali, bir devletin ihtiyaçları zorunlu kıldığında, hükümdarın vatandaşlarından borç almasını kimsenin yadsıyamayacağını ancak asıl sorunun hükümdarın devlet hazinesinde yer alan gelirlerin ordular ve diğer kamu görevlilerinin ihtiyaçları için gerekenden fazla olup olmadığını öngöremezse, neye dayanarak borç alacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Gazali'nin, gelecekte elde edilecek gelir akımları ile ödenebilirliğinin sağlanması halinde, kamu borçlanmasına sıcak baktığı söylenebilir (İslahi ve Ghazanfar, 2014:54).

Devlet borçlanmasına ilişkin bu açıklamalar çerçevesinde, İslam devletleri açısından devlet borçlanmasının tarihi seyri incelendiğinde; yazılı delillerin, erken dönem ve Ortaçağ İslam toplumlarında açık olarak garanti edilmiş yüksek faizli kredi uygulamalarının ticari kredileri yaygınlaştırmanın yaygın bir aracı olmadığını gösterdiği söylenebilir. Örneğin, Goiten 12. Yüzyıl Kahire Genizasını inceleyerek yaptığı çalışmada, Mısır'da kredi ve ticaretin gelişmesine karşın, faizle ödünç para vermekten sadece dini olarak kaçınılmadığını, faiz içeren kredilerin aynı zamanda ekonomik açıdan da sınırlı bir öneme sahip olduğunu gözlemlemiştir.

Ortaçağ İslam dünyasında faiz içerikli krediler aracılığıyla borçlanma yerine, iş ortaklıkları (mudaraba dâhil), kredi düzenlemeleri, borç transferleri ve kredi mektupları gibi finansal teknikler kullanılmıştır. Böylece İslam toplumlarında uzun vadeli ticaretin finansmanı faizli krediler aracılığıyla değil, ayrıntıları taşınan riskin ve değişik ortaklar tarafından sağlanan kaynakların niteliğine bağlı olarak değişen iş ortakları yoluyla sağlanmış ve söz konusu finansal teknikler, borçlanmaya olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır (Pamuk, 2001:77). İslam toplumlarında faizle borçlanmaya olan ihtiyacı azaltan alternatif finansal araçların yanı sıra, rehinle teminat altına alınan borçlar hiçbir şekilde faize tabi tutulmamıştır (Hamidullah, 1993:500). Bir anlamda Ortaçağ ve öncesi dönemde İslam toplumlarında gerçekleşen borçlanmalar daha çok faizsiz borçlanma niteliğinde olmuştur.

İslam tarihinin önde gelen devletleri açısından durumu dikkate aldığımızda, Emeviler döneminde devlet bütçesinin genel itibarıyla fazla verdiği fikri kabul görmüş ve hazinenin devlet memurlarının sonraki 10 yılda maaşlarını karşılayabilecek bir konumda olduğu ifade edilmiştir. Bu durum, Emeviler döneminde devlet borçlanmasına ihtiyaç duyulmadığı düşüncesini ortaya atmaktadır (Yeniçeri, 1984:266). Benzer zenginlik Abbasiler döneminde de yaşansa da sonraki dönemlerde bütçe açığının ortaya çıktığı belirtilmiş ve bütçe açıklarını finanse etmek için vergilere başvurulmuş ya da paranın

14 Toplumda yaşayan tüm Müslümanlar yerine, toplumun belli bir kesimi tarafından söz konusu sorumluluğun yerine getirilmesi durumunda toplumun geri kalanının üzerinden bu sorumluluktan kalkmasıdır.

metal değeri düşürülmüştür. Abbasilerin geç dönemlerinde uygulanan vergiler ve para taşıyıcıları her ne kadar adil olmasa da borçlanmadan kaçınılmasını sağlamıştır¹⁵. Sonraki dönemde ise –Selçuklular Döneminde- İslam toplumlarında iktisadi ve parasal ilişkiler genişlemiş ve belli kesimlerin ellerinde bir sermaye ortaya çıkmıştır. Cehbez adı verilen bu bankerler, zenginlere ve büyük devlet adamlarına ait bulunan meblağları kâr karşılığında kullanmış ve gerektiğinde devlete borç para temin etmişlerdir (Turan, 2008:372).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde dini otoriteler devletin bir parçası haline gelmişlerdir. Bu yapı padişahların şeriatla ilişkin imtiyazlarında sınırlı ancak önemli bir genişleme sağlamıştır. Şeriat kurallarına olan bağlılığın azalması, doğrudan faiz içeren borçlara izin verilen bir ortam sağlamıştır. Örneğin Kayseri’deki 17. yüzyıl yargısal kayıtları; kadı, ulema ve sultanın rıza ve onayı ile kredi üzerinden düzenli olarak faiz alındığını ortaya koymuştur. Bu kayıtlar yıllık %20 faiz oranının Şeriatla uygun olarak kabul edildiğini göstermiştir. Ancak faiz içeren bu işlemlerin büyük bir bölümü istiglal gibi hileli işlemler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Şeriatın faiz içeren borçlanma yasağını delme sadece Kayseri’de değil bütün Osmanlı’da vuku bulmuştur. Örneğin Gerber, Bursa’da 17. yüzyılda %10 ile %15 arasında değişen faiz oranının hukuki kabul edildiğini, faiz içeren bu borçlanma işlemlerinin istiglal gibi hileli işlemler aracılığıyla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ancak modern çağlarda faiz hukuki bir zemine kavuşsa da İslam’da faiz yasağı hiçbir zaman tam anlamıyla hafifletilmemiş ve faiz yasağının doğrudan ihlali büyük günah olarak kabul edilmiştir (Rubin, 2010:222).

Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyıl sonunda gerçekleşmeyen dış borçlanma teşebbüsü hariç tutulursa, 19. yüzyıl ortalarına kadar İslam ülkelerinde faiz içeren borçlanmaya sıcak bakılmamıştır. Dinin kesin yasaklamalarına karşın, 19. Yüzyıl ortalarından itibaren, İslam toplumlarında da faizle borçlanma örneklerine rastlanmıştır. Mısır’da ve Osmanlı İmparatorluğu’nda bu dönemde başlayan ve kısa sürede giderek büyüyen faiz içeren borçlanmalar, modern dönemde de devam etmiştir. Bu dönemdeki borçlanmalar, genellikle yabancı kaynaklardan, esas olarak da yabancı devletler ve bankalardan yapılmıştır (Kahf, 1994:44).

2. DEVLET BORÇLARININ FELSEFİ TEMELLERİ¹⁶

Son 300 yıllık zaman periyodu çerçevesinde, devlet borçları genel itibarıyla iktisadi ve mali bir perspektifle ele alınmış ve alacaklı ile borçlu toplumlarda borcun iktisadi ve mali etkileri incelenmiştir. Başka bir ifadeyle devlet borçlarının felsefi, dini ve tarihsel geçmişi göz ardı edilmiştir. Litaratürde mevcut bulunan bu kopukluk esasında devlet borçları hakkında eksik değerlendirmelerin yapılmasına yol açmıştır. Mevcut literatür ele alındığında modern iktisadi düşünce ile başlatılan devlet borcu kavramının uygulama örneklerinin önceki dönemlerde de varlığını sürdürdüğünü görmek mümkündür. Bu

15 Eski Abbasi halifeleri vergi gelirlerinin peşin tahsili yoluyla, yasadışı faiz ödeyerek ya da alacaklılara nakit dışı imtiyazlar sağlayarak kısa süreli borçlanmaya gittiye de bu borçları modern anlamda borç olarak nitelendirmek mümkün değildir.

16 Felsefi akımlar varlığını ve önemini İlkçağ’dan günümüze dek artırarak sürdürmesine binaen gerek bu çalışmanın ilk bölümünde gerekse çalışmanın devamı niteliğinde olduğunu düşündüğümüz “Devlet Borçlarının İktisadi Temelleri” başlıklı çalışmamızda Ortaçağ ve sonraki dönemde yaşamış olan felsefecilerin devlet borçları hakkındaki görüşlerine yer verildiğinden dolayı, tekrardan kaçınılması adına çalışmanın bu bölümünde sadece İlkçağ felsefecilerine yer verilmiştir.

kapsamda özellikle ilk dönem uygarlıkları olarak kabul edilen Mısır, Yunan, Çin ve Roma’da faiz kavramı ekseninde yapılan tartışmalar ele alındığında, bu tartışmaların modern döneme ön ayak teşkil ettiği gerçeği ortaya çıkmaktadır (Savaş, 1999:18).

Devlet borçları hakkındaki literatür incelendiğinde özellikle ilk dönem kaynakların ya dini metinler ya da felsefecilerin görüşleri etrafında şekillendiği gözlemlenmiştir. Başka bir ifadeyle diğer tüm alanlarda olduğu gibi kamu maliyesinin önemli bir konusunu oluşturan devlet borçları hakkındaki literatür temelde iki kaynağa dayanmıştır (Selik, 1974:6). Bu perspektiften devlet borçlanmasının seyri incelendiğinde, borç kavramının gelişiminde kutsal kitaplarda yer alan faize ilişkin yasaklara ek olarak Antikçağ ve sonrası dönemde Aristo, Platon, Cicero, Seneca, Cato gibi felsefecilerin yaklaşımlarının etkili olduğu, bir ölçüde borçlanmanın iktisadi faktörlerce değil aynı zamanda ahlaki ve etik faktörlerce şekillendiği görülmüştür. Bu çerçevede devlet borçlanması faiz kavramı ile bütünlük bir yapı sergilemiş ve faiz kavramının içerisinde barındırdığı toplumsal adaletsizliğe yol açma, gelir dağılımını olumsuz bir şekilde etkileme, haksız kazanç sağlama gibi nedenlerin devlet borçlanması yoluyla borç alan tüm toplumlara sirayet edebileceğinden bahisle borçlanmaya, özellikle faizli borçlanmaya karşı çıkmıştır.

Faizin yasaklanmasının hukukî temeli, milattan önce 1760 tarihli Hammurabi kanunlarına kadar gitmektedir. Tarihte, ilk olarak eski Babilliler borcun faizini esas alarak adil ve adil olmayan borç ayırımı yapmaya çalışmışlar ve Hammurabi kanunlarında ödünç verme işlemlerini her yönüyle düzenlemişlerdir. Milattan önce 400’lü yıllardaki Hindu kanunlarında da faizcilik hoş karşılanmamış, Firavunlar devrinde Mısır’da faizin anaparayı aşması yasaklanmıştır (Vincent, 2014:1-2).

Tarihte ilk yazılı kanun metni olarak kabul edilen Hamurabi kanunlarına ek olarak felsefeciler de iktisadi alanda görüşler ileri sürmüşlerdir. Çalışmanın bu bölümünde felsefecilerin faiz içeren borçlanmaya dair görüşleri açıklanırken Yunan felsefesinin ana kaynağı olan Sokrat (M.Ö. 469-399) referans alınarak bir sınıflandırmaya gidilmiş ve felsefecilerin faiz ve faiz içeren borçlanma konusundaki görüşleri literatüre uygun olarak; “*Sokrat’tan Önce*” ve “*Sokrat’tan sonra*” ayrımıyla ele alınmıştır.

Sokrat öncesi isimler Pythagoras (M.Ö. 582-507), Heraclitus (M.Ö. 535-475) ve Democritus (M.Ö. 460-370) şeklinde sıralanırken bunların devlet borçları ve faiz hakkındaki görüşleri sınırlı olmuştur. Söz konusu bu felsefeciler daha çok doğal düzen, değer, fayda gibi konularda görüşlerde bulunmuşlardır.

Sokrat sonrası dönemde ise Sokrat’ın öğrencisi Platon ile Platon’un öğrencisi Aristo gibi dönemin önemli felsefecileri öne çıkmakta olup; bu isimler gerek genel iktisadi konularda gerekse özellikle faizli borçlar hakkında önemli görüşler ileri sürmüşlerdir (Savaş, 1999:36-38).

Bu isimlerden ilki olan Platon (M.Ö.427-347), devletin görevinin vatandaşlarına iyilik ve erdemi aşılamak olduğunu ve servetin bu erdeme ulaşılmasının önünde bir engel olduğunu ifade etmiştir. Bu erdemin teşvik edilmesi için, hiç kimsenin ihtiyacının fazlasına ya da eksiğine sahip olmaması gerektiğini ifade eden Platon, faizcileri (tefecileri), fakirleri

hesaba katmadıkları için eleştirmiştir. Platon'a göre tefeciler servetlerini artırırlarken aynı zamanda fakirliğin artmasına neden olmaktadır. Faizle borç verme zenginle fakir arasındaki uçurumu büyütmede, vatandaşlar arasında huzursuzluk doğurup, kargaşaya yol açmaktadır. Bu nedenle de faizle borç verme yasaklanmalıdır (Vincent, 2014:1-2).

Sokrat sonrası dönemde yaşamış olan ve Platon'un öğrencisi olan isimlerden ikincisi Aristo'dur (M.Ö. 384-322). Aristo devlet borçlanması kavramına değinmiş, Politika adlı eserinde, en nefret edilen para kazanma girişiminin, tefecilik (faizcilik) olduğunu ifade etmiştir. Aristo'ya göre tefecilik, paranın mübadele aracı olarak kullanımı yerine, kendisinden kazanç elde edilmesine neden olmaktadır. Oysa para, faiz geliri elde etmek için değil, mübadele aracı olmak için icat edilmiştir. Tefecilik paranın doğuşuna yol açmış olan ereğe aykırıdır. Paradan para kazanma anlamına gelen tefecilik, paranın miktarını artırmak için kullanılmaktadır. Tefeciliği, en doğal olmayan para kazanma yolu olarak tanımlayan Aristo, ayrıca paranın temel fonksiyonuna atıfta bulunacak şekilde "para yavrulamaz" deyimini kullanmış ve faizin ödenmesi veya alınması için geçerli herhangi bir sebebin mevcut bulunmadığını ileri sürmüştür (Aristotle, 2013; Savaş, 1999:59).

Aristo tarafından faiz hakkında ileri sürülen bu görüşler, gerek Ortaçağ'da yaşamını sürdürmüş olan din adamları gerekse sonraki dönemde yaşamış olan iktisatçılar için faizin yasaklanması gerektiğinin sağlam kaynağını oluşturmuştur (Koloğlu, 1969:13).

Platon ve Aristo'nun faizli borçlara ilişkin görüşlerine ilaveten yine Eski Yunan'da yaşamış olan Solon (M.Ö. 594), borç ilişkisinde borçlu ile alacaklı arasındaki ilişkiye atıfta bulunmuş ve M.Ö. 624 yılında reform olarak addedilen "*Dragon Yasalarında*" veya "*Solon Reformlarında*" yer alan ağır borç koşullarının yumuşatılmasında öncü rol oynamıştır. Buna göre Solon, borç ilişkisinde insanların rehin gösterilmesi ve borca karşılık olarak satılması işlemine son vermiş ve bu işlemlerden ötürü köle durumuna düşen kişilerin ücretinin devletçe ödenmesi koşuluyla hür ve serbest bırakılacağını belirtmiştir (Selik, 1974:17). Plato, Aristo ve Solon gibi düşünürlerin de etkisiyle eski Yunan'da borçlanmaya nadiren başvurulmuş ve faiz içeren borçlanmaya oldukça temkinli yaklaşılmıştır. Bu dönemde yapılan borçlanmalar daha çok zorunluluk esasına dayalı olarak gerçekleşmiş, faiz içeren borçlanmaya istisnai durumlarda başvurulmuştur (Sidney ve Sylla, 2005:37).

İlkçağ döneminde varlığını sürdüren bir diğer topluluk Çin'dir. Bu topluluğa mensup olan Guan Zi'nin (M.Ö. IV. yüzyıl) devlet borcuna ilişkin değerlendirmeleri dikkate değerdir. Devlet borcu kavramına ilk olarak paranın fonksiyonları üzerinden yaklaşan Guan Zi, özellikle paranın mübadele fonksiyonuna önem atfederek, bu fonksiyon vasıtasıyla devletlerin borçlanabileceğini ve yine bu fonksiyon yardımıyla borçlarını ödeyebileceğini belirtmiştir. Ayrıca nakdi borçlanmaya ek olarak, devletlerin varlıklarını dış saldırılara karşı koruyabilmek adına halkından aynı şekilde iç borç talebinde bulunabileceğini ileri sürmüştür (Ersoy, 2008:28-29).

Eski Yunan ve Çin topluluklarında faiz ve devlet borçlarına ilişkin görüşlere ek olarak, Yunanlılardan önemli derecede etkilenmiş olan Romalılar döneminde; Cicero (M.Ö. 106-7), Cato (M.Ö. 234-149) Seneca (M.Ö. 4-M.S. 65), Collumule, Varron,

Pline gibi düşünürler de faize ilişkin görüşler beyan etmiş ve faizli işlemlerin aleyhinde görüşler bildirmişlerdir (Koloğlu, 1969:13-14). Örneğin Cato'nun *"faiz alır mısınız? İnsan öldürür müsünüz?"* deyişinden yola çıkan Cicero, faiz ile cinayeti eş kabul etmiş, Seneca'da Aristo'nun faiz hakkındaki görüşlerini benimseyerek faize karşı bir duruş sergilemiştir (Savaş, 1999:78).

Düşünürlerin faize ilişkin görüşleri ekseninde Roma'daki uygulamalar incelendiğinde, Eski Roma'da başlangıçta, borca uygulanan faize bir sınırlama getirilmemiş, ancak faizlerin ulaştığı fahiş oranlar sonrasında faiz ile borç verme kısa bir süreliğine yasaklanmıştır. Sınırsız faiz ve faiz yasağını içeren bu uygulamalar sonrasında, Romalılar, borçlanmada uygulanan faize bir düzenleme getirmiş ve yalnızca belirlenen oranda faizle borç verilmesine müsaade etmişlerdir (McCall, 2008:552-613). Roma İmparatorluğu'nun borçlanmaya karşı tavrı Eski Yunan topluluğuna kıyasla daha radikal olmuş ve İmparatorluğun kendisi borçlanmadan mümkün olduğunca kaçınırken, İmparatorluğa bağlı şehirlerin borçlanması da önlenmeye çalışılmıştır. Ancak Kartaca savaşları sırasında Roma İmparatorluğu da vatandaşlarından zorunlu olmakla birlikte geri ödemesi olan borç almak zorunda kalmıştır (Andreau, 2012).

SONUÇ

Borç kavramı tarihsel süreç içerisinde vuku bulmuş olan önemli iktisadi olaylardan biridir ve ilk borcun kökeni 5000 yıl kadar geriye gitmektedir. Borçlanma, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi için önemli olanaklar sunmasına rağmen, borçlanılabilir fonların azlığı, faiz getiren kredilere karşı dini ve felsefi akımların olumsuz bakışı ve borçlanma konusundaki isteksizlik nedeniyle eski uygarlıklar tarafından ödünç alınan miktarlar, Ortaçağ dönemine kıyasla sınırlı kalmıştır.

Felsefi ve dini akımlar çerçevesinde etraflıca tartışılan borçlanma kavramı, genel olarak faiz kavramı ile birlikte ele alınmış ve ilk dönem uygarlıklarında borçlanma kavramına ahlaki bir anlam yüklenmiştir. Semavi dinlerin kutsal kitaplarının faiz ile ilgili hükümleri incelendiğinde, Kuran'ı Kerim ve İncil'in faiz içeren borçlanma ile ilgili katı hükümlerine karşın, Tevrat'ta faizle borçlanma konusunun Yahudilerin kendi aralarındaki borçlanma ile başkalarına borç verme durumuna bağlı olarak farklı şekilde düzenlendiği gözlemlenmiştir.

Bu çerçevede mezkûr dinler kapsamında faiz, toplumsal adaletin zedelenmesinde öncü rol oynamasından ve sosyal hayatta derin eşitsizlikler oluşturmaktan dolayı eleştirilmiştir. Faiz içeren devlet borçlanmaları; ahlaki, sosyal ve iktisadi nedenlerle eleştiriye uğramış, borçla finansmana uzun yıllar mesafeli yaklaşmıştır.

Bu kapsamda kutsal kitapların faize ilişkin düzenlemelerini de esas alarak; Hristiyan din adamları, Müslüman düşünürler, papazlar ve din hukukçuları faiz içeren borçlanmanın kısıtlanması ya da yasaklanması yönünde bir tutum sergilemişlerdir. Faiz içeren borçlanmaya dair yaklaşımlarda felsefecilerin görüşleri de etkili olmuş, Plato, Aristo gibi düşünürlerin görüşleri devrin din adamlarını, devlet yöneticilerini ve kendilerinden sonra gelen iktisatçıların düşüncelerini etkilemiştir. Eski Yunan topluluklarında yaşayan

felsefecilerin görüşleri Romalıları önemli ölçüde etkilemiş Cicero, Cato ve Seneca gibi düşünürler faizle borçlanmaya karşı bir tutum sergilemişlerdir. İlk çağ toplumlarında yaşayan düşünürlerin görüşleri genel olarak faiz içeren borçlanmaya karşıtlık şeklinde özetlenebilecekken, Çin’li düşünür Guan Zi, devlet borçlanması lehindeki görüşüyle faiz içeren borçlanma konusunda devrin düşünlerinin aksine bir görüş arzetmiştir.

Ortaçağ öncesi dönemde faiz içeren borçlanmaya karşıtlık büyük ölçüde ahlaki temeller etrafında şekillenirken, Özellikle Aristo tarafından ileri sürülen düşünceler, gerek Ortaçağ’da gerekse sonraki dönemde yaşamış olan din adamları ve iktisatçıların faizin yasaklanması gerektiğine dair düşüncelerinin sağlam bir kaynağını oluşturmuştur. Bu çerçevede devlet borçlanmasına dair gelişmeler faiz içeren borçlanmaya karşı tutumdan önemli ölçüde etkilenmiştir. Faiz içeren borçlanmaların toplumsal adaletsizliğe yol açması, gelir dağılımını olumsuz bir şekilde etkilemesi, haksız kazanç sağlaması gibi olumsuz etkileri nedeniyle devletlerin borçlanmasına sıcak bakılmamış, özellikle faiz içeren borçlanmaya karşı çıkmıştır. Ancak borçla finansmana bakış açısı Ortaçağın sonlarına doğru dönüşüme uğramış, faiz içeren borca karşı katı ahlaki ve dini tutum, özellikle Avrupa’da yerini nispeten ılımlı bir yaklaşıma bırakmıştır.

16. yüzyılla birlikte faizin yasaklanmasına dair katı tutumun yavaşlaması, Avrupa’da ticaret merkezlerinde borç ilişkisinin yayınlaşmasına zemin hazırlamış, özellikle devrin Hristiyan ve Yahudi tüccarları devlet borçlarının temel finansörleri olmuştur. Bu dönemde önce Venedik, Ceneviz ve Floransa gibi şehir devletleri, daha sonra ise, Hollanda ve Almanya gibi ticari kapitalizmin geliştiği ülkeler devlet borçlanmasına dair uygulamaların ilk görüldüğü yaygınlık kazandığı bölgeler olmuştur.

Batı toplumlarında yaşanan bu dönüşüme karşın, İslam ülkelerinde faiz içeren borçlanmaya karşı katı tutum, alternatif finansman araçlarının gelişimine zemin hazırlamış gerek dinin katı kuralları gerekse devrin İslam ülkelerinin ekonomik durumu faiz içeren borçlanmadan uzak durulmasını sağlamıştır. 19. Yüzyılla birlikte, İslam ülkelerinde de borçlanma ihtiyacı yoğun olarak kendisini hissettirmiş, başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere İslam toplumlarında da faiz içeren borçlanma örneklerine rastlanılmıştır. Bu dönemde yapılan borçlanmalar daha çok yabancı devletler ve bankalardan yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Aghnides, Nicolas. P. (2003). İslamın Mali Hükümleri, (çev. Servet Armağan), (İstanbul: İnsan Yayınları).

Akalın, Kürşat Haldun, (2010). “Eski Ahdin Kardeş-Yabancı Ayrımına Dayanan Tefecilik İzni Karşısında Martin Luther”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Sayı 18, 2010, ss. 1-13.

Anderson, John. E. (2013). “Government Debt and Deficits”, Faith & Economics - Number 61/62 - Spring/Fall, Association of Christian Economists, ss.1-31.

Andreau, Jean, “Endettement Privé et Abolition Des Dettes Dans la Rome Antique”, Novembre 2012, http://www.cadtm.org/spip.php?page=imprimer&id_article= , (Erişim Tarihi, 10 Şubat 2017).

Aquinas, Saint Thomas, (1947). Summa Theologica, (New York: Benziger Bros).

Aristotle, (2013). Aristotle’s Politics. (London: Forgotten Books).

Armerding, Carl. E. (2001). “Borrowing and Lending: Is There Anything Christian About Either?” Transformation, Cilt 18, Sayı 3, ss. 146-154.

Armstrong, Lawrin (2003). Usury and Public Debt in Early Renaissance Florence: Lorenzo Ridolfi On the Monte Comune, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

Aslan, Adnan (2003). Martin Luther. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (c. 27, ss. 237-239). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Bergstra, Jan A., ve Middelburg, C.A. (2011). “Interest Prohibition and Financial Product Innovation”, Arxiv, Sayı 2, ss.1- 9., <https://arxiv.org/pdf/1104.2471.pdf> (Erişim Tarihi, 05 Mart 2017).

Bettany, George Thomas (1895). A Popular History of the Reformation and Modern Protestantism, (London: Ward, Lock & Bowden).

Cowan, David (2011). “Economics and Christianity”, in: George Thomas Kurian (Ed), The Encyclopedia of Christian Civilization, First Edition, Oxford: Blackwell Publishing, ss.1-5.

Deniz, Osman Murat (2012). “John Calvin’in Teolojisi ve Özgünlüğü”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 33, Kasım-Aralık, ss. 1-16.

Döndüren, Hamdi (1996). “İslam Ekonomisinde Sennaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri”, İLAM Araştırma Dergisi Cilt. I, Sayı 2, Temmuz-Aralık, ss.53-80.

Ekelund, Robert. B. & Hebert, Robert. F. (2007). A History of Economic Theory and

Method, Fifth Edition, (long Grove: Waveland Press).

El-Maverdi, H. H. (2015). El-Ahkamü's Sultaniye: İslamda Devlet ve Hilafet Hukuku, Çeviren Ali Şafak, (İstanbul: Bedir Yayınevi).

Erkal, Mehmet, (1996). "Beytü'l-mal ve İslam Ekonomisinde Rolü", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Sayı 6, ss.219-228.

Ersoy, Arif (2008). İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, (Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım).

Ferguson, Niall (2006). The Cash Nexus Money and Power in The Modern World, 1700-2000, New York: Basic Books.

Fryde, E. B. ve Fryde, M. M. (1965). "Public Credit, with Special Reference to North-Western Europe", İçinde: M. M. Postan, E. E. Rich and Edward Miller (Ed), The Cambridge Economic History Of Europe (Volume III Economic Organization And Policies In The Middle Ages), Cambridge: Cambridge University Press, ss.430-553.

Haines, Pamela, David Kane, Ed Dreby, ve Charles Blanchard (2016). Toward a Right Relationship with Finance: Debt, Interest, Growth, and Security, Cornell Ave: Quaker Institute for the Future.

Hamidullah, Muhammed (1993). İslam Peygamberi: Hayatı ve Faaliyeti, (Çeviren: Salih Tuğ), Cilt:1, Gözden Geçirilmiş ve Yeni ilavelerle Beşinci Yayın, İstanbul: İrfan Yayınevi.

Hasan, M. Aynul ve Siddiqui, Ahmed Naeem (1992). "Is Equity Financed Budget Deficit Stable in an Interest Free Economy?" Third International Conference on Islamic Economics, Kuala Lumpur, Malaysia, in Januar, ss.1-17.

Hayat, Usman and Malik, Adeel (2014). Islamic Finance: Ethics, Concepts, Practice, The CFA Institute Research Foundation.

Islahi, Abdul Azim (2014). History of Economic Thought: Contributions of Muslim Scholars to Economic Thought and Analysis, (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited).

Islahi, Abdul Azim ve Ghazanfar, S. Mohammad (2014). "Economic Thought of al-Ghazali", MPRA Paper No. 53465, ss.1-103.

Kahf, Monzer (1994). "İslam İktisat Sisteminde Bütçe Açıkları ve Kamu Borçlanma Araçları" (Çeviren: Ünal Çağlar), İslami Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, ss.43-64.

Kahf, Monzer (2007). Zakah and Prohibition of Riba in The Islamic Economic System, ss.1-22. <http://monzer.kahf.com/papers/english/> (Erişim Tarihi, 04 Ekim 2017)

Kelly, John. P. (1945). Aquinas and Modern Practices of Interest Taking, (Brisbane:

Aquinas Press).

Koloğlu, Mahmut (1969). *Ekonomi Doktrinleri Tarihi*, (Ankara: Doğu Matbaacılık).

Long, Michael John Adrian (2010). "Theological Reflection on International Debt: A Critique of the Jubilee 2000 Debt Cancellation Campaign", Unpublished PhD Thesis, Department of Theology and Religion College of Arts and Law, The University of Birmingham.

Maloney, Robert P. (1973). "The Teaching of the Fathers on Usury: An Historical Study on the Development of Christian Thinking", *Vigiliae Christianae*, Vol. 27, No. 4, December, ss. 241-265.

McCall, Brian M. (2008). "Unprofitable Lending: Modern Credit Regulation and The Lost Theory of Usury", *Cardozo Law Review*, Vol:30, Issue:2, ss.552-613.

Mills, Paul (1989). *Interest in Interest: The Old Testament Ban on Interest and its Implications for Today*, (Birmingham: Jubilee Centre Publications).

Munro, John H. (2003). "The Medieval Origins of the Financial Revolution: Usury, Rentes, and Negotiability", *The International History Review*, Vol. 25, No. 3, September, ss. 505-562.

Olgun, Hakan (2010). "Protestanlık", içinde Yaşayan Dünya Dinleri, (Derleyen Şinasi Gündüz), 3. Baskı. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları).

Pamuk, Şevket (2001). *A Monetary History of the Ottoman Empire*, (Cambridge: Cambridge University Press).

Pamuk, Şevket (2007). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

Postan, Michael Moisey (2008). Rich, Edwin Ernest and Miller, Edward, *The Cambridge Economic History of Europe, Volume III (Economic Organization and Policies in The Middle Ages)*, (Cambridge: Cambridge University Press).

Rothbard, Murray. N. (2006). *Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought, Volume I*, (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd).

Rubin, Jared (2010). "Bills of Exchange, Interest Bans, and Impersonal Exchange in Islam and Christianity", *Explorations in Economic History*, Vol: 47, Issue:2, ss. 213–227.

Savaş, Vural Fuat (1999). *İktisatın Tarihi*, (Ankara: Siyasal Kitapevi).

Selik, Mehmet (1974). *100 Soruda İktisadi Doktrinle Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi).

Sıddıqı, Mohammad Nejatullah (1995). “An Overview of Public Borrowing in Early Islamic History”, *Review of Islamic Economics*, Volume: 2, ss.61-78.

Sidney, Homer, and Sylla, Richard (2005) *A History of Interest Rates*, Fourth Edition, (New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.).

Skolov, Boris and Skolova, Yana (2012). “The History of Government Debt Justification”, *Economics and Management*. Cilt 17, Sayı 3, ss.922-928.

Tabakoğlu, Ahmet (2013). *İslam İktisadına Giriş*, 3. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları).

Theocarakis, Nicholas. J. (2014). “The History of the Political Economy of Public Debt”, 4th ESHET Latin America Conference, Belo Horizonte – Brazil, 19-21 November, ss.1-22.

Turan, Osman (2008). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. Onuncu Basım, (İstanbul: Ötüken Neşriyat).

Ülgener, Sabri (2006). *İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, (İstanbul: Derin Yayınları).

Vincent, Jashua (2014). “Historical, Religious and Scholastic Prohibition of Usury: The Common Origins of Western and Islamic Financial Practices”, *Law School Student Scholarship*, Paper 600, ss.1-48.

Visser, W. A. M. & McIntosh, A. (1998). *A Short Review of the Historical Critique of Usury, Accounting, Business & Financial History*, 8:2, Routledge, London, July, s. 177.

Waardenburg, Jacques (2007). *Protestanlık. İçinde: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 34), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 351-354.

Walker, Williston (1906). *John Calvin: The Organiser of Reformed Protestantism 1509-1564*, (Newyork and London: The Knickerbocker Press).

Weber, Max (2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Tercüme Latif Boyacı), (İstanbul: Yarı Yayınları).

Wilson, Rodney (1997). *Economics, Ethics and Religion: Jewish Christion and Muslim Economic Thought*, (London Palwaradge Macmillan Press Ltd.).

Yeniçeri, Celal (1984). *İslam’da Devlet Bütçesi*, (İstanbul: Şamil Yayınevi).

Yeniçeri, Celal (1986). “Ebu Hanıfe’nin Hayatı, Mali ve İktisadi Görüşleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, ss.255-272.

PAZARLAMA ARAŞTIRMACILARININ YAPISAL EŞİTLİK MODELİ ANALİZİ UYGULAMALARI: SORUNLAR VE ÖNERİLER

Volkan DOĞAN¹

Öz

Bu araştırma makalesinin amacı, ulusal pazarlama araştırmacılarının yapısal eşitlik modeli (YEM) analizi uygulamalarına ilişkin sorunları belirlemek ve önerilerde bulunmaktır. Bu amaca yönelik olarak, 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongre kitapçıkları taranmış ve YEM analizinden faydalanmış olan 91 bildiri tespit edilmiştir. Böylece ulusal pazarlama akademisi kapsamında YEM analizinin geçmişi de ilk kez ortaya konmuştur. Bu bildiriler kapsamında, YEM analizi uygulamalarına ve raporlama yaklaşımlarına ilişkin beş sorun tespit edilmiştir. Bu sorunların gelecekte tekrar edilmemesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca bu araştırma makalesinin amacı doğrultusunda, YEM'in ardında yatan gizil yapıların operasyonelleştirilmesi yaklaşımı ile realist bilim felsefesinin uyumu tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: pazarlama, ulusal pazarlama araştırmacıları, ulusal pazarlama kongreleri, yapısal eşitlik modeli.

THE USE AND MISUSE OF STRUCTURAL EQUATION MODELING IN TURKISH MARKETING ACADEMIA: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract

The goal of the current paper is to identify problems of prior SEM applications of Turkish marketing researchers, and to provide solutions pertaining the problems. To this end, I reviewed proceedings of the National (Turkish) Marketing Conferences published between 1999 and 2017. I found 91 papers, which benefit from SEM, and identified five common problems regarding the use of SEM. Thus, I documented the history of SEM applications in Turkish marketing academia. To prevent future misuse and misreport of SEM, I provided solutions and suggestions for future research. Consistent with the aim of this paper, I discussed the harmony between the operationalizations of latent constructs underlying the SEM and realist philosophy of science.

Keywords: marketing, national marketing researchers, national marketing conferences, structural equation modeling.

¹ Arş. Gör. Dr., İşletme Bölümü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, vodogan@ogu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Bilimsel bilgi birikimi, teorik temele sahip araştırma sorularına cevap sunmanın yanı sıra araştırmacıların araç-gereçleri niteliğindeki metodolojik analizlere ilişkin yenilikler aracılığıyla da gerçekleşebilmektedir. Çünkü günümüzde pazarlama disiplininde hakim olan bilimsel araştırma anlayışı, ‘herşey gider (anything goes; Feyerabend, 1978)’ vurgulu metodolojiye ihtiyaç duymayan bilimsel araştırma yaklaşımının çok uzağındadır (Hunt, 2002). Tıpkı psikoloji, sosyoloji ve birçok diğer disiplinlerde olduğu gibi bilimsel bilgi üretmenin sistematik bir süreç olduğu algısı pazarlama disiplini kapsamında da kabul görmüştür (Bagozzi, 1984; Hunt, 2015). Ancak bilimsel bilgi üretme sürecindeki sistematikliğin nasıl sağlanacağı üzerine ise farklı bilimsel düşünce okullarının mensupları tartışma halindedirler (Burrell ve Morgan, 1979; Suppe, 1977). Bu bilimsel düşünce okulları temel olarak araştırılan olgunun varlıksal durumu (ontolojik) ve ilgili olguya ilişkin bilgi edinim durumu (epistemolojik) üzerinden farklılaşmaktadır. Bilimsel faaliyetlerin odağı olan gerçekliğe ilişkin farklı inançlara sahip olan bu bilimsel düşünce okullarını, mantıksal pozitivizm (logical positivism) ile relativizm (relativism)’in kutupları temsil ettiği bir düzlemde konumlandırarak kavramsallaştırmak mümkündür (Van de Ven, 2007). Bu düzlem üzerinde yer alan bilimsel düşünce okulları arasında mantıksal pozitivizm, pragmatizm, realizm ve relativizm yer almaktadır. Viyana çevresi merkezli mantıksal pozitivizm, gözlemlenemeyen olguları bilimin sınırları dışında bıraktığından dolayı (Boyd, 1983) gizil yapıların bilimsel araştırma sürecinin merkezinde yer aldığı davranışsal ve sosyal bilimlerde var olamamıştır. Bu nedenle, pazarlama disiplini bağlamında da günümüzde pozitivist bir tutum sergilemek imkansızdır. Pragmatizm ise olgunun ontolojik durumunu araştırmacıya bağımlı veya araştırmacıdan bağımsız olmak üzere kabul etmekte olup bilimsel araştırma sürecinde faydacılık odaklı bir bilimsel araştırma sürecini benimsemektedir (Suppe, 1977). Öte yandan realizm anlayışına göre davranışsal ve sosyal bilimlerde araştırma sürecinin merkezinde yer alan elle tutulup gözle görülemeyen gizil yapılar bilime konu olabilmektedir. Üstelik realizmin farklı türlerinin ortak tutumu da gerçeğe (truth) asla bilimsel bilgi aracılığıyla ulaşılamayacağı fakat bilimsel ilerlemeler sayesinde giderek yaklaşılabileceği yönündedir. Ayrıca araştırmacıları gerçekliğe yaklaştıran unsurun metodolojik araçların geliştirilmesi olduğu anlayışı da realistler tarafından kabul görmektedir (Boyd, 1983). Son olarak relativistler gerçekliğin tamamen sosyal olarak araştırmacının zihninde inşaa olduğunu ve bu doğrultuda olguların araştırmacılar arası testinin (inter-subjective verification) imkansız olduğunu kabul etmektedirler. Relativistlere göre aynı olgu farklı araştırmacılar tarafından aynı metodolojik yaklaşım ile araştırılırsa bile benzer bulgulara ulaşılamayacaktır. Çünkü araştırmaya konu olan olgu tamamen öznel (subjektif) bir yapı olup ilgili bağlamda anlam kazanmaktadır (Suppe, 1977).

Yukarıda değinilen bilimsel düşünce okulları arasından, pazarlama disiplininde yaygın olan anlayış realizmdir (Hunt, 2002). Realizm’in varsayımları ile pazarlama disiplinindeki yaygın bilimsel araştırma yapış şekli de uyuşmaktadır. Birçok akademik pazarlama dergisindeki araştırma makalelerinde görülebileceği üzere, pazarlama araştırmacıları genellikle gizil yapılar (latent constructs) arası hipotezler kurmakta ve bu hipotez testlerini gerçekleştirmeden önce yaptıkları ölçümlerde bu gizil yapıları psikometrik ölçekler aracılığıyla ölçmektedirler. Üstelik pazarlama araştırmacılarının

sergilediği bilimsel bilgi birikimi gelişimi, onaylayıcı olmaktan ziyade yanlışlayıcı şekilde gerçekleşmektedir. Bir diğer ifadeyle, onaylanmış ve kanıtlanmış bir bilimsel teorisinin varlığına dair vurgudan ziyade daha önceki bulguların sınırlılık koşullarının (boundary conditions) açığa çıkarıldığı bir pazarlama bilgi birikimi dikkat çekmektedir (Wansink ve van Ittersum, 2016). Bu açıdan pazarlama disiplindeki bilgi birikiminin baskın olarak realist düşünce okulu doğrultusunda ortaya konduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Realist perspektiften bilimsel gerçekliğe ulaşmanın önkoşulu mevcut metodolojik araç-gereçlerin gelişmesidir (Boyd, 1983; Van de Ven, 2007). Bu gerekliliğinin pazarlama disiplindeki izdüşümü olarak gizil yapıların psikometrik ölçek ifadelerinin toplamı veya ortalaması alınarak (Bagozzi ve Heatherton, 1994) operasyonelleştirilmesinden, YEM aracılığıyla operasyonelleştirilmesine geçiş örnek gösterilebilir. 1970'lerin ortasından itibaren pazarlama araştırmacıları tarafından kullanılmaya başlanan YEM, özellikle 1980'lerin başından itibaren (Bagozzi, 1980; Bentler, 1980) pazarlama araştırmacıları arasında hızla yayılmaya başlamıştır. YEM'in pazarlama araştırmacıları arasında yaygınlaşması ile birlikte pazarlama araştırmacılarının YEM uygulamaları da incelemeye tabi tutulmuştur. Bir anlamda, pazarlama araştırmacıları kendi disiplinlerindeki YEM uygulamalarına yönelik sıkıntılara dikkat çekip çözüm önerilerinde bulunmuşlardır (Baumgartner ve Homburg, 1996; Martínez-López vd., 2013). Detaylandırmak gerekirse; 1977-1994 yılları arasında *Journal of Marketing*, *Journal of Marketing Research*, *International Journal of Research in Marketing* ve *Journal of Consumer Research* dergilerinde YEM analizi içeren 149 araştırma makalesi tespit edilirken (Baumgartner ve Homburg, 1996)¹³, aynı dergiler kapsamında 1995-2007 yılları arasında ise YEM analizi içeren 472 araştırma makalesi tespit edilmiştir (Martínez-López vd., 2013). İlgili araştırma makaleleri, YEM uygulamaları kapsamında detaylıca incelenmiş ve sorunlar tespit edilerek çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Uluslararası pazarlama arenasında yapılan bu araştırmalar, pazarlama araştırmacılarının gelecek YEM uygulamaları için faydalı uyarılar sunabilmekte ve böylece metodolojik sorunların azalmasına katkı sunabilmektedir. Benzer bir araştırmanın ulusal pazarlama arenasında var olmadığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ulusal pazarlama araştırmacılarının YEM uygulamalarının ne durumda olduğu bilinmemektedir. Bu araştırma, ilgili bilimsel bilgi boşluğunu doldurmayı hedeflemektedir. Bir diğer ifadeyle, bu araştırmanın amacı, ulusal pazarlama araştırmacılarının YEM uygulamalarına yönelik tespitlerde bulunmak ve YEM uygulamaları için önerilerde bulunmaktır. Böylece ulusal pazarlama bilgi birikiminde YEM'in ne derece yaygın olduğuna, ne tür raporlama sorunlarının bulunduğu ve ne tür teknik hataların yapıldığına ilişkin bir gelişim sağlanacaktır.

Bu araştırma makalesinin amacına hizmet etmek üzere bir sonraki başlık altında YEM analiz tekniğine değinilerek bu tekniğin realist düşünce okulunun önermeleri ile tutarlılığına değinilecektir. Ayrıca teknik ve felsefik birlikteliğin, gizil yapıların (latent constructs) operasyonelleştirilmesi ile hipotez testlerine yansımaları tartışılacaktır. Daha sonra araştırmanın yöntem başlığı altında bu araştırmanın yöntemsel detaylarına değinilip ulaşılan bulgular raporlanacaktır. Bulgular ve tartışma başlığı altında tespit edilen sorunlar ve bu sorunlara yönelik öneriler sunulacaktır. Sonuç başlığı altında ise yapılan öneriler doğrultusunda ulusal pazarlama araştırmacılarının gelecek YEM uygulamalarına ilişkin çıkarımlar sağlanacaktır.

2. YAPISAL EŞİTLİK MODELİ İLE REALİZM BİRLİKTELİĞİNDE ÖLÇÜM VE HİPOTEZ TESTLERİ

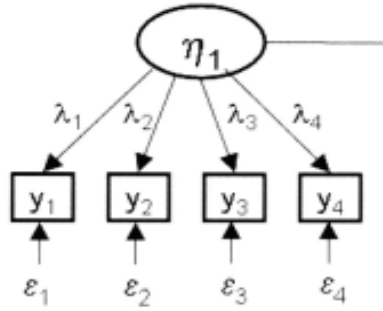
YEM, ölçüm hatalarının (measurement errors) hesaba katılarak gizil yapılar (latent constructs) arası hipotezlerin test edilmesini sağlayan bir analiz tekniğidir (Bagozzi, 2010; Bagozzi, 2011; Bagozzi ve Yi, 2012). Bu doğrultuda, gizil yapılar olarak isimlendirilen elle tutulamayan ve gözle görülemeyen fenomenlerin bilimin sınırları içerisinde yer aldığının kabulü, YEM analizini uygulayacak araştırmacının ilk sorumluluğudur. Bir diğer deyişle, YEM analizi uygulayan araştırmacı, metafiziksel yapıların bilimin sınırları içerisinde yer alabildiğini kabul etmiş pozisyonadadır. Bu niteliği bakımından YEM analizi, hem realist düşünce okulunun hem de relativist düşünce okulunun öğretileri ile tutarlıdır. Çünkü hem realizm hem de relativizm'e göre elle tutulamayan ve gözle görülemeyen soyut fenomenler teoriler aracılığıyla bilimin sınırları içerisinde yer alabilmektedirler (Suppe, 1977). Ancak YEM analizi gerçekliği temsil eden teorik modellerin gözlem yapılmadan önce geliştirilmesini gerektirdiği için relativizm ile çelişmektedir. Çünkü relativizm'e göre gerçekliğin keşfi araştırmaya bağlı ve öznel olduğu gibi teorilerin test edilmesi mümkün değil ancak gerçekliğin keşfedilip teorileştirilmesi mümkündür (Van de Ven, 2007). Öte yandan realizm'e göre ise gerçekliği temsil ettiği düşünülen teoriler test edilerek ve revize edilerek giderek gerçekliğe yaklaşılmaktadır. Dolayısıyla YEM analizi ile realist düşünce okulunun öğretileri uyumludur.

YEM analizi kapsamında araştırmacılar ölçüm model(ler)ini ya da yapısal model(ler) i test edebilmektedirler. Bu yüzden araştırmacı gerçekliği temsil ettiğini düşündüğü modelini kendisi inşaa etmektedir. Bu model oluşturma sürecinde araştırmacının ölçüme yada hipotezlerine ilişkin tutumu, teorik perspektifi doğrultusunda şekillenmektedir. Bir diğer deyişle, araştırmacı gerçekliği (truth) kendi teorik perspektifinden modellemektedir. YEM analizinin bu niteliği de realist bilim felsefesi ile oldukça tutarlıdır. Çünkü realizm'in öğretilerinden bir tanesi de gerçekliğin araştırmacının teorik arka planı doğrultusunda şekillendiği ve araştırmacının mutlak objektif şekilde gerçekliği gözlemleyemediği üzerinedir (Boyd, 1983).

Araştırmacılar YEM analizi aracılığıyla hipotez testlerini gerçekleştirirken ilk olarak ölçüm modellerini kurgulamalıdır (Bagozzi ve Yi, 2012). Ölçüm modeli (measurement model), hipotez testlerinin gerçekleştirileceği yapısal model (structural model) içinde yer alan gizil yapıların tam olarak nasıl ölçümlendiğinin tanımlandığı modeldir. Daha net bir ifadeyle, herhangi bir gizil yapının kaç ifade ile ve kaç boyuttan oluşacak şekilde operasyonelleştirileceği, ölçüm modeli içinde net şekilde yer almaktadır. Aşağıda yer alan Şekil-1'de görüldüğü üzere, η_1 gizil yapısı y_1, y_2, y_3 ve y_4 olmak üzere toplam dört ifade aracılığıyla ölçümlenmektedir. Üstelik bu ölçüm içerisinde sadece gizil yapıya ilişkin bilgi değil aynı zamanda ölçüm hataları ($\epsilon_1, \epsilon_2, \epsilon_3, \epsilon_4$) da yer almaktadır. Ölçüm ifadeleri olan y_1, y_2, y_3 ve y_4 aracılığıyla elde edilen veri, gizil yapı olan η_1 'e ilişkin ($\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3, \lambda_4$) bilginin yanı sıra ölçüm hatasını ($\epsilon_1, \epsilon_2, \epsilon_3, \epsilon_4$) da bünyesinde barındırmaktadır. YEM analizi, bu ölçüm hatalarını dikkate alarak, yapılan ölçüm içerisinde gizil yapıya özgü varyansa odaklanıp hipotez testlerini gerçekleştirmektedir (Bagozzi, 2011). Şekil-1'de resmedilen ölçüm modelinden de anlaşılacağı üzere, ölçüm ifadeleri ile gizil yapı arasında yer alan bağlantı okunun yönü gizil yapıdan ölçüm ifadesine doğru olacak

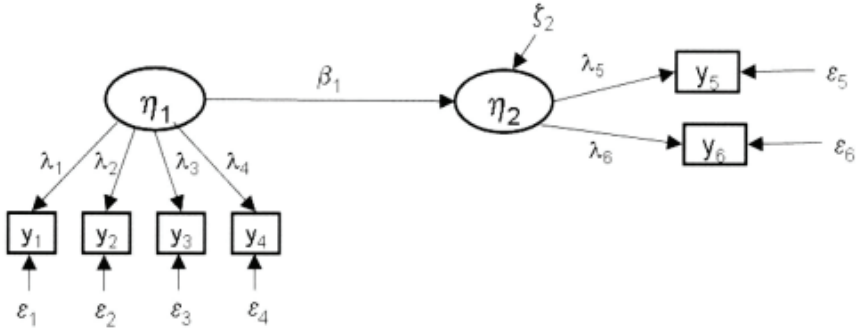
şekildedir. Bir diğer deyişle, gizil yapının, ölçümün öncülü olduğu varsayımı kabul edilmektedir. Bu özelliği bakımından da YEM analizinin realist düşünce okulu ile tutarlı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü realist öğretiyeye göre gizil yapılar ölçümlerden ve araştırmacılar tarafından bağımsız olarak var olmaktadır (Suppe, 1977). Örneğin; materyalizm fenomeni, materyalizm ölçeği geliştirilmeden önce de varolmakta idi. Ayrıca materyalizm fenomeni, araştırmacıdan bağımsız olarak da varolan bir olgudur. Bu iki ifade, realist düşünce okulunun öğretilerini örneklendirmektedir. Üstelik bu önermeler YEM analizinin ardında yatan felsefe ile de tutarlıdır.

Şekil 1: Ölçüm modeli (Yansıtıcı)

YEM analizi kapsamında hipotez testleri, yapısal modelin test edilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Yapısal model, araştırmacının gizil yapılar veya değişkenler arası ilişkileri, teorik perspektifi doğrultusunda belirlediği modeldir. Dolayısıyla, yapısal model kapsamında gizil yapılar arası bağlantı okları hipotezleri ifade edebilmektedir. Aşağıda Şekil-2’de yer alan yapısal model içerisinde η_1 ve η_2 gizil yapıları (değişkenleri) dikkat çekmektedir. Ayrıca η_1 ’den η_2 ’ye doğru yönelmiş olan bir bağlantı oku da yapısal model içinde yer almaktadır. İlgili bağlantı oku üzerinde bulunan β_1 simgesi, η_1 ve η_2 gizil yapıları (değişkenleri) arasındaki ilişkinin varlığını ve büyüklüğünü temsil etmektedir. İlgili ilişkinin tespiti ile ilişki büyüklüğünün istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının tespiti, hipotez testi kapsamındadır. Hipotez testi yapılmadan önce belirlenen güven aralığı doğrultusunda istatistiksel olarak anlamlılığı ifade edecek olan eşik (threshold) p-değeri belirlenir. Örneğin; %95 güven aralığında $p = .05$ değerinden daha küçük bir p-değeri, istatistiksel açıdan β_1 katsayısının anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Eğer hesaplanan p-değeri .05 veya daha yüksek ise boş hipotez olan H_0 ’ın red edilemediği anlamına gelir. Öte yandan eğer hesaplanan p-değeri .05’den küçük ise boş hipotez olan H_0 ’ın red edilebildiği anlamı çıkarılır. Anlaşılabacağı üzere, YEM kapsamında yol katsayılarının (path coefficients) istatistiksel anlamlılık testi doğrulamadan ziyade yanlışlama yöntemiyle ilerlemektedir. Yanlışlamacılık (falsification) yaklaşımı (Popper, 1959) ile tutarlı olan bu istatistiksel tutum, realizm’in *gerçekliğe red edilen teorilerin yerine geçen teoriler ile yaklaşılr* (Boyd, 1983; Suppe, 1977) öğretisi ile tutarlıdır.

Şekil 2: Yapısal model

Özetlemek gerekirse, YEM analizinin realist bilim felsefesini temel aldığı çıkarımsıdır. Bu çıkarımın nedenleri ise; (1) YEM analizi kapsamında gizil yapıların bilime konu olabilmesi, (2) YEM kurgulanırken gerçekliğin araştırmacının teorik perspektifinden resmedilmesi, (3) YEM kapsamında gizil yapıların ölçüm hatalarından dolayı mükemmel şekilde ölçümlenemediğinin kabul edilmesi, (4) YEM kapsamında gizil yapıların ölçüm unsurlarının öncülü şeklinde kurgulanması ve (5) YEM kapsamında hipotez testlerinin yanlışlamacı yaklaşım ile test edilmesidir.

3. YÖNTEM

Ulusal pazarlama araştırmacılarının YEM analizi uygulamalarını tespit edebilmek amacı doğrultusunda, 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi kitapçıklarında yer alan bildiriler incelenmiştir. Bu kapsamın nedeni, 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarının çevrimiçi (online) erişime açık olmasıdır. Üstelik 1999 yılında düzenlenen kongrenin 4. ulusal pazarlama kongresi ve 2017 yılındaki kongrenin düzenlenen son ulusal pazarlama kongresi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 1999-2017 yılları arası bildiri kitapçıklarının kapsamının yeterince geniş olduğu anlaşılabılır. Öte yandan YEM analizi içeren ilk bildirinin 2003 yılı bildiri kitapçığında yer aldığı (Ek-1) düşünüldüğünde, ilk üç kongre kitapçığının bu araştırma kapsamı dışında olmasının araştırmanın konusu itibarıyla bir kayba neden olmayacağı da çıkarsanabilir.

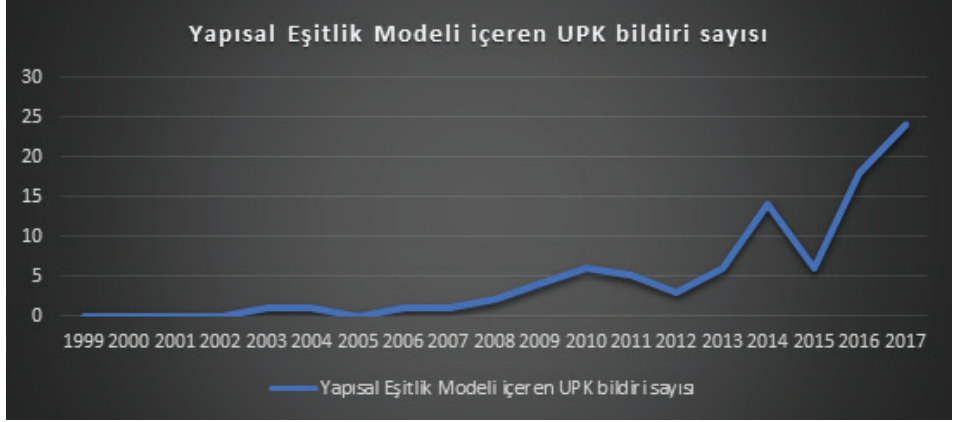
1999-2017 yılları arası kongre kitapçıkları olan 19 bildiri kitapçığı üzerinde yapılan detaylı inceleme neticesinde YEM analizi içeren bildiriler tespit edilmiştir. İlgili bildirilerin YEM analiz(ler)ine ilişkin raporlamalarına odaklanmak amacıyla, bulgular başlığı altında yer alan raporlar detaylıca incelenmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarının incelenmesi neticesinde, 1999-2017 yılları arasında YEM analizi içeren toplam 91 bildiri olduğu tespit edilmiştir (Ek-1).

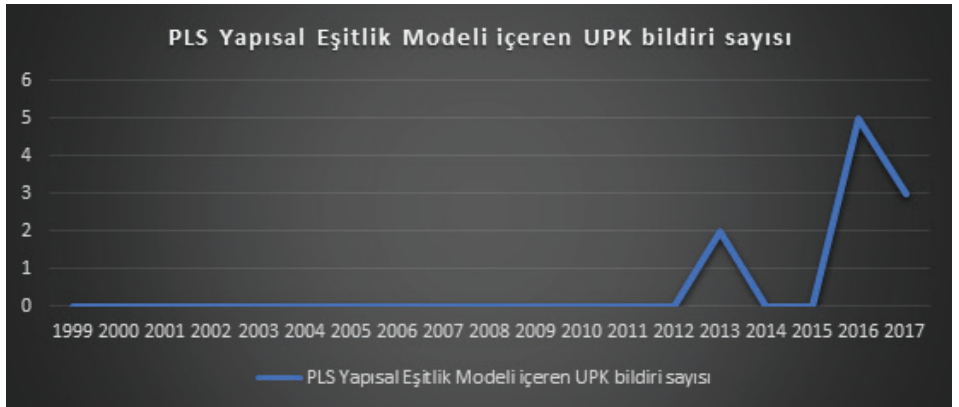
Bu bildirilerin yıllara göre değişimine odaklanıldığında, sadece son 4 yıl (2014-2017) içerisinde 62 adet YEM analizi içeren bildirinin kitapçıklarda yer aldığı görülmüştür (Şekil-3).

Şekil 3: 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yer alan YEM analizi içeren bildirilerin yıllara göre değişimi

Ulusal pazarlama kitapçıları içinde yer alan YEM analizi içeren ilk bildirinin 2003 yılında 8. ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçığında yer aldığı dikkat çekmektedir (Ek-1). Üstelik YEM analizi içeren bu bildiriler arasında varyans-temelli yapısal eşitlik modeli olarak da bilinen PLS-YEM analizi içeren bildiri sayısının 2013 yılında iki, 2016 yılında beş, 2017 yılında üç olmak üzere toplam 10 olduğu tespit edilmiştir (Şekil-4).

Şekil 4: 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yer alan PLS-YEM analizi içeren bildirilerin yıllara göre değişimi

YEM analizi içeren bildiriler kapsamında yapılan detaylı inceleme neticesinde beş temel sorun tespit edilmiştir.

Sorun-1: YEM analizi sonuçlarına ilişkin bazı uyum iyiliği değerlerinin raporlanmaması

YEM analizi, en basit şekliyle, araştırma modeli ile verinin uyumunun ne düzeyde olduğunu test eden bir analizdir. Üstelik bu uyumu test ederken çok sayıda yol analizini eşanlı olarak gerçekleştirebilmekte ve ölçüm hatalarını istatistiksel analiz sürecinde hesaba katabilmektedir (Byrne, 1998). Bu noktada model ile veri arasındaki uyuma ilişkin istatistiksel niteliğe sahip tek test ki-kare (χ^2) testidir. χ^2 testi temel olarak χ^2 dağılımını kullandığı ve istatistiksel anlamlılık açısından bu dağılım doğrultusunda sonuç sunduğu için örneklem büyüklüğüne karşı hassasiyeti ile bilinmektedir. Bir diğer deyişle, örneklem büyüklüğü arttıkça χ^2 testi sonucu yanlış şekilde anlamlı olma yönünde eğilim sergiler. YEM kapsamında model ile verinin uyumuna ilişkin χ^2 testinin boş hipotezi (H_0), model ile verinin kovaryans matrislerinin aynı olduğu yönündedir. Dolayısıyla model ile verinin uyumlu olması durumunda χ^2 testi sonucunun anlamsız olması beklenir. Oysa 150 ve üzeri örneklemelerde yanlış olarak anlamlı sonuç üreten χ^2 testi (Bagozzi ve Yi, 2012) bu eğilimden dolayı YEM analiz sonuçlarında araştırmacıları yanlış yönlendirebilmektedir. χ^2 testinin bu zayıflığına çözüm olarak YEM analizi kapsamında model ile veri uyumuna ilişkin gösterge niteliğinde bazı uyum iyiliği değerleri geliştirilmiştir (Hu ve Bentler, 2009). Bu uyum iyiliği değerleri arasında RMSEA, NNFI, TLI, CFI, RNI ve SRMR en bilindik olanlardır. Bu değerlerden NNFI ile TLI ve CFI ile RNI benzer formüle sahip uyum iyiliği değerleridir. Bu yüzden farklı YEM analizi programlarında birbirleri yerine kullanılabilirler. Uyum iyiliği değerlerinin, asıl istatistiksel model-veri uyumu testi olan χ^2 testinin alternatifi olabilmesi söz konusu değildir. Bir diğer deyişle, χ^2 testinin istatistiksel olarak anlamsız tespit edildiği (model-veri uyumu iyi anlamına gelen) durumda model uyum iyiliği değerlerine bakmak yersizdir (Bagozzi, 2010).

Model uyum iyiliği değerlerinden hangilerinin hangi kriterler kabul edilerek rapor edilmesi gerektiği üzerine metodologlar arasında bir birliktelik bulunmamaktadır. Bu yüzden farklı uyum iyiliği değerlerini farklı kriterler doğrultusunda kullanan araştırmalar ile literatürde karşılaşmak mümkündür. Üstelik bu durum 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yer alan YEM içeren 91 bildiri kapsamında da söz konusudur. Bu sorunu ortadan kaldırabilmenin en iyi yolu, en muhafazakar (most conservative) yaklaşımı benimsemektedir. İstatistiksel açıdan muhafazakar vurgusu, en katı şartlara sahip yaklaşımı ifade etmektedir. Bu doğrultuda, örneklem büyük olduğu ve χ^2 testi sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olduğu durumda RMSEA, NNFI, CFI ve SRMR değerlerinin rapor edilmesi önerisi (Bagozzi, 2010) takip edilmelidir. Detaylandırmak gerekirse; $SRMR \leq .07$, $RMSEA \leq .06$, $NNFI \geq .95$ ve $CFI \geq .95$ kriterlerini takip etmeleri durumunda araştırmacılar bilimsel açıdan oldukça ideal şartlarda modellerini test etmiş olacaklardır (Bagozzi ve Yi, 2012; Hu ve Bentler, 2009).

Bu araştırmanın kapsamını oluşturan 91 bildiri içerisinde en az sıklıkla rapor edilen uyum iyiliği değerleri SRMR ve NNFI'dır. Detaylandırmak gerekirse, 29 bildiride SRMR veya NNFI değeri raporlanmamıştır. SRMR değerinin RMR olarak rapor edilen değer standardize edilmiş hali olduğunu göz önünde bulundurmak ve NNFI ile TLI indislerinin formüllerinin aynı olduğunu hatırlamak, gelecek araştırmalarda uygun raporlama açısından fayda sağlayabilir. Öte yandan her bir uyum iyiliği değerinin güçlü ve zayıf yanlarının farkında olmak da araştırmacıları model-veri uyumunu yorumlamaları açısından güçlü

kılacaktır. Bu amaca yönelik olarak, RMSEA ve NNFI değerlerinin özellikle modelin karmaşıklığına karşı dirençli göstergeler oldukları bilinmelidir. Bir diğer deyişle, bu iki değer, modelin karmaşıklığı arttıkça azalma eğilimi sergilemektedir (Bagozzi, 2010). Bir anlamda modelin karmaşıklığına karşı araştırmacı cezalandırılmaktadır. Nitekim YEM analizi kapsamında daha az karmaşık olan modelin her zaman daha fazla karmaşık modele tercih edilmesi gerektiği yaklaşımı (Kline, 1998) ile RMSEA ve NNFI değerlerinin tutarlı hareket ettiği çıkarımında bulunulabilir. Üstelik modelin karmaşıklığına karşı araştırmacıyı cezalandıran bir diğer model-veri uyumuna yönelik gösterge de χ^2/df testidir. YEM analizi neticesinde χ^2 testinin istatistiksel anlamlılığı, χ^2 değerinin df olarak simgelenen modelin serbestlik derecesine bölünmesi neticesinde elde edilen değer kritik değerden yüksek olup olmamasına bağlıdır. Nitekim ideal şartlarda model ile veri arasında iyi uyumdan bahsedilebilmesi için χ^2/df değerinin 2 yada daha az olması gerektiği (Hu ve Bentler, 2009) düşünüldüğünde, serbestlik derecesinin azaldıkça χ^2/df oranının artacağı çıkarılabilir. Böylece model içerisinde yer alan değişkenler arası ilave olarak atılan her bir yolun serbestlik derecesini düşüreceği bilindiğinden, daha karmaşık modellere karşı χ^2/df testinin araştırmacıyı cezalandırdığı anlaşılabılır.

Son olarak ilgili uyum iyiliği değerlerini kısaca tanımlamak gelecek araştırmalar için fayda sağlayacaktır. RMSEA (root mean square error of approximation), YEM neticesinde elde edilen parametre tahminlerinin araştırmanın bulgularının genelleneceği popülasyona ait kovaryans matrisi ile ne düzeyde uyumsuz olduğuna dair bilgi sunar (Kline, 1998). RMSEA değeri .00 ile 1.00 arasında değişebilmektedir. SRMR (standardized root mean square residual), veriden elde edilen kovaryans matrisi ile oluşturulan modelin vurguladığı kovaryans matrisinin sahip oldukları hata terimleri arasındaki farkın standardize edilmiş halidir (Iacobucci, 2010). SRMR değeri .00 ile 1.00 arasında değişmekte olup örneklem büyüklüğü arttıkça bu değer yanlı olarak azalma eğilimi sergilemektedir (Byrne, 1998). NNFI (non-normed fit index), analiz edilen modelin χ^2 değerini boş modelin (null model) χ^2 değeri ile karşılaştıran NFI (normed fit index) değerinin örneklem büyüklüğü hassasiyetine karşı revize edilmiş halidir (Bagozzi ve Yi, 2012). NNFI genellikle .00 ile 1.00 arasında olmasına rağmen bazen 1.00 üzerinde olması da olağandır. CFI (comparative fit index), gizil yapılar arası ilişki olmadığı varsayılan boş model (null model/independence model) ile verinin içerdiği kovaryans matrisi karşılaştırmasını içerir (Hu ve Bentler, 2009). CFI, .00 ile 1.00 arasında olabilmektedir.

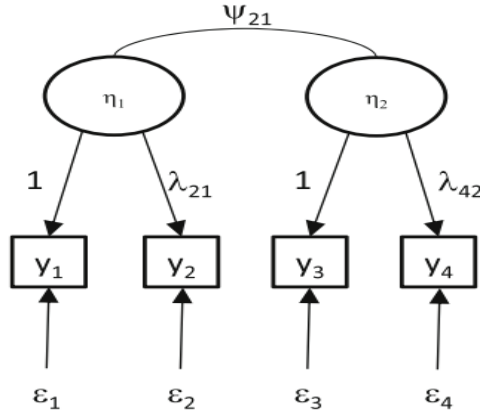
Özetlemek gerekirse, gelecek pazarlama araştırmalarında YEM analizi sonuçları raporlanırken χ^2/df , RMSEA, NNFI, CFI ve SRMR değerleri raporlanmalıdır. Ayrıca model ile veri arasındaki uyumun iyi düzeyde olduğu yönünde çıkarım sağlayabilmek adına $p_{\chi^2/df} \geq .05$, $SRMR \leq .07$, $RMSEA \leq .06$, $NNFI \geq .95$ ve $CFI \geq .95$ kriterlerinin benimsenmesi önerilmektedir.

Sorun-2: Ölçüm modelini test etmeden (doğrulamalı faktör analizi uygulamadan) yapısal modelin test edilmesi (hipotez testlerinin yapılması)

YEM kapsamında araştırmacılar kurgulamış oldukları araştırma modellerinde gizil yapılardan faydalanmaktadırlar. Bu gizil yapılar değişken rolü oynamakta ve ölçüm ifadeleri aracılığıyla operasyonelleştirilmektedir. Gizil yapılar veya değişkenler arası yollar

kurgulanarak hipotez testlerini gerçekleştiren araştırmacılar, ilk aşamada gizil yapıları ne düzeyde ölçümleyebildiklerine dair ölçüm modelini test etmelidirler. Nitekim önerilen iki aşamalı YEM analiz süreci (Anderson ve Gerbing, 1988) sırasıyla ölçüm modelinin ve yapısal modelin testini içermektedir. İlk aşama olan ölçüm modelinde araştırmacı, gizil yapılar arası olası tüm ilişki yollarını tanımlayarak YEM analizi gerçekleştirir. Aşağıda yer alan Şekil 5’de η_1 ve η_2 gizil yapıları kapsamında ölçüm modelinin testi yer almaktadır. Bu ölçüm modeli testi, doğrulayıcı faktör analizi olarak da bilinmektedir (Gefen vd., 2011). Doğrulayıcı faktör analizini YEM analizi kapsamında test eden ve istatistiksel olarak anlamsız χ^2 testi ile kabul edilebilir düzeyde uyum iyiliği değerlerini elde eden araştırmacı bir sonraki aşamada hipotez testini gerçekleştirmek üzere yapısal model testine geçebilir. Yapısal model kapsamında ise η_1 ve η_2 arasında bir yol tanımlanıp ilgili yolun istatistiksel anlamlılığı (hipotez testi) test edebilir. Eğer araştırmacı ilk aşama olan ölçüm modelini test etmeden yapısal modeli test eder ise psikometri ve ölçüm açısından η_1 ve η_2 gizil yapılarının beklendiği gibi iki ayrı yapı olduğuna dair bir tespit ortaya koyamamış olur. Ölçüm modelini test etmeden yapısal modelin test edilmesi uygulaması, 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden 23 tanesinde tespit edilmiştir. Bu uygulamanın gelecek araştırmalarda pazarlama araştırmacıları tarafından devam ettirilmemesi önerilir.

Şekil 5: İki yansıtıcı gizil yapının yer aldığı ölçüm modeli

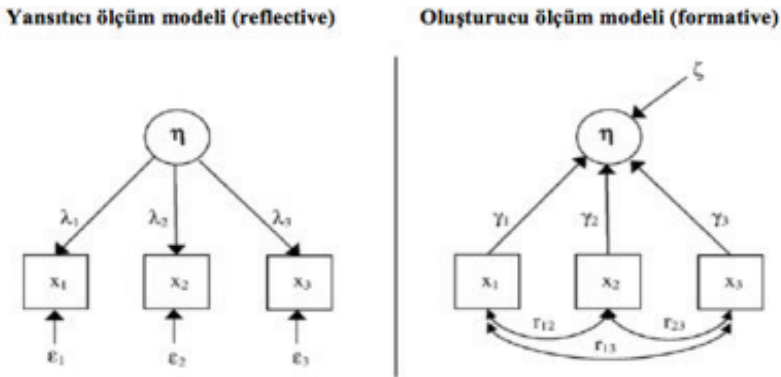

Ölçüm modelinin analizi sürecinde araştırmacılar tarafından sıklıkla göz ardı edilen bir diğer husus ise alternatif modellerin analiz edilmemesidir. Bu husus 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama bildiri kitapçıklarında yayınlanmış olan YEM analizi içeren 91 bildiriden 32 tanesinde tespit edilmiştir. Bu hususu detaylandırmak gerekirse, araştırmacı eğer iki farklı gizil yapının yer aldığı ölçüm modelini bu iki farklı gizil yapıyı ayrı şekilde operasyonelleştirip (Şekil-6) YEM analizini gerçekleştirirse ve model-veri uyumunu kabul edilebilir düzeyde tespit ederse gizil yapıların/değişkenlerin beklendiği gibi ölçüm performansı sergilediğini ileri sürebilecektir. Ancak alternatif bir ölçüm modeli olarak iki farklı gizil yapıyı beklenilenin aksine tek bir üst gizil yapı altında dört ifadeli olarak kurgulayıp YEM analizi ile test ederse ve model-veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde olmadığını ortaya koyarsa, daha güçlü bir şekilde η_1 ve η_2 gizil yapılarının gerçekten

birbirinden farklı yapılar olduğunu ortaya koymuş olacaktır (Bagozzi ve Yi, 2012). Beklenen ölçüm modelinin veri ile uyumlu olduğunu göstermenin yanı sıra beklenilene aykırı ölçüm modelinin veri ile uyumlu olmadığını da göstermek de realist bilimsel perspektif ile uyumludur. Çünkü realist bilimsel düşünce okuluna göre tüm teoriler yanlış olmakla beraber giderek gerçekliği daha iyi temsil eden teorilere ulaşılır. Ancak gerçekliği mükemmel şekilde açıklayan bir teoriye ulaşmak mümkün değildir (Suppe, 1977). Üstelik realizm yanlışlamacı (falsification) yaklaşımı (Popper, 1959) benimseyen bir düşünce okuludur (Van de Ven, 2007). Yanlışlamacığa göre teoriler doğrulanarak değil yanlışlanarak daha iyi teorik modeller geliştirilebilir. Böylece daha kötü bir teori yerine gerçekliği daha iyi temsil eden daha az kötüye geçiş yapılarak realist araştırmacı bilimsel bilgi gelişimi sağlar (Boyd, 1983). Bu yüzden alternatif ölçüm modelleri de YEM ile analiz edilerek ve alternatif ölçüm modelleri yanlışlanarak eldeki ölçüm modelinin gerçekliği daha iyi temsil ettiği çıkarımında bulunmak realist perspektif ile daha tutarlıdır.

YEM analizi kapsamında gerçekleştirilen ölçüm modeli testi sürecinde araştırmacılar, modelde yer alan gizil yapıların yansıtıcı (reflective) mı yoksa oluşturuıcı (formative) mu kurgulandığına da değinmelidirler (Diamantopoulos vd., 2008). Çünkü yansıtıcı ölçüm modeli benimsendiğinde gizil yapı ölçüm ifadelerinin öncülü pozisyonunda iken oluşturuıcı ölçüm modeli benimsendiğinde ise gizil yapı ölçüm ifadelerin sonucu pozisyonundadır (Bagozzi, 2007). Bu doğrultuda yansıtıcı ölçüm modelleri klasik test teorisini benimserken oluşturuıcı ölçüm modelleri ise kompozit bileşen yaklaşımını benimsemektedir (Hair vd., 2011). Aşağıda yer alan Şekil-6'da yansıtıcı ve oluşturuıcı ölçüm modeli görselleştirilmiştir.

Şekil 6: Yansıtıcı ve oluşturuıcı ölçüm modeli

Yansıtıcı ölçüm modeli aracılığıyla operasyonelleştirilen bir gizil yapı kovaryans-temelli YEM (AMOS, LISREL) ile analiz edilebilirken, oluşturuıcı ölçüm modeli aracılığıyla operasyonelleştirilen bir gizil yapı ise varyans-temelli YEM (PLS-SEM) ile analiz edilebilmektedir. Dolayısıyla araştırmacılar gizil yapıları nasıl operasyonelleştirdiklerini belirterek benimsedikleri YEM yaklaşımını gerekçelendirmelidirler. Bu gerekçelendirme,

1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden 2 tanesinde tespit edilmiştir. YEM analizi uygulamalarının metodolojik açıdan daha güçlü hale gelmesi için gelecek araştırmalarda pazarlama araştırmacılarının ölçüm modellerine ilişkin daha detaylı bilgi paylaşımları önerilmektedir.

Sorun-3: Model-veri uyum iyiliğini arttırmak için kovaryans yolların tanımlanması

YEM analizi, verinin sunduğu kovaryans matrisi ile araştırma modelinin ürettiği kovaryans matrisi arasındaki karşılaştırmayı temel alan bir algoritmaya sahiptir. Dolayısıyla model-uyum iyiliği değeri bu iki farklı kovaryans matrisinin ne düzeyde tutarlı olduğu doğrultusunda şekillenmektedir.

Ne yazık ki YEM analizi neticesinde araştırmacılar her zaman kabul edilebilir düzeyde model-uyum iyiliği değerlerine sahip olamayabilmektedirler. Bu durumda uyumsuzluğa neden olabilecek iki unsur söz konusudur. Bu unsurdan ilki, verinin sunduğu kovaryans matrisidir. Araştırmacılar çoğu zaman anket aracılığıyla topladıkları verileri YEM analizi ile test etmektedirler. Anket içerisinde yer alan gizil yapıların ölçümüne yönelik psikometrik ölçek ifadelerine katılımcıların verdiği cevaplar kovaryans matrisini oluşturmaktadır. Bu yüzden katılımcıların kendilerini ne düzeyde dürüst şekilde rapor ettikleri YEM analizi için de kritik öneme sahiptir. Nitekim yakın geçmişte yapılan araştırmanın sonucu, anket aracılığıyla elde edilen verilerin büyük oranda dikkatsiz cevaplayıcı içerdiğine işaret etmektedir (Doğan, 2017). Araştırmacıların elde ettikleri veriyi analize tabi tutmadan önce uçdeğer (outliers) ve dikkatsiz cevaplayıcı (careless respondents) problemlerine karşı kontrol etmesi, YEM analizi neticesinde elde edilecek olan model-uyum iyiliği değerlerine yönelik ilk önlem niteliğindedir. 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden sadece 4 tanesinde ilgili olası sorunlara yönelik kontroller gerçekleştirilmiştir. Gelecek araştırmalarda pazarlama araştırmacıları tarafından veriye yönelik uçdeğer (outliers) ve dikkatsiz cevaplayıcı (careless respondent) kontrollerinin yapılması önerilmektedir. Bu önlemin alınması, model-uyum iyiliği değerlerinin geçerliliğine dair destekleyici eylem rolündedir.

Model-uyum iyiliği değerlerinin belirleyicisi olan bir diğer unsur ise kurgulanan araştırma modelinin oluşturduğu kovaryans matrisidir. Araştırma modeli içinde yer alan gizil yapılar (değişkenler) ve bu gizil yapılar arası hangi yolların oluşturulup oluşturulmadığı doğrultusunda modelin kovaryans matrisi şekillenmektedir. Yapılar arası oluşturulan her bir yol ilgili yapılar arası bir ilişkinin var olduğu varsayımını temsil etmektedir (Kline, 1998). Öte yandan eğer iki yapı arası bir yol kurgulanmamış ise bu iki yapı arası ilişkinin olmadığını varsayıldığı çıkarsanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacı, araştırma modelini oluştururken aslında arka planda bir kovaryans matrisi (implied covariance matrix) kurgulamaktadır (Bagozzi, 2011). Araştırma modelinin oluşturulması beraberinde oluşan bu kovaryans matrisinin, verinin sunduğu kovaryans matrisi için bir şablon niteliğinde olduğu da varsayılabilir. Böylece verinin sunduğu kovaryans matrisi, şablon niteliğindeki modelin sunduğu kovaryans matrisinin üzerine konularak ne düzeyde benzer oldukları test edilebilir. Araştırmacı, şablon rolü üstlenen araştırma

modeli doğrultusunda oluşan bu kovaryans matrisi, araştırma modelinde bazı değişiklikler yaparak revize edebilme imkanına sahiptir. Ancak bu imkanın sıklıkla araştırmacılar tarafından suistimal edildiği metodologlar tarafından tartışılmaktadır (Bagozzi ve Yi, 2012). Örneğin; model uyum iyiliği değerlerini iyileştirmek adına araştırma modeli kapsamında eklenecek yeni bir yol ile sonuçlar daha iyi hale getirilebilmektedir. Dahası, farklı gizil yapılara ait ölçüm ifadeleri arasında kovaryans ilişkisi mümkün kılınarak da model-uyum iyiliği değerlerinin yapay şekilde iyileştirilmesi gerçekleştirilebilmektedir. 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden 19 tanesinde benzer kovaryans eklemelerinin araştırma modelinde gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Bu pratik her ne kadar istatistik disiplininin araştırmacılar tarafından olağan bir eylem olarak kabul edilse de (Byrne, 1998), realist felsefe ile uyumsuzdur. Çünkü model-uyum iyiliği değerlerini iyileştirmek adına model kapsamında eklenen her bir kovaryans, verinin sunduğu kovaryans matrisinin mükemmel bir şekilde gerçekliği yansıttığının kabul edilip araştırma modelinin revize edilmesi gerektiği görüşünü benimser. Ancak realizm'e göre gözlemlerimiz elimizdeki metodolojik araçlarla sınırlıdır ve mükemmel değildir (Suppe, 1977). Üstelik anket aracılığıyla toplanan verinin yüksek oranda dikkatsiz cevaplayıcı riski altında olduğu (Doğan, 2017) da gözönünde bulundurulduğunda, araştırma modelinin veriye göre revize edilmesinin sakıncalı olduğu daha iyi anlaşılabilir.

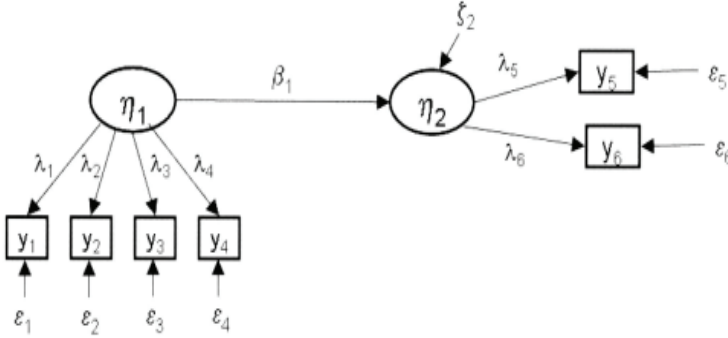
Yukarıda bahsedilen model-uyum iyiliği değerlerine ilişkin iyileşme sağlamak amacıyla araştırma modeli kapsamında yapılan kovaryans eklemeleri bazen farklı yapılara ait ölçüm ifadeleri arasında da gerçekleştirilebilmektedir. 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden 11 tanesinde benzer uygulamanın yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu uygulama felsefik açıdan YEM analizinin öğretisi ile örtüşmemektedir. Çünkü eğer iki farklı ölçüm ifadesi kovaryans halinde tanımlanırsa bu iki ifadenin aynı gizil yapının yansımaları olduğu kabul edilmiş olur (Bagozzi, 1980). Böyle bir durumda, ölçüm modelinin aslında hipoteze edildiği gibi olmadığı vurgulanmış olur. Eğer ifadeler aynı gizil yapı altında operasyonelleştirilmediler ise kovaryans aracılığıyla da bağlantılandırılmamalıdır.

Bu noktaya kadar değinildiği üzere, pragmatik şekilde kovaryans yolların araştırma modeline eklenmesi realist bilim felsefesi ve YEM analizinin mantığı ile çelişmektedir. Üstelik eklenen her bir kovaryans yol, tahmin edilmek üzere serbest bırakılan bir parametre olduğu için serbestlik derecesini (df) azaltmaktadır (Kline, 1998). Bu serbestlik derecesi düşüşü ise χ^2/df oranının yükselmesini tetikleyecektir. Böylece model ile veri uyumuna dair tek istatistiksel testin olumsuz yönde etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Gelecek araştırmalarda pazarlama araştırmacılarının araştırma modellerine veya ölçüm modellerine ilişkin gerçekleştirdikleri kovaryans eklemelerini şeffaf şekilde raporlamaları yerinde olacaktır. Üstelik veriye en uyumlu modelin oluşturulması için önceden teorik olarak kurgulanmış olan araştırma modeli veya ölçüm modelinin revize edilmesinden de pazarlama araştırmacılarının olabildiğince uzak durması önerilmektedir.

Sorun-4: YEM kapsamında gizil yapıların/değişkenlerin güvenilirlik ve geçerliliklerine dair eksik raporlama

YEM analizi aracılığıyla araştırma modellerini test edebilme imkanı bulan araştırmacılar, modellerini gizil yapılardan (değişkenlerden) oluşturmaktadırlar. Aşağıda yer alan Şekil-7’de iki gizil yapıdan oluşan araştırma modeli resmedilmiştir.

Şekil 7: İki gizil yapı içeren YEM araştırma modeli

Bu araştırma modeli içindeki gizil yapılar olan η_1 ve η_2 değişkenleri sırasıyla y_1 - y_2 - y_3 - y_4 ve y_5 - y_6 ölçüm ifadeleri aracılığıyla operasyonelleştirilmiştir. η_2 bağımlı değişkeninin η_1 bağımsız değişkeni tarafından tahmin edildiği bu modelde η_1 ve η_2 gizil yapıları (değişkenleri) birbirinden farklı ancak birbiri ile ilişkili iki yapı olarak kabul edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, YEM kapsamında gerçekleştirilen ölçüm modeli ve araştırma modeli analizleri öncesinde modelin bileşenleri olan gizil yapılara ilişkin bazı önvarsayımlarda bulunmaktadır. Dolayısıyla, araştırma modelini oluşturan bileşenler olan gizil yapıların güvenilirlik ve geçerliliğine dair ikna edici bulgular ortaya koymadan bu bileşenlerin oluşturduğu modelin varlığını tartışmak yersizdir (MacKenzie vd., 2011).

YEM aracılığıyla test edilen ölçüm modeli veya araştırma modelinin bileşenleri olan gizil yapılar (değişkenler) psikometrik ölçekler sayesinde ölçümlenebilmektedirler. Örneğin; η_1 gizil yapısı y_1 - y_2 - y_3 - y_4 ölçüm ifadeleri ile operasyonelleştirilmektedir ki bu ifadeler η_1 'i ölçmek için kullanılan psikometrik ölçeği oluşturmaktadırlar. YEM modeli içerisinde yer alan gizil yapıların güvenilirlik ve geçerliliği de bu gizil yapılar ile ölçüm ifadeleri kapsamında ele alınmaktadır (DeVellis, 2013). Gizil yapıların (değişkenlerin) güvenilirliği ve geçerliliğine ilişkin testlerin nasıl gerçekleştirildiğine geçmeden önce güvenilirlik ve geçerlilik kavramlarını tanımlamak yerinde olacaktır. Güvenilirlik, ölçüm aracının ne düzeyde tutarlı şekilde ölçüm sergilediğini ifade etmektedir. Gizil yapıların güvenilirliği, yaygın olarak, test-yeniden test (test-retest) ve/veya içsel tutarlılık (internal consistency, Cronbach's α) yaklaşımları ile test edilmektedir. Test-yeniden test güvenilirliği testinde, gizil yapının farklı anlarda sergilemiş olduğu performansın yüksek düzeyde ilişkili/tutarlı olması beklenmektedir. Örneğin; η_1 gizil yapısına ait psikometrik ölçeğin bugün ve yarın aynı cevaplayıcılar üzerinde uygulandığında elde edilen iki verinin olabildiğince yüksek düzeyde pozitif ilişkili olması beklenir. Böylece η_1 ölçeğinin test-

yeniden test güvenilirliği sergilediği çıkarsanır. 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden sadece 1 tanesinde test-yeniden test güvenilirliği testinin yapıldığı tespit edilmiştir. Bir diğer güvenilirlik testi olan içsel tutarlılık testi kapsamında yaygınca uygulanan yaklaşım Cronbach's α katsayısının hesaplanmasıdır. Cronbach's α katsayısı, ölçek ifadelerinin olası tüm ikiye bölünmüş halleri arası elde edilen korelasyon katsayılarının ortalamasına eşittir (Nunnally, 1978). Örneğin; y_1 - y_2 - y_3 - y_4 ifadelerinden oluşan ölçeğin α katsayısı; $y_1y_2 <--> y_3y_4$, $y_1y_3 <--> y_2y_4$, $y_1y_4 <--> y_2y_3$ kanonik korelasyon katsayılarının ortalamasını temsil etmektedir. 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden 87'sinin içsel tutarlılık katsayısı olan Cronbach's α katsayısı raporladığı tespit edilmiştir. Bu durum, gizil yapıların ve dolayısıyla psikometrik ölçeklerin güvenilirlik testlerinin yaygın olarak içsel tutarlılık yaklaşımı olan Cronbach's α katsayısı aracılığıyla test edildiğine işaret etmektedir.

Geçerlilik, ölçümlenmesi planlanan gizil yapının ilgili ölçüm aracı vasıtasıyla ne düzeyde ölçümlenebildiğini ifade etmektedir. Araştırmacı geçerliliğe ilişkin olarak kendine şu soruyu sormalıdır: Gerçekten bu ölçüm araçları ile ölçmeyi hedeflediğim yapıları ölçebiliyor muyum? Eğer araştırmacı ölçtüğünü düşündüğü yapıları ölçüm araçları aracılığıyla ölçemiyor ise YEM analizi aracılığıyla uyguladığı model testinin de geçersiz olduğu çıkarımında bulunulabilir. Dolayısıyla araştırmacının YEM analizi sürecinde gizil yapılara ilişkin olarak geçerlilik bulgularını da model testi sonuçları beraberinde rapor etmesi gerekmektedir. Bir gizil yapının geçerliliğini kapsamlı olarak test edebilmek için birden fazla geçerlilik unsurunun sunulması gerekmektedir. Bu unsurlar; görünüş geçerliliği (face validity), içerik geçerliliği (content validity), eşzamanlı geçerlilik (concurrent validity), kestirimsel geçerlilik (predictive validity), yakınsak geçerlilik (convergent validity), ayırıcı geçerlilik (discriminant validity) ve nomolojik geçerlilik (nomological validity)'dir (DeVellis, 2013; MacKenzie vd., 2011). Üstelik eşzamanlı geçerlilik (concurrent validity) ve kestirimsel geçerlilik (predictive validity) sağlandığında kritere bağlı geçerliliğin (criterion-related validity) sağlanmış olduğu, yakınsak geçerlilik (convergent validity) ve ayırıcı geçerlilik (discriminant validity) sağlandığında ise yapı geçerliliğinin (construct validity) sağlanmış olduğu çıkarsanır (Bagozzi, 2011).

Görünüş geçerliliği (face validity), gizil yapıyı ölçmek üzere kullanılan psikometrik ölçeğin görünüş olarak ilgili gizil yapıya ilişkin ifadeler içerip içermediğine ilişkindir (MacKenzie vd., 2011). 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden sadece 1 tanesinde görünüş geçerliliğine (face validity) ilişkin bulgular sunulduğu tespit edilmiştir. Öte yandan içerik geçerliliği (content validity) ise gizil yapıyı ölçmek üzere kullanılan ölçüm ifadelerinin ilgili yapıyı ne düzeyde ölçtüğüne dair uzman araştırmacılar tarafından içeriksel anlamda değerlendirilmesini ifade etmektedir (Bagozzi, 1980). 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden sadece 2 tanesinde içerik geçerliliğine (content validity) ilişkin bulgular sunulduğu dikkat çekmektedir. Eşzamanlı geçerlilik (concurrent validity), ilgili gizil yapının ilişkili olmasını teorik anlamda beklediğimiz diğer gizil yapılar ile gerçekten ilişkili olup olmadığının testini içerirken, kestirimsel geçerlilik (predictive validity) ise gizil yapının bir sonucu

olarak düşünölen gelecekteki bir durumun ilgili gizil yapı tarafından boylamsal olarak ne düzeyde tahmin edildiğini ifade etmektedir (MacKenzie vd., 2011). 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden sadece 4 tanesinde eşzamanlı geçerliliğe (concurrent validity) ilişkin bulgular sunulduğu ayrıca kestirimsel geçerliliğe (predictive validity) ilişkin hiç raporlama yapılmadığı görölmüştür. Dolayısıyla 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren bildiriler arasında kritere bağılı geçerlilik (criterion-related validity) bulgusu sağlamış bir araştırma tespit edilememiştir. Yapı geçerliliğinin (construct validity) iki şartı olan yakınsak geçerlilik (convergent validity) ve ayırıcı geçerlilik (discriminant validity), sırasıyla, aynı gizil yapıyı ölçmeye yönelik farklı ölçüm araçları arası ilişkisinin var olması gerekliliğı ve ilgili gizil yapının ölçüm aracı ile bu gizil yapıyla ilişkisiz olduğu düşünölen başka bir gizil yapının ölçüm aracı arasında ilişkisinin var olmaması gerekliliğı durumlarını işaret etmektedir. 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden 9 tanesinde yakınsak geçerlilik (convergent validity) ve 8 tanesinde ise ayırıcı geçerlilik (discriminant validity) testleri uygulanmıştır. Böylece yapı geçerliliğı (construct validity) bulgusu sunan bildiri sayısının 8 olduğu görölmektedir. Son olarak, gizil yapının teorik bir model içerisinde diğeri gizil yapılar arasında konumlandırıldığı modelin testini ifade eden nomolojik geçerlilik (nomological validity) testinin 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış YEM analizi içeren 91 bildiriden hiçbirinde açıkça vurgulanarak gerçekleştirilmediğı görölmüştür. Ancak oluşturulan araştırma modellerinin YEM ile analizinin yapıldığı bu bildirilerde, aslında örtük bir şekilde gizil yapıların nomolojik geçerliliğine (nomological validity) ilişkin bulgular yol katsayılarının istatistiksel anlamlılığı beraberinde raporlanmış durumdadır. Araştırmacıların nomolojik geçerlilik (nomological validity) vurgusunda bulunmamasının sebebinin nomolojik geçerlilik testinin sadece ölçek geliştirme çalışmaları kullanıldığı algısının olabileceğı düşünölmektedir.

Özetlemek gerekirse, gelecek pazarlama araştırmalarında YEM analizi sonuçları beraberinde gizil yapıların (değişkenlerin) güvenilirlik ve geçerlilik performanslarına dair detaylı raporlamanın sunulması önerilmektedir. Detaylandırmak gerekirse; görünüş geçerliliğı (face validity), içerik geçerliliğı (content validity), eşzamanlı geçerlilik (concurrent validity), kestirimsel geçerlilik (predictive validity), yakınsak geçerlilik (convergent validity), ayırıcı geçerlilik (discriminant validity) ve nomolojik geçerlilik (nomological validity) bulgularının yanısıra güvenilirlik performansına ilişkin bulguların da raporlanmasının pazarlama araştırmacılarının YEM analizlerinin geçerliliğı adına bir gereklilik olduğu unutulmamalıdır.

Sorun-5: PLS-YEM analizine yanlış gerekçelerle yönelme

Veri analizi neticesinde ulaşılan bulgular bazen araştırmacıların beklentilerini yansıtan araştırma modelleri ve hipotezleri ile tutarsız olabilmektedir. Ulaşıması beklenen sonuçlar elde edilemediğinde araştırmacılar alternatif açıklamaları izleyebilir veya farklı bir analiz tekniğine yönelebilirler. Söz konusu durum YEM analizi kapsamında da yaşanabilmektedir. YEM analizi kapsamında karşılaşılabilen beklenmedik bulgular sonrasında analiz tekniğini değıştirmeye değinmek için ilk olarak ölçüm konusuna

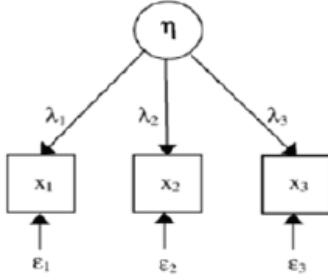
değınmek yerinde olacaktır.

Gizil yapıların operasyonelleştirilmesi sürecinde ölçüm ifadeleri ya gizil yapının öncülü yada gizil yapının sonucu olarak varsayımlanır. Ölçüm ifadelerinin gizil yapının öncülü olduğu ölçüm yaklaşımı, yaygın olarak benimsenen ve klasik test teorisine dayanan yansıtıcı ölçüm (reflective measurement) yaklaşımını ifade etmektedir. Yansıtıcı ölçüm yaklaşımına göre, ifade aracılığıyla yapılan ölçüm, ölçümlendiğı düşünölen gizil yapıya ilişkin varyanstan (trait variance) ve ölçüm hatasından (measurement error) oluşmaktadır (Hair vd., 2017). Daha anlaşılır şekilde ifade etmek gerekirse, yansıtıcı ölçüm yaklaşımına göre ifadeler aracılığıyla yaptığımız ölçümler, ölçmeye çalıştığımız gizil yapıya ilişkin bilgileri ve ölçüm hatasını bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca yansıtıcı ölçüm yaklaşımında, gizil yapı ölçüm ifadelerinin öncülü olduğundan dolayı, ölçeğı geliştirilmeden önce de herhangi bir gizil yapının varolduğı anlayışı benimsenmektedir. Bu açıdan yansıtıcı ölçüm yaklaşımı, realist bilim felsefesi ile tutarlılık göstermektedir. Çünkü realizm'e göre, gerçeklik araştırmacıdan ve metodolojik araçlardan bağımsız olarak varolmaktadır (Suppe, 1977). Üstelik gerçekliğı mükemmel derecede açığa çıkarmanın mümkün olmadığı ve bu doğrultuda aslında tüm teorilerin yanlış olduğı fikri de realizm tarafından savunulmaktadır (Gefen vd., 2011; Hunt, 1990). Nitekim yansıtıcı ölçüm yaklaşımına göre ölçüm ifadeleri ölçüm hatasını da içerdüğinden, bu bakımdan da realizm ile tutarlı olduğı savunulabilir. Yansıtıcı ölçüm modeline göre ölçüm ifadeleri aynı gizil yapının yansımaları olarak operasyonelleştirildiğinden, ifadeler arası ilişkisinin olması beklenir. Bir diğör deyişle, aynı yapıyı ölçen ölçüm ifadelerinin ilişkili olması ve böylece içsel tutarlılığın sağlanması, yansıtıcı ölçüm yaklaşımında bir gerekliliktir. Bu yüzden yansıtıcı ölçüm yaklaşımına göre operasyonelleştirilen gizil yapıların ölçeklerine ilişkin içsel tutarlılık (Cronbach's α katsayısı) raporlaması beklenmektedir (Bagozzi, 2007).

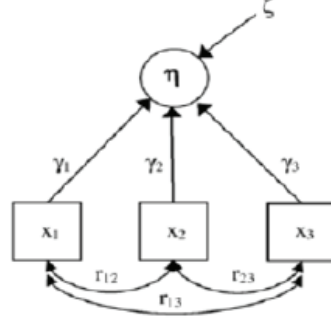
Yansıtıcı ölçüm yaklaşımının alternatifi olarak da kavramsallaştırılan oluştıurucu ölçüm (formative measurement) yaklaşımına göre ise gizil yapılar ölçüm ifadelerinin birer sonucu niteliğindedir (Howell vd., 2007). Ayrıca ölçüm ifadeleri, ölçüm hatasından (measurement error) muaf şekilde tasarlanmaktadır (Diamantopoulos, 2011). Bir anlamda, oluştıurucu ölçüm (formative measurement) yaklaşımına göre, ölçüm ifadeleri regresyon modelindeki bağımsız değışkenler gibi gizil yapıyı kestirmeye çalışmaktadırlar (Hair vd., 2017). Bu doğrultuda, gizil yapının aslında ölçüm ifadelerinin bir bileşimi durumunda olduğı anlaşılmaktadır. Oluştıurucu ölçüm yaklaşımına göre, ölçüm ifadeleri olmadan gizil yapının varlığı söz konusu değıldir. Yani gizil yapı aslında ölçüm ifadelerinin bir bileşeni olan indeks görevi yapmaktadır. Dolayısıyla oluştıurucu ölçüm yaklaşımı realist bilim felsefesi ile ters düşmektedir. Oluştıurucu ölçüm yaklaşımına örnek olarak sosyo-ekonomik statü kavramı tartışılabilir. Eğer araştırmacı sosyo-ekonomik statüyü (SES); aylık gelir, eğitim ve mesleğın bir bileşimi olarak kavramsallaştırmış ve böylece SES'i bir indeks olarak ele alıyor ise oluştıurucu ölçüm yaklaşımının benimsenmesi yerinde olacaktır.

Şekil 8: Yansıtıcı (reflective measurement) ve oluşturuıcı ölçüm (formative measurement)

Yansıtıcı ölçüm modeli (reflective)

Oluşturuıcı ölçüm modeli (formative)

Yukarıda değinilen oluşturuıcı ölçüm modeli doğrultusunda operasyonelleştirilmiş olan gizil yapıların (değişkenlerin) yaygın olarak kullanılan kovaryans-temelli YEM (Lisrel, Amos) ile analiz edilmesi mümkün değildir. Çünkü kovaryans-temelli YEM sadece klasik test teorisi üzerine kurulu olan yansıtıcı ölçüm modeli doğrultusundan operasyonelleştirilmiş olan gizil yapıları içeren araştırma modellerini test edebilmektedir. Dolayısıyla oluşturuıcı ölçüm modeli doğrultusunda operasyonelleştirilen gizil yapıları içeren araştırma modelleri kovaryans-temelli YEM (Lisrel, Amos) ile analiz edilememektedir. Bu yüzden, oluşturuıcı ölçüm modeliyle operasyonelleştirilmiş olan gizil yapıları içeren araştırma modellerinin analiz edilebilmesi için, en küçük kareler yöntemini temel alan En Küçük Kareler Yöntemi Yapısal Eşitlik Modeli (Partial Least Squares Structural Equation Modeling) geliştirilmiştir (Hair vd., 2017). İngilizce karşılığı PLS-SEM olan bu PLS-YEM analizinde gizil yapılar, ölçüm ifadelerinin en küçük kareler yöntemi doğrultusunda tahmin ettiği unsurlar olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ayrıca PLS-YEM analizi varyans matrisini temel girdi olarak kullandığı için varyans-temelli yapısal eşitlik modeli olarak da bilinmektedir (Hair vd., 2011).

Kısaca değinildiği üzere, araştırmacı, kovaryans-temelli yapısal eşitlik modellemesini mi yoksa varyans-temelli yapısal eşitlik modellemesini mi kullanacağına gizil yapıların hangi ölçüm yaklaşımı ile operasyonelleştirildiği doğrultusunda karar vermelidir. Ayrıca eğer araştırmacı model içindeki bağımlı değişkenin kestirimine odaklanıyorsa varyans-temelli yapısal eşitlik modellemesini, model ile veri arasındaki uyum doğrultusunda hipotez testleri yapmayı hedefliyorsa kovaryans-temelli yapısal eşitlik modellemesini tercih etmelidir (Hair vd., 2011). Ancak araştırmacılar bazen ölçüm modellerini ilk olarak kovaryans-temelli YEM ile analiz edip model veri uyumunu kabul edilebilir düzeyde tespit edemedikleri zaman PLS-YEM analizine yönelebilmektedirler (Cadogan ve Lee, 2013). Çünkü PLS-YEM analizinde model-veri uyum iyiliği test edilememekte olup araştırmacılar direkt olarak araştırma modelini test etmektedirler (Hair vd., 2011). Bu yüzden kovaryans-temelli YEM neticesinde veri ile model uyumu ortaya koyamayan araştırmacılar, YEM analizi yapmakta ısrar edebilmekte ve bu doğrultuda PLS-YEM

analizine yönelebilmektedirler. Bu uygulama sürecinde PLS-YEM analizi aslında model ile veri uyumuna ilişkin bir koşul sunmadan kolayca araştırma modelinin test edilebildiği YEM olarak araştırmacıların zihninde yer edinebilme riski içermektedir. Dolayısıyla PLS-YEM'in tercih edilme sebebi, kovaryans-temelli YEM analizi sonuçlarının beklendiği gibi çıkmaması değil ölçüm yaklaşımı ile temellendirilmiş gerekçeler olmalıdır. 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış PLS-YEM analizi içeren 10 bildiriden sadece 2 tanesinde neden PLS-YEM analizinin tercih edilmiş olduğu açıklanmıştır. Üstelik bu açıklamalar arasında ölçüm modeline ilişkin bir açıklama yer almamaktadır. Yazarlar, PLS-YEM'in model-veri uyumu testi gerektirmeyen bir teknik analiz olduğuna ve çok düşük örneklemle bile PLS-YEM uygulanabildiğine değinmişlerdir. Nitekim 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış PLS-YEM analizi içeren 10 bildiriden 8 tanesinde küçük örneklem büyüklüğü nedeniyle PLS-YEM'in tercih edildiği vurgulanmıştır. Vurgulandığı üzere, PLS-YEM analizi bootstrapping tekniğinden faydalandığı için küçük örneklemle çalışabilmektedir. Ancak PLS-YEM'in sadece küçük örneklemle çalışabilmesinden dolayı değil, bağımlı değişkenin kestirimine odaklanıldığından ve/veya oluşturuç ölçüm modeline sahip gizil yapıya sahip olduğundan dolayı kullanımı gerekçelendirilmelidir. Ayrıca PLS-YEM analizi gerçekleştiren araştırmacının realist bilimsel perspektif ile uyumsuz bir teknik analiz gerçekleştirdiğinin bilincinde olması da faydalı olacaktır.

Özetlemek gerekirse, gelecek pazarlama araştırmalarında PLS-YEM analizi uygulamadan önce araştırmacıların realist bilimsel perspektif ile tutarsız ve araştırma modelinin testinden ziyade bağımlı değişkenin kestirimine odaklanmış bir uygulamada bulunduklarının farkında olmaları gerekmektedir. Üstelik PLS-YEM analizi kapsamında teori testlerinin yapılamayacağı (Hair vd., 2017), aksine keşifsel nitelikte araştırmalar için PLS-YEM'in daha uygun olduğu da unutulmamalıdır (Diamantopoulos, 2011). PLS-YEM analizini tercih etmenin sadece örneklem büyüklüğünün küçük olması ile gerekçelendirilmesi ise araştırmaların bilimsel itibarını zedeleyebilecek bir tehdittir. PLS-YEM analizinin model ile veri uyumu testi gerektirmediğini vurgulamak ise araştırmacının 'kolaya kaçtığı' yönünde algılanmasına sebep verebilecek bir durumdur. Dolayısıyla gelecek pazarlama araştırmalarında PLS-YEM analizini gerekçelendirirken, oluşturuç ölçüm modeli argümanı ve bağımlı değişkenin kestirimi argümanına odaklanılmalıdır.

SONUÇ

Bu araştırma makalesinde, 1999-2017 yılları arası ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında yayınlanmış olan YEM analizi içeren bildiriler kapsamında incelemelerde bulunulmuş ve beş sorun tespit edilmiştir. Sorunlar sırasıyla; (1) YEM analizi sonuçlarına ilişkin bazı uyum iyiliği değerlerinin raporlanmaması, (2) Ölçüm modelini test etmeden yapısal modelin test edilmesi, (3) Model-veri uyum iyiliğini arttırmak için kovaryans yolların tanımlanması, (4) YEM kapsamında gizil yapıların/değişkenlerin güvenilirlik ve geçerliliklerine dair eksik raporlama ve (5) PLS-YEM analizine yanlış gerekçelerle yönelme şeklindedir. Tespit edilen bu sorunların yanı sıra, 1999-2017 yılları arasında ulusal pazarlama kongresi bildiri kitapçıklarında YEM analizi kullanımının gelişimi de tanımlayıcı düzeyde incelenmiştir. Özellikle 2016 yılından itibaren YEM analizi içeren bildiri sayısında önemli ölçüde artış olduğu dikkat çekmiştir. Üstelik bu artışın hem

kovaryans-temelli YEM uygulamaları (AMOS, LISREL) hem de varyans-temelli YEM uygulamaları (PLS-SEM) için geçerli olduğu da görülmüştür.

YEM analizi uygulamalarının pazarlama araştırmacıları arasında giderek yaygınlaşması, YEM'e ilişkin teorik ve pratik tartışmaların gerekliliğine işaret etmektedir. Çünkü gelecekte ulusal pazarlama disipliniinde yaşanacak YEM analizine dayalı bilgi birikiminin daha sağlıklı olabilmesi için teknik analiz uygulamalarına yönelik geribildirimler sağlanmalıdır. Sadece YEM'e ilişkin uygulamaları iyileştirmek ile kalmayıp teorik anlamda neden YEM analizi uyguluyorum? ve YEM analizi benim bilim felsefesi anlayışıma uygun mu? sorularını sormaya pazarlama araştırmacılarını motive etmek ulusal pazarlama akademisine fayda sağlayacaktır.

Bu araştırma makalesinde YEM analizinin uygulanmasına yönelik teknik tartışmaların yanı sıra realist bilim felsefesinin öğretilerine ve YEM ile uyumlu olduğuna da değinilmiştir. Bu araştırma makalesinin yazarının da benimsediği realizm aslında YEM analizinin felsefik temsili niteliğindedir (Bagozzi, 2011). Bu noktada araştırmacının gerçekliği ontolojik (varlıkbilimsel) ve epistemolojik (bilgibilimsel) olarak nasıl algıladığını sorgulayarak bilim felsefesini netleştirmesi önerilmektedir. Gerçekliğe karşı tutumu ile uyumlu bilim felsefesi anlayışını belirledikten sonra araştırmacılar, araştırma sorularını hangi metodolojik yaklaşım ile ele alacağına karar vermelidirler. Bu durumda mantıksal pozitivist bilimsel perspektifi benimsemiş olan bir pazarlama araştırmacısının YEM analizini kullanması, bilimsel inancı ile ters düşen bir uygulamada bulunması anlamına gelmektedir. Çünkü mantıksal pozitivist bir araştırmacıya göre gözlemlenemeyen fenomenler bilime konu olamaz iken YEM analizi ise gözlemlenemeyen gizil yapıların varlığını bilimin sınırları içerisinde konumlandırmaktadır.

Gelecek araştırmalarda pazarlama araştırmacılarının metodolojik pratikleri farklı analiz teknikleri kapsamında incelenmeye devam edilmeli ve yeni geribildirimler sağlanmalıdır. Geribildirimler sağlayan bu inceleme araştırmaları sayesinde ulusal pazarlama akademisi metodolojik pratiklerini güncelleyerek ve yanlış pratiklerden uzak durarak bilgi üretim kalitesini artırabilir. Bu yüzden ulusal pazarlama akademisi kapsamında bu tür araştırmaların desteklenmesinin, disiplinin daha güçlü bir hale kavuşabilmesinin önünü açacağı düşünülmektedir.

EKLER

Ek 1: Ulusal pazarlama kongre kitapçıkları içinde yer alan YEM analizi içeren çalışmalar

	Kongre yılı	Yazar	Başlık	Veri ve Analiz
1	8. Ulusal Pazarlama Kongresi (2003)	Yılmaz, C. & Ergün, E.	Müşteri Odaklılık, Öğrenme Odaklılık Ve Çevresel Belirsizlik: İşletme Performansı Üzerine Birlikte ve Etkileşimli Etkileri (İlk SEM çalışması)	1349 firma çalışanından toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
2	9. Ulusal Pazarlama Kongresi (2004)	Koçak, A. & Özer, A.	Marka Değeri Belirleyicileri: Bir ölçek değerlendirmesi	761 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
3	11. Ulusal Pazarlama Kongresi (2006)	Kurtuluş, K. & Okumuş, A.	Tüketicilerin Fiyat Algılamalarında Esas Olan Pazar Bölümlerinin Oluşturulmasının Denemesi	600 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
4	13. Ulusal Pazarlama Kongresi (2008)	Taşkın, Ç. & Akat, Ö.	Sürdürülebilir Rekabetçi Üstünlük Sağlamada "Tüketici Temelli Marka Değeri" Ölçümü: Beyaz Eşya Sektöründe Bir Araştırma, Bursa İli Örneği	YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş. (Örneklem büyüklüğü belirtilmemiş)
5	13. Ulusal Pazarlama Kongresi (2008)	Gödekmerdan, L., Ünal, S. & Can, P.	Marka Bağlılığında Hedonik ve Rasyonel Faydanın Rolü-Perakendeci Markalı Ürünler Üzerine Bir Araştırma	385 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
6	14. Ulusal Pazarlama Kongresi (2009)	Güllülü, U. & Bilgili, B.	Satış Sonrası Hizmetlerde Kalite Algısı Ve Müşteri Memnuniyeti İlişkileri	388 otomobil sahibinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
7	14. Ulusal Pazarlama Kongresi (2009)	Deniz, A., Biçer, D. F. & Erciş, A.	Kobi'lerin Tedarikçi Firmalara Yönelik Tatmin Ve Bağlılık Düzeylerini Etkileyen Faktörler	434 Kobi çalışanından toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
8	14. Ulusal Pazarlama Kongresi (2009)	Kanbir, H., Kart, S. & Saydan, R.	Şehir Pazarlamasında Marka Kişiliğinin Etkisi: Algılanan Marka Kişiliği - Turistlerin Tavsiye Etme Davranışı İlişkisi	137 İngiliz turistten toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
9	14. Ulusal Pazarlama Kongresi (2009)	Erciş, A., Yapraklı, Ş., Can, P. & Yılmaz, M. K.	Tüketicilerin Markaya İlişkin Hedonik Ve Faydacı Algılamalarının Marka Değeri Boyutlarına Etkisi: Ulusal Ve Global Markalar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Uygulama	420 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
10	15. Ulusal Pazarlama Kongresi (2010)	Bakırtaş, H. & Altunışık, R.	Tüketim Duygularının Satın Alma Davranış Üzerindeki Etkisi	521 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
11	15. Ulusal Pazarlama Kongresi (2010)	Baş, Y., Gümüş, N. & Cop, R.	Sosyal Paylaşım Sitelerinin Pazarlama İletişim Aracı Olarak Tüketici Kararlarına Etkisi Ve Bir Araştırma	424 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
12	15. Ulusal Pazarlama Kongresi (2010)	Dursun, İ., Alınçık, Ü. & Kabadayı, E. T.	Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği: Türk Tüketicisi İçin Uyarlama	849 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
13	15. Ulusal Pazarlama Kongresi (2010)	Yozgat, U. & Deniz, R. B.	Marka Kredibilitesinin Müşteri Tatmini, Sadakat, Zorunlu Bağlılık, Ağızdan Ağıza Pazarlama ve Marka Değiştirme Eğitimi Üzerindeki Etkisi	592 banka çalışanından toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
14	15. Ulusal Pazarlama Kongresi (2010)	Nart, S., Saydan, R. & Kanbir, H.	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına Tüketicilerin Yanıtı: Kurumsal Sosyal Sorumluluk - Müşteri Bağlılığı İlişkisi	240 müşteriden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
15	15. Ulusal Pazarlama Kongresi (2010)	Boyraz, E.	İşletme Öğrencilerinin Pazarlama Derslerine İlgilenimlerinin Belirleyicileri ve Sonuçları	189 öğrenciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
16	16. Ulusal Pazarlama Kongresi (2011)	Aksoy, R. & Başaran, Ü.	İnternette Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörlerin Teknoloji Kabul Modeli İle Analizi	268 akademik personelden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
17	16. Ulusal Pazarlama Kongresi (2011)	Harmancıoğlu, N.	İnovasyon Süreci: Yeni Ürün Geliştirmede İnovasyon Literatürünün Teorik Meta Analizi	12921 örneklem büyüklüğüne sahip bir teorik meta analiz için YEM ile yapısal model test edilmiş.
18	16. Ulusal Pazarlama Kongresi (2011)	Taşkın, Ç.	Turizm Stratejilerinin Oluşturulmasında "Müşteri Temelli Marka Değeri": "Uludağ" Destinasyonu Üzerine Bir Araştırma	YEM ile yapısal model test edilmiş. (Örneklem büyüklüğü belirtilmemiş)
19	16. Ulusal Pazarlama Kongresi (2011)	Varnalı, K.	SMS Reklamlarının Algısal Sonuçları Üzerinde Algılanan Rahatsız Ediciliğin Etkisi	245 öğrenciden anket toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
20	16. Ulusal Pazarlama Kongresi (2011)	Akıncı, S., Atılğan İnan, E., Karaca, B. N., Aydın, D. & Kıymacıoğlu, A.	Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Operatörü Değiştirme Niyeti	927 öğrenciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.

21	17. Ulusal Pazarlama Kongresi (2012)	Candan, B., Bilgili, B. & Yıldırım, S.	Çağdaş Pazarlama Anlayışı Çerçevesinde Küçük İşletmelerde Pazarlama Kültürünün İncelenmesi	131 işletme yöneticisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
22	17. Ulusal Pazarlama Kongresi (2012)	Torlak, Ö. & Özkara, B. Y.	Sebepli Eylem Teorisi Bağlamında, Kişilik Özelliklerinin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışı Üzerindeki Rolü	299 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
23	17. Ulusal Pazarlama Kongresi (2012)	Bilgili, B., Özalp, Z. & Özalp, B.	Geleneksel Tamircilerden Zincir Servislere (Otomotiv Sektöründe Hizmet Kalitesi Ve Müşteri Memnuniyeti Karşılaştırmasında Türkiye Örneği)	400 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
24	18. Ulusal Pazarlama Kongresi (2013)	Yeniçeri, T. & Güner, K.	Tüketicilerin Enerji Verimli Ürünleri Satın Alma Niyetini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma	362 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
25	18. Ulusal Pazarlama Kongresi (2013)	Papatya, N., Papatya, G. & Hamşioğlu, B.	Hazcı Algılamaların Marka Değeri Boyutlarına Etkisi: Cep Telefonu Markasında Bir Uygulama (ilk PLS-YEM çalışması)	400 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
26	18. Ulusal Pazarlama Kongresi (2013)	Tümer, M. & Nadiri, H.	Sağlık Hizmet Sektöründe Bireyler Arası Bağın Müşteri Sadakatine Etkisi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği	300 yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM yapısal model test edilmiş.
27	18. Ulusal Pazarlama Kongresi (2013)	Özkan Tektaş, Ö., Tayfur, Ö. & Eryiğit, C.	Müşteri Tatmini ve Firma İtibarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin Analitik - Bütüncül Düşünme Tarzları Çerçevesinde İncelenmesi	178 öğrenciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile çoklu grup analizi yapılmış.
28	18. Ulusal Pazarlama Kongresi (2013)	Üzüm, T. & Dölarslan, E. Ş.	Siyasal Partiler İçin Parti Sadakati Oluşumu	401 yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
29	18. Ulusal Pazarlama Kongresi (2013)	Hacıoğlu, G., Eren, S. S., Kurt, G. & Çelikkhan, H.	Tüketicilerin Düşmanlık Hissi ve Etnik Merkezçiliği ile Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkiler: Türk Tüketicilerin Fransız Malı Ürünleri Yönelik Tutumlarına Dair Bir Araştırma	815 yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
30	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Gürel, E. & Sofuoğlu, M.	Müzelerde Koleksiyon ve Ziyaretçi Odaklılık	97 müze çalışanından toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
31	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Yılmaz, Ö. & Yönet, E.	İlişkisel Pazarlama Faaliyetlerinin Tekrar Satın Alma Eğilimi ve Ağızdan Ağıza İletişim Yaratma Üzerine Etkisi: Gönen İlçesinde Bir Alan Araştırması	234 banka müşterisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
32	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Koç, F., Şahin, N. K. & Özбек, V.	Hizmet Hataları ve Algılanan Kalite Arasındaki İlişki Üzerinde Değiştirme Maliyetinin Düzenleyici (Moderator) Etkisi: Küçük İşletmeler ve Hizmet Satın Aldıkları Muhasebecilere Yönelik Bir Uygulama	272 işletmeciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
33	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Doğan, S. & Erdoğan, B. Z.	Markaya Güven, Müşteri Memnuniyeti, Alternatiflerin Çekiciliği ve Değişime Direnç Değişkenlerinin Tutumsal ve Davranışsal Marka Bağlılığı Üzerindeki Etkileri: Gsm Operatörleri Karşılaştırması	637 yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
34	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Karaosmanoğlu, E. Küpeli, B. & Salman, G. G.	Hizmet Baskın Mantık Çalışmalarında Olası İçerik Geçerliliği Sorunu: Kendin-Al Hizmet Teknolojilerine Karşı Tutum İle Ortak-Üretime Karşı Tutum Kavramları Açısından Bir İnceleme	1067 yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
35	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Önal, A. & Salman, G. G.	Tarafarlık, Motivasyon, Özdeşleşme ve Milliyetçilik Açılarında Türkiye'deki ve Almanya'daki Türk Tüccarların Anlaşılması ve Karşılaştırılması	432 Türk ve 240 Alman yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
36	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Ünal, S. & Görgün Deveci, F.	Pazar Kurdu Olan ve Pazar Kurdu Olmayan Tüketicilerin Kişilik Özellikleri Açısından Ayrılması Üzerine Bir Araştırma	250 yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
37	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Dölarslan, E. Ş.	Tüketicilerin Ürün İlginim ve Bilgi Düzeyinin Marka Sadakatine Etkisinin Fikir Liderliği Kapsamında Değerlendirilmesi	367 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
38	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Okan, M., Demiray, M. Karadayı, S. & Solmaz, F. M.	Hatalı Ürünlerin Tüketici Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi	195 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
39	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Demir, M. Ö.	Bölgesel Markaların Ulusal Arası Markalar Karşısında Algılanmaları	302 yetiştikenden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.

40	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Bayraktar, A. & Kurtoglu, R.	Ülke İmajı Tüketicilerin Kalite Algılarını Nasıl Etkiler?	301 Kuzey Amerikalı ve 175 Türk üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
41	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Bıçakçioğlu, N. & İpek, İ.	Marka Aşkının Marka Deneyimi İle Marka Sadakati Arasındaki İlişkiye Aracılık Etkisi	178 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
42	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Arıkan, E. & Telci, E. E.	Marka Özgünlüğü, Marka Güveni ve Müşteri Satın Alma Davranışı	405 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
43	19. Ulusal Pazarlama Kongresi (2014)	Külter Demirgüneş, B. & Avcılar, Y.	Şehir Markası Oluşturma: Şehirde Oturanların Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Uygulama	400 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli edilmiş.
44	20. Ulusal Pazarlama Kongresi (2015)	Aydın, G. & Karamahmet, B.	Mobil Reklamlara Olan Tutuma Cinsiyet ve Kategori Bilgisinin Etkisi: Üniversite Öğrencileri Arasında Bir Çalışma	489 toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş. (model uyum iyiliği değerleri raporlanmamış)
45	20. Ulusal Pazarlama Kongresi (2015)	Külter Demirgüneş, B.	Satış Elemanının Etik Davranışı: Tüketici Algısının Güven, Memnuniyet ve Tekrar Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi	420 banka çalışanından toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
46	20. Ulusal Pazarlama Kongresi (2015)	Yıldız, E.	Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Marka Tercihlerine Etkisinde Marka İmajı ve Algılanan Kalitenin Aracılık Rolü: Üniversite Mezunları Üzerine Bir Araştırma	400 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
47	20. Ulusal Pazarlama Kongresi (2015)	İpek, İ., Aşkın, N. & İlter, B.	Alışveriş Değerinin Özel Markalı Ürün Kullanımı İle Mağaza Sadakati Arasındaki İlişki Üzerindeki Moderatör Etkisi	400 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
48	20. Ulusal Pazarlama Kongresi (2015)	Demirel, E. Ü. & Yıldız, E.	Marka Özgünlüğünün Marka Tercihi, Müşteri Tatmini ve Marka Sadakati Üzerindeki Etkisi	415 öğrenciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
49	20. Ulusal Pazarlama Kongresi (2015)	Eroğlu Pektaş, G. Ö., Erdemir, O., Yıldız, E. & Karadeniz, M.	Sosyal Pazarlama Uygulamalarının Marka Aşkı Aracılığı Rolü İle Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisi: Deterjan Pazarı Üzerine Bir Araştırma	331 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
50	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Özbek, V. & Külahlı, A.	Tüketicilerin İlgilenim, Memnuniyet ve Sadakat Düzeyleri Cinsiyete Göre Değişmekte Midir?	665 öğrenciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
51	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Toklu, İ. T.	Sınırdı Yabancılar Yapılan Satışların İhracat Performansı Açısından İncelenmesi: Sarp Bölgesinde Nicel Bir Araştırma	94 KOBİ çalışanından toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM yapısal model test edilmiş.
52	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Aydın, H.	Marka Aşkının Değerlendirilmesi: Beyaz Eşya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma	385 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
53	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Aydın, G.	Kişiselleştirme ve Sosyal Medya Reklamlarına Tutum Oluşumu	281 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
54	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Yıldız, E. & Koç, M. E.	Marka Mirası ve Marka Güveninin Satın Alma Niyeti, Müşteri Tatmini ve Marka Sadakati Üzerindeki Etkiler	500 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
55	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Külter Demirgüneş, B. & Avcılar, M. Y.	Mobil Reklam Değeri ve Akış Deneyiminin Mobil Reklamları Kabullenme Üzerindeki Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama	392 öğrenciden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
56	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Bayraktar, A.	Ülke Değeri Marka Değerini Nasıl Etkiler? Menşé Ülke Etkisine Yeni Bir Yaklaşım	301 Kuzey Amerikalı ve 175 Türk yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
57	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Kurtoglu, R. & Sönmez, A. T.	Marka İmajı ve Pozitif Ağızdan Ağıza İletişim (WOM) İlişkisi: Marka Sadakatının Aracılık Rolü	321 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
58	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Kurşunluoğlu Yarımoğlu, E. & Yaşa Özeltürkay, E.	Çevrimiçi Tüketici Görüşlerinin Etkiler Hiyerarşisi İle İncelenmesi: DAISAMS Modeli Önerisi	424 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
59	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Girard, T., Pınar, M., İpek, İ. & Bıçakçioğlu, N.	Özel Markalı Ürünlerin Tüketici Temelli Marka Değeri: İki Ülkede Ampirik Bir Karşılaştırma	472 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
60	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Karadeniz, M., Eroğlu Pektaş, G. Ö., Yüksel, M. & Durmaz, A.	E- Pazarlama Karmasının Değerlendirilmesi ve Online Alışverişte Müşteri Memnuniyetine Etkisinin İncelenmesi	275 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
61	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Kahraman, A. & Ay, C.	Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Ürün Krizi Döneminde Müşterilerin Atfetme Sürecine Etkisi	1000 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
62	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Göçer, A. & Altıntaş Vural, C.	Online Technologies in Social Marketing	162 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.

63	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Gümüş, B. & Telci, E.	Değişen Tüketici Kültüründe Yeni Trend: Ortak Tüketim	456 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
64	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Özkara, B. Y. & Tiltay, M. A.	Bağış Amaçlı Online Ürün Satın Alma: Bağış Motivasyonları ve Online Satın Alma Unsurlarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Rolü	319 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
65	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Kutlu, M. B. & Kağmıçoğlu, C. H.	Algılanan Risk ve Tüketici Etnosentrizm Eğiliminin Yerli Marka Cep Telefonlarına Karşı Tutum Üzerinde Etkisi	489 yetiştikinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
66	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	İzmir, O.	Country of Origin Image, Brand, Price and Familiarity Effects on Consumers' Subjective Evaluations and Purchase Intention	398 yetiştikinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
67	21. Ulusal Pazarlama Kongresi (2016)	Burucuğlu, M. & Erdoğan, E.	Ticari Müşterilerin Mobil Bankacılık Adaptasyonları Üzerine Bir Araştırma	85 ticari mobil bankacılık müşterilerinden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
68	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Koç, F., Biçimveren, L. & Çınar, B.	Firma Yenilikçiliği ve İhracat Performansı Arasındaki İlişki Üzerinde Rekabet Yoğunluğunun Düzenleyici Etkisi	321 firma çalışmasından toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
69	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Kulahlı, A., Çınar, B., Koç, F., Özbek, V. & Akvel, Ö.	Motivasyon ve İlgenimin Destinasyon Deneyiminin Algılanan Değeri Üzerindeki Etkisi	400 turistten toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
70	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Açıkgöz, F. & Arıkan, E.	Destinasyon İmajı, Hedonik Alışveriş Değeri ve Yerel Halkın Olumlu Özelliklerinin Yabancı Turistler Üzerindeki Etkileri	328 turistten toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
71	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Aykol, B., Aksatan, M., Sel, Z. G. & İpek, İ.	How Does Authenticity Influence The Tourist Flow State? An Empirical Study Within A Heritage Visit Context	131 turistten toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
72	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Özbakır Umut, M., Karaca, Ş. & Yemez, İ.	Hedonik Tüketime İndirimli Ürün Satın Alma Tercihine Etkisi	363 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
73	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Özçifçi, V.	Tüketici Temelli Marka Değerinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi	447 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
74	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Deniz, A. & Gödekermerdan Önder, L.	Yeşil Pazarlama Açısından Algılanan Değer, Memnuniyet, Güven ve Bağlılık Arasındaki İlişkiler	381 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
75	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Buğday, E. B. & Babaoğlu, M.	Bilinçli Tüketim Kavramının Boyutları: Bilinçli Tüketim Davranışını Ölçmeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması	800 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
76	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Koçak Alan, A., Tümer Kabadayı, E. & Cavidar, N.	İnsanlar Neden Online Oyunlar Oynar? Online Oyuncu Yenilikçiliği, İhtiyaçları, Online Oyunların Algılanan Özellikleri ve Popülaritesinin Online Oyun Oynama Niyeti Üzerindeki Etkisi	589 yetiştikinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
77	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Argan, M. & Özgen, C.	Futbol Seyircilerinin Duyusal Deneyimlerinin, Etkinlik Tatmini Üzerindeki Etkisi	379 taraftardan toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
78	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Yaşın, B., Güleç, M., Zaid, E. & Youm, C. T.	Online Perakendecilikte Algılanan Hizmet Kalitesinin E-Tatmin ve Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi	473 internet kullanıcılarından toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
79	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Aydın, O. & Haşiloğlu, S. B.	Utangaçlığın Satın Alma Karar Verme Tarzlarına Etkisi	720 yetiştikinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
80	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Akkılıç, M. E. İlhan, Ö. & Özbek, V.	Siyasal İlgenimin Seçmen Davranışları Üzerine Etkisi: Balıkesir İli Körfez Bölgesi Örneği	202 yetiştikinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
81	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Ayyıldız, H., Öztürk Küçük, H. & Akmermer, B.	Giyilebilir Teknolojiye İlişkin Tüketici Tutumu ve Daha Fazla Ödeme Eğilimi: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi	197 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
82	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Marangoz, M. & Aydın, A. E.	Tüketicilerin Nesnelerin İnterneti Teknolojisini Benimsemesinde Etkili Olan Faktörler: Akıllı Saatler Üzerine Bir Araştırma	270 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
83	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Çal, B. & Erdem, A.	Ürünün Yenilik Derecesinin Algılanan Kalite Üzerindeki Rolü: Cinsiyetin Düzenleyici Etkisi	212 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile yapısal model test edilmiş.
84	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Aydın, G.	Sosyal Ticarete Güvenin Alışveriş Niyetine Etkisi ve Temel Demografiklerin Rolü	160 yetiştikinden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
85	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Çalışkan, S., Tokar, A. & Nasir, V. A.	Determinants of Consumers' Personal Health Technology Usage Intentions Kişisel Sağlık Teknolojilerini Kullanım Niyetini Etkileyen Faktörler	520 yetiştikinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.

86	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Yavuz, R. & Toker, A.	Investigating The Role of Optimum Stimulation Level and Innovativeness on Customer Engagement and Word of Mouth: A Mediation Analysis	989 yetişkinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
87	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Sarioğlu, C. İ.	Bilişsel ve Duyuşsal Hizmet Kalitesinin Tüketicinin Değiştirme Niyeti Üzerine Etkisi ve Değiştirme Maliyetinin İlimlaştırıcı Rolü: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma	136 üniversite öğrencisinden toplanan anket verisi kapsamında PLS-YEM ile yapısal model test edilmiş.
88	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Can P. & Yılmaz, M. K.	Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Hizmet İnovasyonunun Müşteri Bağlılığına Etkisi	391 banka müşterisinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli test edilmiş.
89	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Yapraklı, Ş. & Keser, E.	Marka Prestijinin ve Kredibilitesinin Marka Sadakatı Üzerindeki Etkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama	573 otomobil sahibinden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
90	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Yıldız, E. & Uzel Aydınocak, E.	Marka Tatmininin Satın Alma Niyetine Etkisi: Marka Taahhüdünün Aracı Rolü	384 tüketiciden toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş.
91	22. Ulusal Pazarlama Kongresi (2017)	Yaşın, B., Zulfugarova, N., Uysal, A. & Doumbia, F.	Marka Otantikliğinin Tüketici Temelli Marka Değeri Üzerindeki Etkisi	Toplanan anket verisi kapsamında YEM ile ölçüm modeli ve yapısal model test edilmiş. (örneklem büyüklüğü belirtilmemiş)

YEM = yapısal eşitlik modeli (kovaryans-temelli)

PLS-YEM = kısmi en küçük kareler yöntemi yapısal eşitlik modeli (varyans-temelli)

KAYNAKÇA

Adamantios Diamantopoulos, Petra Riefler ve Katharina P. Roth, 'Advancing Formative Measurement Models', *Journal of Business Research*, Cilt 61, Sayı 12, Aralık 2008, s. 1203-1218.

Adamantios Diamantopoulos, 'Incorporating Formative Measures Into Covariance-Based Structural Equation Models', *MIS Quarterly*, Cilt 35 Sayı 2, Haziran 2011, s. 335-358.

Andrew H. Van de Ven, *Engaged Scholarship: A Guide For Organizational and Social Research*, (New York: Oxford University Press, 2007), s. 212.

Barbara M. Byrne, *Structural Equation Modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: Basic Concepts, Applications and Programming*, (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associate, 1998), s. 86.

Brian Wansink ve Koert van Ittersum, 'Boundary Research: Tools and Rules To Impact Emerging Fields', *Journal of Consumer Behaviour*, Cilt 15, Sayı 5, Şubat 2016, s. 396-410.

Christian M. Ringle, Marko Sarstedt ve Detmar W. Straub, 'Editor's Comments: A Critical Look At The Use of PLS-SEM In MIS Quarterly', *MIS Quarterly*, Cilt 36, Sayı 1, Mart 2012, s. 3-14.

David Gefen, Edward E. Rigdon ve Detmar Straub, 'Editor's Comments: An Update and Extension To SEM Guidelines For Administrative and Social Science Research', *MIS Quarterly*, Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2011, s. 3-14.

Dawn Iacobucci, 'Structural Equations Modeling: Fit Indices, Sample Size, and Advanced Topics', *Journal of Consumer Psychology*, Cilt 20, Sayı 1, November 2010, s. 90-98.

Francisco J. Martínez-López, Juan C. Gázquez-Abad ve Carlos M. P. Sousa, 'Structural Equation Modelling In Marketing and Business Research: Critical Issues and Practical Recommendations', *European Journal of Marketing*, Cilt 47, Sayı 1/2, 2013, s. 115-152.

Frederick Suppe, *The Structure of Scientific Theories*, (Urbana-Champaign: University of Illinois Press, 1977), s. 96.

Gibson Burrell ve Gareth Morgan, *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*,

(London: Heinemann, 1979), s. 39.

Hans Baumgartner ve Christian Homburg, 'Applications of Structural Equation Modeling In Marketing and Consumer Research: A Review', *International Journal of Research in Marketing*, Cilt 13, Sayı 2, Nisan 1996, s. 139-161.

James C. Anderson ve David W. Gerbing, 'Structural Equation Modeling In Practice: A Review and Recommended Two-Step Approach', *Psychological Bulletin*, Cilt 103, Sayı 3, Mayıs 1988, s. 411-423.

Jeffrey R. Edwards ve Richard P. Bagozzi, 'On the nature and direction of relationships between constructs and measures', *Psychological Methods*, Cilt 5, Sayı 2, Haziran 2000, s. 155-174.

Joe F. Hair, Christian M. Ringle, ve Marko Sarstedt, 'PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet', *Journal of Marketing Theory and Practice*, Cilt 19, Sayı 2, Bahar 2011, s. 139-152.

Joe F. Hair, G. Thomas M. Hult, Christian Ringle ve Marko Sarstedt, 'A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)', (Thousand Oaks: Sage: 2017), s. 156.

John W. Cadogan ve Nick Lee, 'Improper Use of Endogenous Formative Variables', *Journal of Business Research*, Cilt 66, Sayı 2, Şubat 2013, s. 233-241.

Jum C. Nunnally, *Psychometric Theory*, (New York: McGraw-Hill, 1978), s. 324.

Karl R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, London: Hutchinson, 1959), s. 213.

Li-tze Hu ve Peter M. Bentler, 'Cutoff Criteria for Fit Indexes In Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives', *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, Cilt 6, Sayı 1, November 2009, s.1-55.

Paul Feyerabend, *Against Method*, (New York: Schocken, 1978), s. 45.

Peter M. Bentler, 'Multivariate Analysis with Latent Variables: Causal Modeling', *Annual Review of Psychology*, Cilt 31, Sayı 1, February 1980, s. 419-456.

Rex B. Kline, *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*, (New York: Guilford Press, 1998), s. 345.

Richard N. Boyd, 'On The Current Status of The Issue of Scientific Realism', *Erkenntnis*, Cilt 19, Sayı 1-3, Mayıs 1983, s. 45-90.

Richard N. Boyd, 'Realism, Anti-Foundationalism and The Enthusiasm For Natural Kinds', *Philosophical Studies*, Cilt 61, Sayı 1-2, Şubat 1991, s. 127-148.

Richard P. Bagozzi, *Causal Models In Marketing*, (New York: Wiley Sons, 1980), s. 114.

Richard P. Bagozzi, 'A Prospectus For Theory Construction In Marketing', *Journal of Marketing*, Cilt 48, Sayı 1, Kış 1984, s. 11-29.

Richard P. Bagozzi ve Todd F. Heatherton, 'A General Approach To Representing Multifaceted Personality Constructs: Application To State Self-Esteem', *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, Cit 1, Sayı 1, 1994, s. 35-67.

Richard P. Bagozzi, 'On The Meaning of Formative Measurement and How It Differs From Reflective Measurement: Comment on Howell, Breivik, and Wilcox (2007)', *Psychological Methods*, Cilt 12, Sayı 2, Haziran 2007, s. 229-237.

Richard P. Bagozzi, 'Structural Equation Models Are Modelling Tools With Many Ambiguities: Comments Acknowledging The Need For Caution and Humility In Their Use', *Journal of Consumer Psychology*, Cilt 20, Sayı 2, Nisan 2010, s. 208-214.

Richard P. Bagozzi, 'Measurement and Meaning In Information Systems and Organizational Research: Methodological and Philosophical Foundations', *MIS Quarterly*, Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2011, s. 261-292.

Richard P. Bagozzi ve Youjae Yi, 'Specification, Evaluation, and Interpretation of Structural Equation Models', *Journal of the Academy of Marketing Science*, Cilt 40, Sayı 1, Ocak 2012, s. 8-34.

Robert F. DeVellis, *Scale Development: Theory and Applications*, (London: Sage, 2013), s. 199.

Roy D. Howell, Einar Breivik ve James B. Wilcox, 'Reconsidering Formative Measurement', *Psychological Methods*, Cilt 12, Sayı 2, Temmuz 2007, s. 205-218.

Scott B. MacKenzie, Philip M. Podsakoff ve Nathan P. Podsakoff, 'Construct Measurement and Validation Procedures In MIS and Behavioral Research: Integrating New and Existing Techniques', *MIS Quarterly*, Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2011, s. 293-334.

Shelby D. Hunt, 'Truth In Marketing Theory and Research', Journal of Marketing, Cilt 54, Sayı 3, Temmuz 1990, s. 1-15.

Shelby D. Hunt, Foundations of Marketing Theory: Toward A General Theory of Marketing, (New York: Sharpe, 2002), s. 234.

Shelby D. Hunt, 'Explicating The Inductive Realist Model of Theory Generation', AMS Review, Cilt 5, Sayı 1-2, Haziran 2015, s. 20-27.

Volkan Doğan, 'Davranışsal ve Sosyal Bilimlerde Yaygınca Sorgulanan 10 Metodolojik Sorunun Cevabı', Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2017, s. 41-88.

ÖRGÜTSEL SİNİZM VE İŞE YABANCILAŞMA İLİŞKİSİ: BEŞ YILDIZLI OTEL ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA^{1*}

Mehtap DEMİR²¹ & Siyret AYAS³² & Bora YILDIZ⁴³

Öz

Bu çalışmada otel çalışanlarının örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma düzeyleri arasındaki değişim ve nedensel ilişki incelenmiştir. İlgili yazın incelendiğinde işe yabancılaşmanın öncüllerini belirlemeye yönelik birçok çalışma olmasına rağmen özellikle otel çalışanları örnekleme bağlamında olumsuz bir tutum değişkeni olan örgütsel sinizm ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar ilginç bir şekilde sınırlı düzeydedir. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da faaliyet gösteren kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 148 beş yıldızlı otel çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler nicel analiz yöntemleri ile analiz edilmiştir. Araştırma bulguları örgütsel sinizm ile işe yabancılaşma arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucunda uygulayıcılar ve yöneticilere çeşitli öneriler sunulmakla beraber bundan sonra yapılacak araştırmalar için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, İşe Yabancılaşma, Beş Yıldızlı Otel Çalışanları

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CYNICISM AND WORK ALIENATION: A RESEARCH ON FIVE STAR HOTELS' EMPLOYEES

Abstract

In this study, the correlational and causal relationship between organizational cynicism and work alienation was investigated. Although numerous studies tried to define the predictors of work alienation in the past literature, surprisingly, there are limited studies that seek to examine the relationship between organizational cynicism and work alienation on the hotel employees. The sample of this study consists of 148 five-star hotel employees. To collect data convenient sampling method was used. The data was analyzed by using quantitative research technics. Findings show that there are positive and statistically significant relations between the sub dimensions of organizational cynicism and work alienation. Managerial and further research implications, as well as further research directions, are provided.

Key Words: Organizational Cynicism, Work Alienation, Five Star Hotels' Employees

1 * Bu araştırmanın teorik kısmı ve pilot çalışması 17-20 Nisan 2017 tarihlerinde İspanya-Málaga'da gerçekleştirilen 2. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Kongresi'nde, "The Relationship Between Organizational Cynicism And Work Alienation: A Research on Five Star Hotels' Employees" başlığıyla sunulmuştur ve basılan bildiriler kitabında özet metni yayınlanmıştır.

2 ¹Araş.Gör.Dr. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, E-Posta: mehtapmemis34@hotmail.com.

3 ²Araş.Gör. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, E-posta: siyret.ayas@istanbul.edu.tr.

4 ³Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme Bölümü, E-posta: borayildiz@istanbul.edu.tr.

GİRİŞ

İşin yerine getirilmesindeki en temel üretim faktörünün, ikamesi başka bir faktörle mümkün olmayan insan olduğu söylenebilir. Çünkü insan “mekanik” değil “sosyal” bir varlıktır ve olaylar karşısında verilen tepkiler kişiden kişiye değişebilmektedir. Buna ek olarak insan davranışlarını etkileyen unsurların açıklanması ve bu unsurların ölçülmesi ise oldukça zordur. Günümüzde işletmeler nitelikli çalışanlara ihtiyaç duymakta ve bu çalışanları kaybetmek istememektedir. Burada amaç sadece nitelikli çalışanları kaybetmemek değil, aynı zamanda verimlilik ve performansı artırmak için örgüt-çalışan ilişkisini iyi düzeyde tutmak da son derece önemlidir. Kişiler ihtiyaçları ve amaçları doğrultusunda çalışırlar. Bu süreçte kimi zaman örgütlerine karşı olumlu tutumlar sergilerken kimi zaman da olumsuz tutumlar geliştirebilmektedirler. Bu durum olumsuz tutumlar söz konusu olduğunda örgüt içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla bu durum beraberinde pek çok sorunu gündeme getirebilmektedir.

Çalışanların geliştirdiği olumsuz tutumlara bakıldığında ilgili yazında pek çok tutum olduğu görülmekle beraber araştırma kapsamında ele alınan bu tutumlardan biri örgütsel sinizm diğeri ise işe yabancılaşmadır. Her iki tutum da örgüt içerisinde önemli sorunlara yol açabilmektedir. Özellikle güvensizliğin etkisiyle çalışanlar örgütsel politikalara kuşkuyla yaklaşan bireylere dönüşebilmekte, alınan her kararda art niyet arar hale gelebilmektedirler.

Böyle bir durumda özellikle üretilen hizmetin emek yoğun olduğu işletmelerde önlem alınmadığı takdirde güvensizlik ortamının çalışana ve örgütlere büyük zarar vereceği açıktır. Bu bağlamda araştırmanın özellikle hizmet sektörü ve emek yoğun doğasından ötürü otel işletmeleri üzerinde yapılması gerektiği düşüncesinden hareketle araştırma İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışanlar üzerinde yapılmış ve bu kapsamda örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumları arasındaki değişim ve nedensel ilişki araştırılmıştır.

Beşeri sermayenin canlılığı ve örgütüne olan bağlılığı, örgütün gelecekteki kaderini oluşturmaktadır. Söz konusu durum emek yoğun sektörlerden biri olan otelcilik sektörünü de derinden etkilemektedir. Anılan sektörde çalışanların işlerine yabancılaşmasına neden olacak olumsuz her tutum örgütü parçalayıcı etki yaratabilecektir. Araştırmanın amacı bu sektörde işe yabancılaşmanın olup olmadığının ortaya çıkarılması, varsa önlenmesine yönelik faaliyetlerin araştırılması ve sebeplerin minimize edilmesine yönelik önerilerin sunulmasıdır.

Bu çalışma, beş yıldızlı otel çalışanlarının örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılmıştır. “Örgütsel sinizm” ve “işe yabancılaşma” çalışmalarından farklı olarak demografik değişkenlerle birlikte kullanılan iki ölçek sayesinde iki negatif tutum arasındaki ilişki ölçülmeye çalışılmıştır. Anket formlarının uygunluğu İstanbul’daki otel çalışanları bakımından değerlendirilmiştir. Formların geçerlik ve güvenilirliklerinin özgün çalışmaya uygun sonuçlar vermesi araştırmanın literatüre olan katkısını göstermektedir.

Çalışmanın akışı belirlenen amaç doğrultusunda şöyledir; Birinci bölümde, örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumları, bu tutumlara ilişkin boyutlar ve önceki çalışmalara yer verilirken; ikinci bölümde araştırmanın metodolojisi ve yapılan alan araştırmasının sonuçları paylaşılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular ile literatürdeki bulgular karşılaştırılmıştır. Farklılıklar ve farklılıkların nedenleri üzerinde durulmaya çalışılarak özellikle otel işletmelerinde örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumlarının hem çalışan hem de işletme açısından yaratabileceği olumsuz etkileri azaltmak üzere önerilerde bulunulmuştur.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Çalışma, Sosyal Mübadele Teorisi (Blau, 1964)’ne dayanmaktadır. Teori; mübadele ilişkisini temel almaktadır. Teoriye göre algılar, tutumlar ve davranışlar arasındaki ilişkiler ekonomi temeline dayanmamaktadır. Bu teoriye göre algılar davranış ve tutumlara dönüşmektedir. Aynı zamanda söz konusu teori ile algı, tutum ve davranışlar ile yine aynı düzeydeki değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenebilmektedir. Bu sayede aynı düzeydeki değişkenler sonraki çalışmalara altyapı oluşturabileceği düşüncesiyle birlikte incelenebilmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında farklı yapıdaki değişkenlerden ziyade iki tutum olan örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma arasındaki birlikte değişim ve nedensel ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır (Yıldız, 2016: 502).

1.1. Örgütsel Sinizm

Sinik kavramı sözlükte “insanların eylem ve hareketlerinin iyiliğine ve samimiyetine inanmayan, bu davranışlara karşı koyma eğilimi gösteren, sürekli arıza çıkaran ve hatta düşüncelerini alaycı ve iğneleyici biçimde dile getirmeyi alışkanlık haline getirmiş kişi” olarak ifade edilmektedir (Brandes, Das, 2006: 236). Örgütsel sinizm ise, “*kişinin çalıştığı örgüte karşı geliştirdiği örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair inanç; olumsuz tepki ile örgütü küçümseyici negatif tutum ve davranışlar*”ı ifade etmektedir (Dean vd., 1998: 345). Tanımdan da anlaşıldığı üzere sinizm; farklı boyutların bir araya gelmesiyle oluşmuş bir kavramdır. Bu nedenle felsefe, din, politik bilimler, sosyoloji, yönetim ve psikoloji gibi pek çok disiplini içeren çalışmalarda incelenmiştir (Kalağan, Güzeller, 2010: 84).

Sinizm kavramının temelinde insanların gerçekte dürüst olmadığı düşüncesi yer almaktadır. Özellikle günümüzde iş yaşamında bireysel rekabetin ön plana çıkmasıyla kişiler yalnızca kendi çıkarlarını gözetmeye ve herkesi “benmerkezci” görmeye başlamıştır. Kişilerin her şeye kusur bulur hale gelmeleri, eleştirel gözle bakmaları, güvensizlik ve şüpheciliğin de etkisiyle baş edilmesi gereken önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, Bedük, 2013: 19). Sinik tutuma sahip kişiler örgütün bütünlükten ve dürüstlükten yoksun olduğuna inanmakta; örgüte ilişkin olumsuz tutum sergilemektedir (Kalağan, 2009). Örneğin bir örgüt içerisinde çalışan kişileri ele aldığımızda bu kişilerin birbirlerine saygı göstermesi beklenmektedir. Söz konusu çalışanlar arasında iş ahlakına sahip olanlar çok çalışmakta örgüte katkı sağlamak istemektedir. Örgüt bu çabanın karşılığını vermekte zorlandığında çalışanlar hüsrana uğramakta hayal kırıklığı yaşamaktadır. Sinik tutuma sahip bireyler de; diğerlerinin sadece kendi çıkarlarına yönelik hareket ettiğine inanmakta; doğruluk, samimiyet ve içten

davranışları çıkarıcılık olarak nitelendirmekte bu nedenle de herkesi çıkarıcı görmektedir. Sinizm ise bu tutumlar üzerine yoğunlaşan bir düşünce sistemidir (Karcıoğlu, Naktiyok, 2015: 21-22). Çalışanlar sinik tutumlarını ifade etmek için iğneleyici mizahi bir dil kullanabilir; örgütlerin amaçları ile alay edebilirler. Hatta bu kimi zaman insanı küçük düşürmeye yönelik davranışlara dahi dönüşebilir (Dean vd., 1998: 346).

Örgütsel sinizm bir tutum değişkeni olarak üç boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Bunlar; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlardır. Bilişsel boyut; örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair inancı içerirken; duyuşsal boyut, olumsuz duygusal tepkileri ifade etmektedir. Davranışsal boyutta ise, kişinin örgütü küçümseyici negatif tavır ve davranışları içermektedir (Dean vd., 1998: 345-347).

Bilişsel sinizmde, sinik kişiler örgüt içerisindeki görev ve eylemlerin; adalet, dürüstlük ve samimiyetten uzak olduğuna inanmaktadır. Çünkü onlara göre bu eylemlerin altında gizli nedenler yatmaktadır. Her ne kadar yönetim görev ve eylemlere yönelik mantıklı gerekçeler sunsa dahi sinik kişiler bunları kabul etmekte güçlük çekmektedir (Dean vd., 1998: 346; Brandes, Das, 2006: 237-240).

Duyuşsal sinizmde ise bireyler örgütlerini tarafsız bir gözle görememektedir. Bu boyutun temelinde güçlü duygusal tepkimeler bulunmaktadır. Izard (1978) bu temel duyguları; ilgi-heyecan, sevinç-neşe, şaşırma-ürkme, sıkıntı-acı, öfke-hırs, nefret-tiksinme, küçümseme-hor görme, korku-dehşet ile utanç-aşağılama olmak üzere 9 kategoride toplamıştır. Dean ve arkadaşlarına (1998) göre ise örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu bu duyguların bazılarının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Sinik tutuma sahip bireyler örgütlerine karşı bıkmak, usanmak, örgütü aşağılama ve hatta ondan nefret etme özelliği göstermektedir. Bu sebeple sinik kişiler incelendiğinde bireylerin örgütlerine karşı yoğun fakat olumsuz duygular beslediği görülmektedir. Ayrıca olumsuz duyguların yanı sıra yine bu kişiler örgüt içerisinde diğerlerine oranla daha bilgili ve üstün sezgilere sahip olduklarını iddia etmektedir (Dean vd., 1998: 346; Brandes, Das, 2006: 237-240).

Örgütsel sinizmin önemli boyutu olarak düşünülen davranışsal sinizmde ise sinik tutuma sahip kişiler örgütlerine karşı olumsuz ve küçümseyici davranışlar sergilemektedir. Söz konusu kişiler örgütlerine yönelik güçlü eleştiriler yöneltmekte; iğneleyici, alaycı söz ve davranışlarıyla örgütü hedef almaktadırlar (Dean vd., 1998: 346; Brandes, Das, 2006: 237-240).

Örgütsel sinizm üzerine yapılan çalışmalar genellikle Beklenti Kuramı, Atfetme Kuramı, Tutum Kuramı, Sosyal Değişim Kuramı, Duygusal Olaylar Kuramı ve Sosyal Güdülenme Kuramına dayanmaktadır (Kalağan, Güzeller, 2010: 84). Kavramsal çerçevesini belirlemek amacıyla ilgili yazın incelendiğinde pek çok araştırmacının sinizmi farklı yönleriyle ele aldığı görülmektedir. Sinizm hem küresel hem de özel bir nitelik taşıyacak şekilde bir kişilik özelliği, bir inanç, bir duygu biçimi şeklinde farklı perspektiflerde tanımlanmaktadır. Özellikle günümüze gelindikçe konuya ilişkin farklı çalışmalarda benzer yapılar görünse de kavramsal çerçevenin farklılaştığı dikkat çekmektedir (Andersson, 1996: 1395-1418; Scott, Zweig, 2008). Örneğin sinik tutumları belirlemeye yönelik yapılan çalışmalardan biri Goldner ve arkadaşlarına aittir. Goldner

vd., sinik bilgiyi tanımlayarak nedenlerini ve sonuçlarını tartışmışlardır. Onlara göre “sinik bilgi”; mevcut otoritenin geçerliliğinin sürdürülmesi veya kurumsal yapının korunması gibi amaçlara hizmet eden örgütün prosedür ve hareketlerinin üyeleri tarafından inkâr edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Goldner vd., 1977: 539-551).

Sinizm üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu yapının çeşitli türlerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Kanter ve Mirvis’e göre ise sinizm kişisel bir özelliktir (Mirvis, Kanter, 1989: 379-380). Çünkü onlara göre insanın doğasında her daim biraz bencillik ve kurnazlık vardır. Bu tip özelliğe sahip kişilerle karşılaşanlar yüksek beklentilerinin olması ve beklentilerin karşılanmaması halinde hayal kırıklıkları yaşamakta; kendilerine göre şüpheli, yönetimi dikkate almayan bir tutum geliştirmektedirler. Bu davranışlar aynı zamanda sinizmin öncülleri arasında yer almaktadır. Sinizm türleri arasında; kişilik sinizmi, toplumsal sinizm, örgütsel değişim sinizmi, mesleki sinizm ve çalışmamızın da konusu olan işgören sinizmi yer almaktadır (Andersson, 1996; Abraham, 2000: 269-292; Wanous vd., 2000: 132-153.).

Andersson ise sinizmi çalışan merkezli bir bakış açısıyla ele almıştır. Ona göre sinizm; çalışanların işyerine, işletmeye, yöneticiye ya da kurallara karşı yaşadıkları hayal kırıklığı, güvensizlik ve olumsuz duygularla biçimlendirdikleri negatif bir tutumdur (Andersson, 1996: 1395). Andersson’un Bateman ile gerçekleştirdiği bir diğer çalışmada ise, çalışan sinizmi senaryo tabanlı bir deney ile ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmada, işyerinde ortaya çıkan sinizmin neden ve sonuçlarına yönelik yedi hipotez test edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, yüksek yönetici tazminatları, zayıf örgütsel performans, ani işten çıkarmalar gibi bazı faktörlerin beyaz yakalı işçilerde sinizme neden olduğu tespit edilmiştir (Andersson, Bateman, 1997: 449).

İlgili yazındaki çalışmalar incelendiğinde örgütsel sinizmi etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Aşırı stres, yetersiz sosyal destek, artan örgütsel zorluklar, iletişim yetersizlikleri, aşırı iş yükü, rol çatışması, düşük otonomi, girişken olmaktan duyulan korku, üst yönetimin güvenilirliği ve maaşları, zayıf örgütsel performans veya işten çıkarmalar bu faktörlerden bazılarıdır (Koçoğlu, 2014: 27).

Sinizm; örgütsel değişim karşısında çalışanların direnç göstermesi gibi olumsuz çıktılara neden olurken, çalışanlar arasında iş arkadaşlarının verdiği desteğin azalması ile ortaya çıkabilecek hayal kırıklığı veya umutsuzluk gibi olumsuz duygulara yol açmakta; iş memnuniyeti ve motivasyonlarını azaltmaktadır (Koçoğlu, 2014: 27). Yine yapılan çalışmalar göstermektedir ki sinik tutuma sahip çalışanlar örgütlerine güvenmemekte (Akın, 2015: 175-189; Karcıoğlu, Naktiyok: 2015) ve örgüte olan bağlılıkları zayıflamaktadır (Türköz vd., 2013: 285-302; Yavuz, Bedük, 2016: 301-313). Örgütsel sinizm sayılanlar dışında; işe ilgisizlik, güvensizlik, şüphe, diğer çalışanları küçümseme, örgüt içi çatışma; işe devamsızlık, işgücü devir oranında ve istifa sayılarında artış gibi pek çok olumsuz duruma neden olurken (Andersson, 1996; Andersson, Bateman, 1997; Dean vd., 1998); çalışanların sağlık problemleri yaşamasına ve tükenmişliğe dahi yol açabilmektedir (Maslach vd., 2001: 397-422). Ayrıca kimi çalışmalar sinizm ile kişinin kendine duyduğu özsaygısının azalması arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Guastello vd., 1992: 37-48; Fleming, 2005: 539-551).

1.2. İşe Yabancılaşma

Yabancılaşma; kişinin “çevreden uzaklaşmasını, toplum içerisindeki diğer insanlara ve özellikle kendisine yabancılık hissetmesi”ni ifade etmektedir (Kızılçelik, Erjem, 1994: 451). Yabancılaşma psikolojik bir süreçtir ve kişilik parçalanmasının neden olduğu kimlik kaybı ile kendini göstermektedir (Ünsar, 2011: 262-263). Kavramın sanayileşmenin bir ürünü olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir (Aygün vd. 2014). Özellikle makineleşmenin etkisiyle sanayi toplumlarında sıklıkla görülmeye başlayan yabancılaşma olgusu bireyin kendisiyle, çevresiyle ve hatta dünyayla olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Kızılçelik, Erjem, 1994: 451; Mustafa E. Erkal, 1997: 314).

Yabancılaşma daha çok klasik sosyolojide irdelenmiş yaygın bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Seeman, 1959: 783) ve sosyoloji literatüründe dört temel kullanımı bulunmaktadır. Bunların ilki işe yabancılaşma iken, ikincisi bireylerarası yabancılaşmadır. Üçüncü ve dördüncü sırada sosyo-kültürel yabancılaşma ve politik-ekonomik yabancılaşma yer almaktadır (Ünsar ve Karahan, 2011: 362-363). Yukarıdaki açıklamalara ek olarak kavram çağdaş çalışmalarda da belirgin bir yere sahiptir (Seeman, 1959: 783).

Yabancılaşmaya yönelik yapılan ilk çalışmalar Marx’a değin uzanmaktadır (Kızılçelik, Erjem, 1994: 451). Marx’a göre yabancılaşma kişiyi; kendisine, iç doğasına, insanlığına, çevresine ve toplum içerisindeki diğer insanlara karşı soyutlamasına neden olan eylemdir. Ayrıca Marx; yabancılaşmayı “nesneleşme”den farklı tutmaktadır ve toplumsal koşulların bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır (Marx, 2000: 11).

Kişinin sosyal ve kültürel çevresine olan uyumunun ve kontrolünün azalması sonucu, bireysel olarak kendisinden, değerlerinden, sosyal oluşum ve organizasyonlardan uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşma davranışı, yabancılaşma olarak tanımlanmaktadır (Şimşek vd., 2006: 569-576.). Diğer bir ifadeyle işine yabancılaşan kişi işine karşı hissizleşmekte; örgütteki rolüne olan bağlılığı azalmaktadır. Yabancılaşma aynı zamanda bıkkınlık, itaatsizlik, duygusal ve psikolojik gerileme gibi benzer kavramlarla da ifade edilmektedir (Hirschfeld, Feild, 2000: 790.).

Blauner ise Marx’ın düşüncelerinden hareketle işçilerin yabancılaşma tutumlarını güçsüzlük, anlamsızlaşma, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma biçiminde incelemiştir. Fordist ve Taylorist modele göre işe yabancılaşmayı artıran en önemli faktör düşük güvendir (Giddens, 2012: 816-836). Özetle kişi işyerindeki ürün ve onun süreçleri üzerindeki kontrolünü kaybetmekte; sonucunda ise kendini ifade etmekte zorlanmaktadır (Aygün vd., 2014: 2). İşe yabancılaşmaya yol açan faktörler arasında aşırı bürokrasi, örgüt yapısı, monoton çalışma, denetim, işbölümü, teknolojiye odaklanma, çatışma, çalışanların işten duydukları memnuniyetsizlik, tükenmişlik, stres, örgütsel bağlılığın eksik olması gibi nedenler yer almaktadır (Turan, Parsak, 2011, 3-5; Koçoğlu, 2014: 28). Belirtileri ise kişiden kişiye değişmektedir. Ortak belirtileri arasında; ilgisizlik, soğuma ve geri çekilme, herhangi bir şeye derinden bağlanamama, bütünleşememe, ilişkilerin kopukluğu, izole olma gibi durumlar yer almaktadır (Aygün vd., 2014: 3). Sonuçları ise; ürün kalitesi, işbirliği, motivasyon, örgütsel bağlılık ve aidiyet duygusunda

azalma, çalışanlarda kendini işe yaramaz hissetme duygusunun ortaya çıkışı, işi sabote etme, iş pozisyonlarında değişim, çalışanlar arasında ayrışmaların, iş stresinin ve etik olmayan faaliyetlerin artışı, tükenmişlik hissi, çok yemek yeme ya da iştahsızlık, uyku bozuklukları, zihinsel deformasyon ve/veya psikosomatik sağlık sorunları (ruhsal temelli fiziksel hastalıklar) şeklinde ortaya çıkmaktadır (Turan, Parsak, 2011: 5-6; Koçoğlu, 2014: 28-30; Aygün vd., 2014: 3).

Seeman (1959), işe yabancılaşmaya yönelik yaptığı çalışmada yabancılaşmanın beş boyutuna dikkat çekmektedir. Bu boyutlar; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, kendine yabancılaşma ve topluma yabancılaşma (soyutlanma)dır.

Güçsüzlük hissi, Marksist görüşe dayanmakla birlikte endüstri ilişkilerinin yabancılaşmış yönleriyle ilgilenmiştir. Marx yabancılaşma kavramını insanın insana olan yabancılaşması ve insanın bir mala (nesneye/ürüne) dönüşmesi olarak tanımlamıştır (Seeman, 1959: 784).

Anlamsızlık boyutunda ise, çalışanın karar vermede zorlandığı, inanması gerektiği yerlerde belirsizlik yaşadığı ve asgari anlam standartlarını yakalayamadığı zamanlarda yüksek oranda işe yabancılaşmasından bahsedilmektedir (Seeman, 1959: 786). Çalışan belirli bir inanca karşı hareket etmenin sonuçlarını güvenle tahmin edemediğinden, bireysel kararlarını alternatifler arasından seçemez duruma gelmektedir.

Kuralsızlık boyutu ise Durkheim'ın "Anomi" tanımından yola çıkarak oluşturulmuştur. Durkheim anomisi bize dinin sağladığı geleneksel ahlaki denetleme ve ölçülerin, modern zamanda parçalandığını ve modern zaman insanının kendi gündelik yaşamının anlamdan yoksun olduğu duygusuna itmesini anlatmaktadır (Akt.Giddens, 2012: 49-50). Anomik düşünce toplumsal davranış kalıplarının yıkıldığı veya eskisi kadar etkin olmadığı durumlarda ortaya çıkan bir ruh halidir. Literatürde anomi fikri yabancılaşma kavramının ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Seeman, 1959: 787).

Topluma yabancılaşma; yabancılaşmanın dördüncü boyutunu oluşturmaktadır. Toplumdan ve var olduğu kültürden kopuk hale gelme durumudur. Topluma yabancılaşma bir sosyal uyum sorunu değildir. Baskın hedef ve standartlardan yabancılaşmayı gösterir (Seeman, 1959: 788-789).

Kendine yabancılaşma ise, yabancılaşmanın son boyutunu oluşturmaktadır. Kişinin hareketlerinin kendi başına bir tatmin kaynağı olmasından çok kendi dışındaki tatminler için aracı durumunu almasıdır (Seeman, 1967: 273-276).

Örgütlerde yabancılaşmaya çevresel ve örgütsel olmak üzere iki temel etmenin sebep olduğu düşünülmektedir. Çevresel etmenleri daha çok; ekonomik yapı, politik-hukuki yapı, sanayileşme-kentleşme, toplumsal ve kültürel yapı, teknolojik yapı, sendikal örgütlenmeler ve kitle iletişim araçları oluştururken, örgütsel etmenleri ise; yönetim tarzı, örgüt büyüklüğü, üretim biçimi, bilgi akışı, grup özellikleri, geçmiş olaylar ve deneyimler, modüler ilişkiler, iş bölümü, çalışma koşullarının yanı sıra inanç ve tutumlar oluşturmaktadır (Şimşek vd., 2006: 576-577).

Açıklamalardan hareketle işine yabancılaşan kişinin işi ile kurduğu bağ zayıflamakta ve kişi çalışmak istememektedir (Kaya, Serçeoğlu, 2013: 320).

1.3. Çalışanların Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma Tutumları Arasındaki İlişki

İlgili yazın incelendiğinde örgütsel sinizm-işe yabancılaşma ilişkisinin incelendiği pek çok çalışmaya rastlatılmaktadır. Özellikle sosyal bilimlerin pozitivist bir yaklaşımla ele alındığı modern yönetim anlayışı bağlamında düşünüldüğünde değişkenler arasında doğrusal ilişkilerin olduğu ve bu doğrusallığın insanların tutum ve davranışlarının tahmin edilmesi yönünde önemli bir ipucu ya da kolaylık sağladığı söylenebilir (Sözen, Basım, 2017). Konuya sosyal mübadele kuramı (Blau, 1964) bağlamında bakıldığında ise olumsuz bir tutum değişkeni olan örgütsel sinizm düzeyi yüksek olan çalışanların yine olumsuz bir tutum olan işe yabancılaşma tutumuna sahi olacakları beklenmektedir. Başka bir anlatımla bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde olacağı ilgili teori ve doğrusallık bakış açısı ile öngörülmektedir.

Her ne kadar yukarıdaki teorik açıklamalar yeterli gibi gözükse de ilgili yazındaki görgül çalışmaların sonuçlarının bu doğrultudaki araştırma motivasyonunu güçlendireceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırma ile ilgili olduğu düşünülen ilgili yazındaki bazı çalışmalardan aşağıda kısaca bahsedilecektir.

Yıldız ve arkadaşlarının (2013) ortaokullarda görevli 202 öğretmen üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada öğretmenlerin örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumları arasında anlamlı düzeyde yüksek bir ilişki saptanmıştır. Araştırmanın sonucuna göre katılımcıların bilişsel sinizm düzeylerindeki artış ile duygusal ve davranışsal sinizm düzeyleri paralellik göstermekte buna bağlı olarak işe yabancılaşma tutumları da artış göstermektedir. Benzer şekilde Koçoğlu (2014), iş stresi ve işe yabancılaşma ilişkisini belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada örgütsel sinizmi moderatör değişken olarak ele almış; katılımcıların işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm tutumlarının örgüt içinde sahip oldukları kıdeme göre farklılaştığını saptamıştır. İstanbul’da faaliyet gösteren bir devlet hastanesindeki hemşireler üzerinde yapılan bu çalışmada sinizm ve işe yabancılaşma arasında güçlü ve pozitif yönde bir ilişki bulgulanmıştır.

Diğer yandan Yıldız ve Şaylıkay (2014); banka çalışanları üzerinde yapmış oldukları çalışmada örgütsel sinizmin bilişsel boyutu ile yabancılaşmanın anlamsızlık ve izolasyon boyutu arasında anlamlı bir ilişki saptarken; duygusal boyutu ile yabancılaşmanın “kendine yabancılaşma” boyutu arasında bir başka pozitif anlamlı ilişki bulgulanmışlardır. Örgütsel sinizmin davranışsal boyutunun ise yine yabancılaşmanın “kendine yabancılaşma” boyutu üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Çalışma sonunda genel olarak örgütsel sinizmin çalışanların işe yabancılaşmasında önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.

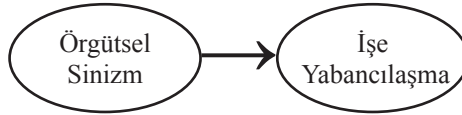
Akpolat ve Oğuz (2015) ise öğretmenler üzerinde yapmış oldukları çalışmada öğretmenlerin işe yabancılaşma düzeyleri örgütsel güçsüzlük boyutunda gerçekleşirken, örgütsel performansı en çok düşüren faktörün örgütsel sinizm olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca araştırmanın sonuçlarına göre yaş ve kıdem değişkenleri ile örgütsel sinizm tutumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Çivilidağ (2015) ise örgütsel sinizm, işe yabancılaşma ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi üniversitelerde çalışan öğretim elemanları üzerinde incelemiştir. Araştırmada örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma arasında pozitif ve orta derecede anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Aynı zamanda kadın öğretim elemanlarının erkek öğretim elemanlarına göre işe yabancılaşma tutumları güçsüzleşme alt boyutu açısından daha anlamlı bulunmuştur.

Kökalan ve Anaş'ın (2016) İstanbul'da eğitim-öğretim faaliyeti gösteren 7 Vakıf Üniversitesi'nde örgütsel sinizm tutumlarının işe yabancılaşma üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapmış oldukları araştırma sinizm düzeyleri yüksek çalışanların, işlerine karşı yabancılaşma düzeylerinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların işe karşı yabancılaşma düzeyini en çok duyuşsal sinizmin etkilediği bunu da sırasıyla bilişsel ve davranışsal sinizmin takip ettiği saptanmıştır.

Gerek teorik açıklamalar gerekse yukarıdaki görgül araştırmaların sonuçlarından hareketle otelcilik sektörünün emek yoğun bir sektör olduğu ve bu sektördeki çalışanların pozitif ya da negatif algı, tutum ve davranışlarının işletme performansı açısından son derece önemli olduğu düşüncesine binaen bu çalışmada örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma değişkenleri arasında pozitif bir ilişki olabileceği öngörülmektedir.

Şekil 1. Kavramsal Model

2. METODOLOJİ

Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS 21.0 veri analiz programı ile analiz edilmiş olup frekans analizi ve ortalama, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikler ile birlikte açıklayıcı faktör analizi ve Pearson korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

2.1. Araştırmanın Amacı

İstanbul Beyoğlu ilçesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel çalışanlarının örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutum düzeylerinin belirlenmesi ve bu iki tutum arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul'daki farklı departmanlarda çalışan otel sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise Beyoğlu ilçesindeki beş yıldızlı otellerdeki farklı departmanlarda çalışan 148 otel çalışanı oluşturmaktadır. Fakat hemen her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da kendi içerisinde kısıtları bulunmaktadır. Zaman, maliyet ve emek sınırlılığı nedeniyle örneklem sayısında istenilen düzeye ulaşılamamıştır. Bu nedenle çalışmada geniş boyutlu genellemeler yapmaktan kaçınılmıştır.

2.3. Ölçekler

Araştırmada veri toplama amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu oluşturulurken daha önce yapılmış olan çalışmalar irdelenmiştir. Soru formu; çalışanların iş ortamlarında sinik bir tutum geliştirip geliştirmedeği ve işe yabancılaşmanın sinik tutumun nedeni mi yoksa sonucu mu olduğunun saptanmasına yönelik hazırlanmıştır. Araştırmada Dean, Brandes ve Dharwadkar'ın 1999 yılında geliştirdiği Karacaoğlu ve İnce'nin de Türkçe formunu oluşturarak güvenilirlik ve geçerlilik çalışmasını yaptığı “Örgütsel Sinizm” ölçeği ile Tekin (2012)'nin doktora tezinde Seeman'e ait işe yabancılaşma çalışmalarını temel kabul ettiği ölçek çalışmamıza uyarlanarak kullanılmıştır. Örgütsel sinizm ölçeğinin Cronbach's Alpha (1951) (α) değeri .889'dur. Saptanan değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Yabancılaşma ölçeğinin Cronbach's Alpha (α) değeri ise .940 olarak bulgulanmıştır. Elde edilen değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmada, üç bölümden oluşan bir ankette yararlanılmıştır. Anketin ilk bölümündeki sorular çalışanların demografik özelliklerine yönelik sorulardır. İkinci bölümdeki sorular “örgütsel sinizm”e yönelik sorulardan; üçüncü ve son bölümdeki sorular ise “işe yabancılaşma” tutumlarını ölçmeye yönelik sorulardan meydana gelmektedir. Anket 44 sorudan oluşmaktadır. Anketteki sorular bilgi içerikli ve kategorik sorulardır. Anket soruları beşli Likert tipi ölçek şeklinde hazırlanmıştır. Cevaplar katılımcılar tarafından “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum” biçiminde kodlanmıştır.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan *bilişsel sinizm* ile işe yabancılaşma tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H2_a: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan *bilişsel sinizm* ile işe yabancılaşmanın *güçsüzlük* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H2_b: Bilişsel sinizm ile işe yabancılaşmanın *anlamsızlık* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H2_c: Bilişsel sinizm ile işe yabancılaşmanın *kuralsızlaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H2_d: *Bilişsel sinizm* ile işe yabancılaşmanın *kendine yabancılaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H2_e: *Bilişsel sinizm* ile işe yabancılaşmanın *topluma yabancılaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H3: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan *duyuşsal sinizm* ile işe yabancılaşma tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H3_a: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan *duyuşsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *güçsüzlük* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H3_b: *Duyuşsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *anlamsızlık* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H3_c: *Duyuşsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *kuralsızlaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H3_d: *Duyuşsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *kendine yabancılaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H3_e: *Duyuşsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *topluma yabancılaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H4: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan *davranışsal sinizm* ile işe yabancılaşma tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H4_a: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan *davranışsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *güçsüzlük* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H4_b: *Davranışsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *anlamsızlık* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H4_c: *Davranışsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *kuralsızlaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H4_d: *Davranışsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *kendine yabancılaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H4_e: *Davranışsal sinizm* ile işe yabancılaşmanın *topluma yabancılaşma* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H5: Örgütsel sinizm işe yabancılaşmanın istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir yordayıcısıdır.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri incelenmiş; katılımcıların %68,2 oranında erkek olduğu ve 47 kadın çalışanın anketi cevapladığı görülmüştür. Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmaya katılanların %29,1’ i “41 ve üzeri” yaş aralığında yoğunlaşmaktadır. Çalışmaya katılanların %25,7’sinin lise mezunu olduğu yine

katılımcıların %43,9’unun aylık gelirinin “1501-2500 tı” aralığında değiştiği görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik  zellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	47	31.8
	Erkek	101	68.2
Medeni Durum	Evli	93	62.8
	Bekar	55	37.2
Yaş	18-25	16	10.8
	26-30	19	12.8
	31-35	42	28.4
	36-40	28	18.9
	41 ve üzeri	43	29.1
�ğrenim Durumu	�lk�ğretim	31	20.9
	Lise	38	25.7
	�nlisans	32	21.6
	Lisans	34	23.0
	Lisansüstü	13	8.8
Çalıştığı Departman	Servis(restoran-bar)	10	6.8
	Mutfak	4	2.7
	Resepsiyon	32	21.6
	Kat hizmetleri	26	17.6
	İdari birimler	44	29.7
	Diğer	32	21.6
Aylık gelir (TL)	0-1500	19	12.8
	1501-2500	65	43.9
	2501-3500	35	23.6
	3501-4500	13	8.8
	4501 ve �zeri	16	10.8
Mevcut İşletmedeki �alışma Süresi	1 yıldan az	25	16.9
	1-3 yıl	49	33.1
	4-6 yıl	24	16.2
	7-9 yıl	10	6.8
	10 yıl ve �zeri	40	27.0
TOPLAM KATILIMCI		148	100

Ankete katılanların çalıştıkları departmanlar incelendiğinde %29.7 oranında idari birimlerde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Departman bazında en az katılımın ise “mutfak ve servis” grubuna ait personel oldukları saptanmıştır.

Katılımcıların mevcut işletmedeki çalışma sürelerine bakıldığında büyük oranda “1-3 yıl” arası kıdeme sahip oldukları belirlenmiştir. Katılımcılardan 10 kişi ise “7-9 yıl” arası kıdeme sahip olduklarını belirtmiştir.

3.2. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırma kapsamında yapılan açıklayıcı faktör analiz sonuçları göstermektedir ki altı faktörün dâhil edilmiş olduğu faktör analizindeki örneklem yeterliliği istenilen düzeyin üzerindedir (KMO=.908; Barlett’s Test of Sphericity= 3288.431(351) (p<0.001 Hair vd., 2010). Diğer yandan tüm soruların faktör analizine dâhil edildiğinde öz değeri 1’den büyük 6 faktörün ortaya çıktığı gözlenmektedir. Burada işe yabancılaşmanın alt boyutlarından “güçsüzlük” ve “anlamsızlık” boyutlarına ait sorular farklı faktörlere dağıldığından ve yeterli faktör yüküne sahip olmamalarından dolayı analiz dışında tutulmuştur. Bu faktörlerin hep birlikte açıklamış oldukları açıklanan toplam varyans %74.99 bulunmuştur. Buna göre örgütsel sinizmin alt boyutu olan duyuşsal sinizm, açıklanan varyansın %16.07’sini; davranışsal sinizm %9.79’unu; bilişsel sinizm ise %9.43’ünü açıklamaktadır. İşe yabancılaşmanın alt boyutu olan kuralsızlaşma ise açıklanan varyansın %15.37’sini açıklarken bu oran kendine yabancılaşma alt boyutunda %13.21 olmaktadır. Son olarak topluma yabancılaşma alt boyutu ise açıklanan varyansın %11.10’unu açıkladığı görülmektedir. Bu açıklamalar ışığında değişkenlerin yapı geçerliliğinin sağlandığı söylenebilir. Açıklayıcı Faktör analizine ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonucu

İfadeler		Bileşenler					
		1	2	3	4	5	6
duy7	Çalıştığım işletmeyi düşündükçe hiddetlenirim.	.895					
duy8	Çalıştığım işletmeyi düşündükçe gerilim yaşıyorum.	.877					
duy9	Çalıştığım işletmeyi düşündükçe içimi bir endişe kaplar.	.875					
duy6	Çalıştığım işletmeyi düşündükçe sinirlenirim.	.769					
kural24	Gerektiğinde kurallara uymayabileceğime inanıyorum.		.866				
kural27	Başarılı olabilmek için bazen kuralların dışına çıkılması gerektiğini düşünüyorum.		.780				
kural23	Önemli amaçlara ulaşabilmek için gerekirse kurallar göz ardı edilebilir.		.757				
kural25	İşler görüldükten sonra kurallara uyulup uyulmadığı çok önemli değildir.		.741				
kural26	İşletmede bulunan birçok kuralın beni kısıtladığını düşünüyorum.		.669				
kenyab32	Yaptığım işin, bana hayata kendimi kanıtama fırsatı vermediğini düşünüyorum.			.723			
kenyab33	Yaptığım işin beni ifade etmediğini düşünüyorum.			.720			

kenyab37	Gelecekten beklentilerim ile içinde bulunduğum koşulların uyuşmadığını düşünüyorum.			.694			
kenyab35	Daha iyi yaşamak için çalışan değil de sadece çalışmak için yaşayan birine dönüştüğümü düşünüyorum.			.551			
kenyab34	Yaptığım iş ile yaşam tarzımın uyuşmadığını düşünüyorum.			.548			
kenyab36	Hayattan beklentilerimin sürekli değiştiğini fark ediyorum.			.525			
topyab30	Çevremdeki insanların yanında kendimi yalnız hissediyorum.				.781		
topyab29	Kendimi çevremdeki insan topluluğunun bir parçası olarak göremiyorum.				.727		
topyab28	Çevremdeki insanlara kendimi yabancı gibi hissediyorum.				.716		
topyab31	Çevremdeki insanların çok önem verdiği şeylerin benim için o kadar da önemli olmadığını düşünüyorum.				.529		
dav13	Başkalarıyla, çalıştığım işletmedeki uygulamaları ve politikaları eleştiririm.					.786	
dav10	Çalıştığım işletme dışındaki arkadaşlarıma işte olup bitenler konusunda yakınıyorum.					.632	
dav12	Başkalarıyla, çalıştığım işletmedeki işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında konuşurum.					.628	
dav11	Çalıştığım işletmeden ve çalışanlarından bahsedildiğinde, birlikte çalıştığım kişilerle anlamlı bir şekilde bakışırız.					.562	
blş4	Çalıştığım işletmede, çalışanlardan bir şey yapmaları beklenir, ancak başka bir davranış ödüllendirilir.						.726
blş5	Çalıştığım işletmede, yapılacağı söylenen şeyler ile gerçekleşenler arasında çok az benzerlik görüyorum.						.716
blş2	Çalıştığım işletmenin politika, amaç ve uygulamaları arasında çok az ortak yön vardır.						.666
blş3	Çalıştığım işletmede, bir uygulamanın yapılacağı söyleniyorsa, bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşku duyarım.						.649
Cronbach's Alpha Katsayısı		.944	.912	.888	.898	.834	.777
Açıklanan Varyans (%)		16.073	15.378	13.213	11.103	9.795	9.433
Açıklanan Toplam Varyans (%)		74.99					
KMO = .908, Barlett's Test of Sphericity= 3288.431(351) p<0.001. Rotasyona 6 iterasyonda ulaşılmıştır.							
Duy: Duyuşsal Sinizim, Kural: Kuralsızlaşma, Kenyab: Kendine Yabancılaşma, Topyab: Kendine Yabancılaşma, Dav: Davranışsal Sinizim, Blş: Bilişsel Sinizm,							

3.3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki birlikte değişim ilişkisinin yönü ve şiddeti hesaplanmaktadır. Tablo 3'te örgütsel sinizm alt boyutları ile işe yabancılaşma alt

boyutları arasındaki ilişkiler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre her iki ölçeğe ait alt boyutlar arasında ve ölçeklerin kendi alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Örgütsel Sinizm ve Alt Boyutlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

BOYUTLAR	Ort.	SD	1	2	3	4	5	6	7	8
1.Örgütsel Sinizm(Tüm Boyutlar)	2,30	,78	1							
2.Bilişsel Sinizm	2,45	,81	,766 ^{oo}	1						
3.Duyuşsal Sinizm	1,88	1,01	,789 ^{oo}	,404 ^{oo}	1					
4.Davranışsal Sinizm	2,57	1,08	,847 ^{oo}	,525 ^{oo}	,467 ^{oo}	1				
5.İşe Yabancılaşma (Tüm Boyutlar)	2,52	,96	,812 ^{oo}	,613 ^{oo}	,610 ^{oo}	,723 ^{oo}	1			
6.Kuralsızlaşma	2,60	1,16	,655 ^{oo}	,484 ^{oo}	,511 ^{oo}	,574 ^{oo}	,863 ^{oo}	1		
7.Kendine Yabancılaşma	2,60	1,05	,739 ^{oo}	,588 ^{oo}	,528 ^{oo}	,662 ^{oo}	,910 ^{oo}	,643 ^{oo}	1	
8.Topluma Yabancılaşma	2,29	1,07	,756 ^{oo}	,542 ^{oo}	,583 ^{oo}	,681 ^{oo}	,855 ^{oo}	,603 ^{oo}	,718 ^{oo}	1
N:148; **p<0,01; parantez içerisindeki değerler cronbach alpha katsayısıdır.										

Tablo3’e göre, örgütsel sinizm ile işe yabancılaşma tutumu arasında yüksek düzeyde pozitif yönde bir ilişki ($r=,812$) bulunmaktadır. Beş yıldızlı otel çalışanlarının örgütsel sinizm düzeyleri arttıkça işe yabancılaşma tutumları da artmaktadır.

Örgütsel sinizm ve bu ölçeğin alt boyutlarından “bilişsel sinizm” ile ($r=,766$); “duyuşsal sinizm” alt boyutu ile ($r=,789$); “davranışsal sinizm” ile ($r=,847$) arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

İşe yabancılaşma tutumu ve aynı ölçeğe ait alt boyutlar arasında “kuralsızlaşma” ile ($r=,863$); “kendine yabancılaşma” ile ($r=,910$); “topluma yabancılaşma” ile ($r=,855$) yüksek düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır.

Örgütsel sinizmin işe yabancılaşma üzerindeki etkisini test etmeye yönelik yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Sinizim →İşe Yabancılaşma İlişkisi Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişken	Std. Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Çoklu Doğrusallık İstatistikleri	
		□			Tolerans	VIF
1	(Sabit)		-.560	.576		
	Örgütsel Sinizim	.756	13.944	.000***	1.000	1.000
R ² =.57; F=194.440; p<.001; Durbin-Watson: 1.574						
a. *p<0.05; *** p<.001						
b. Bağımlı Değişken: İşe Yabancılaşma						
c. Bağımsız Değişkenler: Sinizim						

Tablo 4'ten görüleceği üzere örgütsel sinizim ile işe yabancılaşma arasındaki nedensel ilişkiyi inceleyen basit doğrusal regresyon analiz modeli istatistiksel açıdan anlamlıdır (F=194.440, p<.001). Bireysel anlamlılık testlerine bakıldığında ise örgütsel sinizmin e yabancılaşma üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yöndedir (□=.756; t=13.944.595; p<.001). Modelin açıklama gücüne bakıldığında ise örgütsel sinizmin işe yabancılaşma değişkenindeki varyansın %57'sini açıkladığı gözlenmiştir. Buna göre örgütsel sinizmin işe yabancılaşmanın istatistiksel açıdan anlamlı ve önemli bir yordayıcısı olduğu söylenebilir. Bu açıklamalar doğrultusunda H5 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 5: Hipotez Test Sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H1: Örgütsel sinizim ve işe yabancılaşma tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır	Desteklendi
H2: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan <i>bilişsel sinizim</i> ile işe yabancılaşma tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H2_a: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan <i>bilişsel sinizim</i> ile işe yabancılaşmanın <i>güçsüzlük</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H2_b: Bilişsel sinizim ile işe yabancılaşmanın <i>anlamsızlık</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H2_c: Bilişsel sinizim ile işe yabancılaşmanın <i>kuralsızlaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H2_d: <i>Bilişsel sinizim</i> ile işe yabancılaşmanın <i>kendine yabancılaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H2_e: <i>Bilişsel sinizim</i> ile işe yabancılaşmanın <i>topluma yabancılaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H3: Örgütsel sinizmin alt boyutu olan <i>duyuşsal sinizim</i> ile işe yabancılaşma tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi

H3_a :Örgütsel sinizmin alt boyutu olan <i>duyuşsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>güçsüzlük</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H3_b : <i>Duyuşsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>anlamsızlık</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H3_c : <i>Duyuşsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>kuralsızlaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H3_d : <i>Duyuşsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>kendine yabancılaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H3_e : <i>Duyuşsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>topluma yabancılaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H4 :Örgütsel sinizmin alt boyutu olan <i>davranışsal sinizm</i> ile işe yabancılaşma tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H4_a :Örgütsel sinizmin alt boyutu olan <i>davranışsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>güçsüzlük</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H4_b : <i>Davranışsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>anlamsızlık</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H4_c : <i>Davranışsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>kuralsızlaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H4_d : <i>Davranışsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>kendine yabancılaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H4_e : <i>Davranışsal sinizm</i> ile işe yabancılaşmanın <i>topluma yabancılaşma</i> alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.	Desteklendi
H5 : Örgütsel sinizm işe yabancılaşmanın istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir yordayıcısıdır.	Desteklendi

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için en önemli üretim faktörlerinden biri insan kaynağıdır. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin ürünlerin özellikleri birbirine yaklaşmakta işletmelerin kar elde etmesini sağlayan belirleyiciler ise çalışanlar olmaktadır. Başka bir ifadeyle beşeri sermaye olarak da ifade edilen emek faktörü işletmelerin kolay taklit edilemeyen, taklit edilmesi oldukça maliyetli olan ve işletmelere rekabet üstünlüğü sağlama da önemli bir avantaj sağlayan temel (çekirdek) yeteneklerden biridir (Ülgen, Mirze, 2010). Söz konusu durum özellikle emek yoğun olan bir sektör özelliği taşıyan otel işletmeleri için hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda otelcilik sektöründeki çalışanların işlerine yabancılaşmalarına sebep olabilecek olumsuz tutumların keşfedilmesi hem işe yabancılaşmayı engelleme ve önleme faaliyetlerine yön verecek hem de mevcut işe yabancılaşma tutumuna sahip çalışanların fak edilmesi ve bu tutumlarını minimize etme faaliyetleri açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, beş yıldızlı otel çalışanlarının örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Çalışma sonucunda araştırmaya katılan çalışanların örgütsel sinizm ve işe

yabancılaşma tutumlarının alt boyutları arasında pozitif yönlü ve anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında iki tutuma ait alt boyutlar arasındaki ilişkileri ifade eden hipotezler oluşturulmuş ve test edilmiştir. Buna göre, örgütsel sinizmin alt boyutları olan bilişsel duyuşsal ve davranışsal sinizm ile işe yabancılaşmanın kuralsızlaşma, kendine yabancılaşma ve topluma yabancılaşma alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu bağlamda elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalar ile tutarlılık göstermektedir (Altay, Dedeoğlu, 2016; Kökalan, Anaş, 2016: 97-109; Akpolat, Oğuz, 2015: 947-971; Çivilidağ, 2015: 259-286; Aslan, Eren, 2014: 268-276; Yıldız, Şaylıkay, 2014: 622-627; Yıldız vd., 2013: 1253-1284). Başka bir ifadeyle olumsuz bir tutum değişkeni olan sinik çalışanların işe yabancılaşma sergileme yönünde yüksek düzeyde eğilimli oldukları, işe yabancılaşma ile örgütsel sinizmin birbirileri ile pozitif ilişkide olan iki olumsuz değişken oldukları söylenebilir. Bu bağlamda yapılan regresyon analizi sonuçları da örgütsel sinizmin işe yabancılaşmanın istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir yordayıcısı olduğunu desteklemektedir. Araştırmanın tümdengelim’ci bir mantıkla dizayn edildiği hatırlanıldığında Sosyal Mübadele Teorisi (Blau, 1964)’ne dayanan araştırma modeline ilişkin bulguların ilgili teoriyi desteklediği söylenebilir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, araştırma örneklemini bağlamında ve ampirik bulgular ışığı altında, örgütsel sinizm tutumuna sahip çalışanların işlerine yabancılaştıkları söylenebilir. İşe yabancılaşmanın düşük performans, yıkıcı sapkın işyeri davranışları, işten ayrılma niyeti, işten ayrılma davranışı, düşük iş tatmini, düşük verimlilik gibi faktörler ile yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde, bu tutumun öncülü olan sinizm tutumunu en aza indireyecek örgütsel adalet algısının yükseltilmesi, etkili performans değerlendirme uygulamaları, çalışanların kararlara katılımlarının sağlanması, yüksek örgütsel destek algısı, yüksek lider-üye etkileşimi, monotonluk ve aşırı uzmanlaşmayı minimize edecek iş tasarımı uygulamaları ve optimal kontrol ve denetleme uygulamalarının sağlanması gibi uygulamaları örgütün de biçimsel yapısı göz önüne alınarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu bağlamda örgütlerin maliyet ve kayıpları oldukça yüksek olan işe yabancılaşma tutumuna sahip çalışanların bu tutumlarını minimize edecek önlem ve yönetsel uygulamaları devreye sokması çalışan kaynaklı verimlilik ve etkinlik politikaları açısından önem arz etmektedir.

Gelecekte yapılacak saha çalışmalarına ışık tutması açısından, konuyla ilgilenen araştırmacılar farklı algı veya davranış değişkenleri ile söz konusu tutumları ilişkilendirerek bu tutumların neden veya sonuçları belirlemeleri ve farklı çözüm önerileri geliştirmeleri tavsiye edilmektedir. Çalışmanın yalnızca iki tutum arasındaki ilişkiyi incelemesi ve neden sonuçlarıyla ilgili ipucu vermemesi araştırmamızın sınırını oluşturmaktadır. Araştırmanın bir diğer kısıtı ise yapılan araştırmanın kesitsel (cross sectional) bir araştırma olmasıdır. Başka bir söylemle zamanın belirli bir anındaki fotoğraf niteliğindeki bu araştırmanın değişkenler arası nedensel ilişkileri test ya da tespit yönünde bir iddiası yoktur. Belirtilen sınırlılıkların aşılması adına bu araştırmanın bir benzerinin boylamsal (longitudinal) araştırma dizaynında test edilmesi gelecek araştırmacılara önerilmektedir. Bunlara ek olarak otelcilik sektörü çalışanları üzerinde yapılan bu araştırmanın sonuçları İstanbul’un Beyoğlu ilçesindeki 148 otel çalışanının görüşleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarının geniş örneklem kitleleri ve diğer sektör çalışanları açısından bir genelleme iddiası yoktur. Bu bağlamda gelecek araştırmacıların farklı meslek ve

sektörlerden kişilerin dahil edilmiş olduğu örneklemeler üzerinde araştırmalar yapması gelecek araştırmacılara önerilmektedir.

Çalışma hayatına yönelik olarak ise yöneticilere iş ortamında özellikle örgütsel bağlılığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması ve örgüt ikliminin oluşturulması, çalışanlar arası iş birliği ve güvenin sağlanması tavsiye edilmektedir. Yine örgütsel adaletin sağlanması ile örgütsel sinizmin azalacağı tahmin edilmektedir. Özellikle çalışanlara ilişkin alınacak kararlarda onların fikrine danışılması ve ortak kararlar alınması ile çalışanların örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma tutumlarının ters yönlü etkileneceği düşünülmektedir. Bahsi geçen konularda saha çalışmaları yapılması konuyla ilgilenen araştırmacılara da ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Abraham, R. (2000). "Organizational Cynicism: Bases and Consequences", *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, Aug 2000, 126(3), Hospital Premium Collection, 269-292.

Akın, U. (2015). "Okullarda Örgütsel Sinizm ve Güven İlişkisinin İncelenmesi: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40(181), 175-189.

Akpolat, T., Oğuz, E. (2015). "İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinde Örgütsel Sinizmin İşe Yabancılaşma Düzeyine Etkisi", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 947-971.

Altay, H., Dedeoğlu, B.B. (2016). "Alienation in The Relationship of Ethical Leadership and Organizational Citizenship Behavior: Antakya Tourism Sector Employees Sample", *International Congress of Management Economy And Policy*, 26-27 Kasım 2016, İstanbul.

Andersson, L.M. (1996). "Employee Cynicism: An Examination Using a Contract Violation Framework", *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.

Andersson L.M., Bateman T.S. (1997). "Cynicism in The Workplace: Some Causes and Effects", *Journal of Organizational Behavior*, 18, 449-469.

Aslan, Ş., Eren, Ş. (2014). "The Effect Of Cynicism and The Organizational Cynicism on Alienation", The Clute Institute International Academic Conference, Munich, Germany.

Aygün, T., Yıldız, B., Yıldız, H. (2014). "Sağlık Çalışanlarında Yabancılaşma: Laboratuvar Çalışanları Örneği", 8. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, 10-12 Eylül 2014, Lefke Avrupa Üniversitesi-KKTC.

Blau, P. M. (1964). Social exchange theory. Retrieved September, 3, 2007.k

Brandes, P., Das, D. (2006). *Locating Behaviour Cynicism at Work: Construct Issues and Performance Implications*, Employee Health, Coping and Methodologies (Edt. Pamela L.Perrewew, Daniel C. Ganster), New York: JAI Press, 233-266.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.

Çivilidağ, A. (2015). "Öğretim Elemanlarında Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma Arasındaki İlişkide Yaşam Doyumunun Aracı Rolü", *İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(4), 259-286.

Dean, J.W., Brandes, P., Dharwadkar, R. (1998). "Organizational Cynicism", *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.

Erdoğan, P., Bedük, A. (2013). "Örgütsel Sinizm ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Arasındaki İlişki: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma”, *Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 17-36.

Erkal, M.E., Baloğlu, B., Baloğlu, F. (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul.

Fleming, P. (2005). “Workers’ Playtime? Boundaries and Cynicism in a ‘Culture of Fun’ Program”, *The Journal of Applied Behavioral Science*, 42(4) 539-551.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (edit: Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Goldner, F., Ritti, R., Ference, T. (1977). “The Production of Cynical Knowledge in Organizations”, *American Sociological Review*, 42(4), 539-551.

Guastello, S.J., Rieke, M.L., Guastello, D.D., Billings, S.W. (1992). “A Study of Cynicism, Personality, and Work Values”, *Journal of Psychology*, 126(1), 37-48.

Hair, J. F., Anderson, R. E., Babin, B. J. ve Black, W. C. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*, 7, Pearson Upper Saddle River, NJ.

Hirschfeld, R.R., Feild, H.S. (2000). “Work Centrality and Work Alienation: Distinct Aspects of A General Commitment to Work”, *Journal of Organizational Behavior*, 21, 789-800.

Izard, C.E. (1978). *Human Emotions*, (2nd printing) New York, Plenum.

Kalağan, G., Güzeller, C.O. (2010). “Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-97.

Kalağan, G. (2009). “Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları ile Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki”, Akdeniz Üniversitesin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Karacaoğlu, K., İnce, F. (2012). “Brandes, Dharwadkar ve Dean’ın (1999) Örgütsel Sinizm Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması: Kayseri Organize Sanayi Bölgesi Örneği”, *Business and Economics Research Journal*, 3(3) 77-92.

Karacıoğlu, M.S., Naktiyok, A. (2015). “Örgütsel Ortamda Algılanan Güven Düzeyinin Sinizm Üzerindeki Rolü: Atatürk Üniversitesi İdari Personeli Üzerinde Bir Araştırma”, *AKÜ İİBF Dergisi*, 17(1), 19-34.

Kaya, U., Serçeoğlu, N. (2013). “Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 311-345.

Kızılcıkel, S., Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara.

Koçoğlu, M. (2014). “Cynicism as a Mediator of Relations Between Job Stress and Work Alienation A Study from A Developing Country-Turkey”, *Global Business and Management Research: An International Journal*, 6(1), 24-36.

Kökalan, Ö., Anaş, K. (2016). “Çalışanların Örgütsel Sinizm Tutumlarının İşe Yabancılaşmaları Üzerine Etkisi: Vakıf Üniversiteleri Üzerine Bir Çalışma”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 9(2), 97-109.

Marx, K. (2000). *Yabancılaşma* (Der.Barişta Erdost), Sol Yayınları, Ankara.

Maslach, C., Schaufeli, W.B., Leiter, M.P. (2001). “Job Burnout”, *Annual Review of Psychology*, Vol:52, 397-422.

Mirvis, P.H., Kanter, D.L. (1989). “Combatting Cynicism in The Workplace”, *National Productivity Review*, 8(4), 377-394.

Scott, K.A., Zweig, D. (2008). “Dispositional Predictors of Organizational Cynicism”, *ASAC (Paper presented at the annual conference of the Administrative Sciences Association of Canada)*, Halifax, Nova Scotia, Canada.

Seeman, M. (1959). “On The Meaning of Alienation”, *American Sociological Review*, 24, 783-791.

Seeman, M. (1967). “On The Personel Consequences Of Alienation in Work” *American Sociological Review*, 32, 273-285.

Sözen, C., & Basım, H. N. (2017). *Örgüt Kuramları*, Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Şimşek, M.Ş., Çelik, A., Akgemci, T., Fettahlıoğlu, T. (2006), “Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 569-585.

Tekin Ö.A. (2012). “*Yabancılaşma ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Antalya Kemer’deki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama*” Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi

Turan, M., Parsak, G. (2011). “Yabancılaşma ve İş Tatmini İlişkisi: Bir Devlet Üniversitesi İdari Personeli Üzerinde Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 1-20.

Türköz, T., Polat, M., Coşar, S. (2013). “Çalışanların Örgütsel Güven ve Sinizm Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Rolü”, *Yönetim ve Ekonomi*, 20(2), 285-302.

Ülgen, H. M. Kadri. S.(2010). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Ünsar, A.S., Karahan, D. (2011). “Yabancılaşmanın İşten Ayrılma Eğilimine Etkisini

Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(21), 361-378.

Wanous, J.P., Reichers, A.E., Austin, J.T. (2000). “Cynicism About Organizational Change”, *Group & Organization Management*, 25(2), 132-153.

Yavuz, A., Bedük, A. (2016). “Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Bir Kamu Bankasının Konya Şubelerinde Örnek Uygulama”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 301-313.

Yıldız, B. (2016). “Hizmetkâr Liderlik Algısının Lider-Üye Etkileşimi Üzerindeki Etkisi: Kamu Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi KAÜİİBFD*, 7(14), 499-517.

Yıldız, K., Akgün, N., Yıldız, S. (2013). “İşe Yabancılaşma ile Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6), 1253-1284.

Yıldız, S., Şaylıkay, M., Yıldız, S. (2014). “The Effect of Organizational Cynicism on Alienation”, *2nd World Conference on Business, Economics, and Management WCBEM 2013 Social and Behavioral Sciences*, 109, 622-627.

6360 SAYILI KANUN’UN ETKİNLİK-VERİMLİLİK İLE HİZMETTE YERELLİK İLKELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: KOCAALİ İLÇESİNDE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA^{1*}

Hale BİRİCİKOĞLU^{2**} & Yasemin YALNIZOĞLU^{3***}

Öz

Büyükşehir belediyeleri hakkında yapılan son kanuni düzenleme “6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”dur. Kanun ile birlikte birçok alanda değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişiklikler içinde en göze çarpanı, büyükşehir belediye sınırının il mülki sınırına kadar genişletilmesi ve büyükşehir belediyesi kurulan illerde il özel idarelerinin kaldırılması olmuştur. Kanun sonrasında büyükşehir belediye sayısı 30’a ulaşmıştır. Böylece ülke nüfusunun %77’si büyükşehirlerde yaşar hale gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, 6360 sayılı Kanun sonrasında ortaya çıkan değişikliklerin etkinlik-verimlilik ile hizmette yerellik ilkelerine olan etkilerini değerlendirmektir. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde etkinlik-verimlilik, ölçek ekonomisi ve hizmette yerellik kavramları tanımlanmıştır. İkinci bölümde Türkiye’de büyükşehir belediye yönetimin ortaya çıkışı ve 6360 sayılı Kanun’un büyükşehir belediye yönetimine olan etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Sakarya İli Kocaali ilçesinde yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile yapılan araştırmanın sonuçları aktarılmıştır. Çalışmada temelde iki soruya cevap aranmak istenmektedir. Birinci olarak, daha önce ilçe belediyesi ve il özel idaresi tarafından sunulan hizmetlerin büyükşehir belediyesi tarafından daha etkin ve verimli olarak yerine getirilip getirilmediği; ikincisi ise, Kanun’un katılımcılık açısından pratikte bir takım sorunlara sebep olup olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: 6360 sayılı Kanun, Büyükşehir Belediyesi, Etkinlik, Verimlilik, Hizmette Yerellik, Yerel Yönetimler, Kamu Yönetimi.

AN EVALUATION OF LAW NO 6360 ON EFFECTIVENESS-EFFICIENCY AND SUBSIDIARITY PRINCIPLES: A CASE STUDY IN KOCAALİ DISTRICT

Abstract

One of the recent legal regulation about metropolitan municipalities is “The Law No. 6360 on The Establishment of Fourteen Metropolitan Municipalities and Twenty-Seven Districts and Amendments at Certain Law and Decree Laws”. Two of the most striking changes by this law is enlargement of the metropolitan municipal boundary to the provincial property limit and removal of special provincial administrations in provinces founded by metropolitan municipality. After the implementation of law, the

1 *Bu çalışma Yasemin Yalnızoğlu’nun “6360 Sayılı Kanun’un Etkinlik, Verimlilik ve Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından İncelenmesi: Kocaali İlçesi Örneği” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

2 ** Dr. Öğr. Üyesi., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, haleu@sakarya.edu.tr

3 *** Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, YYALNIZOG-LU5@gmail.com

number of metropolitan municipalities increased to 30. Thus, 77 percent of country population began to live in metropolitans.

The aim of this study is to evaluate the changes applied by the Law No. 6360 by effectiveness-efficiency and locality in service principles. For this purpose in the first part are defined efficiency-efficiency, economies of scale and subsidiarity the concepts. In the second part, the emergence of Metropolitan municipalities' in Turkey and the Law No. 6360 assessed the effects of the metropolitan municipal administration. The third section of the study included the results of the semi-structured interview conducted in Kocaali in the province of Sakarya. In this study, it is basically asked to answer two questions. Firstly, the services provided by the district municipality and the provincial in the earlier; whether metropolitan municipality fulfilled more effectively and efficiently; secondly, whether the law has caused some problems in practice in terms of participation

Keywords: The Law No. 6360, Metropolitan municipality, Efficiency, Effectiveness, Subsidiarity, Local Governments, Public Administration.

GİRİŞ

Ülkemizde 2000'li yıllardan itibaren hız kazanan kamu yönetimindeki reform çalışmalarının öne çıkan alanlarından birisi de yerel yönetimler olmuştur. Aşırı merkeziyetçiliğin ortaya koymuş olduğu sorunları azaltmak, daha etkin ve verimli hizmet üreten, vatandaş odaklı, hesap verebilir ve katılımcı bir yerel yönetim sistemini kurmak amacıyla 2004 ve 2005 yıllarında yerel yönetim mevzuatımızın neredeyse tamamı değişmiştir. Yerel yönetimlerle ilgili yapılan son düzenleme ise 2012 tarih ve 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur.

Söz konusu Kanun, büyükşehir belediye sistemimizde önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu değişikliklerden en çok tartışılanı, büyükşehir belediyesi bulunan illerdeki il özel idaresi ve köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılarak büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırının il mülki sınırı ile eşitlenmesidir. Sadece kentsel alanlara hizmet götüren büyükşehir belediyeleri bu kanun ile birlikte kırsal alanlara da hizmet götürmekle yetkili kılınmıştır. Bu düzenlemeyle amaçlanan ise ölçek ekonomilerinden yararlanılarak kamusal harcamaların azaltılması ve sunulan hizmetlerin maliyetlerinde düşüşler sağlamak suretiyle hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin artırılmasıdır. Ancak Kanun'un yukarıda sayılan amaçlarının yanında hizmette yerellik ilkesini göz ardı ettiği noktasında eleştiriler aldığı görülmektedir. Bu düzenlemenin katılımcılık ve yerel demokrasi anlayışını zedelediği ve tüm dünyada yerelleşmenin ivme kazandığı bir zamanda yerelde merkezileşmeyi ortaya çıkaracağı ileri sürülmektedir. Ayrıca daha önce sadece kentsel alanlara hizmet götüren büyükşehir belediyelerinin kendisinden onlarca kilometre uzaklıktaki kırsal alanlara etkin ve verimli olarak hizmet götüremeyeceği noktasında da çeşitli eleştiriler bulunmaktadır.

Bu çerçevede makalenin temel amacı, 6360 Sayılı Kanun ile getirilen büyükşehir belediyesinin hizmet sınırının il sınırı ile eşitlenmesi sonucunda, bu değişikliğin hizmetlerin etkin ve verimli sunumu ile hizmette yerellik ilkeleri açısından nasıl bir

sonuç doğurduğunu Sakarya ili Kocaali ilçesi ölçeğinde değerlendirmeye çalışmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için çalışmada literatür taraması ve yarı yapılandırılmış mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat, Kocaali ilçesinde iki farklı grup ile yapılmıştır. Bu gruplarda ilki Kocaali Belediyesi'nde orta ve üst kademede çalışan yöneticiler, ikincisi ise Kocaali ilçesinde daha önce köy tüzel kişiliğine sahip olup Kanun'dan sonra mahalleye dönüşen yerlerdeki muhtarlardır. Mülakatta elde edilen veriler nitel analiz teknikleri içinde betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Kanun'a yöneltile eleştiriler, daha çok büyükşehir belediyesine mekânsal olarak uzak alanlar için söz konusu olduğundan araştırmamız Sakarya merkezine en uzak ilçe olan Kocaali'nde yapılmıştır. Yapılan araştırma, Kanun'dan doğrudan etkilenen uygulayıcıların değerlendirme ve görüşlerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Literatürde 6360 sayılı Kanun ile ilgili birçok çalışmanın bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde kullanılan yöntem açısından bunların temelde üç gruba ayrılabilceğı söylenebilir. Birinci grupta yer alan çalışmalar, Kanun'un getirdiğı yenilikleri ve uygulamadaki muhtemel etkilerini teorik açıdan inceleyen çalışmalardır⁴. İkinci grupta yer alan çalışmalar ise bir büyükşehir belediyesini örnek alarak Kanun'un bu büyükşehir belediyesi üzerindeki etkilerini istatistiki bir takım verilerin değerlendirilmesi suretiyle yapılan araştırmalardan oluşmaktadır.⁵ Üçüncü grupta yer alan çalışmalar ise anket yöntemini kullanarak 6360 sayılı Kanun'un hizmet sunumuna olan etkilerini ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir bölümünde anketler hizmetlerden yararlananlar üzerinde yapıldığı görülmektedir.⁶ Ancak Altan ve Karaca'nın Samsun

4 Örnek olarak bkzn: Mehmet Karaaslan, "Nasıl Bir Yerel Yönetim? 6360 Sayılı Kanun Üzerine bir değerlendirme", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 17-18, 2012-2013, ss.123-162; Tahir Muratoğlu, "Mahallî İdareler Mevzuatında 6360 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 20, 2015, ss. 59-96; Zuhâl Önez Çetin, "Türkiye'de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü ve 6360 Sayılı Kanun'un Dönüşüme Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.20, S. 2, 2015, ss. 247-266; Alpay Günel, Senem Atıvr ve Kadriye Dernek, "6360 Sayılı Yasanın Yerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, No 3, 2014, ss. 55-68; Önder Çalcalı, "6360 Sayılı Kanun'un Türkiye'de Yerel Yönetimler Sistemine Getireceğı Değişiklikler", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, C. 23, S. 4, Ekim 2014, ss. 49-68; Tarkan Oktay, "6360 Sayılı Kanuna Dayalı Büyükşehir Belediye Reformunu Anlama ve Anlamlandırma", İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 1, S.1, 2016, ss. 71-131.

5 Örnek olarak bkzn: Ferit İzci ve Menaf Turan, "Türkiye'de Büyükşehir Belediye Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediye Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneğı", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, No 1, 2013, ss. 117-152; Fatma Genç, "6360 sayılı Kanun ve Aydın'a Etkileri", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, Özel Sayı, 2014, ss.1-29; Şenol Adıgüzel ve Sedat Karakaya, "Yerel Siyasete Etkileri Açısından 6360 Sayılı Yasa: Hatay Örneğı", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 14, S. 39, 2017, ss. 31-56; Mithat Karasu, "6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve olası Etkileri -Şanlıurfa Örneğı-", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.15, No.1, 2013; Mehmet Gürbüz, Uğur Yıldırım ve Aziz Belli, "Büyükşehir Belediye Kanunu'nun Kahramanmaraş İli Ölçeğinde Analizi", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014, ss. 102-135; Mustafa Ökmen ve Recep Aslan, "Türkiye'de 6360 Sayılı Yasa ile Yeni Kurulan Büyükşehir Belediyeleri: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneğı", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, Özel Sayı, 2014, ss. 88-101; Ömer Faruk Tekin ve Adnan Söylemez, Türkiye'de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiğı Değişim: Konya Örneğı, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı), 2016, ss. 1435-1449.

6 Şafak Kaypak ve Vedat Yılmaz, 6360 Sayılı Yeni Büyükşehir Belediye Yasasının Etkinliğinin Ölçülmesi: Malatya Örneğı, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, 2016), ss. 1326-1347; Murat Okçu ve Diğerleri, 6360 sayılı Kanun Sonrası Yerel Hizmetlerin Sunumunda Etkinlik, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, 2016), ss. 1508-1527; Gözde Müşerref Gezgüç ve Diğerleri, 6360 Sayılı Kanun ve Muğla Örneğı, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, 2016), ss. 1664-1684.

Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yapmış olduğu çalışma belediye yöneticileriyle⁷, Demirkaya ve Koç⁸ tarafından Kanun'un yönetime katılıma olan etkilerini ortaya koymak için Muğla'nın Menteşe ve Seydikemen ilçelerindeki çalışmalar muhtarlar ile yapılmıştır. 6360 sayılı Kanun ile ilgili yapılan çalışmalarda nitel araştırma yöntemlerinin daha az kullanıldığı dikkat çekmektedir. Göküş ve Alpertürk⁹, yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile Silifke ilçesinde köyden mahalleye dönüşen mahallelerin muhtarlarıyla; Biricikoğlu ve Duyar¹⁰ da konuyu büyükşehir belediyesi perspektifinden ele alarak Sakarya Büyükşehir Belediyesi'ndeki daire başkanları ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemini kullanarak 6360 sayılı Kanun'un hizmetlerde etkinlik ve verimliliğe olan etkilerini ortaya koymuşlardır. Sakarya ili Kocaali ilçesinde yaptığımız bu çalışma, 6360 sayılı Kanun'un Sakarya ilinde etkinlik ve verimlilik ile hizmette yerellik ilkelerine olan etkilerini muhtarlar ve ilçe belediyeleri açısından ele alarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle Biricikoğlu ve Duyar'ın yapmış olduğu çalışmadan ayrılmakta ancak aynı zamanda da Kanun'un hizmet sunumuna olan etkilerini Sakarya ölçeğinde değerlendirmek açısından da bu çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma üç ana bölüme ayrılmaktadır. Öncelikli olarak konumuz açısından önemli olan etkinlik-verimlilik ve ölçek ekonomileri kavramları ile hizmette yerellik ilkesi tanımlanacaktır. İkinci olarak, Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin ortaya çıkış sürecinden kısa bir şekilde bahsedilip, 6360 sayılı Kanun'un büyükşehir belediye yönetimi açısından ortaya çıkaracağı değişiklikler anlatılarak bu değişikliklerin günlük hayatta ne gibi etkiler ortaya çıkaracağına ilişkin literatürde yer alan tartışmalar değerlendirilecektir. Son bölümde ise Kocaali ilçesinde yapılan araştırmanın sonuçları aktarılacaktır.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ETKİNLİK-VERİMLİLİK VE HİZMETTE YERELLİK

Verimlilik kelimesi Milli Prodüktivite Merkezi'nin kuruluş kanunuyla birlikte dilimize kazandırılmış bir kavramdır. Fransızca üretmek anlamına gelen “produire” fiilinden türemiş olan “productivie” kelimesinden alınmıştır. Verimlilik teknik anlamda “*üretilen mal ve hizmet miktarı ile bunların üretiminde kullanılan girdiler arasındaki oran*” olarak tanımlanmaktadır. Kavram en basit haliyle genellikle “çıkıtı/girdi” olarak formüle edilmektedir (Orhan, 2006: 2-4). Bu tanım itibarıyla verimlilik, bir faaliyetin girdi ve çıktılarının sayısal olarak ölçülebildiği durumlarda ifade edilen bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Her bir girdi ve girdilerin toplamı için verimliliğin ayrı ayrı hesaplanabilmesi mümkün olabileceği gibi, girdi ve çıktıların miktarı ya da parasal değeri esas alınarak hesaplanabilmesi de mümkün olabilmektedir (Ünal, 1989: 435).

7 Yakup Altan ve Ferhan Karaca, “Türk Metropoliten Şehir Yönetim Sistemindeki Değişime 6360 Sayılı Kanun'un Etkileri: Samsun Büyükşehir Belediyesi Örneği”, Yönetim Bilimleri Dergisi, C. 14, S.28, 2016, ss. 553-584.

8 Yüksel Demirkaya ve Mesut Koç, “6360 sayılı Kanun ile Birlikte Mahalleye Dönüşen Köylerde Değişimin Katılım Açısından Muhtarlığa Etkisi: Menteşe ve Seydikemen İlçeleri Üzerine Bir Araştırma”, Strategic Public Management Journal, C. 6, S. 3, 2017, ss. 124-149.

9 Mehmet Göküş ve Hakan Alpertürk, “6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, S. 11, 2016, ss. 67-86.

10 Hale Biricikoğlu ve Duygu Duyar, “6360 Sayılı Yasa'nın Genişleyen Büyükşehir Belediyesi Hizmet Sınırının Etkinlik Ve Verimliliğe Etkisi Bağlamında Değerlendirmesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 20, No. 4, 2015, ss. 369-393.

Verimlilik kavramını teknik anlamının yanında daha geniş anlamda tanımlayanlar da vardır. Buna göre verimlilik, ekonomik hedeflere ulaşmada kullanılan araçların etkinliğini ölçen bir kavramdır (Dalay, 2002: 131). Yani verimlilik, yalnızca bir orandan ibaret basit bir matematik işlemi değildir. Temel üretim kaynakları (işgücü, hammadde, malzeme, donanım) ve bunların bileşimi yanında kullanılan (Güçlü, 1995: 32); teknoloji, örgüt yapısı, çalışma ve yaşam koşulları ve günümüzde değer kazanan bilgi, zaman gibi birçok unsur da verimliliği etkilemektedir (Akal, 1992: 26).

Kamu kuruluşlarında girdi ve çıktılarının kesin değerler olarak saptanması mümkün değildir. Bu yüzden de kamu yönetiminde verimliliğin ölçülmesinde önemli güçlüklerle karşı karşıya kalınmaktadır (Orhan, 2006: 12-13). Özel sektörde elde edilen çıktının satışı noktasında verimlilik hesaplanabilirken kamu kesiminde bu mümkün olmamaktadır. Kamu kesiminde, bir örgütün girdisi ile kıyaslanacak çıktısı üzerindeki başarısı onun etkinliğini göstermektedir (Prokopenko, 1992: 33). Bu nedenle etkinlik kavramı kamu kesiminde önem kazanan bir kavram olmuştur. Kamu kesiminde “kâr amacı gütmeyen” çeşitli kamu ve özel örgütlerde (Ekinci ve Yılmaz, 2002: 35) hizmet ve malların üretiminde verimliliğin tam olarak ölçülememesi nedeniyle, verimliliği de kapsayan etkinlik kavramı tercih edilmiştir (Özer, 1997: 87; Orhan, 2006: 7). Etkinlik, *“bir örgütün tanımlanmış amaçlarına ve stratejik hedeflerine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonucunda, bu amaç ve hedeflere ulaşma derecesini belirleyen bir performans boyutudur”* (Akal, 1992: 15; Kubalı, 1999: 39). Etkinlik hedeflenen bir faaliyetin “ne ölçüde başarıldığını” ve bu faaliyetin “planlanan etkisi” ile “gerçekleşen etkisi” arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılmaktadır. Etkinliğin temelinde yatan düşünce önceden belirlenen amaç ve hedeflerin, üretim süreci sonucunda elde edilen durum ile karşılaştırılmasıdır. Elde edilen durumun etkin olabilmesi için, bu durumun örgütün önceden belirlenmiş olan plan, program, amaç ve hedeflerine en iyi derecede yaklaşması gerekmektedir (Arslan, 2002).

İktisadi bir ölçüt olarak kullanılan etkinlik kavramı, “teknik etkinlik” ve “ekonomik etkinlik” gibi farklı biçimlerde ele alınırken, kamu yönetiminde “bir hizmetin vatandaşla zamanında ve beklentilere uygun olarak ulaştırılması” şeklinde ele alınmıştır (Biricikoğlu ve Duyar, 2015: 376). Kamu yönetiminde etkinlik hizmeti en iyi şekilde sunacak idari birime bırakılması anlamına gelmektedir. Etkinlik ölçütü tespitini iki şekilde anlamak gerekmektedir. Birincisi, mal ve hizmet üretimi merkezi idareye mi bırakılırsa daha etkin sonuç alınacaktır, yoksa mahalli idarelere bırakılması durumunda mı daha etkin olacaktır (Mutluer ve Erdoğan, 2009: 20). Kısaca etkinliğin hangi yönetim biriminde sağlanacağı, hizmetin türüne ve yönetim düzeyinin uygunluğuna bağlı olmaktadır (Sakinç, 2012: 146). Hizmetlerin paylaştırılmasında ölçek ekonomilerinden, toplum tercihlerinden ve hizmette yerellik ilkesinden yararlanıldığında etkinliğe ulaşılmasının daha kolay olacağı ileri sürülmektedir (Çetinkaya, 2014: 48).

Bu açıdan ele alındığında ölçek ekonomileri kavramı da etkinlik ve verimlilik ile alakalı bir kavramdır. Bir hizmetin üretim ölçeği genişledikçe toplam üretim ve maliyetler artarken, bunun aksi yönde ilave birim maliyet ve kişi başına düşen ortalama hizmet maliyetleri düşüyorsa buna ölçek ekonomileri denilmektedir. Ölçek ekonomileri, uzun dönem içerisinde ortalama maliyetlerde azalan bir durum göstermektedir (Eryılmaz,

2014: 177-192). Geniş ölçekli üretimler maliyetleri düşürdüğü gibi, küçük ölçekli birimler de maliyeti düşürebilmektedir. Burada önemli olan hizmetin faydasının yayıldığı alandır. Hizmetin faydası büyük bir alana yayılıyorsa üretimi büyük ölçekli düşünmek gerekmektedir. Ancak küçük ölçekli üretimlerde de hizmetin faydasının yayıldığı alan küçük bir bölge ile sınırlı kaldığından üretilen hizmetin kişi başına düşen maliyeti yine düşük olacaktır. Bu durumda büyük ölçekli üretimi gerektiren mal ve hizmetler merkezi idare tarafından, küçük ölçekli üretimler ise mahalli idareler tarafından sunulduğunda etkinlik en üst seviyeye ulaşabilecektir (Çetinkaya, 2014: 48-49).

Ölçek ekonomileri beraberinde optimal hizmet büyüklüğü kavramını da getirmektedir. Optimal hizmet büyüklüğü, kamu hizmeti sunumunda etkinliğin gerçekleşmesi için belli bir nüfus ve hizmet sunum alanına sahip olan yerel yönetim biriminin büyüklüğüdür (Topal, 2005: 450). Yerel yönetimlerin hizmet sundukları alanın optimal büyüklükte olması hizmetlerin etkin ve verimli yürütülmesinde temel nokta olarak düşünülmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 252). Nüfus artışı, sanayileşme, ulaşım, çevre sorunları ve teknolojik gelişmeler kamu idarelerinin sundukları hizmetleri hem kapsam hem de ölçek olarak büyüttüştür (Atmaca, 2013: 173). Günümüzde plansız-programsız uygulamalar nedeniyle kaynaklar daha çok israf edilmekte ve hizmetlerin kalitesi düşürülmektedir. Bu sebeple “kaynak israf etmeyen”, “kaliteli” ve “yeterli düzeyde” yerelde hizmet üreten yerel birimlerin kurulması için optimal hizmet alanının belirlenmesi gereği vardır (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 252). Optimal hizmet büyüklüğünün belirlenmesinin yanında yerel düzeydeki hizmetlerin etkin ve verimli sunulabilmesi için, yerel yönetimler lehine yetki ve görev paylaşımının yapılması ve bu hizmetlerin yerel yönetimler tarafından sunulması gerekmektedir. Kaynakların ve görülecek hizmetlerin etkin ve verimli bir biçimde sunulabilmesi, bunların ancak yerel yönetimlere devredilmesiyle gerçekleştirilebileceği düşüncesi hizmette yerellik ilkesinin temelinde yatmaktadır (Zeyrekli ve Ekizceleroğlu, 2007: 32-43).

Konumuzla ilgili olan son kavram da hizmette yerellik ilkesidir. Hizmette yerellik ya da yerindelik ilkesi latin kökenli “subsidiarite” kelimesinden Türkçeye çevrilmiştir. İlke kısaca, “*kamu hizmetlerinin vatandaşla en yakın yönetim birimleri tarafından görülmesi*”dir (Arıkboğa, 2013: 81). İlkenin temel noktası hizmetlerin “yerinden” görülmesidir (Keleş, 1995: 4). Yani merkezi ve yerel düzeydeki çeşitli birimlerin stratejik durumlarına uygun olan hizmetleri sunmalarını esas almaktadır. Başka bir ifadeyle, hizmetlerin yürütülmesinde en iyi konumda ve koşullarda olan merkezi ve yerel yönetim birimlerinin sorumlu olmaları istenmektedir (Uçar, 2004: 100).

İlkenin temelindeki ana düşünce bir hizmeti en yakın birim yürütsün anlayışına dayanmaktadır (Yıldırım, 2014: 130). Ancak alt idari birimler kamu hizmetini hiç yerine getiremiyor ya da etkin ve verimli bir biçimde yerine getiremiyorsa, hizmet sunumunda bir üst birimin yetkilendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Merkezi yönetim bu idari basamakların en üstünde yer almaktadır (Kırışık, 2013: 3). İlkenin amacı bütün hizmetlerin merkezden planlanması, finanse edilmesi ve yürütülmesinin önüne geçilmesi, hizmetlerde etkinlik, tutumluluk ve verimliliğin artırılması (Yeter, 1992: 18), merkezileşmenin önüne geçilerek yerel birimlerin karar verme yetkilerinin genişletilmesi (Keleş, 1995: 5-6) ve yerel yönetimlerin güçlenmesinin sağlanmasıdır (Yıldırım, 2014: 130).

2. ÜLKEMİZDE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE YÖNETİMİ VE 6360 SAYILI KANUN

Ülkemizde kentlerin nüfus ve alan olarak hızla büyümeye başlaması, belediyelerin görevlerini yerine getirmede sıkıntılar yaşamasına neden olmuş, zamanla değişen ve gelişen illerin ihtiyaçları karşılamak belediyeler için güç hale gelmiştir. Değişen şartlar karşısında yeterli etkinliği sağlamadığı düşünülen belediyelerin dışında özel bir yönetim biçiminin kurulması zorunluluğu doğmuştur (Gürbüz, Yıldırım ve Belli, 2014: 115-116). 1982 Anayasa'nın 127. maddesinin 3. fıkrasındaki “*Büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir*” şeklindeki hükümle büyük kentlerde farklı yönetim biçimlerinin kurulması için gereken anayasal zemin oluşturulmuştur. Anayasa'nın bu maddesine dayanılarak 18.01.1984 yılında “2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun” ile büyükşehir belediyelerinin yetkili organlarının seçilme esasları belirlenmiş, yine aynı yıl yayımlanan 195 sayılı “Büyükşehirler Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’deki ilk büyükşehir belediyeleri bu KHK ile İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere üç büyük yerleşim yerinde kurulmuştur. Ancak bu KHK’nin yürürlükteki ömrü uzun olmamıştır. Bunun yerine 27.06.1984 tarih ve “3030 sayılı Büyükşehirler Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Kanun ile büyükşehir belediyelerin yönetim yapısı, hukuki durumları görev ve yetkileri düzenlenmiş, büyükşehirde o şehrin adıyla bir büyükşehir belediyesi, büyükşehir içindeki ilçelerde, ilçenin adını taşıyan ilçe belediyeleri kurulmuştur (3030 sayılı Kanun, 1984). Söz konusu Kanun’a göre, bir kentte büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için, belediye sınırı içinde birden fazla ilçenin bulunması gerekmektedir. Ayrıca Kanun’da büyükşehir kurulabilmesi için herhangi bir nüfus ölçütüne yer verilmiştir (İzci ve Turan, 2013: 123).

2000’li yıllara gelindiğinde büyükşehir belediye sayısı 16’ya ulaşmıştır. Bu yıllarla birlikte mevcut büyükşehir belediye kanununun uygulamalarında bazı eksiklikler ve sorunların bulunması ve özellikle Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde yerel yönetimlere daha fazla görev, yetki ve kaynak verilmesi için yapılan baskılar sonucunda (Kılınç, 2010: 73) etkin, verimli, vatandaş odaklı, hesap verebilen, katılımcı, şeffaf ve yerinden yönetim anlayışına (Çelikyay, 2014a: 8) dayalı büyükşehir belediye sisteminin kurulması için yeni bir kanuni düzenlemenin yapılması önem kazanmıştır. Bu beklentiler sonucunda, büyükşehir belediye yönetimlerinin yasal durumunu düzenleyen ve büyük yerleşim alanlarındaki hizmetlerin plânlı, programlı, etkin, verimli ve koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu çıkarılmıştır. Kanun, büyükşehir belediyelerinin tanımını değiştirmiş ve büyükşehir ilçe belediyelerinin yanında ilk kademe belediyelerini de kabul etmiştir. Büyükşehir belediyelerinin kurulması konusunda maddi (somut) ölçütler getirilmiştir (Muratoğlu, 2015: 61). Kanunla büyükşehirler etrafında oluşan yeni kentsel alanların büyükşehirlerle bütünleştirilmesi sağlanmıştır. Büyükşehirlerin sınırları genişletilmiş ve bu kapsamda birçok küçük belediye kapatılmıştır (Arıkboğa, 2012: 7-8). 2008 yılından itibaren bu genişlemeden kaynaklanan bütünleşme sorunlarının çözümü üzerinde çalışılmış (Arıkboğa, 2013: 54) ve aynı yıl kabul edilen 5747 sayılı Kanun ile büyük ilçeler bölünme yoluyla ya da küçük beldeler birleştirilme yoluyla yeni ilçeler kurulmuştur Büyükşehir belediye sınırındaki ilk kademe belediyelerinin tüzel kişiliklerine son verilerek ya var

olan ilçe belediyelerine ya da yeni kurulan ilçe belediyelerine dahil edilmiştir. 2008 yılında yapılan bu düzenlemeyle de amaçlanan, belediyelerin daha ekonomik, etkin ve verimli çalışabilmelerini sağlamaktır (Bingöl, Yazıcı ve Büyükkakın, 2013: 41).

Büyükşehir belediyeleri hakkında yapılan son yasal düzenleme ise 2012 yılında yürürlüğe giren “6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”dur. Kanunun genel gerekçesine göre;

“Sanayileşme, ulaşım ve çevre gibi artan sorunların hizmet üretme kapasitesi ve yeterli mali kaynaktan yoksun küçük ölçekli mahalli idarelerce çözülmesi mümkün görünmemektedir. Bu durum, kaynakların etkin ve yerinde kullanımını engellemekte, küçük yerleşim birimlerinin yanı sıra nüfusun yoğun olduğu büyükşehirlerde de ciddi yönetim sorunlarına yol açmaktadır... Bu çerçevede yönetim, planlama ve koordinasyon açısından belediye sınırı mülki sınır olacak biçimde optimal ölçekte hizmet üretebilecek güçlü yerel yönetim yapılarının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.”

Gerekçede ifade edildiği üzere, yerel yönetimlerin yerine getirdiği kamu hizmetlerinde daha bütüncül bir anlayışın yerleştirilmesi (Biricikoğlu ve Duyar, 2015: 372), ölçek ekonomilerinden yararlanılarak kamusal harcamaların azaltılması ve sunulan hizmetlerin maliyetlerinde düşüşler amaçlanmaktadır (Gürbüz, Yıldırım ve Belli, 2014: 115). Bu Kanun ile birlikte büyükşehir teşkilatında idari yapıda, mali sistemde, siyasal coğrafyada, temsil ve katılımı, personel yapısında, hizmet sunumu ile imar ve planlama düzeninde önemli değişiklikler olmuş (İzci ve Turan, 2013) ve yerel yönetim sistemimize yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. 6360 sayılı Kanun’un yönetim sistemimiz içinde ortaya çıkarmış olduğu belli başlı değişiklikleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

- Nüfusu 750.000 geçen on dört ilde “Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Mardin, Muğla, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van ve Ordu”da il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürülmüş¹¹ ve 27 yeni ilçe kurulmuştur.
- Daha bütüncül bir yapının oluşturulması amacıyla (Biricikoğlu ve Duyar, 2015: 372) büyükşehir belediye sınırı il mülki sınırı olacak şekilde genişletilmiştir. Büyükşehir ilçe belediyelerinin sınırları da ilçe sınırı olarak belirlenmiştir.
- Büyükşehir belediyeleri içindeki köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalle olarak, belde belediyeleri de belde ismiyle bağlı bulundukları ilçenin belediyesine katılmıştır. Düzenlemeyle orman köyleri ile diğer köyler arasında herhangi bir ayrım yapılmamıştır.
- Mevcut ve yeni kurulan büyükşehir belediyelerinde il özel idareleri kaldırılmış ve 30 ilde “Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı” adında yeni bir kurum

11 Ordu ili, 13.03.2013 tarihli ve 28595 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6447 sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” kapsamında büyükşehir olacak iller arasına dâhil edilmiştir.

kurulmuştur. Başkanlığın kurulmasındaki amaç; büyükşehir belediyelerinin bulunduğu illerde kamu kurumlarının yatırım ve hizmetlerinin verimli ve etkin sunulmasını, koordinasyonun sağlanması, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin uyum içinde yürütülmesi, gerekli hallerde merkezi yönetimin taşrada yapacağı yatırımların yapılması ve koordine edilmesi, ildeki kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik edilmesi ve bunların denetlenmesini gerçekleştirmektir.

- Büyükşehir Belediyesi kurulan illerde mahalli idare birlikleri kaldırılmış ve bu illerde bazı yerleşim yerlerinin isimleri değiştirilmiştir. Ayrıca büyükşehir belediyesi bulunan illerde bucak teşkilatları kaldırılmıştır. Ancak 2014 yılında çıkarılan 6552 sayılı Kanun’la bucak yönetimleri daha sonra tüm illerde kaldırılmıştır.

- Kanunla genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamından ayrılan paylar büyükşehir belediyelerinde % 5’ten % 6’ya, büyükşehir ilçe belediyelerinde % 2,5’ten % 4,5’e arttırılmıştır. Büyükşehir belediyelerine ayrılan bu % 6’lık payın % 60’ı doğrudan ilgili büyükşehir belediyesine aktarılırken, kalan % 40’lık bölümü bir havuzda toplayarak % 70’i nüfusa, % 30’u yüzölçümü esasına göre büyükşehir belediyeleri arasında paylaştırılmaktadır. Büyükşehir ilçe belediyelerine verilen % 4,5’lik payın % 90’nı ilçelerin nüfus oranına göre %10’u ise ilçelerin yüz ölçüme göre dağıtılmaktadır. Ayrılan paylar İl özel idarelerinde % 1,5’den % 0,5’e ve diğer belediyelerde ise % 2,85’ten % 1,50’ye kadar düşürülmüştür.

- Kanun sonrasında büyükşehir sınırları içinde köyken mahalle haline dönüşen yerlerde yaşayanlara “1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu” gereğince emlak vergisi ve 2462 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu gereğine çevre-temizlik vergisi, harç ve katılım payları ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Ancak Kanun, bu vergi, harç ve katılım paylarının alınmasını için bir geçiş süreci öngörerek beş yıl boyunca bu payların alınmayacağı belirtilmiştir.

30 ilin büyükşehir olmasıyla birlikte, toplam ülke nüfusunun %77’si büyükşehirlerde yaşar hale gelmiştir. Kanunla il özel idarelerinin % 37’si, belediyelerin % 55’i ve köylerin % 49’u ortadan kaldırılmıştır. Sonuç itibarıyla 6360 sayılı Kanun ülkemizin yerel yönetim sistemi için önemli bir değişim meydana getirmiştir (Karasu, 2013: 3).

Kanun, yürürlüğe girdiği günden bu yana olumlu ve olumsuz açıdan birçok değerlendirme yapılmıştır. Kanun’un genel gerekçesinde kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimlilik ile optimal hizmet büyüklüğü arasında bir ilişki olduğu belirtilmekte ve bu ölçek ekonomileri ile ilişkilendirilmektedir. Kanunla büyükşehir alanının il mülki sınıra kadar genişletilmesinin hizmet sunumunun tek merkezden yürütülmesini sağlayacağı ve bu sayede ölçek ekonomilerinden yararlanılarak hizmetlerde etkinlik ve verimliliği arttıracığı, daha az kaynakla daha çok ve kaliteli hizmetlerin sunulacağı ifade edilmektedir (Yıldırım, Gül ve Akın, 2015: 217).

Ayrıca geniş ölçekte hizmet üretecek olan büyükşehir belediyelerinin gelişmiş teknolojilerle donatılarak burada nitelikli teknik personel istihdam edilerek iş gücünün uzmanlaştırılacağı ve böylece verimlilik artışı sağlanacağı düşünülmektedir.

Koordinasyon ve bütünlük içerisinde yürütülmesi gereken yerel nitelikteki kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimlilik sağlanacağı ifade edilmektedir (Bingöl, Yazıcı ve Büyükkın, 2013: 44).

6360 sayılı Kanun ilk çıktığı yıllarda Kanun’a yönelik yukarıda ifade edilen olumlu görüşler yanında önemli ölçüde eleştirilerin de bulunduğu görülmektedir. Hizmet sınırının il mülki sınırına kadar genişlemesinin hizmetlerde etkinlik ve verimliliği sağlamayacağı tam tersi bir durumun ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir. Bu konudaki temel eleştiriler şehir yönetimi için uzmanlaşmış olan büyükşehir belediyelerinin kırsal alanlara (özellikle de dağ köylerine) hizmet vermesinin ve mahallesi statüsüne geçen köy halkının nelere ihtiyacı olduğunu (yol, çeşme, ahır, mera vb) onlarca kilometre uzaklıktaki bir yönetim biriminin tespit etmesinin zor olacağı noktasında toplanmaktadır (Genç, 2014: 8). Ayrıca il özel idareleri, köyler ve belde belediyelerinin tüzel kişiliklerine son verilmesi, belediyelerin öncelik vereceği alanların kentler olmasında dolayı kırsal alanda yer alan sorunların daha da derinleşmesine neden olabilecektir. Özellikle köy tüzel kişiliklerin kaldırılması sebebiyle mahalleye dönüştürülen yerlerde verilecek yerel hizmetlerin, şehirle mukayese edildiğinde öncelik sıralamalarında oldukça gerilerde olacağı ve bundan dolayı hizmet almada ciddi eşitsizliklerin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Karaaslan, 2012-2013: 150; Derdiman, 2012: 73).

Kanun’un merkezin yerel yönetimler üzerindeki gücünün yoğunlaşarak merkeziyetçiliğini arttırdığı; yerel yönetimlerin en temel niteliği olan “katılımcılık” ve “demokratikleşme” açısından yetersiz kaldığı, yerel yönetimlerin özerkliği, hizmetlerin yerindeliği gibi evrensel ilkeleri geri plana iterek şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi ilkelere değinmediği Kanun’a yöneltilen diğer eleştiriler olarak karşımıza çıkmaktadır (Günel, Atvur ve Dernek, 2014: 55-68). Asıl amaçlananın yerel birimlere daha fazla yetki aktarmak iken, yerelde merkezi bir birimin güçlendirilmesinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Yıldırım, 2014: 139). Vatandaşa yakın yerel birimlerin kapatılmasıyla vatandaşın yerel düzeydeki karar süreçlerine katılma kanallarının ortadan kalktığı ve bunun sonucunda vatandaşın yerel düzeydeki yönetim ve politika alanlarına karşı yabancılaşmasının daha da artacağı ileri sürülmektedir (Ersoy, 2013).

3. SAKARYA İLİ KOCAALİ İLÇESİNDE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

3.1 Araştırmanın Amacı

6360 sayılı Kanun’un kabul edilmesiyle birlikte ortaya çıkan değişiklikler içinde en dikkat çeken, il özel idarelerinin kaldırılması ve büyükşehir belediye sınırının il mülki sınırı olarak belirlenmesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kanun’un bu düzenlemesiyle amaçlanan, hizmet sunumunun tek merkezden yürütülmesi, bu sayede ölçek ekonomilerinden yararlanılarak, kamu maliyetlerinin düşürülmesi ve böylece hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanmasıdır. Ancak söz konusu düzenleme sadece etkinlik ve verimlilik ilkeleri açısından değil hizmette yerellik ilkesi açısından da önemli etkiler yaratmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, 6360 sayılı Kanun ile genişleyen büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırının, hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanması ile hizmette yerellik ilkesine olan etkilerini Sakarya İli Kocaali ilçesi ölçeğinde değerlendirmektir. Bu çerçevede çalışmada temelde iki soruya cevap aranmak istenmektedir. Bu sorulardan birincisi, daha önce ilçe belediyesi ve il özel idaresi tarafından sunulan hizmetlerin büyükşehir belediyesi tarafından daha etkin ve verimli olarak yerine getirilip getirilmediği; ikincisi ise, karar alma sürecinin mekânsal olarak vatandaşa daha uzak bir yönetsel birime geçmesinin katılımcılık açısından pratikte bir takım sorunlara sebep olup olmadığıdır.

3.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Sakarya il sınırları içinde yer alan Kocaali ilçesi oluşturmaktadır. 6360 sayılı Kanun öncesinde 10 ilçe ve yaklaşık 650.000 kişilik bir alana hizmet veren Sakarya Büyükşehir Belediyesi, Kanun sonrasında 16 ilçeye ve yaklaşık 977.000 kişilik bir alana hizmet vermeye başlamıştır (www.tuik.gov.tr, 2013). Kanun öncesinde hizmet sınırında “Adapazarı, Akyazı, Erenler, Ferizli, Hendek, Karapürçek, Sapanca, Arifiye ve Serdivan” ilçeleri bulunurken Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra bu sınırlara “Geyve, Karasu, Kaynarca, Kocaali, Pamukova ve Taraklı” ilçeleri dahil olmuştur (Biricikoğlu ve Duyar, 2015: 379).

Araştırma evreninin Kocaali ilçesi olarak seçilmesinin nedeni, Tablo 1’de de görüldüğü gibi, söz konusu ilçenin, Sakarya il merkezine en uzak ilçe olmasıdır. Literatürde büyükşehir belediyelerinin kendisine mekânsal olarak uzak olan birimlere etkin ve verimli hizmet götüremeyeceği aynı zamanda burada yaşayan vatandaşların büyükşehir belediyelerine ulaşmada sorunlar yaşayacağı ileri sürülmekteydi. Bu nedenle Sakarya Büyükşehir Belediyesine en uzak ilçe araştırmanın evreni olarak seçilmiştir.

Tablo 1: Sakarya İlçelerinin Nüfus ve Uzaklıkları

İlçeler	Nüfus	İl Merkezine Uzaklık (KM)
Adapazarı	274.898	Merkez ilçe
Akyazı	86.704	31
Arifiye	40.568	9
Erenler	83.984	2
Ferizli	25.386	24
Geyve	48.496	35
Hendek	80.264	37
Karapürçek	12.578	27
Karasu	61.533	55
Kaynarca	23.626	35
Kocaali	20.878	73
Pamukova	28.955	43
Sapanca	40.045	18
Serdivan	128.121	4
Söğütü	14.031	20
Taraklı	6.881	67
TOPLAM	976,948	

Kaynak: Nüfus İstatistikleri (www.tuik.gov.tr, 2013); İl merkezine yakınlık (www.sakarya.bel.tr, 2017).

Kocaali ilçesi Sakarya'nın kuzeyinde Karadeniz sahilinde yer alan ve 30,000'e ulaşan nüfusuyla yıllara göre büyüklük gösteren bir ilçedir. Doğusunda Düzce'nin Akçakoca ilçesi, **güneyinde Hendek** ve batısında Karasu ilçeleri yer almaktadır. Kocaali ilçesi 1954 yılına kadar Karasu ilçesine bağlı bir köy iken, 1954 yılında bucak ve 1987 yılında ilçe olmuştur. İlçede 1956 yılında ilk belediye teşkilatı kurulmuştur. Bugün Kocaali Belediyesi 315 km² alana hizmet sunmaktadır (www.kocaali.bel.tr, 2017).

6360 sayılı Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte Kocaali ilçesindeki 29 köyün tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle haline dönüştürülmüştür. Dönüştürülen mahallelerle birlikte ilçedeki toplam mahalle sayısı 37 olmuştur. Ancak ilçede "Melen Barajı ve Hidroelektrik Santrali"nin kurulması sebebiyle Beyler, Çobansayfant, Karalar ve Ortaköy mahalleri boşaltılmıştır. Boşaltılan mahalleler sonucunda ilçede toplamda 33 mahalle varlığına devam etmektedir. Bugün varlığını sürdüren 33 mahalle içinde Kanun sonrasında mahalle olan alanların sayısı 25'dir.

Tablo 2: Kocaali İlçesinin Mahalle Nüfusu ve Uzaklıkları

Mahalleler	Nüfus	İlçeye Uzaklık (km)¹	6360 Kanun Sonrası Mahalleye Dönüşenler
Açmabaşı	279	18	X
Ağalar	1.855	-	
Akpınar	317	12	X
Aktaş	189	22	X
Alandere	1.453	-	
Aydoğan	114	17	X
Bezirgan	132	15	X
Caferiye	378	7	X
Çakmaklı	148	18	X
Çukurköy	240	7	X
Demiraçma	452	15	X
Görele	196	20	X
Gümüşoluk	1.339	10	X
Hızar	738	-	
Kadıköy	446	6	X
Karapelit	260	9	X
Karşı	1.271	-	
Kestanepınar	560	16	X
Kızılüzüm	73	27	X
Kirazlı	1.003	10	X
Koğutpelit	312	9	X
Kozluk	269	16	X
Köyyeri	34	17	X
Küplük	68	21	X
Melen	239	12	X
Merkez	1.919	-	
Selahiye	118	5	X
Süngüt	191	25	X
Şerbetpınar	635	14	X
Yalı	1.530	-	
Yalpankaya	258	17	X
Yanıkşayvant	238	20	
Yayla	1.394	-	

Kaynak:2016 yılına ait nüfus sayıları (www.nufusune.com, ..2017), İlçeye uzaklık (www.yerelnet.org.tr, 2017).

Kocaali ilçesinde yapılan araştırma iki farklı grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Birinci grup, Kocaali Belediyesi'nde görev yapan yöneticilerden¹² oluşmaktadır. Kocaali Belediyesi'nde Fen İşleri Müdürlüğü, Mali İşler Müdürlüğü, Yazı İşleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Çevre ve Koruma Kontrol Müdürlüğü ve Ruhsat ve Denetim Müdürlüğü olmak üzere 6 müdürlük bulunmaktadır. Ancak çalışmanın yapıldığı dönemde iki müdürlüğün aynı kişi tarafından yönetilmesinden dolayı 5 birim amirinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca idari hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu iki başkan yardımcısı da dikkate alındığında 7 yöneticinin bulunduğu görülmektedir. Çalışmada 7 kişinin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak iki birim amirinin o dönemde çeşitli nedenlerden dolayı (yıllık izin vb.) belediyede bulunmamasından dolayı 5 yönetici çalışmaya dahil edilmiştir.

İkinci grupta yer alanlar ise, 6360 sayılı Kanun öncesinde köy statüsünde olup, Kanun'dan sonra mahalleye dönüşen yerlerde bulunan mahalle muhtarlarıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kanun sonrasında Kocaali ilçesinde 25 köy mahalleye dönüşmüştür. 25 mahalleden Kocaali ilçe merkezine olan uzaklıkları dikkate alınarak 10 mahalle seçilmiş ve bu mahallelerin muhtarları çalışmamıza dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen mahalleler; Aydoğan, Bezirgan, Görele, Gümüşoluk, Kestanepinar, Kızılızümlü, Kozluk, Küplük, Süngüt ve Yalpankaya mahalleleridir. Araştırmanın örnekleminde 15 muhtara ulaşılmaya hedeflenmiştir. Ancak muhtarların mahallede bulunmaması ya da hastalık gibi sebeplerden dolayı bu sayıya ulaşılamamıştır.

3.3 Araştırmada Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmada “yarı yapılandırılmış (standartlaştırılmış) mülakat”¹³ tekniği uygulanmıştır. Bu çerçevede Kocaali Belediyesi'nde görev yapan yöneticiler ve mahalle muhtarları için ayrı mülakat formları hazırlanmıştır¹⁴. Ancak mülakatın seyrini doğrultusunda hem yöneticilere hem de mahalle muhtarlarına farklı sorular da sorulmuştur. Bu sorular sayesinde hem konu hakkında daha fazla bilgi alınmış hem de örnekler verilmesi sağlanmıştır. Katılımcıların izni doğrultusunda mülakatta ses kaydı alınmıştır. Ses kaydı istemeyen katılımcılar için mülakat esnasında yazılı şekilde not tutulmuştur. Mülakatlar tamamlandıktan sonra ses kayıtları yazılı doküman haline getirilmiş ve sonrasında elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

Mülakatlar 28 Şubat 2017- 19 Mart 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Öncelikli olarak katılımcılar telefonla aranarak çalışma hakkında bilgi verilmiş ve randevular talep edilmiştir. Belirlenen günde önce Kocaali Belediyesi yöneticileri, sonrasında mahalle muhtarları ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular “betimsel analiz

12 Yöneticiden kastedilen, belediyede çalışan birim amirleri ve başkan yardımcılarıdır. Belediye başkanı, seçilme görevine gelmesinden dolayı araştırmaya dahil edilmemiştir.

13 Bu yöntem, önceden belirlenmiş bir dizi sorunun sorulmasına dayanır. Bu sorular her katılımcıya sistematik ve tutarlı olarak sorulur ancak görüşmenin seyrine göre görüşmecilerin bunların dışına çıkma özgürlüğü bulunmaktadır. Görüşmeciler bu sorulara verdikleri cevapları derinleştirirler (Berg ve Lune, 2015: 136).

14 Mülakat soruları hazırlanırken literatürdeki benzer bir çalışmadan esinlenerek sorular hazırlanmıştır. Hale Biricioğlu ve Duygu Demirel Duyar'ın birlikte yazmış olduğu “ 6360 Sayılı Yasa'nın Genişleyen Büyükşehir Belediyesi Hizmet Sınırının Etkinlik ve Verimliliğe Etkisi Bağlamında Değerlendirilmesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği” adlı makaledeki soruların çalışma için hazırlanan sorularda etkisi olmuştur. Ancak çalışmada, bu çalışmada bulunmayan farklı sorular da bulunmaktadır.

yöntemi” kullanılarak değerlendirilmiştir¹⁵.

3.4 Araştırmanın Sınırlılığı

Çalışma Kocaali ilçesi ile sınırlandırılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin Kocaali ilçesi için olduğu, Sakarya’nın tüm ilçeleri ya da Türkiye için genelleştirilemeyeceği ifade edilmelidir. Ayrıca mülakat yapılan kişilerin sorulara samimi cevaplar verdikleri varsayılarak değerlendirme yapılmıştır.

3.5 Araştırmanın Bulguları

Araştırma sonucu elde edilen bulgulara yer verilirken öncelikli olarak araştırmaya katılanlara ilişkin demografik bulgulardan bahsedilecektir. Daha sonra ise, katılımcıların Kanun’a yönelik genel değerlendirmeleri, Kanun’un etkinlik-verimlilik ilkelerine olan etkileri, mali açıdan ortaya çıkan etkileri ve hizmette yerellik ilkesine olan etkilerine ilişkin değerlendirmeler aktarılacaktır.

3.5.1 Demografik Bulgular

Araştırmaya ilişkin demografik bulgulardan araştırmaya katılanların görev süreleri konumuz açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların görev sürelerini gösteren tablo aşağıda yer almaktadır. Yüz yüze yaptığımız görüşmelerde, katılımcıların önemli bir kısmının 6360 sayılı Kanun’un öncesi ve sonrasını karşılaştırma imkânının olduğu bir deneyime sahip bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Görev Süreleri

Görev Süreleri	Yönetici	Muhtar
1-10	2	7
11-21	1	2
22 yıl ve üzeri	2	1

3.5.2 Kanun’un Genel Olarak Değerlendirilmesi

Mülakatta yöneticilere “6360 sayılı Kanun’u genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? Kanunla meydana gelen değişikliklerin hizmete olan etkisi nasıldır?” sorusu yöneltilmiştir.

15 Betimsel analiz yöntemi, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasıdır. Bu analiz yönteminde görüşülen ya da gözlemlenen kişilerin görüşlerini yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık başvurulur. Burada amaçlanan elde edilen bulguları düzenlemek ve yorumlayarak okuyucuya sunmaktır. Bu kapsamda veriler, önce sistematik ve açık bir şekilde betimlenmektedir. Daha sonra bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri içinde irdelenir ve sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239-240; Türkoğlu ve Gökçe, 2015: 246)).

Yöneticilerin büyük bölümünün Kanun'a olumlu yönde yaklaştığı görülmektedir. Buna göre Kanun, yönetimi tek elde toplamış ve bu sayede kaynakların etkin ve verimli kullanımına katkı sağlamıştır. 1 yönetici Kanun'un yeni ve geçiş sürecinde olmasından kaynaklı aksayan yönlerinin olduğu ve geçiş süreci tamamlandığında bu aksayan yönlerinin düzeleceğini düşünmektedirler. Kanun'u olumlu açıdan ele alan yöneticilerden birinin değerlendirmesine göre;

“Büyükşehir belediyesiyle beraber hem karar alma süreciniz çok kısaldı, mesela şuradan yolu şu şekilde açacağım. Bu önceden karar alma mekanizması uzun sürüyordu. Şimdide çok kısa. Daha koordinasyonlu, daha hızlı hemen büyükşehirden mesela bunun il genel meclisine girmesine ya da şuradan buradan çıkmasına gerek yok, yani yol işleri daire başkanından ya da büyükşehir belediye başkanlığının talimatıyla çıktığı zaman belki ikinci gün orada makine ekipman hazır. Daha hızlı ve daha etkin. Yani büyükşehir belediye Kanununun en büyük etkisi bu.”

Sadece bir yöneticinin Kanun'u genel olarak olumsuz değerlendirdiği görülmektedir. Kanun'un ilçe belediyelerini hem yetki hem de mali yönden olumsuz yönde etkilediği, yetkilerin büyükşehir belediyesinde toplanmasından kaynaklı sıkıntıların olduğu ve hizmetlerin sunumunda etkin ve verimli olunmadığı ifade edilmiştir.

3.5.3 Kanun'un Etkinlik-Verimlilik Açısından Değerlendirilmesi

Kanun'un hizmetlerin etkinliği ve verimliliğine olan etkisinin değerlendirilmesi açısından yöneticilere 3, muhtarlara 1 soru sorulmuştur. Yöneticilere bu konuda sorulan ilk soru “Büyükşehir belediyeleri, 6360 sayılı Kanun ile hizmet alanlarının büyümesi sonucunda ilçe belediyelerine göre hizmetleri daha etkin ve verimli sunmakta mıdır?” şeklindedir. Bu soruyla amaçlanan kanun sonrasında hem yetkileri artan hem de hizmet alanı genişleyen büyükşehir belediyelerinin hizmetleri sunmadaki etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmeye çalışmaktır.

Yöneticiler büyükşehir belediyelerinin hizmet alanı bakımından genişlemesinin, kanun öncesine oranla, hizmetlerin daha etkin ve verimli yürütülmesine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Özellikle büyükşehir belediyelerini kapatılan il özel idareleri ile karşılaştıran yöneticiler hizmetler konusunda büyükşehir belediyelerinin daha hızlı ve etkin olduğunu düşünmektedirler. Bu konuda bir yöneticinin değerlendirmesi dikkat çekicidir;

“Büyükşehir belediyesi hizmetlerde verimli. Mesela 26 köyün kışın kar yağdığı zaman yani yolların açılması hususunda belediyeler daha iyi hizmet veriyor. Özellikle özel idareden, özel idare Adapazarı'ndan kalkıp gelene kadar buradan belediye zaten gidiyor, açıyor yollarını. Yani o yönden çok etkin. Her şey yerinden hazır, yerinden hareket ediyor. Belediyeyi şimdi ne yapıyor köylerde muhtarlar var, alo diyor biz buradan kepçe görevlendiriyoruz. Hatta o kış ilk deneyiminde, köylerden bize köy muhtarları oradan yaşayan insanlar söylüyor bunu. Daha önceden 1 hafta sonra açılıyordu köy ama şimdi hemen açılıyor.”

Bazı yöneticiler özellikle büyük maliyet gerektiren projelerin büyükşehir belediyesi tarafından sunulmasının hem ilin hem de ilçenin kalkınması bakımından önemli olduğunu belirtmektedir. Büyükşehir belediyelerinin, ilçe belediyelerinin bütçesinin yetmediği alanlardaki projeleri üstlenmesinin hizmetlerin daha hızlı, etkin ve verimli sunulmasını sağladığı ifade edilmektedir. Ayrıca büyükşehir belediyelerinin ortak tesis alanları kurarak ilçe belediyeleri üzerindeki yükü aldığı da belirtilmektedir.

“Bazı projeler ortak. Bakın kazancınıza bakın. Önceden olsa Kocaali önceden kendisi yapacak, Karasu kendisi yapacak. Ama her yer büyükşehirden sonra planlamasını ona göre yapıyor. Nasılsa bütün yatırımlar ondan gidiyor... Bir bakıyorsunuz son iki yıl içinde yapılan yatırım 200 milyonu bulmuş. Kocaali'nin bütçesi son gerçekleşmiş bütçesi 15 milyon. 15 milyonla bu belediye kanalizasyon mu yapsın? Kanalizasyon arıtma tesisi mi yapsın? Bunlar çok büyük yatırımlar, pahalı yatırımlar, yapması mümkün değil. Ama büyükşehir bunları çok rahat yapabiliyor...”

Kanunun genel gerekçesinde “Belli bir coğrafi alanda çok sayıda yerel yönetimin yetkili olması halinde planlama ve koordinasyonun sağlanamayışı ve ölçek ekonomisinden yeterince yararlanılamaması nedeniyle kaynak israfına yol açılmasından dolayı büyükşehirlere ihtiyaç vardır.” denilmektedir. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde, büyükşehir belediyesinin ilçeler arasında sunduğu hizmetlerin Kanun’un genel gerekçesi ile uyumlu olduğu söylenebilir. Büyükşehir belediyesinin ilçeler arası ortak tesis alanları kurmasının hem maliyet hem de bütüncül hizmet sunumu açısından etkili olduğu ve kaynak israfının önüne geçilmesinin sağlandığı görülmektedir.

Mülakatta yöneticilere yöneltilen diğer bir soru “Büyükşehir belediyeleri ilçelerdeki kırsal alanların hizmet taleplerini karşılayabiliyor mu? Bu konuda ortaya çıkan sorular var mı? şeklindedir. Kanun sonrasında kaldırılan il özel idarelerinin görev alanları büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Bu soruyla amaçlanan büyükşehir belediyelerinin, yeni hizmet alanı olan kırsal alanların taleplerini karşılama noktasında etkin ve verimli olup olmadığını değerlendirmeye çalışmaktır.

1 yönetici büyükşehir belediyesinin geçmişe göre kırsal alanların taleplerini karşılamada etkin ve verimli olduğunu düşünmektedir. Yıllarca hizmet görmemiş alanların bu Kanun sonrasında hizmet gördüğünü ifade eden yöneticiye göre;

“Belki de 15-20 yıllık hizmet görmemiş köyler şu anda hizmet görüyor. İl özel idaresinden hizmet görmemiş. ..En azından çöpünü topluyor. İl özel idaresinin olduğu zaman böyle bir şey yoktu. Orada çöp yığınları oluşurdu. İşte köylü bir yere götürüyordu, yığıyorlardı, yakıyorlardı. Yasa öncesinde bu şekildeydi. İl özel idaresinin köylere gidip çöp toplayıp bunu çöp arıtma tesisine götürme şansı yok. Şu anda sen Kocaali Belediyesi olarak sen iki üç günde bir servisle çıkıp çöp topluyorsun. Katı atık tesisine götürüyorsun. Bunlar önemli gelişmeler yani. Hatta bu birebir yansıyor. Halka da yansıyor. Ben gelecekte çok daha uygun olacağı kanaatindeyim...”

1 yöneticinin görüşü ise muhtemel eksikliklere rağmen genel olarak kırsal alanların

taleplerinin büyükşehir belediyesi tarafından karşılandığı üzerinedir. Başka bir yönetici ise kırsal alanların hizmet taleplerinin karşılanmasının büyükşehir tarafından ilçe belediyesine bırakıldığını ifade etmektedir. Bu durumun yeterli bütçesi olmayan ilçe belediyesine ek maliyet getirdiğini belirtmekte, 2 yönetici de büyükşehir belediyesinin diğer ilçelere öncelik verdiği, Kocaali ve Kocaali'nin kırsal alanlarının taleplerinin geri plana itildiğini düşünmektedir.

“Şimdi köyler bize bağlanınca 29 tane köyümüz var. Bu 29 tane köyün genel şeyini büyükşehir karşılaması lazım ama bu konuda çoğu bize yükleniyor. Yani köy yatırımlarında olsun köylerdeki bütün isteklerde vatandaşın talebini çoğunu bizim belediye karşılıyor. Bu konuda büyükşehir bizi şey yapıyor ama gene de bir türlü götürüyoruz. Bizim bütçemiz bu arada biraz daha şeye nazaran (geçmişe) daha çok para harcıyoruz. Sıkıntıya düşüyoruz.”

Kocaali Belediyesinde çalışan yöneticilere bu konu ile ilgili yöneltilen bir diğer soru da *“Büyükşehir belediyeleri ilçe belediyelerinin taleplerini zamanında ve etkin olarak karşılayabiliyor mu?”* şeklindedir.

1 yönetici, büyükşehir belediyesinin acil olmayan talepleri belirli periyotlara ayırarak karşılama eğiliminde oldukları ve bu durumun ilçe belediyesi açısından sıkıntı yarattığını ifade etmektedir. Geri dönüşlerin hızlı olmamasının sebebinin ise ilçe sayısının çok olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. 1 yönetici de, ilçe belediyesinin görüşü dikkate alınmadan yapılan hizmetlerin olduğunu ifade etmekte, özellikle Kanun sonrasında büyükşehir belediyesinin hizmet alanına giren ilçelerde bu tür sorunların olduğunu düşünmektedir. Büyükşehir belediyesinin yıllarca hizmet verdiği ilçelerle kıyaslandığında yeni ilçelerin zaten geride olduğunu ve büyükşehir belediyesinin önceliğinin bu ilçelere vermesi gerektiğini ifade etmektedir. 1 yönetici ise büyükşehir belediyesinin hizmet sunmada öncelikle kendi alanını koruduğunu ilçe belediyesinin taleplerinin çözüme ulaştırılmasında istekli davranmadığını düşünmektedir.

“Büyükşehir belediyeleri çözüme ulaşamıyor. Kanun var da kanun ne yapsın hizmet yapılmıyor. Devlet kanunu çıkarmış koymuş ortaya. Sen diyor ona göre hızlandır diyor. Büyükşehir kendi alanını koruyor.”

Verilen cevaplar değerlendirildiğinde, yöneticilerin taleplerini iletmede bir sıkıntı yaşamadıkları ancak büyükşehir belediyesinin taleplere geri dönüşünde bazı sorunlar olduğu görülmektedir. Yöneticilerin geneli ilçe belediyesinin karşılayamadığı ya da büyükşehir belediyesinin yetki alanına giren hizmetler için taleplerde bulunduklarını, ancak bu taleplerin karşılanmasının zamanında olmadığını ifade etmişlerdir. Vatandaşın ya da ilçe belediyesinin büyükşehir belediyesinden bazı talepleri olduğunda, bu taleplerin karşılanmasının belli periyotlara ayrıldığı görülmektedir.

Konu ile ilgili olarak mahalle muhtarlarına da *“Önceki kanunda köyün ihtiyaç ve beklentileri muhtar, ihtiyar meclisi, il özel idaresi ya da kaymakam tarafından yürütülürken, yeni Kanun'la bu işlerin belediyelere bırakılması hizmetlere etkinlik ve verimlilik açısından nasıl bir etkisi olmuştur? Bu Kanundan sonra hizmetlerin eskiye*

göre daha etkin ve verimli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu sorulmuştur.

Mülakatta 6 muhtarın büyükşehir belediyesinin hizmet sunumundan memnun olduğu görülmektedir. Hizmetlerin Kanun öncesine göre etkin ve verimli olduğunu, aksayan yönleri olsa da geçiş sürecinin tamamlanmasıyla bu aksaklıkların giderileceğini düşünmektedirler.

“Şu anda bu süreç yeni başladı. Büyükşehir belediyesini iyi görüyorum. Özel idareden iyi görüyorum. Eskiye göre belediye daha iyi şu anda. Kıyaslama yaparsam belediyelerin şu anda daha üstün başarılı daha da ileri gideceğini zannediyorum. İyi olacağını, yani başarılı. İleriye doğru. Her şey yerli yerine oturunca tabi.”

“Hizmetin dönüşü iyi, çokta mükemmel demeyelim çünkü yeni başladı. Adam nereye yetişecek. Sakarya da 665 muhtarız biz. Bir anda bir şey istenmez. Çünkü geçit dönemi bu. Geçitten geçerken bile adam sallanıyor, zor geçiyor. Bunlar doğal şeyler.”

Diğer yandan kapanan il özel idaresinin hizmet sunmada büyükşehir belediyesinden daha etkin ve verimli olduğunu düşünen muhtarlar da bulunmaktadır. İl özel idaresi zamanında daha iyi hizmet aldıklarını söyleyen 4 muhtar, Kanun sonrasında özellikle yol olarak çok sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Hizmet talep ettikleri halde geri dönüş alamadıklarını söyleyen muhtarlar Kanun öncesinde daha iyi durumda olduklarını belirtmişlerdir.

“.....yolu üç senedir büyükşehir tarafından yapılacak. Gördüğümüz gibi üç senedir bir şey yok. Mahalle araları ilçe belediyesini ilgilendiren yerler ellerinden geldiği kadar yapıyorlar. Büyükşehirdeki sıkıntımız gelip ölçüp bu yıl yapacağız dediği yolları üç yıldan beri kepçe dahi yollamadılar. Şu anda özellikle Büyükşehir il özel idaresinin yanından geçemez hizmet olarak. Yani biz hizmet bizim ayağımıza gelir zannettik. Kocaali Belediyesi’ne geçmemizde falan. Daha çok zorlaştık. Biz önceden il özel idareye gittiğimizde sıkıntılarımızı söylüyorduk. Bir hafta on gün içinde muhakkak bir karşılığını alıyorduk. Ama olur ama olmaz.

Ayrıca 2 muhtar da büyükşehir belediyesinin Kocaali ilçesine ve belediyesine üvey evlat muamelesi yaptığını düşünmektedir. Kanun sonrasında Sakarya Büyükşehir Belediyesi’nin hizmet alanına giren ilçelerle kıyaslamalar yaparak Kocaali’nin bu ilçelere göre hizmet almada sorun yaşadığını dile getirmişlerdir.

“Büyükşehir belediyesinin Kocaali Belediyesi’ne üvey evlat muamelesi yaptığını düşünüyorum. Kocaali’de çok şeyini alamıyor hizmetini büyükşehirden. Ben onu da biliyorum mesela Taraklı’ya Geyve’ye Pamukova’ya daha fazla ön plana çıkardılar. Çok eskiden bizim buralar ön plana çıkardı. Özellikle Taraklı’nın bir turizme açılma olayı falan var. Biz de bunları internetten falan takip ediyoruz. Her gün Taraklı’da çalışma var, kim çalışıyor büyükşehir çalışıyor. Biz bunu görüyoruz. Ee bu üvey evlat muamelesi değil de ne? Bizden oyu dibine kadar alırsınız büyükşehir olarak. Ama bunun da karşılığını çok değil.”

Mülakatta dikkat çeken önemli noktalardan biri de, muhtarların informal ilişkiler ağı üzerinde durmasıdır. Hizmetlerin sunumunda bu ilişkiler ağına önemli olduğu görülmektedir. İl özel idaresi ya da büyükşehir belediyesi ile informal ilişkiler kurmuş muhtarların, hizmetleri daha hızlı aldığı cevaplarda dikkat çeken ayrıntı olmuştur. 3 muhtar il özel idaresiyle bu ilişkiyi kurmaları sonucunda köy hizmetlerinin hemen sunulmasını sağladıkları, ancak Kanun sonrasında büyükşehir belediyesiyle bu ilişki ağına kurulamaması nedeniyle hizmetleri alma noktasında sıkıntı yaşadıklarını söylemektedirler. Verilen cevaplarda büyükşehir belediyesiyle informal ilişkiler kurmuş muhtarların temel hizmetleri aldığı ifade edilmektedir. Bu husustan kaynaklı mahalleler arasında farklılıklar olduğu belirtilmektedir.

“Özel idarede tanıdığı vardır. O daha iyi iş yapıyordur. Ee şimdi belediyeye geçti, çoğu muhtar özellikle köy olup da mahalle olanlar belediyede hiç işimiz olmuyordu. Belediye kimseyi tanıımıyordu. Ee... şimdi tanışılma aşamasında.”

“Başkanlar olsun, başkan yardımcıları olsun saygı duyarlar bana. Bu insanlara bir şey verersen yarın istersin. Belediyelerde bir sıkıntı yok yani. Büyükşehir de görüyoruz. Benim köyüm Kocaali Adapazarı'na 100 km uzaklıkta. Tabi oradan bana anında belki hizmet gelmesi zor olur ama zaman zamanda olsa bizim hiçbir şeyimiz havada kalmıyor.”

Muhtarların verdikleri cevaplar dikkate alındığında, hizmet sunumunda eskiye oranla bir iyileşme olsa da kırsal alana hizmet götürme noktasında büyükşehir ve ilçe belediyeleri açısından bazı sorunların olduğu ve özellikle ilçeler arasında hizmet alma noktasında eşitsizliklerin bulunduğu görülmektedir.

3.5.4 Kanun'un Mali Açıdan Değerlendirilmesi

Kanun sonrasında mali açıdan ortaya çıkan değişiklikler de hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle yöneticilere *“Kanunla ilçe belediyelerine ayrılan payların artmasının Kocaali Belediyesi'ne yansımaları ne şekilde olmuştur? Ayrılan gelirlerin hizmetlerin etkin ve verimli şekilde sunulması için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?”* şeklinde bir soru sorulmuştur.

5 yöneticinin de bu konuda yöneltilen soruya benzer cevaplar verdiği görülmektedir. Kanunla arttırılan payların yine de yetersiz olduğu şeklinde genel bir görüş vardır. Özellikle büyük bir oranın nüfusa göre dağıtılmasından kaynaklı sıkıntının olduğu dile getirilmiştir. Payların nüfusa göre dağıtılmasının yaz ve kış nüfusu değişkenlik gösteren Kocaali ilçesi için yetersiz olduğu ve ilçe belediyesinin mali yetersizlikten dolayı hizmetlerin sunumunda etkin olamadığını ifade etmişlerdir.

“İlçe belediyesi için yetersiz. Belediyenin payları yetersiz. Ayrılan paylardan benim maaşıma yetmiyor. İlçe belediyeleri burada sıkıntılı. Karasu da öyle. Bütün ilçelerde böyle, paylardan yana sıkıntılı. Her şey para gücüne bağlı, paran oldu mu hizmet tam olur. Paran olmadı mı hiçbir şey yapamazsın ki. Ne yapabilirsin ki.”

“Bizde yeterli değil. Biz kış nüfusumuz 20 bin, 20 bin kişiye göre pay geliyor. Yaz nüfusumuz 70 bin. Yani üç buçuk katına yakın yaz nüfusumuz var. Biz 20 bin kişilik payla 3-4 ay 70 bin kişiye hizmet vermeye çalışıyoruz. Ve artık yaz bitsin diye dua ediyoruz. O hale geliyoruz.”

3 yönetici tarafından üzerinde durulan bir konu ise payların artmasına karşılık %30'luk bir kısmın büyükşehir belediyesine ayrılmasından dolayı zaten yeterli olmayan payın daha da azaldığı yönündedir. Kanun sonrasında ilçelerdeki caddelerin çevre-temizlik vergileri, reklam ve ilan vergileri gibi ilçe belediyelerine gelir getiren vergilerin büyükşehir belediyesine aktarılmasının ilçe belediyeleri açısından olumsuz olduğu ifade edilmiştir.

3.5.5 Kanun'un Hizmette Yerellik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte hizmette yerellik ilkesini olumsuz yönde etkilediği üzerine çeşitli eleştiriler yapılmıştır. 6360 sayılı Kanun ile karar alım süreçlerinin ve hizmet sunumunun vatandaşın uzaklaştırıldığı ve yerel düzeyde merkeziyetçilik eğiliminin arttığı belirtilmekte ve bunun da yerel demokrasiye zarar vereceği ileri sürülmektedir. Yöneticilere konu ile ilgili *“Bu Kanunun hizmette yerellik ilkesine olan etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?”* şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

Yöneticilerden üç tanesi vatandaşa en yakın birimlerin ilçe belediyeleri olduğunu ve bu birimlerin vatandaşın isteklerini en iyi bilen birimlerin başında geldiğini vurgulamışlardır. Bu nedenle Kanun'un hizmette yerellik açısından olumsuz bir takım yönleri olduğunu vurgulamışlardır. Yöneticiler hizmette yerellik açısından özellikle ilçe belediyelerinin güçlendirilmesi yönünde görüşler beyan etmişlerdir.

“Bence olumsuz oldu (hizmette yerellik ilkesi açısından). Benim şahsi görüşüm olumsuz oldu. Neden olumsuz oldu? Burayı ben biliyorum. Yani Kocaalili biliyor. Kocaali'yi temsil ediyorum. Başkanda ben de aynı şekilde Kocaali'yi biliyor. Kocaali'nin karın ağrısını Taraklı bilmez. Taraklı'nın baş ağrısını Kocaalili bilmez yani burayı biz biliyoruz. Sorunumuzu da en iyi biz çözeriz.”

“İlçemle alakalı imarla alakalı nerde neyin yapılması gerektiğini en iyi ben bilirim. İlçem adına ben bilirim. İlçemden gelen taleplere göre ben bilirim. Vatandaş diyor ki; sanayi kuralım nerde kuralım şu mevkide olsun. Büyükşehir diyor ki; yok hayır o mevkide olmaz benim dediğim yerde olacak, şurada olacak. Çok zıt yerler onun olacak dediği yer onun olmasını istediği yer...”

Büyükşehir belediyesinin ilçe belediyesinin taleplerini değerlendirme noktasında isteksiz davrandığını düşünen aynı yöneticinin verdiği örnek hizmette yerellik ilkesi açısından oldukça önemlidir.

“Planlamalarda çatı arası piyes denilen bir uygulama var. Kanun üzerinde yönetmelik üzerinde karar verip plan notu ekleyerek bu uygulamayı kaldırdı(Büyükşehir belediyesi). Sen bunu bir birim olarak kaldırabilirsin. Taraklı da

kaldırabilirsin. Deniz görmeyen bir yer Pamukova'da kaldırabilirsin. Bu tarz deniz kenarı göl kenarı olan yerlerde en azından bilmiyorsan bu işi ehliilere sormak lazım. Kimdir bunlar şehir plancılar, mimarlar, mühendisler bunlara sormak lazım yani. Sakarya merkezde nasıl durum burada çatı arası gerekmiyor. Adapazarı'nda çatı arası çok önemli bir konu değil ama burada vatandaş sahile geldiği zaman çatı arasında oturmak istiyor. Talep bu şekilde İstanbul'dan gelip de burada yazlıkçı olarak çalışan vatandaşlarımızın talebi o şekilde.”

1 yönetici de Kanun'un hizmette yerellik ilkesini olumsuz yönde etkilemediğini sadece geçiş sürecinden kaynaklı sorunların olduğunu ifade etmektedir. Kanun'un zaman geçtikçe yerine oturacağını ve aksayan yönlerinin ortadan kalkacağını düşünmektedir. 1 yöneticiye göre de, Kanun'un hizmette yerellik ilkesini olumsuz yönde etkilemediğini, hatta hizmetlerin sunumunun etkinlik ve verimlilik açısından daha iyi sağlandığını düşünmektedir.

Konu ile ilgili olarak muhtarlara “Mahallede yaşayanlar istek, şikayet ve beklentilerini ilçe belediyesine ve büyükşehir belediyesine ulaştırabilmekte midir?” şeklinde bir soru sorulmuştur. 3 muhtar vatandaşın istek ve şikayetlerini ilçe ve büyükşehir belediyesine ulaştırmada bir sorun yaşamadıklarını; 2 muhtar da vatandaşın ve mahallenin isteklerini ilçe belediyesine ulaştırmakta bir sorun yaşamazken, büyükşehir belediyesinde aynı durumun söz konusu olmadığını dile getirmişlerdir.

“İletiyoruz, büyükşehre o kadar iletemiyoruz. Derdimizi tam olarak büyükşehre anlatamıyoruz. Ama buradaki ilçe belediyesine derdimizi her türlü söyleyebiliyoruz. Elinde imkanı oldu mu yapıyor ilçe belediyesi.

“Kocaali'de sorun yaşamıyoruz. Ama büyükşehirle yaşıyoruz, görüşme şansımız yok. Ulaşamıyoruz, randevu almak gerekiyor. Ne randevusu, ben Ankara'ya gittim mi milletvekilleri ile görüşüyorum. Burada randevu almamız gerekiyormuş büyükşehir belediye başkanı ile görüşmek için. Bekletiyorlar... Kocaali ile iyi. Onunla görüşebiliyoruz. Ama ilçe belediyemizin eli kolu da büyükşehir. Büyükşehir verirse o da bize verecek. Geliri yok çünkü.”

1 muhtar da mahalle ile ilgili istekleri olduğunda büyükşehir belediyesine ulaşmanın ilçe belediyesine göre daha kolay olduğunu söylemektedir. Ancak mahallenin istek ve şikayetlerini ilçe ya da büyükşehir belediyesine iletmekte sorun yaşamadıklarını söyleyen muhtarlardan dördü, bu taleplerine yönelik geri dönüşümün yavaş ya da yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.

“Tabii ki yazıyla beraber Kocaali'de mahalli iş oldu mu Kocaali Belediyemize ulaşıyoruz. Mesela grup yolları olursa büyükşehir belediyesine ulaşıyoruz. Yazıyla beraber iletiyoruz. Hepsine birden olmasa da cevap veriliyor. Sırası geldiği zaman veriliyor.

“Bizim şimdi ilçe belediyesinin çok bir gücü yok. 14-15 mahalle iken şimdi 36 tane mahalle oldu. Ee.. bütçe zaten belli. Ufak bir yer. Bazı yerler birden olmuyor.

Biz bunu tabi sürekli başkanla görüşüyoruz yani. Onları en iyi bire bir anlayan bizim yani. Şimdi her şey meydan da çünkü 36 tane mahalle herkesin çok derdi var.”

2 muhtar da, büyükşehir belediyesinin hizmetleri sunarken merkeze yakın ilçelere daha fazla öncelik tanıdığını, uzak ilçeleri ise ikinci plana attığını düşünmektedir. Bu muhtarlardan birine göre vatandaşın haklı bir isyanı olduğunu merkez ilçelerdeki mahalleler gibi kendi mahallelerinin de aynı olmasını istediklerini söylemiştir.

“Bizim oralara yüksek yerlere biraz daha öncelik vermeleri gerekir. Çünkü bu vatandaşa köy olup da mahalle olanları alıştırmaları gerekir. Vereceksin ki onu da kendine çekeceksin. Ben artık mahalle olmuşum. Ama şikayetçi olan var tabii ki, ben mahalle oldum, işte kapıma kadar parke yapmak zorunda. Şimdi vatandaş haklı, sen mahalle yaptıysan benim kapıma kadar da yapmak zorundasın.”

Diğer bir muhtar vatandaşın bir isteği ya da şikayeti olduğunda doğrudan vatandaşın ilçe belediyesine başvurduğunu söylemektedir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda ilçe belediyesinin kendisini yani muhtarı arayarak bu istek ya da şikayetin doğru olup olmadığını teyit ettiğini belirtmiştir. Muhtar, belediyenin kapısını çalan çok kişi olmasından dolayı böyle davrandığını düşünmektedir.

1 muhtar da vatandaşın bir isteği oldu mu bunu daha çok Kocaali Belediyesi ile çözme yoluna gittiklerini söylemiştir. İlçe belediyesinin halledebileceği şeyleri büyükşehir belediyesine yansıtmak istemediklerini, ancak ilçe belediyesi çözemezse büyükşehir belediyesine taşıdıklarını ifade etmiştir. Muhtar, şikayetleri ya da istekleri büyükşehir belediyesine iletmede sorun yaşamadıklarını, ancak büyükşehirden gereken karşılığı alamadıklarını belirtmektedir.

Kocaali Belediyesi’ndeki yöneticiler, vatandaşın bir isteği olduğu zaman, büyükşehir ya da ilçe belediyesine bu sorunları iletmede sorun yaşamadığını söylerken, muhtarlardan bazılarının özellikle büyükşehir belediyesine ulaşmada sorun yaşadıkları görülmektedir. Vatandaşın bir istek ya da şikayeti olduğunda hem muhtarın hem de vatandaşın bunu daha çok ilçe belediyesine iletmediği görülmektedir. Bu da mekânsal anlamda yakınlığın bir yönetim birimi açısından önemini göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

6360 sayılı Kanun’un getirmiş olduğu en önemli değişikliklerden biri, büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırını il mülki sınıra eşitleyerek daha önce il özel idareleri tarafından hizmet götürülen kırsal alanların büyükşehir belediyesinin sınırına dahil edilmesi olmuştur. Bu düzenlemenin temel amacı ise hizmetlerin tek bir merkezden yürütülmesiyle ölçek ekonomilerinden yararlanarak hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin artmasıdır. Ancak söz konusu düzenlemeye ilişkin çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştiriler iki noktada toplanmaktadır. Birinci olarak; daha önce sadece kentsel alanlara hizmet götüren büyükşehir belediyelerinin kendisinden onlarca kilometre uzaklıkta bulunan kırsal alanlara etkin ve verimli olarak hizmet götüremeyeceği, ikinci olarak da bu düzenlemenin “bir hizmeti ona en yakın birim yürütsün” felsefesine dayalı olan hizmette

yerellik ilkesine zarar vereceğidir.

Bu doğrultuda çalışmamızın temel amacı da 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırının genişlemesinin hizmetlerde etkinlik ve verimlilik ile hizmette yerellik ilkesi açısından ortaya çıkan etkilerini Sakarya ili Kocaali ilçesi ölçeğinde değerlendirmek olmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek için Kocaali Belediyesi'ndeki yöneticiler ile Kocaali ilçesi sınırlarında daha önce köy olup Kanun'dan sonra mahalleye dönüşen yerlerdeki muhtarlar ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır.

Kocaali ilçesi ölçeğinde ele aldığımızda Kanun'un hizmetlerin etkin ve verimli sunulması açısından olan etkilerini iki açıdan değerlendirebiliriz. Öncelikli olarak büyükşehir belediyesinin hizmet alanının genişlemesinin büyük finansman gerektiren projelerin uygulanması açısından önemli katkıları olduğu söylenebilir. Küçük ölçekli yerel idari birimler tarafından üretilmeyecek projelerin büyükşehir belediyeleri tarafından üretilmesi bazı hizmetler için ilçeler arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırmasına yardımcı olması, kamusal harcamaların azaltılması ve kişi başına düşen hizmet maliyetlerinin düşürülmesi noktasında hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanmasına olumlu katkıları bulunmaktadır. Elde ettiğimiz bu sonuç Kanun'un temel gerekçesi ile uyumludur. İkinci olarak ise, her ne kadar eskiye oranla (hizmetlerin il özel idareleri tarafından sunulması) bir iyileşme olsa da, daha önce büyükşehir belediyelerinin hizmet alanına girmeyen kırsal alanlara hizmetlerin götürülmesi noktasında, etkinlik ve verimliliğin sağlanması açısından bir takım sorunların bulunduğu görülmektedir. Özellikle büyükşehir belediyesinin hizmet alanının genişlemesiyle kırsal alandan gelen hizmet taleplerinin karşılanması ve bunlar arasında öncelikli alanların ve hizmetlerin belirlenme noktasında bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu konuda Kocaali ilçesinin geri planda kaldığı gerek muhtarlar gerekse de yöneticiler tarafından üzerinde durulan bir konudur. Literatürde Kanun'a yöneltilen en temel eleştirilerden biri büyükşehir belediyelerinin kentsel alanları yönetmeye uygun olduğu, öncelik vereceği alanların kentler olacağı, mahalleye dönüştürülecek yerlere götürülecek olan hizmetin şehir merkezleri ile karşılaştırıldığında oldukça geri planda olacağına yöneliktir. Çalışmamızda sadece şehir merkezleri ile kırsal alanlar arasında değil, ilçeler arasında da hizmet götürme noktasında eşitsizliklerin olduğu görülmüştür. Araştırmada dikkat çeken bir diğer sonuç ise muhtarlar ile mahallelere hizmet götüren birimler arasındaki informal ilişkilerin hizmetin sunumu açısından oldukça önemli olmasıdır. Geçmişte il özel idaresi, günümüzde ise büyükşehir belediyeleri arasında informal ilişkilerini geliştiren muhtarların hizmet almada zorluk çekmediği noktasında görüşler bulunmaktadır.

Hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulması mali yapı ile de yakından ilişkilidir. 6360 sayılı Kanun ile mali yapıda bazı değişiklikler yapılarak ilçe belediyelerinin ve büyükşehir belediyelerinin payları arttırılmıştır. Ancak ilçe belediyeleri açısında ele alındığında bu artışın hizmet sunumu açısından yeterli olmadığı yaptığımız araştırmada elde ettiğimiz sonuçlardan bir diğerini oluşturmaktadır. İlçe belediyelerine ayrılan payların önemli bir bölümünün nüfusa göre dağıtılması da özellikle Kocaali gibi yaz ve kış nüfusu değişen ilçeler için sorun olduğu ve bu durumun hizmetlerin etkin ve verimli sunumu açısından da önemli bir dezavantajı beraberinde getirdiği söylenebilir.

Hizmette yerellik ilkesi açısından ele alındığında, Kanun'un bu ilkeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. İlçe belediyesinde çalışan yöneticilerin önemli bir bölümü vatandaşın ya da ilçenin bir hizmete ihtiyacı olduğunda bunu en iyi ilçe belediyesinin bildiğini, uzaktaki büyükşehir belediyesinin yerel koşullara uygun kararlar veremeyeceği düşüncesini paylaşmaktadırlar. Kocaali ilçesi ölçeğinde ele alındığında vatandaşların ve ilçe belediyesinin büyükşehir belediyesine istek ve şikayetlerini iletme noktasında bazı sorunlar olsa da bunun çok ileri boyutta olmadığı görülmektedir. Bunda gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Burada asıl önemli sorun, istek ve şikayetlere yapılan geri dönüşlerin oldukça uzun bir zaman periyoduna yayılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elde etmiş olduğumuz sonuçlar genel anlamda değerlendirildiğinde, kırsal alanlar içinde yeni düzenlemeler yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanlardaki hizmetler için büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasındaki görev ve yetki paylaşımının yeniden düzenlenmesi ve bu paylaşımın ilçe belediyelerinin lehine olması gerekmektedir. Hizmetlerin en yakın ilçe belediyesi tarafından sunulması hizmetlerin önceliği ve yerelliği konusunda olumlu olacaktır. Ancak bu yetkilendirilmenin yanında ilçe belediyelerine ayrılan payların arttırılması gerekmektedir. Özellikle nüfusu değişkenlik gösteren ilçelerde farklı bir düzenleme yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yeterli pay alamayan belediyelerin sadece yetkilerinin arttırılması hizmet sunumu açısından etkin ve verimli bir sonuç alınmasını engelleyecektir. Bir hizmeti ona en yakın birim yürütsün anlayışına dayalı olan hizmette yerellik ilkesi, eğer hizmeti en yakın olan birim yerine getiremiyor ya da etkin ve verimli olarak yerine getiremiyorsa o hizmetin bir üst birim tarafından yerine getirilebileceği ilkesini de içerir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilçeler arasında koordinasyonu gerektiren büyük maliyetli hizmetlerin büyükşehir belediyeleri tarafından sunulmasının da hizmette yerellik ilkesine katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, Şenol ve KARAKAYA Sedat, (2017). “Yerel Siyasete Etkileri Açısından 6360 Sayılı Yasa: Hatay Örneği”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 39, 2017, s. 31-56.

AKAL, Zühal, (1992). İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri, (Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları No: 473, 1992).

ALTAN, Yakup ve KARACA, Ferhan, (2016). “Türk Metropoliten Şehir Yönetim Sistemindeki Değişime 6360 Sayılı Kanun’un Etkileri: Samsun Büyükşehir Belediyesi Örneği”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 28, 2016, s. 553-584.

ARIKBOĞA, Erbay, (2012). “Büyükşehir Belediye Modeli ve Reform”, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2, 2012.

ARIKBOĞA, Erbay, (2013). “Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Belediye Modeli, Yerel Politikalar Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 3, 2013, s. 48-96.

ARSLAN, Ahmet. “Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”, <http://www.kaynakindir.com/wp-content/uploads/2013/07/Kamu-Harcamalar%C4%B1nda-Verimlilik-Etkinlik-ve-Denetim.pdf>, Erişim Tarihi: (25.05.2015).

ATMACA, Yıldız, (2013). “Optimal Belediye Büyüklüğü ve Yeni Büyükşehir Belediye Yasası”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2013, s.168-184.

BERG L. Bruce ve LUNE Howard, (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Çev. Hasan Aydın, (Konya: Eğitim Yayınevi, 2015).

BİRİCİKOĞLU, Hale ve DUYAR Duygu, (2015). “6360 Sayılı Yasa’nın Genişleyen Büyükşehir Belediyesi Hizmet Sınırının Etkinlik ve Verimliliğe Etkisi Bağlamında Değerlendirmesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 4, 2015, s. 369-393.

BİNGÖL, Yılmaz ve YAZICI, Ersin ve BÜYÜKAKIN, Tahir, (2013). İl Sınırında Büyükşehir Belediye Modeli Kocaeli Deneyimi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, (Kocaeli: Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 38, 2013).

ÇALÇALI, Önder, (2014). “6360 Sayılı Kanun’un Türkiye’de Yerel Yönetimler Sistemine Getireceği Değişiklikler”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 4, 2014, s. 49-68.

ÇELİKİYAY, Hicran, (2014). “Değişen Kent Yönetimi ve 6360 sayılı Büyükşehir Yasası”, <http://setav.org.tr/degis-en-kent-yonetimi-ve-6360-sayili-buyuksehir-Kanunsi/analiz/16092>, 2014a, Erişim Tarihi: (01.01.2016).

ÇELİKYYAY, Hicran, (2014). “Yeni Büyükşehir Yasası Perspektifinde 2014 Yerel Seçimleri”, Seta Perspektif, Sayı: 48, Nisan 2014b.

ÇETİNKAYA, Özhan, (2014). Mahalli İdareler Maliyesi, (Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2014).

DALAY, İsmail, (2012). Temel İşletmecilik Bilgileri, (Sakarya: Sakarya Kitapevi, 2002).

DEMİRKAYA, Yüksel ve KOÇ, Mesut, (2017). “6360 sayılı Kanun ile Birlikte Mahalle-ye Dönüşen Köylerde Değişimin Katılım Açısından Muhtarlığa Etkisi: Menteşe ve Seydikemen İlçeleri Üzerine Bir Araştırma”, Strategic Public Management Journal, Cilt: 6, Sayı: 3, 2017, s. 124-149.

DERDİMAN, Cengiz, (2012). “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin ve Bu Belediyelerin Yapılarındaki Yeni Değişikliklerin Anayasaya Uyumu Sorunu”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 2, Sayı: 1, 2012.

EKİNCİ, Hasan ve YILMAZ, Abdullah, (2012). “Kamu Örgütlerinde Yönetmel Etkinliğin Artırılması Üzerine Bir Araştırma”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, 2012, s. 35-50.

ERSOY, Melih, (2012). “6360 Sayılı Yasa ve Mekânsal Planlama Sorunları”, (internet erişimi, <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/04/6360-say%C4%B1%C4%B1-Kanun-ve-Mekansal-Planlama-Sorunlar%C4%B14.pdf>).

ERYILMAZ, Bilal, (2014). Kamu Yönetimi, (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014).

GENÇ, Fatma Nihal, (2014). “6360 sayılı Kanun ve Aydın’a Etkileri”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Özel Sayı, 2014, s. 1-29.

GEZGÜÇ, Müşerref Gözde, ALDEMİR, Ceray ve UZUN, Turgay, (2016). 6360 Sayılı Kanun ve Muğla Örneği, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri, (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, 2016).

GÖKÜŞ, Mehmet ve ALPERTÜRK, Hakan, (2016). “6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 11, 2016, s. 67-86.

GÜÇLÜ, Ali (1995). “Performans Denetiminin Unsurları Üzerine Düşünceler”, Sayıştay Dergisi, Sayı:19, 1995.

GÜNAL, Alpay, ATVUR, Senem ve OKUDAN DERNEK Kadriye, (2014). “6360 Sayılı Yasanın Yerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı: 3, 2014, s. 55-70.

GÜRBÜZ, Mehmet, YILDIRIM, Uğur ve BELLİ Aziz, (2014). “Büyükşehir Belediye

Kanunu'nun Kahramanmaraş İli Ölçeğinde Analizi", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (Özel Sayı), 2014, s.102-135.

İZCİ, Ferit ve TURAN, Menaf, (2013). "Türkiye'de Büyükşehir Belediye Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediye Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:18, Sayı: 1, 2013, s. 117-152.

KARAASLAN, Mehmet, (2012-2013). "Nasıl Bir Yerel Yönetim? 6360 Sayılı Kanun Üzerine bir değerlendirme", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 17-18, Sayı: 26-27-28-29, 2012-2013.

KARASU, Mithat Arman, (2013). "6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve Olası Etkileri –Şanlıurfa Örneği-", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı: 1, 2013.

KAYPAK, Şafak ve YILMAZ, Vedat, (2016). 6360 Sayılı Yeni Büyükşehir Belediye Yasasının Etkinliğinin Ölçülmesi: Malatya Örneği, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri, (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, 2016).

KELEŞ, Ruşen, (1995). "Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity) İlkesi ve Yerel Yönetimler", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 5, Sayı:1, 1995, s. 3-14.

KILINÇ, Gökçen, (2010). "Çeyrek Asırlık Bir Tecrübe: Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin Yapılanması ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi Örneği", Çağdaş Yerel Yönetimler, 19 (1), 2010.

KIRIŞIK, Fatih, (2013). "Kamu Yönetiminin Yeniden Örgütlenmesi ve Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Yerellik İlkesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri, Sayı: 05, 2013.

KOCAALİ BELEDİYESİ, http://www.kocaali.bel.tr/sayfa/Kocaali-Hakkinda-3_14.html, Erişim Tarihi: (04.04.2017).

KUBALI, Derya, (1999). "Performans Denetimi", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 1, 1999.

MURATOĞLU, Tahir, (2015). "Mahalli İdareler Mevzuatında 6360 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 32, 2015.

MUTLUER, Kamil ve ÖNER, Erdoğan, (2009). Teoride ve Uygulamada Mahalli İdareler Maliyesi, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).

OKÇU, Mithat ve Diğerleri, (2016). 6360 sayılı Kanun Sonrası Yerel Hizmetlerin Sunumunda Etkinlik, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri, (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, 2016).

OKTAY, Tarkan, (2016). “6360 Sayılı Kanuna Dayalı Büyükşehir Belediye Reformunu Anlama ve Anlamlandırma”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, 2016, s 71-131.

ORHAN, Mithat, (2006). Yönetimde Verimlilik-Etkenlik ve Türk Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 2006).

ÖKMEN, Mustafa ve ASLAN, Recep, (2014). “Türkiye’de 6360 Sayılı Yasa ile Yeni Kurulan Büyükşehir Belediyeleri: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Özel Sayı, 2014, s. 88-101.

ÖNEZ, ÇETİN Zuhul, (2015). “Türkiye’de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü ve 6360 Sayılı Kanun’un Dönüşüme Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2, 2015, s. 247-266,

ÖZER, Hüseyin, (1997). Kamu Kesiminde Performans Denetimi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, (Ankara: T.C. Sayıştay 135. Kuruluş Yıldönümü Yayınları, 1997).

PROKOPENKO, Joseph, (1992). Verimlilik Yönetimi Uygulamalı El Kitabı, Çeviren Olcay Baykal ve diğerleri, (Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, 1992).

SAKARYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ STRATEJİK PLANI, (2015). <http://www.sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/d9vGhDILXh.pdf>, Erişim Tarihi:(02.04.2017).

SAKINÇ, Süreyya, (2014). Yerel Yönetimler Maliyesi, (Ankara: Orion Kitabevi, 2014).

TEKİN, Ömer Faruk ve SÖYLEMEZ, Adnan, (2016). Türkiye’de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişim: Konya Örneği, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri, (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, 2016).

TOPAL, Kadir, (2005). Optimal Yerel Yönetim Büyüklüğüne Kuramsal Yaklaşım, (Ed.) ÖZGÜR, H. VE KÖSECİK, M., Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005).

TOPAL, Kadir, (2011). “Kırsal Belediyelerde Optimal Büyüklüğü Belirlemeye Yönelik Bir Model Denemesi: Trabzon Örneği”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: XXXI, 2011, s. 367-380.

TUİK, <https://tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, Erişim Tarihi: (04.04.2017).

TÜRKİYE NÜFUSU, <http://www.nufusune.com/> Erişim Tarihi: (21.04.2017).

TÜRKDOĞAN, Orhan ve GÖKÇE, Orhan, (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015).

UÇAR, Ahmet, (2004). “Belediye Hizmetlerinin Etkinliği Açısından Hizmette Yerellik

(Subsidiarite) İlkesi İle Yönetişim (Governance) Kavram Üzerine Bir İnceleme”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler, Cilt: 2, Sayı: 1, 2004.

ULUSOY, Ahmet ve AKDEMİR, Tekin, (2014). Mahalli idareler, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014).

ÜNAL, Işıl, (1989). “Verimliliğin Önemi ve Eğitim ile İlişkisi”, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989.

YERELNET, <http://www.yerelnet.org.tr> Erişim Tarihi: (21.04.2017).

YETER, Enis, (1992). “Yerel Yönetimler Üzerine Düşünceler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:1, Sayı: 4, 1992, s.13-21.

YILDIRIM, Arzu, (2014). “Yerellik İlkesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, The Journal of Academic Social Science Yıl: 2, Sayı: 5, 2014, s. 130-140.

YILDIRIM, Uğur, GÜL, Zehra ve AKIN, Soner, (2015). “İl Mülki Sınırı Büyükşehir Belediye Modelinin Getirdiği Yenilikler”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2015.

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan, (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016).

ZEYREKLİ, Sedef ve EKİZCELEROĞLU, Rengül, (2007). “Avrupa Birliği Bağlamında Hizmette Yerellik (Subsidiarite) İlkesi ve İlkenin Türkiye Açısından Ele Alınışı”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:16, Sayı: 3, 2007, s.29-48.

3030 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, (1984). T.C. Resmi Gazete, 18453, 9 Eylül 1984.

6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnameler Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (2012). T.C. Resmi Gazete, 28489, 6 Aralık 2012.

6447 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, (2013). T.C. Resmi Gazete, 28595, 14 Mart 2013.

G7 ÜLKELERİNDE PATENT ÜRETİMİNİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

Serdar KURT* & Funda SEZGİN** & Gamze SART***

Öz

Bu çalışmanın temel amacı G-7 ülkelerinde 1996-2015 dönemi için patent üretimini etkileyen değişkenleri panel veri ekonometrisi teknikleri ile analiz etmektir. Ülkelerin sürdürülebilir iktisadi büyüme ve kalkınmasında teknolojik gelişme kilit role sahiptir. Teknolojik gelişmenin en önemli göstergesi de ortaya çıkan patentlerdir. Bu bağlamda patent üretimini etkileyen değişkenlerin ekonometrik olarak belirlenmesi büyük öneme sahiptir. Çalışmada, Ar-Ge Harcamaları, Araştırmacı Sayısı ve kişi başına GSYİH'nın patent üretimi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi bulunmuştur. İşletmeler, sektör ve ulusal düzeyde, patent üretimini etkileyen değişkenler gözönüne alınarak uygulanacak politika ve stratejiler uzun dönemde hem patent üretimini hem de toplumsal refahın artmasını sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Patent Üretimi, Panel Veri Analizi, Ar-Ge

A PANEL DATA ANALYSIS FOR DETERMINANTS OF PATENT PRODUCTION IN G-7 COUNTRIES

Abstract

The main objective of this study is to analyze the variables affecting patent production in the G-7 countries for the period 1996-2015 by panel data econometric techniques. Technological development plays a key role in the sustainable economic growth and development of the countries. The most important indicators of technological development are the emerging patents. In this context, econometric determination of the variables affecting patent production has great importance. In the study, it is found that R&D expenditures, number of researcher and GDP per capita have significant and positive effect on the patent production. It is determined that considering the variables affecting patent production at the business, sector and national level, the application of necessary policies and strategies will ensure both patent production and long term social welfare.

Key Words: Patent Production, Patent Data Analysis, R&D

1 * Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, E-mail: skurt@comu.edu.tr

** Dr. Öğr.Üye., İstanbul Üniversitesi, E-mail: hfundasezgin@yahoo.com

***Dr. Öğr.Üye., İstanbul Üniversitesi, E-mail: gamze.sart@istanbul.edu.tr

1.GİRİŞ

İçsel büyüme modellerinde de teorik olarak ortaya konulduğu gibi uzun dönemde büyümenin anahtar değişkeni olan teknolojik gelişmenin uygulanacak ekonomi politikaları ile etkilenebilmesi mümkündür. Bu bağlamda, ülkelerin sürdürülebilir iktisadi büyüme ve kalkınmasında teknolojik gelişme kilit role sahiptir. Teknolojik gelişmenin en önemli göstergesi de ortaya çıkan patentlerdir. Patent üretimini etkileyen değişkenlerin ekonometrik olarak belirlenmesi büyük öneme sahiptir. İşletmeler, sektör ve ulusal düzeyde patent üretimini etkileyen değişkenler gözönüne alınarak gerekli politika ve stratejilerin uygulanması uzun dönemde toplumsal refahın artmasını sağlayacaktır.

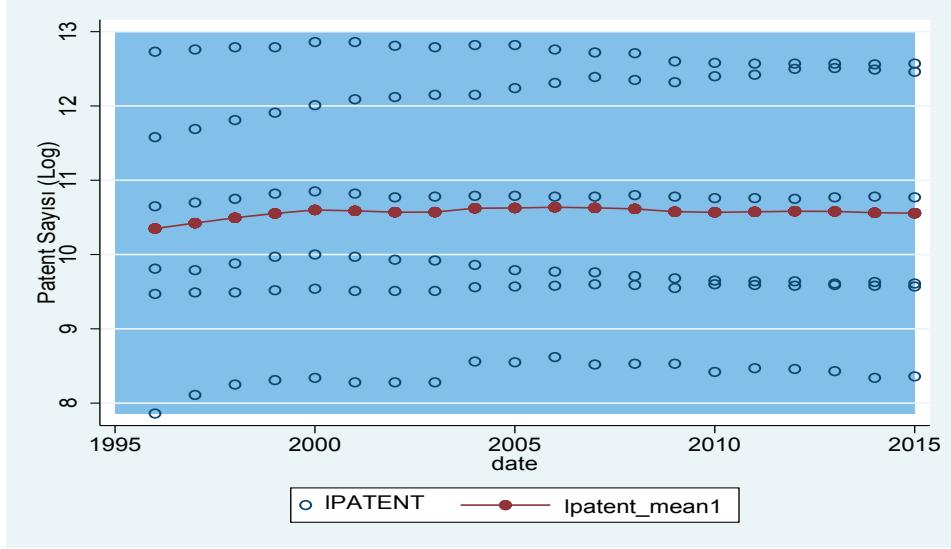
Bu çalışmanın amacının temel amacı G-7 ülkelerinde patent üretimini etkileyen değişkenleri panel veri ekonometrisi teknikleri ile analiz etmektir. Çalışma, bu alandaki literatüre güncel veriler ve ekonometrik tekniklerle katkı yapmayı hedeflemektedir.

2. G-7 ÜLKELERİNDE PATENT ÜRETİMİ VE LİTERATÜR

G-7 ülkeleri sahip oldukları gelişmiş ekonomik yapıları sebebiyle patent üretiminde en başarılı ülkelerdir. Bu sebeple G-7 ülkelerinde patent üretimini etkileyen değişkenlerin bilimsel olarak modellenip açıklanması diğer ülkeler için önemli bir politika geliştirme kaynağı olacaktır.

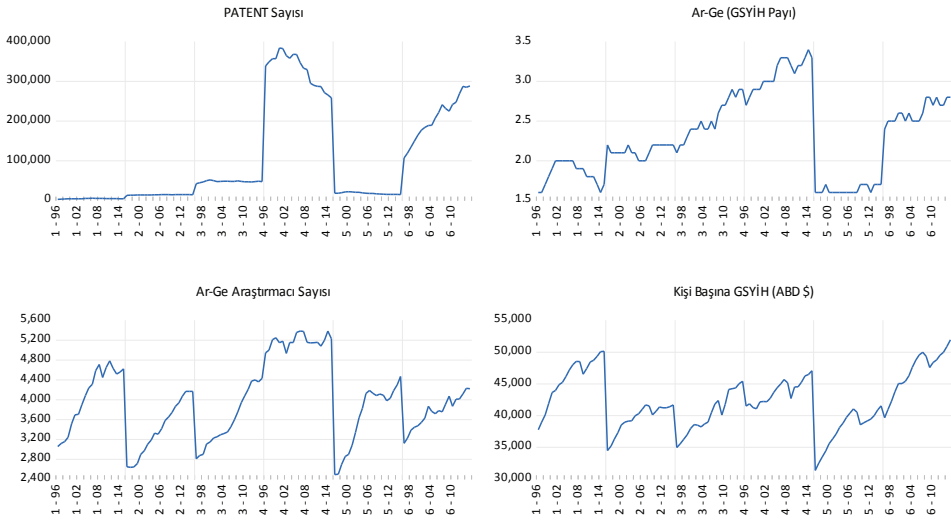
Şekil 1’de G-7 ülkeleri için patent sayısının zamana göre dağılımı ve ortalaması, Şekil 2’de G-7 ülkeleri için patent, Ar-Ge, araştırmacı ve kişi başına GSYİH ve Şekil 3’te G-7 ülkelere göre patent sayısının dağılımı ve ortalaması, grafikleri verilmiştir. Buna göre, patent sayısı genel ortalama durağan bir yapıya sahip olup, ülkelere göre artış sayısı farklılık göstermektedir. Diğer yanda, Ar-Ge harcaması, araştırmacı sayısı ve kişi başına GSYİH değişkenleri ise ülkelere göre farklılık arzemesine karşın kriz dönemleri hariç artış trendi göstermektedir.

Şekil 1: G-7 Ülkeleri İçin Patent Sayısının Zamana Göre Dağılımı ve Ortalaması (Log)

Kaynak: OECD, Veri eksikliği sebebiyle İtalya hariç

Şekil 2: G-7 Ülkeleri İçin Patent, Ar-Ge, Araştırmacı ve Kişi Başına GSYİH Değişkenleri Grafikleri

Kaynak: OECD, Veri eksikliği sebebiyle İtalya hariç; 1.Kanada, 2.Fransa, 3.Almanya; 4.Japonya, 5.İngiltere, 6.ABD

id	Ipatent_mean
1	8.4
2	9.5
3	10.7
4	12.6
5	9.7
6	12.1

Patent üretimini etkileyen değişkenler literatürde genel olarak, firma ve ulusal düzeyde olarak ayrılmakta olup, ulusal düzeye belirleyiciler arasında² Ar-Ge için ayrılan kaynak, araştırmacı sayısı, milli gelir düzeyi, patent haklarının korunması, ülkenin dışa açıklığı, yabancı doğrudan sermaye, uluslararası işbirlikleri gibi faktörler etkilendiği gözlemlenmektedir.

Ginarte ve Park (1997)³ çalışmalarında, 1960-1990 dönemi için 110 ülke için patent

3 Juan C. Ginarte, Walter G. Park, Determinants of patent rights: A cross-national study, *Research Policy*, Volume 26, Issue 3, 1997, Pages 283-301,

hakları endeksini kullanarak, patent haklarının ne ölçüde korunduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Ginarte ve Park (1997) çalışmalarında, patent koruma seviyelerini etkileyen altta yatan faktörler olarak, ülkenin gelişme düzeyi ile ilişkili olan araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyeti, piyasa ortamı ve uluslararası entegrasyon düzeyi olduğunu belirtmişlerdir.

Romijn ve Albaladejo (2002) çalışmalarında, İngiltere’de küçük elektronik ve yazılım firmalarında inovasyon kapasitesinin belirleyicilerini incelemişlerdir. Çalışmalarında, AR-GE, bölgesel bilim üssünün yüksek teknoloji ürünü eğrilerin beslenmesinde oynadığı anahtar rolü ve tedarikçilere olan yakınlık önem arzettiğini tespit etmişlerdir.

Bhattacharya ve Bloch (2004)⁴ çalışmalarında, küçük ve orta ölçekli Avustralya imalat işletmelerinde firma büyüklüğünün, pazar yapısının, karlılığın ve büyümenin yenilikçi faaliyetleri nasıl etkilediğini incelemişlerdir. İşletme büyüklüğü, Ar-Ge yoğunluğu, piyasa yapısı ve ticaret hisseleri de dahil olmak üzere çoğu değişken, ileri teknoloji firmalar için yenilikçi faaliyetler için uygun olduğu çalışmada tespit edilmiştir.

Yueh (2006)⁵ çalışmasında, Çin’de patent üretimini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Kişi başına milli gelir, Ar-Ge harcaması, yabancı doğrudan sermaye ve beşeri sermayenin patent üretiminin belirleyicileri arasında olduğunu tespit etmişlerdir.

Birinci (2013) çalışmasında, 21. yüzyılda rekabet gücünü artıran en önemli faktörün yenilik yapma kabiliyeti olduğunu ifade etmiştir. Birinci (2013) çalışmasında, bir yenilik göstergesi olan patent kavramının incelenmesi çok önemli olduğunu belirterek, patentler sayesinde işletmeler rekabet avantajlarını kullanma imkanını da elde ederek, piyasada başarılı ve kalıcı olma fırsatı elde edeceklerini vurgulamıştır.

Işık (2014) çalışmasında, Türkiye ekonomisi için patent haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edilmesi ve bu doğrultuda oluşturulacak ekonomik politikalara katkıda bulunulması amaçlamıştır. Işık (2014) çalışmasında, Türkiye’nin 1990:1-2010:4 yıllarını kapsayan dönemine ilişkin patent harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri çeşitli yöntemler ile (nedensellik ve eş-bütünleşme gibi) analiz etmiştir. Işık (2014) çalışmasında, patent harcamaları ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisini bulmuştur.

Tong vd (2018)⁶ patent başvurusu süresinin belirleyicilerini incelemişlerdir. Başvuru sahibinin türü, bir patent aracının kullanımı, görevli sayısı, mucit sayısı, öncelikli talep sayısı, asıl talep süresi, başvurunun sayfa sayısı ve bölünme başvurusu gibi yeni belirleyiciler olarak belirtmişlerdir.

Drivas vd (2018) çalışmalarında, ABD’de eyaletlerde üretim sürecinin genel olarak verimli olduklarını ancak yeni bilgi üretim sürecinde kaynak israfının daha fazla olduğunu

4 M. Bhattacharya, H., Bloch, Determinants of Innovation, Small Business Economics, 2004, 22: 155.

5 Linda Y. Yueh, The Determinants of Innovation: Patent Laws, Foreign Direct Investment and Economic Growth in China, University of Oxford, Centre for Economic Performance, LSE, June 2006

6 Tony W. Tong, Kun Zhang, Zi-Lin He, Yuchen Zhang, What determines the duration of patent examination in China? An outcome-specific duration analysis of invention patent applications at SIPO, Research Policy, Volume 47, Issue 3, 2018, Pages 583-591,

belirtmişlerdir.

Bond ve Saggi (2018) çalışmalarında, gelişmekte olan ülkelerde patent korumasının güçlenmesinin tüm ülkelerin refahının artmasına aktığı sağlayacağını iddia etmiştir.

Galasso ve Schankerman (2018), ABD’de patentlerin başvuru süreci sonucunda geçersiz kabul edilmelerinin patent üretimi üzerindeki etkilerini inceleyerek, patentlerin geçersiz sayılmasının küçük ve büyük işletmeler üzerinde patent üretiminde önemli olumsuz etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

3. EKONOMETRİK ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

3.1. Yöntem ve Veri

Çalışmada, G7 ülke grubu için 1996-2015 dönemine ilişkin patent üretimini etkilediği düşünülen Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki oranı, Ar-Ge araştırmacı sayısı ve kişi başına GSYİH değişkenleri arasındaki ilişki panel eşbütünleşme yardımıyla analiz edilmiştir. İlk aşamada, paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılık; Berusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen CD_{LM1} testiyle testi ile incelenmiştir. Katsayıların homojenliği için, Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Testi uygulanmıştır. Serilerin durağanlığı, Carrion-i-Silvestre vd., (2005) tarafından geliştirilen, yatay kesit bağımlılığını ve serilerdeki yapısal kırılmaları göz önünde bulunduran *PANKPSS* (Panel Kwiatkowski, Phillips, Schmidt and Shin) testi ile incelenmiştir. Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, Basher ve Westerlund (2009) tarafından geliştirilen, yatay kesit bağımlılığını ve eşbütünleşme vektöründeki yapısal kırılmaları göz önünde bulunduran yöntemle test edilmiştir. Eşbütünleşme katsayıları, Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen Panel AMG (Genişletilmiş Ortalama Grup-Augmented Mean Group) yöntemiyle belirlenmiştir. Seriler arasındaki kısa dönem ilişkileri, farklı alınmış seriler ve uzun dönem analizlerinden elde edilen hata terimi serilerinin bir dönem gecikmeli değeri yani; hata düzeltme terimi kullanılarak elde edilmiştir. Çalışmanın verileri Dünya Bankası ve Eurostats’dan alınmıştır.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımı

Değişkenler	Gösterim
Patent üretimi	PU
Ar-Ge Harcamaları/GSYİH(%)	ARGE_HAR
Ar-Ge araştırmacı sayısı (per million people)	ARSAY
Kişi başına GSYİH (2010=100, US\$)	KBGSYİH

3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homogenliğinin Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığının varlığı, zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$) Berusch Pagan (1980) CD_{LM1} testiyle, zaman boyutu yatay kesit boyutuna eşit olduğunda ($T = N$) Pesaran (2004) CD_{LM2} testiyle, zaman boyutu yatay kesit

boyutundan küçük olduğunda($T < N$); Pesaran (2004) CD_{LM} testiye kontrol edilmektedir. Berusch-Pagan (1980) LM testi, grup ortalaması sıfır fakat bireysel ortalama sıfırdan farklı olduğunda sapmalı olmaktadır. Pesaran vd., (2008), bu sapmayı test istatistiğine varyansı ve ortalamayı da ekleyerek düzeltmiştir. Bu nedenle ismi düzeltilmiş LM testi (LM_{adj}) olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmada 6 ülke ($N=6$) ve 20 yıl ($T=20$) olduğu için, CD_{LM1} testi ve aynı zamanda LM_{adj} testi kullanılmıştır. Söz konusu test, yatay kesit tahminlerine ilişkin hata terimlerinin ikili korelasyonlarının ortalamalarına dayanmaktadır. Boş hipotez H_0 : Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur” olarak tanımlanmıştır.

Yatay kesitlere ilişkin eğim parametrelerinin homojen olup olmadığının tespiti için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Testi kullanılmıştır. Bu testte, $\square_i$ eğim katsayılarının yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı test edilmektedir. Boş hipotez H_0 : “Eğim Katsayıları Homojendir” biçimindedir. Test sonuçlarına göre, yatay kesitler arasında eğim katsayıları farklılaşmaktadır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: CD_{LM1} , LM_{adj} ve Katsayı Homogenliği Testi Sonuçları

	CD_{LM1} Test İstatistiği	LM_{adj} Test İstatistiği	CD_{LM1} p değeri	LM_{adj} p değeri
PU	11.853	12.901	0.000	0.000
ARGE_HAR	9.382	10.554	0.001	0.000
ARSAY	10.045	9.825	0.003	0.000
KBGSYİH	13.275	11.661	0.001	0.002
Delta_tilde	22.78		0.001	
Delta_tilde_adj	28.72		0.000	

Tablo 2’deki sonuçlara göre, boş hipotez, reddedilmiş ve paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının var olduğuna karar verilmiştir. Bu durumda, söz konusu ülkelere birinde meydana gelen bir şok karşısında, diğerleri de etkilenmektedir. Analiz aşamalarında kullanılacak yöntemler seçilirken, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan test yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Ayrıca, Delta testi sonucunda, $p < 0.05$ olduğundan yatay kesitler arasında eğim katsayıları farklılaşmaktadır.

3.3. Panel Birim Kök Testi

Panel birim kök sınavasında karşılaşılan ilk sorun, paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıklarıdır. Diğer taraftan, seride yapısal kırılma olduğu halde yapısal kırılmalara yer vermeyen testler, yanlış biçimde, birim kök olduğu yönünde sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu eksikliği giderebilmek için yatay kesitler arasındaki bağımlılığı ve serilerdeki çoklu yapısal kırılmaları göz önünde bulunduran *PANKPSS* birim kök testi Carrion-i-Silvestre vd., (2005) tarafından geliştirilmiştir. *PANKPSS* ile paneli oluşturan serilerin ortalama ve trendlerinde yapısal kırılmaların

varlığı durumunda, serilerin durağanlığı test edilebilmektedir. Ayrıca, paneli oluşturan her bir yatay kesit biriminde, farklı tarihlerde ve farklı sayılarda yapısal kırılmanın ortaya çıkmasına da izin verilmektedir. *PANKPSS* testi, beş tane yapısal kırılmaya izin verecek şekilde düzenlenmiştir. Test, yapısal kırılma tarihlerini, Bai ve Perron (1998) çalışmasında önerilen hata kareler toplamının (*SSR*) minimize olduğu noktalar olarak tespit etmektedir. Test, yapısal kırılma sayısını belirlerken, trendli model için birinci süreci, trendsiz model için ikinci süreci kullanmaktadır. Testin boş hipotezi; “seri durağandır” şeklindedir. Hesaplanan test istatistikleri, bootstrap ile hesaplanan kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada, paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için, serilerin durağanlığı, *PANKPSS* testi ile incelenmiş, serilerin düzeyde durağan olmadığı, birinci mertebe fark alınarak durağanlığın sağlandığı belirlenmiş olup, birinci fark alınarak elde edilen sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

1997-1998 Asya ve 1998 Rusya krizleri sonrasında dünya ekonomilerinde yaşanan yapısal dönüşümler, 2002-2004 dönemine bakıldığında 2002 Arjantin krizi, 2001 Türkiye krizi, 2002 Brezilya krizi ve 2001 “dot. com” krizi gibi gelişmeler, 2008-2010 küresel finansal kriz ilgili değişkenler üzerinde bu dönemlerde çeşitli etkilere yol açmış olabilir.

Test modeli olarak, sabitte ve trendde yapısal kırılmaya izin veren model seçilmiştir. Kritik değerler, bootstrapta 1000 yinleme ile üretilmiştir. Panelin geneli için, serilerin düzeyde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldiği görülmüştür. Test yöntemi, ülkelerdeki yapısal kırılmaları başarıyla tespit etmiştir.

Tablo 3: PANKPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Ülke	DPU		DAR-GE_HAR		DARSAY		D KBGSYİH	
	P	Kırılma	P	Kırılma	P	Kırılma	P	Kırılma
Kanada	0.192*	1998, 2008 2010	0.171*	2001, 2007, 2010	0.185*	2004, 2008, 2009, 2010	0.155*	1999, 2009, 2010
Fransa	0.188*	2002, 2008, 2010	0.195*	2004, 2009 2010	0.153*	2002, 2009, 2012	0.184*	2005, 2008, 2009
Almanya	0.151*	2001, 2008, 2009	0.217*	2004, 2009	0.190*	1999, 2009, 2010	0.132*	2008, 2009, 2010
Japonya	0.174*	2004, 2008, 2009	0.153*	2001, 2009, 2010	0.167*	2002, 2009, 2010	0.197*	2004, 2009, 2010
İngiltere	0.170*	1999, 2004, 2009, 2010	0.209*	2001, 2010, 2011	0.173*	2001, 2005, 2008, 2011	0.158*	2008, 2009, 2010
Amerika	0.184*	2002, 2009, 2010	0.166*	2002, 2007, 2008 2010	0.181*	2004, 2009, 2010	0.146*	2008, 2009, 2010
Panel	0.182*		0.179*		0.173*		0.163*	

*0.05 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir

3.4. Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Testi

Basher ve Westerlund (2009) tarafından geliştirilen bu test, yatay kesit bağımlılığı ve birden fazla yapısal kırılmanın varlığı durumunda, düzeyde durağan olmayan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test edebilmektedir. Yöntem sabit terimde ve trendde üç tane yapısal kırılmaya izin vermektedir. Testin boş hipotezi; “seriler arasında eşbütünleşme vardır” şeklindedir. Çalışmada Basher ve Westerlund panel eşbütünleşme testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar, Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
Sabit Terim ve Trenddeki Yapısal Kırılmalar Dikkate Alınmadığında	1.887	0.012	Eşbütünleşme Yok
Sabit Terim ve Trenddeki Yapısal Kırılmalar Dikkate Alındığında	19.563	0.227	Eşbütünleşme Var

Olasılık değerleri, bootstrap kullanılarak 1000 yineleme ile elde edilmiştir. Test modeli olarak, sabitte ve trendde yapısal kırılmaya izin veren model seçilmiştir. Tablo 4'e göre; yapısal kırılmalar dikkate alınmadığında, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilemezken, yapısal kırılmalar göz önünde bulundurulduğunda, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmektedir.

4.5. Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen *Panel AMG* yönteminde yatay kesitler arasındaki bağımlılık göz önünde bulundurulurken, aynı zamanda panelin geneline ait sonuç ve bireysel katsayılar ağırlıklandırılarak ortalama grup etkisi hesaplanmaktadır. Bu yöntemin diğer avantajı kesit denklemlerinin farklı katsayılarının (parameter heterogeneity) tahminine imkan vermesidir. Ayrıca, söz konusu yöntem, değişkenlerin bütünüleşme derecelerinin aynı olması şartını da getirmemektedir. Bu yönleriyle birçok bilinen yöntemden daha güvenilirlerdir. *Panel AMG* yöntemi ayrıca serilerdeki ortak faktörleri ve ortak dinamik etkileri göz önünde bulundurabilmekte, dengesiz panellerde de etkin sonuçlar üretebilmekte ve hata terimiyle ilgili olan içsellik probleminin varlığı durumunda da kullanılabilir. Sonuçlar Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Eşbütünleşme Katsayıları tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	p
ARGE_HAR	0.482	0.001*
ARSAY	0.319	0.000*
KBGSYİH	0.455	0.017*

*0.05 düzeyinde anlamlı katsayı

Tahminlerdeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemiyle giderilmiştir. Patent üretimi üzerinde etkisi olduğu düşünülen 3 bağımsız değişken pozitif (arttırıcı) yönde anlamlı ve etkili çıkmıştır. Katsayı büyüklüklerine göre patent üzerinde en etkili iki değişken Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı ve kişi başına GSYİH değişkenleridir. Daha sonra araştırmacı sayısı gelmektedir.

3.6. Kısa Dönem Analizi

Seriler arasındaki kısa dönem ilişkileri, farkı alınmış seriler ve uzun dönem analizlerinden elde edilen hata terimi serilerinin bir dönem gecikmeli değeri yani hata düzeltme terimi (Error Correction Term: ECT_{t-1}) kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 6: Hata Düzeltme Modeli tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	p	Hata düzeltme terimi atsayısı
ARGE_HAR	0.461*	0.001	-0.052*
ARSAY	0.383*	0.019	-0.029*
KBGSYİH	0.449*	0.015	-0.065*

*0.05 için anlamlı katsayı

Seriler arasındaki kısa dönem ilişkileri, hata düzeltme modeli çerçevesinde yine *Panel AMG* yöntemiyle tahmin edilmiş ve hata düzeltme terimlerinin katsayılarının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu durum, uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında, kısa dönemde meydana gelen sapmaların ortadan kalktığını ve serilerin tekrar uzun dönem denge değerine yakınsadıklarını ifade etmektedir. Bu sonuç aynı zamanda serilerin eşbütünleşik olduklarına ve bu serilerle yapılan uzun dönem analizi sonuçlarının güvenilir olduğuna da bir kanıt oluşturmaktadır. Hata düzeltme terimlerinin katsayılarının mutlak değerce küçük olması serilerin dengeye gelme hızlarının düşük olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı G-7 ülkelerinde patent üretimini etkileyen değişkenleri panel veri ekonometrisi teknikleri ile analiz etmektir. Ülkelerin sürdürülebilir iktisadi büyüme ve kalkınmasında teknolojik gelişmenin önemi büyüktür. Teknolojik gelişmenin en önemli göstergesi de ortaya çıkan patentlerdir. Bu bağlamda patent üretimini etkileyen değişkenlerin ekonometrik olarak belirlenmesi büyük öneme sahiptir.

Ülkelerin birinde meydana gelecek ekonomik şokun diğer ülkeleri de etkilediği görülmektedir. Ele alınan G7 ülkelerinin gelişmiş olan ülkeler grubu olarak ekonomilerinin birbirine bağımlı olduğu görülmektedir. Çalışmada, sabit terim ve trenddeki yapısal kırılmalar dikkate alınmadığında eş bütünleşme ilişkisi bulunamazken, sabit terim ve yapısal kırılmalı model dikkate alındığında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülmektedir. Patent üretimi üzerinde etkisi olduğu düşünülen bağımsız değişkenlerin eşbütünleşme katsayıları pozitif (arttırıcı) yönde anlamlı ve etkili çıkmıştır. Katsayı büyüklüklerine göre sıralandığında patent üzerinde etkili değişkenler Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı, kişi başına GSYİH ve araştırmacı sayısı değişkenleridir. Ayrıca, değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkileri, hata düzeltme modeli çerçevesinde Panel AMG yöntemiyle tahmin edilmiş ve hata düzeltme terimlerinin katsayılarının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Hem uzun dönem hem de kısa dönem

ilişki belirlenmiştir.

Patent üretimi, yenilik ve ekonomik performans üzerinde artan şekilde önemli bir rol oynamaktadır. Patent yeniliğin korunmasında çok önemli bir işlev görerek yeniliğin devamının sağlanması noktasında bir teşvik işlevi de görmektedir. Yenilikçi ürünler arttıkça özellikle küresel rekabette önemli avantajlar sağlanarak ekonomik performans üzerinde pozitif bir etki yapmaktadır. Patent müracaatları ile firmaların ekonomik performansı arasında pozitif bir ilişki bulunan bir çok çalışma mevcuttur. Patent sayılarının artması ülkedeki yeni mal ve hizmetlerin piyasada varlığını artıracak olup bu durum dış ticareti de uzun dönemde pozitif anlamda etkileyecektir.

Çalışma sonucunda, teknolojik yeniliklerin ve mevcut bilgi stokunun Ar-Ge faaliyetleriyle yaratılabileceği ve teknolojik bilginin yeni yatırım ve istihdam artışı sağlayarak ekonomik büyüme oranını sürekli artıracakı öngörüsü kabul edilmektedir. Teknolojik bilgiyle yaratılan yeniliklerin hem fiziksel sermaye hem de beşeri sermaye artışına olanak sağlayacağından azalan verimlerin ortaya çıkışını engelleyeceği ve ekonomik büyümenin süreklilik kazanacağı unutulmamalıdır. İşletmeler, sektör ve ulusal düzeyde patent üretimini etkileyen değişkenler gözönüne alınarak gerekli politika ve stratejilerin uygulanması uzun dönemde toplumsal refahın artmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bai, J. ve Perron, P. (1988), “Estimating and Testing Linear Models with Multiple Structural Changes”, *Econometrica*, 66(1), 47-78.
- Basher S. A. ve Westerlund, J. (2009), “Panel Cointegration and The Monetary Exchange Rate Model”, *Economic Modelling*, 26(1), 506-513.
- Bhattacharya, M. ve Bloch, H. (2004), “Determinants of Innovation” , *Small Business Economics* 22(2): 155–162 .
- Birinci, Y. (2013). Stratejik Bir Araç Olarak” Patent”. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Bond, E. W., & Saggi, K. (2018). Compulsory licensing and patent protection: a North-South perspective. *The Economic Journal*, 128(610), 1157-1179.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980), “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics”, *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-53.
- Brouwer, E. ve Kleinknecht, A. (1996), Determinants of Innovation: A Microeconomic Analysis of Three Alternative Innovation Output Indicators. In: Kleinknecht A. (eds) *Determinants of Innovation*, London: Palgrave Macmillan.
- Carrion-i-Silvestre J., Del Barrio Castro T. ve Bazo Enrique, L. (2005), “Breaking the Panels: An Application to The GDP Per Capita”, *Econometrics Journal*, 8(1), 159-175.
- Dosi, G. (1988), “Sources, Procedures and Micro-economic Effects of Innovation”, *Journal of Economic Literature*, 26(1), 1120-1171.
- Drivas, K., Economidou, C., & Tsionas, E. G. (2018). Production of output and ideas: efficiency and growth patterns in the United States. *Regional Studies*, 52(1), 105-118.
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009), “Cross-section Dependence in Non-stationary Panel Models: A Novel Estimator”, *MPRA Paper*, No: 17870, 1-28.
- Galasso, A., & Schankerman, M. (2018). Patent rights, innovation, and firm exit. *The RAND Journal of Economics*, 49(1), 64-86.
- Ginarte, J. C. ve Park, W. (1997), “Determinants of Patent Rights: A Cross-National Study”, *Research Policy*, 26(3), 283-301.
- Işık, C. (2014). Patent Harcamaları ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 21(21).
- Kleinknecht, A. (1996), New Indicators and Determinants of Innovation: An Introduction, In: Kleinknecht A. (eds) *Determinants of Innovation*, London: Palgrave Macmillan Pbc.

Kleinknecht, A. ve Verspagen, B. (1990), "Demand and Innovation: Schmookler Re-examined", *Research Policy*, 19(1), 387-94.

Mohr, L. (1969), "Determinants of Innovation in Organizations", *American Political Science Review*, 63(1), 111-126.

Pesaran, M. H. (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels" *CESifo Working Paper*, No: 1229, 1-46.

Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008), "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.

Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata T. (2008), "A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence", *Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.

Romijn, H. ve Albaladejo, M. (2002), "Determinants of Innovation Capability in Small Electronics and Software Firms in Southeast England", *Research Policy*, 31(7), 1053-1067.

Scherer, F. M. (1982), "Demand-Pull and Technological Invention: Schmookler Revisited", *Journal of Industrial Economics*, 30(1), 225-37.

Tong, T., Zhang, K., He, Z. L., Zhang, Y. (2018), "What Determines The Duration of Patent Examination in China? An Outcome-Specific Duration Analysis of Invention Patent Applications at SIPO", *Research Policy*, 47(3), 583-591.

Yueh, L. Y. (2006), *The Determinants of Innovation: Patent Laws, Foreign Direct Investment and Economic Growth in China*, University of Oxford, Centre for Economic Performance, LSE, <https://pdfs.semanticscholar.org/89b7/eceffee61e50dce62d984d86f2d78dcdbde74.pdf>, 1-36, (Erişim Tarihi: 12.03.2018).

Yueh, Linda Y., *The Determinants of Innovation: Patent Laws, Foreign Direct Investment and Economic Growth in China*, University of Oxford, Centre for Economic Performance, LSE, June 2006

KENTLEŞME SORUNLARI KAPSAMINDA ŞANLIURFA'NIN ÇEVRE SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Ahmet KAYAN *¹

Öz

Şanlıurfa 1980'li yılların ortasından itibaren GAP çalışmaları ardından 1990'lı yıllarda sulu tarıma geçilmesiyle Güney Doğu Anadolu Bölgesinin cazibe merkezi haline gelmiştir. Şanlıurfa'da hem hızlı nüfus artışı hem de sulu tarım ve gelişen sanayisinden dolayı aldığı göç sonucu kentleşme oranı artmıştır. Aldığı göçlerin de etkisiyle 1980'li yıllardan itibaren hızlı kentleşme sürecine girmiştir. 1985 yılında %50 olan kentleşme oranı 2015 yılında %92'ye çıkmıştır. Bu kadar kısa sürede çok hızlı gerçekleşen bir kentleşme sürecinde elbette birçok kentleşme ve çevre sorunu ortaya çıkabilir. Ayrıca Şanlıurfa'da konum ve özelliklerinden dolayı diğer illerimizden farklı çevre sorunları yaşanmaktadır. Şanlıurfa, Suriye, Irak ve İran üçgeninde bulunduğundan çöl bölgelelerinden gelen tozlu rüzgârdan dolayı kirli hava akımına maruz kalmaktadır. Ayrıca kent içinde çok yaygın olarak bulunan pide fırınları ve şehir içinde kalan küçük sanayi kentin havasını çok ciddi anlamda kirletmektedir. GAP dolayısıyla yapılan sulu tarımdan ötürü tarlalar bilinçsizce su, gübre ve ilaçla doldurularak tarım topraklarının çoraklaşarak kirlenmesine sebep olunmaktadır. Şehir içinde araçların denetimsiz çalışması, fazla araç ve şehir merkezinde kalan otogar çok ciddi gürültü ve hava kirliliğine neden olmaktadır. Şanlıurfa birçok tarihi ve kültürel değerlere sahiptir ama bunların çoğu ilgisizlikten ve bakımsızlıktan ya yıkılmakta ya da aslına uygun onarılamayacak şekilde tahrip olmaktadır. İşte bu çalışmada Şanlıurfa'ya has olan bu tür çevre sorunları ve çözüm önerileri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Sorunları, Kentleşme, Şanlıurfa Çevre Sorunları,

ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN ŞANLIURFA CITY AND RELATED RECOMMENDATIONS AS A PART OF PROBLEMS OF URBANIZATION

Abstract

Şanlıurfa has become a center of attraction in the South Eastern Anatolia Region with Southeastern Anatolia Project (GAP) since the middle of the 1980s, and with the emergence of irrigated agriculture in the 1990s. Şanlıurfa has received a large number of immigrants due to its rapid population growth and available opportunities. The city center has been undergoing a rapid urbanization process since 1980s with the influence of migrations it has received. The urbanization rate, which was 50% in 1985, increased to 92% in 2015. A number of problems related to urbanization and environment will eventually arise as a result of an urbanization process, which takes place so quickly. However, Şanlıurfa experiences environmental problems that are different from those of other cities due to its location and distinctive characteristics. Because it is located in the triangle of Syria, Iraq and Iran, Şanlıurfa is exposed to polluted air flow due to the dusty wind originating in the desert regions. The bake houses, which are very common in the city, and industrial area located in the city center pollute the air very seriously. As a result of the irrigated agriculture practiced within the scope of GAP, the fields are unconsciously filled with water, fertilizers and medicines, and

¹* Assistant Professor/Harran University. Faculty of Economics and Administrative Sciences, Şanlıurfa
akayan2002@gmail.com

the agricultural lands have been more and more polluted and turning into a desert. An excessive number of vehicles and bus terminals located in the city center cause serious noise and air pollution problems. Şanlıurfa has many historical and cultural values, but most of them are either destroyed because of neglect and lack of care or are damaged in such a way that they cannot be properly repaired. Therefore, this study aims to discuss these environmental problems and propose solutions.

Keywords: *environment, environmental problems, urbanization, environmental problems related to Şanlıurfa city*

GİRİŞ

Aydınlanma felsefesiyle birlikte dünyaya hakim olmak ve tabiatı kendisine boyun eğdirmek isteyen insanoğlu sanayi devrimi ile birlikte bu arzusuna kavuşmuştur. Aydınlanma felsefesinden önce insanoğlunun sırlarından korktuğu tabiat Aydınlanma felsefesiyle birlikte artık korkulacak bir şey değil, insanlara hizmet eden ve insanın hükmettiği oranda insana fayda sağlayan bir meta olarak görülmeye başlanmıştır. Aydınlanma felsefesiyle birlikte mantık bu olunca insanoğlu tabiatı menfaati uğruna kullanma ve sömürme konusunda hiçbir sınırlama tanımamıştır. Uzun bir süre tabiata verdiği zararın farkında olmayan ve çevre sorunlarıyla karşılaşmayan insanoğlu Sanayi devrimi ile birlikte gelişen teknolojik imkanlar sayesinde tabiatı sorumsuzca ve sınırsızca kullanması sonucu çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra birbirine rakip iki kutuplu bir dünya ortaya çıkmış; kapitalist sistemin başını ABD, sosyalist sistemin başını Sovyet Rusya çekmiştir. Her iki iktisadi sistem de üretmek, üretimi sürekli kılmak, ne pahasına olursa olsun durmadan üretmek, hatta kaynakları yok edercesine üretmek, böylece kalkınmak ve büyümek; sonuçta dünya sistemine hakim olmak istemiştir. Ancak dünyaya hakim olmak isteyen birbirine rakip bu iki iktisadi sistemin ekonomik yaklaşımının doğru olmadığı üzerinden çeyrek yüzyıl bile geçmeden anlaşılmıştır. 1950 yıllarda hava kirliliğinden dolayı Londra’da (bir haftada 4.000 insan ölmüş) kitlesel ölümler, aynı tarihlerde Almanya’da asit yağmurlarının ormanlara çok ciddi zarar vermesi, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde asit yağmurlarından dolayı balıkların kitlesel olarak ölmesi ve nehirlerin kirlenmesi insanların dikkatini çevreye çekmiştir. Rusya’daki Çernobil faciası, ABD’de 1950’li Love Canal sınai ve nükleer atıkların çevreye verdiği zararlar, Ozon tabakasının incilmesi yukarıda belirtilen Avrupa’da meydana gelen çevresel felaketlerden daha az zararlı olmamıştır. Bu tür olayların üzerinden çok geçmeden Roma Kulübünün çevre konusundaki çalışmaları ve çağrısı devletler nezdinde kabul görmüş 1972’de BM öncülüğünde uluslararası bir çevre konferansı düzenlenmiş, konferansa çok sayıda devlet, hükümet başkanları ve STK temsilcisi katılmıştır. Bu konferansta ortaya çıkan sonuç; çevreyi dışlayan bir kalkınma modeli sağlıklı ve uygun bir kalkınma değildir. Diğer bir deyimle çevreyi korumayan bir kalkınma modeli uzun vadede çeşitli felaket ve sosyal yıkımlara yol açabilir. Bugün Avrupa, ABD, Rusya ve Çin gibi büyük ekonomik güçler için toplumun geleceği ve kaynakların sürekliliği açısından en önemli sorunların başında çevre sorunları gelmektedir. Geç de olsa insanoğlu sınırsız bir büyümenin olamayacağını, çevresel değerleri göz ardı ederek büyümenin süremeyeceğini, kaynakları kuruturcasına yapılan bir üretim modeliyle ekonominin sürdürülemeyeceğini ve çevre sorunlarını anlamıştır. Şanlıurfa GAP projesi ile kalkınacaktır ama çevresel değerlerin korunması ve

sürdürülebilir kılınması şartıyla. Dikkatsizlik ve bilinçsizlik sonucu Şanlıurfa'nın toprağı, havası, suyu, flora ve faunası kirlenmiştir ve kirlenmeye devam edilmektedir. Yukarıdaki olaylardan anlaşıldığı gibi çevre ve çevresel değerler toplumun geleceğı açısından hayati öneme sahiptir. Gayemiz kalkınma ile çevre arasındaki ilişkiyi ortaya koymak, GAP gibi önemli bir proje ile Şanlıurfa'da kaynakları kuruturcasına üretim yapmak yerine çevresel değerleri koruyan bir modelle üretim yapmak ve bu konudaki araştırmacı, yönetici ve uygulayıcıların dikkatini bu konuya çekmektir. Şanlıurfa'da hava, su, toprak kirliliğı gibi temel çevre sorunlarının yanısıra Şanlıurfa'nın kentleşmesinden kaynaklanan çevre sorunları da vardır. Organize sanayi bölgesi ile küçük sanayi sitesi olan Evren Sanayi dışındakalan, ev araç-gereçlerini üreten pvc kapı pencere sisteminden demir kapılara, güneş enerji sisteminden yörede banyolarda su ısıtmak için sıklıkla kullanılan elektrikli su ısıtıcı bidonlara kadar küçük çaplı sanayi Eyyübiye, Süleymaniye, Sigorta, Ahmet Erseven gibi semtlerde kent merkezinde bulunmaktadır. Başta çevre ile ilgili anayasanın 56. maddesi olmak üzere çevre mevzuatı (Çevre Kanunu, Umumi Hıfzısıaha Kanunu, ÇED gibi) mesken alanlarında kişilerin beden ve ruh sağlığını bozduğu gerekçesiyle sanayinin kurulmasını yasaklamıştır. Bu yasaklara rağmen belirtilen semtlerde binaların altında küçük sanayi vardır ve herhangi bir engele takılmadan kurulmaya, havayı kirlletmeye ve gürültü çıkarmaya devam edilmektedir. Kentte geleneklere uygun olan ve her sokakta, her semtte binaların altında bulunan ekmek, yemek ve yörede çok yaygın olarak yapılmakta olan lahmacun pişirmek için tahta/odun yakan, sabahın saat 6'sından, akşamın 8'ine kadar her gün çalışan bu nedenle çok yüksek oranda is ve partikül madde üreten pide fırınları çok önemli hava kirliliğine sebep olmaktadır. Kentte hakim rüzgar kuzeybatıdan güneydoğuya doğru esmektedir. Kentte hakim rüzgar yönü dikkate alınmayarak sanayi kentin kuzeybatısına kurulmuş, bu nedenle sanayi bölgesinden gelen rüzgar akımı kentin havasını kirlletmektedir. Ayrıca Şanlıurfa çimento fabrikası kentin hakim rüzgar yönü olan kuzeybatısında kurularak kentin havasını ciddi anlamda kirlletmektedir. Milyarlarca dolar para harcanarak başta Şanlıurfa olmak üzere GAP Bölgesine su getirilmiştir. Ama GAP'ın uygulamaya konulmasıyla birlikte bölgenin ekolojik dengesi bozulmuş, bilinçsiz çiftçiler fazla su, gübre ve ilacı fazla ürün sanarak tarlaları su, gübre ve ilaçla doldurmuştur. Su ve gübre ile dolan tarlalar sudaki tuz ve topraktaki minerallerin su yüzüne çıkmasıyla çoraklaşarak verimsiz hale gelmiş, bu gelişmelerin sonucunda toprak kirliliğı meydana gelmiştir. GAP'ın uygulanmasından önce binlerce yıl kuru tarım yapan yöre çiftçisi bir anda suya kavuşunca bu konuda ne yapacağını bilememiştir. Dolayısıyla milyarlarca dolar para harcanarak yapılan GAP fayda yerine zarar getirmeye başlamıştır. Diğer kentlerimizde bulunmayan bu tür çevre sorunları GAP'ın merkezi olan Şanlıurfa'yı hem diğer kentlerimizden farklı kılmakta hem de bu tür çalışmaları gerekli kılmaktadır. Bilimin bir amacı da sorunları çözmek ve daha iyi yaşam koşullarını geliştirmek olduğuna göre mikro düzeyde de olsa bu tür bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır. Çalışmada öncelikle hava, su, toprak, flora ve fauna kirliliğı gibi çevrenin temel sorunları açıklanmıştır. Daha sonra Şanlıurfa'ya has olan çevre sorunları ayrı ayrı başlıklar altında belirtilerek bu sorunların çözüm önerileri anlatılmıştır. Çalışma, sonuç ve değerlendirme kısmı ile bitirilmiştir.

ÇEVRE KAVRAMI

Çevre, dar anlamda canlıların yaşamını sürdürdükleri, geniş anlamda ise doğanın tamamının oluşturduğu yaşam alanıdır. Genel olarak insan açısından çevre, bireyin ya da

toplumun kültürel, ekonomik ve sosyal yaşamını etkileyen dış şartların tamamıdır(Görmez, 2010: 4). Çevre, doğal çevre ve yapay çevre olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kendi içinde de belirli kısımlara ayrılan (kentsel, toplumsal vb.) çevre, canlı varlıkların yaşamını sürdürdükleri, üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etki yapan fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etmenlerin tümüdür. Çevre kavramı sadece doğal çevreyi değil; yapay, kentsel ve toplumsal çevre gibi doğal olmayan çevreyi de içerir(Keleş vd. 2009: 50). Doğal çevre insanların müdahalesi olmaksızın kendiliğinden oluşan çevredir. Kısaca bütün canlıların uyum içinde yaşadıkları alana doğal çevre denir. Tabiattaki bütün canlılar çevresindeki diğer varlıklarla uyum içinde hayatını devam ettirirler. Canlılar ile diğer canlı varlıklar arasında, canlılar ile cansız varlıklar arasında bir madde alış-verişi ilişkisi ve uyumu söz konusudur. Örneğin, ormanlardaki tüm bitki, hayvan ve mikroskobik canlılar uyum içinde yaşarlar. Çevreyi oluşturan canlı halkalardan birinin yok olması, diğer canlıların olumsuz etkilenmesine neden olur. Bu tür gelişmeler çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olur. Yapay çevre ise insan elinden çıkmış olup üretildiği o dönemin ekonomik, sosyal, kültürel ve toplumsal şartlarıyla doğrudan ilgilidir. Yapay çevre insanın varoluşundan itibaren insan eliyle gelişen ve değişen çevredir. Suni çevre değişikliğe uğradığı halde doğal çevre insan müdahalesi olmadığı için değişikliğe uğramamış ya da çok az değişikliğe uğramış yaşam alanıdır(Keleş ve Ertan, 2002: 14).

ÇEVRE SORUNLARI

Genel olarak çevre sorunları, başta insanlar olmak üzere tüm canlıların (hayvan ve bitkilerin) yaşadıkları hayat ortamının doğal yapısının tahrip edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çevre sorunlarının birdenbire ortaya çıkmadığı, tarihsel süreçte insanların çevreye verdiği zararın tabiatın kendi kendini yenileyebilme potansiyelinden fazla olduğu zaman içinde ortaya çıktığı ve arttığı bilinmektedir(Keleş ve Ertan, 2002: 21). Sanayi devrimi ve 20. yy'daki teknolojik gelişmeyle beraber ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu bir sistem ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi insanın doğaya müdahale ederek doğal dengeyi bozmasına zemin hazırlamıştır(Görmez, 2010:5). 20. yy'da teknolojik gelişmeyle beraber nüfus artışının, kentleşmenin ve sanayileşmenin çevre üzerindeki baskısı tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. İnsan-doğa ilişkilerinden kaynaklanan ve insanın çevreyi kendi menfaatine uygun duruma dönüştürme çabası, çevre sorunlarının ana kaynağını oluşturmaktadır. Ekolojik dünya görüşüne yakın düşünürler çevre sorunun sebebinin sanayileşme ve kentleşme olarak görmektedir (Görmez, 2010: 6).

Dünyayı yaşanılır hale getiren atmosferdir. Hava kirlenmesinin temelinde kentleşme ve sanayileşme yatmaktadır. Sanayileşmeyle beraber kontrolsüz olarak alıcı ortama bırakılan kirleticilerin havanın doğal bileşimini bozarak, onu canlılara zarar verecek bir hale dönüştürmesiyle hava kirliliği ortaya çıkmıştır. Hava kirleticileri genel olarak is, duman, toz, gaz, buhar vb. durumdaki kimyasal maddelerdir(Keleş vd 2012: 161). Gübre, enerji, kağıt, demir-çelik, çimento, petrol ve kimya, tarım ilaçları vb. kurum ve kuruluşların atıkları çevrenin kirlenmesine neden olmaktadır(Kırımhan, 2006: 27). Atmosfere salınan bu atıkların oluşturduğu gazların döngü içinde emilmemesi, kullanılan zararlı gazlar, kimyasallar, savaş nedeniyle atılan bombalar, silahlar bu kirliliğin nedenleri arasında yer alır ve atmosferde ayrı bir tabaka oluşmasına neden olmaktadır. Oluşan bu tabaka küresel ısınmaya dolayısıyla iklim değişikliğine neden olmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren dün-

ya bu gibi olumsuzlukları gidermek için çalışmaya başladı. Bu kapsamda 1997 yılında bütün devletlerin katılımına açık olan Japonya’da Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Kyoto Protokolü sera etkisi oluşturan gazların salınımını kısmak için sanayileşmiş ülkelerce çeşitli hedefler belirleyen uluslararası bir antlaşmadır(Karagöl, 2010:60). Hava kirliliğini meydana getiren unsurlar arasında genel olarak; evlerde ve işyerlerinde enerji elde etmek için kullanılan yakıtlar, taşıtlarda kullanılan yakıtlar, fabrikalardan çıkan kimyasal gazlar da vardır(Engin, 2011: 47). Sağlıklı bir insan günde 16 kg hava solumakta, oysa kirleticiler, havadaki oksijeni azaltıp havanın kalitesini düşürmektedir(Balci, 1997: 17). Havadaki oksijenin azalması canlıların sağlıklı yaşamasını engeller. Kirli hava, içerdiği zararlı maddeler nedeniyle bronşların iltihaplanmasından akciğer kanserine varan düzeylerde solunum yolu hastalıklarının nedeni olurken, insanların bağışıklık sistemini etkileyerek, başka pek çok hastalığa karşı savunmasız hale getirmektedir. Benzer etkiler hayvanlar için de söz konusudur.

Toprak kirliliği, insan etkinlikleri sonucunda toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır. Toprakta yanlış tarım teknikleri, yanlış gübreleme, atık ve atıklar, zehirli ve tehlikeli maddelerin toprağa bırakılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu kirlilik bazen toprağın yapısından bazen de kullanma biçiminden kaynaklanır. Verimli toprakların tarım dışı (konut, sanayi, ticaret vb) amaçlarda kullanılması, gerekli özenin gösterilmemesi toprak kirlenmesinin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Toprak kirlenmesi ülkemizde çoğunlukla yanlış gübreleme, yanlış sulama ve atıkların toprağa karıştırılması nedenleriyle yaşanmaktadır. Toprak zirai ilaç, hormonlar, kirli sular, atıklar, çöpler ve radyoaktif atıklar nedeniyle de kirlenir. Toprak kirlenmesi deyince erozyonu da unutmamak gerekir. Türkiye topraklarının %66’sı erozyonlu, % 34’ü normal durumdadır. Toprakların yerleşim alanı olarak kullanılması, sanayileşme, kentleşme, turizm, demiryolu, enerji vb. nedenler de toprağı kirletir. Aşınma sonucu biriken tortullar toprağın bozulmasına ve suların bulanık olmasına neden olur. Tortul, orman ve tarım alanlarının kötü kullanılmasından kaynaklanır. Tarımsal mineral atıklar, hayvan dışkı ve mezbahalardan gelen atıklar da toprak kirlenmesinin önemli etkenleridir(Karaca, 2012: 13-19). Toprağı atılan kirletici solüsyonlar ve kirletici maddeler de toprak kirliliğine neden olur. Bu çevresel kirleticiler toprağın flora ve faunasının yaşamını etkileyen kimyasal, fiziksel ve biyolojik süreçlerdir. Toprak kirlilik dolaylı olarak ağır metal kirliliğine, yer altı suyu kirliliğine ve nihayet deniz kirliliğine kadar gidebilmektedir. Toprak kirliliği sonucu topraktaki mikro organizmalar dolayısıyla canlı yaşamı olumsuz etkilenir(Algan ve Bilen, 2005:83-88). Ayrıca toprak kirlenmesi su kirlenmesinden farklı gelişir. Toprak kirlenmesinde kirleticilerin toprağı girmesinden ayrı olarak, toprağın verim gücünün azalması veya hiç kullanılmayacak hale gelmesi söz konusu olabilmektedir. Toprak kirlenmesi, toprağın gücünü düşürecek, optimum toprak karakteristiklerini bozacak, varlığını tehlikeye düşürecek her türlü teknik ve ekolojik baskılar ve olaylardır (Tolunay, 1999: 83-97). Aşırı gübreleme sonucu topraktaki besin maddesinin dengesi bozulur, verimi düşer, içme ve kullanma sularına daha fazla fosfat karışabilir, bitkilerde nitrojen gibi kansere yol açan maddeler oluşabilir. Aşınma ise toprağın miktarını azaltır, besin maddesi kaybına yol açar, su tutma yeteneğini azaltır ve toprağın verimli tabakasının kayb olmasına sebep olabilir(Keleş ve Ertan, 2002: 31).

Su kirliliği, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak ölçüde, organik, inorganik,

biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışmasıdır. Doğanın işleyişi incelendiğinde, dışsal etkiler olmaksızın suyun belli bir düzeydeki kirlenmenin üstesinden gelebildiği görülmektedir. Ancak kirleticilerin türü ve miktarı arttığında bu işlem etkisiz kalmakta ve kirlilik ortaya çıkmaktadır. Su kirliliği; tarımsal etkinlikler, sanayi etkinlikleri ve yerleşim yerleri etkinlikleriyle bağlantılı olarak artmaktadır. Sanayi etkinliklerinin neden olduğu kirlilik türü dünyada pek çok gelişmekte olan ülkenin önemli sorunlarından biridir. Söz konusu etkinliklerle su kaynaklarına ulaşan sanayi atıklar, kimyasal, radyoaktif maddeler doğanın dengesini ciddi bir biçimde olumsuz etkilemekte, kimi zaman da geriye dönülmez bir biçimde bozmaktadır. Su kirliliği genel olarak suyun doğal yapısının kullanılmayacak duruma gelmesi ve yapısının bozulmasıdır (Keleş ve Ertan, 2002: 25). Türkiye su kaynakları açısından kendi kendine yetebilecek bir ülkedir. Türkiye'nin su kaynakları 8272 km kıyıya sahip deniz, göl, nehir, akarsu ve derelerden oluşur (Görmez, 2010: 42). Suların kirlenmesi genelde insanların ekonomik, toplumsal ve sınai faaliyetleri sonucu meydana gelir. Suya bırakılan kirleticiler, sudaki bakterilerin ve erimiş oksijenin etkisiyle biyokimyasal ayrışmaya uğrar (Keleş vd, 2012: 178). Suların kirlenmesi kirletici kaynaklar açısından genel olarak üç başlıkta incelenir. Bunlar; evsel atıklar, endüstriyel atıklar ve tarımsal atıklardır. Suya karışan kimyasallar, zirai ilaçlar, fabrika ve diğer atıklar suyun doğal yapısını bozmaktadır. Meriç ve Ergene nehirleri sanayi atıklarıyla, Gediz Nehri endüstriyel ve evsel atıklarla, Fırat ve Dicle Havzaları, kentsel katı atıklar, baraj ve hidroelektrik santralleriyle kirlenmektedir (Görmez, 2010:43). Su kirlenmesi hem doğaya hem de canlılara zarar verir. Su kirliliği nedeniyle toplumda salgın hastalıklar meydana gelebilir. Suya karışan kimyasal maddeler suyun bileşimini bozarak yapısında değişiklikler meydana getirir. Toprağa karışan su ve suyun içinde bulunan kimyasallar toprakta yetişen besin maddelerinin içine geçerek toplumun sağlığını bozmaktadır. Bunun için su kirliliğinin denetim altına alınması gerekir. Aksi takdirde su, taşıdığı mikroplarla başta insanlar olmak üzere canlıların hastalanmasına neden olur. Türkiye, su kaynakları açısından dünyanın şanslı ülkelerinden biridir. Ama yukarıda da belirtildiği gibi ülkemizde Meriç, Ergene, Gediz, Fırat ve Dicle gibi büyük nehirlerin sorumsuzca ve bilinçsizce kirlenmesi yavaş yavaş bu şansın kaybolmasına neden olacaktır.

Gürültünün kaynağı genelde yüksek şiddetli sestir. Doğal seslerden ziyade asıl rahatsız edici olan kentlerdeki otomobil, kamyon, otobüs, fabrika, uçak gürültüleridir. Gürültü genelde insanların uğraşları sırasında kullandıkları alet, makine, taşıt ve diğer araçların çıkardıkları seslerden oluşur. Sesin gürültüye dönüşmesi bir ölçü sorunudur. Gürültü; kulak çınlaması, sağırılık, işte verimliliğin azalması, yorgunluk, dikkat dağınıklığı, uyku düzeninin bozulması vb. davranış bozukluklarına neden olabilir (Keleş ve Ertan, 2002:34). Gürültü kirliliği ayrıca işitme kaybına yol açmakta olup insanların üzerinde olumsuz fizyolojik ve psikolojik etkiler yapmaktadır. Ülkemizde 25862 sayılı Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği ile gürültü kontrol altına alınmak istenmiştir (Görmez, 2010: 56). Şanlıurfa dahil Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kentlerin kenar mahallerinde geleneksel olarak yapılan açık hava düğünleri, eğlenceler, gazino veya gece kulüplerindeki müzik sesleri de gürültünün kaynakları arasında yer almaktadır. Ayrıca araçların çıkardığı sesler ve insanların bilerek veya bilmeyerek neden olduğu yüksek düzeydeki sesler (müzik, sanayi ve işyerlerindeki yüksek sesler gibi) gürültüye neden olmaktadır.

Belli bir ülkeye, bölgeye ya da yöreye özgü bitki örtüsü flora, yabanıl hayvan toplulu-
 u da fauna olarak adlandırılır. Bir başka deyişle flora ve fauna insan dışındaki canlı
  eleri içeren biyolojik zenginliktir. Bitki  rt s , hayvan ve mikroorganizmalar, mineral
maddeler, a a  toplulukları bunlar arasındadır. Ormanların su kaynaklarını sürekli tutma,
toprakları erozyondan koruma, ısı oranlarını dengede tutarak sıcaklığı düzenleme gibi
işlevleri vardır. Ülkemiz geni li inin %26.6'sını kaplayan ormanlar, yangınlar nedeniyle
ve tarım için alan açma çabaları ile her geçen yıl hızla azalmaktadır. Türkiye, dünyanın
en zengin florasına sahip ülkelerinden biridir. Yeryüzünün sadece bir bölgesinde yetişen
endemik bitkilerin varlığı Türkiye'de 3 bin civarındadır. Türkiye endemik bitki türü a ı-
sından çok zengin bir ülkedir(Görmez, 2010: 54). Ancak doğanın dengesi bozuldukça ve
 evre sorunları artıkça bazı bitki ve hayvan türlerinin varlığı tehlikeye girmektedir.  e it-
li nedenlerle tahrip edilen ormanlarla beraber  ayır ve meraların da giderek azaldığı g -
rülmektedir. Çok çeşitli yaban hayvanlarının da(Alageyik, Yaban Keçisi, Ceylan, Yaban
Koyunu vb) bulunduğu ülkemizde bunların yaşam alanı gün geçtikçe azalmaktadır. Bu
tür hayvanların doğal yaşam alanı olan ormanlar yeni yerleşim alanlarının açılması için
tahrip edilmektedir. Çayır ve meraların büyük kısmı sürülerek tarla yapılmakta, otlatma
yanlışlıkları yüzünden de bir kısmı tahrip olmaktadır. Bu tür gelişmeler neticesinde Tür-
kiye'nin faunasının geleceği tehlikeye girmektedir. Bu konuda 1983 yılında 2873 sayılı
Milli Parklar Kanunu  ıkarılmıştır. Flora ve fauna ile ilgili Anayasanın 63. maddesinde
düzenlemeler yapılmıştır. Ancak Türkiye'nin zengin olan florası gün geçtikçe azalmak-
tadır.

 evre sorunlarının nedenlerinden biri de aşırı nüfus artı ının sebep olduğu kentle -
medir. Günümüzde saniyede 2-3 kişi, dakikada 140 insan, günde yaklaşık 200.000, bir
ayda ortalama 6 milyon insan ve her yıl yaklaşık 73 milyon insan dünya nüfusuna katıl-
maktadır(Karag l, 2006: 3). Günümüzde dünyada nüfus artı ı daha çok az geli mi  ülke
veya bölgelerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle nüfus ile kaynaklar arasında bağlantı
kurulmaya çalışılmaktadır. Günümüzde nüfus artı ının getirdiği özelliklerden birisi de
hızlı kentle medir. Nüfusun artış hızı ve nüfusun mekan üzerinde yer de i tirmesi insan-
lı ın temel sorunudur. Nüfustaki bu hızlı artış yalnızca beslenme sorunuyla ilgili değildir.
Su, oturulabilir alanlar, tarım alanları ve diğer doğal kaynaklar sınırlı miktarda bulun-
maktadır. Nüfus artı ı bunları olumsuz etkileyerek sınırlı kaynakların kullanım sorununu
ortaya çıkarır (Keleş vd 2012: 112). Bu ilişki doğal olarak beraberinde  evre sorunlarını
getirmektedir. Sanayi devriminden sonra metropol, megapol ve küresel kentler ortaya
 ıkmıştır. Aşırı büyük kentler hava, su, toprak, gürültü kirliliği gibi  evre sorunlarına
neden olmaktadır.

ŞANLIURFA'DA KENTLE MEDEN KAYNAKLANAN ÇEVRE SORUNLARI VE     M ÖNERİLERİ

 anlıurfa GAP'ın merkezi ve bölgede en fazla tarımsal arazi ve verimli ovalara sahip
bir kenttir. Göbekli Tepenin ortaya çıkmasıyla birlikte  anlıurfa'nın 11.500 yıllık bir tari-
hi geçmişe sahip olduğu belirtilmektedir( ner, 2009: 9).

 anlıurfa'da hem kent merkezinde hem de kırsal alanda sürekli nüfus artı ı olmuş ve
bu nüfus artı ı Türkiye'deki ortalama nüfus artı ının üzerinde gerçekleşmiştir. 1927'den

2015'e kadar Türkiye'nin nüfusu 5-6 kat artış gösterirken Şanlıurfa'nın nüfusu 9 kat artış göstermiştir. 1980'li yıllardan itibaren aşırı göç sonucu Şanlıurfa'nın merkez ilçe nüfusu aşırı artış göstermiştir. 1985-2005 tarihleri arasında Şanlıurfa'nın merkez nüfusu 147'den(DİE, 1980: 4). 500 bine çıkarak 3 kattan fazla artış göstermiştir(TÜİK, 2010: 44). Şanlıurfa'da hızlı kentleşme süreciyle ilgili çarpıcı bir örnek vermek gerekirse 1994'te Şanlıurfa'nın Karaköprü Beldesinde belediye teşkilat kurulduğunda nüfusu sadece 4 bin idi. 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre, hızlı kentleşme sürecinde Karaköprü'nün nüfusu 60 bini geçmiştir(Karaköprü Belediyesi, 2018: 17). Bu veriler son 15 yılda Karaköprü'nün nüfusunun 15 kat arttığını göstermektedir. Büyükşehir belediyeleriyle ilgili yapılan son düzenlemeyle birlikte Şanlıurfa büyükşehir statüsüne kavuştuğu için mahalle olan köylerle birlikte Karaköprü'nün nüfusu daha da artmıştır. 1980'li yıllardan itibaren her 10 yılda bir nerede ise nüfusu ikiye katlanan Şanlıurfa'da hızlı kentleşme süreci elbette birçok çevre sorununu da beraberinde getirecektir. Kentlerdeki çöplerin, sanayi atıkların, tıbbi atıkların, petrol atıkların kısaca katı atıkların uzaklaştırılması, denizlerin, nehirlerin, göllerin, havanın ve toprağın kirletilmemesi için gerekli önlemlerin alınması, yağmur ve atık sularının zararsız hale getirilerek (arıtılarak) alıcı ortama bırakılması belediyeleri ilgilendiren en önemli çevre sorunlarının başında gelmektedir(Aykaç, 1985:260-268). Hızlı, plansız ve düzensiz kentleşme hava, toprak, su, gürültü, katı atık kirliliği gibi birçok çevre sorunlarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla aşırı nüfus artışı kentleşme ile birlikte birçok çevre sorununu da tetiklemektedir.

Tablo 1: 1927 Yılında Yapılan İlk Genel Nüfus Sayımından 2015'e (ADNKS) Kadar Şanlıurfa'nın Toplam Nüfusu ve Nüfus Artış Hızının Türkiye'de Toplam Nüfus ve Nüfus Artış Hızının Karşılaştırılması

Nüfus Sayım Yılları	1927	1935	1940	1950	1960	1970	1980	1985	1990	2000	2010	2015
Ş. urfa Toplam Nüfus	207.487	229.614	245.398	298.394	401.919	538.131	602.736	795.034	1001455	1443 422	1663371	1892. 320
Nüfus Artış Hızı %	12.67	13.30	14.50	30.87	22.95	20.86	55.38	46.16	36.55	36.55	30.3	25.3
Kent Nüfusu	60.085	64.721	72.352	81.856	123. 916	205.524	482.419	401.450	551.124	842.129	862.789	932.073
Kentleşme Oranı %	28.96	28.19	29.48	27.43	30.83	38.19	46.86	50.49	55.03	58.34	64.03	91.01
Türkiye Toplam Nüfus	13.648. 270	16.158. 018	17.820. 950	20.947. 188	27.754. 820	35.605. 176	44.736. 957	50.6458. 64	56.473. 035	67.803. 927	73.772. 988	78.751. 530
Nüfus Artış Hızı %	21. 10	21.10	17.03	21.73	28.58	25.19	20.65	24.88	21.71	18.28	15.9	13.4

Kaynak: 1- DİE (GNS Türkiye, Şanlıurfa), 2000: 43, 45, 61. (DİE, 1980: 43-45). 2-TÜİK (ADNKS-Şanlıurfa) 2010-2015: 2,4,21, 44 (TÜİK, 2010: 2-4) eserlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi Şanlıurfa'da ortalama nüfus artışı hep Türkiye'deki ortalama nüfus artışından daha fazla olmuştur. Şanlıurfa'daki fazla nüfus artışı özellikle ikinci dünya savaşıdan sonra artarak devam etmiştir. 1980'li yıllarda GAP'ın

yapılmaya başlamasıyla Şanlıurfa'nın nüfusu GAP Bölgesindeki diğer illerden daha fazla artmaya başlamıştır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde 1980, 1990, 2000, 2010 ve 2015 tarihlerinde Türkiye'de nüfus artış hızı sırasıyla %20.6, 24.88, 21.71, 18.28, 15.9, 13.4 olmasına karşılık, aynı tarihlerde Şanlıurfa'nın nüfus artış hızı sırasıyla %55.38, 46.16, 36.55, 36.55, 30.3, 25.3 olmuştur. Tablodaki verilerden de anlaşıldığı gibi son 35-40 yıldır Şanlıurfa'nın nüfus artışı oranı nerede ise Türkiye'deki nüfus artışı oranının iki katı olmuştur.

1980'li yılların ortasından sonra GAP Bölgesinde en fazla nüfusu artan kentlerin başında Şanlıurfa gelmektedir. Tablodaki verilerden de görüldüğü gibi Şanlıurfa'da 1980'li yıllardan itibaren hem kent nüfusu hem de kentleşme oranı artmıştır. 1985'te 401 bin olan kentsel nüfus 2000 yılında 842 bine çıkarak ikiye katlanmıştır. 2010 yılında 862 bin olan kentsel nüfus 2015 yılında 932 bine çıkmıştır. 1980'de %46 olan kentleşme oranı 2000 yılında %58'e, 2010 yılında %64'e, 2015 yılında Şanlıurfa'nın büyükşehir belediyesi statüsüne kavuşmasıyla birlikte %92'ye çıkmıştır. Tablodaki verilerden de anlaşıldığı gibi Şanlıurfa'da kısa sürede gerçekleşen hızlı kentleşme süreci arsa, konut, altyapı gibi birçok kentsel soruna neden olduğu gibi hava, su, toprak, gürültü kirliliği gibi birçok çevresel sorunlara da neden olmaktadır.

Hava Kirliliği

Hava kirliliği, atmosfere karışan toz, duman, karbondioksit, kükürtdioksit, is gibi kirleticilerin insan sağlığını olumsuz yönde etkilemesidir. Şanlıurfa'da hava kirliliğinde genel olarak çöl tozları, katı atıkların yakılması nedeniyle havaya karışan dumanlar, kış aylarında yakılan kalitesiz kömürler, tarlalardaki anızın yakılması, kentin çevresinde bulunan çimento fabrikası ve taş ocakları gibi nedenler etkili olmaktadır(ŞÇM, 2014: 12). Şanlıurfa'nın coğrafi konumu, zirai ve sınai özelliklerinden ileri gelen ve Şanlıurfa'ya has olarak çevresinde görülebilen bu tür kirleticiler partikül şeklinde havaya karışmakta ve havanın kalitesini bozmaktadır. Sıvı ya da katı halde havada bulunan atmosferik partikül maddelerin en önemli özelliği boyutlarıdır. Partikül madde boyutuna bağlı olarak kuru çökeltme, diğer bir deyimle havada bulunan partikül kütlelerinin yağışsız şartlar altında çökmesi olayıdır. Partikül madde genelde insanların nefes alırken içine çekebileceği kadar küçük olan ve havada asılı bulunan zararlı maddeciklerdir. Şanlıurfa'da Suriye-Irak üzerinden gelen toz bulutları, pide fırınlarından çıkan is, duman ve kül tanecikleri, organize sanayi bölgesinden kentin üzerine gelen kirli havadaki parçacıklar bu partiküllere iyi birer örnektir. Bazen Şanlıurfa'da ilkbahar, kış ve sonbahar aylarında Suriye üzerinden gelen toz bulutları gökyüzünü kaplamaktadır(ŞÇM, 2014: 17). Bu toz bulutları rüzgarın hızı ve yönü, yağış gibi faktörlerin yanı sıra bölgenin jeolojik yapısından da kaynaklanır. Çöl tozları kış mevsiminde etkili olduğundan havada bulunan diğer maddelerle birleşerek havanın kalitesini iyice düşürür ve insan sağlığını tehlikeye sokar(Şengün ve Kıranhan, 2013: 60-65). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) hava kalitesini ve kirliliğini ölçmek için havada bulunan yüzer-gezer küçücük parçacıkların miktarını ölçerek belirler. Buna göre 1 metreküp havada PM10 (çapı 10 mikrometreden küçük) ve PM2.5 (çapı 2.5 mikrometreden küçük) partiküllerden 20-30 mikrometrik parçacıkların bulunması normal değerler olarak kabul edilmektedir(www.urfahaber.com/erişim:08.03.2018). Şanlıurfa'da partikül maddeleri (PM) ölçmek üzere meteoroloji müdürlüğünün yanında kurulu olan PM hava

ölçüm cihazı günlük olarak PM10 (havada bulunan çapı 10 mikrometreden küçük parçacıklar) ve PM2.5 partiküllerin miktarını (havada bulunan çapı 2.5 mikrometreden küçük parçacıklar) filtrelerde toplanan tozun miktarına bağlı olarak belirlenmektedir. İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerinde ayrı ayrı olmak üzere tozun miktarları günlük olarak belirlenmiş ve tozun taşınım özellikleri belirlenmiştir. Buna göre geçiş mevsimi olan ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde diğer mevsimlere göre hava kirliliğinin arttığı tespit edilmiştir. Bu değerler, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (HKDYY) gibi standartların minimum değerinin üstünde olduğu tespiti yapılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) kriterlerine göre (PM10-PM2.5) 1 metre küp havada bulunması gereken zararlı partikül madde 20-30 mikrometre olması gerekirken Şanlıurfa’da bu oran 100 mikro metrenin üstündedir. Şanlıurfa’daki Mehmet Akif İnan Eğitim ve Araştırma Hastanesi göğüs hastalıkları bölümünün yaptığı bir araştırmaya göre havanın kirli olduğu günlerde göğüs hastalıklarına bağlı hasta sayısının arttığı tespit edilmiştir (ŞÇM, 2014: 18). Toz bulutları bir süre havada kaldıktan sonra çamur şeklinde yeryüzüne inerek binaların ve evlerin dış cephelerinin kirlenmesine, zamanla renginin değişmesine neden olmaktadır. Ayrıca tozun sebep olduğu hava kirliliği insan sağlığını hem fizyolojik yönden hem de psikolojik yönden olumsuz etkilemektedir (Bulut vd. 2008: 369-376).

GAP bölgesinde Şanlıurfa gibi büyük kentlerin çevresindeki gecekondu ve kaçak yapılarda kışın ısınmak için kullanılan düşük kaliteli kömürden dolayı sobalardan çıkan karbondioksit (CO₂), kükürtdioksit (SO₂) ve diğer gazlar havanın kirlenmesine sebep olmakta ve insanların sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (TÇV, 2003: 43). Havada ve toprakta meydana getirdiği kirlilik ve tahripten dolayı kentlerde gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma gibi plansız yapılaşma da çevre sorunları arasında sayılmaktadır (Görmez, 2010:39). Şanlıurfa’da nüfusun yarısından fazlasını barındıran Eyyübiye, Sigorta, Devteyşi, Ahmet Erseven semtlerindeki konutların yarısından çoğu ya gecekondu ya da imar mevzuatına aykırı konutlar niteliğindedir.

1998-2003 tarihleri arasında Türkiye Çevre Vakfının yaptığı bir araştırmaya göre GAP Bölgesinde Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa’da kış aylarında hava kirliliğinin arttığı, bu illerdeki hava kirliliğinin Türkiye’deki ortalama hava kirliliğinin çok üstünde olduğu belirtilmiştir (TÇV, 2003:47).

Şanlıurfa’da hava kirliliğine sebep olan nedenlerden biri de şehrin en lüks semtinden en yoksul semtine kadar çok sıklıkla apartmanların altında hemen her tarafında görülebilen pide fırınlarıdır. Eski ve yeni her yerleşim yerinde birbirine birkaç yüz metre mesafede kurulabilen ve mantar gibi her yerde ortaya çıkabilen bu pide fırınları ekmek ve yemek pişirmek için tahta ve odun kullanmaktadır. Yöresel geleneklere uygun olduğu için bu pide fırınlarının kurulması ve ruhsat alması zor olmamaktadır. Pide ve yemek pişirmek için kullanılan tahta ve odunların yakılması sonucu iş şeklinde havaya karışan ve havayı kirleten partiküller söz konusu fırınların çevresinde bulunan binaların dış cephesini, ildeki aşırı sıcaklıktan dolayı yazın çok sıklıkla kullanılan balkonları, çamaşırları (yörede çamaşırlar genelde dışarıda ve balkona asılarak kurutulmaktadır) kirlettiği gibi insan sağlığı için de çok ciddi tehdit oluşturmaktadır. Şanlıurfa’da pide fırınları akşamları küllerini gelişi güzel çöp bidonlarına atmaktadır ki bu küller havayı ayrıca çok kirletmektedir.

Şanlıurfa'da hava kirliliğinin diğer önemli bir nedeni de küçük sanayi sitesi olarak bilinen Evren Sanayii ile Organize Sanayi Bölgesinin konumundan kaynaklanmaktadır. Kente hakim rüzgar yönü kentin kuzey-batısından güney-doğusuna doğru esmektedir. Şanlıurfa'nın Evren Sanayi ile 1. ve 2. organize sanayi bölgeleri kentin kuzey-batı kısmında kurulmuştur. 3. Organize sanayi bölgesi de bu semtte kurulmaktadır. Evren Sanayi ve Organize sanayi bölgelerinde çıkan dumanlar ve havayı kirlüten diğer sanayi gazları (kükürt dioksit) kentin hakim rüzgar yönünden dolayı herhangi bir engele takılmadan (orman gibi) doğrudan kentin üzerine esmektedir. Şanlıurfa'nın kentsel gelişimi ana eksen olarak güney-doğu (Eyyübiye tarafından Akçakale-Harran tarafına) ve kuzey-doğu (Karaköprü Diyarbakır yolu-GAP Hava Limanı tarafına) yönlerine doğru uzanmaktadır. Organize sanayi bölgesinin kirli hava akımına doğrudan maruz kalan ve Şanlıurfa merkez nüfusunun yarısına yakınına barındıran güney-doğu gelişim ekseninde Eyyübiye Belediyesi çok sayıda konut yaptırmış ve yeni konut alanları açmaya devam etmektedir. Hatta Eyyübiye Belediyesi bu semtte yaptırdığı konutların reklamını kentin bilbordlarınaa-sarakgöstermektedir(www.eyyubiyebelediyesi_eyyubiyekonutlari/erişim:02.01.2018). Muhtemelen Eyyübiye Belediyesi sanayinin havasını kirlettiği semtte konut yaptırdığının farkında değildir. Şanlıurfa'nın hava kirliliğine sebep olan ve halkın sağlığı için tehlikeli olan bu durum muhtemelen Şanlıurfa'nın çevre düzeni planı ve kent imar planı yapılırken ya fark edilmemiş ya da dikkate alınmamıştır. Yoksa kent halkının sağlığı açısından son derece tehlikeli olan bu durumun bilinçli yapılmış olmasını düşünmek dahi kabul edilemez bir hatadır.

Toprak Kirliliği

Toprak kirliliği insan etkinlikleri sonucunda toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır. Diğer bir ifade ile toprak kirliliği, katı, sıvı, radyoaktif artık ve atıklar ile kirleticiler tarafından toprağın fiziksel ve kimyasal özelliklerinin bozulmasıdır. Toprağın verimli kullanılması için insanların bilinçlendirilmesi gerekir. Bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla GAP ile toprak kaynaklarını suyla buluşturup kalkınma sürecini tarımsal üretime dayalı sanayileşmeyle tamamlamak hedeflenmiştir. Şanlıurfa Harran Ovası yaygın ve homojen iklim ve toprak özelliklerine sahiptir. Ancak Harran Ovası tarım alanlarında konut ve sanayi olmak üzere tarım toprakları amacı dışında kullanılarak kirletlenmektedir. Şanlıurfa-Harran ovasında toplamda 4224 adet yapılaşmanın 11651 dekar verimli tarım arazisini işgal ettiği tespit edilmiştir(Aydoğdu vd,2006:9). Şanlıurfa'da toprak kirliliğinin çeşitli etkenleri vardır. Şanlıurfa Harran Ovasında toprağın kullanımında tarımın yapısal sorunlarından biride yeterli miktarda ve kalitede tohum kullanılmamasıdır. Yapılan araştırmalarda ekimde kullanılan tohumun kalitesinin üretilen ürünün kalitesi ve verimi üzerinde ve hatta ürünün pazarlanması üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Diğer bir etken suni gübrelemedir. Gübreleme verim ve kaliteye ulaşmak için organik veya inorganik maddelerin toprağa veya doğrudan bitkiye verilmesidir. Harran Ovası'nda yetiştirilen ürün çeşitlerinde suni gübre kullanılmaktadır. Başka bir etken tarımsal ilaç kullanımıdır. Şanlıurfa'da bilinçsiz çiftçiler tarımsal ilaçları fazla ürün verir düşüncesiyle çok fazla kullanmaktadır. Oysa fazla ilaç hem toprağın verimini azaltmakta hem toprağı kirlletmekte, hem de insan sağlığına zarar vermektedir.(ŞÇM, 2013:12).

Birleşmiş Milletlerin (BM) 2015 yılını toprak yılı olarak ilan etmesi dolayısıyla

Şanlıurfa Ziraat Odası ev sahipliğinde ‘Toprakta Tuzlulaşma’ konulu konferans verildi. Konferansta konuşan Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mehmet Ali Çullu, Birleşmiş Milletlerin bu yılı ‘Toprak yılı’ olarak ilan ettiğini ve yanlış sulama nedeniyle ülke genelinde 500 bin dönüm, Harran ve Suruç ovalarında ise 180 bin dönüm alanın çoraklaştığını söyledi(www.urfahaber_tarimtopraklari/erisim:01.01.2018).

Tarım topraklarının imara açılması genelde rant amacıyla yapılmaktadır. Şanlıurfa’da 1. sınıf tarımsal araziler konut, işyeri ve ticari amaçlarla imara açılarak tarım toprağı amacı dışında kullanıldığı için kirletilmektedir. Şanlıurfa’nın çevresinde; kuzey-batısında Gaziantep yolu üzerinde binlerce dekar kıraç arazi, güney-batı kısmında yine binlerce dekar kıraç arazi boş beklemesine rağmen, tarıma elverişli birinci sınıf tarım arazisi Karaköprü (ilçenin kuzey-doğu kısmı) ve Haliliye ilçelerinde (Mardin yolunun sağında ve solunda ve Sırrın semtinde) imara açılmıştır. Bu kapsamda Şanlıurfa’nın merkez ilçelerinden Karaköprüde fıstık tarlaları içinde, merkez Haliliye ilçesinde Sırrın semtinde pamuk tarlaları içinde, merkez Eyyübiye ilçesinde pamuk, hububat ve zeytin tarlalarının içinde onlarca yeni binanın yapıldığını görmek mümkündür(Kayan, 2012:51-65). Dolayısıyla Şanlıurfa’da toprak kirliliği katı, sıvı, radyoaktif artık ve atıkların yanı sıra birinci sınıf tarım toprakları konut, sanayi, ticari işletme amacıyla imara açılarak kirletilmektedir.

Toprakta meydana gelecek tüm olumsuz değişimler insan yaşamını kuvvetle etkileyecek güce sahiptir. İnsanların geçmişten gelen ve geçmişte zararları fark edilmemiş olan gelişmiş güzel çöp atma ve tarımsal ilaçları kullanma alışkanlıkları, bugün toprak kirlenmesi ve bununla birlikte yeraltı ve yüzey sularının kirlenmesine sebep olmaktadır. Kayaçların parçalanmasıyla çok uzun sürede oluşan toprak insan eli ile çok kısa sürede tahrip edilebilir. Tarımın yapılabilmesi için temel unsur verimli tarım arazileridir. Şanlıurfa’da belediyelerin çöpleri ayrıştırma, geri dönüşüm ve üstünü örtme gibi önlemler almadan alıcı ortama bırakması, evsel atıkların ve sanayi atıklarının arıtılmadan toprağa karıştırılması da toprağı kirleten etkenlerdendir. Genel olarak toprak kirliliği, toprakta yanlış tarım teknikleri, yanlış ve fazla gübre ile tarım ilaçlarının kullanılması, atık ve artıkları, zehirli ve tehlikeli maddeleri toprağa bırakma sonucunda meydana çıkmaktadır(Keleş vd, 2012:189). Toprak kaynaklarımız ülkemizin mevcut ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli potansiyele sahiptir. Ancak arazi kullanımı planlarının yetersizliği, Şanlıurfa gibi birçok kentimizde aşırı nüfus artışının sonucu olarak sağlıksız ve çarpık kentleşme, toprağın kullanım amacını değiştirmekte ve toprağı kirletmektedir. Dolayısıyla Şanlıurfa’da toprak hem yanlış sulama yöntem ve tekniklerinden dolayı çoraklaşarak kirlenmekte hem de konut, işyeri ve sanayi için imara açılarak kirletilmektedir.

Su Kirliliği

Şanlıurfa su ve toprak kaynakları bakımından Türkiye’nin en yüksek potansiyeline sahip illerin başında gelmektedir. Harran Ovası’nda projeli sulamaya 1995 yılında başlanmıştır. Harran Ovası’nda üreticilerin bulduğu suyun tümünü araziye verdiği, çiftçi üzerinde etkin bir denetiminin olmadığı tespit edilmiştir. Sulamanın etkin ve verimli olması için uygun zaman ve miktarda sulama suyu verilmelidir. Aşırı su kullanımının engellenmesi, toprakların çoraklaşması ve taban suyunun yükselmesi (GAP ile birlikte sulu tarıma geçildikten sonra basında çıkan haberlerde Şanlıurfa, Harran ve Suruç’ta taban suyunun

yükseldiği belirtilmekte) gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır(www.GTV.com_harrantopraklarioluyor/erisim:10.01.2018). Bu alanların yeniden tarıma kazandırılması zor ve pahalı olur. Tuzluluk ve alkalilik genel olarak sulamaya bağlı olarak ortaya çıkan tarımsal sorunlardır(Ünlü vd, 1997: 19-27). Bu da toprağın kullanımını olumsuz etkiler. Devletin nice zahmetlerle getirdiği GAP tarım sulama suyu bilinçsiz kullanım sonucu fayda yerine zarar getirmeye başlamıştır.

Su kaynakları yenilenebilir fakat miktarı sınırlı olan doğal kaynaklardır. Toplumun ortak malı olduğundan kullanımı kişilerin arzusuna bırakılmaz, devlet kontrol eder. En büyük su tüketim nedenlerinin başında tarımsal amaçlı sulama gelir. Tarımsal sulamaların başarılı olması sulama birliklerinin etkin ve verimli işletmecilik yapmasına bağlıdır. (Aydoğdu, 2014: 182). Şanlıurfa'da sulama birlikleri maalesef etkin ve verimli çalışmamaktadır. Şanlıurfa'nın Suruç İlçesine 2015 yılında sulama suyu bırakıldığı halde henüz sulama birlikleri kurulmamıştır. Oysa suyun ve toprağın sağlıklı kullanımı ve çiftçilerin bilinçlendirilmesi için sulama birliklerinin sulu tarıma başlanmadan önce kurulması gerekir. Suyun verimli ve etkin kullanılması su kaynaklarının tükenmesini engelleyen önlemlerin başında gelmektedir. Fırat ve Dicle havzalarındaki sular baraj ve hidroelektrik santralleriyle kirlenmektedir(Görmez, 2010:43). Ülkemizde teknik ve ekonomik koşullar dikkate alındığında sulanabilir alanın 8,5 milyon hektar olduğu tahmin edilmektedir. Sulama projelerinden beklenen faydanın gerçekleşmemesi planlama, projeleme ve inşaat aşamalarındaki olumsuzluklardan çok, etkin bir sulama yönetiminin olmamasından kaynaklanır. Sulama etkinliğinde verimin artırılmasındaki en önemli araç uygun araştırma tekniklerine, gelişmiş sulama teknolojisini kullanan ve etkin bir bilgi sistemine sahip sulama yönetimidir. Sulama yönetiminin amacı randımanlı su ve arazi kullanımını gerektiren koşulları sağlamaktır(Değirmenci, 2012:198).

Şanlıurfa'da su kirliliğinin diğer bir nedeni de belediyelerin yağmur ve atık suları arıtılmadan alıcı ortama bırakmasıdır. GAP Bölgesinde Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi dahil bölgedeki 100'den fazla belediyenin hala modern atık su arıtma tesisi yoktur. Birçok hastalığın sudaki mikro organizmalar aracılığıyla insan vücuduna geçtiği göz önünde bulundurulursa belediyelerin su arıtma sistemine olan ihtiyacı daha iyi ortaya çıkmaktadır. Bölgedeki birçok belediyenin atık suyu bölgedeki içme suyu kaynakları olan akarsuya akmaktadır. Diyarbakır ve Batman'ın atık suyu Dicle Nehrine, Şanlıurfa'da Birecik, Halfeti ve Bozova'nın atık suyu Fırat Nehrine akmaktadır.

Şanlıurfa'nın da aralarında bulunduğu, Türkiye çapında 81 ilin su, hava, atık ve gürültü kirlilik durumunu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ortaya koyduğu karnelerini çıkardı. Buna göre Şanlıurfa'da su kirliliği birinci öncelikli çevre sorunu olarak belirlendi. Bakanlığın 2 yılda bir yaptığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu'na göre 32 ilde su kirliliği, 27 ilde hava kirliliği, 19 ilde atıklar, 2 ilde gürültü kirliliği ve bir ilde erozyon en önemli çevre sorunu olduğu belirlendi. İllerin birinci öncelikli çevre sorunları sıralamasında İstanbul'da su kirliliği, Ankara, Antalya, Diyarbakır ve Kocaeli'nde hava kirliliği, Erzurum, İzmir, Kayseri ve Sakarya'da atık kirliliği, Adana'da Gürültü kirliliği ilk sırada geliyor. Şanlıurfa'nın ise su kirliliği birinci öncelikli çevre sorunu olarak belirlendi (www.cevrekirliligiblog/erisim:01.07.2018). Bu verilerden de anlaşıldığı gibi Şanlıurfa'da su kirliliği önemli boyutlara varmış durumdadır.

Gürültü Kirliliği

Gürültü kirliliği, teknolojiadaki gelişmeler ve buna bağlı olarak yaşam şeklinde oluşan değişiklikler sonucu insanlarda olumsuz psikolojik ve fizyolojik etkiler yapan ve arzu edilmeyen sesler olarak tanımlanmaktadır. İnsanların yaşamında değişik fiziksel ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasında etkisi olan bu çevre ve sağlık sorununa gürültü kirliliği denilmektedir. İnsanların kişisel özelliklerine göre basınç, frekans ve titizlik gibi sesin değişik özellikleri farklı olarak algılanmakla birlikte sesin şiddetini belirtmede kullanılan ölçütler vardır. Gürültü ölçmede yaygın olarak kullanılan ölçü birimi desibeldir. Uluslararası Standart Örgütünün (ISO) normal saydığı gürültü düzeyi 58 desibel (dB)'dir. İnsan sağlığı açısından 90 dB'nin üzerindeki gürültünün zararlı olduğu, 140 dB'yi aşan seslerin ise ciddi beyin tahribatına yol açtığı belirtilmektedir. Ülkelerin kültürel özellikleri ve kullanılan teknolojiye bağlı olarak değişmekle birlikte belli başlı gürültü kaynakları, motorlu taşıtlar, inşaat makine araç ve gereçleri, uçaklar, raylı sistemler, çeşitli imalat makineleri ve evlerde kullanılan ev aletleridir.

Şanlıurfa'da yüksek gürültü ya da gürültü kirliliğinin nedenlerinden biri genelde bilinçsiz sürücülerin kullandığı şehir içi arabaların motor ve klakson seslerinden, belediyenin toplu taşıma araçlarından gelmektedir. Şanlıurfa'da toplu taşıma hala 1980'li yıllardan kalan otobüs sistemiyle yapılmakta, kentte şehir içi gürültüyü büyük oranda gideren yeraltı diğer bir deyimle metro sistemi henüz yoktur. Büyükşehir Belediyesi artan nüfusun toplu taşıma ihtiyacını gidermek için büyük otobüs ve körüklü otobüs olarak gidermeye çalışmaktadır. Bu otobüsler çalışırken hem çok gürültü çıkarmakta hem de karbondioksit emisyonlarından dolayı havayı çok kirletmektedir.

Şanlıurfa'da, gürültü kirliliğinin nedenlerinden birisi de oto tamirciliği olarak bilinen küçük sanayi sitesi ile organize sanayi bölgesi dışında kalan diğer sanayi, özellikle ev araç ve gereçlerine ait sanayi ve kentte yaygın olan bakır-demir işletmeciliği kentin merkezinde, konutların altında meskenlerle iç içe bulunmasıdır. Kentsel nüfusun yarısından çoğunu barındıran Eyyubiye, Sigorta, Devteyşti, Ahmet Erseven semtlerinde konutların altında pvc kapı ve pencereler, demir kapı ve pencereler, güneş enerjisinden yararlanarak su ısıtmak için kullanılan çatı ve banyo sistemleri hafif sanayi, koltuk, kanepeler ve yörenin geleneği olan şark odası döşeme hafif sanayi, bu yörelerdeki iki-üç katlı binaların altında bulunmaktadır. Bu sanayi kollarındaki hafif makineler ve bu sanayinin bazı dallarında kullanılan ateş hem çok gürültü çıkarmakta hem de havayı kirletmektedir.

Şanlıurfa'da şehirlerarası otobüs terminali Karaköprü ile Haliliye ilçelerinin arasında diğer bir deyimle kentin tam ortasında kalmış durumdadır. Sürekli çalışan şehirlerarası otobüsler yolcu indirmek ve bindirmek için bu terminale uğrayarak yüksek gürültüye sebep olmaktadır. Ayrıca Şanlıurfa Irak, Suriye ve İran'a giden yolların kavşağında bulunduğu için uluslararası yük taşımacılığı yapan kamyon ve tırların yoğun trafiğine sahne olmaktadır. Bu yoğun trafiği şehir içinden uzaklaştıracak çevre yolu ağı yeterince yapılmadığı için kamyon ve tırlar belli saatlerin dışında genelde şehir içinden geçerek yüksek gürültüye sebep olmakta ve yolun kenarında oturan sakinleri rahatsız etmektedir.

Şanlıurfa'da nerede ise her sokakta bulunan ve içinde 5 ila 10 kişinin çalıştığı pide

fırınları yüksek sesle çalışarak gürültü kirliliğine sebep olmaktadır. Pide fırınları sabahın erken saatlerinden (saat 6'dan civarında) akşamın geç saatlerine kadar (yatsı namazına kadar) çalışmaktadır. Şanlıurfa'da genellikle kenar mahallerde yaygın olarak yapılan ve adet olan sokak ve açık hava düğünleri, düğünlerde yaygın kullanılan havai fişekler, açık hava eğlenceleri gibi etkinlikler de gürültü kirliliğine sebep olmaktadır.

Flora ve Fauna Kirliliği

Belli bir dönemde belli yöredeki bitki topluluğu flora, hayvan topluluğu ise fauna olarak adlandırılmaktadır. Flora ve fauna tabiatın canlı öğelerini oluşturmakta, doğal olarak ya da emek verilerek yetiştirilen ağaç topluluklarına orman denilir. Tabiatın ekolojik dengesini ve biyolojik çeşitliliğini sürdürülmesi açısından ormanların çok faydaları vardır. Ormanlar sağladıkları oksijen sebebiyle çevreye temiz hava vermenin yanısıra hem çevresel açıdan hem de fiziki açıdan fayda sağlarlar. Ayrıca ormanlar görüntü bakımından güzel görünüm arz ederken verdiği oksijenden dolayı sağlık açısından da insanlara fayda sağlamaktadır. Florya oluşturan diğer bir bitki türü ise çayır ve meralardır. Çayır ve meralar hayvan otlatma ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi açısından önemli alanlardır. Orman alanları bakımından zengin sayılmayan Şanlıurfa tarımın yapıldığı geniş düzlüklere sahiptir. Ancak bu tarım arazileri de yanlış sulama teknikleri ve fazla tarım ilaçlarının kullanılması nedeniyle verimsiz hale gelmektedir. Şanlıurfa'da sulu tarımdan dolayı çok fazla zirai ilaçlar kullanılması sonucu toprağın organik yapısı bozulmaktadır. Şanlıurfa tarım açısından çok verimli olamayan geniş bozkırlara sahiptir. Bu geniş bozkır alanları her ne kadar tarım açısından verimli topraklar olmasa da fıstık, zeytin, badem gibi ağaçların yetişmesi için çok elverişli topraklardır. Şanlıurfa'da çevre sorunlarına doğrudan ya da dolaylı olarak sebep olan nüfus, konut, kentleşme oranı artmaktadır ama çevre sorunlarını azaltacak ormanlar ve ormanlık alanı artmamaktadır.

Fauna ise belirli bir bölgedeki hayvan topluluğunu ifade eder. Şanlıurfa coğrafi yapısı ve iklim özelliklere bakımından zengin bir fauna barındırmaktadır. Bu alanlarda çok farklı türde canlı yaşamaktadır. Bu canlıların yaşam alanları kimi yerde kurak iken kimi yerde sulak alanlardır. Şanlıurfa'da biyo çeşitlilik, çeşitli şekillerde toprağın bozulması ve doğal kaynakların yok olmaya başlaması yüzünden tehdit altındadır. Kentte biyo çeşitliliğin korunması amacıyla korunan alanın, tüm alanlara oranı %1 bile değildir.

Katı Atık Kirliliği

Katı atıklar, evlerden çıkan çöpler, ticari faaliyetler sonucu ortaya çıkan atıklar, tarımla ilgili çalışmalarda ortaya çıkan atıklar ve su tasfiye tesislerinde ortaya çıkan atıklardan oluşur. Atıkların geri dönüşüm ve geri kazanım yolu ile doğaya bırakılan atık miktarının azaltılması amaçlanmıştır. 14/03/2005 tarih ve 25775 sayılı Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ile atıkların kontrolüne ilişkin politika ve programlar benimsenmiştir (Görmez, 2010:58). Katı atıklar, insanların üretim ve tüketim süresi içinde çeşitli faaliyetler sonucunda oluşan ve kullanılmayacak hale gelerek uzaklaştırılması istenen maddelerdir. Katı atıkların toplanması belediyelerin önde gelen görevleri arasındadır. Şanlıurfa'da katı atık toplama aracı olarak sıkıştırılmalı veya sıkıştırmasız traktör römorku ve standart sıkıştırılmalı hidrolik yüklemeli toplama araçları kullanılmaktadır (Armagan ve

Kınacı,1996:341-348). İnsan faaliyetleri sonucu oluşan katı atık sorununun önlenmesi için düzenli depolama, kompostoloma, tekrar kullanım, geri dönüşüm ve yakma şeklinde uygulamalar öngörülür(Yıldız ve Dere, 2005:61-62). Artan nüfus (Şanlıurfa nüfus artışı bakımından Türkiye'nin en önde gelen illeri arasındadır) ve değişen yaşam şartlarından dolayı artan tüketim alışkanlığı atık hacmini çeşitlendirmekte ve artırmaktadır. Atıkların çevreye zarar vermeden alıcı ortama bırakılması için atık yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır. Atık yönetimi, oluşan atıkların önlenmesinde çevreye ve ekonomiye olan etkilerinin en alt seviyeye indirilmesini amaçlar(Kemirtlek, 2005: 51). Şanlıurfa'da ne büyükşehir belediyesi ne de ilçe belediyeleri bünyesinde atık yönetimi yoktur. Katı atıklar çevreye zarar vermeyecek şekilde alıcı ortama bırakıldığında çevre kirliliği, koku sorunu, sağlık sorunu, görüntü sorunu gibi sorunlara yol açar. Şanlıurfa ve yakın çevresinde vahşi depolama alanlarının (üstü örtülmeyen atık depoları) Atatürk Baraj Gölü'ne yakınlığı nedeniyle, bu katı atıkların suya karışması ve baraj gölü kirliliğine dolayısıyla insan sağlığını tehdit etmesi ihtimali bulunmaktadır(Yıldız ve Dere 2005: 63). Katı atık hizmetlerini genelde belediyeler yerine getirmektedir. Ancak Şanlıurfa'da belediyeler kaynak yetersizliği nedeniyle katı atık hizmetleri yeterli sıklık ve düzende yerine getirilememektedir. Belediyesinin katı atık depo yeri olarak kullandığı ikiztepe köyü civarındaki Şanlıurfa Çayı alanında koruma önlemleri alınmamış, atıkların sadece üstü örtülmüştür(Armağan ve Kınacı, 2006: 348). Belediyeler ayrıca katı atık depo yeri olarak ilin kuzeyinde bulunan Akabe Vadisindeki küçük vadileri kullanmıştır. İlin 7 km güneydoğusunda Karakoyun Deresinin her iki yanı, Şanlıurfa-Akçakale karayolunun batısında yönetmeliklere aykırı olarak çöplerin dökülmesi için kullanmıştır (Armağan ve Kınacı, 2006: 348). Ancak modern anlamda atıklarla ilgili herhangi bir önlem (geri dönüşüm, ayrıştırma, enerjide kullanma gibi) alınmamıştır. Katı atıklarda bu gibi ihmaller hem çevre hem de insan sağlığını olumsuz etkilemektedir.

2011 yılından beri iç savaş nedeniyle Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacıların büyük çoğunluğu Şanlıurfa ilinde yerleşmiş bulunmaktadır. Bunlar için tahsis edilen çadırken, prefabrik evler, konteynır kent vb. yerlerin çevrelerinde büyük bir katı atık kirliliği yaşanmaktadır. Bu kirlilik çevre sakinlerini de olumsuz şekilde etkilemektedir. Suriyeli sığınmacı çocuklardan bazıları bu kirliliğe bağlı olarak salgın hastalıklar yaşamaktadır. Bu nedenle çevre bakanlığı ve sağlık bakanlığının ortak girişimiyle gerekli önlemler bir an önce alınmalıdır. Şanlıurfa'da geri dönüşümün yaygınlaştırılmamış olması çevre kirliliği oluşturan plastik maddeler, cam ürünleri ve metalik maddeler gibi katı atıkların bertaraf edilmesinde sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Şanlıurfa'da üretilen tehlikeli atık miktarı belirsiz ve sanayide üretilen ve kullanılan kimyasallar ve ortaya çıkan atıkların niteliği ile ilgili yerel otoritelerin hiçbir envanter çalışması bulunmamaktadır.

Tarihi ve Kültürel Çevre Kirliliği

İnsanoğlunun çağlar boyunca geliştirdiği uygarlıkların ürünü olan kültürel çevre, yine insanoğlunun yıkıcı ve bozucu etkisi ile karşı karşıyadır. Tarihi ve kültürel çevreyi korumak için ülkemizdeki adımlar geç atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nden önce İlk kez Osmanlı Devleti'nde 1906 yılında tarihi değerleri korumak için çıkarılan Asarı Atika Nizamnamesi(www.acikders.edu.tr/erişim:01.08.2018), daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi 1973 yılındaki Eski Eserler Kanunu (www.tbmm.gov.tr/kanunlar/

erisim:01.12.2018) ve 1983 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu(www.tbmm.gov.tr/kanunlari/erisim:15.12.2018) ile yeniden düzenlenmiştir. Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihsel devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıkları kapsar. Şanlıurfa’da birçok eski uygarlıklara ait kültürel varlıkların çoğuna rastlamak mümkündür. Örneğin tarihi Harran evleri, tarihi Harran üniversitesi, Göbekli tepe kalıntıları, Balıklı göl ve Urfa kalesi bu örneklerden bir kaçıdır. Şanlıurfa’da Hristiyanlık dinine ait kültürel ve tarihi çok sayıda eser vardır. Şanlıurfa’daki tek tek dağlarında bulunan Senem Mağarasında kayalara oyulmuş Bizans dönemine ait çok sayıda taş süslemeler vardır(Kurtoğlu, 2006:285). Hz. İsa’nın yüzünü sildiği mendile mucizevi bir şekilde çıkan portresinin Edessa Kralı (Urfa’nın eski adı) V. Abgar’a gönderildiği belirtilmiştir. Ayrıca Hristiyanlığın resmi devlet dini olarak ilk defa Urfa da bu kral zamanında kabul edildiği belirtilmektedir(Kurtoğlu, 2006: 286). Bu veriler aynı zamanda Şanlıurfa’nın Hristiyanlık din tarihi açısından önemini ortaya koymaktadır. Kültürel çevre olarak kabul edilen sit; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi olayların geçtiği yerlerdir. Şanlıurfa’da bulunan Balıklı Göl, tarihi Harran Üniversitesi kalıntıları, Eyyüp Peygamber Makamı, kale üzerindeki mancınıklar ve tarihi kalesi bu duruma çok iyi birer örnek oluşturmaktadır. Şanlıurfa, kültür varlıkları açısından son derece zengin bir il olmasına ve pek çok bölge sit alanı olarak ilan edilmiş olmasına karşın zamana ve insana bağlı yıkıcı etkilerden dolayı bu tarihi alanların çoğu tahrip olmaktadır.

Şanlıurfa’da Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık dinlerinin çok sayıda tarihi ve kültürel değerlerini görmek mümkündür. Bu nedenle Şanlıurfa dinler tarihi ve kültürel değerler bakımından zengin bir mirasa ve kalıntıya sahiptir. Türkiye’de hacı adayları henüz uçakla Hacca gitme mecburiyetinde kalmadan önce kara yoluyla hacca gittiklerinde Şanlıurfa’daki Hz. İbrahim makamı olarak kabul edilen Halil-u Rahman makamını ziyaret ettikten sonra hacca giderlerdi(Yıldız, 2009: 49). Böylece ilgili tarihten önce yüz binlerce hacı adayının uğradığı Şanlıurfa dinler tarihi ve değerleri bakımından son derece önemli bir yerdir. Ayrıca Hz. İbrahim Şanlıurfa’dan ayrılırken amcasının kızı Hz. Sare ile Şanlıurfa’nın 50 km güneyinde, Harran’ın 20 km batısında bulunan bir su kaynağı başında evlendiği belirtilmektedir. Şu anda yarısı Suriye tarafında yarısı Şanlıurfa’nın Akçakale ilçesi sınırları içinde kalan bu su halk arasında Aynel Urus (Düğün Gözü) ya da Ayn Halil’ür-Rahman (Halil’ür-Rahman kaynağı ve Gölü) olarak adlandırılmakta ve halen ziyaret edilmektedir(Yıldız, 2009:72). Hz. İbrahim Yahudilerin atası olması ve Hz. Muhammed’in soyunun Hz. İbrahim’e dayanması dolayısıyla Şanlıurfa hem Yahudilik hem de Müslümanlık için önem arz etmektedir. Aslında bu veriler Şanlıurfa’nın Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık için önemli olduğunu göstermektedir.

Şanlıurfa’da Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Önerileri

Şanlıurfa’da hava, su, toprak kirliliği gibi temel çevre sorunlarının yanı sıra Şanlıurfa’nın kentleşmesinden kaynaklanan pide fırınları ve şehir içinde sanayiden kaynaklanan hava kirliliği, gürültü kirliliği katı atık kirliliği, tarihi ve kültürel değerlerin tahrip edilmesi gibi çevre sorunları da vardır. Aşağıda söz konusu sorunların çözüm önerileri ayrı ayrı

başlıklar altında anlatılmıştır.

Hava Kirliliğini Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Şanlıurfa tarımın çok yoğun olarak yapıldığı bir yerdir. Havayı kirleten ve havadaki SO₂ (kükürtdioksit) ve PM (partikül madde) değerlerini değiştirerek yükselten hava kirleticilerden biride hasat sonrası tarlada kalan anızların yakılması alışkanlığıdır. Hasat sonrası tarlada kalan anızın bir değerinin olmadığı gerekçesiyle çiftçiler, böcek ve diğer zararlı böcekleri yok etmek, çeşitli hastalıkları önlemek, toprak işlemede kolaylık sağlamak ve anızı masrafsız ve en kolay yoldan yok etmek amacıyla yakmaktadırlar. Oysa modern tarım tekniklerine göre anız yakmak son derece yanlış bir uygulamadır ve yakma sonucu tarlada meydana gelen zararları (bitkinin büyümesini sağlayan verimli üst tabanın ölmesi, erozyon riskinin artması, toprağın suyu tutamaması, ekilecek bitkide kök çürüklüğü ve kurtlanma riskinin oluşması gibi) telafi etmek mümkün değildir(ŞÇM, 2014: 13). Şanlıurfa’da çok yaygın olan anız yakma olayının yanlışlığı çiftçilere anlatılarak hem hava kirliliğinin önüne geçilebilir hem de toprakta meydana gelecek olumsuzluklar önlenabilir.

Şanlıurfa’da ortalama kişi başına düşen araç sayısı Türkiye ortalama kişi başına düşen araçtan daha fazladır. Kentte 2013’te 237 bin(ŞÇM, 2014: 13) olan tescilli araç sayısı 2017’de 250 bine çıkmıştır. Hava kirliliğini önlemek için araçların eksoz emisyon ölçümü ve araç muayenesi zamanında yapılmalıdır. Şanlıurfa’da 2013 yılında trafiğe kayıtlı 237 bin araçtan sadece 87 bin aracın eksoz emisyon ölçümü yapılmış diğerlerinin (üçte ikisi) yapılmamıştır(ŞÇM, 2014:11). Ayrıca araçların muayenesi ve yakıtı periyodik olarak denetlenmelidir. Şanlıurfa Irak, Suriye ve İran’a yakın olduğu ve bu devletlerin gidiş dönüş yolları kavşağında bulunduğu için kaçak ve standartlara aykırı yakıt kullanma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Şanlıurfa’da hava kirliliğinin nedenlerinden birisi de özellikle kış aylarında Suriye üzerinden gelen çöl tozları doğal bir olaymış gibi görünmekte ve bu durumda yapılacak bir şey yokmuş gibi görünmektedir. Ancak bu kirli hava insan sağlığı için zararlı olduğundan dolayı yerel yönetimler bu durumda iletişim araçlarıyla halkı uyarmalı çocuklar, yaşlılar ve hastaların zorunlu olmadıkça dışarı çıkmaması tavsiyesinde bulunmalıdır.

Son yıllarda doğal gaz kullanımı yaygınlaşmakla birlikte kent nüfusunun yarısından çoğunu barındıran Eyyübiye, Sigorta, Ahmet Erseven, Haleplibahçe, Devteşti gibi büyük semtlerde hala doğal gaz kullanımı yoktur ve bu semtlerde kışın kullanılan düşük kaliteli yakıttan dolayı kentin genelini etkileyen hava kirliliği fazladır. Kentin iklimi ve doğal şartları yenilenebilir enerji kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılması bakımından uygundur. Bunun için hava kirliliğinin en önemli nedenlerinden biri olan fosil yakıtlar olabildiğince az kullanılmalı; bunun yerine doğalgaz, güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji gibi kaynakların kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Şanlıurfa’nın konumu, iklimsel koşulları, coğrafi şartları, güneşlenme süresi her türlü yenilenebilir enerji kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılmasına müsait olduğundan Büyükşehir Belediyesi ilçe belediyeleriyle işbirliği yaparak merkezi ısıtma ve soğutma tesisleri kurarak bu tesisleri yenilenebilir enerji kaynaklarıyla (güneş, rüzgar, biyodizel, jeotermal enerji gibi) bes-

leyebilir. Böylece kentin değişik semtlerine kurulacak bu tür tesislerle hem kentin hava kirliliği önlenabilir hem de toplu kullanımdan dolayı halkın kışın daha ucuza ısınması, yazın daha ucuza serinlenmesi sağlanabilir.

Şanlıurfa'da yerel yönetimler çevre sorunlarının çözülmesi konusunda maalesef yeterli projeler üretememektedir. Düzenli ve her türlü alt yapı sistemine sahip organize sanayi bölgelerinin oluşturulmamış olması hava kirliliğinin oluşmasında büyük etken olmuştur. Plansız kentleşmenin bir sonucu olarak plansız endüstrileşme ortaya çıkmaktadır. Kalaylama, bakır işletmeciliği, demir işletmeciliği, yöresel küçük tarım ve ev aletleri gibi küçük çaplı sanayi Şanlıurfa'da kent merkezinde konutların altında yaygın olarak bulunmakta, buralarda kullanılan ateşten dolayı duman çıkmakta ve havayı kirliletmektedir. Bu tür kuruluşlar kentin içinde dağıldığından ve çok dağınık olduğundan dolayı yerel yönetimlerin bunları denetlemesi de çok zor olmaktadır. Büyükşehir belediyesi, ilçe belediyeleri ve mülki idare işbirliği yaparak bu tür küçük sanayi kuruluşlarına yerleşim yerleri dışında yer vererek bunları denetleyebilir, meslek odalarının ve esnaf kefalet kooperatiflerinin de katkısıyla bacalarına filtre takarak kentin havasının kirlilemesini önleyebilir. Şanlıurfa'da kentin hakim rüzgarından dolayı Organize Sanayi Bölgelerinden kentin üzerine gelen kirli sanayi rüzgarının önü kesilmeli, hakim rüzgar yönünde sanayi bölgesinin önüne orman ekilmeli ve yeşil alanlar oluşturulmalıdır. Ayrıca havayı kirlileten sanayi kuruluşlarının bacasına sulu filtre takılmalıdır. Böylece kentte hakim rüzgardan dolayı kentin üzerine gelen Çimento fabrikası, Evren Sanayi ve Organize Sanayi Bölgelerinin kirli havası önemli oranda önenebilir.

Kentte çok yaygın olarak görülen pide fırınlarının havayı kirlilemesini önlemek için bacalarına sulu filtre takma mecburiyeti getirilmelidir. Kent merkezinde yaklaşık 70 mahalle bulunmasına karşılık (www.sanlıurfabelediye.gov.tr/merkezmahalleri/erisim:01.03.2018), 1200 (bin iki yüz) pide fırını bulunmaktadır(www.urfasufa.face/erisim01.03.2018). Denetim yetersizliğinden dolayı kenar mahallelerdeki çoğu fırında filtre bulunmamaktadır. Bu verilere göre Şanlıurfa'da neredeyse her mahalleye 17 fırın düşmektedir ki kentin hava kirliliği için bu fırınların varlığı yeterlidir. Ayrıca bu fırınların attığı küllerin sebep olduğu tozların havayı kirlilemesini önlemek için, küllerin toz sızdırmayan plastik poşetlere koyarak çöp bidonlarına atılması mecburiyeti getirilmelidir. Pide fırınları akşamları iş bitiminde küllerini toz sızdırmayan poşetlere/çuvallara koyacak şekilde atmasıyla ilgili ne belediyenin ne de mülki idarenin bir düzenlemesi yoktur. Oysa pide fırınlarının çok yaygın olduğu Şanlıurfa'da böyle bir düzenlemenin yapılması hava kirliliğini önlemek açısından çok gereklidir. Ayrıca hava kirliliğini önlemek için pide fırınlarının doğalgaz ya da elektrikle çalışması teşvik edilmelidir. Harran Üniversitesi ile iş birliği yapılarak inovasyon kapsamında bu konuda yeni yöntemler geliştirilebilir. Kentin hava kirliliğine çok ciddi etkisi olan pide fırınlarından kaynaklanan hava kirliliği bu tür yöntemlerle önenebilir.

Toprak Kirliliğini Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Şanlıurfa'da tarım toprağının uzun süre yarı kurak iklim toprağı oluşu, GAP uygulamasından sonra geçmişte hiç sulanmadığı kadar aşırı sulanması ve drenaj kanallarının da yetersizliği nedeniyle topraktaki tuzlanma artmıştır. Yanlış sulama teknikleri (salma

sulama, açıktan sulama, derenajsız sulama gibi) terk edilerek yeni ve modern sulama teknikleri geliştirilerek (damlama sistemi, yağmurlama sistemi ve kademeli sulama yöntemi) tarımsal toprakların çoraklaşması önlenebileceği gibi tarımsal toprakların kirlenmesinin de önüne geçilebilir. Çiftçilerin eğitim eksikliği ve ekonomik tercihlerden ötürü, bölgenin karakteristik iklim ve toprak yapısına uymayan yanlış sulama yöntemlerinin kullanılması ve yetersiz drenaj kanalları, toprak kalitesini ve ürün rekoltesini düşürmektedir. Bölgedeki çiftçilere göre; ne kadar fazla sulama yapılırsa, tarlaya ne kadar çok suni gübre verilirse, o kadar fazla ürün alınır(www.ekolojimagazin.com/erisim:01.08.2018). Çiftçilerdeki bu yanlış kanı giderilmeli, bunun için çiftçi eğitim merkezlerinde bu konularda uzun süreli ve uygulamalı eğitim verilmelidir. Böylece sulamadan kaynaklanan toprak kirliliği önlenebileceği gibi çiftçinin su ve toprak kullanımı bakımından doğru bilinçlenmesi de sağlanmış olur.

Şanlıurfa'da çözünürlüğü düşük suni gübrelerin kullanılması sebebiyle, bu gübrelerin zehir etkileri toprakta ve suda birikmektedir. Bu da zincirleme olarak bitkiler yoluyla insanlarda sağlık problemlerine yol açabilmektedir(Karagül, 2006, 3). Yapay gübre ve tarım ilaçlarının kullanılmasında yanlış uygulamalar önlenmelidir. Aşırı gübrenin toprak ve su kirliliğine neden olabileceği, bunun da insan sağlığını olumsuz yönde etkileyebileceği bilgisi çiftçilere verilmelidir.

Yanlış kentleşme politikaları sonucu tarımsal toprakların imara açılması toprağı kirleten nedenlerin başında gelmektedir. Belediyeler kıraç ya da verimli olmayan arazileri imara açarak tarımsal toprakların kirlenmesine engel olabilirler. Ancak nedendir bilinmez Şanlıurfa'da kıraç ve verimli olmayan arazileri imara açmak yerine tarımsal topraklar imara açılarak kirletilmektedir. Şanlıurfa'nın da içinde yer aldığı büyük kentlerde bazı ana caddeler üzerinde yapılan dairelerin maliyetinin % 60'ının arsa payı oluşturduğu belirtilmektedir (Aykaç, 1985: 260-268). Bu durum büyük kentlerin çevresindeki tarımsal arazilerin rant amaçlı imara açıldığını ve böylece tarımsal toprakların kirletildiğini göstermektedir. Şanlıurfa'da kent merkezinde imarlı arsa ve konut fiyatlarının sürekli arttığı, bazı semtlerde daire fiyatları 1 milyonu geçerek Şanlıurfa'nın arsa ve daire fiyatları konusunda İstanbul'la yarıştığı, hatta bazı semtlerde daire fiyatları konusunda İstanbul'u çok geçtiği belirtilmektedir (www.emlak.kanald.com/sanliurfadaarsakalmadi/erisim:11.12.2017). Kentin çevresindeki tarımsal araziler sadece konut yapımı için kullanılmamakta, aynı zamanda sanayi ve ticari işletmeler için kullanılarak kirletilmektedir. Harran ve Viranşehir yolu etrafında birinci sınıf tarım arazisi üzerinde onlarca iş yeri ve fabrika görmek mümkündür. Kentin çevresinde ister özel şahıslara ister devlete ait olsun kıraç ve verimli olmayan araziler imara açılarak verimli tarım topraklarının imara açılmasından vaz geçilmelidir. GAP'ın tarım merkezi olan Şanlıurfa'da verimli tarım arazileri yerine çevresindeki kıraç ve verimli olmayan araziler imara açılarak tarım toprakları korunabileceği gibi önemli çevresel değerlerden biri olan toprak kirliliği de önlenabilir.

Su Kirliliğini Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Hızlı, plansız ve düzensiz kentleşme konut ve arsa sorunlarına neden olduğu gibi önemli çevre sorunlarından su kirliliğine de sebep olmaktadır. Belediyelerin iyi bir altyapıya ve ızgara sistemine sahip olmasıyla kentlerdeki atık ve yağmur suları denetim altı-

na alınabilir. Kentlerdeki çöplerin, sanayi atıkların, tıbbi atıkların, petrol atıkların kısaca katı atıkların uzaklaştırılması, denizlerin, nehirlerin, göllerin kirletilmemesi için gerekli önlemlerin alınması, yağmur ve atık sularının zararsız hale getirilerek (arıtılarak) alıcı ortama bırakılması başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimleri ilgilendiren önemli çevre sorunlarının başında gelmektedir (Aykaç, 1985: 260-268). Sanayi kuruluşlarının atık sularını arıtarak alıcı ortama bırakması su kirliliğini önleyebilir. Fabrikaların kirli atık suları ve kanalizasyon suları akarsulara, göllere ve denizlere direkt akıtılmamalıdır.

Bölgedeki belediyeler içme suyu arıtma sistemi kurarak kent halkının temiz suyu kullanmasını sağlayabilirler. Ancak su kirliliğini önlemek için belediyelerin içme suyu arıtma tesisini kurması yeterli değildir. Su kirliliğini önlemek için yağmur ve atık su arıtma sistemini kurmak gerekir. Ancak Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi dahil GAP Bölgesindeki belediyelerin çoğunda modern atık su arıtma tesisi yoktur. Bölgedeki birçok belediyenin atık suyu bölgedeki içme suyu kaynakları olan akarsuya (Diyarbakır ve Batman'ın atık suyu Dicle, Birecik, Halfeti ve Bozova'nın atık suyu Fırat nehrine) akmaktadır. Belediyeler su arıtma tesisini kurarak atık suları zararsız hale getirdikten sonra alıcı ortama bırakmalıdır. Böylece hem içme suyu kaynakları kirlenmemiş olur hem de önemli bir çevre sorunu olan su kirliliği önlenmiş olur.

İlaçlama ve suni gübre kullanımı da Şanlıurfa'da önemli su kirliliği kaynakları arasında yer almaktadır. Bilinçsiz çiftçilerin daha fazla ürün elde etmek için kullandığı fazla ilaçlar bir süre sonra suya karışarak su kirliliğine sebep olmaktadır. Şanlıurfa'da genelde çiftçilerin eğitim düzeyi düşüktür. Çiftçileri bilinçlendirecek konumda olan kuruluşların halkın anlayabileceği şekilde çiftçileri eğitmesi gerekir. Hatta mümkünse uygulamalı olarak çiftçiler eğitilmeli ve bu konuda bilinçlendirilmelidir. Şanlıurfa'da çiftçilerin yeterli derecede bilinçlendirilmesiyle ilaçlama ve gübrelemeden kaynaklanan hem su kirliliği hem de toprak kirliliği önlenebilir. Bunun için ziraat mühendislerin ön ayak olarak çiftçilere uygulamalı eğitim vermesi gerekir.

Gürültü Kirliliğini Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Gürültü kirliliğinin önlemek için gürültü yapan araçların denetim altına alınması ve gürültüye sebep olan sanayinin oturma alanlarının dışına çıkarılması gerekir. Şanlıurfa'da özel araçların sayısı fazladır ve gün geçtikçe özel araçların sayısı artmaktadır. 2016 verilerine göre Şanlıurfa merkezde 250 bin civarında araç olduğu belirtilmektedir (www.haberler.com/sanlıurfada-aracsayisi/erisim:01.02.2018). Aynı tarihte merkez (belde ve köyler-büyükşehir belediyesiyle oluşan yenimahalleler) nüfusu 500 bin olan Şanlıurfa'da nerede ise her iki kişiye bir araç düşmektedir ki bu oran Türkiye ortalamasının (dört kişiye bir araç) çok üstündedir. Gürültünün önemli kaynakları arasında yer alan özel araçlarla ulaşım şehir içinde elden geldiğince kısıtlanmalı, şehir içi ulaşımında toplu taşıma teşvik edilmelidir. Konunun önemi ve anlamı konusunda sürücüler cep telefonu mesajı ve internet gibi araçlarla bilgilendirilmelidir. Ancak Şanlıurfa'da şu anda belediyenin kullandığı toplu taşıma sistemi gürültüyü azaltacak türden değildir. Büyükşehir Belediyesi hala 1980'li yıllardan kalma sistemle toplu taşıma yapmaktadır ki yeni alınan körüklü otobüsler dahil toplu taşıma otobüsleri çok gürültülü çalışmakta, hava ve gürültü kirliliği sorunlarına neden olmaktadır. Belediyenin otobüslerinden kaynaklanan gürültü kirliliğini

önlemek için toplu taşıma işini raylı sistemlerle ve yer altı ulaşımı olan metro ile yapması gerekir. Metropol kent olmaya doğru giderken metro yapımı ile ilgili Şanlıurfa Büyükşehir belediyesinin henüz somut bir çalışması yoktur.

Şanlıurfa'da halka mal olduğu için pide fırınlarından vaz geçmek mümkün olmadığına göre (halihazırda 1200 fırın var ve bu fırınlarda 8-10 bin kişi çalışmaktadır) bu fırınların çalışmasını geleneksel yöntemlere göre değil, modern yöntemlere göre (gürültü çıkarmadan ve çevreye zarar vermeden) yapması için burada çalışanların (her bir pide fırınında ortalama 8 ile 10 kişi çalışmakta) eğitilmesi gerekir. Belediyeler ve Halk Eğitim Merkezi bu konuda Harran Üniversitesi ve Milli Eğitim Müdürlüğü ile iş birliği yapılmalı ve eğitmenler bu kurumlardan sağlanmalıdır. Ancak Şanlıurfa'da halka mal olan pide fırınlarının çalışanlarının hijyenik koşullarda (pide fırınlarının hijyenik koşullarda çalışması en önemli konu) ve gürültü yapmadan çalışması ile ilgili eğitim programı ne belediyelerin bünyesinde ne de halk eğitim merkezinde yoktur.

Geleneksel olarak kenar mahallelerdeki sokaklarda yapılan acık hava düğünlerinde çalınan müzikler ve kullanılan havai fişekler gürültü kirliliğine sebep olmaktadır. Belediyelerin halkın düğün ve eğlence gibi etkinlikleri için kapalı yer tahsis etmesi hem gürültü kirliliğini engeller hem de bu tür düğünlerde kullanılan gerçek mermilerden dolayı ölümcül olaylar meydana gelmez. Toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi ve duyarlı olması sağlanmalıdır. Ayrıca yetkililerce de periyodik olarak sıkı denetimler yapılmalıdır.

Şanlıurfa'da şehirlerarası otogar Karaköprü ilçesi ile Haliliye ilçesi arasında kentin tam ortasında kalmış durumdadır. Yedi gün 24 saat çalışan şehirlerarası büyük otobüsler yolcu indirmek ve bindirmek için otogara uğrayarak gürültü kirliliğine sebep olmaktadır. Büyükşehir Belediyesi otogardan kaynaklanan gürültü kirliliğini önlemek için bir an önce şehirlerarası otogarını şehir merkezinin dışına çıkarması gerekir. Ancak şu anda söz konusu belediyenin böyle bir çalışması yoktur.

Flora ve Fauna Kirliliğini Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Şanlıurfa'da binlerce yıldır kuru tarım yapılmakta, kentin çevresinde yaşayan kuş ve hayvan türleri ile bölgenin yarı çöl iklimine uyum sağlayan endemik bitkilerin doğal yaşama alanı bulunmaktadır. GAP'ın uygulamaya konulmasıyla sulu tarıma geçmekle birlikte söz konusu balık, kuş ve hayvan türleri ile endemik bitkilerin doğal yaşam alanı yok olmakta ve yeni türler ortaya çıkmaktadır. Barajlar dolayısıyla bölgede su altında kalan yaklaşık 200 bin hektarlık arazide göl aynası oluşmakta ve bu göl aynalarında eski canlı türleri yok olmakta, yerine yeni canlı türleri ortaya çıkmaktadır. Şanlıurfa'da barajlarda suyun tutulması, akarsuyun kalitesini bozduğu gibi su altında kalan alanlardaki çevrede bir denge unsuru olan canlıların yok olması öngörülme-yen çevre sorunlarına yol açabilir. Ayrıca barajlar, nehirlerdeki balık göçleri için suni bir engel oluşturmakta, bu da balıkların üremesini ve neslinin devamını engellemektedir. Barajlarla birlikte gelişen bu durum biyolojik çeşitlilik için bir kayıp oluşturmaktadır ve ekosistemdeki doğal dengeyi olumsuz etkilemektedir. Şanlıurfa'da belediyelerin ve kamu kurumlarının bölgenin bu gerçeğini dikkate alarak yeni flora ve fauna politikası geliştirmesi gerekir. Aksi halde Şanlıurfa yakın gelecekte flora ve fauna kirliliği konusunda büyük bir çıkmazın içine

girebilir. Şanlıurfa kurak bir iklime sahip olduğundan doğal bitki örtüsü bakımından çok zengin değildir. Bu bozkırlarda her ne kadar tarım yapılmazsa da Antep Fıstığı olarak bilinen Fıstık, Zeytin, Badem gibi ağaçlar yetişir. Şanlıurfa’da bu tür ağaçlar ekilerek hem yöre çiftçisinin hayat seviyesi yükselir hem de yörenin florasına katkıda bulunulur. Şanlıurfa yarı kurak iklime sahip olduğu için doğal orman varlığı bakımından zengin sayılmaz. Ama kentin bozkırlarında ve yarı kıraç yamaçlarında iğne yapraklı diye tabir edilen çam ağaçları yetişebilir. Ancak direkt gelir getirmeyen bu tür ağaçları çiftiler kendisi ekmez. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin buna öncelik etmesi, gelenek haline getirerek her yıl tekrar ekmesi gerekir. Örneğin Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi her yıl 40 bin ağaç, ilçe belediyeleri 20 bin ağaç, kamu kurumları (Harran Üniversitesi, Milli Eğitim Müdürlüğü, Askeriye, Maliye, Valilik, kısaca tüm bakanlıkların taşra teşkilatları) da gücüne göre en 1000 ila 5000 ağaç ekerse yakın gelecekte Şanlıurfa’nın bozkırları yeşil ormanlara dönüşebilir. Böylece Şanlıurfa’nın flora kirliliği önlenebileceği gibi ormanların sağladığı birçok faydadan da yararlanılabilir. Çayır ve meralar da herhangi bir yerin florasının bir parçasıdır. Şanlıurfa’da kurak iklim, bozkır alanlar ve verimli alanlarda tarımın yapılması gibi nedenlerle var olan çayır ve meralar gittikçe azalmaktadır. Oysa çayır ve mera alanları fauna varlığının sürdürülmesi için çok gerekli olan alanlardır. Şanlıurfa’da flora ve faunanın varlığı ve devamı için ve bu çevre sorunun önlenmesi için belediyelerin ve kamu kurumlarının flora alanlarına sahip çıkması, bunların yeşil kalması için tohum, gübre ve sulama desteği sağlaması gerekir.

Herhangi bir yerdeki zengin bitki örtüsünün varlığı, bu bitkiler sayesinde hayatlarını sürdürebilen hayvan toplulukları için elverişli yaşam ortamı olmaktadır. Şanlıurfa’nın çevresinde değişik türden çok sayıda hayvanın yaşadığı yapılan çalışmalarda görülmüştür. Kentin yakın çevresinde bulunan Nevali Çori, Göbekli Tepe, Gürcü Tepe ve Akarçay Tepe’deki arkeolojik kazılarda çok zengin bir hayvan topluluğunun bulunduğu ve bunların bir kısmının evcilleştirildiği görülmüştür. Örneğin yabani eşek, yabani koyun, yabani keçi, yabani sığır, pers ceylanı, Mezopotamya kızı ve alageyiği, evcil köpek ve tavşan gibi çok hayvan çeşidi evcilleştirilmiştir. Belirtilen alanlarda ayrıca birçok kuş ve balık çeşidinin de yaşadığı belirtilmiştir (Şahinalp, 2006:105-127). Ancak Şanlıurfa’daki zengin faunanın varlığı flora alanlarının azalmasıyla azalma eğilimine girmiştir. Neolitik Çağdan beri Şanlıurfa’da var olan zengin faunanın varlığı ve devamlılığı için belediyelerin ve kamu kurumlarının flora alanlarını koruması ve geliştirmesi aynı zamanda yaban fauna varlığı için koruyucu ve kollayıcı önlemleri alması gerekir.

Katı Atık Kirliliğini Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Şanlıurfa’da belediyelerin (büyükşehir ilçe belediyeleri: Karaköprü, Haliliye, Eyübiye) düzenli çöp depo alanlarının oluşturulmamış olması ve çöp ayırma/ayıklama tesislerinin zamanında kurulamamış olması çöplerden kaynaklanan çevre sorunlarının artmasına neden olmuştur. Oysa belediyelerin mücadele etmesi gereken en önemli çevre sorunları kanalizasyonun yapılması, katı atık yönetiminin kurulmuş olması, böylece hava, su ve toprak kirliliğini önlenmesi olarak belirtilmektedir (Aykaç, 1985:160-168).

Günümüzde gelişmiş ülkelerde katı atıklar tıbbi atıklar, sanayi atıkları, evsel atıklar, hatta bu atıklarda plastik atıklar, kağıt atıklar ve metal atıklar şeklinde ayırıma tabi tu-

tulmaktadır. Katı atıklar geri dönüşüm kapsamında ayıklanarak cam, kağıt ve metal gibi parçalar fabrikalara gönderilerek tekrar ekonomiye kazandırılırken, geri kalanın bir kısmı yakılarak elektrik enerjisi elde edilmekte, bir kısmı da seralarda gübre yerine kullanılarak ekonomiye geri kazandırılmaktadır. Çöpler rastgele çevreye, akarsulara, göllere ve denizlere atmamalıdır. Çevre sorunları içinde yeterli alt yapısı ve organizasyonu oluşturulmamış endüstri ve sanayi alanları önemli çevre kirliliklerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu alanlardan çıkan atıkların düzenli bertaraf edilmemesi ve denetimin düzenli yapılmaması sorunların her geçen gün büyümesine ve çözülmemesi olmasına yol açmaktadır. Şanlıurfa Organize sanayi bölgelerinde katı atıklar hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmadan rast gele fabrikaların çevresine atılmaktadır. Buradaki sıvı atıklar ise kentin kanalizasyonuna katılmakta ya da açıktan akmaktadır. Oysa sanayi atıkların ayrışması, arıtılması ve belirlenen kapalı alanlara bırakılması gerekir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Şanlıurfa’da katı atıklar ayrışma ya da arıtılma işlemine tabi tutulmadan Atatürk Barajına yakın İkiztepe köyü yakınındaki Urfa Çayı civarına, kentin batı kısmında Akabe vadisine ve kentin güney kısmında bulunan Karakoyun Çayı çevresine atılmaktadır. Çöpler arıtılma ve ayırma işlemine tabi tutulmadığı için hem oradaki su kaynakları için hem de çevresindeki insanlar için büyük tehlike arz etmektedir. Şanlıurfa Büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyeleri katı atık kirliliği ve çöp sorunu yaşamak istemiyorsa yukarıda belirtilen yöntemlere göre çöpleri bertaraf etmesi gerekir.

Kültürel Çevre Kirliliğini Önlemeye Yönelik Çözüm Önerileri

Şanlıurfa kültürel değerler ve tarihi eserler bakımından çok zengin bir mirasa sahiptir. Hz. İbrahim, Hz. Eyyüp ve Hz. İsa’nın Şanlıurfa’daki izleri ve kalıntıları (Hz. İsa’nın kenti kutsadığı belirtilmektedir) bulunmaktadır(Kurtoğlu, 2006: 8). Bu veriler Şanlıurfa’nın dinler tarihi bakımından önemli değerlere ve mirasa sahip olduğunu göstermektedir. Şanlıurfa’da bulunan ve tarihi 11.500 yıl öncesine dayanan Göbekli Tepe Şanlıurfa’nın dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olduğunu(Öner, 2009:9), ve bu tarihi süreçte değişik medeniyetlere ev sahipliği yaptığını gösterir. Haçlı seferleri sırasında 1098 yılında Şanlıurfa’da ilk haçlı krallığının kurulmuş olması(Yıldız, 2011:11), kentin hem tarihi geçmişini hem de önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca Şanlıurfa’da bulunan Balıklı Göl, Şanlıurfa Kalesi ve Mancınıklar, Çifte Han ile Sulu Han, Tarihi Harran Üniversitesi kalıntıları, Antik Şuayb şehri kentin kültürel birikimini ve tarihi geçmişini göstermektedir. Ayrıca Şanlıurfa’da çok sayıda tarihi han, hamam, kervansaray, konukevi, Urfaevi, kilise, cami ve mağara gibi tarihi eserler vardır. Bu tür tarihi eserlerin önemli bir kısmı bakımsızlıktan ve sahipsizlikten dolayı ya yakılmış ya da aslına uygun onarılmayacak derecede tahrip olmuştur. Tarihi Harran Üniversitesinin kalıntıları bu duruma iyi bir örnektir. Üniversitenin kalıntılara rağmen tahripten dolayı aslına uygun restore edilemiyor. Oysa değişik inançtan ve ırktan bilim insanlarının burada hoş görü içinde eğitim verdiği ve öğrenci yetiştirdiği belirtilmektedir. Faklı inançtan ve faklı ırktan insanların hoş görü ile bir arada yaşaması toplumsal barış ve huzur için çok önemli bir durumdur. Bu tür kültürel varlıklar kentin kültürel zenginliğine değer katar ve turistik açıdan cazip hale getirir.

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeleri ve kamu kurumları işi bir birine havale etmeden ve sahipsiz bırakmadan Şanlıurfa'nın tarihi, dinsel ve kültürel değerlerine sahip çıkmalıdır. Onarılabilecek olanlar onarılmalı, onarılamayacak olanlar olduğu gibi korumaya alınmalı, bu tür eserlerin yeri ve çevresi asla imara ve yapılaşmaya açılmamalıdır. Hükümet sit alanları ve milli parklar aracılığıyla tarihi ve kültürel değerlere sahip çıkmak istemektedir ama yerel düzeydeki tarihi, kültürel ve dinsel yapı ve değerleri en iyi bilen ve koruyan yerel yönetimlerdir. Bu nedenle Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi ilçe belediyeleriyle ve merkezi yönetimin taşra teşkilatlarıyla işbirliği yaparak kentteki tarihi, kültürel ve dini yapı ve değerleri korumaya almalıdır. Hatta kitaplarda yazılıp gün yüzüne çıkarılmamış olan (Hz. İbrahim düğün merasimini yaptığı küçük çay, tarihi Harran Üniversitesinde hocaların ders verdiği 3'lü,5'li öğrenci odalarının temsili canlandırılması gibi) bu tür yapı ve değerler işin uzmanı üniversite hocalarıyla işbirliği yapılarak gün ışığına çıkarılmalı, kentin tanıtımında bu tür eser ve değerler kullanılmalıdır. Şanlıurfa Büyükşehir ve ilçe belediyenin gelecek nesillere bırakacağı en önemli tarihi ve kültürel değerler bu tür değerler olacaktır.

SONUÇ

Günümüzde çevre sorunlarının en önemli nedeni sanayileşme ve kentleşmedir. GAP ile birlikte Şanlıurfa'da hem kentleşme oranı hem de sanayileşme artmaktadır. Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı gibi 1980 yılında Şanlıurfa'da %46 olan kentleşme oranı 2015 yılında %92'ye çıkarak 35 yıl gibi kısa bir sürede iki katından daha fazla artmıştır. GAP çalışmalarıyla birlikte 1990'lı yılların başında temeli atılan birinci organize sanayi bölgesinin yapımı bitmiş, ardından ikinci organize sanayi bölgesi kurulmuş, günümüzde üçüncüsü yapılmaktadır. Çevre sorunlarının temel nedenlerinden biri olan endüstrileşme ve kentleşme oranının artması Şanlıurfa'da devam etmektedir. Kentlerde hava kirliliği, genelde sanayi için yanlış yer seçimi ve sanayideki atık gazların yeterli teknik tedbirler alınmadan havaya bırakılması sonucu meydana gelmektedir. Şanlıurfa'da çimento fabrikası, Evren Sanayi ve Organize Sanayi Bölgelerinin yeri yanlış seçilmiş, söz konusu sanayiler kentte hakim rüzgar yönü olan kuzey-batıda kurulmuştur. Evren Sanayi ve organize sanayi bölgelerinin yerini değiştirmek mümkün değilse de çimento fabrikasının yerini kentin güney-batısında yer alan, boş ve kıraç olan hazine ya da belediyeye ait araziye nakledilerek değiştirmek pekala mümkündür. Şanlıurfa'da toprak kirliliği genelde sulama sonucu tuzlulaşma ve tarım topraklarının tarım amacı dışında kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir. GAP ile birlikte Harran Ovasında 1994 yılında sulu tarıma geçildi. Sulu tarımın üzerinden 25 yıl gibi kısa süre bir geçmesine rağmen Şanlıurfa, Harran ve Suruç ovalarında çok fazla miktarda (her yıl artmakla birlikte şimdilik 180 bin dekar) tarım toprağı fazla sulama sonucu çoraklaşmış, tuzlulaşarak (Harran ovasında tuzlulaşan verimli tarım topraklarında hiçbir ürün yetişmemekte ve içler acısı bir görünüm arz etmektedir) kullanılamaz hale gelmiştir. Oysa modern sulama ve tarım teknikleriyle bu tür sorunlar önlenabilir. Şanlıurfa'nın güney-batısında, batısında ve kuzey-batısında tarıma elverişli olmayan onlarca hektar kıraç arazi vardır. Ama buna rağmen kentin diğer çevresindeki birinci sınıf tarım arazisi konut, sanayi ve ticari işletme için kullanılmaktadır. Kentin çevresinde onlarca binayı fıstık, pamuk, mısır ve hububat tarlaları içinde görmek mümkündür. Şanlıurfa'da merkezde büyükşehir belediyesinin ve merkez ilçe belediyelerinin modern anlamda atık suları arıtma tesisi henüz yoktur. Dolayısıyla atık suların kaynak

suları kirletme ihtimali bulunmaktadır. Sulu tarımdan dolayı yörede çok fazla ve sıklıkla kullanılan pestisit ilaçlarının artıkları yağmur ve sulama suyu ile kaynak sularına ulaşma ve bu suları kirletmesi ihtimali söz konusudur. Şanlıurfa'da şehir merkezinde kalan şehirler arası büyük otopark, evsel araç ve gereç üreten küçük çaplı sanayi, yöresel el ürünleri sanayi (bakır işletmeciliği çok yaygındır), denetimsiz çalışan motorlu taşıtlar, büyükşehir belediyesinin toplu taşımacılık yaptığı körüklü büyük otobüsler, kenar mahallelerde yapılan açık hava düğünleri, kent merkezinde denetimsiz ve yüksek sesle çalışan eğlence merkezleri, her mahalle ve sokakta bulunan pide fırınları gürültüye sebep olmaktadır. Katı atık kirliliğinin olmaması için katı atıkların türüne ve yapısına göre kaynağında ayrıştırılması, ayrıca atıkları, katı, sıvı, cam, demir, kağıt gibi bileşenlerine göre ve evsel, tıbbi ve sanayi atıkları şeklinde ayırmak ve ekonomiye yeniden kazandırmak gerekir. Bunun için katı atık yönetiminin oluşturulması gerekir. Ne Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin ne de merkez ilçe belediyelerinin katı atık yönetimi henüz yoktur. Günümüzde kentleşme, sanayi ve tıbbi atıkların taşıdığı risk ve ekonomik değerinden dolayı Şanlıurfa özelinde bütün büyük kentlerimizde katı atık yönetimine ihtiyaç vardır. Şanlıurfa'nın sahip olduğu birçok tarihi hanlar, hamamlar, evler ve yapılar bakımsızlıktan ve ilgisizlikten ya tahrip olmuş ya da aslına uygun onarılamayacak kadar bozulmuştur. Oysa tarihi evler ve yapılar toplumun geçmişini, kültürüne ve önemini gösteren çok önemli kalıntılardır.

Günümüz koşullarında insanların mutluluğu sadece ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmişliğe bağlı değil, aynı zamanda temiz, sorunsuz ve yaşanabilir bir çevrede yaşamasına da bağlıdır. ABD, Rusya, Çin, Japonya ve AB üyesi birçok büyük devletin çevreyi korumak için her yıl milyonlarca hatta milyarlarca dolar para harcadığı bilinmektedir. Şanlıurfa'da hava, su, toprak gibi temel çevresel değerler kirlenmiştir. Flora fauna, tarihi ve kültürel eserler zarar görmüştür. Önemli olan çevre sorunları ortaya çıkmadan önce önlem almak ve çevrenin tahrip olmasına engel olmaktır. Artık gelişmiş devletlerin çevre politikası çevre sorunları ortaya çıktıktan sonra değil, henüz çevre sorunlar ortaya çıkmadan önce önlem almak şeklinde gelişmektedir. Şanlıurfa'da hava, su ve toprak gibi temel çevresel değerler kirlenmiştir; ekonomik ve tarımsal faaliyetlerden dolayı bu kirlilik devam etmektedir. Çok büyük maliyet gerektirmeyen ama dikkat ve sorumluluk gerektiren bazı önlemlerle çevre sorunları önlenebilir. Bu çalışmanın bir amacı da çevre sorunları ortaya çıkmadan önce önlem almak ve milyarlarca dolar para harcanarak yapılan GAP'ın Şanlıurfa'ya yarar yerine zarar vermemesi ve kalkınma ile birlikte çevresel değerlerin korunması gerektiği gerçeğine ilgililerin dikkatini çekmektir.

KAYNAKÇA

Algan, Tülay; Bilen, Serdar. “Toprak Kirlenmesi ve Biyolojik Çevre”, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Sayı: 36, 2005.

Armağan, Bülent; Kınacı, Cumali. GAP Bölgesi Şanlıurfa Katı Atık Değerlendirmesi, Şanlıurfa 1996.

Aydoğdu, Mustafa Hakkı. Harran Ovasındaki Sulama Birliklerinin Yapısal Sorunları ve Çözüm Önerileri, Şanlıurfa 2014.

Aykaç Burhan (1985) Kentleşmenin Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Yolları, İller ve Belediyeler Dergisi, Ankara, 1985, s.160-168.

Balcı, Nihat, (1994). “Bir Çevre Kirlenmesi Sorunu Olarak Gürültü”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Sayı: 3-4, İstanbul, s.15-23.

Bulut, Hüsamettin; Yeşilnacar, İrfan; Rastgeldi, Tuba; Aslan, Mustafa; Uçar, Deniz. Toz Bulutlarının İç ve Dış Ortam Hava Kalitesine Etkileri: Şanlıurfa Örneği, Harran Üniversitesi Dergisi, 2008.

Çoban, Asım. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Nüfus ve Nüfus Hareketleri, Şanlıurfa 2012

Değirmenci, Hasan. Sulama Yönetimi ve Sorunları, Şanlıurfa 2012.

DİE. Genel Nüfus Sayımı, DİE Yayını, Ankara 1980.

Engin, Naci. Hava Kirlenmesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Sayı: 47, İstanbul 2011.

Eyyübiye Belediyesi. <http://www.eyyubiyekonutlari.com/erişim>: 12.01.2018.

GÖRMEZ, Kemal. Çevre Sorunları, Nobel Yayınevi, Ankara 2010.

Karaca, Ayten; Turgay Oğuz. Toprak Kirliliği, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi, Sayı: 1, 2012.

Karagül, Mustafa. Dünya Ekonomisi, Nobel Yayınevi, Ankara 2010.

Karaköprü Belediyesi. http://www.karakopru.bel.tr/news_detail.phpid=300/2017/erişim: 01.02.2018.

Kayan, Ahmet, Temel Bileşenler Bakımından GAP’ın Tamamlanma Oranı ve Üretim Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Sayı: 7, 2013, s. 51-65.

Keleş, Ruşen; Ertan, Birol. Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitapevi, Ankara 2002.

Keleş, Ruşen; Hamamcı Can; Çoban, Aykut. Çevre Politikası, İmge Kitapevi, Ankara 2010.

Kemirtlek, Aynur. Entegre Katı Atık Yönetimi, Şanlıurfa 2005.

Kırımhan, Sücattin. Hava Kirliliği ve Kontrolü, Turhan Kitapevi, Ankara 2006.

Kurtoğlu, Mehmet. Kültür Şehri Şanlıurfa, Atalay Matbaacılık, Ankara 2006

Şahinalp, M. Sait. “Şanlıurfa Şehri’nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler” Coğrafi Bilimler Dergisi, Sayı: 4, 2009.

Şanlıurfa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. **Şanlıurfa İli Temiz Hava Eylem Planı (2014-2019), Şanlıurfa 2014.**

Şanlıurfa 2012 Yılı İl Çevre Durum Raporu. Şanlıurfa 2012.

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, <http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/sanliurfa-merkez-mahalleleri.html/> erişim: 01.03.2018.

Şanlıurfa Fırınıncılar Odası, www.urfasufo.facebook.com/ erişim: 01.03.2018.

Şengün, Taner; Kıranşan, Kemal. “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Çöl Tozlarının Hava Kalitesi Üzerine Etkisi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 59, 2013.

Tolunay, Doğanay. “Toprak Kirlenmesi ve Yanlış Arazi Kullanımının Yarattığı Sorunlar ile Çözüm Önerileri”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2-3, 1999.

TÜİK. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, TÜİK Yayını, Ankara 2010.

Ünlü, Mustafa; Topaloğlu, Fatih; Kanber, Rıza. (2002). GAP Yöresinde Su Kullanımı ve Tuzluluk, *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, Sayı: 1, 2002.

M. Emin Öner. Aşiret Eşkiya ve Devlet, Yalın Yayıncılık, Ankara 2009.

Yıldız, Selami. Peygamberler Diyarı Şanlıurfa, Atalay Matbaacılık, Ankara 2009.

Yıldız, Seyiter, Dere, Turgay. GAP Katı Atık Yönetimi, Şanlıurfa 2005.

<http://www.urfahaber24.com/sanliurfa/yanlis-sulama-ile-50-bin-hektar-alan-coraklasti.html/> erişim: 01.01.2018

<http://cevrevekirliligi.blogspot.com.tr/erişim/> erişim: 01.07.2017

<http://www.eyyubiyekonutlari.com/> erişim: 8.01.2018

<http://www.guneydogutv.com/harran-topraklari-kurtuluyor-haberi-3458.html/> erişim:

10.01.2018

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/25841/mod_resource/content/0/Konu%201.pdf/erişim: 12.02.2018.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf/ erişim: 10.02.2018

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5226.html>/ erişim: 08.02.2018

[www.urfasufo.facebook](http://www.urfasufo.facebook.com) / erişim:01.03.2018

<https://www.haberler.com/sanliurfa-da-arac-sayisi-251-bine-dayandi-8690432-haberi/>
erişim: 01.03.2018

<http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/sanliurfa-merkez-mahalleleri.html/> erişim: 01.03.2018

Urfahaber, <https://ekogazete.wordpress.com/2014/05/16/nefes-aldigimiz-hava-hastalik-ve-olum-saciyor/> erişim: 08.03.2018.

<https://www.haberler.com/sanliurfa-da-arac-sayisi-251-bine-dayandi-8690432-haberi/>
erişim: 01.02.2018.

<http://www.investsanliurfa.com/sektorler-sayfaIn.aspSayfaInId=15/> erişim: 02.03.2018.

http://emlak.kanald.com.tr/Sanliurfada_imarli_arsa_kalmadi/ erişim: 11.12.2017.

<http://www.ekolojimagazin.com/> erişim: 01.08.2015.

CEZA MUHALEMESİ KANUNU KAPSAMINDA UZLAŞTIRMA KAPSAMINA GİREN SUÇLAR: KURAMSAL VE HUKUKSAL BİR DEĞERLENDİRME

Şeniz ANBARLI BOZATAY^{1*} & Avni Akın ÜRÜNAL^{2**}

Öz

Alternatif bir uyuşmazlık çözüm yolu olan uzlaştırma, uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin, Kanun ve Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak Cumhuriyet savcısının onayıyla görevlendirilen kişiler (uzlaştırmacı) tarafından anlaştırmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesi sürecini ifade eder. Uzlaştırma kurumu, uzlaştırma kapsamına giren suçların mahkemelere intikal ettirilmeden, kısa zamanda, barışçıl yollar ile çözümlenmesi amacı ile hukukumuzda yerini almıştır. 24.11.2016 tarih ve 6763 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 34. maddesi ile uzlaştırma kapsamındaki suçlar genişletilmiştir. Söz konusu değişiklik ile Tehdit (TCK madde 106, birinci fıkrası), Hırsızlık (TCK madde 141), Dolandırıcılık (TCK madde 157) suçları uzlaştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu çalışmada, uzlaştırma kurumunun kapsadığı suçlar, kuramsal ve mevzuat açısından ele alınmakta ve uzlaştırma kurumunun uygulamadaki işlevselliği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzlaştırma, Arabuluculuk, Tahkim, Suç, Toplum, Anomi, Modernleşme.

PUNISHMENT IN THE COVERAGE OF THE PENAL INJURY: A THEORETICAL AND LEGAL EVALUATION

Abstract

Conciliation which is an alternative dispute resolution method, expresses the resolution of a dispute within the scope of conciliation by the means of mediation in between the suspect or the accused and victim, person affected by crime or their legal representative by a person (conciliator) authorized by the prosecutor in accordance with the principles and procedures of the Law and the Regulation. The settlement institution took its place in our law with the aim of solving the crimes within the scope of reconciliation by peaceful means in a short time, without being transferred to the courts. With the Law on the Amendment of the Code of Criminal Procedure and Some Laws No. 6763 and dated 24.11.2016 the scope of conciliation has expanded. With the aforementioned change Threat (TCK Amendment 106/1), Theft (TCK Amendment 141) and Fraud (TCK Amendment 157) were included in the scope of conciliation. In this study, the crimes covered by the settlement institution are discussed in terms of theoretical and legislative aspects and the functioning of the settlement institution in practice is evaluated.

Key Words: Conciliation, Mediation, Arbitrage, Crime, Society, Anomy, Modernization.

1 * Doç.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Kamu Yönetimi Bölümü sanbarli@comu.edu.tr

2 ** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi-Uzlaştırmacı a.a-kin.urunal@hotmail.com

1.GİRİŞ

Uzlaştırma kurumu, suçların artış oranlarını dikkate alarak gelişen/modernleşen toplumun gereksinimlerini karşılamak ve ceza hukuku anlayışını toplumsal gelişime uyarlayarak, bazı uyuşmazlıkların mahkemelere intikal ettirilmeden kısa zamanda, barışçıl yollar ile çözümlenmesi amacı ile hukukumuzda yerini almıştır. Kurumun toplumsal işlevi göz önüne alındığında, failin topluma kazandırılması, ayrıca mağdurun suçtan kaynaklanan mağduriyetinin kısa vadede giderilmesi ile toplumsal açıdan daha faydalı olacağını düşünülmüştür.

Uzlaştırma kurumu, 5271 Sayılı Ceza Muhakeme Kanunu’nun 253, 254 ve 255. maddelerinde, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 24. maddesinde ve kapsamlı olarak 05.08.2017 tarih ve 30145 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “*Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği*” hükümleri kapsamında düzenlenmiştir. Genel olarak **şikâyete** bağlı suçlarda, fail ve mağdurun devlet denetimi altında uzlaşması ile uyuşmazlığın çözümlenmesi esasına dayanmaktadır. Uzlaşma konusu edim yerine getirilerek mağdur açısından suçun oluşturduğu maddi ve manevi zararın giderilmesi ile uzlaşmanın sağlanması halinde, suçla ilgili ceza soruşturması fail hakkında kovuşturmaya yer olmadığına karar verilir. Bunun sonucu olarak, söz konusu suç, toplumda var olmamış kabul edilerek fail açısından herhangi bir adli sicil kaydı doğurmamaktadır. Ayrıca, soruşturma konusu suç nedeniyle tazminat, eski halin iadesi veya diğer bir tazminat davası açılmayacaktır. Edimin ileri tarihe bırakılması, takside bağlanması veya süreklilik arz etmesi halinde şüpheli hakkında kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilmektedir. Dava açıldıktan sonra uzlaşmanın sağlanması durumunda, mahkeme davanın düşmesine karar verir. Edimin yerine getirilmesinin ileri tarihe bırakılması, takside bağlanması veya süreklilik arz etmesi halinde; hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilir. Şüphelinin edimini yerine getirmemesi halinde uzlaştırma raporu veya belgesi 9.6.1932 tarihli ve 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu’nun 38. maddesinde yazılı ilam mahiyetinde belgelerden sayılır. Uzlaşma konusu edimin yerine getirilmez ise Cumhuriyet Savcısı tarafından soruşturma işlemlerine kaldığı yerden devam edilir.

24.11.2016 tarih ve 6763 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 34. maddesi ile uzlaştırma kapsamındaki suçlar genişletilmiştir. Bu kapsamda Tehdit (TCK madde 106, birinci fıkra), Hırsızlık (TCK madde 141) ve Dolandırıcılık (TCK madde 157) uzlaştırma kapsamına giren suçlara dâhil edilmiştir. Ayrıca, suça sürüklenen çocuk bakımından mağdurun veya suçtan zarar görenin gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi olması koşuluyla, üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçların tamamı uzlaştırma kapsamına alınmıştır. CMUK 253. maddesinin ilk şeklinde madde başlığı “uzlaşma” iken “uzlaştırma” olarak değiştirilmiştir.

Bu makalenin amacı, hukukumuzda yeni bir kurum olan uzlaştırmanın kapsadığı suçları kuramsal ve hukuksal açıdan değerlendirmek ve son olarak adalet mekanizması, taraflar ve toplumsal bağlamda katkısını tartışmaktır. Bu çerçevede öncelikle modernleşme ve suç ilişkisi, Durkheimci bakış açısı ile incelenmiştir. “Anomi” kavramından hareketle, suçun artmasına yol açan nedenler değerlendirilmiş ve onarıcı adalet yaklaşımının hayata

geçirilmesinde uzlaştırma kurumun önemine dikkat çekilmiştir. Alternatif uyuşmazlık çözümlerinin kavramsal ve hukuki niteliği, tahkim, arabuluculuk ve kısa duruşma gibi uygulamalar bağlamında yorumlanmıştır.

Uzlaştırma kapsamına giren suçlar, 05.08.2017 tarih ve 30145 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği 8. maddesinde hüküm altına alındığı haliyle incelenmiş, uzlaştırma kapsamına giren suçlarda yetişkinler, suça sürüklenen çocuk, özel kanunlar ile düzenlenen suçlar ve uzlaştırma kapsamında yasaklanan suçlar başlıkları ön plana çıkarılmıştır. Türk Ceza Kanunu dışında uzlaştırma kapsamına giren suçlar ve son olarak uzlaştırma kurumunun/ yolunun adalet mekanizması taraflar ve topluma katkıları değerlendirilmiştir.

2. MODERNLEŞME-SUÇ İLİŞKİSİ: DURKHEİMCİ BAKIŞ

Toplumu, bireylerin ötesinde gören Emile Durkheim’in (1858-1917) kuramında toplum, onu oluşturan bireylerin fazlasıdır. Toplum, her birimizden daha büyük olduğundan, bizlerin düşünce ve eylemlerini yönlendirme gücüne sahiptir. Bu da bireyin davranışlarının tek başına incelenmesinin neden sosyal deneyimin temelini yakalayamadığını gösterir (Macdonis, 2012:102). Durkheim, toplumlardaki gelişme/modernleşme ve suç ilişkisini ilk ele alanların başında gelmektedir. Durkheim’in modernleşme yaklaşımı, hızlı ve köklü sosyal değişimlerin toplumsal yapıda yarattığı patolojik sonuçlara merkezi düzeyde yer vermektedir (Kızmaz,2013:232).

Durkheim, “toplumun temeli ahlaki bir düzendir” hipotezinden hareket ederek toplumun sadece akılcı sözleşmeler ile var olmayacağını ileri sürer. Sözleşmede her iki taraf da karşısındakine sözleşmeye uyacak kadar güvenmiyor ise tümden gelimci bir sav ile anlaşma olmayacağını anlatır. Modern toplumun temelini oluşturan ekonomik sözleşmelerden hareket edersek; çalışana haftanın sonunda emeğinin karşılığı olan ücretini vermeyi işveren kabul eder, çalışan da işveren için bir hafta çalışmayı kabul eder. Burada dikkat edilmesi gereken, tarafların sadece emek ile ücretin değiştirilmesini kabul etmesi değildir. Ayrıca, sözleşmeyi onaylamayı da kabul eder. Eğer çalışan işverene güvenir ama işveren anlaşmayı bozarsa, o zaman çalışandan bedava bir haftalık iş almış olur. Diğer taraftan işveren çalışana güvenir ve çalışan anlaşmayı bozarsa daha az iş karşılığında veya hiç iş yapmadan bir haftalık ücret alabilir. Bu durumda karşılıklı güven yokluğunda akılcı birey kesinlikle yapmış olduğu anlaşmalara uymayacak ve diğer tarafın da uyacağı konusunda güven duymayacaktır. Durkheim, sözleşmeye bağlanmadan önce *”sözleşme öncesi dayanışma”* nın var olması gerektiğini savunur. Güvenden yoksun oluşturulmuş bir sözleşme sonucu; bir işveren bütün vaktini çalışanlarının gerçekten çalışıp çalışmadığını emin olmakla geçirir, çalışanlarda en az iş yükü ile en çok kazancı elde etmek için ellerinden geleni yaparlar (Collins, Makowsky, 2014:93-94).

Durkheim’in düşüncesine dayanarak, toplumun akılcı bir bencillikten ziyade ortak bir ahlaki düzene dayandırıldığı söylenebilir. Bir anlaşmada meydana gelen uyuşmazlığın giderilmesi için devletin yaptırım gücüne başvurulur. Devletin yaptırım gücü, bireylerin başvurduğu usul olarak ortaya çıkar. Ondan önceki sözleşmeler başka temeller üzerine kurulmuştur. Devlet gücünün ortak kullanımı önceye dayanan bir dayanışmaya bağlı

olduğundan, dayanışmayı yaratan akılcı bir anlaşma değil paylaşılan bir duygudur.

Ortak bilincin bütünleştirici gücünün/yapısının tahrip olması, geleneksel toplumla ilişkili olan bireylerin sosyal değerler üzerindeki uzlaşmasının yıkılması anlamına gelir. Bu durum ise *anomiye* yol açar. Durkheim'e göre anomî, sapma ve suçun önde gelen kaynağını oluşturur. Bu yaklaşım, modernleşme süreci ile birlikte suç oranlarının artma eğilimi gösterdiğini öngörmektedir. Modern değer ve normların yerleşik değerleri çözmesi sonucunda suç oranları artmaktadır (Kızmaz, 2013:232). Bir tür kuralsızlık olarak düşünülen anomî, bireyin sosyal düzene olan bağlılığını zayıflatmaktadır (Anbarlı Bozatay, 2014:26).

Henüz tam olarak kurumsallaşmamış ve toplumla bütünleşmemiş yeni değerler, toplumu normatif açıdan belirsizleştirmekte ve geleneksel destek mekanizmalarını zayıflatmaktadır. Bu temel süreçler ile ilintili olarak ortaya çıkan *anomi*, sosyal çözülme/düzensizlik, çöküntü, gerginlik ve zorlanma gibi gelişmeler suç oranlarının artmasında etkili olmaktadır. Bir anlamda modernleşme süreci ile birlikte toplumlar bir dizi değişim süreçleri yaşamaktadır ve bu değişim süreçleri de suçluluk üzerinde etkili olmaktadır (Kızmaz,2013:232). Bunun sonucu olarak geleneksel cezalandırıcı yargılama yöntemi günümüzde geçerliliğini korumakla beraber toplumdaki modernleşme/gelişim ile birlikte yargılamada sürekli artan iş yükü günümüz toplumunun ihtiyacını zamanında karşılayamamakta, üstelik yargılama süreçleri çok uzayabilmektedir. Bu kapsamda mahkeme dışı alternatif yollar ile basit uyuşmazlıkların çözülmesi aşamasına gelinmiştir. Buna çözüm önerisi olarak onarıcı adalet yaklaşımının uygulama alanında en yaygın olan değer olarak “uzlaştırma” kurumu tesis edilmiştir.

3. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMLERİNİN KAVRAMSAL VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Alternatif uyuşmazlık çözümleri, uyuşmazlıkların çözümü için kullanılan ve dava yolu dışındaki diğer yolları ifade etmektedir. Tahkim, arabuluculuk ve kısa duruşma gibi uygulamalar bu uygulamalara örnek olarak verilebilir. Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları kapsamında hukukta, yargılama faaliyetinin yerini almak ya da yargılama faaliyetinin yerine tercih edilmekten ziyade hukuksal süreçte, geleneksel ceza yargılaması dışında bir hakkın varlığını ortaya koymaya çalışıldığı şeklinde ifade edilebilir. Bu bakımdan yargılamadan kaçmak amacı dışında, uyuşmazlığın çözümü konusunda ceza yargılamasına alternatif sayılabilecek çözümlerin varlığı, yeni bir paradigmayı ifade etmektedir (Tekin, 2010: 5-6).

En sık kullanılan alternatif uyuşmazlık çözüm yolları; uzlaştırma ve arabuluculuktur. Uygulamada uzlaştırma ve arabuluculuk yöntemleri derdest olan dava sayısını azaltmak için ve kişiler arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemek suretiyle, toplumsal uzlaşmayı yeniden sağlayacak bir yöntem olarak da kullanılmaktadır. Uygulamada ve doktrinde bu iki kavram birbirine karıştırılmaktadır. Bununla birlikte farklı hukuk sistemlerinde aynı anlamda kullanıldıkları dikkati çekmektedir. Oysa iki alternatif uyuşmazlık çözüm yönteminin farklı yanları bulunmaktadır. Arabuluculuk faaliyeti taraf menfaatlerini azami olarak dengeleyerek, her iki tarafın mutabık kalabilecekleri bir çözüme ulaşılması için

yürütülür ve tamamen gönüllü bir yoldur (Ankara Barosu, 2009).

Terminolojik açıdan uzlaştırma, Latince’de karşılığı olan *conciliation* sözcüğü, iki grup insan arasındaki tartışmayı sona erdirmeyi amaçlayan bir süreç anlamına gelir. Köken olarak düşüncede birleşme veya bir araya getirme anlamında *conciliare* sözcüğünden türemiştir (Kaymaz, Gökcan, 2007:45). Genel olarak, kelime anlamı itibarı ile uyuşmazlıkların sulh içinde çözümlenmesi, karşılıklı anlaşmak ve tarafların birbirine uymayan isteklerinde karşılıklı yararları birbirine yakınlaştırma yoluyla karşıtları arasında bir anlaşma sağlama olarak ifade edilir. Ceza Hukukunda uzlaşma, “*Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle, şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar görenin Kanun ve Uzlaştırma Yönetmeliğindeki usul ve esaslara uygun olarak anlaşmış olmalarını, uzlaştırma ise ‘‘Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin, Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak uzlaştırmacı tarafından anlaştırılmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesi süreci’’*” olarak tanımlanmıştır.

Arabuluculuk, kimin haklı kimin haksız olduğu ile ilgili değildir. Uzlaştırma, arabuluculuğa benzetilebilir. Uzlaştırmacı da haklı ya da haksızla ilgilenmez. Arabulucu ilgili prosedürü belirterek hukuki gereklilikler üzerinde durur (Bernier, Latulippe, ty:4-6). Uzlaştırma, tarafların bir anlaşmaya varmaları için, bir araya gelerek konuşmalarını sağlayan alternatif bir sorun çözme yoludur (NCAT, 2015:1). İngiliz Halsbury Kanunları, tahkim ve uzlaştırma kurumu arasındaki farklılıkları şu şekilde belirtir; Tahkim, adli ve adli ve adli olmayan süreçlerle ilgili olup, hukuki sistem içinde yar alan hak ve yükümlülöklere odaklanır. Bu durum, özellikle ekonomik tahkim açısından geçerlidir. Arabuluculuk, anlaşmaya ulaşma noktasında daha iyi bir yol olarak görünmektedir. Amerika’da uzlaştırma mahkemesi, kişilerin yasal problemleri çözmeye konusunda başvurdukları bir kurumdur. Amerikan adli Shinde’ye göre arabuluculuğun aksine uzlaştırma daha güvenlidir. Eğer başarılı olunursa, uzlaştırma sonuçları bir anlaşmayla kayıt altına alınır (Shinde,2012:6).

Arabuluculuk süreci sorun odaklı iken, uzlaştırma süreci dava odaklıdır. Arabuluculuk süreci menfaatlerin dengelenmesi temeline dayalı olup, tarafların geçmişteki durumunu değil, gelecekteki durumlarını gözetir. Uzlaştırma süreci ise hakkı ve haklılığı temel alarak, daha ziyade geçmişteki durumu gözetir. Arabuluculuk sürecinde taraflar belli kurallara bağlı olmadan hareket ettiklerinden, hukuk kurallarını ve teamülleri göz önünde bulundurmaları gibi bir durum söz konusu olmadığından daha yaratıcı çözümler üretebilirler. Oysa uzlaştırma sürecinde kurallara daha bağlı olunması nedeniyle ortaya çıkacak çözümler daha sınırlıdır. Uzlaştırma, ortaya bir karar çıkarmayı hedefleyen belli kalıplar içinde yürüten durağan bir süreçtir. Uzlaştırma sürecinin işleyişinde, uzlaştırmacı ihtilafı sona erdirecek çözümler üretmeye çalışırken teamülleri ve ilkeleri ön planda tutar. Oysa arabuluculuk sürecinin işleyişinde taraflar arası ilişkiler ön planda tutulur (Akça, 2009:35).

Arabuluculuk, Mevzuatta yapılan son değişikliklerin yürürlöğe girmesiyle Türk hukuk sisteminde bazı suçlardan doğan uyuşmazlıkların çözümünde uygun bir alternatif hâline gelmiştir. Arabuluculuk, Türk hukukunda öngörüldüğü haliyle, ceza adaleti sistemine

nazaran, tüm ilgililer için daha iyi bir çözüm bulmada kullanılan bir yöntemdir (Özbek, 2011:153). Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin işlerlik kazanacağı alanlar, kamu düzeninden sayılmayan ve tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabileceği işlerden kaynaklanan uyuşmazlıklar olup, Devlet yargısının işleyişini düzenleyen usul hukuku düzenlemelerinde tarafların bu tür uyuşmazlıklarda barışa varabilmesine imkân tanınmaktadır. Hatta hâkime, bu bağlamda tarafları uzlaşmaya yahut sulh olmaya teşvik etme bir ödev olarak yüklenmektedir (Tanrıver, 2006:152).

Uzlaştırma kurumunun tesisinde fail merkezli cezalandırıcı adalet anlayışından, mağdurun da menfaatlerini dikkate alan **onarıcı adalet anlayışı** etkili olmuştur. Onarıcı adalet anlayışında; failin işlediği suçun yol açtığı kayıplar üzerinde durulmakta ve suç işlenmesi sonucunda ortaya çıkan zararın giderilmesi ve tarafların tatmin edilmesi amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımda, mağdur eksenli bir ceza adalet mekanizması bulunmaktadır. Burada temel amaç; mağdurun uğradığı zararın giderilmesi ve bunun sonucu olarak da toplumsal barışa katkı sağlanmasıdır. Temel beklenti ise; failin davranışının sonucunu anlaması, mağdura karşı yapmış olduğu eyleminin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırması ve gerekenleri yapmaya hazır olmasıdır (Apaydın,2017:4).

Hukuki açıdan ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda uzlaştırma kurumu ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamakla birlikte uygulanmasını engelleyen bir düzenleme de mevcut değildir. Uzlaştırma kurumu hukuki açıdan, 5271 sayılı Ceza Muhakeme Kanunu Beşinci Kitabının Özel Yargılama Usulleri üst başlığını taşıyan İkinci Kısımın Birinci Bölümünde yer alan 253, 254. ve 255. Maddelerinde, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 24. Maddesinde "*Ceza Muhakemesi Kanununun uzlaşmaya ilişkin hükümleri suça sürüklenen çocuklar bakımından da uygulanır.*" kapsamında ve 05.08.2017 tarih ve 30145 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği kapsamında düzenlenmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 73/8. Maddesinde uzlaştırmaya ilişkin getirilen düzenleme 06.12.2006 tarihinde yürürlüğü giren 5560 Sayılı Kanunun 45. Maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Tartışmalı olmakla birlikte cezanın ve davanın düşürülmesi üzerindeki tesiri itibari ile TCK'da düzenlenmesi gereken uzlaştırma, niteliği itibari ile muhakeme yönü ağır basan bir kurum haline getirilmiştir (İpek,Parlak,2011:3).

4. UZLAŞTIRMA KAPSAMINDAKİ SUÇLAR

Uzlaştırma kapsamına giren suçlar 05.08.2017 tarih ve 30145 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği 8. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bu kapsamda 5271 Sayılı Ceza Muhakeme Kanununun 253. maddesinin birinci fıkrasında sayılan suçlar, suça sürüklenen çocuklar bakımından mağdurun veya suçtan zarar görenin gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi olması koşuluyla ayrıca üst sınırı 3 yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlar ve soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı olanlar hariç olmak üzere; diğer kanunlarda yer alan suçlarla kanunda açık olarak uzlaştırma yoluna gidilebilmesi için hüküm bulunan suçlar uzlaştırma kapsamına giren suçları ifade eder. Ayrıca, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı olsa bile, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlarda, uzlaştırmaya gidilemeyeceği, şüpheli ya da sanık tarafından uzlaştırma kapsamına giren bir suçun,

bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmesi halinde, yine uzlaştırma yoluna gidilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. (Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği [CMUY], 05.08.2017: madde 8).

Bu kapsamda uzlaştırma kapsamına giren suçlarda yetişkinler, suça sürüklenen çocuk, özel kanunlar ile düzenlenen suçlar ve uzlaştırma kapsamında yasaklanan suçlar başlıkları ön plana çıkmaktadır.

4.1. Yetişkinler Bakımından Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar

Genel olarak şüpheli ile mağdur veya suçtan zarar gören gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi kapsamında, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı suçlar uzlaştırma kapsamındadır. Bu kapsamda, şikâyeteye bağlı suçlar ile ilgili 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu madde 73’de şikâyetin unsurları tanımlanmıştır.

Şikâyet hakkı olan kişinin, altı ay içinde şikâyetinde bulunması gerektiği, zamanaşımı süresini geçmemek koşuluyla bu sürenin, şikâyet hakkı olan kişinin fiili ve failin kim olduğunu bildiği veya öğrendiği günden başlayacağı, şikâyet hakkı olan birkaç kişiden birisi altı aylık süreyi geçirirse bundan dolayı diğerlerinin haklarının düşmeyeceği, kovuşturma yapılabilmesi şikâyeteye bağlı suçlarda kanunda aksi yazılı olmadıkça suçtan zarar gören kişinin vazgeçmesinin davayı düşürecek ve hükmün kesinleşmesinden sonraki vazgeçmenin cezanın infazına engel olmayacağı, iştirak halinde suç işlemiş sanıklardan biri hakkındaki şikâyetten vazgeçme, diğerlerini de kapsayacağı, Kanun’da aksi yazılı olmadıkça, vazgeçme onu kabul etmeyen sanığı etkilemeyeceği, Kamu davasının düşmesi, suçtan zarar gören kişinin şikâyetten vazgeçmiş olmasından ileri gelmiş ve vazgeçtiği sırada şahsi haklarından da vazgeçtiğini ayrıca açıklamış ise artık hukuk mahkemesinde de dava açamayacağı (Türk Ceza Kanunu [TCK], 12.10.2004: madde 73) hüküm altına alınmıştır.

4.1.1. Uzlaştırma Kapsamına Giren Şikâyeteye Bağlı Olmayan Suçlar

Şüpheli ile mağdur veya suçtan zarar gören gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi kapsamında, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı suçlar uzlaştırma kapsamındadır. Şikâyeteye bağlı olup olmadığına bakılmaksızın, aşağıda belirtilen suçlar uzlaştırma kapsamına girer.

1. Kasten yaralama (TCK madde 86; madde 88, üçüncü fıkra hariç),
2. Taksirle yaralama (TCK madde 89),
3. Tehdit (TCK madde 106, sadece birinci fıkra), 6763 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2016). T.C.Resmi Gazete, 29906, 2 Aralık 2016 34. Maddesi ile eklenmiştir.
4. Konut dokunulmazlığının ihlali (TCK madde 116),
5. Hırsızlık (TCK madde 141), 6763 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı

Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2016). T.C. Resmi Gazete, 29906, 2 Aralık 2016 34. Maddesi ile eklenmiştir.

6. Dolandırıcılık (TCK madde 157), 6763 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2016). T.C. Resmi Gazete, 29906, 2 Aralık 2016 34. Maddesi ile eklenmiştir.

7. Çocuğun kaçırılması ve alıkonulması (TCK madde 234),

8. Ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgelerin açıklanması (TCK madde 239, dördüncü fıkra hariç,), (Ceza Muhakemesi Kanunu [CMUK], 17.12.2004: madde 253/1-b).

Hüküm altına alınan suçlarda şüpheli, sanık, suça sürüklenen çocuk ile mağdur veya suçtan zarar gören gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişinin uzlaştırılması girişiminde bulunma zorunluluğu getirilmiştir.

4.1.2. Uzlaştırma Kapsamına Giren Şikâyeteye Bağlı Suçlar

Şikâyeteye bağlı suç, ceza usulü hukuku terimi olarak cezası diğer cezalara göre nispeten daha az, suçtan zarar görene yönelen suçların, soruşturma yapılması ve dava açılması şikâyeteye hakkı olana verilen suçlardır. Türk Ceza Kanun’unda şikâyeteye bağlı suçlar hüküm altına alınmıştır. Bunlar:

TCK 117/1 mad. - İş ve Çalışma Özgürlüğünün İhlali,

TCK 123/1 mad. -Kişilerin Huzur ve Sükûnunu Bozma,

TCK 125 mad. - Hakaret (Kamu görevlisine hakaret dışında),

TCK 130 mad. - Kişinin Hatırasına Hakaret,

TCK 132 mad. - Haberleşmenin Gizliliğini İhlal,

TCK 133 mad. - Kişiler Arasında Konuşmaların Dinlenmesi ve Kayda Alınması,

TCK 134 mad - Özel Yaşamın Gizliliğini İhlal,

TCK 146 mad. - Kullanma Hırsızlığı,

TCK 151 mad. - Mala Zarar Verme,

TCK 154 mad. - Hakkı Olmayan Yere Tecavüz,

TCK 155 mad. - Güveni Kötüye Kullanma,

TCK 156 mad. - Bedelsiz Senedi Kullanma,

TCK 160 mad. - Kaybolmuş veya hata sonucu ele geçmiş eşya üzerinde tasarruf,

TCK 209 mad. - Açığa atılan imzanın kötüye kullanılması,

TCK 233 mad. - Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali.

4.2. Suça Sürüklenen Çocuklar Bakımından Uzlaştırmaya Giren Suçlar

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 13. maddesine göre; *“Anlaşmazlıkların önüne geçmek veya çözmek, adli bir merci önünde çocukları ilgilendiren davaları önlemek için Taraflar, arabuluculuk ve anlaşmazlıkların çözümüne yönelik diğer tüm yöntemlerin uygulanmasını ve Taraflarca belirlenen uygun durumlarda bu yöntemlerin bir anlaşmaya varmakla kullanılmasını teşvik ederler.”*

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3/1-a göre Suça Sürüklenen Çocuk *“Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuğu”* ifade eder. CMUK 253/1-c *“Mağdurun veya suçtan zarar görenin gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi olması koşuluyla, suça sürüklenen çocuklar bakımından ayrıca, üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlar”* ifade edilerek suça sürüklenen çocuklar ayrıca belirlenmiştir. Söz konusu hükümde belirtildiği üzere suça sürüklenen çocukların işlemiş olduğu suçlarda iki koşul ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki suçtan zarar görenin gerçek ve özel hukuk tüzel kişisi olması, ikinci olarak hapis veya adli para ceza sınırının üst sınırı üç yılı geçmemiş olmasıdır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, sadece suça sürüklenen çocuklar bakımından uzlaştırma kapsamında kalan suçlar şu şekildedir;

- TCK 86/1, 86/2, 86/3. Mad.- Kasten Yaralama,
- TCK 90/1 mad. - İnsan Üzerinde Deney,
- TCK 91/2, 91/6 mad. - Organ ve Doku Ticareti,
- TCK 97/1 mad. – Terk,
- TCK 98/1, 98/2 mad. - Yardım veya Bildirim Yükümlülüğünün Yerine Getirilmemesi,
- TCK 101/2 mad. – Kısırlaştırma,
- TCK 107/1, 107/2 mad. – Şantaj,
- TCK 108/1 (TCK 86/2, 86/3 ile birleşmesi halinde) mad. – Cebir,
- TCK 114/1 mad. - Siyasi Hakların Kullanılmasının Engellenmesi,
- TCK 115/1, 115/2, 115/3 mad. - İnanç Düşünce ve Kanaat Hürriyetinin Kullanılmasının Engellenmesi,
- TCK 117/2, 117/3, 117/4 mad. - İş ve Çalışma Hürriyetinin Kullanılmasının Engellenmesi,
- TCK 118/1, 118/2 mad. - Sendikal Hakların Kullanılmasının Engellenmesi,
- TCK 122/1 mad. - Nefret ve Ayrımcılık,
- TCK 124/1 mad. - Haberleşmenin Engellenmesi,
- TCK 125/3 mad. – Hakaret,
- TCK 135/1 mad. - Kişisel Verilerin Kaydedilmesi,

TCK 138/1 mad. - Verileri Yok Etme,

TCK 144/1-a, 1-b mad. - Paydaş veya Elbirliği ile Malik Olunan Mal Üzerinde veya Bir Hukuki ilişkiye Dayanan Alacağı Tahsil Amacıyla Hırsızlık,

TCK 162/1 mad. - Taksirli İflas,

TCK 163/1, 163/2, 163/3 mad. - Karşılıksız Yararlanma,

TCK 165/1 mad. - Suç Eşyasının Satın Alınması veya Kabul Edilmesi,

TCK 166/1 mad. - Bilgi Vermeme,

TCK 231/1 mad. - Çocuğun Soy Bağını Değiştirme,

TCK 232/1, 232/2 mad. - Kötü Muamele,

TCK 233/2, 233/3 mad. - Aile Hukukundan Kaynaklanan Yükümlülüğün İhlali,

TCK 234/1, 234/2 mad. - Çocuğun Kaçırılması ve Alıkonulması,

TCK 243/1, 243/3, 243/4 mad. - Bilişim sistemine girme,

TCK 244/2 mad. - Sistemi Engelleme, Bozma, Verileri Yok Etme Veya Değiştirme,

TCK 261/1 mad. - Kişilerin malları üzerinde usulsüz tasarruf,

TCK 265/1 mad. - Görevi yaptırmamak için direnme,

TCK 287/1 mad. - Genital Muayene,

TCK 298/1 mad. - Hak kullanımını ve beslenmeyi engelleme.

Dikkat edilmesi gereken ilk husus, suça sürüklenen çocuğun işlediği eylemin mağdurunun kamu yahut toplumu oluşturan tüm bireyler olmamasıdır. Bu ihtimalde uzlaştırma mümkün olamaz. Örneğin, halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçu (m.216), kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçu (m.228), dilencilik suçu (m.229) gibi. İkinci olarak, bu hükmün uygulanmasında, ilgili suç tipinin yalnızca temel şeklinin yaptırımı değil, nitelikli unsurların varlığı halinde uygulanması ihtimali bulunan ceza miktarı dikkate alınır, yaş küçüklüğü sebebiyle (TCK.m.31) vaki indirim göz önünde tutulmaz (Yenidünya, 2017).

4.3. Uzlaştırma Kapsamında Yasaklı Suçlar

Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı olsa bile, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlarda, uzlaştırma yoluna gidilemez. Uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmiş olması hâlinde de uzlaştırma hükümleri uygulanmaz (Ceza Muhakemesi Kanunu [CMUK], 17.12.2004: madde 253/3). Bu kapsamda aşağıda belirtilen suçlar uzlaştırma yoluna gidilemez; TCK 102 mad. - Cinsel Saldırı, TCK 103 mad. - Çocukların Cinsel İstismarı, TCK 104 mad. - Reşit Olmayanla Cinsel İlişki, TCK 105 mad. - Cinsel Taciz.

4.4. Türk Ceza Kanunu Dışında Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar

Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı olanlar hariç olmak üzere; diğer

kanunlarda yer alan suçlarla ilgili olarak uzlaştırma yoluna gidilebilmesi için, kanunda açık hüküm bulunması gerekir (Ceza Muhakemesi Kanunu [CMUK], 17.12.2004: madde 253/2). Bu kapsamda özel kanunlardaki şikâyeteye bağlı kural olarak suçların uzlaştırmaya tabi olduğu anlaşılmaktadır. Şikâyeteye bağlı olmayan suçların uzlaştırmaya tabi olabilmesi için ilgili özel yasada açık bir düzenleme gerekmektedir. Bu kapsamda, özel yasalarda yer alan şikâyeteye bağlı suçlar, aksine bir hüküm yoksa uzlaştırmaya tabi suçlardır. Bu suçlar:

- *5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, mad. 71/1.1, 71/1.2, 71/1.3, 71/1.4, 71/1.5, 71/1.6, 72/1 - Manevi, mali veya bağlantılı haklara tecavüz ve koruyucu programları etkisiz kılmaya yönelik hazırlık hareketleri (5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, (1951). T.C. Resmi Gazete, 7981, 13 Aralık 1951)*
- *6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu mad. 62/1-a, 62/1-b, 62/1-c, 62/1-d - Cezayı gerektiren fiiller (6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, (2011). T.C. Resmi Gazete 27846, 14 Şubat 2017)*
- *5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun mad. 66/1-a, 66/1-b - İhlal sayılan haller ve yaptırımlar (6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, (2011). T.C. Resmi Gazete 27846, 14 Şubat 2017)*
- *3573 sayılı Zeytinciliğin İslahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanun mad. 14/3 - Zeytinliklere her çeşit hayvan sokulması, yerleşim sahaları hariç, zeytin sahalarına en az bir kilometre yakınlıkta koyun ve keçi ağılı yapılması (3573 sayılı Zeytinciliğin İslahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanun, (1939). T.C. Resmi Gazete, 4126, 7 Ocak 1939)*
- *6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu mad. 30/1, 30/2, 30/3 - Marka hakkına tecavüze ilişkin cezai hükümler (6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (2016). T.C. Resmi Gazete, 29944, 10 Ocak 2017)*
- *5941 sayılı Çek Kanunu mad. 7/4, 7/5 - Diğer ceza hükümleri (5941 Sayılı Çek Kanunu (2009). T.C. Resmi Gazete, 27438, 10 Aralık 2009)*
- *1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu mad. 25 - Ticari defterler ve sır saklama hükümleri ve ceza (1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu (1969). T.C. Resmi Gazete, 13195, 10 Mayıs 1969)*
- *2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu mad. 80 - İlan etmeme, bilgi vermeme ve mahkeme kararına uymama (2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi,*

Grev ve Lokavt Kanunu(1983). T.C. Resmi Gazete, 18040, 7 Mayıs 1983)

•

1447 Sayılı Ticari İşletme Rehni Kanunu mad. 12 – Ticari işletme sahibinin cezalandırılması ve tazminata mahkûm edilmesi (1447 sayılı Ticari İşletme Rehni Kanunu (1971). T.C. Resmi Gazete, 13909, 28 Temmuz 1971)

Sözü edilen suçların uzlaştırma kapsamına alınması, özel yasalarda şikâyeteye bağlı suçlar açısından söz konusu olup, ancak aksine bir hüküm yoksa uzlaştırmaya tabi olacaktır.

5. UZLAŞTIRMA KURUMUNUN/YOLUNUN ADALET MEKANİZMASININ TARAFLAR VE TOPLUMA KATKILARI

Toplumsal barışın korunmasını amaçlayan ceza hukuku, uzlaştırmayı düzenleyen kurallarla, suç dolayısıyla oluşan zararın giderilmesini de sağlamaya çalışmaktadır. Böylece adalet mekanizmasının suçun failini cezalandırmasına rağmen, mağdurun hala mağdur durumda kalmasının ve belki de faile husumet beslemesinin önüne geçme amacı güdülmektedir. Uzlaştırma her iki tarafın rızası ile gerçekleşeceğinden, uzlaşan taraflar arasındaki çekişme sonlandırılmaktadır. Bu açıdan yalnızca kamu yararı değil, suçtan zarar görenin yararı da korunmaktadır. Bu yolla taraflar arasında suçu oluşturan fiil nedeniyle oluşan, ceza ve tazminat davasına konu olabilecek adalet ihtiyacı, hem ceza hukuku hem de özel hukuk anlamında çözüme kavuşturulmaktadır. Aladağ'a göre uzlaştırmının sağlayacağı yararlar, adalet mekanizması, toplum, fail ve mağdur açısından incelendiğinde şu noktalar öne çıkmaktadır: Uzlaştırma yolu ile dava sayısı azaltılabilir. Uzlaştırmaya konu olabilecek olayların önemli bölümünün uzlaştırma ile sonuçlanması bu açıdan çok yarar sağlayacak, dava yükünü hafifletecektir. Fail açısından ise, ceza ve tazminat davaları ile uğraşmamak, hapis ya da para cezası ile karşı karşıya kalmamak, sabıkasız ise bu durumun devamını sağlamak gibi yararları olabilecektir. Ayrıca, failin sosyal ve psikolojik durumu açısından da, mağdura verilen zararın karşılanması nedeniyle rahatlatma ve sosyal saygınlığın devamını sağlayacaktır. Uzlaştırmının mağdur açısından getirebileceği yararlar da yine ceza ve tazminat davaları ile uğraşmamak, psikolojik bakımdan yıpranmamak, zararın kısa sürede giderilmesi ve adaletin sağlanması ile duyulan tatmin olarak sıralanabilir. Uzlaştırmının en önemli yararı ise kuşkusuz toplumsal açıdandır. Adaletle olan inancın ve güvenin pekişmesi, kişiler arasındaki giderilebilecek çekişmelerin ve gerginliklerin önlenmesi, toplumsal barışın sağlanması, birbiriyle davalı bireyler yerine, birbiriyle uzlaşan insanlardan oluşan bir toplum yaratacaktır (Aladağ, 2005).

Onarıcı bir adalet anlayışına dayanan uzlaştırma kurumu, cezalandırıcı adalet anlayışına bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Uzlaştırmının benimsenmesi, cezalandırma sisteminden tamamen vazgeçmek olmayıp, cezalandırıcı adalet anlayışının sakıncalarını mümkün olduğunca aza indirmeye odaklanmaktadır. Yargılama sonucunda ispat sorunları nedeniyle fiilin cezasız kalması muhtemeldir. Failin cezalandırılması, fail ile mağdur arasındaki husumeti sona erdirmeyebilmektedir. Uyuşmazlık mahkeme kararı ile sonuçlandığından, taraflar kendi beklentileri noktasında sonuçtan memnun

olmamaktadır. Bu tatminsizlik, özellikle mağdurun zararının giderilmemesi veya husumetin sona ermemesi dolayısıyla yeni olayları ortaya çıkarabilecektir. Suçun karşılığı yalnızca ceza olarak öngörüldüğünden, mağdurun zararının giderilmesi tali bir sorun olarak algılanır. Mağdurun zararı giderilmediğinden, mağdur ayrıca tazminat davası açmak ve icra takibinde bulunmak gibi başka hukuki yollara başvurmak zorunda kalmaktadır. Bu durum da hem kişilere bir yük, hem yargı için iş yükü olacaktır. Kaldı ki yargılama süreci taraflar için başlı başına uzun ve yıpratıcı olup, uzun yargılama süreci hem tarafların önemli ölçüde masraf yapmasına yol açmakta hem de usul ekonomisi ilkesine aykırı düşmektedir. Gökalp'in dikkat çektiği bu nedenlerle uzlaştırma müessesesinin daha işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir (Gökalp, 2013:28-29).

5.SONUÇ

Geleneksel cezalandırıcı yargılama yöntemi günümüzde geçerliliğini korumakla birlikte, toplumdaki modernleşme/gelişim ile birlikte yargılamada sürekli artan iş yükü günümüz toplumunun ihtiyacına zamanında karşılayamamaktadır. Dolayısıyla yargılama süreçleri çok uzayabilmektedir. Bu kapsamda mahkeme dışı alternatif yollar ile basit uyuşmazlıkların çözülmesi aşamasına gelinmiştir. Belirtilen sorunlara çözüm önerisi olarak, onarıcı adalet yaklaşımının uygulama alanında en yaygın paradigması olarak “uzlaştırma” kurumu tesis edilmiştir.

Onarıcı adalet yaklaşımı ile cezalandırıcı adalet yaklaşımından farklı bir sistem ortaya çıkmaktadır. Suç, sadece cezai yaptırımdan oluşan bir kanun ihlali olmayıp, haksızlığı da ön plana çıkarmaktadır. Suçun görünen tarafları fail ve mağdurdur. Suçun esas mağduru ise toplum ve dolaylı olarak da ortak bilinçtir. Bu kapsamda ortak bilincin zedelenmesi açısından suçların yaptırımı belirlenirken, mağdur tatmini kadar toplumun tatminini de ön planda tutulmalıdır. Böylelikle onarıcı adalet yaklaşımı kapsamında mağdur, fail ve toplum dengesi korunmaktadır.

Yenidünya'nın yerinde tespitiyle, *“Uzlaştırma, farklı menfaatlere sahip kimselerin, karşılıklı yararlarını birbirine yakınlaştırarak, aralarında bir anlaşma sağlamaktır. Sorunları, problemleri, müzakere ederek, anlaşarak çözenin yargısal yola nazaran tercih edilecek pek çok faydası vardır. Uyuşmazlığın bu yolla sona ermesi, geleneksel metotlara oranla, hem taraflar açısından daha bağlayıcı, hem de gerçek zararın tespiti ve karşılanması yönünden daha rasyoneldir”* (Yenidünya, 2017).

24.11.2016 tarih ve 6763 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 34. maddesi ile uzlaştırma kapsamındaki suçlar genişletilmiştir. Bu kapsamda Hırsızlık, TCK Madde 141- (1) *Zilyedinin rızası olmadan başkasına ait taşınır bir malı, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak maksadıyla bulunduğu yerden alan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.* Dolandırıcılık, TCK Madde 157- (1) *Hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan kişiye bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası verilir.* Kanun koyucu tarafından nitelikli hallerinin kapsam dışı bırakılarak söz konusu suçlar uzlaştırma kapsamına alınmıştır.

Ceza infaz kurumuna 1 Ocak - 31 Aralık 2016 tarihleri arasında giren hükümlülerin %16,9'u hırsızlık suçu işlediği göz önüne alındığında hükümlü statüsünde en çok işlenen suçun hırsızlık olduğu görülmektedir. Hırsızlık ve dolandırıcılık suçunun yaygınlığı hem mağdur hem toplum açısından iki kapsamda etkiye yol açmaktadır. Suçun hem mağdur hem toplum üzerinde etkisi göz önüne alındığında, hırsızlık ve dolandırıcılık suçunun mağdur açısından maddi boyutu ön plana çıkarken toplum açısından suçun yaygınlaşması korku ve endişe yaratmaktadır. Bunun sonucu olarak toplumsal bilinç zedelenmekte ve toplumsal açıdan, telafisi zor hasarlar meydana gelmektedir. Bu kapsamda uzlaşma sağlanması halinde mağdur açısından fayda sağlanırken toplum açısından suç yok olmayacaktır. Suçun uzlaştırmaya tabi olması ve büyük olasılık ile uzlaştırma konusu edimin maddi kaybın giderilmesi olacağı için fail, ceza almamak uğruna başka bir dolandırıcılık ya da hırsızlık suçu işleme ihtimali düşünüldüğünde söz konusu suçlar döngüsel olarak değişecek fail aynı, mağdurları farklı olacaktır. Bu kapsamda basit hırsızlık ve dolandırıcılık suçlarının daha da yaygınlaşacağı düşünülmektedir.

Uzlaştırma kurumu ile elde edilmek istenen asıl hedef, mağdurun tatmin edilmesi, zararın giderilmesi olup, böylelikle daha az sayıda kamu davası açılmasının sağlanmasıdır. Dava sırasında mahkeme tarafından uzlaştırma kurumunun işletilmesi ile beklenen asıl yarar, mağdurun zararın giderilmesi ve yargılamaya devam ile meydana gelecek daha fazla emek ve zaman israfına engel olmaktır (Çetin, 2009:9).

KAYNAKÇA

Akça, Çağatay. “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarından Arabuluculuk ve Uzlaştırma”, Ankara Barosu Hukuk Gündemi, 2009, s.25-36.

Aladağ, Cengiz. “Ceza Hukukumuzda Yeni bir Kavram: Uzlaşma”,

www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/188.doc (Erişim:20.01.2018)

Anbarlı Bozatay, Şeniz. Sosyoloji, 2. B., (İstanbul:Beta Yayıncılık,2014).

Apaydın, Cengiz. Ceza Hukukunda Uzlaşma ve Uzlaştırmalar için Ceza Hukuku. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi,2017.

Ivan Bernier, B., Latulippe, Nathalie. (ty).

http://www.diversite-culturelle.qc.ca/fileadmin/documents/pdf/document_reflexion_eng.pdf Özbek, M.S.(2011). The Principles and Procedure of Penal Mediation in Turkish Criminal Procedure Law, *Ankara Law Review* Vol. 8 No. 2 (Winter 2011),153-220. (Erişim: 28.01.2018)

Collins, Randall, and Makowsky, Michael, Toplumun Keşfi. (N. Oktik, Çev.) Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık,2014.

Çetin, Soner. H. “Ceza Muhakemesi Kanunda Uzlaşma (CMK m. 253, 254, 255)” TBB Dergisi, Sayı 82,2009, s.1-33.

Gökalp, Tuçe Özge. “Ceza Usul Hukukunda Uzlaşma”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi C.5, NO.1. (2013)s.21-30.

İpek, Ali İhsan ve Parlak, Engin. Mevzuatta Yapılan En Son Değişiklikler İle Ceza Muhakemesinde Uzlaşma. (Ankara: Adalet Yayınları, 2011)

Kaymaz, Seydi ve Gökcan, Hasan Tahsin. Uzlaşma ve Önödeme Türk Ceza Kanunu ve Özel Kanunlardaki Uzlaşmaya ve Önödemeye Bağlı Suçlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

Kızmaz, Zahir. Modernleşme ve Suç: Kuramsal Açıdan Bir Bakış, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science* Cilt: 23, Sayı: 1,

Elazığ, 23(1), 2013,s.229-240.

Macionis, Jhon .J. Sosyoloji, Çev. Ed. Vildan Akan, 13.Baskıdan Çeviri, Bölüm Çev. Tuğçe Poyraz Tacoğlu, (Ankara: Nobel Yayınları,2012).

NCAT Consumer and Commercial Division Fact Sheet | Conciliation (October 2015)

Özbek, Mustafa Serdar The Principles and Procedure of Penal Mediation in Turkish Criminal Procedure Law, *Ankara Law Review* Vol. 8 No. 2 (Winter 2011),153-220.

Shinde, Ujwala. (2012). Conciliation as an Effective Mode of Alternative Dispute Resolving System, *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (JHSS)* ISSN: 2279-0837, ISBN: 2279-0845. Volume 4, Issue 3 (Nov. - Dec. 2012), s.1-7.

Tanrıver, Süha. “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm

Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, TBB Dergisi, Sayı 64, 2006, s.151-177.

Tekin, Erim Türk Ceza Adalet Sisteminde Mağdur - Fail arabuluculuğu: Uzlaşma Kurumunun Yasal Analizi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24676>, (Erişim: 29.12.2017)

Yenidünya, Caner. “Son Düzenlemeler Işığında Uzlaştırma Kurumu (CMK.m.253-255)”, 2017

www.hukukihaber.net/son-duzenlemeler-isiginda-uzlastirma-kurumu-cmkm253-255-makale,5087.htm (Erişim:19.01.2018)

Mevzuat

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.(2004). 25611, 12 Ekim 2004

5271 Sayılı Ceza Muhakeme Kanununu. (2004). T.C. Resmi Gazete, 25673, 17 Aralık 2004

5395 Sayılı Çocuk Koruma. (2005). T.C. Resmi Gazete, 25876, 15 Temmuz 2005

5560 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. (2006). T.C. Resmi Gazete, 26381, 19 Aralık 2006.

6763 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2016). T.C. Resmi Gazete, 29906, 2 Aralık 2016.

Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği. (2017). T.C. Resmi Gazete, 30145, 05 Ağustos 2017

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, (1951). T.C. Resmi Gazete, 7981, 13 Aralık 1951

6762 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, (2011). T.C. Resmi Gazete 27846, 14 Şubat 2017

5042 Sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanunu, (2004). T.C. Resmi Gazete, 25347, 15 Ocak 2004

3573 Sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabancılarının Aşılattırılması Hakkında Kanun, (1939). T.C. Resmi Gazete, 4126, 7 Ocak 1939

6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanun (2016). T.C. Resmi Gazete, 29944, 10 Ocak 2017

5941 Sayılı Çek Kanunu (2009). T.C. Resmi Gazete, 27438, 10 Aralık 2009

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu (1969). T.C. Resmi Gazete, 13195, 10 Mayıs 1969

2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (1983). T.C. Resmi Gazete, 18040, 7 Mayıs 1983

1447 sayılı Ticari İşletme Rehni Kanunu (1971). T.C. Resmi Gazete, 13909, 28 Temmuz 1971

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ'NİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BIGA ÖRNEĞİ

Nur Dilbaz ALACAHAN^{1*} & Yağmur AKARSU ^{2**}

Seda YAVUZASLAN SÖYLEMEZ ^{3***} & Figen KILIÇ ^{4****}

Öz

Türkiye’de üniversitelerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. Buna bağlı olarak kuruldukları yerlerin ihtiyaçlarına yönelik programların açılması üniversitelerin önemini ortaya koymaktadır. Açılan üniversiteler yöre için ek kazanç sağlarken bulundukları yerin ekonomik ve sosyal açıdan da gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, Biga’da eğitim gören öğrencilerin eğitim gördükleri yerle kurdukları ekonomik ve sosyal ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, çalışmada 452 öğrenci örneklem olarak kullanılmış ve veri toplama aracı olarak anket yöntemine başvurulurak, anketler fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokulunda yapılmıştır. Çalışmada kullanılmak amacıyla 32 soru oluşturulmuş olup verilerin analiz edilmesinde SPSS istatistikî paket programından faydalanılmıştır. Çalışma sonucuna göre, Biga’da yüksek eğitim gören öğrencilerin aylık ortalama harcamaları kişi başına 915.24 TL olarak hesaplanmıştır. Toplam öğrenci sayıları hesaplandığında ise Biga’da eğitim gören öğrencilerin Biga’ya aylık harcamaları 8.203.296,12 TL olarak tahmin edilmektedir. Öğrenci başına aylık ortalama harcama en fazla Biga MYO’na ait olup harcama miktarı 1064.33 TL olarak bulunmuştur. Öğrencilerin aylık harcamalarındaki en yüksek payı %32.5’la barınma giderleri almaktadır. Biga’da yüksek eğitim gören öğrencilerin %35’i öğrenci maliyetlerini normal bulurken, %33’ü Biga’da öğrenci maliyetlerinin pahalı olduğunu düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Ekonomik Kalkınma, Eğitim, Biga.

EFFECTS ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY: BIGA EXAMPLE

Abstract

The numbers of universities in Turkey are increasing every year. Depending on this, the opening of programs for the needs of the places where they are established reveals the importance of universities. The opened universities provide additional income for the region and contribute to the economic and social development of the place where they are located. This study was conducted to examine, the economic and social relations that Students studying at Biga have established with the place where they educated.

1 *Doç.Dr. Nur DİLBAZ ALACAHAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Banka ve Finans Bölümü.

2 **Öğr.Gör.Yağmur AKARSU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, yagmurakarsu@comu.edu.tr.

3 ***Dr.Öğr. Üyesi Seda YAVUZASLAN SÖYLEMEZ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Meslek Yüksekokulu,sedaaslan@comu.edu.tr.

4 ****Öğr.Gör. Figen KILIÇ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Meslek Yüksekokulu, figenkilic@comu.edu.tr.

For this purpose, 452 students were used as the sample in the study and questionnaires were used as data collection tools and surveys were conducted in faculties, colleges and vocational schools. 32 questions were created to be used in the study and in analyzing data SPSS statistical software package was utilized. According to the study result, the average monthly expenditures of the students who have higher education at Biga is calculated as TL 915.24 per capita. When the total number of students is calculated, it is estimated that the monthly expenditures of Biga students for Biga are 8.203.296,12 TL. The average monthly expenditure per student is the largest at Biga MYO and the expenditure amount is found to be 1064.33 TL. The highest share of students' monthly expenditures is housing expenses with 32.5%. %35 of students studying at Biga think student costs are normal, and 33% think student costs at Biga are expensive.

Key Words: *University, Economic Development, Education, Biga*

1. GİRİŞ

Türkiye’de fakülteler ve meslek yüksekokulları ile bunlara bağlı bölüm ve programların sayıları her geçen yıl artış göstermektedir. 90’lı yıllara kadar yavaş seyir eden üniversite artışı, 2000’li yıllardan sonra hızla artmaya başlamıştır. Kalıfıyeli işgücünün öneminin giderek arttığı günümüzde, eğitim seviyesinin yükselmesi, bireylerin ve ülkelerin ekonomik gelişmişliğinde oldukça önemlidir. Fakültelerin ve meslek yüksekokullarının sosyal ve ekonomik gelişmeye ve bölgesel kalkınmaya etkisi büyüktür. Fakültelerin ve meslek yüksekokullarının bulundukları il ve ilçelerde gerek çalışanlar gerekse öğrenciler ve öğrencilerin misafirlerinin yaptığı harcamalar, bulundukları yerin ekonomik açıdan canlanmasına vesile olmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke açısından eğitimin önemi oldukça fazladır. Üniversitelerin kuruldukları yere ekonomik faydalarının olduğu aşıkardır. Ailelerinin yanında üniversiteyi kazanamayan öğrenciler kendi yerlerinden kazandıkları yere gidip orada yaşamak zorunda kalır ve bu zaman zarfında yaşayacağı yerle sosyal ve ekonomik yönden ilişki içine girerler. Öğrencilerin üniversite yaşamından beklentileri sadece eğitim ve öğretimle yeterli kalmayıp aynı zamanda yeme, içme, barınma, eğlenme, çalışma, ulaşım ve iletişim gibi birçok alanda paylaşımda bulunmaları gerekmektedir. Bu bağlamda öğrenciler ister istemez yaşadığı yere ekonomik ve sosyal yönden katkı sağlayıp kentin gelişmesine ön ayak olacaklardır.

Üniversiteler nitelikli işgücü yaratmanın yanı sıra istihdam ve bulundukları yere sağladıkları gelir ile bölgeye ekonomik, kültürel, sosyal ve demografik canlılık katarlar. Üniversiteler bulundukları yere dolaylı, doğrudan ve uyarılmış olmak üzere üç çeşit katkı sağlamaktadırlar. Üniversitede çalışan idari ve akademik personele ödenen maaşlar ile öğrencilerin yıl içinde yaptıkları harcamalar doğrudan katkı sağlarken; üniversitelerin kurulmasıyla birlikte artan nüfus sonucunda ekonomik faaliyetlerin artması dolaylı katkıları içermektedir. Üniversite tarafından yapılan harcamalar sonucu yaratılan gelir ve istihdam ise uyarılmış katkıları oluşturmaktadır.

Üniversiteler, farklı kültürlere sahip öğrenciler ile akademik ve idari personeli bir

araya getirerek kültürel etkileşimin yaşanmasını sağlarlar. Üniversiteler kuruldukları yapı itibarı ile ekonomik ve siyasi örgütlerden bağımsız olarak hareket eden geleceğe nitelikli işgücü yaratmak amacıyla çalışan kurumlardır. Bu amaçla, akademik personel öğrencilere bilgi akışında bulunup topluma hizmet etmektedirler. Bu doğrultuda üniversiteler, hem ülkelerin kalkınmasında hem de bulundukları yerin sosyo-ekonomik açıdan gelişmesine katkı sağlarlar. Kurumda çalışan idari ve akademik personele ödenen maaşlar, öğrencilerin yıl içinde yaptığı harcamalar, kurumun kendi içinde satın almış olduğu mal ve hizmetler hep yerel ekonomiye katkı sağlamaktadır.

Üniversiteler sayesinde yöreye gelen öğrenciler ve öğrencilerin misafirleri neticesinde hem iç turizm canlanmış oluyor hem de nüfusun artması sonucunda sosyal faaliyetlere olan talep artmış olmaktadır. Böylelikle üniversiteler bulundukları yerdeki sektör yatırımlarını artırmakta ve refah seviyesini de yükseltmektedir.

Fakülte ve meslek yüksekokullarının bölgeye kurulmasıyla birlikte hem nüfus artışı sağlanacak artan nüfus ile birlikte ekonomik canlılık sağlanıp bölgede verimlilik artacaktır. Fakülte ve meslek yüksekokullarının kuruldukları yerlerde istihdam edilen personelin genelde yöre halkından seçilmesi de o kentte işsizliğin azalmasına olanak sağlamaktadır.

Bu çalışma, fakülte ve meslek yüksekokullarının bulundukları çevreyi ekonomik ve sosyal bakımdan nasıl etkilediklerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilere yönelik bir araştırma yapılp sonuçları doğrultusunda bulundukları yere katkısı ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, Biga’da eğitim gören öğrencilerin eğitim gördükleri yerle kurdukları ekonomik ve sosyal ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılmış bu çalışmada 452 öğrenci örneklem olarak kullanılmış ve veri toplama aracı olarak anket yöntemine başvurulmuş, anketler fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokulunda yapılmıştır. Çalışmada kullanılmak amacıyla 32 soru oluşturulmuş olup verilerin analiz edilmesinde SPSS istatistikî paket programından faydalanılmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELENMESİ

Yerli ve yabancı, üniversite öğrencilerin yapmış olduğu harcamalar ve yöre ekonomisine katkısının ortaya konulduğu birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların hemen hemen hepsinde üniversitelerin kuruldukları bölgeye ekonomik sosyal ve kültürel yönden katkı sağladıkları ortaya konulmuştur.

Kaşlı ve Serel’in 2008 yılında üniversitelerin ve öğrencilerin tüketim harcamalarının analizini belirlemek amacıyla Gönen Meslek Yüksekokulu’nda eğitim gören 554 öğrenciye anket uygulanmış ve araştırma sonucuna göre 2006-2007 eğitim öğretim yılında aylık öğrenci harcaması 518,86 TL olurken toplam öğrencilerin 2.300.00 TL harcama yaptığı saptanmıştır. Ayrıca araştırmanın diğer sonuçlarına göre öğrenciler aylık bütçelerinin %34’ünü eğlence, % 23’ünü barınma-elektrik-su-gaz ve iletişim, %18’ini yiyecek-içecek, %11’ini giyim, %10’unu ulaşım ve %4’ünü ise kırtasiye harcamaları için ayırmaktadır. Ayrıca öğrenciler film kiralama ve internet kafelerde önemli miktarlarda

harcama yaptıkları ve bu nedenle bu tür işletmelerin sayısında da önemli oranda bir artış olduğu da araştırmanın sonuçları arasındadır.

Görkemli'nin 2009 yılında Selçuk Üniversite'sinin Konya ekonomisine etkilerini araştırdığı çalışmada, 2002-2003 eğitim-öğretim yılında Selçuk Üniversitesi 4.205 kişiye iş imkanı sağlarken 41.069.000 TL gelir yaratmıştır. Ayrıca, üniversitenin bütçe harcamaları neticesinde il ekonomisine 13.980.000 TL katkı sağlanmıştır. Üniversitedeki öğrenci harcamaları sonucunda 2002-2003 eğitim-öğretim yılında 182.964.387 TL gelir elde eden Konya bu harcamalar neticesinde 7.315 kişiye istihdam sağlamıştır.

Yılmaz ve Kaynak'ın 2011 yılında yapmış oldukları Bayburt Üniversitesi'nin kente katkısının araştırıldığı çalışma sonucunda ise, Bayburt Üniversitesi'nin şehrin ekonomik hayatına canlılık getirdiği ve yeni işyerlerinin açıldığı, Bayburt'a yapılan yeni yatırımlar için çekicilik unsuru olduğu, üniversitenin her geçen gün geliştiği ve şehrin yaşam kalitesini yükselttiği sonucuna varılmıştır.

Taşçı ve arkadaşlarının 2011 yılında kentin üniversite algısının araştırıldığı Anadolu Üniversitesi ile Eskişehir'in etkileşiminin incelendiği bir çalışma sonucunda, üniversitenin sunduğu entellektüel ve kültürel etkinliklerin kent ile üniversite arasında etkileşimi zenginleştirdiği ortaya konulmuştur. Üniversite mezunu katılımcıların büyük çoğunluğu öğrencilerin kentteki diğer gençlere kötü örnek olmadıklarını ve üniversite öğrencileriyle komşu olmaktan rahatsız olmayacaklarını belirtmiştir.

Yayar ve Demir'in 2013 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin Tokat iline katkısını ortaya koymak için yaptığı çalışmada, öğrencilerin 2012 yılında Tokat iline ekonomik katkısı 11.821.493 TL olarak ortaya çıkmıştır.

Sankır ve Gürdal, 2014 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi'nin Zonguldak ekonomisine katkısını araştırmış ve araştırma sonucunda üniversitenin işsizliği azaltmasının yanı sıra kente canlılık kazandırdığı ortaya koymuştur.

Korkmaz, 2015 yılında Bayburt Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin il ekonomisine katkılarını araştırmış ve araştırma sonucunda öğrencilerin aylık ortalama 432,66 TL harcama yaptıklarına ulaşmıştır. Ayrıca, Bayburt Üniversitesi'nde 2012-2013 eğitim-öğretim yılında toplam 4.791 öğrencinin Bayburt ekonomisine bir yılda yaklaşık 16 582 992,48 TL katkı sağladığı ortaya konulmuştur.

Altuntaş ve Erilli'nin 2015 yılında Cumhuriyet Üniversitesi'nin Sivas ekonomisine olan katkısının araştırıldığı çalışma sonucuna göre Cumhuriyet Üniversitesi'nin Sivas ekonomisine katkısı 549.248.455 TL olarak bulunmuştur.

Saatçi ve Demirpulat'ın 2015 yılında yapmış olduğu çalışma, Uludağ Üniversitesi Harmancık Meslek Yüksekokulu'nda eğitim gören öğrencilerin, yaşadıkları yerdeki, ulaşım, beslenme, giyim, sosyal yaşantı imkânlarını analiz ederek, yerel halka, ev sahiplerine ve esnafa karşı bakış açılarını ortaya koymaktır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin yarıdan fazlası Harmancık halkını yardımsever görmenin yanı sıra

Harmancık'ın ucuz bir yer olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda öğrencilerin büyük çoğunluğu, Harmancık'ta sinema, tiyatro ve konser gibi etkinliklerin düzenlenmediğini ve bu durumdan memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Arslan'ın 2016 yılında Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerine uygulamış olduğu anket sonucuna göre ise, Sivas kentiyle kurulan ekonomik ve sosyal ilişkilerden öğrencilerin memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Anket, 630 öğrenciye uygulanmış ve 1. sınıf öğrencilerinin memnuniyetsizliklerinin fazla diğerlerinin ise memnuniyetsizliklerinin daha az olduğu ortaya konulmuştur.

Ukav, 2016 yılında Kahta Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yapmış olduğu çalışmada, 304 öğrenciye anket uygulamış ve yapılan harcamalarda ilk sırayı barınma harcamaları alırken, öğrencilerin ilçeye toplamda 6.873.000 TL'lik bir katkı sağladıklarını ortaya koymuştur.

Aydın, Darıcı ve Aydın'ın 2016 yılında Manyas Meslek Yüksekokulu'nun Manyas'a ekonomik katkısının araştırıldığı çalışmada, Manyas Meslek Yüksekokulu'nda eğitim gören öğrencilerin, bölge ekonomisine ayda ortalama 723,11 TL katkı sağladıkları, eğitim öğretim gören toplam 394 öğrenci ve Manyas Meslek Yüksekokulu'nun personel ve diğer giderlerden oluşan kurumsal harcamaları eklendiğinde, toplam katkının, yıllık yerel Gayri Safi Hasıla'da 5.024.998 TL, yerel harcanabilir gelirde ise 2.884.349 TL olduğu tahmin edilmiştir.

Kılıç ve Oral'ın 2017 yılında Elmalı Meslek Yüksekokulu'nun Elmalı ekonomisine olan katkısı araştırılmıştır. Elmalı Meslek Yüksekokulu'nun 2017 yılında 680 öğrencisinin aylık Elmalı ekonomisine etkisi 690.200 TL olduğu araştırma sonucunda ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Elmalı Meslek Yüksekokulu'nun Elmalı ekonomisinde büyük bir etkisi ve katkısı olduğu ortaya çıkmıştır.

Acaroğlu ve arkadaşlarının 2017 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sivrihisar Meslek Yüksekokulu öğrencilerine uyguladıkları anket çalışması sonuçlarına göre, öğrencilerin aylık yiyecek-içecek harcamaları toplam 583,10 TL, eğlence için harcamaları toplam 412,70 TL, kırtasiye için yaptıkları harcama ise 122,50 TL olduğu ortaya konulmuştur. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Sivrihisar'da yiyecek-içecek fiyatlarının ve öğrenci maliyetinin normal olduğunu ancak barınma maliyetinin uygun olmadığını düşünürken, öğrencilerin yarısından fazlası ise bölge halkının kendilerine olan tutumunu samimiyezsiz bulduklarını vurgulamıştır.

3. VERİ SETİ VE İSTATİSTİKSEL METODOLOJİ

Araştırmanın yapıldığı Biga, Çanakkale iline bağlı bir ilçe olup merkez nüfusu 51.028, köylerin nüfusu 32.258, beldelerin nüfusu ise 6.567 olmakla birlikte toplam nüfus 89.853 kişidir. İlçede Biga Meslek Yüksekokulu, Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ve Biga Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu bulunmaktadır. Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Ekonometri, İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye ve Uluslararası İlişkiler bölümleri mevcut olup toplam

5778öğrenci eğitim görmektedir. Biga Meslek Yüksekokulu'nda, Muhasebe ve Vergi, Pazarlama ve Reklamcılık, Yönetim ve Organizasyon, Gıda İşleme, Motorlu Araçlar ve Ulaştırma Teknolojileri, Malzeme ve Malzeme İşleme Teknolojileri, Makine ve Metal Teknolojileri, Bitkisel ve Hayvansal Üretim, Elektrik ve Enerji bölümleri mevcut olup toplam 2636öğrenci eğitim görmektedir. Biga Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nda ise, Uluslararası Ticaret ve Lojistik ile Bankacılık ve Finans bölümleri ile toplamda 551öğrenci eğitim görmektedir. Tarım ve hayvancılığın oldukça geliştiği turizmin gelişmediği Biga'da ticaret oldukça canlıdır ve toplamda 3500 adet işyeri vardır.

Anketin ölçme yetisini değerlendirmek, iç tutarlılığı ile bağlantılı olarak meydana gelebilecek problemleri çalışmanın başında öngörmek ve anketin bir ölçme aracı olarak performansını değerlendirmek adına test grubuna uygulanan anketler üzerinden güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Güvenilirlik analizi için Alfa Modeli ile değerlerin tam olduğu 30 adet soru formu analiz için kullanılmıştır. Bölüm 2 de yer alan harcamaların değerlendirildiği sorular için Standardized Cronbach Alpha Katsayısı 0.64 olarak hesaplanmıştır. Buna göre ölçek oldukça güvenilirlerdir. Bölüm 3'te yer alan Biga'da öğrencilere arz edilen Hizmet ve gider kalemlerinin fiyatlarının öğrenciler açısından ucuzdan ve pahalıya olmak üzere likert ölçeği ile ölçüldüğü 3 soru için Standardized Cronbach Alpha Katsayısı 0.79 olarak hesaplanmıştır. Buna göre ölçek oldukça güvenilirlerdir.

Bu araştırmada, Biga'da eğitim gören öğrencilerin harcama yapıları ve harcama miktarları ile ilgili verileri elde etmek amacı ile anket çalışması yapılmıştır. Bu araştırmanın örneklemini Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Biga Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu ve Biga Meslek Yüksek Okulu'nda okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Bu çalışmada 452 öğrenci örneklem olarak kullanılmıştır ve veri toplama aracı olarak anket yöntemine başvurulmuştur. Çalışmadan kullanılmak amacıyla 32 soru oluşturulmuştur. Verilerin analiz edilmesinde SPSS istatistiki paket programından faydalanılmıştır.

Örnekleme yer alacak öğrenci sayıları tabakalandırılmış örnekleme metodu ile okul ve bölüm öğrenci sayıları göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır.

Tablo 1: Araştırma da kullanılan örneklemin okul ve bölümlere göre dağılımı.

Okul	Bölüm Kodu	Bölüm	Öğrenci Sayıları
BİGA İİBF	1	İktisat	36
	2	Kamu Yönetimi	49
	3	Maliye	38
	5	Bankacılık ve Finans	6
	8	Uluslararası İlişkiler	40
	9	İletme	30
	10	Çalışma Ekonomisi	41
	11	Ekonometri	30
	17	Yerel Yönetimler	1
İİBF TOPLAM			271
BİGA MYO	4	Uluslararası Ticaret Lojistik ve İşletme	1
	5	Bankacılık ve Finans	3
	6	Otomotiv	22
	7	İşletme Yönetimi	14
	12	Elektrik	9
	13	Kooperatifçilik	8
	14	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	11
	15	Makine	7
	16	Gıda Teknolojisi	15
	17	Yerel Yönetimler	6
	18	Pazarlama	8
MYO TOPLAM			104
BİGA UBYO	4	Uluslararası Ticaret Lojistik ve İşletme	28
	5	Bankacılık ve Finans	32
	15	Makine	1
UBYO TOPLAM			61
BÖLÜM BELİRTMEYEN			16
TOPLAM ÖRNEKLEM			452

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir

Tablo-1’de verilen örneklem rakamları, üniversite öğrencilerinin yaptığı harcamaların yerel ekonomiye olan etkisini daha etkin bir biçimde temsil edebilmek için okul ve

bölgümlere 2017-2018 eğitim- öğretim dñneminde devam eden öğrenci sayıları úzerinden aşağıdaki formúlasyon ile hesaplanmıştır.

$$\text{Ö.b.} = Z^2 * (p) * (1-p) / c^2$$

Ö.b= Örnekleml Büyükúüğü

Z= Z değeri (örnek 1.96 , %95 Güven aralığında)

P= Olasılık değeri

C= Güven aralığı (örnek., .05 = ±5).

Örnekleml dağılımının tüm öğrenci popúlasyonunun harcama miktarlarını, tercihlerini ve davranışlarını etkin bir biçimde temsil etmesi amacı ile örnekleml sayıları okul ve bölümlere göre tabakalandırılmıştır.

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS istatistik yazılım paket programı kullanılmıştır. SPSS firması 2009 ‘da IBM firması tarafından satın alındığından şu an kullanılan versiyonu IBM SPSS olarak isimlendirilmektedir.

Genel harcama ve diğer kalemler için yapılan harcamaların değerlendirildiği sorulara verilen cevapların ortalamalarının birbirinden farklı olup olmadığı tek örnekleml t-testi ile araştırılmıştır. Buna göre,

Tablo 2: Genel ve özel harcama kalemleri için tek örnekleml t-testi istatistikleri

Tek örnekleml t- testi

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
S16	452	915.24	637.177	29.970
S17	452	420.26	228.761	10.760
S18	451	99.43	95.216	4.484
S19	452	129.81	108.808	5.118
S20	452	158.13	236.749	11.136
S21	452	135.708	129.8515	6.1077
S22	452	96.31	159.258	7.491
S23	452	98.94	723.722	34.041
S24	452	52.24	107.029	5.034
S25	452	60.47	88.759	4.175

Soru numaraları ile aşağıda sırası ile verilen sorular ile toplanan data úzerinden oluşturulmuştır.

16 Tüm giderlerinizi hesaba kattığınızda Biga’da yaptığınız ortalama aylık harcama ne kadardır?

- 17 Barınma giderleri için yaptığınız harcama giderleri ne kadardır?
- 18 Şehir içi ulaşım için yaptığınız aylık ortalama harcama ne kadardır?
- 19 Şehirlerarası ulaşım için yaptığınız aylık ortalama harcama ne kadardır?
- 20 Ev içinde tükettiğiniz gıda için yaptığınız aylık harcama ne kadardır?
- 21 Ev dışında tükettiğiniz gıda için yaptığınız aylık harcama ne kadardır?
- 22 Eğlence ve kültür sanat aktivitelerine yaptığınız aylık harcama ne kadardır?
- 23 Kış aylarında ısınma için yaptığınız harcama ne kadardır?
- 24 Elektrik su tüp gaz ve sabit internet için yaptığınız harcama ne kadardır?
- 25 İletişim için sabit ve cep telefonu için yaptığınız harcama ne kadardır?

Sorulara verilen cevaplar ortalamalar üzerinden test edilmiştir. Burada istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde ortalamaların birbirinden farklı olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 3:Genel ve özel harcama kalemleri için tek örneklem t-testi sonuçları

Tek örneklem t-testi sonuçları

	Test Value = 0					
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
S16	30.538	451	.000	915.241	856.34	974.14
S17	39.057	451	.000	420.257	399.11	441.40
S18	22.176	450	.000	99.428	90.62	108.24
S19	25.363	451	.000	129.808	119.75	139.87
S20	14.200	451	.000	158.131	136.25	180.01
S21	22.219	451	.000	135.7077	123.705	147.711
S22	12.858	451	.000	96.314	81.59	111.04
S23	2.906	451	.004	98.938	32.04	165.84
S24	10.376	451	.000	52.237	42.34	62.13
S25	14.484	451	.000	60.467	52.26	68.67

Tüm değişkenler için test istatistiği 0.05 den küçük olarak bulunmuştur. Ho Hipotezi red edilir. t-testi sonucunda 0.05 anlamlılık düzeyinde ortalamalar birbirinden farklı bulunmuştur.

Likert ölçeği

Aşağıdaki soruların ölçümü için araştırmada 5’li likert ölçeği kullanılmıştır.

- 30 Sizce Biga’daki alternatif öğrenci maliyeti sizce nasıldır?
31 Biga’da yiyecek içecek fiyatlarını nasıl değerlendirirsiniz?
32 Biga’daki barınma maliyetini nasıl değerlendirirsiniz?

Likert ölçeği için parametrik veya parametrik olmayan yöntemlerin kullanılması konusu tartışmalı bir konudur Ancak Winter ve Dodou (2010) 5’li likert ölçeğinden elde edilen verilerin analizinde t-testi ve Mann Whitney Willcoxon testini karşılaştırmış ve her iki testte de tip bir hata yapma ihtimalinin %3 ün altında olduğu, her iki yaklaşımda da testin gücünün birbirine yakın seviyelerde olduğunu saptamışlardır. Bu nedenle bunlardan herhangi birini seçmenin yanlış olmayacağı kanaatine varmışlardır. Araştırmamızda uygulama avantajları nedeni ile T-testi tercih edilmiştir (Winter ve Dodou, 2010:1).

Tablo 4:Likert ölçeği ile design edilmiş sorulara verilen cevaplar için Mean (Ortalama) , Std. Deviation (Standart Sapma), Standart Ortalama hata (Std. Error Mean) değerleri

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
S30	448	3.81	.908	.043
S31	448	3.53	.851	.040
S32	447	3.90	.909	.043

Tablo 5: Likert ölçeği kullanılan 3 soru için t-testi sonuçları

One-Sample Test

	Test Value = 0					
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
S30	88.906	447	.000	3.813	3.73	3.90
S31	87.850	447	.000	3.531	3.45	3.61
S32	90.756	446	.000	3.904	3.82	3.99

Likert ölçeği ile dizayn edilmiş üç soru için toplanan veriler için test istatistiği 0.05’ten küçük olarak bulunmuştur. Ho Hipotezi red edilir t-testi sonucunda 0.05 anlamlılık düzeyinde ortalamalar birbirinden istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklı bulunmuştur.

4. AMPRİK BULGULAR

Öğrencilerin %89’u Çanakkale dışından gelmektedir. Beklentiye uygun olarak Çanakkale dışında diğer illerden gelen öğrencilerin ortalama harcamaları Çanakkale’de

yaşayan öğrencilerin harcamalarından daha fazla olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 6:Kişi Başı Ortalama Aylık Toplam Harcama

Örneklem Sayısı	Ortalama Harcama Miktarı TL 2017 - S16
452	915.24

Öğrencilerin “Tüm giderlerinizi hesaba kattığınızda Biga’da yaptığınız ortalama aylık harcama ne kadardır?” sorusuna verdiği cevap üzerinden öğrenci başına aylık ortalama harcama 915.24 TL olarak hesaplanmıştır. Öğrenci sayısı üzerinden projeksiyon tekniği ile kabaca aylık öğrenci harcamaları 8.203.296,12 TL olarak tahmin edilmektedir. Harcama kalemleri ve detaylarına ilerleyen bölümlerde yer verilmektedir.

Tablo 7:Devam Ettikleri Yüksek Öğrenim Kurumlarına Göre Öğrenci Başına Ortalama Aylık Harcama

Okul	Örneklem sayısı	Ortalama harcama miktarı TL 2017 – Soru 16
BİGA İİBF	280	860.04
BİGA MYO	106	1064.33
BİGA UBYO	66	910.00

Coğrafi lokasyon farklı konaklama imkanları gibi faktörler etkisi ile okullara devam eden öğrenciler arasında 1064.33 TL MYO en yüksek harcama ortalamasına sahiptir. Sırası ile Biga UBYO 910.00 TL ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. En düşük harcama ortalaması ise 860.04 TL ile Biga İİBF ‘ye devam eden öğrencilere aittir.

Tablo 8:Cinsiyetlerine Göre Öğrenci Başına Ortalama Aylık Harcama

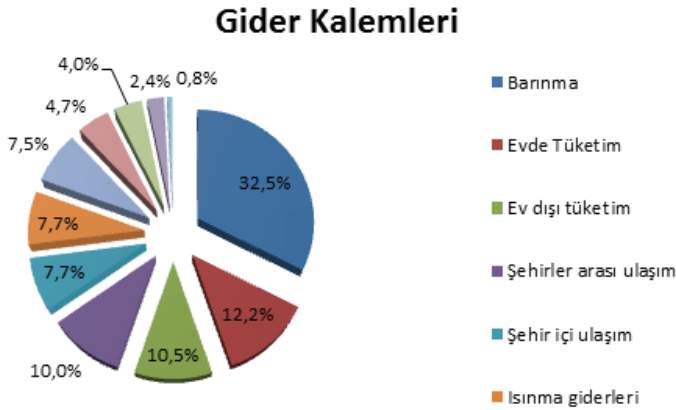
Cinsiyet	Örneklem sayısı	Ortalama harcama miktarı TL 2017 – Soru 16
Bayan	251	893.12
Bay	201	942.86

Öğrencilerin anketteki beyanlarına göre bayan öğrencilerin ortalama harcama miktarı erkek öğrencilere göre %3 daha fazla olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 9:Gider Kalemlerinin Öğrenci Aylık Harcamalarındaki Payları

Gider Kalemleri	Öğrenci Harcamalarındaki Payı
Barınma	32.5%
Evde Tüketim	12.2%
Ev Dışı Tüketim	10.5%
Şehirler Arası Ulaşım	10.0%
Şehir İçi Ulaşım	7.7%
Isınma Giderleri	7.7%
Eğlence Ve Kültür Sanat	7.5%
İletişim	4.7%
Elektrik, Su, Tüp Gaz Ve Diğer Sabit Giderler	4.0%
Giyim Harcamaları	2.4%
Kurs Özel Eğitim Harcamaları	0.8%

Gider Kalemlerinin öğrencilerin aylık harcamalarındaki payları tablo 9 da azalan sıralama ile verilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre birinci sırada barınma giderleri bulunmaktadır.

Tablo 10:Gider Kalemlerinin öğrenci aylık harcamalarındaki Payları Grafiği

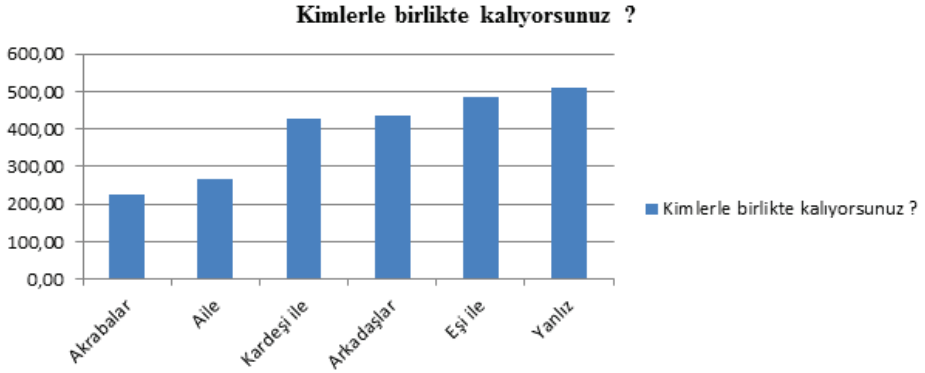
Bunu ev içi ve ev dışında yapılan gıda tüketimi için harcanan miktarların yüzdeleri sıra ile izlemektedir. Bunları öğrencilerin şehir içi ve şehir dışı ulaşım harcamalarının payları takip etmektedir. Zorunlu giderlerin hemen ardından ise %7,5 puan ile eğlence ve kültür Sanat etkinlikleri için yapılan harcamaların payı gelmektedir.

Öğrenciler masrafları müsaitlik durumlarına göre aileleri, arkadaşları ve akrabaları ile paylaşmaktadırlar.

Tablo 11:Öğrencilerin Ev Paylaşım Durumlarına Göre Ortalama Barınma Giderleri

Kod	Kimlerle birlikte kalıyorsunuz ?	Ortalama barınma giderleri
1	Akrabalar	225.00
2	Aile	266.98
3	Kardeşi ile	429.00
4	Arkadaşlar	436.67
5	Eşi ile	486.86
6	Yalnız	511.24

Tablo 12:Öğrencilerin Ev Paylaşım Durumlarına Göre Ortalama Barınma Giderleri Grafiği

Tablo 11 ve 12’de görüldüğü gibi akrabaları ile birlikte kalan öğrenciler barınma giderleri en ekonomik yaklaşım olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tabloda barınma giderleri çoğalan sırada verilmiştir. Ekonomik barınma seçenekleri ile kardeş, arkadaşlar ve eşleri ile devam etmektedir. Bununla beraber en yüksek ortalama barınma gideri yalnız yaşayan öğrenciler tarafından kaydedilmektedir.

Tablo 13:Tercih Sebepleri Yüzde Dağılımı

Tercih Sebebi	Yüzde Dağılım
Yakınlığı Sebebi ile	32%
Puanı	30%
Tavsiye Edildiği	11%
Eğitim Öğretimdeki Şöhreti	7%
Doğal Ortamın Güzelliği	7%
Tercih Hatası	4%
Okulun Fiziki Olanakları	3%
Çanakkal’ e Merkezde Olduğu Düşüncesi ile	2%
Bilmediğim İçin	1%
İstenen Bölüm Sebebi ile	1%
Şans	1%

Öğrencilerin yükseköğrenimleri için Biga'yı tercih etmelerinin sebebi sorulduğunda sayısal dağılım tablo 13'da görüldüğü gibidir. İlk sıradaki tercih sebebi %32 ile öğrencilerin yaşadıkları yere yakınlığı olmuştur.

Bunu takiben puanı öğrencilerin %30'u için belirleyici ikinci tercih sebebi olmuştur. Tavsiye üzerine Biga'yı tercih eden öğrenciler toplam öğrencilerin %11'ini oluşturmaktadır. Eğitim öğretimdeki şöhreti öğrencilerin yüzde yedisi için tercih sebebi olmuştur. Bunun yukarıda verilen oranlarda sırası ile aşağıdaki tercih sebepleri takip etmektedir. Doğal ortamın güzelliği, tercih hatası, okulun fiziki olanakları, Çanakkale merkezde olduğu düşüncesi sebebi ile, bilmediği için, istenen bölüm sebebi ile ve şans faktörü.

Tablo 14: Yaz okuluna kalan öğrencilerin ortalama harcamaları

	Öğrenci Sayıları	Ortalama Harcama
Yaz Okuluna Kalan Öğrenciler	43	1145.81
Yaz Okuluna Kalmayan Öğrenciler	409	0

Tablo 14'te ankete katılan tüm öğrencilerin verdiği cevaplar üzerinden yaz okuluna kalan öğrenciler için yaz sezonu boyunca gerçekleştirdikleri ortalama harcama miktarı verilmiştir. Yaz sezonunda yapılan harcamaların normal eğitim ve öğretim döneminde yapılan harcamalara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Çapraz Tablolar ve T-Testi

Bay ve bayan öğrencilerin yükseköğrenimlerinin kaçınıcı yılında olduğuna göre oluşturulan çapraz tablo ile ortalama giderleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 15:Ortalama Harcama Değerleri, Gözlem Sayıları Ve Standart Sapma Sınıf ve Cinsiyete Göre Dağılımı

1. Sınıf			
	Ortalama Gider	Öğrenci sayıları	Standart Sapma
Bayan	797.81	96	486.9847142
Bay	783.44	48	323.04

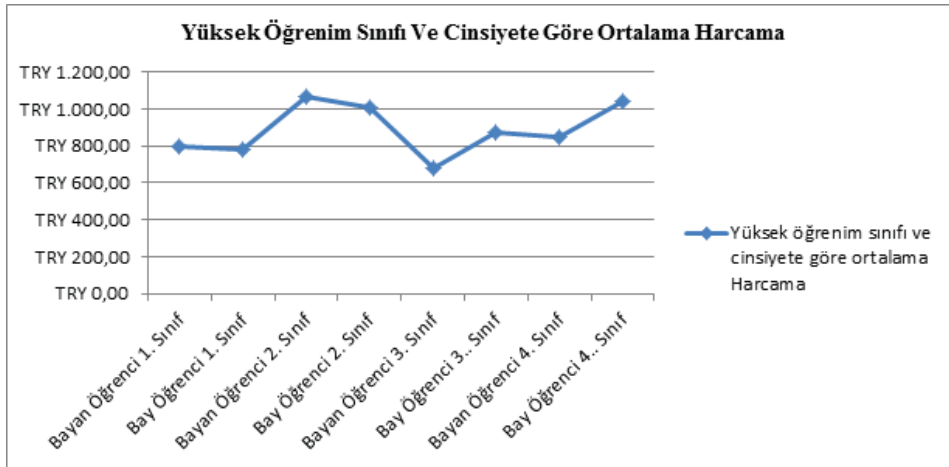
2. Sınıf			
	Ortalama Gider	Öğrenci sayıları	Standart Sapma
Bayan	1066.86	88	1046.866756
Bay	1004.1	100	515.02

3.Sınıf			
	Ortalama Gider	Öğrenci sayıları	Standart Sapma
Bayan	683.33	15	350.3399709
Bay	875	16	300.56

4.Sınıf			
	Ortalama Gider	Öğrenci sayıları	Standart Sapma
Bayan	843.88	49	534.7928584
Bay	1045.59A	34	551.49

Sınıf ve cinsiyete göre T-Testinde kullanılan betimleyici istatistikler tablo 15’te verilmiştir. Yıllara göre harcama ortalamaları %95 anlamlılık düzeyinde Test edilmiştir. T-Testi sonuçlarına göre 1,2,3 ve 4. Sınıf öğrencilerinin toplam harcama ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklılık göstermektedir Buna göre öğrencilerin harcamalarında okuldaki senelerine göre farklılaşma olduğu kanaatine varılmıştır. Burada aynı öğretim yılı içerisinde farklı sınıflara devam eden öğrencilerin harcama ortalamaları çapraz tablo halinde cinsiyete göre karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Ortalama değerlerde öğrencilerin ve ailelerinin gelir durumları ve harcama alışkanlıklarının etkisi gözardı edilmemelidir.

Tablo 16: Yüksek Öğrenim Sınıfı Ve Cinsiyete Göre Ortalama Harcama Grafiği

Tablo 16 ise daha açık şekilde sınıflar arasında harcama değişikliklerini göstermek için aynı değerler grafik olarak verilmiştir. 2016-2017 eğitim öğretim döneminde ortalama olarak 1. sınıfa devam eden bayan öğrenciler 797.81 TL ve bay öğrenciler 783.44 TL harcarken 2. sınıfa devam eden bayan ve bay öğrenciler sırası ile 1066.86 TL ve 1004.1 TL ortalama harcama gerçekleştirmektedirler. 3. sınıf bayan ve bay öğrenciler ise tekrar bir düşüş ile 683.33 TL ve 875.00 TL harcama yapmaktadırlar. 4. sınıf öğrencileri için bayan öğrencilerin harcamalarını kısarken erkek öğrencilerin harcamalarında artış görülmektedir.

Tablo 17: Öğrencilerin Biga’daki Öğrenci Maliyetleri Hakkındaki Görüşlerinin Yüzde Dağılımı

Likert Ölçeği	Görüş	Yüzde
1	Çok Ucuz	1%
2	Ucuz	4%
3	Normal	35%
4	Pahalı	33%
5	Çok pahalı	27%

Tablo 17’de öğrencilerin ilgili soruya verdiği yanıtlara göre yüzdeleri verilmiştir. Buna göre öğrencilerin %35’i normal olduğunu düşünürken %33’lük kısmı pahalı olduğunu düşünmektedir. Görüşler üzerinde öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarının da etkisi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 18: Öğrencilerin Biga’daki Yiyecek İçecek Fiyatları Hakkındaki Görüşlerinin Yüzde Dağılımı

Likert Ölçeği	Görüş	Yüzde
1	Çok Ucuz	1%
2	Ucuz	4%
3	Normal	52%
4	Pahalı	26%
5	Çok pahalı	17%

Tablo 18 ‘de öğrencilerin ilgili soruya verdiği yanıtlara göre yüzdeleri verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin %52’si fiyatları normal bulurken %26 pahalı, %17’si çok pahalı olduğu görüşündedir.

Tablo 19: Öğrencilerin Biga’daki Barınma Maliyetleri Hakkındaki Görüşlerinin Yüzde Dağılımı

Likert Ölçeği	Görüş	Yüzde
1	Çok Ucuz	1%
2	Ucuz	3%
3	Normal	32%
4	Pahalı	32%
5	Çok pahalı	32%

Buna göre Biga’daki barınma maliyetlerinin normal, pahalı ve çok pahalı olduğunu düşünenlerin oranları %32 ile birbirine eşittir. Öğrencilerin %32’si barınma maliyetlerini normal bulurken %32’si pahalı bulmaktadır. %32’si ise çok pahalı olduğu görüşündedir. Netice olarak öğrenciler barınma, yeme içme ve genel maliyetlerin pahalı olduğu görüşündedirler.

Tablo 20: Yukarıdaki Sorular İçin Betimleyici İstatistikler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Maliyet	444	1	5	3.82	.898
Gıda_Fiyatı	444	1	5	3.53	.843
Barınma_Maliyeti	444	1	5	3.91	.909
Valid N (Listwise)	444				

Sizce Biga’da Öğrenci maliyetleri alternatiflerine göre nasıldır? Biga’da yiyecek içecek fiyatlarını nasıl değerlendirirsiniz? Biga’da barınma maliyetini nasıl

değerlendirirsiniz?

Yukarıda verilen sorular için toplanan veri birlikte SPSS programında analiz edildiğinde Tablo 20betimleyici istatistikler tablosunda verilen ortalama değer 4.00 ‘yakın bir değer olarak bulunmuştur.

SONUÇ

Üniversiteler temelde bilimsel araştırma yapıp bilime ve geleceğe ışık tutarak nitelikli işgücü yaratmaktadır. Bu nedenle özellikle tarıma dayalı sanayileşmemiş yerlerde fakülte ve meslek yüksekokullarının ekonomiye katkısı oldukça fazladır. Üniversiteler toplumsal refahın yükselmesi, istihdamın artması buna bağlı olarak kişisel gelirin artmasından dolayı ülke ekonomisinin gelişmesine olanak sağlar.

Üniversiteler kuruldukları yerde bölgesel geliri artırmakta ve istihdam sağlamanın yanı sıra refah seviyesinin gelişmesine ve kültürel farklılıkların yaşanması sebebiyle kültürel etkileşimin iyileştirilmesine yönelik katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, artan konut talebi ile birlikte ulaşım ve sağlık gibi fiziksel altyapının da gelişmesine katkı sağlar.

Fakülte ve meslek yüksekokulu sayılarının her geçen yıl artması sonucunda artan öğrenci, idari ve akademik personel üniversitelerin bulunduğu yerlere birçok katkı sağlamıştır. Bu fayda sadece nüfus artışıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda kentte yaratılan istihdam sonucunda gerek çalışan personelin gerek öğrencilerin gerekse öğrencilerin ailelerinin ve gelen misafirlerin yaptığı harcamalar yörenin ekonomik anlamda gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca fakülte ve meslek yüksekokulları kuruldukları yerin cazibesini artırmakta orayı çekici hale getirmektedir. Aynı zamanda cazibesi artan kente yatırımlar da zamanla artmaktadır. Üniversite ve kuruldukları yer arasındaki ilişkilerin gelişmesi, üniversiteye gelen öğrencilere yöre halkının bakışı açısından çok önemlidir. Bulundukları yeri kalkındırma amacını içinde barındıran fakülte ve meslek yüksekokulları, eğitimde etkinliği artırarak kamu ve özel kaynakları en etkili biçimde kullanılmalıdır. Böylelikle eğitim sektöründe hasıla artacak ve sosyo- ekonomik faaliyetler canlanacaktır. Eğitim hizmetlerine yapılan harcamalar tüketim ve yatırımları etkilemektedir. Yıl içinde eğitime yapılan harcamalar tüketim harcaması olarak kabul edilirken uzun dönemde bu harcamalar milli gelir artışı sağlamaktadır. Eğitim harcamaları aynı zamanda uzun dönemde yatırımların da verimliliğini artırmaktadır.

Yapılan çalışma sonuçlarına göre, okullara devam eden öğrenciler açısından durum değerlendirildiğinde 1064.33 TL ile Biga MYO en yüksek harcama ortalamasına sahiptir. Sırası ile BİGA UBYO 910.00 TL ile ikinci en yüksek ortalama sahiptir. En düşük harcama ortalaması ise 860.04 TL ile BİGA İİBF ‘ye devam eden öğrencilere aittir. Öğrencilerin Biga’daki barınma maliyetleri hakkındaki görüşlerinin yüzde dağılımına göre Biga’daki barınma maliyetlerinin normal, pahalı ve çok pahalı olduğunu düşünenlerin oranları %32 ile birbirine eşittir. Öğrencilerin %32’si barınma maliyetlerini normal bulurken %32’si pahalı bulmaktadır, %32’si ise çok pahalı olduğu görüşündedir. Öğrencilerin Biga’daki yiyecek içecek fiyatları hakkındaki görüşlerinin yüzde dağılımına bakılacak olursa, öğrencilerin %52’si fiyatları normal bulurken %26 ‘sı pahalı, %17 ‘si

çok pahalı olduğu görüşündedir. Netice olarak öğrenciler barınma, yeme içme ve genel maliyetlerin pahalı olduğu görüşündedirler. Öğrencilerin %89'u Çanakkale dışından gelmektedir. Beklentiye uygun olarak Çanakkale dışında diğeri illerden gelen öğrencilerin ortalama harcamaları Çanakkale'de yaşayan öğrencilerin harcamalarından daha fazla olarak gerçekleşmektedir. Öğrencilerin "Tüm giderlerinizi hesaba kattığınızda Biga'da yaptığınız ortalama aylık harcama ne kadardır?" sorusuna verdiği cevap üzerinden öğrenci başına aylık ortalama harcama 915.24 TL olarak hesaplanmıştır. Öğrenci sayısı üzerinden projeksiyon tekniği ile kabaca aylık öğrenci harcamaları 8.203.296,12 TL olarak tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, Hakan, Kartal, Zeki Ve Güllü, Mustafa, “Üniversitelerin Bölgesel Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Eskişehir’in Sivrihisar İlçesi Üzerine Bir Araştırma”, Anadolu International Conference In Economics, 2017, s.1-18.

Altuntaş, Ceren Ve Erili, Necati, “Cumhuriyet Üniversitesi’nin Sivas İli Ekonomisine Katkısı”, Siirt Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi, Cilt 3, Sayı 1,2015, s.11-21.

Arslan, Fatih, “Üniversite Öğrencilerinin Şehirle Kurduğu Ekonomik ve Sosyal İlişkilerden Memnuniyet Analizi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği”, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4,2016, s.1103-1120.

Aydın, Gülnil; Burak Darıcı ve Ahmet Aydın. (2016), “Yüksek Öğretim Kurumlarının Yerel Ekonomilere Katkıları: Manyas Meslek Yüksek Okulu Örneği”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 36, s.305-331.

Görkemli, Hayriye, N., “Selçuk Üniversitesi’nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,2009, s.170-186.

Joost C. F. De Winter And Dimitra Dodou, (2010),Five-Point Likert Items: T Test Versus Mann – Whitney-Wilcoxon, Department Of Biomechanical Engineering, Delft University of Technology –2-5-6 Volume 15, Number 11.

Kaşlı, Mehmet; Serel,Alparslan,”Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi Ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Ve Ekonomi Dergisi ,Cilt 15, Sayı 2, 2008, s.100-115.

Kılıç, Rukiye; Oral, Mükerrerem, “Meslek Yüksekokullarının Bulundukları Yerleşim Yerlerindeki Ekonomik Etkileri: Elmalı Örneği”, Journal of Current Researches On Business And Economics, Cilt 7(1), 2017, s.80-95.

Korkmaz, Özge, “Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz”, Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 29, Sayı2, 2015, s.233-250.

Saatçi, Gencay; Demirpulat, Özge,G., “Öğrencilerin Yerel Halka Bakış Açıları İle Yöre Hakkındaki Tutumlarının Değerlendirilmesi: Harmancık Meslek Yüksekokulu Örneği”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 21,2015, s.73-83.

Sankır, Hasan ve Gürdal, Ayça,D., “Bülent Ecevit Üniversitesi’nin Zonguldak’a Etkileri Ve Kentin Üniversite Algısı”, Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi, Cilt 4 , Sayı 2, 2014, s.90-98.

Taşçı, Deniz; Gökalp, Emre; Kumtepe, Everim G.; Kumtepe, Alper,T. ve Toprak, Elif; “Kentın Üniversite Algısı: Anadolu Üniversitesi Ve Eskişehir Örneği, Amme İdaresi

Dergisi, Cilt 44, Sayı 2,2011, s.132-145.

Ukav, İsmail, “Meslek Yüksekokulu Öğrenci Harcamalarının Yapısı Ve Yöre Ekonomisine Katkısı”, Mesleki Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı:1, 2016, s.1-15.

Yayar, Rüştü. ,Demir, Derya, “Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat İli Ekonomisine Etkisi, Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 8,2013, s.106-125.

Yılmaz, Mustafa, K., Kaynak, Selahattin, “Sosyo - Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Üniversitelerin Rolü Ve Yöre Halkının Üniversite’den Beklentileri İle İlgili Bir Uygulama”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 4, 2011, s.55-73.

İSTİKRAR VE GÜVENİN TÜKETİCİ KREDİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Ünzüle KURT¹

Öz

Bir ülkedeki istikrar ve güven o ülkenin sosyo-kültürel ve ekonomik parametreleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. İstikrar ve güvenin olduğu ekonomilerde tüketiciler, yatırımcılar devlet harcamalarını ve yatırımlarını artırarak toplam talep kanalı ile ekonomik büyümeyi artırmaktadır. İstikrarsızlığın ve güvensizliğin var olduğu durumda ise tüketiciler, yatırımcılar ve devlet daha temkinli davranarak harcama ve yatırımlarını azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada Türkiye ekonomisindeki istikrar ve güvenin tüketici kredileri üzerindeki etkisi [2004:1-2015:12] dönemine ait veriler kullanarak zaman serisi analizi yöntemi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda istikrar ve güvenin tüketici kredilerini arttığı, istikrarsızlığın ya da risklerin ve güvensizliğin tüketici kredilerini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstikrar, Güven, Tüketici Kredileri, Zaman Serisi Analizi

STABILITY AND TRUST EFFECT ON CONSUMER CREDIT: TIME SERIES ANALYSIS FOR TURKEY

Abstract

Stability and trust in a country plays an important role on the socio-cultural and economic parameters of that country. Consumers, investors and the state increase their spending and investments in economies where there is stability and confidence, thereby increasing economic growth with total demand channel. In the case of instability and insecurity, consumers, investors and the state are more cautious, affecting economic growth negatively by reducing spending and investments. In this study, the stability and confidence in the economy's effect on consumer loans Turkey [2004: 1-2015: 12] using data for the period was tested by time series analysis method. As a result of the analysis, stability and confidence have increased consumer lending, instability or risk and insecurity have reduced consumer loans.

Keywords: Stability, Trust, Consumer Loans, Time Series Analysis

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü
unzulekurt@comu.edu.tr, 05417955658, Yrd. Doç.Dr.

GİRİŞ

Öngörölme veya öngörülemede iktisat teorisinde model inşa etme sürecinde önemli yere sahip kavramlardır. İktisadi modeller her ne kadar varsayımlar ve yaşanan ekonomik gelişmeler ile paralel bir evrim geçirse de öngörü, beklenti ya da birey davranışlarını tahmin edebilme, modellere dahil edebilme yeteneği ölçüsünde kabul görmüştür. Bu nedenle beklenti kavramı tüm iktisadi düşünce modellerinin temel problemi olarak görülmüştür. Özellikle yaşanan küresel ekonomik krizler tüketici davranışlarında tüketicinin beklentileri temelinde oluşan güven unsurunu makroekonomik gelişmenin merkezine yerleştirmiştir.

Klasik iktisadi Okulun temelinde tanımlanan “*homoeconomicus*” birey rasyonel beklentileri işaret etmektedir. Klasik düşünce çerçevesinde bireylerin ekonomik kararlarında rasyonel oldukları dolayısıyla ekonomik dengenin sağlandığı açıklanmaktadır. Ekonomik anlamda çıkarlarını maksimize etme gayesinde olan birey rasyonel bireydir ve sistematik hata yapması olanaksızdır. Dolayısıyla rasyonel birey kendi çıkarlarını maksimum yaptıkça toplumsal çıkarlar da maksimum olmaktadır ve ekonomi tam istihdamda dengededir. Bu denge rasyonel bireyin varlığı sebebi ile bozulmamaktadır. Çünkü rasyonel birey uygulanacak ekonomi politikalarının etkilerini önceden tahmin yeteneğine sahiptir ve bu nedenle ekonomi politikalarını etkisizleştirmektedir. Klasik iktisadi düşüncenin tam istihdam modeline karşı Keynes (1936) eksik istihdam modelini geliştirmiş ve beklentileri kısa ve uzun dönem olmak üzere ikiye ayırmıştır. Keynesyen modelde bireyler kısa dönem kararlarında hata yapabilirler dolayısıyla ekonomi eksik istihdamda da dengede olabilir. Kısa dönemde meydana gelen bu dengesizlik durumundan çıkış ise ekonomi politikaları ile mümkündür. Uzun dönemde ise artan belirsizlik ve yatırımlardan beklenen getiri beklentileri etkileyen faktörler arasındadır (Kurt ve Zengin, 2010: 171).

İktisat literatüründe geliştirilen yeni varsayımlar ve ekonometrik modelleme yöntemleri beklenti kavramının gelişmesine katkı sağlamıştır. İktisadi düşünce tarihinde beklenti kavramını bir ekonometrik modele dahil eden ilk iktisatçı Cagan’dır. Cagan çalışmasında iktisadi beklentilerin geçmiş dönemdeki deneyimlerin bir yansıması olduğu fikri ile daha sonraları uyarlayıcı beklentiler olarak anılacak olan teorisinin temellerini atmıştır. Friedman (1957) tarafından benimsenen ve Parasalcı iktisat okulunun üzerinde çalıştığı uyarlayıcı beklentiler teorisinde bireyler beklentilerinin geçmiş dönemdeki ekonomik gelişmelerden edindikleri tecrübeleri doğrultusunda oluşturmaktadırlar (Yurdakul ve Özcan: 311).

İktisatçılar tarafından tanımlanmaya çalışılan beklenti kavramı için önemli bir diğer adım Muth (1961) çalışması ile atılmıştır. Yeni Klasik Okulun temeline yerleşecek hatta Yeni Keynesyen Modelin gelişmesine büyük katkı sağlayacak olan Rasyonel beklentiler modeli Muth’un çalışması ile ortaya konulmuştur. İki önemli varsayım üzerine kurulan Rasyonel beklenti modelinde ilk varsayım bireylerin ekonomik kararlarında sadece reel değişkenleri dikkate aldıkları biçiminde, ikinci varsayım bireylerin ekonomik kararlarında sistematik hata yapmadıkları ve istikrarlı oldukları biçimindedir (Gaytancıoğlu, 2010:141). Rasyonel beklentiler teorisinde bireyler beklentilerini geçmiş deneyimlerine

göre oluşturmaktadırlar. Ancak burada uyarlanmış beklentiler teorisinden ayrılan nokta bir değişken için öngörude bulunulurken mümkün tüm değişkenlerin geçmiş değerlerinin dikkate alınmasıdır. Uyarlanmış beklentiler teorisinde beklenti hangi değişken için oluşturulursa o değişkenin geçmiş değeri dikkate alınmaktadır (Yurdakul ve Özcan: 315).

19.yy'ın ortalarına doğru Neo-Klasik İktisadi yaklaşımın varsayımlarını ve iktisatta matematiğin yoğun bir şekilde kullanılmasına karşı olarak davranışsal iktisat teorisi ortaya atılmıştır. Başlangıç noktası olarak Klasik ve Neo Klasik iktisadın rasyonel insan varsayımını reddeden yaklaşımda bireylerin ekonomik kararlarında psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkili olduğu ileri sürülmektedir. Teori insana has mutluluk, korku, risken kaçınma ve motivasyon gibi duyguların ekonomik kararlar üzerindeki etkilerini incelemektedir (Can, 2012:97).

Rasyonel beklentiler dikkate alındığında tüketim davranışları sürekli gelir hipotezi çerçevesinde açıklanmakta ancak belirsizlikler, eksik istihdam veya çeşitli politik kriz dönemlerinde tüketim davranışlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu durumların açıklanması noktasında geliştirilen ve bireylerin tüketim davranışlarındaki açıklanamayan durumları ele alan davranışsal iktisat bireylerin tüketim davranışlarında psikolojik faktörlerin etkileri üzerine odaklanmaktadır. Davranışsal iktisatın ilk çalışmalarından olan Katona (1975), tüketim harcamalarını açıklarken ekonomik verilerin yanı sıra bireylerin sosyal çevrelerinde birbirleri ile paylaştıkları bilgilerin önemine vurgu yapmaktadır (Özdemir, 2013:121).

Ülkelerin ekonomik büyümelerinde önemli bir büyüklük ve yere sahip olan tüketim harcamaları ve tüketim olgusu, bireylerin ekonomik, psikolojik ve sosyal beklentilerinden etkilenen bir kavramdır. Bu bağlamda ülkelerin oluşturdukları tüketici güven endeksleri tüketim fonksiyonunda önemli bir yere sahiptir. Genel çerçevede tüketici güvenindeki iyileşme bireylerin tüketim taleplerinin ve borca girme olasılıklarını arttırırken, tüketici güvenindeki kötüleşme bireylerin tüketim eğilimlerini düşürmelerine ve bütçelerini gözden geçirmelerine neden olmaktadır (Arısoy ve Aytun, 2014:31).

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde beklenti perspektifinde istikrar ve güvenin ekonomik büyümenin önemli bir dinamiğini oluşturan tüketim faktörü üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Davranışsal iktisat perspektifinde tüketici güven endeksi ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki literatürde iki biçimde ele alınmaktadır. Birinci grup çalışmalarda tüketici güven endeksini açıklayan makroekonomik değişkenler araştırılırken ikinci grup çalışmalarda tüketici güveninin makroekonomik göstergeleri açıklama gücü araştırılmaktadır. İlgili literatür aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Kandır (2006) 2002:02 ile 2005:06 dönemi için 28 mali sektör şirketinin hisse senedi getirilerinin tüketici güven endeksi etkileşimini araştırdığı çalışmada Türkiye ekonomisi için bir regresyon modeli oluşturmuştur. Model sonuçlarına göre tüketici güven endeksi

mali sektör hisse değerlerinin çoğunluğu için önemli bir göstergedir. Aynı zamanda mali kuruluşların türü tüketici güven endeksinin hisse senedi getirilerini açıklama kabiliyetini etkilememektedir. Dört finansal kurumun hisse senedi getirileri, tüketici güven endeksine tahmin edilebilmektedir.

İbicioğlu ve Karan (2009) çalışmalarında 2004:04 ile 2009:02 dönemi verileri ile Türkiye ekonomisinde faiz oranları ve tüketici kredileri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Buna ek olarak çalışma piyasa beklentilerini dikkate almak üzere İMKB 100 endeksi ve tüketici güven endeksinin tüketici kredileri üzerindeki etkisini de araştırmaktadır. Çalışmada yapılan regresyon analizi sonuçları faiz oranlarının tüketici kredileri üzerinde etkili olduğunu buna karşın İMKB 100 endeksi ve tüketici güven endeksinin tüketici kredilerinin istatistiksel olarak anlamlı etkilemediğini göstermektedir.

Çevik ve Korkmaz (2009) çalışmalarında 1987:12 ile 2008:10 dönemi Türkiye ekonomisinde İMKB 100 endeksi getirisi ile Reel Kesim Güven Endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi Cheung ve Ng tarafından geliştirilen iki aşamalı yöntem ile araştırmışlardır. Çalışma sonucunda İMKB 100 endeksi getirisi ile güven endeksi arasında geri bildirim etkisinin var olduğu ve eş zamanlı olarak birbirlerini etkiledikleri tespit edilmiştir.

Topuz (2011) çalışmasında tüketici güveni ve hisse senedi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisini 2004:01-2009:01 dönemi aylık verileri ile Türkiye ekonomisi için araştırmaktadır. Granger nedensellik analizinin yöntem olarak kullanıldığı çalışmada hisse senedi fiyatlarından tüketici güven endeksine tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Arısoy (2012) çalışmasında 2005:1-2012:1 dönemine ilişkin aylık verilerle Türkiye’de tüketici ve reel kesim güven endeksinin reel ekonomi ile ilişkisini tüketici ve reel kesim güven endeksleri ile istihdam, hisse senedi piyasası, tüketim harcamaları ve üretim değişimleri değişkenleri aracılığı ile VAR modeli çerçevesinde incelemektedir. Tüketici güven endeksi ve reel kesim güven endeksinin bağımlı değişken olduğu iki model kurulan çalışmada güven endekslerinin reel ekonomi üzerinde önemli etkiler olduğu tespit edilmiştir.

Arısoy ve Aytun (2014) çalışmalarında Türkiye’de tüketici güven endeksi, tüketim harcamaları, faiz oranı ve tüketim kredileri arasındaki ilişkiyi 2005:1-2012:8 dönemi aylık verileri ile Toda-Yamamoto (1992) testine dayalı Granger nedensellik ve regresyon yöntemleriyle araştırmaktadır. Nedensellik sınamaları sonucunda tüketici güven endeksi değişkeninin, faiz oranı ve tüketim kredilerinin tüketim harcamalarını açıklamada ve öngörmede önemli bir rol oynadığını, Regresyon analizi sonuçları ile de tüketici güven endeksi, tüketim kredileri ve tüketim harcamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Gürgür ve Kılınç (2015), 2004:01 ile 2015:04 dönemi için Türkiye’deki tüketici güven endeksi ile başlıca finansal ve makroekonomik değişkenler arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkiyi ARDL modeli aracılığı ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda tüketici

güveninin kısa ve uzun dönemde finansal ve makroekonomik değişkenlerden (döviz kuru, faiz oranı, işsizlik oranı, tüketici fiyat endeksi, üretici fiyat endeksi) etkilendiği tespit edilmiştir.

Tunalı ve Özkan (2016), 2004:01 - 2015:12 dönemini içeren aylık frekansta veriler ile Türkiye ekonomisinde tüketici fiyat endeksi ve tüketici güven endeksi arasındaki ilişkiyi VAR modeli aracılığı ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda tüketici fiyat endeksinde tüketici güvenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Köse ve Akkaya (2016) çalışmalarında 2007:01 ile 2007:03 dönemine ait veriler ile Türkiye ekonomisi için BİST 100 endeksi, tüketici güven endeksi ve reel kesim güven endeksi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. İki aşamadan oluşan çalışmanın birinci aşamasında BİST 100 endeksi ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişki çoklu regresyon modeli yöntemi ile analiz edilmiş ve reel kesim güven endeksinin BİST 100 endeksini istatistiksel olarak anlamlı açıkladığı buna karşın tüketici güven endeksinin BİST 100 endeksini istatistiksel olarak anlamlı açıklamadığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci aşamada Tüketici Güven Endeksleri, alt endeksleri ve önemli sayılan güven endekslerinden Michigan Üniversitesi Güven Endeksi, Almanya Tüketici Güven Endeksi, Almanya İş İklimi Endeksi ve Chicago Opsiyon Borsası Oynaklık Endeksi ile BIST 100 Getiri Endeksi arasındaki ilişki VAR analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda Tüketici Güven Endekslerinin ve önemli güven endekslerinden Michigan Üniversitesi Güven Endeksi, Almanya Tüketici Güven Endeksi, Almanya İş İklimi Endeksi ve Chicago Opsiyon Borsası Oynaklık Endeksi ve BIST100 Getiri Endeksi arasında anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Buna ek olarak değişkenler arası nedensellik ilişkileri; BIST100 Getiri Endeksindeki değişimler ile genel gidişat, istihdam, sipariş son 3 ay ve yatırım beklentileri arasında çift yönlü Granger nedensellik, BIST100 Getiri endeksinden kur beklenti alt endeksine doğru, mamul mal ve siparişlerden ise BIST100 getiri endeksine doğru işleyen tek yönlü Granger nedensellik olduğu biçiminde tanımlanmıştır.

Başel ve Yardımcıoğlu (2016) çalışmalarında Türkiye’de Tüketici Güven Endeksi ile makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi 2005:01 - 2014:10 dönemi aylık verileri ile araştırmaktadır. Döviz Kuru, Petrol Fiyatları ve İşsizlik oranı değişkenlerinin makro ekonomik göstergeler olarak kullanıldığı araştırmada Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri kullanılmıştır. Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre döviz kurundan tüketici güven endeksine tek yönlü, döviz kurundan işsizlik oranına doğru tek yönlü ve petrol fiyatlarından işsizlik oranlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo:1 Literatür Özeti

<i>Yazar</i>	<i>Ülke/Dönem</i>	<i>Bağımsız Değişken(ler)</i>	<i>Yöntem</i>
Kandır (2006)	Türkiye 2002:02/2005:06	Mali Sektör Hisse Senedi Getirileri CBCE Tüketici Güven Endeksi Büyüklik primi Değer Primi İMKB DİBS Endeksi	VAR Analizi
Mustafa İbcioğlu Baha Mehmet Karen (2009)	Türkiye 2004:04/2009:02	Tüketici Kredileri Faiz Oranı Tüketici Güven Endeksi İMKB 100 Endeksi	Regresyon Analizi
Yusuf Volkan Topuz (2011)	Türkiye 2004:01/2009:01	Tüketici Güven Endeksi İMKB 100 Endeksi	Granger Nedensellik Analizi
İbrahim Arısoy (2012)	Türkiye 2005:01/2012:01	Reel Kesim Güven Endeksi İMKB Endeksi Sanayi Üretim Endeksi İstihdam Oranı Tüketim Harcamaları	VAR Modeli
İbrahim Arısoy Cengiz Aytun (2014)	Türkiye 2005:01/2012:08	Tüketici Güven endeksi Faiz Oranı Tüketici Kredileri Tüketim Harcamaları	Tado-Yamomato Nedensellik Analizi ve Çok Değişkenli Regresyon Analizi
Güngör ve Kılınç (2015)	Türkiye 2004:01/2015:04	Tüketici Güven Endeksi Döviz Kuru İşsizlik Oranı TÜFE ÜFE	ARDL Analizi
Furkan Beşel Fatih Yardımcıoğlu (2016)	Türkiye 2005:01/2014:10	Tüketici Güven Endeksi Döviz Kuru Petrol Fiyatları İşsizlik Oranı	Gregory Henson Eşbütünleşme Testi Tada Yamomoto Nedensellik Testi
Turhan Korkmaz Emrah İsmail Çevik (2009)	Türkiye 1987:12/2008:10	Reel Kesim Güven Endeksi İMKB 100 Endeksi	Nedensellik Analizi
Ahmet K. Köse Murat Akkaya (2016)	Türkiye 2007:01/2016:03	BİST 100 Tüketici Güven Endeksi ve alt endeksler	Regresyon Analizi VAR Analizi
Tunalı ve Özkan (2016)	Türkiye 2004:01 - 2015:12	TÜFE Tüketici Güven Endeksi	VAR Analizi

2. EKONOMETRİK ANALİZ

Ekonometrik analizde Türkiye’deki istikrar ve güvenin tüketici kredileri üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ekonometrik analizde bağımlı değişken olarak tüketici kredileri rakamları kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise, istikrarı temsil etmesi açısından ekonomik, finansal ve politik riskler, güveni temsil etmesi açısından ise tüketici güven endeksi modele dahil edilmiştir.

2.1. Veri Seti

Ekonometrik analiz, [2004:1–2015:12] dönemini kapsamaktadır. Analizde aylık veriler kullanılmıştır. Analizin 2004 yılından başlamasının temel nedeni bütün değişkenlere ait verilerin bu tarihten itibaren birbirine eşitlenebilmesidir.

Ekonometrik analizde bağımlı değişken olarak kullanılan tüketici kredileri verisi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) veri tabanından bağımsız değişkenler olan ekonomik, finansal ve politik risk verisi Politik Risk Grubu (PRS Group) tarafından hazırlanan “Uluslararası Ülke Risk Rehberi” (ICRG)’nden ve tüketici güven endeksi Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) veri tabanından temin edilmiştir.

Zaman serisi analizi yöntemi ile yapılan ekonometrik analizde kullanılan veriler, verilerin simgeleri ve hangi işlemlerden geçirilerek modele dahil edildiklerine yönelik açıklamalar tablo 1.1’de verilmektedir.

Tablo: 2 Ekonometrik Analizde Kullanılan Değişkenler

Simgesi	Değişkenin Adı	Değişkenlere İlişkin Açıklamalar
TK	Tüketici Kredileri	Tüketici Kredileri milyon Türk Lirası (TL) cinsindendir. Doğal logaritması alınmıştır.
ER	Ekonomik Risk	Ekonomik Risk % olarak bir ifade edilmektedir.
FR	Finansal Risk	Finansal Risk % olarak bir ifade edilmektedir.
PR	Politik Risk	Politik Risk % olarak bir ifade edilmektedir.
TGE	Tüketici Güven Endeksi	Tüketici Güven Endeksi % olarak ifade edilmektedir.

2.2. Ekonometrik Model

Ekonometrik analizde Türkiye’deki istikrar ve güvenin tüketici kredileri üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla aşağıdaki model kurulmuştur;

$$TK_t = \beta_0 + \beta_1 ER_t + \beta_2 FR_t + \beta_3 PR_t + \beta_4 TGE_t + u_t \quad (1)$$

Bu modelde kullanılan değişkenlerin kısaltmaları ve temsil ettikleri değişkenlerin ismi; TK: Tüketici Kredileri, ER: Ekonomik Risk, FR: Finansal Risk, PR: Politik Risk ve TGE: Tüketici Güven Endeksi şeklindedir. Modeldeki u_t ise hata terimini ifade etmektedir.

2.3. Birim Kök Testleri

Zaman serisi analizinde yöntem belirlemenin ilk aşaması değişkenlerin birim kök durumlarının tespit edilmesidir. Bu bağlamda serilerin birim kök içerme durumlarının tespiti için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Uygulanan birim köktesti sonuçları tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo:3 Birim Kök Test Sonuçları

		ADF		PP	
		Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
ITK	I(0)	-4.17*	-3.77*	-6.72*	-4.32*
	I(1)				
ER	I(0)	-4.08*	-4.39*	-3.84*	-4.19*
	I(1)				
PR	I(0)	-0.46	-3.15***	-0.46	-3.22***
	I(1)	-10.89*	-10.87*	-10.90*	-10.87*
FR	I(0)	-2.83**	-3.18***	-2.93**	-3.28***
	I(1)	-11.62*	-11.57*	-11.64*	-11.59*
TGE	I(0)	-2.58***	-2.45	-2.58***	-2.50
	I(1)	-10.22*	-10.25*	-10.12*	-10.16*

*:0.01, **:0.05, ***:0.10 önem düzeyini ifade etmektedir.

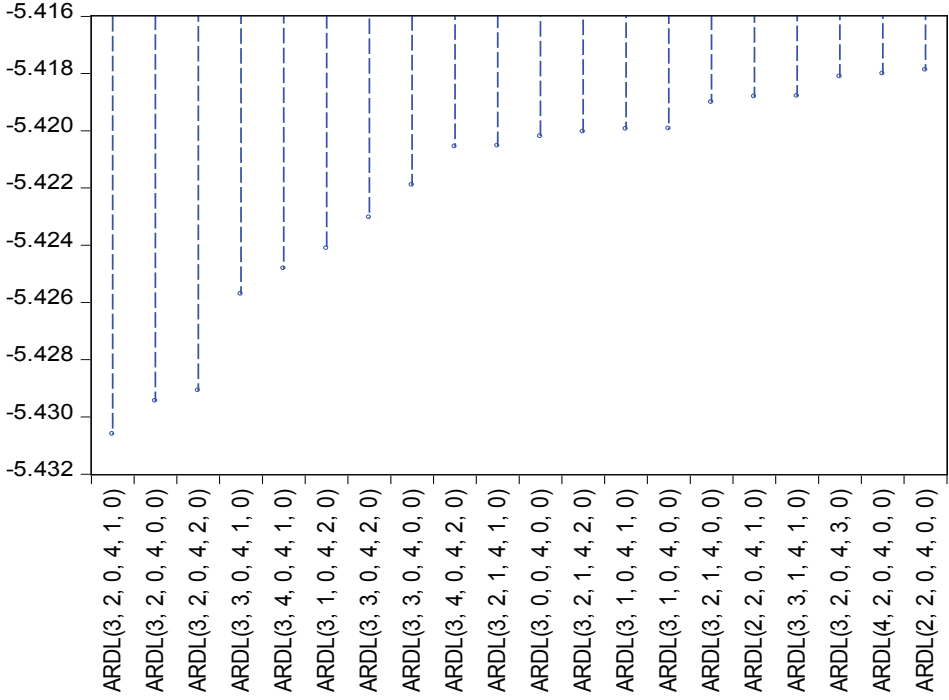
Birim kök testi sonuçlarına göre tüketici kredileri ve ekonomik risk değişkenleri düzey değerlerinde birim kök içermezken, politik risk, finansal risk be tüketici güven endeksi değişkenleri 0.01 önem düzeyinde düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Bu bağlamda birim kök içeren değişkenlere fark alma işlemi uygulanmış ve ilgili değişkenlerin birinci fark düzeyinde birim kök içermediği tespit edilmiştir.

2.4. ARDL Model Sonuçları

Zaman serisi analizlerinde farklı düzey değerlerinde durağan serilerin arasındaki uzun dönemli ilişkileri ortaya koymak üzere ARDL modeli geliştirilmiştir. ARDL modeli değişkenler arası uzun dönemli ilişkiyi sınır testi ile ortaya koyan bir modeldir. Değişkenlerin gecikmeli değerleri üzerinde analiz gerektiren yöntemde uygun gecikme uzunluğuna sahip modelin kurulması önemlidir. Bu bağlamda uygun gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriteri üzerinde hesaplanan modeller içerisinde en yüksek değere sahip model olarak belirlenmektedir. Yapılan model belirleme testi sonuçları şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil:1 Gecikme Uzunlukları

Akaike Information Criteria (top 20 models)

Akaike bilgi kriteri çerçevesinde oluşturulan 20 model içerisinde en yüksek gecikmeye sahip olan (3,2,0,4,1,0) modeli uygun model olarak belirlenmiştir.

ARDL yönteminde kurulacak modelin gecikme uzunlukları belirlendikten sonra değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınır testi ile belirlenmektedir. Model bağlamında yapılan sınır testi sonuçları tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo:4 Sınır Testi Sonuçları

MODEL	(3,2,0,4,1,0)	
Test İstatistiği	Değer	
F-istatistiği	6.176265	
Sınır Testi Kritik Değeri		
Önem Düzeyi	I(0)	I(1)
10%	2.08	3
5%	2.39	3.38
2.5%	2.7	3.73
1%	3.06	4.15
Tanısal Testler		
Otokorelasyon		0.09 (0.91)
R²		0.60
Düzeltilmiş R²		0.55
Fonksiyonel Form		0.03 (0.84)
F istatistiği		12.38 (0.00)

parantez içindeki rakamlar olasılık değerleridir.

Otokorelasyonun varlığı LM testi ile, fonksiyonel form Ramsey Reset testi ile hesaplanmıştır.

Yapılan sınır testi sonuçları hesaplanan F istatistik değeri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Sınır testi üst tablo kritik değerleri hesaplanan F istatistik değerinde küçük ise değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisi vardır. Hesaplanan F istatistik değeri alt tablo kritik değerlerinde küçük ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Hesaplanan F istatistik değeri alt ve üst tablo kritik değerlerinin arasında ise eşbütünleşmenin varlığı ile ilgili bir karara varılamaz.

Model bağlamında yapılan sınır testi ile hesaplanan F istatistik değeri (6.176265) 0.01, 0.05, 0.10 önem düzeylerinde tablo kritik değerlerinden (4.15, 3.73, 3) büyük olduğundan modelde kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucu elde edilmektedir. Bu sonuç doğrultusunda modelde bağımlı değişken olarak yer alan tüketici kredileri değişkeni ile bağımsız değişkenler tüketici güven endeksi, politik risk, finansal risk ve ekonomik risk arasında uzun dönemde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda modelin sonuçlarının anlamlılığı noktasında gerçekleştirilen tanısal testlere ait sonuçlar da tablo 4'te yer almaktadır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde Breusch Goldfrey testi hesaplanan istatistik değeri modelde otokorelasyon sorununun olmadığını, Ramsey Reset istatistiği model kurma hatasının olmadığını, R² ve düzeltilmiş R² bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünün %60, %55 olduğu anlaşılmaktadır.

Bu aşamadan sonra modele ait değişkenler arası tespit edilen eşbütünleşme ilişkisi doğrultusunda değişkenlere ait uzun dönem katsayıları tespit edilmiştir, hesaplama ile elde edilen katsayılar tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo:5 Uzun Dönem Katsayılar

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
FR	0.632039**	2.316630
PR	-0.734856*	-2.922932
TGE	0.319444**	2.537121
ER	0.195460**	2.280738
DUMMY	-0.691725**	-2.370397
C	6.579447	2.196975

*: 0.01, **:0.05 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Uzun dönem model sonuçlarına göre finansal risk, ekonomik risk ve tüketici güven endeksi değişkenleri bağımlı değişken tüketici kredilerini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkilerken, politik risk değişkeni tüketici kredileri değişkenini istatistiki olarak anlamlı ancak negatif yönlü etkilemektedir. Bu durumda herşeyden önce çalışmanın birinci odak noktası bağlamında tüketici güven endeksi ile tüketici kredileri arasında tespit edilen anlamlı ve pozitif ilişki tüketici güven endeksindeki değişmelerin tüketici kredilerini aynı yönde etkilediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle tüketicinin piyasaya olan güveni arttıkça, harcamalarını arttırdığı ve talep canlılığının sağlandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öte yandan ikinci odak noktası istikrar unsurudur. Tahmin edilen katsayılar ve işaretleri bağlamında bu konuda iki sonuca ulaşılmıştır. Birincisi, ekonomik ve finansal istikrar artışı tüketici kredilerini artırmaktadır. Bu durum ekonomik ve finansal çerçevede sağlanan istikrarın piyasa talebini canlandırıcı etkisini ortaya koymaktadır. İkincisi ise politik istikrar ile tüketici kredileri arasındaki negatif ilişkidir. Burada analiz sonuçları ülkede ilgili dönemde politik istikrar artışının tüketici kredilerini azalttığını göstermektedir.

Son olarak ARDL modelinde kısa dönemde meydana gelen şokların uzun dönemde giderilip giderilmediği noktasında kısa dönemli eşbütünleşme ilişkilerini ortaya koyan hata düzeltme modeli sonuçları tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo:6 Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler	Katsayı	t-İstatistik
D(LOGTK(-1))	0.530260*	6.305815
D(LOGTK(-2))	-0.138070***	-1.849523
D(FR)	0.001582	1.395832
D(FR(-1))	-0.002575**	-2.208872
D(PR)	-0.0068810	-4.220700
D(TGE)	0.000297	0.635148
D(TGE(-1))	-0.002105*	-3.224069
D(TGE(-2))	-0.002061*	-3.407861
D(TGE(-3))	-0.001796*	-3.537141
D(ER)	0.000237	0.193707
D(DUMMY)	-0.007790	-0.699439
ECM(-1)	-0.010636*	-7.566171

*: 0.01, **:0.05 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tahmin edilen hata düzeltme modeli sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısının negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olarak hesaplanması kısa dönemde meydana gelen şokların uzun dönemde %1 oranında giderildiğini göstermektedir.

SONUÇ

Davranışsal finans ekonomide beklenti kavramının reel ve finansal sektör üzerindeki etkilerini ortaya koyan ve bireysel davranışların bu faktörler üzerindeki etkilerini araştıran bir bilim dalıdır. Ülkelerin ekonomik büyümelerinde önemli bir büyüklük ve yere sahip olan tüketim harcamaları ve tüketim olgusunun, bireylerin ekonomik, psikolojik ve sosyal beklentilerinden etkilenen bir kavram olduğundan hareketle bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 2004:01-2015:12 dönemi istikrar ve güvenin tüketici kredileri üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Çalışma bağlamında yapılan ampirik analiz ilgili dönemde tüketici kredilerinin tüketici güven endeksi ve politik, finansal ve ekonomik istikrar arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak bireysel tüketim eğiliminde davranışsal faktörlerin etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Analiz sonucunda ilk olarak değişkenler arasında saptanan eşbütünleşme ilişkisi ilgili dönemde Türkiye ekonomisinde davranışsal faktörlerin tüketim üzerinde uzun dönemde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

İkinci olarak saptanan uzun dönemli ilişki katsayıları değerlendirildiğinde tüketici güven endeksi, finansal istikrar, ekonomik istikrar ve tüketici kredileri arasındaki pozitif ilişki bireylerin tüketim kararlarının güven, finansal ve reel sektör istikrarı ile aynı yönde değiştiğini göstermektedir. Buna karşın politik istikrar ile tüketici kredileri arasında

negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Tüketici güven endeksi hanenin maddi durum beklentisi, genel ekonomik durum beklentisi, işsiz sayısı beklentisi ve tasarruf ihtimali olmak üzere dört başlıktan oluşmaktadır. Bu bağlamda tüketici güven endeksinin bireysel tüketim davranışlarını açıklama gücü ortaya çıkmaktadır. Özellikle maddi durumunun iyileşmesini, genel ekonomik durumun düzelmesini bekleyen tüketici ihtiyaçları doğrultusunda tüketim harcamalarını arttıracaktır. Öte yandan finansal ve reel piyasaların istikrarlı olması yine bireylerin gelecek beklentilerini belirlemekte ve tüketim harcamalarını arttırmaktadır. Politik istikrar ise ekonomilerde harcamalardan ziyade yatırım ve tasarruf ile yakın ilişkisi olan bir faktördür. Dolayısıyla politik istikrar piyasada yatırım yapılabilir bir ortam doğurduğundan tüketim harcamalarının azalmasına buna karşın yatırım harcamaları ve tasarrufların artmasını sağlayacaktır. Çalışma kapsamında elde edilen bu sonuç ilgili dönem için politik istikrar, yatırım ve tasarruf ilişkisinin tespitini kapsayan yeni bir çalışma konusu doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkaya M.(2016). Beklenti ve Güven Anketlerinin Finansal Piyasalara Etkisi, Bankacılar Dergisi, 99.

Arısoy İ. (2012). Türkiye Ekonomisinde İktisadi Güven Endeksleri ve Seçilmiş Makro Değişkenler Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi, Maliye Dergisi, 162.

Arısoy İ. Aytun C. (2014). Türkiye’de Tüketim Harcamaları, Krediler ve Tüketici Güveni Arasındaki İlişkilerin Analizi, Business and Economics Research Journal, 5 (2).

Beşel F. Yardımcıoğlu F. (2016). Tüketici Güven Endeksi ile Makro Değişkenler Arasındaki İlişki, Uluslararası Sosyal, Ekonomik ve Politik Araştırmalar Kongresi.

Can Y. (2012). İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(2).

Korkmaz T. Çevik İ.E. (2009).Reel Kesim Güven Endeksi ile İMKB 100 Endeksi Arasındaki Dinamik Nedensellik İlişkisi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 38 (1).

Gaytancıoğlu S. (2010). Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye’de 1994 Krizi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2 (1).

İbicioğlu M. Karan M.B. (2009). Türkiye’de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar 3 (2).

Kurt S. ve Zengin H. (2010). Beklentilerde Rasyonellik ve Yakın Rasyonelitenin Ekonometrik Testi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8 (1).

Özdemir G.Z. (2013). Tüketici Güveninin Tüketici Kredileri ile İlişkisi ve Öngörü Gücü: Türkiye Örneği, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB.

Özerkek Y. Çelik S. (2010). The Link between Government Spending, Consumer Confidence and Consumption Expenditures in Emerging Market Countries, *Panoeconomicus*, 4.

Topuz Y.V. Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1).

Yurdakul F. Ve Özcan M. Uyarlanmış ve Rasyonel Beklentiler Modellerinin Doğrusal Olmayan Eksik Regresyon Modelleri Çerçevesinde İncelenmesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68 (2).

ORGANİK ÜRETİM SÜRECİNDE ORGANİK 1.0'DAN ORGANİK 3.0'A GEÇİŞ ve ORGANİK 3.0'IN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Mehmet MARANGOZ¹ & Elif Hasret KUMCU²

Öz

Organik tarım ve organik üretim tarihsel süreç içerisinde büyük gelişmeler göstermiş ve bugün yeni bir aşamaya gelinmiştir. Bu yeni aşamanın adı Organik 3.0, olarak belirlenmiştir. Organik üretimin tüm devletlerin ana politik hedeflerinden biri haline gelmesi, globalleşen dünyada organik üretim söz konusu olduğunda ağların kurulması amaçlanmaktadır. İnsan sağlığının korunması, hayvan refahının sağlanması, çevrenin korunması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi, tarım uygulamalarının sürdürülebilir hale gelmesi gibi ortak küresel amaçlar doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini savunur. Temel hedef gezegenimiz üzerinde yaşayan tüm varlıkların ve doğal kaynakların korunmasıdır.

Organik tarım ve organik üretimin tarihsel süreç içindeki bu gelişimine web ortamındaki gelişmeler gibi organik 1.0, organik 2.0 ve organik 3.0 ismi verilmiştir. Bu çalışmada organik tarım ve organik üretimin tarihsel süreçleri, Organik 1.0, organik 2.0, organik 3.0 olarak ele alınmakta ve organik 3.0 sürecinin oluşturması beklenen etkiler açıklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Organik tarım, Organik 1.0, Organik 2.0, Organik 3.0.

TRANSFORMİNG FROM ORGANIC 1.0 TO ORGANIC 3.0 IN THE PROCESS OF ORGANIC PRODUCTION AND ITS FUNDAMENTAL CHARACTERISTICS

Abstract

Organic agriculture and organic production have shown great progress in the historical process and today they have come to a new stage. The name of this new step is called "Organic 3.0". The fact that organic production is one of the main political goals of all states which aimed to establish networks in the globalizing world. This movement focus on a number of important issues such as moving with common global goals; protecting human health, ensuring animal welfare, protecting the environment, encouraging the use of renewable energy, sustainable agricultural practices and preparing an innovative infrastructure. The main goal is to protect all living things and natural resources on our planet.

This development of organic agriculture and organic production in the historical process has been called organic 1.0, organic 2.0 and organic 3.0, like the developments on the web. In this study, the historical processes of organic farming and organic production, Organic 1.0, Organic 2.0, Organic 3.0 processes were taken and the expected impacts of organic 3.0 process are defined as descriptive.

Key Words: Organic Agriculture, Organic 1.0, Organic 2.0, Organic 3.0.

1 Prof. Dr. , Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, e-posta: mehmetmarangoz@mu.edu.tr

2 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, e-posta: elifhasret1981@gmail.com

GİRİŞ

Organik tarım ve organik üretim günümüzde gittikçe yaygınlaşan bir tarımsal üretim yöntemidir. Organik tarımın ilk çıkışı ve öncülerinden başlayarak tarihsel süreç içinde kat ettiği yol, günümüzde geldiği nokta ve gelecekte planlanan etkileri konusu farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu çalışmada farklı bir sistematikte, Organik 1.0, Organik 2.0 ve Organik 3.0 olarak incelenmiştir.

Konvansiyonel üretim yöntemleri, kimyasal ilaçlar, hormonlar, pestisitler, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) gibi kullanılan girdilerin yol açtığı zararları ilk fark edenler öncüler (kanaat önderleri) olmuştur. Öncülerin manevi yönleri güçlü, doğa ile sıkı bağları olan ve felsefi bir bakış açısı ile doğaya yaklaşan insanlar oldukları ilk bakışta ortak özellikleri olarak göze çarpmaktadır. Doğayı insan ile bir bütün olarak değerlendiren öncüler insanın yaptığı her değişikliğin, her tahribatın yine insana döneceğinin farkında olarak bu çalışmaları başlatmışlardır. Bulundukları bölgelerdeki geleneksel tarım yöntemleri ve yerel bilgelik unsurları ile üretim yöntemlerini geliştirmişlerdir. Organik tarım ve organik üretimdeki bu bakış açısı ve uygulamalar organik 1.0 olarak adlandırılmıştır.

Öncülerin felsefi bakış açıları ile temellenen bu süreç standartların oluşturulduğu, yasal düzenlemelerin gerçekleştirildiği ikinci bir süreç ile devam etmiştir. Bu süreç organik 2.0 olarak adlandırılan süreçtir. Ancak zaman içerisinde yasal düzenlemelerin, standartların da yeterli olmadığı anlaşılmıştır ve organik 3.0 olarak adlandırılan, insanoğlunun doğanın bir parçası olduğu düşüncesinden yola çıkarak birleştiren bütünleştiren sürdürülebilir bir anlayışla organik üretim uygulamalarının gerçekleştirilmesi fikri ortaya çıkmıştır. Ülkeler ve insanlar arasındaki sınırların kaldırılması, ağların kurulması hedeflenmiştir. Şefkat içeren bir yaklaşım ile üretim yapılması amaçlanmaktadır. Doğadaki mükemmeliyeti bozan, kirleten etmenlerin ortadan kaldırılması, hava, su ve toprağın korunması, hayvan refahının korunması ön plandadır. Toprağın, suyun, havanın sağlıklı olması, hayvanların refah içinde olması, besinlerin sağlıklı olmasını o da beraberinde insanın sağlıklı olmasını getirecektir. Gezegeenin korunmasının ve gelecek kuşakların sağlığını korumasının bu süreçle bağlı olduğu değerlendirilmektedir.

1. ORGANİK 1.0'DAN ORGANİK 3.0'A GEÇİŞ SÜRECİ

Organik tarımın ve organik üretimin gelişim süreçleri web ortamındaki gelişim süreçlerine verilen isimlere benzer şekilde 1.0, 2.0 ve 3.0 şeklinde isimlendirilmiştir. Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFOAM) tarafından organik tarım ile ilgili tartışmaların yapılandırılması ve yayımlaması ile birlikte süreç isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Organik üretim süreçlerini kısaca özetlemek gerekirse 1.0 öncüler, 2.0 standartlar ve 3.0 küresel dönüşüm şeklinde ifade edilebilir.

1.1.Organik 1.0

Organik 1.0, yirminci yüzyılın başında birçok önemli çalışmaların yapıldığı bir dönem olmuştur. Örneğin, organik tarım uygulamalarını etkileyen ilk bilim alanlarından biri 1900'lü yılların başında geliştirilen "*tarımsal bakteriyoloji*"dir. Bilim adamları tarafından

azot tespit eden bakterilerin keşfedilmesi toprak verimliliğinin biyolojik yönleri, toprak faunası ve toprağın organik maddesi hakkında çok önemli bilgiler sağlamıştır. Toprak verimliliği açısından yararlı olduğu düşünülen tarımsal önlemler alınmıştır, örneğin; çiftlik gübresi kullanımı desteklenmiştir, kompost yapımına önem verilmiştir. Toprağın daha az işlenmesine yönelik uygulamalar tercih edilmiş ve yeşil gübre kullanımı tarıma dahil olmuştur. Biyodinamik tarım konusunda çalışmalar yapılmıştır. Biyodinamik tarım için çeşitli yerlerde (Örneğin, Jama, İsveç, Darmstadt ve Almanya gibi) araştırma enstitüleri kurulmuştur (Rahmann vd., 2016, s. 172). Organik 1.0 konvansiyonel üretim yöntemleri ile üretimde bir yanlışlık olduğunu artık tohumların ve gıdanın eskisi gibi olmadığını ilk fark eden ve bunu yüksek sesle ilk dile getirenlerin oluşturduğu dönemdir.

Organik hareket, yaklaşık 100 yıl önce, yaşadığımız hayat, yediğimiz yiyecek, bu yiyeceği üretme şeklimiz, sağlığımız ve gezegenin sağlığı arasındaki bağlantıları gören öncüler tarafından başlatılmıştır. Bazı organik öncüler arasında, Japonya'dan Masanobu Fukuoka, Hindistan'dan Bashkar Save, Almanya'dan Rudolf Steiner, Meksika'dan Efraim Hernandez Xolocotzi, Fransa'dan Raoul Lemaire, Amerika'dan Rachel Carson, Avustralya'dan Bill Mollison, Almanya'dan Hans-Peter Rusch, İngiltere'den Albert Howard, Brezilya'dan Anna Primavesi, İsviçre'den Hans ve Maria Müller, İngiltere'den Eve Balfour, Amerika'dan Jerome Rodale gösterilebilir. Geriye dönüp bakıldığında bir yüzyıl sonra organik hareketin ilk aşaması Organik 1.0 olarak adlandırılmıştır (Arbenz, Gould, & Stopes, 2016, s. 200). Bu hareketin dünyanın birçok yerinde yaklaşık aynı zaman dilimlerinde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Öncüler aynı zamanda çalışmalarını ile birbirlerini etkilemiş ve yeni çalışmalara yol açmışlardır. Bu öncülerden bazıları ve çalışmalarını aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Albert Howard: Organik tarımın babası olarak da tanınan öncülerin başında Albert Howard gelmektedir. Medeniyetlerin çökmesi ve yükselmesi ile tarımsal uygulamaları arasındaki ilişkileri araştırmıştır. İngiltere'de doğmuş ve Cambridge'de eğitim görmüştür ancak bir süre sonra eşile birlikte Hindistan'a yerleşmiştir. Hindistan'da yerel çiftçilerin yetiştirme yöntemlerini gözlemlemiştir. Toprağa iade edilen besinleri yani kompostlama yöntemini orada öğrenmiştir. Öğrendiği bilgileri Toprak Derneği ve Rodale Enstitüsü aracılığı ile yaymıştır (Website of IFOAM, www.ifoam.bio/en/sir-albert-howard, Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018). Howard 26 yıl Hindistan'da yaşamıştır. 1943 yılında kompostlama, toprak verimliliği gibi kavramları açıklayan ve organik tarımı tarif eden "Tarımsal Ahit" kitabını yayımlamıştır. Geri dönüş yasası olarak adlandırdığı, organik atıkların toprağa geri dönmesi gerektiği tezini şiddetle savunmuştur. Kompostlama fikri Çin, Japonya ve Korede de biliniyordu. Çinlilerin sağlıklı yaşam için toprağı sağlıklı tuttukları bunun için de toprağa ait olanı toprağa geri verdikleri bilinmektedir. Toprağın sağlığı, bitkilerin, hayvanların ve insanların sağlığı anlamına gelmektedir. Howard toprak verimliliği, toprak mikrobiyolojisi ve bakteriler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bitkiler mikroorganizmalar ve böcekler yardımı ile topraktaki humustan ihtiyaçları olan organik azotu emerek sağlıklı kalmaktadırlar. Amerikalı yayımcı Rodale, Howard'ın yazdıklarını okumuş ve çok etkilenmiştir. Rodale, Howard ile birlikte birçok yayım yaparak organik fikrinin tüm dünyada yayılmasını sağlamıştır (Heckman, 2006, s. 145-147). Howard toprağı yaşayan organizma olarak tanımlamış, birçok çiftçinin ilham kaynağı olmuştur.

Eve Balfour: İngiltere’de organik tarım üzerine faaliyetlerde bulunan Toprak Derneği’nin kurucusudur. Balfour’un 1943 yılında yayımlanmış olan kitabı “Yaşayan Toprak”dır ve aynı zamanda toprak derneğinin kurulmasında da etkili olmuştur. 1930’lu yıllarda çiftçilerden kilise ve din adamları tarafından toplanan gelirler, çiftliklerin mâli durumlarını olumsuz olarak etkilemekteydi. Eve Balfour protestolara katılarak İngiltere Kilisesi’nin karşısında yer almıştır. 1938’de kompost tabanlı organik çiftçilik üzerine kendi topraklarında çalışmalar yapmıştır. Toprak derneği ile birlikte organik tarımın en önemli ve kararlı savunucularından biri olmuştur. 1950’lerde Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve birçok Avrupa ülkesine geziler yapmış organik tarımla ilgili mesajını iletmış ve destekçileri ile bir ağ oluşturmuştur. IFOAM’un kuruluşunda da yer almıştır (Lady Eve Balfour, Pioneer Organic Farmer, Founder Of The Soil Association Page, www.ladyevebalfour.org, Erişim Tarihi:1 Şubat 2018).

Bhaskar Save: Hindistan’da Bhaskar Save doğal tarımın Gandhisi olarak tanınmaktadır. Save üç kuşak boyunca organik tarım yapan çiftçilerin ilhâm kaynağı olmuştur. Efsane Japon çiftçi Masanobu Fukuoka 1997 yılında Save’nin çiftliğini ziyaret etmiştir. Çiftlik için “Dünya’nın en iyisi, benimkinden bile daha iyi” ifadelerini kullanmıştır. IFOAM tarafından 2010 yılında Save’ye “Yaşam Boyu Başarı Ödülü” verilmiştir. Jüri kendisini “Dünyadaki en seçkin kişiliklerden biri” olarak ilan etmiştir (Website of IFOAM, www.ifoam.bio/en/news/2015/10/26/bhaskar-save-acclaimed-gandhi-natural-farming-has-passed-away, Erişim Tarihi:16 Mart 2018). Bhaskar Save’nin Hindistan’ın Gujarat bölgesinde 14 dönümlük bir meyve bahçesi bulunmaktadır. 10 dönümü Hindistan cevizi, 2 dönümü organik mevsimlik tarla bitkileridir. Kalan 2 dönüm ise Hindistan cevizi fidanları yetiştirmek için ayrılmış olan eğitim bölümüdür. Çiftliği özel kılan ise konvansiyonel üretimi tercih eden çiftliklere göre gösterdiği üstünlüklerdir. Toplam üretim miktarı, ürün kalitesi, ürün lezzeti ve biyolojik çeşitlilik açısından diğer çiftliklerden üstündür. Ayrıca ekolojik sürdürülebilirlik, su tasarrufu, enerji verimliliği ve ekonomik kârlılık açısından da önemli bir üstünlüğe sahiptir. Tek mâliyet hasat sırasındaki emektir. Harici girdi sıfıra yakındır. Bhaskar Save’ye göre çiftlik ve orman bir üniversitedir ve orada öğrenmenin sınırı yoktur. Save’nin tekniği çiftçinin doğaya müdahalesini minimuma indirmektedir. Ona göre insan doğa ile uyum içinde olmalıdır. Doğa mükemmeldir ve herşeyi zaten en mükemmel şekilde yapar. Bir çiftçi tarafından dikilen bir fidan gençken biraz özen ve dikkat gerektirir ama olgunlaştığı anda hem kendine bakar hem çiftçiye bakar. Mevsimlik bitkiler biraz daha fazla özen gerektirir ancak burada önemli olan toprağın sağlıklı olmasıdır ve çeşitliliğin korunmasıdır (Building a world of resilient communities Page, <http://www.resilience.org/stories/2014-02-25/bhaskar-save-the-gandhi-of-natural-farming>, Erişim Tarihi:3 Mart 2018).

Bhaskar Save “Eski, devâsa ormanları kim dikti? Kim arazilere tohum ekti, gübreledi, suladı, zararlılardan korudu, bu dalları eğen çeşit çeşit meyveleri kim verdi? Diye sormaktadır. Save’ye göre her ağacın etrafındaki toprak ağaçla bütündür. Ağacın ihtiyacı olan su, azot, fosfor, potasyum bu topraktır. Doğa onların ihtiyaçlarını en doğru yerde, toprakta saklar. Ama kibirli ve modern kâşiflerin gözleri kördür. Save şiddet içermeyen tarıma inanır. Ancak şefkat ile tarım yapılabileceğini söyler. Oysa modern teknoloji her düzeyde felaketler yaratmaktadır. Toprağı, suyu ve havayı kirletmektedir. Ormanlar kesilmekte ormanda yaşayan yaratılmışlar öldürülmektedir. Şimdi de acımasızca modern

çiftçiler tarlalara ölümcül zehirler püskürtmektedirler. Doğadaki mikro organizmaları ve böcekleri katletmektedirler. Save'ye göre böcekler, toprağın hayatıdır; toprağı havalandırır, toprağın kalitesini korur, toprağı dönüştürür, bitkileri besler, hiçbir iddiası yoktur, yorulmak bilmeyen küçük bereketli işçilerdir. Oysa bu kimyasallar kaçınılmaz olarak suyu, hayvanları ve insanları zehirler. Save “verimliliği artırmaya çalışıyorum” cümlesi ziraatçıların kibirli cehaletinin bir ürünüdür, der. İnsan tarafından bozulmamış doğa halihazırda en verimli, bereketli ve bolluk içinde olan hâlinedir. Bir pirinç tanesi aylar içinde bin tane pirince dönüşürken, hangi verimlilik artışını istiyorsunuz? diye sormaktadır. Bhaskar Save'ye göre doğal çiftçiliğin dört temel prensibi vardır. *Birincisi*, tüm canlılar eşit yaşam hakkına sahiptir. Bu nedenle tarım şiddet içermemelidir. İkinci prensip, doğadaki her şey yararlıdır ve yaşamın içinde bir amaca hizmet eder. Üçüncüsü; çiftçilik doğaya ve diğer yaratılmışlara hizmet etmenin kutsal bir yoludur, para odaklı bir iş değildir, açgözlülük yapılmamalıdır. *Dördüncü prensip*; insanlar olarak sadece yetiştirdiğimiz ürünlerin meyvelerini ve tohumlarını kullanma hakkına sahibiz, bunlar da biokütlenin yaklaşık %5-15'ini oluşturur. Geri kalan %85-95'lik kısım toprağı geri dönmelidir. Toprak verimliliğini kaybetmemelidir. Ancak bu ritüel uygulanırsa dışarıdan hiçbir şeye gerek yoktur (Building a world of resilient communities Page, <http://www.resilience.org/stories/2014-02-25/bhaskar-save-the-gandhi-of-natural-farming>, Erişim Tarihi:3 Mart 2018). Bhaskar Save tarımda her türlü şiddete karşı olduğu için tarımın Ghandisi olarak nitelendirilmiştir.

Jerome Irving Rodale: Rodale Enstitüsü'nün kurucusu olan Jerome Irving Rodale organik tarımın öncülerindendir. Sir Albert Howard'ın kitaplarından faydalanmış birlikte yayımlar yapmışlardır. Amerika'da organik tarımı savunmuştur. Pestisitler olmadan sürdürülebilir organik tarımın yapılabileceğini savunan çok sayıda yayım yapmıştır (Website of IFOAM, www.ifoam.bio/en/jerome-irving-rodale, Erişim Tarihi:1 Nisan 2018). Rodale ünlü bir iş adamı ve yayımcı olmasından dolayı organik fikrinin tüm dünyaya yayılması konusunda çok ciddi katkısı bulunmaktadır.

Rudolf Steiner: Pek çok farklı alanda çalışmaları ile ünlü Rudolf Steiner aynı zamanda biyodinamik tarım konusunda çalışmalar yapmıştır. Steiner, insandaki ruhaniyetin evrendeki maneviyata rehberlik ettiğini söyler (Website of IFOAM, www.ifoam.bio/en/rudolf-steiner, Erişim Tarihi:25 Mart 2018). Çiftçiler; ürettikleri ürünlerin eski lezzetinin olmadığını, toprağın bozulduğunu ve kalitenin düştüğünü fark etmiş çözüm arayışına girmişlerdir. Toprak sahipleri ve gıda üreticileri biraraya gelerek Rudolf Steiner'den bu konuda rehberlik istemişlerdir. Steiner 1924 yılında Polonya'da doğa ve bütüncül tarımı anlamak ve uygulamak üzerine bir kurs açmıştır. Kursta sekiz farklı seminer düzenlenmiştir. Tohum üretimi, tarım, hayvancılık gibi pratik konuların yanı sıra toprağın yaşayan bir organizma olduğu, gökyüzü, güneş ve ayın hareketleri de dahil olmak üzere bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği anlatılmıştır. Steiner mineral gübre kullanımı ve konvansiyel tarıma karşı olduğunu seminerlerinde ısrarla vurgulamıştır. Bu kursta anlatılanlar daha sonra kitap haline getirilmiş ve biyo-dinamik tarımın temelleri atılmıştır. Steiner'in ölümünden sonra kitabından yola çıkılarak anlamı Yunan mitolojisinde toprak ve bereket tanrıçası olan “Demeter” isimli birlik kurulmuştur. Biyodinamik üretim metodu ile üretim yapan işletmeler Demeter tarafından sertifikalandırılmaya başlanmıştır. Bir dönem Naziler tarafından yasaklansa da 1946'dan sonra faaliyetlerine

devam etmiştir. Almanya’da 1997 yılında uluslararası Demeter ağı kurulmuştur (Tarım, Gastronomi, Turizm, Sağlık, Kültür, Yaşam Dergisi, www.apelasyon.com/yazi/754-rudolf-steiner-antroposofi-ve-biyolojik-dinamik-tarim, Erişim Tarihi: 4 Mart 2018). Steiner, multidisipliner bir tarım üretim metodu geliştirmiştir. Steiner tarıma bütüncül, felsefi bir yaklaşım getirmiştir.

Masanobu Fukuoka: Efsanevi Japon olarak da tanınan Masanobu Fukuoka Japon-ya’da yaşayan bir çiftçidir. Mikrobiyoloji üzerine eğitim almıştır. 25 yaşında yakalandığı şiddetli zatürre neticesinde ölümden dönen Fukuoka manevi bir dönüşüm yaşamıştır. İnsanların doğanın bir parçası oldukları halde doğadan ayrıldıklarını, kendi yıkımlarını hazırlayan boş bir hevesle hayatı kontrol etmeye giriştiklerini anlatmaktadır. Araştırmalarını sonlandırdıktan sonra Sikoku adasındaki çiftliğinde yetiştiricilik ile uğraşmıştır. İlaç, gübre vs. hiçbir dış girdi olmaksızın küçük ölçekli bir tarım sistemi geliştirmiştir. Fukuoka sistemini tanımlarken organikten bir adım ötesi şeklinde anlatmıştır (Website of IFOAM, www.ifoam.bio/en/masanobu-fukuoka, Erişim Tarihi:30 Mart 2018).

Fukuoka’ya göre doğal tarımın dört ilkesi bulunmaktadır. *Birinci ilkesi*; toprağı sürmeye gerek yoktur. Toprak işleme işlemini kendi kendine zaten yapar. Kökler, mikroorganizmalar ve solucanların çok iyi yaptığı bir işi insanın yapmasına ihtiyaç yoktur. Toprağı sürmek tabiatı kısırlaştırır, yabancı otların yayılmasını sağlar. İkincisi; müdahale edilmediği zaman toprak normal döngüsünü tamamlar ve verimli hale gelir. Fukuoka kimyasal gübre ve hatta kompostun bile toprağı verimsizleştirdiğini savunur. Hazır ilave edilen herşey bir müdahaledir ve verimliliği düşürür. Bitki örtüleri zaten doğal gübredir, döngüleri tamamlanınca çürüyüp toprağı karışırlar ve toprak verimli hale gelir. Üçüncü ilkesi ise; yabancı otlar ile ilgilidir. Fukuoka tarlaları sürerek yabancı otların derinlerdeki tohumlarının yukarıya çıktığını ve daha kolay yayıldığını gözlemlemiştir. Dolayısıyla sürmek bir çözüm değildir. Kimyasal tarım ilaçları da toprağı, havayı, suyu zehirleyerek tüm dengeyi bozduğu için kullanılamaz. Fukuoka’ya göre bunlara gerek yoktur çünkü yabancı otlardan tamamen kurtulmaya gerek yoktur. Ekili toprağı ekin sapları atarak ve doğal bitki örtüsü tohumlarından atarak yabancı otları bastırmak mümkündür. Ekim zamanlamasına dikkat ederek başarılı sonuçlar elde edilir. *Dördüncü ilke* haşereler ile ilgilidir. Kimyasal böcek öldürücüler kısa vadede çözüm üretiyor gibi görünse de uzun vadede tehlike yaratmaktadırlar. Fukuoka meyve bahçeleri ve tarla bitkilerinin bir arada bulunduğu bir çiftlik kurmuştur. Bir süre sonra doğal bir dengenin kendiliğinden kurulduğunu gözlemlemiştir. Üstün olan diğerini yemiş ve ekolojik denge sağlanmıştır. Kurbağalar böcekleri, yılanlar kurbağaları yemiştir. Ayrıca haşereler ve hastalıkların en zayıf olana saldırdığını gözlemlemiştir. Bu nedenle sağlıklı olan meyveler çoğalmış ve verim artışı olmuştur (Masanobu Fukuoka’s book Page by Larry Corn, www.onestrawrevolution.net/one_straw_revolution/masanobu_fukuoka.html, E.T:5.02.2018).

Fukuoka ekin sapı devrimi kitabında bahsettiği gibi düzenli olarak sırayla toprağı ekin sapı atmaya bırakmış, rastgele atmıştır ve verimin arttığını gözlemlemiştir. Geleneksel Japon çiftçilik yöntemlerini bırakmış ve doğallığın coşkusu içinde çalışmalarını yürütmüştür. Fukuoka tarlayı sürmeden tohumlarını tarlaya serpmektedir. Tohumları kil ile kaplayarak kuş ve diğer hayvanlardan korumaktadır. Ancak doğal dengeye sarsılmaz

bir inançla bağlı olan Fukuoka hayvanlar aleminde de bir denge olduğunu gözlemlemiş ve bir süre sonra tohumları kille kaplamaktan da vazgeçmiştir. Verimlilikte bir düşüş olmadığını gözlemlemiştir. Fukuoka yaklaşık otuz yıl boyunca üretim yapmıştır. Tarlaları son teknoloji ile üretim yapılan konvansiyonel tarlalardan hep daha verimli olmuştur. Toprak giderek zenginleşmiştir. Fukuoka'nın meyve bahçeleri de çok verimlidir. Meyve ağaçlarını en az budama ile “özenli ihmal” adını verdiği kendi haline bırakma yöntemi ile üretim yapmakta idi. 1975 yılında yazdığı “Ekin sapı devrimi” kitabı çok güçlü mesajlar veren 30 yıllık bir deneyimin kitabıdır. Fukuoka'ya göre insanoğlu aklının cazibesine kapılmış ve doğayı ele geçirmeye kalkmıştır. Ancak bu çok tehlikeli bir yoldur. Kimyasallarla kısa vadede görünen bir bolluk elde etmişlerdir. Ancak uzun vadede doğanın işine karışmak, kimyasallar ve makinelerle müdahale etmek geri tepecektir. Doğanın verimliliği yok olacak, erozyonlar ortaya çıkacak, nehirler, denizler kirlenecek, toprak böcek zehiri ve suni gübreler ile zehirlenecektir. Bereketli ve sağlıklı meyvelerin yerini zayıf melez meyveler alacaktır. Zamanla problem o denli büyüyecektir ki hiçbir kısa vadeli çözüm artık fayda etmeyecektir. Fukuoka'ya göre insanoğlu doğadan üstün olduğu yanılgısına kapılmıştır ve bu yanlış düşünceden vazgeçilmeden gerçek bir çözüm bulunamayacaktır. Tamamen bakış açısı değiştirilmelidir. Fukuoka'nın temel fikri budur. Fukuoka ya göre asıl suçlu mükemmel bir estetik algısına göre şekillenmiş meyve ve sebze arzulayan ve bunları her mevsim arzulayan tüketicilerdir. İroni ise şekil kaygısı ile tüketiciler lezzetsiz ve besin değeri olmayan gıdalar satın almaktadırlar. Fukuoka'ya göre; modern insanoğlu doğa ve Tanrı ile arasındaki bağları yitirmiş, samimiyetini kaybetmiş gitgide yaygınlaşan bir manevî çürüme içindedir (Masanobu Fukuoka's book Page by Larry Corn, www.onestrawrevolution.net/one_straw_revolution/masanobu_fukuoka.html, E.T:5.02.2018).

Yukarıda organik üretime ilişki olarak kısaca bazı öncülerin çalışmaları açıklanmıştır. Bu açıklamalara bağlı olarak organik 1.0 ve süreci ile ilgili olarak kısaca şu değerlendirmeleri yapabiliriz;

- Öncüler farklı coğrafyalarda yaklaşık aynı zaman dilimlerinde çalışmalar yapmışlardır. Bu süreç 1900'lü yılların başından itibaren 1970'lere kadar olan süreci kapsamaktadır.
- Öncülerin genel olarak spiritüel bir yönleri olduğu göze çarpmaktadır. Doğaya yaklaşımları multidisipliner bir anlayışla gerçekleşmiştir. Felsefi bir bakış açısı ile doğaya yaklaşmışlardır. İnsanın doğa ile bir bütün olduğu fikrinden yola çıkarak çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir.
- Öncüler, konvansiyonel üretimin ortaya çıkardığı sorunları ilk fark eden ve düzeltmeye çalışan insanlardır.
- Organik kelimesi yaygın olarak kullanılmamaktadır. Yerel uygulamalar ve geleneksel bilgelik ile üretim yapılmıştır.
- Toprağın yapısı, bakteriler, toprakta yaşayan böcekler ve diğer organizmalar ile ilgili yapılan çalışmalar neticesinde toprağın yaşayan bir organizma olarak kabul

edilmesi gerektiği fikrinde birleşmişlerdir.

Organik 1.0 ile ilgili yukarıda kısaca açıklanan genel yaklaşım ve uygulamalar ile farklı birçok ülkede organik üretim üzerine çalışmalara başlanmış ancak henüz genel ve ortak bir standart belirlenememiş ve yasal altyapı kurulamamıştır. Organik 1.0 sürecinde ortaya çıkan öncülerin birbirlerini etkilemesi, birlikte yapılan çalışmaların çoğalması ve yayımların ortaya çıkması ile birlikte organik birlikler ve dernekler ortaya çıkmıştır. Organik birlikler birçok alanda ortak çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu birliklerin kurdukları ağ neticesinde IFOAM çatı örgüt olarak ortaya çıkmıştır. IFOAM'un ortaya çıkışı ile birlikte yasal altyapı ve standartlar için gerekli çalışmalar hızlanmış ve dünya çapında geçerli kurallar belirlenmiştir.

1.2.Organik 2.0

Organik tarım konusunda araştırma yapan enstitü, dernek, birlik ve kooperatif gibi merkezler kurulmuştur. İlk kurulan merkezlere örnek olarak; 1947'de Pensilvanya (ABD)'de kurulan Rodale Enstitüsü, 1950'de Almanya'nın Darmstadt kentinde kurulan Biyodinamik Araştırma Enstitüsü, 1974 yılında İsviçre'nin Oberwil kentinde kurulan Organik Tarım Araştırma Enstitüsü verilebilir. Ayrıca İsviçre merkezli Frankfurt, Almanya, Avusturya ve Viyana'da şubeleri bulunan Frick; 1976'da Hollanda'nın Driebergen kentinde kurulan Louis Bolk Enstitüsü, 1982'de Newbury'de kurulan Büyük Çiftlik Araştırma Merkezi ve 1986'da Norveç'in Tingvoll kentinde kurulmuş olan Norveç Organik Tarım Merkezi bunlara örnek olarak gösterilebilir (Rahmann vd., 2016, s. 173).

Fransa'nın Versailles kentinde yapılan bir toplantıda Doğa ve İlerleme derneğinden Roland Cheviot Organik Tarım Hareketlerini bir çatı altında toplamak ve koordineli bir organik hareket başlatmak istiyordu. Bu vizyonu gerçekleştirebilmek için İngiltere Toprak Derneği'nin kurucusu Lady Eve Balfour, İsveç Biodinamik Derneği'nden Kjell Arman ve Rodale Enstitüsü'nden Jerome Goldstein'i Uluslararası Organik Tarım Federasyonu'nu kurmak için davet etmiştir. Öncülerin katılımı ile Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFOAM) 1972 yılında kurulmuştur. Şu an 120'den fazla ülkeden 1000'den fazla birlik IFOAM üyesidir (Website of IFOAM, www.ifoam.bio/en/about-us/history, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2018).

IFOAM'un kuruluşuyla 1970'lerin başında Organik 2.0 ortaya çıkmıştır. İzleyen yıllarda, üretim ve işleme standartları geliştirilmiş ve sertifikasyon planları dünyadaki organik organizasyonlar tarafından tanıtılmıştır. Organik talepler çok ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve resmi tüzük ilk kez 1980'lerde Avrupa'da ve ABD'de tanıtılmıştır. 2016'ya kadar Afrika, Amerika, Asya, Avrupa ve Okyanusya'daki 87 ülke organik düzenlemeleri uygulamıştır. İnceleme ve sertifikasyon yoluyla organik standartlar ve kontrol, tüketicilerin ve politika yapımcıların güvenini kazanmıştır (Arbenz vd., 2016, s. 200). IFOAM tarafından organik tarımın standartları yasal bir zemine kavuşturulmuştur.

Belirlenen standartlar organik tarımın tüm faaliyetlerini küresel ölçekte geleceğe taşımak ve dünyaya katkı sağlamak amacı taşımaktadır. Gıda insanoğlunun temel gereksinimi olduğu için tarım çok önemlidir. Tarım tarihsel süreç içinde kültürel değerleri

ve toplumsal kodları da içinde barındırır. Organik tarım ilkeleri üretimin ilk aşamasından itibaren, her aşamada toprağın, suyun, bitkilerin ve hayvanların korunduğu bir sistemi desteklemektedir. Bu ilkeler insanoğlunun yaşadığı çevre ile kurduğu ilişkiler ve gelecek kuşakların kaderini nasıl etkilediği ile ilgilidir. Sağlık ilkesi, Ekoloji ilkesi, Adalet ilkesi ve Özen ilkesi organik tarımın gelişmesi için rehberlik etmektedirler (Website of IFOAM, www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/principles-organic-agriculture, Erişim Tarihi: 5 Ocak 2018).

Sağlık İlkesi: Sağlık İlkesine göre insan sağlığı ile toprak, hayvan ve ekosistemin sağlığı birbirinden ayrı tutulamaz. Sağlıklı bir ekosistem sağlıklı ürünler verir. Sağlık, hastalıklardan kurtulmak anlamını taşımamaktadır. Sağlık; toplumsal, fiziksel, zihinsel ve ekolojik sağlığın korunması anlamını taşımaktadır. Tarımsal üretim sırasında topraktaki en küçük canlıdan başlayarak insanoğlunun ve tüm ekosistemin esenliğini koruyacak şekilde üretim yapılması gerektiğini savunur. Bu nedenle suni gübre, kimyasal ilaç gibi girdilerin kullanımına izin vermez.

Ekoloji İlkesi: Ekoloji ilkesine göre ekolojik sistemler organik tarımın temelini oluşturmaktadır Bitkisel üretimde toprak ekosistemi, hayvansal üretimde çiftliğin ekosistemi, balık ve deniz canlıları için su ekosistemi çok önemlidir. Organik üretimde ekolojik dengenin sağlanması ve korunması esastır. Yerel koşullar, kültür ve yöresel dokulara sadık kalınarak ekolojik denge korunmalıdır. Çevrenin, kaynakların, malzemenin, enerjinin korunması ve geri dönüşümünün sağlanması önemlidir. En düşük girdi ve minimum tüketim sağlanmalıdır. Ortak çevrenin korunması ve herkesin yararlanabilmesi için uygun koşullarda üretim yapılmalıdır.

Hakkaniyet (Adalet) İlkesi: Organik tarımla uğraşan herkes; çiftçiler, işçiler, işleyiciler, dağıtıcılar, tüccarlar ve tüketiciler de dahil olmak üzere üretimin tüm aşamalarında olan taraflar eşitlik, saygı ve adil bir yönetim ile hakkaniyet ilkesini uygulamalıdır. Bu ilke ile herkes için kaliteli, güvenli ve sağlıklı gıda üretimi hedeflenmektedir. Hakkaniyet ilkesi şeffaf ve adil üretim, dağıtım ve ticaretin; doğal kaynakları, toplumsal ve ekolojik adaleti sağlayarak gelecek kuşaklara aktaracak şekilde üretim yapılmasını garanti altına alır.

Özen İlkesi: Özen ilkesi ile uygulanacak yeni teknolojilerin çok dikkatle ve özenle irdelenerek seçilmesi sağlanmaktadır. Organik tarımda uygulamaların geliştirilmesi aşamasında baştan önlemler alınarak, bilimsel bilgiye dayanarak ancak pratik deneyimler, bilgelik, gelenekler ve yerel bilgiler de gözetilerek teknolojik yenilikler uygulanmaktadır. Organik tarım genetik mühendisliği gibi sonuçları öngörülemez teknolojileri doğrudan reddeder.

Avrupa Birliği, Amerika ve Japonya'nın organik tarım mevzuatları tüm dünyada öne çıkan mevzuatlardır. Ayrıca her ülkenin kendi yasal mevzuatları ve uygulamaları bulunmaktadır. Ülkeler bazında yerel farklılıklar mevcuttur. Örneğin Kanada mevzuatı ve Quebec eyaletinin mevzuatı ve uygulamaları birbirinden farklılıklar göstermektedir (Özbağ, 2010, s. 70). Japonya ile organik ürün ticareti yapacak olan çiftlik veya firmanın Japon (JAS) standartlarına uygun üretim yapması ve geçerli bir sertifika alması şartı bulunmaktadır (Özbağ, 2010, s. 71). Avrupa Birliği'ne bağlı ülkelerin Avrupa Birliği

tarafından tanınan ve geçerli kabul edilen bir sertifika firmasından sertifika almış olmaları gerekmektedir (Özbağ, 2010, s. 60). Türkiye, organik tarım mevzuatında uyum yasaları çerçevesinde Avrupa Birliği'nin mevzuatına bağlıdır. Avrupa Birliği'nde geçerli mevzuat Türkiye'de de geçerlidir. Organik tarım mevzuatını yasal olarak kabul eden ülkelerde çiftliklere ve organik üretim yapan firmalara devlet destekleri bulunmaktadır. Organik tarımın yaygınlaştırılması ve tüketici bilincinin artırılması için devletler tarım bakanlıkları vasıtası ile çeşitli projeler geliştirmektedirler. Sertifikasyon şirketleri devlete bağlıdır ve devlet tarafından denetlenmektedir. Organik standartlara uygun üretim yapılıp yapılmadığı, sertifikasyon şirketleri tarafından denetlenmektedir. Toprağın organik olmasından başlayarak, üretimin her aşamasının, işleme, ambalajlama, depolama, taşıma da dahil olmak üzere ürünün nihai noktaya ulaşana kadar geçirdiği tüm aşamaların kontrolü akredite olmuş sertifikasyon şirketleri tarafından gerçekleştirilir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Sayfası, www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler, Erişim Tarihi: 17 Mart 2018). Organik tarım logosu ülkelere göre farklılık göstermektedir. Her ülkenin kendi yasal ve standart organik logosu devletleri tarafından belirlenmiştir. Organik tarımın genel standartları ve çerçevesi çatı organizasyon olan IFOAM tarafından belirlenmiştir. Genel standartlar aynı olmakla birlikte ülkeler bazında bazı farklı uygulamalar da mevcuttur.

Yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak Organik 2.0 sürecini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz;

- Organik birlikler bir çatı organizasyon etrafında birleşmişlerdir.
- Organik tarımın geliştirilmesi için bilimsel çalışmaların yapıldığı ve yayımlandığı uluslararası kongreler düzenlenmeye başlamıştır.
- Organik üretimin standartları oluşturulmuş ve uygulanmaya başlanmıştır.
- Devletler yasal olarak organik tarım ve hayvancılık mevzuatlarını kabul etmişlerdir.
- Organik ürün pazarı oluşmuş ve sürekli büyüyen bir piyasa haline gelmiştir.

Devlet düzenlemeleri tarafından desteklenen güvenilir bir sertifikasyon sistemi geliştirmek için kullanılan Organik 2.0 stratejisi; dünyanın birçok yerindeki birkaç çiftçiden, milyonlarca üreticinin ve tüketicinin bulunduğu, küresel olarak aktif bir sektörün oluşmasını ve sürekli büyümesini sağlamıştır. Bu süreçte organik sektörde birçok olumlu gelişme ve geniş refah sağlanmış olsa da birçok paydaş reformlara ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Üretim ve tüketimin gerçekten sürdürülebilir olabilmesi için bir paradigma değişikliği çağrısında bulunulmuştur. Çevreleriyle, toplumlarıyla, gelenekleriyle ve işleriyle gerçekten sürdürülebilir olmaya yönelik uygulamalarını iyileştirmeye ihtiyaç duyan birçok organik paydaş bulunmaktadır (Arbenz vd., 2016, s. 201). Organik pazar sürekli büyüme eğiliminde olan bir pazar konumuna gelmiştir. 2016 yılı itibari ile pazar büyüklüğü 82 milyar dolar civarındadır. 2018 yılı itibariyle pazar büyüklüğünün 100 milyar doları aşacağı öngörülmektedir (FIBL Research Institute of Organic Agriculture

Page, www.fibl.org/en/themes/organic-farming-statistics.html, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2018). Tüm bu başarılar tartışmasız organik üretimi ve tüketimi etkilediyse de sertifikalı organik tarım, dünya üzerindeki tarım arazilerinin %1'ine bile ulaşmamıştır. Bu nedenle değişim gereksinimi kaçınılmaz olmuştur.

Öngörülen reformlar yalnızca sorunlar için değil, aynı zamanda organik üretimin, küresel sürdürülebilirlik konularına, bir yaklaşım olarak hizmet etmesi için gereken büyük bir fırsat niteliğindedir. Gezegeni canlı topraklar olarak, çiftlikleri organizmalar olarak ve kendine güvenen çiftçileri yönetici olarak yetiştiren entegre ekosistemler geliştirmek, işleyiciler ve tüccarları sosyal girişimciler olarak yetiştirmek, insanlık ve gezegenimiz için en uygun alternatiftir. 2010'da Almanya'nın Schleswig Holstein kentinde çiftçiler bir araya gelerek "*Organik Tarımın D-Evrimi- Organik 3.0*" başlıklı bir tartışma konusu belirlemiştir. Organik 3.0 fikri ilk kez bu şekilde ortaya çıkmıştır. O zaman katılımcı çiftçiler fikirlerinin, birçok düşünce kuruluşuna, organik ticaret fuarlarına (örneğin Biofach ve IFOAM'un konferansları) ve diğer organik paydaşlara ilham veren küresel bir tartışmaya nasıl dönüşeceğini hayal bile edememişlerdi. 21 örgüt organik bir düşünce kuruluşu olan Sürdürülebilir Organik Tarım Aksiyon Ağı'nın (SOAAN) öncülüğünü üstlenmiş ve tartışmayı yapılandırmıştır. SOAAN sonuçlarını teslim etmiş ve ilk fikirleri 2015'te yayınlanmıştır (Arbenz vd., 2016, s. 201). 2014 yılında IFOAM tarafından İstanbul'da gerçekleştirilen Dünya Organik Kongresinde "*Organik 3.0*" konusu tartışmaya açılmıştır. 2017 yılında Hindistan'da gerçekleştirilen Dünya Organik Kongresinin ana teması "*Organik 3.0*" olarak belirlenmiş ve 180'in üzerinde ülkeden gelen katılımcılar ile Organik 3.0 konusu tartışılmıştır.

2. ORGANİK 3.0

Organik 3.0 yaklaşımı bu çalışmanın temeli oluşturan ana amaçlardan biridir. Organik üretimin, gelecekte insanların yüz yüze kalacağı problemlerin üstesinden gelmesi için, ne yapılmalı sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu konu iki zaman boyutu ile değerlendirilebilir; ilki 2050'ye kadar gelecek 35 yıl ve ikincisi, 2050'den 2100'e kadar olan zaman. 2050'de yaklaşık 9 milyar insan ve kişi başına 1 ha tarım arazisine sahip olunacağı öngörülmektedir. 2100'de 11 milyar insan ve kişi başına sadece 0,7 ha arazi olacağı düşünülmektedir. Bu tartışma ve zorluk geleneksel tarımla aynıdır (Rahmann, 2017, s. 30-31).

2.1. Organik 3.0 ve Amacı

Organik 3.0'ın genel amacı, sürdürülebilir tarım sistemleri ve organik ilkelere dayanan pazarlar, yenilik kültürü, en iyi uygulamaya yönelik aşamalı iyileştirme, şeffaflık, kapsamlı iş birliği, bütünsel olarak sistemlerin izlenmesi ve gerçek değer fiyatlandırmasıdır. Organik tarım, gerçekten sürdürülebilir tarım için bir deniz feneri niteliğindedir. Organik 3.0; ekoloji, ekonomi, toplum, kültür ve hesap verebilirliği yerel ve bölgesel bağlamda bütünselleştiren modern, yenilikçi bir tarım sistemi olarak katılım seçeneklerini genişletmekte ve organik olarak konumlandırmaktadır. Kaynakların yenilenmesi, üretim sorumluluğu, tüketimin yeterliliği, insani değerlerin ve alışkanlıkların etik ve düşünsel gelişimi, toplumsal gelişmeyi sağlayabilecek yeni ve organik bir

kültürün oluşturulmasına yol açan kavramdır. Organik 3.0'ın çekirdeği; ürünlerin ve üretim öykülerinin, organik tarımın çoklu faydaları ile bir yapı inşa etmesi ve üreticiler arasındaki canlı ilişkilerdir (Arbenz vd., 2016, s. 201). Kısaca organik 3.0, tüm sorunların kaynağına inip doğal dengeyi sağlamayı hedeflemektedir.

2.2. Organik 3.0 ve Temel Özellikleri

Organik 3.0; daha iddialı, ortak hedeflere yönelik gözden geçirilmiş bir anlayışı konumlandırır. Bu nedenle organik hareketin içindeki ve dışındaki paydaşların düşünce ve tutumları, değerleri ve stratejik planları üzerine odaklanmaktadır. Organik 3.0, “daha fazla ve daha iyi” yaklaşımıyla yalnızca sınırlı bir organik niş için değil, aynı zamanda tüm ülkelerin toplumlarının ayrılmaz bir parçası olarak, güvenilirliği artırmayı hedeflemektedir. Bu strateji, dünya çapında birçok hükümet düzenlemesinde ve IFOAM standartlarının amaçlarında açıkça tanımlanmış asgari gereklilikleri gerektirmektedir (Arbenz vd., 2016, s. 202) ve böylece organik 2.0'ın standartlarından vazgeçmeden daha iyiye geçişi hedeflemektedir. Bu kapsamda organik 3.0'ın temel özelliklerini kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir.

1- Yenilik Kültürü: Çevresel konularda yirmi birinci yüzyılın zorluklarını tümüyle ele alabilmek için sosyal, ekolojik ve teknolojik yeniliklerin bir kombinasyonu şarttır. Organik tarım, uygun olmayan yeni teknoloji tarafından bozulan ya da muhafazakâr düşünce tarafından yönetilen bir tarım sistemi değildir. Daha ziyade organik 3.0, gezegenin yüzleştiği önemli sosyal ve çevresel sorunları çözmek için önemli değişiklikler getiren kavramları daha fazla insana ulaştıracak bir anlayıştır. İlk öncelik, bugün çok düşük oranlarda olan, çiftçilerin organik üretim yapan çiftçiye dönüşümünü artırmak için uygulanacak yeniliklerdir ve ekosistemin canlılığını muhafaza ederken tarlalardan elde edilen gelirlerin artırılmasıdır. Organik çiftçiler; tarımsal zorluklarını, özellikle döllenme, zararlılar, hayvan sağlığı veya yabancı ot problemlerini çözmek için sentetik girdiler (GDO'lu olanlar da dahil) gibi hızlı ve sürdürülemez teknolojileri kullanma seçenekleri olmadığı için, bu konuda cevaplara ihtiyaç duymaktadırlar. Belli pratik araçlar, örneğin gıda dengesini sağlamak için yapılan testler, çiftçilerin sürekli olarak iyi verim sağlayabileceği hem ekolojik hem fonksiyonel izleme teknikleri ile, hasere ve hastalıklara yönelik yapılan testler yaygın bir uygulama haline gelecektir. Çiftçiler, girdileri yoğunlaştırmak yerine biyolojik süreçleri yoğunlaştırmaya başlayacaklardır (Arbenz vd., 2016, s.202). Böylece organik çiftçilerinin yüzleştiği sorunlara net cevaplar getirilmesi hedeflenmektedir.

2- En İyi Uygulamaya Yönelik Sürekli İyileştirme: Organik 2.0'ın çekirdeği olan özel standartlara ve hükümet düzenlemelerine dayanan sertifikasyon gereksinimleri artık en önemli odak noktası olmayacaktır. Bununla birlikte, standartlar yine de minimum şartları belirleyecek ve katılımcı revizyon süreçlerine sahip olacaklardır. Hükümet düzenlemelerinde örneğin üretimi arttırmak için özel bir niyet yoktur. Bununla birlikte, standartlar organik tarımın bütünsel doğasını güçlendirmek için sonuç odaklılık ve sürdürülebilirlik boyutlarının ihmal edilen boyutlarını ele alabilir. Ayrıca paydaşların organik üretim sürecinde gösterdikleri bireysel ilerlemeleri takip edebilmek için araçlar entegre edilmesi, sürekli iyileştirme amacını kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir. Çiftçiler,

işleyiciler ve tüccarlar, gelişmelerini yıldan yıla göstermek ve kendi operasyonlarını kıyaslamak için uygun bir araç kullanacaklardır. Şeffaf bir şekilde kendini değerlendirme veya üçüncü kişi değerlendirmeleri, tüketici, müşteri ve hükümet güvenini oluşturacaktır (Arbenz vd., 2016, s.203). En iyi uygulamaların geliştirilmesi, standartların sürekli iyileştirilmesi ile yenilik kültürü desteklenmektedir.

3- Şeffaflık ve Bütünlük Sağlamak İçin Yollar: Değer zincirinde ve ilişkili tüm ilişkilerde daha fazla şeffaflık, olası çıkar çatışmalarının daha kolay ortaya çıkmasına yardımcı olur. Organik 3.0 iletişim sistemleri, tarafların endişelerini tespit etmelerini ve bunları çözmelerini sağlayacaktır (Arbenz vd., 2016, s.204). Bu bağlamda modern iletişim sistemleri kullanılması planlanmaktadır.

Bütüncül tarım; dış endüstriyel girdi, yüksek maliyet, borçlanma risklerinden ziyade; yerel bilgelik içerir. Kırsal kesimde önemli ölçüde daha yüksek istihdam olanakları yaratabilir, böylece kırsal alanlardan kentsel alanlara göçü durdurabilir ve tersine çevirebilir (Mansata, 2016, s. 94). Bu şekilde tarımsal bütünlüğün sağlanması hedeflenmiştir.

4- Daha Geniş Sürdürülebilir Çıkarlar: Organik üretim, gerçek sürdürülebilirliği sağlamak, başkalarıyla ortak bir yolculuk yapmak, farklılıklara saygı duymak ve çeşitlilikle çalışmak için bir mekanizma haline gelmektedir. Bunu başarmak, kanıta dayalı bulgular yoluyla organik uygulamaların ve sistemlerin faydalarını ispatlamak ve başkalarına sistemlerinde bu tür uygulamaları uygulamak için yardım etmek anlamını taşımaktadır (Arbenz vd., 2016, s.204).

Geçmiş ya da gelecekte olsun, sürdürülebilir tarımın tüm sistemleri, çeşitlilik ve karşılıklılığın uzun ömürlü prensipleri temelinde çalışır. İki ilke bağımsız değil, birbiriyle ilişkilidir. Sürdürülebilirlik ve çeşitlilik ekolojik olarak bağlantılıdır, çünkü çeşitlilik, sistemin herhangi bir kısmına ekolojik rahatsızlığı iyileştirebilen etkileşimlerin çokluğunu sunmaktadır (Shiva, 2012, s.147).

5- Çiftlikten Nihai Tüketiciye Güçlendirme: Organik tarım, çiftlik temelli olmakla birlikte ürünlerin işlenmesi ve ticaretle de uğraşmaktadır. Gelişmelerin en büyük etkeni olan tüketicilerle müttefiklerdir. Organik 3.0 zinciri sisteme, sertifikalı ürüne, sürdürülebilirlik boyutlarına hitap eden bir yaşam şekline dönüştürür. Böyle bir yeniden konumlandırma, tüm değer zinciri boyunca gerçek ortaklıklar gerektirmektedir. Zor ekolojik, ekonomik ya da yönetim ortamlarındaki küçük aile çiftlikleri, yaşamsal ücretlerinin ödenmesini hak eden tarım işçileri ya da aileleri için geçim kaynaklarının temin edilmesi yükünü taşıyan kadınlar gibi dezavantajlı paydaşların güçlenmesini gerektirmektedir (Arbenz vd., 2016, s. 205). Kısaca organik 3.0 ile tüm paydaşlar için adil koşulların sağlanmasını amaçlamaktadır.

6- Gerçek Değer ve Maliyet: Değer zinciri boyunca makul fiyatlar oluşmalıdır. Organik 3.0 üreticilerinin fiyatın belirlenmesi konusunda, tüm tedarik süreci boyunca, en önemli bileşen olması gerekmektedir. Çiftçilerin, işleyicilerin ve tüccarların doğru şeyi yapması ve tüketicilerin daha iyi seçimler yapabilmesi ekonomik açıdan uygulanabilir

olmalıdır. Pozitif ve negatif dışsallıklar fiyata yansımazsa, kaçınılmaz olarak pazarda fiyat dengesi oluşmamakta, tüketici gerçek değeri anlayamamakta ve uygun seçimler yapamamaktadır. Çevreye, biyolojik çeşitliliğe, insan sağlığına, topluma ve herhangi bir üretim sisteminin ve tarım yönteminin kültürüne yapılan maliyetler ve faydalar daha açık bir şekilde hesaplanmalıdır (Arbenz vd., 2016, s. 205).

GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Organik 1.0 ile başlayan ve organik 2.0 ile gelişen organik üretim sektörü sürekli olarak kendini geliştirme ve iyileştirme yolundadır. Bu nedenle düzenli aralıklarla tüm paydaşların katılımı ile kongreler düzenlenmekte, yayımlar titizlikle ele alınmaktadır. Organik 2.0 sürecinin sonucunda geline nokta organik üretimin paydaşları kendilerini temize çekme ihtiyacı hissetmiş ve organik 3.0 süreci başlamıştır. Organik 3.0 süreci ile küresel ölçekte bir yenilenme ve büyüme hareketi planlanmaktadır. Yapılan hataların ve eksiklerin giderilmesi, toplumsal katılımlı bir sürecin başlatılması hedeflenmektedir. Organik üretimin tüm canlılığın, gezegenin geleceği için vazgeçilmez olduğu konusunda bilinçlenme sürecinin hızlandırılması amaçlanmaktadır.

İnsan ilişkilerinde tarım ve bahçeciliğin yeri nedir sorusuna insanoğlunun ihtiyaç duyduğu temeller bağlamında cevap verirsek; önem sırasına göre hava, su, yiyecek, sıcaklık ve barınaktır. Hava olmadan, insan ömrü ancak birkaç dakika sürer; su olmadan sadece birkaç gün, gıda olmadan, insan vücudunun sadece birkaç hafta hayatta kalması mümkündür. Büyük ölçüde kendi iç ısıımızın en iyi şekilde kullanılmasını sağlayarak sıcaklık faktörünü kontrol edebiliriz. Genellikle konut sorunu olarak tanımlanan ve en çok para ödenen barınma sorunu, bu beş unsurun en önemsizidir (Howard, 2016, s. 291-292). Organik tarımın temelinde insan bulunmaktadır. Doğal dengeyi koruyarak insan ihtiyaçları için en uygun çözümü sağlamak üzere Organik 3.0 prensipleri üzerinde çalışılmaktadır.

Fukuoka; insan ve doğa arasında sarsılmaz bir bağ olduğu düşüncesinden yola çıkarak; insanların doğal yiyecekleri reddettiklerinde ve bunun yerine rafine yiyecekler aldıklarında, toplumun kendi yıkımına yol açtığını söyler. Çünkü bu tür yiyecekler gerçek kültürün ürünü değildir. Yemek hayattır ve yaşam doğadan uzaklaşmamalıdır (Fukuoka, 2017, s. 138). Böylece organik 3.0 ile gerçek kültürün ürünlerinin ortaya çıkması amaçlanmaktadır.

Organik 3.0, açlık, eşitsizlik, enerji tüketimi, kirlilik, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı ve doğal kaynakların tükenmesi gibi küresel konulara çözüm üreten iyi bir güç olmalıdır. Gerçekten sürdürülebilir bir tarımın olumlu, çok yönlü çevresel, sosyal ve ekonomik faydaları dünyanın büyük sorunlarının çoğuna çözüm üretebilir. Eğer ana akım tarım gerçek anlamda sürdürülebilir uygulamaları benimserse, sertifikalı organik tarıma olan ihtiyaç ortadan kalkacaktır. Şimdiye kadar, organik üretimin bu çözümleri küresel ölçekte katkıda bulunacak kadar kapsamlı değildi (Arbenz vd., 2016, s. 206). Organik 3.0 konsepti, yukarıda bahsedilen konular üzerinde olumlu etkileri olan organik modern, yenilikçi bir sistemi konumlandırarak köklü değişiklikler amaçlamaktadır.

Çalışmanın sınırlılıkları açısından; Organik 3.0, çok yeni bir süreç olduğu için bu konu hakkında yeterli yayım henüz yapılmamıştır. Kısıtlı sayıda yapılmış yayımlardan faydalanarak Organik 3.0 süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle literatürde konuya dikkat çekmek için kavramsal bir çalışma yapılmıştır. Organik üretim ile ilgilenen kesim/kesimlere organik 3.0 konusundaki düşünce ve uygulamalarını öğrenmek amacıyla uygulamalı çalışmalar yapılabilir. Yine aynı şekilde organik 3.0 sürecinin uygulama aşamaları, devletlerin uygulama yöntemleri, uygulanmaya başladıktan sonra belirlenen hedeflere ulaşip ulaşmadığı konusu gelecekte yapılacak çalışmalarda ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Arbenz, Marcus; Gould, David; Stopes, Christopher, Organic 3.0 - The Vision Of The Global Organic Movement And The Need For Scientific Support, Organic Agriculture Journal Of The International Society Of Organic Agriculture Research, Vol. 07, No.03, Eylül 2016, S.199-07.
- Building a world of resilient communities Page, <http://www.resilience.org/stories/2014-02-25/bhaskar-save-the-gandhi-of-natural-farming>, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2018).
- FIBL Research Institute of Organic Agriculture Page, www.fibl.org/en/themes/organic-farming-statistics.html, (Erişim Tarihi: 22 şubat 2018).
- Fukuoka Masanobu, The One-Straw Revolution, (First Impression 1978), Other India Press, India, 2017.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Sayfası, www.tarim.gov.tr/konular/bitkisel-uretim/organik-tarim/genel-bilgiler, (Erişim Tarihi: 17 Mart 2018).
- Heckman J. R., A History Of Organic Farming: Transitions From Sir Albert Howard's War In The Soil To USDA National Organic Program, Renewable Agriculture And Food Systems, Vol: 21, No:03, Eylül 2006, S.143- 50.
- Howard, Sir Albert, The Soil And Health, A Study Of Organic Agriculture, (First Impression 1947), Banyan Tree, India, 2013.
- Lady Eve Balfour, Pioneer Organic Farmer, Founder Of The Soil Association Page, www.ladyevebalfour.org, (Erişim Tarihi:1 şubat 2018).
- Mansata, Bharat, The Great Agriculturel Challenge, Veteran Natural Farmer, Bhaskar Save's Open Letters To M.S. Swaminathan, National Commission On Farmers, (First Impression 2008), Earthcare Books, India, 2016.
- Masanobu Fukuoka's book Page by Larry Corn, www.onestrawrevolution.net/one_straw_revolution/massanobu_fukuoka.html, (Erişim Tarihi: 05 şubat 2018).
- Özbağ, Başak, Canan, Türkiye'de Organik Tarımın Ekonomik Analizi, (Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2010).
- Rahmann, Gerold , Going Towards Organic 3.0, NJF Seminar 495- 4th Organic Conference: Organics For Tomorrow's Food Systems, Finland, Vol.13, No.1, Haziran 2017, s. 30-31.
- Rahmann, Gerold; Zanolı, Raffaele; Ardakani, M. Reza; Von Fragstein, Peter Und Niemsclofff; Wenliang, Wu; Bärberi, Paolo; Wivstad, Maria; Boehm, Herwart; Wibe, Atle; Canalı, Stefano; Chander, Mahesh; Wahyudi, David; Nuutila, Jaakko Tapani; Den-

gel, Lucas; Erisman, Jan Willem; Galvis-Martinez, Ana C.; Hamm, Ulrich; Kahl, Johannes; Tashi, Sonam; Köpke, Ulrich; Uddin, Nazim ; Kühne, Stefan; Shade, Jessica; Lee, S.B.; Lees, Anne-Kristin; Moos, Jann Hendrik; Neuhof, Daniel; Olowe, Victor; Oppermann, Rainer; Rembiaikowska, Ewa; Riddle, Jim; Rasmussen, Ilse A.; Sohn, Sang Mok; Tadesse, Mekuria; Thatcher, Alan, Organic Agriculture 3.0 Is Innovation With Research, Organic Agriculture Journal Of The International Society Of Organic Agriculture Research, Vol.07, No.03, Eylül 2016, s. 169-97.

- Shiva, Vandana, Monocultures Of The Mind, Perspectives On Biodiversity And Biotechnology, Natraj Publishers, India, 2012.
- Tarım, Gastronomi, Turizm, Sağlık, Kültür, Yaşam Dergisi, www.apelasyon.com/yazi/754-rudolf-steiner-antroposofi-ve-biyolojik-dinamik-tarim, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2018)
- Website of IFOAM- Organics International & Its Action Group, <https://www.ifoam.bio/en/jerome-irving-rodale>, (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2018).
- Website of IFOAM- Organics International & Its Action Group, <https://www.ifoam.bio/en/sir-albert-howard>, (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018).
- Website of IFOAM- Organics International & Its Action Group, <https://www.ifoam.bio/en/news/2015/10/26/bhaskar-save-acclaimed-gandhi-natural-farming-has-passed-away>, (Erişim Tarihi: 16 Mart 2018).
- Website of IFOAM- Organics International & Its Action Group, <https://www.ifoam.bio/en/rudolf-steiner>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2018).
- Website of IFOAM- Organics International & Its Action Group, <https://www.ifoam.bio/en/masanobu-fukuoka>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2018).
- Website of IFOAM- Organics International & Its Action Group, www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/principles-organic-agriculture, (Erişim Tarihi: 05 Ocak 2018).
- Website of IFOAM- Organics International & Its Action Group, www.ifoam.bio/en/about-us/history, (Erişim Tarihi:13 Mayıs 2018).

2012 YENİ TEŞVİK YASASI ÖNCESİNDE VE SONRASINDA DİYARBAKIR'DA ÖZEL YATIRIMLAR^{1*}

Bahar BURTAN DOĞAN^{2**}

Öz

İster gelişmiş, isterse de geliştirmekte olan statüsündeki tüm ülkeler, mukayeseli üstünlükleri temelinde büyüme potansiyellerini realize etmek/ performanslarını yükseltmek için iktisat bilimi dâhilinde teorik ve pratik yönlerden arayış içerisindedir. Bu minvalde teşvikler, tüm ülkelere başvurulmuş en yaygın iktisat politikası aracıdır. Türkiye’de bu alandaki en kapsamlı sistem, 2012 yılında hayata geçirilmiştir. Bu çalışmada, 2012’de yürürlüğe giren yeni teşvik yasası öncesi ve sonrasında Diyarbakır’a yapılan yatırımlar istatistiksel açıdan analiz edilmiştir. Analizde, birbirini izleyen gözlem değerlerinde zamana göre bağımlılığın söz konusu olduğu ve geleceğe dönük tahminler yapmanın en etkili yöntemleri arasında yer alan zaman serileri ile seriye uyum sağlayacak bir fonksiyon oluşturulup geleceğe dair gözlemlerin tahmin edilebileceği düşüncesi temel alınmıştır. Bu bağlamda; Diyarbakır’a 2007’den itibaren başvuru alan teşvik belgesi sayısının, yapılan yatırımların ve bu yatırımlar sonucunda oluşan istihdamın, önceki dönem gözlem dönemleri kullanılarak gelecek dönem gözlem değerlerinin tahmin edilebilmesi için zaman serisi denklemleri oluşturulmuş ve gelecek dönemlerde beklenen belge, istihdam ve yatırım miktarı tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisadî Büyüme, Yatırım Teşvikleri, Zaman Serileri, Box–Jenkins Modelleri.

PRIVATE INVESTMENTS IN DİYARBAKIR BEFORE AND AFTER THE 2012 INCENTIVE LAW

Abstract

Either in the status of developed or developing, all countries are on a quest both theoretically and practically within the science of economics on behalf of realising their growth potential and enhancing their performance on the basis of their comparative advantages. In this manner, incentives are the most frequently used political tool in this field by all countries. The most comprehensive system about incentives in Turkey came into operation in 2012. In this study, investments made in Diyarbakir before and after the new incentives resolution in 2012 are analyzed statistically. In the analysis, the idea of the presence of dependence in the sequential observation values as to time and the observations prospective to future can be estimated by forming a function adaptable to time series and time series, which are among the most effective methods for making predictions for future is used as a base. Within this context, time series equations are formed for the purpose of estimating future term observations of the number of the incentive documents number appealed, investments made and employment comp-

^{1*} Bu çalışma, Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen TRC216SEP0038 Referans numaralı “Şanlıurfa-Ankara İleri Karşılaştırmalı Teşvik Politikaları: Dün–Bugün–Yarın” isimli proje kapsamında yapılan araştırmalar ve elde edilen veriler, bilgi/ bulgular baz alınmak suretiyle hazırlanmıştır.

^{2**} Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, baharburtandogan@yahoo.com.

rised as a result of these investments by using the prior term observation values since 2007 and the number of documents, employment and investment amount expected are estimated.

Key Words:*Economic Growth, Investment Incentives, Time Series, Box–Jenkins Models.*

GİRİŞ

XX. Yüzyıl, insanoğlunun ihtiyaçlarını en etkin ve dengeli şekilde karşılamak iddiasıyla ortaya çıkan iktisadi sistemler, politikalar ve ekoller açısından dünya iktisat tarihinin en zengin ve geniş yelpazedeki örneklerinin sahnelendiği zaman dilimi olmuştur. Bu süre zarfında, korumacılık ile serbestlik ekstremleri arasında şekillenen muhtelif iktisadi sistemler aracılığıyla, bir yandan bu dönem zarfında yaşanan savaşlar, politik gerilimler ve iktisadi krizler arasında toplumların ve onları meydana getiren bireylerin bir yandan hayatlarını idame ettirmelerinin, diğer taraftan da gelecek nesillerinin varlıklarını garanti altına alacak şekilde üretim kapasitelerinin yükseltilmesi, yani iktisaden büyümelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Bu dönem zarfında dikkat çeken temel eğilimlerden biri de, küreselleşme akımı ile birlikte ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin gelişmesi ve birbirleri arasındaki etkileşimin kayda değer oranda artmasıdır. Bu minvalde; ülkeler arasındaki mal, hizmet ve sermaye akışkanlığı/ transferlerinde yaşanan baş döndürücü artış, ülkeleri birbirlerine geriye dönüşü neredeyse imkânsız bir şekilde eklemlenmesine yol açmıştır. Her ne kadar küresel iktisadi düzene entegrasyon ve devletlerin kendi aralarındaki bölgesel bazda bütünleşmesi ana hedef pozisyonuna yükselse dahi, yerelliğin konumu ve önemi açısından da herhangi bir erozyon yaşanmamış, aksine bölge kavramının teorik ve pratik anlamında dönüşümler yaşanması, sürdürülebilirlik, katılımcılık ve özgün karakteristikler ile öz potansiyellerin açığa çıkarılmasına yönelik vizyon ve stratejilerin hâkim konuma yükselmesi sayesinde süreçten güçlenerek çıkmıştır.

Küreselleşme sayesinde ülkeler arasındaki sermaye transferlerinin artması, tasarruf açığı nedeniyle yatırımların öngörülen seviyelere bir türlü çıkarılamadığı gelişmekte olan ülkeler için iktisadi büyümelerini hızlandırmaları açısından son derece önemli olanakları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte; global düzeyde ortaya çıkan ve giderek şiddetlenen rekabetçi koşullar da bu açıdan görece dezavantajlı konumdaki gelişmekte olan ülkeler ile avantajlı konumdaki gelişmiş ülkeler arasındaki makasın daha da açılma riskini de açığa çıkarmıştır. Hal böyle olunca da ister gelişmiş, isterse de gelişmekte olan tüm ülkeler kendi mukayeseli üstünlüklerini dikkate almak suretiyle büyüme potansiyellerini realize etmek ve performanslarını yükseltebilmek adına gerek teorik gerekse de pratik açıdan arayış içerisine girmişlerdir. Söz konusu arayışlar kapsamında başvuru en yaygın politika araçlarının başında hiç kuşkusuz ki teşvik uygulamaları gelmektedir.

Literatürde teşviklerin gerek bölgesel gerekse de ulusal seviyedeki iktisadi büyümeye ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını giderici etkileri hakkında tam anlamıyla

bir konsensüs oluştuğuna ve ilişkinin ampirik verilerle yeterince desteklendiğine tanık olunamamaktadır. Ayrıca teşvikler, gelişmiş ve gelişmekte olan ũlkeler için farklı amaç ve stratejiler doğrultusunda değişik yöntem ve mekanizmalarla uygulanabilmektedir. Bu minvalde teşvikler; gelişmekte olan ũlkelerde bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklarının giderilmesine, belirlenen bazı sektörlerin ön plana çıkarılmasına ve yerli ya da yabancı yatırımcıların cezbedilmesine önem ve öncelik atfedilirken, gelişmiş ũlkelerde ise bűyűmenin istikrarlı olması ve sűrdűrűlebilirliđinin sağlanması amacıyla Araştırma–Geliřtirme (AR–GE) alışmaları ile evre dostu teknolojilerin desteklenmesi ya da maliyetlerinin azaltılması gibi alanlara odaklanılabilmektedir. Planlama ve uygulama esasları bağlamında ise ulusal dűzey esas alınabildiği gibi yerel ya da bölgesel dűzeylere de ağırlık verilebilmektedir. Diđer taraftan, teşvik uygulamalarının hayata geçirilmesiyle ngrűlen hedefler/ beklentiler ile gerçekleşme oranları arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkabildiği gibi hedeflerin aksi istikametinde sonuçlar ortaya çıktığına dahi tanık olunabilmektedir.

Bu çalıřmada, 2012 yılında yűrűrlűđe giren yeni kanun sayesinde Diyarbakır öznesinde verilen teřviklerin ekonomik bűyűmeye etkilerinin arařtırılması amaçlanmaktadır. Çalıřma dört ana bařlık altında toplanmıřtır. İlk blűmde 2012/3035 sayılı yeni Teřvik Yasası'nın amaçları, hedefleri ve uygulama esasları ele alınmıřtır. İkinci blűmde Diyarbakır'da özel sektör tarafından yapılan yatırımlar irdelenmiřtir. Ŭncű blűmde, 2012 yılında yűrűrlűđe giren yeni teřvik yasasının öncesinde ve sonrasında Diyarbakır'a yapılan yatırımlar istatistiksel açıdan analiz edilmiř olup sonuç blűműnde ise elde edilen bulgulardan hareketle yapılan deđerlendirmelere yer verilmiřtir. Çalıřma kapsamında, gerçekleřme rakamı olması açısından 2016 yılının ű aylık verileri baz alınmakla birlikte, çalıřmanın gűncel döneme iliřkin verileri içermesini teminen 2017-2021 dönemi tahmini rakamlarına da yer verilmiřtir. Bu ynűyle çalıřma gerçek mali durumu (belge sayısı, yatırım miktarı, istihdam deđerı) ortaya koymaya elverişli hale getirilmiřtir.

1. 2012/3035 SAYILI YENİ TEşVİK YASASI

Dűnya genelinde olduğu gibi ũlkemizde de az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına yardımcı olunması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, istihdamın arttırılması, ithalata bağımlılığı azaltılması, rekabet gűcűnűn arttırılması, fonların teknoloji değerı yűksek yatırımlara kanalize olmasının sağlanması, refah seviyesinin yűkseltilmesi, gelişmemiş/ görece az gelişmiş bölgelerin yatırımcılar için cazip hale getirilmesi amaçlarına matuf olarak teşvik kanunları çıkarılmıştır. Söz konusu kanunların yatırımları hızlandırmada etkili olduğunu ifade etmek műmkűn olmakla birlikte, özellikle de görece geri kalmış bölgelerde bu tűrden yatırımlara cevap verebilecek kapasite ve altyapısı yetersiz olmasının yanı sıra, bir takım bölgesel faktörlerden tűrű ngrűlen sonuçların gerçekleşmediği de sylenilebilecektir. Teřvik yasalarının bölgesel ve ulusal ekonomiye olumlu etkileri bulunmakla birlikte, etkinlik dűzeyini analiz eden yeterli nitelik ve nicelikte çalışma bulunmamakla, dolayısıyla da bu alanda net bilgi/ bulgu ya da tespitler ortaya konulamamaktadır. Bölgesel kalkınmada kullanılan en yaygın araçların başında gelen olan teşvikler, sektörlere ve bölgelere göre farklılaşabilmektedir. Teřviklerin en önemli özelliği, kısa bir sűrede sonuç alabilmek amacıyla devlet tarafından műdahale aracı olarak kullanılmalarıdır.

Yatırım teşvik sistemi, yatırım yapmak isteyen yatırımcılara belirli maddi ve manevi destek verilerek ve muafiyetler sağlanarak ekonomik ve sosyal faaliyetlerin daha hızlı gelişmesini sağlamak adına kamu tarafından uygulanan bir sistemdir. 10. Kalkınma Planı'nda belirtildiği üzere, yatırım teşvik uygulamalarının amacı katma değer ve ar-ge içeriği yüksek yatırım, ihracat ve üretimin yanında istihdamı artırmak, uluslararası rekabet gücünü geliştirmek ve bölgesel potansiyellerin ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktır (Konya Karaman Ar-ge ve İnovasyon Strateji Belgesi, 2014 :49)

Ülkemizde son yılların en kapsamlı teşvik sistemi, 2012 yılında yürürlüğe giren kanun ile uygulamaya konulmuştur. Yeni teşvik sistemi Türkiye'nin 2023 hedefleri doğrultusunda, dünyanın ilk on ekonomisi arasında yer almak, kişi başı milli geliri 25 bin dolar seviyesine çıkartmak ve 500 milyar dolar ihracat rakamlarına ulaşmak amaçlarıyla hazırlanmıştır. Bu hedeflerin hepsini gerçekleştirmek ancak devletin yapısal ve yasal destekleri ile sağlanabilecektir. Yeni teşvik sistemi de tam olarak bunu gerçekleştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Türkiye'nin mevcut ekonomik yapısında bu makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için mikro reformlar zorunlu bir hal almıştır. Bu doğrultuda üretimi ve istihdamı artırmak, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak yeni teşvik sisteminin mikro amaçlarındandır (Akdeve & Karagöl 2013:341-342).

2004 yılı ve 2006 yılı teşvik sisteminde sadece 3 çeşit destek aracı kullanılırken; 2009 yılında 5, 2012 yılında açıklanan teşvik sisteminde 8 destek aracından istifade edilmektedir. 2004 yılı ve 2006 yılı teşvik sisteminde kişi başına düşen gelirin 1500 doların altında olduğu 49 il desteklenmiştir. Destek miktarı ilden ile değişmemiştir. Bu nedenle 49 il arasında nispeten daha gelişmiş olanlar, diğerlerine göre çok daha fazla yatırım çekebilmişlerdir. Bölgesel eşitsizliği gidermek için 2009 yılında uygulamaya başlanan sistemle Türkiye'nin illeri, DPT'nin 2001 yılı verileri kullanılarak sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine göre dört farklı gruba ayrılmıştır. Destek araçları ve miktarları, illerin bulundukları bölge grubuna göre farklılaştırılmıştır. 2012 yılında ise bölge sayısı 4'den 6'ya çıkarılmıştır. En az gelişmiş bölgelere sağlanan destek miktarı, gelişmiş bölgelere göre yükseltilmiştir. Sektörel destek uygulamaları giderek artmıştır. Türkiye'de 2009 yılından önce uygulanan teşvik sistemlerinin tümünde bölgesel destekler, sektörel öncelikler gözetilmeden dağıtılmıştır. 2009 yılından sonra ise illerde desteklenecek yatırımların hangi sektörlerden olması gerektiği belirlenmiştir. İlgili sektörlerin dışında kalan sektörlerin bölgesel teşviklerden yararlanması engellenmiştir (Acar & Çağlar 2012:2-3'den aktaran Kılınç Savrul & Doğru 2013:5).

Yeni teşvik uygulaması, 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı'nın uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen 2012/1 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ” e dayanmaktadır. 2012/3305 sayılı Karar 19.06.2012 tarihli ve 28328 sayılı karar ile Resmi Gazete’de yayımlanarak (01.01.2012 tarihinden itibaren geçerli sayılmak üzere) yürürlüğe girmiştir.

2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nda, Yeni Teşvik Yasası'nın amaçları belirtilmiştir. Bunlar;

- Cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve ürünlerin üretiminin artırılması,
- Teknolojik dönüşümü sağlayacak yüksek ve orta-yüksek teknoloji içeren yatırımların desteklenmesi,
- En az gelişmiş bölgelere sağlanan yatırım desteklerinin artırılması,
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması,
- Destek unsurlarının etkinliğinin artırılması,
- Kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesidir (Kahraman 2012:5).

Yatırım Teşvik Sisteminin yukarıda belirlenen amaçları beş başlık altında sınıflandırılmaktadır.

1. Bölgesel Teşvik: İller arasındaki gelişmişlik farkını azaltmayı ve illerin üretim ve ihracat potansiyellerini artırmayı hedefler. Bölgesel teşvik sisteminde, illerin gelişmişlik seviyelerine göre yardım yoğunlukları farklılaştırılmış, desteklenecek sektörler illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiştir.
2. Öncelikli Yatırım Konuları: Belirli yatırım konularının 5. Bölge destekleri ile desteklenmesini hedeflemektedir.
3. Stratejik Yatırımlar: Cari açığın azaltılmasına etki edecek katma değeri yüksek yatırımları desteklemektedir.
4. Büyük Ölçekli Yatırımlar: Teknoloji ve Ar-Ge kapasitesini artıracak, rekabet üstünlüğünü sağlayacak yatırımları desteklemektedir.
5. Genel Teşvik: Teşvik edilmeyecek yatırım konuları dışında kalan tüm yatırımları kapsamaktadır.

Yeni Teşvik Yasası hazırlanırken illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınarak Türkiye 6 bölgeye ayrılmıştır. Buna göre teşvik destekleri genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarında farklı oranlarda desteklenecektir. Desteklenecek sektörler illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Daha önceki teşvik uygulamalarında stratejik yatırımların teşviki yokken yeni teşvik sistemine eklenmiştir.

Yeni Teşvik Yasası'na göre uygulanacak destekleri aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Gümrük Vergisi Muafiyeti, Katma Değer Vergisi İstisnası, Vergi İndirimi, Gelir Vergisi Stopajı Desteği, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği, Faiz Desteği, Yatırım Yeri Tahsisi

Daha önceki teşvik sisteminde olmayıp yeni sisteme eklenen destekler; gelir vergisi stopajı ve sigorta primi işçi payı desteği ile KDV iadesi teşvihtir.

Teşvik yasası ülkede yeni sektörlerin gelişimine ve yatırımlar için cazip olmayan gelişmemiş bölgelere yeni yatırımların gelmesine olanak sağlaması açısından önemlidir. Gelir vergisi stopajından muafiyet ve sigorta primi işçi payı desteği sadece 6. Bölgede uygulanan desteklerdir. 6. Bölgeye işçi maliyetleri açısından önemli bir avantaj sağladığından istihdama önemli bir etkisi olacaktır. Bölgesel bazda istihdamın artırılması ise iç göçte azalmalar meydana getirebilir. Ayrıca sadece 6.bölgeye uygulanan gelir vergisi stopajı ve sigorta prim desteği, yatırımların 1.bölge ve 2.bölgeden gelişmekte olan bölgelere kaymasını sağlaması yönünden de önemlidir.

Bir alt bölge desteği olarak adlandırılan uygulama kapsamında OSB'lerde yapılacak yatırımlar ve sektörel işbirliğine dayalı yatırımlar vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteğinden yararlanırlar. Bu uygulama yatırım havzalarının oluşturulması ve kümelenmenin desteklenmesi hedefleri çerçevesinde uygulanır.

Vergi indirimi desteği kapsamında büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamındaki yatırımlarda %80'ini geçmemek üzere yatırım döneminde yatırımcının diğer faaliyetlerinden elde edilen kazançlarına indirimli gelir veya kurumlar vergisi uygulanır. Örneğin, Kocaeli'nde yatırımı olan yatırımcı, Diyarbakır veya Şanlıurfa'da yatırım yaparsa, yatırıma katkı oranının % 80'ini Kocaeli'den elde ettiğı kazancın vergisinden düşülecektir. Yine bu uygulama da az gelişmiş 6.bölgeye yapılacak yatırımları avantajlı hale getirmektedir (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2012).

KDV istisnası uygulaması kapsamında yatırımcının yapacağı yatırım kapsamında makine ve teçhizat alımında %18 KDV istisnası uygulanmakta, bu da yatırımcının elindeki sermayesinin finansal kaynağının daha fazlasını işletme sermayesinde kullanmasını sağlayacaktır. Böylece yatırımcının yapacağı yatırım için ihtiyaç duyacağı sermaye miktarı azalmış olacaktır.

Gümrük vergisi muafiyeti ile yatırımcının ithal ettiğı yatırım mallarından vergi muafiyeti sağlanacaktır. Böylece yatırımcı sermayesinin bir kısmını elinde tutacaktır.

Asgari sabit yatırım tutarı üzerindeki yatırımlara uygulanacak yatırıma katkı oranları ve vergi indirim oranları aşağıda tablo 1'de gösterilmektedir.

Yeni teşvik yasası, yeni yatırımların bölgeye çekilmesi, istihdam alanlarının yaratılması, yatırımların hızlandırılması açısından önemlidir. Yeni teşvik yasası ile gelişmemiş bölgelere yatırımlar çekilerek bu tür bölgelerin gelişmişlik düzeyinin artırılması sağlanacaktır. Bu açıdan teşviklerin bölge ekonomisine ve kalkınmasına

faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tablo-1: Yatırıma Katkı Oranları ve Vergi İndirim Oranları

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki		İşletme/Yatırım Döneminde Uygulanacak Yatırıma Katkı Oranı	
	Yatırıma Katkı Oranı(%)	Vergi İndirim Oranı(%)	Yatırıma Katkı Oranı(%)	Vergi İndirim Oranı(%)	Yatırım Dönemi (%)	İşletme Dönemi (%)
1. Bölge	15	50	25	50	0	100
Diyarbakır (6. Bölge)	50	90	60	90	80	20

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı <https://www.karacadag.gov.tr/>

Teşvikle yapılan yatırımların bölgelerin ekonomik performansını, hâsılasını, gelirini, zenginliğini ve sosyal refahını artırması açısından da önemli bir yere sahiptir.

2012 yılındaki teşvik yasanın diğer teşvik yasalarından en önemli farkı bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmaya yönelik olmasıdır. Bu açıdan baktığımızda 2012 yılı teşvik kanunundan 2012 yılında 65 olan teşvik belgesi adedi 2014 yılında 116' ya yükselmiştir. Aynı şekilde 2012' de istihdam oranı 2.770 iken 2014 yılında 10.280' e yükselmiştir. Sigorta Primi İşveren Hissesi, Sigorta Primi İşçi Hissesi ile Gelir Stopajı tutarlarının asgari ücrete denk gelen kısımlarının karşılanacak olması; 6.Bölgede emek yoğun sektörlerle yapılacak yatırımlar için önemli avantajlar sağlamaktadır. Sigorta destekleri sayesinde işveren, işçi başına aylık 447,97 TL'lik yükten kurtulmuş olmaktadır (Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi,2018).

Sadece 6. Bölgeye özel olmak üzere, sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı, tamamlama vizesinin yapılmasını müteakip 10 yıl süre (OSB'de olması durumunda 12 yıl) ile Hazine tarafından karşılanmaktadır. 6. Bölge haricindeki diğer bölgelerde destek tavanı olmasına karşın 6. Bölgede yapılacak yatırımlarda destek tavanı gibi bir limit söz konusu değildir. Yine sadece 6. Bölgeye özel olmak üzere, işçi ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi de 10 yıl süre ile verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilecektir (Gökmen & Kartaloğlu, 2012:389).

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında bankalardan alınacak kredilerde faiz desteği uygulaması söz konusudur. Bu destek 1. ve 2. Bölgelerde uygulanmayıp 3., 4., 5. ve 6. Bölgelerde uygulanmaktadır. Az gelişmiş bölgelerde uygulanan bu teşvik önemli avantajlar sağlamaktadır.

Faiz desteği teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %75' ine kadar olan kısmı için kullanılabilecek krediye sağlanacaktır. Bu kredi miktarı üzerinden ödenecek faizin veya kar payının aşağıda belirtilen kısımları, Ekonomi Bakanlığı' nca da uygun görülmesi

halinde, azami ilk 5 yıl için ödenmek kaydıyla bütçe kaynaklarından karşılanabilecektir (Gökmen & Kartaloğlu,2012:389). Bölgesel bazda uygulanan faiz oranları desteği Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo–2: Faiz Desteği

Bölgeler	Destek Oranı		Azami Destek Tutarı (Bin TL)
	TL Cinsi Kredi	Döviz Cinsi Kredi	
1	-	-	-
2	-	-	-
3	3 puan	1puan	500
4	4 puan	1 puan	600
5	5 puan	2 puan	700
Diyarbakır (6.Bölge)	7 puan	2 puan	900

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı . <https://www.karacadag.gov.tr/>

Yeni teşvik sisteminde uygulanacak bölgesel teşvikler ana hatlarıyla Tablo 3’de yer almaktadır (Gökmen & Kartaloğlu,2012:5).

Tablo–3: Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destekler

BÖLGESEL TEŞVİKLER							
DESTEK ALANLARI		I	II	III	IV	V	VI
KDV istisnası		√	√	√	√	√	√
Gümrük vergisi muafiyeti		√	√	√	√	√	√
Vergi İndirimi Yatırıma Katkı Oranı (%)	<i>OSB Dışı</i>	15	20	25	30	40	50
	<i>OSB İçi</i>	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hisse Desteği (Destek Süresi)	<i>OSB dışı</i>	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
	<i>OSB içi</i>	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi		√	√	√	√	√	√
Faiz Desteği		YOK	YOK	√	√	√	√
Gelir Vergisi Stopaj Desteği		YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği (Destek Süresi)		YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı <https://www.karacadag.gov.tr/>

Tablodan da görüleceği üzere destek unsurlarının oran ve süreleri gelişmiş bölgelerden daha az gelişmiş bölgelere doğru kademeli olarak artacak şekilde tasarlanmış ve böylece illerin gelişmişlik seviyelerine göre teşvik araçlarının sağladığı yardım yoğunlukları

farklılaştırılmıştır. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Uygulamaları kapsamında desteklenecek olan yatırımların bulundukları ildeki bir organize sanayi bölgesinde (OBS) yapılması durumunda, Vergi İndirimi ve Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği bakımından bir alt bölge destekleri uygulanmaktadır.

2. DİYARBAKIR’DA ÖZEL SEKTÖR YATIRIMLARI

Türkiye’nin içerisinde bulunduğu coğrafi lokasyon ve gençlerin ağırlıkta olduğu nüfus potansiyeli ve demografik yapısı bağlamında kamu yatırımlarının son derece kritik önemi haiz bir konumu bulunmaktadır. Zira Türkiye nüfusuna eğitim ve sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde sağlanması, yaşam standartlarının ve kalitesinin yükseltilmesi, rekabet gücünü artırmak ve büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak adına gerekli sosyal ve fiziki altyapının oluşturulması/ geliştirilmesi, çevrenin korunması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının asgariye indirgenmesi bir an önce hayata geçirilmesi icap eden öncelikler arasında yer almaktadır. Tüm bu hedeflerin hayata geçirilebilmesinde ise kamu yatırımlarının etkinliğinin artırılması, sunulan fırsatların piyasa ekonomisinin gerekleri ile uyumlu bir şekilde gündelik yaşama refah olarak yansımada özel sektör tarafından yapılacak yatırımlarının da göz ardı edilemeyecek bir önemi ve ihmal edilemeyecek bir rolü/ fonksiyonunun mevcut olduğu aşikârdır.

2.1. Diyarbakır’da Alınan Yatırım Teşvik Belgeleri

- Son 10 yıllık dönemde Diyarbakır’da toplam 620 adet yatırım teşvik belgesi alınmışken, bunların 406 adedi, 2012-2016 yıllarını kapsayan yeni teşvik sistemi döneminde alınmıştır. Yeni teşvik sistemi döneminde düzenlenen belge sayısı bakımından Türkiye içindeki payı % 2,1 olarak gerçekleşmiştir.
- 2015 yılında 99 adet yatırım teşvik belgesi alınmış olup bu belgelere bağlı sabit yatırım tutarı 461 milyon TL ve istihdam sayısı 3.886 kişidir. Diyarbakır’da 2015 yılında alınmış teşvik belgelerinin ülke içindeki payı; belge sayısı bakımından % 2,2, sabit yatırım tutarı bakımından % 0,4, istihdam sayısı bakımından % 2,6’dır.

Tablo-4: Yıllara Göre Diyarbakır'da Yatırım Teşvik Belgeleri

Yıl	Belge Adedi	TR İçindeki Payı (%)	Sabit Yatırım (milyon TL)	TR İçindeki Payı (%)	İstihdam	TR İçindeki Payı (%)
2007	26	1,2	128	0,6	613	0,6
2008	10	0,4	14	0,1	239	0,3
2009	28	1,3	109	0,5	793	1,0
2010	85	2,2	249	0,4	1.948	1,4
2011	65	1,6	240	0,5	1.203	1,0
2012	64	1,5	339	0,5	2.622	1,7
2013	109	2,2	847	0,9	4.063	2,1
2014	116	2,9	539	0,8	3.746	2,6
2015	99	2,2	461	0,4	3.886	2,6
2016 ¹	18	1,1	59	0,3	421	1,2
Yeni Teşvik Sistemi Toplamı (2012-2016)	406	2,1	2.245	0,6	14.738	2,2
Toplam	620	1,8	2.985	0,6	19.534	1,6

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Teşvik İstatistikleri, <https://www.ekonomi.gov.tr>.

- 2016 yılı Ocak-Mart döneminde 18 adet yatırım teşvik belgesi alınmış olup bu belgelere bağlı sabit yatırım tutarı 59 milyon TL ve istihdam sayısı 421 kişidir.

Tablo-5: Aylara Göre Diyarbakır'da Yatırım Teşvik Belgeleri

Aylar	2015 Yılı			2016 Yılı		
	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam
Ocak	13	38	401	2	2	80
Şubat	7	55	366	7	17	159
Mart	5	32	408	9	40	182
Nisan	7	36	193			
Mayıs	6	25	105			
Haziran	11	37	331			
Temmuz	6	22	221			
Ağustos	14	38	445			
Eylül	6	12	247			
Ekim	6	38	194			
Kasım	5	71	309			
Aralık	13	58	581			
Toplam	99	461	3.801	18	59	421

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Teşvik İstatistikleri <https://www.ekonomi.gov.tr>.

3. 2012 TEŞVİK YASASI ÖNCESİ VE SONRASINDA DİYARBAKIR'A YAPILAN YATIRIMLARIN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

Diyarbakır iline 2007 yılından itibaren başvurulmuş belge sayısının, yapılan yatırımların ve bu yatırımlar sonucunda oluşan istihdamın önceki dönem gözlem dönemleri kullanılarak gelecek dönem gözlem değerlerinin tahmin edilebilmesi için zaman serisi denklemleri oluşturulmuş ve gelecek dönemlerde beklenen belge sayısı, yatırım miktarı ve istihdam sayısı tahmin edilebilmiştir. 2016 yılına ait verilerin sadece ilk üç ayı bulunduğundan sonraki aylar ilk üç ayın ortalaması alınarak elde edilmiştir.

3.1. Gereç ve Yöntem

Zamanın fonksiyonu olarak elde edilmiş verilerin oluşturduğu seriler *zaman serileri* olarak bilinir. Geleceğe dönük tahminler yapmanın en önemli yollarından biri olan zaman serilerinde birbirini izleyen gözlem değerlerinde zamana göre bağımlılık söz konusudur. Seriyeye uyum sağlayacak bir fonksiyon ile gelecek gözlemler tahmin edilebilir. Zaman serileri uygulama alanları içerisinde ekonomik zaman serileri en başta gelen konular içerisinde (Yalaz & Akay, 2016:406).

Zaman serilerinin çoğunda ardışık gözlem değerleri birbirine bağlı olduğundan bu bağımlılık yapısını çok etkin bir şekilde kullanan ve *B.J. tahmin modelleri* (G.E.P. Box, G.M. Jenkins, 1976) olarak da bilinen modelleri literatürde oldukça tercih edilen modellerdir. Ayrıca bu modellerde otokorelasyon da etkili bir şekilde dikkate alındığından söz konusu modellere stokastik modeller denilmektedir.

B.J. tahmin modelleri arasında en çok tercih edilen otoregresif (AR) modeller; bir zaman serisinin herhangi bir dönemindeki gözlem değerini, aynı serinin ondan önceki, belli sayıda geçmiş dönem gözlem değerine ve hata terimine bağlı olarak açıklayan modellerdir. “p . dereceden” AR model ile AR(p) gösterilir ve

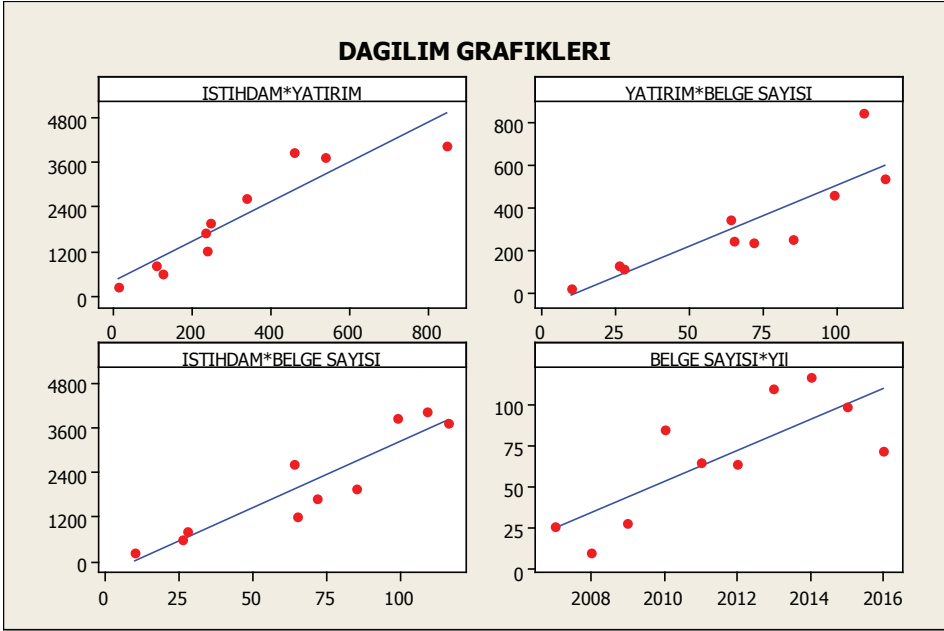
$$X_t = \phi_1 X_{t-1} + \phi_2 X_{t-2} + \dots + \phi_p X_{t-p} + \varepsilon_t \quad (1)$$

şeklinde ifade edilir. Burada $X_t, X_{t-1}, X_{t-2}, \dots, X_{t-p}$ gözlem değerlerini, $\phi_1, \phi_2, \dots, \phi_p$ modelin parametrelerini ifade etmektedir. Burada hata terimlerinin 0 ortalamalı σ_ε^2 ve varyanslı normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmektedir (Yalaz & Akay, 2016:407).

3.2. Analiz

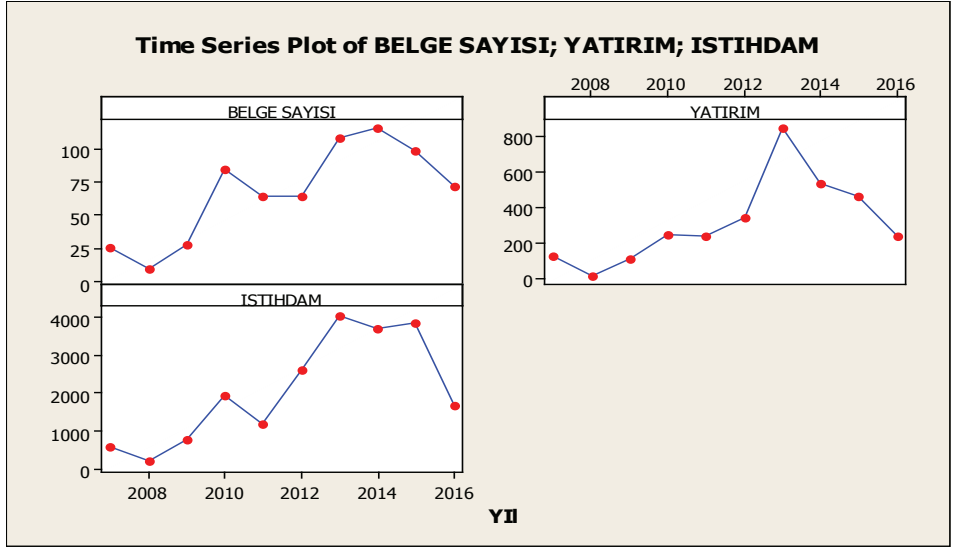
Zaman serileri analizi için MİNİTAB bilgisayar programının ARIMA modülü kullanılmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Şekil-1. Değişkenlerin Dağılım Grafikleri

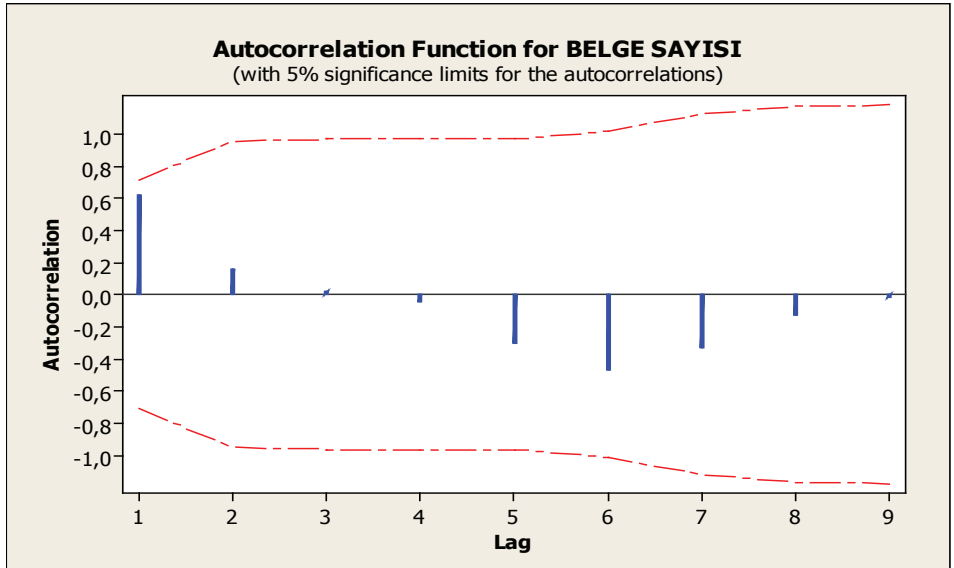
Şekil-1’de değişkenlerimiz (belge sayısı, yatırım, istihdam, yıl) arasındaki ilişkilerin belirlenmesi bakımından dağılım grafikleri elde edilmiş ve doğrusal ilişkiler tespit edilmiştir. Belge sayısı ve yıllara ait bilgilerin ilişkilerinin incelendiği grafikte (sağ alt) 2007-2008 yılları arasında yaşanan global ekonomik krizin yansıması olarak belge sayısındaki düşüş gözlemlenebilmektedir. 2012 yılında çıkarılan teşvik yasası sonrasında yaşanan gelişmelere bağlı belge sayısındaki artış görülmüştür. Ancak teşvik yasası ile gelen bu olumlu konjonktür çözüm sürecinin sektöre uğramasıyla yeniden düşüşe geçmiştir. Diğer üç grafikte de değişkenler arasındaki ilişkiler beklendiği gibi pozitif yönlü ve doğrusaldır. Literatürde belge sayısı arttıkça yatırımın artacağı, yatırım arttıkça da istihdamın artacağı beklenmektedir. Bu durum çalışmamızda da gözlemlenebilmiştir.

Şekil–2. Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

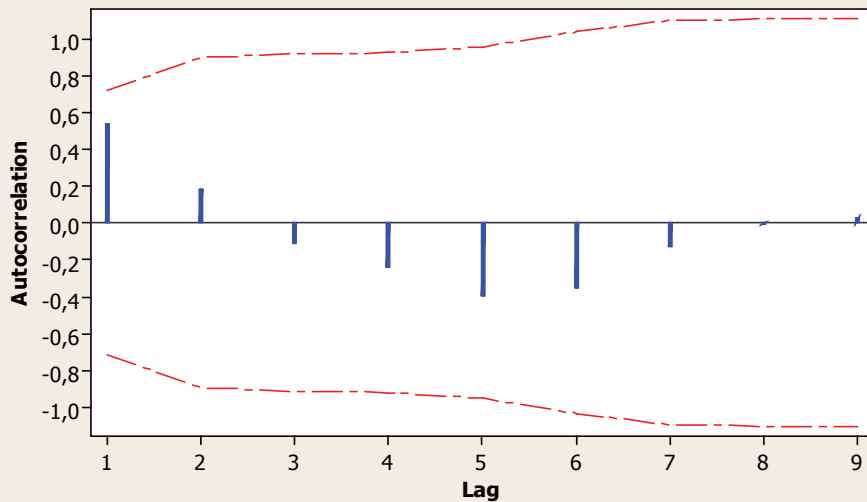

Değişkenlerin yıllara ait bilgilerinin incelendiği grafiklerde (Şekil–2) 2007-2008 yılları arasında yaşanan global ekonomik krizin yansıması olarak değişkenlerdeki düşüş gözlemlenebilmektedir. 2012 yılında çıkarılan teşvik yasası sonrasında yaşanan gelişmelere bağlı değişkenlerde artış görülmüştür. Ancak teşvik yasası ile gelen bu olumlu konjonktür çözüm sürecinin sektöre uğramasıyla yeniden düşüşe geçmiştir.

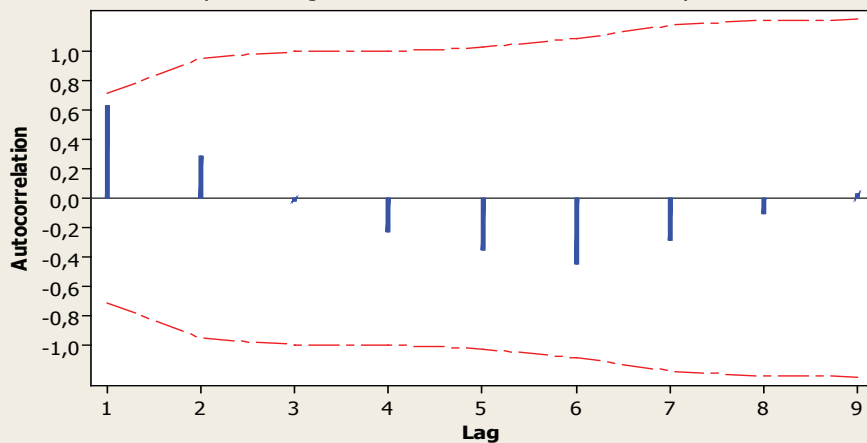
Şekil–3.Otokorelasyon Diyagramları

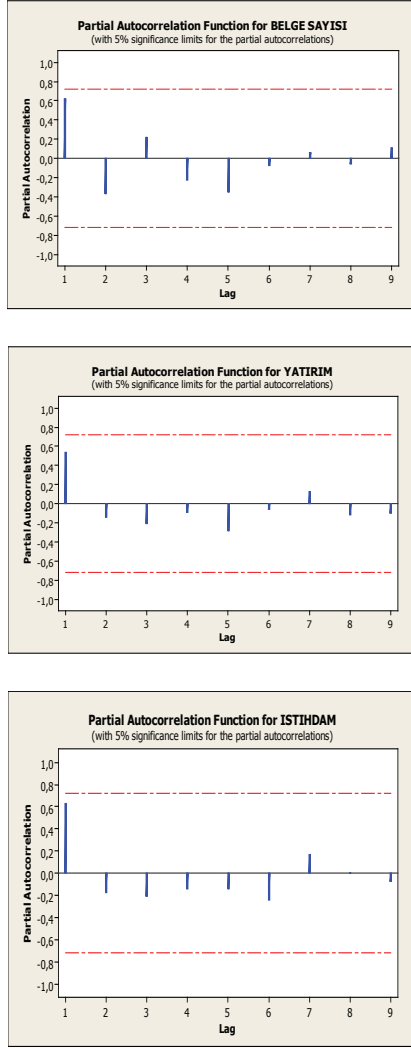
Autocorrelation Function for YATIRIM
(with 5% significance limits for the autocorrelations)

Autocorrelation Function for ISTIHDAM
(with 5% significance limits for the autocorrelations)

Şekil-4. Kısmi Otokorelasyon Diyagramları

Verilerimizin Otokorelasyon ve Kısmi otokorelasyon katsayıları incelenmiş ve aşağıdaki tabloya bakılarak modele karar verilmiştir. Bizim modelimizde Otokorelasyon grafiğinde (Şekil 3) azalan bir sinüs dalgası görülmektedir. Kısmi otokorelasyon (Şekil-4) grafiğine baktığımızda ise güven aralığını geçen katsayı yoktur ve 1 den sonra sivri bir düşüş vardır.

Tablo-6:Kuramsal Örüntüler Tablosu

Model	Otokorelasyon Grafiği	Kısmi Otokorelasyon Grafiği
AR(p)	Üstel azalma ve/veya azalan sinüs dalgası	p gecikmeye kadar sivrilik
MA(q)	q gecikmeye kadar sivrilik	Üstel azalma
ARIMA(p,q)	Üstel azalma	Üstel azalma

Tablo–6 ile gösterilen kurumsal örüntüler tablosuna göre modellerimiz AR(1) modeli olarak belirlenmiştir. AR(1) modellerinin parametre tahminleri ve geçerlilik testleri MİNİTAB bilgisayar programında test edilmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

3.2.1. Belge Sayısı için Zaman Serisi Modeli

Belge sayısı için AR(1) zaman serisi modeli: $X_t = 0,7298 * X_{t-1} + \varepsilon_t$ olarak elde edilir. Analiz sonucunda sabit anlamsız bulunduğundan modele eklenmemiştir.

MİNİTAB bilgisayar programında elde edilen zaman serisi modellerinin anlamlılıklarının testi için $\alpha=0,05$ önem düzeyi için aşağıdaki hipotez testi oluşturulur:

H_0 : Model anlamsızdır,

H_1 : Model anlamlıdır.

Sabit içeren modellerde bu hipotez,

H_0 : Sabit anlamsızdır,

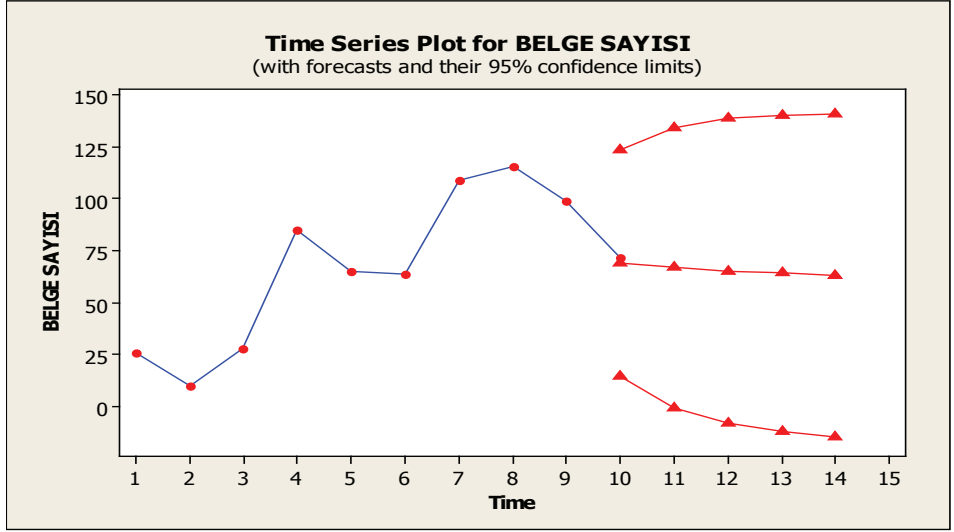
H_1 : Sabit anlamlıdır.

Modellerin anlamlılıklarının testi için programda elde edilen p değerleri incelendiğinde $0,018 < 0,05$ olduğundan H_0 reddedilir. Yani model anlamlı bulunur. Sabit için elde edilen p değeri incelendiğinde ise $0,099 > 0,05$ olduğundan H_0 reddedilir. Yani sabit anlamsız bulunur. Bu denklem ile elde edilen sonraki 5 yıla ait belge sayısı tahmin değerleri de aşağıda verilmiştir.

Dönem Tahmin Alt limit Üst limit

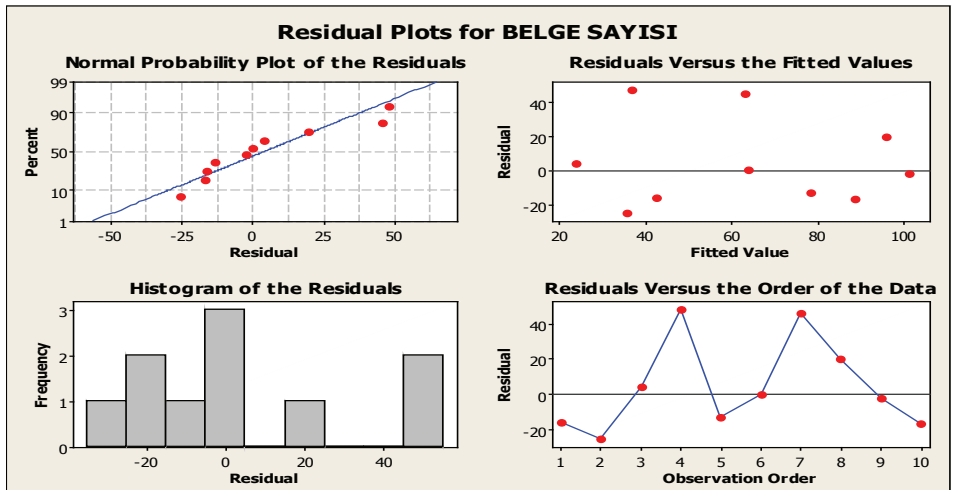
2017	69,017	14,394	123,640
2018	66,840	-0,784	134,463
2019	65,251	-8,367	138,868
2020	64,091	-12,529	140,710
2021	63,244	-14,927	141,416

Şekil-5. Belge Sayısı Tahminleri ve Güven Aralıkları

2016 yılının ilk üç ayının belge sayısı bilindiğinden diğer aylara ilişkin veri bu ilk üç ayın ortalamalarına göre elde edilmiştir. Buna göre 2016 yılı belge sayısı 72 alınmıştır. Geleceğe yönelik yapılan tahmin modeline göre ekonomik ve siyasi konjonktürün böyle devam etmesi durumunda 2020 yılında ortalama belge sayısının 64 olması beklenmektedir. Alt ve üst limitler göz önüne alındığında gelişmelerin düzelmesi durumunda belge sayısının 141 seviyelerine çıkması beklenmektedir.

Şekil-6. Belge Sayısı İçin Oluşturulan Hata Grafikleri

Yukarıdaki şekilde model ile gerçek veriler arasındaki artık denilen sayıların analizi

bulunmaktadır. Buna göre geçerli bir zaman serisi modeli için,

- Artıkların normal dağılması beklenir.(Sol Üst)(Sol Alt)
- Dağınık bir yapıya sahip olması beklenir.(Sağ Üst)
- Sıralı noktaların olmaması beklendir.(Sağ Alt)

Modelde istenilen durumlar sağlandığından modelimiz geçerlidir denilebilir.

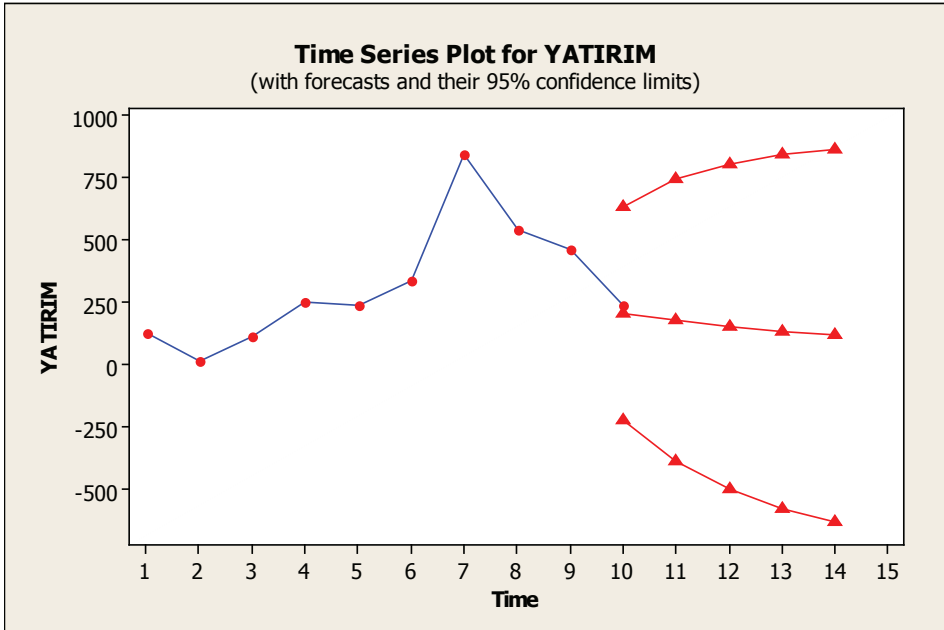
3.2.2. Yatırım için Zaman Serisi Modeli

Yatırım için AR(1) zaman serisi modeli: $X_t = 0,8674 * X_{t-1} + \varepsilon_t$ olarak elde edilir. Analiz sonucunda sabit anlamsız bulunduğundan modele eklenmemiştir.

P değerleri incelendiğinde $0,001 < 0,05$ olduğundan model anlamlı bulunmuştur. Bu denklem ile elde edilen sonraki 5 yıla ait yatırım tahmin değerleri de aşağıda verilmiştir.

Dönem	Tahmin	Alt limit	Üst limit
2017	204,710	-224,937	634,356
2018	177,568	-391,192	746,328
2019	154,025	-500,185	808,234
2020	133,603	-578,169	845,375
2021	115,889	-636,294	868,072

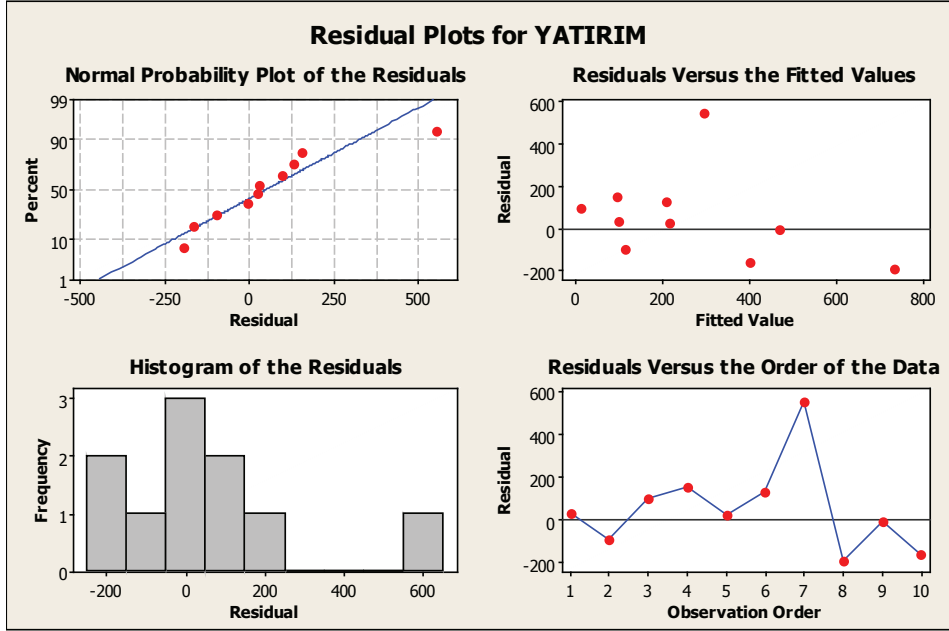
Şekil-7. Yatırım Tahminleri ve Güven Aralıkları

2016 yılının ilk üç ayının yatırım değerleri bilindiğinden diğer aylara ilişkin veri bu ilk üç ayın ortalamalarına göre elde edilmiştir. Buna göre 2016 yılı yatırım değeri

236 alınmıştır. Geleceğe yönelik yapılan tahmin modeline göre ekonomik ve siyasi konjonktürün böyle devam etmesi durumunda 2020 yılında ortalama yatırım değerinin 134 olması beklenmektedir. Alt ve üst limitler göz önüne alındığında gelişmelerin düzelmesi durumunda yatırım değerinin 845 seviyelerine çıkması beklenmektedir.

Şekil-8.Yatırım İçin Oluşturulan Hata Grafikleri

Modelde istenilen durumlar sağlandığından modelimiz geçerlidir denilebilir.

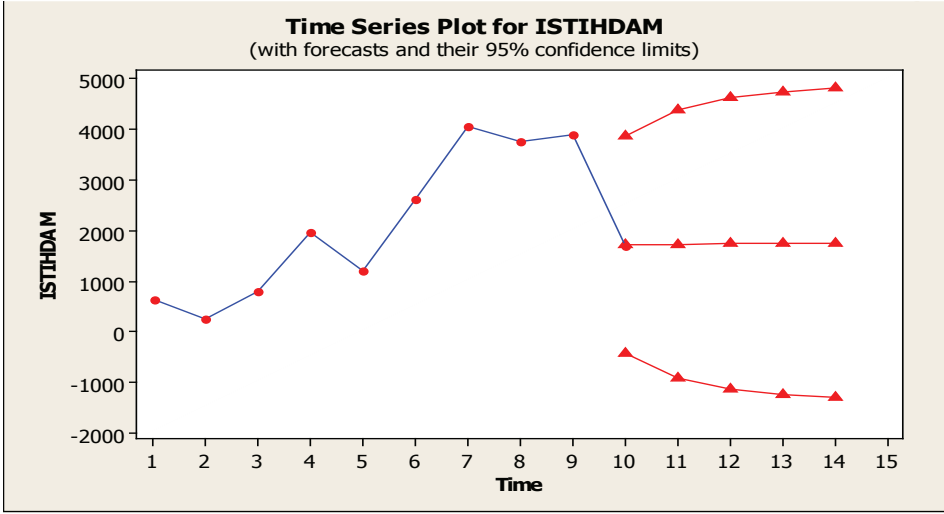
3.2.3. İstihdam için Zaman Serisi Modeli

İstihdam için AR(1) zaman serisi modeli: $X_t = 0,7215 * X_{t-1} + \varepsilon_t$ olarak elde edilir. Analiz sonucunda sabit anlamsız bulunduğundan modele eklenmemiştir.

P değerleri incelendiğinde $0,020 < 0,05$ olduğundan model anlamlı, sabit için elde edilen P değeri incelendiğinde ise $0,202 > 0,05$ olduğundan sabit anlamsız bulunmuştur. Bu denklem ile elde edilen sonraki 5 yıla ait istihdam tahmin değerleri de aşağıda verilmiştir.

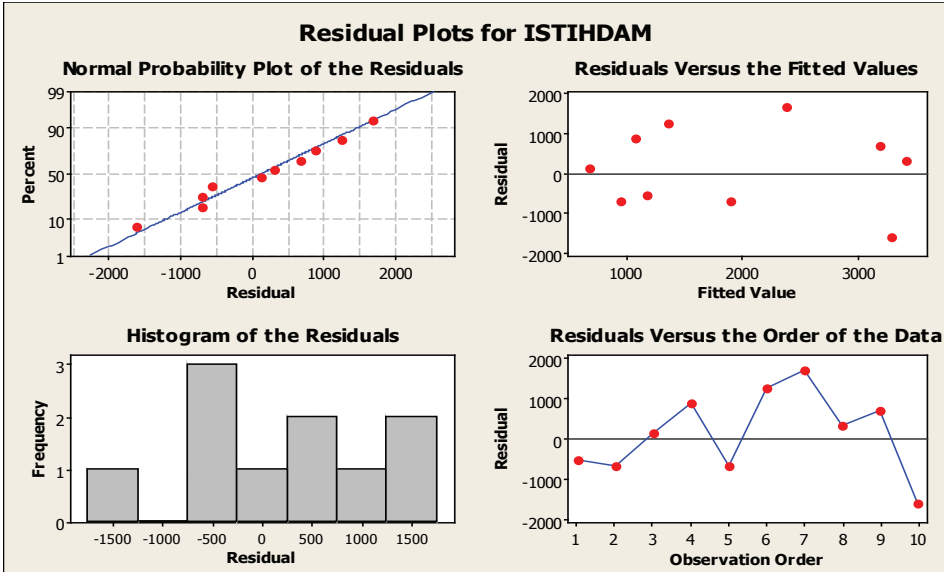
Dönem	Tahmin	Alt limit	Üst limit
2017	1705,80	-448,85	3860,44
2018	1721,52	-935,41	4378,45
2019	1732,87	-1151,12	4616,86
2020	1741,06	-1254,33	4736,44
2021	1746,96	-1304,81	4798,73

Şekil-9.İstihdam Tahminleri ve Güven Aralıkları

2016 yılının ilk üç ayının istihdam değerleri bilindiğinden diğer aylara ilişkin veri bu ilk üç ayın ortalamalarına göre elde edilmiştir. Buna göre 2016 yılı istihdam değeri 1684 alınmıştır. Geleceğe yönelik yapılan tahmin modeline göre ekonomik ve siyasi konjonktürün böyle devam etmesi durumunda 2020 yılında ortalama istihdam değerinin 1741 olması beklenmektedir. Alt ve üst limitler göz önüne alındığında gelişmelerin düzelmesi durumunda istihdam değerinin 4736 seviyelerine çıkması beklenmektedir.

Şekil-10.İstihdam İçin Oluşturulan Hata Grafikleri

Modelde istenilen durumlar sağlandığından modelimiz geçerlidir denilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Rekabet koşullarının giderek ağırlaştığı günümüz piyasa koşullarında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne salt devlet tarafından yapılacak kamu yatırımları ile yetinilmesi mümkün bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bölgenin sosyo-ekonomik açıdan görece geri kalmışlığına bağlı olarak ortaya çıkan ve süreç içerisinde yeterli tedbir geliştirilemesine bağlı olarak kronikleşen sorunların Türkiye'nin ve hatta komşu ülkelere sirayet ettiği nazar-ı dikkate alındığında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne pozitif ayrımcı bir yatırım politikası uygulanması müspet sonuçlar doğuracaktır.

Bu minvalde; 2012 yılında hayata geçirilen teşvik sisteminin, Güneydoğu Anadolu genelinde ve Diyarbakır özelinde tesis edilen istikrar ortamının bir daha bozulmayacak şekilde sürekliliğinin sağlanmasına yönelik, güvenlik politikalarını tamamlayıcı nitelikte revize edilerek tekrardan hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu kapsamda; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik yatırım politikaları belirlenirken, Güneydoğu Anadolu'nun ve Irak ile Suriye'nin nihai istikrara kavuşacağı günler hesap edilerek, mukayeseli üstünlükler teorisi açısından avantajlı olunan tarım ve turizm alanlarına öncelik verilmek suretiyle aşağıda belirtilen hususların göz önünde bulundurulmasında yarar görülmektedir:

- İçerisinde bulunulan çağ itibarıyla dünyadaki tüm ülkeler mevcut enerji kaynaklarını en rantabl şekilde kullanmak ve artan enerji ihtiyacını karşılamak adına sürdürülebilir, çevreyi kirletmeyen, yenilenebilir alternatif ve ilave kaynaklar/ olanaklar bulmaya/ mevcutları yenilemeye çalışmaktadır. Söz konusu çalışmalar, enerji alanında ciddi anlamda dışa bağımlı olan ülkemiz gibi devletler açısından daha da kritik/ hayati önem arz etmektedir. Bu nedenle de yılın hemen hemen her mevsiminde güneş gören Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve özelde Diyarbakır için güneş enerjisi sistemlerinin geliştirilmesi Diyarbakır'a, bölgeye ve ülkeye önemli katkılar sağlayacaktır. Diyarbakır'da güneş enerjisinden elektrik üreten sistemlerin devreye sokulması, gerek enerji tasarrufu gerekse de çevrenin korunması açısından büyük kazanımları beraberinde getirecektir.
- Diyarbakır ekonomisi genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ancak verimin istenilen düzeyde dolduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda; elde edilen ürünlerin pazara ulaştırılma organizasyonundaki iyileştirmelerin başarılması halinde hem bireysel hem de kentsel refah artacaktır.
- Diyarbakır'da tarımsal sulama problemi ciddi boyutlardadır. Sulama problemlerinden dolayı ağırlıklı kuru tarım yapılmaktadır. Oysaki "Bereketli Hilal" olarak tarihe geçen bölgede konşlu bulunan Diyarbakır'ın su sorunun çözülmesi halinde ürün miktarları katlanabilecek, istihdam oranları ve tarımsal verim de artacaktır. Sulama sorununun çözülmesi, iklim ve toprağın uygunluğunun da katalizör etkisi yapmasıyla seracılık faaliyetlerinin de önünü açacaktır.

- Diyarbakır’da tarım alanında yapılabilecek diğer hususlar ise şirecilik, üzümculük ve Siirt fıstığı üretimidir. Özellikle de fıstığın getirisinin yüksek olması, çiftçiler açısından tercih sebebi olabilecektir.
- Ağırlıklı olarak Lice ve Kulp’ta üretimi yapılan ve ülke üretiminin 1/3’üne erişen ipek kozasının geliştirilmesi bu yörelerin sakinleri için ciddi gelir ve istihdam kaynağı olacaktır. Pazarlama ve markalaşma ile desteklenmesi durumunda bu alanda ciddi bir gelişme potansiyeli bulunmaktadır.
- Diyarbakır’da tarımdan sonra gelişiminin teşvik edilmesi gereken alanlardan biri de el işi sanatları/ zanaatkarlıktır. Bu yönüyle tarihte Diyarbakır ile özdeşleşmiş kuyumculuk, ipekçilik ve bakırcılık canlandırılarak gelir kapısı haline getirilmelidir.
- Tarım dışında Diyarbakır’da sanayi alanında da farklı adımlar atılması şarttır. Tarımsal ürünlerle bağlantılı sanayilerde üretim olanakları mutlak surette dünya pazarları ile rekabet edebilecek düzeye çıkarılmalıdır. Yerli otomobil üretimi bu alanda anahtar bir konum üstlenebilecektir.
- Diyarbakır’ın insanoğlunun ilk yerleşim alanlarından olduğu günümüz itibarıyla üzerinde konsensüs sağlanmış bir olgudur. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan, tarihte ilk düzenli insan yerleşim yerinin bulunduğu ve antik çağlara ait kalıntıların ön plana çıkarılması zaruridir. Diyarbakır’da sahne almış medeniyetleri anlatan panoramik bir müzenin yapılması kentteki turizm gelirlerini artıracak ve kayda değer oranda ilave istihdam olanakları sağlayacaktır.
- Turizm alanında atılması gereken en önemli ve öncelikli adım ise Çin seddini dahi geride bırakan Surların aslına uygun olarak restore edilmesidir. Defalarca proje kapsamına alınmasına rağmen herhangi bir adımın atılmaması, surların gün geçtikçe yok olmasına neden olmaktadır. Oysaki dünyada eşi benzeri olmayan böylesi bir değerın aslına uygun restore edilerek turizme açılması şarttır.
- Turizmde Dicle barajının değerlendirilmesi de ayrı bir opsiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğil-Dicle arasında Dicle suyunun yoğun olarak aktığı alanın tatil ve mesire olanakları açısından büyük potansiyeli bulunmaktadır.
- Yüzyıllardır doğu ve batı ile kuzey ve güneydeki medeniyetlerin kesişme noktasında bulunan Diyarbakır, eğitim açısından da ciddi bir birikime ve gelişme potansiyeline sahiptir. Şark ve Garp kültürlerini ve ilimlerini birleştiren yeni bir üniversite açılması ve uygun politikalar/ enstrümanlarla desteklenmesi halinde Mısır’daki El Ezher Üniversitesi gibi bir konum alması hiç de zor olmayacaktır.
- Teşvik yasası öncesi ve sonrası durumunun analiz edilmesi amacıyla oluşturulan zaman serisi modelleri belge sayısı, yatırım ve istihdam değerleri için ayrı ayrı incelenmiş, teşvik yasasının olumlu etkileri gözlemlenebilmiştir. Ancak bu olumlu atmosfere katkı sağlayan çözüm sürecinin 2015 yılında sekteye uğraması bu olumlu etkiyi tedricen azaltmıştır.

- Analizlerde kullanılması en uygun olan modeller bir önceki dönem gözlem değerinden o dönemin tahmin değerinin elde edilebileceği AR(1) zaman serisi modelleri olarak bulunmuştur. Buna göre belge sayısı için $X_t = 0,7298 * X_{t-1} + \varepsilon_t$ modeli, yatırım değerleri için $X_t = 0,8674 * X_{t-1} + \varepsilon_t$ ve istihdam için $X_t = 0,7215 * X_{t-1} + \varepsilon_t$ modelleri oluşturulmuştur.
- Elde edilen sonuçlar literatürü destekler niteliktedir. Geleceğe yönelik yapılan tahmin modeline göre ekonomik ve siyasi konjonktürün böyle devam etmesi durumunda 2020 yılında ortalama belge sayısının 64, yatırım miktarının 134 ve istihdam değerinin 1741 olması beklenmektedir. Alt ve üst limitler göz önüne alındığında gelişmelerin düzelmesi durumunda belge sayısının 141, yatırım miktarının 845 ve istihdam değerinin 4736 seviyelerine çıkacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, Ozan; Çağlar, Esen, (2012). “Yeni Teşvik Paketi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu*, No: 2012/21.

Akdeve, Erdal; Karagöl, Erdal Tanas,(2013). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”,*Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:37.

Box, George E.P.;M.(1976). Jenkins,Gwilym. *Time Series Analysis: Forecasting and Control*, California: Holden Day.

Ekonomi Bakanlığı Teşvik İstatistikleri (2016).<https://www.ekonomi.gov.tr/>,(Erişim:2 Nisan 2017).

Gökmen, Selahattin; Kartaloğlu Emre;(2012). *Yeni Teşvik Sistemi 2012,İSMMMO Yayınları 151*.

Kahraman, Abdulkadir (2012) . *Soru ve Cevaplarla Yeni Yatırım Teşvik Yasası Sistemi*, İstanbul: KPMG Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik AŞ.

Kalkınma Bakanlığı, Kamu Yatırımları,(2016). <http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/> (Erişim: 28 Mayıs 2018).

Karacadağ Kalkınma Ajansı,(2012). <https://www.karacadag.gov.tr/> (Erişim:26 Mayıs 2016).

Karacadağ Kalkınma Ajansı(2016).[http://www.investsanliurfa.com/Yeni Teşvik Sistemi](http://www.investsanliurfa.com/Yeni_Tesvik_Sistemi),Diyarbakır-Şanlıurfa 6. Bölge.s.10-13(Erişim:26 Mayıs 2018).

Kılınç Savrul, Burcu; Doğru, Bülent,(2013). “TR 22 Düzey 2 Bölgesinin 2012 Yılı Teşvik Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”,Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1.

Konya-Karaman Ar-Ge ve İnovasyon Strateji Belgesi, (2014).Mevlana Kalkınma Ajansı.

MATLAB, <http://www.mathworks.com/products/matlab/tryit.html> (Erişim: Haziran 2016).

MİNİTAB, <http://www.mathworks.com/products/matlab/> (Erişim: Haziran 2016).

Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi,(2016). <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>, (Erişim: 28 Nisan2018).

Yalaz, Seçil;Atay, Arife;(2006).“Fuzzy Linear Regression For The Time Series Data Which is Fuzzified With SMRGT Method”, Süleyman Demirel Üniversitesi Enstitüsü Dergisi, 20(3).

(Footnotes) 1 2016 yılı Ocak-Mart dönemini kapsamaktadır.

DIŞ TİCARET GİRİŞİMCİLİĞİNİ TANIMLAMAK: KEŞFEDİCİ BİR ARAŞTIRMA

Ahmet Yağmur ERSOY^{1*} & Metin SAYGILI^{2**}

Öz

Bu araştırma, potansiyel dış ticaret girişimcisi olarak ele alınan uluslararası ticaret bölümü öğrencilerinin bakış açısıyla “dış ticaret girişimciliğini tanımlamak” ve “dış ticaret girişimciliği kavramına yüklenen anlamı” ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi’nde lisans seviyesinde öğrenim görmekte olan uluslararası ticaret bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, kolayda örnekleme yöntemi ile gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmayı kabul eden 152 öğrenciden toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formundaki dış ticaret girişimciliğine yüklenen anlam ve dış ticaret girişimciliğinin tanımlanmasına yönelik sorular “açık uçlu” olarak sorulmuştur. Araştırma sonucunda dış ticarete yüklenen anlam açısından “Uluslararasılaşma”, “Girişimcilik”, “Finans”, “Dış ticaret politikası”, “İnovasyon”, “Kültür” ve “Lojistik” temaları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, dış ticaret girişimciliği tanımlarından ortaya çıkartılan temalar, dış ticaret girişimciliğine yüklenen anlam açısından ortaya çıkarılan temalarla benzerlik göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Ticaret, Dış Ticaret Girişimciliği, Uluslararası Girişimcilik

DEFINE FOREIGN TRADE ENTREPRENEURSHIP: A EXPLAROTARY RESEARCH

Abstract

The main targets of this paper are “defining foreign trade entrepreneurship” and “reveal the assign meaning to foreign trade entrepreneurship term” with the help of the international trade department students who are seen as potential foreign trade entrepreneurs. Undergraduate students of Sakarya University Business School International Trade Department are the sample of the study. Dataset of the study are collected with convenience sampling method from volunteer 152 students via face to face questionnaire technique. The questions that are related to reveal assigning mean to foreign trade entrepreneurship term and defining foreign trade entrepreneurship are asked as open-ended. According to the result of the study, “Internationalization”, “Entrepreneurship”, “Finance”, “Foreign Trade Policy”, “Innovation”, “Culture” and “Logistics” are seen themes in terms of assign meaning to foreign trade. Also, themes of foreign trade entrepreneurship definitions demonstrate similarities with themes of assign meaning to foreign trade.

Keywords: International Trade, Foreign Trade Entrepreneurship, International Entrepreneurship.

1 * Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, ayersoy@sakarya.edu.tr

2 ** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, mtmsaygili@gmail.com

1.GİRİŞ

Üretim, iktisadi faaliyetin temeli olarak kabul edilse de iktisadi faaliyetin ana amacı olan katma değer yaratma tüketim olgusuyla ilişkilendirilmektedir. Mikro ölçekte firma bazında geçerli olan bu varsayım makro ölçekte ülkeler açısından da geçerlidir. Nasıl ki firma seviyesinde üretim süreci sonucunda yaratılan katma değer tüketiciye ulaştırılması temel amaç ise, ülke seviyesinde de durum benzerdir. Şöyle ki, ülkeler sahip oldukları üretim imkanları dahilinde yarattıkları katma değerleri dış satım yoluyla yabancı pazarlara ulaştırmak ve bu sayede döviz elde etmek amacını gütmektedirler. Bu amaç makroekonomik anlamda dış ticaret politikası hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Uluslararası piyasalarda artan rekabet ülkelerin daha yüksek katma değerli ürün üretme ve üretilen ürünlerin doğru kanallarla dış tüketiciye ulaştırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu aşamada iktisadi performansın önemli bir göstergesi olan dış ticaret ve dış ticaretin pratik yansıması olan dış ticaret girişimciliği olgusu karşımıza çıkmaktadır. Nasıl ki bir ülkenin iktisadi büyüklüğü o ülkedeki girişimcilik seviyesiyle doğrudan ilişkilirse, bir ülke dış ticaretinin performansı da o ülkenin dış ticaret girişimciliği seviyesi ile doğrudan ilişkilidir. Dış ticarete yönelik hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından vazgeçilmez bir önemi olan dış ticaret girişimciliği, literatürde hak ettiği yeri bulamamış bir kavramdır. Bu kapsamda dış ticaret girişimciliğini tanımlamada bizim açımızdan bir başlangıç niteliğinde olan bu çalışma ile potansiyel dış ticaret girişimcileri gözünden dış ticaret girişimciliğinin tanımlanması amaçlanmaktadır.

2.TEORİK ARKAPLAN

Girişimcilik kavramı ilk literatüre girmeye başladığı dönemlerde bir işe yeltenme, bir iş kurma ve bu bağlamda risk alma olarak tanımlanmış, daha sonra fikirlerin ortaya konulması, onların ürün ve hizmete dönüştürülmesi ve pazara sunulması faaliyetleri olarak genişletilmiştir (Zhao, 2005). Naktiyok (2004:11) girişimciliği “*geri kalmış ekonomilerde yapılanmanın, gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın, gelişmiş ekonomilerde ise dinamizmin, yeni zenginlik ve refah yaratmanın yapı taşı*” olarak ifade etmiştir. Bygrave ve Hofer (1991:14) ise girişimciliği, “*fırsatı önceden sezebilmek veya fark edebilmek ve söz konusu fırsatı değerlendirilebilir hale getirebilmek amacıyla bir organizasyon oluşturabilmek*” olarak tanımlamışlardır. Shane ve Venkataraman (2000) girişimciliği, yenilik, yaratıcılık, kabiliyet, bilgi ve sermayenin birleşimi olarak toplumsal kaliteyi arttıran bir unsur olarak ele almışlardır.

Girişimci kavramının farklı disiplinler tarafından da tanımları dikkate alındığında (Kurt ve diğ.,2006);

- *Bir ekonomist için girişimci, kaynakları, işgücünü, materyalleri ve diğer kaynakları bir araya getirerek önceki değerinden daha büyük bir değer yaratan, aynı zamanda da değişimi, yenilikçiliği ve yeni bir düzen anlayışını ortaya koyan bir birey olarak tanımlanabilir.*
- *Bir psikolog için girişimci, bir şeyler elde etme veya bir şeylere ulaşma,*

deneyimler edinme, başarıma veya başkalarının muhtemel otoritesinden kaçma veya otoriteye sahip olma ihtiyacı ve arzusu olan ve bu tür güdülerle harekete geçen bir birey olarak tanımlanabilir.

- *Bir iş adamı için ise bir girişimci, bir tehdit unsuru, sıkı bir rakip anlamına gelebileceği gibi bir müşteri, bir iş birlikçi veya diğerlerinin refahı ve mutluluğu için çalışan bir birey olarak tanımlanmaktadır.*

Üretim kadar üretilen çıktının pazara ulaştırılması da bir girişimcilik faaliyetidir. Bununla birlikte, literatürde uluslararası girişimcilikten bağımsız bir dış ticaret girişimciliği tanımının henüz oluşturulmadığı görülmektedir. Tayauova (2009) çalışmasında, literatürdeki uluslararası girişimcilik tanımlarını derlemiş ve uluslararası girişimciliği, “işletmenin (1) değer yaratma, kar elde etme veya büyüme gibi amaçları doğrultusunda (2) ulusal sınırların ötesinde oluşan fırsatları keşfederken ve kullanırken (3) yenilikçi, pro-aktif ve risk alma davranışları sergileyerek (4) örgüt kapsamında gerçekleştirdiği (5) bir süreçtir.” şeklinde tanımlamıştır.

Bu kapsamda yurtiçinde üretilmiş çıktıların uluslararası pazarlara ulaştırılması özel bir girişimcilik türü olan dış ticaret girişimciliği çabasını gerektirmektedir. Dış ticaret girişimciliği oldukça yeni bir çalışma alanı olduğu için konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar sınırlıdır (Ersoy ve Saygılı, 2017a; Ersoy ve Saygılı, 2017b). Literatürde halen üzerinde uzlaşılmış bir dış ticaret girişimciliği tanımı olmadığı için çalışmamız dış ticaret girişimcileri açısından dış ticaret girişimciliğinin tanımlanmasına odaklanmaktadır. Bu kapsamda potansiyel dış ticaret girişimcileri olarak ele alınan örneklemde hareket edilmektedir. Araştırmamız bağlamında potansiyel dış ticaret girişimcileri, dış ticaret konusunda uzman personel olarak yetiştirilmek üzere yükseköğretim kurumlarında lisans düzeyinde eğitim almakta olan Uluslararası Ticaret bölümü öğrencileri olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın amacı lisans düzeyinde Uluslararası Ticaret eğitimi almakta olan potansiyel dış ticaret girişimcilerinin, dış ticaret girişimciliği kavramını nasıl tanımladıklarının belirlenmesi bu tanımlardan bütüncül bir dış ticaret girişimciliği tanımına ulaşmaktır.

3.YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Araştırmanın amacı potansiyel dış ticaret girişimcisi olarak ele alınan uluslararası ticaret bölümü öğrencilerinin bakış açısıyla “dış ticaret girişimciliğini tanımlamak” ve “dış ticaret girişimciliği kavramına yüklenen anlamı” ortaya koymaktır.

Bu bağlamda araştırmada cevap aranan soruları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür. Araştırmanın örneklemi oluşturan ve potansiyel dış ticaret girişimcileri olarak ele alınan uluslararası ticaret bölümü öğrencilerinin;

1. “Genel özellikleri” nelerdir?
2. “Dış ticaret girişimciliği” kavramına yükledikleri anlam nedir?
3. “Dış ticaret girişimciliği” kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?

Herhangi bir iktisadi olgunun sağladığı katma değer değerlendirilebilmesi ancak ilgili olgunun net bir tanımı oluşturulduktan sonra mümkün olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde hem makro iktisadi açıdan devlet politikalarına hem de mikro iktisadi anlamda işletme politikalarına muhtemel etkilerin belirlenmesi açısından dış ticarete ilişkin girişimciliğe atfedilen anlamı kavrayabilmek zorunludur. Bu maksatla araştırmamız dış ticaret girişimciliğinin mikro ve makro etkilerinin incelenmesini mümkün kılmak amacıyla dış ticaret girişimciliği kavramının tanımlanmasına odaklanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama

Araştırmanın örneklemi Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi’nde lisans seviyesinde öğrenim görmekte olan uluslararası ticaret bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, kolayda örnekleme yöntemi ile gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmayı kabul eden 152 öğrenciden toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket tekniğinden yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılacak olan anket formunun hazırlanmasında Arıkan (2013) ve Baş’ın (2013) çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırmanın iki temel sorusu olan “dış ticaret girişimciliğine yüklenen anlam” ve “dış ticaret girişimciliği tanımı” sorularının belirlenmesinde ise eleştirel literatür taramasından faydalanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde, öğrencilerin demografik özelliklerine yönelik sorular; ikinci bölümde dış ticaret girişimciliği kavramına yüklenen anlamın ne olduğu; üçüncü bölümde ise dış ticaret girişimciliğinin nasıl tanımlandığı sorularına yer verilmiştir. Anket formunda yer alan ve dış ticaret girişimciliği tanımı ile dış ticaret kavramına yüklenen anlamın ortaya konulması için hazırlanan sorular “açık uçlu” olarak sorulmuştur.

Dış ticaret girişimcilik tanımına ait sorulara ilişkin verilen cevaplar incelenerek; birinci aşamada kodlar³; ikinci aşamada kodlar yardımıyla oluşturulan temalar⁴; üçüncü aşamada kodlar yardımıyla temaların tanımlanması⁵; dördüncü aşamada ise temaların tanımlarından bütüncül bir dış ticaret girişimciliği tanımına⁶ ulaşılmıştır. Dış ticaret girişimciliği kavramına yüklenen anlama ait verilen cevaplarda ise iki aşamalı bir yol izlenmiş ve birinci aşamada kodlar; ikinci aşamada kodlar yardımıyla temalar oluşturulmuştur. Araştırmada hem dış ticaret girişimciliği tanımından hem de dış ticaret girişimciliğine yüklenen anlamdan çıkarılan her bir temanın tekrarlanma sıklığı ve yüzde dağılımını (%) ortaya koyabilmek amacıyla; veriler SPSS 23.0 programında istatistiki analize tabi tutulmuştur. Araştırmada sıklık analizi gerçekleştirildiğinden hem dış ticaret girişimciliği kavramına yüklenen anlam hem dış ticaret girişimciliği tanımı hem de örneklemin genel özelliklerini ortaya koymak amacıyla tanımlayıcı istatistikler gerçekleştirilmiştir.

3 EK-1’e bakınız.

4 EK-2’ye bakınız.

5 Tartışma bölümüne bakınız.

6 Tartışma bölümüne bakınız.

4. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında analize tabi tutulan verilere ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

4.1. Demografik Özellikler

Araştırmanın örneklemini oluşturan ve Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası Ticaret Bölümü'nde öğrenim görmekte olan 152 öğrencinin cinsiyet dağılımı incelenmiş ve erkek öğrencilerin (%57,3) kadın (% 42,7) öğrencilere görece yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflar göz önünde bulundurulduğunda ise yaklaşık yarısının 1. sınıfta, %30,9'nun 2. sınıfta ve % 15,4'ünün ise 3. sınıfta öğrenim gördüğü bulguna ulaşılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirildiği zaman dilimi içerisinde 4. sınıf öğrencilerinin birçoğunun mesleki uygulama kapsamında olduğundan araştırmaya yalnızca % 3,4'ü katılım göstermiştir. Öğrencilerin not ortalamaları incelendiğinde 2,00 ve altı not ortalamasına sahip olanların % 50'den fazla olduğu, 3,01 ve üzerinde ortalamaya sahip olanların ise tüm katılımcıların yaklaşık %10'unu oluşturduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. Ayrıca “Anadolu Lisesi” mezunu olan öğrencilerin %50'den fazla olduğu, “Genel Lise” mezunlarının ise % 27,8'lik bir orana sahip olduğu görülmüştür. Diğer taraftan öğrencilere yaşları ile ilgili bilgi almaya yönelik yöneltilen soru açık uçlu olarak sorulduğundan verdikleri cevapların ortalamaları alınmış ve yaş ortalamalarının 20,5 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

4.2. Dış Ticaret Girişimciliği Kavramına Yüklenen Anlam

Araştırmada, dış ticaret girişimciliği kavramına yüklenen anlamı ortaya koyabilmek amacıyla öğrencilere “*Dış ticaret denildiğinde aklınıza gelen ilk üç kavram nedir?*” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar incelenerek ortaya çıkarılan temaların tekrarlanma sıklığı ve yüzde dağılımı (%) aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 1’de katılımcıların dış ticaret girişimciliğine yükledikleri anlama yönelik olarak akıllarına gelen “*ilk kavrama*” yönelik cevaplar tarafından oluşturulan temalar yer almaktadır.

Tablo 1. Dış Ticaret Girişimciliği Denilince Akla Gelen İlk Kavram

Temalar	f	%
Uluslararasılaşma	61	44,5
Girişimcilik	26	19,0
Finans	16	11,7
İnovasyon	13	9,5
Dış Ticaret Politikası	10	7,3
Kültür	9	6,6
Lojistik	2	1,5
Toplam	137	100

Tablo 1’de yer alan cevaplar incelendiğinde katılımcıların dış ticaret girişimciliği kavramına ilişkin akıllarına gelen ilk kavrama ait sıralamanın başında “Uluslararasılaşma” gelmektedir. “Girişimcilik” ve “Finans” kavramları sırasıyla ikinci ve üçüncü sırayı alırken “Lojistik” kavramı ilk akla gelen kavramların son sırasında yer almıştır.

Öğrencilerin dış ticaret girişimciliğine yükledikleri anlama yönelik akıllarına gelen “**ikinci kavrama**” ait cevaplar ışığında oluşturulan temalar aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 2. Dış Ticaret Girişimciliği Denilince Akla Gelen İkinci Kavram

Temalar	f	%
Uluslararasılaşma	48	36,1
Girişimcilik	22	16,5
Finans	18	13,5
Dış Ticaret Politikası	15	11,3
Kültür	13	9,8
İnovasyon	12	9,0
Lojistik	5	3,8
Toplam	133	100

Tablo 2’de yer alan ve potansiyel dış ticaret girişimcisi olarak ele alınan uluslararası ticaret bölümü öğrencilerinin dış ticaret girişimciliği denildiğinde akıllarına gelen “ikinci kavrama” yönelik verdikleri cevaplarda “Uluslararasılaşma” temasının ön plana çıktığı görülmektedir. Girişimcilik” ve “Finans” kavramları dış ticaret girişimciliği denildiğinde akla gelen ikinci kavrama yönelik sıralamanın ikinci ve üçüncü sırasını alırken “İnovasyon” ve “Lojistik” kavramların son sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Öğrencilerin dış ticaret girişimciliğine yükledikleri anlama ilişkin akıllarına gelen “**üçüncü kavrama**” ait cevaplara ilişkin temalar aşağıdaki Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Dış Ticaret Girişimciliği Denilince Akla Gelen Üçüncü Kavram

Temalar	f	%
Girişimcilik	38	30,4
Uluslararasılaşma	32	25,6
Dış Ticaret Politikası	23	18,4
Finans	16	12,8
İnovasyon	7	5,6
Lojistik	6	4,8
Kültür	3	2,4
Toplam	125	100

Tablo 3’te yer alan bulgular dış ticaret girişimciliği kavramına ilişkin akıllarına gelen üçüncü kavrama ait sıralamanın başında “Girişimcilik” kavramının geldiği ortaya koymaktadır. “Uluslararasılaşma” ve “Dış ticaret politikası” kavramları sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer alırken “Kültür” temasını oluşturan cevaplar son sırada yer almıştır.

Öğrencilerin dış ticaret girişimciliğine yükledikleri anlama yönelik olarak akıllarına gelen “ilk üç kavrama” yönelik cevapların önem sıralamasını ortaya koyabilmek amacıyla oluşturulan Tablo 4 aşağıda sunulmaktadır. Tablo 4’ te yer alan bulguların hazırlanmasında; Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3’te yer alan temaların önem sıralamaları dikkate alınmış ve ağırlıklı puanlama hesaplanmasına başvurulmuştur.

Tablo 4. Dış Ticaret Girişimciliği Denilince Akla Gelen İlk Üç Kavramın Sıralaması

Temalar	Frekans	Ağırlıklı Puan*	Sıralama
Uluslararasılaşma	141	311	1
Girişimcilik	86	160	2
Finans	50	100	3
Dış Ticaret Politikası	48	83	4
İnovasyon	32	70	5
Kültür	25	56	6
Lojistik	13	22	7

**Ağırlıklı puanlar her bir ürün kategorisi için tercih sıraları tersine kodlanarak ve frekansları ile çarpılıp toplam değeri alınarak elde edilmiştir [Örneğin; Girişimcilik için, 1. tercih 3 ile, 2. tercih 2 ile ve 3. tercih 1 ile tersine kodlanmış ve frekansları ile çarpılıp toplanmıştır; $(26*3)+(22*2)+(38*1)=160$]*

Dış ticaret girişimciliği denildiğinde akla gelen ilk üç kavram dikkate alınarak ağırlık puan hesaplama yöntemi ışığında hazırlanan Tablo 4’teki bulgular; kavramların önem sıralamasının başında “Uluslararasılaşma”nın geldiğini ortaya koymaktadır. “Girişimcilik” ve “Finans” kavramları sırasıyla ikinci ve üçüncü sırayı alırken “İnovasyon”, “Kültür” ve “Lojistik” kavramları da sırasıyla son üç sırada yer almaktadır.

4.3. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımına Ait Çıkarımlar

Araştırmanın temel sorunsalı olan “dış ticaret girişimciliğinin tanımlanması” amacıyla potansiyel dış ticaret girişimcilerinin verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda birinci aşamada kodlar⁷; ikinci aşamada kodlar yardımıyla oluşturulan temalar⁸; üçüncü aşamada kodlar yardımıyla temaların tanımlanması⁹; dördüncü aşamada ise temaların tanımlarından bütüncül bir dış ticaret girişimciliği tanımı¹⁰ yapılmıştır. Tartışma bölümünde sunulan ve her bir temaya ait tanımlardan hareketle araştırmanın nihai

7 EK-1’e bakınız.

8 EK-2’ye bakınız.

9 Tartışma bölümüne bakınız.

10 Tartışma bölümüne bakınız.

amacı olan “Dış ticaret girişimciliğini tanımlamak” amacıyla temaların ortak noktaları bağlamında ortaya çıkarılan “Dış Ticaret Girişimciliği Tanımı” şu şekildedir: **“Dış ticaret girişimciliği, mal ve hizmetlerin ülkeler arası kültürel farklardan yararlanarak, dış ticaret politikası amaçları doğrultusunda finansal ve lojistik kanalların etkin bir biçimde kullanılarak uluslararası pazarlara ulaştırılması faaliyetidir.”**

Dış ticaret girişimciliği tanımının ortaya konulması için kodlar oluşturma ve kodlar yardımıyla temalar oluşturulmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen sürece ait potansiyel dış ticaret girişimcilerinin verdikleri cevaplar incelenmiştir. İkinci aşama sonucunda elde edilen temalara cevaplar ve cevaplayıcıların % dağılımı açısından Tablo 5’ te sunulmuştur.

Tablo 5. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Temaların Dağılımı

Temalar	Cevaplar		Cevaplayıcıların %’si
	f	%	
Uluslararasılaşma	80	42,3	74,1
Girişimcilik	65	34,4	60,2
İnovasyon	21	11,1	19,4
Dış Ticaret Politikası	18	9,5	16,7
Kültür	2	1,1	1,9
Finans	2	1,1	1,9
Lojistik	1	0,5	0,9
Total	189	100	175

***Katılımcıların verdikleri tanımlarda yer alan kelimeler temalar ile eşleştirildiğinde, her bir tanım aynı anda birden farklı tema altında yer alabildiğinden frekanslar çoklu cevap setine göre alınmış ve verilen toplam cevaba göre oranlanmıştır.**

Dış ticaret girişimciliği tanımları incelenerek ortaya çıkarılan temaya ilişkin cevapların yer aldığı Tablo 5 incelendiğinde, “Uluslararasılaşma” temasına yönelik cevaplar tüm cevapların %80’ni oluşturmakta ve cevaplayıcıların yaklaşık dörtte üçünün ifadelerinde yer almaktadır. “Girişimcilik” teması cevaplayıcıların %60,2’si tarafından ifade edilirken, “İnovasyon”(%19,4) ve “Dış ticaret politikası” (% 16,7) kavramına yönelik cevaplayıcı oranlarının %20’nin altında kaldığı bulgusu dikkat çekmektedir. Diğer taraftan “Kültür” (%1,1) ve “Finans”(%1,1) temasına ait cevapların oranı birbirine eşit olarak ortaya çıkmıştır. “Lojistik” temasına cevap veren katılımcı sayısı ise sadece 1’dir.

5. TARTIŞMA

Çalışmanın önemi iki ayrı boyutta ele alınabilir. Bunlardan birincisi halen literatürde büyük bir eksikliği gözlemlenen dış ticaret girişimciliği tanımına potansiyel dış ticaret girişimcileri bakış açısıyla ulaşabilmek, ikincisi de lisans düzeyinde uluslararası ticaret eğitimi almakta olan bireylerin dış ticaret girişimciliği olgusunu doğru bir şekilde ifade

edip edemediklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada potansiyel dış ticaret girişimcilerinin dış ticaret girişimciliği kavramına yükledikleri anlam ve dış ticaret girişimciliğini nasıl tanımladıkları incelenmektedir.

Potansiyel dış ticaret girişimcileri üzerinde gerçekleştirilen anket çalışmasında katılımcılara açık uçlu olarak dış ticaret girişimciliği denilince akıllarına gelen ilk üç kavram sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevaplardan temalar oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplardan ağırlıklı puan sıralamasıyla uluslararasılaşma, girişimcilik, finans, dış ticaret politikası, inovasyon, kültür ve lojistik temalarına ulaşılmıştır.

Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen her bir tema yine katılımcıların verdikleri cevaplardan elde edilen kodlar ışığında tanımlanmıştır. Son aşamada ise söz konusu tema tanımlarından yola çıkılarak bütüncül bir dış ticaret girişimciliği tanımına ulaşılmıştır.

Katılımcıların dış ticaret girişimciliği denilince akıllarına gelen ilk üç kavramdan hareketle elde edilen kodlardan ağırlıklı puana sıralamasına göre ilk sırada karşımıza çıkan tema **uluslararasılaşma** temasıdır. Yine katılımcıların verdikleri cevaplardan oluşturulan kodlar yardımıyla oluşturulan tanım itibarıyla uluslararasılaşma, *“ihracat, ortaklık ya da doğrudan yabancı yatırım ile dış pazarlara ürün arz etmek, girilmiş olan pazarı genişletmek ve pazarda süreklilik sağlayarak pazarda rekabet etme çabalarının bütünü”* olarak tanımlanmıştır.

Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlarla oluşturulan temalardan ağırlıklı ortalama ile ikinci sırada elde edilen tema **girişimciliktir**. Elde edilen kodlar bağlamında girişimcilik teması *“kendi işini kurup risk ve sorumluluk alabilme, cesaret, çalışkanlık ve ticari zekayı bir araya getirip fırsatları görerek yatırıma dönüştürebilme davranışı”* şeklinde tanımlanmıştır.

Cevaplardan elde edilen ağırlıklı ortalamaya göre üçüncü sırada ise **finans** teması karşımıza çıkmaktadır. Oluşturulan tanım itibarı ile finans teması *“uluslararası sermaye olanaklarından faydalanmak üzere kur ve fiyat farklılıklarını kazanca dönüştürme faaliyetleri”* şeklinde tanımlanmıştır.

Verilen cevapların ağırlıklı ortalamalarına göre dördüncü sırada yer alan tema ise **dış ticaret politikası** temasıdır. Katılımcıların verdikleri cevaplardan oluşturulan kodlar yardımıyla oluşturulan tanım itibarıyla dış ticaret politikası teması *“katma değer ve ihracat hacmini artırarak refah seviyesini yükseltmek maksadıyla, bir ülkenin uyguladığı dış ticaret mevzuatı ve taraf olduğu uluslararası iktisadi ve siyasi birliklerle ilgili faaliyetler”* olarak tanımlanmıştır.

Katılımcıların cevapları doğrultusunda ağırlıklı ortalama sıralamasında beşinci sırada yer alan tema **inovasyondur**. Katılımcılardan elde edilen kodlarla oluşturulan tanımıyla inovasyon teması *“teknolojik ilerleme sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Ar-Ge çalışmaları sonucunda ihracata yönelik inovatif ürünler üretmeyi amaçlayan faaliyetler”*

şeklinde tanımlanmıştır.

Cevaplardan elde edilen ağırlıklı ortalamaya göre altıncı sırada ise kültür teması karşımıza çıkmaktadır. Oluşturulan tanım itibari ile kültür teması “*ülkelerin, toplum ve kurumlar vasıtasıyla oluşturdukları ürünlerin ve bilginin diğer ülkelerle paylaşılması*” şeklinde tanımlanmıştır

Katılımcıların cevapları doğrultusunda ağırlıklı ortalama sıralamasında son sırada yer alan tema lojistikdir. Katılımcılardan elde edilen kodlarla oluşturulan tanımla **lojistik** teması “*ülkelerin ürettikleri malların ilgili teslim ve ödeme yöntemleriyle diğer ülkelere ulaştırılması*” şeklinde tanımlanmıştır.

Katılımcıların verdikleri cevaplardan elde edilen kodlar yardımıyla oluşturulan temaların tanımlanması neticesinde **dış ticaret girişimciliği**; “**Mal ve hizmetlerin ülkeler arası kültürel farklardan yararlanarak, dış ticaret politikası amaçları doğrultusunda finansal ve lojistik kanalların etkin bir biçimde kullanılarak uluslararası pazarlara ulaştırılması faaliyetidir**” şeklinde tanımlanmaktadır.

Elde edilen temalar ve temalardan türetilen dış ticaret girişimciliği tanımı itibariyle, katılımcıların dış ticaret girişimciliğini öncelikle uluslararasılaşmanın bir boyutu olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Buradan çıkartılabilecek ana sonuç katılımcıların dış ticaret girişimciliği ile uluslararası girişimcilik arasında temelde bir ayırımı gitmedikleridir. Bu noktada söz konusu ayırımın teorik olarak temellendirilmesi zaruretinin olduğu görülmektedir ve dış ticaret girişimciliğinin teorik olarak kavramsallaştırılması bir başka çalışmamızın konusudur. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulan temalar dikkate alındığında, katılımcıların firma düzeyinde gerçekleştirilen dış ticaret faaliyetlerini girişimcilik olarak algıladıkları görülmektedir. Yine bu noktada elde edilen kodlar ve temalar kapsamındaki dış ticaret girişimciliğinin girişimcilik ve uluslararası girişimcilikten ayrıldığı yönlerin belirlenmesi zorunludur. Katılımcıların cevapları doğrultusunda elde edilen bir diğer tema olan finans da dış ticaret girişimciliği tanımı içerisinde yerini almaktadır. Katılımcıların verdikleri cevaplardan elde edilen kodlar aracılığıyla oluşturulan bir başka tema da dış ticaret politikasıdır. Katılımcıların ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikalarının dış ticaret girişimciliği üzerindeki etkilerinin bilincinde olmaları anlamlı bir sonuçtur. Devletin sağladığı teşviklerin dış ticaret girişimciliği eğilimi üzerindeki etkileri için Ersoy ve Saygılı’ya (2017b) başvurulabilir. Ayrıca oluşturulan temalar itibariyle elde edilen bir diğer tema inovasyondur. Bu noktada katılımcılar inovatif ürünlerin daha yüksek katma değer yaratarak dış pazarlarda rekabet avantajı sağlayacağını düşünmektedirler denilebilir. Elde edilen kodlardan oluşturulan bir diğer tema da kültür temasıdır. Buradan çıkarılabilecek sonuç katılımcıların dış ticaret girişimciliği noktasında kültürlerarası farklılıkların kazanca dönüştürülebileceği bilincinde olduklarıdır. Kodlardan elde edilen temalar kapsamında oluşturulan bir diğer tema ise lojistik temasıdır. Katılımcılar açısından değerlendirildiğinde dış ticaret girişimciliğinin önemli bir unsuru ürünlerin dış pazarlara ulaştırılması noktasında kullanılacak lojistik kanallardır denilebilir.

6. SONUÇ

“Dış ticaret girişimciliğinin tanımlanması” amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın örneklemini Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi’nde lisans seviyesinde öğrenim görmekte olan uluslararası ticaret bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemin genel özellikleri incelenmiş ve erkek (%57,3) öğrencilerin örnekleme daha fazla yer aldığı, 1. sınıfta eğitim ve öğretim görenlerin ise örneklemin yaklaşık yarısını oluşturduğu görülmüştür. Araştırmanın gerçekleştirildiği zaman dilimi içerisinde 4. sınıf öğrencilerinin birçoğunun mesleki uygulama kapsamında olması nedeniyle araştırmaya katılım oranları oldukça (% 3,4) olmuştur. Öğrencilerin not ortalamaları incelemesinde 2,00 ve altı not ortalamasına sahip olanların % 50’den fazla olduğu, 3,01 ve üzerinde ortalamaya sahip olanların ise tüm katılımcıların yaklaşık %10’unu oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin ayrıca hangi liseden mezun oldukları da incelenmiş “Anadolu Lisesi” mezunu olan öğrencilerin %50’den fazla olduğu, “Genel Lise” mezunlarının ise % 27,8’lik bir orana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin yaşları ile ilgili bulgular ise yaş ortalamalarının 20,5 olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın sorunsallarından biri olan dış ticaret girişimciliğine yüklenen anlamın ortaya konulması amacıyla “Dış ticaret girişimciliği dendiğinde akla gelen ilk üç kavram” araştırılmıştır. Verilen cevaplar değerlendirilerek “Uluslararasılaşma”, “Girişimcilik”, “Finans”, “Dış ticaret politikası”, “İnovasyon”, “Kültür” ve “Lojistik” temaları oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar bağlamında ortaya çıkan sonuçlar “Uluslararasılaşma” kavramının ön planda olduğu ve “Finans” ve “Girişimcilik” kavramlarının sırasıyla akla gelen ilk üç kavram içerisinde de sırasıyla ikinci ve üçüncü sırayı aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Temaların genel olarak önem sıralarına göre oluşturulan öncelik değerlendirmesi için ağırlıklı puan hesaplaması kullanılmış ve sonuçlar ilk üç sırada “Uluslararasılaşma” ve “Girişimcilik” ve “Finans” kavramlarının yer aldığını göstermiştir.

Potansiyel dış ticaret girişimcilerinin dış ticaret girişimciliğini tanımlamak amacıyla gerçekleştirilen kodlama, tema oluşturma ve tanımlama aşamalarının gerçekleştirildiği araştırmada, yedi tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar dış ticaret girişimciliği kavramına yüklenen anlamın belirlenmesine yönelik verilen cevaplar neticesinde ortaya çıkan temalar ile aynıdır. Dış ticaret girişimciliği tanımlarında ortaya çıkan temalarda ön planda “Uluslararasılaşma” ön plana çıkarken, “Girişimcilik” ve “Finans” temalarında ikinci ve üçüncü sıradayeralmıştır. Çalışmanın son adımı olan “dış ticaret girişimciliğini tanımlamak” amacı çerçevesinde oluşturulan her bir tema bağlamında dış ticaret girişimcilik tanımı yapılmıştır. Söz konusu temaların oluşturduğu “Dış Ticaret Girişimciliği” ana temasına ait tanım ise “*Dış ticaret girişimciliği, mal ve hizmetlerin ülkeler arası kültürel farklardan yararlanarak, dış ticaret politikası amaçları doğrultusunda finansal ve lojistik kanalların etkin bir biçimde kullanılarak uluslararası pazarlara ulaştırılması faaliyetidir.*” şeklinde ortaya çıkmıştır. Potansiyel dış ticaret girişimcileri perspektifinden geliştirilen dış ticaret girişimciliği tanımı ampirik bir çalışma neticesinde ortaya çıkarıldığından ve öncü bir çalışma olma özelliği taşıdığından önem arz etmektedir.

Bu çalışma ile literatürde hali hazırda genel kabul görmüş bir tanımı olmayan dış ticaret girişimciliğinin potansiyel dış ticaret girişimcileri bakış açısından tanımlanması amacı güdülmüştür. Elde edilen veriler ışığında katılımcıların dış ticaret girişimciliğine ilişkin net bir tanım yapamadıkları, yaptıkları tanımlarda da dış ticaret girişimciliğini uluslararası girişimcilik ekseninde tanımladıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ileriki çalışmalarımızda dış ticaret girişimciliği kavramının teorik olarak tanımlanması ve uluslararası girişimcilikten farklılaşan yönlerinin yine teorik olarak ortaya konulması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

Arıkan, R. (2013). Anketler ve Anket Soruları, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık).

Baş, T. (2013). Anket Hazırlanır? Nasıl Uygulanır? Nasıl Değerlendirilir? (7. Baskı), (Ankara: Seçkin Yayıncılık).

Bygrave, W.D. ve Hofer, C.W. (1991) .“Theorizing About Entrepreneurship. Entrepreneurship Theory and Practice”, Vol:16, No:2, 1991, s.13–21.

Ersoy, A. Y. ve Saygılı, M. (2017). “Dış Ticaret Girişim Farkındalığı ve Dış Ticaret Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma”. 8.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 06-11 Eylül, Köstence, Romanya.

Ersoy, A. Y. ve Saygılı, M. (2017). Devlet Teşviklerine İlişkin Bilgi Düzeyi Ve Dış Ticaret Girişimcilik Eğilimi: Potansiyel Dış Ticaret Girişimcileri Örneği, Current Debates in Business Studies, Vol:1, pp. 457-482, Edited by: Aşkun, O. B., Staub, S. and Gönüllü, O., (London, United Kindom: IJOPEC Publication Limited).

Kurt, M., Ağca, V. ve Erdoğan, S. (2006). Afyonkarahisar İli Girişimcilik Performansının Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Analizi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2006, s.97-114.

Naktiyok, A. (2004). İç Girişimcilik, (İstanbul: Beta Yayıncılık).

Shane, S. ve Venkataraman, S. (2000)“The Promise of Entrepreneurship As a Field of Research. Academy of Management Review”, Vol.25, No:1, 2000, s.217-226.

Tayauova, G. (2009). “Uluslararası Girişimcilik ve Stratejik Adaptasyon: Kırgızistan’da Faaliyet Gösteren Türk İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zhao, F. (2005). ”Exploring the Synergy Between Entrepreneurship and Innovation”, International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research, Vol.11, No.1, 2005, s.25-42.

EKLER

EK-1: Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar

Dış ticaret girişimciliği tanımları incelenerek oluşturulan kodlar ve temalar aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

**Tablo 6. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar –
“Uluslararasılaşma” Teması**

Katılımcı*	Kodlar	Tema
K1,K3,K4,K5,K6,K7,K8,K9,K12,K13,K14,K15,K16,K17,K19,K21,K22,K23,K28,K30,K31,K32,K33,K37,K41,K42,K43,K44,K47,K48,K49,K51,K52,K54,K58,K59,K61,K62,K63,K64,K65,K66,K67,K68,K69,K70,K71,K72,K73,K75,K76,K77,K78,K79,K80,K81,K82,K83,K84,K85,K86,K89,K90,K91,K92,K93K94,K95, K96,K97,K98,K99,K100,K102,K103,K104, K105,K107,K110	Dış pazar	ULUSLARARASILAŞMA
	Dış pazara girme	
	Dış pazara girme	
	Dış pazara ürün, hizmet ve fikir sunma	
	Dış pazarda yer alma	
	Dış pazarı geliştirme	
	Dış ticaret	
	Doğrudan yabancı yatırım	
	Farklı pazarlara açılma isteği	
	Farklı ülkelere pazarlama	
	Firmanın dış ticaret hacmini artırma	
	İhracat	
	İthalat	
	Küreselleşme	
	Ortaklık kurma	
	Sınır ötesi yöneticilik	
	Ticari hacmi geliştirme ve genişletme	
	Ticari ortaklık	
	Uluslararası pazar	
	Uluslararası pazara girme	
	Uluslararası pazarda satış yapma	
	Uluslararası pazarda süreklilik	
	Uluslararası pazarda temsilcilik (acente, şube, bağlı girişim vb.)	
	Uluslararası pazarda yer alma	
	Uluslararası pazarlama	
	Uluslararası rekabet	
	Uluslararası satış teknikleri	
	Uluslararasılaştırma	
Katılımcı Sayısı: 80	Uluslararasılık	

*K: Katılımcı; 1,2,3,.....109,110: Katılımcı numarası

Tablo 7. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar – “Girişimcilik” Teması

Katılımcı*	Kodlar	Tema
K2,K3,K7,K8,K10,K13,K14,K16,K18,K19,K20,K21,K22,K23,K24,K25,K27,K28,K29,K30,K31,K32,K34,K35,K38,K39,K40,K43,K44,K45,K46,K47,K50,K51,K53,K55,K60,K63,K65,K66,K67,K69,K71,K73,K74,K75,K80,K83,K85,K87,K88,K89,K90,K93,K94,K95,K98,K101,K102,K103,K105,K106, K107,K108,K109	Cesaret	GİRİŞİMCİLİK
	Dış pazar beklentisi	
	Fizibilite etüdü	
	Gayretli olma	
	Girişimde bulunma	
	Güçlü olma	
	İş kurma	
	Katma değer	
	Pazar fırsatı	
	Pes etmeme	
	Risk algısı	
	Risk minimizasyonu	
	Risk/Risk alma	
	Sorumluluk alma	
	Ticari zeka	
	Vizyon	
	Yatırım yapma	
	Yönetim ve organizasyon becerisine sahip olma	
Katılımcı Sayısı: 65		

Tablo 8. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar – “İnovasyon” Teması

Katılımcı*	Kodlar	Tema
K4,K6,K11,K12,K16,K19,K22,K34,K36,K37,K49,K51,K52,K56,K65,K72,K73,K74,K81,K96,K103	Araştırma, geliştirme ve değiştirme	İNOVASYON
	Farklı düşünme	
	Farklılık	
	İnovatif düşünme	
	İnovatif ürün	
	Teknolojik gelişmeler	
	Ürün geliştirme	
	Yaratıcı fikir	
	Yaratıcı olma	
	Yenilik	
	Yenilikçi olma	
Katılımcı Sayısı: 21		

Tablo 9. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar – “Dış Ticaret Politikası” Teması

Katılımcı*	Kodlar	Tema
K7,K14,K27,K30,K32, K55,K61,K62,K63,K65, K66,K76,K83,K87,K88, K90,K101,K102,K103	Dış ticaret mevzuatı	DIŞ TİCARET POLİTİKASI
	Teşvikler	
	Uluslararası ilişkiler	
	Uluslararası temsil kabiliyeti	
	Uluslararası ticari birlikler	
	Ülke ekonomisine katkıda bulunma	
	Ülke refahını artırma	
	Ülkenin ihracat hacmini artırma	
	Ülkenin katma değerini artırma	
Katılımcı Sayısı: 18		

Tablo 10. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar – “Kültür” Teması

Katılımcı*	Kodlar	Tema
K37, K69	Kültürel algı	KÜLTÜR
	Kültürel bakış açısı	
	Kültürel paylaşım	
	Yabancı dil	
Katılımcı Sayısı: 2		

Tablo 11. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar – “Finans” Teması

Katılımcı*	Kodlar	Tema
K29, K37	Arbitraj (Kur farkından yararlanma isteği)	FİNANS
	Para	
	Sermaye	
	Döviz	
Katılımcı Sayısı: 2		

Tablo 12. Dış Ticaret Girişimciliği Tanımlarına Ait Kod ve Temalar – “Lojistik” Teması

Katılımcı*	Kodlar	Tema
K41	Taşımacılık	LOJİSTİK
	Teslim şekilleri	
Katılımcı Sayısı: 1		

ARSLANTEPE’DE (3500-3900 MÖ) STOK VE EMANET MAL UYGULAMALARI

Doç. Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI^{1*}

ÖZ

Bu çalışmada arkeologların çıkardıkları bulgular ve bilimsel yöntemlerle yaptıkları tarihlendirme çalışmaları ile birlikte tarihçilerin elindeki diğer belgelerin birleştirilmesi sonucunda ilgili bilim dallarının sistematığına göre derlenen verilerin muhasebe bilim insanlarının kullanımına sunabilmek amacıyla devlet uygulamalarından biri, belki de ilklerinden biri, olan Arslantepe (Malatya) yerleşim alanındaki bulguların muhasebe bilimiyle ilişkilendirerek yazının (kaydın) olmadığı bir dönemde ilgili kişilere bilgi üretebilmek amacıyla nasıl bir çalışma yapıldığı konusunda bilgi sunulmaya çalışılmıştır. Devlet uygulamalarının ilklerinin kurulduğu bölge olan Mezopotamya ile Arslantepe’nin tarihi ilişkileri incelendikten sonra arkeolojik bulgulardan Arslantepe’de uygulandığı varsayılan mal stoklama, kontrolü yöntemi ve uygulandığı düşünülen mühür sistemi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arslantepe, Muhasebe Tarihi, Mal Stoklama Tarihi

STOCK AND ENTRUSTED GOODS PRACTICES AT ARSLANTEPE (3500-3900 BC)

ABSTRACT

In this study, it is aimed to bring the data, collected from the findings and dating studies of archaeologists about civilization Arslantepe –where the formation of civilization thought to have begun between 3500-3900 BC- combined with other documents in the hands of historians according to the systematic of relevant sciences, into the use of accounting science people.

The study aims to give information about the study which has been done in order to generate information to the relevant parties by linking the findings of the area which is one of the practices of the state, perhaps one of the firsts, with the science of accounting, before the invention of writing.

After examining the historical relationships between Mesopotamia and Arslantepe – the region of the firsts of state practices-, goods storage, inventory control method and the seal system which are assumed to have been practised in Arslantepe are discussed.

Key Words: Arslantepe, Accounting History, Goods Storage Date

¹ İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
yusuf.cukaci@inonu.edu.tr

GİRİŞ

İlk muhasebe kayıtlarının ne zaman ve hangi medeniyet tarafından kullanıldığı yolunda kesin bir bilgi mevcut olmamakla beraber, genel eğilim, muhasebe tarihinin (bu yıllara ait yeteri derecede destekleyici bulgu yer almamakla beraber) ilk önce Asurlardan başladığı ve buradan Mısır'a geçtiği iddia edilmektedir (Avder, 2013: 1). Tarihte ilk envanter işlemlerinin Mısır'da mal takibi amacı ile yapıldığı özellikle gıda maddelerinin alım satım işlemlerinin kayıt edilmeye başlanması ile Eski Mısır'da muhasebe düzeninin periyodik envanter yanında günlük kayıtlar ile de oluşmaya başladığı kabul edilmektedir. Mezopotamya uygarlıklarında ise, özellikle eski Babil'de, eski Mısır'dan farklı olarak, muhasebenin zaman ile bağlantısının kurulmuş olması ve kayıtlar ile olayların oluşum zamanlarının birlikte değerlendirilmesi söz konusudur. Eski Babil'de bir malın türü, sayısı ve alan satanın isimleri dışında, teslim tarihinin de kil levhalara yazıldığı görülmektedir. Eski İran'da muhasebe, ücretlerin, para veya mal ile ödenmesinin kayıt edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca Pers İmparatorluğu'nda topraklarının genişliği sebebi ile orduların beslenme ve giyecek ihtiyacının karşılanması sırasında, denetim aracı olarak yine muhasebe kullanılmıştır. Eski Yunan medeniyetinde, muhasebenin önemi, sikke paranın kullanılması ile çok farklı bir boyuta taşınmış, envanter işlemleri maddi sorumluluk doğuran işlemler olarak ortaya çıkmıştır. Devlet Muhasebesi eski Yunan medeniyetinde daha çok ön planda yer almış, devletin varlıklarının kayıtları, halktan seçilen kişilerce yapılmıştır. Orta Asya, Anadolu ve Avrupa'da kurulmuş 16 Türk devletinden en eski olanlarında (Büyük Hun İmp. Batı Hun İmp.) gerek Orta Asya bozkırlarında yaşanan göçebe hayat ve ticaretin Türk'ler arasında yaygınlaşmaması sebebiyle muhasebe ile ilgili her hangi bir belgeye rastlanmamaktadır. Eski Türk Devletlerinde ilk yazılı belgelere Göktürk Devleti'nde rastlanmaktadır. Göktürkler, Çin, İran ve Hindistan ile ekonomik ilişkiler kurmuşlar, ipek, kumaş ve hayvan ticareti yapmışlardır. Ancak yine de Göktürkler göçer bir millet olduğundan ve yerleşik düzenin sağladığı belirli bir ekonomik düzen gelişmediğinden ihtiyaçlarını hala savaş ganimetleri ve avlanarak sürdürmüşlerdir. Bu sebeple bu dönemden her hangi bir kayıt, günümüze ulaşmamıştır (Avder, 2013: 4-6). Tüm bu gelişmeler ve zorlamaların sonucunda muhasebe tarihçilerinin birçoğu yazının ve rakamların icadını muhasebeye bağlamakta; yazı ve rakamların insanların muhasebe(-hesaplaşma) ihtiyacından doğmuş ve gelişmiş olduğunu ileri sürmektedir (Can, 2008: 1).

Bu çalışmanın amacı, Arslantepe'deki tarihi kalıntılarda ortaya çıkarılan malların, tüketim veya ticaret için stoklanması, stoğa giriş-çıkış işlemlerinin izlenmesi, malların güvenliğinin sağlanması, kayıt sisteminin ortaya çıkarılması gibi işlemlerin günümüz muhasebe uygulamalarıyla ilişkisini kurmak ve açıklamaktır. Ayrıca buna ek olarak Arslantepe uygulamalarıyla, günümüz muhasebe uygulamalarını temellendirmeye çalışmaktır.

1. MALATYA'NIN (ARSLANTEPE) TARİHSEL BAĞLARI

Arslantepe tarihinin Mezopotamya ile ilişkili olduğu ve burada yaşayan insanların (transkafkasya etkisi dışında kalanların) Mezopotamya ilişkili olduğu sanılmaktadır. Mezopotamya tarihine bakıldığında; MÖ 4. ve 3. Binyılda Sümerliler ve Kent Devletleri, MÖ 3. Binyılda Akadlar (Doğu Samiler), MÖ 2. Binyılda Babiller (Doğu Samiler-Amurular-klasik çağlarda Babil ülkesi adıyla bilinen Sümer Mezopotamya'nın aşağı yarısın-

dan oluşur (Kramer, 2002: 13). MÖ 1. Binyılda Asurlular ve Aramiler, MÖ 2. Binyılda Hitiler (Anadolu) ve Kaslar-Gutiler (Zagros Dağlarında) Mezopotamya tarih sahnesinde ulaşılabilen tabletlerden elde edilen bilgiler ışığında medeniyet teşkil ettikleri görülmektedir (Kaplan, 2010: 3). Mezopotamya iklimin ve coğrafi etkisinin sonucu olarak Güney ve Kuzey Mezopotamya olarak ikiye ayrılmaktadır. Güney Mezopotamya'nın Kuzey

Mezopotamya'ya göre ova biçiminde olması ve tarıma dayalı bir yaşama sahip olmaları, kereste ve maden ihtiyacının kuzey Mezopotamya'dan karşılanması gereksinimini ortaya koymuştur. Kereste, sazlıklardan toplanan kamışların kille sağlamlaştırılması sonucunda ikame edilirken, özellikle sulama problemleri nedeniyle yakın siteler arasında çıkan savaşlarda kullanılan savaş araçlarının yapımı için gerekli olan maden ihtiyacının kuzeyden temin edilmesi bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu ve benzeri nedenler, Güney Mezo-

potomya'nın Kuzey'le ticaret yapmasını neredeyse zorunlu kılmıştır. Dicle (İdigrat) ve Fırat (Purattu) nehirlerinin geçmesiyle bir bütün ova görünümünde olan "Güney Mezopotamya" dağlık olan "Kuzey Mezopotamya"ya karşın daha verimli ve alivyonel bir toprak yapısına sahip olduğundan yerleşimin ve medeniyetin başlangıç noktası olarak görülebilmektedir. Eski Mezopotamya tarihi ve uygarlığı; tek bir kavim tarafından yaratılmamıştır. Tersine Asya kökenli Sümerler'in attığı sağlam kültür temelleri üzerine, Sami kökenli kavimler de (Asurlular vb) teşkilatlı mükemmel yapılar kurmuşlar daha sonra Babil ve Orta Asur Devletlerine de bu kültürel mirası (medeniyeti) devretmişlerdir. Yaşanan göçler ve zorunluluk haline gelen ticaretin etkisiyle Anadolu toprakları üzerinde Mezopotamya ilişkili olduğu kabul edilen birçok yerleşim yeri ve site devlet-şehir yapılanmaları ortaya çıkmıştır.

Mezopotamya'ya ilişkin bilgilerin çoğu Kayseri yakınlarındaki Kültepe harabelerin (yaklaşık 21.000 çivi yazısı tablet)'den elde edilmektedir (Cancık-Kirschbaum, 2004: 41).

Yararlanılan kuramlara eleştirisel bir gözle bakılması durumunda Ya- kındağı'daki devletli toplumların oluşma süreçlerinin daha derin bir çözümlemeden geçirilmesine ola-

nak vermiş, öteden beri çalışmaların çekirdeği olarak alınan Aşağı Mezopotamya'ya göre

çevresel sayılan Suriye-Anadolu ve Kuzey Mezopotamya yörelerinde yoğunlaştırılan kazılar “devletin başlangıç dönemi” ile ilgili birçok gerçeği aydınlatmıştır. Mezopotamya devleti modelinin çerçevesi içinde yer alan bu gerçekler o modeli zenginleştirmekle kalmayıp aynı zamanda sadece bir bölümü birbiriyle çakışan çeşitli oluşumlar gösterirler. Mısır’daki yapılanmanın farklılığı nedeniyle hariç tutulması durumunda devletin doğuşunun Mezopotamya dışında da aranması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Frangipane, 2002: 15-17).

Besinin birinci kaynağı olan tarımsal hasadın yılın aynı zamanına rastlaması, ayrıca bu işin elbirliği ile yürütülmesi topluluk içinde ileri bir işbirliğini ve toplanan besinlerin zaman içinde yayılarak tüketilmesini sağlayacak bir ambarlama yapısı da gerekir (Frangipane, 2002: 45). Devlet olmanın sonucu olarak devlet için çalışanların ortaya çıkması ve devletin bazı görevleri yerine getirmesi zorunluluğu nedeniyle bu çalışanlara emeklerinin ödenmesi gerekmektedir. Yaşamın besine dayalı olduğu o dönemlerde karşılık olarak ödenecek iaşenin (kumanyanın) depolanması da bir zorunluluk olmaktaydı. O dönemin düzenli toplumlarında olduğu gibi Sümer sitelerinde de uygulana rejimin gereği olarak mabet ekonomisi sisteminde mabet depolarına giren ve çıkan mallar kaydediliyordu.

1. ARSLANTEPE

Malatya’nın 7 Km kuzeydoğusunda, Fırat Nehrinin (Karakaya Baraj Gölü) batı kıyısı yakınındaki Orduzu Beldesinde yer alan Arslantepe Höyüğü 30 metre yüksekliğindedir. MÖ 5000 yıllay- yerleşim görmüş- Roma Köyü ve (mezarlık) olarak 2002: 4). Milattan liliği döneminde tepe’ye de göçler sistematik (devlet) bu bölgede gerekli ilişkin düzenlemesi olan bir otoridir. Diğer bir görüş min Mezopotamya insanlar tarafından

rından MS 11 yüzyıla kadar tür. MS 5-6 yüzyılları arasında daha sonra Bizans Nekropolü kullanılmıştır (Frangipane, önce yaşanan insan hareket- Mezopotamya’dan Arslan- olmuş ve buraya yerleşenlerin bir yaşamlarının olduğu ve olan ürünlerin stoklanmasına lerin arkaik bir devlet yapılan- teyle yapıldığı düşünülmekte- ise burada oluşturulan siste- etkisinde kalmadan yerleşik oluşturulduğu biçimindedir.

Yaşanan gelişim ve değişimler; önemli büyüklükte kentsel toplaşmalara tanık olur, güncün bulunduğu yer anıtsal büyüklük ve yeni bir görkem kazanırken malların ve merkezden denetlenen etkinliklerin de bir araya geldiğini görürüz. Bu büyük gelişmenin arkeolojinin sitelerin çoğunda belgelendiği gibi şöyle sonuçları olmuştur (Frangipane, 2002: 207);

- Üretimin büyük ölçüde yayılması,
- Mühür ve başka yönetim araçlarının kullanılması,
- Yiyeceklerin dağıtımında kullanılan kapların seri üretiminin (günün koşullarına göre) yapılması,

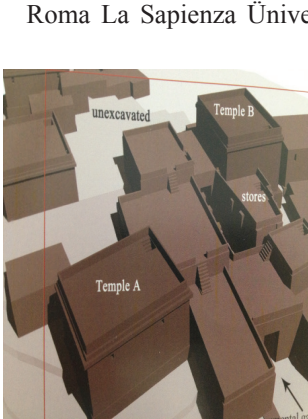
- Metal ve başka saygınlık belirtisi olan malların üretiminde ve el sanatlarında önemli ölçüde gelişmesi,
- Yazının doğuşu

Arslantepe sitinde yukarıda sayılan belirtilerin neredeyse tamamı yaşanmış ancak yazının kullanımına ilişkin herhangi bir belirtiye rastlanılmamıştır.

Arslantepe’de arkeologların elde ettiği veriler doğrultusunda yapılan tarihlendirmelere göre MÖ 4300-3900 tarihlerine gidilmekte ve bu tarihlendirme Mezopotamya’da ki Ubaid Dönemi sonrasına denk gelmektedir(Frangipane, 2002: 7).

3.ARSLANTEPE KAZILARI, MÜHÜRLERİ VE STOK UYGULAMALARI

3.1.Arslantepe Kazıları

Roma La Sapienza Üniversitesi’nden 50 yılı aşkın bir süredir Prof. Dr. Marcella Frangipane tarafından daha önceki kazı ekibinden devralınarak yapılan kazılarda; Höyükte yapılan kazılar sonucunda MÖ 3600-3500’lere ait tapınak, MÖ 3300-3000 yıllarına ait bir kerpiç saray, 2000’i aşkın mühür baskısı, seramik eserler, kaliteli metal eserler bulunmuştur. Höyük içerisinde daha önceki dönemde inşa edilmiş ve “C Tapınağı” olarak isimlendirilen kısım daha sonraki dönemlerde inşa edilen “A Tapınağı” ve “B Tapınağı”na göre biraz daha büyük bir yapı olarak inşa edilmiştir. Höyüğün üst kısımlarında inşa edilen yapılar aşağıda inşa edilen yapılardan daha nitelikli yapılar olduğundan buralarda aristokratların (Yöneticilerin) ya da din adamlarının oturdukları tahmin edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde inşa edilen tapınakların arasında ise depolar konuşlandırılmıştır (Frangipane, 2002: 7).

3.2. Arslantepe Mühürleri

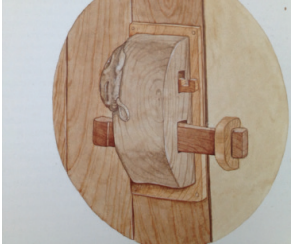
Bir kimsenin, bir kuruluşun adının veya unvanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik vb. malzemeden yapılmış araç, damga, kase (TDK Sözlüğü) biçiminde tanımlanan mühürün uygulamaları çok kıymetli sayılan lacivert taşlar ya da adi taşlar üzerine ve killerden yapılan (silindir) uygulamalarına Mezopotamya’da rastlamak mümkündür (Kınal, 1983:39.). Arslantepe Höyük’te kullanılan mühürler M.Ö 3000-3300 yıllarına ait olan saray kompleksi içerisindeki, A tapınağı, güneydeki depo odası ve bu depo odalarının karşısındaki arşivde bulunmuştur. Yaklaşık iki bin adet mühür baskısı arşiv şeklinde ortaya çıkarılmıştır. Yazının ve tabletlerin olmadığı bir dönemde, bu mühürlere rastlanması

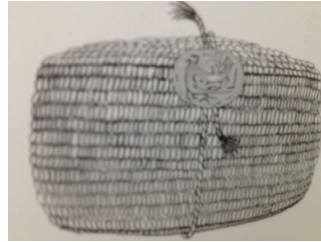
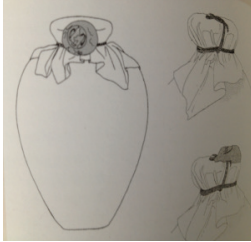
Arslantepe'nin konumu itibariyle oldukça önemlidir. Çoğunlukla damga mühür şeklinde olan Arslantepe höyük mühür baskıları kullanım amacı olarak yazının olmadığı dönemlerde bugünkü muhasebe terminolojisi ile ilgili kayıt tutma, kayıt altına alma, sahipliğin, mülkiyetin tespiti ve koruma işlemini gerçekleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Çeşitli gıda maddelerinin depolanması için kullanılan seramik küplerin, kumaş çuvalların ve ağaç dallarından yapılmış sepetlerin iple bağlı ağızlarının mühürlenmesinde kullanıldığı düşünülmektedir. Mühürlerin arkalarındaki ip izleri ve kapların bıraktıkları doku izleri bunu kanıtlar niteliktedir. Ağaç izlerine bakıldığında depo kapılarının mühürlenmesinde kullanıldığı, ayrıca şişe şeklindeki formlarda tıpa olarak ta kullanıldığı düşünülmektedir (Ercan, 2007: 7-15). Mühürlerin bireyden ziyade çekirdek aileleri temsil etmektedir. Böyle bir sonuca varılmasının sebebi; açılan her mezarda mührün olmayışı, mührün sadece aile bireylerinden birisiyle gömülme ihtimalini akla getirmektedir (Frangipane, 2002: 98). Tarımsal artı ürün ile seramik üretiminin merkezileştiği, kayıt amacıyla etkin bir mühürleme sisteminin ve yüksek bir bürokrasinin olduğu, güçlü dini, siyasi ve ekonomik kurumları olan Arslantepe Höyük'te kullanılan mühürler M.Ö3000-3300 yıllarına ait olan saray kompleksi içerisindeki, A tapınağı, güneydeki depo odası ve bu depo odalarının karşısındaki arşivde bulunmuştur. Yaklaşık iki bin adet mühür baskısı arşiv şeklinde ortaya çıkarılmıştır.

Mühür baskılarının kullanıldığı alanlar;

- Depo kapları,

- Saray kompleksindeki seramik kapların ağızları,

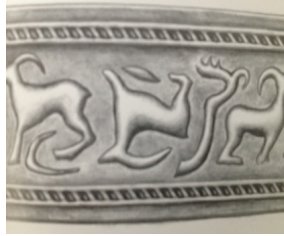

- Ahşaptan yapılmış saklama kapları,
- Kumaştan yapılmış saklama kapları
- Ağaç dallarından yapılmış saklama kaplarında mühürleme sistemi olarak kullanılmıştır.

Arslantepe’de bulunan mühür baskılarının boyutları 3cm-15cm arasında değişmektedir. Tasarlanan mühürlerin biçimleri silindir, kare, yuvarlak şeklidedir. Mühürlerde işlenen figürler dişi kalıp sisteminde hazırlandığı, baskıdan net çıkmaları için özenle oyulduğu görülmektedir. Bir kısım mühür baskılarında tek mühür izi, bir kısmında ise aynı mührün ya da değişik mühürlerin birkaç defa dağınık şekilde basılmış izleri görülmektedir. Arslantepe’de ki ve diğer kazılarda bulunan mühür baskıları pişmemiş kil üzerine uygulan-

mıştır. Uygulandıkları yerler dikkate alındığında bu mühür baskılarının pişmiş olarak uygulanmasının mümkün olmadığını anlaşılmaktadır. Diğer kazıları da dikkate aldığımızda şimdiye kadar ele geçen mühür baskılarının bir bölümünün pişmemiş veya yarı pişmiş, bir bölümünün ise pişmiş halde bulunduğu görülmektedir. Tam Pişmiş olanların dayanıklı ve kalıcı bir arşiv olarak saklamak amacıyla bilinçli pişirildiği, yarı pişmiş olanlarında ya pişirmenin istenen nitelikte gerçekleştirilemediği ya da bulunduğu yerin yangın geçirmiş olma ihtimali olabileceği düşünülebilir. Arslantepe’de de çıkan mühür baskılarında bilinçli pişirmenin yapılmadığı gözlemlenmektedir. Yarı pişmiş olan mühür baskılarının da yangında bu özelliği aldığı güçlü bir ihtimaldir. Tam Pişmiş veya yarı pişmiş mühür baskılarında pişirmeden gelen hataların görülmemesi, mühür topaklarının dağılmadan bağlayıcı özelliğini koruyarak kalması kullanılan kilin özenle seçilmiş olduğunu göstermektedir. Pişmemiş olan mühür baskı kilinin de yine kuruyunca dağılmadan kalması belki de seramik kapların üretiminde kullandıkları kil ile mühürlemede kullandıkları kilin aynı özelliği taşıdığına veya aynı hammaddeyi kullandıklarının bir göstergesidir. Arslantepe mühür baskıları üzerindeki zengin tasvirler ile Arslantepe’nin ekonomik, sosyal, dini, bölgenin hayvan çeşitliliği, bitki örtüsü hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu mühür desenleri incelendiğinde işleyen kişilerin alanlarındaki profesyonellikleri, yetenekleri, estetik kurgulama güçleri de anlaşılmaktadır. Arslantepe’de ki çevresel etkenler, yaşam ve yönetim tarzı, incelendiğinde mühürlerin büyük bir bölümünün burada yapıldığı, bir bölümünün ise ticari hareketlilik yoluyla buraya geldiği düşünülmektedir (Ercan, 2007: 7-15).

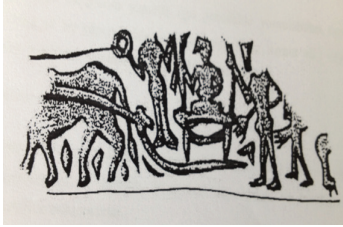
Mühür üzeri betimlemelerde öncelikle çeşitli kompozisyonlarda, özellikle tüm Mezopotamya’da çok yaygın bir betim olan birbirlerine karşıt konumda hayvanlar görülür, fakat hayvanlar Mezopotamya örneklerinde olduğu gibi sırt sırta değil ancak bacak bacağı ters olarak betimlenmiştir. Aynı biçimde, Mezopotamya’da silindir mühürlerde pek yaygın olan çuval ve küp taşıyıcıları da Arslantepe’de karşımıza damga mühürlerde çıkar. Çok daha az sayıda olan silindir mühürlerde genellikle hayvanlı sahneler betimlenmiştir,

tek bir örnek dışında öykü anlatır nitelikte hiçbir sahneye rastlamayız; o tek örnekte kızağa binmiş önemli bir kişinin peşinde başka insanların art arda gittiği görülür ve bu, biçem de olmasa da ikonografik öğelerde, bir Uruk mühründe görüp dinsel-törensel harman dövme sahnesi olarak yorumladığımız betimin aynıdır. Bu mühür, Uruk'un büyük kentsel merkezinden gelen benzer motiflerle ilişkilendirilebilecek ve örnek oluşturan az sayıda başka simgesel öğe ile birlikte ele alınmalıdır, bunlar, hep birlikte, betimlerin iktidarı simgeleyen ve güçlendiren seçkinler düzeyinde dolaşımını bir kez daha vurgular(Frangipane, 2002: 284).

Mühür baskılarının geneline bakıldığında her birinin farklı desenlerde yapıldığı görülmektedir. “Her ürünün üzerinde farklı mührün baskısını taşıyan mühür baskıları, ürünün üzerindeki kontrolün göstergeleridir. Cretularların (malların/eşyaların depolanması veya taşınması sırasında kontrolünü sağlayabilmek için yazının icadından önce kil üzerine kişileri belirtmek için yapılan mühür uygulamaları) üzerinde bulunan çok sayıdaki farklı mühür baskısı, yerleşmede tek bir görevliden ziyade çok sayıda görevli

topluluğuna ve bürokrasiye işaret eder. Oluşturulan mühür kompozisyonlarında ağırlıklı olarak hayvan ve insan soyutlamaları görülmektedir. Bazı mühürlerde geometrik biçimlerde dikkat çekmektedir. Kompozisyonu tamamlayan soyut biçimlere bakıldığında hayvanların boynuz, kuyruk ve ayaklarından türetildiği anlaşılmaktadır.

Kompozisyonlarda denge, estetik ve hareketlilik gibi sanatsal kavramların dikkate alınarak figürlerin işlendiği gözlenmektedir. Mühürlerde kullanılan figürlerin ağırlıklı olarak hayvan soyutlamalarından oluşması belki de yörede bu kadar çoklukta ve çeşitlilikte hayvan türünün olmasından, insanların bu hayvanlarla sürekli karşı karşıya olmalarından, bunlarla mücadele etmelerinden ve bu hayvanların bir bölümünü gündelik işlerinde kullanmalarından dolayı mühürlere yansı-
mış olabilir.

Asırlar boyu insan psikolojik olarak hayvanlardan faydalanmıştır. Mitolojik inanışında; gerek gücünü veya sevgisini, gerekse korkularını yansıtmada birer sembol olarak kullanmıştır. İnsan hayvanla olan mücadelesini resmederek onu yenebileceğini düşünmüş, bunu bir tabu olarak kabul etmiştir. Bazı toplumlar hayvanı kutsallaştırmış onu öldürmenin uğursuzluk olduğunu düşünmüş, bazıları kutsal sayıp heykellerini yapmıştır(Ercan, 2007: 15-23).

Bu mühür baskılarını üzerlerindeki kompozisyonlardan yola çıkarak farklı konulara göre de değerlendirebiliriz(Ercan, 2007: 16).

- a- Bir olayı, olguyu, bir ritüeli anlatan mühür baskıları,
- b- Hayvanların kendi aralarındaki mücadelelerini, oyunlarını, güç gösterilerini anlatan mühür baskıları,
- c- İnsanların hayvanlarla mücadelesini veya hayvanlara karşı olan hâkimiyetini sem-

bolize eden mühür baskıları,

d- İnsanların gücünü, kurdukları düzeni, sistemi, sosyal yaşantısını anlatan mühür baskıları

3.2.1.Arslantepe Mühürleri ve Muhasebe Uygulamaları

Arslantepe’de stok alanında bulunan mühürler muhasebe açısından iki konuda hizmet etmek için kullanılmış olabilir.

1. Stok kabının içindeki malın kime ait olduğunu saptamak için,
2. Stok kabının içindeki malın ne olduğunu belirlemek için.

Arslantepe’de sadece mal stoklamak için yaşam mekanları arasında ayrı bir yer ayrılmıştır. Malın kalitesinin bozulmadan korunması için bu yerde (kral, bürokratlar, din adamları ve diğer oturanların yaşam alanlarından daha farklı odalarda) uygun koşullar oluşturulmuştur. Ayrıca malların güvenli bir şekilde stoklanması için kapı kilit sistemi (açma-kapama işleminin kontrol altına alınabilmesi için açılması durumunda tekrar yetkili kişi tarafından kapatılması gereken mühür sistemi) oluşturulmuştur.

Aşağıda açıklanacağı gibi mühürlerin üzerindeki insan ve hayvan figürleri malın sahibini çağrıştıran bir simgeyi ifade etmektedir(mühürlerin kişiyi temsil etmekten öte her mezarda bir mührün çıkmaması gibi gerekçelerden dolayı, bir aileyi temsil ettiği düşünülmektedir). Örneğin; taç resmi taşıyan mührün bulunduğu kabın içindeki malın krala ait olduğu gibi.

Bunun yanında geometrik şekillerin bulunduğu mühürlerde kabın içindeki malın miktarını belirlemek için kullanılmış olabilir. Mühürdeki şekil sayısı kaptaki mal miktarını belirtmek için kullanılmış olabilir.

Arslantepe’de bulunan bu mühür baskılarında kullanılan figür ve desenleri üç grupta toplayabiliriz. İnsan figürleri, hayvan figürleri ve geometrik desenler(Ercan, 2007: 16-39).

3.2.1.1.İnsan Figürleri

İnsan figürleri hareketli olarak işlenmiştir. İnsan figürlerini kullanarak oluşturulan kompozisyonlarda dini ritüellerin, güç gösterilerinin veya bir yaşantı tarzının yansıtılması algılanmaktadır. Kompozisyonlarda insan figürleri sadece dış hatlarıyla işlenmiştir. El parmakları belirtilmiş, ayak parmakları ise belirtilmeyip sadece genel hatlarıyla soyutlandığı görülmektedir. İnsan figürlerinin işlendiği mühürlerde kompozisyonlar oluşturulurken hayvan, ağaç ve geometrik elamanlarda kullanılmıştır. Bu biçimlerin bir kısmı anlatılmak istenen konu gereği, bir kısmı da kompozisyonunda görselliği tamamlamaları için

kullanıldığı düşünülmektedir. Kompozisyonlardaki insanların birlikte resmedilmesi sanki Arslantepe’de sosyal hareketliliğin, işgücü organizasyonunun, seri üretimin, iş bölümünün ve birlikte çalışma organizasyonunun yansıması gibi düşünülebilir.

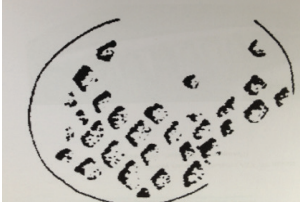
3.2.1.2. Hayvan Figürleri

Mühürlerde daha çok; Geyik türleri, yaban keçisi, koyun, kedi, köpek, kus, yılan, arslan, kaplan, ceylan, antilop, sığır vb. hayvanların resmedildiği görülmektedir. Mühürlerde görülen geyik figürlerinin daha çok estetik ve ergonomik bir yapıya sahip olan boynuzları ön plana çıkarılarak bazen abartılı bir şekilde işlenmiştir. Buda yapılan mührün daha estetik ve hareketli görünmesinde etken olmuştur. Bazı biçimlerin mühür yüzeyine işleniş tarzı onun üç boyutlu olarak algılanmasını sağlamıştır. Kus figürlerinin kanatları soyutlanarak abartılı biçimde işlenmiş ve bulunduğu kompozisyona hem hareketlilik hem de biçim zenginliği

katmıştır.

3.2.1.3. Geometrik Desenler;

Mühürlerdeki kompozisyonlarda baklava dilimi, kare ve taç biçimleri görülmektedir. Biçimlerin bazıları birim tekrarı halinde kullanılarak kompozisyonlar oluşturulmuştur.

3.3. Stok Takibine İlişkin Muhasebe Uygulamaları

Bulunan yerlerin ortak depolama/kullanım alanı olduğuna ilişkin belirtiler;

- Genel yerleşim alanı içindeki diğer yerleşim yerlerinden(ev vb) farklı bir büyüklükte bir ya da birden fazla yapının olması,
- Kömürleşmiş(analiz sonuçlarına göre tahıl olan) kalıntıların olması,
- Büyük çanak çömleklerin ve yumurta şeklindeki bullaların (**Bulla:** Mühürlerin kil üzerine baskısı mühür baskı kalıplarını yapmak için genellikle yontulabilen özellik taşıyan kayalar, yumuşak bir yapıya sahip çeşitli ağaçlar (kiraz, armut vb.) veya çamurdan şekillendirilip pişirilmiş seramik malzemeler kullanılarak yapılan mühür uygulamaları)diğer yapılardan ayrı özellik gösteren (yer döşemesi, duvar izolasyonu) bölümlerde yer alıyor olması,
- Bu bölümlerin tavanlarının diğer bölümlere göre daha alçak olması nedeniyle buralarda yaşamının çok mümkün olmaması gibi nedenlerden ötürüdür.

Sümerliler, Akadlar(Doğu Samiler), Babiller (Batı Samiler), Asurlular, Aramiler ve Kaslar Gutiler birbirinden izole olmuş toplumlar olmadıklarından arkeologlar ve tarihçiler tarafından ortaya konulan (iddia edilen) bir çok uygulama benzerlik (tıpa tıp örnek biçiminde) göstermektedir. İnşa edilen binaların tamamının bir depo (silo) olarak kullanıldığına ilişkin bir bulgu yer almamaktadır. Ancak Arslantepe’de yerleşim alanının bir odası tamamen stoklanan mallar için ayrılmıştır. Genellikle yapılan saklamalar mekanın ve depolanacak emtianın niteliğine göre;

- Seramik kaplar,
- Ahşaptan yapılmış saklama kapları,
- Kumaştan yapılmış saklama kapları
- Ağaç dallarından yapılmış saklama kapları (sepet, sele biçiminde) biçiminde rastlanmaktadır.

Bu kaplarda saklanan malların tüketim veya ticaret için stoktan çekilirken FİFO (İlk Giren İlk Çıkar) envanter değerlendirme yönteminin kullanılmış olacağını düşünüyoruz. Bozulma ihtimali olan gıda maddelerini insanlar o dönemde bile bu değerlendirme yöntemiyle stokta takip ettiklerini düşünüyoruz.

Arslantepe’de ki ekonomik merkezleşme, herhalde malların depolanmasını öngördükten başka, bunların pek kalabalık olan ve devlet hiyerarşisi için çalışan çeşitli birey ya da birey gruplarına yönetim denetimi altında yeniden dağıtımını öngörmüş olmalıydı. Bunu orada bulunmuş olan iki ambar yerindeki bol malzemenin çeşitliliğinden anlıyoruz. Bu malzemenin incelenmesi bizi bu ambar binalarından içinde büyük kaplar bulunan mal depolama, ikincisinin de dağıtım işlerine ayrıldığı varsayımına götürür. İkinci ambar konusunda böyle düşünmemizin nedeni, burada daha az kap, fakat seri olarak ve kesik koni biçiminde tornayla üretilmiş yüzü aşkın sayıda ve yemek dağıtımında kullanıldığını sandığımız kase ile üzerlerinde 30 ayrı mührü ait baskı bulunan 130 tane cretula olmasıdır. Cretulalar küplerin yakınında yani odanın bir köşesinde bulunmuştur. Bundan da cretulaların önce o noktada bir süre biriktirildikleri sonra tümünden atıldıkları sonuncu çıkarıyoruz. Söküldükten sonra bir süre de olsa bir süre saklanması cretulaların yapılan işlemlerin bellekte tutulmasında, hele henüz yazı ortada yokken, yüklendiği belge işlevi konusunda bize önemli bir bilgi verir. Bu işlevin daha iyi bir kanıtını ana koridorun ambarların karşısına düşen bir yerinde duvara oyulmuş dikdörtgen biçimi bir kovukta üst üste birçok katman oluşturmuş durumdaki atık yönetim malzemesinde görürüz. Burada 5000 kadar cretula parçası vardır ve bunların 1800 kadarında mühür baskıları fark edilmektedir. Yukarı katmanlara taşınabilir kaplar, en çok da küpler bir araya gelmiş durumdadır ve üzerlerinde her biri ancak bir kaç kez basılmış çeşitli bir çok mührün baskıları bulunur. Orta ve alt katmanlardaysa daha az sayıda mühür baskısı vardır ve çoğunlukla bunlar, her biri birçok kez olmak üzere, çuvallara ve kapılara basılmıştır. Şu halde atıklarının birbirini izlemesi, aynı tip işleme ait cretulaların arada bir atıldığını göstermektedir, bu işlemlerden biri büyük istiftten bir miktar mal alınmasıdır; sayıları hiçte az olmayan görevliler besin maddesini alırken kaba mühürlerini basmaktaydılar. Öteki işlemler ambarların

açılıp kapanmasıdır. Bunları sayıları daha az olan ve hem ambarların denetiminden hem de malın yedeklenmesinden sorumlu bir takım görevliler yapardı. Cretulaların atılma biçimi, şu halde, hesap ve alış verişin doğruluğunun sınanması amacıyla bunların önceden saptanmış bir düzeni olduğunu gösterir “alındı” işlevi yüklendikleri yolundaki varsayımı doğrular. Yukarı katlarda dağıtım etkinliği ya da onun saymanlığı ile ilgili olarak birkaç tane kil plaketa bulunmuş olması ilginçtir. Üzerlerinde bir çizgi üzerinde olmayan delikler vardır, bunların muhasebe açısından hesapların kaydına yaradığı sanılmaktadır. Ancak, söz konusu kayıtlar hem işlevsel hem yapısal bakımdan Mezopotamya’da genellikle kullanılan levhalardan bildiklerimize benzemez. Tek bir de yuvarlakmsı plaketa bulunmuştur, üzerinde bir işaret kazınmış bulunan bu nesnenin özgün bir şey olduğu sanılmaktadır (Frangipane, 2002: 275-279).

Damgalar, 150’den fazla mühür bulunduğunu gösterir; bu da kalabalık bir görevli topluluğunun varlığını, yönetimin etkinliğini ve içindeki basamaklandırmayı doğrular. Yönetim sistemi Mezopotamya’nınkine uyarırsa da, taş yontmada özgün ve çok zengin bir yerel üretim görürüz. Bu üretim içinde damga mühürlerin payı yüksek olup silindir mühürler azınlıkta kalır ve bunlar genellikle Ubeyd Dönemi’nden kalma kuzey örneklerine uygundur(Frangipane, 2002: 279-284).

4.SONUÇ

Mezopotamya’da İlkel Devlet’in ayırıcı niteliğini yapan şey, yönetimin ve bugün bürokrasi denilen şeyin gelişmesi, ticari mal ve hammaddelerin denetimi işine sıkı sıkıya bağlıdır. Mal alışverişi, elbette, eşgüdümü kısmen devletçe yürütülen zanaat etkinliklerini somut ve soyut olarak destekleme ve politik sistemin sürüp gidebilmesini sağlama aracı olarak önemli bir işleve sahipti.

Devletin ilk oluşum formu bireylerin kendi içlerinde yapmış olduğu hesaplamaların, bilgi verme, hesaplaşma, biçimine dönmesi ihtiyacı nedeniyle, tüm yeniliklerde olduğu, mühür sistemini ve onun çıktısı olan bullaların kullanımını ortaya çıkarmış ve yazının icadına kadar bilgi verme/edinme ihtiyacını ortadan kaldırmış olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Günümüzde ulaşabildiğimiz cretularlar ve tüm dini ve devlet işlerinin yürütüldüğü saray kalıntısından elde ettiğimiz kalıntılar bizi bundan 5000 yıl önce stoklamadan ve dağıtımdan kaynaklanan hareketliliğinin belli bir düzen içinde gerçekleştiği, bu düzenin belli bir kayıt sistemine göre belgelendiği ve damga parçalarının sarayın belli bölümlerinde toplanarak gerekli hesaplamaların bugünkü muhasebe stok uygulamalarına benzer(hesaplaşmaların) yapıldığı kanaatini uyandırmaktadır.

Bütün bu muhasebe stok uygulamalarının yazının icadından önce yazı yerine kullanılan insan, hayvan ve geometrik şekiller kullanılarak yapılmış olması muhasebenin yazıdan önce de var olduğunu kanıtlamaktadır.

Arslantep’e’deki mal stoklama uygulamalarının günümüz muhasebe uygulamaları ile ilişkilendirmeyi amaç edinen bu çalışma sonucunda henüz yazının kullanılmadığı dönemlerde, stoktaki malların sahipliğinin ve miktarına ilişkin bilgilerin, resimler yardımıyla ifade edildiği görülmektedir. Yazının olmadığı dönemlerde muhasebeye yine ihtiyaç

duyulmuş ancak bu ihtiyaç insan, hayvan ve benzeri şekillerde giderilmeye çalışılmıştır. Malların sahiplerinin ve miktarlarının söz konusu mühürler üzerindeki şekiller yardımıyla Arslantepe’de ifade edilmiş olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AVDER, Erdoğan; <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/erdogan/008/> Erişim 28.01.2013

CAN, A. Vecdi; (2008) Bir Ayetin Işığında İslam Dininin Muhasebeye Bakışı, Akademik Bakış, Sayı 15, Ekim (1-10).

CANCIK-KIRSCHBAUM, Eva; (2004) (Çeviren: Aslı Yarbaş) Asurlar, Tarih, toplum Kültür, İlya İzmir Yayınevi Matbaası, İzmir.

ERCAN, Halil Fazıl; (2007) Arslantepe Höyükte Bulunan Mühür Desenlerinin Sanatsal Açıdan Değerlendirilerek Seramik Yüzeylerde Yorumlama, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

FRANGIPANE, (2002) Marcella; Yakındoğu’da Devletin Doğuşu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

KAPLAN; Murat; (2010) Mezopotamya’da İktisadi Yapı En Eski Çağlardan Asurlara Kadar, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

KINAL, Füzuran; (1983) Eski Mezopotamya Tarihi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Yayın No: 337, Ankara.

KRAMER, Samuel Noah; (2002) Sümerler, Tarihleri, Kültürleri, Karakterleri(Çeviren: Özcan Buze) Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

THE IMPACT OF HOSPITAL COMPETITION ON MATERNITY CARE IN THE ENGLISH HOSPITAL MARKET^{1*}

Merve ERTOK ONURLU^{2**}

Abstract

The policies focusing on the improvements in the quality of health care services have become very popular in recent years. One of the main government policies which can improve quality in health care can be considered as hospital competition. In this paper, I examine whether, hospital competition can improve the quality indicators for maternity care. I investigate whether increasing competition among NHS (National Health Service) hospitals can lead to any improvements in the rate of 28 days of emergency readmissions, baby's mortality, rate of elective c-sections and rates of birth complications at hospital level after 2010 for England by exploiting a suitable econometric setting (difference in differences design). According to the weighted fixed effects regressions, 1 unit increase in market concentration measure (less competition) reduces emergency readmission rate within 28 days of discharge by almost 0.0004 admissions (per 1000 admissions).

Keywords: Analysis of Health Care Markets, Market Concentration, Hospital Competition, Hospital Quality, Applied Econometrics, Weighted Fixed Effects Regression Model

Öz

Sağlık hizmetlerinin kalitesini iyileştirmeye yönelik politikalar son yıllarda oldukça popüler hale gelmiştir. Sağlık hizmetlerinde kaliteyi artırabilecek temel politikalardan biri, hastaneler arası rekabet olarak düşünülebilir. Bu çalışmada, hastane rekabetinin anne ve çocuk sağlığı sektörü için kalite göstergelerini geliştirip geliştiremeyeceği incelenmektedir. İngiltere'deki Ulusal Sağlık Servisi (NHS) hastaneleri arasında 2010 yılından sonra artan rekabet bebek ölümlerinde, taburcu edildikten sonraki 28 gün içinde gerçekleşen acil kabul oranlarında, sezeryan oranlarında ve doğum sırasında gerçekleşen komplikasyonlarda iyileşmelere yol açıp açmadığı uygun ekonometrik yöntemler kullanılarak araştırılmıştır. Ağırlıklı sabit etki modeli (weighted fixed effects model), piyasa yoğunluğunda meydana gelen 1 birimlik artışın (hastaneler arası rekabette azalma) taburcu edildikten sonraki 28 gün içinde gerçekleşen acil kabul oranlarında yaklaşık olarak 0.0004 oranında azalmaya sebep olduğuna dair kanıtlar sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Sağlık Sektörünün Analizi, Piyasa Yoğunluğu, Hastane Rekabeti, Hastane Kalitesi, Uygulamalı Ekonometri, Ağırlıklı Sabit Etki Modeli

1 * This paper is produced from the author's PhD thesis named "Essays on the Economics of Maternity Care in England".

2 **Assistant Professor Merve Ertok Onurlu, Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics. E-mail: m.ertok.onurlu@comu.edu.tr.

1. INTRODUCTION

The policies focusing on the improvements in the quality of health care services have become very popular in recent years. One of the main policies which can improve quality in health care can be considered as hospital competition. The market structure where hospital competition is introduced under fixed price payments systems are known as pro-competition market structures. Under pro-competition market structures if choice becomes available to patients, hospitals are expected to increase the quality of services to be able to attract more patients (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013). Nevertheless, from the perspective of both the empirical and theoretical literature, the evidence for such an impact on quality is limited for health care markets (Burgess, Gossage & Propper, 2008; Cooper et al., 2010; Gaynor, 2006). Therefore, this issue has remained a big debate for health care researchers and policy makers although the basic microeconomic theory suggests that competition improves social welfare (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013; Kessler and McClellan, 2000).

The existing empirical work suggests that the intensity of competition is determined by market structure which is related to the geographical location of service providers and receivers (patients) i.e. distance from patient location to hospital where patient is treated (Burgess, Gossage & Propper, 2008; Cooper et al., 2010; Kessler and McClellan, 2000; Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013). In addition to the geographical factors, endogeneity of market structure is a well-known problem in the evaluation of market oriented reforms in health economics. To identify the causal relation between quality and competition, one therefore has to take into account all channels affecting this association.

The English government introduced a choice policy under a fixed price payment system known as Payment by Results for pregnant women and their partners by the end of 2009. The policy requires pregnant woman to be given a choice in all stages of pregnancy (i.e. choice of place of birth such as home births, midwifery clinics, and consultant led clinics at hospital). I study this choice policy.

Similar to previous studies, this study examines the relation between competition and the level of quality in maternity care by using an exogenous variation in the levels of concentration in the maternity market among public hospitals in the English National Health Service (NHS) (Burgess, Gossage & Propper, 2008; Kessler & McClellan, 2000; Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013). I exploit the pre-policy market structure which varies by the geographical location of NHS hospital providers and patients (mothers). Some previous studies report that geographical locations with high population intensity would induce a high level of competition (low level of market concentration) whereas locations with low population intensity would lead to a high level of market concentration (low level of competition) with only a few opponents (Burgess, Gossage & Propper, 2008; Kessler & McClellan, 2000; Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013). This is the key to my identification strategy.

The Department of Health introduced Payment by Results (known as PbR), an activity based fixed price payment system) into the maternity care in 2004/2005 (only among

Foundation Trusts) and extended it to all NHS maternity care providers in 2006/2007. In 2006/2007 PbR covered only actual birth events at hospitals, so that home births and out-patient admissions in midwifery clinics were excluded. Home births were then included into the scope of Payment by Results in 2008/2009. At that time, the choice available to pregnant women was limited. So prior to 2009 many aspects of maternity care remained outside the scope of PbR and choice was limited.

By 2009/2010, four national choice guarantees under Payment by Results is introduced for pregnant women and their partners and the policy requires pregnant woman to be given a choice in all stages of pregnancy (i.e. choice of place of birth such as home births, midwifery clinics, and consultant led clinics at hospital). Therefore, these policy changes induce competition across NHS hospitals and are motivated by increases in the volume of hospital activity and reductions in unit costs. 2004/2005 financial year is treated as the pre-policy year. Although the maternity choice policy was not introduced until 2009/2010, Payment by Results was introduced for maternity care among a limited number of hospitals (known as Foundation Trusts) in 2005/2006. The use of 2004/2005 is thus before any other pro-competitive policies in maternity care. The 2010/2011 financial year was a transition period for the maternity choice policy. Therefore 2011/2012 is used as the post-policy year as the maternity choice policy had more time to roll out across NHS providers.

2. LITERATÜR

Most research in applied economics into the impact of hospital competition under fixed price payment systems comes from the UK and the US. These studies suggest that the impact of competition on quality is ambiguous for health care markets. This is in contrast to the majority of theoretical papers where competition is found to be an efficient way of improving clinical outcomes in health care markets consisting of multiple buyers and sellers under regulated prices (Brekke, Siciliani & Straume, 2011; Kessler & McClellan, 2000; Nuscheler, 2003). There are a handful of papers suggesting that there is a positive causal relationship between competition and hospital outcomes (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013; Kessler and Geppert, 2005; Tay, 2003). whereas others conclude that competition worsens clinical outcomes and is socially wasteful or does not have any substantial impact on quality (Burgess, Gossage & Propper, 2008; Kessler & McClellan, 2000; Mukamel, Zwanziger & Tomaszewski, 2001).

The focus of interest in the UK based studies is competition introduced by the NHS internal market (prior to 2000s) and the Choose and Book reform (January 2006). During the 1990s internal market, health care providers were given the incentive to compete over price to attract commissioners (Primary Care Trusts). As a result, the extent of competition was very limited in a way which allowed providers to compete mostly on price but not explicitly on quality. Burgess et al. (2008) examine the impact of competition during the 1990s NHS internal market (Burgess, Gossage & Propper, 2008). Their identification is based on the hypothesis that competition is affected by the geographical location of health care providers and receivers. The impact of competition is identified by the differences in hospital locations (i.e. hospitals located in markets where competition was

possible vs. markets for which competition was not possible) and differences in years (i.e. years when competition was promoted vs. years when competition was not possible). Using 1991 to 1999 financial years, they examine the impact of competition on waiting times and mortality following an emergency admission for acute myocardial infarction (AMI). They find that competition increased mortality which was unmeasured and unobserved but reduced waiting times in elective care.

There are other studies investigating the impact of competition introduced through English patient choice reform commenced for elective care in January 2006 (the Choose and Book reform) (Cooper et al., 2010; Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013). These studies look at the impact of competition on AMI mortality using a similar identification strategy which has been frequently used by recent studies. The identification is driven by the predicted pre-policy market intensity based on predicted patient flows which is exogenous to patient and hospital characteristics. Gaynor et al. (2013) use two years (2003 for pre-policy and 2007 for post-policy) within a difference in differences (DiD) setting for which the policy impact is estimated by the coefficient on the interaction between the predicted pre-policy market measure (based on patient flows) and an indicator for post policy period (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013). They provide robustness tests for the actual market concentration measured by the Herfindhal-Hirschman (HHI) index. They find that actual HHIs tend to be higher than the predicted HHIs suggesting that there are potentially endogenous factors affecting patient flows. Following these studies, I use the same identification strategy.

In the US, a study examines how patient level hospital choice based on predicted patient flows in patient's choice set affects social welfare measured by clinical outcomes (Kessler & McClellan, 2000). The focus of the study is on the non-rural elderly Medicare patients admitted with AMI condition for years 1985, 1988, 1991 and 1994. The study shows that competition in less populated areas decreased AMI mortality for post 1990. In contrast competition was socially wasteful and worsened clinical outcomes prior to 1990.

My study complements the previous literature by investigating the impact of competition induced by patient choice in maternity care in England. To my knowledge, there have been no other studies investigating the impact of competition on maternity services in the UK. The nature of maternity admissions is different to both elective and emergency admissions. For the former, the timing of admission is pre-determined, therefore the patient knows when and where he/she will be treated. For the latter, the timing of admission is random and patients are usually admitted to the closest hospital with capacity in England (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013).

Pregnancy is a long lasting process (9 months on average). The Maternity Matters agenda allows pregnant women and their partners to decide on the type of place of birth with the inclusion of home births, birth centres and consultant led units at hospitals. Therefore, there is plenty of time to choose for maternity patients with plenty of available delivery places. With regards to the nature of maternity admissions, they are similar to elective admissions as there is scope for women and their partners to make a choice of place of birth based on hospital quality during the pregnancy. They are also similar to

emergency admissions since the actual timing of maternity admissions for birth is random (with the exclusion of elective c-sections).

3. MATERNITY MATTERS AGENDA

In 2003/2004, the English government introduced a regulated fixed price payment system in England. In addition to regulated prices, from 2006 onwards the Blair government introduced a market oriented reform for elective care services for which patients were given a choice of a hospital at the point of referral (known as Choose and Book reform) (Dixon et al., 2010). The scope of Choose and Book reform was initially limited to elective care and certain services such as mental health, emergency, cancer and maternity care were outside the scope of the policy (Department of Health, Maternity Matters: Choice, access and continuity of care in a safe service, 2007).

A national commitment was then announced in the 2007 policy document “Maternity Matters; Choice, access and continuity” indicating that, by the end of 2009, all women in England would be offered a choice over how to access maternity care, type of antenatal care, place of birth and place of postnatal care and the agenda guarantees maternity patients to decide not only the type of place of birth (3 options are offered: home birth, midwifery led units and consultant led units depending on woman’s and her baby’s condition) but also allows patients to make a choice of place of birth outside their local area (Department of Health, Maternity Matters: choice, access and continuity of care in a safe service, 2007).

The choice of a woman with high risk pregnancy (for which an emergency or an elective c-section is required by a gynecologist) is limited to a certain degree. The Department of Health suggests that choice for c-sections should be organized in tandem with the National Institute for Health and Clinical Excellence (NICE) recommendations on c-sections (Department of Health, Maternity Matters: Choice, access and continuity of care in a safe service, 2007; National Institute for Health and Care Excellence website, Caesarean section, 2011).

4. EMPIRICAL APPROACH

The aim of this study is to provide an assessment of the impact of the choice policy (pro-competition policy) in maternity care in England. In the context of the Maternity Matters agenda, being able to choose over type of place of birth outside the patient local area implies that women have a choice set of maternity units (either midwife led or consultant led). Following earlier works, I use an exogenous policy shift to examine the variation in market structure across hospitals and test whether quality of maternity services is higher at hospitals located in low concentrated markets (Burgess, Gossage & Proper, 2008; Gaynor, Moreno-Serra & Proper, 2013).

I estimate the impact of the Maternity Matters agenda using predicted patient flows to derive a predicted Herfindahl-Hirschman Index (Kessler & McClellan, 2000; Gaynor,

Moreno-Serra & Propper, 2013). I predict flows from a patient choice model. The actual HHI is not used due to the concerns over endogeneity of the market structure as explained earlier. I use a difference in differences approach where the identification is provided by the interaction between the pre-agenda market concentration and an indicator for post policy year (in the model below).

This set up is very similar to the one used by Gaynor, Moreno-Serra & Propper (2013: p.141):

$$y_{it} = a_0 + a_1 T(t=2011) + a_2 T(t=2011) \times HHI_{i,2004} + a_3 X_{it} + \theta_i + e_{it}$$

y_{it} is the maternal outcomes for hospital i at time T . T is an indicator function for the post policy period and is equal to 1 if year 2011/2012 and 0 otherwise. $HHI_{i,2004}$ is the predicted Herfindahl-Hirschman Index for 2004/2005 and it is my preferred measure of market concentration. X_{it} represents hospital averages of mother's and babies' characteristics such as mother's age, ethnicity, weeks of gestation, number of previous pregnancies, socioeconomic status of mothers and birth weight. θ_i are unobserved hospital fixed effects. e_{it} is error term. The model is estimated via OLS (Ordinary Least Squares) with a full set of hospital dummies.

The government expressed the need to increase choice to women in the UK in 2005 and committed to expand choice to all women accessing maternity services by the end of 2009 (Department of Health, 'Maternity Matters: Choice, access and continuity of care in a safe service', 2007). Between 2005/2006 and 2010/2011 was a transition period for the policy; therefore 2004/2005 is considered as the pre-policy year and 2011/2012 is treated as the post-policy.

5. DATA

The data are from the Hospital Episode Statistics Database for two financial years (2004/2005 and 2011/2012). The data for these two financial years are anonymised from the Hospital Episode Statistics (HES) database and "ethical approval over and above that required for access to anonymised HES records was not sought" (Ertok, 2015, p. 98).

The focus of the study is on NHS acute trusts in England. The Hospital Episode Statistics database provides patient level data with a wide range of information on maternal and birth records from the first point of admission till the end of a hospital stay (Ertok, 2015). I use hospital level data where I aggregate all individual patient information to the NHS trust level for 2004/2005 and 2011/2012 respectively. Geographical data on the approximate geographical location of patients and NHS trusts are obtained through the Office for National Statistics and UK Data Service Census Support. The study population consists of 278 hospitals, giving 139 hospital-year observations in total. The data for Market Forces Factor are obtained from the National Health Service (NHS) and Department of Health databases.

For the rest of the paper, I refer to the hospital trust level as the hospital level and to the Maternity Matters agenda as the choice policy. For hospital quality, I focus on medical

quality measures and use emergency readmission rates within 28 days of discharge, rate of elective c-sections, length of stay (days), most common maternal complications (fetal stress and long labour) and all cause baby's mortality up to 12 months. Babies' mortality is constructed and merged to the aggregate maternal data at hospital level for each year from birth records. This is because baby's mortality is not recorded in maternal records and there is no direct link between maternal and birth records.

6.METHODS OF DEFINING HOSPITAL MARKET STRUCTURE

Previous literature defines hospital market areas with a wide range of methods (i.e. fixed radius, variable radius, actual patient flows and Kessler & McClellan predicted patient flows methods). In addition, the economics literature commonly uses two methods to calculate the level of hospital competition in the market: Herfindahl-Hirschman Index (HHI) and number of alternative competitors in a market area (Feng, Pistollato & Propper et al., 2015; Wong, Zhan & Mutter, 2005). The former is the preferred measure of the level of hospital competition in this study since it allows the use of a wide range of providers with different sizes and is used frequently by recent studies examining hospital market competition in a difference in differences setting (Feng, Pistollato & Propper et al., 2015; Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013).

6.1 Patient Flow Vs. Kessler & McClellan Methods

6.1.1 Patient flow method (actual patient flows)

The patient flow method is a patient oriented approach which does not restrict the size of hospital market and is based on patient flows from all geographical areas to hospitals such that the market area for a given hospital is defined as the collection of those geographical areas which send patients to the hospital (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013).

I use lower super output areas (LSOAs) to define hospital market areas for maternity care. LSOAs are homogenous geographical boundaries consisting of a minimum population of 1000 with 1500 population on average and there were 32482 lower super output areas in England in 2001 (Office for National Statistics website, 2001 Census).³ The maternity market is assumed to be the whole of England and all NHS acute hospitals are taken into account. Following earlier work by Gaynor, Moreno-Serra & Propper (2013), actual patient flows are calculated in two steps. In the first step, the sum of squared shares of patients is calculated across all English NHS acute hospitals for each LSOA sending its residents for a birth event; secondly, the weighted average of the HHI for LSOAs for which the hospital provides maternity services is calculated (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013; p.144). Weights used in the study are the shares of hospital patients living in each LSOA. The travel distance to the hospital is 30 km within each LSOA assuming

³ Office for National Statistics. Super Output Areas. 2001 Census, [Accessed 1st October 2014], available from:

<http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/geography/beginner-s-guide/census/super-output-areas--soas/-index.html>.

that a pregnant woman is less likely to travel long distances to deliver her baby. Actual patient flows are calculated for 2004/2005 and 2011/2012 respectively (Table 1.1, Panel D).

6.1.2 Kessler and McClellan method (predicted patient flows)

This method was developed to overcome the limitations of the previous methods suffering from the endogeneity of hospital market structure (i.e. Actual HHI, fixed radius method, variable radius method). It is developed by Kessler and McClellan (2000) and employs exogenous patient and hospital characteristics (exogenous to market competition) to predict patient flows to each hospital (Kessler & McClellan, 2000). Likewise, this is derived in two steps. I first estimate patient level multinomial logit hospital choice models using individual patient level data and calculate probabilities of a patient choosing a particular hospital to give birth; in the second step, predicted HHIs for each hospital are derived using the probabilities estimated from the first step (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013: p.146). This is the preferred method to define hospital market areas for maternity care in the study. This method is based only on exogenous patient and hospital characteristics and does suffer less from the endogeneity of market structure compared to other measures. Every patient choice set includes the hospital actually attended, the two nearest hospitals regardless of the distance travelled and any other hospitals within 30 kilometers of the LSOA (Table 1.1, Panel D).

7. RESULTS

7.1 Actual Patient Flows Vs. Predicted Patient Flows

Column (1) in Table A.1 (Appendix) shows that the correlation between actual patient flows and predicted patient flows is positive and has a significantly large magnitude (79.8%). This suggests that these two measures capture almost something similar (as also shown by Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013). However, I follow the earlier works by Kessler and McClellan (2000) and Gaynor, Moreno-Serra & Propper (2013) and use predicted patient flows which are less likely to suffer from the endogeneity of the hospital market structure. The choice model I exploit to estimate patient level hospital choice model is based on exogenous patient characteristics (i.e. mother's age, number of previous pregnancies, rural residence indicator, and severity of mother's condition).⁴ Table 1.1 also suggests that the predicted HHI is fairly small compared to the actual HHI.

7.2 Patterns In The Data

I use two years of data (2004/2005 and 2011/2012) where there is a seven year gap between “before and “after” policy periods. As this is a long period I provide tests for whether there are any changes occurred between the “before” and “after” policy periods. I present descriptive statistics for the outcome variables and controls used in the main regression in Table 1.1 for each year.

⁴ The patient level hospital choice model is available upon request from the author.

For outcomes, readmission and mortality rates are reported as means per 1000 admissions. The table suggests that there are changes in rates of emergency readmissions and elective c-sections between 2004/2005 and 2011/2012 (Panels A and C respectively). Both outcomes increased over the seven year period. There is no change in average mortality of babies during this period (Panel B).

For the measure of competition, the actual patient flow method in Panel D indicates the existence of monopolies in the maternity market. However, as noted above the predicted patient flow method suggests less concentrated markets. It predicts that there are no monopolies in the market but there are hospitals with high market concentration. Figure 1.1 presents kernel density estimations of the distribution of the Herfindahl-Hirschman Index based on actual patient flows for 2004/2005 and 2011/2012 respectively. The figure shows a shift to the left suggesting that the competition has increased over the 7 year period. Nevertheless, there is no statistically significant change in the levels of market measures (both predicted and actual patient flows) between “before” and “after” policy years in maternity market (Panel D, Table 1.1). 2011/2012 is associated with a higher number of maternity admissions and shorter length of stay (Panel E and F respectively).

For the controls, i.e. with respect to maternal complications and demographics, 2011/2012 is associated with a higher proportion of fetal stress and higher birth weight (Panels G and H respectively). Therefore, I control for changes in patient characteristics (controls for maternal age, weeks of gestation, number of previous pregnancies, index of multiple deprivation (socio economic status of mothers), birth weight and ethnicity) in the main regression. To control for time invariant hospital heterogeneity, I include hospital fixed effects. In a separate analysis, I also control for an additional covariate (the market forces factor) to capture the regional differences in hospital costs (Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013).

7.3 Impact Of The Policy On Maternal Outcomes

Table 1.2 presents results for all NHS maternity admissions using the predicted pre-policy HHI measure regardless of place of birth. The columns labelled “B” refer to baseline model where no patient characteristics are included. “B+C” are estimates from models including mother’s age, number of previous pregnancies, weeks of gestation, ethnicity, socio economic status of mothers and birth weight. All variables are aggregated at hospital year level. Therefore, hospital year averages are reported for emergency readmissions, baby’s mortality, elective c-sections, length of stay (days), fetal stress, long labour and patient characteristics. The Herfindahl-Hirschman Index is divided by 10000. Both independent and dependent variables are expressed in levels.

With respect to the impact of the policy, my findings suggest that there is no statistically significant association between maternal outcomes and competition introduced by the choice policy. Models with controls do not make considerable changes to the estimated impact of competition (Columns labelled as (B+C)) in Panel A of Table 1.2). Panel B in the same table shows results with an additional control; Market Forces Factor (MFF). The inclusion of MFF does not make any significant change on the impact of compe-

tition on maternity care. It slightly increases the magnitude of the estimated impact of competition on emergency readmission rate within 28 days of discharge (Column (2), 1 unit increase in HHI (less competition) decreases emergency readmission rate by almost 0.0003 readmissions (per 1000 maternity admissions).⁵ For other outcomes, the inclusion of MFF hardly changes the estimated impact of the HHI measure based on predicted patient flows.

Table 1.1: Descriptive statistics

Variable	Mean	SD	Minimum	Maximum	N	p value
Panel A: Readmissions (means per 1000 admissions)						
28 days emergency readmissions	8.410	4.047	1.8934	29.070	278	0.082
2004/05	7.9861	3.8771	2.39521	27.490	139	
2011/12	8.8341	4.1826	1.8934	29.071	139	
Panel B: Mortality rate per 1000 admissions (Birth Records)						
Baby's mortality rate	4.055	14.314	0	128.0277	310	0.577
2004/05	3.609	11.256	0	88.710	158	
2011/12	4.518	16.945	0	128.027	152	
Panel C: Elective c-sections						
Rate of elective c sections	0.089	0.040	0	0.256	257	0.009
2004/05	0.082	0.042	0	0.250	123	
2011/12	0.095	0.038	0	0.256	134	
Panel D: Market concentration measures						
Herfindahl-Hirschman index (HHI)(30 km)						
Actual Patient Flows	8392	1224.833	4436.312	10000	278	0.1212
2004/05	8506	1152.362	5213.441	10000	139	
2011/12	8278	1287.336	4436.312	10000	139	
Predicted Patient Flows	6404.52	2542.829	1288.375	9842.445	278	0.999
2004/05	6404.45	2547.459	1288.375	9842.436	139	
2011/12	6404.59	2547.404	1288.700	9842.445	139	
Panel E: Admissions (per hospital)						
Maternity Admissions(number)	4171	1818	559	10878	278	0.0046
2004/05	3863	1655	592	9821	139	
2011/12	4479	1926	559	10878	139	
Panel F: Average length of stay (days)						
Length of stay	2.447	0.426	0.831	3.898	278	0.000
2004/05	2.654	0.406	0.831	3.898	139	
2011/12	2.240	0.337	0.857	3.140	139	
Panel G: Complications (means)						
Fetal Stress	0.140	0.056	0	0.317	278	< 0.001
2004/05	0.122	0.051	0	0.264	139	
2011/12	0.159	0.054	0	0.317	139	
Long Labour	0.071	0.034	0	0.226	278	0.837
2004/05	0.072	0.0326	0	0.180	139	
2011/12	0.071	0.0359	0	0.226	130	

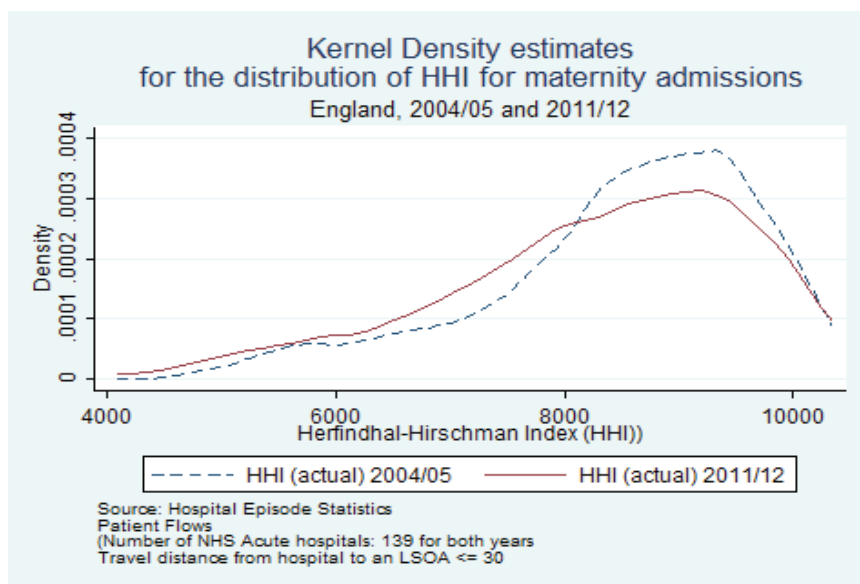
5 For the main analysis HHI is expressed as HHI/10000. Therefore the impact on readmissions become $2.7 \times (1/10000) \approx 0.0003$ readmissions (per 1000 admissions). Full model specification is available upon request from the author.

Panel H: Patient characteristics (means)					
Maternal Age (years)	28.941	1.149	26.659	32.626	278
2004/05	28.831	1.138	26.659	31.933	139
2011/12	29.050	1.154	27.081	32.626	139
Weeks of gestation (weeks)	38.962	1.854	12.906	39.669	139
2004/05	38.990	0.992	27.693	39.561	139
2011/12	38.934	2.432	12.906	39.669	139
Number of previous pregnancies	0.731	0.230	0.0108	1	139
2004/05	0.749	0.225	0.011	1	139
2010/11	0.719	0.235	0.028	1	139
IMD (index of multiple deprivation)	24.568	9.089	7.971	47.578	278
2004/05	24.42	9.241	7.971	47.578	139
2010/11	24.714	8.964	8.365	46.42	139
Birth weight (gr)	3347.04	54.02	3145.85	3453.21	278
2004/05	3331.40	52.49	3145.85	3433.41	139
2010/11	3362.67	51.08	3198.29	3453.21	139

Total number of maternity admissions in the data over two year period is 1230908. For N = 278, this is equal to a total of 1159538 admissions. p values are calculated using mean comparison tests (ttest) or chi squared tests as appropriate.

Source: HES (Hospital Episode Statistics) database.

Figure 1.1: Kernel density estimation for the distribution of HHI (maternal admissions)

7.4 Births Associated With Only NHS Facilities

The Maternity Matters agenda provides choice to women not only for place of birth (any hospitals even outside their catchment area) but also for type of place of birth. The Hospital Episode Statistics data provide information on type of delivery unit such as mid-wifery ward, consultant ward or general practitioner ward. Moreover, the data provide limited information on births occurred at private hospitals or domestic addresses.

The main analysis in Table 1.3 is based on the NHS admissions regardless of type place of birth. Therefore, some births might have occurred outside the NHS hospitals (i.e. mothers might have given birth on the way to the hospital) and then they might be admitted to an NHS hospital. As the choice policy is only introduced among NHS acute hospitals and includes the main delivery event, I now exclude births which initially did not occur at NHS hospitals to find out whether the impact of the choice policy differs among those who gave birth at NHS hospitals. Columns (3) and (4) in Table 1.3 suggest that competition introduced in health care market by the end of 2009 is associated with an increase of 0.00001 deaths among babies (per 1000 births) if they are delivered using only NHS facilities. However, this impact is very small in size and significant at 5% level. In other words, this weakly suggests that more competition worsens the quality of maternity care (regards to baby's mortality).

7.5 Weighted Regressions

As the data used in this study are also aggregated from individual patient level to the NHS hospital level, I use “average number of maternity admissions per hospital per year” as weights to account for heteroscedasticity in the error term (Wooldridge, 2009). The results are slightly different once weights are included. Panel A of Table A.2 in the Appendix suggests that once regressions are weighted, a 1 unit increase in market concentration measure reduces emergency readmission rate within 28 days of discharge by almost 0.0004 admissions (per 1000 admissions, significant at 5% level, Column (2) Panel A).

7.6 Actual Patient Flows vs. Predicted Patient Flows

Possible limitations of using actual patient flows are explained in earlier sections. However, I investigate whether the use of HHI based on actual patient flows provides similar results to those obtained via predicted HHI. In fact the correlation between predicted and actual HHI is fairly high (79.8%). Column (2), Panel B of Table A.2 in the Appendix suggests that an increase in market concentration (less competition) reduces 28 days emergency readmission rate by 0.0009 admissions per 1000 admissions (significant at 5% level) whereas it increases length of stay by 0.00006 days (significant at 10% level). However, this is in contrast with the impact of competition based on predicted patient flows (it suggests no impact on maternal outcomes).

7.7 Time Variant Predicted HHI Measure

In the study, the identification comes from cross sectional variation in pre-policy

market structure. Gaynor, Moreno-Serra & Propper (2013) suggest that existing literature from the US identifies the impact of competition using the changes in cross sectional variation in market structure over time. Similar to those studies, I therefore employ a DiD specification in which the impact of the policy is estimated from both cross sectional and time series variation in market concentration. Hospital fixed effects are also included. Panel C of Table A.2 in the Appendix presents results. The results are very similar to those obtained using the main analysis. This suggests that my results are robust to the exact specification of the DiD model in the main analysis.

8. CONCLUSION

This study provides a brief summary on the impact of the introduction of the Maternity Matters agenda on the English NHS hospital outcomes for maternity care. The policy introduced competition by offering choice of place of birth as well as type of place of birth to pregnant women and their partners all over England. Following earlier works, to identify the impact of competition in maternity market, I use predicted patient flows which are exogenous to any unobserved patient and hospital characteristics (Cooper et al., 2010; Gaynor, Moreno-Serra & Propper, 2013; Kessler & McClellan, 2000; Propper, Gaynor, Dixon et al., 2011). To my knowledge, this study provides the very first evidence on the impact of market structure on maternal outcomes after the introduction of the choice policy in maternity care under regulated prices (Payment by Results).

My findings weakly suggest that less competition is better for maternity care. The weighted fixed effects regressions provide some evidence of a reduction in emergency readmissions rates within 28 days of discharge (1 unit increase in market concentration measure reduces emergency readmission rate within 28 days of discharge by almost 0.0004 admissions (per 1000 admissions)). However, the estimated magnitude of this reduction is quite small compared to the mean value of emergency readmission rate. This is equivalent to a reduction of almost 0.003 admissions (per 1000 admissions) at the mean 28 days of emergency readmission rate of 8.4 readmissions (per 1000 admissions).⁶

My results with the actual HHI suggests that one unit increase in the actual HHI reduces emergency readmission rate within 28 days of discharge by 0.008 admissions (per 1000 admissions) at the mean 28 days of emergency readmission rate of 8.4 readmissions (per 1000 admissions) (Table A.2, Appendix, Column(2)). This estimated impact is also quite small compared to the mean value of emergency readmission rate. In contrast, one unit increase in actual market concentration measure is associated with an increase of 0.0001 days at the mean length of stay of 2.5 days (Table A.2, Appendix, and Column (8)).

My results indicate that the choice policy introduced into the English NHS maternity care by the end of 2009 has not enhanced outcomes in the market. They rather indicate that less competition is better for maternity care. However, the magnitudes of the esti-

⁶ A one unit increase in HHI leads to a reduction of 0.0004 admissions (per 1000 admissions) in emergency readmission rate within 28 days of discharge (per 1000 admissions). Therefore, this is equivalent to a reduction of 0.0004×8.4 roughly equals to 0.003 admissions (per 1000 admissions) at the mean 28 days of emergency readmission rate of 8.4 admissions (per 1000 admissions).

mated impacts on outcome measures are quite small compared to the mean values of all these measures. Therefore, it is essential to investigate why the policy had no big effect on maternity care. First of all, the reform is designed to offer choice to all women in England over how to access maternity care, type of antenatal care, place of birth and place of post-natal care (Department of Health, 'Maternity Matters: Choice, access and continuity of care in a safe service', 2007). As opposed to Choose and Book reform, midwives or GPs, who are usually the first person to confirm pregnancy and to provide information to pregnant women, are not given any incentives for offering choice to their patients. Secondly, policy makers should make sure that maternity patients are aware of their rights to choose over maternity services. Patients should be empowered to practice their rights. Therefore, the effective design of both choice policy and Payment by Results for maternity care is essential to enhance maternal outcomes. Thirdly, Choose and Book reform started in 2006 only among elective services. There remain concerns over the diversion of efforts from other services to elective care. It could be that some efforts have been diverted from maternity care to elective care. Therefore, a future research should focus on whether the weak negative relationship between competition and quality of maternity services are driven by the diversion of efforts (rather than competition itself) from maternity services to elective services where providers have to face relatively harsh competition since 2006.

Some limitations of the study should be noted. Firstly, my study excludes home births. Home births are one of the delivery places NHS providers offer to their patients if no future complications are expected with the pregnancy. However, the coverage of the HES data for home deliveries is limited. My study exploits more clinical outcomes rather than more consumer-orientated measures such as the rate of home deliveries. Therefore, these more consumer-orientated maternity specific indicators could be exploited in future work.

**Table 1.2: Impact of Maternity Matters agenda on hospital quality
(Predicted HHI)**

Panel A: Impact of Maternity Matters agenda on hospital quality w and w/o controls												
	28 days emergency Readmissions		Baby's mortality		Rate of elective c-sections		Length of stay (days)		Fetal stress		Long labour	
	B	B+C	B	B+C	B	B+C	B	B+C	B		B	B+C
Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)		(11)	(12)
Year = 2011/12	1.095 (1.041)	1.944 (1.846)	-0.405 (0.513)	1.081 (0.683)	0.018* (0.010)	0.002 (0.015)	-0.324*** (0.078)	-0.598*** (0.133)	0.048*** (0.013)	0.023 (0.020)	-0.004 (0.011)	-0.007 (0.017)
HHI _{2004/05} x (Year = 2011/12)	-0.386 (1.423)	-2.692 (1.924)	0.545 (0.680)	-1.095 (0.862)	-0.005 (0.016)	-0.006 (0.017)	-0.142 (0.117)	0.127 (0.152)	-0.016 (0.018)		0.005 (0.016)	-0.006 (0.021)
N	278	278	278	278	257	257	278	278	278		278	278
R ²	0.034	0.216	0.008	0.325	0.109	0.375	0.595	0.672	0.368		0.001	0.218
Panel B: Inclusion of Market forces Factor												
	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C		C	C+MFF
Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)		(11)	(12)
Year = 2011/12	1.944 (1.846)	1.873 (1.856)	1.081 (0.683)	1.083 (0.681)	0.002 (0.015)	0.003 (0.014)	-0.598*** (0.133)	-0.599*** (0.132)	0.023 (0.020)		-0.007 (0.017)	-0.006 (0.016)
HHI _{2004/05} x (Year = 2011/12)	-2.692 (1.924)	-2.722 (1.944)	-1.095 (0.862)	-1.094 (0.865)	-0.006 (0.017)	-0.008 (0.017)	0.127 (0.152)	0.127 (0.152)	0.007 (0.023)		-0.006 (0.021)	-0.006 (0.021)
N	278	278	278	278	257	257	278	278	278		278	278
R ²	0.216	0.236	0.325	0.325	0.375	0.393	0.672	0.672	0.502		0.218	0.229

Robust standard errors are in parentheses. Models are estimated via OLS with a full set of hospital dummies. HHI is Herfindahl Hirschman Index measured by predicted patient flows. For Panel A, B is Baseline model without any controls. Patient characteristics are added in model B+C. For panel B, Baseline model is C where all patient characteristics are added. C+MFF included Market forces factor (MFF) along with patient characteristics. All outcome measures are means at hospital level. HHI index is divided by 10000. 28 days emergency readmissions and baby's mortality are expressed as "per 1000 admissions * p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01. Year is defined as the fiscal year (1st April-31st March in the following year for 2004/2005 and 2011/2012). Policy on = year (2011/2012 HES financial year). Hospital fixed effects are included. Patient case-mix includes number of previous pregnancies, mother's age, ethnicity, socio economic deprivation of mothers measured by index of multiple deprivation), birth weight. Baby's mortality excludes stillbirths as the cause of stillbirths is usually due to the congenital anomalies or unknown.

Table 1.3: Impact of Maternity Matters agenda on hospital quality among only NHS deliveries (Predicted HHI): inclusion of market forces factor (MFF)

	NHS deliveries only (MFF included)											
	28 days emergency Readmissions		Baby's mortality		Rate of elective c-sections		Length of stay (days)		Fetal stress		Long labour	
	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Year = 2011/12	-0.720 (2.587)	-0.441 (2.572)	0.114** (0.048)	0.110** (0.049)	-0.009 (0.014)	-0.010 (0.015)	-0.607*** (0.155)	-0.604*** (0.154)	0.014 (0.025)	0.017 (0.025)	-0.016 (0.019)	-0.018 (0.020)
HHI _{2004/05} x (Year = 2011/12)	-0.392 (2.795)	-0.812 (2.741)	-0.144** (0.062)	-0.138** (0.064)	0.020 (0.017)	0.022 (0.017)	0.167 (0.187)	0.161 (0.187)	0.005 (0.031)	0.002 (0.030)	0.013 (0.023)	0.016 (0.023)
N	206	206	206	206	206	206	206	206	206	206	206	206
R ²	0.273	0.301	0.448	0.459	0.460	0.468	0.789	0.789	0.553	0.561	0.258	0.275

All outcome measures are means at hospital level. Models are estimated via OLS with a full set of hospital dummies HHI index is divided by 10000. 28 days emergency readmissions and baby's mortality are expressed as "per 1000 admissions". Baseline model is C where all patient characteristics are added. C+MFF included Market forces factor (MFF) along with patient characteristics. Robust standard errors are in parentheses. HHI is Herfindahl Hirschman Index measured by predicted patient flows. * p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01. *Year* is defined as the fiscal year (1st April-31st March in the following year for 2004/2005 and 2011/2012). *Policy on = year* (2011/2012 HES financial year). Hospital fixed effects are included. Patient case-mix includes number of previous pregnancies, mother's age, ethnicity, socio economic deprivation of mothers measured by index of multiple deprivation), birth weight. Baby's mortality excludes stillbirths as the cause of stillbirths is usually due to the congenital anomalies or unknown.

APPENDIX

Table A.1: Correlations between competition measures (Herfindhal-Hirschman Index)

Maternity Services	Actual patient flow (30 km within LSOAs)	Predicted patient flow (30 km within LSOAs)
	(1)	(2)
Actual Patient Flow (30 km within LSOAs)	1	
Predicted Patient Flow (30 km within LSOAs)	0.798	1

Herfindhal Hirschman indices for 2004/2005 and 2011/2012 are pooled. N = 278 for two years.

**Table A.2: Impact of Maternity Matters agenda on hospital quality
(weighted regressions and actual HHI)**

Panel A: Weighted regressions												
	28 days emergency Readmissions		Baby's mortality		Rate of elective c-sections		Length of stay (days)		Fetal stress		Long labour	
	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Year = 2011/12	2.812 (1.698)	2.707 (1.696)	0.124* (0.072)	0.124* (0.072)	0.012 (0.015)	0.124* (0.072)	-0.491*** (0.146)	-0.492*** (0.147)	0.023 (0.023)	0.022 (0.022)	-0.009 (0.015)	-0.008 (0.015)
HHI _{2004/05} x (Year = 2011/12)	-3.527* (1.813)	-3.541** (1.777)	-0.121 (0.092)	-0.121 (0.093)	-0.014 (0.018)	-0.121 (0.092)	0.026 (0.169)	0.026 (0.169)	0.003 (0.026)	0.003 (0.025)	-0.002 (0.019)	-0.002 (0.018)
N	278	278	278	278	257	257	278	278	278	278	278	278
R ²	0.784	0.793	0.622	0.622	0.845	0.854	0.868	0.868	0.852	0.854	0.75405	0.75869
Panel B: Actual HHI												
	28 days emergency Readmissions		Baby's mortality		Rate of elective c-sections		Length of stay (days)		Fetal stress		Long labour	
	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Year = 2011/12	4.786 (3.501)	7.567** (3.690)	1.355 (1.338)	1.413 (1.570)	0.019 (0.034)	0.001 (0.034)	-1.022*** (0.293)	-1.045*** (0.311)	-0.024 (0.040)	-0.015 (0.042)	0.044 (0.060)	0.033 (0.068)
HHI _{2004/05} x (Year = 2011/12)	-5.438 (3.704)	-8.652** (3.942)	-1.236 (1.477)	-1.302 (1.745)	-0.025 (0.038)	-0.005 (0.037)	0.577* (0.317)	0.603* (0.339)	0.058 (0.043)	0.048 (0.047)	-0.061 (0.067)	-0.048 (0.076)
N	278	278	278	278	257	257	278	278	278	278	278	278
R ²	0.215	0.247	0.317	0.317	0.377	0.392	0.678	0.678	0.508	0.509	0.230	0.236

Continued Table A.2:

Panel C: The impact of time variant HHI (MFF included)												
	28 days emergency Readmissions		Baby's mortality		Rate of elective c-sections		Length of stay (days)		Fetal stress		Long labour	
	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF	C	C+MFF
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Year = 2011/12	1.993	1.911	1.129	1.131	0.001	0.003	-0.603***	-0.604***	0.022	0.021	-0.008	-0.008
	(1.863)	(1.876)	(0.689)	(0.685)	(0.015)	(0.015)	(0.132)	(0.132)	(0.021)	(0.020)	(0.016)	(0.016)
HHI	-0.144	-0.110	-0.141	-0.142	0.003	0.002	0.013	0.014	0.004	0.004	0.005	0.005
	(0.599)	(0.625)	(0.115)	(0.113)	(0.005)	(0.005)	(0.036)	(0.036)	(0.006)	(0.006)	(0.006)	(0.006)
HHI _{2004/05} x (Year = 2011/12)	-2.730	-2.750	-1.131	-1.130	-0.005	-0.008	0.130	0.130	0.008	0.008	-0.004	-0.004
	(1.929)	(1.951)	(0.865)	(0.867)	(0.018)	(0.018)	(0.152)	(0.152)	(0.023)	(0.022)	(0.020)	(0.020)
N	278	278	278	278	257	257	278	278	278	278	278	278
R ²	0.216	0.236	0.328	0.328	0.377	0.394	0.672	0.672	0.504	0.508	0.224	0.235

All outcome measures are means at hospital level. Models are estimated via OLS with a full set of hospital dummies. Weights are number of maternity admissions per hospital per year. HHI index is divided by 10000. 28 days emergency readmissions and baby's mortality are expressed as "per 1000 admissions". Baseline model is C where all patient characteristics are added. C+MFF included Market forces factor (MFF) along with patient characteristics. Robust standard errors are in parentheses. HHI is Herfindahl Hirschman Index measured by predicted patient flows. * p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01. Year is defined as the fiscal year (1st April-31st March in the following year for 2004/2005 and 2011/2012). Policy on = year (2011/2012 HES financial year). Hospital fixed effects are included. Patient case-mix includes number of previous pregnancies, weeks of gestation, mother's age, ethnicity, socio economic deprivation of mothers measured by index of multiple deprivation), birth weight. Baby's mortality excludes stillbirths as the cause of stillbirths is usually due to the congenital anomalies or unknown.

REFERENCES

Brekke, K. R., Siciliani, L. and Straume, O. R., 2011. 'Hospital Competition and Quality with Regulated Prices', *The Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 113(2), 2011, pp. 444–469.

Burgess, S., Gossage, D. and Propper, C., 2008. 'Competition and Quality: Evidence from the NHS Internal Market 1991 – 1996', *The Economic Journal*, Vol. 118, pp. 138-170.

Cooper, Z., Gibbons, S., Jones, S. and McGuire, A., 2010. 'Does hospital competition save lives? Evidence from the English NHS Patient Choice Reforms', LSE Health Working Paper, 16/2010

Department of Health, 2007. 'Maternity Matters: choice, access and continuity of care in a safe service', [Accessed 10th June 2018]. Available from:

http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130103004823/http://www.dh.gov.uk/en/Publicationsandstatistics/Publications/PublicationsPolicyAndGuidance/DH_073312 .

Dixon, A., Robertson, R., Appleby, J., Burge, P. et al., 2010. 'How Patients Choose and How Providers Respond', [Accessed 10 June 2018]. Available from: https://www.kings-fund.org.uk/sites/default/files/Patient-choice-final-report-Kings-Fund-Anna_Dixon-Ruth-Robertson-John-Appleby-Peter-Purge-Nancy-Devlin-Helen-Magee-June-2010.pdf .

Ertok, M., 2015. 'Evaluation of a Pay for Performance Scheme in Maternity Care: The Commissioning Quality and Innovation Payment Framework in England', *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 195, pp. 93-102.

Feng, Y., Pistollato, M., Propper, C. et al., 2015. 'Association between market concentration of hospitals and patient health gain following hip replacement surgery', *Journal of Health Services Research and Policy*, Vol. 20(1), pp.11-17.

Gaynor, M., Moreno-Serra, R., Propper, C., 2013. 'Death by market power: reform, competition and patient outcomes in the National Health Service', *American Economic Journal: Economic Policy*, Vol. 5(4), pp. 134-166.

Gaynor, M., 2006. 'Competition and quality in healthcare markets', *Foundations and Trends in Microeconomics*, Vol.2(6), pp. 441-508.

Kessler, D.P. and Geppert, J.J., 2005. 'The effects of competition on variation in the quality and cost of medical care', *Journal of Economics and Management Strategy*, Vol. 14, pp. 575-589.

Kessler, D.P. and McClellan, M. B., 2000. 'Is hospital competition socially wasteful?', *Quarterly Journal of Economics*. Vol.115(2), pp. 577–615.

Mukamel, D.B., Zwanziger, J., Tomaszewski, K.J., 2001. 'HMO penetration, competition and risk-adjusted hospital mortality', *Health Services Research*, Vol. 36, pp. 1019-1035.

National Institute for Health and Care Excellence website, Caesarean section, 2011, [Accessed 21st October 2014]. Available from: <http://www.nice.org.uk/guidance/cg132> .

Nuscheler, R., 'Physician reimbursement, time consistency, and the quality of care', *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Vol. 159(2), 2003, pp. 302-322.

Office for National Statistics. Super Output Areas. 2001 Census. [Accessed 1st October 2014]. Available from:

<http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/geography/beginner-s-guide/census/super-output-areas--soas-/index.html> .

Propper, C., Gaynor, M., Dixon, J. et al., 2011. 'The final Report of competition under fixed prices', Department of Health Policy Research Programme Project Reference number 0160108, [Accessed 8th October 2017],

Available from: http://hrep.lshtm.ac.uk/publications/Technical_notes_I_II_propper.pdf .

Tay, A., 2003. 'Assessing competition in hospital care markets: the importance of accounting for quality differentiation', *RAND Journal of Economics*, Vol. 34, pp. 786-814.

Wong, H.S., Zhan, C. and Mutter, R., 2005. 'Do Different Measures of Hospital Competition Matter in Empirical Investigations of Hospital Behavior?', *Review of Industrial Organization*, Vol. 26, pp. 61-87.

Wooldridge, J.M., 2009. *Introductory Econometrics*, 4th edition, (USA: South Western Cengage Learning).

İŞYERİNDE KİŞİLERARASI ÇATIŞMA ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Serpil AYTAÇ¹ & Oğuz BAŞOL²

Özet

Mevcut araştırmamanın amacı 1998 yılında Paul E. Spector ve Steve M. Jex tarafından geliştirilen “İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği”nin (Interpersonal Conflict at Work Scale-ICAWS) Türkçeye uyarlanmasıdır. Orijinal dili İngilizce olan ölçek, önce dil geçerliği için çeviri ve tekrar çeviri işlemlerine tabi tutulmuş, 30 çalışana yapılan ön deneme sonrasında maddelerin anlaşılacağına kanaat getirilmiş ve veri toplama sürecine geçilmiştir. Araştırma bir kamu kurumunda çalışan 145 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 22.0 ve LISREL 8.71 paket programları kullanılmış; açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonrasında Cronbach Alpha katsayısı incelenmiştir. Ölçeğe ilişkin açıklayıcı, doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ve Cronbach’s Alpha katsayısı uygun olup, ölçeğin içsel tutarlılığı 0.866 olarak tespit edilmiştir. Tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde Paul E. Spector ve Steve M. Jex tarafından geliştirilen “İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği”nin ülkemizdeki geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin Türk toplumunda çalışma hayatındaki bireylerin diğer bireylerle olan ilişkilerinde ne denli çatışma yaşadıklarını belirlemek amacıyla kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Kişilerarası Çatışma, Geçerlik, Güvenirlilik,

VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF INTERPERSONAL CONFLICT AT WORK SCALE (ICAWS)

Abstract

The aim of this research is to adapt the Interpersonal Conflict at Work Scale (ICAW), developed by Paul E. Spector and Steve M. Jex at the year of 1998, into Turkish. The scale, whose original language is English, was translated and retranslated for language validity, hereafter, it was determined that the items are understood clearly after the preliminary test made for 30 employees, and data collection process has begun. 145 public sector employees participated in the research. In the analysis of the data, SPSS 22.0 and LISREL 8.71 were conducted; Cronbach’s Alpha coefficient was examined after the explanatory and confirmatory factor analyses. Regarding the scale, the explanatory and confirmatory factor analyses’ results and Cronbach’s Alpha coefficient are appropriate and the internal consistency of the scale has been determined as 0.866. When all the findings are evaluated together, it was resulted that the level of validity and reliability of the scale (ICAW) in Turkey is high. It is recommended that the scale can be used to determine the conflict level that the employees have in their relationships with other individuals at work.

Key words: Conflict, Interpersonal Conflict at Work, Validity, Reliability,

1 Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, saytac@uludag.edu.tr

2 Doç.Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oguzbasol@klu.edu.tr

1.GİRİŞ

Günümüzde örgütlerin rekabet edebilirlikleri, insan kaynaklarını etkin ve verimli kullanmaları sonucunda sağlanabilmektedir (Düzgün & Çetin, 2017: 499). Dolayısıyla günümüzde örgütlerin çalışanlarına yüksek motivasyon sunmaları ve çalışma yaşamı kalitesini iyileştirici adımlar atmaları beklenmekte; çalışanların ise güçlü örgütsel bağlılık ve aidiyetle çalışma hayatında bulunmaları ve örgüte katma değerde bulunmaları istenmektedir.

Bahsi geçen dinamiklerin sağlanabilmesi için çalışanların pozitif bir çalışma ikliminde bulunmaları; stres ve depresyon gibi sorunların bulunduğu bir örgüt ikliminde olmamaları gerekmektedir. Bu noktada bireylerin işyerinde karşılaştığı depresyon, stres, düşük iş doyumu ve kötü iş performansı gibi sorunların altında yatan nedenlerden birinin “kişilerarası çatışmalar” olduğu da hem ulusal hem de uluslararası yazında sıkça dile getirilmektedir (Spector & Jex, 1998: 356; Frone, 2000: 246; Dormann & Zapf, 2002: 35; Aydın, 2004: 54; Basım, Çetin & Meydan, 2009: 60; Tozkoparan, 2013: 190; Nixon, Bruk-Lee & Spector, 2017: 130).

Kişilerarası çatışma en genel tanımıyla, “*örgütteki bireyler ve grupların kendi içindeki ya da aralarındaki amaç, davranış, değer yargıları ve inançlarındaki uyumsuzluk*” olarak tanımlanmaktadır (Rahim, 2002: 207). Dolayısıyla kişilerarası çatışma; örgütteki bireyler ve gruplar arasındaki amaç uyumsuzluğu ve beklenti farklılığı neticesinde ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilmektedir (Tozkoparan, 2013: 190). Ayrıca örgüt kültürünün de kişilerarası çatışmalardan etkilenerek negatif yönde dönüşebileceği de unutulmamalıdır (Karcıoğlu, Kahya & Buzkan, 2012: 82).

Kişilerarası çatışma, örgütlerde; zihinsel ve bedensel sağlığın zedelenmesine, çalışanlar arasında düşmanlık hissine, örgütlerde zaman, para ve enerjinin boşa gitmesine, moral ve tatminin negatif etkilenmesine ve örgüte duyulan güvenin düşmesine neden olabilmektedir (Mirlioğlu, 2005: 117). Bu nedenle örgütlerde meydana gelen kişilerarası çatışmaların tespit edilmesi hem örgütün pozitif bir iklime sahip olmasını hem de çalışanların yüksek motivasyon ile çalışmasını sağlayabilecektir.

Kişilerarası çatışma konusu uluslararası yazında kendine sıkça yer bulan konulardan biridir. Örneğin, 26.01.2018 tarihinde Science Direct veri tabanında “interpersonal conflict” başlığını taşıyan 2017 yılında yayınlanmış 4.424 eser olduğu, toplamda yayınlanmış ise 54.614 eser olduğu görülmüştür (Science Direct, 2018). Bu sebeple mevcut araştırma, Paul E. Spector ve Steve M. Jex (1998) tarafından geliştirilen ulusal ve uluslararası yazında kullanılan “İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği”nin (Interpersonal Conflict at Work Scale-ICAWS) Türkçeye uyarlanmasını hedeflemiştir. Gerçekleştirilen araştırma nihayetinde ölçeğin Türkçede bazı araştırmalarda kullanıldığı ancak geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılmadığı görülmüştür (Behram & Dinç, 2014; Akdemir, 2016; Töngür, 2016). Buradan hareketle mevcut araştırma yazındaki önemli bir teknik boşluğu kapatma hedefindedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği

Bireylerin işyerinde karşılaştığı stresin temel sebeplerinden biri olarak değerlendirilen kişilerarası çatışma (Aydın, 2004: 54; Basım, vd., 2009: 60), bireyin çalışma yaşamı üzerinde negatif etki yaratmaktadır (Spector & Jex, 1998: 357). Dolayısıyla çalışma yaşamının dinamiklerini negatif etkileyen bu kavramın Türk sosyal bilimler yazınına kazandırılması önemlidir. Bu bilgiler ışığında mevcut araştırmanın amacı, Paul E. Spector ve Steve M. Jex (1998) tarafından geliştirilen “İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği”nin (Interpersonal Conflict at Work Scale-ICAWS) Türkçeye uyarlanmasıdır. Bahsi geçen ölçek, orijinal halinde 4 madde ve tek faktörden oluşan bir yapıya sahiptir. Maddeler 5’li Likert tipi derecelendirmeye değerlendirilmiştir (1: Hiçbir zaman, 2: Nadiren, 3: Bazen 4: Sık sık, 5: Her zaman). Araştırma kapsamında ölçeğin önce yapı geçerliği, ardından dil geçerliği ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni bir ildeki kamu kurumu çalışanlarıdır. Örneklemi ise seçilen bir kamu kurumunda çalışan 155 kişi oluşturmaktadır. Örneklemi oluşturan 155 kişiye hazırlanmış anketler kapalı zarf içerisinde dağıtılmış ve 1 hafta sonra zarflar toplanmıştır. Toplanan zarflar incelendiğinde; 153 kişinin araştırmaya katıldığı tespit edilmiştir. Ancak 8 kişinin verdiği yanıtların eksik ve hatalı olduğu görülmüş ve bu anketler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Böylece, analizlere 145 katılımcının verileri dahil edilmiştir.

Ölçek uyarlama çalışmalarında yeterli örneklem büyüklüğünün sağlanması modelin uygun olması için son derece önemlidir. Bu noktada Costello ve Osborne, (2005: 4) madde sayısının 10 katı kadar katılımcıyla anketin gerçekleştirilmesini tavsiye etmektedir. Örneğin 10 maddelik bir ölçek için 100 katılımcının olması gerektiği önerilmektedir. Ancak, daha güncel araştırmacılar 10 katı uygulamasının çoğu zaman yetersiz olduğunu, uygun katılımcı sayısının madde sayısının 20 katı olduğunu dile getirmektedir (Kline, 2013: 179). Buradan hareketle 10 maddelik bir ölçeğin uyarlaması için 200 katılımcıyla anketin tamamlanması tavsiye edilmektedir. Mevcut araştırmadaki ölçeğin 4 maddelik bir ölçek olduğu düşünüldüğünde, 80 kişilik bir katılımcının en az örneklem sayısını yerine getirdiğini söylemek yerinde olacaktır. Mevcut çalışmada ise 145 katılımcı yer almıştır.

2.3. Araştırmanın Kısıtları

Mevcut araştırmanın en büyük kısıtı, sadece kamu kesimi çalışanlarının örneklemeye dahil edilmesidir. Araştırmanın bir diğer kısıtı ise, elde edilen verilerin katılımcıların algılarına dayalı olmasıdır. Bu araştırmanın sadece bir geçerlik ve güvenirlik çalışması olduğunu düşünüldüğünde; ölçeğin Türk kültüründe başka ölçeklerle kullanılması, farklı sektörlerde ve cinsiyet faktörünü de dikkate alarak uygulanması tavsiye edilmektedir.

2.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini sorgulayan 5 soru bulunmaktadır (medeni durum, eğitim durumu, pozisyon, yaş ve deneyim). İkinci bölümde ise; çalışma hayatındaki bireylerin diğer bireylerle olan ilişkilerinde ne denli çatışma yaşadıklarını belirlemek amacıyla, Paul E. Spector ve Steve M. Jex (1998) tarafından geliştirilen “İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 4 maddeden oluşmaktadır ve orijinal çalışmada içsel tutarlılık katsayısı 0.74 olarak tespit edilmiştir (Spector & Jex, 1998: 361). Ölçeğin değerlendirilmesinde maddelere ilişkin toplam değerleri alınmaktadır. Böylece ölçeğe ilişkin en düşük puan 4, en yüksek puan ise 20 olarak hesaplanmaktadır. Ölçeğin değerlendirme puanı arttığında, bireyin işyerinde daha yüksek düzeyde çatışma yaşadığı düşünülmektedir.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde SPSS 22.0 ve LISREL 8.71 paket programları kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik çalışması için önce SPSS 22.0 paket programında açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş, akabinde LISREL 8.71 paket programı vasıtasıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin güvenirliği için ise Cronbach’s Alpha katsayısı hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde önce katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiş, sonrasında ölçeğe ilişkin geçerlik ve güvenirlik sonuçlarına değinilmiştir. Tablo 1, katılımcıların demografik özelliklerini göstermektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)
Medeni Durum		
Bekar	20	13,8
Evli	125	86,2
Pozisyon		
Yönetici	3	2,1
Uzman personel	1	,7
Memur	124	85,5
Teknik personel	14	9,7
Yardımcı personel	3	2,1
Eğitim Durumu		
İlköğretim	9	6,2
Lise veya dengi	83	57,2
Yüksekokul veya üniversite	51	35,2
Yüksek lisans ve üstü	2	1,4
Toplam	145	100

Araştırma 145 kamu kurumu çalışanının katılımıyla gerçekleşmiştir. Katılımcıların 20'si bekar (%13,8), 125'i ise evlidir (%86,2). Çalışanların büyük çoğunluğu memur olarak çalışırken (124 kişi, %85,5), teknik personel (14 kişi, %9,7), yardımcı personel (3 kişi, %2,1), yönetici (3 kişi, %2,1) ve uzman personel de (1 kişi, %0,7) araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların önemli bir bölümü lise veya dengi bir eğitim düzeyine sahipken (83 kişi, %57,2), yüksekokul veya üniversite düzeyinde eğitim alan 51 kişi bulunmaktadır (%35,2). Diğer yandan az sayıda ilköğretim düzeyinde eğitim görmüş (9 kişi, %6,2) ve son olarak da yüksek lisans ve üstü seviyesinde eğitim düzeyine sahip (2 kişi, %1,4) katılımcılar da yer almaktadır. Katılımcıların yaşları 24 ile 58 arasında değişmekte olup ortalama yaş 41 (ss: 9,51) olarak gerçekleşmiştir. Katılımcılar mesleklerini 1 ile 35 yıl arasında sürdürmekte olup ortalama deneyim 13 yıl (ss: 9,71) olarak tespit edilmiştir.

3.1. Dil Geçerliği

İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği dil geçerliği için; alanında görev yapan ve iki dili de iyi seviyede kullanabilen (Türkçe ve İngilizce) 3 akademisyen tarafından ölçeğin çevirisi yapılmıştır. Türkçe çevirisi yapılan ölçek daha sonra yine alanında yetkin olan ve İngilizceye hakim bir akademisyene gönderilmiş ve Türkçeden İngilizceye tekrar çeviri işlemi tamamlanmıştır. Ölçeğin orijinal hali ile tekrar çevirisi yapılan İngilizce hali karşılaştırılmış ve araştırmacılar tarafından uygun bulunmuştur. Ölçeğin orijinal dilden çevirisi yapılan ilk Türkçe hali, ön deneme amaçlı 30 çalışana uygulanmış ve maddelerin anlaşıldığı tespit edilmiş, böylece ölçek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

3.2. Yapı Geçerliği

Ölçeğin yapı geçerliğinin incelenmesi için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir (Kalaycı, 2010: 321). Açıklayıcı faktör analizi, ele alınan faktör yapısını tahmin etmek için kullanılırken (Haig, 2005: 325), doğrulayıcı faktör analizi kuramsal bir temele dayanarak çeşitli değişkenlerden oluşturulan faktörlerin gerçek verilerle ne kadar uyumlu olduğunu belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Keser, Öngen Bilir & Aytaç, 2017: 60).

Herhangi bir veri setinin açıklayıcı faktör analizine uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla iki ayrı yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden ilki; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi; ikincisi ise Bartlett testidir (Bartlett Test of Sphericity). KMO değerlerinin 0,70'in üzerinde olması ve Bartlett testinin p değerinin 0,05'den küçük olması veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Dülgeroğlu, 2012: 106; Keser, vd., 2017: 61).

Tablo 2: KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçülmesi		0.812
Bartlett Testi	Ki-kare	280.912
	Serbestlik derecesi	6
	p	0.00

Tablo 2, KMO ve Barlett testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre verilerin açıklayıcı faktör analizine uygun olduğunu söylemek mümkündür (KMO: 0.812; Barlett's p: 0.00).

Açıklayıcı faktör analizi çalışmasında faktör türetme yöntemi (extraction method) olarak temel bileşen analizi (principal component analysis) tercih edilmiştir. Döndürme yöntemi (rotation method) olarak da Kaiser Normalleştiricili Varimax (Varimax with Kaiser Normalization) kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda her bir faktör yükü değerinin 0,45'den büyük olması halinde iyi bir ölçü olabileceği tavsiye edilmiş ve en küçük faktör yükü 0,45 olarak belirlenmiştir (Bayram, 2004: 136).

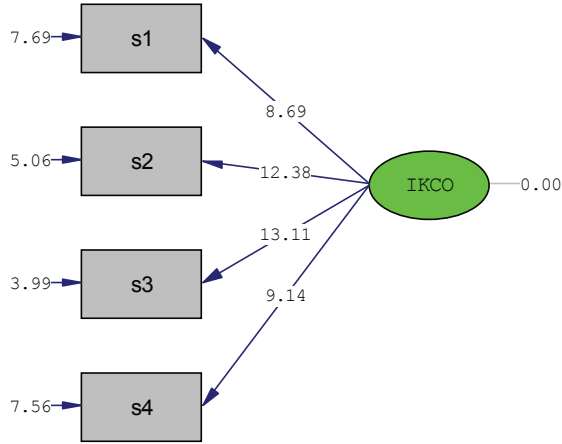
Tablo 3: İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri	Ortalama	Standart Sapma
1. İş yerinde kişilerle hangi sıklıkla tartışmalara girersiniz? (s1)	0.807	1.93	1.24
2. İş yerinde kişiler size hangi sıklıkla bağırır? (s2)	0.869	1.77	1.17
3. İş yerinde kişiler size hangi sıklıkla kaba davranır? (s3)	0.894	2.02	1.45
4. İş yerinde kişiler size hangi sıklıkla hoş olmayan şeyler yapar? (s4)	0.815	1.54	1.14
Toplam Varyans	%71.725		

Tablo 3, ölçeğe ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, orijinal ölçekte olduğu gibi tek faktörlü bir yapı elde edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonrasında elde edilen tek faktörlü yapının sınanması için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

LISREL paket programında doğrulayıcı faktör analizinde maddelerin anlamlı olup olmadığı iki ayrı yöntem ile belirlenebilmektedir. Bu yöntemlerden ilki; t değerlerinin mavi ya da kırmızı oklarla gösterilmesidir. Mavi oklar ilişkinin anlamlı olduğunu ($p < 0,05$), kırmızı oklar ise ilişkinin anlamsız olduğunu göstermektedir ($p > 0,05$). İkinci yöntem ise; modelin t değerlerine (t-values) bakılmasıdır. Herhangi bir t değerinin 1,96'dan küçük olması, o yolun anlamsız olduğunu, 1,96'dan büyük olması ise, o yolun anlamlı olduğunu göstermektedir (Taşkın, 2008: 140). Mevcut araştırmada ikinci yöntem tercih edilmiştir.

Şekil 1: İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğine İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları t Değerleri

IKCO: İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği

Şekil 1, ölçeğe ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları t değerlerini göstermektedir. Buna göre modeldeki maddelerin t değerleri 8.69 ile 13.11 arasında değişmektedir ve tüm maddeler anlamlıdır. İlaveeten, doğrulayıcı faktör analizi aşamasında modelin geçerli ve anlamlı olduğunun anlaşılması için ulaşılmaması gereken bazı uyum iyiliği indeksi değerleri bulunmaktadır ve bu değerler Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Uyum İyiliği İndeksleri ve Elde Edilen Bulgular

Uyum İyiliği İndeksi	Kabul Edilebilir Uyum İyiliği Değeri	Ölçek
X^2/sd	<5	$2.73/2 = 1.36$
RMSEA	<0.08	0.045
NFI	>0.90	0.99
NNFI	>0.95	0.99
CFI	>0.95	0.99
GFI	>0.90	0.99
AGFI	>0.85	0.96

Kaynak: Şimşek (2007); Çelik ve Yılmaz (2013); Kurtuldu (2016)

Tablo 4, uyum iyiliği indekslerini ve ölçeğe ilişkin elde edilmiş bulguları göstermektedir. Buna göre, İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği uyum iyiliği indeksi değerlerini karşılamakta ve anlamlı bir model olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgiler ışığında modelin iyi uyuma sahip olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Güvenirlilik

İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğinin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha içsel tutarlık testi uygulanmıştır. Test sonucunda 0.866 değerine ulaşılmıştır. Buradan hareketle ölçeğin içsel tutarlığa sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca, maddelerin herhangi birinin silinmesi durumunda içsel tutarlık katsayısının azalmadığı böylece 4 maddelik ölçeğin bu haliyle daha yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Son olarak da madde toplam madde korelasyonlarının 0.66 ile 0.78 arasında değiştiği ve uygun olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Güvenirlilik Testine İlişkin Bulgular

Madde	Madde Silindiğinde Cronbach's Alpha Değeri	Madde – Toplam Madde Korelasyonu
1. İş yerinde kişilerle hangi sıklıkla tartışmalara girersiniz? (s1)	0.849	0.664
2. İş yerinde kişiler size hangi sıklıkla bağırır? (s2)	0.815	0.756
3. İş yerinde kişiler size hangi sıklıkla kaba davranır? (s3)	0.801	0.786
4. İş yerinde kişiler size hangi sıklıkla hoş olmayan şeyler yapar? (s4)	0.845	0.678

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ölçek uyarlama çalışmalarının kendine has zorlukları bulunmaktadır. Farklı dildeki ölçeklerin uyarlanması; önce çeviri ve tekrar çeviri işlemlerinin tamamlanması ve sonuçların uzmanlar gözetiminde karşılaştırılması gerekmektedir (Akbaş & Korkmaz, 2007: 15). Uygun bulunan ölçek formundaki maddelerin anlaşıldığından emin olmak için küçük bir gruba (Örneğin 30 kişi) ön deneme testi yapılmalı, katılımcıların soruları anlama seviyeleri anket sırasında izlenmeli ve katılımcıların geri bildirimlerine göre maddeler revize edilmelidir. Ölçek uyarlamasında sonraki adım ise veri girişi yapılan anketlerin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi işlemlerine tabi tutulmasıdır (Güngör, 2016: 108). Açıklayıcı faktör analizi aşamasında KMO ve Barlett testi gerçekleştirilmeli ve sonuçların beklenen düzeyde olduğu tespit edilmelidir. Son aşamada ise doğrulayıcı faktör analizi işlemine geçilmeli ve LISREL, AMOS, vb. bir yapısal eşitlik modellemesi programında modele ilişkin t değerleri ve uyum iyiliği değerleri elde edilmeli ve sonuçların beklenen düzeyde olduğu görülmelidir. Bahsi geçen bu aşamaların doğru ve eksiksiz

yapılması ölçek uyarlama çalışmalarının uygun şekilde gerçekleştirilmesini sağlama adına önemlidir.

Ülkemizde farklı kişilerarası çatışma ölçekleri de kullanılmaktadır. Bu ölçeklerden bazıları; Rahim (1983) tarafından geliştirilen ve Niederauer (2006) tarafından uyarlaması yapılan ve 28 maddeden oluşan “Örgütsel Çatışma Ölçeği”; Goldstein (1999) tarafından geliştirilen ve Arslan (2005) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ve 75 maddeden oluşan “Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımları Ölçeği”; Goldstein (1999) tarafından geliştirilen ve Basım ve diğerleri (2009) tarafından uyarlaması yapılan ve 43 maddeden oluşan “Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımları Ölçeği”dir. Görüldüğü üzere ülkemizde uyarlaması yapılan ölçeklerden en kısa olanı 28 madde, en uzun olanı ise 75 maddeden oluşmaktadır. Ancak, çok maddeli ölçeklerin yanıtlanması daha uzun zaman aldığından dolayı, günümüzde ölçeklerin daha az maddeden oluşması tercih edilmeye başlanmıştır (Korkmaz, 2007: 10). Dolayısıyla mevcut araştırma 4 maddeden oluşan kısa ölçeğin uyarlamasını gerçekleştirerek Türk sosyal bilimler yazınındaki önemli bir boşluğu kapatmayı hedeflemiştir.

145 kamu çalışanının katılımıyla gerçekleşen araştırma, İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yapmayı hedeflemiştir. Önce ölçek, uzmanlar tarafından İngilizceden Türkçeye ve sonrasında ise Türkçeden İngilizceye çevrilmiş, ön deneme amaçlı 30 çalışana anket uygulanmış ve maddelerin anlaşıldığı görülmüştür. Açıklayıcı faktör analizi aşaması SPSS 22.0 paket programında gerçekleştirilmiş, ölçeğin KMO ve Barlett testi sonuçlarının uygun olduğu (KMO: 0.812; Barlett’s p: 0.00) sonucuna ulaşılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi aşaması LISREL 8.71 paket programı ile gerçekleştirilmiş ve modele ilişkin t değerlerinin 8.96 ile 13.11 arasında değiştiği ve uygun olduğu tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi aşamasında modelin geçerli ve anlamlı olduğunun anlaşılması için uyum iyiliği indeksi değerlerine bakılmış ve $X^2/sd = 1.36$; RMSEA: 0.045; NFI: 0.99; NNFI: 0.99; CFI: 0.99; GFI: 0.99 ve AGFI: 0.96 olduğu görülmüştür. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach’s Alpha içsel tutarlık testi uygulanmış ve test sonucunda 0.866 değerine ulaşılmıştır. Ayrıca madde ve toplam madde korelasyonlarının 0.66 ile 0.78 arasında değiştiği ve uygun olduğu görülmüştür. Tüm analizler sonrasında İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğinin Türk toplumu için geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, Paul E. Spector ve Steve M. Jex (1998) tarafından geliştirilen orijinal dili İngilizce olan İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu görülmüş olup ölçeğin, çalışma hayatındaki bireylerin diğer bireylerle olan ilişkilerinde ne denli çatışma yaşadıklarını belirlemek amacıyla kullanılması önerilmektedir.

Tablo 6: Ölçeğe İlişkin Bilgiler

Ölçeğin Özgün Adı	Interpersonal Conflict at Work Scale – ICAWS
Ölçeğin Türkçe Adı	İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeği
Ölçeğin Tanıtıldığı Özgün Makale	Spector, P.E., Jex, S.M. (1998). Development of Four Self-Report Measures of Job Stressors and Strain: Inter personal Conflict at WorkScale, Organizational Constraints Scale, Quantitative Workload Inventory, and Physical Symptoms Inventory. <i>Journal of Occupational Health Psychology</i> , 3(4): 356-367.
Ölçeği Türkçeye Uyarlayanlar	Prof. Dr. Serpil AYTAÇ, Dr. Oğuz BAŞOL
Türkçe Ölçeğin Güvenilirliği	Cronbach's Alfa katsayısı 0,866 olarak hesaplanmıştır. Doğru- layıcı faktör analizi sonuçlarına göre; $X^2/sd = 1.36$; RMSEA: 0.045; NFI: 0.99; NNFI: 0.99; CFI: 0.99; GFI: 0.99 ve AGFI: 0.96 olarak tespit edilmiştir.
Ölçtüğü Nitelik	Bireyin çalıştığı ortamda diğerleri ile yaşadığı çatışmaya etki eden duygular. Algılanan işyerinde kişilerarası çatışma
Ölçek Türü	Algılanan kendini değerlendirme ölçeği
Uygulanacak Grup	Tüm iş yerlerinde çalışanlar
Kapsamı	Dört madde ve 5'li Likert tipi derecelendirmeden oluşan değerlendirme ölçeğidir.
Materyal	Kişiler ölçeğin üzerine işaretleyerek yanıt verirler.
Uygulama	Kısa ve anlaşılır olduğundan uygulaması kolaydır. Katılımcılar ölçeği kendileri doldurur.
Puanlama	Toplam puan hesaplamak için ölçeğin dört maddesinin toplamı alınarak her birey için toplam puan bulunur.

KAYNAKÇA

Akbaş, G. & Korkmaz, L. (2007). Ölçek Uyarlaması (Adaptasyon). *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(40): 15-16.

Akdemir, E. (2016). Kişilerarası Çatışma ile Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişki ve Bir Araştırma. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Arslan, C. (2005). Kişilerarası Çatışma Çözme ve Problem Çözme Yaklaşımlarının Yükleme Karmaşıklığı Açısından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, Ş. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3): 49-74.

Basım, H. N., Çetin, F. & Meydan, C. H. (2009). Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarında Kontrol Odağının Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21: 57-69.

Bayram, N. (2004). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Behram, N. K. & Dinç, E. (2014). Algılanan Kişi - Örgüt Uyumunun Kişilerarası Çatışma ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1): 115-124.

Costello, A. B. & Osborne, J. W. (2005). Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most from Your Analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 10(7): 1-9.

Çelik, H. E. & Yılmaz, V. (2013). *Lisrel 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, Anı Yayıncılık, Ankara.

Dormann, C. & Zapf, D. (2002). Social Stressors at Work, Irritation, and Depressive Symptoms: Accounting for Unmeasured Third Variables in a Multi-wave Study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75: 33–58.

Dülgeroğlu, İ. (2012). Marka Kişiliği, Hizmetin Kalitesi, Hizmete Duyulan Güven ve Sadakat İlişkisi Üzerine Yapısal Eşitlik Modellemesi Analizi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa.

Düzgün, A. & Çetin, C. (2017). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Performans Arasındaki İlişkide Rekabet Stratejilerinin Aracı Etkisi: Antalya İli Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB 17 Özel Sayısı: 498-511.

Frone, M. R. (2000). Interpersonal Conflict at Work and Psychological Outcomes: Testing a Model among Young Workers. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(2),

Goldstein, S. B. (1999). Construction and Validation of a Conflict Communication Scale. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(9): 1803-1832.

Güngör, D. (2016). Psikolojide Ölçme Araçlarının Geliştirilmesi ve Uyarlanması Kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38): 104-112.

Haig, B. D. (2005). Exploratory Factor Analysis, Theory Generation, and Scientific Method. *Multivariate Behavioral Research*, 40(3): 303-329.

Kalaycı, Ş. (2010), “Faktör Analizi”, içinde: *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ed: Şeref Kalaycı, Asil Yayınları. Ankara, 321- 331.

Karcıoğlu, F., Kahya, C. & Buzkan, K. (2012). Çatışma Yönetim Stratejisinin Tahmin Edicileri Olarak Örgütsel Kültür Tipleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1): 77-91.

Keser, A., Öngen Bilir, B. & Aytaç, S. (2017). Niceliksel İş Yüğü Envanterinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İş-Güç Endüstri İlişkileri Dergisi*, 19(2): 55-78.

Kline, R. B. (2013). Exploratory and Confirmatory Factor Analysis, Y. Petscher ve C. Schatsschneider, (Ed.), *Applied Quantitative Analysis in the Social Sciences* içinde (171-207). New York: Routledge.

Korkmaz, N. (2007). Psikolojik Ölçmenin Yeni Kuralları ve Türkiye’deki Durumu. *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(40): 8-14.

Kurtuldu, G. (2016). Tüketicilerin Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi Hakkında Bir Ölçek Geçerlemesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 100-117.

Mirlioğlu, İ. (2005). İş Yaşamında Çatışma. *Verimlilik Dergisi*, 2005(3): 105-124.

Niederauer, S. (2006). Üniversite Üst Düzey Yöneticilerinin Kişilik Tipleri ve örgütsel Çatışma Çözme Stilleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Nixon, A. E., Bruk-Lee, V. & Spector, P. E. (2017). Grin and Bear It?: Employees’ Use of Surface Acting During Co-worker Conflict. *Stress & Health*, 33(2): 129-142.

Rahim, M. A. (1983). A Measure of Styles of Handling Interpersonal Conflict. *Academy of Management Journal*, 26(2), 368-376.

Rahim, M. A. (2002). Toward a Theory of Managing Organizational Conflict. *The International Journal of Conflict Management*, 3(13): 206-235.

Science Direct (2018). Research Results for “Interpersonal Conflict” <https://www.sciencedirect.com/search?q=interpersonal+conflict&authors=&pub=&volume=&issue=&page=&origin=home&zone=qSearch> (Erişim Tarihi: 26.01.2018).

Spector, P. E. & Jex, S.M. (1998). Development of Four Self-report Measures of Job Stressors and Strain: Interpersonal Conflict at Work Scale, Organizational Constraint Scale, Quantitative Workload Inventory, and Physical Symptoms Inventory. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(4): 356-367.

şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*, Ekinoks, Ankara.

Taşkın, Ç. (2008). Pazarlama Stratejilerinin Oluşturulmasında Marka Değerinin Etkisi ve Bir Uygulama, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa.

Tozkoparan, G. (2013). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çatışma Yönetim Tarzlarına Etkisi: Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(9): 189-231.

Töngür, A. (2016). İş Yüğü, Kişilerarası Çatışma ve Performans: Bankacılık Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(13): 547-565.

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ (VZA) İLE SEÇİLMİŞ ÇEVRESEL GÖSTERGELER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME: OECD PERFORMANS İNCELEMESİ***1

Dr. Öğr. Üyesi. Mustafa ÖZKAN^{2*} & Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN^{3**}

Öz

Bu çalışma kapsamında OECD ülkelerinin çevre performansları -seçilmiş çevresel göstergeler üzerinden ve hedef bir yıl temel alınarak- VZA (veri zarflama analizi) ile değerlendirilmekte ve bu ülkelerin göreceli etkinlikleri mevcut ölçütler dâhilinde yorumlanmaktadır. Araştırmada analize konu olan veri seti için güncel Çevre Performans İndeksi (EPI-Environmental Performance Index) sınıflaması temel alınmıştır. EPI, Yale Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi işbirliği ile 2006 yılından beri iki yıl arayla ülkelerin çevre sağlığı ve ekosistem canlılığını farklı gösterge grupları üzerinden değerlendirilen önemli bir çalışmadır. Bu kapsamda bu makalede EPI göstergeleri çerçevesinde belirlenen girdiler ve çıktılar arasındaki ilişkiye dayalı bir “verimlilik” değerlendirmesi yapılmaktadır. “Yaşam kalitesinin sürdürülebilirliği” politika ilkesi dikkate alınarak seçilen veriler, kullanılan yöntem ile ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. OECD ülkeleri arasında etkinliğin artması ve etkinlik skoru yetersiz olan ülkelerin etkin hale gelebilmeleri için hangi ülkeleri rol-model almaları gerektiği de çalışmanın sonuçları arasında verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Göstergeleri, Çevre Performansı, Çevre Performans İndeksi-ÇPİ, Veri Zarflama Analizi-VZA

AN EVALUATION OF SELECTED ENVIRONMENTAL INDICATORS BY USING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS (DEA): OECD PERFORMANCE REVIEW

Abstract

In this study, environmental performance of OECD countries -based on the selected environmental indicators and a target year- is evaluated by DEA (Data Envelopment Analysis) and the relative activities of these countries are interpreted within the context of existing criteria. For the dataset subject to analysis in the survey, the current EPI (Environmental Performance Index) classification is used. EPI is an important tool, created in collaboration by Yale and Columbia Universities, which has been utilized to evaluate the environmental health and ecosystem viability objectives of countries over different sets of indicators for two years since 2006. An “efficiency” assessment is made based on the relationship between inputs and outputs identified by EPI indicators. The data selected by considering the “Sustainability of the quality of life” policy principle are evaluated by being associated with the method used in consideration of

1***Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Çanakkale 18 Mart Üniversitesi’nde düzenlenen “7th International Conference on Business Administration” adlı bilimsel etkinlikte özet olarak sunulmuş, daha sonra literatür ve yöntem genişletilerek makale haline getirilmiştir.

2 *Giresun Üniversitesi, (Anastaseos, Simeon ve Alexandros)İİBF İşletme Bölümü, Güre Yerleşkesi, Giresun/Türkiye waveyla@hotmail.com, mustafa.ozkan@giresun.edu.tr

3**Giresun Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Güre Yerleşkesi, Giresun/Türkiye ayoz_61@hotmail.com, ayse.ozcan@giresun.edu.tr

the conceptual framework. The results of the study also show which countries should to take role-models in order to increase the effectiveness among the OECD countries and to make effective the countries with inefficiency scores.

Key Words: Environmental Indicators, Environmental Performance, EPI-Environmental Performance Index, Data Envelopment Analysis-DEA.

1. GİRİŞ

Çevre sorunlarının küresel boyutta tartışılması ve küresel çözümlerin üretilmesi çabaları 1970’li yıllardan beri Birleşmiş Milletler’in (BM’nin) öncü çalışmaları ile günümüzde de sürmektedir. 1972 Stockholm, 1992 Rio, 2002 Johannesburg BM tarafından düzenlenmiş ve çevre sorunlarına yönelik ortak politik yaklaşımları hedeflemiş önemli konferanslardır. 2002 yılı sonrasında da bu tür çabalar devam etmiştir. Bu çabaların ortaya çıkardığı en önemli araçlardan birisi ülkeler ölçeğinde çevresel veri setlerinin oluşturulmasını ve yıllara göre bu veri setleri üzerinden ülkelerin “çevre yönetimi ve çevre politikaları” konusunda performans durumunun incelenmesini sağlayan metodolojik yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar önemli çevresel gösterge setlerinden oluşmakta olup, ülkelere uygulayacakları politikalar konusunda yol göstermektedir. Bunlardan birisi oluşturulan politikaların performansını ölçmek için kullanılan indekslerdir.

Küresel ölçekte, kirliliği azaltmak ve sürdürülebilir bir yaşam kalitesi sunmak için, uygulanan politika performanslarını ölçen bu indekslerden verimliliğin test edilebilmesi amacıyla sıklıkla yararlanılmaktadır. Çevre Performans İndeksi (EPI), Ekolojik Ayak İzi (EF), Çevresel Sürdürülebilirlik İndeksi (ESI), Sürdürülebilirlik Gösterge Tablosu (DS), Sürdürülebilir Ekonomik Refah İndeksi (ISEW), Yaşayan Gezegen İndeksi (LPI), Kent- sel Gelişmişlik İndeksi (CDI), İnsani Sürdürülebilir Gelişim İndeksi (HSDI), Sürdürülebilir Toplum İndeksi (SSI), Refah İndeksi (WI) bunlara verilebilecek bazı örneklerdir (Tektüfekçi ve Kutay, 2016: 269). Bu indekslerin her biri farklı yaklaşımlarla ülkelerin çevresel performanslarını doğrudan veya dolaylı olarak ölçmeyi hedeflemektedir.

EPI, Yale Üniversitesi tarafından 2006 yılından beri iki yıl arayla ülkelerin çevre sağlığı ve ekosistem canlılığını farklı gösterge grupları üzerinden değerlendiren önemli bir çalışmadır. 2018 EPI, çevresel sağlık ve **ekosistem canlılığını** kapsayan 10 konu sınıflaması altında 24 performans göstergesi ile 180 ülkeyi sıralamıştır. Ayrıca EPI, sürdürülebilirlik derecesi açısından da ülkelere bir sıralama fikri sunmaktadır. Böylece, politika geliştirmek ve daha sağlam analitik temeller üzerine çevreye ve çevre sorunlarının önlenmesine dair kararlar almak isteyen ülkelere güçlü bir araç sunmaktadır (EPI, 2018a).

Tablo.1’de EPI 2018 için temel 10 konu sınıflaması altında ilgili göstergeler ve bu göstergelerin performans ağırlıkları verilmektedir. EPI kapsamındaki bu 10 temel konu ve bunların performans ölçümündeki yüzdelik oranı sırasıyla şöyledir (EPI, 2018b):

Tablo.1: EPI 2018 Çerçeve Veriler (2018 EPI Framework)

Çevre Sağlığı (Environmental Health-%40)		Ekosistem Canlılığı-Ecosystem Vitality (%60)	
1. Hava Kalitesi (%65)	Evlerde Kullanılan Katı Yakıtlar (%40)	4. Biyo-çeşitlilik ve Habitat (%25)	Deniz Koruma Alanları (%20)
	Ortaya Çıkan Partiküler Maddeler-PM2.5 Exposure (%30)		Biome Protection Global (%20)
	PM2.5’u Aşan Partiküler Madde Oranı (%30)		Biome Protection National (%20)
2. Su Kalitesi (%30)	Sanitasyon (%50)		Türleri Koruma İndeksi (%20)
	İçilebilir Su (%50)		Temsil Edilebilirlik İndeksi (%10)
3. Ağır Metaller (%5)	Açığa Çıkan Kurşun (%100)	5. Ormanlar (%10)	Tür Habitatı İndeksi (%10)
		6. Balıkçılık (%10)	Ağaç Örtüsü Kaybı-Tree Cover Loss (%100)
			Balık Stok Durumu (%50)
		7. İklim ve Enerji (%30)	Bölgesel Deniz Tropik İndeksi (%50)
			CO2 Emisyonları-Toplam (%50)
			CO2 Emisyonları-Güç (%20)
			Metan Emisyonları (%20)
			N2O Emisyonları (%5)
			Siyah Karbon Emisyonları (%5)
		8. Hava Kirliliği (%10)	SO2 Emisyonları (%50)
			NO2 Emisyonları (%50)
		9. Su Kaynakları (%10)	Atık su arıtma (%100)
		10. Tarım (%5)	Sürdürülebilir Nitrojen Yönetimi (%100)

Kaynak: (EPI Policy Makers’ Summary, 2018b: 3-4; EPI, 2018c)

Çalışma kapsamında “çevre sağlığı” ve “ekosistem canlılığı” olarak belirlenen iki ana hedef altında belirlenen göstergelerden –OECD ve Dünya Bankası veri havuzundan yararlanılarak- özellikle “iklim ve enerji” ağırlıklı “veri seçimi” tercih edilmiştir. Bunun nedeni BM tarafından belirlenen yeni küresel çevre politikalarında “Sürdürülebilir Kalkınma” ve “İklim ve Enerji” konusunun öne çıkmasıdır. BM tarafından, 2015 yılında gelecek 15 yıl için “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” yeniden güncellenmiştir. Hedef yılının 2030 olarak alındığı toplam 17 adet olan bu hedeflerden üçü (7, 11 ve 13 numaralı hedefler) doğrudan iklim ve enerji yönetimi ile ilgilidir. İlgili 17 hedef şunlardır: 1. Yoksulluğa son, 2. Açlığa son, 3. Sağlıklı Bireyler, 4. Nitelikli Eğitim, 5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, 6. Temiz Su ve Sıhhi Koşullar, 7. Erişilebilir ve Temiz Enerji, 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, 10. Eşitsizliklerin Azaltılması, 11. Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları, 12. Sorumlu Tüketim ve Üretim, 13. İklim Eylemi, 14. Sudaki Yaşam, 15. Karasal Yaşam, 16. Adalet ve Barış, 17. Hedefler İçin Ortaklıklar.

BM 2015 yılı Paris İklim Anlaşması da yeni küresel politikaların üretilmesi konusunda ülkelere genel bir çerçeve çizmekte ve güçlü bir yol haritası sunmaktadır. 12 Aralık 2015 tarihinde kabul edilen ve toplam küresel emisyonların %99,76'sını oluşturan 195 ülkenin imzaladığı Paris Antlaşması, 22 Nisan 2016 tarihinde Türkiye tarafından da imzalanmıştır. Ancak Anlaşma'ya ilişkin TBMM onay süreci henüz tamamlanmamıştır. Paris Anlaşması, iklim değişikliği ile küresel mücadelede 195 ülkenin güçlü ortaklık isteklerini birleştirebilmiş ve enerjide düşük karbonlu ekonomiye geçiş açısından önemli kararlar almış olması nedeniyle küresel çevre politikalarında bir dönüm noktasını temsil etmektedir (CA- Climate Analytics-Paris Agreement Ratification Tracker, 2018). Bu kapsamda Paris Anlaşması fosil yakıtlardan, kömür, petrol ve doğalgazdan uzaklaşmayı ve sera gazlarını azaltmayı öngören bir küresel uzlaşşı sağlamış görünmektedir.

Bu çalışmada, EPI'nin dayandığı göstergeler üzerinden belirlenen girdiler ve çıktılar arasındaki ilişkiye dayalı bir "verimlilik" değerlendirmesi yapılmaktadır. Belirlenen girdiler ve çıktılar şunlardır: (1) Girdiler (kentsel nüfus, kişi başına enerji kullanımı, ormanlık arazi oranı, toplam bütçe içindeki çevre ile ilgili harcama-geliştirme oranı, GSMH içinde toplam sera gazı emisyon oranı, toplam kamu enerji bütçesi (AR-GE) içinde fosil yakıt AR-GE bütçe oranı), (2) Çıktılar (kişi başına sera gazı emisyon miktarı-GHG, ortalama nüfusa göre solunabilir partiküler madde oranı, kişi başına ulaşım kaynaklı CO₂ emisyon oranı). Değerlendirmenin yapılmasında ise verimlilik ve performans ölçme tekniklerinden veri zarflama analizinden (VZA) yararlanılmaktadır.

VZA'nın temel amacı, en az girdiyle en yüksek çıktıyı üreten girdi-çıkıtı bileşimini bulmaktır. VZA, birbirine benzer yapıların gördeli verimliliğini kolaylıkla ölçebilmektedir. "Çıktılar ile girdiler arasındaki oran" olarak bilinen verimlilik, etkinlik ile doğru orantılı bir kavram olarak kabul edilir ve organizasyonların faaliyetleri sonucunda hedeflerine ulaşmasının değerlendirilmesinde önemli bir göstergedir. OECD ülkeleri arasında etkinliğin artması ve etkinlik skoru yetersiz olan ülkelerin etkin hale gelebilmeleri için hangi ülkeleri rol-model almaları gerektiği de çalışmanın sonuçları arasında verilmekte ve "yaşam kalitesinin sürdürülebilirliği" politika ilkesi dikkate alınarak seçilen veriler kavramsal çerçeve ile birlikte ilişkilendirilerek yorumlanmaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Veri Zarflama Analizi

Bazen etkinlik ve verimlilik kavramlarının ifade ettiğı anlamda kargaşaya düşüldüğü görülmektedir. Mal üreten örgütlerde, örgütün etkinlik durumunu belirtmek üzere verimlilik kavramı kullanılmaktadır. Verimlilik, elde bulunan kaynaklardan optimum çıktının sağlanmasıdır. Çıktı ve girdi fiziksel miktar olarak ifade edildiğinde, verimlilik kavramı çıktı ve bunu üretmek için kullanılan girdiler arasındaki ilişki olarak da tanımlanabilir (Yüklü ve Atağan, 20019: 2-4). Bir organizasyonun birimlerindeki verimlilik durumunun belirlenebilmesi, stratejik olarak verimsiz olan fonksiyonlar ve/veya birimlerde yapılacak iyileştirmelerin hayati olabilmesi sebebiyle çok önemli bir konudur. Özünde VZA bir karar verme birimindeki etkin olmama miktarını ve buna sebep olan kaynakları tanımlayarak, alınması gereken önlemlerle yönetici veya karar vericilere yol gösterme ayrıcalığına

sahiptir (Ertuğrul ve Işık, 2003: 205).

Etkinlik ölçümünde üç farklı yöntem olduğu söylenebilir. Bunlar; oran analizi, parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemlerdir (Ertuğrul ve Işık, 2003: 203). Tek girdi veya tek çıktı sorunlarında, oran analizi ya da grafiksel teknikler yaygın olarak kullanılırken; etkinlik sınırının belirlenmesinde ya da girdi-çıkıtı sayısının birden çok olduğu durumlarda, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler kullanılmaktadır. Parametrik yöntemlerde girdi-çıkıtı arasında matematiksel bir fonksiyona uyma zorunluluğu ortaya çıkarken; parametrik olmayan teknikler karar vericiyi böyle bir fonksiyona uyma zorunluluğundan kurtararak, ona daha esnek hareket edebilme ve esnek karar verebilme olanağı sağlamaktadır (Tütek vd., 2012: 221).

Farrell'e (1957) göre, verimlilik kriterinin tatmin edici olmayan doğası, bir firmanın veya sistemin, kendine farklı faktörlerin girdilerini ekleyerek, tüm üretim faktörlerini dikkate alan verimlilik önlemleri üretme girişimine yönelmektedir (Farrel, 1957: 253-281). Çalışmasında, birden çok girdisi ve tek bir çıktısı olan birimlerin etkinliklerini incelemiş ve ilk kez etkinlik ölçümünde doğrusal programlamayı kullanmıştır Ertuğrul ve Işık, 2003: 205). Verimlilik temelli olan ve üretim sınırını değer alan bu çalışma, VZA'nın da temelini oluşturmaktadır. Parametrik olmayan bir yöntem olan VZA, sistematik olarak ilk kez Farrell'in çalışmasına dayanarak Charnes, Cooper ve Rhodes(1978) tarafından yapılmış olan, benzer mal ve hizmet üreten karar verme birimlerinin (KVB) görelî karşılaştırılması esasına dayanan etkinlik ölçümü ile ortaya çıkmıştır (Charnes vd., 1978: 429). Bu sistem, günümüzde birçok alanda karşılaştırma yapmak için sıklıkla tercih edilmektedir. Çözüm tekniği olarak, arka planda doğrusal programlama modelini kullanan VZA, güçlü bir performans analizi yöntemidir. Parametrik yöntemlere alternatif olarak çıkan parametresiz teknikler, doğrusal programlamayı çözüm tekniği olarak kullanırken diğer yöntemlerden farklı olarak üretim fonksiyonunu analitik bir yapıda varsaymazlar. Bu yönü ile verimlilik ölçümlerine oldukça esneklik kazandırır ve çoklu girdi-çıkıtlı üretim ortamlarında verimlilik ölçümü için oldukça uygun bir yapıdadırlar (Yolalan, 1993: 5). Ancak, sadece girdi tüketimi ve çıktı üretimi ile ilgili verileri kullanan, doğrudan üretim tekniği ile ilgili yöntem ve bilgileri kullanmayan, parametrik olmayan bir yöntem bilim olduğu da asla unutulmamalıdır (Lozana, 2017: 7581). Oran analizi ve parametrik yöntemlerin eksik kaldığı durumlarda -özellikle çok girdili ve çok çıkıtlı durumlarda- VZA yöntemi, çözüme yönelik oldukça geniş olanaklar sunmaktadır (Gülcü vd., 2004: 94).

Genel olarak verimlilik; birim başına maliyet, birim başına kar, birim başına memnuniyet gibi durumlarda bilinen bir fonksiyon olarak;

$$\frac{\text{çıkıtı}}{\text{girdi}}$$

şeklinde ifade edilir ve bu oran, verimlilik için kullanılan yaygın bir ölçümdür (Cooper vd., 2000: 1). VZA'da etkinlik ölçümü, üretim fonksiyonunun bilindiği varsayımı altında yapılır (Yolalan, 1993: 5). Burada hesaplanan etkinlik, Farrell'in ortaya attığı üretim sınırı ile karşılaştırılmak suretiyle, yani görelî olarak değerlendirilir. VZA'nın parametrik

olmayan ve statik bir yöntem olması sebebiyle, hem sonuçların istatistiksel olarak test edilmesi zor hem de gelecekle ilgili herhangi bir öngörü için uygun değildir. Ancak, bu yöntem esas alınarak gelecekle ilgili bir değerlendirme yapılmak isteniyorsa bu durumda, zaman boyutunu da içeren Malmquist toplam faktör verimliliği indeksi ile birlikte kullanılabilir (Özkan ve Bircan, 2015: 27-29).

2.2.VZA Modelleri

VZA ile ilgili pek çok model geliştirilmiştir. Charnes-Cooper-Rhodes(CCR) ve Banker-Charnes-Cooper (BCC) modelleri bunlardan iki tanesidir. BCC modelleri, yalnızca her bir KVB için yerel teknik etkinliğini ölçmektedir. Esasen bir KVB'nin, CCR modelinde etkin olabilmesi için, hem teknik etkin hem de ölçek etkin olması gerekirken; BCC modelinde, teknik etkin olmak yeterlidir. Buradan hareketle CCR modelinin sabit getiri altındaki toplam etkinliği; BCC modelinin ise değişken getiri oranlarına göre teknik etkinliği ölçtüğü söylenebilir (Demir, 2014: 38). Yöntem, girdi yönelimli ise toplam girdi bileşimini minimize etmek için; çıktı yönelimli ise toplam çıktı bileşimini maksimize etmek üzere tasarlanmıştır (Ertuğrul ve Sarı, 2017: 71).

VZA tekniği, 1978 yılından başlayıp günümüze kadar, hem teorik hem de metodolojik olarak birçok değişimden geçmiştir. En yaygın temel VZA modeli CCR olarak bilinmekte olup Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilmiştir (Cooper vd., 2007: 21). Önceleri ölçeğe göre sabit getiri (CRS) varsayımı ile kullanılan bu teknik, daha sonrasında 1984 yılında teknikte gerçekleştirilen metodolojik düzenlemelerle Banker, Charnes ve Cooper (BCC) tarafından ölçeğe göre değişken getiri (VRS) varsayımı ile ölçek ve verimliliğinin ayrı ayrı ölçülmesini sağlayacak bir şekil almıştır (Keçek, 2010: 57).

VZA modellerinin uygulanmasında genel olarak aşağıdaki adımlar izlenmektedir (Oruç vd., 2009: 281).

1. KVB'lerin seçimi
2. Girdi ve çıktıların seçimi
3. Görelî etkinliğin ölçümü
4. Referans kümelerinin belirlenmesi
5. Etkin olmayan KVB'ler için hedef belirlenmesi
6. Sonuçların yorumlanması

2.2.1. CCR Modeli

VZA tekniği olarak adlandırılan parametrik olmayan programlama yaklaşımı esas olarak kesirli programlama (Fractional Programming-FP_i) formundadır (Kaynar vd., 2005: 40). VZA modellerinde, birbirleriyle kıyaslanacak “n” adet KVB olduğu ve her bir KVB'nin “m” adet girdi kullanarak “s” adet çıktı ürettiği varsayılır. Bu durumda $j(j = 1, 2, 3, \dots, n)$ tane, KVB'nin etkinliği aşağıda verilen kesirli programlama modelinin çözümünden elde edilir. Girdi ve çıktı yönelimli olarak ikiye ayrılır. Charnes ve arkadaş-

ları tarafından geliştirilen bu model CCR modeli olarak isimlendirilir;

Model FP_i

$$Max h_0 = \frac{\sum_{r=1}^s u_r \cdot y_{r0}}{\sum_{i=1}^m v_i \cdot x_{i0}}$$

(1)

Kısıtlayıcılar;

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_r \cdot y_j}{\sum_{i=1}^m v_i \cdot x_j} \leq 1 \quad j = 1, 2, 3, \dots, n$$

$$u_r, v_i \geq 0 \quad \begin{matrix} r = 1, 2, 3, \dots, s \\ i = 1, 2, 3, \dots, m \end{matrix}$$

Burada;

x_{i0} : etkinliği ölçülen o. karar verme birimine ait i. girdi miktarı

y_{r0} : etkinliği ölçülen o. karar verme birimine ait i. çıktı miktarı

x_{ij} : etkinliği ölçülen j. KVB'nin i. girdi miktarı,

y_{rj} : etkinliği ölçülen j. KVB'nin r. çıktı miktarı,

u_r : etkinliği ölçülen o. KVB'ye ait r. çıktıya verilen faktör ağırlığı,

v_i : etkinliği ölçülen o. KVB'ye ait i. girdiye verilen faktör ağırlığı.

Referans kümesi olarak kullanılan KVB'lerin tamamından elde edilen verilerle bu problemin çözümü ile u_r ve v_i ağırlıkları belirlenir ve bu referans kümesindeki herhangi bir KVB'nin etkinliği diğerlerine bağlı olarak değerlendirilir. Bunun içinde fonksiyonel gösterimde "o" alt indisi atanarak, modelde o kısım ayırt edilir. Yukarıdaki modelin optimize edilmiş çözümü, ilgili j. KVB için en iyi ağırlıklandırmayı sağlamış olacaktır (Charnes vd., 1978: 430). Ancak bu kesirli programlama probleminin çözümü zor ve zaman alıcıdır. Ayrıca, etkinliği ölçülen KVB kendisi için en avantajlı faktör ağırlıklarını belirlerken, bazı faktörler için bu ağırlıklar sıfır değerini alabilmektedirler. Bu durum,

ilgili girdi ve çıktı faktörünün modelde kullanılmasına rağmen, etkinlik skorunu etkilememesine yol açacaktır (Kaynar vd., 2005: 41).

Charnes ve diğerleri, Eşitlik 1’de bulunan $u_{rj} \geq 0$ ve $v_{ij} \geq 0$ ve kısıtlarının, $u_{rj} > 0$ ve $v_{ij} > 0$ şeklinde değiştirilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Bunun nedeni, etkinlik ölçümü gerçekleştirilirken, faktör ağırlıkları belirlenirken bazı ağırlıkların değerinin sıfır olabilmesidir. “ $\geq$ ” yerine “ $>$ ” gelmesi ile yeniden tanımlanmış olan model, Arşimedgil Olmayan Model olarak isimlendirilir. Yapılan değişiklik Eşitlik 1’deki kısıt $u_{rj} > \varepsilon$ ve $v_{ij} > \varepsilon$ ve şeklinde değiştirilmesinden başka bir şey değildir. Burada, ε sabiti, pratikte 10^{-6} gibi çok küçük bir değerdir.

Tüm DP modelleri gibi VZA modelleri de primal ve dual olmak üzere iki farklı formda ifade edilebilir. VZA’da dual model, primal modele göre optimal çözüme ulaşmak için hem daha az matematiksel işlem hem de önemli yönetsel bilgiler sağlar. Bu sebeple çözüm algoritmaları içerisinde dual form, zımnî faktör değerlendirmeleri yapılabilmesi açısından daha kullanışlıdır (Özden, 2008: 171). Girdi ve çıktı yönelimli CCR modellerinin matematiksel gösterimi aşağıda görülmektedir (Zhu ve Cook, 2007: 3-5; Charnes vd., 1978: 434).

GİRDİ YÖNELİMLİ CCR	ÇIKTI YÖNELİMLİ CCR
Primal Model (Çarpan Modeli)	Primal Model (Çarpan Modeli)
$\max \quad z = \sum_{r=1}^s \mu_r y_{ro} \quad (2)$ Kısıtlayıcılar; $-\sum_{i=1}^m v_i x_{ij} + \sum_{r=1}^s \mu_r y_{rj} \leq 0 \quad j = 1, 2, 3, \dots, n$ $\sum_{i=1}^m v_i x_{i0} = 1$ $\mu_r, v_i \geq 0 \quad \forall r, i$	$\min \quad q = \sum_{i=1}^m v_i x_{i0} \quad (3)$ Kısıtlayıcılar; $\sum_{i=1}^m v_i x_{ij} - \sum_{r=1}^s \mu_r y_{rj} \geq 0 \quad j = 1, 2, 3, \dots, n$ $\sum_{j=1}^n \mu_r y_{rj} = 1$ $\mu_r, v_i \geq 0 \quad \forall r, i$

Dual Model (Zarflama Modeli) $\theta^* = \min \theta \quad (4)$ Kısıtlayıcılar, $\sum_{i=1}^n x_{ij} \lambda_j \leq \theta x_b \quad i = 1, 2, 3, \dots, m$ $\sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j \geq y_{ro} \quad r = 1, 2, 3, \dots, s$ $\lambda_j \geq 0 \quad j = 1, 2, 3, \dots, n$	Dual Model (Zarflama Modeli) $\phi^* = \max \phi \quad (5)$ Kısıtlayıcılar; $\sum_{j=1}^n \lambda_j x_j \leq x_b \quad i = 1, 2, 3, \dots, m$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j y_j \leq \phi y_b \quad r = 1, 2, 3, \dots, s$ $\lambda_j \geq 0 \quad j = 1, 2, 3, \dots, n$

Eşitlik 2 ve 3'ün dual formları alınmış şekilleri zarflama modelleri olarak bilinir. Bu modeller, eşitlik 4 ve 5'te görülmektedir. Burada karar birimlerinin görelî etkin olabilmesi için girdi yönelimli modelde θ^* (çıktı yönelimli modelde ϕ) değerinî 1 olması gerekmektedir. Bunun yanında; ayrıca s_i^- girdi fazlalıklarını ve s_i^+ çıktı eksikliklerini temsil etmek üzere $s_i^+ = s_i^- = 0$ olması şarttır (Zhu ve Cook, 2007: 5).

2.2.2. BCC Modeli

1984 yılında Banker, Charnes ve Cooper, temel CCR yöntemini esas alarak; ölçeye göre değişken getiri (Variable Returns to Scale: VRS) varsayımı altında girdiye yönelik BCC modelini geliştirmişlerdir (Peker ve Baki, 2009: 76). CCR modeline, konvekslik kısıtı

denilen $\sum_{j=1}^n \lambda_{j0} = 1$ kısıtlayıcının modele eklenmesi ile geliştirilmiştir.^{4 5}

BCC modellerini primal ve dual formları aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Özden, 2008: 174; Keçek, 2010: 70-77).

4 Özden, Ü. H., a.g.e, 2008, s.173-174.

5 Keçek, G., Veri Zarflama Analizi/ Teori ve Uygulama Örneği (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010), s.70-77.

GİRDİ YÖNELİMLİ BCC	ÇIKTI YÖNELİMLİ BCC
Primal Model (Çarpan Modeli)	Primal Model (Çarpan Modeli)
$\min \quad \theta = \theta_0 \quad (6)$ Kısıtlayıcılar; $-\sum_{j=1}^n \lambda_{j0} x_j + \theta_0 x_{i0} \geq 0$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{j0} y_j \geq y_{r0}$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{j0} = 1$ $\lambda_{j0} \geq 0$	$\max z = z_o \quad (8)$ Kısıtlayıcılar; $z_0 Y_{r0} - \sum_{j=1}^n \eta_{j0} Y_j \leq 0$ $\sum_{j=1}^n \eta_{j0} X_j \leq X_b$ $\sum_{j=1}^n \eta_{j0} = 1$ $\eta_{j0} \geq 0$
Dual Model (Zarflama Modeli)	Dual Model (Zarflama Modeli)
$\theta^* = \max \sum_{r=1}^s u_r Y_{r0} - u_0 \quad (8)$ Kısıtlayıcılar, $\sum_{r=1}^s u_r Y_j - \sum_{i=1}^m v_i x_{i0} \leq 0$ $\sum_{i=1}^m v_i X_{i0} = 1$ $u_r, v_i \geq \varepsilon > 0$ $u_0 \text{ serbest}$	$\phi^* = \min \sum_{i=1}^m v_i X_{i0} - v_o \quad (9)$ Kısıtlayıcılar; $-\sum_{r=1}^s u_r Y_j + \phi \geq 0$ $\sum_{i=1}^m u_r Y_{r0} = 1$ $u_r, v_i \geq \varepsilon > 0$ $v_o \text{ serbest}$

2.2. Çevresel Performans Hakkındaki Çalışmaların Özeti

Çevresel performans ölçümü konusunda BM, OECD, Dünya Bankası gibi küresel politika üreten ve ortak veri havuzu sunan küresel kuruluşların çalışmaları dışında son 20 yıldır bilimsel araştırmaların da önemli bir veri alt yapısı oluşturmaya başladığı görülmektedir.

Performans ölçümü özellikle “enerji”, “sürdürülebilir kentleşme”, “iklim ve enerji”, “ekosistemin korunması” gibi konular/kavramlar üzerinden değerlendirildiğinde 2000’li yılların başından bu yana hızlı bir literatürün oluştuğu söylenebilir.

Tyteca (1996) çalışmasında ‘çevresel performans’ ile endüstriyel faaliyetlerin, sağlık ve çevre üzerindeki gerçek küresel etkileri arasındaki ilişki üzerine geniş bir literatür taraması yapmış ve çevresel verimsizliklerin nedenlerini analiz etmiştir. Yazar, firmaların çevresel performans analizinde kullanılan göstergelere genel bir bakış sunmuştur. Bu çerçevede çalışmada çevresel performansın ölçülmesi, firmalar ölçeğinde iş çevresi yönetimi için teorik çerçevenin merkezi olarak görülmüştür.

Azzone ve diğerleri (1996), şirketlerin çevresel performanslarını ölçmeye yönelik göstergelere ilişkin genel bir teorik çerçeve sundukları çalışmalarında mevcut çevresel raporların yapısını ve içeriğini analiz etmiş ve çevresel raporlamanın tasarlanmasına yönelik öneriler sunmuşlardır.

Tyteca ve diğerleri (2001), Avrupa Komisyonu 4. Çerçeve Programı (Çevre ve İklim başlıklı program) kapsamında yürütmüş oldukları MEPI (Measuring Environmental Performance of Industry) adlı araştırma ile Avrupa ülkelerindeki altı sanayi sektörü değerlendirilmiştir.

Firmaların çevresel performansını ölçmek için genel çevre yönetimi, girdi, süreç, çıktı ve sonuç olmak üzere beş kategoriden oluşan ‘Gscore’ adlı bir çerçeve öneren Jung ve diğerleri (2001), bu kurumsal çevre performansı ölçümünü petrol firmalarındaki etkinlik analizi uygulaması ile örneklemiştir. Gscore, gönüllü çevre, sağlık ve güvenlik (ÇSG-EHS-Environment-Health and Safety) raporuna dayanan kurumsal çevresel performansın bir ölçümüdür ve yukarıdaki beş kategorinin puanlarının toplanmasıyla hesaplanır. Çalışmada ölçüm çerçevesi İnternet’te bulunan 39 firmanın gönüllü ÇSG raporlarının verisine uygulanmıştır.

Charles ve Pan (2002) çalışmalarında çevresel performans ölçümünde istatistiksel süreç kontrolü (SPC) tekniklerini kullanarak bir sürecin performansına yönelik ölçme ve değerlendirmenin nasıl yapılacağını tartışmışlardır. Bu kapsamda CUSUM (the cumulative sum) grafiğini, emisyon verilerini izlemek ve olağanüstü değişiklikleri zamanında saptamak için bir araç olarak önermişlerdir. Ayrıca ortaya çıkan uyumsuzluk riskleri açısından çevresel performans değerlendirmesi için süreç yeterlilik indeksleri kullanılmasına dikkat çekmişlerdir.

Lundgren ve Zhou (2017) çalışmalarında, firma performansının ölçümünde çevre yönetimine odaklanmışlar ve firma performansının üç boyutu -verimlilik, enerji etkinliği ve çevresel performans- arasındaki etkileşimleri analiz etmişlerdir.

Scheuer ve diğerleri (2003) tarafından yapılan çalışmada, bir üniversite binası örneği kullanılmıştır. Burada, enerji tabanlı yaşam döngüsü analiz edilmiş ve gelecekteki tasarımların etkileri araştırılmıştır. Bu çalışmada, ABD’nin Michigan Üniversitesi yerleşkinde bulunan 75 yıllık bir yaşam süresi ile 7300m² alana sahip altı katlı bir binanın

kapsamlı bir vaka çalışması ile yaşam döngüsü değerlendirmesi yapılmıştır. Binanın yaşam döngüsü üzerindeki birincil enerji yoğunluğu hesaplanmış ve bu kapsamda yapı malzemelerinin üretimi, sahaya taşınmaları ve bina inşaatı, elektrik, su hizmetleri, atıkların yıkılması ve taşınması etki kategorileri açısından ele alınmış ve yaşam döngüsü birincil enerji tüketimindeki payları hesaplanmıştır.

Anastaselos ve diğerleri (2016) yaptıkları çalışmalarında, yaşam döngüsü analizini konut binalarında kullanılan enerji sistemleri açısından inceleyen ve çevresel performansını ölçen bir değerlendirme sunmuşlardır. Bu açıdan araştırma yeni ve mevcut binaların toplam çevresel etkisinin en aza indirilmesini sağlayacak uygun enerji sistemlerinin seçimi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Fare ve diğerleri (2004) yaptıkları araştırmalarında eş zamanlı kullanılan kaynaklar, iyi çıktılar ve kirletici ya da istenmeyen çıktılarda eş zamanlı açıklayan bir endeks üzerinde çalışmışlardır. Burada, VZA teknikleri kullanılarak hesaplanabilen resmi bir çevresel performans indeksine yoğunlaşmışlardır. Yöntem 1990 yılı için OECD ülkeleri örneğine uygulanarak test edilmiştir.

Kortelainen (2008) çalışmasında dinamik çevresel performans analizi için genel bir çerçeve sunmuştur. Çalışmada sınır verimliliği teknikleri ve bir Malmquist indeks yaklaşımı uygulanmasıyla bir EPI oluşturmuştur. Sunulan yöntem makro düzeyde, 1990-2003 yıllarında Avrupa Birliği üyesi 20 ülkenin dinamik çevresel performans analizine uygulanmıştır.

Yu ve Wen (2010), Çin'deki 46 kentin kentsel çevresel sürdürülebilirliğini VZA ile değerlendirmişlerdir. Çalışmada 2006-2007 arasındaki değişimi tanımlamak için Malmquist Verimlilik Endeksi kullanılmıştır. Çevresel sürdürülebilirliğin etki faktörleri olarak kişi başına düşen GSYİH, şehir ölçeği ve endüstriyel yapının rolleri araştırılmıştır ve kentsel çevresel sürdürülebilirliğin bölgesel eşitsizliği etkileri de değerlendirilmiştir.

Siong ve Hussein (2008), CCR modelini kullanarak Malezya'da kentsel yaşam kalitesinin ölçüm performansı için VZA'nın kullanımını dört ayrı kent örneğinde incelemişlerdir.

Li ve diğerlerinin (2009), yaptıkları çalışmada, Çin'in Shandong Eyaletindeki Jining kenti bir örnek olay incelemesi olarak ele alınmış ve özellikle kentsel ekolojik planlama ve sürdürülebilirlik açısından gösterge setlerinden oluşan bir yönteme ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Yazarlar, ekonomik büyüme ve verimlilik ilişkisi, ekolojik yapı ve altyapı inşaatı, çevresel koruma, sosyal ve refah iyileşmelerini hedef alan toplam 52 kentsel sürdürülebilir kalkınma göstergesinden oluşan bir sistem geliştirmişlerdir.

Wang ve diğerleri (2011), Çin'in Beijing kenti örneğinde enerji kullanımının çevresel performansını ölçmek amacıyla bir model denemesi sunmuşlardır. Modelde, enerji kullanımından kaynaklanan çevresel performansın 18 alt göstergesi dört kategoriye ayrılmıştır: enerji kullanımı ve sanayinin yapısı, enerji kullanımının teknoloji ve verimliliği, enerji kullanımından kaynaklanan çevresel etkiler ve enerji kullanımının sosyo-ekono-

mik yararı.

Meng ve diğerleri (2013), Çin'in sanayi sektörüne yönelik bir çevresel performans çalışması yapmışlardır. Buna göre çevresel performansı ölçmek için statik ve dinamik bir EPI değerinden oluşan radyal olmayan bir VZA yaklaşımı önerilmiştir. Bu radyal olmayan VZA yaklaşımı 1998'den 2009'a kadar Çin'in farklı illerinde sanayi sektörlerinin çevresel performansını modellemek için uygulanmıştır.

Tektüfekçi ve Kutay (2016), seçilen 14 ülke örneğinde (yedi tane gelişmiş yedi tane de gelişmekte olan ülke) EPI puanları ile Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma teorik olarak çevresel sürdürülebilirlik ile konuyu analiz etmiştir.

Özkan Aksu ve Temel Gencer (2018) tarafından yapılmış en güncel Türkçe çalışmalarından birisi olan araştırmada ise güncel Çevre Performans İndeksi verileri ile OECD ülkelerinin çevre performansları VZA ile değerlendirilmiş ve Türkiye'nin bu ülkeler arasındaki durumu analiz edilmiştir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD), seçilmiş bazı göstergeleri temel alınarak, üye ülkelerin çevresel etkinliklerinin stokastik olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. OECD ülkeleri özellikle 2015 yılı Paris İklim Anlaşması sonrasında ekolojik dengenin korunmasına yönelik ülke ölçekli karbon emisyon oranını takip edip, bunun sonucunda ortak bir politika geliştirilmesini amaçlamışlardır. VZA yöntemi ile elde edilmiş veriler sayesinde etkinlik skoru yakalayamamış olan ülkeler belirlenmiş ve bu ülkelerin etkin olabilmeleri için diğer hangi ülke veya ülkeleri rol-model almaları gerektiğine ilişkin genel bir değerlendirme sunulmuştur.

Analize kaynaklık eden veriler, 2015yılı OECD ve Dünya Bankası (Word bank) resmi veri havuzlarından derlenmiş ve analiz EMS paket programı ile VZA tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada girdi ve çıktı olarak değerlendirilen değişkenler, Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Araştırma İçin Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenler ve Kodları

Girdiler		Çıktılar	
Orijinal İsim	Kodu	Orijinal İsim	Kodu
-Kentsel Nüfus (Geçerli %)	X_1	-Kişi Başına Sera Gazı Emisyon Miktarı(GHG)	Y_1
-Kişi Başına Enerji Kullanımı	X_2	- Ortalama Nüfusa Göre Solunabilir Partikül Madde Oranı (P.M.2,5)	Y_2
-Ormanlık Arazi Oranı	X_3	- Kişi Başına Ulaşım Kaynaklı CO2 Emisyonu Oranı	Y_3
-Toplam Bütçe İçindeki Çevre İle İlgili Harcama Geliştirme Oranları	X_4		
-GSMH İçinde Toplam Sera Gazı Emisyon Oranı (1000 \$)	X_5		
-Toplam Kamu Enerji Bütçesi İçinde Fosil Yakıt AR-GE Bütçe Oranı	X_6		

VZA analizine tabi tutulacak olan 34 ülkenin isimleri ve onlara ait isim kısaltmaları ise Tablo 3’te sunulmaktadır. Çalışmada değerlendirmeler girdi ve çıktı yönelimli olarak ayrı ayrı yorumlanmaktadır.

Tablo 3: Çalışmadaki Ülkelerin İsimleri ve Kısaltmalar

Ülke ismi	Ülke İsminin Kısaltması	Ülke ismi	Ülke İsminin Kısaltması
AVUSTRALYA	KVB1	JAPONYA	KVB18
AVUSTURYA	KVB2	GÜNEY KORE	KVB19
BELÇİKA	KVB3	LÜKSEMBURG	KVB20
KANADA	KVB4	MEKSİKA	KVB21
ŞİLİ	KVB5	HOLLANDA	KVB22
ÇEKYA	KVB6	YENİ ZELANDA	KVB23
DANİMARKA	KVB7	NORVEÇ	KVB24
ESTONYA	KVB8	POLONYA	KVB25
FİNLANDİYA	KVB9	PORTEKİZ	KVB26
FRANSA	KVB10	SLOVAKYA	KVB27
ALMANYA	KVB11	SLOVENYA	KVB28
YUNANİSTAN	KVB12	İSPANYA	KVB29
MACARİSTAN	KVB13	İSVEÇ	KVB30
İZLANDA	KVB14	İSVİÇRE	KVB31
İRLANDA	KVB15	TÜRKİYE	KVB32
İSRAİL	KVB16	İNGİLTERE	KVB33
İTALYA	KVB17	ABD	KVB34

4. UYGULAMA

VZA sonucunda, her bir ülke için yapılacak işlemler, etkinlik skoru yakalayamamış ülkeler için tek tek açıklandığında gereğinden fazla tekrara sebep olacağından, değerlendirmeler sadece Türkiye (KVB 32) temel alınarak yapılmıştır. Türkiye’nin etkin olduğu durumlarda ise girdi veya çıktı yönelimli durumlarda etkin olmayan ilk sıradaki ülkeler için birer iyileştirme önerisi sunulmaktadır.

4.1. CCR Yaklaşımlı VZA Sonuçları

Tablo.4: Girdi Yönelimli CCR-VZA Sonuçları

DMU	Score	X1 [I]/[V]	X2 [I]/[V]	X3 [I]/[V]	X4 [I]/[V]	X5 [I]/[V]	X6 [I]/[V]	Y1 [O]/[V]	Y2 [O]/[V]	Y3 [O]/[V]	Benchmarks	(S) X1 (I)	(S)X2 (I)	(S) X3 (I)	(S) X4 (I)	(S) X5 (I)	(S) X6 (I)	(S) Y1 (O)	(S) Y2 (O)	(S) Y3 (O)
KVB1	100.00%	0.89	0.00	0.11	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	20 (0.15) 21 (0.29) 27 (0.40) 28 (0.06)	2								
KVB2	92.45%	0.91	0.00	0.00	0.09	0.00	0.00	0.37	0.40	0.23	13 (0.34) 14 (0.13) 16 (0.03) 20 (0.07) 21 (0.28) 33 (0.15)	14.66	0.00	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00	0.00
KVB3	97.12%	0.00	0.08	0.68	0.21	0.00	0.02	0.29	0.54	0.17	13 (0.34) 14 (0.13) 16 (0.03) 20 (0.07) 21 (0.28) 33 (0.15)	4								
KVB4	100.00%	0.87	0.00	0.00	0.00	0.13	0.69	0.03	0.28			0								
KVB5	90.24%	0.00	0.79	0.11	0.00	0.00	0.10	0.00	0.71	0.29	13 (0.24) 20 (0.04) 21 (0.28) 32 (0.35)	13.15	0.00	0.00	0.74	0.11	0.00	8.85	0.00	0.00
KVB6	100.00%	0.61	0.00	0.33	0.04	0.00	0.01	0.36	0.57	0.07		0								
KVB7	86.74%	0.00	0.00	0.52	0.00	0.48	0.00	0.35	0.43	0.22	14 (0.01) 15 (0.43) 16 (0.24) 20 (0.02) 21 (0.16)	11.95	0.05	0.00	1.13	0.00	7.59	0.00	0.00	0.00
KVB8	88.11%	0.93	0.00	0.00	0.00	0.00	0.07	0.84	0.00	0.16	4 (0.17) 20 (0.02) 21 (0.57)	0.00	1456.04	20.25	4.64	0.38	0.00	0.00	2.11	0.00
KVB9	58.53%	0.89	0.00	0.00	0.11	0.00	0.00	0.69	0.00	0.31	4 (0.10) 20 (0.09) 21 (0.41)	0.00	1485.19	21.79	0.00	0.09	2.80	0.00	1.36	0.00
KVB10	65.82%	0.60	0.00	0.23	0.00	0.18	0.00	0.19	0.66	0.15	13 (0.31) 20 (0.10) 21 (0.22) 25 (0.04) 27 (0.03)	0.00	498.16	0.00	0.67	0.00	0.72	0.00	0.00	0.00
KVB11	88.29%	0.82	0.00	0.18	0.00	0.00	0.00	0.42	0.46	0.13	13 (0.27) 20 (0.08) 21 (0.46) 28 (0.07)	0.00	1295.40	0.00	1.45	0.12	0.00	0.00	0.00	0.00
KVB12	98.07%	0.00	0.78	0.00	0.00	0.00	0.22	0.00	0.71	0.29	13 (0.52) 20 (0.04) 21 (0.43)	2.74	0.00	3.31	0.75	0.22	0.00	2.80	0.00	0.00
KVB13	100.00%	0.27	0.00	0.46	0.00	0.27	0.00	1.00	1.00	0.00		8								
KVB14	100.00%	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.90	0.00	0.10		2								
KVB15	100.00%	0.00	0.04	0.56	0.40	0.00	0.00	0.67	0.00	0.33		1								
KVB16	100.00%	0.00	0.09	0.91	0.00	0.00	0.00	0.00	0.85	0.15		4								
KVB17	100.00%	0.42	0.32	0.00	0.00	0.26	0.00	0.00	0.79	0.21		0								
KVB18	64.85%	0.44	0.54	0.00	0.02	0.00	0.00	0.13	0.62	0.25	13 (0.04) 20 (0.05) 21 (0.40) 27 (0.36) 28 (0.03) 32 (0.01)	0.00	0.00	11.68	0.00	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00
KVB19	100.00%	0.51	0.00	0.00	0.48	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00		0								
KVB20	100.00%	0.00	0.08	0.16	0.00	0.35	0.40	0.00	0.00	1.00		16								
KVB21	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.76	0.00	0.24	1.00	0.00	0.00		17								
KVB22	84.89%	0.00	0.00	0.23	0.77	0.00	0.00	0.00	0.72	0.28	16 (0.59) 21 (0.08) 34 (0.07)	10.16	1375.39	0.00	0.00	0.01	0.02	2.00	0.00	0.00
KVB23	86.64%	0.66	0.34	0.00	0.00	0.00	0.00	0.58	0.00	0.42	1 (0.30) 20 (0.15) 21 (0.21)	0.00	0.00	8.58	4.55	0.16	18.79	0.00	1.18	0.00
KVB24	95.32%	0.77	0.00	0.11	0.00	0.12	0.00	0.78	0.00	0.22	1 (0.08) 4 (0.26) 20 (0.04) 21 (0.56)	0.00	2051.58	0.00	0.99	0.00	11.00	0.00	5.96	0.00
KVB25	100.00%	0.67	0.03	0.30	0.00	0.00	0.00	0.38	0.62	0.00		2								
KVB26	90.05%	0.82	0.04	0.13	0.00	0.00	0.01	0.53	0.32	0.15	4 (0.02) 20 (0.04) 21 (0.42) 25 (0.04) 27 (0.05) 28 (0.13)	0.00	0.00	0.00	2.15	0.11	0.00	0.00	0.00	0.00
KVB27	100.00%	0.80	0.00	0.08	0.11	0.00	0.01	0.18	0.82	0.00		4								
KVB28	100.00%	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.26	0.57	0.17		4								
KVB29	72.37%	0.00	0.81	0.00	0.00	0.00	0.19	0.00	0.59	0.41	13 (0.31) 20 (0.10) 21 (0.32)	2.13	0.00	5.50	1.34	0.07	0.00	0.11	0.00	0.00
KVB30	52.06%	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.37	0.48	0.16		13 (0.03) 20 (0.15) 21 (0.34)	2.25	1096.83	18.59	0.28	0.02	0.00	0.00	0.00	0.00
KVB31	98.12%	0.85	0.00	0.00	0.08	0.07	0.00	0.00	0.71	0.29	16 (0.12) 20 (0.02) 21 (0.58) 34 (0.17)	0.00	417.33	4.03	0.00	0.00	1.13	6.55	0.00	0.00
KVB32	100.00%	0.00	0.88	0.05	0.07	0.00	0.00	0.00	1.00	1.00		2								
KVB33	100.00%	0.00	0.24	0.76	0.00	0.00	0.00	0.40	0.37	0.22		1								
KVB34	100.00%	0.00	0.00	0.50	0.50	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00		2								

Etkinlik skoru “1” olarak kabul edilerek (superefficiency göz ardı edilerek), ortalama etkinlik skoru %90,58 olarak hesaplanmıştır. Bu orana göre 17 ülke etkinlik ortalamasının üzerinde ve 17 ülke ise ortalama etkinlik skorunun altında kalmışlardır. Teorik olarak, etkinlik skorunu yakalayamamış olan her bir ülkenin, rol model alması gereken ülke/ülkeler; bununla birlikte girdi kısıtları içerisinde uygulamaları gereken adımlar Tablo.4’te görülmektedir. Tablo.4 incelendiğinde, KVB 1 (Avustralya), KVB 4 (Kanada), KVB 6 (Çekya), KVB 13 (Macaristan), KVB 14 (İzlanda), KVB 15 (İrlanda), KVB 16 (İsrail), KVB 17 (İtalya), KVB 19 (Kore), KVB 20 (Lüksemburg), KVB 21 (Meksika), KVB 25 (Polonya), KVB 27 (Slovakya), KVB 28 (Slovenya), KVB 32 (Türkiye), KVB 33 (İngiltere) ve KVB 34 (ABD) kodlu ülkelerin etkin oldukları görülmektedir. Bunlar dışında kalan KVB 2 (Avusturya), KVB 3 (Belçika), KVB 5 (Şili), KVB 7 (Danimarka), KVB 8 (Estonya), KVB 9 (Finlandiya), KVB 10 (Fransa), KVB 11 (Almanya), KVB 12 (Yunanistan), KVB 18 (Japonya), KVB 22 (Hollanda), KVB 23 (Yeni Zelanda), KVB 24 (Norveç), KVB26 (Portekiz), KVB 29 (İspanya), KVB 30 (İsveç) ve KVB 31 (İsviçre) kodlu ülkelerin ise etkin olmadıkları görülmektedir. (CRS_RAD_IN).

Tablo.4 incelendiğinde, Türkiye’nin “girdi yönelimli” etkinlik skoruna sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Bu amaçla, değerlendirme “girdi yönelimli VZA” sonuçları içinde etkin olmayan ülkelere en düşük skora sahip ülke olan “KVB 30” olarak kodlanmış İsveç üzerinden yapılacaktır. İsveç’in şu anki etkinlik skoru %52,06’dır ve bu skoru elde etmesinde girdilerden %100 oranla “toplam kamu enerji bütçesinde fosil yakıt AR-GE bütçe oranı (X_6)” girdisi etken olmuştur. Diğer yandan, %37 oranla “kişi başına sera gazı emisyon miktarı (Y_1)”, %48 oranla “ortalama nüfusa göre solunabilir partikül madde ora-

$n_1(Y_2)$ ” ve %16 oranla “kişi başına ulaşım kaynaklı CO₂ emisyonu oranı (Y_3)” çıktıları bu skorun alınmasında etkindir.

Girdi yönelimli etkinliğin yakalanabilmesi için İsveç’in, Meksika (KVB 21) Lüksemburg (KVB 20)ve Macaristan (KVB 13) ülkelerini rol-model alması gerekmektedir. Deneyisel test sonuçlarına göre, İsveç’in etkin olabilmesi için, “kentsel nüfus (X_1)” girdisini %2,25 oranında azaltması, “kişi başına enerji kullanımı(X_2)”girdisini 1096,83 br. azaltması, “ormanlık arazi oranı(X_3)” girdisini %18,59 oranında arttırması, “toplam bütçe içindeki çevre ile ilgili harcama geliştirme oranı (X_4)” girdisini %0,28 oranında arttırması ve “GSMH içinde toplam sera gazı bütçe emisyon oranı(X_5)” girdisini %0,02 oranında azaltması gerekmektedir. Bu iyileştirmeler gerçekleştirilirse, İsveç rol-model ülkelere benzeyerek etkin hale gelebilecektir.

Tablo.5: Çıktı Yönelimli CCR-VZA Sonuçları

DMU	Score	X1 (N)	X2 (N)	X3 (N)	X4 (N)	X5 (N)	X6 (N)	Y1 (N)	Y2 (N)	Y3 (N)	Benchmarks	(S) X1 (N)	(S) X2 (N)	(S) X3 (N)	(S) X4 (N)	(S) X5 (N)	(S) X6 (N)	(S) Y1 (N)	(S) Y2 (N)	(S) Y3 (N)				
KVB1	100.00%	0.89	0.00	0.11	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	2													
KVB2	108.17%	0.91	0.00	0.00	0.09	0.00	0.00	0.37	0.40	0.23	20 (0.16)	21 (0.31)	27 (0.43)	28 (0.07)		0.00	769.54	9.24	0.00	0.04	0.14	0.00	0.00	0.00
KVB3	102.97%	0.00	0.08	0.68	0.21	0.00	0.02	0.29	0.54	0.17	13 (0.35)	14 (0.14)	16 (0.03)	20 (0.08)	21 (0.28)	33 (0.15)	15.10	0.00	0.00	0.00	0.07	0.00	0.00	0.00
KVB4	100.00%	0.87	0.00	0.00	0.00	0.00	0.13	0.69	0.03	0.28	4													
KVB5	110.82%	0.00	0.79	0.11	0.00	0.00	0.10	0.00	0.71	0.29	13 (0.27)	20 (0.04)	21 (0.31)	32 (0.39)		14.57	0.00	0.00	0.82	0.12	0.00	9.80	0.00	0.00
KVB6	100.00%	0.61	0.00	0.33	0.04	0.00	0.01	0.36	0.57	0.07	0													
KVB7	115.29%	0.00	0.00	0.52	0.00	0.48	0.00	0.35	0.43	0.22	14 (0.01)	15 (0.50)	16 (0.27)	20 (0.03)	21 (0.18)		13.77	0.06	0.00	1.30	0.00	8.75	0.00	0.00
KVB8	113.49%	0.93	0.00	0.00	0.00	0.00	0.07	0.84	0.00	0.16	4 (0.19)	20 (0.02)	21 (0.64)			0.00	1652.49	22.98	5.26	0.44	0.00	0.00	2.40	0.00
KVB9	170.86%	0.89	0.00	0.00	0.11	0.00	0.00	0.69	0.00	0.31	4 (0.18)	20 (0.15)	21 (0.71)			0.00	2537.56	37.23	0.00	0.15	4.78	0.00	2.32	0.00
KVB10	151.93%	0.60	0.00	0.23	0.00	0.18	0.00	0.19	0.66	0.15	13 (0.48)	20 (0.15)	21 (0.34)	25 (0.06)	27 (0.04)		0.00	786.85	0.00	1.02	0.00	1.09	0.00	0.00
KVB11	113.25%	0.82	0.00	0.18	0.00	0.00	0.00	0.42	0.46	0.13	13 (0.30)	20 (0.09)	21 (0.53)	27 (0.00)	28 (0.08)		0.00	1467.13	0.00	1.64	0.14	0.00	0.00	0.00
KVB12	101.96%	0.00	0.78	0.00	0.00	0.00	0.22	0.00	0.71	0.29	13 (0.53)	20 (0.04)	21 (0.43)			2.80	0.00	3.38	0.77	0.23	0.00	2.85	0.00	0.00
KVB13	100.00%	0.27	0.00	0.46	0.00	0.27	0.00	1.00	1.00	0.00	8													
KVB14	100.00%	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.90	0.00	0.10	2													
KVB15	100.00%	0.00	0.04	0.56	0.40	0.00	0.00	0.67	0.00	0.33	1													
KVB16	100.00%	0.00	0.09	0.91	0.00	0.00	0.00	0.00	0.85	0.15	4													
KVB17	100.00%	0.42	0.32	0.00	0.00	0.26	0.00	0.00	0.79	0.21	0													
KVB18	154.21%	0.44	0.54	0.00	0.02	0.00	0.00	0.13	0.62	0.25	13 (0.06)	20 (0.08)	21 (0.61)	27 (0.55)	28 (0.05)	32 (0.01)	0.00	0.00	18.01	0.00	0.08	0.00	0.00	0.00
KVB19	100.00%	0.51	0.00	0.00	0.48	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0													
KVB20	100.00%	0.00	0.08	0.16	0.00	0.35	0.40	0.00	1.00	1.00	16													
KVB21	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.76	0.00	0.24	1.00	0.00	0.00	17													
KVB22	117.80%	0.00	0.00	0.23	0.77	0.00	0.00	0.00	0.72	0.28	16 (0.70)	21 (0.10)	34 (0.08)			11.97	1620.26	0.00	0.00	0.01	0.03	2.35	0.00	0.00
KVB23	150.06%	0.66	0.34	0.00	0.00	0.00	0.00	0.98	0.00	0.42	1 (0.46)	20 (0.22)	21 (0.32)			0.00	0.00	12.87	6.83	0.25	28.19	0.00	1.77	0.00
KVB24	104.91%	0.77	0.00	0.11	0.00	0.12	0.00	0.78	0.00	0.22	1 (0.08)	4 (0.27)	20 (0.04)	21 (0.59)		0.00	2152.39	0.00	1.03	0.00	11.54	0.00	6.25	0.00
KVB25	100.00%	0.67	0.03	0.30	0.00	0.00	0.00	0.38	0.62	0.00	2													
KVB26	124.93%	0.82	0.04	0.13	0.00	0.00	0.01	0.53	0.32	0.15	4 (0.02)	20 (0.05)	21 (0.53)	25 (0.06)	27 (0.06)	28 (0.16)	0.00	0.00	0.00	2.69	0.14	0.00	0.00	0.00
KVB27	100.00%	0.80	0.00	0.08	0.11	0.00	0.01	0.18	0.82	0.00	5													
KVB28	100.00%	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.26	0.57	0.17	4													
KVB29	138.18%	0.00	0.81	0.00	0.00	0.00	0.19	0.00	0.59	0.41	13 (0.43)	20 (0.13)	21 (0.44)			2.94	0.00	7.60	1.85	0.09	0.00	0.15	0.00	0.00
KVB30	192.08%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.37	0.48	0.16	13 (0.06)	20 (0.29)	21 (0.65)			4.33	2106.79	35.71	0.54	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00
KVB31	101.91%	0.85	0.00	0.00	0.08	0.07	0.00	0.00	0.71	0.29	16 (0.12)	20 (0.02)	21 (0.59)	34 (0.17)		0.00	425.31	4.10	0.00	0.00	1.15	6.67	0.00	0.00
KVB32	100.00%	0.00	0.88	0.05	0.07	0.00	0.00	1.00	1.00	0.00	2													
KVB33	100.00%	0.00	0.24	0.76	0.00	0.00	0.00	0.40	0.37	0.22	1													
KVB34	100.00%	0.00	0.00	0.50	0.50	0.00	0.00	0.00	1.00	1.00	2													

Eğer etkinlik skoru “1” olarak kabul edilirse (superefficiency göz ardı edilerek), ortalam etkinlik skoru%110,97 olarak hesaplanmıştır. Teorik olarak her bir ülkenin, rol model alması gereken ülkeler ve girdi değişkenler için uygulamaları gereken adımlar yine Tablo.5’te görülmektedir. Tablo.5 incelendiğinde, Türkiye’nin çıktı yönelimli olarak etkinlik skorunun %100 olduğu görülmektedir. Etkinlik skorunu yakalayamamış en yüksek skora sahip ülkenin ise “KVB 30” olarak kodlanmış olan İsveç olduğu görülmektedir. Tablo.5’teki veriler çerçevesinde; KVB 1 (Avustralya), KVB 4 (Kanada), KVB 6 (Çekya), KVB 13 (Macaristan), KVB 14 (İzlanda), KVB 15 (İrlanda), KVB 16 (İsrail), KVB 17 (İtalya), KVB 19 (Güney Kore), KVB 20 (Lüksemburg), KVB 21 (Meksika), KVB 25 (Polonya), KVB 27 (Slovakya), KVB 28 (Slovenya), KVB 32 (Türkiye), KVB 33 (İngiltere) ve KVB 34 (ABD) kodlu ülkelerin etkin oldukları görülmektedir. KVB 2 (Avusturya), KVB 3 (Belçika), KVB 5 (Şili), KVB 7 (Danimarka), KVB 8 (Estonya),

KVB 9 (Finlandiya), KVB 10 (Fransa), KVB 11 (Almanya), KVB 12 (Yunanistan), KVB 18 (Japonya), KVB 22 (Hollanda), KVB 23 (Yeni Zelanda), KVB 24 (Norveç), KVB 26 (Portekiz), KVB 29 (Slovenya), KVB 30 (İsveç) ve KVB 31 (İsviçre) kodlu ülkelerin etkin olmadıkları da yine Tablo.5'te görülmektedir. (CRS_RAD_OUT).

İsveç'in şu anki etkinlik skoru %192,08'tir. Bu skorun elde edilmesinde çıktılardan %37 oranla "kişi başına toplam emisyon oranı", %48 oranla "ortalama nüfusa göre so-lunabilir partikül madde oranı" ve %16 oranla "kişi başına ulaşım odaklı CO₂ oranı" etken olmuştur. Deneyisel test sonuçlarına göre, İsveç'in çıktı yönelimli etkin olabilmesi için "kentsel nüfus (X₁)" girdisini %4,33 oranında azaltması, "kişi başına enerji kulla-nımı (X₂)" girdisini 2106,79 br. azaltması, "ormanlık arazi oranı (X₃)" girdisini %35,71 seviyesinde arttırması, "**Toplam Bütçe İçindeki Çevre İle İlgili Harcama Geliştirme Oranları(X₄)**" girdisini %0,54 oranında arttırması ve "GSMH içinde toplam sera gazı bütçe emisyon oranı(X₅)" girdisini %0,05 oranında arttırması etkinliğin yakalanabilmesi için gerekli adımlar olacaktır. Bu iyileştirmeler gerçekleştirilirse, İsveç rol-model ülke-ler olan Slovakya(KVB 27), Meksika (KVB 21) ve Lüksemburg (KVB 20) ve Sloven-ya(KVB 28) benzeyerek etkin bir ülke olabilecektir.

3.2. BCC Yaklaşımlı VZA Sonuçları

Tablo.6: Girdi Yönelimli BCC-VZA Sonuçları

DMU	Score	X1 (I)(V)	X2 (I)(V)	X3 (I)(V)	X4 (I)(V)	X5 (I)(V)	X6 (I)(V)	Y1 (O)(V)	Y2 (O)(V)	Y3 (O)(V)	Benchmarks	(S) X1 (I)	(S) X2 (I)	(S) X3 (I)	(S) X4 (I)	(S) X5 (I)	(S) X6 (I)	(S) Y1 (O)	(S) Y2 (O)	(S) Y3 (O)	
KVB1	100.00%	0.05	0.07	0.74	0.05	0.05	0.04	1.00	0.00	0.00		0									
KVB2	100.00%	0.79	0.00	0.21	0.00	0.01	0.00	0.00	1.00			0									
KVB3	97.22%	0.00	0.17	0.75	0.06	0.00	0.01	0.40	0.43	0.17	13 (0.35) 14 (0.13) 15 (0.00) 16 (0.03) 20 (0.08) 21 (0.27) 33 (0.13)	15.45	0.00	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00	0.00	
KVB4	100.00%	0.17	0.03	0.02	0.04	0.03	0.70	0.58	0.19	0.22		2									
KVB5	95.32%	0.00	0.56	0.34	0.00	0.00	0.11	0.00	0.54	0.46	13 (0.09) 16 (0.16) 21 (0.44) 32 (0.22) 33 (0.09)	6.44	0.00	0.00	1.24	0.14	0.00	10.45	0.00	0.00	
KVB6	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.37	0.58	0.06		0									
KVB7	98.01%	0.00	0.00	0.43	0.00	0.57	0.00	0.00	1.00	0.00	15 (0.65) 16 (0.17) 21 (0.17)	15.42	156.73	0.00	1.30	0.00	7.92	2.88	0.00	0.14	
KVB8	97.50%	0.99	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	1.00	0.00	0.00	15 (0.24) 21 (0.46) 28 (0.31)	0.00	1738.49	14.29	4.43	0.38	0.00	5.99	0.21		
KVB9	79.18%	0.95	0.00	0.00	0.11	0.00	0.04	1.00	0.00	0.00	15 (0.45) 21 (0.08) 27 (0.15) 31 (0.32)	0.00	1894.17	34.05	0.00	0.04	0.00	0.00	5.45	0.01	
KVB10	86.81%	0.64	0.00	0.20	0.00	0.11	0.05	0.00	1.00	0.00	15 (0.23) 20 (0.03) 21 (0.30) 27 (0.27) 33 (0.17)	0.00	641.07	0.00	1.54	0.00	0.00	4.33	1.15	0.00	
KVB11	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.68	0.08	0.24		3	0.25	1068.12	1.51	1.23	0.10	0.18	2.57	0.05	
KVB12	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.71	0.29		3	3.11	6.49	2.29	0.77	0.23	0.00	3.20	0.04	0.02
KVB13	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.11	0.89	0.00		6									
KVB14	100.00%	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.82	0.00	0.18		5									
KVB15	100.00%	0.00	0.08	0.56	0.36	0.00	0.00	0.65	0.00	0.35		8									
KVB16	100.00%	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.89	0.11			3									
KVB17	100.00%	0.33	0.30	0.00	0.00	0.37	0.00	0.00	0.63	0.17		0									
KVB18	71.62%	0.76	0.13	0.00	0.11	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	15 (0.01) 20 (0.04) 21 (0.45) 27 (0.46) 28 (0.05)	0.00	0.00	11.04	0.00	0.06	0.00	1.50	2.08	0.00	
KVB19	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.98	0.00	0.94	0.06		0									
KVB20	100.00%	0.02	0.01	0.08	0.04	0.02	0.83	0.00	0.00	1.00		9									
KVB21	100.00%	0.08	0.08	0.08	0.03	0.08	0.64	0.69	0.31	0.00		12									
KVB22	100.00%	0.00	0.00	0.37	0.19	0.00	0.44	0.00	0.27	0.73		0									
KVB23	72.70%	0.96	0.14	0.00	0.00	0.00	0.59	0.00	0.42	4 (0.01) 15 (0.72) 20 (0.07) 28 (0.20)	0.00	0.00	0.00	4.94	5.10	0.14	19.35	0.00	4.19	0.00	
KVB24	96.53%	0.91	0.00	0.00	0.00	0.09	0.00	0.76	0.00	0.24	4 (0.27) 15 (0.18) 20 (0.03) 21 (0.53)	0.00	2104.20	1.08	1.18	0.00	10.74	0.00	6.17	0.00	
KVB25	100.00%	0.03	0.87	0.03	0.02	0.04	0.02	0.31	0.69	0.00		0									
KVB26	100.00%	0.59	0.30	0.10	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	1.00		0									
KVB27	100.00%	0.91	0.00	0.07	0.00	0.00	0.02	0.22	0.78	0.00		3									
KVB28	100.00%	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.43	0.00	0.57		0									
KVB29	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.22	0.15	0.63		3	3.75	30.34	8.50	1.52	0.06	0.00	1.75	0.57	0.03
KVB30	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.06	0.05	0.88	11 (0.03) 12 (0.04) 13 (0.07) 14 (0.03) 20 (0.13) 21 (0.61) 28 (0.08) 29 (0.02) 33 (0.00)	8.15	2278.54	34.52	0.27	0.02	0.00	6.81	6.96	0.56	
KVB31	100.00%	0.96	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.68	0.32		1									
KVB32	100.00%	0.00	0.77	0.00	0.23	0.00	0.00	0.06	0.94	0.00		1									
KVB33	100.00%	0.00	0.26	0.74	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00		7									
KVB34	100.00%	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.99		0									

Tablo.6'da görüldüğü üzere, girdi yönelimli değişken ölçekli etkinlik skoru tüm ülkeler için hesaplandığında %96,91'dir. Bu skora göre 24 ülke etkin görünürken, 10 ülke ise etkinlik skorunu yakalayamamış görünmektedir. Değişken getiri durumunda Türkiye (KVB 30) etkin ülkelerden bir tanesi olarak görülmektedir. Bununla birlikte en düşük etkinlik skoruna sahip olan ülke %71,62 skoruna sahip olan KVB 18 kodlu Japonya'dır. Tablo 6 incelendiğinde KVB 1, KVB 2, KVB 4, KVB 6, KVB 11, KVB 12, KVB 13, KVB 14, KVB 15, KVB 16, KVB 17, KVB 19, KVB 20, KVB 21, KVB 22, KVB 25,

KVB 26, KVB 27, KVB 28,KVB 29,KVB 31, KVB 32, KVB 33 ve KVB 34 kodlu ülkelerin etkin iken; bunlar dışındaki KVB 3,KVB 5, KVB 7, KVB 8, KVB 9, KVB 10, KVB 18, KVB 23, KVB 24ve KVB 30 kodlu ülkelerin etkin olmadıkları görülmektedir. (CRS_RAD_IN)

Japonya'nın bu skoru almasında girdilerden %76 oranla “kentsel nüfus oranı (X_1)”, %13 oranla “kişi başına enerji kullanımı(X_2)” ve %11 oranla “toplam bütçe içindeki çevre ile ilgili harcama geliştirme oranları(X_4)” etken olmuştur. Japonya'nın etkinlik skorunu yakalayabilmesi için Slovakya(KVB 27), Meksika(KVB 21), Slovenya (KVB 28), Lüksemburg (KVB 20) ve İrlanda (KVB 15) ülkelerini rol-model alması gerekmektedir. Japonya'nın etkinlik skorunu yakalayabilmesinde yapılması gereken iyileştirmeler; %11,04 oranında “toplam bütçe içindeki çevre ile ilgili harcama geliştirme oranları(X_4)” girdisinin artırılması ve %0,06 oranında “GSMH içinde toplam sera gazı emisyon oranı(X_5)” girdisinin azaltılmasıdır. Bununla birlikte, kişi başına sera gazı emisyon miktarı (Y_1)” çıktısının 1,5 br. azaltılması ve “ortalama nüfusa göre solunabilir partikül madde oranı (Y_2)” %2,08 çıktısının da oranında azaltılması, alınması gereken iyileştirme önlemleridir.

Tablo.7: Çıktı Yönelimli BCC-VZA Sonuçları

DMU	Score	X1 (I/V)	X2 (I/V)	X3 (I/V)	X4 (I/V)	X5 (I/V)	X6 (I/V)	Y1 (I/V)	Y2 (I/V)	Y3 (I/V)	Benchmarks	(S) X1 (I)	(S) X2 (I)	(S) X3 (I)	(S) X4 (I)	(S) X5 (I)	(S) X6 (I)	(S) Y1 (I)	(S) Y2 (I)	(S) Y3 (I)	
KVB1	100.00%	0.00	0.24	0.76	0.00	0.00	0.00	0.98	0.00	0.02		2									
KVB2	100.00%	0.79	0.00	0.00	0.21	0.00	0.01	0.00	0.00	1.00		0									
KVB3	102.39%	0.00	0.17	0.75	0.06	0.00	0.01	0.40	0.43	0.17	13 (0.41) 14 (0.14) 15 (0.02) 16 (0.01) 20 (0.08) 21 (0.27) 33 (0.06)	19.24	0.00	0.00	0.00	0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	
KVB4	100.00%	0.97	0.00	0.00	0.05	0.00	0.06	0.69	0.00	0.31		2									
KVB5	110.63%	0.00	0.90	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.73	0.27	13 (0.28) 20 (0.04) 21 (0.29) 32 (0.39)		15.06	0.00	0.26	0.80	0.12	0.00	9.62	0.00	0.00
KVB6	100.00%	0.51	0.00	0.36	0.11	0.00	0.02	0.28	0.65	0.07		2									
KVB7	112.38%	0.00	0.00	0.41	0.00	0.59	0.00	0.00	0.48	0.52	15 (0.55) 16 (0.25) 20 (0.02) 21 (0.18)	14.46	169.84	0.00	1.33	0.00	8.42	0.73	0.00	0.00	
KVB8	104.56%	0.99	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	1.00	0.00	0.00	15 (0.24) 21 (0.51) 28 (0.24)	0.00	1939.11	17.49	4.83	0.41	0.00	0.00	5.40	0.06	
KVB9	165.63%	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.73	0.00	0.27	4 (0.18) 20 (0.14) 21 (0.67)	2.88	2597.95	38.41	0.00	0.15	4.71	0.00	2.14	0.00	
KVB10	144.92%	0.00	0.00	0.72	0.00	0.24	0.05	0.26	0.64	0.11	6 (0.02) 13 (0.36) 19 (0.05) 20 (0.14) 21 (0.33) 25 (0.10)	4.05	806.48	0.00	1.13	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
KVB11	112.57%	0.78	0.00	0.22	0.00	0.00	0.00	0.59	0.20	0.20	13 (0.30) 14 (0.02) 20 (0.08) 21 (0.50) 28 (0.10)	0.00	1186.52	0.00	1.54	0.13	0.00	0.00	0.00	0.00	
KVB12	101.96%	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.71	0.29	13 (0.53) 20 (0.04) 21 (0.43)	2.80	0.00	3.38	0.77	0.23	0.00	2.95	0.00	0.00	
KVB13	100.00%	0.59	0.24	0.17	0.00	0.00	0.00	0.28	0.46	0.26		7									
KVB14	100.00%	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.70	0.26	0.04		2									
KVB15	100.00%	0.69	0.00	0.11	0.00	0.17	0.04	0.12	0.03	0.95		5									
KVB16	100.00%	0.00	0.38	0.22	0.40	0.00	0.00	0.00	0.39	0.61		2									
KVB17	100.00%	0.50	0.34	0.00	0.00	0.16	0.00	0.00	0.71	0.29		0									
KVB18	119.30%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.38	0.53	0.08	6 (0.06) 19 (0.26) 20 (0.05) 21 (0.63)	12.96	514.35	26.83	1.08	0.14	0.00	0.00	0.00	0.00	
KVB19	100.00%	0.00	0.00	0.00	0.97	0.00	0.03	0.00	0.94	0.06		2									
KVB20	100.00%	0.00	0.14	0.27	0.00	0.59	0.00	0.00	0.00	1.00		12									
KVB21	100.00%	0.00	0.36	0.04	0.00	0.00	0.00	0.70	0.25	0.06		13									
KVB22	100.00%	0.00	0.00	0.37	0.19	0.00	0.44	0.00	0.00	1.00		0									
KVB23	150.05%	0.74	0.26	0.00	0.00	0.00	0.00	0.58	0.00	0.42	1 (0.46) 15 (0.00) 20 (0.22) 21 (0.32)	0.00	0.00	12.89	6.83	0.25	28.19	0.00	1.77	0.00	
KVB24	104.68%	0.78	0.00	0.11	0.00	0.11	0.00	0.77	0.00	0.23	1 (0.05) 4 (0.29) 15 (0.05) 20 (0.03) 21 (0.58)	0.00	2135.50	0.00	1.09	0.00	11.49	0.00	6.32	0.00	
KVB25	100.00%	0.66	0.24	0.09	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00		1									
KVB26	100.00%	0.63	0.34	0.02	0.00	0.00	0.01	0.05	0.05	0.89		0									
KVB27	100.00%	0.66	0.00	0.21	0.12	0.00	0.01	0.02	0.96	0.02		0									
KVB28	100.00%	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00		2									
KVB29	136.18%	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.59	0.41	13 (0.43) 20 (0.13) 21 (0.44)	2.94	0.00	7.60	1.85	0.09	0.00	0.15	0.00	0.00	0.00	
KVB30	192.06%	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.37	0.49	0.16	13 (0.06) 20 (0.29) 21 (0.65)	4.33	2106.79	35.71	0.54	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	
KVB31	100.00%	0.95	0.00	0.00	0.05	0.00	0.00	0.02	0.01	0.97		0									
KVB32	100.00%	0.20	0.54	0.26	0.00	0.00	0.00	0.02	0.98	0.00		1									
KVB33	100.00%	0.00	0.15	0.53	0.06	0.27	0.00	0.48	0.06	0.46		1									
KVB34	100.00%	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00		0									

Etkinlik skoru “1” olarak kabul edilerek (superefficiency göz ardı edilerek), ortalama etkinlik skoru hesaplanırsa %110,97’dir. Tablo 7’ye göre, 21 ülke etkin, ancak 13 ülke etkin değildir. Buradaki etkin ülkeler, KVB 1, KVB 2, KVB 4, KVB 6, KVB 13, KVB 14, KVB 15, KVB 16, KVB 17, KVB 19, KVB 20, KVB 21, KVB 22 KVB 25, KVB 26, KVB 27, KVB 28, KVB 31, KVB 32, KVB 33 ve KVB 34’tür. Bunlar dışında kalan KVB 3, KVB 5, KVB 7, KVB 8, KVB 9, KVB 10, KVB 11, KVB 12, KVB 18, KVB 23, KVB 24, KVB 29 ve KVB 30 kodlu ülkeler ise etkin değildirler. (CRS_RAD_OUT).

Tablo 7 incelendiğinde Türkiye’nin çıktı yönelimli olarak etkinlik seviyesinde ol-

duğu ve etkinlik skorunun %100 olduğu gör÷lmektedir. Etkin olmayan ÷lkelerden en yüksek etkinlik skoruna sahip olan ÷lke ise “KVB 30” olarak kodlanmış olan İsveç’tir. İsveç’in şu anki etkinlik skoru %192,08’tir. Bu skurun elde edilmesinde %100 oranla “toplam kamu enerji bütçesinde fosil yakıt AR-GE bütçe oranı (X_6)” girdisi; çıktılarından ise %37 oranla “kişi başına sera gazı emisyon oranı (Y_1)”, %48 oranla “ortalama nüfusa göre solunabilir partik÷l madde oranı (Y_2)” ve %16 oranla “kişi başına ulaşım odaklı CO₂ oranı (Y_3)” değişkenleri etken olmuşlardır.

Deneyssel test sonuçlarına göre, İsveç’in çıktı yönelimli etkin olabilmesi için “kentsel nüfus (X_1)” girdisini %4,33 oranında azaltması, “kişi başına enerji kullanımı (X_2)” girdisini 2106,79 br. azaltması, “ormanlık arazi oranı (X_3)” girdisini %35,71 seviyesinde arttırması, “toplam bütçe içindeki çevre ile ilgili harcama geliştirme oranları(X_4)” girdisini %0,54 oranında arttırması ve “GSMH içinde toplam sera gazı bütçe emisyon oranı(X_5)” girdisini %0,05 oranında arttırması gerekmektedir. Bu iyileştirmeler gerçekleştirilirse, İsveç, kendisi için rol-model ÷lkeler olan Meksika(KVB 21), Lüksemburg (KVB 20) ve Macaristan’a (KVB 13) benzeyerek etkin bir ÷lke olabilecektir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

BM’nin 1970’li yıllardan bu tarafa yoğun biçimde gösterdiği küresel çabalar özellikle son 10 yıldır ÷lkelere “düşük karbonlu ekonomiye geçilmesi”, “yeşil ekonomi politikalarının sektörel düzeyde uygulanması çalışmalarının arttırılması” konularında daha somut çıktılar sunmaktadır. Özellikle “enerji sektörü üzerinden iklim değişikliği ile mücadele ve uyum eylem plan ve programlarının hazırlanması ve uygulanması” düşük karbonlu ekonomiye geçişte önemli bir politik alan olarak gör÷lmekte ve bu konuda ortak bir küresel zemin oluşturulmaktadır. 2015 tarihli Paris Anlaşması, iklim değişikliği ile küresel mücadelede 195 ÷lkenin güçlü ortaklık isteklerini birleştirebilmiş ve enerjide düşük karbonlu ekonomiye geçiş açısından önemli kararlar almış olması nedeniyle küresel çevre politikalarında bir dönüm noktasını temsil etmektedir (CA- Climate Analytics-Paris Agreement Ratification Tracker, 2018). Bu kapsamda Paris Anlaşması fosil yakıtlardan, kömür, petrol ve doğalgazdan uzaklaşmayı, sera gazlarını azaltmayı öngören bir küresel uzlaşşı sağlamış gör÷lmektedir. 12 Aralık 2015 tarihinde kabul edilen ve toplam küresel emisyonların %99,76’sını oluşturan 195 ÷lkenin imzaladığı Paris Antlaşması, 22 Nisan 2016 tarihinde Türkiye tarafından da imzalanmıştır.

Bu küresel uzlaşşı çabaları “÷lkelerin çevresel performansının” belli aralıklarla izlenmesini kolaylaştırmakta ve çevre sorunlarının çözümünde ÷lkelere yol göstermektedir. Ayrıca bu çabaların bilimsel araştırmalara dayanarak elde edilen verilerle desteklenmesi de ÷lkelerin uygulayacakları yeni politikalar açısından “düşük karbonlu ekonomiye geçiş için” alt başlıklar sunmaktadır. Çevresel performans ölçümü konusunda BM, OECD, Dünya Bankası gibi küresel politika üreten ve ortak veri havuzu sunan küresel kuruluşların çalışmaları dışında son 20 yıldır bilimsel araştırmaların da önemli bir veri alt yapısı oluşturmaya başladığı gör÷lmektedir. Performans ölçümü 2000’li yıllarda özellikle “enerji”, “sürdürülebilir kentleşme”, “iklim ve enerji”, “ekosistemin korunması” gibi konular kapsamında çok sayıda akademik araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, özellikle ‘iklim ve enerji’ ana başlığı altında seçilmiş verilere daya-

narak OECD ülkeleri örneğinde VZA yöntemi ile bir etkinlik analizi yapılması amaçlanmıştır. VZA verimlilik, etkinlik gibi performans ölçümü amaçlarıyla sıklıkla başvurulmuş doğrusal programlama modelini temel alan parametrik olmayan bir yöntemdir. Birbirine benzer yapıların göreceli verimliliği kolaylıkla ölçülebilen VZA Charnes, Cooper ve Rhodous tarafından literatüre kazandırılmıştır Basit ama güçlü bir analiz yöntemidir (Okursoy ve Tezsürücü, 2014: 2).

Çalışmada, EPI'nin dayandığı göstergeler üzerinden belirlenen girdiler (kentsel nüfus, kişi başına enerji kullanımı, ormanlık arazi oranı, toplam bütçe içindeki çevre ile ilgili harcama-geliştirme oranı, GSMH içinde toplam sera gazı emisyon oranı, toplam kamu enerji bütçesi (AR-GE) içinde fosil yakıt AR-GE bütçe oranı) ve çıktılar (kişi başına sera gazı emisyon miktarı-GHG, ortalama nüfusa göre solunabilir partiküler madde oranı, kişi başına ulaşım kaynaklı CO₂ emisyon oranı) arasındaki ilişkiye dayalı bir "verimlilik" değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma kapsamında "çevre sağlığı" ve "ekosistem canlılığı" olarak belirlenen iki ana hedef altında belirlenen göstergelerden –OECD ve Dünya Bankası veri havuzundan yararlanılarak- "iklim ve enerji" ağırlıklı "veri seçimi" tercih edilmiştir.

2015 yılı verileri incelendiğinde gerek sabit getiri varsayımı, gerek değişken getiri varsayımı altında olsun; Avustralya (KVB 1), Kanada (KVB 4), Çekya (KVB 6), Macaristan (KVB 13), İzlanda (KVB14), İrlanda (KVB 15), İsrail (KVB 16), İtalya (KVB17), Güney Kore (KVB 19), Lüksemburg (KVB 20), Meksika (KVB21), Polonya (KVB25), Slovakya (KVB27), Slovenya (KVB 28), Türkiye (KVB32), İngiltere (KVB33) ve A. B.D. (KVB34) ülkelerinin etkin oldukları görülmektedir. Elde edilen bulgular deneysel nitelikte olduklarından, analize konu olan ülkelerin etkinlik analizlerinin başarılı olabilmesi, yöntemdeki değişkenlerin çeşitlendirilmesi ve çevresel performansı etkileyen tüm değişkenlerin modele dâhil edilmesi daha sapmasız bir analiz yapılabilmesi için gereklidir. Ayrıca, analizde kullanılmayan diğer tüm değişkenlerin performans ölçümünde etkisinin olmaması gerektiği gerçeği de unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Anastaselos, D., Simeon O., Alexandros M. ve Agis M. P. (2016). “Environmental Performance of Energy Systems of Residential Buildings: Toward Sustainable Communities”, *Sustainable Cities and Society*, Vol.20 (Jan 2016), s. 96-108.

Azzone, G., Giuliano N., Raffaella M. ve C. William Y. “Defining Environmental Performance Indicators: An Integrated Framework”, *Business Strategy and The Environment*, Vol.5 (2), 1996, s.69-80.

Beltrán-Estève, M. ve Picazo-Tadeo, A.J. (2015). Assessing Environmental Performance Trends in The Transport Industry: Eco-Innovation or Catching-up? *Energy Economics*, Vol.51, 2015, s.570-580.

CA. Climate Analytics-Paris Agreement Ratification Tracker, 2018, <http://climateanalytics.org/brief-ings/ratification-tracker.html>, (Erişim Tarihi: 22.03.2018).

Charles, J.C., Pan, J.N. “Evaluation Environmental Performance Using Statistical Process Control Techniques”, *European Journal of Operational Research*, 2002 (139), 68–83.

Charnes, A., Cooper, W.W., Rhodes, E. “Measuring The Efficiency of Decision Making Units”, *European Journal of Operation Research*, Vol. 2, 1978, s. 429-444.

Charnes A., Cooper W.W., Rhodes E. “Short Communication: Measuring The Efficiency Of Decision Making Units”, *European Journal of Operational Research*. 1979 (3), s.339.

Cooper W. W., Seiford L. M. ve Tone K. *Data Envelopment Analysis- A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA Solver Software*, Kluwer Academic Publishers, New York, USA, 2000.

Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Tone, K. *Data Envelopment Analysis- A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software*. Kluwer Academic Publishers, New York, USA, 2007.

Demir, E. “A Comparison of Classical and Fuzzy Data Envelopment Analysis in Measuring and Evaluating School Activities” *Turkish Journal of Fuzzy Systems*, Vol.5, No.1, 2014, s. 37-58.

EPI (2018a). “About The EPI”, <https://epi.envirocenter.yale.edu/> (Erişim Tarihi: 02.02.2018).

EPI Policymakers’ Summary (2018b), <https://epi.envirocenter.yale.edu/downloads/epi2018-policymakerssummaryv01.pdf>(Erişim Tarihi: 08.03.2018).

EPI (2018c). Environmental Performance Index 2018, <https://epi.envirocenter.yale.edu/node/36476> (Erişim Tarihi: 8 Mart 2018).

EPI. Environmental Performance Index 2006, <http://archive.epi.yale.edu/previous-work>(Erişim Tarihi: 08.03.2018).

Ertuğrul, İ. ve Işık, A.T. “İşletmelerin VZA ile Mali Tablolarına Dayalı Etkinlik Ölçümü: Metal ana Sanayiinde Bir Uygulama”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10 (1), 2003, s. 201-217.

Ertuğrul, İ.ve Sarı, G. “Veri Zarflama Analizi ile Bir Üniversitede Lisans Bölümlerinin Etkinlik Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (3), 2017, s.65-85.

Fare, R., Grosskopf, S. ve Hernandez, S.F. “Environmental Performance: An Index Number Approach”. *Resource and Energy Economics*, Vol.26: 2004, s. 343–352.

Farrell, M. J. “TheMeasurement of Productive Efficiency”, *Journal of The Royal Statistical Society*, Series A (120), 1957, s. 253-281.

Gülcü A., Coşkun A., Yeşilyurt C., Coşkun S. ve Esener T. “Cumhuriyet Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi’nin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Göreceli Etkinlik Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(2), 2004, s. 87-104.

Jung, E.J., Kim, J.S. ve Rhee, S.K. TheMeasurement of Corporate Environmental Performance and Its Application to The Analysis of Efficiency in Oil Industry. *Journal of Cleaner Production*, Vol:9(6), 2001, s. 551-563.

Kahya, E. ve Karaböcek, K., “Bir Atölyede Oranlarla İşgücü Verimlilik (WPMR) Modelinin Tasarımı ve Uygulaması”.*Verimlilik Dergisi*, 2007 (2), s.9-36.

Kaynar, O., Zontul, M. ve Bircan, H. “Veri Zarflama ile OECD Ülkelerinin Telekomünikasyon Sektörlerinin Etkinliğinin Ölçülmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6 (1), 2005, s. 37-57.

Keçek, G. *Veri Zarflama Analizi/ Teori ve Uygulama Örneği*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

Kortelainen, M. “Dynamic Environmental Performance Analysis: A Malmquist Index Approach”, *Ecological Economics*, Vol.64(4), 2008, s.701-715.

Li, F., Liu, X., Hu, D., Wang, R., Yang, W., Li, D. ve Zhao, D. “Measurement Indicators and an Evaluation Approach for Assessing Urban Sustainable Development: A Case Study For China’s Jinjing City”, *Landscape and Urban Planning*,Vol.90(3-4), 2009, s. 134-142.

Lozano,S., Villa, G., Eguía, I. “Data Envelopment Analysis With Multiple Modes Of Functioning. Application To Reconfigurable Manufacturing Systems”, *International Journal of Production Research*, Vol.55 (24), 2017, s. 7566-7583.

Lundgren, T., Zhou, W. "Firm Performance and The Role of Environmental Management", *Journal of Environmental Management*, 203(1), 2017, s. 330-341.

Meng, F.Y., Fan, L.W., Zhou, P. ve Zhou, D.Q. "Measuring Environmental Performance in China's Industrial Sectors with Non-Radial DEA", *Mathematical and Computer Modelling*, Vol. 58(5-6), 2013, s.1047-1056.

OECD (2018). "Statistics-Environment", <http://stats.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 02.02.2018).

Okursoy, A. ve Tezsürücü, D. (2014). Veri Zarflama Analizi ile Görelî Etkinliklerin Karşılaştırılması: Türkiye'deki İllerin Kültürel Göstergelerine İlişkin Bir Uygulama. Yönetim ve Ekonomi, 21(2), 1-18.

Oruç K. O., Güngör İ. ve Demiral M. F. "Üniversitelerin Etkinlik Ölçümünde Bulanık Veri Zarflama Analizi Uygulaması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 2009, s.279-294.

Özden, Ü. H. "Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye'deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Vol.37 (2), 2008, s.167-185.

Özkan, M. ve Bircan, H. "Suşehri Küçük Sanayi Sitesinde Faaliyette Bulunan Firmaların VZA Yöntemiyle Etkinlik Analizi" *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 17 (28), 2015, s. 27-34.

Özkan Aksu, E. ve Cevriye T. G. "Veri Zarflama Analizi İle OECD Ülkelerinin Çevre Performansının İncelenmesi, *UIİİD-IJEAS*, 2018 (18. EYİ Özel Sayısı), 2018, s. 191-206. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/405752>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

Picazo-Tadeo, A.J., Castillo-Giménez, J. ve Beltrán-Esteve, M. "An Intertemporal Approach to Measuring Environmental Performance with Directional Distance Functions: Greenhouse Gas Emissions in the European Union". *Ecological Economics*, Vol.100, 2014, s.173-182.

Peker, İ. ve Baki, B. "Veri Zarflama Analizi İle Türkiye Havalimanlarında Bir Etkinlik Ölçümü Uygulaması", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 2009, s. 72-88.

Scheuer, C., Gregory A. K. ve Peter R. "Life Cycle Energy And Environmental Performance Of A New University Building: Modeling Challenges And Design Implications", *Energy And Buildings*, Vol.35 (10), 2003, s.1049-1064.

Siong, H. C. ve Hussein, M.Z.S.M. Modeling Urban Quality of Life With Data Envelopment Analysis Methods. (Research Result Report). Universiti Teknologi Malaysia, VOT78513, 2008. Malaysia.

Tektüfekçi, F.; Kutay, N. "The Relationship Between EPI and GDP Growth: An Exa-

mination on Developed and Emerging Countries”. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, Vol.12(5), 2016, s.268-276.

Tütek, H.H., Gümüőğlu, Ş. ve Özdemir, A. *Sayısal Yöntemler, Yönetmel Yaklaşım*. Beta Basım Yayım Dağıtım. İstanbul, 2012.

Tyteca, D. “On The Measurement Of The Environmental Performance Of Firms- A Literature Review And A Productive Efficiency Perspective”. *Journal of Environmental Management*, Vol.46(3),1996, s. 281-308.

Tyteca, D., Jerome C., Frans B., Julia H., Walter W. ve Marcus W. “Corporate Environmental Performance Evaluation : Evidence From The MEPI Project”, *Business Strategy and The Environment*, 11, 2001, s.1-13.

Yolalan R. İşletmeler Arası Görelilik Etkinlik Ölçümü, MPM Yayınları, Ankara, 1993.

Yu, Y. ve Wen, Z.“Evaluating China’s Urban Environmental Sustainability With Data Envelopment Analysis”, *Ecological Economics*, 2010 (69), s.1748-1755.

Yükçü, S. ve Atağan, G. “Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 2009, s.1-13.

Zhu, J. ve Cook, W. D., “Modeling Data Irregularities and Structural Complexities in Data Envelopment Analysis. Springer, New York, 2007.

Wang, L., Xu, L. ve Song, H. “Environmental Performance Evaluation of Beijing’s Energy Use Planning”, *Energy Policy*, Vol.39, 2011, s.3483-3495.

YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM KALİTESİNE YÖNELİK ALGILARI: ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Dilek KEKEÇ MORKOÇ & Cumhuri ERDÖNMEZ

Öz

*Hizmet sektörü içerisinde yer alan Yükseköğretim Kurumlarının eğitim-öğretim, araştırma ve topluma hizmet olmak üzere başlıca üç temel işlevi bulunmaktadır ve bu işlevlerini en iyi şekilde yerine getirmek zorundadır. Üniversiteler; öğrencilerin beklentileri karşılama derecesi ile öğrencinin okulundan memnun olup olmama düzeyini doğru-
dan etkilemektedir. Bu nedenle öğrencilerin beklentilerini en üst düzeyde karşılamak, üniversitelerin temel görevlerinden biri olmaktadır. Yaşam kalitesi, kişinin hayatı için önemli olan olanaklara sahip olma, arzularını gerçekleştirme, kişisel gelişim imkanlarından yararlanma, ilgi alanına göre etkinliklere katılma ya da bu etkinliklerde görev alma, çevresinde yararlanabileceği, seçim yapabileceği akademik ve sosyal alanların yer alması ve anlamlı bir yaşam süreci olarak açıklanabilir. Eğitim kurumlarının etkinliği, yaşam kalitesinin değerlendirilmesi ve geliştirilmesine bağlıdır*

Araştırma, Üniversite yaşam kalitesinin, öğrenciler tarafından nasıl algılandığının ölçülmesi amacıyla yapılmaktadır. 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi; Siyasal Bilimler Fakültesinde öğrenim görmekte olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 2. 3. ve 4. sınıf örgün ve ikinci öğretim öğrencileri ile sınırlıdır. Bu araştırmada, öğrencilerin, üniversite yaşam kalitesine ilişkin algıları var olan şekliyle betimlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın türü, öğrencilerin var olan yaşam kalitesi düzeylerini ortaya koyması açısından betimsel bir çalışmadır. Verilerin analizinde, Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğine ve alt boyutlarına ait ortalamaların iki kategorili değişkenlere göre karşılaştırması amacıyla bağımsız örneklem için t testi, üç ve daha fazla kategorili değişkenlere göre karşılaştırması amacıyla ise tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Ayrıca her bir değişken için ölçeğin tamamı ve alt boyutlarına ait toplam puanların ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır. Cinsiyet, bölüm, bölümlerarası, sınıf düzeyi bazında üniversite yaşam kalitesinde farklı algılamalar söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Hizmet sektörü, Yükseköğretim, Üniversite, Yaşam Kalitesi, Üniversite Öğrencileri

JEL Kodları: I21,I23,I29

Makalenin bir kısmı 7. Uluslararası İşletme Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

THE PERCEPTIONS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS TOWARDS LIFE QUALITY: THE ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ SAMPLE

Dilek KEKEÇ MORKOÇ - Cumhuri ERDÖNMEZ

Summary

Higher Education Institutions taking place in the service sector have three main functions, namely education, research and serving the public, and they have to fulfill these functions in the best way. The degree to which universities cover the expectations of students directly affects the level of whether the students satisfy with school or not. For this reason, meeting the expectations of the students at the highest level must be the one of the basic tasks of the universities. The quality of life can be explained as having important possibilities for the person's life, fulfilling their wishes, making use of personal development opportunities, participating in activities according to their interests, or taking part in these activities, taking advantage of their surroundings and choosing academic and social areas, and a meaningful life process. The effectiveness of educational institutions depends on the evaluation and development of quality of life.

The research is aimed to measure how quality of life in university is perceived by students. In the academic year of 2017-2018 in Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi; It is limited to the students of 2nd, 3rd and 4th grade who are studying at the Faculty of Political Science and voluntarily participating in the research. In this research, students' perceptions of university life quality have been tried to be described as in the existing situation. The type of study is a descriptive study in terms of the level of quality of life of the students. In the analysis of the data, the t-test for the independent sample was used to compare the mean of the University Quality of Life Scale and subscales according to the two categorical variables, one-way ANOVA test was used to compare three and more categorical variables. In addition, the average and standard deviation of the total scores of all the scales and sub-dimensions for each variable were calculated. There are different perceptions of university life quality in terms of gender, department, interdepartmental, class level.

Keywords: Service sector, Higher Education, University, Quality of Life, University Students

JEL Codes: I21,I23,I29

1.GİRİŞ

Günümüzde kurum ve kuruluşlar, varlıklarını sürdürebilmek için verdikleri hizmetlerin kalitesini, sürekli ve düzenli olarak takip etmelidirler. Özellikle hizmet sektöründe yer alan eğitim kurumları açısından da duruma bakıldığında, eğitim kurumlarının yeni gelişmeleri yakından takip etmesi, eğitim ve öğretim programlarının günün şartlarına uygun hale getirilmesi, öğrencilerin sosyal olarak gelişmelerini sağlayacak aktivitelerin arttırmasına yönelik çalışmalara daha da ağırlık vermesi gerekmektedir. Eğitim-öğretim ortamında, sektörün kullandığı yöntemler, cihaz, araç ve gereçler kullanılarak, öğrencileri sektöre hazır hale getirmek için de ayrıca çaba harcanmalıdır. Üniversiteler de öncü eğitim kurumları olarak, sektörün gerisinde kalmamak için değişimi öngörmeli, yenilikleri yakından takip etmelidirler. Değişimin önünde yer alan engelleri ortadan kaldıran ve benzerlerinin arasından sıyrılıp fark yaratan üniversiteler her zaman tercih edilen kurumlar arasında olacağı söylenebilir.

Üniversitelerin eğitim-öğretim, temel bilimsel araştırmalar ve toplum hizmetleri olmak üzere üç temel misyonu bulunmaktadır. Toplumdaki değişimlere paralel olarak üniversitelerin yeni misyonları ortaya çıkmıştır. UNESCO'ya (1998) göre; toplumdaki değişimlere paralel olarak üniversitenin yeni misyonları; yoksulluk, açlık, cahillik, sosyal dışlanma, uluslararası ve ulusal alandaki eşitsizlikleri artması gibi ana küresel, bölgesel ve yerel sorunların çözümünde aktif olarak yer almaktır. Özellikle alternatif öneri ve tavsiyeler yaparak sürdürülebilir insani gelişim, insan haklarına evrensel boyutta saygı, kadınlar ve erkekler için eşit haklar, üniversitede ve toplumda adalet ve demokratik prensiplerin uygulanması; uluslar, etnik, dini, kültürel ve diğer gruplar arasında anlayış, şiddet içermeyen ve barış yanlısı bir kültürle entelektüel ve ahlaksal dayanışmayı ilerletmek, kültürel çeşitliliği koruyup desteklemesi ve kültürler arası anlayış ve uyumun geliştirilmesidir. Ayrıca, öğrencilerin sorumluluk sahibi ve kendini adanmış vatandaşlar olarak yönlendirilmelerini sağlayacak bilgileri, becerileri, tutumları, değerleri ve yetenekleri kavramalarına yardımcı olmak, kendisini değiştirip dönüştürmek, eğitimin farklı seviyeleri ve biçimleriyle bağlarını güçlendirerek herkes için eğitim ve çeşitli açılardan eğitsel sürecin kalitesini yükseltmek ve etkinliğini arttırmaktır (Erdem,2005). Üniversiteler öğrencilerine sadece belirlenmiş bir programı vermeyi hedeflemez, onların kişiliklerinin oluşmasına da yardımcı olur.

Öğrenciler, aldıkları eğitim-öğretim ile birlikte, okudukları üniversitelerin örgüt kültürünü, örgüt iklimini, sunduğu olanakları, akademik-idari personelin yeterlilikleri ve yaklaşımlarını, yönetim politikalarını, kalite anlayışlarını, hedeflerini ve diğer üniversitelerden farklı yanlarını öğrenerek kendilerini yetiştirirler. Öğrenciler, eğitim aldıkları süre boyunca üniversitelerinde gördükleri, duydukları, işittikleri ve hissettikleri her şeyi, gizli (örtük) programlar ile olumlu ya da olumsuz olarak etkilenecekler ve ayrıca öğrendiklerini içselleştireceklerdir. Bilim ve araştırmaların en üst merkezi olan üniversiteler, öğrencilerin beklentilerini çok daha üst düzeyde karşılamak için üstlerine düşen görevleri en iyi şekilde yerine getirmelidirler. Öğrencilerin isteklerine cevap verme oranına göre üniversiteler, öğrencilerin yaşam kalitelerini olumlu ya da olumsuz etkileyecektir. Üniversiteler, öğrencilerin yaşam kalitesini belirlemede önemli bir role sahiptir. Öğrencilere sunulan eğitim ve sosyal içerikli programların zaman zaman gözden geçirilerek iyileşti-

rilmesi ve geliştirilmesi öğrencilerin yaşam kalitesinin artmasını sağlayacaktır.

Yaşam kalitesi kavramı birçok değişkeni içinde barındırmaktadır. Yaşam kalitesi, kişilerin kendi fiziksel, psikolojik ve sosyal işlevlerinden ne ölçüde memnun olduklarının ve yaşamlarının bu yönleri ile ilgili özelliklerinin varlığı veya yokluğunun ne ölçüde onları rahatsız ettiğinin saptanması olarak tanımlanabilir. Dünya sağlık örgütüne göre, yaşam kalitesi kavramı; kişinin yaşadığı kültür ve değer sistemleri çerçevesinde, amaçları, beklentileri, standartları ve ilgileri ile ilişkili olarak yaşamdaki pozisyonunu algılaması şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca, yaşam kalitesi, kişinin fiziksel sağlığı, psikolojik durumu, inançları, sosyal ilişkileri ve çevresiyle ilişkisinden karmaşık bir yolla etkilenen geniş bir kavram olarak da ifade edilebilir. Wang (2011, akt: Köksal, 2015). yaşam kalitesini, çok boyutlu ve geniş bir kavram olmasından dolayı bireysel ve toplumsal refahın önemli sosyal göstergelerinden birisi haline gelmiştir demektedir. Sirgy'e (2007, akt: Köksal, 2015) göre, üniversite yaşam kalitesi öğrencilik hayatı boyunca tecrübe edilen doyum hissini ifade etmektedir. Üniversite yaşam kalitesi kavramı, kişinin hayatı için önemli olanaklara sahip olma, arzularını gerçekleştirme, kişisel gelişim imkanlarından yararlanma, ilgi alanına göre etkinliklere katılma ya da bu etkinliklerde görev alma, çevresinde yararlanabileceği, seçim yapabileceği akademik ve sosyal alanların yer alması, anlamlı bir yaşam süreci olarak açıklanabilir. İlgili alan yazın incelendiğinde, üniversite yaşam kalitesini belirlemek amacıyla yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde, öğretim elemanlarına ve yöneticilere yönelik çalışmaların olduğu fakat öğrencilere yönelik yapılan çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu görülmüştür. Üniversitelerin var olma nedeni bilimsel ve mesleki alanda öğrenciler yetiştirmek ayrıca, öğrencilerin eğitim ve öğretim süresi boyunca memnuniyetlerini de sağlamak en önemli görevlerinden biridir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Çanakkale Siyasal Bilimler Fakültesi öğrencilerinin cinsiyet, bölüm, sınıf, not ortalaması ve öğrenci topluluğuna üye olma durumları ile üniversite yaşam kalitesine ilişkin algılarını ortaya koymaktır. Ayrıca, üniversite kütüphanesinden yararlanma sıklıkları, kullanım amaçları, kütüphane hizmetlerinden yararlanma dereceleri incelemiştir. Tekrar üniversite tercihi yapmaları gerekse tercihlerinin ne olacağı, hangi üniversite de okumak istedikleri araştırılmıştır. Lisansüstü eğitim yapma istekleri ile ve üniversite tercihleri araştırılmıştır. Öğrencilerin yaşam kalite algılarını ortaya çıkarmak için öğretim elemanları ve idari personel ile ilişkileri, öğrenciler arası ilişkiler, üniversiteden memnuniyet ve sunulan olanaklar boyutunda incelemeler yapılmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

-Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenler (cinsiyet, bölüm, sınıf, not ortalaması, gelir, ikametgah, topluluğa üye olup olmama, kütüphaneden yararlanıp yararlanmama) ile üniversite yaşam kalitesine ilişkin algıları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

-Öğrencilerin yaşam kalitesi düzeyleri belirlenen değişkenler ile üniversite memnuniyetleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

-Üniversiteye ilişkin memnuniyet algıları nasıldır?

-Öğrencilerin tekrar üniversite tercihi yapmaları halinde aynı bölümü tercih edip etmemeye ve lisansüstü eğitim yapmak isteyenlerin aynı üniversitede eğitime devam edip et-

meme durumları nedir?

Araştırmaya katılan öğrencilerin, ölçekleri gerçek durumlarını gösterecek şekilde cevapladıkları varsayılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Örgütler artan rekabet hızı içinde hayatta kalabilmek için tüm değişkenleri gözden geçirme, fark etme ve uyum sağlama yeteneğine sahip olmalıdır. Başarı ve gelişim için örgütlerin, örgüt değerlerini gözden geçirmeleri gerekmektedir. Örgüte ait tüm değerler, örgüt kültürünü oluşturmaktadır. Rekabetin anahtarı ise ortak değerleri etrafında misyonlarını gerçekleştirecek bir kültür oluşturmaktır. İnsan eliyle oluşturulmuş yapay bir sosyal düzen olarak ele alınan örgütler, Heinen-Dill'in deyişiyle, kendine özgü kültür geliştiren birer minyatür toplum olarak görülebilir. Bu minyatür toplumun geliştirdiği kültür, "örgütsel kültür" adını alır ve örgütlerde çalışanların düşünme ve davranışları için yol gösterici ya da bağlayıcı niteliğe sahip, örgütün tarihsel yaşam süreci içerisinde oluşmuş bilişsel ve normatif oryantasyon bilgileri olarak tanımlanabilir (Nişancı, 2012). Örgütler farklı kültür mozağine sahip bireylerden oluşmaktadır. Toplumda bir grubun veya kuruluşun üyesi olmak o topluluğa uyum sağlamayı gerektirir. İnsanlar bağlı bulundukları grubun kültürü, davranışlarını özümseyerek, kendi davranışlarını belirlemeye çalışırlar. Bir örgüt içinde yaşayan ve onun üyesi olan kimseler, davranışları ile örgütün kültürel özelliklerini benliklerine sindirerek örgüt içinde köklü gelenekler, ahlaksal tavırlar ve alışkanlıklar oluştururlar (Eren,1998). Bu alışkanlıklar kişilerin gelecek yaşantılarındaki davranışlarını etkilemektedir. Örgüt kültürü dendiğinde, örgüt içindeki bireyler ve gruplar tarafından paylaşılan ve uyulan değerler olarak tanımlanabilir (Sabuncuoğlu,2003). Örgüt ortamında bir araya gelen çalışanlar, her şeyden önce içinde yaşadıkları toplumun ve toplumsal kültürün parçaları olup, toplum ve kültür içinde yer alan çeşitli alt grupların ve kültürlerin üyeleridir. İnsanlar bağlı bulundukları örgüt içindeki kültür yapısını öğrenerek kendi davranışları ile öğrendiği davranışlarını kendine göre yorumlayarak hayat tarzını belirlemeye çalışırlar. Örgüt kültürü insanların hayat biçimini, yaşam kalitesini de etkilemektedir. Üniversite kültürü, okulun resmi olarak açıklanmış kurallarının, düzenlemelerinin, amaçlarının, geleneklerinin, sembollerinin ve kazandırılmak istenen akademik disiplin kültürünün bir bileşimidir. Önemli alt kültürleri öğretim elemanı ve öğrencilerdir. Öğrencilerin bireysel farklılıkları ve ihtiyaçları yanında fakülte yaşamlarından kaynaklanan değişik sorunlar, beklentiler ya da okul yaşamından aldıkları haz duygusu gibi durumları fakülte kültürünü olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda okul kültürünün etkileşimde olduğu kavramlardan birisi de okul yaşam kalitesi olduğu söylenebilir (Doğanay, Sarı, 2006). Dolayısıyla öğrencilerin eğitim aldıkları üniversitelerin kültürü, öğrencilerin yaşam kalitelerini etkilemektedir.

Son yıllarda birçok disiplinde araştırma konusu yapılmış olan yaşam kalitesi, bireyin arzularını gerçekleştirmesi, kişisel gelişim olanaklarından faydalanması, çeşitli etkinliklere katılması, nitelik açısından yeterli kaynaklara sahip olması ve bu kaynakların yeterli olduğunu düşünmesidir (Shin,1978, akt:Eriş, 2013). Okul yaşam kalitesi, başta öğrencilerin özellikleri, akademik başarı, yaş, cinsiyet, kültürel ve ailevi geçmiş, arkadaş ilişkileri, özel öğrenme ihtiyacı, sosyoekonomik durum ve öğrenim gördüğü okul türü

gibi genel özellikleri olmak üzere sınıf ortamı, öğrenci beklentileri, okul müfredatının (açık ve örtük program) niteliği ve öğrencinin akademik motivasyonu gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir (Leonard,2002, akt: 2015). İnsanlar, yaşamlarının belli dönemlerinde, yaşam kalitelerinden memnun olurken, belli dönemlerde memnun olmadıkları ve isteklerinin gerçekleşmesinin her zaman mümkün olmayacağı bilinmektedir. Ulaşılmak istenilen hedefler, beklentiler psikolojik, maddi veya fiziksel nedenlerin uygun olmaması ya da yetersizliği nedeni ile gerçekleşmemektedir. Bireyin yaşantısından memnun olma derecesi, yaşam kalitesini ile doğru orantılı olarak ifade edilmektedir. Yaşam kalitesi, kişinin hayatı için önemli olan, beklentilere ve olanaklara sahip olma derecesidir. Okul yaşam kalitesi ise, okuldaki bireylerin her yönden mutlu olabildikleri bir ortamı ifade etmektedir. Okulun sahip olduğu yaşam kalitesi, çocukların genel iyi olma hallerinin bir yönü olarak ele alındığından, öğrencilerin kişilik gelişimleri üzerinde de önemli etkileri bulunmasının yanı sıra birçok açıdan, öğrencilerin gelecekteki sosyal yaşamlarına bir hazırlık olarak da ele alınabilir (Sarı,2007). İlgili alan yazın incelendiğinde, okul yaşam kalitesi genel olarak öğrencilerin mutluluğu, okul yaşamına olan ilgileri, kendilerini güvende hissettikleri, sosyal ilişkilerini geliştirdikleri, öğrendiklerinden tatmin oldukları yer şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Marks’a (1988) göre okullar, öğrencilerin akademik gelişimlerinden sorumlu olduğu kadar sosyal gelişimlerinden de sorumludur. Örneğin, Ainley (1991) ile Bourke ve Smith (1989) yaptıkları araştırmalarda, öğrencilerin okul yaşam kalitesinin akademik başarılarıyla doğrudan ilintili olduğunu ve daha iyi bir okul yaşamına sahip öğrencilerin zorunlu öğrenim süresini doldurduktan sonra da eğitimlerine devam etmeyi daha çok istediklerini ortaya koymuşlardır (Sarı,2007). Eğitim kurumları öğrenciyi bir bütün olarak ele alıp, öğrencinin her alanda iyi yetişmesini sağlamak için çaba harcanması gerekmektedir. Gelecek nesillerin iyi yetişmesinde eğitim kurumlarının önemli bir yeri olduğu herkes tarafından da kabul edilmektedir.

Çalışma kapsamında ilgili literatür taraması sonucunda, Yükseköğretim Öğrencilerinin Yaşam Kalitesine Yönelik yapılan çalışmalar incelenmiştir. Doğanay ve Sarı (2007) “Öğrencilerin Üniversitedeki Yaşam Kalitesine İlişkin Algılarının Demokratik Yaşam Kültürü Çerçevesinde Değerlendirilmesi (Çukurova Üniversitesi Örneği)” başlıklı çalışmalarında, Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin üniversite yaşam kalitesini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, cinsiyete yönelik anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir. Argon, Kösterelioğlu (2009)’da yaptıkları “Üniversite Öğrencilerinin Üniversite Yaşam Kalitesi ve Fakülte Kültürüne İlişkin Algıları” başlıklı çalışmalarında, Üniversitedeki yaşam kalitesi açısından öğrenci görüşleri genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin üniversite yaşamını olumlu yönde değerlendirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Yine Salici (2010) da, “Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin üniversitedeki yaşam kalitesine ilişkin algılarının demokratik yaşam kültürü çerçevesinde değerlendirilmesi” başlıklı çalışmalarında, alt boyutlar ve değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varmıştır. Topçu vd. (2012)’de “Akademi-yenlerin Yaşam Kaliteleri Üzerine Bir Çalışma: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği” başlıklı çalışmalarında, bilim, hizmet ve eğitim sektöründe yer alan akademisyenlerin yaşam kalitelerini belirlenmesi ile bilimsel alana katkıları, toplumsal hizmet olarak yetiştirdikleri öğrencilere yönelik tutum, davranış ve rol modeli olma ve eğitsel alanda iş per-

formanslarını etkilemesi bakımından oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Eriş ve Anıl (2015)'de yaptıkları “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi” konulu çalışmalarında ise, öğrencilerin üniversite yaşam Kalitesi düzeylerinin fakülteler/yüksekokullar arasında farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Köksal (2015)'de “Yaşam Kalitesi ve Yaşam Doyumu: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” çalışmasında öğrencilerin üniversite yaşamları süresince algıladıkları yaşam kalite düzeyleri, öğrencilerin yaşam doyumlarını pozitif yönde etkilemektedir. Elde edilen bu sonuç, öğrencilerin yaşam doyum ölçümlerinde üniversite hayatında sahip oldukları ya da olamadıkları imkânların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Ayık ve Akdemir (2015)'in “Öğretmen Adaylarının Okul Yaşam Kalitesi ve Okula Yabancılaşma Algıları Arasındaki İlişki” başlıklı çalışmalarında ise, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının okul yaşam kalitesi ile okula yabancılaşma algıları arasında orta düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Benjamin'e (1994) göre öğrencilerin yaşam kalitesi, yükseköğretim yazınında dikkatleri üzerine çeken önemli kavram haline gelmiştir. Öğrencilerin yaşam kaliteleri üzerinde etkili olan olaylar arasında öğrenci-üniversite ilişkileri, program standartları, kurumun prosedürleri ve etkinliği, öğrenci hizmetlerinin yönetimi, sosyal ilişkiler gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Üniversitelerde yaşam kalitesi ile ilgili yapılan çalışmalarda, üniversite yaşam kalitesinin önemi ortak bir sonuç olarak ortaya çıkarken ayrıca her üniversite, bölüm ve öğrencilere göre yaşam kalitesinin farklı algılandığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın hipotezleri

Alan yazın incelemesi ile yaşam kalitesini belirlemek amacıyla yapılmış çalışmaların olduğu fakat üniversitede okumakta olan öğrenciler üzerine yapılan çalışma sayısının sınırlı olduğu saptanmıştır. Yaşam kalitesi ile fakülte kültürü, demokratik yaşam kültürü, yaşam doyumu ve belirlenen bazı değişkenlerle göre öğrencilerin algıları, memnuniyetleri, akademik başarı, yabancılaşma üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yazından elde edilen bulgularla üniversitelerde eğitim alan öğrencilerin, değişkenler bazından yaşam kalitesi algılarında farklılık gösterebileceği saptanmıştır. Böylelikle çalışmada hipotezler şu şekilde ileri sürülmüştür.

H_1 : Öğrencilerin yaşam kalitesi *alt boyutları algısı ile cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır.*

H_{1a} : Öğrencilerin okudukları bölüm ile yaşam kalitesi düzeyleri *arasında anlamlı bir fark vardır.*

H_{1b} : Üniversite yaşam kalitesi ve öğrencilerin *ikamet ettiği yerleşim yerine göre anlamlı farklılıklar vardır.*

H_{1c} : Öğrencilerin genel akademik not ortalamaları ile üniversite yaşam kalitesi *alt boyutları arasında anlamlı bir fark vardır.*

H_{1d} : Öğrencilerin *gelir durumu ile üniversite yaşam kalitesi alt boyutları arasında anlamlı bir fark vardır.*

H_2 : Öğrenci *topluluklarına üye olma ile yaşam kalitesi boyutları arasında anlamlı bir farklılık vardır.*

H_3 : Bölüm ile yaşam kalitesi boyutları *karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık vardır.*

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı, Çanakkale Siyasal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (2. 3. 4. Sınıf-İ.Ö, Ö.Ö), İktisat Bölümü (2. 3. 4. Sınıf, İ.Ö, Ö.Ö), İşletme Bölümü (2. Ö.Ö) öğrencilerinin cinsiyet, bölüm, sınıf, not ortalaması ve öğrenci topluluğuna üye olma durumları ile üniversite yaşam kalitesine ilişkin algılarını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında öğrencilere üniversite kütüphanesini kullanma sıklıkları ve kullanma nedenleri sorularak, kütüphane hizmetlerinden yararlanma dereceleri ortaya konulmuştur. Tekrar üniversite tercihi yapma olanakları olsa hangi üniversite de okumak istedikleri ve lisansüstü eğitim yapmak istiyorlarsa tercihlerinin hangi üniversite olacağı sorulmuştur. Öğrencilere ayrıca, sürdürülebilir üniversite yaşam kalitesi için, üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi algılarının belirlenmesi ve beklentilerinin ortaya çıkartılması hedeflenmektedir. Literatür incelendiğinde “Yaşam Kalitesi” ile ilgili araştırmaların üniversite boyutunda oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Üniversitelerde yapılan çalışmaların genelde kalite yönetimi ile ilgili oldukları ve her üniversitenin farklı ölçme araçları kullandığı söylenebilir. Yapılan çalışmalarda genelde yönetim ve akademisyenler çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir. Oysaki eğitim kurumlarında akademisyenler, yönetim ve eğitim programlarının ayrılmaz bir ögesinin de öğrenciler olduğu bilinmektedir. Üniversitelerde okumakta olan öğrencilerin okumakta oldukları okul ve bölüm bazında elde edilecek veriler ile daha kaliteli eğitim ve yaşam ortamı yaratacağı şüphesizdir. Böylelikle sürdürülebilir kaliteli eğitim için de önemli bir başlangıçtır. Yaşam kalitesi çalışmalarının belirli zamanlarda tekrarlanması mezun ve mesleğe başlayan öğrencilerden de sektörün istekleri yönünde de destek alınması, okumakta olan ve mezun öğrencilerden gelecek veriler mutlaka değerlendirilmeli ve öğrencilerin memnuniyeti hem okuma aşamasında hem de mezuniyet sonrası sağlanmalıdır.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında ÇOMÜ; Siyasal Bilimler Fakültesinde öğrenim görmekte olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 2. 3. ve 4. sınıf örgün ve ikinci öğretim öğrencileri ile sınırlıdır. Bu araştırmada, öğrencilerin, üniversite yaşam kalitesine ilişkin algıları var olan şekliyle betimlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın türü, öğrencilerin var olan yaşam kalitesi düzeylerini ortaya koyması açısından betimsel bir çalışmadır. Betimsel tarama modelleri kendi içinde iki bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümler; genel tarama ve örnek olay taramalarıdır. İlişkisel tarama modeli genel tarama yöntemi içine giren bir yöntemdir. Genel tarama modelleri; çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkındaki genel yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar,2015). İlişkisel tarama modeli iki veya daha çok sayıda değişkenin birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeye amaçlayan ve tarama yoluyla buluna ilişkilerin, neden-sonuç ilişkisinden çok değişkenlerden birinin durumunun bilinmesi halinde diğerinin sonuçlarının kestirilmesinde önemli sonuçlar veren araştırma modelidir (Karasar,2014).

Veri toplama aracı olarak, Eriş ve Anıl (2013) tarafından geliştirilen “Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeği” (ÜYKÖ) kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Saha çalışması 2017 – 2018 eğitim öğretim dönemi, bahar yarıyılında

gerçekleşmiştir. Anketler öğrencilere yüz yüze görüşme yapılarak uygulanmıştır. ÜYKÖ, klasik test teorisi temel alınarak hazırlanmış, beşli Likert tipinde bir ölçektir. 35 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlar sırasıyla, Öğretim Elemanı İle İlişkiler (ÖEİ) 11 ifade, İdari Personel İle İlişkiler (İPİ) 6 ifade, Öğrenciler Arası İlişkiler (ÖAİ) 6 ifade, Üniversiteden Memnuniyet (ÜM) 6 ifade ve Sunulan Olanaklar (SO) 6 ifade yer almaktadır. Ölçeğe verilecek Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, cevaplar “Kesinlikle Katılmıyorum” (1 puan), “Katılmıyorum” (2 puan), “Kararsızım” (3 puan), “Katılıyorum” (4 puan) ve “Tamamen Katılıyorum” (5 puan) olarak derecelendirilmiştir. Verilerin analizinde, Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğine ve alt boyutlarına ait ortalamaların iki kategorili değişkenlere göre karşılaştırması amacıyla bağımsız örneklem için t testi, üç ve daha fazla kategorili değişkenlere göre karşılaştırması amacıyla ise tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Ayrıca her bir değişken için ölçeğin tamamı ve alt boyutlarına ait toplam puanların ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS, istatistik paket programıyla analiz edilerek değerlendirilmiştir.

5.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Güvenilirlik Analizi: Güvenilirlik kavramı, yapılan her ölçüm için gereklidir, çünkü güvenilir bir test ya da ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgililenen sorunu ne derece yansıttığını ifade eder. Güvenilirlik, elde edilen ölçümler üzerindeki yorumlar ve daha sonra ortaya çıkarılabilecek analizler için bir temel teşkil eder.

Çalışma kapsamında kullanılan Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğini oluşturan Öğretim Elemanı İle İlişkiler, İdari Personel İle İlişkiler, Öğrenciler Arası İlişkiler, Üniversiteden Memnuniyet ve Sunulan Olanaklar ilişkin alt boyutlar güvenilirlik analizleri her bir alt boyut için sırasıyla ayrı olarak yapılmıştır.

Tablo 1: Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğine İlişkin Alt Boyutlar Güvenilirlik Analizi

N=240	Öğretim Elemanı ile İlişkiler	İdari Personel İle İlişkiler	Öğrenciler Arası ilişkiler	Üniversite Memnuniyet	Sunulan Olanaklar
Cronbach Alfa	$\alpha=0.869$	$\alpha=0.770$	$\alpha=0.650$	$\alpha=0.817$	$\alpha=0.612$

Kalaycı (2008: 405)’ya göre Cronbach’s Alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır (Kalaycı,2008):

0.00<= Alpha<0.40 ise ölçek güvenilir değildir.

0.40<= Alpha<0.60 ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.

0.60<= Alpha<0.80 ise ölçek oldukça güvenilirdir.

0.80<= Alpha<1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Bir ölçme aracının ölçümünü etkileyen bütün özellikler değişmiyor ve tekrarlanan ölçümlerde elde edilen değerler değişmiyorsa ölçüğün güvenilirliği yüksektir.

Öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi profilini ortaya koymak için seçilen çalışma grubunda, ÇOMÜ, Siyasal Bilimler Fakültesi Öğrencilerine ait fakültelerde 2017-2018 eğitim öğretim yılında gönüllü olarak çalışmaya katılan 304 öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerin okudukları bölümler ve cinsiyet dağılımlarına ilişkin sayılar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Bölümler ve Cinsiyet Dağılımları

			Cinsiyet		Toplam
			Kadın	Erkek	
BÖLÜM	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 4. sınıf	n	23	7	30
		Bölüm	76,7	23,3	100,0
		Cinsiyet	13,5	5,3	9,9
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 3. sınıf Ö.Ö	n	15	10	25
		Bölüm	60,0	40,0	100,0
		Cinsiyet	8,8	7,5	8,2
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 3. sınıf İ.Ö	n	19	23	42
		Bölüm	45,2	54,8	100,0
		Cinsiyet	11,1	17,3	13,8
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2. sınıf Ö.Ö	n	17	17	34
		Bölüm	50,0	50,0	100,0
		Cinsiyet	9,9	12,8	11,2
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2. sınıf İ.Ö	n	12	20	32
		Bölüm	37,5	62,5	100,0
		Cinsiyet	7,0	15,0	10,5
	İktisat 4. sınıf Ö.Ö	n	14	7	21
		Bölüm	66,7	33,3	100,0
		Cinsiyet	8,2	5,3	6,9
	İktisat 2. sınıf Ö.Ö	n	22	12	34
		Bölüm	64,7	35,3	100,0
		Cinsiyet	12,9	9,0	11,2
	İktisat 3. sınıf Ö.Ö	n	19	9	28
		Bölüm	67,9	32,1	100,0
		Cinsiyet	11,1	6,8	9,2
	İktisat 3. sınıf İ.Ö	n	9	10	19
		Bölüm	47,4	52,6	100,0
		Cinsiyet	5,3	7,5	6,3
İşletme 2. sınıf Ö.Ö	n	21	18	39	
	Bölüm	53,8	46,2	100,0	
	Cinsiyet	12,3	13,5	12,8	
Toplam		n	171	133	304
		%	56,3	43,8	100,0

Tablo 2 incelendiğinde; çalışmaya gönüllü katılım sağlayan öğrencilerin %56.3’ü (171) kız öğrencilerden, %43.8’i ise (133) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılım-

cıların %13.8'i Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 3. sınıf (İÖ), %12.8'i İşletme 2. Sınıf (ÖÖ), %11.2'si İktisat 2. Sınıf (ÖÖ) ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2. Sınıf (ÖÖ) ve %10.5'i ise Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2. Sınıf (İÖ) öğrencilerin yüksek katılım gösterdikleri söylenebilir.

Katılımcıların üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarının, öğretim elemanı ile ilişkiler, idari personel ile ilişkiler, öğrenciler arası ilişkiler, üniversiteden memnuniyet ve sosyal olanaklara ilişkin ortalama ve standart sapmaları tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Üniversite Yaşam Kalitesi Alt Boyutlar Ortalama ve Standart Sapma

Boyutlar	$\bar{x}$	s
Öğretim Elamanı ile İlişkiler	3,0894	,04076
İdari Personel ile İlişkiler	3,0866	,04184
Öğrenciler Arası İlişkiler	3,1826	,03526
Üniversiteden Memnuniyet	3,3618	,04692
Sunulan Olanaklar	2,7319	,03785

Üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarının ortalamaları ve standart sapmaları incelendiğinde en düşük ortalamanın, Üniversitede sunulan olanaklar boyutunda ($\bar{x}$ =2.7319), en yüksek ortalamanın ise; Üniversiteden memnuniyet boyutunda ($\bar{x}$ =3.3618) olduğu tespit edilmiştir.

H_1 : Öğrencilerin yaşam kalitesi alt boyutları algısı ile cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır.

Katılımcıların cinsiyeti ile üniversite yaşam değerleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ölçmek için t testi yapılmıştır. Söz konusu bulgular tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4:Üniversite Yaşam Kalitesi Boyutları ile Cinsiyet Karşılaştırma

	cinsiyet	$\bar{x}$	s	sd	t	p
Öğretim Elemanı ile ilişkiler	Kadın	3,0888	,71405	,05460	-0,18	,986
	Erkek	3,0902	,70918	,06149		
İdari Personel ile ilişkiler	Kadın	3,0780	,74432	,05692	-0,235	,814
	Erkek	3,0977	,71278	,06181		
Öğrenciler Arası ilişkiler	Kadın	3,1140	,62452	,04776	-2,233	,026
	Erkek	3,2707	,59267	,05139		
Üniversiteden Memnuniyet	Kadın	3,3275	,83762	,06405	-0,835	,404
	Erkek	3,4060	,79332	,06879		
Sunulan Olanaklardan	Kadın	2,7027	,68968	,05274	-0,885	,377
	Erkek	2,7694	,62013	,05377		

Cinsiyet bakımından alt boyutlar arasında anlamlı fark “Öğrenciler Arası İlişkiler” alt boyutunda saptanmıştır. Buna göre H1 hipotezi, öğrenciler arası ilişkiler alt boyutunda kabul edilmiş, diğer boyutlarda red edilmiştir. Öğrencilerin, üniversite yaşam değeri boyutlarından, öğrenciler arası ilişkileri daha olumlu buldukları ifade edilebilir. Ortalamalara bakıldığında, erkek öğrencilerin, öğrenciler arası ilişkileri algılamalarının, kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu da söylenebilir. Diğer alt boyutlar ve cinsiyet arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. Cinsiyet ve diğer boyutlar arasında anlamlı bir ilişki yoktur. “Üniversiteden Memnuniyet” boyutunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Erkek öğrencilerin ortalamada puanı ($\bar{x}=3.4060$), kız öğrencilerin ortalama puanından daha yüksek bulunmuştur.

H₂:Öğrenci topluluklarına üye olma ile yaşam kalitesi boyutları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Çalışmaya katılan öğrencilerin bir öğrenci topluluğuna üye olup olmama durumu ile üniversite yaşam kalitesi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı t testi ile incelenmiştir. Öğretim elemanı ile ilişkiler ($t=1,681$; $p=0,092$), idari personel ile ilişkiler ($t=1,114$, $p=0,262$), öğrenciler arası ilişkiler ($t=0,501$; $p=0,605$); üniversiteden memnuniyet ($t=0,904$, $p=0,361$) ve sunulan olanaklar ise ($t=-0,936$, $p=0,348$) olarak tespit edilmiştir. Buna göre topluluğa üye olma ve üniversite yaşam kalitesi boyutları arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Dolayısıyla H₂ hipotezi red edilmiştir. Herhangi bir topluluğa üye olan öğrenci ile üye olmayan öğrenci arasına üniversite yaşam kalitesi ile ilgili memnuniyet veya algı farklılığı yoktur. Topluluğa üye olma oranlarına bakıldığında topluluğa üye olan öğrenci %36.2 oranında tespit edilmiştir. Bu oran oldukça düşüktür.

Çalışma kapsamında öğrencilerin okudukları bölüm-sınıf-öğrenim şekline göre, yaşam kalitesi düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen veriler tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5: Bölümlere göre Üniversite Yaşam kalitesi Boyutlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Bölüm	Öğretim Elemanı ile ilişkiler		İdari Personel ile ilişkiler		Öğrenciler Arası ilişkiler		Üniversiteden Memnuniyet		Sunulan Olanaklardan	
	x□	s	x□	s	x□	s	x□	s	x□	s
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 4. sınıf	2,95	,628	2,82	,825	2,96	,803	2,98	,852	2,61	,651
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 3. sınıf Ö.Ö	3,05	,753	3,06	,844	3,08	,616	3,15	,845	2,63	,591
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 3. sınıf İ.Ö	3,13	,682	3,00	,762	3,23	,491	3,45	,908	<u>2,51</u>	,706
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2. sınıf Ö.Ö	3,26	,902	3,08	,863	3,08	,641	3,03	,84	2,69	,724
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2. sınıf İ.Ö	3,40	,628	3,61	,484	3,09	,595	3,82	,647	2,94	,693
İktisat 4. sınıf Ö.Ö	3,25	,628	3,00	,654	3,19	,504	3,19	800	2,85	,517
İktisat 2. sınıf Ö.Ö	2,82	,732	2,94	,791	3,30	,633	3,44	,954	2,94	,591
İktisat 3. sınıf Ö.Ö	3,14	,664	3,13	,670	3,54	,387	3,60	,628	2,86	,625
İktisat 3. sınıf İ.Ö	3,12	,618	3,08	,485	3,49	,442	3,76	,485	2,86	,658
İşletme 2. sınıf Ö.Ö	2,83	,626	3,09	,622	2,98	,657	3,23	,606	2,56	,636
Toplam	3,09	,710	3,08	,729	3,18	,614	3,36	,818	2,73	,659

Bölümlere göre üniversite yaşam kalitesi boyutlarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde, öğretim elemanı ile ilişkiler ($x\Box=3.40$) ve idari personel ile ilişkiler ($x\Box=3.61$) boyutunda *en yüksek değer Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2. Sınıf İÖ* öğrencilerinde görülmektedir. Öğrenciler arası ilişkiler boyutunda ($x\Box=3.54$) en yüksek ortalama iktisat 3. Sınıf ÖÖ öğrencilerinde tespit edilmiştir. Üniversiteden memnuniyet boyutu ortalamaları incelendiğinde, en yüksek ortalama($x\Box=3.82$), *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2 Sınıf İÖ* öğrencileri, ($x\Box=3.76$) ortalama ile *İktisat 3. Sınıf ÖÖ öğrencileri* ($x\Box=3.60$) öğrencilerinde görülmektedir. Çalışma kapsamında ki bölümlerin, sunulan olanaklar boyutunda ortalamalarının düşük olduğu söylenebilir. En düşük ortalama ise sunulan olanaklar boyutunda ($x\Box=2.51$) ortalama ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 3. sınıf İ.Ö öğrencilerinde görülmektedir.

H_{1a} : Öğrencilerin okudukları bölümlerarası ile yaşam kalitesi alt boyutlar arasında anlamlı bir fark vardır.

Üniversite yaşam kalitesi boyutları ile bölümler bazında farklılık olup olmadığı incelenmiş ve Tablo 6'da söz konusu değerler verilmiştir.

Tablo 6: Üniversite Yaşam Kalitesi Boyutları ile Bölümlerarası Karşılaştırma

		Kareler toplamı	sd	Kareler ort.	F	Sig.
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	Gruplararası	10,396	9	1,155	2,380	,013
	Gruplariçi	142,669	294	,485		
	Toplam	153,065	303			
İdari Personel ile İlişkiler	Gruplararası	12,369	9	1,374	2,714	,005
	Gruplariçi	148,905	294	,506		
	Toplam	161,274	303			
Öğrenciler Arası İlişkiler	Gruplararası	9,933	9	1,104	3,103	,001
	Gruplariçi	104,573	294	,356		
	Toplam	114,506	303			
Üniversiteden Memnuniyet	Gruplararası	22,384	9	2,487	4,053	,000
	Gruplariçi	180,424	294	,614		
	Toplam	202,808	303			
Sunulan Olanaklar	Gruplararası	7,887	9	,876	2,077	,031
	Gruplariçi	124,069	294	,422		
	Toplam	131,956	303			

Üniversite yaşam kalitesi alt boyutları ANOVA sonuçları şöyledir. *Öğretim elemanı ile ilişkilerden memnuniyet* ($F=2.380$, $p<0.05$), *İdari personel ile ilişkiler boyutundan memnuniyet* ($F=2.714$, $p<0.05$), *Öğrenciler arası ilişkiler boyutundan memnuniyet* ($F=3.103$, $p<0.05$), *Üniversiteden memnuniyet* ($F=4.053$, $p<0.05$) ve *sunulan olanaklardan memnuniyet* ($F=2.077$, $p<0.05$) olarak tespit edilmiştir. Tüm alt boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Her bir alt boyut için anlamlı farkın kaynağı araştırılmıştır. Bölümler ve üniversite yaşam kalitesi boyutları arasında ki farklılıklar tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Üniversite Yaşam Kalite Boyutları ve Bölümler arası Ortalama Farkları

Boyutlar	Bölüm	Bölüm	Ortalama Farkı
Öğretim elemanı ile ilişkiler	SBKY 2. Sınıf (İÖ)	İktisat 2. Sınıf ÖÖ	0,57453
		İşletme 2. Sınıf ÖÖ	0,56658
İdari Personel ile ilişkiler	SBKY 4. Sınıf (ÖÖ)	SBKY 2. Sınıf İÖ	-0,79201
	SBKY 3. Sınıf (İÖ)	SBKY 2.sınıf İÖ	-0,61979
	SBKY 2.sınıf (İÖ)	SBKY 3. Sınıf İÖ	0,61979
		İktisat 4. Sınıf ÖÖ	0,61979
		İktisat 2. Sınıf ÖÖ	0,67862
		İktisat 3. Sınıf İÖ	0,53207
		İşletme 2.sınıf ÖÖ	-0,52150
Öğrenciler arası ilişkiler	İktisat 3.sınıf (İÖ)	İşletme 2.sınıf ÖÖ	0,50405
	İktisat 3.sınıf (ÖÖ)	SBKY 4.sınıf ÖÖ	-0,58651
		SBKY 2.sınıf ÖÖ	-0,45938
		SBKY 2.sınıf İÖ	-0,44866
		İşletme 2.sınıf ÖÖ	-0,56044
Üniversiteden memnuniyet	SBKY 4.sınıf (ÖÖ)	SBKY 2.sınıf İÖ	-0,83958
		İktisat 3.sınıf İÖ	-0,77982
	SBKY 2.sınıf (ÖÖ)	SBKY 2. Sınıf İÖ	-0,78860
		İktisat 3. Sınıf İÖ	-0,72884
	SBKY 2.sınıf (İÖ)	İşletme 2.sınıf ÖÖ	0,58787

Öğretim elemanı ile ilişkiler boyutunda, SBKY 2. Sınıf (İÖ) ile İktisat 2.sınıf (ÖÖ) ve İşletme 2. Sınıf (ÖÖ) arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Üniversite yaşam kalitesi alt boyutu olan öğretim elemanı ile ilişkiler boyutunda, Siyasal Bilimler Fakültesi, SBKY 2 (İÖ), İktisat 2(ÖÖ) ve İşletme 2(ÖÖ) sınıfları ve bölümleri arasında farklılık olduğu söylenebilir. Bölümler ve sınıflar öğretim elemanı ile ilişkileri farklı şekilde algılamakta, farklı şekilde etkilenmektedir.

İdari personel ile ilişkiler boyutunda, SBKY 4.sınıf (ÖÖ), SBKY 3. Sınıf (İÖ), SBKY 2. Sınıf (İÖ), öğrencileri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. SBKY 2. Sınıf (İÖ) ile SBKY 3. Sınıf (İÖ), iktisat 4 (ÖÖ), iktisat 2. Sınıf (ÖÖ), iktisat 3. Sınıf (İÖ) ve işletme 1. Sınıf (ÖÖ) öğrencileri arasından anlamlı fark bulunmaktadır.

Öğrenciler arası ilişkiler boyutunda, İktisat 3. Sınıf (ÖÖ) ile SBKY 4. Sınıf (ÖÖ), SBKY 2. Sınıf (ÖÖ), SBKY 2. Sınıf (İÖ), işletme 2. Sınıf (ÖÖ) arasında anlamlı farklar bulunmaktadır. İktisat 3. Sınıf (İÖ) ile İşletme 2. Sınıf (ÖÖ) öğrencileri arasında da anlamlı fark bulunmuştur. Sınıflar ve bölümler bazında farklı algılamalar söz konusudur.

Üniversiteden memnuniyet boyutunda, SBKY4. Sınıf (ÖÖ) ile SBKY 2. Sınıf (İÖ), İktisat 3. Sınıf (İÖ) öğrencileri arasından anlamlı fark bulunmuştur. SBKY 2. Sınıf (ÖÖ) ile SBKY 2. Sınıf (İÖ) ve iktisat 3. Sınıf (İÖ) arasında anlamlı fark bulunmuştur. Yine SBKY 2. Sınıf (İÖ) ile işletme 2. Sınıf (ÖÖ) arasında da anlamlı fark vardır. Dolayısıyla

H_{1a} hipotezi tüm alt boyutlarda kabul edilmiştir.

H_{1b} : Üniversite yaşam kalitesi ve öğrencilerin ikamet ettiği yerleşim yerine göre anlamlı farklılıklar vardır.

Tablo 8 incelendiğinde, üniversite yaşam kalitesi ve öğrencilerin ailelerinin ikamet ettiği yerleşim yerinin türüne göre, aldıkları puanların ortalaması karşılaştırıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 8: Üniversite yaşam kalitesi boyutları ile Yerleşim-İkametgah yeri karşılaştırma

		Kareler toplamı	sd	Kareler ort.	F	Sig.
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	Gruplararası	,268	4	,067	,131	,971
	Gruplariçi	152,798	299	,511		
	Toplam	153,065	303			
İdari Personel ile İlişkiler	Gruplararası	2,394	4	,599	1,127	,344
	Gruplariçi	158,880	299	,531		
	Toplam	161,274	303			
Öğrenciler Arası İlişkiler	Gruplararası	1,955	4	,489	1,299	,271
	Gruplariçi	112,551	299	,376		
	Toplam	114,506	303			
Üniversiteden Memnuniyet	Gruplararası	2,420	4	,605	,903	,463
	Gruplariçi	200,388	299	,670		
	Toplam	202,808	303			
Sunulan Olanaklar	Gruplararası	3,037	4	,759	1,761	,137
	Gruplariçi	128,919	299	,431		
	Toplam	131,956	303			

Üniversite yaşam kalitesi ve öğrencilerin ailelerinin ikamet ettiği yerleşim yerinin türüne göre, aldıkları puanların ortalaması karşılaştırıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Dolayısıyla H_{1b} hipotezi red edilmiştir.

Ailelerin yerleşim yeri ile boyutlar arasında ortalamalar incelendiğinde; öğretim elemanı ile ilişkiler boyutunda en yüksek ortalama kasaba yerleşim yerinde ikametgah edenler ($x\bar{=}$ 3.19), idari personelle ilişkiler boyutunda en yüksek ortalama köyde ikametgah edenler ($x\bar{=}$ 3.28), öğrenciler arası ilişkiler boyutunda ne yüksek ortalama kasabada ikametgah edenler ($x\bar{=}$ 3.40), üniversiteden memnuniyet boyutunda ise kasabada ikametgah edenler ($x\bar{=}$ 3.66) ve sunulan olanaklar boyutu ile ikametgah yeri ortalamaları oldukça düşük bulunmuştur. Köyde ikametgah edenlerin, sunulan olanaklardan memnuniyet oranı en yüksek ($x\bar{=}$ 2.73) olarak hesaplanmıştır.

H_{1c} : Öğrencilerin genel akademik not ortalamaları ile üniversite yaşam kalitesi alt boyutları arasında anlamlı bir fark vardır.

Çalışma kapsamında öğrencilerin genel akademik not ortalamaları ile üniversite yaşam kalitesi alt boyutları arasında tek yönlü ANOVA analizine göre aldıkları puanların ortalaması karşılaştırıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 9: Üniversite Yaşam Kalitesi boyutları ile Genel Akademik Not ortalaması karşılaştırma

		Kareler toplamı	sd	Kareler ort.	F	Sig.
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	Gruplarasası	4,348	5	,870	1,742	,125
	Gruplariçi	148,717	298	,499		
	Toplam	153,065	303			
İdari Personel ile İlişkiler	Gruplarasası	1,715	5	,343	,641	,669
	Gruplariçi	159,560	298	,535		
	Toplam	161,274	303			
Öğrenciler Arası İlişkiler	Gruplarasası	3,399	5	,680	1,823	,108
	Gruplariçi	111,107	298	,373		
	Toplam	114,506	303			
Üniversiteden Memnuniyet	Gruplarasası	1,703	5	,341	,505	,773
	Gruplariçi	201,105	298	,675		
	Toplam	202,808	303			
Sunulan Olanaklar	Gruplarasası	2,208	5	,442	1,014	,409
	Gruplariçi	129,748	298	,435		
	Toplam	131,956	303			

Akademik başarı 1.00 olan ya da 3.50 olan arasında üniversite yaşam kalitesi boyutları bazında anlamlı bir farklılık yoktur. Dolayısıyla H_{1c} hipotezi red edilmiştir.

Akademik başarı ile ilgili diğer veriler şunlardır: Katılımcıların akademik başarı ortalamaları incelendiğinde, %37.5'i not ortalaması 2.01-2.50, %24.7'si 1.51-2.00, %23.7'si ise 2.51-3.00 aralığındadır. 3.50 üstü not ortalaması %0.7 ve 3.01-3.50 arası not ortalaması ise %3.9 olarak tespit edilmiştir. Yine katılımcıların üniversite kütüphanesini %63.8 sınav haftalarında ders çalışmak için tercih ettiklerini, %21.4'ü ödev yapma-proje çalışmaları esnasında kullandıklarını, %37.2'si kitap almak için, %9.5 'i ise diğer sebeplerden kütüphaneyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Çalışma kapsamında üniversite kütüphanesinin etkili bir şekilde kullanılmadığı, sadece mekânsal anlamda yararlanmak için kullanıldığı tespit edilmiştir.

H_{1d} : Öğrencilerin gelir durumu ile üniversite yaşam kalitesi alt boyutları arasında anlamlı bir fark vardır.

Çalışma kapsamında öğrencilerin aylık gelirlerine ait ANOVA sonuçları tablo 10'da görülmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin geneline bakıldığında, istatistiksel olarak an-

lamalı bir fark bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 10: Üniversite yaşam kalitesi boyutları ile Aylık gelir arası karşılaştırma

		Kareler toplamı	sd	Kareler ort.	F	Sig.
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	Gruplararası	1,192	4	,298	,587	,672
	Gruplarıçi	151,873	299	,508		
	Toplam	153,065	303			
İdari Personel ile İlişkiler	Gruplararası	,640	4	,160	,298	,879
	Gruplarıçi	160,635	299	,537		
	Toplam	161,274	303			
Öğrenciler Arası İlişkiler	Gruplararası	,613	4	,153	,402	,807
	Gruplarıçi	113,894	299	,381		
	Toplam	114,506	303			
Üniversiteden Memnuniyet	Gruplararası	1,295	4	,324	,480	,750
	Gruplarıçi	201,513	299	,674		
	Toplam	202,808	303			
Sunulan Olanaklar	Gruplararası	3,056	4	,764	1,772	,134
	Gruplarıçi	128,900	299	,431		
	Toplam	131,956	303			

Aylık gelir düzeyi 1000tl üstü olan öğrenci ile aylık 250 TL geliri olan öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi boyutları arasından anlamlı bir fark tespit edilememiştir. H_{1d} hipotezi red edilmiştir.

Ayrıca katılımcılara anne çalışma durumları sorulmuştur. Katılımcıların annelerinin %28'i çalıştığını, %61.5'i çalışmadığını, %7.2'si emekli olduğunu ve %3.3 ise diğer seçeneğini işaretlemiştir. Baba çalışma durumları incelendiğinde ise, %64.1'i babasının çalıştığını, %26.0'ı emekli olduğunu, %4.6'sı babasının çalışmadığını ve %5.3 diğer seçeneğini işaretlemişlerdir.

H_3 : Bölüm ile yaşam kalitesi boyutları arasında karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11 incelendiğinde, çalışma kapsamında bölümler bazında, üniversite yaşam kalitesini değerlendirmesi incelendiğinde (304 katılımcıdan 219'u) %72 oranında, üniversite yaşam kalitesini orta düzey olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 11: Bölüm ve Üniversite Yaşam Kalitesi Karşılaştırma

			BÖLÜMÜNÜZ										Toplam
			SBKY 4. sınıf	SBKY 3. sınıf (Ö.Ö)	SBKY 3. sınıf (İ.Ö)	SBKY 2. sınıf (Ö.Ö)	SBKY 2. sınıf (İ.Ö)	İktisat 4. sınıf (Ö.Ö)	İktisat 2. sınıf (Ö.Ö)	İktisat 3. sınıf (Ö.Ö)	İktisat 3. sınıf (İ.Ö)	İşletme 2. sınıf (Ö.Ö)	
ÜNİVERSİTE YAŞAM KALİTENİZİ NASIL DEĞERLENDİRİYORSUNUZ?	Düşük	n Üniversite yaşam kalitesi bölüm	17,6 30,0 21	17,6 36,0 15	13,7 16,7 29	5,9 8,8 24	5,9 9,4 26	7,8 19,0 14	3,9 5,9 25	11,8 21,4 20	2,0 5,3 17	13,7 17,9 28	100,0 16,8 219
		n Üniversite yaşam kalitesi bölüm	9,6 70,0 0	6,8 60,0 1	13,2 69,0 6	11,0 70,6 7	11,9 81,3 3	6,4 66,7 3	11,4 73,5 7	9,1 71,4 2	7,8 89,5 1	12,8 71,8 4	100,0 72,0 34
	Yüksek	n Üniversite yaşam kalitesi bölüm	0,0 0,0 30	2,9 4,0 25	17,6 14,3 42	20,6 20,6 34	8,8 9,4 32	8,8 14,3 21	20,6 20,6 34	5,9 7,1 28	2,9 5,3 19	11,8 10,3 39	100,0 11,2 304
		n Üniversite yaşam kalitesi bölüm	9,9 100,0	8,2 100,0	13,8 100,0	11,2 100,0	10,5 100,0	6,9 100,0	11,2 100,0	9,2 100,0	6,3 100,0	12,8 100,0	100,0 100,0
Toplam													

Diğer yüzdelikler incelendiğinde, üniversite yaşam kalitesini, %16.8'i (51 öğrenci) düşük bulduğunu, %11.2 (34 öğrenci) oranında katılımcı yaşam kalitesinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrencilerin, üniversitelerini yaşam kalitesi açısından ortalama bir düzeyde buldukları, dolayısıyla H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Ayrıca elde edilen diğer veriler şunlardır. Lisansüstü eğitim almak isteyenlerin %26.6'sı ÇOMÜ'de eğitimlerini devam ettirmek istemektedir. Katılımcıların %53.9'u mezuniyet sonrası lisansüstü eğitim almak istemekte, %46.1 ise düşünmediklerini ifade etmektedir. Lisansüstü eğitim sonrasında katılımcıların %41.8'i ÇOMÜ'de akademisyen olarak kalmak istediklerini, %22.4'ü istemediklerini, %20.4'ü kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %15.5'i ise akademisyen olarak kalmak isteyip istemedikleri sorusuna cevap vermemiştir.

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, yükseköğretim öğrencilerinin üniversitenin kendilerine sunmuş olduğu hizmetler bağlamında yaşam kalitesine ilişkin algıları, memnuniyetleri bazı değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğine ve alt boyutlarına ait ortalamaların iki kategorili değişkenlere göre karşılaştırması yapılmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde çıkan sonuçların birbirine benzer olduğu tespit edilmiştir. Üniversite yaşam kalitesi ölçeğine ilişkin tüm alt boyutlarda güvenilirlik ve geçerlilik yüksek düzeydedir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilimler

Fakültesinden memnuniyet oranları %72 olarak tespit edilmiştir. Köksal'a (2015) göre, üniversite yaşam kalitesinin ortaya çıkmasında üniversite yönetiminin uygulamalarının yanı sıra, sosyal ortamın da önemli bir payı vardır. Üniversite yönetimi tarafından sunulan akademik ve sosyal imkanlar öğrencilerin beklentilerine cevap verdiği ölçüde öğrencilerin üniversite hayatlarından memnun olmakta ve böylece yaşam kaliteleri yükselmektedir. Çalışma da memnuniyet oranının daha yüksek olabilmesi için üniversite yönetiminin ve fakülte yönetiminin öğrencilerin beklentilerini ortaya çıkaracak ve varolan durumu tespit etme çalışmaları ile elde edilen bulguları değerlendirilmeleri gerekmektedir. Çalışma kapsamında öğrencilerin memnuniyet derecelerinin orta düzey çıkma nedenlerinin araştırması için bir çalışma yapılması önerilmektedir. Böylelikle hem üniversite hem de öğrenci için kaliteyi arttıracak düzenlemeler yapılabilir. Ayrıca İnal ve Sadık (2011) göre okul yaşam kalitesi, okul-öğrenci etkileşimini ve bu etkileşim sonucunda ortaya çıkacak bulguları tüm boyutlarıyla ayrıntılı olarak kapsayan ve ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde etkili çözüm yolları bulunmasına yardımcı olabilecek eğitsel bir boyuttur.

Üniversite kütüphanesi haftanın her günü 24 saat hizmet veren bir birimdir. Öğrencilerin kütüphane kullanım nedeni olarak sadece, sınav haftalarında ders çalışma amacı kütüphaneyi kullandıkları tespit edilmiştir. Üniversitelerin bilim ve araştırma merkezleri olduğu düşünüldüğünde, sadece sınav zamanı kütüphane kullanımı oldukça ironik bir durumdur. Sunulan bu imkanın Siyasal Bilimler Fakültesi öğrencileri tarafından tercih edilmediği, proje ya da araştırmaya çok zaman ayırmadıkları, akademisyenlerin kütüphane kullanımı için yönlendirmelerin eksik olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencisi olan gençlerimiz yarınlara bürokratları olma yolunda, şimdiden geleceğe dair fikirler üretebilmeli, projeler yaratabilmelidir ki yakın gelecekte görevleri başında ne yapmaları gerektiğini bilen, sorumluluk taşıyabilen, ülkeye faydalı bireyler haline dönüşebilsinler. Şimdiden yapılacak her araştırma, her öğrenme, her yeni bilgi geleceğin yapı taşları için bir adım olacaktır.

Çalışma kapsamında lisansüstü eğitim yapmak isteyen öğrenci sayısı orta düzeydedir. Lisansüstü eğitim yapmak isteyen öğrencilerin yarıya yakını ÇOMÜ'de eğitimlerinde devam etmek isterken aynı oranda öğrenci ÇOMÜ'de eğitimlerine devam etmek istemediklerini ifade etmişlerdir. Yine akademisyen olarak mesleğe devam etmek isteyen öğrencilerin ÇOMÜ'de devam etme oranları oldukça düşük bulunmuştur. Argon ve Kösterelioğlu'na (2009) göre, öğrencilerin fakülte kültürüne ilişkin olumlu algılarının artması durumunda, üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, kimlik, gelecek, karara katılım ve sınıf ortamı alt boyutlarına ilişkin algılarının da olumlu yönde artacağı veya tam tersi olarak fakülte kültürüne ilişkin olumlu algılarının azalması durumunda üniversite yaşam kalitesi boyutlarından öğretim elemanı- öğrenci iletişimi, kimlik, gelecek, karara katılım ve sınıf ortamı alt boyutlarına ilişkin olumlu algılarının azalacağını ifade etmektedirler.

Lisansüstü eğitim ve akademisyen olarak kalma oranlarının düşük çıkmasına rağmen, katılımcıların üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından en yüksek ortalamanın; sadece üniversiteden memnuniyet boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Salici (2010) da yaptığı çalışmada alt boyutlar ve değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varmıştır. Öğrencilerin üniversite memnuniyet yüksek fakat fakülte

bazında memnuniyetleri orta düzey olabilir. Üniversitenin sunduğu imkanlar, öğrencilerin beklentileri ile uyumlu olabilir. Fakat eğitim öğretim aldıkları fakültenin sunduğu akademik, idari vb. boyutlarda beklentilerin düzeyi yetersiz olabilir. Köksal (2015) yapılan çalışmaya göre, fakülteden memnuniyet boyutu tarafından anlamsızlık algıları öğretim elemanlarından memnuniyet ve fakülteden memnuniyet boyutları tarafından negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordanmaktadır. Öğrencilerin okul yaşam kalitesine ilişkin algılarının düşük düzeyde olması, öğrencilerin devamsızlık yapmalarına, okula yabancılaşmalarına ve bunun sonucunda ise okulu bırakmaya yönelmelerine sebep olmaktadır.

Cinsiyet bakımından anlamlı fark sadece “Öğrenciler Arası İlişkiler” alt boyutunda saptanmıştır. Diğer alt boyutlarda anlamlı fark tespit edilememiştir. Erkek öğrencilerin, öğrenciler arası ilişkileri algılamaları, kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ahmet ve Akdemir’e göre (2015), bu bulgu, öğrencilerin sınıf arkadaşlarıyla daha fazla zaman geçirdikçe kişilerarası ilişkilerinin geliştiği, fakülte ortamını daha fazla benimsedikleri ve fakülteye ilişkin memnuniyet düzeylerinin daha olumlu hale geldiği biçiminde yorumlanabilir. Okul yaşamının öğrenciler için daha anlamlı hale getirilmesi ve gelecekleri açısından bir anlam ifade etmesi için eğitim sisteminin bütün paydaşları tarafından gerekli planlamalar ve çalışmalar yapılabilir. Eriş ve Anıl (2015) çalışmalarında, öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi seviyeleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulguya dayanarak, kız öğrencilerin üniversite yaşam kalitesini daha olumlu buldukları söylenebilir. Doğanay ve Sarı ise(2007) çalışmalarında öğrencilerinin üniversite yaşam kalitesini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, cinsiyete yönelik anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir.

Yapılan çalışmada, topluluğa üye olma ve üniversite yaşam kalitesi boyutları arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Herhangi bir topluluğa üye olan öğrenci ile üye olmayan öğrenci arasına üniversite yaşam kalitesi algıları ile memnuniyet arasında fark tespit edilememiştir. Katılımcıların topluluğa üye olma oranları şöyledir. Topluluğa üye olanlar %36.2 oranında ve %63.8 oranında topluluğa üye olmadıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla topluluğa katılım oranı oldukça düşüktür. Üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarında memnuniyet oranlarının düşük veya orta düzey olması ve değişkenlere göre anlamlı farklar bulunamama sebepleri olarak, öğrencilerin sunulun olanaklarının farkında olmadıkları ya da tercih etmedikleri söylenebilir. Sadece akademik anlamda eğitim öğretim faaliyetlerine katılan öğrencilerin, imkanlardan yararlanmadığı sürece üniversitenin yaşam kalitesinden memnuniyet oranlarının yüksek olması beklenemez. Eriş ve Anıl (2015) de yaptıkları çalışmada bu durumu destekler niteliktedir. Bir öğrenci topluluğuna üye olan öğrenciler, olmayanlara göre, üniversite yaşam kalitesini daha olumlu bulmaktadırlar. Ortalamalar arasındaki bu fark, istatistiksel olarak anlamlıdır. Herhangi bir öğrenci topluluğuna üye olan öğrenciler, daha fazla öğrenci ile iletişime geçebilmekte, daha fazla sosyalleşebilmektedir. Bu da beraberinde sosyal olanaklardan daha fazla yararlanabilme ve iletişim yeteneğini geliştirebilme şansını arttırmaktadır. Bir topluluğa üye olarak üniversite yaşamını daha aktif hale getiren öğrenciler, bunun bir sonucu olarak üniversite yaşam kalitelerini de arttırmış olmaktadır.

Çalışma kapsamında bölümler bazında, üniversite yaşam kalitesini değerlendirmesi incelendiğinde katılımcıların %72’si, üniversite yaşam kalitesini orta düzey olduğu-

nu ifade etmişlerdir. Siyasal Bilimler Fakültesi, Bakanlar Kurulu'nun 2016/8555 sayılı 16.02.2016 tarihli kararıyla "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi", "Siyasal Bilimler Fakültesi" olarak değiştirilmiş ve 08.04.2016 tarih ve 29678 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu nedenle dönüşüm yaşayan yeni bir fakülte olmasından dolayı idari ve akademik anlamda tamamlanması gerekenler, ya da eksiklikler olabileceği bu nedenler de öğrencilerin memnuniyet oranının ortalama olduğu söylenebilir. Fakülte bazında yaşanan tüm ortamların öğrenciler için daha anlamlı hale getirilmesi ve gelecekleri açısından bir anlam ifade etmesi için üniversite ile fakülte yönetiminin, akademisyenler, idari personel ve öğrencilerden geri bildirimler alarak gerekli planlamalar ve çalışmalar yaparak, daha kaliteli ortamlar yaratılabilir.

Çalışmadan elde edilen veriler ile üniversite yaşam kalitesinin, üniversiteler için oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Üniversite yaşam kalitesi, yönetim, akademik, öğrenciler arası ilişkiler, olanaklar ile öğrenci memnuniyeti etkileyen ve beklentilerden oluşan bir süreçtir. Bir boyutta oluşan eksiklik mutlaka diğer boyutlara da yansımakta dolayısı ile öğrenciler üniversite yaşamından memnun olmamakta ve yaşam kaliteleri düşmektedir. Ya da tam tersi beklentiler karşılanmakta ve boyutlar bazında memnuniyet artmakta böylece üniversite yaşam kalitesi de o oranda artmaktadır. İstatistiksel sonuçlar incelendiğinde ilgili fakültenin yaşam kalitesinin orta düzeyde kaldığı fakat üniversite memnuniyetinin yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Sürdürülebilir kalite ve başarı için verilerin gözönüne alınarak eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin sunulan olanaklardan haberdar edilmesi, daha fazla sosyal etkinliklerin yapılması, topluma hizmet uygulamaları için projeler yaratılmalı, topluluklara üyeliklerin özendirilmesi, sadece bölümle ilgili topluluklara değil farklı temalardan topluluklara da üyeliğin önemi vurgulanmalı ve öğrencilerin farklı fakülteler, yüksekokulları ve meslek yüksekokulları ile işbirliği içinde olmaları sağlanmalıdır. Üniversiteler, yaşanan toplumun minyatür bir uygulama alanı olduğu düşünüldüğünde, siyasal bilimlerde okuyan öğrencilerin mutlaka diğer birimlerle de koordineli çalışmalar yürüterek bürokrasiyi, yönetimi yerinde öğrenmeleri için destek olunmalıdır. Uygulama yapma ve üniversite ile özdeşleşme oranı arttıkça daha verimli, üretken ve yaşam kalitesi artan öğrenci profilinin oluşacağı düşünülmektedir. Örtük program (gizil öğrenme) kullanılarak yönetim, müfredat ve akademik anlamda sadece ders değil geleceğe ait tüm değerler, kültür, imaj, kalite, kendini geliştirme gibi özel nitelikler öğrencilere kazandırılmalıdır. Elde edilen sonuçlar, tartışma ve öneriler ile yaşam kalitesi artırılan ve aldığı eğitimden memnun olan öğrencilerin, üniversitesi ile özdeşleşmesi, bağlılık ve sadakat boyutunda olumlu bir sonuç oluşturması kuşkusuzdur. Memnuniyet, verim ve kalitenin yükselmesi de öğrencilerin akademik ve sosyal anlamda başarı durumlarını olumlu etkileyecektir.

Sonuç olarak, hizmet sektörü içerisinde yer alan yükseköğretim kurumlarının eğitim-öğretim, araştırma ve topluma hizmet olmak üzere başlıca üç temel işlevi bulunmaktadır. Üniversiteler bu işlevlerini en iyi şekilde yerine getirmesi beklenmektedir. Topluma geleceğe taşıyacak olan üniversitelerin kurum kültürüne sahip olması ve görev alan herkesin bu konuda duyarlı olması da büyük önem taşımaktadır. Üniversiteler kadrolarını oluştururken paylaşılan ortak anlamlar ve kavramlar üzerinde birleşmelidir. Öğrencilerin yaşam kalitelerini arttıracak tedbirleri gecikmeden alınmalıdır. Geleceğimizi emanet edeceğimiz gençlerimizin iyi yetişmesi için el birliğiyle çalışmak önem teşkil etmektedir.

Öğrenci yaşam kalitesini belirlemeye yönelik yapılan bu araştırmada kullanılan değişkenler dışında, konu ile ilişkili olduğu düşünülen başka değişkenler açısından da konu incelenebilir. Öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi düzeylerinin üniversiteler, bölümler, fakülteler, yüksekokullar ve meslek yüksekokullar arasında farklılıklar gösterdiği yapılan akademik çalışmalarda da görülmektedir. Bu bağlamda tüm üniversite bünyesindeki akademik birimlere bu çalışmaların yaptırılması ile üniversiteden memnuniyet tam olarak ortaya çıkarılabilecektir. Böylelikle üniversite yaşam kalitesi yüksek olan okulların yaptığı uygulamalar, diğer okullara örnek olacaktır. Yaşam kalitesi çalışmalarının belirli zamanlarda tekrarlanması mezun ve mesleğe başlayan öğrencilerden de sektörün istek ve beklentileri yönünde de destek alınması, okumakta olan ve mezun öğrencilerden gelecek veriler değerlendirilerek öğrencilerin memnuniyeti hem okuma aşamasında hem de mezuniyet sonrası sağlanmış olacaktır. Çalışma incelenen alt boyutlar ile sınırlıdır, değişik boyutlarla yapılacak çalışmalar ile üniversitelerin yaşam kalitesine etkisi ölçülebilir.

KAYNAKÇA

Argon, Tülay; Kösterelioğlu, Meltem; “Üniversite Öğrencilerinin Üniversite Yaşam Kalitesi ve Fakülte Kültürüne İlişkin Algıları”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2009, Cilt:8, Sayı:30

Ayık, Ahmet; Akdemir, Ataş. “Öğretmen Adaylarının Okul Yaşam Kalitesi ve Okula Yabancılaşma Algıları Arasındaki İlişki”, Kurum ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2015, Cilt:21, Sayı:4

Boylu, A. Ayfer; Paçaçoğlu, Bahar. “Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 2016, Cilt:8, Sayı 15

Doğanay, A. ve Sarı, M. “Öğrencilerin Üniversitedeki Yaşam Kalitesine İlişkin Algılarının Demokratik Yaşam Kültürü Çerçevesinde Değerlendirilmesi (Çukurova Üniversitesi Örneği)”. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2006, Cilt. 4 sayı 2 (16)

Eren, Erol. Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 1998, Beta Basım Yayım 5.Baskı, İstanbul 1998

Erdem, A. Rıza. “Üniversitenin Varoluş Nedeni”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,2005, sayı 17.

Eriş, M. Hayriye; Anıl, Duygu. “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi

İnal, Uygur. Sadık, Fatma “Adana il Sınırları İçerisindeki Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Bulunan Öğretmen Ve Öğrencilerin Okul Yaşam Kalitesi Algılarının İncelenmesi”. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,2011

Kalaycı, Şeref. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. 2008, Asil Yayıncılık. Ankara

Karasar, Niyazi. Bilimsel Araştırma Yöntemi.2015, Ankara: Nobel Yayınevi.

Karasar, Niyazi. Araştırmalarda Rapor Hazırlama, 2014, Nobel Yayınevi

Köksal, Onur. Yaşam Kalitesi ve Yaşam Doyumu: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, Yaşam Doyumu, Seçme Konular, 2015, Nobel Yayınevi.

Nişancı, Zehra.N. Toplumsal Kültür-Örgüt Kültürü İlişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımalar, Journal of the Science, Volume:1, Number:1, 2012

Sabuncuoğlu, Z., Tüz, M. Örgütsel Psikoloji, Uludağ Üniversitesi yayınları, 2003 s. 36

Sarı, Mediha, Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük Ve Yüksek okul Yaşam Kalitesine Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi. 2007

Salıcı, O. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Üniversitedeki Yaşam Kalitesine İlişkin Algılarının Demokratik Yaşam Kültürü Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi,2010

Topçu, Birol; Saraçlı, Sinan; Dursun, Pınar; Gazeloğlu, Cengiz. Akademisyenlerin Yaşam Kaliteleri Üzerine Bir Çalışma: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği, Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt 2(1).2012

KURUMSAL EŞBİÇİMLİLİK KAPSAMINDA HAVAYOLU İTTİFAKLARININ MİSYON İFADELERİNİN İNCELENMESİ¹

Bilge Çavuşgil KÖSE^{2*} & Sena Erden AYHÜN^{3**}

Öz

Yönetim bilimi yazınında önemli bir kavram olarak yer bulan kurumsal eşbiçimlilik, örgütleri birbirine benzer kulan nedir sorusundan hareketle bir birimin aynı çevresel koşullarda yer aldığı diğer birimlere benzemesine neden olan kısıtlayıcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal eşbiçimlilik; örgütler arasındaki güç ve yaptırım farklarından kaynaklanan zorlayıcı kurumsal eşbiçimlilik, uzman olarak kabul edilen örgütlerin kopyalanması ile oluşan taklitçi kurumsal eşbiçimlilik ve alanda yer alan kural, yasa ve standartların ortaya çıkardığı normatif kurumsal eşbiçimlilik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Havayolu ittifakları küresel havacılık endüstrisinin temel unsurlarından olup küresel havayolu pazarında önemli bir rol üstlenmektedirler. İlgili yazında hem popüler bir işletme stratejisi olarak küresel havayolu ittifakları kavramını hem de etkili stratejik yönetim bağlamında işletmelerin misyon ifadelerinin önemini ayrı ayrı inceleyen pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırma ile öncelikle havacılık endüstrisi açısından ideal bir misyon bildirgesinde yer alması gereken hususların belirlenmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda küresel bir havayolu ittifakının içinde yer alan 27 uluslararası havayolu firmasının misyon ifadeleri Pearce ve David (1987)'in belirlediği kapsamlı bir misyon beyanatının dokuz bileşeni doğrultusunda içerik analizine tabi tutulacaktır. Daha sonra söz konusu misyon ifadelerinin kurumsal eşbiçimlilik kapsamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçlarının turizm ve seyahat endüstrisinin önemli bir kolu olan havacılık sektöründe stratejik yönetim hususunda katkı vereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Eşbiçimlilik, Havayolu İttifakları, Misyon İfadeleri, İçerik Analizi, Stratejik Yönetim

INVESTIGATION OF MISSION STATEMENTS OF AIRLINE ALLIANCES IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL ISOMORPHISM

ABSTRACT

Institutional isomorphism, which is an important concept in management literature, is base on the question from what makes organizations similar and defined as a constraining process that forces one unit in a population to resemble other units that face the same set of environmental conditions. Institutional isomorphism can occur from the differences between organizations among power and sanctions (coercive institutional isomorphism); through copying others perceived as experts (mimetic institutional isomorphism), or through the imposition of laws, rules and standards in the field (normative institutional isomorphism). Airline alliances are an essential element of the global aviation industry and play a major role in the global airline market. Numerous articles have examines both the concept of strategic alliances as a popular business strategy

¹ Bu makale 7th International Conference on Business Administration konferansında sunulmuştur.

² * Dr. Öğr. Üy., Çanakkale Onsekiz Mart Ü, Ezine Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık, bilgecavusgil@comu.edu.tr

³ ** Dr. Öğr. Üy., Çanakkale Onsekiz Mart Ü, Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, senaerden@comu.edu.tr

and the importance of mission statements of enterprises in the context of effective strategic management seperatly. With this research, it is planned to determine what should be included in an ideal mission statement for the aviation industry. The authors, using Pearce and David (1987)'s nine components of a comprehensive mission statement, subject to a content analysis of the mission statements of 27 international airlines which member of a global strategic alliances. Findings of the content analysis of the mission statements will be examine within the scope of institutional isomorphism. The results of the research are thought to contribute to the strategic management of the aviation sector; which is an important branch of the tourism and travel industry.

Keywords: *Institutional isomorphism, airline alliances, mission statements, content analysis, strategic management*

1. GİRİŞ

Stratejik yönetim yazınında çokça yer alan bir kavram olan stratejik ittifak, iki veya daha fazla bağımsız şirket veya iş birimi arasında karşılıklı ekonomik kazanç için uzun vadeli bir işbirliği düzenlemesi olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerin stratejik ittifak oluşturmasında pek çok neden bulunabilmektedir. Bunların başlıcaları arasında; yeni yetenekler öğrenmek veya elde etmek, belirli pazarlara girişi sağlamak ile finansal ve politik riskleri azaltmak yer almaktadır (Wheelen, Hunger, Hoffman ve Bamford, 2018: 216). Uluslararası stratejik ittifaklar, pazar bilgisi, uzman becerileri veya kaynak elde etmenin seçkin bir yolu olarak görülmekte ve kaynakları birleştirmenin rekabet gücünü arttırabileceği belirtilmektedir (Enz, 2010: 408). Stratejik ittifak kurma yolu ile artan bilginin maliyetleri düşürmesi, yeni teknolojilere erişimin artması, kalitenin gelişmesi, rakiplerin engellenmesi ile araştırma ve geliştirme çabalarının gelişmesi de sağlanabilmektedir (Rigby, 2017: 52). Başka bir ifadeyle stratejik ittifak, tarafların kaynaklarını karşılıklı olarak faydalı arayışlara yatırmasına izin vermektedir (Murphy ve Murphy, 2004: 122).

Stratejik ittifak tarzı stratejiler, özellikle turizm ve seyahat endüstrisi gibi küresel çapta yoğun rekabet koşullarında hizmet sunan işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için çok daha önemli olmaktadır. Bu endüstrinin kalbinde yer alan havacılık sektöründeki rekabetin doğası, ilk günlerinden beri, diğer tüm endüstrilerden farklı olmuştur. Sektörde ortaklık kurma olgusu 1945 yılına Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği'nin (International Air Transport Association-IATA) kurulmasına kadar dayanmaktadır (Evans, 2001a: 9). IATA'nın himayesinde, küresel ölçekte, havayolu şirketleri arasında bir işbirliği geleneği oluşturulmuştur. Bireysel güzergâhlar üzerinden başlayan bu işbirliği, genellikle bir rotayı işleten taşıyıcılar arasında gelir havuzu anlaşmaları kadar ileri gitmiştir (Evans, 2001b: 230). Havayolu ittifakları küresel havacılık endüstrisinin temel unsurlarından olup küresel havayolu pazarında önemli bir rol üstlenmektedirler. Günümüzde havacılık sektöründe yer alan üç ana uluslararası ittifak grubu (SkyTeam, Star ve Oneworld) küresel pazardaki tüm yolcuların yaklaşık %75'ini taşımaktadır (Bilotkach ve Hüscherlath, 2015: 4). Küresel ittifaklar hava yolu endüstrisindeki rekabeti, havayolları arasındaki rekabetten hava yolu grupları arasındaki rekabet biçiminde değiştirmiştir (Castiglioni, Gallego ve Galán, 2018: 136). Bu kapsamda bir yönetim aracı olarak uluslararası bir ittifaka üyeliğin, birçok havayolu şirketi için iş stratejisinin önemli bir bileşeni haline geldiği

söylenebilir.

Misyon ifadeleri kavramı da hem akademisyenler hem de işletme yöneticileri tarafından önemli bir stratejik araç olarak benimsenmiştir. Günümüzde misyon bildirgesine sahip olmayan bir kuruluş bulmak oldukça nadir bir durumdur. Ayrıca bu kavramla ilgili ayrı bir bölüm veya en azından önemini anlatan birkaç paragraf içermeyen bir strateji veya genel yönetim ders kitabı bulmak da zordur. Hatta bir yönetim aracı olarak misyon ifadeleri o kadar sağlam bir yer edinmiştir ki şirket misyonlarının örneklerinden başka hiçbir şey içermeyen çeşitli çok satan kitaplarda bulunmaktadır (Bart ve Hupfer, 2004: 92). Misyon ifadelerinin önemi uygulamada yer alan çeşitli yönetim uzmanları tarafından da onaylanmıştır. Dünyanın en önemli üç yönetim danışmanlığı firmasından biri olan Bain&Co tarafından 1993 yılından beri düzenli olarak gerçekleştirilen Yönetim Araçları ve Eğilimleri araştırmasında “Misyon ve Vizyon İfadeleri” her yıl ilk on içerisinde yer alan bir kaç yönetim aracından birisidir. 1993 –1997 yılları arasındaki araştırmalarda ise Misyon ve Vizyon ifadeleri bir numaralı yönetim aracı olarak seçilmiştir. Şirketin 2017 yılında gerçekleştirdiği 70 ülkeden 14.700 katılımcının yer aldığı son ankette Misyon ve Vizyon İfadeleri %32’lik bir oranla en çok tercih edilen onuncu yönetim aracı olmuştur (Rigby ve Bilodeau, 2018: 12). Bir misyon bildirimi olmaksızın, işletmeler eylemlerini öncelik sırasına koymakta zorluk çekebilirler ve kendilerini arzu edilen son duruma doğru ilerlemek yerine, olaylara sürekli olarak tepki gösterir halde bulabilirler (Murphy ve Murphy, 2004: 99). Bu bağlamda misyon ifadelerinin, işletmelere amaçları doğrultusunda yol gösterici bir işlevi olduğu da söylenebilir.

İlgili yazında turizm ve seyahat endüstrisinde yer alan işletmelerin stratejik yönetiminde misyon ifadelerinin rolüne yönelik az sayıda araştırma bulunmaktadır (Kemp ve Dwyer, 2003: 635). Söz konusu bu eksikliğin giderilmesi bu çalışmanın amaçlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Bu araştırma ile öncelikle misyon ifadesi kavramı ve bileşenleri açıklanarak havacılık endüstrisi açısından ideal bir misyon bildirgesinde yer alması gereken hususların belirlenmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda küresel bir havayolu ittifakının içinde yer alan 27 uluslararası havayolu firmasının misyon ifadeleri Pearce ve David (1987)’in belirlediği kapsamlı bir misyon beyanatının dokuz bileşeni doğrultusunda içerik analizine tabi tutulacaktır. Daha sonra söz konusu misyon ifadelerinin kurumsal eşbiçimlilik kapsamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu inceleme doğrultusunda stratejik ittifakların kurumsal eşbiçimliliğe yol açıp açmadığı ve eğer açıtıysa hangi tür eşbiçimliliğin sektöre egemen olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Araştırmanın turizm ve seyahat endüstrisinde eşbiçimlilik konusunda ilgili yazına katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Ayrıca araştırma sonuçlarının mikro düzeyde havacılık sektöründe makro düzeyde turizm ve seyahat endüstrisinde stratejik yönetim hususunda katkı vereceği düşünülmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Havayolu İttifakları

Stratejik ittifaklar, turizm ve seyahat endüstrisinde çokça bulunmaktadır. Bunların en görünür olanları ise küresel havayolu ittifaklarıdır. Gerek ekonomik koşullar, gerek piyasa koşulları ve gerekse düzenleyici koşullardaki değişiklikler havayollarını stratejik

ittifaklar kurmaya yönlendirmiştir (Garg, 2016: 55). Havayolu ittifakları bir endüstri içerisinde yer alan birbirine rakip firmaların oluşturduğu işbirliğine gösterilebilecek en iyi örneklerden olup özellikle endüstri sınırlarının bulanıklaşması, hızlı değişen teknolojiler ve küresel entegrasyon ile karakterize edilen bir dönemde havacılık rekabetçiliğini ve müşteri ihtiyaçlarını karşılamada gittikçe yaygınlaşan bir stratejidir (Liou, Tzeng, Tsai ve Hsu, 2011: 3515). Bu kapsamda her geçen gün yeni bir havayolu işletmesi, rekabet avantajını güçlendirmek, ağlarını genişletmek ve hava trafiği hakları ve kaynak kısıtlamaları altında yeni pazarlara erişmek için uluslararası havayolu ittifaklarını kullanmaktadır (Hsu ve Shih, 2008: 123). Günümüzde ticari hava yolu endüstrisinde faaliyet göstermek gittikçe daha zorlaşan bir durum olduğu için, daha fazla havayolu, mevcut üç küresel stratejik ittifak ağından birine katılmaya çalışmaktadır. Bu ittifak ağları üyelerine, son birim maliyetiyle büyüme yoluyla ulaşılması zor olan zengin bir uluslararası rota portföyü sağlamaktadırlar (Wang, 2014: 53). Bu kapsamda havacılık sektöründe yer alan stratejik ittifakların diğer sektörlerde kurulan ittifaklara göre üyelerine bir kazan kazan ortaklığı sağladığı söylenebilir.

Stratejik havayolu ittifaklarının temel unsurları içerisinde; kod paylaşımı, ortak hizmetler, blok koltuklar, ortak pazarlama, ortak ücretler, franchise anlaşmaları, uçuş tarifelerinin koordinasyonu, sık uçan yolcu avantajları, havalimanı slot paylaşımı, yedek parçaların ortak satın alınması ve onarımı, hangarların ortak kullanımı, teknik ve eğitim prosedürlerinin ortak geliştirilmesi, bagaj taşıma ve yer hizmetleri bakımı yer almaktadır (Weber, 2005: 258). Stratejik havayolu ittifaklarının kod paylaşımı anlaşması içermesi rakiplerle yapılan bu yatay işbirliğinin yüksek düzeyde bütünleşme gerektirerek «yarı-birleşme» olarak da tanımlanabilmesine neden olmaktadır (Holtbrügge, Wilson ve Berg, 2006: 307). Küresel havayolu ittifakına katılan bir havayolu şirketini kullanan yolcular; daha fazla ağ erişimine sahip olmakta, kesintisiz seyahat edebilmekte, devredilebilir öncelik durumu ile öncelikli check-in yapma imkânı ile bagaj taşıma ve bekleme listelerinde öncelik kazanabilmekte, havaalanlarında girmek için koşulu olan bekleme salonlarına (lounge) daha rahat girebilme imkânı ile daha fazla sayıdaki salondan yararlanma ve havayollarının müşteri sadakati programları olan sık uçan yolcu programlarından daha geniş bir şekilde faydalanma imkânlarına sahip olmaktadır (Goh ve Uncles, 2003: 480). Havayolu ittifakları diğer işbirliklerinden ittifak yapan işletme sayısı kapsamında ayrılmaktadır. Diğer sektörlerde iki veya birkaç farklı işletme ittifak yaparken havayolu ittifaklarında bu sayı oldukça fazladır. Bugün üç ana uluslararası ittifak grubu olan Star Alliance, SkyTeam ve Oneworld ittifak ağının sırasıyla; 28, 20 ve 13 üyesi bulunmaktadır.

2.2. Misyon İfadeleri

Misyon beyanatı veya misyon bildirimi şeklinde de kullanılabilinen misyon ifadeleri bir kuruluşun amacını ve işlevini özetlemeyi amaçlayan kısa belgelerdir (Bilaslova ve Lynn, 2007: 773). Daha geniş bir biçimde bir kuruluşun kendine özgü ve kalıcı amacını, uygulamalarını ve temel değerini yansıtmayı amaçlayan resmi bir yazılı belge olarak da tanımlanabilir (Macedo, Pinho ve Silva, 2016: 36). Misyon ifadeleri kavramıyla ilgili çalışmalar 1970’li yıllara dayanmaktadır (Sufi ve Lyons, 2003: 255). Bu yıllardaki ilk çalışmalar yönetim bilimine yaptığı katkılar nedeniyle modern yönetimin babası olarak

adlandırılan Peter Drucker’a aittir (David ve David, 2015: 171). Drucker (1974: 75) bir işletmenin adıyla, durumuyla veya kuruluş belgeleriyle değil ancak misyonu ile tanımlanabileceğini ve ayrıca, açık ve gerçekçi işletme hedeflerine ancak açıkça belirlenmiş bir işletme misyonu ile ulaşılabilirliğini belirtmektedir. Misyon bildirgesi ile işletmelerin nihayetinde, “İşimiz nedir?” temel sorusunu yanıtlaması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak o yıllarda pek çok örgütün misyon ifadelerinin bulunmadığı veya misyon ifadesi bulunan örgütlerinin de yetersiz olduğu görülmüştür (Alegre, Mirabent, Guerrero ve Machuca, 2018: 6).

1980’li yıllardan günümüze dek gelen yönetim bilimi ve strateji yazınında yer alan misyon ifadeleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde araştırmaların ilk olarak misyon ifadeleri kavramının tanımlanmasına yönelik olduğu ve bu doğrultuda örgütler için iyi bir misyon bildiriminin hazırlanmasında misyon ifadelerinin ne içermesi gerektiği sorusuna cevap arandığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar içerisinde en önemli çalışmalar Pearce ve David (1897: 109) ve David (1989)’e aittir. Pearce ve David 1987 yılında Fortune 500 listesine giren 61 işletmenin misyon ifadelerini inceledikleri araştırmalarında etkin bir misyon bildirgesinde olması gereken sekiz adet bileşen belirtmişlerdir. Bunlar; 1) hedef müşterilerin ve pazarların özellikleri, 2) ana mal veya hizmetlerin tanımlanması, 3) coğrafi alanın belirtilmesi, 4) temel teknolojilerin tanımlanması, 5) sürdürülebilirliğe, büyüme ve karlılığa bağlılık ifadesi, 6) şirket felsefesindeki anahtar unsurların özellikleri, 7) şirket benliğinin belirlenmesi ve 8) firmanın istenen kamu imajının belirlenmesi olarak sıralanmaktadır. Daha sonra David 1989 yılında 75 işletme üzerinde yaptığı araştırmada bu bileşenlere çalışanlara karşı sorumluluk bileşenini ekleyerek toplam 9 tane olan misyon ifadesi bileşenlerini oluşturmuştur. Misyon ifadelerinin bileşenleri ve bu bileşenlerin içeriklerine ait bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Yazarların ufuk açan bu araştırmaları doğrultusunda misyon ifadesi kavramı resmi bir beyan olmanın ötesine geçerek uygulamada kullanılmaya yönelik dinamik bir yapı kazanmıştır.

Tablo 1. Misyon İfadesi Bileşenleri

MİSYON İFADESİ BİLEŞENİ	AÇIKLAMASI
Müşteriler	İşletmenin müşterileri kimdir?
Ürünler/ Hizmetler	İşletmenin temel ürünleri ya da hizmetleri nelerdir?
Pazarlar	Coğrafi olarak işletme hangi pazarlarda faaliyet göstermektedir?
Teknoloji	İşletmede kullanılan teknolojiler nelerdir, işletmenin teknolojiye verilen önem nedir, kullanılan teknoloji güncel midir?
Sürdürülebilirlik, Büyüme ve Karlılık Hedefleri	İşletmenin hedeflediği ekonomik amaçlar nedir, işletme finansal olarak sağlam mıdır?
Felsefesi	İşletmenin değerleri, inançları, beklentileri ve ahlaki öncelikleri nedir?
Benlik Kavramı	İşletmenin ana veya ayırt edici rekabet avantajı nedir?
Arzu Ettiği Kamu İmajı	İşletmenin sosyal, toplumsal ve çevreye karşı duyarlılıkları nedir?
Çalışanlara Karşı Sorumluluğu	Çalışanlar işletmenin değerli bir varlığı mıdır?

Kaynak: Pearce ve David (1987), Kemp ve Dwyer (2003) ve David ve David (2015) ‘den uyarlanmıştır.

İlgili yazında örgütlerin misyon ifadelerinin içeriğinde neler bulunması gerektiğine

yönelik farklı araştırmalar da bulunmaktadır. Farklı yazarlar farklı bileşenler ortaya koymuşlardır. Ancak bu araştırmalarda geliştirilen bileşenlerin aslında bu dokuz bileşenin sadece hafifçe revize edilmiş bir versiyonu olduğu görülmektedir (Williams, 2008: 109). Benzer biçimde bu dokuz bileşenin, hem misyon ifadelerinin yazılması ve değerlendirilmesi için pratik bir yapı sağladığı (Kemp ve Dwyer, 2003: 637) hem de, işletmelerin hazırladıkları misyon ifadelerinin kapsamı, biçimi, özgüllüğü veya uzunluğu değişse bile etkin bir misyon bildirgesinin bu dokuz bileşeni içermesi gerektiği de belirtilmektedir (David ve David, 2015: 177). Bu bilgiler ışığında işletmelerin ideal olarak ifade edilebilecek bir misyon bildirgesi hazırlarken bu dokuz bileşeni kullanmalarının faydalı olacağı ve işletmeler açısından kolaylaştırıcı bir rol oynayacağı söylenebilir.

2.3. Kurumsal Eşbiçimlilik

Popülasyon ekolojisi yaklaşımı içerisinde temel bir kavram olarak yer alan eş biçimlilik; çevre koşullarının tür ve özelliklerine göre sadece bu koşullara uyan ve söz konusu koşullara göre eş şekil alan organizmaların yaşamına devam edebileceğini ifade etmektedir (Koçel, 2007: 277). Eşbiçimlilik, matematik ve popülasyon biyolojisinden türetilen bir kavramdır. Kavramı örgütlere uyarlayan ilk çalışma Meyer ve Rowan'a ait olup Di Maggio ve Powell ise kavramı kendi ortaya çıkardıkları "örgütsel alanlardaki kurumsal eşbiçimlilik" teorisinde ayrıntıları ile incelemişlerdir (Thornton, 2011). Meyer ve Rowan'ın çalışmaları özetle, örgütlerin başarısının sadece üretim faaliyetlerinin etkin kontrolü ve eşgümüne bağlı olmadığına değinerek, örgütlerin hayatta kalma şansını arttırmaları, meşruiyet kazanmaları ve kaynaklara ulaşabilmeleri için genel olarak, kurumsal çevrelerinin mitleri doğrultusunda eşbiçimli hale gelmeleri gerektiğini belirtmektedir (Meyer ve Rowan, 1977: 352). DiMaggio ve Powell'in araştırması ise özellikle örgütsel alan ve eşbiçimlilik kavramlarının netleştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada yazarlar kurumsal eşbiçimlilik kavramını, örgütleri birbirine benzer kılan nedir sorusundan hareketle bir birimin aynı çevresel koşullarda yer aldığı diğer birimlere benzetmesine neden olan kısıtlayıcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Di Maggio ve Powell, 1983: 149).

Yazarlara göre, kurumsal eşbiçimlilik üç mekanizma yolu ile belirlenmektedir:

1. Zorlayıcı Kurumsal Eşbiçimlilik: Zorlayıcı kurumsal eşbiçimlilik, örgütlerin bağlı oldukları diğer örgütler tarafından uygulanan resmi ve gayri resmi baskılardan ve kurumların içinde faaliyet gösterdiği toplumdaki kültürel beklentilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Di Maggio ve Powell, 1983: 150). Örgütler, zorlayıcı kurumsal eşbiçimlilik çerçevesinde varlıklarını sürdürebilmek için, dikkatlerini, kendileri üzerinde etki gücü yüksek olan kurumsal çevre unsurlarına ve dolayısıyla onların temsil ettikleri değerlere yöneltmektedirler (Bolat ve Seymen, 2006: 245). Başka bir deyişle zorlayıcı kurumsal eşbiçimlilik örgütler arasındaki güç ve yaptırım farklarından kaynaklanmaktadır.

2. Taklitçi Kurumsal Eşbiçimlilik: Her kurumsal eşbiçimlilik eğilimi zoraki nedenlerden kaynaklanmayabilir. Örgütsel teknolojiler yeterli ölçüde anlaşılmadığında, hedefler belirsiz olduğunda veya çevre sembolik bir belirsizlik yarattığında, örgütler diğer örgütleri model alma eğilimindedir. Başka bir ifade belirsizlik örgütleri Taklitçiliği ile teknik kurallar yerine kurumsal kuralları koyarak araştırma maliyetlerini

düşürmeye çalışırlar ve diğer örgütlerin davranışlarını taklit etme yönünde cesaretlendiren önemli bir unsurdur (Di Maggio ve Powell, 1983: 151). Örgütler kendi popülasyonlarındaki karar vericiler tarafından başarılı olarak algılanan diğer örgütleri taklit etmektedirler. Yüksek itibar sahibi ve tanınmış örgütlerin eylemlerinin diğer örgütleri etkilediğine ilişkin çok sayıda bulgu vardır (Bolat ve Seymen, 2006: 246). Diğer bir deyişle taklitçi kurumsal eşbiçimlilik uzman olarak kabul edilen örgütlerin kopyalanması ile oluşmaktadır.

3. Normatif Kurumsal Eşbiçimlilik: Normatif kurumsal eşbiçimlilik temel olarak profesyonelleşmeden kaynaklanmaktadır. Profesyonelleşmenin iki yönü, eşbiçimlilik açısından önemli kaynaklardır (Di Maggio ve Powell, 1983: 152). Bunlardan ilki, eğitim ve yasalardır. Aynı meslekler aynı eğitim ve aynı yasalara tabidirler. Bu durum ise eşbiçimliliğe neden olmaktadır. İkinci ise, mesleki ve ticari kuruluşlardır. Bunlar, örgütsel ve mesleki davranışlara ilişkin normatif kuralların ortaya konulmasında ve yaygınlaştırılmasında rol oynayan önemli araçlardır. Profesyonellerin, belirli ağlar ya da dernekler vasıtasıyla birbirleri arasında kurduğu ilişkiler neticesinde, o mesleğe dâhil kişiler, o dernekler veya iletişime geçtiği o ağlar yolu ile yeni metotlar ve uygulamalardan haberdar olarak bunları kendi örgütlerine taşırlar ve bu durumda eşbiçimliliğe neden olmaktadır (Tengilimoğlu, 2017: 28). Başka bir deyişle, normatif kurumsal eşbiçimlilik bir profesyonel meslek alanında yer alan kural, yasa ve standartlar sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Aynı makalede DiMaggio ve Powell (1983: 148) örgütsel alanı ise, kurumsal yaşamın belirli bir alanını oluşturan, tedarikçiler, kaynaklar, tüketiciler, düzenleyici kuruluşlar ve benzer ürün ve hizmet üreten diğer örgütler olarak tanımlamaktadır. Her bir örgütsel alanın, kendine göre değerler sistemi ve kurumsal bir mantığı vardır, işletmenin başarısı bu kurumsal mantığı ne kadar içselleştirebildiğine bağlıdır (Özcan, 2011: 313). Özetle, örgütsel alan eşbiçimliliğin meydana geldiği alanı ifade etmektedir. Bu kapsamda aynı örgütsel alan içinde yer alan örgütlerin yaptığı işin, sahiplik durumunun, amaç, misyon ve vizyon gibi değerlerini oluşturan kavramların da benzerlik göstereceği söylenebilir.

2.4. Misyon İfadeleri ve Kurumsal Eşbiçimlilik İlişkisi

Yazın taraması kapsamında etkin bir misyon ifadesinin dokuz bileşeni kapsamında işletmelerin misyon ifadeleri ile kurumsal eşbiçimlilik ilişkisini inceleyen az sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Bu araştırmalar arasında Peyrefitte ve David (2006) ABD’de bilgisayar donanımı, bilgisayar yazılımı ve gıda işleme endüstrilerinden 13’er bankacılık sektöründen ise 18 işletmeden oluşan toplam 57 büyük işletmenin misyon ifadelerini, dokuz bileşen kapsamında incelemişlerdir. Yazarlar, yönetim eğitiminde misyon ifadeleri kavramının öneminin artmasının getirdiği kurumsallaşmanın endüstrilere kurumsal baskılar yaptığını ve bu nedenle aynı endüstri sınırları arasında yer alan işletmelerin misyon ifadelerinde benzer bileşenlerin yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak araştırmada kurumsal eşbiçimlilik kavramı daha genel bir biçimde kurumsal baskı ve benzerlik şeklinde ele alınmış, eşbiçimliliğin şekli hakkında bir bilgi verilmemiştir. Bu kapsamdaki bir diğer araştırmada İranlı anonim şirketlerin misyon ifadeleri Peyrefitte ve David’in çalışması örnek alınarak incelenmiştir. Bu çalışmanın örnekleminde plastik, bankacılık, çelik ve elektrikli ekipman sektörlerinden sırasıyla; 14, 7, 19 ve 10 olmak üzere toplam 50 işletme yer almıştır. Bu araştırmada da aynı endüstri sınırları arasında misyon ifadeleri

bileşen kullanımının benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda yazarlar zorlayıcı, normatif ve taklitçi kurumsal baskıların etkisinin misyon ifadelerinin benzerliğine yol açabileceği belirtmektedirler (Jandaghi ve Miyandehi, 2011).

Son olarak Mutlu ve Karaca (2017) Türkiye’deki aile işletmelerinin misyon ifadelerini inceledikleri araştırmalarında 80 aile işletmesinin misyon ifadelerini dokuz bileşen kapsamında incelemişlerdir. Yazarlar araştırmalarında inceledikleri işletmelerin hiç birisinde 7, 8 ve 9 bileşenli misyon ifadesi bulunmadığını ve işletmelerin misyon ifadelerinin çoğunlukla 2, 3 ve 4 bileşenli olduğunu belirleyerek bu sayıların etkili bir misyon ifadesi için işletmelerin misyon ifadelerinde bulundurması gereken bileşen sayısından oldukça az olduğunu vurgulamaktadırlar. Araştırmanın bir diğer sonucu ise aile işletmelerinin misyon bildiregilerinde evrensel ifadelerin yaygınlığıdır. Yazarlar bu durum sonucunda Türk aile işletmelerinin misyon ifadelerinin taklitçi bir eşbiçimlilik yapısında olduğunu belirtmektedirler.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırma örneklemi olarak araştırmanın evrenini oluşturan üç ana uluslararası ittifak grubu içerisinde en eski ve köklü olan, ayrıca ağı içerisinde diğer ittifaklardan sayıca daha fazla havayolu barındıran olan Star Alliance havayolu ittifak ağı belirlenmiştir. Star Alliance havayolu ittifak ağı 1997 yılında Scandinavian Airlines, Thai Airways International, Air Canada, Lufthansa ve United Airlines tarafından kurulan dünyanın ilk stratejik havayolu ittifakıdır. 2018 yılı itibarıyla 28 üyesi bulunan ittifakın faaliyetlerini Frankfurt, Almanya merkezli bir proje şirketi koordine etmektedir (<http://www.staralliance.com/en/about>). Kendini gücün ve yeniliğin birleşimi olarak tanımlayan Star Alliance ittifak ağı içerisinde hem dünyanın en büyük havacılık firmaları hem de küçük yerel havayolu işletmeleri bulunmaktadır (<https://flights.staralliance.com/en/>). Tablo 2’de Star Alliance üye havayollarının ittifaka katılım yılları yer almaktadır.

Tablo 2. Yıllara Göre Star Alliance Üyelikleri

YIL	ÜYE HAVAYOLU
14.05.1997	Scandinavian Airlines- Thai Airways International- Air Canada- Lufthansa- United Airlines
1999	Air New Zealand- All Nippon Airways
2000	Austrian Airlines- Singapore Airlines
2003	Asiana Airlines- LOT Polish Airlines
2004	Adria Airways- Croatia Airlines
2005	TAP Portugal
2006	South African Airways -Swiss International Air Lines
2007	Air China
2008	EgyptAir - Turkish Airlines
2009	Brussels Airlines
2010	Aegean Airlines
2011	Ethiopian Airlines
2012	Avianca- Copa Airlines- Shenzhen Airlines
2013	EVA Air
2014	Air India

Kaynak: <http://www.staralliance.com/en/member-airlines>

Mevcut yazına ait inceleme doğrultusunda çalışmanın amacına uygun olarak aşağıda yer alan araştırma soruları belirlenmiştir:

- Havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinin kaç tanesi tüm değişkenlere sahiptir?
- Misyon ifadelerinde en çok ve en az rastlanan değişkenler nelerdir?
- Star Alliance ittifakı içerisinde yer alan havayollarının misyon ifadelerinde kurumsal eçbiçimlilik türlerine (zorlayıcı/taklitçi/normatif) ait unsurlar nelerdir?

Araştırmada, dünyanın en büyük havayolu ittifakı olan Star Alliance ittifak ağı içerisinde yer alan 27⁴ uluslararası havayolu firmasının misyon ifadeleri Pearce ve David' in belirlediği kapsamlı bir misyon beyanatının dokuz bileşeni doğrultusunda içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, nicel olmayan verilerin sistematik analizinde kullanılan bir teknik olarak ifade edilmektedir (Yüksel ve Yüksel, 2004: 176). İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 227). İçerik analizinde, çözümleme birimi bir takım kelimeler, semboller, boyutlar veya renkler gibi bazı sözel ve görsel unsurları da kapsayabilir. Bu çalışmada havayolu firmalarının kurumsal web sitelerinin içeriği “sözlü öğeler” kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmada havayolu firmalarının misyon bildirelerine ulaşabilmek için iki ayrı yöntem izlenmiştir. İlk yöntem kapsamında her bir havayolu işletmesinin kurumsal web sitesinde havayolunun misyon ifadelerinin içeren bir bağlantı veya içerik aranmıştır. İkinci olarak arama motorlarında her bir havayolu için ayrı ayrı olacak şekilde “...Havayolunun Misyon İfadeleri” biçiminde bir arama gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 27 adet havayolu işletmesinin 16 tanesinin misyon ifadelerine kurumsal web sitesinde Misyonumuz/ Misyon Bildirgemiz başlığı altında ayrı olarak yer verdiği görülmüştür. İki havayolunun misyon bildirelerine ise son yayınlamış oldukları yıllık finansal ve sürdürülebilirlik raporları incelenerek ulaşılmıştır. Geriye kalan 9 havayolu işletmesinin misyon ifadelerinin değerlendirmesinde ise yine havayollarının kurumsal web sitesinde yer alan ve “Hakkımızda” ve benzeri başlıklar altında bulunan kurumsal bilgilerden yararlanılmıştır. Bu kurumsal bilgilerin incelenmesi aşamasında “havayolu işletmesinin yaptığı işi nasıl tanımladığı” dikkate alınmış kurumsal bilgiler içerisinde yer alan işletmenin vizyonuna, değerlerine ve stratejik amaçlarına yönelik ifadeler kapsam dışında bırakılmıştır. Araştırma verileri 25 Mart – 06 Nisan 2018 tarihleri arasında 27 havayolu işletmesinin kurumsal web sayfalarının incelenmesi ile elde edilmiştir.

4 Star Alliance ittifak ağı içerisinde ayrı ayrı iki havayolu firması olarak yer alan AVIANCA ve AVIANCA Brasil havayollarına ait kurumsal web siteler incelenmiş ve bu araştırma kapsamına tek bir çatı altında Avianca Holding'e ait misyon bildirimi dahil edilmiştir.

Tablo 3. Havayolu İşletmelerinin Misyon İfadelerinin İçerik Analizi

Firmalar	Müşteriler	Ürünler/ Hizmetler	Lokasyon/ Pazar	Teknoloji	Sür. Büy. ve Karlı. Hed.	Felsefesi	Benlik Kavramı	Kamu İmajı	Çalışan, Karşı Sor.	Bileşen Sayıları
Adria Airways	H	E	E	E	H	H	E	H	H	4
Aegean Airlines	E	E	E	H	H	E	E	H	H	5
Air Canada	E	E	E	H	H	H	E	E	H	5
Air China	E	E	H	H	E	E	E	E	E	7
Air India	H	E	E	H	H	H	H	H	H	2
Air New Zealand	H	E	H	H	H	H	E	H	H	2
All Nippon Airways	E	E	H	H	H	E	E	E	H	5
Asiana Airlines	E	E	H	H	E	E	E	H	H	5
Austrian Airlines	E	E	E	H	E	E	E	H	E	7
Avianca	H	H	E	H	H	E	H	H	H	2
Brussels Airlines	H	E	H	H	H	E	H	H	H	2
Copa Airlines	E	E	E	H	H	H	H	H	H	3
Croatia Airlines	E	E	E	H	E	E	H	H	H	5
EgyptAir	E	H	H	H	E	E	H	H	E	4
Ethiopian Airlines	E	E	E	H	E	E	E	E	E	8
EVA Air	H	E	H	E	E	H	E	H	H	4
LOT Polish Airlines	E	E	E	H	E	E	E	H	H	6
Lufthansa	H	E	E	H	H	H	H	H	H	2
Scandinavian Airlines	E	E	E	H	H	E	E	H	H	5
Shenzhen Airlines	H	E	E	E	H	E	H	E	H	5
Singapore Airlines	H	E	H	H	E	E	H	H	E	4
South African Airways	H	E	E	H	E	E	H	H	H	4
Swiss Airlines	E	E	E	H	E	E	H	H	H	5
TAP Portugal	E	E	E	H	H	H	E	H	H	4
Thai Airways Int.	E	E	E	H	E	E	H	E	E	7
Turkish Airlines	H	E	E	H	H	E	E	H	H	4
United Airlines	E	E	H	H	H	E	H	E	E	5

Havayolu firmalarının misyon ifadelerinin içerik analizini kapsamında öncelikle yazarların her biri, her havayolu şirketi için misyon ifadelerinin dokuz bileşenin her birini içerip içermediğini bağımsız olarak analiz etmiştir. Araştırmacılar inceledikleri misyon ifadelerinde, her bir bileşen için bileşenin bulunduğu kararı verildiğinde EVET, bileşenin bulunmadığına karar verildiğinde ise HAYIR ifadesini kullandıkları bir kodlama tablosu oluşturmuşlardır. Kodlayıcılar arasındaki kodlama benzerliklerini ve farklılıklarını sayısal olarak karşılaştırmak, başka bir ifadeyle, kodlayıcılar arasındaki güvenilirliği test etmek için Cohen's Kappa katsayısı hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik oranı %77, 6'dır. Kılıç (2015: 143) kodlayıcılar arası güvenirlğin %61 ila 80 düzeyinde olmasını iyi düzeyde uyum olarak belirtmektedir. İki yazarın, hazırladıkları kodlama tablolarını karşılaştırarak fikir birliğine varılamayan maddeler üzerinde düzenleme yapılmıştır.

Böylelikle dokuz bileşenin varlığı konusunda bir şüphe kalması engellenmeye çalışılmıştır. Daha sonra, havayolu işletmelerinin bileşen puanları tek bir tablo haline getirilmiştir. Tabloda var olan bileşen için “E” var olmayan bileşen için ise “H” harfi kullanılmıştır (Tablo 3).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinin içerik analiz kapsamında 27 işletmenin misyonları tek tek analiz edilerek hangi bileşenleri içerdiği tespit edilmiştir. Tablo 3’te misyon ifadelerinde aynı anda kaç bileşenin kullanıldığı görülmektedir. Tabloya göre aynı anda 8 bileşeni kullanan 1 havayolu (Ethiopian Airlines) , 7 bileşeni kullanan 3 havayolu (Air China, Austrian Airlines, Thai Airways International), 6 bileşeni kullanan 1 havayolu (LOT Polish Airlines), 5 bileşeni kullanan 9 havayolu (Aegean Airlines, Air Canada, All Nippon Airways, Asiana Airlines, Croatia Airlines, Scandinavian Airlines, Shenzhen Airlines, Scandinavian Airlines, Swiss Airlines, United Airlines) , 4 bileşeni kullanan 7 havayolu (Adria Airways, Egptair, Shenzhen Airlines, Singapore Airlines, TAP Portugal, Turkish Airlines), 3 bileşeni kullanan 1 havayolu (Copa Airlines), 2 bileşeni kullanan 5 havayolu (Air India, Air New Zealand, Avianca, Brussels Airlines, Lufthansa) bulunmaktadır. Tablo 3’te havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinin çoğunlukla 5 ve 4 bileşenli olduğu ve dokuz bileşenin tamamına sahip bir misyon bildirgesi olan havayolu işletmesinin bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Misyon İfadelerindeki Bileşenlerinin Sayıları ve Oranları

BİLEŞENLER	SAYI	ORAN
Müşteriler	16	60
Ürünler/Hizmetler	25	93
Lokasyon/Pazar	18	67
Teknoloji	3	11
Sürdürülebilirlik Büyüme ve Karlılık Hedefleri	12	44
Felsefesi	19	70
Benlik Kavramı	14	52
Arzu Ettiği Kamu İmajı	7	26
Çalışanlara Karşı Sorumluluğu	7	26

Tablo 4’te misyon ifadelerindeki bileşenlerinin sayıları ve oranları yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde; havayolu misyonu bildirimlerinde en yaygın kullanılan bileşenin toplam 27 havayolunun 25’in de yer alan (%93) “ürünler ve hizmetler” bileşeni olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, uluslararası havayolu şirketlerinin çoğunluğunun, misyon ifadelerini okuyanların onların havacılık sektöründe olduklarını bilmesini istediği söylenebilir. Pek çok havayolunun misyon ifadelerinde kargo taşımacılığı yaptığını dair bilgiler yer alması ve sadece yolcu taşımacılığı yapmadığını belirtmesi bu başlık altında öne çıkan bir unsurdur. Daha sonra %70’lik bir oranla “felsefesi” bileşeni bulunmaktadır. Bir ör-

gütün felsefesi, şirket kültürünün arkasında yatan değerler, ahlak ve etik ilkelerdir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinde işletmelerinin değerlerini büyük ölçüde yansıttıkları söylenebilir. “Lokasyon/pazar” bileşeni ise %67’lik bir oranla en çok rastlanan üçüncü misyon ifadesi bileşenidir. Araştırmada pek çok havayolunun misyon bildirimlerinde hem hangi ülkeyi temsil ettiklerine dair bilgiyi, hem de uçtukları destinasyonlara ait bilgiyi verdiği de görülmektedir. İncelenen misyon ifadelerinin turizm ve seyahat endüstrisinin en önemli kollarından havacılık sektörüne ait olması, misyon ifadesinde lokasyon/pazar bileşenin en çok kullanılan bileşenlerden biri olmasını rahatlıkla açıklamaktadır. Havayolu ittifaklarının asıl işlevinin havayollarının varış noktalarını genişletmek olması, pek çok havayolunun misyon bildirgesinde küresel çapta hizmet sunduğuna dair bir bilgi vermesi ile doğrudan ilişkili olmaktadır.

Havayollarının misyon ifadelerinde en çok rastlanan dördüncü değişken %60’lık bir oranla “müşteriler” bileşenidir. Misyon ifadelerinin yarısından fazlasında sadece bu dört (ürünler, felsefesi, lokasyon ve müşteriler) bileşen yer almaktadır. Daha sonra misyon ifadelerinin %52’sinde yer alan benlik kavramı bileşeni gelmektedir. İşletmelerin ana rekabet gücünün açıklandığı bu bileşen Kemp ve Dwyer (2003: 640)’un 50 uluslararası havayolunun misyon bildirimlerini dokuz bileşen kapsamında incelediği araştırmada ise birinci sırada yer almıştır.

Araştırmada incelenen 27 havayolu işletmesinin sadece üçünde yer alan “teknoloji” bileşeni ise %26’lık bir oranla 7’şer misyon ifadesinde yer alan “arzu ettiği kamu imajı” ve “çalışanlarına karşı sorumluluğu” değişkenleri ise en az rastlanan değişkenler olmaktadır. Bu sonuç Kemp ve Dwyer (2003: 637)’un 50 uluslararası havayolunun misyon bildirimlerini dokuz bileşen kapsamında incelediği araştırmada elde ettiği sonuç ile aynıdır. Bu durum 15 yıllık bu zaman zarfında havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinde daha az yer verdiği unsurların değişmediğini göstermektedir.

Havayolu firmalarının, turizm ve seyahat endüstrisi içerisinde yer alan sektörler arasında teknolojik gelişmelerle en çok ve en yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde misyon ifadelerinde bu kapsamda bir bilginin yer almaması büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ancak, örneklem dahilinde incelenen havayolu işletmelerinin neredeyse tamamında kurumsal web sayfalarında işletmelerinin teknolojilerine yönelik bilgilerini “Filomuz” başlığı altında ayrıntılı olarak sunduğu görülmüştür. Bu durum misyon ifadelerinde teknoloji değişkeninin azlığını dolaylı olarak açıklamaktadır.

İşletmenin sosyal, toplumsal ve çevreye karşı duyarlılıkları içeren kamu imajı veya topluma karşı sorumluluk başlığı altında ifade edilen bileşene havayollarının misyon ifadelerinde az rastlanması da üzerinde durulması gereken bir konudur. İnsan kaynaklı iklim değişikliği bağlamında uçakların atmosfere yüklü bir miktarda karbondioksit saldı-ğı bilinmektedir. Bu doğrultuda pek çok havayolu firması emisyon oranlarını azaltmaya yönelik çeşitli politikalar geliştirmektedir. Bu bağlamda örneklem dahilindeki pek çok havayolu işletmesinin kurumsal bilgilerini içeren web sitelerinde sosyal sorumluluk faaliyetlerine ayrı bir başlık altında yer verdiği görülmüştür. Özellikle çevreye karşı duyarlılıklarını detaylı olarak paylaştıkları başlıklar bulunmaktadır. Bu bilgiler ile havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinde topluma karşı sorumluluk değişkeninin azlığının se-

beplerine ışık tutulduğu söylenebilir.

Kurumsal yaklaşım kapsamında, şirketlerin meşruiyet için çabaladıkları için, misyon bildirimlerini hazırlarken “liderleri takip et” yaklaşımını benimsemelerinin muhtemel olduğu ve bu nedenle işletmelerin misyon bildirgelerinde eşbiçimlilik olacağı beklenmektedir (Bartkus, Glassman ve McAfee, 2004: 394). Bu doğrultuda Star Alliance ittifak ağında yer alan işletmelerin misyon ifadelerini hazırlarken kurucu havayolu işletmelerini örnek alacağı varsayımında bulunmaktadır. Tablo 3 ve Tablo 5 ‘deki bilgiler incelendiğinde en fazla misyon bileşenine sahip havayolu olan Ethiopian Airlines’ın 2011 yılında birliğe katıldığı buna karşın kurucu işletmelerden birisi olan Lufthansa’nın en az bileşen içeren işletmeler arasında yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda bu varsayımı doğrulayacak bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tablo 5. Star Alliance Kurucu Havayolu İşletmelerinin Misyon İfadelerinin İçerik Analizi

Misyon İfadesi Bileşeni	Lufthansa	Scandinavian Airlines	Thai Airways	Air Canada	United Airlines
Müşteriler	-	E	E	E	E
Ürünler/ Hizmetler	E	E	E	E	E
Pazarlar	E	E	E	E	-
Teknoloji	-	-	-	-	-
Sürdürülebilirlik, Büyüme ve Karlılık Hedefleri	-	-	E	-	-
Felsefesi	-	E	E	-	E
Benlik Kavramı	-	E	-	E	-
Arzu Ettiği Kamu İmajı	-	-	E	E	E
Çalışanlara Karşı Sorumluluğu	-	-	E	-	E

Benzer biçimde araştırma bulguları incelediğinde kurumsal eşbiçimlilik yaklaşımı doğrultusunda Star Alliance stratejik ittifak ağının bir örgütsel alan olarak ele alındığında ittifak üyelerinin misyon bildirgelerinde taklitçi kurumsal eşbiçimlilik olmadığı görülmektedir. Yine Tablo 5’teki bilgiler ışığında Star Alliance ittifak ağının kurucu işletmelerinin sonradan ittifaka katılan örgütlerin, amaç, misyon ve vizyon gibi değerlerini oluşturan kavramlarını belirlemesinde bir yaptırımda bulunmadığı da söylenebilir. Bu kapsamda araştırma bulgularının ittifak ağı içerisinde örgütler arasındaki güç ve yaptırım farklarından doğan zorlayıcı kurumsal eşbiçimliliğin bulunmadığını göstermektedir.

Araştırmada ele alınan sivil havacılık sektörü, tüm turizm ve seyahat endüstrisi içerisinde en yoğun işbirliğinin en köklü bir şekilde yaşandığı sektördür. Bu sektörün kendine has yapısı sektöre özgü pek çok kural, yasa ve standartları da doğurmaktadır. Bu kural, yasa ve standartların ortak noktası güvenli uçuş hususudur. İttifak ağı içerisinde yer alan havayolu işletmelerinin misyon bildirgelerinde güvenlik kelimesini sık kullanmaları, köklü ve deneyimli bir firma olduklarından bahsetmeleri veya bir ülkenin bayrak taşıyıcı

havayolu olduklarına değinmeleri gibi unsurlar ile prestij ve güvenlik algısı yaptıkları belirlenmiştir. Bu bulgular ışığında, Star Alliance ittifak ağı üyelerinin misyon ifadelerinde normatif kurumsal eşbiçimliliği olduğu ortaya çıkarılmıştır.

5. SONUÇ

Havayolu ittifaklarının misyon ifadelerinin kurumsal eşbiçimlilik bağlamında ele alındığı bu çalışmada, araştırma sorularını cevaplamanın bir parçası olarak, öncelikle Star Alliance ittifak ağı içerisinde yer alan 27 uluslararası havayolu firmasının misyon ifadelerine ulaşmak için havayolu işletmelerinin kurumsal web sayfalarının incelenmesi ile başlanmıştır. Daha sonra web sayfalarından elde edilen misyon ifadeleri Pearce ve David' in belirlediği kapsamlı bir misyon beyanatının dokuz bileşeni doğrultusunda içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda her bir havayolu işletmesinin misyon ifadelerinde yer alan bileşenler tabloleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen, havayollarının yarısından fazlasının, misyon ifadelerini değerlendirmek için kullanılan dokuz bileşenden beş veya daha fazlasına sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda havayolu sektöründe yer alan işletmelerin çoğunluğunun “ideal” misyon bildirisinin genel kabul gören görüşlerine uygun bir misyon ifadesi hazırladığını söylemek mümkündür. Araştırma ile havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinde en fazla ve en az bulunan bileşenler ve oranları da belirlenmiştir.

Çalışmaya ait bu sonuçların bir kısmı, havayollarında misyon ifadelerini dokuz bileşen kapsamında inceleyen Kemp ve Dwyer'un araştırma sonuçları ile uyum göstermekle birlikte her iki çalışmayı birbirinden ayıran önemli bir nokta bulunmaktadır. Her iki çalışmada ortak olarak yer alan 9 adet havayolu işletmesi bulunmaktadır (Air Canada, All Nippon Airways, Asiana, Australian Airlines, Scandinavian Airlines, Singapore Airlines, South African Airlines, Swiss ve Turkish Airlines). Ancak, her iki çalışmada örnekleme dahil edilen aynı havayollarının misyon ifadelerine ait bileşenler farklılık göstermiştir. Bu durumun en önemli sebebi incelenen havayollarının aynı olmasına rağmen bu işletmelerin yayınladıkları misyon bildirelerinin tamamıyla farklı olmasıdır. Örgütlerin de canlılar gibi yaşayan organizmalar olduğu düşünüldüğünde zaman içinde amaçlarının, hedeflerinin, felsefelerinin değişebileceği ve bu durumun misyon ifadelerine yansıtılabileceği söylenebilir. Yine teknolojik gelişmeler, artan global rekabet koşulları ve müşteri tatmini anlayışındaki değişimlerin de misyon ifadelerinin değişimine etki ettiğini söylemek mümkündür.

Araştırmada, Star Alliance havayolu ittifakı kurucularının misyon bildireleri ile diğer üyeleri etkilediğine dair bir bulguya rastlanmamıştır. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin misyon ifadelerinde stratejik ittifak yapısının doğurduğu bir zorlayıcı ve/veya taklitçi kurumsal eşbiçimlilik durumuna rastlanılmamıştır. Ancak, havayolu sektörünün kendine has doğası gereği güvenlik kavramının sektör için anahtar bir olgu olduğu bilinmektedir. Araştırmada incelenen misyon ifadelerinin çoğunluğunun güvenlik olgusuna değindiği gözlenmiştir. Kavram incelenen misyon ifadesinin içeriğine göre işletme felsefesi bileşeni içinde değerlendirilmiştir. Sivil havacılığın temelini oluşturan güvenlik kavramı özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırısı nedeniyle çok daha önem kazanmıştır. Bu

bağlamda havayolu ittifakı içerisinde yer alan işletmelerin misyon ifadelerinde normatif kurumsal eşbiçimci bir yapı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada havayolu ittifakları içerisinde sadece Star Alliance ağına seçilmesi bir sınırlılık doğurmaktadır. İleride yapılacak araştırmalarda havayolu işletmelerinin misyon ifadeleri kapsamına tüm ittifakların üyelerinin yer alması önerilmektedir. Böylelikle havacılık sektörü hem ideal bir misyon bildirgesinin bileşenleri, hem de kurumsal eşbiçimlilik açısından daha kapsamlı bir şekilde incelenebilir.

KAYNAKÇA

Alegre, I., Mirabent, J.B., Guerrero, A. and Machuca, M. (2018). The real mission of the mission statement: A systematic review of the literature. *Journal of Management & Organization*, 1-18.

Bart, C.K. and Hupfer, M. (2004). Mission statements in Canadian hospitals, *Journal of Health Organization and Management*, Vol. 18 Issue: 2, 92-110.

Bartkus, B.R., Glassman, M. and McAfee, R.B. (2004). A Comparison of the Quality of European, Japanese and U.S.Mission Statements: A Content Analysis. *European Management Journal*, Vol. 22, No. 4, 393-401.

Bilaslova, R. And Lynn, M. (2007). Mission statements in Slovene enterprises Institutional pressures and contextual adaptation. *Management Decision*, Vol. 45. No. 4, 773-788.

Bilotkach, V. and Hüschelrath, K. (2015). Balancing Competition and Cooperation: Evidence from Transatlantic Airline Markets. Centre for European Economic Research Discussion Paper No. 15-059, Mannheim.

Bolat, T. ve Seymen, O.A. (2006). Yönetim ve Örgüt Düşüncesinde Kurumsalcılık, Yeni Kurumsalcılık ve Kurumsal Eşbiçimlilik' Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1, 223-254.

Castiglioni, M., Gallego Á. and Galán, J. L. (2018). The virtualization of the airline industry: A strategic process, *Journal of Air Transport Management*, 67, 134-145.

David, F.R. (1989). How companies define their mission, *Long Range Planning*, Vol. 22, 90-97.

David, F.R. and David, F.R. (2015). *Strategic Management*, 15th ed. London: Pearson Education.

DiMaggio, P.J. and Powell, W. W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, Vol. 48, No. 2, 147-160.

Drucker,P. (1974). *Management tasks responsibilities and practices*. New York: Harper and Row.

Enz, C. A. (2010). *Hospitality strategic management: concepts and cases*, 2nd ed. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Evans, N. (2001a). Alliances in the International Travel Industry, *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, Vol.2, No.1, 1-26.

Evans, N. (2001b). Collaborative strategy: an analysis of the changing worldof international airline alliances, *Tourism Management*, 22, 239-243.

Garg, C. P. (2016). A robust hybrid decision model for evaluation and selection of the strategic alliance partner in the airline industry, *Journal of Air Transport Management*, 52, 55-66.

Goh, K. and Uncles, M. (2003). The Benefits of Airline Global Alliances: An Empirical Assessment of the Perceptions of Business Travelers, *Transportation Research, Part A* 37, 6, 479-497.

Holtbrügge, D., Wilson, S. and Berg, N. (2006). Human resource management at Star Alliance: Pressures for standardization and differentiation. *Journal of Air Transport Management*, No.12, 306-312

Hsu, C.I. and Shih, H.H., (2008). Small-world network theory in the study of network connectivity and efficiency of complementary international airline alliances. *Journal of Air Transport Management*, Vol. 14, No.3, 123-129.

Jandaghi, G. And Miyandehi, R.A.A. (2011). A Content Analysis of the Mission Statements of Iranian Joint Stock Firms in Four Industries: A further research to explore the implications of Peyrefitte & David (2006) findings. *Academic Leadership*.

Kemp, S. and Dwyer, L. (2003). Mission Statements of International Airlines: A Content Analysis. *Tourism Management*, 24, 635-653.

Kılıç, S. (2015). Kappa Testi, *Journal of Mood Disorders*, Vol. 5, No. 3, 142-144.

Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği*, 11.Baskı, İstanbul: Arıkan Basım Yayın.

Liou, J.J. H., Tzeng, G.H., Tsai, C.Y. and Hsu, C.C. (2011). A hybrid ANP model in fuzzy environments for strategic alliance partner selection in the airline industry. *Applied Soft Computing*, 11, 3515-3524.

Macedo, I. M., Pinho, J.C. and Silva, A. M. (2016). Revisiting the link between mission statements and organizational performance in the non-profit sector: The mediating effect of organizational commitment. *European Management Journal*, 34, 36-46.

Meyer, J. W. and Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony, *American Journal of Sociology*, Vol. 83, No. 2, 340-363.

Murphy, P. E. and Murphy, A. E. (2004). *Strategic Management for Tourism Communities Bridging the Gaps*, Great Britain: Cromwell Press.

Mutlu, E.C. ve Karaca, D. (2017). Türkiye’deki Aile İşletmelerinin Misyon İfadeleri Analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, No. 82, 61-75.

Özcan, K. (2011). Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonelite Tartışması, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 1, No. 13, 297-326.

Pearce, J. and David, F. (1987). *Corporate Mission Statements: The Bottom Line*. Aca-

demy of Management Executive. Vol.1, No.2, 109-116.

Peyrefitte, J. and David, F.R. (2006). A content analysis of the mission statements of United States firms in four industries. *International Journal of Management*, 23, 296-301.

Rigby D.K. and Bilodeau, B. (2018). *Management Tools & Trends*, Boston: Bain and Company.

Rigby, D. K. (2017). *Management Tools and Techniques: An Executive Guide*, Boston: Bain and Company.

Sufi, T. and Lyons, H. (2003). Mission statements exposed, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 15, Issue: 5, 255-262.

Tengilimoğlu, E. (2017). Otellerin Kurumsal Yönetim Seviyelerine Göre, Online Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi; Antalya Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Thornton, P.H. (2011). Isomorphism, *Palgrave Encyclopedia of Strategic Management*, New York: Palgrave Macmillan.

Wang, S. W. (2014). Do global airline alliances influence the passenger's purchase decision?. *Journal of Air Transport Management*, 37, 53-59.

Weber, K., (2005). Travelers' perceptions of Airline Alliance benefits and performance. *Journal of Travel Research*, Vol. 43, 257-265.

Wheelen, T.L., Hunger, J.D., Hoffman, A.N. and Bamford, C.E. (2018). *Strategic Management and Business Policy: Globalization, Innovation and Sustainability*, 15th ed. London: Pearson Education.

Williams, L. S. (2008). The Mission Statement A Corporate Reporting Tool With a Past, Present, and Future. *Journal of Business Communication*, Vol. 45, No. 2, 94-119.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, A. ve Yüksel, F. (2004). *Turizmde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Turhan Kitabevi

<http://www.staralliance.com/en/about> (Erişim Tarihi: 20.03.2018).

<https://flights.staralliance.com/en/> (Erişim Tarihi: 20.03.2018).

<http://www.staralliance.com/en/member-airlines> (Erişim Tarihi: 20.03.2018)

OSMANLI DEVLETİ'NDE VAKIF YÖNETİMİNDE TEVLİYET: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Kadir ARSLANBOĞA¹

Öz

Vakıflar mali, iktisadi ve sosyal alanlarda devlet ve toplum açısından önemli görevleri ifa etmektedirler. Dolayısıyla bu kurumların sosyal bilimler açısından birçok bilime yönelik unsurları bulunmaktadır. Bunlar içerisinde biri de vakıfların yönetim ve organizasyon noktasında işletme tarihi açısından taşıdıkları hususiyettir. Yönetim kadrolarının oluşturulması, bu kadroların tayini ve yetkilerinin neler olduğunun ortaya konulması İşletme tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmada 1600 yılına ait İstanbul Evkaf Tahrir defterindeki İstanbul suriçi olarak bilinen bölgedeki 3265 vakfın yönetim kadrosu içerisindeki tevliyet makamına yapılan atamalarda vakfın idaresinin kime bırakıldığı ele alınmıştır. Buna ilaveten tevliyet makamındaki atamalarındaki hususiyetler ve yetkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Vakıf, İşletme Tarihi, Yönetim, Mütevellî.

TEVLİYET IN OTTOMAN EMPIRE FOUNDATION ADMINISTRATION: THE CASE OF İSTANBUL

Abstract

Foundations carry out important tasks for state and society in fiscal, economic and social fields. Accordingly, they have many components related to different fields in terms of social sciences. One of these components is the importance of foundations' administration and organisation for history of administration. The organisation and the appointment of the administrative staff and the description of their tasks matter in history of administration. Thus, this study focuses on the 3265 foundations' administrative staff appointments for entailed estate branches in foundation registrations, in the region which is called 'walled city' in İstanbul foundation registration documents, which belong to 1600. Additionally, entailed estate authority characteristics and tasks were also examined.

Keywords: Ottoman, Foundation, Business History, Management, Mütevellî.

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, karslanboga@comu.edu.tr

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin malî yapısını oluşturan üç önemli temel yapı bulunmaktadır. Bunlar; merkezî hazine, tımar ve vakıf sistemidir. Vakıflar, Osmanlı Devleti'nde sosyal ve ekonomik hayatın en önemli bileşenidir. Ferdi mülkiyet altında bulunan gayrimenkul ve menkul varlıklardan elde edilecek gelir, ferdi mülkiyetten çıkartılarak sosyal amaçlara tahsis edilmektedir. Böylelikle bireye gelir sağlayan unsurlar, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönlendirilmektedir. Aynı şekilde toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birçok gelir getirici unsur ekonominin de dinamiğini oluşturmaktaydılar. Örneğin; çiftlik, değirmen vb. işletmeler ile ekonominin arz tarafında pay alan vakıflar, amaçlarını gerçekleştirmek için yapmış oldukları harcamalar ile de talep kısmında da yer almaktaydılar. Buna ilaveten personel istihdam etmeleriyle de ekonomi de işveren olarak bulunuyorlardı. Kurmuş oldukları vakıflarda inşa ettikleri han, bedesten, kervansaray ve dükkan gibi ticari meskenler ile de arz ve talebin karşılaştıkları piyasaların oluşumuna katkı sağlamaktaydılar.

Vakıfların yukarıda bahsedildiği üzere piyasada bir aktör olarak bulunması, hukuki bir çerçeve içerisinde hareket etmesi ve devletin resmi organlarınca yahut yetkililerince denetlenmesi sonucu resmi bir İşletme hüviyetinde oldukları aşikârdır. Vakıflar kurullarında bunların yönetmeliği olarak zikredebileceğimiz vakfiyeler hazırlanmaktaydı. Vakfiyeler bölgenin kadısı tarafından imzalanarak, sicil defterine geçirilerek hukuki bir resmiyet kazanmaktaydı. Vakfiyede, tesis edilen vakfın nasıl idare edileceği, nerelere ne gibi harcamalar yapılacağı, kaç kişinin çalışacağı, bunlara ne kadar maaş ödeneceği, harcamaların hangi gelirlerle karşılanacağı, vakıftan kimlerin ne şekilde faydalanacağı gibi hususlar vakfeden kişi tarafından ayrıntılı biçimde belirtilmekteydi. Belirtilen şartlar çerçevesinde vakfın işletilmesine riayet edilmekteydi.

Askerî ve malî organizasyonun sağlanması amacıyla Osmanlı Devleti'nde gelir kaynaklarının tespiti ve denetimi önem arz etmekteydi. Bundan dolayı devlet 30-40 yıl aralıklarla *Tahrir* adı verilen sayımlarla malî kaynaklarını denetlemekteydi. Aynı işlem vakıflar içinde yapılmakta ve yapılan sayımlar *evkaf tahrir defterlerine* kaydedilmekteydi. Söz konusu kayıt işlemleriyle çeşitli il ve kazalardaki vakıflar hakkında envanterler günümüze kadar ulaşmıştır.

Evkaf tahrirlerinin yapıldığı iller içerisinde siyasal, sosyal ve ekonomik olarak öne çıkan il İstanbul'dur. İstanbul'da suriçi denilen ve günümüzde Fatih ilçesinin sınırları olan bölgedeki vakıfların denetiminin kaydedildiği üç adet evkaf defteri bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1546 yılına ait olup Ö. Lütü Barkan ve E. Hakkı Ayverdi tarafından transkripti yapılarak 1970 yılında yayınlanmıştır. İkincisi ise 1578 yılına ait olup H. Ahmet Arslantürk ve Kadir Arslanboğa (2015) tarafından defterin fihristi (vakıfların mahaller itibariyle isimleri, vakıfların nakdiye ve akar olarak mahiyetleri ve diğer defterler ile karşılaştırmaları) hazırlanmıştır. Son defter ise 1600 yılına ait olup Mehmet Canatar tarafından 2004 yılında transkript edilerek yayınlanmıştır. Üç defterin tarih aralığına bakıldığında 22 senelik aralık ile tahrirlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. İstanbul'a ait evkaf tahrir defterlerindeki kayıtlar içerisinde selatin vakıflar bulunmamakta, sadece halk tarafından ihdas edilen vakıflar kaydedilerek denetlenmiştir. İstanbul evkaf tahrir def-

terlerinin 1546 yılına ait envanterinde 2.515 vakıf, 1578 yılına ait olanında 2.813 vakıf, 1600 yılına ait olanında ise 3.265 kayıtlı vakıf bulunmaktadır.

Tahrir işlemi bir müfettiş başkanlığında oluşturulan heyet tarafından hazırlanıyordu. Tahrir öncesinde bir önceki evkaf tahrir defteri yanlarına alınarak mahalleler sırasıyla dolaşılıyordu. Burada öncelikle vakıfların kuruluş yönetmeliğini havi vakfiyeler veyahuc sicil suretleri kontrol edilmekte ve devamında durum yeni evkaf tahrir defterine kaydedilmekteydi. Eğer teftiş sırasında vakfa ait bir vakfiye ya da sicil ibrâz edilmediyse durum soruşturularak tahrir defterine kayıt yapılıyordu (Barkan ve Ayverdi, 1970: V).

Çalışmada bahsi geçen evkaf defterleri içerisinde günümüze en yakın tarihli olan ve sayı olarak da en fazla vakfın bulunduğu 1600 yılına ait evkaf tahrir defteri ele alınmıştır. Transkript edilen defterdeki vakıfların vakfiyeleri dikkate alınarak vakıf yönetimine ait tevliyet ele alınmıştır. Vakfiyelerde ise tevliyetin kime verildiği/eceği açıkça belirtilmektedir. 1600 yılına ait İstanbul evkaf tahrir defterinde bulunan ve 3.265 adet vakfa ait olan vakfiyelerin transkriptleri tek tek incelenerek ve tasnif edilerek tevliyetin kime bırakıldığı/acağı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle medeniyetimizin en önemli işletmeleri olan vakıfların idaresindeki yönetimin üst makamındaki yetkinin tevarüsü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. VAKIFLARDA TEVLİYET

Tevliyet, vakfın vakfiyesinde belirtilen şartlara ve şer'î hükümlere göre idaresinin adıdır. Bu görevi icra edene ise mütevellî denilmektedir. Bir kimsenin mütevellî olabilmesi için aşağıdaki şartları taşıması gerekmektedir;

- *Akıl balığ olması*
- *Emin birisi olması*
- *Vakıf işlerini idare edebilme kabiliyet olması*
- *Müslüman olması*
- *Meşruta değilse yönetime talip olmaması.*
- *Mütevellî ile mütevelliyi denetleyen nazırın aynı kişi olmaması*

Bu şartları taşıyan mütevellîlerin vakfın idaresindeki yetki çerçevesi ise aşağıda belirtilen hususlardır. Bu hususların hepsi olabileceği gibi bazılarının belirtildiği, bazılarının ise belirtilmediği on adet yetkisi bulunmaktadır;

- **Teksîr-Taklîl:** Vakıftan yararlananların birinin payını artırmak ya da azaltmak
- **İdhâl-İhrâç:** Vakıftan istihkakı olmayan birini dahil etmek ya da olanı çıkartmak
- **İ'ta-Hirman:** Bir istihkakı birinden keserek diğerine belirli bir süre ya da devamlı vermek
- **Tağyir-Tebdîl:** Vakfın vakfiyedeki şartları ile malın intifasının şeklini değiştirme
- **İbdâl-İstibdâl:** Bir malın satılması ve yerine başka bir malın alınması (Akgündüz, 1996:314-320).

Vakfiyelerde mütevelliler için bu on şartın açıkça ve kaç defa kullanılabileceği açıkça belirtiliyordu. Vakfiyede yalnızca şartlar belirtildiğinde müteveli bir defaya mahsus olarak bu on şartı kullanabilme yetkisine haizdir. Bununla birlikte vakfiyede bu şartları devamlı bir surette kullanılabileceğine dair ibarede konulmaktaydı.

Tevliyet noktasında yukarıda da belirtildiği üzere nazır ile mütevellinin aynı kişi olmaması esastır. Ancak uygulamada istisnalar olduğu görülmektedir. Vakfı kuran kişi tarafından vakfiyede şart koşulmadıkça veya hakim tarafından tayin olunmadıkça vakıftan yararlananların tevliyet hakları yoktur. Vakfı kuran kişi hayatta ise ve müteveli tayin etmediyse müteveli kendisi olmakta, vefatından sonra ise kadı müteveli tayin etmektedir. Vakfı kuran kişinin tayin ettiği mütevelliler hayatta iken de kadı yine müteveli tayininde bulunamamaktadır ve bu kişilerin müteveli olmalarında kadı hükmü aranmamaktadır. Müteveli şahsın hangi vakfına tayin edildiyse sadece o vakfın idaresini yürütebilmekte, şahsın diğer vakıflarında idare yetkisi bulunmamaktadır. Vakıfların idaresi için yaşı küçükler ve kadınlar da müteveli olarak tayin edilmekteydiler. Ancak bunların müteveli olarak tayin edilmelerinden sonra vakfın idaresinin tasarrufunda sorun olabileceği sebebiyle kendilerine yardımcı olmak amacıyla yerlerine tasarrufta bulunabilen kaimmakamı mütevelliler tayin edilmekteydiler. Müteveli meşruta olsa da görevini bir başkasına bırakıp, görevi bırakabilirdi. Aynı şekilde görevinden azl de edilebilmekteydi.

Mütevellilerin idaresindeki vakıf hesaplarının denetimleri hakim ya da müfettişler aracılığıyla 3 yılda bir yapılmaktaydı. Mütevelliler vakfiyelerde kendilerine tanınan yetkiler çerçevesinde her türlü tasarrufta bulunabilmekteydiler ve sorumlulukları bulunmaktaydı. Ancak, mütevellinin kusur ve ihlali durumunda müteveli tazmin ile yükümlüydü.

Mütevellilerin ücretleri günlük, aylık ya da yıllık olarak vakfiyelerde belirtilmektedir. Bununla birlikte hasbî ibaresiyle ücretsiz yapılacağı da not düşülmüştür. Vakfiyelerde mütevellinin ücretine dair bir ibare olmadığı durumda müteveli hakimden ücret talep edebilmekteydi. Bu durumda da hakim rayiç bir ücret belirleyebilmekteydi (Akgündüz, 1996:303-324).

2. 1600 TARİHLİ İSTANBUL EVKAF TAHRİR DEFTERİNE GÖRE TEVLİYET DAĞILIMI

1600 yılına ait İstanbul evkaf tahrir defterindeki vakfiyelerde vakfın yönetimi “tevliyet kendüden sonra Yûsuf bin ‘Abdullâh’a ba’dehu re’y-i hâkime”, “Şart-ı vâkıf tevliyet kendüden sonra evlâdına ve evlâd-ı evlâdına neslen ba’de neslin ba’dehum ‘utekâsına ve evlâd-ı ‘utekâsına ve ba’de’l-inkırâz hâkimü’l-vakt re’yine mufavvaz ola diyü mukayyed...” , “... mahalle imâmı mütevellî olup ahâlî-i mahalle hasbî nâzır olalar ...” vb. gibi ifadeler ile kime bırakılacağı açık olarak belirtilmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak excelde hazırlanan bir tablo vasıtasıyla vakıfların tevliyeti kime bıraktıkları tasnif edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Aşağıdaki Tablo 1’de de görüleceği üzere vakıflarda tevliyeti üstelenen kişiler 13

kategoride toplanılmıştır. Tertip² olarak ise en uzun tertiplerde/aşama/sıra görülen aşama dikkate alınarak 5 tertip belirlenmiştir. Tevliyetin bırakıldığı ilk kişi 1. tertip olarak kendisi, 2.cide ise kendinin vefatı sonrasında evladı, 3.cüsünde evlatlarından sonra torunları, 4.cüsünde torunlarından sonra köleleri ve 5.cisinde ise kölelerinden sonra da re'y-i hâkim'in birisini mütevellî olarak ataması kastedilmektedir. Evlat, torun ve köle olarak belirlenmiş olan tertiplerde bunlardan birinin nesli kesildiğinde bir sonrakine tevliyet görevi devralır.

Tabloda görüldüğü üzere 1. tertipte 1.761 vakfın vakfiyesinde tevliyetin kime bırakıldığına dair bir ifade bulunmamaktadır. Böyle durumlarda vakıf hayatta iken kendisi, vefatından sonra ise kadı tarafından vakfa mütevellî atanmaktadır. 1. tertip içerisinde ikinci sırada ise vakıf kuranların 714'ü mütevellî olarak kendilerini atamışlardır. Vakfiyelerde isim verilip bu ismin kim olduğu tespit edilemeyenler Yabancı kategorisinde toplanılmıştır ve 1. tertipte 297 vakfın yönetimi yabancılara bırakılmıştır. Mütevellî olarak 1. tertipte kendilerine görev tevdi edilenler içerisinde Mescid görevlileri bulunmaktadır. Mahalle mescidinin ya da camisinin imamı, müezzini, kayyımı ve mescidin evkafının mütevellîsi kim olursa ona tevliyet nasb olunmuştur.

Tablo 1: 1600 Evkaf Tahrir Defterine Göre Tevliyet Dağılımı

Mütevellî / Tertip	1.	2.	3.	4.	5.
Atama olmayan	1761	2239	2683	2923	3114
Kendi	714	2	-	-	-
Yabancı	297	134	21	4	1
Mescit Görevlisi	200	135	51	44	25
Köle	72	120	102	87	46
Evlat	71	236	72	17	8
Sakin	39	56	4	3	3
Görevli	37	35	14	9	7
Atama	27	171	134	118	54
Kocası	21	22	1	-	-
Akrabası	13	22	6	8	1
Hanımı	11	52	3	2	-
Torunu	2	41	174	50	6
Toplam	3265	3265	3265	3265	3265

2 Tertip ifadesini vakfiyelerde "tertib-i mezbûr" geçmesi sebebiyle kullanılmıştır.

1. tertip içerisinde sırasıyla köle, evlat, sakın olanlar, başka bir kurumda bir görevde kim olursa ona bırakılan, yasal yetkiye sahip olan kadı, kazasker ve padişah tarafından atanan, kocasına, yeğen, amca gibi yakın akrabalarına, hanımlarına ve torunlarına tevliyet bırakılmıştır.

2. tertibe bakıldığında atama hakkında bilgi verilmeyen vakıfların sayısı 2239 adettir. 2. tertipte vakfı kuranlardan iki kurucu kendilerinin atanmalarını istemişlerdir. Yabancı ve mescit görevlilerinde ilk tertibe göre azalma gerçekleşirken; köle, evlat, sakın, atama, hanım, torun, kocasının müteveli olarak atama sayılarında artış meydana gelmiştir. Bunlar içerisinde en ciddi artış atama, evlat, hanım ve torunların müteveli olarak gösterilmeleridir.

3. tertipte 2683, 4. Tertipte 2923 ve 5. Tertipte 3114 vakfın müteveli ataması bulunmamaktadır. Bu tertiplerin sütunlarına bakıldığında müteveli tayinlerinde köle, atama ve torunların sayıları dikkat çekmektedir.

Tablodan görüleceği üzere ve uygulamadaki unsurlara bakıldığında vakıf kuran kişilerin müteveli olarak kendilerini ilk derecede adadıkları görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere tevliyet noktasında vakfiyede bir ibare yok ise vakıf kuran kişinin hayatı müddetince müteveli olduğu belirtilmişti. Bu durumda 1. Tertipte ataması olmayan ve kendini atayanların sayıları toplandığında $1761+714=2475$ vakfın mütevellisi vakfı kuran kişilerdir. 2. Tertibe bakıldığında ise ataması olmayanların sayısı 2239 adettir. Atama kategorisinde mütevelinin atanarak tayin edildiği vakıf sayısı ise 171 adettir. Dolayısıyla $(2239+171)$ 2410 vakfın ataması hakim tarafından yapılmıştır. Bu usul çerçevesinde diğer tertiplerdeki atama olmayan kategorisine bakıldığında hakim tarafından yapılan atamaların sayısında artış bulunmaktadır.

Müteveli atamalarında yetkinin hakime bırakılmasındaki en önemli unsur evlatlar arasında çıkabilecek kargaşa ve tartışmaların önünün kesilmesi olabilir. Evlatlar arasında vakıf işlerini yürütebilmesi noktasında ortaya çıkabilecek ehliyet ve liyakat hususlarındaki belirsizliklerin bu yolla bertaraf edilmesinin amaçlanmış olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

3. SONUÇ

Vakıfların idaresinden sorumlu olan tevliyet görevlendirilmelerine 1600 yılına ait İstanbul evkaf tahrir defterindeki veriler ışığında bakıldığında vakıf kuranların öncelikle kendilerini devamında ise güven odaklı olarak hâkimin atadığına, yakınlarına ve kurum yöneticilerine görevi bıraktığı görülmektedir. Ayrıca müteveli olarak atananlar içerisinde hem kız evlat hem de hanım olarak tasnif edilenlere bakıldığında bayanlara vakıf kurmalarının yanında idari görevlerde tevdi edildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA:

- Akgündüz, Ahmet, (1996). İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Sistemi, 2. Baskı. (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları).
- Arslantürk H.Ahmet, Arslanboğa, Kadir, (2015). İstanbul Vakıfları Tahrir defteri 986 (1578), (İstanbul: Okur Akademi).
- Barkan Ö. Lütfi, Ayverdi, E.Hakkı, (1970). İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri - 953 (1546) Tarihli, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü).
- Canatar, Mehmet, (2004). İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 1009 (1600) Târihli,(İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti).

İŞ YAŞAMININ KALİTESİNİN SOSYAL KAYTARMA VE İŞİ ERTELEME DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ETİK İKLİM ALGISININ ROLÜ

Selahattin KANTEN¹ & Mine ESİRGEMEZ²
Yonca AYDIN HASEKİOĞLU³ & Münevver KEÇELİ⁴

Öz

Bu çalışmada iş yaşamının kalitesinin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin idari personeli (n=248) oluşturmaktadır. Anket tekniği vasıtasıyla elde edilen veriler; belirli istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Öncelikle, araştırma modelinde yer alan tüm değişkenlere keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış, değişkenler arası birlikteliği belirlemek için korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezlerin test edilmesinde ise hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre idari personelin “yeterli ve adil ücret” kapsamında sahip oldukları algı düzeyleri, işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarını sergileme eğilimlerini artırıcı yönde bir etkiye sahiptir. Bununla beraber, idari personelin “işin yaşamda kapsadığı alan” konusundaki mevcut algı düzeylerinin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarını negatif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca, Baron ve Kenny tarafından önerilen şartların sağlanmaması nedeniyle iş yaşamının kalitesinin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolü incelenememiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşamının Kalitesi, İş Ertelme, Sosyal Kaytarma, Etik İklim

JEL Sınıflama Kodları:M10, M12, M19

THE EFFECT OF QUALITY OF WORK LIFE ON SOCIAL LOAFING AND PROCASTINATION BEHAVIOR: THE ROLE OF ETHICAL CLIMATE PERCEPTION

Abstract

This study aims to investigate the effect of work life quality on social loafing and procrastination behavior and the mediating role of ethical climate perception. For the purpose of the research, the data which were collected from 248 administrative staff in Çanakkale Onsekiz Mart University by the survey method were analyzed by using some statistical techniques such as exploratory factor analysis, correlation analysis and regression analysis. Perception of employees adequate and fair compensation dimension of work life quality have a positive and significant effect on social loafing and procrastination behavior. However, it was found out that the perception of total life space

1 Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Çanakkale, skanten@comu.edu.tr

2 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

3 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

4 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

dimension of quality of work life has a negative and significant effect on social loafing and procrastination behavior. On the other hand, due to the conditions of Baron and Kenny not provided, the mediating role of ethical climate on the effects of quality of work life on social loafing and procrastination behavior can not be questioned.

Keywords: *Quality of Work Life, İşi Erteleme, Sosyal Kaytarma, Etik İklim*

JEL Classification Codes: *M10, M12, M19*

1. GİRİŞ

İş, geleneksel olarak insanoğlunun yaşamının en önemli parçasını oluşturmaktadır. İşin bireyin duygu durumunu ve iyi oluş halini etkilediği genel olarak kabul edilmektedir. Günümüzde iş yaşamının kalitesi, bireyin yaşam kalitesinin en temel boyutu olarak görülmektedir. Dahası, nitelikli işgörenleri cezbetme ve elde tutabilme açısından yüksek düzeyde bir iş yaşamı kalitesi örgütler için de kritik önem taşımaktadır (Kanten ve Sadullah, 2012: 360). Diğer bir ifade ile işin insanoğlu için taşıdığı geleneksel öneminin yanında, bireylerin iş ve işyeri ile ilgili algılamaları da önemli hale gelmiştir. Günümüz çalışma yaşamında iş ve çalışma ortamı bireylerin hayatlarında önemli etkiler oluşturmaktadır. İşin bireylerin hayatlarında olumlu etkiler oluşturabilmesinde iş yaşamının kalitesinin belirleyici bir etken olduğu kabul edilmektedir. İş yaşamının kalitesinin, bireylerin işi, işyeri ve mesleği ile ilgili sahip olduğu beklentilerinin karşılanması sonucunda yaşadığı psikolojik tatmin neticesinde yaşam doyumu elde etmesi üzerinde rol oynadığı ifade edilmektedir. Günümüzde iş yaşamının kalitesinin çalışanların psikolojik tatmin düzeylerinde; buna bağlı olarak verimlilik, yenilikçilik, stratejik amaçlara katkı sağlamaya yönelik katılım düzeyleri üzerinde etkili olduğu göz önüne alınmalıdır. Bu doğrultuda iş yaşamının kalitesi ile ilgili gerçekleştirilecek bir araştırma vasıtasıyla iş, örgüt ve sektör düzeyinde verimlilikle ilgili bazı ayrıntıların tespit edilebilmesi ve gerekli düzenlemeler için dayanak oluşturabilecek bulgular sağlanması mümkün olacaktır (Türkey, 2015: 239-240).

İş yaşamının kalitesi örgütlerde verimliliği sağlayan önemli bir etken olarak nitelendirilmekle beraber, işgörenler açısından ise çalışma koşullarının iyileştirilmesinin temel bir aracı olarak görülmektedir. İş yaşamının kalitesi işgörenlerin çalışma yaşamından tatmin olmasını nitelemekte ve işgörenlerin çalışma yaşamına ilişkin algılarından etkilenen öznel bir olgu olarak görülmektedir. Bununla beraber iş yaşamının kalitesi, işgörenlerin genel tatmin ve performans düzeylerine katkı sağlayan mükemmel çalışma koşullarının derecesini açıklamaktadır. Bu nedenle, iş yaşamının kalitesi örgütteki işgörenlerin tatmin, motivasyon, katılım ve bağlılık düzeyleriyle ilişkilidir. İş yaşamının kalitesi işgörenlerin iş ve sosyal çevrede sergiledikleri genel tutum ve davranışlarında ön plana çıkar. İşgörenler, çalışma koşullarını adil ve beklentilerini karşılayan bir biçimde algıladıklarında büyük bir olasılıkla, çalışma arkadaşlarına ve örgüte karşı olumlu tutum ve davranışlar sergileyecektir (Kanten, 2014: 252). Bunun tersi durumda yani, iş yaşamının kalitesine ilişkin algılanan çalışma koşullarının derecesinin arzu edilen düzeyin altında değerlendirilmesi halinde, işgören davranışlarının niteliğinin nasıl olacağı konusundaki boşluk göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, iş yaşamının kalitesi, işgörenlerin işi erte-

leme ve sosyal kaytarma davranışlarının örgütsel öncülü olarak belirlenmiştir. Böylelikle araştırmanın sorunsalını, çalışma yaşamında yaygın olarak karşılaşılan olumsuz davranışlardan; işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarının sergilenme düzeyleri üzerinde iş yaşamının kalitesine ait değişkenler tarafından yaratılan değişkenliğin açıklanması ve etik iklim algısının aracılık rolünün tespit edilebilmesi oluşturmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

2.1. İş Yaşamının Kalitesi ve Boyutları

İş yaşamının kalitesi kısaca, işgörenler ile bütünsel çalışma alanı arasındaki ilişkinin kalitesi olarak tanımlanmaktadır. Geniş açıdan ise iş yaşamının kalitesi, işgörenlere değer veren, saygı duyan ve önemli katkılarına dikkate alan; aynı zamanda işgörenleri örgütün en önemli kaynağı olarak gören felsefe, prensip ve uygulamalar bütününi nitelemektedir(Kanten, 2014: 253). İş yaşamının kalitesi, işgörenlerin iş yerinde fiziksel ve psikolojik çekim öğelerini algılamasını nitelemektedir. Bununla beraber iş yaşamının kalitesi, işgörenlerin çalışma yaşamındaki refahı ile ilgili bir değişken olarak, iş tatmini konusundan oldukça farklı kapsamda değerlendirilmektedir. İş yaşamının kalitesinin etki alanı oldukça geniş bir özellik taşımaktadır. Bu yönü ile iş yaşamının kalitesi, işgörenlerin sadece iş tatminini etkilemekle kalmayıp; aile, boş zaman ve sosyal ihtiyaçlar gibi iş dışındaki yaşam alanını da etkilemektedir (Kanten ve Sadullah, 2012: 360-361). Dolayısıyla iş yaşamının kalitesi; iş tatmini, psikolojik iyi oluş hali, mutluluk gibi değişkenleri de kapsayan bir yapı olarak değerlendirilmekte; bu yönüyle iş tatmininin iş yaşamının kalitesi tarafından etkilenen çok sayıdaki değişkenden bir tanesi olduğu kabul edilmektedir (Türkay, 2015: 240).

İş yaşamının kalitesinin bileşenlerinin sınıflandırılması konusunda literatürde üç farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki, iş yaşamının kalitesinin; ücret, iş güvenliği ve çalışma çevresindeki diğer faydalar gibi dışsal özelliklere bağlı olduğunu işaret etmektedir. İkinci yaklaşım, otonomi ve görev kapsamı gibi içsel özelliklere vurgu yapmaktadır. Üçüncü yaklaşım ise iş yaşamının kalitesinin örgüt iklimi, işgörenler ve yöneticiler arasındaki ilişkiler ve güvene bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Kanten, 2014: 254). Bununla beraber, iş yaşamının kalitesinin boyutlarının kavramsallaştırılmasında araştırmacılar tarafından yaygın bir biçimde Walton'un tanımlamalarının tercih edildiği görülmektedir. Walton'un sekiz boyuttan oluşan iş yaşamının kalitesi ile ilgili kavramsal kategorileri; “yeterli ve adil ücret”, “güvenli çalışma koşulları”, “bireysel kapasitenin kullanımı ve geliştirilmesi”, “kendini geliştirme ve iş güvencesi”, “sosyal uyum”, “kurumsallaşma”, “işin yaşamda kapsadığı alan”, “sosyal ilgi” olarak sıralanabilir (Kanten ve Sadullah, 2012: 361). Walton'un insalcıl değerlere ve sosyal sorumluluğa vurgu yapan iş yaşamının kalitesi modelindeki boyutlar kısaca şu şekilde açıklanabilir (Kanten, 2014: 254-255):

•

Yeterli ve adil ücret; işgörenleri isteklendirme, cezbetme ve elde tutma özelliğinde nedeniyle iş yaşamının kalitesinin temel bileşeni olarak nitelenmektedir. Yeterli ve adil ücret, yetkin işgörenlerin cezbedilmesini ve tatmin edilmesini sağlayarak, ör-

gütten ayrılma durumlarını önlemektedir. İş yaşamının kalitesinin sürdürülebilmesi için, işgörenin performans düzeyi ile uyumlu; aynı işi yapan diğer işgörenlerin ücret düzeyleriyle eşitlikçi ve tutarlı bir ücretleme gereklidir.

•

Güvenli çalışma koşulları; işgörenlerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarına elverişli koşulları içeren bir çalışma çevresini nitelemektedir. Bu koşullar; belirli çalışma saatleri, gürültüsüz ve tehlikesiz çevre, yeterli koruyucu donanım gibi unsurları içermelidir.

•

Bireysel kapasitenin kullanımı ve geliştirilmesi; bir örgütün, işgörenlerin öğrenme fırsatlarına ve otonomiye sahip olmasına olanak tanıyan bir çalışma çevresi sunma eğiliminde olmasını nitelemektedir. Böylelikle, bu koşullar işgörenlerin işlerinde mutlu olmasına yol açarak, stres düzeylerinin azaltılmasını ve iş performanslarının iyileştirilmesini kolaylaştıracaktır.

•

Kendini geliştirme ve güvence; İş güvencesi, yükselme ve kariyer ilerlemesi gibi iş yaşamının kalitesinin sürdürülmesine katkı sağlayan bazı önemli faktörleri ifade etmektedir. Bu koşulların sağlanması, işgörenlerin işlerinden ve çalıştıkları örgütten tatmin duymalarını sağlayacaktır.

•

İşin yaşamda kapsadığı alan; iş yaşamının kalitesinin en önemli bileşenlerinden biri olarak, işgörelere ait olan serbest zamanı ifade etmektedir. Günümüzün çalışma koşulları, işgörenlerin işleri ile aile yaşamları arasında bir denge oluşturarak, iş yaşamında mutlu olmalarına yönelik tasarlanmalıdır. İş ve aile yaşamı dengesi ayrıca, kariyer ilerlemesi ve özel uğraşlar açısından önem taşımaktadır.

•

Kurumsallaşma; işgörenlerin sahip oldukları hakların nasıl korunacağını ifade etmektedir. Söz konusu haklar; kişisel mahremiyet, çalışma yasaları, ücret ve ödüllendirmede eşit işlem yapma, örgütsel konularda düşüncelerini ifade etme özgürlüğü gibi konuları içermektedir.

•

Sosyal uyum; işgörenlerin örgüte aidiyetinin nasıl sağlaacağı ile ilgili önemli bir bileşeni ifade etmektedir. Örneğin, işgörenler örgütteki ilişkilerde açıklık, özgürlük ve güven algıladıklarında ve toplulukçuluk hissettiklerinde çalışma yaşamından tatmin olacaklardır.

•

Sosyal ilgi; örgütün iş yaşamının kalitesinin sürdürülmesi için sosyal olarak sorumlu davranması gerektiğini nitelemektedir. Söz konusu davranışlar, tüm süreçlerde etik ve adaletli davranmayı, çevreye zarar vermeyen yönetim uygulamalarını ve ürünler-

den sorumlu olmayı içermektedir.

2.2. İşi Erteleme ve Sosyal Kaytarma Davranışı

İşi erteleme, genel olarak mevcut durumda yapılması gereken iş ve faaliyetlerin başka bir zamana ötelenmesi, geciktirilmesi veya sonraya bırakılmasıdır. İşi erteleme, belirli bir zamanda tamamlanması gereken görevlerin nedensiz olarak daha ileri bir zamana bırakılmasını ifade etmektedir (Kanten ve Kanten, 2015: 331-332). Bireyin eylem ya da kararlarını daha sonraya bırakması eğilimini niteleyen işi erteleme davranışının, yetişkin popülasyonundaki bireyler arasında yaygın ve olağan bir şekilde gerçekleştiği belirtilmektedir. Araştırmalar, kronik şekilde işi erteme davranışı sergileyen bireylerin, işi ertelemeyen bireylere göre görevlere hazırlanmak için daha az zaman harcadıklarını ve bu görevleri tamamlamak için harcanması gereken zamanı hafife alma eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir (Specter ve Ferrari, 2000: 197). Akademik alandaki işi erteleme davranışına odaklanan çok sayıda araştırmacıya göre öğrencilerin yaklaşık %95'i akademik görevlerini erteleme davranışı sergilemektedir. Bununla birlikte işi erteleme davranışı sadece üniversitelerle sınırlı değildir. Araştırmacılar yetişkin popülasyonundaki bireylerin %20'sinin kronik bir biçimde işi erteleme davranışı sergilediğini tahmin etmektedir. Bu bireyler, iş ve özel yaşamlarındaki önemli faaliyetleri gerçekleştirmekten kaçınmakta ya da bunları ertelemekte; çoğu kez önemli ruhsal, fiziksel ve ekonomik refah maliyetleri ile karşı karşıya kalmaktadır (Skowronski ve Mirowska, 2013: 4). İşi erteleme, düşük düzeyde kariyer ilerlemesi, uzun dönemli işsizlik ve artan stres düzeyi ve hastalık ile ilişkilidir. İşi erteleme konusundaki araştırmalar genel olarak işi erteleme davranışını; akademik, işle ilgili, rutin yaşam ve karara ait olmak üzere dört temel bileşene göre sınıflandırmaktadır. Akademik işi erteleme davranışı, akademik görevlerin ertelenmesi ile ilgili olup, üniversite öğrencileri arasında yaygın bir şekilde incelenen davranış şeklidir. İşle ilgili erteleme davranışı iş ortamındaki erteleme davranışlarını açıklamaktayken; rutin yaşama ait erteleme davranışı ise günlük görev ve sorumlulukları sonraya bırakmayı nitelemektedir. Diğer taraftan karara ait erteleme davranışı, özellikle işyeri ile ilişkili olarak, bireyin belirli bir zaman dilimi içerisinde karar verme konusundaki yetersizliğini açıklamaktadır (Kanten ve Kanten, 2015: 332-333). **Sosyal kaytarma**, bireylerin grup içerisinde çalışırken gösterdikleri çabayı azaltma eğiliminde bulunmalarıdır (Murphy vd., 2003: 61). Diğer bir ifadeyle, grup içerisinde çalışan işgörenlerin kendi başlarına çalıştıkları durumdan farklı şekilde daha az çaba harcama eğilimi sergilemeleri sosyal kaytarma davranışı olarak nitelendirilmektedir. O halde bir işgörenin, grup içerisindeki diğer bireylere göre iş süreçlerinde sahip olduğu motivasyon düzeyinin ve harcadığı çabanın azalması, sosyal kaytarma davranışı sergilediğini göstermektedir. Sosyal kaytarma davranışı grup içerisinde çalışan bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde sosyal farkındalığının azalmasıyla ortaya çıkmakta; böylelikle bireyler normalde kendi başlarına harcadıkları çaba düzeyinden daha düşük bir çaba sarfetmektedir (Kanten, 2014: 13). Bu açıdan sosyal kaytarma, bireyin yalnız başına çalıştığı durumun aksine grup içinde ortaya çıkan “kimlik belirsizliği” olarak da nitelendirilmektedir (Liden vd., 2004: 285). Sosyal mübadele kuramına göre, bireyler karşı taraftan saygı görme, dikkate alınma, onurlandırma, ödüllendirme gibi beklentilerle karşılıklı sosyal ilişkilere girme ve ilişkileri sürdürme eğilimindedir. Bu doğrultuda, örgütsel çevrede yüksek kaliteli ilişkiler içerisinde olan bireyler, yüksek düzeyde çaba sergilemelerinin karşılığında bir ödül elde etmeyi beklerler. Dolayısıyla,

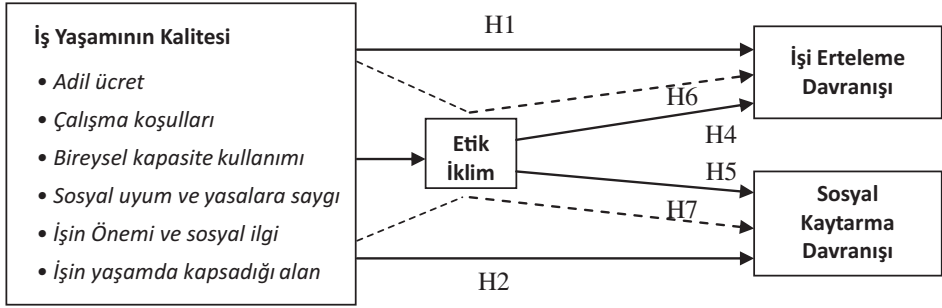
karşı tarafa sağladıkları katkıların takdir edilmediğine inanan bireyler sosyal kaytarma davranışı sergileme eğiliminde olabilirler. Bu açıdan sosyal mübadele kuramı; taraflar arasındaki ilişkinin niteliğinin ve karşılıklı beklentilerin yerine getirilip-getirilmemesinin durumunun, sosyal kaytarma davranışını artırmasını veya azaltmasını açıklayabilmektedir (Kanten, 2016: 577-578). Örgütsel ortamda, sosyal kaytarma davranışının işgörenler tarafından birbirlerinden örnek alınmasıyla zamanla artabileceği; bu davranışın, örgütte yaygınlaşmasının neticesinde çalışma gruplarının verimliliğini olumsuz yönde etkileyerek, örgütsel performansı azaltacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla, doğuracağı olumsuz etkiler nedeniyle, sosyal kaytarma davranışların yönetilmesinin, analiz edilmesinin ve altında yatan sebeplerin araştırılmasının örgütler açısından önem taşıdığı düşünülmektedir (Kanten, 2014: 13).

2.3. Etik İklim

Etik iklim, bir örgütteki etik normlara ilişkin bireysel algılamalar kümesi olarak tanımlanabilir. Örgüt üyeleri tarafından algılanan örgüt kültürünün etik boyutlarını ifade eden etik iklim, örgütün etik kimliğini oluşturmaktadır. Bununla beraber, örgüt iklimi bir örgütten diğerine farklılık gösterebilir (Rothwell ve Baldwin, 2006: 219). Etik iklim, işgörenlerin örgütteki doğru ve yanlış olarak değerlendirilen mevcut politika ve prosedürlere ilişkin algılarının toplamıdır. Etik iklimin, işgörenlerin etik ya da etik olmayan davranışlarının temelinde yatan sosyal bir etken olduğu belirtilmektedir. Bu açıdan etik iklim; örgütteki ilişkilerin, işgörenlerin tutum ve davranışlarının iyileşmesini sağlayan önemli bir faktördür (Kanten vd., 2015: 423). Bu doğrultuda birçok araştırmacı, etik iklim kuramı kapsamında gerçekleştirilen araştırmalarının önemini vurgulamaktadır. Bunun nedeni, bireysel değerler ve özelliklerin, etik davranışın açıklanması noktasında yetersiz kalabilmesidir. Diğer bir ifade ile işgörenler karşılaştıkları etik iklimler konusunda kendilerine bir yön arayışı içerisinde. Bu nedenle örgütler, bireysel kavrama ve davranış arasındaki ilişkiyi; etik davranışları, örgütsel normları ve yönetimsel sorumlulukları pekiştirme yolunu kullanarak yönetebilmelidir. Örgütler tanımlanabilir bir etik iklimle sahip olduklarında, işgörenler karşılaştıkları etik ikilemleri daha iyi ayırt edebilecekler ve ikilemde kaldıkları konunun çözümü için uygun olan süreci tanımlayabilecekler (Rothwell ve Baldwin, 2006: 217). Araştırma bulguları, güçlü bir etik kültürün oluşturulmasının, etik dışı davranışların önlenilmesinin temel koşulu olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni bir örgütün etik ikliminin, işgörenlerin istihdam ilişkisinin doğasına yönelik algılamalarını etkileyen önemli bir faktör olmasıdır (Leung, 2008: 43).

Etik iklimin kamu kurumlarında araştırılması, kamu hizmetindeki memurların kamu güvenine dayanan yüksek etik bir düzlemde, bağlayıcı standartlara ve beklentilere göre çalışma zorunlulukları açısından özellikle önem taşımaktadır. Kamu yöneticilerinin, hizmetlerin insanların değer ve standartlarıyla tutarlı ve kamu çıkarını koruyan bir şekilde sağlanması noktasında etik bir sorumluluğu bulunmaktadır (Rothwell ve Baldwin, 2006: 217-218). Diğer taraftan, günümüz çalışma yaşamında yaşanan değişimler ile beraber, işgörenlerin tutum ve davranışlarında meydana gelen dönüşümler sonucunda; kişilerarası etkileşimlerin, kişiler arasındaki mücadele ve çatışmaların arttığı, bireysel istek ve çıkarların ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla, çalışma yaşamındaki bireyler çoğu zaman, sosyal ve kültürel normlar ile iş ahlakı açısından kabul gören kurallar ve ilkeler

dışında hareket edebilmektedir (Kanten, 2014: 15). Bununla beraber, bir örgütte iş yaşamının kalitesi, bireylerarasındaki ilişkiyi tanımlayan ortaklık, açıklık, informal ilişki vb. boyutları ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, iş yaşamının kalitesi, örgütte etik bir çalışma ortamının varolması ile ilişkilidir. Özellikle toplulukçu kültürlerde iş yaşamının kalitesine yönelik algılamaların etik konusu ile ilişkili bir şekilde gerçekleştiği ifade edilmektedir (Türkay, 2015: 241). Bu doğrultuda çalışmada, günümüz çalışma yaşamında yaygın bir şekilde karşılaşılan işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarını üzerinde iş yaşamının kalitesinin etkisinin incelenmesi ve bu etki üzerinde etik iklim algısının aracılık rolünün açıklanması amaçlanmaktadır. Araştırma amacı doğrultusunda geliştirilen araştırma modeli ve hipotezler aşağıda verilmektedir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

H1: İş yaşamının kalitesi işgörenlerin işi erteleme davranışını anlamlı düzeyde etkilemektedir.

H2: İş yaşamının kalitesi işgörenlerin sosyal kaytarma davranışını anlamlı düzeyde etkilemektedir.

H3: İş yaşamının kalitesi işgörenlerin etik iklim algısını anlamlı düzeyde etkilemektedir.

H4: Etik iklim algısı işgörenlerin işi erteleme davranışını anlamlı düzeyde etkilemektedir.

H5: Etik iklim algısı işgörenlerin sosyal kaytarma davranışını anlamlı düzeyde etkilemektedir.

H6: İş yaşamının kalitesinin işi erteleme davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolü vardır.

H7: İş yaşamının kalitesinin sosyal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolü vardır.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırmanın amacı, iş yaşamının kalitesinin bireylerin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları üzerindeki etkisinde etik iklim algısının rolünün incelenmesidir. Bu doğrultuda, iş yaşamının kalitesinin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolünün belirlenebilmesi araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği vasıtasıyla elde edilen veriler, belirli istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Öncelikle, araştırma modelinde yer alan tüm değişkenlere keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış, değişkenler arası birlikteliği belirlemek için korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezlerin test edilmesinde ise hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır.

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Örneklemi

Araştırmanın konu açısından kapsamı; iş yaşamının kalitesi, etik iklim, işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları arasındaki ilişkilerin açıklanmasıyla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın uygulama açısından kapsamını; kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin idari personeli oluşturmaktadır. Üniversite yönetiminden alınan alınan izin doğrultusunda teslim edilen 500 adet anket formundan geriye dönen 255 adet (%51) anket formunun, 248 (%50) adedi değerlendirme kapsamına alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Ölçekleri

Anket formlarının oluşturulmasında uluslararası literatürdeki çalışmalardan yararlanılmıştır. Anket formunda, işgörenlerin iş yaşamının kalitesi ve etik iklim algıları ile beraber, işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları eğilimlerini ölçmek amacıyla dört ayrı ölçek kullanılmıştır. Ölçekler Türkçe'ye uyarlandıktan sonra, pilot araştırma (n=30) vasıtasıyla gözden geçirilmiş ve gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerde bulunan ifadelerin yanıtları için eşit aralıklı olduğu varsayılan beş aralıklı Likert tipi derecelendirme ("1=Kesinlikle katılmıyorum"... "5=Kesinlikle katılıyorum") kullanılmıştır. Ayrıca anket formunda 3 adet demografik soruya yer verilmiştir.

- **İş Yaşamının Kalitesi Ölçeği:** İşgörenlerin iş yaşamının kalitesine yönelik algı düzeylerinin ölçülmesinde Timossi ve diğerlerinin (2008)'nin çalışmalarında yer alan ölçek kullanılmıştır. İş yaşamının kalitesi ölçeğinde; 4 ifade "*yeterli ve adil ücret*", 6 ifade "*güvenli çalışma koşulları*", 5 ifade "*bireysel kapasitenin kullanımı ve geliştirilmesi*", 4 ifade "*kendini geliştirme ve iş güvencesi*", 4 ifade "*sosyal uyum*", 4 ifade "*kurumsal-laşma*", 3 ifade "*işin yaşamda kapladığı alan*", 5 ifade "*sosyal ilgi*" olmak üzere sekiz boyut altında toplam 35 ifade yer almaktadır. İş yaşamının kalitesine ilişkin verilere, ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla açıklayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri .875) göstermiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda 9 madde faktör yüklerinin 0.50'nin altında kalması sebebiyle analiz dışında bırakılmış ve kalan maddelerin 6 faktörlü yapıya uyum sağladığı görülmüştür. Yapılan

güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .91 olarak bulunmuştur.

- **Etik İklim Ölçeği:** İşgörenlerin etik iklime ilişkin sahip oldukları algı düzeylerini ölçmek amacıyla Büte'nin (2011) çalışmasında yer alan ölçek kullanılmıştır. Toplam 8 ifadeden oluşan ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla açıklayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri .903) göstermiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Yapılan güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .91 olarak bulunmuştur.

- **İşi Erteleme Davranışı Ölçeği:** İşgörenlerin işi erteleme davranışı eğilimlerini ölçmek amacıyla Tuckman'ın (1991) çalışmasında yer alan işi erteleme davranışı ölçeği kullanılmıştır. Toplam 11 ifadeden oluşan ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla açıklayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri .912) göstermiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiş ve 1 madde faktör yükünün 0.50'nin altında kalması sebebiyle analiz dışında bırakılmıştır. Yapılan güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .92 olarak bulunmuştur.

- **Sosyal Kaytarma Davranışı Ölçeği:** İşgörenlerin sosyal kaytarma davranışı düzeylerini ölçmek amacıyla George'nin (1992) çalışmasında yer alan sosyal kaytarma davranışı ölçeği kullanılmıştır. Toplam 10 ifadeden oluşan ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla açıklayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri .875) göstermiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiş ve 1 madde faktör yükünün 0.50'nin altında kalması sebebiyle analiz dışında bırakılmıştır. Yapılan güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .89 olarak bulunmuştur.

Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerinin yapısal geçerlilikleri ve güvenirlik düzeyleri test edilmiştir. İş yaşamının kalitesi, etik iklim, işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışı değişkenlerine ait verilere uygulanan keşfedici faktör ve güvenirlik analizlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de özet olarak verilmektedir.

Tablo 1: Keşfedici Faktör ve Güvenilirlik Analizleri Özet Tablosu

İş Yaşamının Kalitesi (kalan 26 madde) KMO: .875 Açıklanan Varyans: %66	Cron. Alpha .911	Etik İklim (kalan 8 madde) KMO: .903 Açıklanan Varyans: %63	Cron. Alpha .912	İşi Erteleme Davranışı (kalan 10 madde) KMO: .912 Açıklanan Varyans: %69	Cron. Alpha .922	Sosyal Kaytarma Davranışı (kalan 9 madde) KMO: .875 Açıklanan Varyans: %53	Cron. Alpha .894
1.Faktör: Sosyal uyum ve yasalara saygı	.890						
2.Faktör: İşin önemi ve sosyal ilgi	.847						
3.Faktör: Bireysel kapasite kullanımı	.755						
4.Faktör: İşin yaşamda kapsadığı alan	.862						
5.Faktör: Yeterli ve Adil ücret	.798						
6.Faktör: Çalışma koşulları	.745						

Keşfedici faktör analizlerinin sonucunda Lisrel 8.80 programı kullanılarak, doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve her bir ölçeğin uyum iyiliği değerleri hesaplanmıştır. Tablo 1’de araştırmanın ölçeklerine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları verilmektedir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri

D Değişkenler	χ^2	d.f.	χ^2/df	GFI	AGFI	CFI	IFI	NNFI	RMSEA
		≤ 5	$\geq .85$	$\geq .80$	$\geq .90$	$\geq .90$	$\geq .90$	≤ 0.08	
İş Yaşamının Kalitesi	433.41	234	1.85	0.87	0.84	0.97	0.97	0.96	0.059
Etik İklim	25.38	12	2.11	0.97	0.93	0.99	0.99	0.99	0.067
İşi Erteleme Davranışı	7.37	7	1.05	0.99	0.97	1.00	1.00	1.00	0.015
Sosyal Kaytarma Davranışı	27.03	11	2.45	0.97	0.92	0.99	0.99	0.98	0.077

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya kapsamındaki 248 idari personelin %55'i kadın, %45'i ise erkektir. Çalışanların önemli bir bölümü (%45) 30-39 yaş arası grupta yer alırken; %30'u 40-49 yaş arası grupta; %20'si ise 20-29 yaş arası grupta yer almaktadır. Araştırmaya katılan idari personelin %52'si lisans; %16'sı ön lisans; %15'i lisansüstü; %17'si ise lise mezuniyet düzeyine sahiptir.

4.2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma verilerinin analizinde öncelikle değişkenlerarası ilişkilerin belirlenmesine yönelik korelasyon analizi gerçekleştirilmiş; ayrıca değişkenlere ilişkin ortalamalar hesaplanmıştır. Bu kapsamda, iş yaşamının kalitesi alt boyutları ile beraber etik iklim, işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarına ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2'de hesaplanan tüm değerler verilmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere ilişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

D	Ort.	S.S	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Yeterli ve adil ücret	2.46	1.00	1.00								
Çalışma koşulları	3.43	.81	.271**	1							
Bireysel kapa. kul.	3.20	.88	.386**	.344**	1						
Sosyal uyum yas. sayg.	3.37	.78	.323**	.407**	.369**	1					
İşin yaşa. kap. alan	3.64	.96	.182**	.359**	.200**	.356**	1				
İşin önemi ve sos. ilgi	3.40	.78	.352**	.334**	.481**	.556**	.244**	1			
Etik iklim	3.27	.78	.249**	.368**	.417**	.706**	.311**	.748**	1		
İş erteleme davr.	1.80	.74	.120*	-.35	-.001	-.072	-.195**	-.022	-.048	1	
Sosyal kaytarma davr.	1.85	.72	.150*	-.64	.022	-.012	-.136*	-.009	-.009	.694**	1

** $p<0.01$ * $p<0.05$

Tablo 2'de görüldüğü üzere korelasyon analizi buguları; araştırmanın bağımsız değişkeni olan iş yaşamının kalitesinin “adil ücret” boyutunun ve “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutunun araştırmanın bağımsız değişkenleri ile anlamlı düzeyde ilişkisi olduğunu göstermektedir. Buna göre “yeterli ve adil ücret” ile “iş erteleme davranışı” ($r=.120$, $p<0,05$) ve “sosyal kaytarma davranışı” arasında ($r=.150$, $p<0,05$) pozitif yönlü anlamlı ilişki söz konusudur. Bununla beraber, “işin yaşamda kapsadığı alan” ile “iş erteleme davranışı” ($r=-.195$, $p<0,01$) ve “sosyal kaytarma davranışı” arasında ($r=-.136$, $p<0,05$) negatif yönlü anlamlı ilişki söz konusudur. İş yaşamının kalitesinin tüm boyutlarının ise “etik iklim algısı” ile pozitif yönlü anlamlı ilişkisinin ($r=.249$; .368; .417; .706; .311; .748, $p<0,01$) olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, işgörenlerin etik iklim algıları ile iş erteleme ve sosyal kaytarma davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Başka bir ifade ile işgörenlerin etik iklimle ilişkin sahip oldukları algı düzeyleri ile iş erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarını sergileme eğilimleri arasında olumlu ya da olumsuz yönde herhangi bir birliktelik söz konusu değildir. Ortalamalara bakıldığında, “yeterli

ve adil ücret” boyutu ortalamasının oldukça düşük olduğu görülmektedir. İş yaşamının kalitesine ait diğer boyut ortalamalarının ise olumsuz sayılabilecek düzeylerde olmamakla birlikte, yüksek düzeylerde olmadığı ifade edilebilir. Bununla beraber, işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarına ilişkin ortalamalar işgörenlerin söz konusu davranışları sergileme yönünde bir eğilime sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu bağlamda yeterli ve adil ücret düzeyi algısı azaldıkça işgörenlerin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları sergileme eğiliminde olabilecekleri ifade edilebilir. Bununla beraber, işin yaşamda kapsadığı alan açısından olumsuz etkilenmeyen; diğer bir ifade ile itibarıyla kendisine, ailesine ve özel yaşamına zaman ayırabilen işgörenlerin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları sergilemeleri eğilimlerinin azalması beklenmektedir.

4.3. Hiyerarşik Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezlerinin sınanması ve iş yaşamının kalitesinin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolünün açıklanması amacıyla, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizinden yararlanılmıştır. Bu yöntemle göre, bağımsız değişkenin bağımlı değişken ve aracı değişken üzerinde bir etkisinin var olması gerekmektedir. Aracı değişken bağımsız değişkenle birlikte regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin azalması, aracı değişkenin de bağımlı değişken üzerindeki anlamlı etkisinin sürmesi beklenmektedir. Analizler sonucunda bağımsız değişkenin katsayısında düşüş olması kısmi aracılık, bu ilişkinin tamamen ortadan kalkması ise tam aracılık ilişkisi olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkilerin azalması ya da ortadan kalkmasının istatistiksel olarak açıklanabilmesi için Sobel testinin kullanılarak, hesaplanan z değerinin anlamlılığına bakılması gerekmektedir (Kanten, 2014: 19). Bu doğrultuda, iş yaşamının kalitesinin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışları üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolünü belirlemek amacıyla, bağımsız değişkenle, aracılığı sorgulanan değişken ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiler hiyerarşik regresyon analizleri aracılığıyla incelenmiştir. Hiyerarşik regresyon analizi bulguları Tablo 3 ve Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 3. İş Yaşamının Kalitesinin İşi Erteleme Davranışı Üzerindeki Etkisinde Etik İklim Algısının Aracılık Etkisi Sonuçları

	□
	Etik İklim İşi Erteleme Davranışı
İş Yaşamının Kalitesi •Yeterli ve Adil Ücret •İşin Yaşamda Kapsadığı Alan	Test 1
	Yeterli ve Adil Ücret .160**
	İşin Yaşamda Kapsadığı Alan -.224***
	R ² .063
	(F=8.199***)
	Test 2
	Yeterli ve Adil Ücret .199**
	İşin Yaşamda Kapsadığı Alan .275***
	R ² .135
	(F=19.119***)
	Etik İklim -.048
	R ² .002
	(F=.557)

$p < 0.05$ * $p < 0.01$ ** $p < 0.001$ ***

Tablo 3’de görüldüğü üzere, iş yaşamının kalitesinin “yeterli ve adil ücret” ve “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutlarının işi erteleme davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık etkisinin belirlenmesi amacıyla, ilk aşamada “yeterli ve adil ücret” ve “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutlarının işi erteleme davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Test 1 kapsamında gerçekleştirilen regresyon analizi bulgularında “yeterli ve adil ücret” boyutunun işi erteleme davranışını pozitif yönde $\beta = .160$ ($p < 0.01$) anlamlı düzeyde etkilediği; “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutunun ise işi erteleme davranışını negatif yönde $\beta = -.224$ ($p < 0.001$) anlamlı olarak etkilediği görülmüş ve H1 hipotezi kısmen desteklenmiştir. İkinci aşamada “yeterli ve adil ücret” ve “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutlarının aracı değişken olan etik iklim algısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Test 2 kapsamında gerçekleştirilen regresyon analizi bulgularında “yeterli ve adil ücret” boyutunun etik iklim algısını pozitif yönde $\beta = .199$ ($p < 0.01$) anlamlı düzeyde etkilediği; “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutunun da etik iklim algısını pozitif yönde $\beta = .275$ ($p < 0.001$) anlamlı olarak etkilediği görülmüş ve H3 hipotezi kısmen desteklenmiştir. Bununla beraber, test 2 kapsamında etik iklim algısının işi erteleme davranışı üzerindeki etkisi incelenmiş ve etik iklim algısının işi erteleme davranışını etkilemediği görülmüş ve H4 hipotezi desteklenmemiştir. Dolayısıyla, Baron ve Kenny (1996) tarafından önerilen şartların sağlanmaması nedeniyle; iş yaşamının kalitesinin iki boyutunun (yeterli ve adil ücret ile işin yaşamda kapsadığı alan) işi erteleme davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolüne sahip olmadığı belirlenmiş ve H6 hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 4’de görüldüğü üzere; ikinci aracılık testi kapsamında, iş yaşamının kalitesinin “yeterli ve adil ücret” ve “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutlarının sosyal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık etkisinin belirlenmesi amacıyla, ilk aşamada “yeterli ve adil ücret” ve “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutlarının sosyal kaytarma davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Test 1 kapsamında gerçekleştirilen regresyon analizi bulgularında “yeterli ve adil ücret” boyutunun sosyal kaytarma davranışını pozitif yönde $\beta = .181$ ($p < 0.01$) anlamlı düzeyde etkilediği; “işin yaşamda kapsadığı alan” boyutunun ise sosyal kaytarma davranışını negatif yönde $\beta = -.169$ ($p < 0.01$) anlamlı olarak etkilediği görülmüş ve H2 hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Tablo 4. İş Yaşamının Kalitesinin Sosyal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Etik İklim Algısının Aracılık Etkisi Sonuçları

	β	
	Etik İklim	Sosyal Kaytarma Davranışı
İş Yaşamının Kalitesi • Adil Ücret • İşin Yaşamda Kapsadığı Alan	Test 1	
	Yeterli ve Adil Ücret	.181**
	İşin Yaşamda Kapsadığı Alan	-.169**
	R ²	.050
		(F=6.496**)
	Test 2	
	Yeterli ve Adil Ücret	.199**
	İşin Yaşamda Kapsadığı Alan	.275***
	R ²	.135
		(F=19.119***)
	Etik İklim	-.009
	R ²	.000
		(F=.021)

$p < 0.05$ * $p < 0.01$ ** $p < 0.001$ ***

Test 2 kapsamında etik iklim algısının sosyal kaytarma davranışı üzerindeki etkisi incelenmiş ve etik iklim algısının sosyal kaytarma davranışını etkilemediği görülmüş ve H5 hipotezi desteklenmemiştir. Dolayısıyla, Baron ve Kenny (1996) tarafından önerilen şartların sağlanmaması nedeniyle; iş yaşamının kalitesinin iki boyutunun (yeterli ve adil ücret ile işin yaşamda kapsadığı alan) sosyal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algısının aracılık rolüne sahip olmadığı belirlenmiş ve H7 hipotezi desteklenmemiştir.

5. SONUÇ

İş yaşamının kalitesi, nitelikli işgörenlerin cezbedilmesi ve elde tutulması üzerinde etkili olan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. İş yaşamının kalitesi, bir örgütün istihdam ilişkisi kapsamında sahip olduğu felfesinin, prensiplerinin ve örgütsel uygulamalarının işgörenler tarafından algılanma biçimini ifade etmektedir. Örgütlerin kurumsal şartları ve yönetsel uygulamalarının etkisiyle şekillenen ve biçimselleşen çalışma koşulları göz önüne alındığında; çalışma yaşamı kapsamında varolan koşulların ve ilişkilerin işgörenler tarafından nasıl algılandığının bilinmesi, olumlu ve olumsuz işgören davranışlarının açıklanması açısından önem taşımaktadır. Bir devlet üniversitesinin idari personeli üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda, iş yaşamının kalitesinin yeterli ve adil ücret boyutunun işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Buna göre idari personelin “yeterli ve adil ücret” kapsamında sahip oldukları algı düzeyleri, işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışlarını sergileme eğilimi düzeylerini arttırıcı yönde bir etkiye sahiptir. Bununla beraber, idari personelin “işin yaşamda kapsadığı alan” konusundaki mevcut algı düzeylerinin işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışını negatif yönde etkilediği görülmüştür. İdari personelin, iş ve aile yaşamları arasında bir denge bulunduğunu; işin özel yaşamlarını kısıtlamadığı yönünde sahip oldukları algı düzeyleri işi erteleme ve sosyal kaytarma davranışı düzeylerini azaltıcı yönde bir etkiye sahiptir. İdari personelin çalışma biçimleri ve işlerinin yapısal özelliği itibariyle diğer bazı meslek gruplarına mensup çalışanlara nazaran (öğretim üyeleri, hukukçular, mimarlar, yazılımcılar vb.) istisna ve özel durumlar haricinde mesai saatleri dışında eve iş taşımama durumları göz önüne alındığında, iş ve aile yaşamlarında denge bulunduğu yönünde algılamaya sahip oldukları; mevcut algı düzeylerinin ise olumsuz iki tür davranışı da azaltıcı bir rol oynadığı ifade edilebilir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise iş yaşamının kalitesine ilişkin tüm boyutların etik iklim algısı ile olumlu bir birlikte içerisinde olduğudur. Bu sonuç, toplulukçu kültürlerde iş yaşamının kalitesinin, etik iklimle ilişkili bir şekilde değerlendirildiği yönündeki literatürdeki yaklaşımı desteklemektedir.

İş yaşamının kalitesinin boyutlarından birisi olan ücret, işgörenlerin örgütsel süreçlere yönelik birçok tutum ve davranışını doğrudan etkileme özelliği nedeniyle örgütsel başarı açısından kritik bir unsurdur. İşgörenlerin sergilemiş oldukları çaba düzeyleri üzerinde etkili olan faktörlerin başında; ücret düzeylerini, yaptıkları işin önem ve güçlük düzeyiyle uyumlu, yeterli, tutarlı ve adil olarak algılamaları gelmektedir. Araştırma bulguları, araştırma kapsamındaki idari personelin yeterli ve adil ücrete ilişkin mevcut algılarının olumsuz türde iki davranışı arttırıcı yönde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonucun literatürdeki çalışmalarla ve sosyal mübadele kuramı ile uyumlu olduğu; bununla beraber, Türk Kamu Çalışanları bağlamında ücret – davranış arasındaki

ilişkinin detaylarının incelenmesine yönelik gerçekleştirilecek yeni araştırmaların önem taşıdığı ifade edilebilir. Araştırmanın gerçekleştiği Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yönetimine, idari personelin içsel kaynaklar yoluyla ödüllendirilmesi bağlamında tarafımızca şu öneriler sunulmaktadır:

- Başarılı performansı ve ideal davranışı özendiren/tanıyan yazılı ve sözlü takdir sistemlerinin güçlendirilmesi.
- Bireysel gelişimi destekleyen, örgütsel değerleri vurgulayan ve motivasyon artışını sağlayan nitelikte eğitim programlarına ağırlık verilmesi.
- Personelin yaptıkları işe anlam yüklemelerine ve işleri üzerinde kontrol düzeylerini artırmaya olanak sağlayan; güçlendirici yaklaşıma ağırlık verilmesi.

KAYNAKÇA

Alicia S. M. Leung. "Matching Ethical Work Climate to In-role and Extra-role Behaviors in a Collectivist Work Setting", *Journal of Business Ethics*, 79, 2008, s.43-55.

Baron, R. M., Kenny, D.A. "The Moderator Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1986, s.1173-1182.

Büte, Mustafa. "Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 2011, s.171-192.

Gary R. Rothwell ve J. Norman Baldwin. "Ethical Climates and Contextual Predictors of Whistle-Blowing", *Review of Public Personnel Administration*, 26(3), 2006, s.216-244.

George, J.M. "Extrinsic and Intrinsic Origins of Perceived Social Loafing in Organizations", *Academy of Management Journal*, 35(1), 1992, s.191-202.

Marc H. Specter ve Joseph R. Ferrari. "Time Orientations of Procrastinators: Focusing on the Past, Present, or Future?", *Journal of Social Behavior and Personality*, 2000, 15(5), s.197-202.

Mark Skowronski ve Agata Mirowska. "A Manager's Guide to Workplace Procrastination", *SAM Advanced Management Journal – Summer 2013*, s.4-9,27.

Türkay, Oğuz. "Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma", *Yönetim ve Ekonomi*, 22(1), 2015, s.239-256.

Kanten, Pelin "Effect of Quality of Work Life (QWL) on Proactive and Prosocial Organizational Behaviors: A Research on Health Sector Employees", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(1), 2014, s.251-274.

Kanten, Pelin. "İşyeri Nezaketsizliğinin Sosyal Kaytarma Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü", *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 2014, s.11-26.

Kanten, Pelin. "Örgütlerde Davranışın Aydınlık ve Karanlık Yüzü" içinde, Pelin Kanten ve Selahattin Kanten (Editörler), "Sosyal Kaytarma Davranışı", (Nobel Akademik Yayıncılık, 2016), s.577-598.

Kanten, Pelin, Yeşiltaş Murat ve Kanten, Selahattin. "Kişilik Özelliklerinin ve Etik İklim Algısının Politik Davranışlar Üzerindeki Etkisinde Kontrol Odağının Rolü", 14. Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı, 2015, s.423-427.

Kanten, Pelin ve Kanten, Selahattin. "The Antecedents of Procrastination Behavior: Personality Characteristics, Self-esteem and Self-efficacy", *Global Business Research Cong-*

ress (GBRC), Mayıs 26-27, 2015, İstanbul, Türkiye, s.331-341.

Kanten, Selahattin ve Sadullah, Ömer. “An Empirical Research on Relationship Quality of Work Life and Work Engagement”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 62(2012), 2012, s.360-366.

Robert C. Liden vd. “Social Loafing: A Field Investigation”, *Journal of Management*, 30(2), 2004, s.285-304.

Susan M. Murphy vd. “Understanding Social Loafing: The Role of Justice Perceptions and Exchange

Relationships”, *Human Relations* 56(1), 2003, s.61-84.

Timossi, L.S., Pedroso, B., Francisco, A.C., & Pilatti, L.A. “Evaluation Of Quality Of Work Life: An Adaptation From The s QWL Model”, XIV. International Conference On Industrial Engineering and Operations Management, Rio de Janeiro, Brazil, 2008, s.1-17.

Tuckman, B. W. “The development and concurrent validity of the Procrastination Scale”. *Educational and Psychological Measurement*, 51, 1991, s.473-480.

KADIN YÖNETİCİLERİN MEDENİ DURUMLARININ İŞ STRESİNE ETKİSİ: İZMİR İLİNDE BİR ARAŞTIRMA¹

Nezih Metin ÖZMUTAF² & Elif AKTEKİN³ & Bülent ERGANİ⁴

Öz

Araştırmanın temel amacı, kadın yöneticilerin medeni durum kapsamında iş stresine yönelik algılarının belirlenmesidir. Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu İzmir ilinde farklı sektörlerde çalışan 84 kadın yöneticiye yüz yüze anket yöntemi ile Kasım 2017 – Mart 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır. Kadın yöneticilere göre evli ve bekâr olma durumu, çocuk sahibi olma durumu, toplumsal kültürün destekleyiciliği kadın yöneticilerin iş streslerini etkilemektedir. Kadın yöneticilerin büyük çoğunluğu evli ya da bekâr olsun B tipi kişilik yapısının iş stresini olumlu etkileyeceğini düşünmektedirler. Diğer taraftan kadın yöneticilerin iş yaşamında iş streslerini yönetmede eş, aile, çocuk ve yakınlarının nitelikleri, etkileşim ve durumlarının ileri düzeyde önemli olduğu belirlenmiştir. Sadece eşlerin çocukla ilgili dengeli sorumluluk alması ve eşlerin eğitim düzeyleri evli kadın yöneticilerce daha fazla önemsenmektedir.

Anahtar Kelimeler: kadın yöneticiler, medeni durum, iş stresi, iş performansı, cinsiyet rolleri,

JEL Kodları: M12, M14, M54

THE EFFECTS OF MARITAL STATUS OF WOMEN MANAGERS ON WORK STRESS: A RESEARCH IN İZMİR

Abstract

The main purpose of this research is to determine the perceptions of women managers on work stress within their marital status. The survey form prepared on this research was applied to 84 women managers working in different sectors by face-to-face survey method between November 2017 and March 2018 in the province of İzmir. According to women managers, married and single status, child ownership, support of social culture effect work stress of woman managers. Most of the women managers, single or married, think that type B personality structure effects work stress on positive way. On the other hand, it has been determined that the qualifications of husband, family, child and relatives, interaction and status of women managers in managing work stresses, are in advanced level of importance. Married women are only more concerned with taking balanced responsibility for their children and the education levels of their husbands.

Key Words: women manager, marital status, work stress, business performance, gender roles

JEL Codes: M12, M14, M54

1 7.Uluslararası İşletme Yönetimi Kongresinde (ICBA, May 3-5 2018, Çanakkale-Turkey) sözlü

bildiri olarak sunulmuştur.

2 Prof. Dr, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İşletme Bölümü

3 Öğr. Gör, Ege Üniversitesi, Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, elif_aktekin@hotmail.com

4 Doktora Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, SBE, İşletme.

1. GİRİŞ

Stresin bireysel, örgütsel, çevresel vb. nedenlerle ortaya çıktığı ifade edilmektedir. İş yaşamında strese maruziyetin örgütte verimlilik, performans, kalite vb. yönlerden belirli bir düzeye kadar pozitif yönde etki yarattığı, belirli bir düzeyden sonra ise çalışanların üzerinde negatif yönde çeşitli sonuçlarının bulunduğu belirtilmektedir. Bu cümleden hareketle, iş yaşamında stresin yöneticiler açısından geniş bir çerçevede ele alınması, organizasyonun, paydaşların ve çalışanların geleceğe güvenle gelişerek taşınması için stratejik bir gerçeklik olarak algılanması gerektiği vurgulanabilir (McHugh, 1996: 142-149).

Yöneticiler açısından bu kadar önemli olan stresin çok boyutlu incelendiği ifade edilebilecektir. Yöneticilerin bulundukları pozisyonlara göre stresin çeşitli seviyelerde ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Siu vd. 1997: 105). Diğer taraftan medeni durumla birlikte ortaya çıkan maddi yetersizlikler, geçimsizlik, hastalık, kültür, eğitim vb. bazı değişkenlerin stres artışına neden olduğu belirtilmektedir (Işıkhan, 2004: 80). Bu bağlamda kadın yöneticilerin algıları kapsamında medeni durumları açısından iş stres düzeylerine olası etkileri daha spesifik bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı kadın yöneticilerin medeni durumları kapsamında iş stresine yönelik algılarının belirlenmesidir. Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu İzmir ilinde çeşitli sektörlerde yer alan 19 firmadaki 84 kadın yönetici ile yüz yüze anket yöntemi kullanılarak Kasım 2017 - Mart 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Stres Kavramı ve Temel Aşamaları

Stres kelime olarak gerilim, şiddet, zorlanma gibi anlamları içermektedir. Kavramsal olarak stres, algılanan çevresel tehditlere (stresörlere) karşı kişilerin fiziksel ve ruhsal olarak verdiği eylemsel bir tepki olarak tanımlanabilecektir (Nahavandi ve Malekzadeh, 1998: 534).

Genel Uyum Sendromu (General Adaptation Syndrome, GAS) teorisine kapsamında stres üç aşamada kendini göstermektedir. Bunlar sırasıyla alarm, direnme ve tükenmedir. Alarm aşamasında bireyde bazı etkiler (kan basıncı artışı, kalp çarpıntısı, göz bebeklerinde büyüme, kas gerginliği, mide asidi artışı vb.) görülür ve tehdit geçmişse etkiler ortadan kalkar. Direnme aşaması alarm aşamasının bir ileri safhası olarak etkilerin daha yoğun ortaya çıktığı durumdur. Eğer bu aşamada sakinleşme olmazsa tükenme aşaması ortaya çıkar (Işıkhan, 2004). Eğer tükenme aşaması devam ederse çalışanda yöneticiler tarafından arzu edilmeyen sonuçlar olan fiziksel, duygusal ve zihinsel tükenme ortaya çıkacaktır. Bu ise duyarsızlaşma, ilişkilerde bozulma ve performans düşüşü olarak kendini gösterebilecektir (Maslach ve Jackson, 1981: 99).

2.2. Stresin Nedenleri, Sonuçları ve Yönetimi

Stresin organizasyonlar açısından nedenleri ve sonuçları bulunmaktadır. Bu neden sonuçların bilinmesi iş yaşamında stresin yönetilmesi diğer bir deyişle üstesinden gelinmesinde ve olası olumsuz sonuçların önlenmesinde önem arz etmektedir. İş stresinin nedenleriyle ilgili yapılan gruplandırmalarda, iş yeri ile ilgili stres kaynakları, örgütsel yapı ve politikalar ile ilgili stres kaynaklarının yanı sıra dış çevre, sosyal hayat ve bireysel stres kaynaklarına yer verilmektedir.

Stresin bireysel açıdan belirtileri beş temel boyutta ortaya konulabilmektedir. Bunlar ruhsal, duygusal, zihinsel, fiziksel ve sosyal kapsamda bireyde olumsuz durumlar yaratan belirtilerdir (Rowshan, 1998). Organizasyonel açıdan stresin bireysel sonuçları fiziksel, psikolojik ve davranışsal açıdan gruplandırılabilir. Yoğun ve sürekli yaşanan iş stresi çalışanlarda fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarıyla birlikte davranış bozuklukları ve bağımlılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008: 303-307). Stresin organizasyonel anlamda olumsuz sonuçları arasında ise iş tatminsizliği ve memnuniyetsizliği, çatışmalarda artış, verimlilik düşüşü, performans düşüşü, kalite düşüşü, iş devamsızlığı ve işten çıkışlarda artış yer almaktadır. Bu durum örgütte bütünsel olarak bakıldığında stratejik süreçlerde başarısızlıklar ortaya çıkarabilmektedir (Anthonay McMann vd., 2017: 188; Nahavandi ve Malekzadeh, 1998: 537). Bu nedenle stresin yönetiminde organizasyonel olumsuz sonuçların yaşanması birer uyarıcı olarak kabul edilebilecektir. Bu çerçevede yöneticilerin sistematik ve rasyonel yaklaşımı, stresin nedenlerini ve düzeylerini belirlemesi, belirli ölçeklerle çalışılması, katılımcılığın geliştirilmesi sürece topyekün sahip çıkılması ve gerekli düzenleme ve eğitim süreçlerinin gerçekleştirilmesi önem arz edecektir (Shannon, 2001: 325).

2.3. Kadın Yöneticiler, Medeni Durum ve Stres

Yöneticiliğin, iş stresini yoğun olarak yaşayan meslekler arasında ilk sırada olduğu belirtilmektedir. İş ortamındaki stresin, iş dışındaki yaşamla bağlantılı olduğu yazında-ki birçok çalışmada ortaya konmaktadır (Rok, 2011). Kadın yöneticilerin erkek yöneticilerden farklı olarak iş ortamındaki yaşadıkları stresin nedenleri arasında, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak evle ilgili sorumlulukların çoğunu üstlenmesinin beklenmesi belirtilmiştir (Aycan, 2004). İş ortamındaki formel ilişkilerin ve rollerin yüklediği rasyonel rol ile ev yaşantısının gerektirdiği informal ve duygusal ilişkilerin bir arada yaşanmaya çalışılması kadın yöneticilerin strese yol açmaktadır (Trocki and Orioli, 1994: 7).

Bununla birlikte cinsiyet ayrımının, cinsel tacizin, astların şiddetine maruziyetin kadın yöneticilerin stres yaşamalarına neden olduğu bildirilmektedir (Fitzgerald, Hulin and Drasgow, 1994: 55; Johnson ve Indvik, 1996: 19). Erkeklerle atfedilen iş alanlarında yönetici olan kadınların sürekli kendilerini kanıtlamak zorunda kalması, erkeklerle göre daha fazla iş yüküne maruz kalması diğer stres kaynakları arasında belirtilmektedir (Ekin- ci ve Ekici, 2003). Yükseköğretimde kadın yöneticiler üzerinde yapılan bir araştırmada ise personel değerlemedeki adaletsizlikler, iş ortamındaki huzursuzluk, hatalarda daha az tolerans gösterilmesi de erkek yöneticilerden farklı olarak kadın yöneticilerin yaşadıkları

stres faktörleri arasında yer almaktadır (Akın vd, 2014).

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, kadın yöneticilerin medeni durumlarına göre iş stresine ilişkin sahip oldukları algılarının belirlenmesidir. Stresle ilgili yapılan çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da stresle kastedilen negatif etki yaratan yüksek stres düzeyidir. Bu kapsamda yüksek stres düzeyinin medeni duruma göre karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma için hazırlanan anket formu üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın bağımsız değişkenleri olan yaş, eğitim durumu, medeni durum, sahip olunan çocuk sayısı, çalışma alanı, deneyim süresi, sorumluluğundaki çalışan sayısı yer almaktadır. İkinci bölümde kadın yöneticilere yönelik olarak stres kapsamlı dört soru yer almaktadır. Bunlar, “kadın yöneticiler için medeni durum ve stres düzeyi”, kadın yöneticiler için çocuk sayısı ve stres”, “kadın yöneticiler için toplumsal kültür ve stres” ve “kadın yöneticiler için kişilik yapısı (A ve B) ve stres” şeklindedir. Anketin üçüncü bölümünde ise iş yaşamında medeni durum kapsamında çeşitli açılardan (eş, çocuk, yakın vb.) oluşturulmuş durumlar kapsamında araştırmanın 14 önerme yer almıştır. Her bir önerme hipotez olarak düşünüldüğü için geçerlilik testi yapılmamıştır. Bunun nedeni bu çalışmanın bir ölçüm aracı geliştirmeye yönelik olmamasıdır. Ölçüm aracı geliştirirken faktör analizi (açıklayıcı ve doğrulayıcı), içerik geçerliliği için Kendall W-testi ve ölçüt geçerliliği için korelasyon analizi kullanılarak paralellik testi yapılabilir (Özdamar, 2014:513). Ancak bu çalışmada ölçüm aracı geliştirmeye yönelik bir amaç gözetilmemiştir. Önermelere istatistiksel değerlendirmeler için 5’li Likert ölçeği kapsamında kesinlikle katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, fikrim yok için 3, katılıyorum için 4, kesinlikle katılıyorum için 5 ağırlık değeri verilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu İzmir ilinde çeşitli sektörlerde yer alan 19 firmadaki 84 kadın yönetici ile yüz yüze anket yöntemi kullanılarak Kasım 2017 – Mart 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır. Kadın yöneticilerin yüksek oranda yer aldığı ithalat ve ihracat yapan 19 firma kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. İletişime geçilen firmalarda kadın yönetici sayısı 103 olarak belirlenmiştir. 84 kadın yönetici ile %82’lik yüksek bir geri dönüş oranına ulaşılmıştır. Anketlerin tamamı analizlere dâhil edilmiştir. Araştırmada istatistiksel analizler kapsamında SPSS yazılımı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında tek örnek t testi ve bağımsız iki örnek örnek t testi gerçekleştirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Kadın yöneticilerin iş stresini ...pozitif yönde etkilemektedir. (Tablo 5'te yer alan önermeler kapsamında oluşturulmuştur; ... yerine her bir önerme düşünülerek)

H₂: Kadın yöneticilerin medeni durumlarına göre iş stresine yönelik algıları farklılaşmaktadır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1. Medeni Duruma Göre Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan kadın yöneticilerin (n=84) genel yaş (min-max=24-47) ortalaması ve standart sapması 36,7±8,20'dir. Kadın yöneticilerden yaş artıtmelik ortalama ve standart sapması evli olanlar için 37,5±7,11 ve bekar olanlar için 35,4±9,87'dir.

Kadın yöneticilerin büyük çoğunluğu evli aynı zamanda lisans ve lisansüstü eğitime sahiptir. Evli olanlar içinde 1-2 çocuk sahibi olma oranı yüksektir. Bekâr olanlar içinde ise hiç çocuğu olmayan ve 1-2 çocuğa sahip olan bireyler ağırlıklıdır (Tablo 1).

Tablo 1. Medeni Durum, Eğitim Durumu ve Çocuk Sayısı

Medeni Durum		Eğitim Durumu				Çocuk Sayısı			
		İlk ve Orta	Lise	Lisans	Lisansüstü	0	1	2	3
Evli	n	1	4	40	9	3	26	16	2
	%	1,2	4,8	47,6	10,7	4,7	40,6	25,0	3,1
Bekar	n	0	8	20	2	10	5	2	0
	%	,0	9,5	23,8	2,4	15,6	7,8	3,1	,0
Toplam	n	1	12	60	11	13	31	18	2
	%	1,2	14,3	71,4	13,1	20,3	48,4	28,1	3,1

Kadın yöneticilerden evli olanların sorumluluğundaki çalışan sayısı bekâr grubuna göre daha yüksek oranda yer almaktadır. Kadın yöneticilerin evli olanları içinde 10 yıl ve daha fazla deneyime sahip olanlar bekârlara göre oldukça yüksektir (Tablo 2).

Tablo 2. Medeni durum, Sorumlu Olunan Çalışan Sayısı, Deneyim Süresi

Medeni Durum		Sorumlu Olduğu Çalışan Sayısı			Deneyim Süreniz (Yıl)	
		1-5	6-9	>=10	<10	>=10
Evli	n	31	5	18	21	33
	%	36,9	6,0	21,4	25,0	39,3
Bekar	n	22	2	6	17	13
	%	26,2	2,4	7,1	20,2	15,5
Toplam	n	53	7	24	38	46
	%	63,1	8,3	28,6	45,2	54,8

4.2. Medeni Duruma Göre Yöneticilerin Strese Yönelik Algıları

Kadın yöneticilerden evli olanlar ile bekar olanlar ilginç bir şekilde yaklaşık olarak evli olmanın iş stresini olumlu ve olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bekar olanlar ise yüksek oranda, bekar olmanın iş stresini olumlu etkileyeceğini düşünmektedirler (Tablo 3). Evli olanlardan yeterli çocuk sayısına sahip olunmasının iş stresini daha fazla olumlu etkileyeceği yer almakla birlikte azımsanmayacak bir oran da çocuk sahibi olmamanın olumlu etkileyeceğini düşünmektedir. Bekar olan grupta ise büyük çoğunluk çocuk sahibi olmamanın iş stresini olumlu etkileyeceğini düşünmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Medeni Durum, Evli-Bekar Olma, Çocuk Sayısı ve İş Stresi

Medeni Durum		Medeni Durum ve İş stresi		Çocuk Sayısı ve İş Stresi	
		Evli Olma İş Stresimi Olumlu Etkiler	Bekâr Olma İş Stresimi Olumlu Etkiler	Yeterli Çocuk Sahibi Olma Olumlu etkiler	Çocuk Sahibi Olmama Olumlu Etkiler
Evli	n	29	25	33	21
	%	34,5	29,8	39,3	25,0
Bekar	n	9	21	6	24
	%	10,7	25,0	7,1	28,6
Toplam	n	38	46	39	45
	%	45,2	54,8	46,4	53,6

Kadın yöneticilerden gerek evli gerekse bekâr olanların büyük çoğunluğu destekleyici kültürün varlığının iş stresini olumlu yönde etkileyeceği görüşüne sahiptirler (Tablo 4). Kadın yöneticilerden gerek evli gerekse bekâr olanların büyük çoğunluğu B tipi kişilik özelliği olan sakin ve rahat kişiliğe sahip olmanın iş stresini olumlu etkileyeceği görüşüne sahiptirler. Ancak evli ve bekâr kesim yaklaşık olarak üçte bir oranında A tipi kişilik özelliği olan hırslı ve yarışmacı kişiliğin iş stresine olumlu etkisi olacağı kanısına sahiptir

(Tablo 4).

Tablo 4. Medeni Durum, Kültür, Kişilik Yapısı ve İş Stresi

Medeni Durum		Toplumsal Kültür ve İş stresi		Kişilik Yapısı (A ve B) ve İş Stresi	
		Destekleyici Kültür İş Stresimi Olumlu Etkiler	Destekleyici Kültür Yokluğu İş Stresimi Etkilemez	Sakin ve Rahat Kişilik (B) İş Stresimi Olumlu Etkiler	Hırslı ve Yarışmacı Kişilik (A) İş Stresimi Olumlu Etkiler
Evli	n	49	5	37	17
	%	58,3	6,0	44,0	20,2
Bekar	n	20	10	20	10
	%	23,8	11,9	23,8	11,9
Toplam	n	69	15	57	27
	%	82,1	17,9	67,9	32,1

4.3. Önermelere Yönelik Bulgular

H₁ hipotezi (Kadın yöneticilerin iş stresini ...pozitif yönde etkilemektedir.) on dört önerme için de kabul edilmiştir. Bu sonuca göre eş, çocuk ve yakınlarla yönelik olarak ortaya konulan sosyo demografik faktör, durum ve niteliklerin uygunluğu yönetici kadınlar için iş yaşamında iş stresini pozitif olarak etkileyecek etmenler olarak belirlenmiştir (Tablo 5). Bu çalışmada önermeler için faktör analizi yapılmamıştır. Bunun nedeni her bir önermenin konuyu açıklayıcı bir hipotez niteliğinde düşünülmüş olmasıdır. 14 maddelik yapının Cronbach Alfa düzeyi yüksek bir güvenirlik düzeyi olan 0,844'tür.

Tablo 5. Önergeler Kapsamında Tek Örnek t Testi

İş Yaşamında ... iş stresimi pozitif yönde etkilemektedir	$\bar{x} \pm s$ (n=84)	Tek Örnek t testi (Test Değeri $3 \leq \mu$)	
		t	p
Eşlerin destekleyicilik düzeyindeki yeterlilik	4,70±,57	27,739	,000
Eşlerin empati kurabilme düzeyindeki yeterlilik	4,6±,64	23,002	,000
Eşlerin kültürel art alan uygunluğu	4,2±,85	13,074	,000
Eşlerin eğitim düzeyi uygunluğu	4,4±,75	17,855	,000
Eşlerin yaş aralığı yakınlığı	3,8±1,17	6,750	,000
Evliliğin bulunduğu sürecin (başlangıç, orta, ileri yıl) uygunluğu	3,7±1,04	6,910	,000
Aile içi rollerin uygunluğu	4,2±,85	13,651	,000
Eşlerin iletişim kurabilme düzeyinin yeterliliği	4,8±,42	39,074	,000
Eşlerin saygı düzeyinin yeterliliği	4,6±,71	20,698	,000
Eşlerin kazanç düzeyinin yeterliliği	4,2±1,01	11,125	,000
Eş yakınlarının uygun yaklaşımları	4,0±1,00	10,024	,000
Eş yakınlarıdaki olumsuzluklarda (hastalık, ölüm vb.) destekleyici olması	4,4±,78	17,139	,000
Eşlerin kariyer ilerleme süreçleri arasındaki farklılığı tolere edebilmesi	4,5±,75	18,417	,000
Eşlerin çocukla ilgili dengeli sorumluluk alabilmesi	4,7±,50	30,614	,000

H₂ hipotezi (Kadın yöneticilerin medeni durumlarına göre iş stresine yönelik algıları farklılaşmaktadır.) sadece “eşlerin eğitim düzeyinin uygunluğu” ve “eşlerin çocukla ilgili dengeli sorumluluk alabilmesi” önermeleri kapsamında kabul edilmiştir. “Eşlerin eğitim düzeyinin uygunluğu”na ve “Eşlerin çocukla ilgili dengeli sorumluluk alabilmesi” önermeleri için iş yaşamında iş stresini pozitif yönde etkileme kapsamında evli grup bekâr gruba göre daha fazla önem vermektedir. Diğer önermeler için evli ve bekâr grubun iş yaşamında iş stresini pozitif yönde etkileme açısından algı düzeyi farklılığı bulunmamaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Medeni Durum ve Önermeler

İş Yaşamında ... iş stresimi pozitif yönde etkilemektedir	Medeni Durum	$\bar{x} \pm S$ (Evli n=54 Bekar n=30)	Bağımsız İki Örnek t Testi	
			t	p
Eşlerin destekleyicilik düzeyindeki yeterlilik	Evli	4,7±,63	,588	,558
	Bekar	4,7±,46		
Eşlerin empati kurabilme düzeyindeki yeterlilik	Evli	4,6±,67	,786	,434
	Bekar	4,5±,57		
Eşlerin kültürel art alan uygunluğu	Evli	4,2±,88	,114	,910
	Bekar	4,2±,80		
Eşlerin eğitim düzeyi uygunluğu	Evli	4,6±,62	2,475	,015
	Bekar	4,2±,88		
Eşlerin yaş aralığı yakınlığı	Evli	3,9±1,13	,978	,331
	Bekar	3,7±1,26		
Evliliğin bulunduğu sürecin (başlangıç, orta, ileri yıl) uygunluğu	Evli	3,9±,98	1,672	,098
	Bekar	3,5±1,10		
Aile içi rollerin uygunluğu	Evli	4,2±,81	,057	,955
	Bekar	4,2±,94		
Eşlerin iletişim kurabilme düzeyinin yeterliliği	Evli	4,8±,33	1,786	,078
	Bekar	4,7±,53		
Eşlerin saygı düzeyinin yeterliliği	Evli	4,6±,58	1,029	,307
	Bekar	4,5±,90		
Eşlerin kazanç düzeyinin yeterliliği	Evli	4,2±,97	,626	,533
	Bekar	4,1±1,07		
Eş yakınlarının uygun yaklaşımları	Evli	4,1±,98	,876	,384
	Bekar	3,9±1,03		
Eş yakınlarıdaki olumsuzluklarda (hastalık, ölüm vb.) destekleyici olması	Evli	4,5±,72	,850	,398
	Bekar	4,3±,88		
Eşlerin kariyer ilerleme süreçleri arasındaki farklılığı tolere edebilmesi	Evli	4,5±,79	,711	,479
	Bekar	4,4±,67		
Eşlerin çocukla ilgili dengeli sorumluluk alabilmesi	Evli	4,7±,40	2,325	,023
	Bekar	4,5±,62		

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İş yaşamında stresin varlığıyla birlikte bireysel, takımsal ve örgütsel bağlamda pozitif sonuçlar ortaya koyacak şekilde yönetilmesi, yöneticiler için kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ifade edilebilecektir. Ancak burada gerek toplumumuzda gerekse diğer toplumlarda kadın yönetici olma durumuyla birlikte medeni durum farklılığı stresi pozitif yöne sevk etmede farklılıklar içerebilecektir. Bu çalışma kapsamında sözü edilen farklı tutumlar evli ve bekâr kadın yöneticiler tarafından belirlenmiştir.

Bu bağlamda, çalışma sonucunda evli kadın yöneticilerin yarıdan fazlası için iş stresi evlilikten olumlu etkilenirken bekâr kadın yöneticilerin %70 lik bir bölümü için bekârlık iş stresini olumlu yönde etkilemektedir. Burada stresi yönetme, iş yükü, aile ve yakın desteği gibi nedenlerin olumlu grup için geçerli olabileceği yorumu yapılabilir. Diğer

tarafından çocuk sahibi olmanın genel anlamda kadın yöneticiler için iş stresini artırıcı bir etken olduğunu da araştırma bulguları kapsamında belirtmek mümkündür. Kadın yöneticiler için evli ve bekâr olanlar kapsamında iş stresini olumlu yönde etkilemenin destekleyici toplumsal kültürün varlığı ile ortaya konulacağı sonucu da belirlenmiştir. Burada hem birey hem de kadın olarak bu çerçevede çeşitli beklentiler de olabilecektir. Bu beklentilere bir bakıma önermeler bölümünde açıklık getirilmiştir.

Çalışmalar kapsamında A ve veya B tipi kişiliğin iş yaşamında iş stresini dolayısıyla iş başarısını olumlu ya da olumsuz etkilediği yönünde farklı sonuçlar yer almaktadır. Kimi çalışmalar iş stresini yönetme ve iş başarısında A tipi kişiliğe sahip yöneticilerin, kimi de B tipi kişiliğe sahip yöneticilerin başarı düzeylerinin yüksek olduğunu vurgulamaktadır (Jamal, 2007: 107). Bu çalışmada yaklaşık olarak üçte ikilik oranda B tipi kişiliğin evli ya da bekâr olsun kadın yöneticiler tarafından iş stresini olumlu etkileyeceği görüşü ortaya çıkmıştır.

Son olarak kadın yöneticiler kapsamında iş yaşamında iş stresini pozitif yönde etkilemede eşlerin eş, çocuk ve yakınlarla yönelik olarak ortaya konulan sosyo demografik faktör, durum ve niteliklerin uygunluğunun önemsendiği belirlenmiştir. Sadece evli kadın yöneticilerin bekâr kadın yöneticilere göre iş yaşamında iş stresinin üstesinden gelinmesinde “eşlerin eğitim düzeyinin uygunluğu” ve “eşlerin çocukla ilgili dengeli sorumluluk alabilmesi” konularını daha fazla önemsedikleri ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Akın, U., Baloğlu, M., Karslı, M.D., (2014). Türkiye’deki Kadın Üniversite Yöneticilerinin Stres ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Eğitim ve Bilim Cilt: 39, Sayı 174, s: 160-172

Anthony-McMann, Paula E., Ellinger, Andrea D., Astakhova, Marina, Halbesleben, Jonathon R. B., Exploring Different Operationalizations of Employee Engagement and Their Relationships With Workplace Stress and Burnout, Human Resources Development Quarterly, 28(2), 2017: 163-195.

Aycan, Z., (2004). Key Success Factors for Women in Management in Turkey. Applied Psychology: An International Review, vol. 53, no. 3, p.453 –477.

Efeoglu, E. İ., Özgen H., (2007) İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, 2007, s.237-254

Ekinci H. ve Ekici S. (2003). Yöneticiler Üzerindeki Etkileri Açısından Stres Kaynakları ve Bir Uygulama. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2003,22(2):93-111

Fitzgerald, L. F., Charles L. H. and Fritz D. (1994),. The Antecedents and Consequences of Sexual Harrassment in Organizations: An Integrated Model; Job Stress in a Changing Workforce: Investigating Gender, Diversity and Family Issues, Ed. Cwendolyn Puryear Keita and Joseph J. Hurrell. Washington D.C: American Psychological Association; 55-74.

Işıkhani, V., (2005). Çalışma Yaşamında Stres ve Başa Çıkma Yolları, Sandal Yay., Ankara.

Jamal M., (2007). Type-A Behavior in a Multinational Organization: A Study of Two Countries, Stress and Health, 23, 2007: 101-109.

Johnson, P. R. and Indvik J., (1996). Stres and Violence in The Workplace, Employee Counselling Today, Vol.8 No.1; 19-24.

Maslach, C. and Jackson, E., (1981). The Measurement of Experienced Burnout Journal of Occupational Behavior,

McHugh, Marie, Managing The Stress Of Strategic Change, Strategic Change, 5, 1996: 141-150.

Nahavandi, A. ve A. R. Malekzadeh (1998), Organizational Behavior, Prentice–Hall, New Jersey.

Özdamar, K. (2014). Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 1. Kaan Kitapevi,

s:513, Eskişehir

Paşa, M. (2007). Stresin Bireysel Performans Üzerindeki Etkileri Ve Bir Uygulama. T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Rok, M.,(2011). Stress and Stress Management in a Higher Education Tourism Institution. *Tourism and Hospitality Management*, 17(2), 279–290

Schein, V.E., & Mueller, R. (1992). Sex role stereotyping and requisite management characteristics. A cross cultural look, *Journal of Organizational Behavior*, 13, pp. 439–442.

Shannon, H.S., -Robson, L. S., Sale Joanna E. M., “Creating Safer and Healthier Workplaces: Role of Organizational Factors and Job Characteristics”, *Journal of Industrial Medicine*, 40, 2001, 319-334.

Siu, Oi-Ling, Cooper, Cary L., Donald, Ian (1997), “Occupational Stress, Job Satisfaction and Mental Health among Employees of An Acquired Tv Company In Hong Kong” *Stress Medicine*, 13: 99-107.

Rowshan, A., Stres Yönetimi, Çev: Şahin Cüceloğlu, Sistem Yay., İstanbul, 1998.

Trock1, Karen F. and Esther M. Orioli (1994), “Gender Differences in Stress Symptoms, Stress-Producing Contexts and Coping Strategies”, *Job Stress in a Changing Workforce: Investigating Gender, Diversity and Family Issues*, Ed. Cwendolyn Puryear Keita and Joseph J. Hurrell. Washington D.C: American Psychological Association; 7-22.

ENTEĞRE RAPORLAMA UYGULAMALARININ ULUSLARARASI ENTEĞRE RAPORLAMA ÇERÇEVESİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Feyza DEREKÖY²

Öz

Entegre raporlama; finansal raporların, işletmelerin değer yaratma yeteneğini yansıtmakta yetersiz kalması ve işletmelerin ekonomik, çevresel ve sosyal performanslarını dikkate alan sürdürülebilirlik kavramının yükselişi sonucunda ortaya çıkmış, yeni bir raporlama anlayışıdır. Bu çalışmanın amacı, uygulamada entegre raporlama içeriklerinin, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine uygunluğunu analiz etmek ve entegre raporlamanın geliştirilmesine yönelik öneriler getirmektir. Araştırma kapsamında, çimento sektöründe faaliyet gösteren ve entegre rapor yayınlayan, işletmelerin web sayfalarından elde edilen raporlar, içerik analizi yöntemi kullanılarak, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi bağlamında analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki işletmelere ait entegre raporlarda sunulan bilgilerin, büyük oranda Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik öğeleri ile uyumlu olduğu ancak, standart bir formatta sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, değer yaratma sürecinin sermaye öğeleriyle ilişkilendirilerek açıklanmasının, entegre rapor uygulamalarında en az bilgi verilen içerik öğesi unsuru olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sürdürülebilirlik, Değer Yaratma, Performans

EVALUATION OF THE INTEGRATED REPORTING IN TERMS OF THE INTERNATIONAL INTEGRATED FRAMEWORK

Abstract

Integrated reporting; is new reporting approach that has emerged as a result of the rise of the concept sustainability that takes into account the economic, environmental and social performance of businesses and the inadequacy of financial reports to reflect the ability of businesses to create value. The purpose of this study is to analyze the conformity of the integrated reporting content with the International Integrated Reporting Framework in practice and to suggest proposals for the development of integrated reporting. In the scope of the research, the integrated reports obtained from the web pages of the companies operating in the cement sector and publishing integrated reports were analyzed in the context of the International Integrated Reporting Framework by using the content analysis method. According to the analysis results, the information provided in the integrated reports of the companies under investigation, is determined to be in compliance with the content of the International Integrated Reporting Framework, however it does not have a standard format. In addition, it has been determined that the disclosure of the value creation process in relation to capital items, is the least information element in integrated report applications.

Keywords: Integrated Reporting, Corporate Social Responsibility, Value Creation, Performance

1 Bu makale 3- 5 Mayıs 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen, 7th Uluslararası İşletme Yönetimi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

2 Dr. Öğr. Üyesi Feyza DEREKÖY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, fderekoy@comu.edu.tr

1.GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin kâr rakamları değil, kârı nasıl elde ettikleri daha önemli bir hale gelmiştir. Bu bağlamda, işletmelerin faaliyetlerinin sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerinin belirlenip raporlanması ihtiyacı; yatırımcıların, işletmelerin gelecekteki risk ve belirsizlikten nasıl etkileyeceği konusunda bilgilendirilmelerine dair beklentileri ve finansal raporların işletmenin geleceğine kılavuzluk etmede yetersiz kalması nedeniyle, yeni bir raporlama yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Söz konusu yaklaşım, sadece bir raporlama değil aynı zamanda bütünsel bir yönetim anlayışının yansıması olan “entegre raporlama” yaklaşımıdır. Entegre rapor; finansal sermaye sağlayan taraflarına, işletmenin zaman içerisinde nasıl değer yaratacağını açıklamakta olup, hem finansal hem de finansal olmayan konulardaki bilgileri içermektedir.

Entegre raporlama, 2000’ li yıllardan itibaren iş dünyasının gündeminde yoğun bir şekilde yer almış olmasına rağmen, literatürde ele alınması 2000’li yılların sonunu bulmuştur. 2010 yılında, bir entegre raporlama modelinin geliştirilmesi ve raporlamanın standart bir forma kavuşturulması amacıyla Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC-The International Integrated Reporting Council) oluşturulmuştur. Konsey; yatırımcılar, aracı kurumlar, denetleyici ve düzenleyici kurumlar, şirketler, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirerek yaptığı çalışmaların neticesinde, entegre raporlamaya küresel bağlamda yol gösterici olan “Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesini” yayınlamıştır.

Çalışmada öncelikle entegre rapor kavramı ve entegre raporlama uygulamalarının gelişimi hakkındaki bilgilere yer verilecek. Daha sonra, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi’ nin amacı, içeriği ve uygulanışı hakkında açıklamalar yapılacaktır. Çalışmanın uygulama kısmında, çimento sektöründe entegre rapor yayınlayan işletmelerin raporları, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik öğeleri bağlamında içerik analizi yöntemiyle değerlendirilecektir. Çalışmada son olarak, araştırma bulguları ve sonuçları ile entegre raporlama uygulamasının gelişimine yönelik öneriler ele alınacaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde; entegre raporlama kavramı ele alınarak, entegre raporun tanımı, amacı, gelişimi ve entegre rapor uygulamaları ile entegre raporlamanın, standart bir forma kavuşturulması için geliştirilmiş olan Uluslararası Entegre Raporlaması Çerçevesi hakkında bilgi verilmiştir.

2.1.Entegre Raporlama Kavramı

İşletmelerin, paydaşlarının tüm bilgi ihtiyacını karşılama ve farklı bilgi kullanıcıları arasındaki çıkar çatışmalarını en aza indirme isteği, raporlama sisteminde daima değişimlere neden olmaktadır. Bu söz konusu değişimlerin doğal bir sonucu da, işletmelerin faaliyetlerinin bütüncül görünümü üzerinde etkili bir iletişim yolu olan entegre raporlamadır (Opişor et al 2016: 750). Entegre raporlama; kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik raporlarından farklı bir bakış açısıyla işletmenin finansal ve finansal olma-

yan konulara ilişkin performansını, işletmenin stratejisi, karşılaşılabileceği risk ve fırsatlar bağlamında bir arada değerlendirme olanağı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, entegre rapor; mevcut ya da gelecekte oluşacak değeri, sermaye öğelerini ve bu öğelerde meydana gelecek değişimi mali verilerle ifade etme amacını taşımaktadır (Kaya, Aygün ve Yazan, 2016:89). Entegre rapor, işletmenin misyonunu ve amacını açıklayabilmeli, misyonla uyumlu olarak faaliyetlerin yürütülmesi için kullanılan yönetim ve denetim yöntemlerini özetleyebilmelidir (Smith 2014: 61).

İşletmelerin entegre raporlamayı kullanmaları için iki önemli neden bulunmaktadır. İlk neden; entegre raporlamanın sürdürülebilir bir toplum ihtiyacıyla ortaya çıkan risk ve fırsatlara cevap vererek, işletmenin gerçekten sürdürülebilir bir strateji oluşturmaya olanak sağlamasıdır. İkinci neden ise; entegre raporun tüm paydaşlara verdiği mesajı sadeleştirilmesi ile kurumsal açıklama ve şeffaflığın geliştirilmesinde kilit unsur olmasıdır (Eccles and Krzus, 2010: 146-147).

Literatürde sürdürülebilirlik kavramı; doğanın, gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçları temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Tıraş, 2012: 60) . Kurumsal sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik olmak üzere üç yönü bulunmakta ve bunların birbirlerini destekleyen kavramlar oldukları görülmektedir. Ekonomik sürdürülebilirlik, işletmenin kar etmesi ve sağlam bir finansal yapıya sahip olması ile gerçekleştirilirken, çevresel sürdürülebilirlik; işletmenin çevreye zarar vermeden ya da en az zararı vererek faaliyette bulunması, doğal kaynakların gelecek nesiller için korunmasını ifade etmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik ise; işletme çalışanlarının çalışma ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi, müşterilerinin, yerel toplumun ve gelecek nesillerin hayat kalitesinin dikkate alınmasını ifade etmektedir (Gençoğlu ve Aytaç, 2016: 52).

Entegre raporlamanın temelindeki ana düşünce, sürdürülebilir bir toplum inşaa etmektir. Bu nedenle entegre raporlamanın, işletmelere sürdürülebilir riski dikkate almaları, sürdürülebilir faaliyetleri benimsemeleri ve sürdürülebilir bir toplum yaratma konusunda yardımcı olması beklenir (Hoque 2017: 242). İşletmelerin ekonomik, çevresel ve sosyal faaliyetlerine ilişkin sürdürülebilirlik stratejisine dayanak oluşturan en önemli bilgiler muhasebe sürecinde oluşturulmaktadır (Altınay, 2016: 61). Sürdürülebilirlik stratejisi, finansal ve finansal olmayan performansın birleştirilmesini gerektiğinden, işletmeler muhasebe süreçlerinde bu entegrasyonu sağlayan bir raporlama kullanmak zorundadırlar (Eccles and Krzus, 2010: 134).

Bunun yanı sıra, muhasebeciler, işletmelerin geçmiş ve gelecekteki performansını değerlendirmek için paydaşların bilgi ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadığını savunarak, geleneksel finansal raporlama modeline karşı gelmekte ve tüm paydaşlara daha yararlı bilgi, kurumsal şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlayacak yeni bir raporlamanın gerekliliğini tartışmaktadırlar (Dumay vd., 2016: 166).

2.1.1.Entegre Raporun Tanımı ve Amacı

Entegre rapor, işletmelerin yıllık raporlarında yer alan finansal bilgiler ile işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik raporlarında yer alan finansal olmayan bilgilerin birleşiminden oluşan, tek bir rapor olarak tanımlanmaktadır. Entegre rapor tanımının iki anlamı bulunmaktadır. Bu tanımın ilk ve dar anlamı; entegre raporun yazılı ya da elektronik ortamda bilgisayar dosyası olarak sağlanmış, tek bir belge olmasıdır. İkinci ve daha geniş anlamı ise; finansal ve finansal olmayan bilgilerin, birbirlerine olan karşılıklı etkilerini yansıtacak şekilde raporlanmasıdır (Eccles and Krzus, 2010: 10) .

Literatürde, entegre raporlamanın üç grup fayda sağladığı ortaya konmuştur. Bunlardan ilki; iç fayda olup, iç kaynakların dağılımı ile işletme ortakları ve diğer paydaşlara karşı olan sorumluluğun geliştirilmesi ile ilgilidir. İkinci fayda; dış pazarlarla ilgili faydadır. Bu fayda, işletmelerin finansal olmayan bilgilerine ihtiyaç duyan yatırımcıların ihtiyacının karşılanması ve finansal olmayan bilgilerin kesinliğinin sağlanmasıdır. Üçüncü fayda ise; yasal risklerin başarılı olarak yönetilebilmesidir (Tpeska, Lazarevzska ve Atanosovski, 2016 : 78).

Ancak entegre raporun asıl faydası ve amacı; işletmeye finansal sermaye sağlayan taraflara, zaman içinde nasıl değer yaratacağının açıklanmasıdır (UERÇ, 2013: 7). Entegre raporlama, sürdürülebilir iş stratejilerinin ve entegre düşünme ve karar verme sürecinin gelişmesini sağlar. Başarılı bir şekilde uygulandığında, entegre raporlama, hem işletme hem de toplum için değer yaratmanın, dolayısıyla sağlıklı bir dünyada kalıcı refahın artmasına katkıda bulunacak bir vizyonun oluşumuna olanak sağlayacaktır (Krzus 2011: 276).

2.1.2.Entegre Raporun Gelişimi

Entegre raporlama kavramı ilk olarak, 2009 yılında Güney Afrika’da ortaya çıkmıştır. Güney Afrika’dan sonra Almanya, Fransa, İspanya, Brezilya ve İngiltere gibi bazı ülkelerde de entegre raporlama hakkında düzenlemeler yapmışlardır (Altınay, 2016: 57-58).

Entegre raporlama kavramı, Güney Afrika Entegre Raporlama Konseyi ve Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi olarak, iki ayrı organ tarafından ele alınmıştır. Güney Afrika Entegre Raporlama Konseyi, raporunda “entegre raporlamanın”, işletmelerin küresel ekonomi ve temel paydaşlarına (ortaklar, toplum ve çevre) karşı sorumluluklarını gösterdikleri bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir (Abeysekera, 2012: 229). Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (UERK) 2010 yılında, küresel finansal krizin ardından kurulmuştur. UERK’ nin görevi, bütünsel raporlama için bir çerçeve geliştirmek ve kullanılmasını teşvik etmektir (Barth vd., 2017: 45). Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi, entegre raporlama için bir çerçeve geliştirmede sonraki dört yıl boyunca önemli çalışmalar kaydetmiştir. Özellikle, 2011 yılı Eylül ayında, Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi, entegre rapor kavramına yönelik geri bildirim almak için, “Entegre Raporlamaya Doğru - 21. Yüzyılda Konuşulan Değer” başlıklı bir tartışma raporu yayınlamıştır. Bu tartışma raporu, 2011 yılı Eylül ayından itibaren 3 ay boyunca kamuoyunda,

paydaşların değerlendirmeleri için paylaşılmıştır. 2011 tartışma metninde yer alan hususlarla ilgili, paydaşlardan gelen görüşler değerlendirildikten sonra UERK, Nisan 2013'te Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinin Danışma Taslaklarını yayınlamıştır. Tüm paydaş yorumlarının dikkate alındığı bu süreç, 2013'te Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi' nin (UERÇ) kamuoyuna sunulması ile sonuçlanmıştır (Chen vd., 2014: 93).

2.1.3. Entegre Rapor Uygulamaları

2013 yılında, Uluslararası Entegre Rapor Çerçevesi' nin, sunulmasından bu yana, entegre raporlamanın dünya çapındaki ilgisi büyümeye devam etmektedir. Uluslararası Entegre Raporlama Kurulu' na göre, şu sıralar 1.500 den fazla işletme, entegre rapor hazırlamaktadır. Ayrıca, birçok ülkede, standart belirleyiciler ve profesyonel muhasebe kuruluşlarının yanı sıra büyük muhasebe firmaları da entegre raporlama konusunda önemli destekler sağlamaktadırlar (Barth vd., 2017: 43).

Entegre raporun zorunlu olduğu tek ülke Güney Afrika'dır. Ancak günümüzde, Avrupa da Danimarka, Norveç, İsveç ve Fransa gibi birçok ülkede, yıllık raporlar finansal olmayan bilgileri de içerecek şekilde sunulmaya başlanmıştır. Bu durum, entegre raporlamanın bu ülkelerde pratik olarak uygulanmaya başladığı anlamına gelmektedir. Entegre raporlama uygulamasını pilot proje olarak uygulayan işletmeler olarak; Amerika da, Southwest Airlines, American Electric Power ve United Technologies Corporation; Holanda da Philips; Almanya da BASF; Danimarka da Nova Nordisk ve Brezilya da Natura örnek olarak belirtilebilir. Bu pilot projede yer alan işletmeler, entegre raporlama uygulamasının farklı aşamalarında bulunmaktadır. Bu işletmelerden bazıları, sistemi ve süreçleri test etmek için işletme içi ihtiyaçları karşılayacak şekilde entegre raporları hazırlamalarına rağmen yayınlamamaktadırlar. Diğer bazı işletmeler, entegre raporlama öncesinde bir adım olarak, finansal ve finansal olmayan bilgileri bir araya getirmektedirler. Bununla birlikte, bu işletmelerin içinde faaliyet raporlarını, entegre edilmiş rapor olarak sunan ve entegre raporlama ilkeleri olanlar da bulunmaktadır (Trpeska, Lazarevzska ve Atanosovski, 2016: 77).

Ülkemizde entegre raporlama uygulamalarının gelişmesine yönelik olarak, Entegre Raporlama Platformu oluşturulmuştur. Bu platformun kuruluşu, Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi' nin ülkemizdeki temsilcisi olan Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği tarafından gerçekleştirilmiş olup, platformun reel sektör ayağı ise, Çimsa Çimento A.Ş. ve Garanti Bankası A.Ş. tarafından temsil edilmektedir. Platform, entegre raporlama konusunda özel ve kamu sektöründe farkındalık yaratmak ve raporlamanın çerçevesini geliştirmek amacıyla faaliyetler yürütmektedirler (Gençoğlu ve Aytaç, 2016: 56). Bu çalışmaların neticesinde ülkemizde de az sayıda da olsa Entegre rapor hazırlayan ve sunan işletmeler bulunmaktadır. Bu işletmeler arasında; Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Çimsa Çimento Sanayii ve T.A.Ş., Aslan Çimento Sanayii ve T.A.Ş. ve Adana Çimento Sanayii ve T.A.Ş. yer almaktadır.

2.1.4. Entegre Raporlama Uygulamalarına İlişkin Çalışmalar

Literatürde, yeni bir raporlama anlayışı olarak entegre raporlamanın, işletmelerin finansal ve sürdürülebilirlik performansının sunulması açısından önemini vurgulayan pek çok çalışma bulunmaktadır. Adams ve Simnett (2011); entegre raporlamaya yönelik bir tecrübenin, her kuruluş için benzersiz olacağını, geleneksel muhasebenin bir evrimi olarak entegre raporlamanın, işletmelerin raporlama süreçlerini birden fazla zaman diliminde daha bütünsel, stratejik, duyarlı, maddi ve ilgili olarak gerçekleştirmesine olanak sağlayacağını belirtmektedirler. Benzer şekilde, Yanık ve Türker (2012); finansal raporlama yaklaşımının, yakın gelecekte yerini finansal olmayan bilgileri de içeren tümleşik raporlamaya bırakacağını ve bu değişimin sadece işletmeleri değil, muhasebe meslek mensupları ile akademisyenleri de finansal olmayan bilgileri derlemeye yönelik yeni modeller ve yöntemler aramaya sevk edeceğini ifade etmektedirler. Bunun yanı sıra, Gençoğlu ve Aytaç (2016); BIST Sürdürülebilirlik İndeksinde yer alan işletmeler üzerinde yapmış oldukları araştırmada, işletmelerin sosyal sürdürülebilirlik konusunda yıllık faaliyet raporlarında bulunan bilgilerin, 2015 yılına kadar artış gösterdiğini tespit etmişlerdir. Turturea (2015); Fransa, Almanya ve İngiltere de farklı sektörlerde entegre rapor yayınlayan işletmeler üzerinde yaptığı çalışmasında, entegre rapor uygulamalarının, sosyal ve çevresel performansa ilişkin genel bir çerçeve ortaya koymada yetersiz kaldıklarını belirlemiştir.

Literatürde, entegre raporlamanın mevcut durumunu değerlendiren ve entegre raporlama uygulamalarında standart bir formatın gerekli olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Abeysekera (2012); entegre raporun, işletmenin vizyonuna ulaşmasının hikayesini, geçmiş ve hedeflenen performansını raporlayarak açıklaması gerektiğini vurgulamaktadır. Dumay, Bernardi, Guthrie ve Demartini'ye göre (2016); halihazırda entegre rapor sunanlar, kısa vadeli finansal performansa odaklanmaya devam etmektedirler, bu durum ise işletmelerin, entegre raporlamanın temelini oluşturan değer yaratmaya yönelik gerekli olan, temel iş modeli değişikliklerini uygulama yeteneğini engellemektedir. Bunun yanı sıra, Eccles ve Saltzman (2011); entegre raporlama uygulamalarında, finansal olmayan bilgilerle ilgili standartların olmayışının, farklı işletmelerin performanslarının karşılaştırılmasını zorlaştırdığını ve ayrıca işletmeler tarafından rapor edilen bilgilerin güvenilirliği konusunda da soru işaretlerinin oluşabileceğini ifade etmişlerdir. Kaya, Aygün ve Yazan (2016); 13 farklı ülke işletmelerinin yayınladıkları uluslararası entegre raporları, kapsam ve içerik bağlamında inceledikleri çalışmalarında; entegre raporların, paydaşların gözüyle kısa ve anlaşılır, doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir nitelikte sunulması gerektiğini belirtmişlerdir. Yılmaz, Atik ve Okyay (2017) ise; yatırımcılar ve diğer paydaşlar için sadece finansal değil, aynı zamanda finansal olmayan, önemli ve değer yaratabilecek bilgilere, anlaşılır bir şekilde ulaşılabilmenin önemli olduğunu, bu kapsamda yasal mevzuatın tam olarak düzenlenmesi ve uluslararası standartların belirlenmesi ile entegre raporlama yapan işletmelerin geleceğini bulanık değil, net olarak görmesinin mümkün olabileceğini vurgulamaktadırlar. Aras ve Sarioğlu (2015); Güney Afrika Cumhuriyeti' nin yayımladığı King III raporu ve Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi' nin yayımladığı Entegre Raporlama Çerçevesinin, entegre raporlamaya başlayacak işletmeler için önemli birer referans oluşturduğunu, ancak her iki dokümanın da zorunlu bir formatı ortaya koymadığını ve belirtilen prensiplere bağlı kalınması koşuluyla işletmeleri raporlamalarında serbest bıraktığını, bu durumun işletmelerin kendilerine uygun raporla-

ma yöntemini bulmalarını sağlarken, raporların belirli bir standartta hazırlanmamış olmasının birbirleriyle karşılaştırılabilirliklerini zorlaştırmakta olduğunu vurgulamışlardır.

2.2.Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi; düzenleyici kurumlar, yatırımcılar, şirketler, standart belirleme otoriteleri, muhasebe uzmanları ve STK'lar tarafından kurulmuş küresel bir koalisyon olup (UERÇ 2013: 1), entegre raporlamayı şu şekilde tanımlamıştır; *“Entegre raporlama ayrı ayrı sunulan raporların, güncel olarak bildirilen en önemli unsurlarını tutarlı bir bütün halinde birleştirir ve daha önemlisi; aralarındaki bağlantıyı gösterir; ve işletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmasını ve sürdürmesini nasıl etkilediğini açıklar”* (Abeysekera, 2012: 229).

Entegre raporlama modelinin geliştirilmesi ve raporlama modelinin standart bir forma kavuşturulması amacıyla kurulmuş olan Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi, 2011 yılından itibaren, “Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi” ni oluşturmak üzere etkin faaliyetlerde bulunmuş ve 11 dilde yayınlanmış olan son halini 2013 yılında kamuoyuyla paylaşmıştır.

2.2.1.Çerçevenin Amacı ve Uygulanışı

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi’ nin amacı; entegre raporun içeriğini düzenleyen kılavuz ilkeleri ve içerik öğelerini sağlamak ve bunların altında yatan temel kavramları açıklamaktır. Bu bağlamda, çerçeve işletmenin değer yaratma kabiliyetini değerlendirmede kullanmak üzere entegre rapora dahil edilecek bilgileri tanımlamakta, fakat işletme stratejisinin kalite düzeyi ve performans seviyesi gibi faktörler için göstergeler oluşturmamaktadır. Çerçeve asıl olarak özel sektörde faaliyet gösteren ve kar amacı güden işletmelere yönelik olarak hazırlanmış olup, gerekli uyarlamalarla birlikte kamu sektöründe ya da kar amacı gütmeyen özel kuruluşlar tarafından da kullanılabilir (UERÇ, 2013: 7).

Çerçeve; ilkelere dayalı bir yaklaşımı benimsemiş olup, bu yaklaşımın amacı esneklik ve düzen ile, işletmelerin kendilerine özgü koşulları arasındaki büyük farklılıkları dikkate alarak, bilgiye duyulan ihtiyacı karşılamak için işletmelerin raporları arasında yeterli düzeyde karşılaştırılabilirlik seviyesi oluşturmaya yönelik bir denge sağlamaktadır (UERÇ, 2013: 7).

2.2.2.Sermaye Öğeleri ve Çerçevadaki Rolü

Sermaye öğeleri, kuruluşun faaliyetleri ve sonuçları ile artan, azalan ya da dönüştürülen bir değerler stoğudur. Söz konusu sermaye öğeleri, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi’ nin amaçları doğrultusunda altı başlık altında aşağıdaki gibi açıklanmıştır (UERÇ, 2013: 11- 12);

- *Finansal Sermaye:* Bir işletmenin mal üretimi veya hizmet sağlama amacıyla kullanımına sunulanlar ile borçlanma, öz sermaye veya hibe gibi finansman yoluyla

ya da faaliyetler veya yatırımlar yoluyla edinilenlerden oluşan bir fon havuzudur.

- **Üretilmiş Sermaye:** Binalar, ekipmanlar ve altyapı gibi işletmenin mal üretimi veya hizmet sağlama amacıyla kullanımına sunulan üretilmiş fiziksel varlıklardır.
- **Fikri Sermaye:** Patentler, telif hakları, yazılımlar, haklar ve lisanslar, zımni bilgi, sistemler, prosedürler ve protokoller gibi işletmeye ait bilgiye dayalı maddi olmayan varlıklardır.
- **İnsan Sermayesi:** İnsanların yeterlilikleri, kabiliyetleri, deneyimleri, yenilik yapma motivasyonları ile işletmenin kurumsal yönetim çerçevesine, risk yönetimi yaklaşımına ve etik değerlerine uyum sağlaması ve bunları desteklemesi, işletmenin stratejisini anlama, geliştirme ve uygulama kabiliyetleri, işletmenin sadakatleri, süreç, ürün ve hizmetleri geliştirme motivasyonu ve liderlik etme, yönetme ve işbirliği yapma kabiliyetlerinden oluşur.
- **Sosyal ve İlişkisel Sermaye:** Paylaşılan normlar, ortak değerler ve davranışlar, başlıca paydaşlarla olan ilişkiler ve işletme tarafından geliştirilen ve işletmenin dış paydaşlarıyla birlikte korumak için çalıştığı karşılıklı güven ve etkileşime girme isteği, işletmenin geliştirdiği marka ve itibarla ilgili maddi olmayan varlıklar ve işletmenin faaliyet gösterme ehliyetini kapsar.
- **Doğal Sermaye:** Hava, su, toprak, madenler ve ormanlar ile biyolojik çeşitlilik ve ekosistem sağlığı gibi işletmenin dün, bugün ve gelecekte sahip olduğu ve olacağı refahı destekleyen ürün veya hizmetler sunulmasını sağlayan yenilenebilir ve yenilenemez doğal kaynaklar ve süreçlerdir.

Sermaye öğelerinin, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nde kullanılmasının amacı, değer yaratma kavramının teorik temelini altını çizmek ve işletmelerin kullandıkları veya etkiledikleri tüm sermaye biçimlerini dikkate almasına yönelik kılavuz bilgiler sağlamaktır. Bu arada işletmeler sermaye öğelerini farklı şekilde kategorize edebilirler. Bazı işletmeler tarafından ayrı sermaye öğeleri, başka sermaye öğelerinin bileşenleri ya da farklı sermaye öğelerinin dağınık parçaları olarak kabul edilebilir (UERÇ, 2013: 12).

2.2.3.Çerçevenin Kılavuz İlkeleri

Bir entegre raporun hazırlanması ve sunulmasında temel olarak kullanılan, kılavuz ilkeler raporun içeriği hakkında bilgi verir ve bilgilerin nasıl sunulduğunu gösterir. Kılavuz ilkeler, çerçevede aşağıdaki gibi açıklanmıştır (UERÇ, 2013: 16- 23);

- **Stratejik Odak Ve Geleceğe Yönelim:** Entegre rapor işletmenin stratejisi ve bunun, işletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetiyle ve sermaye öğelerini kullanımı ve etkileşimiyle nasıl bir ilgisi olduğu hakkında bilgi sağlamalıdır.
- **Bilgiler Arası Bağlantı:** Entegre rapor işletmenin zaman içinde değer yaratma kabiliyetini etkileyen faktörlerin birleşimi, birbirleriyle olan ilişkileri ve aralarındaki

bağımlılıkların bütünsel bir resmini sunmalıdır.

- *Paydaşlarla İlişkiler:* Entegre rapor işletmenin temel paydaşlarıyla kurduğu ilişkilerin doğası ve kalitesi hakkında bilgi sağlamalı ve işletmenin paydaşlarının meşru ihtiyaç ve isteklerini ne ölçüde anladığını, hesaba kattığını ve karşıladığını göstermelidir.
- *Önemlilik:* Entegre rapor işletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini önemli ölçüde etkileyen konular hakkında bilgi vermelidir.
- *Kısa ve öz olma:* Entegre rapor kısa ve öz olmalıdır.
- *Güvenilirlik ve Eksiksizlik:* Entegre rapor olumlu ya da olumsuz tüm maddi hususları dengeli ve maddi hata içermeyecek bir şekilde içermelidir.
- *Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik:* Entegre rapordaki bilgiler, zaman içinde tutarlı bir temele dayalı olarak ve işletmenin kendi zaman içinde değer yaratma kabiliyeti açısından, diğer kuruluşlarla karşılaştırılmasına olanak sağlayacak şekilde sunulmalıdır.

2.2.4. Çerçevenin İçerik Öğeleri

İçerik Öğeleri birbirlerine temelden bağlıdır ve birbirlerini karşılıklı olarak dışlamaz. İçerik Öğeleri sadece çerçevede listelenen şekilde sıralanmaz. Buna göre, İçerik Öğeleri entegre rapor için standart bir yapı görevi görmez ve bunlar hakkındaki bilgilerin belirli bir sırayla ya da bağımsız bölümler halinde verilmesi gerekmez. Bunun yerine, bir entegre raporda yer alan bilgiler söz konusu içerik öğeleri arasında belirgin bir bağlantı kuracak şekilde sunulur. Bir işletmeye ait entegre raporun içeriği işletmenin karşılaştığı koşullara göre belirlenir. Bu nedenle içerik öğeleri çerçevede, belirli konuların bir listesi şeklinde değil, aşağıdaki gibi sorular şeklinde sunulmuştur (UERÇ, 2013: 24- 29);

- *Kurumsal Genel Görünüm Ve Dış Çevre:* İşletme ne iş yapıyor ve hangi koşullarda faaliyet gösteriyor?
- *Kurumsal Yönetim:* İşletmenin kurumsal yönetim yapısı kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini nasıl destekliyor?
- *İş Modeli:* İşletmenin iş modeli nedir?
- *Riskler Ve Fırsatlar:* İşletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini etkileyen spesifik risk ve fırsatlar nelerdir ve işletme bunları nasıl ele almaktadır?
- *Strateji Ve Kaynak Aktarımı:* İşletmenin hedefi nedir ve buraya nasıl ulaşmayı amaçlamaktadır?
- *Performans:* İşletme, dönem için belirlenen stratejik hedeflerine ne ölçüde ulaş-

mıştır ve elde edilen sonuçlar sermaye öğelerini nasıl etkilemiştir?

- *Genel Bakış:* İşletmenin stratejisini uygularken karşılaşması muhtemel zorluk ve belirsizlikler ve bunların, iş modeli ile gelecekteki performansı açısından potansiyel etkileri nelerdir?
- *Hazırlık Ve Sunum Temeli:* İşletme entegre rapora dahil edilecek konuları nasıl belirlemektedir ve bu konular nasıl nicelenmekte veya değerlendirilmektedir?

3.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı, kapsamı, kısıtları ve yöntemi hakkında açıklama yapılacak, araştırmanın bulguları ve elde edilen bulgulara ilişkin tartışma kısmı ele alınacaktır.

3.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı; çimento sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, yeni bir raporlama yöntemi olan entegre raporlar içeriklerinin, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine uygunluğunu inceleyerek, entegre raporlama uygulamalarına ilişkin genel bir kaniya varmak ve gelecekteki uygulamalara yönelik öneriler getirmektir. Araştırmanın amacına uygun olarak, aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir;

- Çimento sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin entegre rapor içerikleri, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi ile uyumlu mudur?
- Entegre raporlamanın temel amacı olan “sermaye öğeleri bağlamında değer yaratma süreci”, entegre raporda paydaşlara açıklanabilmiş midir?

Araştırmada, çimento sektörü, ülkemizde entegre raporlamanın ilk örneklerinin görüldüğü sektör olması nedeniyle seçilmiştir. Çimento sektöründe faaliyet gösteren ve entegre raporlarına ulaşılabilen dokuz işletmenin, 2016 yılına ait entegre raporları araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bu işletmeler; ülkemizde faaliyet gösteren Adana Çimento San. Türk A.Ş., Aslan Çimento A.Ş. ,ve Çimsa A.Ş., Meksika’dan CEMEX, Kolombiya’dan Group Argos S.A., Mısır’ dan Suez, Güney Afrika’ dan PPC Ltd., Yunanistan’ dan Titan ve Brezilya’ dan Votorantim Cimentos’ dur. Araştırmaya konu olan entegre raporlara ilişkin veriler, işletmelerin web sayfalarından elde edilmiştir.

3.2.Araştırmanın Kısıtları

Entegre raporlama, yeni bir raporlama örneği olduğundan, az sayıda işletmeye ait entegre rapor çalışma kapsamına alınabilmiştir. Ayrıca, işletmelerin, 2017 yılına ait entegre raporları henüz yayınlanmadığından, 2016 yılına ait verilere ulaşılabilmiştir. Bunlar araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır, ancak araştırma bulgularının ve araştırma sonucundaki önerilerin, entegre rapor uygulamalarının geleceğine yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

3.3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, çimento sektöründe entegre rapor yayınlayan, farklı ülkelerdeki işletmelerin entegre raporları, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik öğeleri bağlamında, nitel bir araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, yazılı ya da görüntülü materyalin sistematik analizi olup, sayılamayanların nicelleştirilmesidir (Aziz, 2011: 131).

Araştırmada, içerik analizine ilişkin ana ve alt kategoriler (entegre raporlama içerik öğesi unsurları), Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik öğeleri ve içerik öğelerinde bulunması gereken bilgilere göre belirlenmiştir. Çerçevede, 8 ana başlık altında verilmiş olan içerik öğeleri, entegre rapora hangi bilgilerin, nasıl dahil edileceğini belirlemektedir. Araştırma kapsamında yer alan işletmelere ait entegre raporların içerikleri; 8 ana kategori ve 21 alt kategori dahilinde incelenerek kodlanmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

İçerik analizinde kodlamalar, iki kodlayıcı tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, kodlayıcıların yaptıkları kodlamalar, karşılıklı olarak değerlendirmiş ve fikir birliğine varılamayan maddeler üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

3.4.Araştırma Bulguları ve Tartışma

Araştırma kapsamındaki işletmelere ait entegre raporlar incelenmiş ve entegre raporların içeriklerine ilişkin değerlendirme matrisi Tablo 1 de oluşturulmuştur. Tablo 1’de, işletmelerin entegre rapor içeriklerinde, Çerçevede yer alan içerik öğelerinin hangilerinin ele alındığı görülmekte olup, entegre raporlarda yer verilmiş alt kategoriler 1, olmayan alt kategoriler ise 0 olarak kodlanmıştır.

Tablo 1. İşletmelerin Entegre Raporlar İçerikleri

FİRMA ADLARI	GENEL GÖRÜNÜM DİŞ ÇEVRE	TANIMLAYICI BİLGİLER	KURUMSAL YÖNETİM	İŞ MODELİ	RİSK VE FİRSATLAR	STRATEJİ VE KAYNAK AKTARIMI	PERFORMANS	GENEL BAŞIŞ	HAZIRLIK VE SUNUM	TOPLAM
TITAN	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17
SUEZ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	21
PPC	1	1	1	1	1	1	1	1	1	21
GRUPO ARGOS	1	1	1	1	0	1	1	1	1	17
VOTORANTIM	1	1	1	1	1	1	1	1	1	20
CEMEX	1	1	1	1	1	1	1	1	1	20
ASLAN ÇİMENTO	1	1	1	0	1	1	1	1	1	18
ÇİMSA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
ADANA ÇİMENTO	1	1	1	0	1	1	1	0	1	18

Tablo 2. İçerik Öğelerinin Unsurlarını İçeren Entegre Rapor Sayıları ve Yüzdeleri

İçerik Öğeleri	Sayı	Yüzde
GENEL GÖRÜNÜM DIŞ ÇEVRE		
Tanımlayıcı Bilgi	9	100
Ticari Çevresel Siyasi Unsurlar	9	100
KURUMSAL YÖNETİM		
Kurumsal Yönetim Anlayışı	9	100
Yöneticiler ve Görev Dağılımları	7	78
İŞ MODELİ		
Girdiler	8	89
İş Faaliyetleri	8	89
Çıktılar	8	89
Sonuçlar	9	100
RİSK ve FIRSATLAR		
Dış ve İç Kaynaklardan Sağlanan	8	89
Risk ve Fırsatların Yönetimi	8	89
STRATEJİ ve KAYNAK AKTARIMI		
Kısa Orta Uzun Vadeli Amaçlar	9	100
Stratejiler ve Kaynak Aktarımı	9	100
Farklılaştıran Unsurlar	9	100
PERFORMANS		
Nitel ve Nicel Performans Göstergeleri		
Başarı ve Başarı Ölçütleri	9	100
Değer Yaratma ve Sermaye Öğeleri İlişkisi	9	100
	4	44
GENEL BAKIŞ		
Beklenen Değişiklikler ve Etkileri	6	67
Alınan Tedbirler	5	56
HAZIRLIK ve SUNUM		
Önemlilik Belirleme Süreci	9	100
Raporlama Sınırı	9	100
Başlıca Çerçeve ve Yöntemler	9	100

Tablo 2’de, içerik analizi kapsamında, her bir içerik ögesi unsurunun yer aldığı entegre rapor sayıları ve toplam içindeki yüzdelere ilişkin veriler açıklanmaktadır. Araştırmada, 12 entegre raporlama içerik ögesi unsurunun, entegre raporların tamamında yer aldığı tespit edilmiştir. Buna karşın, “değer yaratma ve sermaye ögesi ilişkisi” içerik ögesi unsurunun ise, entegre rapor uygulamalarında en az açıklama yapılan içerik ögesi unsuru olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3, araştırma kapsamındaki her bir entegre raporda yer alan içerik ögesi unsurlarının toplam sayısını göstermektedir. Araştırma kapsamındaki işletmelerden, Suez ve PPC' nin entegre raporlarının, içerik ögeleri unsurlarının tamamını; Votorantim ve Cemex'in entegre raporlarının, içerik ögesi unsurlarından 20 tanesini; Aslan Çimento, Adana Çimento, Çimsa' nın entegre raporlarının, 18 içerik ögesi unsurunu ve son olarak Titan ve Group Argos' un entegre raporlarının ise, 17 içerik ögesi unsurunu kapsadığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Entegre Raporlarda Yer Alan İçerik Ögeleri Sayısı

İçerik Ögelerinin Sayısı	İşletmelerin Adları
21	SUEZ PPC
20	VOTORANTIM CEMEX
18	ASLAN ÇİMENTO ADANA ÇİMENTO ÇİMSA
17	GROUP ARGOS TİTAN

Çalışmanın bu bölümünde, tablolar ile özetlenmiş olan araştırma bulgularının, daha ayrıntılı değerlendirilebilmesi için içerik analizi sonuçları, her bir içerik ögesi bağlamında ele alınacaktır;

Genel Görünüm ve Dış Çevre

Çerçeve; bir entegre raporun işletmenin misyonu, vizyonu, kültürü, etik ilkeleri, değerleri, mülkiyet ve faaliyet yapısı, temel faaliyet alanları ve pazarları, rekabet yapısı, değer zinciri içindeki konumu, işletmedeki değişimini vurgulayan nicel verilerden oluşan, işletmeyle ilgili tanımlayıcı bilgileri içermesi gerektiğini ifade etmektedir (UERÇ, 2013: 24). Araştırma kapsamındaki tüm entegre raporlarda, işletme ile ilgili tanımlayıcı bilgilerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Çerçeve de ayrıca, işletmenin değer yaratma kabiliyetine etki eden toplumsal, çevresel, ekonomik ve siyasi unsurlara yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (UERÇ, 2013: 24). Dış çevre olarak adlandırılmış olan bu tür bilgilere de, araştırma kapsamındaki entegre rapor uygulamalarının tamamında yer verildiği belirlenmiştir. Ancak, söz konusu entegre raporların çoğunda, sürdürülebilirlik raporlaması bağlamında, işletme ile ilgili ekonomik, çevresel ve sosyal unsurlara ilişkin bilgilendirme yapılmasına karşın, işletmelerin faaliyetlerini etkileyen siyasi ve yasal dış çevre faktörlerine ilişkin verilere, ülkemizde Çimsa ve dünyada da Group Argos, Cemex ve Votorantim'in entegre raporlarında rastlanmıştır.

Kurumsal Yönetim

Çerçeve; işletmenin değer yaratma kabiliyetine, kurumsal yönetim yapısının etkisini; kurumsal yönetim sorumlularının becerileri ve farklı yönleri bağlamında işletmenin liderlik yapısı; işletmenin kültürünü oluşturmak ve izlemek için kullanılan spesifik süreçler; kurumsal yönetim sorumlularının işletmenin stratejisi ve risk yönetimine yönelik yaklaşımını belirlemek ve izlemek amacıyla aldığı önlemler; işletmenin kültürünün, etik ilkelerinin ve değerlerinin sermaye öğelerinin kullanımına etkileri; kurumsal yönetim sorumlularının yenilikçiliği teşvik etme ve hayata geçirmede üstlendiği sorumluluk; ücretler ve teşvikler ile değer yaratma arasında ve bunların işletmenin sermaye öğelerini kullanma ve etkilemesi üzerinde nasıl bir bağlantı kurulduğu ile ilgili bilgilere yer vererek açıklaması gerektiğini ifade etmektedir (UERÇ, 2013: 25). Araştırma kapsamındaki entegre rapor uygulamalarının tamamında, işletmenin kurumsal yönetim anlayışına ilişkin bilgiler paylaşılmış ancak, ülkemizde faaliyet gösteren Aslan Çimento ve Adana Çimento'nun, kurumsal yönetim sorumlularının bu bağlamda üstlendikleri sorumluluk ve görev dağılımlarına ilişkin bilgilere, entegre raporlarında yer vermedikleri belirlenmiştir.

İş Modeli

Çerçeve, bir entegre raporda iş modelinin, girdiler, iş faaliyetleri, çıktılar ve sonuçlar olmak üzere iş modelinin unsurları ile birlikte tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir. Çerçevede, girdiler olarak değer yaratma kabiliyetinde maddi öneme sahip olanların, sermaye öğeleriyle ilgisi bağlamında ele alınması gerektiğini; işletme ile ilgili temel iş faaliyetlerinin açıklanması gerektiğini; çıktılar olarak, işletmenin temel ürün ve hizmetlerinin tanımlanması gerektiğini ve sonuçların ise, çalışan morali, nakit akışı ve gelir gibi iç sonuçlar; müşteri memnuniyeti, vergi ödemeleri gibi dış sonuçlar; işletmeye değer yaratan olumlu sonuçlar ve değer azaltan olumsuz sonuçlar olarak sunulması gerektiğini vurgulamaktadır (UERÇ, 2013: 25).

Araştırma bulguları, entegre rapor uygulamalarında işletmelerin tamamının, iş modeli içerik ögesi kapsamında sonuçlara yer verdiğini ancak, bunların sadece işletmeye değer yaratan sonuçlar olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, araştırma kapsamında Group Argos'a ait entegre raporda, iş modeli kapsamında sonuçların açıklanmasına karşın, iş modeline ilişkin girdiler, iş faaliyetleri ve çıktıları ilişkin verilere yer verilmediği tespit edilmiştir.

Risk ve Fırsatlar

Çerçeve; entegre rapor uygulamalarında, işletmelerin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetlerine etkisi olabilecek temel risk ve fırsatları tanımlanması ve riskleri azaltmak ve yönetmek ya da fırsatlardan değer yaratmak için alınan önlemlere ilişkin bilgilere yer verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (UERÇ, 2013: 27). Araştırma kapsamındaki entegre raporlarda; "risk ve fırsatlar" a ilişkin içerik ögesinin, daha ziyade riskler ve işletmenin stratejileri bağlamında, risklerin nasıl önlenebileceği ve yönetilebileceği yönünde ele alındığı tespit edilmiştir. İşletmelerin içinde bulunduğu fırsatların neler olduğu ve bunların nasıl avantaja dönüştürülebileceği konusundaki bilgilere; Çimsa, Cemex,

Suez ve Votorantim’e ait entegre rapor uygulamalarında rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra, Titan’ın entegre raporunda, risk ve fırsatlara ilişkin içerik ögesi bağlamında herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmadığı tespit edilmiştir.

Strateji ve Kaynak Aktarımı

Çerçeve; işletmenin kısa, orta ve uzun vadedeki stratejik amaçlarının; bu amaçlara ulaşmak üzere uyguladığı ya da uygulayacağı stratejilerinin; stratejilerini uygulamak için kaynak aktarımı planlarının ve işletmenin değer yaratmasında ve rekabet avantajına sahip olmasında, onu farklılaştıran unsurlarının neler olduğunun entegre raporlarında yer alması gerektiğini ifade etmektedir (UERÇ, 2013: 27). Araştırma kapsamında yer alan işletmelere ait entegre raporların tamamında, işletmelerin amaçlarına, stratejileri ve kaynak aktarım planlarına ve onları farklılaştıran özellikleri ile elde ettikleri ödül ve başarılarına yer verdikleri görülmektedir. Ancak, araştırma kapsamındaki entegre rapor uygulamalarından sadece Group Argos’a ait entegre raporda, işletmenin amaçlarının ve stratejilerinin kısa, orta ve uzun vadedeki amaç ve stratejiler olarak ayrı ayrı ele alındığı tespit edilmiştir.

Ayrıca, işletmelerin onları farklılaştıran özellikleri, elde ettikleri ödülleri ve çeşitli alanlardaki başarılarına ilişkin bilgilerin ayrı bir başlık altında verilmediği, genellikle raporların farklı bölümleri içinde ayrı ayrı ele alındığı belirlenmiştir.

Performans

Çerçeve, entegre raporlama uygulamalarında, işletmenin stratejik hedeflerine ne ölçüde ulaştığı ve elde edilen sonuçların sermaye öğelerini nasıl etkilediğine dair bilgilerin yer alması ve bu bağlamda bir entegre raporda, işletmenin performansına ilişkin nitel ve nicel verilerin; işletmenin değer yarattığını gösteren başarı ölçütlerinin ve işletmenin finansal performansı ile sermaye öğeleri arasındaki bağlantıya ilişkin verilerin paylaşılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir (UERÇ, 2013: 28). Araştırma kapsamında yer alan işletmelere ait entegre raporların tamamının, işletmenin performansına ilişkin verileri ve değer yaratma sürecine ilişkin başarı ölçütlerini içerdiği belirlenmiştir. Ancak, işletmenin değer yaratma ve sermaye öğeleri ilişkisine dair bilgilerin, Titan, Group Argos, Votorantim, Cemex ve Çimsa ’ya ait entegre raporlarda paylaşılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bazı işletmelerin, entegre raporlarında finansal performanslarına ilişkin verileri, özet olarak sunduğu ve entegre raporlarının işletmenin finansal tablolarını kapsamadığı belirlenmiştir. Bu işletmeler, Aslan Çimento, Adana Çimento ve Suez dir. Araştırma kapsamındaki işletmelerden Votorantim ise, entegre raporunda hiçbir finansal verisini paylaşmamıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerden; Titan, Group Argos ve Cemex entegre raporlarını, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine Uyumlu olarak hazırladıklarını belirtmelerine rağmen, içerikte yer alan sermaye öğelerini, raporlarında tanımlamamışlardır. Diğer yandan, Çimsa yayınladığı entegre raporunda, sermaye öğelerini tanımlamasına rağmen, değer yaratma sürecini, sermaye öğeleri bağlamında ele almamıştır.

Genel Bakış

Çerçeve, işletmenin kısa, orta ve uzun vadede dış çevresinde karşılaşması muhtemel durumlar hakkındaki beklentilerini; bu belirsizlik ve zorlukların işlemenin stratejisi ve değer yaratma sürecini nasıl etkileyebileceğini ve işletmenin bu belirsizlik ve zorluklara yanıt vermek için nasıl tedbirler aldığını entegre raporlarında açıklaması gerektiğini ifade etmektedir (UERÇ, 2013: 28- 29). Araştırma kapsamında, entegre rapor uygulamalarının ülkemizdeki ilk temsilcileri olan Aslan Çimento, Adana Çimento ve Çimsa’ nın “genel bakış” olarak adlandırılan içerik ögesi unsurlarına entegre raporlarında yer vermedikleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Titan’ nın entegre raporunda, dış çevreden gelebilecek muhtemel durumlar hakkında bilgi vermesine karşın, bu durumlara karşı nasıl bir hazırlık yaptığına dair bilgi vermediği tespit edilmiştir.

Hazırlık ve Sunum

Çerçeve; bir entegre raporun hazırlık ve sunum temelini, işletmenin önemlilik belirleme süreci ve başlıca kararlarının özeti; raporlama sınırları ve bunların nasıl belirlendiği ve maddi konuları nitelemek veya değerlendirmek için kullanılan başlıca çerçevelerin ve yöntemlerin bir özeti paylaşılmamasının gerekli olduğunu ifade etmektedir (UERÇ, 2013: 29- 30). Araştırma kapsamındaki işletmelerin tamamının, entegre raporlarında “hazırlık ve sunum” olarak adlandırılan içerik ögesi unsurlarına dair açıklama yaptıkları tespit edilmiştir. Entegre raporlarda, hazırlık ve sunum temeline ilişkin bilgilerin, işletmelerin raporları ile ilgili yaptığı açıklamaların yer aldığı ayrı bir bölümün içinde sunulduğu belirlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Entegre raporlama, işletmelerin finansal raporları ile kurumsal sosyal sorumluluk raporları ve sürdürülebilirlik raporlarını birleştirerek, işletmenin etkilediği ve etkilendiği çevreye ilişkin bilgiler sunan, yeni bir raporlama yaklaşımıdır. Bu yeni raporlama yaklaşımına göre hazırlanacak olan rapora dahil edilecek bilgileri tanımlamak ve raporun içeriği ile ilgili izlenecek ilkeleri belirlemek amacıyla oluşturulmuş olan, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi bir kılavuz niteliğindedir.

Bu çalışmada, çimento sektöründe faaliyet gösteren ve entegre rapor yayınlayan işletmelerin web sayfalarında sundukları entegre raporları, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik öğeleri bağlamında analiz edilmiştir. Bulgulardan elde edilen sonuçlara göre, araştırma kapsamındaki işletmelerin, entegre raporlarında paydaşlarına sundukları bilgilerin, büyük oranda Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik öğeleri ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın kategorilerini oluşturan, 21 içerik ögesi unsurundan 12’sinin, entegre raporların tamamında yer aldığı tespit edilmiştir Aynı zamanda, araştırma kapsamındaki işletmelerden, Suez ve PPC’ nin entegre raporlarının, içerik öğeleri unsurlarının tamamını; Votorantim ve Cemex’in entegre raporlarının, içerik ögesi unsurlarından 20 tanesini; Aslan Çimento, Adana Çimento, Çimsa’ nın entegre raporlarının, 18 içerik ögesi unsurunu ve son olarak Titan ve Group Argos’ un entegre raporlarının ise, 17 içerik ögesi unsurunu kapsadığı belirlenmiştir.

Çerçeve, entegre raporun asıl amacının, işletmenin zaman içinde nasıl değer yarat-
tığının açıklaması olduğunu vurgulamaktadır. Değer yaratma ise, işletmenin faaliyet ve
çıktılarının, sermaye öğelerini arttırması, azaltması yada dönüştürmesi olarak tanımlan-
mıştır (UERÇ, 2013: 11, 13). Bu durumda, bir entegre raporda, paydaşlara açıklanması
gereken en önemli içerik öğelerinden birinin, “değer yaratma ve sermaye öğeleri ilişki”
olduğunu söylemek uygun olacaktır. Ancak, araştırma bulgularına göre, “değer yaratma
ve sermaye öğesi ilişkisine” ilişkin içerik öğesi unsurunun, entegre rapor uygulamaların-
da en az açıklama yapılan içerik öğesi unsuru olduğu belirlenmiştir. Entegre raporlarda,
araştırma kapsamındaki işletmelerin tamamı değer yaratma sürecini, performans verileri
ve çıktılar bazında açıklamakta buna karşın, işletmelerin bir bölümü değer yaratma süre-
cini, sermaye öğeleriyle ilişkilendirerek raporlamaktadır.

Bu sonuçların yanı sıra, araştırma kapsamında incelenmiş olan entegre raporlar ile
ilgi bir genel değerlendirme yapmak, entegre rapor uygulamalarının geleceği açısından
yol gösterici olacaktır. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, entegre rapor hazırla-
yanlara, raporun hazırlanmasına temel teşkil eden ilkeler ve raporların içeriğine ilişkin
bir kılavuz sunarak rehber olmaktadır, buna karşın entegre raporun şekli ve raporda yer
alacak ana ve alt başlıklarla ilgili olarak bir açıklama getirmemekte, bu konuda esnek bir
tutum sergilemektedir. Ancak, entegre rapor uygulamaları incelendiğinde, entegre rapor-
ların karşılaştırılabilirliği ve bütünsel bir yaklaşıma sahip olmaları açısından, standart bir
formatın gerekli olduğu görülmektedir. Özellikle bu durum entegre raporlama uygulama-
ların yaygınlaşması halinde daha büyük bir önem arz edecektir. Benzer şekilde, finansal
olmayan performans göstergelerinin neler olabileceği ve nasıl değerlendirilebileceğine
dair ölçütlerin standart hale getirilmesi, entegre raporlarda sunulan bilgilerin güvenilirli-
liğini ve karşılaştırılabilirliğini sağlayacaktır. Ayrıca, araştırma kapsamındaki bazı işle-
melerin entegre raporlarını çok ayrıntılı olarak hazırladıkları için raporların çok uzun ve
karmaşık bir görüntüye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum, hem entegre raporların
birbirleriyle karşılaştırılmasını zorlaştırmakta hem de Çerçevenin kısa ve öz olma ilkesi-
ne uymamaktadır.

Çalışma, entegre rapor uygulamaları hakkında genel bir değerlendirme yaparak en-
tegre raporlamanın mevcut durumuna ilişkin bilgi vermekte olup, literatürdeki çalışma-
lara (Eccles ve Sztzman 2011; Aras ve Sarioğlu 2015) benzer şekilde, entegre raporların
hazırlanması sırasında, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinin yol gösterici bir
kılavuz olarak dikkate alındığını, ancak entegre rapor uygulamalarının karşılaştırılabilir
bir formata sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, araştırma bulgu ve
sonuçlarının, gelecekte entegre raporlama uygulamalarının gelişimine katkı sağlayacağı
beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abeysekera, I. (2013). A Template for Integrated Reporting. *Journal of Intellectual Capital*, 14(2), 227-245.
- Adams, S., & Simnett, R. (2011). Integrated Reporting: An Opportunity for Australia's Not-for-Profit Sector. *Australian Accounting Review*, 21(3), 292-301.
- Adana Çimento. <http://www.adanacimento.com.tr> (Erişim Tarihi 23.02.2018)
- Altınay, A. T. (2016). Entegre Raporlama ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(25), 47-64.
- Aras, G., & Sarioğlu, G. U. (2015). *Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama*. İstanbul: Tüsiad.
- Argos Cement. <https://www.argoins.com> (Erişim Tarihi: 27.02.2018)
- Aslan Çimento. <http://www.aslancimento.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.02.2018)
- Aziz, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (6. b.). İstanbul: Nobel.
- Barth, M. E., Cahan, S. F., Chen, L., & Venter, E. R. (2017). The Economic Consequences Associated with Integrated Report Quality: Capital Market and Real Effects. *Accounting, Organizations and Society*, 62, 43-64.
- Cemex. <https://www.cemexmexico.com> (Erişim Tarihi: 25.02.2018)
- Cheng, M., Green, W., Conradie, P., Konishi, N., & Romi, A. (2014). The International Integrated Reporting Framework: Key Issues and Future Research Opportunities. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 25(1), 90-119.
- Çimsa. <https://www.cimsa.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.02.2018)
- Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J., & Demartini, P. (2016). Integrated Reporting: A Structured Literature Review. *Accounting Forum*, 40, 66-185.
- Eccles, R. G., & Saltzman, D. (2011). Achieving Sustainability Through Integrated Reporting. *Stanford Social Innovation Review*(3), 56-61.
- Eccles, R. G., Krzus, M. P., & Tapscott, D. (2010). *One Report Integrated Reporting for Sustainable Strategy*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Gençoğlu, Ü. G., & Aytaç, A. (2016). Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın Önemi ve BIST Uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(72), 51-66.

Hoque, M. E. (2017). Why Company Should Adopt Integrated Reporting? *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 241-248.

Kaya, U., Aygün, D., & Yazan, Ö. (2016). Yeni Bir Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama ve Dünyadaki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 85-100.

Krzus, M. P. (2011). Integrated Reporting: If not Now, When? *IRZ (Zeitschrift für Internationale Rechnungslegung)*(6), 271-276.

Oprisor, T., Tiron-Tudor, A., & Nistor, C. S. (2016). The Integrated Reporting System: A New Accountability Enhancement Tool for Public Sector Entities. *Audit financiar*, 14(7), 749-762.

PPC. <https://www.ppc.co.za> (Erişim Tarihi: 27.02.2018)

Smith, S. S. (2014). Integrated Reporting, Corporate Governance, and the Future of the Accounting. *International Journal of Business and Social Science*, 5(10), 58-63.

Suez Cement. <https://www.suezcement.com.eg/en> (Erişim Tarihi: 27.02.2018)

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(2), 57-73.

Titan Cement. <http://www.titan-cement.com> (Erişim Tarihi: 27.02.2018)

Trpeska, M., Lazarevska, Z. B., & Atanasovski, A. (2016). Towards Integrated Reporting: Analysis of Information Published on Companies's Websites That Could Be Part of The Integrated Reporting. *CEA Journal of Economics*, 1(2), 73-89.

Turturea, M. (2015). Social and Environmental Reporting As A Part of The Integrated Reporting. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63(6), 2161- 2169.

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2018)

Votorantim Cimentos. <https://www.votorantimcimentos.com.tr> (Erişim Tarihi: 27.02.2018)

Yanık, S., & Türker, İ. (2012). Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama). *İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*(47), 291-308.

Yılmaz, B., Atik, M., & Okyay, A. (2017). Geleceğin Raporlama Sistemi: Entegre Raporlama. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 17(52), 95-108.

ÖRGÜTLERDE NARSİSTİK KİŞİLİK, ÖZBENLİK KURGUSU VE STRATEJİK DÜŞÜNME ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Hülya ÖCAL² & Belkıs ÖZKARA³

Öz

Son yıllarda kişilik özellikleri ile örgütsel olgular arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalarında bir artış vardır. Narsizmin de bir kişilik özelliği olarak bireyin kendini ve diğerlerini algılamasını belirleyerek örgütsel bağlamda hem bireylerarası ilişkileri hem de yönetsel kararları etkilediği ileri sürülmektedir. Bu çalışmanın amacı narsistik kişilik özelliğinin özbenlik kurgusu ve stratejik düşünme becerisi ile ilişkisini araştırmaktır. Literatürde narsistik kişiliğin negatif yönlerine odaklanan araştırmalar olmakla birlikte, örgütün başarısına katkı sağlayabilecek becerilerle ilişkisini açığa çıkaran araştırmalar yok denecek kadar azdır. Araştırmanın örneklemi Afyonkarahisar'daki termal turizm işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Veri toplama aracı narsistik kişilik envanteri, özbenlik kurgusu ölçeği ve stratejik düşünme becerisi ölçeğinden oluşan anket formudur. Verilerin analizi, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kavramlar: Narsisizm, narsistik kişilik, özbenlik kurgusu, stratejik düşünme
Jel Kodları: D23, M14, M10, M50, M54,

THE RELATIONSHIP OF BETWEEN NARCISSISTIC PERSONALITY, SELF CONSTRUAL AND STRATEGIC THINKING IN ORGANIZATIONS

Abstract

In recent years there has been an increase in studies investigating the relationship between personality traits and organizational events. Narcissism has also been suggested as a personality trait that influences both interpersonal relations and managerial decisions in the organizational context by determining the perception of the individual and others. The purpose of this study is to investigate the relationship between the narcissistic personality trait and the self-construal and strategic thinking skills. Along with research that focuses on the negative aspects of the narcissistic personality in the literature, research that reveals the relationship between narcissistic personality and organizational skills are very few. The sample of the research is the employees of thermal tourism enterprises in Afyonkarahisar. The data collection tool is a questionnaire consisting of narcissistic personality inventory, self-criticism scale and strategic thinking skill scale. According to the findings, it was shown that the expected variables were the relations, but the relations were not significant. When the research sample is expanded, it is assumed that the findings will contribute to the literature.

Key Words: Narcissism, narcissistic personality, self construal, strategic thinking

Jel Codes: D23, M14, M10, M50, M54,

1 3-5 Mayıs 2018 Çanakkale 18.Mart Üniversitesi tarafından düzenlenen 7. International Congress of Business Administration'da bildiri olarak sunulmuştur.

2 Dr.Öğr.Üyesi Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü ocal@aku.edu.tr

3 Prof.Dr.Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, bozkara@aku.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde örgütler yoğun bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedirler. Rekabet yaratıcılığı, sorunlara yeni çözümler getirmeyi, uzun dönemli ve geniş bir bakış açısına sahip olmayı gerektirmektedir. Bu özellikler yalnızca yöneticiler için değil tüm çalışanlar için örgütün başarısının anahtarı olarak görülmektedir. O nedenle stratejik düşünme tek bir zihinde meydana gelmez, aynı zamanda bireylerarası etkileşimin de bir ürünüdür. Öte yandan, bireylerarası etkileşim her bir bireyin kişiliğinin ve özbenlik kurgusunun da etkisiyle şekillenmektedir.

İnsanların ömürlerinin büyük bir bölümünü geçirdikleri zorlayıcı, rekabetçi ve çatışmalarla dolu olan örgütsel yaşamda, bireylerin kendilerini kanıtlama çabaları, yoğun başarıma hırsları, diğerlerinden üstün olma, beğenilme ve kabul görme gibi hedefleri yaşamın merkezine koyma ve böylece başkalarının yaşamları üzerinde etkili olabilecek statüleri elde etme gibi çabalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu durum zaman zaman patolojik hale gelebilen davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bugün hem kamusal yaşamda hem de örgütlerde başarı, rekabet, statü ve unvan elde etmek ve diğerlerinin arasından sıyrılarak hiyerarşik ve toplumsal statüyü güçlendirmeye odaklanmak, bir işte ya da görevde kalıcı olmanın ve ilerlemenin önemli bir koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda örgütler ve örgütsel yaşam, narsistik kişiliğin ve narsistik davranışların analiz edilmesi için oldukça uygun koşullar sağlamaktadır. Ancak örgütsel yaşamda narsisizmin incelenmesi, çalışanların kişisel özellik ve eğilimlerinin yanı sıra, karar alma, stratejik düşünme, diğerleri ile birlikte çalışma, ekip oluşturma ya da işbirliği yapma gibi yetenek ve eğilimleri de kapsadığından karmaşık yönetsel ve örgütsel süreçlerin psiko-sosyal boyutları ile birlikte incelenmesini gerektirmektedir (Braun, 2017).

Bu çalışmanın hareket noktalarından en önemlisi, narsistik kişiliğin örgütsel davranışa yansıyan boyutlarının temelinde yer alan öz benlik kurgusunun nasıl inşa edildiği sorunsalıdır. Bir başka deyişle yönetsel karar ve davranışa etki eden ve bireylerin örgütteki çalışma arkadaşları ya da astları ile birlikte hareket etme ya da ayrı, bağımsız birey olma tercihlerine yön veren, öz benlik kurgusunun narsistik eğilimlere göre fark gösterebileceği düşünülmüştür (Chatterjee ve Hambrick, 2007). Ayrıca öz benlik kurgusu ve narsistik eğilim arasındaki ilişkinin (Konrath et al, 2009) stratejik düşünme becerileri ile ilişkisi olup olmadığını ortaya koymak, çalışmanın temel amacı olarak belirlenmiştir.

Çalışmada özgüvenlerinin ve beğenilme duygularını desteklediğine inandıkları için narsistik kişiliğe sahip olanların, değişim ve yenilikler için gerekli olan stratejik karar ve davranışlara daha fazla yönelebilecekleri düşünülmüştür. Çünkü narsistik kişilik, üstünlüğünü, başarısını artırmak ve pekiştirmek için başkaları tarafından daha fazla takdir edilme ve kabul görme ile sonuçlanabilecek hiçbir fırsatı kaçırmak istemeyecektir. Bu nedenle örgütlerin rekabetçi üstünlüğünü destekleyebilecek stratejik karar ve uygulamalara öncülük edebilecek şekilde stratejik düşünmek ve yenilikler konusunda daha cesur ve gerektiğinde risk alabilen bir davranışa yönelebileceklerdir. Ancak, yöneticilerin kendi öz benlikleri konusundaki değerlendirmelerinin, stratejik karar ve davranışları etkilediği yönünde birtakım araştırmalar vardır (Hiller ve Hambrick, 2005). Öte yandan, narsist yöneticilerin özgüven, öz saygı ve üstünlük duygularına bağlı

olarak, radikal stratejik değişimlerde başarılı olabileceğine ilişkin görüşler (Maccoby, 2000; Chatterjee ve Hambrick, 2007) olmakla birlikte, narsistlerin diğerlerinden farklı, ayrıcalıklı ve bağımsız olma eğilimlerinin güçlü olmasının, öz benlik kurgularının da bağımsız olma ihtimalini artırdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda örgütlerde stratejik karar ve uygulamalar hem tepe yöneticilerinin hem de daha alt kademedeki çalışanların bir sinerji ve işbirliği ile ve zaman zaman ekip ruhu ile hareket etmesini gerektirmesi, öz benlik kurgusu bağımsız olan bireylerin tutumları ile çelişkili olabilir.

Bu doğrultuda çalışmada hem narsistik eğilimler ile öz benlik kurgusu arasındaki ilişkinin belirlenmesi hem de bu ilişkinin stratejik düşünme yeteneğine etki edip etmediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Konu ile ilgili yeterli sayıda çalışmanın olmaması, stratejik düşünme ve narsistik kişilik arasındaki ilişkiyi incelemek için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Ayrıca örgütsel davranış alanında narsistik kişiliğin olumlu ve üretken yönlerinin, stratejik düşünme yeteneği ile ilişkilendirilerek ortaya konulması çalışmanın önemini artırmaktadır. Üstelik bu iki değişken arasındaki ilişkide, öz benlik kurgusunun rolünün ele alınması çalışmanın özgün niteliğini güçlendirmektedir.

Araştırma aşağıdaki sorulara yanıt bulmayı hedeflemektedir

- Narsistik kişilik özelliğı olanların stratejik düşünme becerisi yüksek olabilir mi?
- Narsistik kişilik özelliğı ile öz benlik kurgusu arasında ilişki var mıdır?
- Bağımsız ve karşılıklı bağımlı öz benlik kurgusu ile stratejik düşünme arasında ilişki var mıdır?

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Narsisizm

Narsisizm Ellis'in (1898) "Yunan Mitolojisinde bir havuzda kendi yansımasına aşık olan nihayetinde kendi kendisiyle aşırı meşgul olduğı için yok olan bir genç" ten aldığı ilhamla psikoloji literatürüne girmiştir. Narsisizmi konu alan araştırmalar hem kuramsal hem de deneysel olarak iki alanda yürümüştür: (1) kişilik ve sosyal psikoloji alanındaki araştırmalar ve (2) klinik psikoloji ve psikiyatri alanındaki araştırmalar. Bu araştırmalar narsisizmin kavramlaştırılmasına ve narsistlerin bir tipolojisinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır (Campbell et al, 2000; Raskin ve Hall, 1979; Kohut, 2013).

Mevcut klinik standartlara göre, narsisizm bir dizi davranışın bileşimi olarak tanımlanır. Amerikan Psikiyatri Birliği'nin zihinsel hastalıklara ilişkin istatistikler ve teşhislere yer veren el kitabında narsistlerin benmerkezci, bencil, kendini önemseyen, övünen, sınırsız güç, zenginlik, yetenek ve güzelliğe sahip oldukları fantazilerine sahip olan bireyler oldukları belirtilir. Davranışlarında teşhircidirler ve dikkat çekme, hayranlık kazanma ihtiyacını belli ederler. Öz saygılarına yönelik bir tehdit algıladıklarında bozma, suçlama ve öfke ile karşılık verirler (Rhondewalt, Madrian ve Cheney, 1998). Freud kendini büyük görme ve hayranlık gibi narsistik özelliklerin bireysel olarak kendiliğinden

çıkıldığını, istem dışı bir şekilde sergilendiğini, giderek diğerlerini kendi benliğinin bir uzantısı olarak görmeye kadar vardığını ileri sürer (Chatterjee ve Hambrick, 2007; Brown, 1997). Narsislerin kendilerinin benzersiz ve üstün oldukları hakkında olumlu ve abartılı görüşleri vardır. Öte yandan, başarı, zenginlik ve güç elde etme narsis bireylerde bir tutku halini alırken, kendine güvenini korumak için başkalarının hayranlık duymalarına da ihtiyacı vardır. Bu da dışarıya karşı oldukça güçlü ve güvenli görünürken, iç dünyalarında bir güvensizlik ve boşluk duygusu yaşamalarına yol açabilir (Ertekin ve Yurtsever, 2001; Kernberg, 1985). Betimlemeler narsislerin yüksek bir özsaygıya sahip olduğunu ima etmekle birlikte, onların özsaygısının genelde güçlü bir temele dayanmadığı, bu nedenle de oldukça zayıf ve kırılmaya elverişli olduğu da ileri sürülmüştür (Horney, 1999).

Araştırmalar narsisizmin genelde patolojik ve sapkın bir kişilik özelliği olduğu (Kernberg, 1985), bu kişilik özelliğinin yansımalarının egoizm, empati yoksunluğu, kıskançlık ve hırs gibi olumsuz tutum ve davranışlarla ilgili olduğu (Holdren, 2004) üzerinde durmaktadır. Olumsuz tutum ve davranışlar sosyal ilişkilere de yansyarak, karmaşa ve bozulmaya yol açar. Narsistler kendileri hakkında son derece pozitif düşünürken ve kendilerinin önemini dışarıya güçlü bir şekilde yansıtırken, algıladığı tehditlere karşı da negatif tepkiler göstermeleri nedeniyle zayıf kişilerarası ilişkilere sahip oldukları görülmüştür. Narsisist kişiler kendini her konuda yetkin ve yetkili görünürken, diğerlerini sömürme ve onların ihtiyaçlarına karşı duyarsızlık ile nitelendirilmiştir (Champell, 2000: 331; Rhondewalt, Madrian ve Cheney, 1998).

Ronningstam (2005) narsistik olarak nitelendirilen bireylerin kendileri hakkındaki abartılı görüşlerinin ve dışarıya yansıttıkları tutum ve davranışlarının aynı güçte olmadığını belirterek kibirli, çekingen ve psikopatolojik olarak üç tür narsisizm olduğunu ileri sürmüştür. Kibirli narsisizm genelde patolojik ve sapkın narsisizm tanımlamalarına benzer özelliklerle anılırken, bu olumsuz tutum ve davranışlardan kaçınanlar ise çekingen narsisizm ve aşırı hassas ve yüksek tehdit algısına sahip bireyler de psiko-patolojik narsisizm kategorisinde değerlendirilmiştir (Atay, 2010).

2.2. Özbenlik kurgusu

Benlik bireyin kendisini ve diğerlerini nasıl algıladığı; kendisini diğerlerinin arasında nasıl konumlandığı ile ilgilidir. Markus ve Kitayama (1991) bir bireyin benliğinin çeşitli yönlerini tanımlarlar. Birincisi, fiziksel olarak algılanan benliktir. İnsanlar büyüme ve gelişme sürecinde, kendilerini annelerinin bir uzantısı ya da parçası gibi algılarken, zamanla fiziksel olarak diğerlerinden ayrı olduğu anlayışı geliştirirler. Neisser (1988) bunu fiziksel çevreye göre algılanan benlik olarak tanımlayarak “ekolojik benlik” adını verir. Ekolojik benliğin ötesinde düşünce ve duyguların sürekli aktığı bir içsel faaliyet farkındalığına da sahiptir. İçsel farkındalık diğerleri tarafından doğrudan bilinmez. Markus ve Kitayama’ya (1991) göre içsel benliğin bazı yönleri evrensel olabilir, ancak bazı yönleri de kültürle özgüdür. Benlik kavramı bireyin algılarının, değerlendirmelerinin ve davranışlarının merkezindedir. Kültürel normlar, değerler ve inançlar da bireyin benlik kavramını şekillendirmede güçlü bir etkiye sahiptir. Bu etki insanların kendileri ve diğerleri arasındaki ilişki hakkındaki inançları ve özellikle de kendilerini ne derecede diğerlerinden ayrı ya da onlarla bağlantılı gördükleri ile ilgilidir (Singelis, 1994: 584;

Markus, ve Kitayama, 1991: 224).

Son yıllarda benliğin anlaşılmasında kültürel farklılıkların rolüyle ilgilenen literatür “ben kimim” sorusuna verilebilecek sınırlı sayıda yanıt olduğunu göstermektedir. Batılı ve Doğulu kültürlerin üyeleri arasındaki açık bir fark benliğin ne derece başkalarıyla ilişkili olarak tanımlandığıdır (Gardner, et al, 1999: 322). Bu ayrım iki tür benliğe işaret etmektedir: Kendini diğerlerinden bağımsız gören (ben merkezli) ve diğerleriyle karşılıklı bağımlı gören (toplum merkezli) özbenlik kurgusu (Singelis, 1994; Markus, ve Kitayama, 1991). Markus ve Kitayama’ya göre (1991) kültürel farklılıklar, benliğin ya sosyal olarak yerleşik ve gömülü bir şekilde ya da özerk bir varlık olarak kurgulanmasında gözlenebilir. İnsanlar belirli derecede hem özerk olma hem de ait olma amacına sahiptirler. Bu nedenle bireyin kendini esnek bir şekilde, görelî olarak daha bağımsız ya da görelî olarak daha bağımlı tanımlaması beklenebilir (Gardner, et al, 1999; 323).

Bağımsız özbenlik kurgusu sosyal bağlamdan ayrı olan durağan, sınırlı ve bölünmez benlik olarak tanımlanır. Bir bağımsız önbenlik kurgusunu oluşturan unsurlar şöyle sıralanmıştır (Singelis, 1994): (1) içsel yetenekler, düşünceler ve duygular, (2) benzersiz olma ve benliğini ifade etme, (3) içsel yeteneklerinin farkına varma ve kendi amaçlarını öne çıkarma, (4) iletişim kurarken açık ve dolaysız olma. Bu unsurlar bakımından yüksek bağımsız özbenlik kurgusuna sahip bireyler diğerlerinin duygularını, düşüncelerini ve eylemlerini dikkate almak yerine kendilerinininkileri dikkate alırlar. Diğerleri hakkında düşündüklerinde dahi, onları bir sosyal bağlamda ve ilişkiler içinde görmek yerine, onların duygu, düşünce ve yeteneklerini dikkate alırlar.

Karşılıklı bağımlı özbenlik ise bağlama ve ilişkilere bağlı olan esnek ve değişken benlik olarak tanımlanır. Karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusunu şunları vurgular (Singelis,1994: 581): (1) statü, rol ve ilişkiler gibi dışsal özellikler, (2) ait olma ve uyum sağlama, (3) uygun bir yerde bulunma ve uygun faaliyetlerle uğraşma, (4) dolaylı iletişim kurma ve diğerlerinin zihnini okuma. Karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusu bireyin diğerleriyle bağlantılı olduğunu, böylece benliğin en azından kısmen önemli roller, grup üyelikleri ya da ilişkilerle belirlendiğini varsayar. Karşılıklı bağımlı benliği korumak ve geliştirmek için, bireyler diğerleriyle bağlantılarını vurgulayacak ve mevcut ilişkileri güçlendirecek şekilde düşünme ve davranmaya meyilli olacaklardır (Cross, et al, 2000: 791).

2.3. Stratejik düşünme

Stratejik düşünme rasyonel ve yakınsak yaklaşımla yaratıcı ve iraksak düşünce süreçlerini birleştiren bir stratejik sorun çözme yolu olarak tanımlanır (Bonn, 2005: 337). Başka bir açıdan bir yöneticinin ya da çalışanın analitik yöntem ile elastik mantığın bileşimini kullanarak geliştirdiği bir başarı formülü olarak ifade edilmiştir. (Ohmae, 1988; Naktiyok ve Çiçek, 2014). Bu başarı formülü doğası gereği yaratıcı, yıkıcı, gelecek odaklı ve deneysel olarak tanımlanmıştır (Lietdka, 1998:129; Moon, 2013: 1699).

Stratejik düşünmenin her iki tanımı da iki farklı bilişsel tarzın bileşimini yansıtır: Bir yanda rasyonel, yakınsak ve analitik bir tarz ve öte yanda yaratıcı, iraksak ve

elastik bir tarz. Yöneticilerin stratejik seçimleri onların değerlerine ve bilişsel tarzlarına bağlıdır. Bilişsel tarz bir bireyin özellikle bilgiyi toplama ve işleme ile ilgili bilişsel işleyiş tarzındaki tutarlılığı temsil eden psikolojik bir boyutu ifade eder. Messick (1976) bilişsel tarzları bireylerin algılama, hatırlama, düşünme, diğerleriyle ilişki kurma ve problem çözme biçimlerini belirleyen tutumlar, tercihler ya da alışılmış stratejiler olarak tanımlamıştır (Kozhevnikov, 2007: 464; Hought ve Ogilvie, 2005: 419; Riding ve Cheema, 2005: 209).

Riding ve Cheema (1991) birçok bilişsel tarz olmakla birlikte, bunların iki ana boyutta toplanabileceğini ileri sürerler: bütüncül-analitik bilişsel tarz ve sözel-ımeleyici bilişsel tarz. Bütüncül analitik boyut bir bireyin bilgiyi örgütleme ve yapılandırmasındaki alışılmış yolunu tanımlar. Buna göre bazıları bilgiyi bileşenlerine ayırırken (analitik), bazıları bilgiye daha bütün ve küresel olarak bakacaktır. Bütüncüler için bir konunun parçaları arasındaki farklılıkların daha bulanık olma tehlikesi varken, buna karşılık analitikler için sadece bütünün bir yönüne odaklanılması ve bu yönün aşırı abartılması tehlikesi vardır. Sözel-ımeleyici bilişsel tarz bir bireyin düşünme esnasında hafızasında bilgiyi sunma için kullandığı alışılmış yolu ifade eder. Sözel bilişsel tarza sahip olanlar okudukları, gördükleri ya da dinledikleri bilgiyi kelime ya da sözel ilişkilendirme şeklinde görürler. İmeleyiciler ise bilgiyi okudukları, dinledikleri ya da düşündükleri zaman, kendiliğinden akış ve sıklıkla resim şeklinde zihinsel canlandırmalar yaşarlar (Riding ve Smith, 1997: 200). Myers ve MacCaulley (1980) ise bilişsel tarzları algılayan-düşünen, algılayan-hisseden, sezgisel düşünen ve sezgisel hisseden olarak sınıflandırmıştır. Algılayan-düşünen tipler algılamak için duyularına ve yargılamak için düşüncelerine güvenirler ve somut nesnel problemlerle uğraşırlarken, algılayan-hisseden tipler algılamak için duyularına ve yargılamak için hislerine güvenirler ve kararlarına heyecanla yaklaşırlar. Sezgisel-düşünen tipler sezgilerini kullanırlar ancak karar verirken düşünmeye güvenirken sezgisel-hisseden tipler duyuları yerine sezgilerini tercih ederler ve yargılarında duyularına dayanırlar. Onlar hem coşkulu hem de sezgiseldirler (Gallén, 1997).

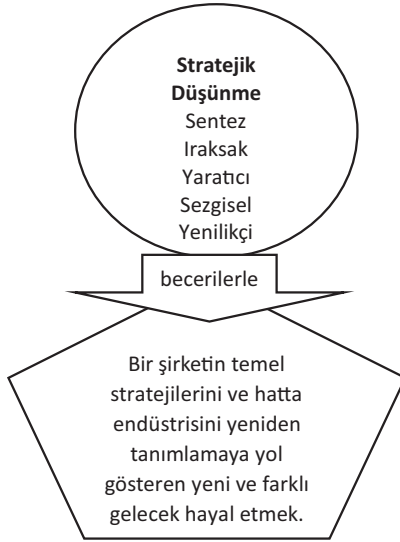
Bilişsel tarzlarla ilgili araştırmalar, özellikle analitik ve bütüncül boyutla ilgili olanlar kültürel farklılıkları temel almıştır. Nisbett ve Miyamoto (2005) dikkat ve algılamada kültürel farklılıkları incelemişlerdir (Nisbett ve Miyamoto, 2005: 469) . Buna göre Batı kültürlerindeki insanların somut nesnelere odaklandıklarını ve çevreyi örgütlemek için kuralları ve sınıflandırmaları kullandıklarını; tersine Doğu Asya kültürlerindeki insanların daha bütüncül olarak nesneler arasındaki ilişkilere ve benzerliklere odaklandıklarını gösteren deliller olduğunu belirtirler.

Bu bilişsel tarzlar çerçevesinde yöneticiler nasıl stratejik düşünürler? Psiapia ve diğerlerine göre (2009) liderleri destekleyen üç stratejik düşünme becerisi vardır (Pisapia et al, 2009) : (1) Durumları daha açık ve daha anlaşılır olacak şekilde yeniden çerçeveleme, (2) faaliyetlere yol gösteren uygulamaların teorilerin geliştirme ve yansıtma ve (3) daha holistik, bütüncül bir şekilde düşünme. Çerçeveleme bireylerin bilişimi toplama, ilişkilendirme ve bilgi yaratmalarına yardım eden bilişsel bir süreçtir. **Yeniden çerçeveleme** yeni kavrayışlar ve yeni eylem yolları yaratmak için bilişim, olaylar ve deneyimlerin anlamını çoklu bakış açılarından yorumlamayı kapsar. **Yansıtma** durumları

anlamayı ve daha sonra yeni kazanılmış bilgiyi bu durumlara uygulamayı kolaylaştıran herhangi bir inanç ya da uygulamanın dikkatlice incelenmesini kapsayan bilişsel bir beceridir. Olayları, algılamaları ve deneyimi eleştirel incelemeye tabi tutmaya ve eleştirel yargıyı devre dışı tutmaya dayanır. Son olarak **sistem düşüncesi**, liderin sistemin davranışlarını şekillendiren özellikler, güçler, modeller ve karşılıklı ilişkileri anlayarak bütüncül bir şekilde sistemi görme yeteneğini ifade eder. Bu anlayışa göre bir sistemin işleme yolunu etkileyen şey örgüt üyeleri arasındaki bağlantılılıktır ve herkes bir sistem tarafından yaratılan problemlerden doğan sorumluluğu paylaşır.

Narsisizm ve stratejik düşünme arasında bir ilişki olduğunun, narsisizmin stratejik düşünmeyi olumlu ya da olumsuz etkilediğinin açık bir delili olmamakla birlikte, narsislerin hayranlık uyandıran başarılar kazanma istekleri nedeniyle onların stratejik düşünme becerisine sahip olabileceklerini düşünülebilir.

Şekil 1 Stratejik Düşünmenin Rolü

Kaynak: Graetz, Fiona. "Strategic Thinking Versus Strategic Planning: Towards Understanding The Complementarities." *Management Decision* 40.5 (2002): 456-462.

2.4. Narsisizm, özbenlik kurgusu ve stratejik düşünme arasında bir bağlantı olabilir mi?

"Bireylerarası ilişkilerin ve sosyal bağların gevşemesine, bireysel ve kamusal alan arasında büyüyen bir boşluğa " (Yipeng, 2009) vurgu yapan sosyal atomlaşma teorisine göre narsisizm ile özbenlik kurgusu ilişkilendirilebilir. Buna göre narsisizm yüksek

kendine odaklanma ve buna karşılık diğerlerine düşük odaklanma ile karakterize edilen bir kişilik özelliği olarak sosyal bir atomlaşma biçimidir. Bu açıdan bireyin özbenlik kurgusu önem kazanmaktadır. Narsisizm, özbenlik kurgusu ve algısal-bilişsel tarz arasındaki ilişkileri açığa çıkarmayı amaçlayan bazı araştırmalar narsisizmin bağımsız özbenlik kurgusu ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Yüksek kendine odaklanma yoluyla kendilerini diğerlerinden ayrı ve benzersiz gören narsisist bireyler **bağımsız** bir özbenlik kurgusuna ve daha **analitik** bilişsel algısal tarza sahip iken diğerlerine odaklanma düzeyi yüksek olan bireyler **karşılıklı bağımlı** bir öz-benlik kurgusuna ve daha **holistik** bilişsel algısal tarza sahiptirler (Konrath et al, 2009).

Bu araştırmalardan hareketle, örgütsel ortamda narsistik kişilik özellikleri ağır basan bir yöneticinin ya da çalışanın diğerleriyle ilişkilerinde benzer öz benlik kurgularına ve bilişsel algısal tarza sahip olacaklarını varsaymak mümkündür. Psikoloji alanında narsisizm araştırmaları çok eskiye dayanmakla birlikte, örgütlerde narsisizmin etkilerine ilişkin araştırmalar görece olarak yenidir. Örneğin Macobby(2000) üst düzey yöneticilerdeki narsistik eğilimleri incelemiştir (Maccoby, 2000: 71). Lubit (2003) yöneticilerdeki narsistik kişiliğin örgüt yaşamı üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koymuştur (Lubit, 2007), Schwartz (1987) yöneticilerin örgütleri idealleştirirken, aslında kendi kişisel beklentilerini tatmine yöneldiklerini ve bu durumun uzun vadede yıkıcı etkilere yol açtığını göstermiştir (Schwartz, 1987: 330). Kets De Vries (2004) narsistik eğilimlerin liderliğin kaçınılmaz psiko-dinamiklerinden birisi olduğunu; üretken narsislerin örgütün ya da toplumun refahı için çaba gösterirken tepkici narsislerin kendi çıkarlarına odaklanarak örgütün yaşama ve gelişme yeteneğini engelleyebileceklerini vurgulamıştır (Kets De Vries, 2004: 189).

Narsisizmin örgütsel alandaki yıkıcı etkilerine ilişkin araştırmalara karşılık, olumlu etkilerinin olabileceğine dair araştırmalar çok sınırlıdır. Kets De Vries'in üretken narsis olarak tanımladığı, stratejik düşünme becerilerine sahip olan ve örgütün başarısı için stratejiler geliştiren narsisler olabilir mi? Narsisizm ve strateji arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan az sayıda araştırma vardır. Rosenthal ve Pittinsky (2006), vizyona bağlılık, özgüven, risk alabilme ve kararlılık gibi olumlu bazı özelliklerin, narsis kişiler açısından önemli bir yer tuttuğu sonucuna ulaşmıştır (Rosenthal ve Pittinsky ,2006: 623). Öte yandan Maccoby (2000), iş dünyasında değişim ve yapılanma süreçlerini başarılı bir şekilde planlayan ve yürüten liderlerden bazılarının, örneğin Jack Welch, Lee Iacoco, Bill Gates ve Steve Jobs gibi liderlerin narsisist özellikleri ile tanındıklarını ileri sürmüştür (Maccoby, 2000). Narsisizm ve strateji arasındaki ilişkiyi gösteren araştırmalardan biri de Chatterjee ve Hambrick (2007) tarafından yapılmıştır (Chatterjee ve Hambrick, 2007: 355). Yazarlar, narsislerin stratejik değişime genellikle taraf olduklarını ileri sürerek, bunun nedenini şöyle açıklamıştır: Stratejik amaç ve hedeflerin gerçekleşmesine yönelik atılan her başarılı adım, narsisler tarafından kendi üstünlüklerini ortaya koymalarına ve çevrelerinde hayranlık uyandırmalarına yönelik bir fırsat görülebilir.

3.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Narsistik kişilik ve stratejik düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi ve özbenlik kurgusunun aracılık rolü olup olmadığını belirlemek için Afyonkarahisar'daki termal

turizm işletmelerinde bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini işletmelerin 1. ve 2. Kademe yöneticileri oluşturmuştur. Örneklem tüm evreni kapsamaktadır. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırma verileri elde etmede çalışanların narsisizm düzeylerinin belirlenmesi için Raskin ve Terry (1988) tarafından geliştirilen (40 madde), (Raskin ve Terry, 2000: 890). Ames ve diğerleri (2006) tarafından sadeleştirilen (16 madde) ve Atay (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan Narsisistik Kişilik Envanteri kullanılmıştır (Atay, 2009; Ames, 2006). Stratejik düşünme düzeyini belirlemede Pisapia, Guerra ve Semmel (2005)'in oluşturduğu ve Çiçek (2013) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan “Stratejik Düşünme Yeteneği” ölçeği kullanılmıştır (Pisapia, Guerra ve Semmel, 2005). Öz benlik kurgusunu belirlemek için Singelis'in (1994), çalışmasında yer alan ve öz benlik kurgusunu karşılıklı bağımlılık ve bağımsızlık boyutlarına göre değerlendirilen 24 maddelik öz benlik kurgusu (Self-Constual Scale) ölçeğinden yararlanılmıştır. Bulguların değerlendirilmesinde yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Ayrıca, narsisizm düzeyleri ve stratejik düşünme becerisi arasındaki farkı belirlemek için narsisizm kişilik boyutları 0 ve 1 olarak kodlanmıştır. 1-8 puan alanlar kırılğan ve 9-16 puan alanlar ise güçlü narsisist olarak sınıflandırılmıştır. Bu iki düzeyin stratejik düşünme becerileri açısından farklı olup olmadığını belirlemek için T testi yapılmıştır

Araştırmanın hipotezleri:

H1 Narsistik kişilik ile stratejik düşünme becerileri arasında pozitif ilişki vardır.

H2 Narsistik kişilik ve bağımsız özbenlik kurgusu arasında pozitif ilişki vardır.

H3 Narsistik kişilik ve karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusu arasında negatif ilişki vardır.

H4 Narsistik kişilik ve özbenlik kurgusu arasındaki ilişkide özbenlik kurgusu aracılık rolü oynamaktadır.

H5 Karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusu ile stratejik düşünme arasında pozitif ilişki vardır.

H6 Bağımsız özbenlik kurgusu ile stratejik düşünme arasında negatif ilişki vardır.

H6 Narsisizmin düzeyinin yüksek ya da düşük olması stratejik düşünme becerilerinde farklılığa yol açmaktadır.

H7 Narsisizm düzeyinin yüksek ya da düşük olması özbenlik kurgusunda farklılığa yol açmaktadır.

3.1.Araştırma bulguları ve tartışma

Narsistik kişilik ve stratejik düşünme becerileri arasındaki ilişkide öz benlik kurgusunun rolünü ortaya koymak için Afyon Termal Turizm işletmelerinde çalışmakta olan 1 ve 2 kademe yöneticilerinden oluşan bir araştırma evreni belirlenmiştir.

Tablo 1 Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı	Yüzde(%)
Kadın	63	36,2
Erkek	111	63,8
Toplam	174	100,0
Yaş	Sayı	Yüzde(%)
20'den az	14	8,0
20-29	62	35,6
30-39	67	38,5
40-49	26	14,9
50 ve üzeri	5	2,9
Toplam	174	100,0
Kıdem Süresi	Sayı	Yüzde(%)
5 yıldan az	81	46,6
5-10 yıl	44	25,3
11-18	38	21,8
19-25	9	5,2
25'den fazla	2	1,1
Toplam	174	100,0
Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde(%)
İlkokul	6	3,4
Ortaokul	8	4,6
Lise	61	35,1
Üniversite	94	54,0
Lisansüstü	5	2,9
Toplam	174	100,0

Araştırmanın örneklemini tüm evreni kapsamaktadır. Araştırma sürecinde 1 ve 2 kademe yöneticilerden 233'üne ulaşılarak anket formu dağıtılmıştır. Dağıtılan anket formlarından 182 anket geri dönmüştür. Geçerli anket sayısı ise 174 olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri Tablo 1'de görülmektedir.

Buna göre, araştırmaya katılanların % 36,2' si kadın, % 63,8'i erkek yöneticilerden oluşmaktadır. Yaş olarak dağılım ele alındığında; katılımcıların % 35,6' sı 30-39, % 38,5'i 40-49 aralığına olduğu görülmektedir. Bu veriler katılımcıların önemli bir çoğunluğunun 30-49 yaş grubundaki yöneticilerden olduğunu göstermektedir. Öte yandan Tablo 1'e göre, araştırmacıların turizm sektöründeki deneyimlerinin %46,6'sının 5 yıldan az, % 25,3'nün 5-10 yıl arası, %21,8'nin ise 11-18 yıl arasındadır. 19 yıl ve daha fazla sektör deneyimine sahip olan yöneticilerin tüm örneklemin % 6,3'ünü oluşturması, yöneticilerin önemli bir

bölümünün turizm sektöründe geçirdikleri çalışma sürelerinin 10 yıldan az olduğunu göstermektedir. Yöneticilerin eğitim durumlarını gösteren verilerin dağılımlarına bakıldığında % 35,1 lise, % 54 üniversite mezunu olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumda Afyon Termal Turizm İşletmelerinde çalışan yöneticilerin büyük bir bölümünün üniversite eğitimi almış olduğu sonucuna ulaşılabilir.

3.2.Araştırma örnekleme ve ölçeklere ilişkin testler

Narsisizm, stratejik düşünme ve öz benlik kurgusu ölçeklerinin güvenilirlik verilerine göre Cronbach's Alpha değerleri narsisizm için 0,736; stratejik düşünme için 0,779, ve öz benlik kurgusu için 0,908 şeklinde tespit edilmiştir. Bu değerler her üç ölçeğin de güvenilirlik sınırları içinde olduğunu göstermektedir. Ölçeklerde yer alan soruların her birinin alfa kat sayısının hesaplanmasındaki payı ele alındığında, her bir ölçekte yer alan soruların birbirlerine yakın değerlerde olması, güvenilirliğin tüm sorular için geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo2’de, narsisizm, stratejik düşünce ve öz benlik kurgusu ölçeklerinin faktör yüklerine ilişkin veriler yer almaktadır. Ölçeklerin faktör analizi bulgularında KMO örneklem ölçüm değeri yeterliliği narsisizm için 0,731, stratejik düşünce için 0,878 ve öz benlik ölçeği için 0,874 olarak hesaplanmıştır. Barlett Küresellik testi verilerine bakıldığında Ki-Kare değerinin narsisizmde 503, 588, stratejik düşünmede 1223,357 ve öz benlikte 1887,163 olması ve anlamlılık düzeylerinin her üç ölçekte de $p < 000$ şeklinde hesaplanması ve örneklem ölçüm yeterliliğinin 0,50’den büyük olması, araştırma bulgularından anlamlı sonuçlar sağlanabileceğini göstermektedir (Güriş ve Astar, 2014: 373).

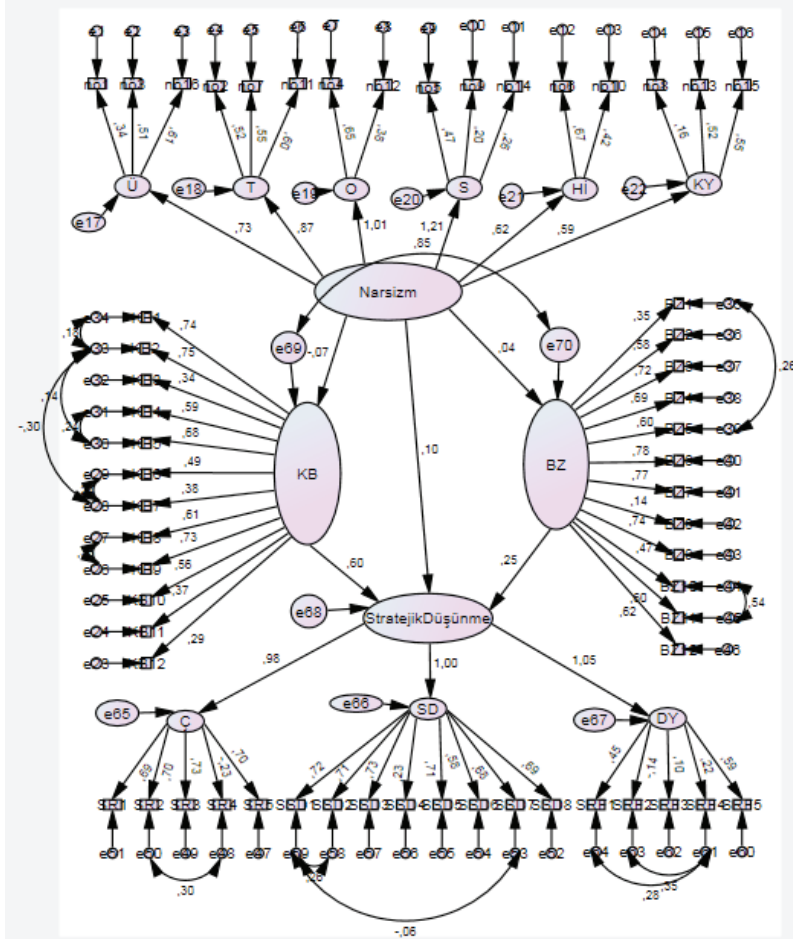
Tablo 2 Örneklem Ölçüm Değerini Gösteren Faktör Analizi Bulguları

KMO ve Bartlett Testi		
KMO Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği : Narsisizm		,731
Barlett Küresellik Testi	Ki-Kare	503,588
	Serbestlik Derecesi	120
	Anlamlılık	,000
KMO Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği: Stratejik Düşünce		,878
Barlett Küresellik Testi	Ki-Kare	1223,357
	Serbestlik Derecesi	153
	Anlamlılık	,000
KMO Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği: Öz Benlik		,874
Barlett Küresellik Testi	Ki-Kare	1887,163
	Serbestlik Derecesi	276
	Anlamlılık	,000

3.3. Narsistik kişilik öz benlik kurgusu ve stratejik düşünme arasındaki ilişkiyi gösteren yapısal eşitlik modeli

Yapısal eşitlik modelinde bağımsız değişken narsistik kişilik ve bağımlı değişken stratejik düşünme becerileri olarak belirlenmiştir. Narsistik kişilik üstünlük, otorite, teşhircilik, sömürü, hak iddia etme ve kendi kendine yetme olmak üzere 6 boyuttan oluşmaktadır. Bunlar arasında sömürü (1,21) ve otorite (1,01) narsisizmi en güçlü etkileyen boyutlardır. Bağımlı değişken stratejik düşünmenin sistem düşüncesi (1,00), yeniden çerçeveleme (0,98) ve yansıtma (1,05) olmak üç boyutu vardır. Her üç boyutun stratejik düşünmeye etkisi yüksektir ve birbirine çok yakın değerlere sahiptir. Aracı değişken özbenlik kurgusu ise bağımsız ve karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusu olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Her iki boyutun özbenlik kurgusunu açıklama derecesini gösteren değer 0,85 tir.

Şekil 2 Narsisizm, Özbenlik Kurgusu ve Stratejik Düşünme Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 3. Yapısal Eşitlik Modelinin Uyum Endeksleri Açısından Durumu

Uyum Endeksi	Gerçekleşen Değer	Beklenen Değer
RMR (Hata kareler ortalamasının karekökü)	0,095	0,05-0,10
CMIN/DF (ki-kare/serbestlik derecesi)	1,696	2'den küçük ise ideal uyum
RMSEA (Yaklaşık hataların ortalama karekökü)	0,63	0,05-0,10

Model, örneklem sayısına duyarlı uyum endekslerine göre kabul edilebilir uyum sınırları içinde olmamakla birlikte Tablo 3' de gösterilen üç uyum endeksine göre kabul edilebilir uyum sınırları içinde değer almaktadır (Doğan, 2015; Doğan ve Özdamar, 2017; Erkorkmaz vd., 2013: 220).

3.3.1. Yapısal eşitlik modeline göre bulgular

1. Narsisizm ile karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusu arasında çok zayıf ve negatif (-0,074; P 0,450); bağımsız özbenlik kurgusu arasında ise çok zayıf ancak olumlu (0,043; P 0,642) bir ilişki vardır. P değerine göre bu ilişkiler anlamlı olmamakla birlikte, narsis kişilik özelliğinin bağımsız özbenlik kurgusuna sahip olacağı varsayımını destekler niteliktedir.
2. Bağımsız özbenlik kurgusu ile stratejik düşünme arasında orta derecede ve olumlu (0,248; P 0,098); karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusu ve stratejik düşünme arasında güçlü ve olumlu (0,605; P 0,006) ilişki vardır. P değerine göre bu ilişkiler anlamlıdır. Bu durumda H5 hipotezi doğrulanmıştır.
3. Narsisizm ile stratejik düşünme arasında zayıf ve olumlu (0,100; P 171) ilişki vardır. P değerine göre bu ilişki anlamlı değildir.

3.3.2. Narsistik Kişilik, Öz Benlik Kurgusu ve Stratejik Düşünmeye İlişkin T-testi Bulguları

Araştırmaya katılanların kırılma ve güçlü narsis olma eğilimlerinin öz benlik kurguları ve stratejik düşünme becerileri açısından fark gösterip göstermediğini ortaya koymak için bağımlı örneklem t testi uygulanmıştır.

Tablo 4 Narsisizm Düzeyine Göre Stratejik Düşünme

	Narsizm grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Stratejik düşünme	kırılgan narsis	111	3,63	,65	-0,428	0,669
	güçlü narsis	63	3,67	,78		

Tablo 5’deki değerler incelendiğinde araştırmaya katılanların 111 i de 1-8 arası puana ve 63 ü 9-16 arası puana sahip oldukları görülmüştür. Literatüre göre birinci grup kırılgan narsis ve ikinci grup da güçlü narsis olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda ortalamalar ve standart sapmalar açısından önemli bir fark yoktur. Bu nedenle narsisizm düzeyinin stratejik düşünmeyi etkilemediği sonucuna varılmıştır. Tablo 5 ise, narsistik kişiliğin özbenlik kurgusu açısından da önemli bir fark olmadığını göstermekle birlikte, güçlü narsislerin bağımsız özbenlik kurgusuna ilişkin değeri daha yüksek olması, kırılgan narsislerin ise, karşılıklı bağımlı özbenlik kurgusu değerinin yüksek olması H7 hipotezini destekler niteliktedir.

Tablo 5 Narsisizm Düzeyine Göre Özbenlik Kurgusu

	Narsizm grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
KB	kırılgan narsis	111	3,74	,65	1,572	0,118
	güçlü narsis	63	3,56	,76		
BZ	kırılgan narsis	111	3,68	,66	-0,474	0,636
	güçlü narsis	63	3,74	,86		
Özbenlik	kırılgan narsis	111	3,71	,60	0,564	0,573
	güçlü narsis	63	3,65	,75		

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Bireylerin çevrelerindeki uyarınları algılama, yorumlama, düşünme, değerlendirme, tutum takınma ve davranma biçimleri onların fiziksel ve zihinsel özellikleri yanında çevreleriyle etkileşimlerine de bağlıdır. Başka deyişle belirli özelliklerle doğan bir birey aynı zamanda bir çevrede (fiziksel, sosyal ve kültürel) yerleşik ya da gömülüdür. Bu nedenle bireylerin çevreleri hakkında bilgi toplama, bilgiyi işleme ve karar verme tarzları (bilişsel tarz) ve kendilerini ve diğerlerini nasıl algıladığı, kendini diğerleri arasında nasıl konumlandığı (özbenlik kurgusu) kişisel özellikleri yanında kültürel etkenlere göre de şekillenmektedir. Bir birey, bir örgütün çalışanı ya da yöneticisi olduğunda, yalnızca bir işin teknik gereklerine göre değil, aynı zamanda kişiliği, özbenlik kurgusu ve bilişsel tarzına göre davranmaktadır. Bu nedenle örgütsel davranış bireysel, örgütsel ve hatta toplumsal etkenlerin etkileşimiyle ortaya çıkan karmaşık bir olgudur.

Örgütlerin başarısında insan faktörünün etkisi giderek artmaktadır. Bu etki yalnızca bilgi, beceri, tutum ve davranış gibi görece olarak etkisi daha kolay izlenebilen özelliklerden, kişilik, öz benlik kurgusu, bilişsel yetenekler (stratejik düşünme gibi) gibi

etkisi kolayca izlenemeyen özelliklere doğru kaymaktadır. Örgütlerde bireysel başarıları odaklı, güç, statü ve unvanlara değer veren, anlayış ve değerlerin yaygınlaşmasıyla birlikte çalışanlar arasında narsistik kişiliğin güçlenmesi, konunun örgütsel yaşama uyarlanması için elverişli araştırma zeminleri hazırlamıştır. Özellikle başarılı yöneticilerin öz güven, öz saygı, yüksek başarıma ihtiyacı, eşsiz ve farklı olma arayışlarının, zamanla narsistik kişilik eğilimlerinin gelişmesine neden olabileceği yönünde hem akademik, hem de popüler literatürde önemli bulgu ve gözlemlere rastlanmıştır. Öte yandan, narsistik kişilik özellikleri ile algısal/bilişsel tarz ve özbenlik kurgusu arasındaki ilişkileri araştıran çok az sayıdaki araştırma da değişkenler arasında ilişki olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma yöneticilerin gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve gerekse örgütlerin amaçlarını gerçekleştirmek için uygun yollar ve araçlar arama çabaları onların kişiliklerinden ve özbenlik kurgularından etkilendiğini göstermektedir. Araştırma bulguları, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında hipotezlerde öngörülen ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Ancak gözlem sayısının düşük olması nedeniyle bu ilişkiler anlamlı değildir. Araştırmanın daha büyük bir örnekleme yapılması hipotezlerin test edilmesinde daha anlamlı sonuçlar ortaya koyacaktır. Kültürden önemli ölçüde etkilenen özbenlik kurgusunun, özellikle de karşılıklı bağımlılığın stratejik düşünme ile güçlü bir ilişkisinin olması dikkate değer bir bulgudur. Bu bulgu özbenlik kurgusu ile yönetsel beceriler arasındaki ilişkilere yönelik araştırmalara da ilham kaynağı olabilir.

KAYNAKÇA

Ames, D. R., Rose, P., & Anderson, C. P. (2006). The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of research in personality*, 40(4), 440-450.

Atay, S., (2009). Narsistik kişilik envanteri'nin Türkçe'ye standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-16.

Atay, S. (2010). Çalışan Narsist, 1. Baskı. Namar Yayınları: İstanbul.

Bonn, I. (2005). Improving Strategic Thinking: A Multilevel Approach. *Leadership and Organization Development Journal*, 26:5. 336-354.

Braun, S. (2017). Leader Narcissism and Outcomes in Organizationas: A Review at Multiple Levels of Analysis and Implications for Future Research. *Frontiers in Psychology Review*. 8, 1-22.

Brown, A. D. (1997). Narcissism, identity, and legitimacy. *Academy of management Review*, 22(3), 643-686.

Carpenter, M. A., Geletkanycz, M. A., & Sanders, W. G. (2004). Upper echelons research revisited: Antecedents, elements, and consequences of top management team composition. *Journal of management*, 30(6), 749-778.

Champbel, K.W., Reeder, G.D., Sedikides, G.D. & Elliot, A.J.(2000) Narcissism and Comparative Self-Enhancement Strategies. *Journal of Research in Personality*. 34, 329-347

Chatterjee, A., & Hambrick, D. C. (2007). It's all about me: Narcissistic chief executive officers and their effects on company strategy and performance. *Administrative science quarterly*, 52(3), 351-386.

Cross, S. E., Bacon, P. L., & Morris, M. L. (2000). The relational-interdependent self-construal and relationships. *Journal of personality and social psychology*, 78(4), 791.

Doğan, İ. (2015). Farklı veri yapısı ve örneklem büyüklüklerinde yapısal eşitlik modellerinin geçerliği ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. ESOĞÜ, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Biyoistatistik Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Doğan, İ., & Özdamar, K. (2017). The effect of different data structures, sample sizes on model fit measures. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 46(9), 7525-7533.

Eisenhardt, K. M., & Schoonhoven, C. B. (1990). Organizational growth: Linking founding team, strategy, environment, and growth among US semiconductor ventures, 1978-1988. *Administrative science quarterly*, 504-529.

Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., & Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.

Ertekin, Y., & Yurtsever, G. (2001). Yönetimde Narsizm Üzerine Bir Deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(3), 37-45.

Finkelstein, S., & Boyd, B. K. (1998). How much does the CEO matter? The role of managerial discretion in the setting of CEO compensation. *Academy of Management Journal*, 41(2), 179-199.

Gallen, T. (1997). The Cognitive Style and Strategic Decisions of Managers, *Management Decision*, 35 (7), 541-551.

Gardner, W. L., Gabriel, S., & Lee, A. Y. (1999). "I" value freedom, but "we" value relationships: Self-construal priming mirrors cultural differences in judgment. *Psychological Science*, 10(4), 321-326.

Güriş, S., ve Astar, M.,(2014), Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik, Der Yayınları, Ankara.

Hiller, N. J., & Hambrick, D. C. (2005). Conceptualizing Executive Hubris: The Role Of (Hyper) Core Self-Evaluations İn Strategic Decision-Making. *Strategic Management Journal*, 26(4), 297-319.

Holdren, M.(2004). *Causal Attributions Among Overt and Covert Narcissism Subtypes for Hypothetical, Retrospective and Prospective Events*. Ohio University the College of Arts and Sciences, A Dissertation.

Horney, K.(1999). Çağımızın Nevrotik Kişiliği, (Çev.S.Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.

Hough, J. R., & Ogilvie, D. T. (2005). An empirical test of cognitive style and strategic decision outcomes. *Journal of Management Studies*, 42(2), 417-448.

Iaquinto, A. L., & Fredrickson, J. W. (1997). Top management team agreement about the strategic decision process: A test of some of its determinants and consequences. *Strategic Management Journal*, 63-75.

Jelenc, L., & Pisapia, J. (2015). Individual Entrepreneurial Behavior in Croatian IT Firms: The Contribution of Strategic Thinking Skills. *Journal of Information and Organizational Sciences*, 39(2), 163-182.

Jelenc, L., Pisapia, J., & Ivanušić, N. (2015). Demographic variables influencing individual entrepreneurial orientation and strategic thinking capability.

Kernberg, O. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 15(3), 641-685.

Kernberg, Otto F. *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. Rowman & Littlefield, 1985

Kets De Vries, M. (2004). Organizations on the Couch: A Clinical Perspective on Organizational Dynamics. *European Management Journal*, 22(2), 183-200.

Kets de Vries, M. F., Florent-Treacy, E., & Korotov, K. (2015). Psychodynamic issues in organizational leadership.

Kohut, H. (2013). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. University of Chicago Press.

Konrath, S., Bushman, B. J., & Grove, T. (2009). Seeing my world in a million little pieces: Narcissism, self-construal, and cognitive-perceptual Style. *Journal of Personality*, 77(4), 1197-1228.

Kozhevnikov, M. (2007). Cognitive styles in the context of modern psychology: Toward an integrated framework of cognitive style. *Psychological bulletin*, 133(3), 464.

Liedtka, J. M. (1998). Strategic thinking: can it be taught?. *Long range planning*, 31(1), 120-129.

Lubit, R. (2002). The Long-Term Organizational Impact of Destructively Narcissistic Managers. *Academy of Management Executive*. 16(1): 127-138.

Maccoby, M. (2000), Narcissistic Leaders: The Incredible Pros, the Inevitable Cons, *HBR*, 78(1), 68-77

Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological review*, 98(2), 224.

Moon, B.J (2013). Antecedents and outcomes of strategic thinking. *Journal of Business Research*, 66(10), 1698-1708.

Naktiyok, A., & Çiçek, M. (2014), Stratejik Düşünmenin Bir Öncülü Olarak Eleştirel Düşünme: Yöneticiler Üzerinde Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2).

Nisbett, R.E., Miyamoto, Y. (2005). The Influence of Culture: Holistic versus Analytic Perception. *Trends in Cognitive Science*, 9(10), 467-473.

Ohmae, K.(1988). *The Mind of the Strategist*. New York: McGraw-Hill Book Company.

Pang, N. S. K., & Pisapia, J. (2012). The strategic thinking skills of Hong Kong school leaders: Usage and effectiveness. *Educational Management Administration & Leadership*, 40(3), 343-361.

Pisapia, J. (2010). The principles of strategic leadership. *The Chinese Executive Leadership Academy, Pudong (CELAP), Shanghai*

Pisapia, J., Ellington, L., Toussaint, G., & Morris, J. D. (2011). Strategic Thinking Skills: Validation and Confirmation of Constructs. *The information is available [on line] at:< http://www.academia.edu/755209/Strategic_Thinking_Skills_Validation_and_Confirmation_of_Constructs> accessed [25/2/2015].*

Pisapia, J., Pang, N. S. K., Hee, T. F., Lin, Y., & Morris, J. D. (2009). A comparison of the use of strategic thinking skills of aspiring school leaders in Hong Kong, Malaysia, Shanghai, and the United States: An exploratory study. *International Education Studies*, 2(2), 46.

Pisapia, J., Pang, N. S. K., Hee, T. F., Lin, Y., & Morris, J. D. (2009). A comparison of the use of strategic thinking skills of aspiring school leaders in Hong Kong, Malaysia, Shanghai, and the United States: An exploratory study. *International Education Studies*, 2(2), 46.

Pisapia, J., Reyes-Guerra, D., & Coukos-Semmel, E. (2005). Developing the leader's strategic mindset: Establishing the measures. *Leadership Review*, 5(1), 41-68.

Raskin, R. N., & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological reports*.

Raskin, R., & Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of personality and social psychology*, 54(5), 890

Reger, R. K. (1997). Strategic leadership: top executives and their effects on organizations. *Academy of Management Review*, 22(3), 802-805.

Rhodewalt, F., Madrian, J. C., & Cheney, S. (1998). Narcissism, self-knowledge organization, and emotional reactivity: The effect of daily experiences on self-esteem and affect. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24(1), 75-87.

Riding, Richard, and Indra Cheema. "Cognitive styles—an overview and integration." *Educational psychology* 11.3-4 (1991): 193-215.

Riding, R. J., & Sadler-Smith, E. (1997). Cognitive style and learning strategies: Some implications for training design. *International Journal of Training and Development*, 1(3), 199-208.

Rosenthal, S. & Pittinsky T. (2006). Narcissistic Leadership", *The Leadership Quarterly*, 17, 617-633.

Sanders, W. G. (2001). Behavioral responses of CEOs to stock ownership and stock option pay. *Academy of Management journal*, 44(3), 477-492.

Schwartz, H. S. (1987). Anti-social actions of committed organizational participants: An existential psychoanalytic perspective. *Organization Studies*, 8(4), 327-340.

Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and social psychology bulletin*, 20(5), 580-591.

Wiersema, M. F., & Bantel, K. A. (1992). Top management team demography and corporate strategic change. *Academy of Management journal*, 35(1), 91-121.

Yipeng, Tian. (2009). The Trend of Social Atomization in the Social Transformation and Its Impact on Social Work. *Journal of Social Sciences*, 7 (010).

Zajac, E. J., & Westphal, J. D. (1996). Who shall succeed? How CEO/board preferences and power affect the choice of new CEOs. *Academy of Management Journal*, 39(1), 64-90.

MUTLU ÇALIŞANLAR İÇİN ÖNCELİKLİ YÖNETİCİ ERDEMLERİ: BİR SAHA ARAŞTIRMASI^{1*}

Doç. Dr. Ali Murat ALPARSLAN^{2**} & Öğr. Gör. Seher YASTIOĞLU^{3***}

Öz

Erdemler, bir tutumdan ziyade somut düzleme inen davranışlardır. Örgütsel düzlemdeki yöneticiler bağlamında da, yöneticilik rolleri ile alakalı, erdemli olan davranışların neler olduğunun bilimsel olarak gündeme gelmesi gerektiği düşünülmektedir. Yabancı literatürde yönetici erdemleri üzerine çok sayıda araştırma yapıyor olsa da ülkemizde yöneticilerin sahip olduğu/olması gereken erdemler üzerine yapılan araştırmalar çok daha az sayıdadır. Bu bağlamda örgütlerde özellikle çalışanların ruh hallerini ve morallerini en fazla yükselten yönetici erdemlerinin ortaya konulması ve öncelikli yönetici erdemlerinin tespit edilmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu çalışmada nitel ve nicel analiz yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Martin Seligman'ın üstün karakteristikler/karakterin güçlü yönleri olarak ifade ettiği 24 erdem çalışanlara bir liste olarak ölçek formu halinde sunulmuştur. Katılımcılardan, yöneticiler bağlamında bu 24 erdemi önem düzeylerine göre puanlandırmaları istenmiştir (1: en önemli...). Böylece Seligman'ın ifade ettiği 24 alt erdemi kapsayan 6 temel erdem bağlamında hangi erdem öncelikli olarak ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Açık uçlu soruda ise katılımcının kendisini mutlu eden yönetici davranışının ne olduğuna dair cevaplar vermesi beklenmiştir. Böylece açık uçlu sorular ile kullanılan ölçeğe verilen cevapların tutarlılığı tespit edilmiştir. Katılımcıların bu açık uçlu soruya verdiği cevaplar bağlamında hem Doğu hem Batı Filozofları tarafından ifade edilen birçok erdem başlığı bağlamında, hangi temel erdemlerin daha sık ifade edildiği ortaya konmuştur. Yapılan frekans ve yüzde analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre çalışanlar tarafından en sık ifade edilen 6 temel yönetici erdemi; bilgelik (f=424), adalet (f=382), insanîyet (f=275), aşkınlık (f=260), ölçülülük (f=257) ve cesarettir (f=234).

Anahtar Kelimeler: Yönetici Erdemleri, Erdemli Liderlik, Karakterin Güçlü Yönleri, Çalışan Mutluluğu

A Field Research on Priority Managers Virtues for Happy Employee

ABSTRACT

Virtues are habits that descend into a concrete platform rather than attitudes. In the context of managers at the organizational level it is thought that the virtuous actions related to the managerial roles should be scientifically become a current issue. Although much research is being done on managerial virtues in foreign literature, there are fewer studies on the virtues of managers have or should have in our country. In this respect, the aim of this study is to reveal the managerial virtues that maximize the moods and morale of the employees and to determine managers' virtues of top priority in the organizations. By the aim of this research both quantitative and qualitative analyses methods have been used. Martin Seligman's 24 character strengths has been

1 * Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2018 tarihinde Çanakkale'de gerçekleştirilen 7th International Conference on Business Administration'da (ICBA) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

2 ** Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İstiklal Yerleşkesi 15030, Burdur, Türkiye, alimurat@mehmetakif.edu.tr

3 *** Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İstiklal Yerleşkesi 15030, Burdur, Türkiye, saytas@mehmetakif.edu.tr

presented in the scale form as a list to the employees. Participants were asked to rate these 24 virtues according to their level of importance in the context of managers (1: The most important..) Thus, it was determined which of the 6 basic virtues covering 24 sub-virtues expressed by Seligman have been come into prominence. In the open-ended question, it was expected that the participants would give answers about the managers' behaviour which makes them happy. So that the consistency of the scale was determined by the answers given to the open-ended questions. In the context of the answers given by the participants to this open-ended question, it has been revealed which basic virtues are more frequently expressed in the context of many virtues stated by both the Eastern and Western philosophers. According to the findings of the frequency and percentage analyses, the 6 basic most common managerial virtues expressed by employees are; wisdom (f= 424), justice (f= 382), humanity (f=275), transcendence (f=260), temperance (f=257) and courage (f=234)

Key Words: The Virtuous Manager, The Virtues of leadership, Character Strengths, Employee Wellbeing

1.GİRİŞ

Pek çok düşünür, filozof ve âlim, erdemli olmanın insan hayatı için ne kadar merkezi olduğunu ve esas mutluluğa, iç huzura ve toplumsal refaha erdemli olabilmek ile ulaşılacağını ifade etmiştir. Erdemler, tüm Doğu ve Batı Filozofları tarafından neredeyse ortak bir dille tasnif edilmiş iyi insan özellikleridir. Özellikle toplumların düzeni ve refahı için erdemli yöneticilerin olmazsa olmaz olduğu birçok âlimin ortak kanaatidir. Adaletli, cesaretli cömert ve ölçülü olma, doğruluk, hikmet/bilgelik, sevgi temel erdemler olarak ifade edilmektedir. Farabi ferah toplumların, erdemli yöneticilere sahip olması ile mümkün olduğunu söylemiştir (Durak, 2009: 152). Bu tarz bir yöneticiye sahip olan toplumlar ve örgütler hem uzun ömürlü hem de yaşanılabilir düzlemler oluşturmaktadır. Örgütsel düzlemlerde ise mutluluğun, örgütsel vatandaşlığın, örgütsel bağlılığın, psikolojik sermaye ve çalışan yaratıcılığı gibi unsurların erdemli yöneticiler ile sağlanabileceği düşünülmektedir.

Erdem, ahlakça övülen, iyi olma, alçakgönüllülük, yiğitlik doğruluk gibi niteliklerin genel adıdır. İnsanın gerektiği takdirde büyük özverilerde bulunması ve engellerle karşılaşsa dahi iyilikle hareket etmesidir (Cevizci, 2008: 310). Başka bir ifade ile bireylerin ahlaki bakımdan her zaman iyi ve doğru davranışlarda bulunmaya yatkın olmasıdır. Bir davranışın erdemli olabilmesi, bireyin geçmişinde edinmiş olduğu bilgi, alışkanlık ve karakteriyle ilişkilendirilmektedir. Tarih boyunca ahlak felsefecilerinin ve din âlimlerinin nasıl yaşamalıyız sorusuna cevap olarak getirdikleri erdem kavramı, günümüzde de önemini korumakta ve psikoloji gibi farklı disiplinler tarafından çalışılmaktadır. Son zamanlarda ise erdem kavramı özellikle pozitif psikoloji çalışmalarının ilgi odağı olduğu gibi örgütsel davranış disiplininde de önemli bir değişken haline gelmiş, çalışma hayatının önemli bir parçası olarak ele alınmaya başlamıştır. Erdemin örgütsel davranış ve çalışma hayatında önemli bir bileşen haline gelmesinde ahlaka duyulan ilgideki artışın etkili olduğu düşünülmektedir. Toplumlarda olduğu gibi bugün çalışma hayatında da erdemli

bireyleri ve erdemli iş ortamını arayış söz konusudur. Bu arayış ise erdem kavramının örgütsel ortamda giderek daha fazla vurgulanmasına sebep olmaktadır. Zira Farabi'nin de ifade ettiği gibi toplumların refahı, erdemli yöneticilere sahip olması ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla örgütlerin refahının ve çalışanların mutluluğunun da erdemli yöneticilere bağlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Covey ve arkadaşlarına (1999) göre yönetim, kişinin kendi amaçlarından daha yüksek bir amaca hizmet etmesi ve kişilerden sorumlu olma duygusunu içermektedir. Yönetim görevinin nihai amacı ise layık bir hedef ya da sonucun peşinde koşmaktır (Hernandez, 2008: 121-123; Senge, 2006: 345-350). Bu hedefe ulaşırken liderler, paydaşları ve takipçileri ile arasında yüksek bir güven duygusunu oluşturmalıdır. Bununla birlikte takipçilerinin ve paydaşlarının bütünlüğü, sürekli gelişimi ve refahları için hizmet etmelidir (Caldwell et al., 2008: 153-155). Liderlik ile mükemmellik ve etik sorumluluk arasında yüksek bir ilişki mevcuttur. İbn Miskeveyh (1983: 73-76) erdemlerin, bireyleri ahlaki sorumluluğa, iyiye ve mükemmele ulaştıracağını ifade etmektedir. Dolayısıyla liderlerin de iyiliklerle mükemmeliğe ulaşabilmeleri ve anlamlı bir amaca hizmet edebilmeleri için erdemli bireyler olmaları gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, örgütlerde çalışanların ruh hallerini ve morallerini en fazla yükselten yönetici davranışlarını, bu bağlamda da en öncelikli yönetici erdemlerini tespit etmektir. Böylece Seligman'ın ifade ettiği 24 alt erdemi kapsayan 6 temel erdem bağlamında hangi erdem öncelikli olarak çalışanlar tarafından tercih edildiği ortaya konulmuş olacaktır. Çalışanların açık uçlu soruya verdikleri cevaplarda yer alan yönetici erdemleri ile ölçek formunda tercih ettikleri yönetici erdemlerinin tutarlı olması ile bu ölçeğin yönetici erdemleri olarak da kullanılabilmesi literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Antik Yunan kültüründe “arete”, İslam Felsefesinde “fazilet” Batı dillerinde ise “virtue” kelimeleri ile karşılık bulan erdem kavramı, insanın üstün karakteristik özelliklerini ifade eden ve insanı esas mutluluğa ulaştıran ahlaki meziyettir. Düşünce tarihi boyunca birçok düşünür tarafından dile getirilen erdem kavramı, aynı şekilde birçok farklı şekilde tasnif edilmiştir. Erdemleri sistematik olarak ele alan Doğu kültüründeki ilk düşünür Konfüsyüs olup, erdem kavramını ağırbaşlılık, cömertlik, samimiyet, doğruluk ve nezaret olmak üzere beşe ayırmıştır. Batı kültüründe ise erdemler listesinden açık bir şekilde bahseden ilk düşünür Platondur ve O'na göre temel erdemler hikmet, cesaret, ıtidal (ölçülülük) ve adalettir. Daha sonraki dönemlerde, Farabi, İbn Miskeveyh, İbni Sina, İbni Hazm, Gazali, Aristoteles, Aquinas ve Spinoza gibi Doğu ve Batı Filozofları erdem kavramına farklı yaklaşımlar getirmiş ve bireylerin sahip olduğu erdemleri farklı şekillerde sınıflandırmışlardır. Tablo 1'de Doğu ve Batı Filozofları tarafından ifade edilmiş olan erdemler yer almaktadır.

Tablo 1. Erdemlerin Doğu/Batı Filozoflarına ve Yönetici Erdemlerine Göre Özet Tasnifi

	Düşünür	İfade Edilen Erdemler						
Doğu Filozoflarına Göre Erdem Tasnifi	<i>Konfüçyüs</i>	İnsaniyet	Adalet	Görgü	Bilgelik	Samimiyet	İlmîlilik	Aşkınlık
	<i>Farabi</i>	Bilgelik	Cömertlik	İffet	İncelik	Sadakat	Dostluk	Adalet
	İbni Sina	İffet	Bilgelik	Adalet	Yiğitlik			
	İbni Miskeveyh	Bilgelik	İffet	Cesaret	Adalet			
	İbni Hazm	Adalet	Akıl	Cesaret	Cömertlik			
	<i>El-İsfahani</i>	İffet	Kavrayış	Cesaret	Adalet			
	<i>El-Gazali</i>	Bilgelik	İffet	Cesaret	Adalet			
	<i>Tusi</i>	Bilgelik	Yiğitlik	İffet	Adalet			
Batı Filozoflarına Göre Erdem Tasnifi	<i>Platon</i>	Bilgelik	Cesaret	Ölçülülük	Adalet			
	<i>Aristoteles</i>	Yiğitlik	Ölçülülük	Cömertlik	Ruh Yüceliği	Öfkeye hâkim olma	Doğruluk	Sevecenlik
	<i>Aquinas</i>	Cesaret	İlmîlilik	Adalet	Bilgelik	İnanç	Umut	
	<i>Spinoza</i>	Sevgi	Diğergam Olma	Alçak Gönüllülük	Cömertlik	Ölçülülük	Şükran	Affedici Olma
	<i>Hackett ve Wang</i>	Cesaret	Adalet	İhtiyatlılık	İnsaniyet	Dürüstlük		

Tablo 1'e bakıldığında Doğu Filozofları tarafından en sık ifade edilen erdem adalettir ve tüm Doğu Filozoflarının erdem tasnifinde adalet erdemine yer verilmiştir. Yine bilgelik (hikmet) ve cesaret/yiğitlik erdemleri de en sık ifade edilen erdemler arasında yer almaktadır. Batı Filozofları tarafından en sık ifade edilen erdemler ise adalet, cesaret ve ölçülüdür. Adalet erdeminin tüm kültürlerde en sık ifade edilen erdem olması, bu erdemin insanlar ve yöneticiler için önemini ortaya koymaktadır. Yine doğu/batı filozofları tarafından ortak olarak ifade edilen diğer erdemler ise cesaret, hikmet/bilgelik, insanlık ve ölçülülüktür.

Erdemli bireyler ve erdemli yöneticilerden oluşan erdemli örgütlerin, bu özelliklere

sahip olmayanlara göre, uzun vadede daha başarılı olduğu, daha itibarlı ve daha güvenilir örgütler olacağı iddia edilmektedir. Ayrıca pozitif psikoloji alanında yapılan çalışmalar, erdemlerin bireysel ve örgütsel düzeyde mutluluğa katkıda bulunduğuna dair pek çok kanıt sunmaktadır. Pozitif psikoloji; insana özgü olağan güç ve erdemlerin bilimsel olarak incelenmesidir (Sheldon ve King, 2001: 216). Cesaret, umut, azim gibi yetkinlikleri güçlü yanlar olarak inşa eden pozitif psikolojinin çalışanların iyilik halini (pozitif karakteristik ve değerlerin bireylerin hoşnutluk, doyum ve mutluluk gibi nesnel deneyimleri) geliştirebileceği ve örgütlerde çalışanlar düzeyinde oluşacak sıkıntıların önleyebileceği araştırmacılar tarafından ortaya konulmaktadır (Sarıcı, 2015). Bu bağlamda pozitif psikolojinin amacı kalıcı mutluluğu arttırmaktır (Seligman, 2007: 51) ve bireyin gerçek mutluluğa, harici sebeplerden ziyade iradi fiilleri ile ulaşabileceği düşünülmektedir. Bu temel düşünceden yola çıkarak Martin Seligman, mutluluk ve erdem ilişkisini gündeme getirmiştir. Seligman, mutluluğa sebep olan söz konusu gönüllü, yani insan iradesine bağlı olan davranışların büyük ölçüde erdemler ve ahlaki güçler icra edilirken ortaya çıktığını ifade etmektedir (Peterson vd., 2007: 150). Erdemler ise süreklilik kazanmış iyi insan davranışlarının bir sonucu olarak gelişmekte ve ortaya çıkmaktadır (Peterson ve Seligman, 2004: 74 -76). Pozitif psikoloji alanı hem yaşam mutluluğu hem de özelinde işyeri mutluluğuna dair açıklamalar geliştirmiştir. Geliştirilen bu açıklamalarda erdemli olmanın, yani iyi insan özelliklerine sahip yöneticilerin, iş arkadaşlarının hatta bireyin kendisinin erdemli olabilmesinin ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

Peterson ve Seligman (2004) farklı dinlerde ve kültürlerde yer alan, aynı zamanda birçok filozof ve psikolog tarafından ifade edilen erdemleri, tüm kültürlerde türlerde geçerli sayılan altı temel erdemi sınıflandırmışlardır. Bu altı temel erdem ise 24 alt erdemden oluşmaktadır. Seligman’a göre (2007) erdemli insan, altı temel erdemin hepsini ya da birçoğunu kendi iradesiyle yerine getirebilen ve bu erdemleri karakter haline dönüştürebilen kişidir. Bu altı erdem tasnifi alt boyutları ile birlikte aşağıda yer almaktadır (Peterson ve Seligman, 2004: 24 – 95 ; Carr, 2016: 79 – 92):

– **Bilgelik/Hikmet:** Daha anlamlı bir yaşama ulaşmak için bilginin kazanımı ve kullanılmasıdır. Kişinin bilişsel yeterliliğe ulaşabilmesi ile ilgilidir. Bilgelik erdemi beş alt boyuttan oluşmaktadır. *Yaratıcılık*; esnek ve özgün bir düşünme yeteneğini temsil etmektedir. Bu kişiler ürettiği yeni/olağan dışı fikirleri veya davranışları ile hem kendi hem de başkalarının yaşamlarına olumlu katkılarda bulunmaktadırlar. *Merak*; yaşamın tümüne ilgi duyma, yeni deneyimlere açık olma ve sürekli öğrenme isteği ile alakalıdır. Bu kişiler aynı bir kâşif gibi yenilikleri araştırır ve öğrenmeye çalışır. *Açık fikirlilik*; özellikle belirsizlik durumlarında karar almadan önce tüm farklı fikirleri ve bilgileri incelemektir. Bu kişiler fikirlerini, elde ettiği yeni bilgilere göre değiştirir. Öğrenme sevgisi; sürekli yeni bilgi, davranış ve hüner elde etmek için arayış içerisinde olmaktır. *Perspektif*; olaylara farklı açılardan yaklaşabilme ve büyük resmi tüm yönleriyle kavrayabilme yetisiyle ilgilidir.

– **Cesaret:** İçsel ya da dışsal tüm engeller, muhalefet veya zorlama karşısında bireyin, ulaşmaya çalıştığı amaca ulaşma konusunda yılmaması ve istekli olmasıdır. Cesaret erdemine bağlı 4 karakter gücü ifade edilmektedir. *Otantiklik*; düşünce ve davranışları bir ahenk içerisinde olmasını, samimiyeti temsil etmektedir. Cesaret; teh-

dit ve zorluk gibi engeller karşısında yılmamaktır. Bu kişiler yiğitlik sergilerler ve doğru olanı yapmaktan/söylemekten çekinmezler. *Azim/sebatkârlık*; başlanılan işi bitirmek ve görevleri tamamlamaktan keyif almaktır. Bu kişiler engellerle karşılaşsalar dahi işi başarma konusunda ısrarcı davranırlar. *Şevk/Yaşam coşkusu*; hayata ve işlere büyük bir heves, heyecan ve enerji ile yaklaşmaktır.

– **İnsaniyet:** Kişiler arası yakın, sevecen ve birebir ilişkilerin geliştirilmesi olarak ifade edilmektedir. İnsaniyet erdemi de kendi içerisinde üç alt karakter gücünden oluşmaktadır. İyi yüreklilik; diğer insanların yararına ve onlar için iyi şeyler yapmak adına çaba göstermekle ilgilidir. *Sevgi*; samimi ve gerçek sevgiye dayanan yakın ilişkilere değer vermektir. Bu karakter gücüne sahip olan kişiler merhametli ve fedakârdırlar. *Sosyal zekâ*; bu kişiler kendilerinin ve başkalarının duygularını iyi analiz ederek yönetebilirler. Empati sahibidirler.

– **Adalet;** Sağlıklı bir hayatın ve refah içerisinde bir toplumsal yaşamın temelini oluşturan yeterliliklerdir. Adalet erdemi üç alt erdemden oluşmaktadır. *Hakkaniyet*; bütün insanlara eşit davranma ve diğerlerine davranış biçimlerinde kişisel duygulardan sıyrılabilme yetisiyle alakalıdır. Bu kişiler verdiği sözleri yerine getirerek diğerleri ile güvene dayalı ilişkiler geliştirirler. *Liderlik*; etkileyici bir iletişim tarzına sahip olma, işleri organize etme, süreci izleme ve diğerlerine cesaretlendirmedir. *Takım çalışması*; bir grubun ya da topluluğun üyesi olabilmek, bu topluluk ile uyumlu çalışabilmek ve taopluluğu sadık kalabilmektir.

– **Ölçülülük:** ifrat ile tefrit arasında orta yolu bulabilme yetisi ve insanı aşırılığa karşı koruyan yeterliliklerdir. Ölçülük temel erdemi de dört alt erdemden oluşmaktadır. *Affedicilik*; kin tutmama, hata yapanları affetme ve onlara ikincisi bir şans vermedir. *Aılçakgönüllülük/tevazu*; insanın hatalarını kabul etmesi ve sürekli başarılarını vurgulayarak ilgi çekme peşinde olmamasıdır. Bu kişiler kendilerini başkalarından daha üstün veya daha hor görmezler. *Sağduyu/Tedbirlilik*; itidalli ve tedbirli olmaktır. Bu kişiler risk alma konusunda aşırıya kaçmazlar ve sonradan pişman olabileceği şeyleri yapmazlar. Öz-kontrol; disiplini, sakinliği, olumlu bir insanı ve soğukkanlılığı temsil etmektedir. Bu kişiler duygularını kontrol etme yeteneğine sahiptirler.

– **Aşkınlık:** İnsana anlam katan yeterliliklerdir. 5 alt erdemden oluşmaktadır. Güzelliği ve mükemmelliği takdir; bu kişiler güzel olayları daima fark eder ve takdir ederler. Şükür; insanın yaşamında olan güzel şeyleri fark etmesi ve samimi bir şekilde daima şükretmesidir. *Umut*; gelecek için en iyisini hedefleme ve hedeflerini başarmak için çok çalışmadır. *Espri anlayışı*; gülmeyi ve diğer insanları güldürmeyi sevmek, şakalar yapma ve mizah sahibi olması ile alakalıdır. *Maneviyat*; insanın kişisel çıkar ve hedeflerinin daha yüce bir amaca sahip olmasıdır. Bu kişilerin yaradana inancı ve teslimiyeti yüksektir.

Seligman, bu 24 erdem ve karakter gücünün yöneticiler bağlamını da değerlendirmiş, yöneticilerin sahip olması gereken liderlik özelliklerini liderlik erdemleri olarak tanımlamıştır. Örneğin, liderlik erdemi daha geniş bir bağlamda, vatandaşlık duygusuna atıfta bulunarak, moral düzeyi yüksek ve başarılı bir örgüt için önemli bir özelliğe sahip olan

adalet erdemi kapsamında yer almaktadır (Martin ve Seligman, 2004). İşte bu karakterin güçlü yönlerinin başka bir ifade ile erdemlerin örgütsel düzeyde yönetici özelliği olarak adlandırılması erdemli liderlik kavramıyla karşılık bulmuştur.

Araştırmacılar (Pearce vd., 2006; Cameron, 2011; Al Gini ve Green, 2013) hem doğu ve batı filozoflarının erdem tasniflerinden faydalanarak hem de kendilerinin yaptıkları araştırmalardan yola çıkarak erdemli liderlik kavramını literatüre kazandırmışlar ve erdemli liderlik üzerine teorik bir model ortaya koymaya çalışmışlardır. Böylelikle erdemli liderlik tanımlaması yapılmıştır. Caldwell vd., (2002)'e göre erdemli liderlik, örgütsel ilişkiler ve sistemler oluşturarak tüm taraflar için refah ve değer yaratmayı optimize etmeyi amaçlayan etik görevlerdir. Yüksek güven inşa ederek takipçilerin taahhüdünü kazanmaktır. Pearce vd., (2006: 61) ise erdemli liderliği, adaleti ve dürüstlüğü sağlamak için adımlar atarak kişileri, kendileri ve kurumları için ahlaki hedefler izleme, diğerlerine yardım etme ve daha yüksek bir amaca hizmet etme konusunda yönlendirmek olarak tanımlanmaktadır.

Al Gini ve Green (2013) etik liderlik özelliklerinden yola çıkarak seçkin liderlerin (outsatnding leader) sahip olduğu temel erdemleri sınıflandırmışlardır. Onlara göre etik liderlik karakter odaklıdır ve söz konusu karakter özellikleri dürüstlük, görev duygusu ve sosyal sorumluluk duygusu ile ilgilidir. Etik liderler kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmezler başka bir ifade ile ortak çıkarın menfaatine liderlik ederler. Etik liderler kendi ihtiyaçlarından önce takipçilerinin ihtiyaçlarını düşünürler. Etik liderler, bir takım ahlaki erdemlere ve karakter mükemmelliğine örnek teşkil etmektedir. En önemli liderler, hayatları boyunca ahlak erdemlerinden bir veya daha fazlasını sergilemiş olan liderlerdir. Bu tezlerinden yola çıkarak Al Gini ve Green (2013) seçkin liderlerin birçok karakter mükemmelliğine sahip olduğunu ifade etmiş ancak en önemli gördükleri 10 lider erdemi; dürüstlük (deep honesty), ahlaki cesaret (moral courage), ahlaki vizyon (moral vision), merhamet ve özen (compassion and care), adalet (fairness), entelektüel mükemmellik (intellectual excellence), yaratıcı düşünce (creative thinking), estetik duyarlılık (aesthetic sensitivity), iyi zamanlama (good timing), özverlilik (deep selflessness) olarak sınıflandırmışlardır. Bu erdem sınıflandırmasında geçmiş filozofların erdem listelerinden faydalanılmış, onların ahlaki erdemlerine ve hikmetlerine dikkat çekilmiştir. Bunun yanında modern seçkin bir lider olabilmek için gerekli yetkinliklere, erdemlere ve mükemmellik için önemli olan yeni erdem özellikleri de bu listede yer almaktadır. Zira modern işletmeler yeni konular/yeni zorluklarla karşı karşıyadır ve küresel karar alma dünyasında erdemlerin günümüz şartlarına uygun olarak güncellenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Klasik erdemler gibi, bu on erdem de karakterin niteliği ile ilgilidir. Bu on erdem sadece bir liderin gerçekleştirdiği erdemleri değil, aynı zamanda bu erdemlerin altında yatan temel eğilimler ve sebepleri de açıklamaktadır. Bir liderin akıl yürütme biçimini, en temel inançlarını ve bu inançlarla ilgili duyguları nitelendirmektedir. Dolayısıyla on erdemden ilki olan dürüstlük sadece bir liderin doğruyu söylemesi ile ilgili değildir. Bir lider erdemi olan dürüstlük ayrıca, liderin gerçek hakkındaki temel taahhüdünü, izleyicilerin gerçeği hak ettiklerine dair temel inancı içermekte olup gerçeğin yerini hilekârlık aldığına bir utanç ve öfke hissini tanımlamaktadır. Başka bir ifade ile derin karakteri oluşturmaktadır (Al Gini ve Green, 2013: 50). Söz konusu bu erdemlilik Aristoteles'in

erdem çalışmalarında kullandığı kendi iyiliği için ve başkaları için iyi olanı seçmek düşüncesi ile yakından ilişkilidir. Ayrıca bu on erdem tekrarlama yoluyla alışkanlık haline gelmektedir. Aynı Doğu ve Batı filozoflarının erdem çalışmalarında değindiği gibi bu erdemler kullanım yoluyla güçlenebilir ve ihmal edildiği takdirde söndürülebilir. Zira bir kişi hatta bir yöneticinin bu erdemlere sahip olsa dahi onları kullanmadıkları ve onları güçlendirmedikleri sürece erdemlerin karakter haline dönüşmeyeceği düşünülmektedir. Bu bilgiler dâhilinde aşağıda seçkin liderlerin sahip olduğu 10 liderlik özelliği yer almaktadır (Al Gini ve Green: 47-65):

- *Dürüstlük (deep honesty)*: Seçkin liderler, dürüst iletişimi başkalarına saygı için önemli bir değer olarak görürler. Daima örgütlerinde dürüstlüğü değerini vurgularlar ve dürüst davranışları takdir ederler, takipçilerinde de bu konuda yol göstericidirler. İşte örgütsel güven bu çabaların sonucu oluşmaktadır.

- *Ahlaki cesaret (moral courage)*: Cesaret, kendisi veya diğerlerinin iyiliği için gerekli iyiliklerin elde edilmesi ve tehlikeli bir durumda gönüllü olarak harekete geçilmesidir (Bennis and Thomas, 2004: 152). Riskler ve tehlikeler karşısında mantığa uygun yargılar yürütülmesini içermektedir.

- *Ahlaki görüş (moral vision)*: Etkin liderler sadece ahlaki bir cesaret sergilemekle kalmayıp hem mücadele ettikleri değerlerin anlamını hem de insan hayatında, örgütlerde ve toplumlarda etğın önemini anlamışlardır. Bu özelliğe sahip liderler bir problem anında ahlak boyutlarını ve kilit etik değerleri dikkate alarak değerlendirme yapar ve bunu takipçileri ile paylaşırlar. Bu kişiler nerden geldiklerini ve yönlerinin neresi olduğunu iyi bilirler. Peter ve Seligman'ın da belirttiği gibi akılcı bireyler gözlemledikleri anlam veya ilişki biçimlerini daha iyi kavrarlar.

- *Merhamet ve özen (compassion and care)*: Etkin liderlerin entelektüel güçlü yönleri olduğu kadar, önemli duygusal yönleri de vardır. Onlar takipçileri ile sürekli iletişim içerisindeyler ve takipçilerinin istek ve ihtiyaçlarına duyarlıdır.

- *Adalet (fairness)*: Adalet seçkin liderlerin en çok incelenen ve en önemli erdemlerinden biridir ve lidere olan güvenin artırılmasında en önemli yol olarak görülmektedir. Bir liderin adilliği, takipçilerini en iyi performansa teşvik etmek için her zaman önem taşımaktadır.

- *Entelektüel mükemmellik (intellectual excellence)*: Etkin liderler dünyaya açıktır. Sosyal çevrelerini ve kendi gelişimlerini etkileyebilecek siyaset, bilim ve kültür alanında geliştirilen yeni yaklaşımlara meraklıdır.

- *Yaratıcı düşünce (creative thinking)*: Etkili liderler düşünce özgürlüğüne ve yaratıcılığa eğilim göstermektedirler. Liderlik etmenin açık bir şekilde estetik bir yanı olmasa da liderler örgütsel hedefleri gerçekleştirmenin yeni yollarını ararlar ve hatta örgütsel hedefleri yeniden çezebileceklerini gösterirler.

- *Estetik duyarlılık (aesthetic sensitivity)*: Yaratıcı estetik becerilere sahip olan li-

derler bu özelliklerini örgütsel avantaja çevirmektedirler. Hızla değişen çevre, son derece rekabetçi küresel üretim, hızlı bilgi değişimi ve kültürel arzuları karşılayan yeni endüstrilerin ortaya çıkışı ile birlikte tasarım konularına duyarlı liderler ön plana çıkmaktadır. Günümüzde Robert Lurt, Steve Jobs gibi lider olarak nitelendirilen kişiler işletmelerinin estetik boyutlarına dikkat çekmişler ve milyonlarca kişinin zevkini şekillendiren yeni ürün ve hizmetlere öncülük etmişlerdir (Pink, 2006: 53).

- İyi zamanlama (good timing): Liderlerin ne zaman harekete geçeceği onların bilgileri kadar önemlidir. İyi bir zamanlama erdemi, ahlaki açıdan bireyin arzu ettiği değil, layık bir hedefin peşinden doğru zamanda gitme eğilimidir. Liderler bunu stratejik kararlarında kullanmaktadır.

- Özveri (deep selflessness): Büyük liderler, toplumsal veya örgütsel hedefler uğruna kendilerini feda etmeye hazırdırlar ve bu beraberinde onlar için başarıyı getirir.

Kaufmann (2016) liderleri takipçilerine ilham veren kahramanlar olarak tanımladığı kitabında, bu kahraman liderlerin sahip olması gereken 4 temel erdemi ortaya koymuştur: Odak, cesaret/yiğitlik, metanet, inanç/itimat. Riggio ve arkadaşları (2010) ise yaptıkları çalışmada, yöneticilerin etik davranışlarına ağırlık vermek yerine liderlerin olumlu karakterlerine odaklanmışlardır. Aristoteles ve Aquinas'ın erdem tasnifinden yola çıkarak erdemli liderleri tanımlamışlardır. Onlara göre bir liderin erdemli olabilmesi için ihtiyatlılık/sağduyulu, ölçülü, cesaretli ve adaletli olması gerekmektedir. İhtiyatlı liderler, başkalarını etkileyecek önemli bir karar vermeden önce tüm bilgileri dikkatle düşünür. Davranışlarının sonuçlarını düşünmeden hareket etmez ve aşırı cesur (ani ve hoyratça) davranmaz. Bir problemi her açıdan değerlendirerek ilgili tarafların hepsi için en iyi olacak kararı verir. Cesaret özelliğine sahip liderler ise adaletsiz bir şey yapmaktansa işini riske atmayı tercih eder. Her koşulda ahlaki açıdan en iyi olacak kararı vermeye çalışır. Kendisine muhalif olan kişiler olsa dahi kendi inancını savunmaktan vazgeçmez ve kendi iç sesini dinlemeyi tercih eder. Ölçülü liderler, kendi başarıları ile ilgili endişe duymazlar. Çalışanlarını daima kontrol etmez ve onlar üzerinde baskı kurmazlar. Son olarak adaletli liderler ise, hak edene hak ettiğini verirler. Liyakata önem verirler. Başkalarının başarılarını kendine mal etmezler (Riggio vd., 2010:242).

Hackett ve Wang (2012) liderlik etkinliği (etik, mutluluk, yaşam memnuniyeti vb.) ile ilgili erdemler üzerine kapsamlı bir araştırma yapmışlardır. Aristoteles (cesaret, adalet, ölçülülük, ihtiyatlılık) ve Konfüçyus (insanîyet/insanlık, adalet/eşitlik, nezaket, bilgelik, doğru sözlülük/samimiyet) tarafından ifade edilen erdemleri altı temel liderlik erdemi olarak tanımlamışlardır. Bu altı temel erdem (cesaret, adalet, ölçülülük, ihtiyatlılık, insanîyet ve dürüstlük) diğer bütün erdemlerin temellerini oluşturmaktadır. Hem doğu hem batı kültüründe ortak olarak ifade edildikleri için evrensel olarak kabul edilmektedir (Hackett ve Wang, 2012: 883). Bu erdemler birbirlerine sıkıya bağlı oldukları için bu erdemlerden biri diğerinden daha önemsiz değildir ve bu altı erdem kümesi “iyi” bir karakteri temsil etmektedir. Hackett ve Wang’a göre (2012: 884) ayrıca altı erdemin tümü etik liderlik özelliklerini temsil etmekte olup ahlaki liderlik, hizmetkâr liderlik, manevi liderlik, karizmatik liderlik, dönüştürücü liderlik ve vizyoner liderlik ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Dolayısıyla, erdemlerin bu olumlu liderlik özellikleri ile olan ilişkisi, erdemlerin

liderliğe olan etkisini açıkça ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Günümüzde ise araştırmacılar örgütlerin ve yöneticilerin sorumluluklarını yerine getirirken etik veya dönüştürücü bir bakış perspektif benimsemelerine giderek daha fazla vurgu yapmaktadırlar (Covey, 2004; Bennis and Nanus, 2007; Paine, 2003). Zira örgütlerin gelişmesi liderlerinin ve üyelerinin ahlaki karakterlerine bağlıdır. Bu karakterler ise insanın ahlaki mükemmelliğinden yani erdemlerinden kaynaklanmaktadır (Al-Gini ve Green, 2013: 48). “İyi” karakterle ilişkilendirilen erdemli liderlerin sahip olduğu özellikler, insanların/çalışanların ruh hallerini ve davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Erdemli liderler, iş yerinde etik davranışları, çalışan mutluluğunu ve performansını arttırmaktadır. Erdemli liderler, değer yaratmakta ve örgütlerine en iyi nasıl hizmet edebilecekleri konusunda mesai harcamaktadırlar (Caldwell ve Hasan, 2015:16). Bununla birlikte liderin sahip olduğu erdemler sadece çalışanlar üzerinde olumlu etkilere sahip olmayıp liderin mutluluğu, yaşam tatmini ve etkinliği ile yakından ilişkilidir (Hackett ve Wang, 2012: 889).

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Saha araştırması bağlamında gerçekleştirilen araştırmaya, özel sektörde faaliyet gösteren (gıda, makine sanayi, mermer, tekstil, ahşap) üretim işletmelerinde çalışan ve amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen 183 beyaz yakalı çalışan katılmıştır. Katılımcıların %60,7’si kadın, %39,3’ü erkektir. Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında %74,8’i 20-35 yaş aralığında yer almakta iken %25,20’si ise 36 yaş ve üzerindedir. Şuan ki iş yerlerinde çalışma süresi bağlamında 0-3 yıl aralığında çalışanların oranı %44,7, 4-7 yıl aralığında çalışanların oranı %33,9, 8-12 yıl aralığında çalışanların oranı %12 ve 12 yıldan daha fazla şuan ki işyerlerinde çalışanların oranı ise %7,1’dir. Örneklemin genel itibarı ile dağılımına bakıldığında, katılımcıların genelinin Y kuşağında yer aldığı ve şuan ki iş yerlerinde çalışma sürelerinin 8 yıl ve daha az olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırma bulgularının daha çok yeni kuşaklar bağlamında ele alınması önerilmektedir.

Araştırma; nitel ve nicel tekniklerin bir arada kullanıldığı karma yöntemlerden olan “zenginleştirilmiş desen” yaklaşımı bağlamında yapılmıştır. Başka bir ifade ile nitel ve nicel veriler eş zamanlı toplanmış ve bu veriler karşılaştırılarak birbirini destekleyip desteklemedikleri incelenmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda Martin Seligman’ın üstün karakteristikler/karakterin güçlü yönleri olarak ifade ettiği 24 erdem (Peterson ve Seligman, 2004) çalışanlara bir liste olarak ölçek formu halinde sunulmuştur (ölçek formu Ek-1’de yer almaktadır). Ölçekte yer alan 24 alt erdeme ilişkin açıklayıcı ifadeler, Martin Seligman’ın çalışmalarının ve literatürde ilgili çalışmaların incelenmesi sonucunda oluşturulmuştur. Katılımcılardan, yöneticiler bağlamında bu 24 erdem içerisinde 10 erdemi seçmeleri, aynı zamanda bu 10 erdemi önem düzeylerine göre puanlandırmaları istenmiştir (1: en önemli...). Böylece Seligman’ın ifade ettiği 24 alt erdemi kapsayan 6 temel erdem bağlamında hangi erdemin çalışanları mutlu etmede daha öncelikli olarak ön plana çıktığı frekans analizi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda ise katılımcılara açık uçlu bir soru yöneltilmiş, kendisini mutlu eden yönetici davranışlarını/ davranışa dönüşmüş yönetici özelliklerini yazmaları istenmiştir. Elde edilen nitel veriler ise içerik analizine tabi tutulmuş ve ifadeleri kapsayan erdem özellikleri ortaya konulmuş-

tur. Nihayetinde açık uçlu sorular ile kullanılan ölçeğe verilen cevapların tutarlılığı incelenmiştir. Bu tutarlılığın sağlanması, hem çalışmanın özgün katkısını oluşturmuş hem de Seligman’ın karakter güçlerinin yönetici erdemleri olarak da ifade edilebileceğini ortaya koymuştur.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

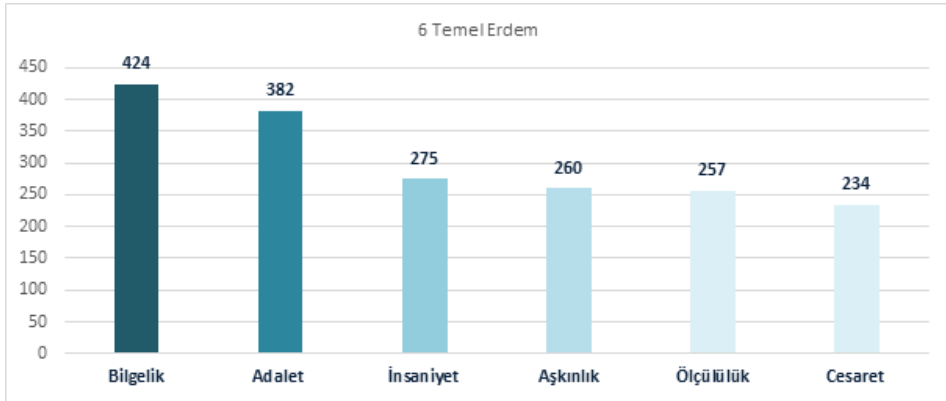
Tablo 2. Çalışanlar Tarafından Önemli Görülen Yönetici Erdemleri

Erdemli Davranış Özellikleri (24 Alt Boyut)	F	6 Temel Boyut	F
1. Yaratıcılık(Sıradışı Düşünce)	107	BİLGELİK	424 (%23,2)
2. Merak	37		
3. Açık Fikirlilik	121		
4. Öğrenme Sevgisi	59		
5. Perspektif	100		
6. Dürüstlük/Hakkaniyet	144	ADALET	382 (%20,8)
7. Liderlik	129		
8. Takım Çalışması	109		
9. İyi Yüreklilik/İncelik	97	İNSANİYET	275 (%15)
10. Sevgi	68		
11. Sosyal Zekâ	110		
12. Güzelliği ve Mükemmelliği Takdir	77	AŞKINLIK	260 (%14,2)
13. Minnet	36		
14. Umut	40		
15. Espri Anlayışı	58		
16. Maneviyat	49		
17. Affedicilik	53	ÖLÇÜLÜLÜK	257 (%14)
18. Alçakgönüllülük/Tevazu	89		
19. Sağduyu	54		
20. Öz Düzenleme	61	CESARET	234 (%12,7)
21. Otantiklik	56		
22. Cesaret/Mertlik	72		
23. Azim/Sebatkârlık	61		
24. Şevk/Yaşam Coşkusu	45		
N= 183			

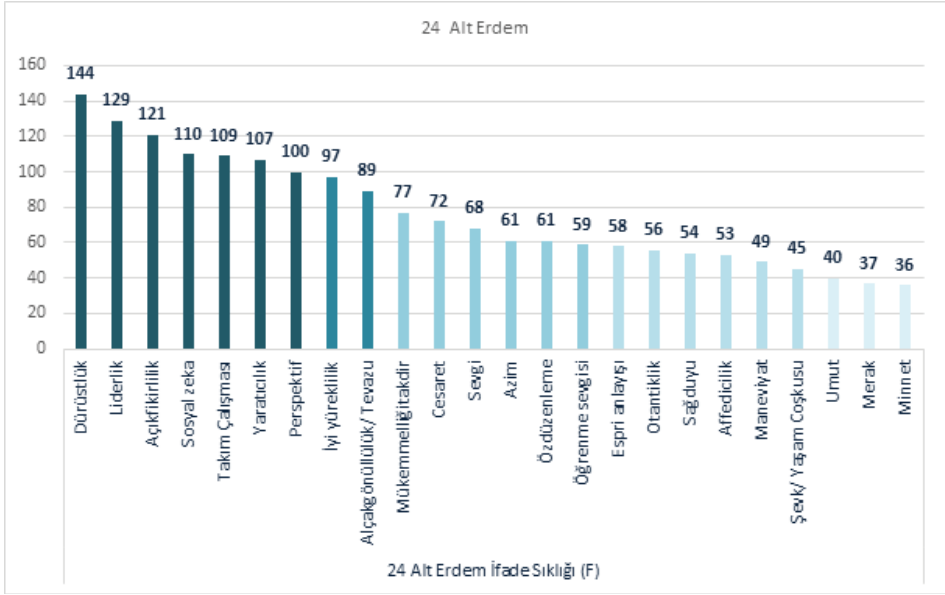
Yapılan analiz sonucunda maddelerin tercih edilme sıklıkları tespit edilmiş ve 24 alt erdem 6 temel erdem bağlamında incelenmiştir. Yapılan frekans analizlerine bakıldığında çalışanların en fazla üzerinde yoğunlaştıkları temel erdem yaratıcılık, merak, açık fikirlilik, öğrenme sevgisi ve perspektif alt erdemlerinden oluşan “bilgelik erdemidir” (f=424). Bilgelik erdemi içerisinde toplamda 121 frekans ile açıkfikirlilik alt erdemi en yüksek

payı almaktadır. Yine yaratıcılık (f=107) ve perspektif (f=100) alt erdemleri çalışanların mutluluğu için tercih edilen diğer önemli yönetici erdemleridir. Dürüstlük/hakkaniyet, liderlik ve takım çalışması alt erdemlerinden oluşan “adalet erdemi” (f=382) en sık tercih edilen ikinci temel erdem olmuştur. Bu temel erdem içerisinde dürüstlük/hakkaniyet alt erdemi (f=144) çalışanların en fazla yoğunlaştıkları alt erdendir. Liderlik erdemi 129 frekans ile ikinci sırada tercih edilirken takım çalışması alt erdemi ise 109 frekans ile adalet temel erdemi içerisinde diğerlerine göre daha az tercih edilen olmuştur. “İnsaniyet erdemi” ise temel erdemler arasında %15 pay ile üçüncü sırada yer almaktadır. İnsaniyet erdemi içerisinde alt erdem olan sosyal zekâ alt erdemi 110 frekans ile en yüksek payı alırken, iyiyürekli/ince/temiz alt boyutu ve sevgi alt boyutu sırası ile 97 ve 68 kez tercih edilmiştir. Yine güzelliği ve mükemmeliği takdir, minnet, umut, aşkınlık, espri anlayışı ve maneviyat alt erdemlerinden olan “aşkınlık temel erdemi” 260 frekans (%14,2) ile dördüncü sırada yer alırken beşinci sırada “ölçülülük temel erdemi” (f=257; %14) ve son sırada “cesaret temel erdemi” (f=234; %12,7) tercih edilmiştir. Aşkınlık temel erdemi içerisinde güzelliği ve mükemmeliği takdir (f=77), ölçülülük temel erdemi içerisinde alçakgönüllülük/tevazu (f=89) ve cesaret temel erdemi içerisinde cesaret/mertlik (f=72) en sık tercih edilen alt erdem olmuştur. 6 temel erdemin ifade sıklık sıralaması Grafik 1’de yer almaktadır.

Grafik 1. Çalışanlar Tarafından Tercih Edilen 6 Temel Erdem Sıralaması

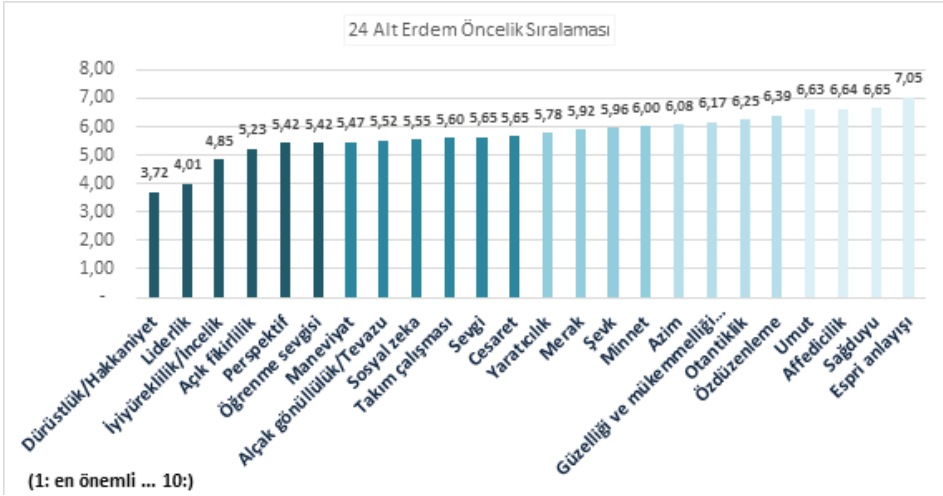
Grafik 2. Çalışanlar Tarafından Tercih Edilen 24 Alt Erdem Sıralaması

Grafik 2’de alt erdem frekanslarına bakıldığında çalışanlar tarafından en sık tercih edilen alt erdem dürüstlük/hakkaniyet ($f=144$) olmuştur. Liderlik ($f=129$), açık fikirlik ($f=121$), sosyal zekâ ($f=110$), takım çalışması ($f=109$), yaratıcılık ($f=107$), perspektif ($f=100$) ve iyi yüreklilik ($f=97$) çalışanlar tarafından en sık tercih edilen yönetici özellikleri arasında yer almaktadır. Çalışanlar tarafından tercih edilen diğer önemli yönetici erdemleri ise sırası ile alçakgönüllülük/tevazu ($f=89$), güzelliği ve mükemmeliği takdir ($f=77$), cesaret ($f=72$), sevgi ($f=68$), azim ($f=61$), özdüzenleme ($f=61$), öğrenme sevgisi ($f=59$), esprî anlayışı ($f=58$), otantiklik ($f=56$), sağduyu ($f=54$), affedicilik ($f=53$), maneviyat ($f=49$), şevk/yaşam coşkusu ($f=45$), umut ($f=40$), merak ($f=37$) ve minnettir ($f=36$).

Katılımcılardan, yöneticilerinin sahip olmasını istedikleri 10 erdemi 24 alt erdem özelliği arasından seçmeleri ve seçmiş oldukları bu 10 erdemi önem sırasına (1: en önemli, ... 10:) işaretlemeleri istenmiştir. Çalışanlar tarafından yöneticilerinin sahip olmasını istedikleri öncelikli yönetici erdem özellikleri Grafik 3’te yer almaktadır.

Grafik 3. Çalışanlar Tarafından Önemli Görülen Erdemlerin Önceliklendirilmesi

Grafik 3'e bakıldığında çalışanlar tarafından en öncelikli olan yönetici erdeminin dürüstlük/hakkaniyet (ort= 3,72) olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle ile dürüstlük erdeminin yönetici özellikleri olan "Bütün çalışanlara aynı şekilde davranır ve eşit şans verir. Çalışanları ile ilgili vereceği kararlarda kişisel duygularının kararları etkilemesine izin vermez. Verdiği sözleri yerine getirerek, iş ahlakına ve çalışma ilkelerine uygun davranarak karşındakilerle güvene dayalı ilişkiler geliştirir." ifadei çalışanlar için en önemli yönetici erdem özellikleri olmuştur. En sık ifade edilen yönetici erdem sıralamasında olduğu gibi yine liderlik erdemi (ort= 4,01) öncelik sıralamasında da ikinci sırada yer almaktadır. İyi yüreklilik ve incelik yönetici erdemi sıklık tablosunda sekizinci sırada yer almakta iken önem deresine göre çalışanlar tarafından yöneticilerde bulunması istenilen üçüncü yönetici özelliği olmuştur (ort= 4,85). Açık fikirlilik ve perspektif erdemleri hem sıklık tablosunda hem de öncelik sıralamasında yöneticilerde olması istenilen ilk yedi erdem arasında yer almaktadır (ort=5,23; ort=5,42). Yine öğrenme sevgisi (ort=5,42), maneviyat (ort. 5,47) alçak gönüllülük/tevazu (ort=5,52), sosyal zeka (ort=5,55), takım çalışması (ort=5,60), sevgi (ort=5,65) ve cesaret (ort=5,65) çalışanların yöneticilerinde olmasını istedikleri diğer önemli erdemlerdir.

Tablo 3. 24 Alt Erdem İçerisinde Orta ve Yüksek Düzey İlişkili Erdemler

Erdem Özellikleri	Korelasyon
Öğrenme sevgisi X Otantiklik	,618**
Yaratıcılık X Otantiklik	,617**
Umut X Espri Anlayışı	,614*
Minnet X Maneviyat	,603*
Özdüzenleme X Umut	,547*
Minnet X Umut	,536*
Affedicilik X Alçakgönüllülük	,476**
Alçakgönüllülük X Sağduyu	,474**
Yaratıcılık X Merak	,438*
Açık fikirlilik X Merak	,381*
Yaratıcılık X Açık fikirlilik	,350**
N: 183; p<0,01; p< 0,05	

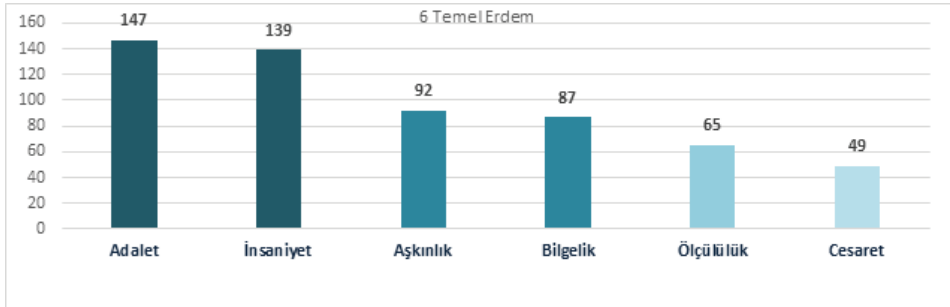
24 alt erdem arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda bazı alt erdemlerin kendi aralarında ilişkili olduğu görülmüştür. Tablo 3'e bakıldığında bilgelik temel erdeminin alt boyutu olan öğrenme sevgisi ile cesaret temel erdeminin alt boyutu olan otantiklik arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r=0,618$; $p<0,005$). Ardından bilgelik temel erdeminin alt boyutu olan yaratıcılık (sıradışı düşünce) ile cesaret temel erdeminin alt boyutu olan otantiklik ($r=0,617$; $p<0,001$), aşkınlık temel erdeminin alt boyutu olan umut ile espri anlayışı ($r= 0,614$; $p< 0,05$) ve aşkınlık erdeminin alt boyutları olan minnet ile maneviyat ($r= 0,603$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yine ölçülük temel erdeminin alt boyutu olan özdüzenleme ile aşkınlık temel erdeminin alt boyutu olan umut ($r= 0,536$; $p<0,05$), aşkınlık temel erdeminin alt boyutları olan minet ile umut ($r= 0,536$; $p<0,05$), ölçülülük temel erdeminin alt boyutları olan affedicilik ile alçakgönüllülük ($r= 0,476$; $p<0,05$), alçakgönüllülük ile sağduyu ($r= 0,474$, $p<0,05$), bilgelik temel erdeminin alt boyutları olan yaratıcılık ile merak ($r=0,474$; $p<0,01$), açıkfikirlilik ile merak ($r=0,381$; $p<0,05$), yaratıcılık ile açık fikirlilik ($r=0,350$; $p<0,01$) alt boyutları arasında pozitif yönde orta ve yüksek düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Nitel araştırma kapsamında açık uçlu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde örneklerin kendilerini mutlu eden, ruh hallerini olumlu etkileyen 579 yönetici davranışı/özelligi yazdığı görülmüştür. 24 alt erdem bağlamında içerik analizi gerçekleştirilmiş ve ilgili ifadeler ait oldukları alt erdem boyutuna dâhil edilmiştir. Ardından frekans analizi yapılmış, çalışanlar tarafından ifade edilen ve onların ruh hallerini olumlu etkileyen öncelikli erdemli yönetici davranışları sıralaması nitel analiz sonuçlarına göre tekrar oluşturulmuştur. Yapılan frekans analizi sonucunda elde edilen mutlu eden yönetici erdemleri sıralaması Grafik 4'te yer almaktadır.

Grafik 4. Çalışanlar Üzerinde Etkili Olan/Çalışanları Mutlu Eden Yönetici Erdemleri (Açık Uçlu Soru Cevaplarında İçerik Analizi Bulguları)

Yapılan içerik analizi sonucunda çalışanların ruh hallerini olumlu etkileyen, onları mutlu/motive eden en önemli yönetici davranışı adalet temel erdeminin alt boyutu olan dürüstlük/hakkaniyet olmuştur (f=66). Adalet temel erdeminin alt erdemi olan liderlik (f=58), insaniyet temel erdeminin alt erdemi olan sevgi (f=55), insaniyet temel erdeminin alt erdemi olan sosyal zekâ (f=45) ve aşkınlık temel erdeminin alt erdemi olan güzelliği ve mükemmelliği takdir (f= 45) çalışanları mutlu/motive eden diğer önemli yönetici davranışları olmuştur. Çalışanların ruh hallerini olumlu etkileyen diğer önemli yönetici davranışları/özellikleri ise iyi yüreklilik (f=39), açık fikirlilik (f=30), alçak gönüllülük/tevazu (f= 24), perspektif (f=24), takım çalışması (f=23), minnet (f=21) ve otantiklik (f=20) olmuştur. Çalışan mutluluğu/motivasyonu bağlamında en az ifade edilen yönetici davranışları ise cesaret erdeminin alt erdemi olan şevk/yaşam coşkusu (f=8), bilgelik erdeminin alt erdemi olan merak (f=8), bilgelik erdeminin alt erdemi olan öğrenme sevgisi (f=8), cesaret erdeminin alt erdemi olan azim/sebatkârlık (f=5) ve aşkınlık erdeminin alt erdemi olan maneviyattır (f=1).

Grafik 7. Çalışanlar Üzerinde Etkili Olan/Çalışanları Mutlu Eden Yönetici Erdemleri (Açık Uçlu Soru Cevaplarında İçerik Analizi Bulguları)

İçerik analizi sonucuna göre Grafik 7'e bakıldığında çalışanları mutlu/motive eden en önemli yönetici davranış özelliği adalet temel erdemi olmuştur (f= 147). Ardından en fazla üzerinde yoğunlaşılan yönetici özellikleri sırası ile insaniyet temel erdemi (f= 139), aşkınlık temel erdemi (f=92) ve bilgelik temel erdemi (f=87). Ölçülülük temel erdeminin frekansı ise 65 ve cesaret temel erdeminin frekansı 49 olup bu temel erdemler sırası ile en az ifade edilen yönetici özellikleri olmuştur.

Bu çalışmada ayrıca katılımcıların açık uçlu soruya verdiği cevaplar içerik analizi sonuçları ile kullanılan ölçeğe verilen cevapların tutarlılığı incelenmiştir. Bu amaçla, katılımcıların nitel araştırmada ifade ettikleri yönetici özelliklerinin/erdemlerinin yüzde kaçının ölçeğe verdikleri cevaplarla aynı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda nicel araştırma sonuçları ile nitel araştırma sonuçlarının % 73,3 oranında tutarlı olduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Yöneticilerin/liderlerin çalışanlarına yönelik davranışları, çalışan verimliliği ve örgüt başarısı için oldukça önemli görülmektedir. Literatür incelendiğinde yönetici davranışları; mensup olduğu örgütün kültürünü, değerlerini, çalışan verimliliğini etkilemekte, iş ortamının huzurunun ve verimliliğinin sağlanmasında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Yine yönetici davranışları, çalışanların hem sosyal hayatlarına hem de işlerine/örgütlerine karşı pozitif tutum ve davranışlar sergilemesinde (örgütsel bağlılık, işe bağlılık, örgütsel vatandaşlık, motivasyon, iş tatmini, iyi oluş hali vb.) olumlu yönde etkiye sahiptir. Dolayısıyla bugün örgütlerde çalışanların moral ve motivasyon düzeyini arttıran, çalışanlarını ve örgütünü başarıya götüren yöneticilerin olması beklenmektedir. Bu çalışmada da çalışanların üzerinde pozitif etkiye sahip olan erdemli yönetici/erdemli liderlik özellikleri araştırılmış, çalışanları mutlu/motive eden öncelikli erdemli lider özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma bulgularına göre; 6 temel erdem bağlamında çalışanlar tarafından sıklıkla tercih edilme durumuna göre sırası ile bilgelik, adalet ve insaniyet erdeminin ön plan çıkmaktadır. Önemli görülen erdemlerin önceliklendirilmesi sıralamasında ise adalet, bilgelik ve insaniyet olarak önceliklendirildiği, içerik analizi sonunda ise sırası ile adalet, insaniyet ve aşkınlık erdeminin ön plana çıktığı görülmektedir. Al Gini ve Green'in (2013) erdemli liderlik boyutlarında da adalet erdemi seçkin liderlerin en önemli özelliğidir. Liderler çalışanlara karşı dürüst oldukları gibi ödül ve cezalarda da adaletli davranmalıdır. Alparslan vd.(2017)'nin çalışmasında iyi yüreklilik, sosyal zekâ ve sevgi davranışlarını kapsayan insaniyet erdemi çalışanları en fazla mutlu/motive eden yönetici davranışı olarak görülmüştür. Bu bağlamda insaniyet ve bilgelik erdemlerinin ne kadar önemli olduğu açıktır. Yapılan araştırmalar bilgelik erdemleri ile lider performansının da oldukça ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Torrance, 1972: 250-252; Lord ve Foti, 1986: 180-185).

Çalışmada çalışanlar tarafından 24 özellikli erdem arasından daha çok ifade edilen, daha çok öncelikli olan ve yapılan içerik analizi sonucunda ön plana çıkan diğer yönetici erdemleri ise, açık fikirlilik, iyi yüreklilik/incelik, sosyal zekâ, takım çalışması, farklı perspektiflere sahip olabilme ve alçakgönüllülüktür. Doyısıyla çalışanlar, farklı fikirlere ve bilgilere açık, davranış ve özelliklerini bu bilgiler doğrultusunda değiştirebilen, yardım sever ve çalışanları ile yakından ilgilenen, çalışanları nasıl motive edeceğini bilen, empati sahibi olan, takım çalışmasına yatkın, çalışanların istek ve ihtiyaçlarına duyarlı olan, tevazu sahibi, samimi ve kendilerine saygı duyan yönetici istemektedir. Başka bir ifade ile bu özellik ve davranışları temsil eden yöneticilere sahip çalışanlar işlerinde daha mutlu ve motive olmaktadır. Yapılan araştırmalar da, kendilerine değil de grubuna hizmet etmeye çalışan liderlerin çalışanlarının grup enerjilerinin ve örgütsel bağlılıklarının çok daha yüksek olduğunu göstermektedir (Choi ve Dalton, 1999: 415-419; Yorges vd., 1999: 430-433). Ayrıca yöneticilerin sahip olduğu güzelliği ve mükemmeliği takdir erdemi ile sevgi erdemi içerik analizi bulgularına göre çalışanları mutlu eden öncelikli yönetici erdemleri arasındadır. Bu bulgu, insaniyete dair erdemlerin önceliğini vurgulayan bir bulgu olarak görülmektedir.

Adalet temel erdeminin alt boyutları olan dürüstlük/hakkaniyet ve liderlik erdemleri

Çalışanlar tarafından en sık ifade edilen, çalışanları en çok mutlu eden yönetici erdemlerinden biridir. Çalışanlar, kendilerine yalan/yanlış beyanda bulunmayan, hatta dürüst-lüğü sadece iş yaşamı için değil, toplumsal yaşamın temel şartı olarak gören (Al Gini ve Green, 2013: 48), tüm çalışanlara eşit davranan, kişisel çıkar ve duygularını örgütün amaçlarından daha üstün görmeyen, iş ahlakına ve çalışma ilkelerine uygun davranan yöneticileri arzulamaktadırlar. Örgütlerde karşılıklı güvenin temeli dürüstlük erdemi olarak görülmektedir. Dolayısıyla rgtsel güven bu ilke ve davranışların sonucu oluşmaktadır. Literatürde bu bulgular ile paralel olan çalışmalar mevcuttur. Alparslan vd. (2017)'nin çalışanları mutlu eden yönetici davranışları üzerine yaptıkları çalışmada, adaletli davranışları içeren güven verici davranışların çalışanları önemli derecede mutlu ettiği görülmektedir. Lidere duyulan güven ile çalışanların fiziksel, ruhsal ve psikolojik iyilik hali arasında pozitif bir ilişkiler mevcuttur (Verbraak, 2014). Adalet erdeminin yanında çalışanlar yöneticilerinin liderlik vasıflarına da haiz olduğunu görmek istemektedirler. Yöneticilerinin kendilerini etkin ve verimli bir şekilde ynledirmesini ve etkili bir iletişim tarzı beklemektedir. Bu zellikler sayesinde yöneticiler, hedefe doğru giderken, organize etme, etkilme, bir araya getirme gibi kabiliyetleri sayesinde çalışanlarını da bu hedefe doğru yönlendirerek mutlu olmalarını sağlayabilir.

Erdemler arası korelasyonlara bakıldığında en dikkat çekici sonuç; öğrenme sevgisi, yaratıcılık gibi bilgelik boyutları ile otantiklik erdemi arasında pozitif yönde bir ilişki olmasına rağmen farklı boyutlar altında yer alıyor olmasındır. Literatüre bakıldığında otantiklik kavramı, bireyin hem kendi hem de diğerlerinin kişisel gelişimi için çaba göstermesi, bir merak içerisinde sürekli ileri gitmek için yeni yollar araması ve gelişime açık olması olarak ifade edilmektedir (Adorno,1953; Sexton; 2007). Bu zellikler birgelik erdeminin özelliklerini de teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu ilişki açıklanmaktadır. İlişkili olan diğer boyutlara bakıldığında aynı temel erdemin alt boyutları olduğu görülmekte olup bu durum; elde edilen veriler ile lğin tutarlılığının sağlanması önemli bir bulgudur. Ayrıca, nicel araştırma bulgularının nitel araştırma bulguları ile desteklenmesi ve uyumluluk göstermesi ölçmenin tutarlılığına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. E. (1973). The jargon of authenticity, K. Tarkowski, I. Will (Trans.), Evanston, IL: Northwestern University Press.

Alparslan, Ali M., Yastioğlu, S. & Taş, M. A. (2017, Kasım). İşgörenleri mutlu eden yönetici davranışlarını belirlemeye yönelik bir araştırması. 5. Örgütsel Davranış Kongresi, Antalya.

Alparslan, Ali M., Yastioğlu, S. (2017, Eylül). İşgörenleri mutlu eden geribildirim özelliklerini belirlemeye yönelik bir saha araştırması. International Congress on Management Economics and Business, Zonguldak.

Bennis W. G., Thomas, R. J., (2002). Crucibles of Leadership. Harvard Business Review, p. 152.

Bennis, W., Nanus, B. (2007). Leaders: Strategies for taking charge (2nd ed.). New York: Harper-Collins.

Caldwell, C., Bischoff, S.J., Karri, R. (2002). The four umpires: a paradigm for ethical leadership. Journal of Business Ethics, Vol. 36, No. 1\2, p. 53-163.

Caldwell, C., Hasan, Z., Smith, S. (2015). Virtuous leadership—insights for the 21st century. Journal of Management Development, Vol. 34, No. 9, p. 1181-1200.

Caldwell, C., Hayes, L.A., Karri, R., Bernal, P. (2008). Ethical stewardship: implications for leadership and trust. Journal of Business Ethics, Vol. 78 No. 1/2, p. 153-164.

Cameron, K. (2011). Responsible leadership as virtuous leadership. Journal of Business Ethics, Vol. 98, No. 1, p. 25-35.

Carr, A. (2016). Pozitif psikoloji (Çev. Ü. Şendilek). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Cevizci, A. (2002). Etiğe giriş. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Choi, Y., Mai-Dalton, R. R. (1999). The model of followers' responses to self-sacrificial leadership: An empirical test. The Leadership Quarterly, Vol. 10, No. 3, p. 397-421.

Covey, S.R., Merrill, A.R., Merrill, R.R. (1999). First things first: To live, to love, to learn, and to leave a legacy. New York: Simon & Schuster.

Durak, N. (2009). Platon ve Fârâbî felsefesinde erdem kavramı. Isparta: Fakülte Yayınevi.

Gini, A., Green, R. M. (2013). 10 Virtues of Outstanding Leaders: Leadership and Character (Vol. 5). John Wiley & Sons.

Hackett, R. D., Wang, G. (2012). Virtues and leadership: An integrating conceptual fra-

mework founded in Aristotelian and Confucian perspectives on virtues. *Management Decision*, Vol. 50, No. 5, p. 868-899.

Hernandez, M. (2008). Promoting stewardship behavior in rganizations: a leadership model. *Journal of Business Ethics*, Vol. 1, p. 121-128

Kaufmann, E. (2016). *The Four Virtues of a Leader: Navigating the Hero's Journey Through Risk to Results*. Colorado: Sounds True.

Lord, R. G., Foti, R. J. (1986). Schema theories, information processing, and organizational behavior. *The thinking organization*, p 20-48.

Miskeveyh, İ. (1983). *Ahlakî olgunlaştırma*. çev. Abdulkadir Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihad Tunç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Paine, L. S. (2003). *Value shift: Why companies must shift social and financial imperatives to achieve superior performance*. New York: McGraw-Hill.

Pearce, C. L., Waldman, D. A., Csikszentmihalyi, M. (2006). Virtuous leadership: A theoretical model and research agenda. In *The Virtuous Organization: Insights from Some of the World's Leading Management Thinkers*, p. 211-230.

Peterson, C., Seligman, M. E. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press.

Pink, D. H. (2006). *A whole new mind: Why right-brainers will rule the future*. Penguin.

Riggio, R. E., Zhu, W., Reina, C., Maroosis, J. A. (2010). Virtue-based measurement of ethical leadership: The Leadership Virtues Questionnaire. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, Vol. 62, No. 4, p. 235.

Sarıcı, D. (2015). Öğretmenlerin iş doyumu ile pozitif psikolojik sermaye düzeylerine yönelik görüşleri (İzmir-Foça ilçesi örneği). Yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (415910).

Seligman, M. E. (2007). Coaching and positive psychology. *Australian Psychologist*, Vol. 42, No. 4, p. 266-267.

Senge, P. (2006). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization*. New York: Doubleday.

Sexton, T. (2007). *Review of Research Literature on Authentic Leadership*. England, Creative Edge Consulting Limited.

Sheldon, K. M., King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American psychologist*, 56(3), 216.

Verbraak, K. Transformational leadership and employee well-being: The rol of trust in leader, Tilburg University, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=135244>.

Yorges, S. L., Weiss, H. M., Strickland, O. J. (1999). The effect of leader outcomes on influence, attributions, and perceptions of charisma. Journal of Applied Psychology, Vol. 84, No. 3, p. 428.

EK 1.

Erdemli Yönetici Davranışı Özellikleri

Yaratıcılık: Esnek bir düşünme yeteneğine sahiptir. Çözüm için yeni yollar bulur. Ürettiği yeni/olağan dışı fikirleri veya davranışları ile hem kendi hem de çalışanlarının yaşamlarına olumlu katkılarda bulunur.
Merak: Yeni deneyimlere ve sürekli öğrenmeye oldukça isteklidir. Yenilikleri araştırır ve öğrenmeye çalışır. Bir kâşif gibi davranır.
Açık Fikirlilik: Belirsizlik durumlarında karar almadan önce tüm farklı fikirlere ve bilgilere açıktır. Ayrıca durumla ilgili tüm veri ve bilgileri inceler. Fikrini, elde ettiği yeni bilgilere göre değiştirebilir. Konulara eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşır ve sonuçta en sağlıklı kararı verir.
Öğrenme Sevgisi: Kendisinin ve çalışanlarının performansını geliştirmek üzere sürekli yeni bilgi, davranış ve hüner elde etmek için araştırmalar yapar. Elde ettiği yeni bilgileri mevcut işinde kullanır.
Perspektif: Olaylara farklı açılardan yaklaşabilir, tüm yönleriyle büyük resmi kavrayabilir. Fırsatları görür ve astlarına bunları aktarır. Farklı bakış açısı ile astlarına sürekli rehberlik eder.
Otantiklik: Doğruları söylemekten çekinmez, dürüştür. Düşünce ve duyguları ile davranışları uyumludur, samimidir. Açıkça görülen, değişmez değerleri vardır. Çalışanlarının değerlerine de özen gösterir.
Cesaret/Mertlik: İçsel ya da dışsal engellerle karşılaştığında hedefleri başarmak için korkmadan yapması gerekeni yapar. Engellerle karşılaştı dahi yılmaz. Yiğitlik sergiler. Çalışanlarının olumsuz bir görüşü olmasına rağmen doğru olanı yapmaktan ve söylemekten çekinmez.
Azim/Sebatkârlık: Başlanılan işi bitirir. İşleri yarıda bırakmaz. Engellere rağmen işi başarmada ısrarcı olur.
Şevk/Yaşam Coşkusu: Hayata büyük bir hevesle, heyecanla ve enerji ile yaklaşır. İşleri yarıda bırakmaz. Yaşamı bir macera gibi görür ve coşkulu bir şekilde hayatın içerisinde yer alır.
İyi Yüreklilik/İncelik: Çalışanların yararına ve onlar için iyi şeyler yapmak adına çaba gösterir. Yardımseverdir ve çalışanları ile yakından ilgilenir.
Sevgi: Samimi ve gerçek sevgiye dayanan yakın ilişkilere değer verir ve bu ilişkileri sürekli besler. Çalışanları ile derdi ve sevincini paylaşır, çalışanlarına dostça yaklaşır. Merhametli ve fedakârdır.
Sosyal Zekâ: Kendisinin ve çalışanlarının duygularını iyi analiz eder ve bu duyguları yönetebilir. Çalışanlarının isteklerine ve ihtiyaçlarına duyarlıdır, empati sahibidir. İnsanları neyin mutlu ve motive edeceğini iyi bilir.
Dürüstlük/Hakkaniyet: Bütün çalışanlara aynı şekilde davranır ve eşit şans verir. Çalışanları ile ilgili vereceği kararlarda kişisel duygularının kararlarını etkilemesine izin vermez. Verdiği sözleri yerine getirerek, iş ahlakına ve dürüst çalışma ilkelerine uygun davranarak karşındakilerle güvene dayalı ilişkiler geliştirir.

Liderlik: Çalışanları etkileyici bir iletişim tarzı vardır. Etkisi sayesinde çalışanları ile arasında iyi ilişkiler kurar ve görevlerin yerine getirilmesini sağlar. İşleri organize eder, süreci izler ve çalışanları cesaretlendirir. Kurumun hedeflerini gerçekleştirmek için çalışanlarının desteğini kazanmak üzere ortam yaratma kabiliyeti vardır. Çalışanlarını etkin ve verimli bir şekilde yönlendirir.
Takım Çalışması: Çalışanları ile iyi ilişkiler kurar, ekibin bir üyesi olarak çalışır ve payına düşen görevleri tamamlar. Takımına sadıktır ve takımı ile uyumludur.
Affedicilik: Hatta yapanları affeder ve ikinci bir şans verir. Başkalarını eksik yönleriyle de kabul eder. Kindar değildir.
Alçakgönüllülük/Tevazu: Başarılarını sürekli vurgulamaz, ilgi çekme peşinde değildir. Tevazu sahibidir. Güçlü yönlerini ve başarılarını bilir, kusurlarını ve başarısızlıklarını kabul eder. Kendisini başkalarından daha üstün ya da daha özel olarak görmez.
Sağduyu: İtidalli ve tedbirli kararları vardır. Gereksiz risk almaktan kaçınır. Sonradan pişman olacağı şeyleri yapmaz. Aşırılığa kaçmaz.
Öz Düzenleme: Disiplinlidir. En zor anlarda bile sakin kalır, olumlu ve soğukkanlı davranır. Duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını kontrol altında tutar. Hedeflerine ulaşmak için çaba gösterir ve sorumluluk alır.
Güzelliği ve Mükemmelliği Takdir: Güzel olayları/işleri ve başarılı performansı daima fark eder. Gerektiğinde övgüyü ve takdiri esirgemez.
Minnet: Yaşamındaki güzel şeylerin farkındadır ve samimi bir şekilde şükreder. Çalışanlarına içtenlikle teşekkür eder. Memnuniyetini dile getirmek için zaman ayırır.
Umut: En iyisinin olmasını hedefler ve bunun için çalışır. Gerçekçi hedefler koyar. Hedefe ulaşmak için başarılı planlar formüle der. Çalışanlarını da iyi bir gelecek için motive eder ve onlara umut aşılar.
Esprî Anlayışı: Mizah sahibidir. Gülmeyi ve güldürmeyi sever. Olaylara olumlu bakış açıları geliştirir, şakalar yapar.
Maneviyat: Kişisel çıkar ve hedeflerinden daha yüce bir amaca sahiptir. Yaradan inancı ve teslimiyeti yüksektir.

BİREYSEL İŞ YAPILANDIRMANIN SONUÇLARI: BİREYSEL İŞ YAPILANDIRMANIN PSİKOLOJİK SERMAYE VE İŞE ADANMIŞLIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ^{1*}

Beynaz UYSAL^{2**} & Gaye ÖZÇELİK^{3***} & Cavide UYARGİL^{4****}

Öz

İş tasarımı, uzun bir geçmişe sahip bir çalışma alanı olup, işin tasarımı yoluyla çalışanların motive edilmesi temel düşüncesine dayanır. İş tasarımı teorileri ve bu alanda çalışan araştırmacılar, geleneksel olarak uzun yıllar işin tasarımı konusundaki sorumluluğun yöneticilere ait olduğu temel varsayımı üzerinden görüşlerini ifade etmişlerdir. Çalışma yaşamında özellikle son otuz yılda yaşanan değişim ve dönüşümler, işin tasarımına da farklı yaklaşımların uygulanmasını gerektirmiştir. Çalışanların iş tanımları yerine rolleri ve belirsizlik ve karmaşıklık ile başedilmesini sağlayan proaktif davranışlar üzerine odaklanan yeni yaklaşımlar, işin tasarımı konusunda da benzer bakış açılarının gelişmesine öncülük etmiştir. İş yürüten kişinin kendi işini tekrar tasarlamasını ve işin farklı yönlerini değiştirmesini içeren bireysel iş yapılandırma (job crafting), kişiye görevlerini, iş ilişkilerini ya da işi algılamasını biçimlendirme fırsatı verir ve işin kendi beceri, ihtiyaç, değer ve tercihleriyle uyumlu hale gelmesini sağlar. Bireysel iş yapılandırma bireysel ve örgütsel sonuçlar üzerinde etkilidir. Bireysel iş yapılandırmanın etkili olduğu en önemli bireysel sonuçlar arasında işe adanmışlık ve psikolojik sermaye bulunmaktadır. Bu iki bireysel sonuç çalışanların iyi olma hali ve işle ilgili kişisel kaynaklarını geliştirmeleri ile ilgili olmasının yanında önemli örgütsel sonuçlara da etki etmeleri açısından önemlidir. Bu bağlamda ilgili yazın incelendikten sonra, bireysel iş yapılandırmanın bireysel sonuçlar üzerindeki etkisi ile ilgili bir çalışma yapılması kararlaştırılmıştır. Araştırmanın amacı, bireysel iş yapılandırma ile işe adanmışlık ve psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bireysel iş yapılandırmayı farklı biçimde operasyonelleştiren çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Tims ve diğerlerinin (2012) geliştirdiği model kullanılmıştır. Kolayda örnekleme ile anket çalışması sayesinde 121 katılımcıdan elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesi aşamasında ilk olarak ölçeklere faktör ve güvenirlik testi uygulanmış, ardından değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü belirlemek için korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, sosyal iş kaynaklarının arttırılmasının işe adanmışlığa etkisinin ve sosyal iş kaynaklarının arttırılmasının çalışanların psikolojik sermayelerine olan etkisinin incelendiği hipotezler reddedilmiş, diğer tüm hipotezler kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel İş Yapılandırma, Psikolojik Sermaye, İşe Adanmışlık

^{1*}Bu makale, 3-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Silesian Üniversitesi işbirliği ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde düzenlenen 7. Uluslararası İşletme Yönetimi Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

^{2**} Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, beynaz.uyisal@okan.edu.tr

^{3***} Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, gaye.ozcelik@bilgi.edu.tr

^{4****} Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, cuyargil@istanbul.edu.tr

The Individual Outcomes of Job Crafting: An Evaluation of the Effects of Psychological Capital and Work Engagement on Job Crafting

Abstract

Job design, as an area of study for a long time, is based on the basic idea of motivating employees through designing work. Job design theories and researchers working on this field have expressed their views on the basic assumption that the responsibility for designing work has fallen into the area of responsibility of managers. The changes and transformations experienced in the work life especially in the last thirty years have necessitated the implementation of different approaches to the design of the work. New approaches that focus on proactive roles and behaviors in uncertain and complex environment rather than those approaches that center upon job descriptions have led to the development of similar perspectives on job design. Job crafting involves the employee to redesign his or her own work and change the different aspects of the job, and allows the work to be aligned with their own skills, needs, values and preferences. Additionally it provides the opportunity to make task, relational and cognitive changes for individuals. Job crafting is influential on individual and organizational outcomes. Work engagement and psychological capital are two important outcomes among individual outcomes of job crafting. These two important individual outcomes are influential not only on individuals but also on organizations. In this context, after investigating the related literature it was decided to conduct a study on the effect of job crafting on individual outcomes. This study aims to examine the relationship between job crafting and work engagement and psychological capital. The concept of job crafting is measured via the model developed by Tims et al. (2012). A total of 121 questionnaires were retrieved via convenience sampling methodology. Having completed the factor analysis and reliability studies, correlation and regression analyses are run by the SPSS program in order to determine the strength and direction of the relationship. According to the analysis, all the hypotheses are accepted, except for the hypotheses regarding the positive effect of increasing social job resources on work engagement and on psychological capital.

Key words: Job Crafting, Psychological Capital, Work Engagement

GİRİŞ

Son otuz yılda iş yaşamında ortaya çıkan değişimlerin neler olduğu konusu, özellikle işletme yönetimi alanında yapılan çalışmalarda sıklıkla ifade edilmektedir. Bu değişimlerin arasında teknolojinin, örgütlerin ve çalışanların değişimine değinilmektedir. Ekonomi alanında ise son on yıldır yaşanan kriz ve olumsuzluklar, örgütlerin değişimle, belirsizlikle ve krizlerle başa çıkarak rekabet edebilmeleri için yeni bir takım yöntemler geliştirmelerini gerektirmektedir (Van den Heuvel, Demerouti, Peeters, 2015). Güncel çalışma yaşamında geline nokta çalışanların ve örgütlerin uyum sağlama ve proaktif davranışları sergilemeleri ihtiyacı daha belirgin haldedir. Diğer yandan örgütlerin daha az çalışanla daha fazla iş ortaya çıkarma ve daha verimli olma yaklaşımları, çalışanların iş yükünü arttırırken işin çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri dikkat çekici hale gelmektedir.

Örgütlerin çevresel değişimlerin yoğun yaşandığı durumlarda yaşamlarını devam ettirip rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri için proaktif davranan çalışanlara ihtiyacı vardır (de Beer, Tims ve Bakker, 2016). Motivasyonu yüksek çalışanların proaktif davranışlar sergilemesi daha muhtemeldir. Çalışanların motivasyonunu yükseltmeye yönelik en bilinen ve etkili uygulamalardan biri işin yeniden tasarlanmasıdır. Geleneksel iş tasarımı teorileri ve araştırmacıları, çalışanların işlerinin düzenlenmesi konusunda yöneticilerin yukarıdan aşağıya uyguladıkları yaklaşımları dikkate alır. Çalışma yaşamındaki dönüşüm, mevcut iş tasarımı teorilerinin de uygulamalarında değişimler gerektirmektedir. Buna göre günümüzde işlerinin düzenlenmesinde çalışanların da bizzat rol aldıkları düzenlemeler söz konusudur (Demerouti, 2014). İşin belirli derecelerde çalışan tarafından düzenlenmesi uygulamalarından biri olan bireysel iş yapılandırma, yazında 2001 yılından itibaren ifade edilmekte, son yıllarda üzerinde daha fazla durulmaktadır. Bireysel iş yapılandırma, günümüzde işlerin karmaşıklığının üstesinden gelmede ve çalışanların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir uygulama olarak görülmektedir. Bu uygulamayla çalışanlar işlerini kendi yetenek ve ilgi alanları ile uyumlaştırmakta ve bu yönde düzenlemeleri içeren değişiklikler gerçekleştirmektedir.

İş yaşamındaki gelişmeler doğrultusunda, örgütlerin başarısında bireylerin önemi günümüzde daha dikkat çekici hale gelmiştir. Bireylerin örgüte katkıları işleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. İşlerin hem örgütsel sonuçlar hem de bireysel sonuçlar üzerinde etkileri vardır. Bu yüzden bireysel ve örgütsel sonuçlarda farklılık yaratmanın en kolay yollarından biri işle ilgili değişiklikler yapmaktır. Geleneksel iş tasarımı yaklaşımlarına göre işin yeniden tasarımı örgüt ve yöneticiler tarafından yapılır. Fakat hem işlerin içeriğinin hem de çalışanların işten beklentilerinin günümüzde değişmiş olması, işin yeniden tasarımına da farklı yaklaşımların uygulanmasını gerektirmektedir. Günümüzdeki işlerin içerikleri ve çalışanların beklentileri, işlerin yeniden tasarımı konusunda çalışanların da inisiyatif almasını ve proaktif davranmasını gerektirmektedir. Çalışanlar düzeyinde gerçekleşen işin yeniden tasarımı, işin çalışanların kendi beceri, ihtiyaç, değer ve tercihleriyle uyumlu hale gelmesini sağlar. İşlerin görev, ilişki ve bilişsel yönlerinin çalışanlar tarafından yeniden tasarlanması, daha sonra örgütsel sonuçları da belirleyecek olan bireysel sonuçlar üzerinde etkili olacaktır.

Yazında bireysel iş yapılandırma ile ilişkili olduğu belirtilen önemli bireysel sonuçlardan ikisi işe adanmışlık ve psikolojik sermayedir. Her iki bireysel sonucun önemli olmasının sebebi, ikisinin de çalışanların olumlu duygularını ve motivasyonlarını artırıcı nitelikte olmaları, kişileri zor durumlara karşı güçlendirmeleri ve zor durumlarla baş edebilir hale getirmeleridir. Proaktif davranışlarla motivasyonu ve bireysel kaynakları artan çalışanların böylece hem kişisel yaşam kaliteleri artacak, hem de bu bireyler beklenmedik ve zorlu durumlarla mücadele edebilir hale gelecek, böylece örgütsel sonuçlar üzerinde de etkili olunacaktır. Dolayısıyla bu bireysel sonuçlar, çalışanlar ve örgütler açısından önemlidir ve üzerinde durulması gerekir.

Belirtilen kapsamda bu araştırma bireysel iş yapılandırmanın psikolojik sermaye ve işe adanmışlık üzerindeki etkisini incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Yabancı yazında bu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır ve aynı ilişkiler Türkiye’den bir örneklemele test edilmektedir. Bu amaçla çalışmamızda bireysel iş yapılandırmanın psikolojik sermaye ve işe adanmışlık üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Bireysel İş Yapılandırma

Bireysel iş yapılandırma, ilk defa 2001 yılında Wrzesniewski ve Dutton (2001) tarafından tanımlanan bir kavramdır ve “çalışanların, işlerinin görev veya ilişki sınırlarını tanımlamalarına yönelik yaptıkları fiziksel ve bilişsel değişiklikler” olarak ifade edilmiştir. Bireysel iş yapılandırma modeline göre, işler görevlere yönelik yapılandırma, ilişkilere yönelik yapılandırma ve bilişsel yapılandırma uygulamalarıyla şekillendirilebilir. Görevlere yönelik yapılandırma, görev ekleme ya da bırakma, çeşitli görevlerde harcanan zamanı ve çabayı düzenlemeyi içerir. İlişkilere yönelik yapılandırma ile çalışanlar işlerini yerine getirirken ortaya çıkan kişilerarası etkileşimlerini belirlemek için ilişkilerin sınırlarını yeniden tanımlayabilir. İlişkilere yönelik yapılandırma; başkaları (meslektaşlar veya müşteriler gibi) ile ilişki başlatma ve/veya sürdürme, tercih edilen kişilere daha fazla zaman ayırma, başkalarıyla iletişimi azaltma ya da tamamen kaçınma şeklindeki değişikliklerle olabilir. Bu yapılandırma biçimi, başkalarıyla etkileşimin kalitesini, miktarını ya da her ikisini birden değiştirmeyi kapsayabilir. Bilişsel yapılandırma ise, görev ve ilişkilerine farklı bir anlam ve amaç yüklemesi yönünde çalışana farklı bir çerçeve sunar. Bilişsel yapılandırma, çalışanların görevlerini, ilişkilerini veya bir bütün olarak işlerini algılama ve yorumlama çabalarından oluşur. Kişi çalışmalarının önemini farklı algılayarak ve yorumlayarak bilişsel yapılandırmasını değiştirir (Sobacı, 2017).

Bireysel iş yapılandırma kavramının teorik çerçevesi ile ilgili model sunan Tims, Bakker ve Derks’in (2012) çalışması, ilgili yazında en fazla kabul gören çalışmadır ve farklı işlere uygun olarak geliştirilmiştir. Tims ve diğerleri (2012) İş Talepleri-Kaynakları Modeli çerçevesinden yararlanarak bireysel iş yapılandırma kavramını, çalışanların iş talepleri ve iş kaynakları ile bireysel yetenek ve ihtiyaçları arasında denge sağlamaya yönelik değişikliklerin gerçekleştirilmesi olarak tanımlamışlardır. İş Talepleri- Kaynakları modeline göre tüm iş özellikleri iş talebi ya da iş kaynağı yaratan iş özellikleri olarak sınıflandırılabilir. İş talepleri, işin fiziksel ve psikolojik çaba ve beceri gerektiren yönleri ile

ilgiliyken; iş kaynakları, çalışma amaçlarına ulaşmayı, iş taleplerini azaltmayı, bireysel gelişimi, öğrenmeyi ve gelişmeyi sağlar. Bu model temel alınarak bireysel iş yapılandırmanın yapısal iş kaynaklarını arttırma, engelleyici iş taleplerini azaltma, sosyal iş kaynaklarını arttırma ve meydan okuyucu iş taleplerini arttırma boyutlarından oluştuğu Tims ve diğerleri tarafından ifade edilmiştir. Çalışanlar yeteneklerini geliştirerek, yeni şeyler öğrenerek ve yetki kullanarak yapısal iş kaynaklarını arttırmış olur. Çalışma arkadaşlarından ve yöneticilerinden geri bildirim ve tavsiye alan çalışanlar, sosyal iş kaynaklarını arttırmayı amaçlar (Tims ve diğerleri, 2012). Çalışanın ücretinde artış olmadan ya da bu yönde talepte bulunmadan görevi dışında sorumluluklar üstlenmesi ve yeni projelerde gönüllü olarak çalışması, meydan okuyucu iş taleplerini arttırma olarak kabul edilir. Problemlili çalışanlarla etkileşimi azaltma, zor karar verme süreçlerinden ve iş yükünden kaçınma davranışları ise engelleyici iş taleplerini azaltma olarak değerlendirilir.

Öz Belirleyicilik Teorisine (Self-Determination Theory) göre bireysel iş yapılandırma işe adanmışlığın ortaya çıkmasında etkilidir. Ayrıca bireysel iş yapılandırma sayesinde iş kaynaklarının arttırılmasıyla bireysel kaynaklar geliştirilir ve bu sayede de bireysel iş yapılandırma psikolojik sermaye üzerinde etkilidir.

1.2. İşe Adanmışlık ve Bireysel İş Yapılandırma

İşe adanmışlık, çalışanın işine karşı geliştirdiği pozitif ve süreklilik arz eden motivasyon ve tatmin duygusudur (Kahn, 1990; Schaufeli ve Bakker, 2004). Bu olumlu duygunun, çalışanların işlerine daha yüksek enerjiyle ve özveriyle yaklaşmalarını, işe katılım davranışlarını arttırmalarını sağladığı ifade edilmektedir (Kahn, 1990; Bakker ve diğerleri, 2011). İşe adanmışlık dinçlik (vigor), adanma (dedication) ve yoğunlaşma (absorption) olarak isimlendirilen üç boyuttan oluşmaktadır (Schaufeli ve diğerleri, 2002). Dinçlik boyutu, çalışma sırasında kişinin yüksek enerjiye sahip olmasını, zihinsel dayanıklılık göstermesini, çaba göstermek için istekli olmasını ve kolayca yorulmamasını ifade eder. Adanma, çalışmaya güçlü bir bağlılık duymaktır ve ilham, şevk, övünç ve meydan okuma duygularını kapsar. Yoğunlaşma ise kişinin yaptığı işe odaklanması, işe kendini vermesi ve çalışırken zamanın nasıl geçtiğinin farkında olmaması durumlarını anlatır (Çalışkan, 2014; Schaufeli ve diğerleri, 2002).

Bireysel iş yapılandırma proaktif bir davranıştır ve bu davranışın oluşturduğu olumlu duygular dikkati, anlayışı ve eylemleri artırarak çalışanın iş kaynaklarını geliştirir (Fredrickson, 2001; Fredrickson ve Branigan, 2005). İş kaynakları işe adanmışlığın en güçlü öncüdür (Bakker ve diğerleri, 2007). Bu yüzden bireysel iş yapılandırmanın iş kaynaklarını arttırdığı, engelleyici iş taleplerini azalttığı, işin meydan okuyucu yönlerini arttırdığı ve böylece işe adanmışlığı etkilediği yazında ifade edilmektedir (Bakker ve diğerleri, 2011; Petrou ve diğerleri, 2012; Tims ve diğerleri, 2012).

Bu doğrultuda oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H1: Bireysel iş yapılandırmanın işe adanmışlık üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1a: Yapısal iş kaynaklarının arttırılmasının işe adanmışlık üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1b: Engelleyici iş taleplerinin azaltılmasının işe adanmışlık üzerinde pozitif etkisi var-

dır.

H1c: Sosyal iş kaynaklarının arttırılmasının işe adanmışlık üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1d: Meydan okuyucu iş taleplerinin arttırılmasının işe adanmışlık üzerinde pozitif etkisi vardır.

1.3. Psikolojik Sermaye ve Bireysel İş Yapılandırma

Psikolojik sermaye, bireylerin güçlü yönleri ve bu güçlü yönlerin tespit edilerek geliştirilmesi ile ilgili bir kavram olarak Luthans tarafından açıklanmıştır (Luthans, 2002). Bu kavram; zorlu görevlerin üstesinden gelmeyi sağlayacak inanca sahip olma, mevcut durumda veya gelecekte başarılı olacağına dair pozitif beklenti içinde olma, zorlu amaçların üstesinden gelme ve başarının sürekliliğini sağlamak için problemlerin üstesinden gelmeye yönelik bireyin pozitif psikolojik durumu olarak da nitelendirilmektedir (Beğenirbaş ve Turgut, 2016; Avey ve diğerleri, 2008).

Psikolojik sermayenin umut, psikolojik dayanıklılık, iyimserlik ve öz-yeterlilik gibi psikolojik özelliklerle açıklandığı belirtilmektedir (Luthans, 2002; Luthans ve Youssef, 2004; Luthans ve diğerleri, 2007). Umut, amaç ve hedeflere ulaşmayı sağlayacak yeni yollar bulma ve bu yolları kullanma konusunda çaba ve kararlılık gösterme olarak tanımlanır (Jensen ve Luthans, 2006). Dayanıklılık, önemli değişikliklerin ve belirsizliklerin olduğu durumlarda, karşılaşılan risk, engel ve olumsuzlukların üstesinden gelme ve başarılı olma yeteneğidir (Luthans, 2002; Luthans ve diğerleri, 2006) ve terslik, belirsizlik, başarısızlık durumlarında kişilerin kendilerini toparlayıp yola devam etmelerini sağlar. İyimserlik, gelecekle ilgili olumlu beklentilere sahip olma (Peterson ve diğerleri, 2011), mümkün olabilecek en iyi sonucun gerçekleşeceğini bekleme eğiliminde olma olarak açıklanmaktadır. Öz-yeterlilik; belirlenmiş bir seviyede performans gösterme konusunda kişinin yeteneklerine inanmasıdır ve bu inanç kişilere yaşamlarını etkileyecek olayları kontrolü altına almada destek olur (Bandura, 1994). Psikolojik sermayenin bu dört alt boyutu durumları iyi yönleriyle ele almaya; motivasyon, azim, sabır ve olumlu gelecek beklentisine sahip olmaya odaklanmaktadır (Luthans ve diğerleri, 2007).

Bireysel iş yapılandırma ile çalışanların çevrelerini kontrol etme çabasında olmaları, öz-yeterlilik ve iyimser olma gibi kişisel kaynaklarını geliştirir. Bireysel iş yapılandırma sürecinde amaç belirleme ve bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak yolları bulma, umudun oluşmasında etkilidir. Ayrıca bireysel iş yapılandırma sayesinde zor durumların üstesinden gelmek, çalışanların geleceğe yönelik dayanıklılığını artırır (Vogt ve diğerleri, 2015). Bireysel iş yapılandırma ve psikolojik sermaye arasında yazında belirtilen ilişkiler sonucunda oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H2: Bireysel iş yapılandırmanın çalışanların psikolojik sermayeleri (öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve psikolojik dayanıklılık) üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2a: Yapısal iş kaynaklarının arttırılmasının çalışanların psikolojik sermayeleri üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2b: Engelleyici iş taleplerinin azaltılmasının çalışanların psikolojik sermayeleri üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2c: Sosyal iş kaynaklarının arttırılmasının çalışanların psikolojik sermayeleri üzerinde

pozitif etkisi vardır.

H2d: Meydan okuyucu iş taleplerinin arttırılmasının çalışanların psikolojik sermayeleri üzerinde pozitif etkisi vardır.

2. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın verileri kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak beyaz yakalı personelden anket yoluyla toplanmıştır. Toplamda 136 anket elde edilmiş ancak tespit edilen uç değerlerden dolayı 15 adet anket değerlendirime dışı tutularak 121 anket analize dahil edilmiştir. Araştırmada verileri değerlendirilen 121 katılımcının 71'i (%58,7) kadın, 50'si (%41,3) erkektir. Katılımcıların yaş ortalaması 37,5(Ss=9,95), çalıştıkları kurumdaki ortalama görev süresi 2,5(Ss=1,51) yıl, ortalama iş deneyimi 15,1(Ss=10,50) yıldır. Katılımcıların 81'i (%66,9) yüksekokul/üniversite, 35'i(%28,9) yüksek lisans/doktora mezunudur.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini elde etmek için kullanılan ankette aşağıda belirtilen ölçekler kullanılmıştır.

2.2.1. Bireysel iş yapılandırma ölçeği

Katılımcıların bireysel iş yapılandırma davranış düzeyini ölçmek için Tims ve diğerleri (2012) tarafından geliştirilen ölçekten faydalanılmıştır. Orijinal ölçek 21 maddeden ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar yapısal iş kaynaklarını arttırılması, engelleyici iş taleplerinin azaltılması, sosyal iş kaynaklarının arttırılması ve meydan okuyucu iş taleplerinin arttırılmasıdır. 1 = “Hiçbir zaman” ve 6 = “Her zaman” arasında değişen 6 basamaklı Likert ölçeği kullanılarak cevaplar elde edilmiştir. Ölçeğin geçerliliğini test etmek için yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin orijinalindeki gibi dört alt boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu analiz sonucunda 4 madde ölçekten çıkarılarak 17 madde üzerinden değerlendirmeye devam edilmiştir. Ölçeğin bütünü için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri .823; alt boyutlar için ise sırasıyla, .802, .794, .810 ve .738'dir ve bu değerler ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.2.2. İşe adanmışlık ölçeği

Katılımcıların işe adanmışlık düzeylerini ölçmek için Schaufeli ve diğerleri tarafından geliştirilen 17 ifadeli ölçeğin (Utrecht Work Engagement Scale - UWES), Schaufeli ve diğerleri (2006) tarafından dokuz ifadeye indirilmiş versiyonu kullanılmıştır. 1 = “Hiçbir zaman” ve 6 = “Her zaman” arasında değişen 6 basamaklı Likert ölçeği kullanılarak cevaplar elde edilmiştir. Ölçeğin geçerliliğini test etmek için yapılan faktör analizi sonucunda tek faktörlü bir yapı tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri .926'dır ve buna göre ölçek yüksek derecede güvenilirlerdir.

2.2.3. Psikolojik sermaye ölçeği

Araştırmada Luthans ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilen 24 maddelik Psiko-
lojik Sermaye Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek iyimserlik, dayanıklılık, umut ve öz-yeter-
lilik olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte cevaplar 1=“Hiç katılmıyorum”
ve 6=“Tamamen katılıyorum” arasında değişen 6 basamaklı Likert ölçeği kullanılarak
alınmıştır.

Ölçeğin geçerliliğini test etmek için yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin oriji-
nalindeki gibi dört alt boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu analiz sonucunda 6 madde
ölçekten çıkarılarak 18 madde üzerinden değerlendirmeye devam edilmiştir. Ölçeğin bü-
tünü için hesaplanan Cronbach’s Alpha değeri .903; alt boyutlar için ise sırasıyla, .812,
.851, .796 ve .874’tür ve bu değerler ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.3.Yöntem

Araştırmada elde edilen verilerinin değerlendirilmesinde SPSS 21 paket programın-
dan faydalanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri değerlendirmeden önce ölçeklere
faktör ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde
ilk olarak değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için korelasyon analizi gerçekleştiril-
miş, değişkenler arasında ilişki tespit edildikten sonra hipotez testleriyle analize devam
edilmiştir. Bu kapsamda bireysel iş yapılandırma boyutlarının işe adanmışlık ve psiko-
lojik sermaye ve alt boyutları üzerindeki etkisini test etmek için regresyon analizinden
faydalanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için ilk olarak korelasyon analizi ger-
çekleştirilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen sonuç Tablo 1’de belirtilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki İlişkiyi Gösteren Korelasyon Analizi Sonucu

Değişkenler	Ort	St.S	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. BİY1_YİKAr	5,40	0,64	1									
2. BİY2_EITAz	3,95	1,04	,195*	1								
3. BİY3_SosIKAr	3,73	1,11	,257**	,160*	1							
4. BİY4_MOITAr	4,52	0,90	,489**	,149	,263**	1						
5. İşe Adanmışlık	4,78	0,90	,300**	,221**	,102	,453**	1					
6. Psikolojik Sermaye	4,74	0,62	,425**	,294**	,093	,487**	,708**	1				
7. PS1_Iyimserlik	4,16	0,95	,258**	,299**	,247**	,314**	,546**	,806**	1			
8. PS2_Dayanıklılık	5,00	0,78	,272**	,240**	-,084	,304**	,420**	,698**	,402**	1		
9. PS3_Umut	4,76	0,75	,343**	,266**	,089	,453**	,620**	,782**	,505**	,405**	1	
10. PS4_Öz-Yeterlilik	5,09	0,68	,459**	,125	-,048	,464**	,613**	,833**	,449**	,578**	,591**	1

** p < 0,01; * p < 0,05

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmanın bağımsız değişkeni olan bireysel iş yapılandırmanın alt boyutlarından sosyal iş kaynaklarının artırılması ile işe adanmışlık, psikolojik sermaye (toplam) ve psikolojik sermayenin alt boyutları olan dayanıklılık, umut ve özyeterlilik arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmamıştır. Öte yandan; sosyal iş kaynaklarının artırılması ile iyimserlik arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Değişkenler arasında ilişki değerlendirildikten sonra, birbirleriyle ilişkili bulunan değişkenlerin birbirlerine olan etki gücünü ve yönünü tespit etmeye yönelik regresyon analizleri gerçekleştirilerek hipotez testleri gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen regresyon analizlerinin sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Bireysel İş Yapılandırmanın Alt Boyutları ile İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkinin İncelendiği Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değ.	Bağımsız Değ.	B	Std. Hata	Beta	t	p	F	Model (p)	R ²	R ² (Düz.)
İşe Adanmışlık	Sabit	2,514	,664		3,784	,000	11,747	,001	,090	,082
	Yap. İş Kaynak. Art.	,419	,122	,300	3,427	,001				
İşe Adanmışlık	Sabit	4,020	,316		12,738	,000	6,126	,015	,049	,041
	Eng. İş Talep. Az.	,191	,077	,221	2,475	,015				
İşe Adanmışlık	Sabit	2,744	,374		7,342	,000	30,728	,000	,205	,199
	Mey.Ok. İş Talep. Art.	,449	,081	,453	5,543	,000				

Yapılan regresyon analizlerinde öncelikle bireysel iş yapılandırmanın işe adanmışlığa olan etkisi incelenmiştir. Tablo 2’de belirtildiği gibi, bireysel iş yapılandırmanın alt boyutları arasında meydana okuyucu iş taleplerinin artırılmasının işe adanmışlığa etkisi (Beta=0.453) en fazladır ve değişimin .199’unu açıklamaktadır. Ayrıca diğer alt boyutlar olan yapısal iş kaynaklarının artırılmasının ve engelleyici iş taleplerinin azaltılmasının işe adanmışlığa etkisi sırasıyla, Beta=0.300 ve Beta=0.221 olarak bulunmuştur. Yapısal iş kaynaklarının artırılması ve engelleyici iş taleplerinin azaltılması işe adanmışlıktaki değişimi sırasıyla, .082 ve .041 oranında açıklamaktadır. Öte yandan, sosyal iş kaynaklarının artırılmasının işe adanmışlığı belirlemede bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre, H1a, H1b ve H1d hipotezleri kabul edilmiş olup, H1c hipotezi reddedilmiştir.

Bireysel iş yapılandırmanın alt boyutlarının işe adanmışlığa etkisi incelendikten sonra, analizlere bireysel iş yapılandırmanın alt boyutlarının psikolojik sermaye ve alt boyutları ile ilişkisinin incelenmesi ile devam edilmiştir.

Tablo 3. Bireysel İş Yapılandırmanın Alt Boyutları ile Psikolojik Sermaye ve Alt boyutları Arasındaki İlişkinin İncelendiği Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değ.	Bağımsız Değ.	B	Std. Hata	Beta	t	p	F	Model (p)	R ²	R ² (Düz.)
Psikolojik Sermaye (PS)	Sabit	2,515	,438		5,746	,000	26,254	,000	,181	,174
	Yap. İş Kaynak Art.	,412	,080	,425	5,124	,000				
PS1_İyimserlik	Sabit	2,095	,712		2,943	,004	8,508	,004	,067	,059
	Yap. İş Kaynak Art.	,382	,131	,258	2,917	,004				
PS2_Dayanıklılık	Sabit	3,211	,583		5,504	,000	9,540	,003	,074	,066
	Yap. İş Kaynak Art.	,311	,107	,272	3,089	,003				
PS3_Umut	Sabit	2,579	,551		4,678	,000	15,881	,000	,118	,110
	Yap. İş Kaynak Art.	,404	,101	,343	3,985	,000				
PS4_Öz-Yeterlilik	Sabit	2,475	,467		5,298	,000	31,750	,000	,211	,204
	Yap. İş Kaynak Art.	,484	,086	,459	5,635	,000				
Psikolojik Sermaye (PS)	Sabit	4,046	,215		18,835	,000	11,235	,001	,086	,079
	Eng. İş Talep Az.	,176	,053	,294	3,352	,001				
PS1_İyimser	Sabit	3,075	,327		9,412	,000	11,712	,001	,090	,082
	Eng. İş Talep Az.	,274	,080	,299	3,422	,001				
PS2_Dayanıklılık	Sabit	4,286	,273		15,674	,000	7,271	,008	,058	,050
	Eng. İş Talep Az.	,181	,067	,240	2,697	,008				
PS3_Umut	Sabit	3,995	,263		15,197	,000	9,051	,003	,071	,063
	Eng. İş Talep Az.	,194	,064	,266	3,008	,003				
PS1_İyimserlik	Sabit	3,373	,294		11,488	,000	7,757	,006	,061	,053
	Sosyal İş Kaynak Art.	,210	,076	,247	2,785	,006				
Psikolojik Sermaye (PS)	Sabit	3,227	,254		12,690	,000	36,913	,000	,237	,230
	Mey.Ok. İş Talep Art.	,335	,055	,487	6,076	,000				
PS1_İyimserlik	Sabit	2,666	,421		6,331	,000	13,027	,000	,099	,091
	Mey.Ok. İş Talep Art.	,330	,091	,314	3,609	,000				
PS2_Dayanıklılık	Sabit	3,813	,348		10,968	,000	12,118	,001	,092	,085
	Mey.Ok. İş Talep Art.	,262	,075	,304	3,481	,001				
PS3_Umut	Sabit	3,049	,315		9,682	,000	30,674	,000	,205	,198
	Mey.Ok. İş Talep Art.	,378	,068	,453	5,538	,000				
PS4_Öz-Yeterlilik	Sabit	3,520	,280		12,551	,000	32,561	,000	,215	,208
	Mey.Ok. İş Talep Art.	,347	,061	,464	5,706	,000				

Yapısal iş kaynaklarının arttırılması alt boyutunun psikolojik sermayeye etkisi incelendiğinde Beta=0.425 olarak bulunmuştur ve değişimin .174'ünü açıklamaktadır. Yapısal iş kaynaklarının arttırılmasının psikolojik sermayenin alt boyutlarına olan etkisinin

incelendiği regresyon analizi sonuçlarına göre ise, özyeterlilik alt boyutuna olan etkisi (Beta=0.459) en fazladır ve değişimi .204 oranında açıkladığı görülmektedir. Yapısal iş kaynaklarının arttırılmasının ikinci derecede etkilediği psikolojik sermaye alt boyutu ‘umut’tur (Beta=0.343) ve değişimi .110 oranında açıklar. Öte yandan yapısal iş kaynaklarının arttırılmasının diğer alt boyutlar olan ‘iyimserlik’ ve ‘dayanıklılık’ boyutlarına olan etkisi sırasıyla, Beta=0.258 ve Beta=0.272 olarak bulunmuştur. ‘İyimserlik’ ve ‘dayanıklılık’ boyutlarındaki değişimi sırasıyla, .059 ve .066 oranında açıklamaktadır. Buna göre H2a hipotezi kabul edilmiştir.

Engelleyici iş taleplerinin azaltılması alt boyutunun psikolojik sermayeye etkisi incelendiğinde Beta=0.294 olarak bulunmuştur ve değişimin .079’unu açıklamaktadır. Engelleyici iş taleplerinin azaltılmasının psikolojik sermayenin alt boyutlarına olan etkisinin incelendiği regresyon analizi sonuçlarına göre ise, iyimserlik alt boyutuna olan etkisi (Beta=0.299) en fazladır ve değişimi .082 oranında açıkladığı görülmektedir. Engelleyici iş taleplerinin azaltılmasının ikinci derecede etkilediği psikolojik sermaye alt boyutu ‘umut’tur (Beta=0.266) ve değişimi .063 oranında açıklar. Ayrıca engelleyici iş taleplerinin azaltılmasının diğer alt boyut olan ‘dayanıklılık’ boyutuna olan etkisi Beta=0.240 olarak bulunmuştur ve değişimi .050 oranında açıklamaktadır. Öte yandan, engelleyici iş taleplerinin azaltılmasının özyeterliliğe etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre H2b hipotezi kabul edilmiştir.

Sosyal iş kaynaklarının arttırılması ile psikolojik sermaye (toplam) ve psikolojik sermayenin alt boyutları olan dayanıklılık, umut ve özyeterlilik arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmadığı yukarıda belirtilmiştir. Buna dayanarak, H2c hipotezi reddedilmiştir.

Meydan okuyucu iş taleplerinin arttırılması alt boyutunun psikolojik sermayeye etkisi incelendiğinde Beta=0.487 sonucuna ulaşılmıştır ve değişimde .230 oranında açıklayıcıdır. Meydan okuyucu iş taleplerinin arttırılmasının psikolojik sermayenin alt boyutlarına olan etkisinin incelendiği regresyon analizi sonuçlarına göre ise, özyeterlilik alt boyutuna olan etkinin en fazla olduğu görülmektedir (Beta=0.464) ve değişimi .208 oranında açıkladığı görülmektedir. Meydan okuyucu iş taleplerinin arttırılmasının ikinci derecede etkilediği psikolojik sermaye alt boyutu ‘umut’tur (Beta=0.453) ve değişimi .198 oranında açıklar. Öte yandan meydan okuyucu iş taleplerinin arttırılmasının diğer alt boyutlar olan ‘iyimserlik’ ve ‘dayanıklılık’ boyutlarına olan etkisi sırasıyla, Beta=0.314 ve Beta=0.304 olarak bulunmuştur. ‘İyimserlik’ ve ‘dayanıklılık’ boyutlarındaki değişimi sırasıyla, .091 ve .085 oranında açıklamaktadır. Buna göre H2d hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonuçları iki açıdan ele alınmalıdır. İlk olarak, yabancı yazında bireysel iş yapılandırma konusunda en fazla tercih edilen bir ölçek Türkiye’den bir örneklemle kullanılmıştır. Ayrıca bireysel iş yapılandırmanın önemli bireysel sonuçlarından kabul edilen işe adanmışlık ve psikolojik sermaye ile ilişkisi incelenmiştir.

Yazında bireysel iş yapılandırmanın farklı biçimlerde kavramsallaştırıldığı ve çeşitli

ölçekler kullanıldığı görülmektedir. Son birkaç yılda yazında en fazla kullanılan ölçek Tims ve diğerleri (2012) tarafından geliştirilen ölçektir. Bu ölçek Türk çalışma yaşamından alınmış örneklerle sınırlı sayıda araştırmada kullanılmıştır (Akın ve diğerleri, 2014; Kanten, 2014). Çalışmamızda, 2012 yılından itibaren kullanılan ve yazında yeni sayılabilecek bir ölçek test edilmiş ve orijinal çalışmadaki faktör yapısının geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın diğer inceleme alanı, bireysel iş yapılandırmanın işe adanmışlık ve psikolojik sermaye ile ilişkisinin değerlendirilmesidir. Yapılan tüm analizler sonucunda “Sosyal iş kaynaklarının artırılmasının işe adanmışlık üzerinde pozitif etkisi vardır.” ve “Sosyal iş kaynaklarının artırılmasının çalışanların psikolojik sermayeleri üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezleri reddedilmiş, diğer tüm hipotezler kabul edilmiştir. Tims ve diğerlerine göre çalışanların iş arkadaşlarından ve yöneticilerinden geri bildirim ve tavsiye alması, sosyal iş kaynaklarını artırır. Bu araştırmadan elde edilen sonuca göre, çalışanların iş arkadaşlarından ve yöneticilerinden geri bildirim ve tavsiye alması, işe adanmışlığı ve psikolojik sermayeyi etkilememektedir. Fakat çalışanların iş arkadaşlarından ve yöneticilerinden geri bildirim ve tavsiye alması, psikolojik sermayenin alt boyutu olan iyimserliği arttırmaktadır. Buna göre geribildirim ve tavsiyeler çalışanların gelecekle ilgili olumlu beklentilere sahip olmasını sağlamaktadır.

Yapılan analizler sonucunda yapısal iş kaynaklarının artırılması, engelleyici iş taleplerinin azaltılması, meydan okuyucu iş taleplerinin artırılması ile işe adanmışlık ve psikolojik sermaye arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu doğrultuda bireysel iş yapılandırmanın bu üç boyutunun, işe adanmışlığı ve psikolojik sermayeyi etkilediği ifade edilebilmektedir. Buna göre bireysel iş yapılandırmanın çalışanların olumlu duygularını, enerji ve motivasyonunu arttırdığı, öğrenme-gelişme ve becerilerini kullanmalarını sağladığı, iş ve bireysel kaynaklarını geliştirdiği ve çalışanları muhtemel zor şartlara hazırladığı söylenebilir. Bireysel iş yapılandırma sayesinde çalışanların işe adanmışlıklarının ve psikolojik sermayelerinin artması nihai olarak çalışanların iş ve örgütsel performanslarının artmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın sonuçları, çalışmanın kısıtları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu çalışmada tesadüfi örneklem yöntemi yerine zaman ve finansal kısıtlar nedeniyle kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yüzden araştırmanın sonuçları seçilen örneklem düzeyinde değerlendirilmeli ve genelleme yapılmamalıdır. Ayrıca yabancı yazında aynı meslekten olan çalışanların oluşturduğu örneklemelerin yanı sıra, farklı mesleklerden olan çalışanların oluşturduğu örneklemeler araştırmalarda kullanılmaktadır. Bu araştırmada ise yazında örnekleri olan ve farklı mesleklerden olan çalışanların oluşturduğu örneklem kullanılmıştır. Her mesleğin farklı özellikleri olduğu varsayılırsa, benzer mesleklerden çalışanların örneklem grubunda yer alması, meslek veya iş gruplarına ait genel değerlendirme yapılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmada veriler kişilerin kendi beyanlarından elde edilmiştir. Yapılacak farklı çalışmalarda yönetici, çalışma arkadaşı ya da müşteri gibi farklı kaynaklardan da alınacak bilgilerin değerlendirmeleri yapılabilir. Araştırmanın bir diğer kısıtı boylamsal ölçüme dayanmamış olmasıdır. Bireysel iş yapılandırmanın sonuçlarının boylamsal araştırmalarla değerlendirilmesi, bireysel iş yapılandırma girişimlerinin zaman içindeki uzun dönemli etkilerini değerlendirme fırsatı sağlayacaktır.

Yazındaki birçok çalışma gibi bu çalışma da bireysel iş yapılandırmanın bireysel sonuçlarını incelemiştir. Bireysel iş sonuçlarının örgütsel sonuçlara etkisi ve örgütsel stratejilerle ilişkisi gelecekte yapılacak çalışmalarda incelenmeli, böylece konu daha geniş örgütsel çerçevede ele alınmalı ve bireysel iş yapılandırmanın örgütün etkililiğine olan katkısı daha net ortaya çıkarılmalıdır. Bireysel iş yapılandırmanın değişimin fazla olduğu ve dinamik çevrelerde önemli olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden örgüt dışı faktörler de dikkate alınarak farklı sektörlerde araştırmalar gerçekleştirilebilir. Ek olarak bireysel iş yapılandırma örgütsel değişim için bir araç olarak kabul edilip, bu çerçevede örgütsel değişime etkisi incelenebilir.

Bireysel iş yapılandırma, bireyler için öğrenme ve gelişme fırsatı sunarken, örgütler için işin yeniden tasarımı düşük maliyetli bir yöntemdir. Avantajları sebebiyle örgütsel amaçlara hizmet ettiği sürece yöneticiler tarafından desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Çalışanların işleri üzerindeki kontrollerini artırıcı uygulamalar öğrenmelerini arttıracak ve potansiyellerini ortaya çıkarmalarını sağlayacak ve böylece arzu edilen örgütsel sonuçlara ulaşılmasını destekleyecektir. Bireysel iş yapılandırmanın bireylere ve örgütle-re olumlu katkılarının ortaya çıkarılması için kavram ve uygulamanın yöneticiler tarafından örgütlere tanıtılması ve bireysel amaçlarla örgütsel amaçların uyumlu hale getirilmesi birçok taraf için memnuniyet yaratıcı sonuçların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Yöneticiler amaç belirlemedeki kritik rolleri yanında, bireysel iş yapılandırmayı teşvik ederek, çalışanları bilgilendirerek, eğiterek, onlara rol model olarak, risk almayı destekleyerek ve olası başarısızlıklara karşı çalışanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayarak bireysel iş yapılandırma uygulamaları arttırabilir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, çalışanlar bireysel iş yapılandırma ile iş kaynaklarını ve iş taleplerini kontrol etme girişimlerinde bulunur. İş kaynakları ve iş taleplerinin kontrolü doğrudan yöneticilerin kontrolündedir. Çalışanların ve yöneticilerin bu yönde ortak girişimlerde bulunması, sonuçlar üzerindeki etkiyi etkileyecek; işe adanmışlık ve psikolojik sermayenin artması bireysel performansı ve nihai olarak örgütsel performansı arttıracaktır. Bireysel iş yapılandırmanın çalışanlara işini proaktif olarak düzenlemesi yönündeki sunduğu fırsatlar yanında, bu uygulama fark yaratacak bireylerin örgüte çekilmesi ve örgütte kalması yönünde örgüte rekabet avantajı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akın, Ahmet; Hakan Sarıçam, Çınar Kaya, Taner Demir. “Turkish Version of Job Crafting Scale (JCS): The Validity and Reliability Study”, *The International Journal of Educational Research*, C.5, No.1, 2014, s.10-15.

Avey, James B.; Wernsing, Tara, Fred Luthans. “Can Positive Employees Help Positive Organizational Change? Impact of Psychological Capital and Emotions on Relevant Attitudes and Behaviors”, *The Journal of Applied Behavioral Science*, C.44, No.1, 2008, s.48-70.

Bakker, Arnold B.; Jari J. Hakanen, Evangelia Demerouti, Despoina Xanthopoulou. “Job resources boost work engagement, particularly when job demands are high”, *Journal of Educational Psychology*, C.99, No.2, 2007, s.274-284.

Bakker, Arnold B.; Simon L. Albrecht, Michael Leiter. “Key Questions Regarding Work Engagement”, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, C.20, No.1, 2011, s.4-28.

Bandura, Albert. “Self-efficacy”. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (C. 4, s.71-81), New York: Academic Press, 1994.

Beğenirbaş, Memduh; Ercan Turgut. “Psikolojik Sermayenin Çalışanların Yenilikçi Davranışlarına ve Performanslarına Etkileri: Savunma Sektöründe Bir Araştırma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.31, No.1, 2016, s.57-93.

Çalışkan, Sezer C. “Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenleri ile Yeni Araştırma Modelleri Geliştirme Arayışları: Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenlerinin İşe Adanmışlık, Tükenmişlik ve Sinizm Üzerine Etkileri ve Bu Etkileşimde Örgütsel Adalet Algısının Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.16, No.3, 2014, s.363-382.

de Beer, Leon T.; Maria Tims, Arnold B. Bakker. “Job Crafting and Its Impact on Work Engagement and Job Satisfaction in Mining and Manufacturing”, *South African Journal of Economic and Management Sciences (SAJEMS)*, C.19, No.3, 2016, s.400-412.

Demerouti, Evangelia; Arnold B. Bakker, Friedhelm Nachreiner, William B. Schaufeli. “The Job Demands-Resources Model of Burnout”, *Journal of Applied Psychology*, C.86, No.3, 2001, s.499-512.

Demerouti, Evangelia. “Design Your Own Job Through Job Crafting”, *European Psychologist*, C.19, No.4, 2014, s.237-247.

Fredrickson, Barbara L. “The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions”, *American Psychologist*, C.56, No.3, 2001, s.218-226.

Fredrickson, Barbara L.; Christine, Branigan. "Positive emotions broaden the scope of attention and thought-action repertoires", *Cognition & Emotion*, C.19, No.3, 2005, s.313-332.

Jensen, Susan M.; Fred Luthans. "The Relationship Between Entrepreneur Psychological Capital and Authentic Leadership Dimensions", *Journal of Managerial Issues*, C.18, No.2, 2006, s.254-273.

Kahn, William A. "Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work", *Academy of Management Journal*, C.33, No.4, 1990, s.692-724.

Kanten, Pelin. "The Antecedents of Job Crafting: Perceived Organizational Support, Job Characteristics and Self-Efficacy", *European Journal of Business and Social Sciences*, C.3, No.5, 2014, s.113-128.

Luthans Fred; Caroline M. Youssef. "Human, Social and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage", *Organizational Dynamics*, C.33, No.2, 2004, s.143-160.

Luthans, Fred. "The Need For and Meaning of Positive Organizational Behavior". *Journal of Organizational Behavior*, C.23, No.6, 2002, s.695-706.

Luthans, Fred; Bruce J. Avolio, James B. Avey, Steven M. Norman. "Psychological Capital: Measurement and Relationship With Performance and Satisfaction", *Personnel Psychology*, C.60, No.3, 2007, s.541-572.

Luthans, Fred; Gretchen R. Vogelgesang, Paul B. Lester. "Developing The Psychological Capital of Resiliency", *Human Resource Development Review*, C.5, No.1, 2006, s. 25-44.

Peterson, Suzanne J.; Fred Luthans, Bruce J. Avolio, Fred O. Walumbwa, Zehn Zhang. "Psychological Capital and Employee Performance: A Latent Growth Modeling Approach", *Personnel Psychology*, C.64, No.2, 2011, s.427-450.

Petrou, Paraskevas; Evangelia Demerouti, Maria C. W. Peeters, Wilmar B. Schaufeli, , Jorn Hetland. "Crafting a Job on A Daily Basis: Contextual Correlates and The Link To Work Engagement", *Journal of Organizational Behavior*, C.33, No.8, 2012, s.1120-1141.

Schaufeli, Wilmar B.; Arnold B. Bakker, Marisa, Salanova. "The Measurement of Work Engagement with a Short Questionnaire: A Cross-National Study", *Educational and Psychological Measurement*, C.66, No.4, 2006, s.701-716.

Schaufeli, Wilmar B.; Arnold Bakker. "Job Demands, Job Resources and Their Relationship with Burnout and Engagement: A Multi-Sample Study", *Journal of Organizational Behavior*, C.25, No.3, 2004, s.293-315.

Schaufeli, Wilmar B.; Marisa Salanova, Vincente González-Romá, Arnold B. Bakker.

“The Measurement of Engagement and Burnout: A Two Sample Confirmatory Factor Analytic Approach”, *Journal of Happiness Studies*, C.3, No.1, 2002, s.71-92.

Sobacı, Fatih. “İş Becerikliliği”, Polatçı, S., Özyer, K. (Edt). 21. Yüzyılda Örgütsel Davranış, 1. Basım, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2017.

Tims, Maria; Arnold B. Bakker, Daantje Derks. “Development and Validation of The Job Crafting Scale”, *Journal of Vocational Behavior*, C.80; No.1, 2012, s.173-186.

Tims, Maria; Arnold B. Bakker, Daantje Derks. “The Impact of Job Crafting on Job Demands, Job Resources, and Well-Being”, *Journal of Occupational Health Psychology*, C.18, No.2, 2013, s.230-240.

Van den Heuvel, Machteld; Evangelia Demerouti, Maria C. W. Peeters. “The job crafting intervention: Effects on job resources, self-efficacy, and affective well-being”, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, C.88, No.3, 2015, s.511–532.

Vogt, Katharina; Jari J. Hakanen, Rebecca Brauchli, Gregor Jenny, Georg F. Bauer. “The consequences of job crafting: a three-wave study”, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, C.25; No.3, 2015, s.353–362.

Wrzesniewski, Amy; Jane E. Dutton. “Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work”, *Academy of Management Review*, C.26; No.2, 2001, s.179-201.

Wrzesniewski, Amy; Nicholas LoBuglio, Jane E. Dutton, Justin M. Berg. “Job Crafting and Cultivating Positive Meaning and Identity in Work”, *Advances in Positive Organizational Psychology*, C.1, 2013, s.281-302.

YAZARLAR İÇİN BİLGİ NOTU

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) hakemli ve bağımsız bir dergidir. Yayın politikası ve bilimsel kriterler bağımsız editörler ve Yazı Kurulu'na tespit edilmektedir. YBD, yılda iki kez alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayımlar. YBD temelde ekonomi, işletme, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, maliye ve benzeri alanlara odaklanmıştır. YBD'ye gönderilen yazıların orijinal, iddialı ve mevcut literatüre katkıda bulunucu olması beklenir. Dergiye gönderilen yazıların teslim anında hiçbir dergide yayınlanmamış olması ve/veya hiçbir yayın organı tarafından basılmak üzere inceleme altında olmaması gerekir. Bu konudaki tüm sorumluluk yazara aittir ve yazarlar çalışmalarını gönderdikleri andan itibaren eserleri ile ilgili tüm yayın haklarını YBD'ye devretmiş, YBD'nin kurallarını kabul etmiş sayılırlar. Buna rağmen YBD, daha önce başka bir dilde yayınlanmış yazıları Türkçe'de ve İngilizce'de ilk kez olmak üzere yayımlayabilir. Böyle bir durum var ise yazarın teslim anında editörleri yazılı olarak bilgilendirmesi gerekir. Aynı zamanda gerekli tüm yasal izinlerin de yazar tarafından yazılı olarak alınmış olması gerekir. YBD aynı zamanda kitap yorum ve eleştirilerini de yayınlamaktadır. Fakat derginin tüm bölümleri hakemlidir ve ön inceleme gerektirir.

Teslim Süreci ve Şekli

YBD olarak yazıların Dergipark sistemindeki yönetim bilimleri dergisi sitesi üzerinden yüklenmesi tercih edilmektedir. Sisteme yüklenen makale üzerinde isim bilgisi olmaması gerekmektedir. Zira sisteme kayıtlı kullanıcıların bilgileri zaten mevcuttur. Makaleniz ile birlikte 150 kelimeyi aşmayan özetini ve yazarlar hakkında 5-6 satırlık bilgi notunu (Türkçe ve İngilizce olarak) da dergiye gönderiniz. Bu notta bitirdiğiniz okullar, şu an çalıştığınız kurum, unvanlarınız ve yayınlarınız yer alabilir. YBD uluslararası bilimsel ve bağımsız indeks ve abstract kuruluşlarınca da taranmaktadır. Bu nedenle gönderdiğiniz özetleriniz çok önemlidir. Ayrıca en fazla 10 tane olmak üzere 'anahtar kelimeleri' (keywords) de yazınıza ekleyiniz.

Uzunluk

Makaleler kural olarak 8000 kelimedenden fazla, 4.000 kelimedenden az olmamalıdır (Kaynakça ve dipnotlar hariç). Kitap tahlilleri 2.500 kelimeyi geçmemeli, birden fazla kitap tahlilinde veya tahlil denemesinde 3.500 kelime sınırı aşılmamalıdır.

Stil ve Düzeltmeler

Yazarlar çalışmalarının YBD kurallarına uymasını temin etmek zorundadırlar. Editörler

ya da hakemlerden gerekli düzeltmeleri yapmalarını beklemeyiniz. Gerekli düzeltmeler belirlendikten sonra yazarların en geç iki hafta içinde makalelerin düzeltilmiş halini Editörlere ulaştırmaları beklenir.

Makaleler A4 Kağıt ölçülerinde, Times New Roman 12 punto karakteri ile, tek satır aralığından yazılmalıdır. Paragraflara satır başı yapılmalıdır.

Başlıklar ve Alt-Başlıklar

Makaledeki ana başlıklar 12 punto, koyu (bold) ve tüm harfler büyük olacak şekilde olmalıdır. Takip eden alt başlıklar 12 punto, koyu, ancak bu kez sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde olmalıdır. Üçüncü bir alt başlık halinde ise 12 punto, italik, normal (koyu değil) sadece ilk harfi büyük olmalıdır. Mümkün olduğunca az başlık kullanılmalı ve karışık numaralandırmalardan kaçınılmalıdır. Yazınızın başlık standardına uygun olması yayın sürecini hızlandıracaktır. Bu nedenle yazınızı göndermeden YBD kurallarına uygun hale getiriniz.

Metin içi Atıf: YBD Harvard sistemini benimsemiştir. Bu nedenle atıfları yazı içinde parantezler ile yapınız. Metin içi atıflarda parantez içinde Soyad, Yıl:Sayfa numarasına mutlaka yer verilmelidir. Metin içinde verilen kaynaklar makalenin sonunda kaynakçada açıkça yazılmalıdır. Kaynakçada referans gösterimi için:

Kitap: * Kitaplarda şu sıralama izlenmelidir: Soyad, adı, (çalışmanın yayın yılı), Başlık, (Yayıncı) Basım Yeribaşlık, (basım yeri: yayıncı, yıl).

Makale: Makalelerde şu sıra izlenmelidir: Soyad, ad (çalışmanın yılı), Başlık, Dergi, cilt, sayı, ISSN numarası, sayfa aralıkları

Kitap Tahlilleri Kitap tahlilleri tüm yayın bilgilerini ve ISBN numarasını içermeli, biliniyorsa kitabın fiyatı da belirtilmelidir:

Alan Cassels, Ideology & International Relations in the Modern World, (Londra: Routledge, 1996). 302 sayfa. Kaynakça, dizin. \$14.99. ISBN.

Yazışma Adresi: Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Dergisi Yazı İşleri Editörlüğü, 17200, Ağaköy, Biga, Çanakkale Tel: 0286- 3358738, e-posta: ybd@comu.edu.tr

Değerlendirme Süreci

Dergi yazışmalarını e-posta hesabı üzerinden yürütmektedir. Ancak makaleler dergipark sistemi üzerinden kabul edilmektedir. Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmalar ön incelemeye tabiidir ve yayıncı kuruluşlar da dâhil olmak üzere, hiçbir kurum ve kişiye bağlı olmaksızın inceleme bağımsız hakemler ve editörler tarafından gerçekleştirilir. Gönderilen çalışmalar ilk olarak editörler ve editörler kurulunun incelemesinden geçer. Bu safhada ilk olarak çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Ardından makale

alanında uzmanlığı ile tanınan üç ayrı hakeme gönderilir. Makalenin yayınlanabilmesi için en az iki hakemden ‘yayınlanabilir’ raporu alması gerekmektedir. Editörler ve hakemler incelemelerinde temelde şu üç kriterden hareket ederler: 1) Anlatım Kalitesi: Yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması ve yapısı vd. 2) Kaynakların Doğru Kullanımı: Dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı vd. 3) Bilimsel Kalite: Çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinallliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi. Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale yayınlanır, düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir veya yayınlanmaz. Her durumda yazar durumdan bilgilendirilir ve değerlendirme süreci 6 ayı aşamaz. Gönderilen yazıların durumu editörlerden öğrenilebilir. Hakem raporları gizlidir ve dergi arşivlerinde 5 yıl süre ile saklanır. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç (posta süresi dâhil) 30 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Hakemlerden ‘yayınlanabilir’ onayı alınmasına karşın YBD editörleri yazarlardan bazı teknik düzeltmeler talep edebilirler. YBD’de yayınlanmak üzere gönderilen yazıların yazarları kendilerine telif ödenmeyeceğini baştan kabul ederler. Hakem süreci olumlu tamamlanan makalenin yazar(lar)ı A4 ebatlarındaki bir kağıt ölçeğine tüm kenarlardan 2cm içeride olacak şekilde Normal stilde ve Times New Roman karakterinde 12 punto büyüklüğünde düzenledikleri makalelerini dergipark sistemine yüklemelidirler. Çok büyük tablo ve şekiller 6 puntoya kadar küçültülerek bir sayfaya sığdırılacak şekilde hazırlanmalıdır. Editörlerden ya da hakemlerden bu tür düzeltmeler beklenmemelidir.

NOTES FOR THE CONTRIBUTORS

Journal of Administrative Sciences (JAS or Yönetim Bilimleri Dergisi in Turkish) is a refereed journal and published twice a year. JAS publishes scholarly articles in English and Turkish languages. The journal is an independent publication in terms of scientific research and the editors decide its publication policy.

JAS focuses on scholarly articles on economics, politics, history, international relations, business, accounting and public administration in general from all over the world. The journal encourages interdisciplinary studies. Manuscripts submitted to JAS should be original and challenging, and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors takes consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three international referees known for their academic reputation in their respective areas. For the articles to be published, at least two 'accepted' reports from the referees are required.

The Editors and referees use three-step guidelines in assessing submissions: i) Literary quality: Writing style, usage of the language, organisation (paragraphing, syntax, flow etc.) ii) Use of references. Referencing, sources. iii) Scholarship quality: Depth of research, quality; contribution, originality of the contribution (new and creative thought) and plausibility of the author's argument. Upon the referees' decision, the articles will be published in the journal, or rejected for publication. The review process lasts from five to 15 weeks. Questions regarding the status of submissions should be directed to the co-editors by e-mail at ybd@comu.edu.tr. The referee reports are kept confidential and stored in the archives for five years. The author could be asked for technical corrections by editors after the final draft of the article. The corrections should be made in 30 days by the author.

All manuscripts and editorial correspondence and inquiries should be addressed to the JAS Editorial Office.

Submission

We prefer electronic submission to **JAS's internet site at Dergipark** <<http://dergipark.gov.tr/comuybd>> as a Microsoft word attachment file. Please be sure that you received a confirmation from the Office. Manuscripts should be written single spaced. Standard margins on both sides of the page should be allowed. Pages should be numbered consecutively. The author should retain a copy, as submitted manuscripts cannot be returned. Full names of the author(s) an address for correspondence, and where possible a contact telephone number, fax number and e-mail address should be given in the author's part of the system. No information about the authors should be included in the manuscript since it will be sent to the referees.

Besides the manuscript a brief cv of the author should also be attached to the e-mail so that a registry is formed.

JAS uses Harvard Referencing System which consists of the following elements: i) Citations in the body of the paper, using brackets generally at the end of a sentence. ii) Brackets are used to give the information about the citation in the following order (Surname, Year:Page).

The bibliography should be provided at the end of the paper giving the details of each source referred to and possibly other materials consulted in preparing the paper.

Length

Articles as a rule should not exceed 8.000 words and should not be less than 4.000 words, not including footnotes and references. Book reviews should be about 2.500 word-lengths. Maximum 3.500 words for book reviews of two or more books.

Style and Proofs

Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the JAS style. Editors will not undertake retyping of manuscripts before publication. Please note that authors are expected to correct and return proofs of accepted articles within two weeks of receipt. The manuscript should be written by using Times New Roman 12 punt. Titles and Sub-Titles Titles in the article should be 12 punt, bold and in uppercase form. The sub-titles should be 12 punt and in the title case form. Single line width is preferred and A4 format is suitable.

Footnotes

Books

Braudel, Fernand (1993). A History of Civilizations, London: Penguin Books, 1993.

Articles

Brian M. Pollins and Kevin P. Murrin (1999). ‘Where Hobbes Meets Hobson: Core Conflict and Capitalism’, International Studies Quarterly, Vol. 43, No. 4, September 1999, p. 427-45

Abstract

The authors should send a 150-word abstract of the manuscripts.

Contact Information

For more information about the journal feel free to contact with the editors. JAS / YBD, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey

Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736

Web: <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/> E-mail: ybd@comu.edu.tr

YAZARLAR HAKKINDA

İlk İsme Göre Alfabetik Sırayla

Ahmet Kayan (Dr. Öğr. Üyesi)

1992 yılında Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi bölümünü bitirdi. 1993 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsünde “Kentleşme ve Çevre Soruları” bilim dalında başladığı yüksek lisansı 1996 yılında bitirdi. 1994 yılında 100. Yıl Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak işe girdi. 1997 yılında Harran Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümüne öğretim görevlisi olarak geçti. 2005 yılında Gazi Üniversitesine Araştırma Görevlisi olarak geçti. 2011 yılında Gazi Üniversitesinde doktorasını tamamladı. 2013 yılında Harran Üniversitesi İİBF’de Yrd. Doç. Dr. Olarak göreve başladı ve hala bu görevine devam etmektedir. Kendi alanıyla ilgili Maliye Dergisi, Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi, Dicle Üni. İİBF Dergisi, Mustafa Kemal Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, Çanakkale Üni. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Journal Of Social and Educational Science, dergilerinde makaleleri yayınlanmıştır. 2. 3. ve 4. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 15. KAYFOR (Kamu Yönetimi Forumu), Kent Planlama ve Yönetim Sempozyumunda, Gazi Üni. Genç Bilim Adamları Sempozyumunda tebliğ sunmuş ve bu tebliğleri yayınlanmıştır.

Ahmet Yağmur ERSOY (Dr.)

Yazar lisans derecesini Celal Bayar Üniversitesi’nde İktisat üzerine tamamlamıştır. Yüksek lisans derecesini Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Üretim Yönetimi ve Pazarlama bilim dalından almıştır. Doktora derecesini ise 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ana bilim dalından almıştır. İlgilendiği araştırma konuları arasında iktisat, coğrafi ekonomi, uluslararası ticaret teorisi, dış ticaret işlemleri ve dış ticaret girişimciliği yer almaktadır. Ahmet Yağmur Ersoy halen Sakarya Üniversitesi Uluslararası Ticaret Bölümü’nde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmakta ve lisans ve lisansüstü düzeyde çeşitli dersler vermektedir.

Ali ERBAŞI (Doç. Dr.)

1982 yılında Ankara’da doğdu. Lisans eğitimini 2005 yılında Kırıkkale Üniversitesi İİBF İşletme bölümünde tamamladı. Yüksek Lisans derecesini 2007 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme bölümünde “Performans Yönetim Sisteminden Performans Esaslı Bütçelemeye: Kırşehir Belediyesi Örneği” başlıklı teziyle tamamladı. 2011 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü’nde “Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminde Balanced Scorecard Kullanımı ve Bir Model Yaklaşımı” başlıklı doktora tezi ile doktora derecesini aldı. 2011 yılında Yrd.Doç.Dr., 2014

yılında Yönetim ve Strateji alanında Doçent oldu. 2005-2007 yılları arasında Kırşehir Belediyesi'nde Danışman olarak görev yaptı. 2007-2011 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Seydişehir MYO.'da Öğretim Görevlisi olarak, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO'da 2011-2014 yılları arasında Yrd.Doç.Dr. ve 2014-2017 yılları arasında Doçent olarak görev yaptı. 2017'den beri Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon ABD.'nda Doçent olarak görev yapmaktadır.

Ali Murat ALPARSLAN (Doç. Dr.)

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İşletme Bölümünde Doçent Doktor olarak çalışmaktadır. Örgütsel Davranış alanında birçok araştırması olan yazar son zamanlarda çalışanların iyi oluşu üzerine birçok araştırma yapmaktadır. Araştırmaları; özellikle çalışanların iyi oluşunda yöneticilerin özellikleri üzerinedir. Bunların yanında araştırma yöntemleri, sosyal bilimlerde nicel ve nitel analiz yöntemleri alanlarında dersler ve özel eğitimler vermektedir. Doktora tezi stratejik yönetim alanındaki işletme davranışları üzerine olan yazar, stratejik yönetim, işletme yönetimi, yönetim ve organizasyon ve liderlik alanında da lisans ve yüksek lisans dersleri vermektedir.

Avni Akın ÜRÜNAL (Doktora Öğrencisi-Uzlaştırmacı)

Yazar, Çanakkale Gümrük Muayene Memurudur. Çanakkale Cumhuriyet Savcılığı Tarafından Uzlaştırmacı olarak görevlendirilmiştir. Lisans derecesini Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinden almıştır. Yüksek Lisans çalışmalarını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamıştır. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalında doktora öğrencisidir.

Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN

Dr. Ayşe ÖZCAN, doktora derecesini İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kentleşme ve Çevre Sorunları bilim dalında almıştır. Doçentlik unvanını da yerel yönetimler, kentleşme ve çevre sorunları alanında alan Dr. Özcan, yine aynı bilim dalında yapmış olduğu çalışmalar ile 2016 yılında profesörlük unvanını almıştır. Prof. Dr. Özcan güncel olarak Giresun Üniversitesi'nde çalışmakta olup, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı öğretim üyesi ve Anabilim Dalı başkanıdır. Ayrıca ABD Michigan Devlet Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesidir. Dr. Özcan'ın araştırma ve öğretim alanları ekolojik planlama, kentsel politikalar, doğal kaynaklar ekonomisi, yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma, yenilenebilir enerji ve sürdürülebilirlik, iklim değişikliği politikalarıdır. Prof. Dr. Özcan'ın güncel araştırmaları arasında ekolojik haklar, yerel kalkınma ve kentsel politikalar açısından yenilenebilir enerji hakları, yenilenebilir enerji kooperatifleri, kentsel enerji planlaması ve iklim mültecileri bulunmaktadır.

Bahar Burtan Doğan (Doç. Dr.)

Bahar Burtan Doğan 1997 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nden mezun olmuş, Yüksek Lisansını Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Doktorasını Özbekistan Milli Üniversitesi'nde Ekonomi Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. 1999'dan bu yana Dicle Üniversitesi'nde çalışan Burtan Doğan, halen İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Halihazırda Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Merkezi Müdürü'dür. Burtan Doğan, lisans ve lisansüstü programlarda makro iktisat, para teorisi ve politikası, iktisada giriş, kurumsal iktisat ve ileri düzey makro iktisat derslerini vermektedir. Yazarın ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

Belkıs ÖZKARA (Prof.)

Belkıs Özkara, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde öğretim üyesi ve araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde tamamlamıştır. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon alanlarında yüksek lisans ve doktora derecelerine sahiptir. Araştırma ve yayınları stratejik yönetim, girişimcilik, yenilik yönetimi, örgütsel davranış ve organizasyon teorisi üzerine yoğunlaşmıştır. Örgüt teorisi, örgütsel değişim, yönetim felsefesi, girişimcilik ve örgüt sosyolojisi alanlarında lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde dersler vermektedir. İktisadi ve İdari bilimler fakültesinde yönetim ve organizasyon anabilim dalı başkanlığı görevini yürütmektedir.

Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAVUŞGİL KÖSE

Yazar, Lisans öğrenimini 2007 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Konaklama İşletmeciliği, Yüksek lisans öğrenimi 2010 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ABD'de ve doktora öğrenimini 2015 yılında Trakya Üniversitesi İşletme ABD'de tamamlamıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Yardımcı doçent olarak çalışmaktadır. Çalışma alanlarını turizm işletmeciliği ve pazarlama konuları oluşturmaktadır.

Bora YILDIZ (Doç. Dr.)

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde İşletme Bölümü öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi'nde, yüksek lisansını Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, doktorasını Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Örgütsel Davranış, Stratejik Yönetim, İnsan Kaynakları Yönetimi ve İş Etiği alanlarında çalışmaktadır.

Bülent ERGANİ

Yazar, 1999'da Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitim lisans, 2006'da Dumlupınar Üniversitesi SBE İşletme Yönetim-Organizasyon ABD'de yüksek lisans eğitimini tamamladı. Halen İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir. Yazar şu anda uluslararası ticaret yapan bir firmada dış ticaret müdürü olarak görev yapmaktadır. Kadın yöneticiler ve organizasyon, inovasyon, öğrenen organizasyonlar alanlarında çalışmaları bulunmaktadır.

Öğr. Gör. Cumhuri ERDÖNMEZ

Cumhuri ERDÖNMEZ 1967 Ankara doğumludur. İlk orta ve yükseköğrenimini Ankara'da tamamlamıştır. Lisans eğitimini 1993 yılında Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Fakültesi, Büro Yönetimi Öğretmenliği bölümünde tamamlamıştır. Yüksek Lisans eğitimini 1996 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Büro Yönetimi Eğitimi bilim dalında yapmış ve 1993 yılından bu yana Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde, Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Uzmanlığı ile ilgili bir çok eğitim seminerleri vermiş ve akademik çalışmalar yapmıştır.

Çağatan TAŞKIN (Doç. Dr.)

Yazar, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuştur. Şu anda Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü'nde görev yapmaktadır. İlgi alanları arasında pazarlama araştırması, marka yönetimi ve destinasyon markalaması bulunmaktadır.

Dilek KEKEÇ MORKOÇ (Öğr. Gör)

Dilek KEKEÇ MORKOÇ 1972 Kdz. Ereğli doğumludur. Lisans eğitimini 1996 yılında Gazi Üniversitesi, Ticaret Turizm Eğitim Fakültesi'nde, Yüksek Lisansını ise, 2009 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapmıştır. Bölüm Başkan yardımcılığı görevlerinde bulunmuş, çeşitli komisyonlarda görevler almış, uzmanlığı ile ilgili konularda hizmetiçi eğitimler vermiştir. Alanı ile ilgili kitap ve bir çok akademik çalışması bulunmaktadır. Morkoç, halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Çanakkale Sosyal Bilimler MYO'da öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Elif Aktekin (Öğr. Gör.)

Yazar, 2004'te Erciyes Üniversitesi Fen Fakültesinde lisans, 2013'te Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme bölümünde Yüksek Lisansını tamamlamıştır. Halen İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir. Yazar Ege Üniversitesi Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğretim görevlisidir ve ön lisans düzeyinde ders vermektedir. Aynı kurumda 2 yıl yönetici yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Yazarın Kadın Yöneticiler

ve Organizasyon, Sağlık Hizmetleri Yönetimi ve Organizasyonu, Sağlık Hizmetlerinde Pazarlama Etiği alanlarında çalışmaları bulunmaktadır.

Elif Hasret Kumcu

Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümünde doktora yapmaktadır. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü'nde, Yüksek Lisans eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngilizce İşletme Bölümünde tamamlamıştır. elifhasret1981@gmail.com

Feyyaz Dikmen (Doç. Dr.)

Gökçe Cerev (Dr. Öğr. Üyesi)

Yüksek Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi İşletme bölümünde, doktora eğitimini Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde yapan yazarın sosyal politika, çalışma sosyolojisi ve sendikalar üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Yazar halen Fırat Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Feyza Dereköy (Dr.Öğr.Üy)

1971 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İngilizce İşletme Bölümü'nde tamamladı. Daha sonra, Yüksek lisans derecesini, Afyon Kocatepe Üniversitesi İşletme anabilim dalı ve doktora derecesini 2012 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İşletme anabilim dalından aldı. Halen, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde Dr Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları; muhasebe, muhasebe bilgi sistemleri, muhasebe eğitimi.

Funda H. Sezgin (Dr. Öğr. Üyesi)

Yazar lisans öğrenimini istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans öğrenimini istanbul Üniversitesi Ekonometri Anabilim Dalında ve doktora öğrenimini Marmara Üniversitesi Ekonometri Anabilim Dalında tamamlamıştır. Halen istanbul Üniversitesi endüstri mühendisliği bölümünde Dr. Öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Çalışma Konuları veri madenciliği yöntemleri, panel veri analizi ve zaman serileri analizidir.

Gamze Sart (Dr. Öğr. Üyesi)

Dr. Gamze Sart 1988- 1992 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Yöneticilik ve Uluslararası İlişkiler/Siyaset Bilimi lisans eğitimini aldı. Harvard Üniversitesinde Project Zero'da akademik çalışmalarına devam etti. Psikoloji ve Yetişkin Eğitimi üzerine 2 ayrı yüksek

lisansını tamamladı. 2013 yılında Boğaziçi Üniversitesinden Teknoparklar ve Teknoloji Transfer ile Üniversitelerin Değişimi üzerine Doktorasını yaptı. Stanford Üniversitesinde doktora sonrası çalışmalarını, Yalın İnovasyon üzerine gerçekleştirdi ve hali hazırda Stanford Graduate School of Business’da Girişimcilik ve Yenilikçilik üzerine çalışmalarına devam etmektedir. Dr. Sart halen İstanbul Üniversitesi, Üniversite Sanayi İş Birliği Başkan Yardımcısı, Teknoloji Transfer Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi, Patentleme ve Lisanslama Direktörü, , Üniversite Sanayi İşbirliği Modül Yöneticisi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca inovasyonun ve Ar-Ge’nin Yüksek Öğretim Kurumlarında arttırılmasına destek vererek Endüstri 4.0 dönüşümünde sanayi-üniversite işbirlikleri üzerinde aktif çalışmalar yapmaktadır.

Hale Biricikoğlu (Dr. Öğr.Üyesi)

2000 yılında Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda yüksek lisansını tamamladı. 2011 yılında Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda doktora eğitimini bitirdi. Çalışma alanları kamu yönetiminde hesap verilebilirlik ve yerel yönetimlerdir.

Hülya ÖCAL (Dr. Öğr. Üyesi)

Hülya Öcal, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü’nde öğretim üyesi ve araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi işletme alanında tamamlamıştır. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon alanlarında yüksek lisans ve doktora derecelerine sahiptir. Araştırma ve yayınlar stratejik yönetim, örgütsel davranış ve uluslararası iş yönetimi üzerine yoğunlaşmıştır. Stratejik yönetim ve uluslararası işletme yönetiminde lisans ve yüksek lisans düzeyinde dersler vermektedir.

Kadir Arslanboğa (Dr.Öğr. Üyesi)

1980 yılında Bilecik’te doğdum. İlk, orta ve lise eğitimini Bilecik’te tamamladım. 2004 yılında Lisans eğitimini tamamladım. 2007 yılında İktisat Tarihi Anabilimdalı’nda yüksek lisansımı bitirdim. 2012 yılında İktisat Anabilimdalı’nda doktora eğitimini bitirdim. 2016 yılında doçent oldum. 2013 yılından itibaren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktayım.

Mehmet Marangoz (Prof. Dr.)

Muğla Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ürün Yönetimi ve Pazarlama Anabilim dalında Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü’nde, Yüksek Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalında, Doktora eğitimini ise Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalında tamamlamıştır. Çalışma alanları Pazarlama ve Girişimciliktir. Yayınlanmış çok sayıda makalesi, ulusal ve uluslararası bildirileri ve kitapları vardır. mehmetmarangoz@mu.edu.tr

Mehmet Öksüz (Öğr. Gör.)

Lisans öğrenimini 2010 yılında Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Maliye bölümünde tamamlayan yazar, 2015 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE Maliye ABD’da yüksek lisans derecesini almıştır. 2016 yılında SMMM unvanını kazanmıştır. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE Maliye ABD’da doktora öğrenimine devam etmektedir. Ayrıca, 2017’den beri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ayvacık MYO Finans, Bankacılık ve Sigortacılık bölümünde Öğretim Görevlisi olarak görev almaktadır.

Mehtap DEMİR (Arş. Gör. Dr.)

Kırklareli Üniversitesi’nde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Lisans öğrenimini Sakarya Üniversitesi’nde, yüksek lisansını öğrenimini, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi’nde tamamlamıştır. İlgi alanları: sendikalar, toplu pazarlık, sendikacılık, endüstri ilişkileri, sosyal politika, iş hukuku, yönetim ve organizasyon.

Merve Ertok Onurlu (Dr. Öğretim Üyesi)

Gazi Üniversitesi Ekonometri Bölümü’nden 2008 yılında bölüm birinciliği ile mezun oldu. Gazi Üniversitesi İşletme Bölümü’nde yapmış olduğu çift anadal programını da yine 2008 yılında tamamladı. Mezun olduktan sonra, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen yurt dışı lisansüstü öğrenim bursunu kazanıp İngiltere’de bulunan Bristol Üniversitesi’nde master eğitimine başladı. Master eğitimini tamamladıktan hemen sonra yine Bristol Üniversitesi’nde doktora eğitimine başladı. 2015 yılında doktora eğitimini tamamlayıp yurda dönüş yaptı. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Ekonometri bölümünde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları; panel veri ekonometrisi, mikroekonometri, uygulamalı ekonometri ve sağlık ekonometrisidir.

Mete SEZGİN (Prof. Dr.)

1973 yılında Nevşehir’de doğdu. 1995 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Aydın Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Bölümü’nde lisans eğitimini tamamladı. Yüksek Lisans derecesini 2000 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Öğretmenliği Bölümü’nde “Konya Bölgesi Turizm Potansiyelinin Turistik Yatırımlar Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı teziyle tamamladı. 2004 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü’nde “Konya’da Turistik Destinasyonlarda Strateji Temelli Pazarlama İletişimi Çabalarının Yeri

ve Önemi” başlıklı doktora tezi ile doktora derecesini aldı. 1996-2003 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu’nda öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2003-2011 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu’nda öğretim üyesi olarak çalıştı. 2007 yılında Yrd.Doç.Dr. 2011 yılında Doçent ve 2017 yılında Profesör oldu. Halen Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi’nde profesör ve Turizm İşletmeciliği Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Metin SAYGILI

Yazar lisans derecesini Sakarya Üniversitesi İşletme Bölümü’nde 2012 yılında tamamlamıştır. Yüksek lisans derecesini Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Üretim Yönetimi ve Pazarlama bilim dalından almıştır. Doktora eğitimine ise Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Üretim Yönetimi ve Pazarlama bilim dalında 2015 yılında başlamıştır. İlgi alanları arasında tüketici davranışları, alışveriş motivasyonları, İslami pazarlama, pazarlama araştırmaları, uluslararası pazarlama, dış ticaret ve dış ticaret girişimciliği yer almaktadır.

Mine Esirgemez

1980 Yılında Bigadiç’de doğdu. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi, İşletme Bölümünde tamamladı. Sonrasında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yüksek Lisans Programını bitirdi.

Mustafa GÖRÜN (Prof. Dr.)

Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde, yüksek lisans eğitimini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve doktora eğitimini ise Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda tamamlamıştır. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde Profesör Doktor olarak görevine devam etmektedir. İlgi alanları arasında Yerel yönetimler, yönetim ve çevre gibi alanlar bulunmaktadır.

Mustafa ÖZKAN (Dr. Öğr.Üy.)

Dr. Mustafa ÖZKAN, lisans eğitimini Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü’nde, yüksek lisans eğitimini ise Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler bilim dalında tamamlamıştır. “Bulanık Hedef Programlama ve Bir İşletme Üzerinde Uygulama” başlıklı Doktora Tezi ile Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler bilim dalında doktora derecesini almıştır. Dr. Özkan güncel olarak Giresun Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Sayısal Yöntemler Anabilim Dalında doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır ve aynı zamanda Anabilim Dalı başkanıdır. Dr. Özkan, bulanık mantık, istatistik, nicel karar teknikleri ve sayısal yöntemler alanında çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca Dr. Özkan lisans düzeyinde istatistik, sayısal

yöntemler ve yöneylem araştırması, yüksek lisans düzeyinde ise bulanık programlama ve uygulamalı istatistik dersleri vermektedir.

Münevver KEÇELİ

1982 Yılında Kırklareli’de doğdu. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu yönetimi bölümünde tamamladı. Sonrasında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yüksek Lisans Programını bitirdi.

Nezih Metin ÖZMUTAF (Prof. Dr.)

1970’de Kütahya’da doğdu. 1995’te Anadolu Üni. Fen-Ed. Fak. İstatistik lisans, 1997’de DPU’da İşletme YL ve 2007’de SDU’da İşletme Doktora eğitimini tamamladı. 2012’de Ege Üni.’de Yönetim ve Strateji alanında doçent ve 2017’de İKÇÜ’de Yönetim ve Organizasyon alanında profesör oldu. Halen İKÇÜ’de İİBF’de İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon ABD’nda ders vermektedir. İKÇÜ kapsamında İİBF İşletme Bölümü (2013-2016) ile Yönetim ve Organizasyon ABD (2013 devam ediyor) ve Sosyal Bilimler Ens. İşletme ABD’nın aktif eğitime geçmesini sağlayan kurucu başkanıdır.

Nur Dilbaz Alacahan (Doç. Dr.)

14.03.1980 yılında doğan Nur Dilbaz Alacahan, 2003 yılında Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden mezun olmuştur. Y.Lisans eğitimini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2006 yılında doktoraasını da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2011 yılında tamamlamıştır.

2005 yılında COMU İİBF İktisat bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış, 2007 yılında 35.madde ile İstanbul Üniversitesi’ne gönderilmiştir. 2011 yılında doktoraasını tamamlayarak COMU İİBF’de iktisat bölümünde doktor araştırma görevlisi olarak görevine devam etmiştir. 2013 yılında Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi’ne Yrd. Doç. Dr. olarak atanmıştır. Halen Dr. Öğretim üyesi olarak Bankacılık ve Finans bölümünde çalışmaktadır.

Nurgül Keleş Tayşir (Dr. Öğretim Üyesi)

Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi’nde, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini ise Marmara Üniversitesi’nde Yönetim Organizasyon Anabilim dalında tamamladı. 2011-2012 yılları arasında Boston/ABD’de bilimsel araştırmalar yürüttü. 2013-2014 yılları arasında Özyeğin Üniversitesi’nde Örgütsel Davranış dersleri verdi. 2015 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Bölümü’nde Yardımcı Doçent olarak görev yapmaya başladı. Halen İstanbul Ticaret Üniversitesi bünyesinde Örgütsel Davranış ve Yönetim-Organizasyon dersleri vermektedir.

Oğuz BAŞOL (Dr.)

Başol, Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır. Yüksek Lisans ve Doktora derecesini ise Uludağ Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünden almıştır. Hali hazırda Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışan Başol, sürdürülebilir çalışma yaşamı, yeşil işler ve işlere yönelik tutumlar konularına ilgi duymaktadır.

Salih Ziya KUTLU (Dr. Öğr. Üyesi)

Lisans öğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde, yüksek lisans ve doktora öğrenimini ise Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları arasında yönetim, yeni kamu yönetimi, kalkınma ajansları bulunmaktadır.

Seda YAVUZASLAN SÖYLEMEZ (Dr. Öğr. Üyesi)

Yazar, lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi'nde, yüksek lisansını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, doktorasını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır.

İlgi alanlarını: Finansal Muhasebe, Maliyet Muhasebesi, Yönetim Muhasebesi ,Bilgisayarlı Muhasebe, Vergi Muhasebesi, Kar Yönetimi, Kurumsal Yönetim, UFRS, TTK, Finansal Performans Muhasebesi, EVA, İNA, Sivil Toplum Kuruluşları vb. alanlar oluşturmaktadır. Araştırma alanlarıyla ilgili olarak bildiri, makale vb. yayınlar yazarıdır.

Seher YASTIOĞLU (Öğr. Gör.)

Lisans derecesini Pamukkale Üniversitesi İşletme bölümünden ve yüksek lisans derecesini yine aynı üniversitede Yönetim ve Organizasyon bilim dalından almıştır. Şu anda Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon bölümünde öğretim görevlisi ve işletme bölümünde doktora öğrencisidir. İlgilendiği araştırma konuları arasında pozitif psikoloji, liderlik, çalışan iyi oluşu ve örgütsel erdemlilik yer almaktadır. Son zamanlarda, çalışanların iyi oluşunda yöneticilerin özellikleri üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Selahattin Kanten (Doç. Dr.)

1976 Yılında Gelibolu'da doğdu. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksek Okulunda tamamladı. Sonrasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisans ve doktora programını bitirdi.

Sena ERDEN AYHÜN (Dr. Öğr. Üyesi)

2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesinden İşletme Bölümü lisans derecesini tamamladı. 2006 yılında Adnan Menderes Üniversitesi İşletme anabilim dalında yüksek lisans derecesini ve 2012 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi işletme ana bilim dalında doktora derecesini tamamladı. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanlarını yönetim ve stratejik yönetim konuları oluşturmaktadır.

Serdar Kurt (Doç. Dr.)

Yazar lisans derecesini Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri bölümünden almıştır. Yüksek lisans ve doktora derecesini Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat alanında tamamlamıştır. Çalışma alanları makroiktisat, ekonomik büyüme ve kalkınma, politik iktisat, panel veri ve zaman serisi ekonometrisidir. Yazar hala Onsekiz Mart Üniversitesi Ekonometri Bölümü'nde Doçent Doktor olarak çalışmakta ve lisans ve lisansüstü düzeyde çeşitli dersler vermektedir.

Serpil AYTAÇ (Prof. Dr.)

Prof. Dr. Serpil Aytaç lisansını Sosyal Hizmetler alanında tamamladı. Doktora derecesini "Sosyal Politika" alanında 1986 yılında aldı. Avustralya'da RMIT Üniversitesinde pek çok kez misafir profesör olarak çalıştı. Halen, Örgütsel Davranış, İş Psikolojisi, İş Tatmini, Motivasyon, Cinsiyet, İş Stresi, Kariyer Planlama, Ergonomi ve İş Sağlığı ve Güvenliği konularında çalışmaktadır. 2002 yılından bu yana Uludağ Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Anabilim Dalı'nda profesör olarak görev yapmaktadır.

Siyret AYAS (Arş. Gör.)

İstanbul Üniversitesi'nde İktisat Fakültesi'nde doktora öğrencisidir. Aynı zamanda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Lisans öğrenimini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde, yüksek lisansını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. İlgi alanları: Yönetim & Organizasyon, Örgütsel Davranış, İnsan Kaynakları Yönetimi, Stratejik Yönetim, Bilgi Yönetimi, İnsan Davranışları, Entelektüel Sermaye, Bilişim Sektörü, Yenilik, Sivil Toplum Kuruluşları vb. alanlardır.

Şahin YEŞİLYURT (Araştırma Görevlisi)

Yazar, 2012 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Maliye Bölümünden ve Anadolu Üniversitesi İktisat bölümünden lisans derecesiyle mezun olmuştur. 2014 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi-Sakarya Üniversitesi Ortak Yüksek Lisans Programını tamamlamıştır. Halen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Programında doktora eğitimime devam etmekte olan yazar, aynı kurumda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Yazar, maliye tarihi, Osmanlı maliye tarihi, iktisadi düşünce tarihi

alanında çalışmaktadır.

Şeniz ANBARLI BOZATAY(Doç.Dr.)

Yazar Şeniz ANBARLI BOZATAY,(Doç.Dr.) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yapmaktadır. Lisans derecesini Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinden almıştır. Yüksek Lisans çalışmalarını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamıştır. Doktorasını 2007 yılında araştırma görevlisi olarak çalıştığı İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Araştırma alanları; Küresel Siyaset, Türk Vatandaşlığının Kazanılması, Siyasal İktidarın Meşruluğu, Büyükşehir Belediyeleri, Vakıflar, sivil toplum örgütleridir.

Şeref GÖNÜLLER (Dr.)

Yazar, 1984 yılında doğmuştur. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Doktora programından 2016 yılında Şu anda Bursa'da Mengerler Tic. Türk A.Ş.'de Genel Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Tekin Akdemir (Prof. Dr.)

Yazar, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Maliye Profesörüdür. Akdemir, aynı zamanda maliye bölüm başkanı yardımcısıdır. Akdemir, doktora derecesini 2006 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ana-bilim Dalında almıştır. Akdemir'in çalışmaları genel olarak, Bütçe ve Mali Planlama, Devlet borç yönetimi ve Yerel yönetimler maliyesine yöneliktir

Timur Türgay (Doç.Dr.)

1988 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Maliye Bölümü'nden mezun olan Timur Türgay, 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü maliye bilim alanında yüksek lisansını tamamladı. 2004 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden maliye doktora programından mezun oldu. 2001 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi maliye bölümünde öğretim görevlisi olarak ders vermeye başladı. 2006-2018 yılları arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Biga Üniversitesi maliye bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yaptı. 2018 yılından beri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Biga Üniversitesi maliye bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır. Maliye ile ilgili alanlarda yayınlanmış makaleler ve konferans tebliğleri mevcuttur.

Ünzüle KURT (Dr. Öğretim Üyesi)

Yazar, 1986 yılı Biga doğumludur. Lisans eğitimimi Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimimi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalın-

da tamamlamıştır. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak başladığı akademik hayatına halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Bölümünde devam etmektedir.

Volkan Doğan (Arş.Gör.Dr.)

Dr. Volkan Doğan, lisans ve lisansüstü derecelerini Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nden edinmiş olup halihazırda Arş. Gör. Dr. olarak Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde görev yapmaktadır. Daha önce yayınları International Journal of Consumer Studies, Current Psychology, Social Business gibi dergilerde yayınlanmış ve American Marketing Association, Academy of Marketing Science, Marketing Science konferanslarında bildirileri yayınlanmıştır.

Yağmur Akarsu (Öğr. Gör.)

11.06.1987 yılında doğan Yağmur AKARSU, 2005 yılında Gaziosmanpaşa İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini 2016 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde tamamlamıştır. 2014 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada Meslek Yüksek Okulu'nda 31. maddeden çalışmaya başlamıştır. 2017 yılında Gökçeada Meslek Yüksek Okulu'na Öğretim Görevlisi olarak atanmıştır. Halen Öğretim Görevlisi olarak Yönetim ve Organizasyon bölümünde çalışmaktadır.

Yasemin YALNIZOĞLU

2009 yılında Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 2013 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı.

Yonca Aydın Hasekioğlu

1978 Yılında Tekirdağ'da doğdu. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde ve Sosyoloji bölümünde (çift anadal) tamamladı. Sonrasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yüksek Lisans Programını bitirdi

Yusuf Cahit Çukacı (Doç. Dr.)

Yazar; işletme bölümü mezunu olup yüksek lisans ve doktora eğitimlerini muhasebe finansman anabilim dalında tamamladıktan sonra muhasebe bilim dalında doçent unvanını almıştır. Halen İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde

görev yapmaktadır.

Yunus Taş (Doç. Dr.)

Yunus TAŞ, 1963 yılında Çorumda doğdu. 1985 yılında Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Yüksek Okulunu bitirdi. 1990 yılında işletme bölümünde Yüksek Lisans, 2002 yılında Doktora eğitimini tamamladı. 2003 yılında Kocaeli Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO Tıbbi Dokümantasyon Bölümünde yardımcı doçent olarak akademik kariyerine başladı. 2013 yılında Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalında doçent olan yazarın işletme ve sağlık yönetimi alanında bilimsel çalışmaları vardır. Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde Başmüdür olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuğu olan Yazar orta düzeyde ingilizce bilmektedir.

Z.Mehmet Fırat (Dr.)

Yazar Lisans eğitimini Kara Harp Okulu'nda, yüksek lisans eğitimini Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler alanında, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme alanında ve doktora eğitimini ise Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İşletme alanında tamamlamıştır. Milli Savunma Üniversitesinde lisans dersleri vermektedir. Yönetim ve örgütsel davranış alanlarında yayımlanmış makaleleri ve bildirileri vardır.

ABOUT THE AUTHORS

Alphabetical Order by First Name

Ahmet Kayan (Asst. Prof.)

He graduated from Gazi University Faculty of Economics and Administrative Sciences in 1992. He received a master's degree at Graduate School of Social Sciences at Gazi University in 1996. In 1994, he started to work as an instructor at 100. Yıl University. In 1997, he became an instructor at the department of Public Administration at Harran University Faculty of Economics and Administrative Sciences. In 2005, he became a research assistant at Gazi University. He completed his PhD at Gazi University in 2011. He became an Assistant Professor at Faculty of Economics and Administrative Sciences at Harran University and is currently working at this position. He has published articles in Journal of Finance, Journal of Local Management and Control, Dicle University Journal of Economics and Administrative Sciences, Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences, Çanakkale University Journal of Entrepreneurship and Development and Journal of Social and Educational Science. He has also presented papers, which have also been published, at 2nd, 3rd and 4th International Regional Development Conference, 15th KAYFOR (International Public Administration Forum), Symposium of City Planning and Administration and Symposium of Young Social Scientists.

Ahmet Yağmur ERSOY (PhD.)

The author completed his bachelor degree in Economics at Celal Bayar University. He received his master degree in Production Management and Marketing at Sakarya University Institute of Social Sciences. He received his PhD. degree in field of Economics at Sakarya University Institute of Social Sciences in 2010. His areas of research interest include economics, geographical economics, Theory of International Trade, foreign trade transactions and foreign trade entrepreneurship. Ahmet Yağmur Ersoy is still working at Sakarya University Department of International Trade as an Assistant Professor and lecturing various courses at undergraduate and graduate levels.

Ali Erbaşı (Assoc. Prof)

He was born in Ankara in 1982. He got his bachelor's degree in 2005 at Kirikkale University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Business Administration. He got his master's degree in 2007 at Kirikkale University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration with his master's thesis entitled "From Performance Management System to Performance Based Budgeting in Organization: Example of Kırşehir Municipality". He got his doctoral degree in 2011 at Selçuk University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration with his doctor-

al thesis entitled “Use of Balanced Scorecard in Performance-Based Budgeting System and A Model Approach”. He became an Assist. Prof. Dr. in 2011 and became an Assoc. Prof. Dr. of Management and Strategy in 2014. He worked as a consultant at Kirsehir Municipality in 2005-2007. He worked as a lecturer at Selcuk University, Vocational School of Seydisehir in 2007-2011, as an Assist.Prof.Dr. in 2011-2014 and as an Assoc. Prof.Dr. in 2014-2017 at Selcuk University, Vocational School of Social Sciences. He is still working from 2017 as an Assoc.Prof.Dr. at Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Management and Organization.

Ali Murat ALPARSLAN (Assoc. Prof. Dr.)

The author is an associate professor at Business Administration Department in Mehmet Akif Ersoy University. He has many researches in the field of Organizational Behavior and has recently been doing a lot of research on the employee wellbeing. His research is especially about the manager behaviours’ effect on employee wellbeing. He also gives educating and training in qualitative and quantitative social research methods. His doctoral thesis subject is business behavior in terms of strategic management. The author is lecturing in the field of strategic management, business management, management and organization and leadership courses at undergraduate and graduate levels.

Avni Akın ÜRÜNAL (PhD Student- Mediator)

He is Customs Inspection Officer in Çanakkale. He was appointed as a mediator by the Çanakkale Public Prosecutor. He received BA degree from the Faculty of Dokuz Eylul University Faculty of Economics and Administrative Science. He had her MA degree from the Graduate School of Social Sciences of the Çanakkale Onsekiz Mart University. He is currently a doctoral student at Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Administration.

Ayşe Özcan (Prof.)

Ayşe Ozcan, PhD, is a professor of Political Science and Public Administration in Turkey, and adjunct faculty member at MSU. She graduated from the University of Inonu (Turkey) (MscPI, PhD) specializing in environmental policies, housing policy applications and resulting environmental impacts on urban form. Ozcan has studied on evaluating the application of legal principles to urban and environmental policies in Turkey. Her research and teaching interests address ecological planning, urban policies, natural resources economics, green economy, sustainable development, renewable energy and sustainability, climate change policies. Dr. Ozcan’s current research interests include ecological rights, renewable energy rights in terms of local development and urban policies, renewable energy cooperatives, urban energy planning and climate refugees within the scope of international applications.

Bahar Burtan Doğan (Assoc. Prof.)

Bahar Burtan Doğan graduated from Ankara University Political Sciences Faculty Labour Economics and Industrial Relations Department in the year 1997, completed her post graduate education in Dicle University Social Sciences Institute and her PhD in the National University of Uzbekistan in the Department of Economics. Burtan Doğan, who had been working in Dicle University since 1999, is currently carrying out as a lecturer in the Faculty of Economics and Administrative Sciences. She is the director of the Center of Social Researches. Burtan Doğan gives lectures of macroeconomics, monetary theory and politics, introduction to economics, institutional economics and advanced macroeconomics in undergraduate and postgraduate programmes. The author has various articles published in national and international journals.

Belkıs ÖZKARA (Prof.)

Belkıs Özkara is a lecturer and researcher at the Business Administration Department of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Afyon Kocatepe University. He completed his undergraduate education at Anadolu University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration. Anadolu University, Social Sciences Institute, Administration and Organization. Her research and publications focus on strategic management, entrepreneurship, innovation management, organizational behavior and organization theory. He gives courses in the fields of organization theory, organizational change, management philosophy, entrepreneurship and organization sociology in the fields of bachelor, master and doctorate. He is the president of the department of administration and organization at the faculty of economics and administrative sciences.

Bilge Çavuşgil Köse (Asst. Prof.)

She obtained her BSc in Accomodation Management from Çanakkale Onsekiz Mart University in 2007. After she obtained MSc in Tourism Management in Çanakkale Onsekiz Mart University in 2010 and obtained her PhD in Business Management in Trakya University in 2015. She works as a Assist. Prof. in Çanakkale Onsekiz Mart University. Her interests are tourism management and marketing.

Bora YILDIZ (Assoc. Prof.)

He works as an associate professor in the Istanbul University Faculty of Economics Department of Management. He received bachelor's degree from Anadolu University, master's degree from Beykent University Institute of Social Sciences, and finally he took Ph.D. degree from Gebze Technical University Institute of Social Sciences. His research interests are in four major areas: Organizational Behavior, Strategic Management, Human Resource Management, and Business Ethics.

Bülent Ergani

The author graduated from Selçuk University Education Faculty English Language Teaching Department in 1999 and completed his master's degree in Dumlupınar University Institute Of Social Sciences Department of Business Administration in 2006. He is still continuing his PhD education at İzmir Kâtip Celebi University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration. The author is currently foreign trading manager at an international trading company. He has studies on women managers and organizations, innovation and learning organizations.

Cumhur ERDÖNMEZ (Lecturer)

Cumhur ERDÖNMEZ was born in 1967 in Ankara. He completed his primary, secondary and higher education in Ankara. He received his undergraduate degree from Gazi University, Faculty of Trade and Tourism, Department of Office Administration Teaching in 1993. He received his master's degree from Gazi University, Social Sciences Institute, Department of Office Administration Education in 1996. Since 1993, he has been working as an instructor at Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale Vocational School of Social Sciences. He has given various seminars and has many academic studies on his area.

Çağatan TAŞKIN (Assoc. Prof. Dr.)

The author has graduated from Industrial Engineering Department of Engineering and Architecture Faculty in Uludağ University. He is now working at the Business Administration Department of Economics and Administrative Sciences Faculty in Uludağ University. His research areas are marketing research, brand management and destination branding.

Dilek KEKEÇ MORKOÇ (Lecturer)

Dilek KEKEÇ MORKOÇ was born in 1972 in Karadeniz Ereğli. She received her undergraduate degree from Gazi University, Trade and Tourism Education Faculty in 1996 and her master's degree from Çanakkale Onsekiz Mart University, Social Sciences Institute in 2009, respectively. She has served as department co-chair, involved in various committees, and provided in-service training on issues related to her area. She wrote books and has many academic studies in her area. Morkoç currently works as an instructor at Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale Social Sciences Vocational School.

Elif Aktekin (Lecturer)

The author graduated from Erciyes University Faculty of Science in 2004 and completed her master's degree in Business Administration department of Ege University Institute of Social Sciences in 2013. She is still continuing her PhD education at İzmir Kâtip Celebi University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration. She is

a lecturer at Ege University, Atatürk Health Services Vocational School and she gives lectures at associate degree level. She worked as an assistant manager for 2 years in the same institution. The author has some studies on Women Managers and Organizations, Health Services Management and Organization, Marketing Ethics in Health Services.

Elif Hasret Kumcu

She is a PhD student of Business Administration at Muğla University, She completed her undergraduate studies in Econometrics at Istanbul University, Faculty of Economics and she had her master's degree in Business Administration at Istanbul Technical University.

Feyyaz Cengiz Dikmen (Assoc Prof)

Feyza Dereköy (Asst. Prof.)

She was born in İstanbul in 1971. She obtained her BSc in Business Administration (in English) from Business Administration Faculty of İstanbul University. Then she obtained MSc in Business Administration from Afyon Kocatepe University and her PhD in Business Administration from Çanakkale Onsekiz Mart University in 2012. She works as an Assist. Prof. at Çanakkale Onsekiz Mart University. Her interests are accounting, accounting information systems, accounting education.

Funda H. Sezgin (Assist.Prof. Dr.)

The author completed his undergraduate education at Department of Econometrics, Faculty of Economics, University of Istanbul. She completed his master's degree in Econometrics at Istanbul University and Ph.D. at Marmara University in Econometrics. The author is currently studying as Assist.Prof. Dr. at Istanbul University, Department of Industrial Engineering. Study Topics are data mining methods, panel data analysis and time series analysis.

Gamze Sart (Assist.Prof. Dr.)

Dr. Gamze Sart received Bachelor's degree in Management and International Relations / Political Science from Boğaziçi University between 1988-1992. She continued her academic work at Project Zero at Harvard University. The author completed two separate masters in Psychology and Adult Education. In 2013, he made a doctorate on Technoparks and Technology Transfer and Exchange of Universities from Boğaziçi University. She has pursued postdoctoral studies at Stanford University on Lean Innovation and is currently continuing his studies on Entrepreneurship and Innovation at the Stanford Graduate School of Business. As a Director of the Intellectual Property Rights and Licensing and the Faculty Member of Educational Sciences, Assistant Prof. Dr. Sart has been working on the higher education and the transformation of higher education through technology

and innovation, including R&D policies, technology valuation, patents, licensing, IP, big data management, career counseling, and strategic talent management from the Industry 4.0 standpoint.

Gökçe Cerev (Asst. Prof.)

The author completed his MA degree in the Business Management field and his PhD degree in social policy field in Labor Economics and Industrial Relations Department of Sakarya University. He has published works in the fields of social policy, labor sociology and trade unions. The author currently works as an assistant professor in the Labor Economics and Industrial Relations Department of Fırat University.

Hale Biricikoğlu (Asst. Prof.)

Hale BİRİCİKOĞLU graduated in public administration from Sakarya University in 2000. She completed graduate education at Sakarya University Institute of Social Sciences Department of Public Administration in 2004. She finished doctoral education at Sakarya University Institute of Social Sciences in the Department of public administration in 2017. Her fields of work are accountability in public administration and local governments.

Hülya ÖCAL (Asst. Prof.)

Hülya Öcal, currently works, as lecturer and researcher in Business Department of Faculty of Economics and Administration Sciences of Afyon Kocatepe University. She had her BA in Business Administrations in Anadolu University Faculty of Management. She had her MBA and PHD degree in Anadolu University, Social sciences institute, the field of management and organization. She is research and publications are concentrates on strategic management, organizational behavior and international business management. He has lectures at both undergraduate and graduate level in strategic management and international business management

Kadir Arslanboğa (Asst. Prof.)

The author was born in Bilecik in 1980. He completed primary, secondary and high school education in Bilecik. He completed his undergraduate education in 2004. In 2007 he completed his master's degree in Economics History. In 2012 he completed his Ph.D. in Economics. He was an associate professor in 2016. He will be serving as a lecturer at Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Political Sciences, Department of Economics since 2013

Mehmet Marangoz (Prof.)

The author works as a professor in Mugla University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Product Management and Marketing. He completed his undergraduate education at Istanbul University, Faculty of Political Sciences, Business Administration Department. He had his master's degree in Production Management and Marketing from Marmara University, Institute of Social Sciences and his Ph.D. in Business Administration from Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences. His specializations are Marketing and Entrepreneurship. He has numerous published articles, national and international academic papers and books.

Mehmet Öksüz (Lecturer)

He completed his undergraduate studies in Balıkesir University Bandırma Faculty of Economics and Administrative Sciences Public Finance Department in 2010 and received his master's degree in Çanakkale Onsekiz Mart University, Institute of Social Sciences, Public Finance in 2015. In 2016 he won the title of Certified Public Accountants. Currently, Çanakkale Onsekiz Mart University is continuing his PhD studies at Institute of Social Sciences, Public Finance. He is currently continuing his PhD studies at Çanakkale Onsekiz Mart University, Institute of Social Sciences, Public Finance. In addition, he has been working as an Lecturer at Çanakkale Onsekiz Mart University, Ayvacık Vocational School, Department of Finance, Banking and Insurance since 2017.

Mehtap DEMİR (PhD Research Assistant)

Mehtap DEMİR is a PhD research assistant at the Faculty of Economics and administrative Sciences at Kırklareli University. BA(Sakarya University), Master(Sakarya University), PhD(Istanbul University). Her research interests are trade unions, collective bargaining, trade unionism, industrial relations, social policy, labour law, management and organization

Merve Ertok Onurlu (Asst. Prof.)

The author graduated from the Department of Econometrics (University of Gazi) with the highest GPA in 2008. She also gained a double major degree from the same university from the Department of Business Administration. She was then awarded with a scholarship from the Turkish Republic Ministry of National Education in 2008 for her post-graduate studies in the UK. She studied her MSc degree (MSc in Economics and Econometrics, 2011) as well as her PhD degree (2015) at University of Bristol, UK. She is now working as an Assistant Professor in the Department of Econometrics at Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences. Her research areas include panel data, micro econometrics, applied econometrics and health econometrics.

Mete Sezgin (Prof)

He was born in Nevsehir in 1973. He got his bachelor's degree in 1995 at Dokuz Eylul University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Aydin Department of Tourism and Hospitality Management. He got his master's degree in 2000 at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Tourism Management Teaching, with his master's thesis entitled "Evaluation of Tourism Potential of Konya Region in terms of Touristic Investments". He got his doctoral degree in 2004 at Selcuk University, Institute of Social Sciences, Department of Business with his doctoral thesis entitled "The Place and Importance of Strategy-Based Marketing Communication Efforts in Touristic Destinations (A Model Proposal for Konya Region)". He worked as a lecturer at Selcuk University Aksehir Vocational School in 1996-2003. He worked as a lecturer and a professor at Selcuk University Vocational School of Social Sciences in 2003-2011. Sezgin became an Assist. Prof. Dr. in 2007 and became an Assoc. Prof. Dr. of Marketing in 2011 and Prof.Dr. in 2017. He is still working as a professor and Head of Department of Tourism Management at Selcuk University, Tourism Faculty.

Metin SAYGILI

The author completed his bachelor degree in Business at Sakarya University in 2012. He received his master degree in Production Management and Marketing at Sakarya University Institute of Social Sciences. He started his doctorate education in 2015 Marketing program at Sakarya University Graduate School of Business. His research interests include consumer behavior, shopping motivations, Islamic marketing, marketing research, international marketing, foreign trade, foreign trade entrepreneurship etc.

Mine Esirgemez

She was born in 1980 at Bigadiç. She was graduated Anadolu University, Department of Business Administration. She was taken Master Degree from Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of International Trade and Logistic.

Mustafa GÖRÜN (Prof.)

He completed his undergraduate degree in Selçuk University - Department of Public Administration and his master degree in Çanakkale Onsekiz Mart University - Graduate School of Social Sciences and doctorate degree in Dokuz Eylul University - Graduate School of Social Sciences – Public Administration Programme. He is still working in Çanakkale Onsekiz Mart University – Department of Political Science and Public Administration as an professor. His research areas are local governments, governance and environment.

Mustafa OZKAN (Asst. Prof.)

The author graduated from Ondokuz Mayıs University (Turkey), Unye Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, and he received his master's degree from Gaziosmanpaşa University specializing in numerical methods. He received his PhD degree with PhD thesis entitled "Fuzzy Goal Programming and An Application on a Business" in the field of numerical methods. Dr. Ozkan is currently an assistant professor at the Department of Business Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Giresun University in Turkey. His research and teaching interests focus on fuzzy logic, statistics, quantitative decision techniques and numerical methods. He teaches statistics, numerical methods, operational research at the undergraduate level, and fuzzy programming and applied statistics at the graduate level.

Münevver Keçeli

She was born in 1982 at Kırklareli. She was graduated Anadolu University, Department of Public Administration. She was taken Master Degree from Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of International Trade and Logistic.

Nezih Metin ÖZMUTAF (Prof)

He was born in Kütahya in 1970. In 1995, he graduated from statistics department faculty of science literature in Anadolu University. In 1997, he had his MBA degree in Dumlupınar University and in 2007, he had his PhD degree in Business Administration in Suleyman Demirel University. In 2012, he became associate professor dr. in Ege University in the field of Management and Strategy. In 2017 he became a professor in Izmir Katip Çelebi University in the department of business administration and organization. He is still giving lectures in Izmir Kâtip Çelebi University faculty of economics and administrative sciences business administration and organization department. The author is the founder of the Department of Business Administration (2013-2016) and head of the Department of Management and Organization in Izmir Katip Çelebi University.

Nur Dilbaz Alacahan (Assoc. Prof.)

The author was born on March 14, 1980, graduated from the Department of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Trakya University in 2003. She completed her master's degree in 2006 at Çanakkale Onsekiz Mart University Social Sciences Institute, her Ph.D. at Istanbul University Social Sciences Institute in 2011.

In 2005, she started to work as a research assistant in COMU Faculty of Economics and Administrative Sciences Department. In 2007, she was sent to İstanbul University as per article 35. By completing her Ph.D, she continued to work as a doctor research assistant in Economics Department at COMU Faculty of Economics and Administrative Sciences. In 2013, she was appointed as an assistant professor to Biga University of Applied Sci-

ences. She is currently working as an assistant professor in the Department of Banking and Finance.

Nurgül Keleş Tayşir (Dr.)

The author completed her bachelor degree in Business Administration at Anadolu University, and master and PhD degrees in Management and Organization at Marmara University. Between 2011-2012 she had conducted research on NGOs at Boston/USA. She gave “Organizations” courses at Ozyegin University between 2013-2014. She has been working as an Asst.Prof. at Istanbul Commerce University since 2015, and giving lectures in the fields of Organizational Behaviour and Management-Organization.

Oğuz Başol (Dr.)

Dr. Basol has completed his BA degree in Econometrics Department, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Cukurova University. Dr. Basol has completed his MA and PhD degree in Labour Economics and Industrial Relations Department, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Uludag University. Dr. Basol, has been working as Assist. Prof. Dr. in Labour Economics and Industrial Relations Department, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kırklareli University, is interested in sustainable work life, green jobs and attitudes towards jobs.

Salih Ziya KUTLU (Asst. Prof. Dr.)

He completed his undergraduate degree in Dokuz Eylül University - Department of Public Administration, his master degree and doctorate degree in Çanakkale Onsekiz Mart University - Graduate School of Social Sciences - Public Administration Programme. He is still working in Çanakkale Onsekiz Mart University – Department of Public Administration as an Assistant Professor. He is interested in the fields of governance new public administration and development agencies.

Seda Yavuzaslan Söylemez (Asst. Prof.)

Faculty member phd Seda Yavuzaslan completed her undergraduate in Uludağ University, her master's degree in Social Sciences Institute of Çanakkale Onsekiz Mart University and her doctorate in Social Sciences Institute of Çanakkale Onsekiz Mart University.

Fields of his interest are financial accounting, cost accounting, management accounting, Computer-Based Accounting, Tax Accounting, Earnings Management, Corporate Governance, Performance accounting, EVA, INA, Civil Society Organizations etc. It have been published Autor's a lot of articles, books and papers as regards the his fields of interest.

Seher YASTIOĞLU (Lecturer)

The author completed her bachelor degree from the department of Business Administration and master degree from the department of Management and Organization at Pamukkale University. Currently, she is a Ph.D candidate of the Business Administration department at Mehmet Akif Ersoy University where she is working as a lecturer. Her research interests include positive psychology, leadership, employee wellbeing and organizational virtuousness. Recently, she has been working on manager behaviours' effect on employee wellbeing.

Selahattin Kanten (Assoc. Prof.)

He was born in 1976 at Gelibolu. He was graduated Anadolu University, School of Tourism and Hotel Management. He was taken Master and Doctorate Degree from İstanbul University, Department of Human Resource Management.

Sena Erden Ayhün (Dr. Öğr.Üy)

She obtained her BSc in Business Management from Karadeniz Teknik University in 2003. After she obtained MSc in Business Management in Adnan Menderes University in 2006 and obtained her PhD in Business Management in Çanakkale Onsekiz Mart University in 2012. She worked as a Assist. Prof. in Çanakkale Onsekiz Mart University. Her interests management, and strategic management.

Serdar Kurt (Assoc. Prof. Dr.)

The author received his BA degree from Karadeniz Technical University - Faculty of Economics and Administrative Sciences - Departments of Econometrics. He completed MA degree and PhD degree in field of Economics at Karadeniz Technical University - Institute of Social Sciences. His research areas are macroeconomics, economic growth and development, political economy, panel data and time series econometrics. He studies in the academic fields such as defense, health and education expenditures and economic growth. The author is still working in ÇanakkaleOnsekiz Mart University – Department of Econometrics as an Associate Professor and lecturing various courses at undergraduate and graduate levels.

Serpil Aytac (Prof. Dr.)

Prof. Dr. Serpil Aytac graduated of Social Work. She studied on “Social Policy” and received her Ph.D. degree in 1986. She worked as a visiting professor multiple times at the RMIT University, Australia. She is currently working on Organizational Behavior, Work Psychology, Job Satisfaction, Motivation, Gender, Job Stress, Career Planning, Ergonomics and Occupational Health and Safety. She has been a professor at the Department of Labor Economics and Industrial Relations, sub department of Management and Work Psychology at Uludag University since 2002.

Siyret AYAS (Research Assistant)

Siyret AYAS is a research assistant and PhD student at İstanbul University, Faculty of Economics. BA (Çanakkale Onsekiz Mart University), Master (Çanakkale Onsekiz Mart University Institute of Social Sciences). Her research interests are Management & Organization, Organizational Behavior, HRM, Strategic Management, Knowledge Management, Human Behaviors, Intellectual Capital, ICT Sector, Innovation, NGOs.

Şahin YEŞİLYURT (Research Assistant)

In 2012, he graduated from Dokuz Eylül University Public Finance Department and Anadolu University Economics Department with a bachelor's degree. In 2014, he completed the joint master degree program of Bülent Ecevit University-Sakarya University. He is still continuing his PhD education at Ankara Yıldırım Beyazıt University Institute of Social Sciences Public Finance Program, also he serves as research assistant at the same institution. He works in the field of Public Finance History, History of Ottoman Public Finance, History of Economic Thought

Şeniz ANBARLI BOZATAY (Assoc. Prof.)

(Assoc. Prof.) Şeniz ANBARLI BOZATAY working at the Çanakkale Onsekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences. She received BA degree from the Faculty of Gazi University Faculty of Economics and Administrative Science. She had her MA degree from the Graduate School of Social Sciences of the Çanakkale Onsekiz Mart University. She finished in 2007 her PhD at the Dokuz Eylül University where she served as a Research Assistant in İzmir. Her research areas are: global politics, acquisition of Turkish citizenship, the legitimacy of political power, metropolitan, municipalities, foundations, civil society organizations.

Şeref GÖNÜLLER (PhD)

The author was born in 1984. He has graduated from Business Administration PhD Program of Social Sciences Institute in Uludağ University. He is now working at Mengerler Tic. Türk A.Ş. as Vice General Manager in Bursa.

Tekin Akdemir (Professor)

The author is Professor of Public Finance at the Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Political Sciences, He is also co-head of Public Finance Department. He received his PhD in public finance department at the Institute of Social Sciences, Dokuz Eylül University in 2006. His research focuses on Budgeting and financial management, Government debt management, and local government finance

Timur Türgay (Assoc.Prof.Dr.)

Timur Türgay graduated from Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, department of Public Finance in 1988. In 1997, he obtained his master degree at Dokuz Eylül University Social Science Institute, science area of Public Finance. He obtained his PhD degree in Public Finance from Dokuz Eylül University Social Science Institute in 2004. In 2001, he started his academic life in Çanakkale Onsekiz Mart University Public Finance department as a lecturer. He worked as a Assistant Professor at Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Economics and Administrative Sciences at Biga, Public Finance department between 2006 and 2018. He has been working as a Associate Professor at Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Economics and Administrative Sciences at Biga, Public Finance department since 2018. He has published articles and presented papers in the areas of Public Finance.

Volkan Doğan (PhD)

Dr. Volkan Dogan has earned his bachelor, master, and Ph.D. degrees from Eskisehir Osmangazi University. He is currently holds a research assistant position at the Eskisehir Osmangazi University. His publications has appeared in International Journal of Consumer Studies, Current Psychology, and Social Business. Furthermore, he presented a number papers at the conferences of American Marketing Association, Academy of Marketing Science, Marketing Science.

Yağmur Akarsu (Lecturer)

Yağmur Akarsu, born on June 11th, 1987, graduated from the Department of Economics of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Gaziosmanpaşa University in 2005. She completed her master's degree at Department of Economics of Biga Faculty of the Economics and Administrative Sciences Institute of Çanakkale Onsekiz Mart University in 2016.

In 2014, she started to work as per article 31 at Çanakkale Onsekiz Mart University Gökçeada Vocational Higher School. In 2017, she was appointed as an lecturer to Gökçeada Vocational Higher School. She is currently working as an lecturer at the Department of Administration and Organization

Yasemin Yalınizoğlu (PhD Student)

Yasemin YALNIZOĞLU started undergraduate education at Bartın University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Political Science and Public Administration in 2009. After graduating in 2013, she began graduate education at Sakarya University Institute of Social Sciences Department of Public Administration in same year. She began doctoral education at Sakarya University Institute of Social Sciences in the Department of Political Science and public administration in 2017.

Yonca Aydın Hasekioğlu

She was born in 1978 at Tekirdağ. She was graduated Boğaziçi University, Department of International Relations and Department of sociology (double major program). She was taken Master Degree from Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of International Trade and Logistic.

Yunus Taş (Assoc. Prof.)

Yunus TAŞ was born in 1963 in Çorum. He graduated from the Hacettepe University Health Management College in 1985. He has a master's diploma at business in 1990, than has doctorate degree in 2002. He started his academic career at Kocaeli University Health Services High School Department of Medical Documentation in 2003. He has a Associate Professor degree in Managemet and Organization in 2013, his academic studies about health management and business. He has worked as General Director in Kocaeli University Researc And Application Hospital. He is married, has two children and speaks english intermediate.

Yusuf Cahit Çukacı (Assoc. Prof.)

The author graduated from the department of business administration and completed his master's and doctoral studies in the field of accounting and finance and then he received his title of associate professor in the field of accounting science. He is currently working at İnönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration.

Z. Mehmet Fırat (PhD)

The author completed his undergraduate education at the Turkish Military Academy and earned his master degree at Department of International Relations in Institute of Social Sciences of Beykent University, Business Administration in Institute of Social Sciences of Halic University and PhD degree at Business Administration in Social Sciences Institute of Halic University. He gives undergraduate courses at National Defense University. He has published articles and papers in the areas of management ve organizational behavior.